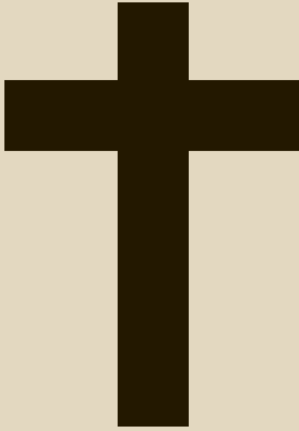

Uumeleembaa Buŋa
Tere Soomongo Gbilia

The New Testament and portions of the Old Testament in the
Borong Language of Papua New Guinea

**Uumeleembaa Bunja Tere Soomongo Gbilial
The New Testament and portions of the Old Testament in the
Borong Language of Papua New Guinea
Sampela hap Buk Baibel long tokples Borong long Niugini**

Copyright © 2002, 2011 The Bible Society of Papua New Guinea

Language: Borong

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2015-01-26

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 11 Nov 2022 from source files dated 9 Oct 2020
63589f8b-9426-5ce2-9520-ca0cf2b65c47

Contents

.....	1
Introduction	3
Jenesis	5
Ruut	100
Joonas	107
Matyuu	112
Maak	186
Luuk	229
Jon	304
Aposol	361
Room	434
1 Korint	470
2 Korint	503
Galesia	528
Efesus	541
Filipai	554
Kolosi	563
1 Tesalonaika	572
2 Tesalonaika	579
1 Timoti	583
2 Timoti	594
Taitus	602
Filemon	607
Hibruu	609
Jeims	636
1 Piito	646
2 Piito	657
1 Jon	664
2 Jon	673
3 Jon	675
Juuda	677
Aisisaan	681
Read the New Testament	719
Diksenari	731

Uumeleembaa Buja Tere Soomonngo Gbilila

The Scriptures in the Borong (Kosorong) language of
Papua New Guinea

Sampela hap Buk Baibel long tokples Borong long Niugini
[ksr]

Translation by Wycliffe Bible Translators

Copyright © 2002, 2011, The Bible Society of Papua New Guinea

Print publisher: The Bible Society of Papua New Guinea

Web version
2015, Wycliffe Bible Translators, Inc.
www.Wycliffe.org

<http://pngscriptures.org>

www.ScriptureEarth.org

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons license (Attribution-Noncommercial-No Derivative Works).
<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0>

Your are free to share — to copy, distribute and transmit the text under the following conditions:

- **Attribution.** You must attribute the work to Wycliffe Bible Translators, Inc. (but not in any way that suggests that they endorse you or your use of the work).
- **Noncommercial.** You may not use this work for commercial purposes.
- **No Derivative Works.** You may not alter, transform, or build upon this work.
- **In addition,** you have permission to port the text to different file formats, as long as you don't change any of the text or punctuation of the Bible.

Notice — For any reuse or distribution, you must make clear to others the license terms of this work.

Tok Orait

Dispela Buk Baibel i kam wantaim tok orait na lo bilong Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivative Works license. Em i tok olsem **yu ken givim kopi long narepela manmeri.** Yu ken wokim kopi na givim long husat i laikim. Tasol, yu mas tok klia dispela samting i kam long <http://tokplesbaibel.org>. Yu no ken kisim mani na salim dispela. **Yu mas givim nating.** Na tu, **yu no ken senisim Tok.**

Ol piksa i kam wantim ol Baibel na narapela buk i stap long dispela sait i gat tok orait long usim wantaim dispela samting tasol. Sapos yu laik narapela tok orait, yu mas askim husat i papa bilong copyright long dispela ol piksa. Sapos yu laik stretim samting i no orait long dispela tok orait, stretim tok, salim Buk Baibel, o tainim Tok bilong God long nupela tok ples, yu ken **askim mipela**. Olgeta tok orait na lo long tok ples English i stap long <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/legalcode>. Sapos yu gat askim long dispela, **plis askim mipela**.

Qaa mutuya

Anutuwaa qaanon asuganon asugiro mondomondonana kuuya tegoja. Torogon yangisen anin Anutonon mananana mende mewaa. Uumeleembaa Buŋa Terewaa ku-usunja ii uuta. Ii laaligonana utegowaatiwaa so.

Boŋ motomotoombaa uutanon geenggo jawo motoonggo meweenggon goo qaa kota kombombanja (*memory verse*) koloowa. Kaanjadeen jawo tosia geenggaajon meweenggon kirifinon oowa (underline). Ii 1) geengga praiwet Baibel stadi gawon.

2) Famili diwousen: Miri motoongowaa uutanon ejuti, onjo mono kamban so ajoroon Buŋa qaa batuya weengon amin moma qama koolin laligowu. 3) Baibel stadi ii ejemba 2-10 yononon ajoroon stadi gawon meŋ batugianon amin mobu. 4) Baibel lesan ii kokaen: Moŋon kuma onono tosanon ajoroon qaa moma uu wombogianon ambu. 5) Baibel konferens me Baibel kemp kanon Baibel lesan mamaga ambona. 6) Baibel momo jake (Baibel akademi) ii tere miri qaita moŋ.

Sundu motomotoon iikawaa qaa alia (*referens*) tosia ii sundu tetegoyanon me sunduwaa qaa wanŋaa baafanon eja. Iikanon saanon buk qata torodaamon, boŋ ano jawo janŋoya mokoloowa.

Soomonŋo Gbilaa uutanon boŋ (*chapter*) 260 eja. Kaen kolooro ween motoongowaa uutanon boŋ motomotoon weengowaati een, Soomonŋo Gbilaa qaaya kuuya ii saanon gbani so weengon laligowa. Jawoya (*verse*) 7957 ero ween so jawo 23 weengowaati een, ii saanon gbani motoon-gowaa uutanon weengodaborowa.

Meleŋmeleŋ gawombaa jenŋkootoya (translation principles)

Jenŋkoto (*rule*) wanŋa ii kokaen: Qaa je (*word*) motomotoon mende meleenkejonto, qaawaa kania (*meaning*) motomotoon ii meleenkejon. Qaa je (*word*) motomotoon otaan melembonaga, mono sisau kolooro osin amamaawonaga. Ananaanon qaa ii Inŋlis me Koon qaawaa taninŋaŋ qaago. Kawaajon Boron qaawaa sii arenŋa (*grammar*) otaanin kania diŋgowaa (*natural*).

Qaawaa kania moma asarinŋo “Ii ananaanon qaanon nomaen ambona?” jen kana moŋgamakejon. Qaa siminŋa tosia ii Boron qaanon mende eja. Kawaajon kamban tosaŋa ii jen asarinin koriga koloowaa. Inŋlis qaanon qaa motoondeen kolooro Boron qaanon qaa koriga mindiriin jejon. Iikawaa sareya moŋ ii ‘selfish’. Ii ananaa qaanon: Iyanŋajonjadeen romongon kiririnŋaba laligoja me buuju.

Qaa lombotawo (*key terms*) tosia iikawaa kaniagia (*diksenari, glossary*) ii buk tetegoyanon anjon saanon iima weengowa. Qaa moŋ ii holy. Ii Boron qaanon nomaen, ii iikanon kema iiba. Qaa tosaŋa ii momalaari, uujopa, Farisii ano kaan kaan.

Qaawaa kania (*meaning*) kitia mende mesaonkejon ano qaawaa kania (*meaning*) tosaŋa ii mende torogon amakejon (*streit tru, accurate*). Qaawaa kania kitia tosaŋa ii aasanŋoyanon eju (*implied information*). Ii osiqosin qaganon oson mokolon asuganon amakejon. Kaen anin kanianon asuganon koloonkeja (*kilia, clear*).

Qaa tosia ii ambosakon yonoo kambanon mende ero jegi iwoi ii kanagen kolooro qata kaanjadeen karo kamban kokaamba qamaakejon. Iikawaa sareya tosaŋa ii kantri, gawman, prowins, gawana, zioz, bisop, pasto,

maaket, monerj ano kaerj kaerj. (*Loan word*) ii kamban kokaamba ananaa qaaga kolooja.

Qaa tosia ii kamban kokaamba sopa ( ) uutanonj aninj kanagerj kuuyanonj iikawaa kania mogigo ii saanonj mesaowonja. Iikawaa sareya monj ii meme (noninj), farisii (Kana qaawaa kaparanjkonjkonj).

Yanjaboronj onoononj qaa tosia morota jerjkejuto, kilerj kuuya koi ii saanonj moma asariwonja.

Jenesis (Letoqeto) **Anutunon jero iwoi kuuya letonji.** **Jenasa-asari**

Buk koi kanonj sundu koi kaanja jeja: Anutunonj siwe, namo, iikawaa iwoiya kuuya ano ejemba mokoloonj orono singisonjononj kamaanj ururo lombo siimboboloyawo ii balonj so ananaa qanananonj uro. Kaenj kamaanj nunuro Anutunonj oyanboyanj mokoloonj laligowombaaonj kana nomaanja ii arenjonj ano. Letoqeto (Jenesis) buk kokawaa uutanonj bakaya woi kokaenj ejao:

1) Bonj 1-11 Sundu kanakanaiya: Anutunonj siwe ano namo mokoloonj orono ejemba yonoo laaligogianonj wala eenanonj nomaenj kolooro. Aadam ano liw, Kein ano Aabel yonoo sundugia. Nooawaa kambaananonj gboulou somata waama namo tururo. Babilon kanonj taua koriga totoonj megi.

2) Bonj 12-50 Israel yonoo bemunjaleurugia yonoo sundugia: Wala Aabrahamonj Anutu moma laarinj qaaya tenj koma laligoro qaaya jenj tegoro solananj. Iwaa gematanonj meria Aisak, esia Jeikob qata monj Israel ano iwaa merauruta 12 yonoo sundugia kania kania. Eja 12 ii Israel kanagesowaa tuunj 12 yonoo bemunjalegiaga koloogi. Bemunjale Joosefwaa sundu ii qaita monj. Nomaenj kolooro Joosefnonj wala Iijipt keno iwaa gematanonj manja Jeikob ano daremunjuruta kuuya yonononj kanagenj kaanagadeenj sumanjurugia iyonowoo Iijipt kantrinonj kema wala laligogi.

Buk koi kanonj ejemba yonoo laaligogiaa sunduya mamaga jejato, Anutunonj nomaenj ama ononoti, iikanonj sundu iikawaa bakaya wana kolooja. Laaligowaa sundu kuuya iikawaa nanamemenj eja wana ii Anutu. Kanakanaiyanonj siwe, namo ano iyoroo iwoigara kuuya mokoloonj onono singisonjononj kamaanj ururo pondanj Mangia onj laligonj kilenagia gosinj qaagia jenj tegonj ironjia meleema onono qagianonj uro laligogi. Tosianonj Anutu waa qaa baatanonj kenjiti, ii awaagadeenj kalanj koma unjano laaligogianonj iikawaa so utegonj asugiro. Nooawaa kambaananonj sumanjuruta 8 yonononj qaagoto, ejemba tosaanja kuuya yonononj komugi. Kanagenj soomonjgo qaaya ii Aabraham ano gbiliuruta kanagenj koloogiti, ii onono. Soomonjgo qaa iikawaa so Anutunonj kanagesouruta oyanboyanj mokoloowutiwaajanj galenj koma onono laligonj kouma laligonj kougi. Ejembanonj wala eenanonj nomaenj Anutu moma laarinj mugiti, sundu towoya iikanonj kambanj kokaamba kaanagadeenj momalaarinananonj kotiinj gbilial ewaatiwaajanj ilaanj nonomakeja.

Buk kokawaa bakaya wana 10 ii kokaenj:

- 1) Siwe, namo ano iwoi kuuya mokolooro. 1.1–2.25
- 2) Singisonjgowaa lombo siimboboloyawo kanairo. 3.1-24
- 3) Aadambaa kambaananonjga kanainj Nooawaanonj kouro. 4.1–5.32
- 4) Nooawaa kambaananonj apu gboulou somatanonj waaro. 6.1–10.32
- 5) Babilon miri koriga totoonj megi. 11.1-9
- 6) Seembaa kambaananonjga kanainj Abrambaanonj kouro. 11.10-32
- 7) Bemunjale karoonj Aabraham, Aisak ano Jeikob 12.1–35.29
- 8) Iisoowaa gbiliuruta ii kokaenj: 36.1-43
- 9) Joosef ano iwaa daremunjuruta 37.1–45.28
- 10) Israel kanageso yonononj Iijipt laligogi. 46.1–50.26

Anutunonj jenj kotooro iwoi kuuya letoma koloogi.

1 Kanakanaiyanonj Anutunonj Siwe ano namo mokoloonj orono. 2 Mokoloonj orono namo ii gbamenja ano kijikajuyawo ero. Ero apu anjon dusiitawo ii pangamanonj esuuro ero. Kaen ero Anutuwaa Unja Toroyanonj apu iikawaa qaganonj kema kanj laligoro. 3 * Kaen laligoro Anutunonj kokaen jenj kotoro: “Asasaga mono asugiwa.” Kaen jenj kotoro gomanj mono asariro. 4 Asariro iiro awaa kolooro asasaga ano pangamanj mendeema orono. 5 Asasagaa qata ween ano pangamambaa qata gomantiinja kaen orono. Kaen orono weemboria mutuya tegoro gomanj tiinj ano.

6 * Ano Anutunonj kokaen jenj kotoro: “Mono apu batugianonj sombimbaa jawo kotiga asuginj apu mendeeno eugenj ano emugenj ewao.” 7 Kaen jenj kotonj sombimbaa jawo kotiga mokoloonj iikanonj apu mendeeno deema jawo qaganonj eugenj ano jawo baatanonj emugenj eri. Kaen kolooro. 8 Anutunonj sombimbaa jawo kotiga eugenjaa qata sombinj qaro. Kaen qaro weemboria woiya tegoro gomanj mombo tiinj ano.

9 Ano Anutunonj kokaen jenj kotoro: “Apu sombinj baatanonj ejuti, ii mono menj kululuugi tuunj motoonjo kolooro namo toboga asugiwa.” Kaen jenj kotoro mono kaen asugiro. 10 Kaen asugiro tobogaa qata namo qama apu tuunj somata kululuugiti, iikawaa qata kowe orono. Orooma iriuro iikanonj mono awaa kolooro. 11 Awaa kolooro kokaen jenj kotoro: “Namo qaganonj mono iwoi tonjonja kuuya kokaen asuginj waabu: Loloo gbojoja iwoi kogiawo ii mono asuginj waama kuunj sogonkebu. Gere kasa tanigia kania kania mono namononj asuginj hongja kogiawo kuunj sogonkebu.” Kaen jenj kotoro mono kaen asugiro: 12 Namo qaganonj iwoi tonjonja kuuya asuginj waagi. Loloo gbojoja iwoi kogiawo tanigia kania kania ii asugigi. Gere kasa tanigia kania kania ii namononj asuginj hongja kuunj sogogi. Kaen asugiro Anutunonj injiuro iikanonj mono awaa kolooro. 13 Weemboria karonja tegoro gomanj mombo tiinj ano.

14 Ano Anutunonj kokaen jenj kotoro: “Sombimbaa jawo kotiganonj mono asasaga asuginj ween ano gomantiinja ii mendeema oroma nama (yara) yambu, konjuru kambanj ano ween kambanj, gbani kambanj ano weemboria motomotoombaa aiweseyaga ewu. 15 Iikanonj mono sombimbaa jawo kotakota kanonj asasaga ano namo menj asariwu.” Kaen jenj kotoro mono kaen asugigi: 16 Anutunonj asasaga somata woi mokoloonj orono: Asasagaa galenja ween jaaya nano iikawaa kamakamaata koinj ii gomantiinja galenja nama enj ubao. Sengelao ii kaanjadeen mokoloonj onono. 17 Anutunonj ii sombimbaa jawo kotiga iikanonj namo menj asariwutiwaajon onono. 18 Ii namo menj asarinj ween ano gomantiinja galenjiaga nama asasaga ano pangamanja mendeema orombutiwaajon onono. Kaen asugiro Anutunonj injiuro iikanonj mono awaa kolooro. 19 Weemboria 4:ya tegoro gomanj mombo tiinj ano.

20 Ano Anutunonj kokaen jenj kotoro: “Apu kowe iikawaa uutanonj mono iwoi isinosonjiawo asuginj sokoma apu qen kondondonjon lanj kema kanj laligowu. Kaanjadeen koonja koonja namo qaganonj kanakeewanj elelaon kotonj kema kanj laligowu.” 21 Kaen jenj kowewaa oroya somasomata ano iwoi isinosonjiawo tanigia kania kania apu qen kondondonjon qeqelala kema kanjkejuti, ii mokoloonj onono. Kaanagadeen koonj tanigia kania kania engangjiawo ii mokoloonj onono. Mokoloonj onoma injiuro iikanonj mono awaa kolooro. 22 Awaa kolooro kotuegon onoma qaa kokaen jenj kotoro: “Ono mono ko meragiawo juma seinj apu kowe sokoma laligowu ano koonj onj

* 1:3: 2 Kor 4.6 * 1:6: 2 Piito 3.5

mono kaanjadien namo qaganon koloon seiwu.”²³ Qaa kaen jen kotoro weemboria 5:ya tegoro goman mombo tiin ano.

²⁴ Ano Anutunon kokaen jen kotoro: “Namo qaganon mono iwoi kuuya laaligogiawo tanigia kania kania asugiwu. Miriwaa oroya, iwoi bagianon koma kondondongonkejuti ano duuyaa oroya tanigia kania kania, ii mono asugiwu.” Kaen jen kotoro mono kaen asugigi: ²⁵ Anutunon duuyaa oroya tanigia kania kania ii mokoloon onono. Miriwaa oroya tanigia kania kania ii mokoloon onono ano iwoi kuuya bagia namonon koma kondondongonkejuti, tanigia kania kania ii mokoloon onono. Mokoloon onoma injiuro iikanon mono awaa kolooro. Kian.

Anutunon eja ano emba mokoloon orono.

²⁶ * Kawaa gematanon Anutunon kokaen jen kotoro: “Ayo, anana mono eja anana tani kaanja menin iwoi kuuya galen koma onoma laligowa. Iwoi kuuya ii kowewaa soraya, sombimbaa koonja ano miriwaa oroya, namo kuuya ano iwoi kuuya bagia namonon koma kondondongonkejuti, mono iyonoo galengiaga koloon laligowa.”²⁷ * * Kaen jen koton iyanaa kaitaniaa so eja mokolooro. Anutuwa kaitania kaanja laligowaatiwaajon ii mokoloon muro. Eja ano emba laligowaatiwaajon ii mokoloon orono. ²⁸ Mokoloon oroma ii kotuegon kokaen jen koton orono: “Oro mono gbili mokoloori koloon sein ama balon sokoma laligowu. Kaen laligon balon toya koloowu. Kaen koloon kowewaa soraya, kanakeewambaa koonja ano oro mokolen lagiso buubuu namonon kema kankejuti, mono ii kuuya galen koma pongia koloon laligowu.”²⁹ Kaen jen koton qaa kokaen irijoro: “Mobu, niinon monjan logoya kania kania balon kuuya sokoma asugin waama kogia kuun sogonkejuti ano gere kasa kuuya hon kogiawo kuun sogonkejuti, iikanon nembanengia koloowaatiwaajon anjen. ³⁰ Duuyaa oroya kuuya, kanakeewambaa koonja kuuya ano iwoi kuuya namonon kema kankejuti ano tosia kuuya sewan aason horonkejuti, iyonoojon loloo gbojoja tonggona kania kania ii nenegia koloowaatiwaajon anjen.” Qaa kaen jero mono kaen asugiro. ³¹ Asugiro Anutunon iwoi kuuya mokoloroti, ii iiro awaa totoon kolooro keraqeeango moro. Weemboria 6:ya tegoro goman mombo tiin ano. Kian.

2

Anutunon kendonj raro.

¹ Goman ano siwe jakeya jakeya ano namo yoroo iwoigara akadamu-garawo kuuya ii mono mokoloon onondabororo. ² * * Anutunon gawonja ii mero tegoro weemboria 7 iikanon kendonj raro. Gawonja kuuya merotiwaajon weemboria 7 kanon haamo mero. ³ Mokomokoloo gawonja kuuya merotiwaajon ama weemboria iikanon haamo mero. Kawaaajon weemboria 7:nja ii kendonj jen kotuegon jen kobooro. Kian.

Oyanboyon gawon qata Eeden

⁴ Anutunon siwe namo mokolooro asugiritiwaa sunduya ii kian. Pon Anutunon siwe namo mokoloon oronoti, kamban iikanon⁵⁻⁶ Pon Anutuwa uunjaajon namo qaganon konj mende kiro gawon komakoomowaajon eja monj mende laligoro, namo uutanonja bedu iikanonadeen kouma

* 1:26: 1 Kor 11.7   * 1:27: Mat 19.4; Maak 10.6   * 1:27: Jen 5.1-2   * 2:2: Hib 4.4, 10
* 2:2: Eks 20.11

namo qaga sokoma mej samoriro. Kawaajon duuyaa gere kasa mon me sombembaa loloo gbojoja iwoi mon ii namononj mende asuginj ero.

7 * Kambanj kanonj Ponj Anutunonj balonj sububunj mej iikanonj eja mej yagonj laaligowaa buu aasonja sewananonj upipiiro kemero horonj gbilin laaligowaa unjyawo kolooro.

8 Kaenj kolooro Ponj Anutunonj weenj koukoutanonj baagenj gomanj qata Eeden kanonj oyanboyanj gawonj (paradais) komoma eja mokoloroti, ii iikanonj oono laligoro. 9 * Oono laligoro jej kotooro namononjga gere tanigia kania kania asuginj waagi. Gere ii iimasinj siingiwawo kolooro hongia neneya ii naangiawo. Oyanboyanj gawonj biwianonj laaligo kotigaa geria ano momakootowaa geria ii motoonj jej kotooro asugiri. Momakootowaa geriaa kania ii kokaenj: Honja nej iikanonj awaa ano bologa iikawaa kania ii moma kotowaobo.

10 Gere kaenj waagi apu monj ii Eedenonja kanainj oyanboyanj gawonj kotonj kelekele mej iikanonj adeenj kamaanj juma apu boria gowoya 4 koloonj kenji. 11 Apu gowoya mutuyaa qata Piison, ii Hawila balonj kuuya liligonj enjenja. Balonj kanonj goul eja. * 12 Balonj iikawaa goulya ii awaa soro koloaja. Selemoronj unkoowayawo qata bedelion ano jamo honjowo qata oniks ii kaanagadeenj iikanonj ejao. 13 Apu gowoya woiyaa qata Giihon. Ii (Mesopotemiawaa) balonj qata Kuus ii kuuya liligonj kenja. 14 Apu gowoya karonj qata Taigris. Ii Assiria balonj batanonj weenj koukoutanonj baagenj kemenj kenja. Apu gowoya janjo 4 iikawaa qata ii Yufreitis.

15 Kaenj kolooro Ponj Anutunonj eja wama oyanboyanj gawonj Eeden koma komoma galenj kombaatiiwaaonj jej oono. 16 Ooma kokaenj jej kotonj muro: “Oyanboyanj gawonj utanonj gere kuuya nama kenjuti, iyonjoo hongia ii saanonj afaangonj mej nej laligowa. 17 Kaento, momakootowaa gere honja ii mono mende newa. Ii nej awaawaa kania ano bologaa kania moma kotowagati eenj, gii mono weemboria iikanonj adeenj koomu kotiga komuwaga. Kawaajonj ii mono mende newa.”

18 Kaenj jej Ponj Anutunonj jero: “Eja anodeenj laligoro awaa mende koloaja. Kawaajonj nii mono iyanja kaanja ala-ilailaaya mokoloomanja.” 19 Kaenj jej duuyaa oro kuuya ano kanakeewambaa koonj kuuya ii namononj mokoloonj onjoma ejawaa kosianonj unjwama ejanonj qagia nomaenj gabaati, ii iima mobaatiiwaaonj iwaa baatanonj onjono. Onjono ejanonj iwoi laaligogiawo kuuya iyonjoo qagia momototoonj qaro Anutunonj kaenj ewaatiiwaaonj jej kotiiro. 20 Kaenj kolooro ejanonj miriwaa oro kuuya, kanakeewambaa koonj kuuya ano duuyaa oro kuuya ii qagia qadabororo. Qadaboroto, iyanja kaanja ala-ilailaaya laligowaatiiwaaonj monj mende mokolooro.

21 Mende mokolooro Ponj Anutunonj kaenj iima kotonj eja mej bimooro komunagbiili gaonj ero. Ero maronj siita monj horonj siitaa dunja busuyanonj mej kojanjiro. 22 Kojanjinj maronj siita ejawaanonjga meroti, iikanonj emba mero. Mej nama ejawaanonj wama karo. 23 Wama karo ejanonj ii iima kokaenj jero: “Yai! Koi neenaa taninaga. Iwaa sii busuya ii neenaa sii busunonjga asugija. Anutunonj ii ejawaa sele kitianonjga mero letoma eja tani kaanja laligojiwaaonj qata emba (= ejawaa alia) qabu.” † 24 * Kaenj

* 2:7: 1 Kor 15.45 * 2:9: Ais 2.7; 22.2, 14 * 2:11: Hawila: ii Babilonia balombaa jawo kosianonj eja. † 2:23: Ejawaa alia: Injklis qaa iiba: man ano woman qaa woi ii ororonj tani kolojao.

* 2:24: Mat 19.5; Maak 10.7-8; 1 Kor 6.16; Ef 5.31

jero Anutunonj jey kotonj orono: “Kaen kolooro ejanonj mono nemunmanja oromesaonj embiawo qokotaanj selemotoonjo koloonj laligowao.”

²⁵ Eja iikanonj embiawo opo surugara qaa bombolanj laligorito, kilen iyanjaraajonj gamugara mende moma laligori. Kianj.

3

Aadam ano Iiw Anutuwaanonj qaa qotogonj kamaanj ururo.

¹ * Ponj Anutunonj namowaa oro laaligogiawo kuuya mokoloonj ononoti, iyonoo batugianonj mokolenonj osonjakale momononj oro kuuya unjuugunj uro. Kaenj uma emba kokaenj ijoro: “Oyanjboyanj gawononj gere kuuya nama kenjuti, iyonoo hongia monj mende newaotiwaajonj Anutunonj onjanonj jey kotonj orono me qaago?”

² Kaenj ijoro embanonj meleema mokolenj kokaenj ijoro: “Oyanjboyanj gawononj gere tosia nama kenjuti, iyonoo hongia ii saanonj newotiwaajonj jero. ³ Jeroto, gawonj biiwianonj gere monj nanji, iikawaa honja ii nenj komuwobotiwaajonj mono kokaenj jero: ‘Ii mono mende newao. Ii mende oosiriwao.’ Kaenj jey kotonj norono laligojo.”

⁴ Kaenj meleema jero mokolenonj emba kokaenj ijoro: “Ii awawi totoonj! Oro mende komuwaota. ⁵ Kaento, gere iikawaa honja neri weemboria iikanondeenj mono jaagaranonj tooro Anutu kaanja koloonj awaawaa kania ano bologaa kania moma kotowaota. Anutunonj kaenj koloowabotiwaajonj moma qaa kaenj jero.”

⁶ Kaenj ijoro embanonj gere ii uunj iigigiuro honja awaa nenetaa so kolooro. “Ii iima-ainjainjowo nano momakooto somata afaanjkota nombaa,” kaenj romonjonj honja monj metogonj nero. Nenj loya iwo laligoroti, ii kaanjideenj muro nero. ⁷ Nero jaagaranonj mono iikanondeenj tooro bombolanj lalig-oriti, ii iima kotonj aori. Kaenj iima kotonj aonj nama fig gerewaa senja memburaatinj opo suru kaanja uunj lama rari.

⁸ Rari weenj jaaya kemero gomanj gooriro Ponj Anutunonj oyanjboyanj gawononj riinj karo kana otonja mori. Ii moma loemba yorononj Ponj Anutuwaajaasewanjonnga kokomomola menj oyanjboyanj gawombaa gere uugianonj kema asanjgari. ⁹ Asanjgorito, Ponj Anutunonj Aadambaajonj kokaenj qaror, “Gii dakanonj laligojanj?”

¹⁰ Kaenj qaror kokaenj meleeno: “Gii oyanjboyanj gawonj utanonj riinj kana goo kana otongja moma selena bombolanj rajenjiwaajonj toroko mojenj. Kawaajonj kokomomola menj asanjgojenj.”

¹¹ Kaenj meleeno kokaenj ijoro: “Gii bombolanj laligojani, ii morononj gijoro mojanj? Nii gere mombaa kota newabotiwaaja songo ama gombeti, gii iikanonja monj nejara me qaago?”

¹² Kaenj ijoro ejanonj jero: “Emba niwo laligowaatiwaajonj nonati, iinonj gere iikawaa kota nono nejena.”

¹³ * Kaenj ijoro Ponj Anutunonj emba kokaenj qisinj muro: “Gii mono naambaajonja kaenj anjanja?” Qisinj muro kokaenj meleeno: “Mokolenonj niijongoro nejena.”

Anutunonj ironja meleema onjombaatiwaajonj jero.

¹⁴ Kaenj meleeno Ponj Anutunonj mokolenj kokaenj jey muro: “Kaenj anjanjiwaajonj ama gii mono miriwaa oro kuuya ano duuyaa oro kuuya yonoo batugianonj kokaenj jey qasuaanj gombe laligowa: Gii mono namononj laligowagatiwaa so baganonj kondondongonj kema kanj sububunj utanonj

laligon kikisi iwoi nenkeba. ¹⁵ * Kaen nej embawo batugaranonj kere ama orombe ii moma laligowaga. Kere ii goo gbiliuruga ano iwaa gbiliuruta yonoo batugianonj toroqen ej uro kokaenj koloowaa: Yonoononja eja moñonj goo wanja rinjanjgoro gii iwaa kana gbakoyanonj kinjkebaga.”

¹⁶ Toroqen emba kokaen nej muro: “Gii koro ama laligona masu guro siimbobolo somata gombe ii moma merabora onjmakebaga. Ii kilen naanja mono logaagen ej gono iinonj galenja koloonj laligowaa.”

¹⁷ * Toroqen eja kokaen nej muro: “Nii gere mombaa honja newaboti-waajonj ‘Ii mende newa,’ nej songo ama gombeto, giinonj kilenj embagaanonj qaa otaan nejaja. Kawaajonj nii namo ii goojonj ama seigowe ewaa. Kaen ero gii namononj laligowagatiwaa so mono urej aonj siimbobolo moma gawonj mamaga menj nenea mokoloonj laligowa. ¹⁸ Gawonj menj laligona goo nene gawononj jonj kowororo iwoi ii kouro duuyaa logoya iwoi nej laligowa. ¹⁹ Kaen laligonj nogo arinj gawonj mena gbamo yakaga honja kolooro nej laligowa. Kaen laligowagato, namononj menj gombetiwaajonj namo iikanondeenj mombo eleema kemeba. Selega sububunononj menj gombeta laligonj umago mono mombo sububunj koloowaga.” Kaen nej muro.

²⁰ Ejanonj embia iwoi kuuya laaligogiawo laligojuti, iyonoo nemungia kolooro ejanonj qata Iiw (Eewa) qaro. * ²¹ Ponj Anutunonj oro selianonj opo suru menj Adam embiawo lama orono laligori.

Anutunonj Adam Iiw Eeden jolonjtowononja konjoma orono.

²² * Kaanja laligori Ponj Anutunonj kokaen jero: “Yai! Ejemba ii nonoononga mombaa so koloonj awagaa kania ano bologaa kania mendeema orombaotiwaajonj mojado. Kaen kolooro laaligo kotigaa gere kota mende newaotiwaajonj songo ambeto, yorononj kambanj kokaamba toroqen borogara boraama ii kaanagadeen menj nej iikaanjanonj mende komunj tetegoya qaa kotiinj laligonj ubaobo.” ²³ Kaen nej kawaajonj oyanboyan gawonj Eeden iikanonja konjoma oroma namononja menj oronoti, mono namo iikanonjadeen komakoomo gawonj mewaotiwaajonj wasinj orono seleenjenj kemenj keni. ²⁴ Ejemba kaen konjoma oroma oyanboyan gawonj Eedembaa leeganonj weenj koukoutanonj baagenj zerubim gajoba tosaanja kuuj onono laaligo kotigaa gere iikawaa kania utunj galenj konji. Yonoo borogianonj manjawaa sooya somata ano iikanonj gere bolanj kaanja bilibiliawo menj batanonj gematanonj liligonj bilisikwaa so kolooro nama galenj koma laligogi. Kianj.

4

Keinonj Abel qero komuro.

¹ Adamnonj embiawo laligonj agiminj aori Iiwnonj (Eewa) koro ama Kein (Kain) mero. Menj Kein qawaajonj kokaen jero: “Anutunonj ilaanj nono merana mejena.” ² Iiwnonj kanagenj Aadambaa meria Abel, Keimbaa koga mero. Aabelnonj laligonj somariinj lama galenjiaga kolooro Keinonj komakoomo ejaga koloonj laligoro. ³ Kaen laligori kambanj moñonj Keinonj gawononja nene tosia menj kanj Pombaajonj siimolonj oonj muro. ⁴ * Aabelnonj kaanagadeen lama tuunanonja mutu kolokolooya monj menj kanj qej kitia kelegawononj Pombaa siimolonj ooro. Ooro Ponjonj Abel aja ano iwaanonj siimolonj iima moro naanjawo kolooro. ⁵ ‘Naanjawo kolooroto, Ponjonj Kein

* **3:15:** Isa 12.17 * **3:17:** Hib 6.8 * **3:20:** Iiw: qaa iikawaa kania ii ‘Jaawo laligojuti, iyonoo nemungia.’ * **3:22:** Ais 22.14 * **4:4:** Hib 11.4

ano iwaanonj siimolonj ii iima togoro. Kaenj kolooro Keimbaa irinja soono uuta katitigoro jaasewanjonj bosoleero. ⁶ Bosoleero Ponjonj Kein kokaenj ijoro. “Iringa mono naambaajonj soono jaasewanjonj bosoleeja? ⁷ Gii iwoi awaa ana menj anjalij gombe saanonj jaasewanga hak otaambaga me qaago? Iwoi awaa mende ana singisonjgowaa Toyanonj mono uugaa naguyanonj nama koumambaajonj awelegonj embomakeja. Kaenj embomakejato, gii mono iikawaa songo ama galenj menj haamo amba.”

⁸ * Ponjonj Kein kaenj ijoroto, Keinonj kilenj koga Aabel kokaenj ijoro: “Mono kana anorodeenj gawononj kembo.” Kaenj ijoro gawononj kema Keinonj lugunj koga Aabel qelanjinj menj qero komuro.

⁹ Komuro Ponjonj Kein kokaenj qisinj muro: “Koga Aabel ii dakanonj laligoja?” Qisinj muro kokaenj meleeno: “Nii mende mojenj. Nii konaa galenja qaago.”

¹⁰ * Kaenj meleeno Ponjonj ijoro: “Gii naa iwoiga anjanja? Moba, kogaa sayanonj mono namononga asuginj qaror mojenj. ¹¹ Namokawaa qaa oota aantama kogaa saya boronganja meji, niinonj mono kokanonja konjoma gombe kamba. Joramoraa angonjora ii mono goo qaganonj ambe uja. ¹² Konjoma gombe komakoomo gawonj mena namononj morianja honja angonj koma gonobalonj so momolagonj keqelenj ama olonj koma lanj kema kanj laligowa.”

¹³ Kaenj jero Keinonj Ponj kokaenj ijoro, “Qaanaa ironja meleena qananonj uji, iikanonj mono esunja uugunj bimooro bosimambaajonj amamaamanja.

¹⁴ Moba, gii kete nii gawonjeqe balononja notaana jaasewanjonja momolagonj balonj so keqelenj ama olonj koma lanj kema kanj laligomanja. Kawaajonj mojononj nii niima afaanjonj nuro komumambo.”

¹⁵ Kaenj ijoroto, Ponjonj kokaenj jero moro: “Kaenj qaago! Mojononj Kein qero komuwaati eenj, iikawaa ironja mono iwaa qaganonj uro ambenja 7 koloowaa.” Kaenj menj mojononj Kein mokolonj qero komuwabotiwaaajonj selianonj aiwese tere monj ano. ¹⁶ Kaenj ano Pombaa jaasewanja mesaonj kema kema balonj qata Lansanj ewaewanj (Nood) kanonj keuma laligoro. Balonj ii Eeden weenj koukoutanonj baagenj eja. Kianj.

Keimbaa gbiliuruta

¹⁷ Keinonj embiawo laligonj agimijnj aori koro ama Henok mero. Keinonj taonj monj menj meriaa qata Henok qaror. ¹⁸ Henokwaa meria qata Irad. Iradwaa meria Mehujael. Mehujaelwaa meria Metusael. Metusaelwaa meria Lamek. Kaenj koloogi. ¹⁹ Lameknonj emba woi orono: Monj qata Ada, monj qata Zila. ²⁰ Adanonj koro ama Jaabal mero. Iinonj ejemba opo sel kuunjanonj enj laligonj bao bulmakao galenj koma onjoma laligojuti, iyonoo benjisia kolooro. ²¹ Jaabalwaa kogaa qata Juubal. Iinonj ejemba gita kulele qenj awelo uunj laligojuti, iyonoo benjisia kolooro. ²² Zilanonj kaanagadeenj meria qata Tuubal-Kein mero. Iinonj somariinj gawombaa tulsya ano manjaqeqewaa iwoiya kania kania ii braas ano ainonj ooro bolbolgoro qokotaanj menjkero. Tuubal-Keimbaa naanja qata Nama.

²³ Lameknonj kambanj mojononj embawoita ii kokaenj irijoro, “Ada ano Zila embawoina, oro mono geja ama qaana koi mobao:

Mojononj nii nunj qijiriwo iikawaa ironjaajonj
mono eja monj qewe komuwaa.

Mojononj nii gbilibuurunj nuro sa iikawaa
ironjaajonj mono eja gbaworo monj qewe komuwaa.

* **4:8:** Mat 23.35; Luuk 11.51; 1 Jon 3.12   * **4:10:** Hib 12.24

24 * Monjon Kein qero ironja iwaa qaganonj uro ambenja 7 koloowaato, monjonj Lamek nii nuro iikawaa ironja mono iwaa qaganonj uro ambenja 77 koloowaa.” Kianj.

Seet ano Enos

25 Eja mutuya Aadam iinonj mombo embiawo laligonj agiminj aori meragara monj kolooro kokaenj jero: “Keinonj Aabel qero komurotiwaajonj Anutunonj Aabelwaa kitianonj merana monj nonja.” Kawaajonj qata Seet (Nonja) qaro. 26 Seetwaa meria kaanagadeenj kolooro qata Enos qaro. Kianj.

Kambanj iikanonj ejemba yonononj kanainj Pombaa qata qama koolinj laligogi. Kianj.

5

Aadambaa gbiliuruta yonoo qa arengia

1 Hist 1.1-4

- 1 * Aadambaa esameraanja ano amboisiuruta yonoo qa arengia koi. Anutunonj eja mokoloroti, iinonj ii iyanjaa kaitaniaa so mero. 2 * Kaenj menj eja ano emba laligowaotiwaajonj mokoloonj oroma kambanj kanonj qagara ejemba * qama kotuegonj orono. 3 Aadamnonj laligoro yambuya 130 tegoro meria monj kolooro. Ii Aadam iyanjaa kaitaniaa so laligoro qata Seet qaro. 4 Seet kolooro kambanj iikanonjadeenj Aadamnonj toroqenj yambu 800 laligonj kouma laligoro kambanj batuya kanonj meraboraanja tosaanja koloonj ugi. 5 Aadamnonj kaenj laligonj uro yambuya mindirinj 930 motogonj komuro. 6 Komuro meria Seet iinonj yambuya 105 tegoro meria Enos kolooro. 7 Enos kolooro kambanj iikanonjadeenj Seetnonj toroqenj yambu 807 laligonj kouma laligoro kambanj batuya kanonj meraboraanja tosaanja koloonj ugi. 8 Ugi Seetnonj laligonj kema kema uro yambuya mindirinj 912 motogonj komuro. 9 Komuro meria Enos iinonj yambuya 90 tegoro meria Keinan kolooro. 10 Keinanonj kolooro kambanj iikanonjadeenj Enosnonj toroqenj yambu 815 laligonj kouma laligoro kambanj batuya kanonj meraboraanja tosaanja koloonj ugi. 11 Ugi Enosnonj laligonj kema kema uro yambuya mindirinj 905 motogonj komuro. 12 Komuro meria Keinan iinonj yambuya 70 tegoro meria Mahalalel kolooro. 13 Mahalalel kolooro kambanj iikanonjadeenj Keinanonj toroqenj yambu 840 laligonj kouma laligoro kambanj batuya kanonj meraboraanja tosaanja koloonj ugi. 14 Ugi Keinanonj laligonj kema kema uro yambuya mindirinj 910 motogonj komuro. 15 Komuro meria Mahalalel iinonj yambuya 65 tegoro meria Jared kolooro. 16 Jared kolooro kambanj iikanonjadeenj Mahalalelnonj toroqenj yambu 830 laligonj kouma laligoro kambanj batuya kanonj meraboraanja tosaanja koloonj ugi. 17 Ugi Mahalalelnonj laligonj kema kema uro yambuya mindirinj 895 motogonj komuro. 18 Komuro meria Jared iinonj yambuya 162 tegoro meria Enok kolooro. 19 Enok kolooro kambanj iikanonjadeenj Jarednonj toroqenj yambu 800 laligonj kouma laligoro kambanj batuya kanonj meraboraanja tosaanja koloonj ugi. 20 Ugi Jarednonj laligonj kema kema uro yambuya mindirinj 962 motogonj komuro. 21 Komuro meria Enok iinonj yambuya 65 tegoro meria Metusela kolooro.

* 4:24: Mat 18.22 * 5:1: Jen 1.27-28 * 5:2: Mat 19.4; Maak 10.6 * 5:2: Aadam: ii Hibruu gaanonj ejemba.

²² Metusela kolooro kambaŋ iikanonjadeen Enoknoŋ yambu 300:waa so uuta Anutuwo somonŋon kema kaŋ laligoro kambaŋ batuya kanon meraboraana tosaana koloon ugi. ²³ Ugi Enoknoŋ laligon uro yambuya mindirin 365 motogoro. ²⁴ * Motogon uuta Anutuwo somonŋon kema kaŋ laligoro Anutonon eej jaa seliawo mero.

²⁵ Mero meria Metusela iinon yambuya 187 tegoro meria Lamek kolooro. ²⁶ Kolooro kambaŋ iikanonjadeen Metuselanon toroqen yambu 782 laligon kema kema uro kambaŋ batuya kanon meraboraana tosaana koloon ugi. ²⁷ Ugi Metuselanon laligon kema kema uro yambuya mindirin 969 motogon komuro.

²⁸ Komuro meria Lameknoŋ yambuya 182 tegoro meria mon kolooro. ²⁹ Kolooro qata Nooa (ulunkolon) qama kokaen jero: “Anutonon balon seigoro nono boronanonon gawon koma komoma seleqeqe ama siimbobolo moma laligonin mera koi kanon mono saanon ulunkolon nonomakebaa.”

³⁰ Nooa kolooro kambaŋ iikanonjadeen Lameknoŋ toroqen yambuya 595 tegoro kambaŋ batuya kanon meraboraana tosaana koloon ugi. ³¹ Ugi Lameknoŋ laligon kema kema uro yambuya mindirin 777 motogon komuro.

³² Lameknoŋ komuro meria Nooa iinon yambuya 500 tegoro merauruta karoon qagia Seem, Haam ano Jaafet koloogi. Kian.

6

Namo ejembanon bolin anŋonjoragiawo koloogi.

¹ * Ejemba namo qaganon laligogi jangogianon kanain somariiro boraurugia ii kaanagadeen koloogi. ² Koloogi kambaŋ kanon Anutuwaa merauruta yononon ejemba yonoo boraurugia injisoroogi. Injisoroogitiwaa so ii ononŋi embaurugia koloogi. ³ Kaen koloogi kambaŋ iikanon Ponon qaa kokaen jero: “Namo ejembanon jaa selewo kambaŋ tetegoya qaa laligon ubuto, yononon mono komuwu. Arenŋia kaen ama ononjen. Kambaŋ kokaamba kanain laaligogia mono yambu 120 jango ii mende uugun laligon ubuya.” ⁴ * Anutuwaa merauruta yononon balon ejemba yonoo boraurugia ononŋi embaurugia koloon merabora ononŋiti, kambaŋ iikanon ano kanagen kaanagadeen eja damubiribirigiawo koloon somariin namonon laligogi. Monowa monoyanonga benjurugia qabunawo laligogiti, iyononon mono ii koloogi.

⁵ * Balon ejemba yonoo kilenqagia ii somata qatawo kolooro uugiaa momo arenŋia kuuya ii kambaŋ so bologagadeen suulan (pororo) ama laligogiti, ii Ponon iiro. ⁶ Ii iima ejemba mokoloon onono namonon laligogiti, iikawaajon Anutonon moma bolin wosobirinon uuta saa qero siimbobolo moma laligoro. ⁷ Kaen moma laligon qaa kokaen jero: “Ejemba mokoloon onombeti, niinon mono ii balononon unun tiwilaan onomanon. Ejemba, miri-waa oroya, iwoi bagianon koma kondondongonkejuti ano kanakeewambaa koonon mokoloon onombetiwaajon moma bolin aon ii mono unun tiwilaan onomanon.” ⁸ Kaen jeroto, eja Nooa iinon Pombaa jaanon kiankoomuya mokoloon laligoro. ⁹⁻¹⁰ * Nooawaa gbiliuruta yonoo sundugia ii kokaen: Merauruta karoon qagia Seem, Haam ano Jaafet koloogi. Nooanon ejemba batugianon eja solan koposowaa qaaya qaa laligon uuta Anutuwo

* **5:24:** Hib 11.5; Juud 14   * **6:1:** Job 1.6; 2.1   * **6:4:** Jan 13.33   * **6:5:** Mat 24.37; Luuk 17.26; 1 Piito 3.20   * **6:9-10:** 2 Piito 2.5

somongonj kema kanj laligoro. ¹¹ Noonanj kaenj laligoroto, ejemba tosaanj kuuya ii Anutuwaa jaanonj dogonj bolidaborogi. Kawaajonj ejemba pororo unjnj tiwilaanj onjonj, iikanonj balonj kuuya sokoma ero. ¹² Ejemba kuuya namononj kema kanj laaligogia menj bolidaborogi gomanj balonj kuuya yonoo nanamemengia ii dogonj anjonjorayawo kolooro Anutunonj namononj uun tanigia kaanja ii iiro.

Wanjo memewaa arenja

¹³ Kaenj iima Anutunonj Nooa qaa kokaenj ijoro: “Ejemba yonoojonj ama unjnj tiwitiwilaanj aoao ii namo kuuya sokoma eja. Kawaajonj niinonj ejemba kuuya menj komunj onjomambaaajonj qaana somongowe. Moba, niinonj apunonj balonj meleembe kemero iwoi kuuya isinjosongiawo ii komudaborowuya. ¹⁴ Kawaajonj gii mono geengo reen gere koma kanonj wangoga mewa. Iikawaa uuta kotona uuta melamelaa koloowa. Wangowaa uuta ano selia ii qandononj kuunj mokotaadaborowa. ¹⁵ Wanjo ii kokaanja mewa: korigaya 133 miita (450 fiit), aarejena 22 miita (75 fiit) ano konjaya 13 miita (45 fiit) kaenj mewa. ¹⁶ Waarenja mejugonj sopa ano waarej batugaranonj liligonj jenjenanj tintinja 44 sentimiita (18 ins) ii kotonj mesaowa. Wangowaa uuta mosona uuta qaga, batuya ano dusiita karonj koloowu. Wanjo naguya ii nemunaaagenj amba. ¹⁷ Moba! Niinonj mono jewe gboulu somatanonj kouma balonj kuuya qenj tururo ejemba ano iwoi laaligowaa aasongiawo kuuya sombinj baatanonj laligojuti, iyonononj mono apu nemotonj komuwu. Kaenj komugi namowaa iwoiya kuuya ii mono qaondaborowuya.

¹⁸ Kaenj asugiwaato, niinonj giwo soomongoo arenj kokaenj anjenj: Gii mono wangononj uba. Gii, embaga ano mera enjarouruga onjononj mono motoonj wangononj ubu. ¹⁹ Uma laligogi iwoi laaligogiawo kuuya ii qaondaborowubotiwaaajonj yonoononja woi woi ejia ano embia ii sogianonj unjuana giwo motoonj wangononj ubu. ²⁰ Koonj tanigia kania kania, miriwaa oroya tanigia kania kania ano namowaa mokolej, loloonj iwoi tanigia kania kania kuuya yonoononja woi woi ii mono komuwubotiwaaajonj otana goononj kagi wangononj ubu. ²¹ Kaanjagadeenj onjoangia ano koonj, oro iwoi kuuya yonononj newutiwaa so mono nemanbene kania kania mokoloonj korama menj kululuunj wangononj ana kalarj konkonja ewaa.” ²² * Anutunonj Nooa kaenj ambaatiwaaajonj jenj kotonj muroti, iikawaa so mono tenj koma ii kuuya ama medabororo.

7

Ejemba ano oro kuuya ii wangononj ugi.

¹ Noonanj wanjo medabororo Ponjonj qaa kokaenj ijoro: “Gii ejemba tuunj koi yonoo batugianonj solanja koloonj laligojanj. Niinonj goo kanaga kaenj mokoloojenj. Kawaajonj gii ano sumanjuruga kuuya onjo mono wangononj ubu. ² Oro neneya, donqizizingia qaa ii kuuya yonoononja sewen sewen, ejia 7 ano embia 7:baa so onjoona goononj koubu. Kaanjagadeenj oro anjooragiawo kuuya yonoononja woi woi ejia ano embia kaanja onjoona goononj koubu. ³ Toroqenj koonj kania kania kuuya yonoononja kaanjagadeenj sewen sewen, ejia 7 ano embia 7 ii onjoona giwo wangononj ubu. Kaenj ana oro ano koonj tanigia kania kania kuuya ii mende qaombuto, toroqenj namononj koloonj seisei ama laligowuya. ⁴ Ugi weemboria 7 tegoro jenj kotowe konj rombuunj somatanonj mono namononj kamaaro gomantiinja weemboria 40:waa so toroqenj konj kiwaa. Kaenj kiro iwoi

* 6:22: Hib 11.7

isinjosngiawo kuuya namonon mokoloon onjombeti, ii mono motoon jen tegowe qaombuya.”⁵ Ponjon Nooa kaen ambaatiwaaajon jen koton muro iikawaa sogadeen mono tej koma ii kuuya andabororo.

⁶ Kaen ama mero Nooawaa yambuyanon 600 kolooro gboulu somatanon namo qaganon kouro. ⁷* Koubaatiwaaajon ano Nooa embiawo ano mera enarourugara yonjonon motoon gboulunon komuwubotiwaajon olon koma wanjonon ugi. ⁸ Kaanagadeen oro neneya, donqizinja ano oro angojoragiawo ano koon ano iwoi kuuya bagianon koma kondondongonkejuti, ⁹ ii woi woi kuuya ejia ano embia ii sogianon kan wanjonon Nooawaanon ugi. Anutunon Nooa jen koton muroti, ii mono iikawaa so kolooro. Kian.

Gboulunon ejemba turun onono komugi.

¹⁰ Kaen kolooro weemboria 7:baajon jeroti, ii tegoro gboulu somatanon balon qaganon kouro. ¹¹* Nooawaa yambuyanon 600 kolooro yambu iikawaa koina 2 kawaa weemboria jango 17 kanon apu jaaya kuuya, apu diinggiawo iikawaa nemungia kuuya ii emugenga somariin bongun waagi. Kaanagadeen eukanon kanakeewambaa apuya iikawaa qaa oogia ii aantangi. ¹² Kon rombun somata ii balonon kamaan kin ero kema gomantiinja asaga 40 keno. ¹³ Konjon kanain kimambaajon ano weemboria kanon Nooa ano merauruta Seem, Haam ano Jaafet, Nooa embiawo ano enarourugara karoon yonjonon motoon wanjonon udaborogi. ¹⁴ Toroqen duuyaa oroya ano miriwa oroya kuuya, iwoi kuuya bagianon koma kondondongonkejuti, koon kuuya ano iwoi enganggiawo kuuya ii ejemba yonjowo motoon wanjonon udaborogi. ¹⁵ Anutunon iwoi kuuya mokoloon onono laaligowaa aason horonkejuti, iyonoononga woi woi (2-2) ii Nooawaanon kouma wanjonon udaborogi. ¹⁶ Anutunon Nooa jen koton murotiwaa so iwoi isinjosngiawo kuuya wanjonon udaborogiti, ii ejia ano embia koloori. Kuuyanon udaborogi Pon ano Nooawaa gematanon wangowaa naguya kono.

¹⁷ Naguya kono iikanondeen gboulu somatanon kanain gomantiinja asaga 40:waa so toroqen namonon waaro. Apunon somariin waama balon koma turun uma wanjo namonon metaano uro. ¹⁸ Uro apunon balon qaganon somariin saa qen ugi wanjonon apu qaganon anodeen een lan kema karo. ¹⁹ Kaen kolooro apunon balon qaganon ambo somariin uro. Baanja koriga koriga sombin baatanon nama kenjuti, ii kuuya musulungon onono. ²⁰ Musulungon onoma uma baanja kuuya koma turun 8 miita (25 fiit) kawaa so unjuugun ero.

²¹ Kaen ero iwoi isinjosngiawo kuuya namo qaganon kema kan laligogiti, iyonjonon apu nemoton komudaborogi. Iwoi kuuya ii koon me miriwa oroya me duuyaa oroya me mokolej, lagiso ano iwoi kuuya tuun men balonon qeqelala kema kankejuti ano ejemba kuuya ii motoon qaondaborogi. ²² Iwoi kuuya balon toboganon laligon laaligowaa aasona sewangianon horon laligogiti, ii koreyanon komudaborogi. ²³ Iwoi laaligogiawo kuuya namonon laligogiti, ii Anutunon unudabororo. Iwoi kuuya ii ejemba, oro me iwoi bagianon koma kondondongonkejuti me kanakeewambaa koon koon ii mono Anutunon unudabororo. Nooa ano sumanjuruta wanjo uutanon laligogiti, iyonogadeen mono injiima koboon

* 7:7: Mat 24.38-39; Luuk 17.27 * 7:11: 2 Piito 3.6

anjon koma gou gajogia kono. ²⁴ Apu gboulu kanon balon qen turun mende horon kemeroto, weemboria 150:waa so ero.

8

Gboulunon horon kamaaro namonon toboriro.

¹ Weemboria 150 ii tegoro kanon Anutunon Nooawaa ano duuyaa oroya ano miriwaaw oroya ano iwoi kuuya iwo wanjonon laligogiti, ii romonjon onjoma haamo somata ano namo qaganon qero apunon kanain horon kamaaro. ² Anutunon emugen apu diingiwaw iyonoo jaagia ano eukanon kanakeewambaa apuya iikawaa qaa oogia ii kojanjin songo ano konon riima toborin sombinonga mombo mende kamaaro. ³ Mende kamaaro apu somatanon kanain namo qaganon erotinonja eleema horon kamaan kemero. Weemboria 150:waa so apunon horon kamaan kemen egi. ⁴ Kaen egi wanjonon koin 7 kawaa weemboria 17 kanon baanja qata Ararat kawaa wanjonon mokotaan kotiin raro. ⁵ Kanon raro apu kanon toroqen horon kamaan kamaan keno. Kema koin 10 kawaa weenja mutuya kanon baanja iikawaa wanja ii asuganon asugigi.

⁶ Asugigi weemboria 40 tegoro Nooanon wangowaa jenjenanja wala memeta ii metano. ⁷ Metama aoao koon mon wasiro kanakeewan lan elelaon kema kan mende eleema laligoro balombaa apuya kanon juguro. ⁸ Kawaa gematanon Nooanon kewa mon wasiro keno. Namu qaganon apunon horon kemeja me qaago, iikawaa kania momambaaon ii wasiro keno. ⁹ Kewonon kema kan apunon toroqen balon sokoma turun erotiwaawon haamo memeyaa raranja mende mokolon wanjonon eleeno Nooanon boria boraama menj wango uutanon oono. ¹⁰ Oono weemboria 7:baa so toroqen mamboma laligon kanon kewa ii mombo wanjononja wasiro keno. ¹¹ Kema mare kanon eleema oil gere senja gbiligbili mon ii motogon jetanon kisama Nooawaanon karo. Kaen karo Nooanon ii iima kokaen moma asariro: Apunon mono horon kamaaro namonon asugidaboroja. ¹² Kaen moma asarin mombo weemboria 7:baa so mamboma nama kewa ii mombo wasiro elelaon keno. Kenoto, kaman iikanon ii iwaanon mombo mende eleema karo.

¹³ Nooawaa laaligo yambuya 601 kawaa koin mutuyaa weemboria mutuya kanon apunon namo qaganon jugun toborin ero. Kaen kolooro Nooanon wangowaa waarenja mero keno kokaen uun iiro: Namu qaganon mono toborin ero. ¹⁴ Ii iiroto, mombo mambongi toborin koin woiyaa weemboria 27 kanon toboridaboron ero.

¹⁵ Anutunon Nooa qaa kokaen ijoro: ¹⁶ “Gii embagawo ano mera enarouruga, onjo mono wanjo mesaon kamaawu. ¹⁷ Kamaan oro iwoi laaligogiawo kuuya giwo wanjonon laligojuti, ii koonja koonja, miriwaaw oroya ano mokolen iwoi kuuya bagia namonon koma kondondononkejuti, ii mono kuuya ujuama kamaawu. Kaen ana saanon balonon koloon seisei ama deema balon sokoma laligowuya.”

¹⁸ Kaen ijoro Nooa embiawo ano mera enarouruta yononon motoon wanjo mesaon kamaagi. ¹⁹ Kamaagi duuyaa oroya kuuya, mokolen iwoi kuuya, koon kuuya ano iwoi kuuya namonon kema kankejuti, iyononon mono kaanjadeen isigiala so wanjo mesaon awanjon kan kamaadaborogi. Kianj.

Nooanon Anutuwaajon siimolon oon dangisen jero.

²⁰ Kamaadaborogi Nooanonj Pombaajonj siimolonj alata monj menj miri-waa oroya donqizizingiawo ii kuuya ano koonj donqizizingia qaa ii kuuya yonoononja tosia onoma alatanonj ama Anutuwaajonj siimolonj ooro. ²¹ Ooro Pononj moronj unkoowaya aijawo ii moro sokono uutanonj qaa kokaen jero: “Ejemba yonoo uugiaa momo arengianonj mono meraboraangianonja kanainj bologa koloojuto, kilenj namo ii kambanj monjonj ejemba yonoojonj ama mombo mende qasuaamanja. Iwoi kuuya laaligogiawo laligojuti, niinonj ii unjudaboroweto, iikawaa so kambanj monjonj mombo mende jen tegonj unumanja. ²² Namononj enj ubaatiwaa so mono namononj koma komogij honja kolooro megi iikanonj mono mende qaondaborowaa. Gomanj olomooro sanjonja momakebu ano geriawo kolooro gere tooro momakebu. Konjuru kambanj ano weenj kambanj, gomantiinja ano asasaga ii kambanja kambanja ewaewanj ama awanjonj enj kembao. Ii kuuya tetegoya qaa enj uro laligowu. Kaanjonj mono kaenj toroqenj ewaa.” Kianj.

9

Anutunonj Nooawo soomonggo arej ano.

¹ * Kaenj jenj Anutunonj Nooa ano merauruta kokaen jenj kotuegonj onono: “Onjo mono koloonj nesei ama gomanj sokoma laligowu. ² Kaenj anji balombaa oroya kuuya, kanakeewambaa koonja kuuya, iwoi kuuya bagianonj namo koma kondondonjonkejuti ano kowewaa soraya kuuya ii mono onjo borogianonj onjoombe onjononj ii galenj koma onoma laligogij yonononj onjoonj keegia moma jenenjia ororo laligowuya. ³ Iwoi kuuya isinjosonjiawo kema kanj laligojuti, ii onjo nenega koloonj ewaa. Wala logoya iwoi tonjonja nenegiaga onjombeta kete iwoi kuuya koi kaanagadeen onjonjenj. ⁴ * Motoonggo ii mono mende newu. Ii oro sayawo. Sa ii laaligowaa sareya koloojiwaajonj ama songgo koi ama onjonjenj. ⁵ Onjoangiaa sagia ii monjonj monj mende maaba. Monjonj sa ii maabaati, iikawaa ironjonj mono iyanjaa qaganonj ubaa. Oro monjonj me ejemba monjonj ejemba monj qero laaligoyaa sareya maabaati, iikawaa ironjonj mono iyanjaa qaganonj uro komuwaa. ⁶ * Anutunonj ejemba iyanjaa kaitania kaanja merotiwaajonj ama monj morononj ejemba monj qero komuwaati, monjonj mono ii kaanjadeenj qero komuwaa.

⁷ * Onjo mono koloonj seinj laligowu. Kaenj namo qaganonj koloonj seigi jangogianonj somariinj ubaa.”

⁸ Anutunonj toroqenj Nooa ano merauruta iwo laligogiti, iyonjoonj qaa kokaen jero: ⁹ “Niinonj kete onjo ano onjo kerasuru-urugia kanagenj koloowuti, onjowo soomonggo arej anjenj. ¹⁰ Kaanjadeenj iwoi laaligogiawo kuuya, ii miriwaa me duuyaa koonj oroya kuuya giwo laligonj wanjononja kamaajuti, mono balombaa ilawoila laaligogiawo kuuya yonjowo soomonggo arej kokaen anjenj: ¹¹ Niinonj soomonggo arena ii onjowo kokaen ama kotiijenj: Niinonj apu gboulunonj ilawoila isinjosonjiawo kuuya ii mombo mende unjuwe qaombuya. Apu gboulu ii namo tiwilaawaatiwaajonj mombo mende ambe kawaa.” ¹² Anutunonj toroqenj qaa kokaen jero: “Niinonj mono soomonggo arej koi ii neenaa ano onjo ano ilawoila laaligogiawo kuuya onjowo laligojuti, ananaa batunananonj ambe tetegoya qaa kotiinj enj ubaa. Soomonggo arej iikawaa aiweseya ii kokaenj:

* **9:1:** Jen 1.28   * **9:4:** Lew 7.26-27; 17.10-14; Lew 19.26; Dut 12.16, 23; 15.23   * **9:6:** Jen 1.26;

Eks 20.13   * **9:7:** Jen 1.28

¹³ Niinon marilolona ii koosunon ambe ewaa. Niinon neena ano namonon laligojuti, ananaa batunananon soomongo aren anjeji, marilolon kanon mono iikawaa aiweseya koloon ewaa. ¹⁴ Niinon kamban monnon koosuya namo qaganon horon onombe kamaan ajoroogi marilolonnanon koosunon asugiwaati, ¹⁵ kamban iikanon niinon soomongo arena ii romongomaŋa. Ii neena ano onjo ano ilawoila laaligogiawo kuuya tanigia kania kania ananaa batunananon ambeti, mono ii romongomaŋa. Kawaa-
jon apu yononon mombo kaan mende somariin iwoi isinjosonggiawo kuuya tiwilaawutiwaajon gboulu somata mende koloowaa.

¹⁶ Kamban monnon marilolonanon koosunon asugiwaati, niinon ii iima iikanondeen soomongo arena ii romongomaŋa. Ii tegoya qaa neena ano ilawoila laaligogiawo kuuya tanigia kania kania namo qaganon laligojuti, ananaa batunananon ama men kotiwe ewaa.” ¹⁷ Anutunon Nooawaajon kaen jen toroqen kokaen ijoro: “Niinon soomongo aren kol ii neena ano namowaa ilawoila laaligogiawo kuuya ananaa batunananon ama men kotiijen. Soomongo aren iikawaa aiweseya ii mono kian.”

Noowaa merauruta

¹⁸ Noowaa merauruta wanjononja kamaagiti, iyonoo qagia ii Seem, Haam ano Jaafet. * Haam ii Keinambaa manja. ¹⁹ Yononon Noowaa merauruta karon koloogi. Ejemba kuuya deenqeema balon sokoma laligojoni, anana iyonoononja kolooniin.

²⁰ Noonan komakomo ejaga koloon wain apu kasa gawon mutuya komoro. ²¹ Ii komoroto, kamban monnon wain apu tosia men nero uuta enkalolon kolooro iyanaa opo sel kuun uutanon opoqiisia qetegon bombolan ero. ²² Keinambaa manja Haam iinon mananon bombolan eroti, ii iima seleengen kemen daremunwoita irijoro moriti, iikanon manja gamu qen muro. ²³ Seem ano Jaafet yoronon ii morito, maleku mon men sawingaranon ama gemagama uma mangaranon bombolan eroti, ii esuuri. Jaagara mongen uuritiwaajon ama mangaranon asuganon eroti, ii mende iiri. ²⁴ Noonan enkalolonja qaono uuta tororo moma waama meria meraanon sili ama muroti, ii moro. ²⁵ Ii moma uuta duuro Haambaajon kokaen jero: “Keinan ii jen qasuaan mujen. Iinon mono daremunwoita yoro welenqeurugara yonoo welenqeqegia omaya koloon laligowaa.” ²⁶ Toroqen kokaen jero: “Anutu, Seembaa Ponja, ii mono mepeesenjen. Keinanon mono Seembaa welenqeqeya omaya koloon laligowaa. ²⁷ Anutunon mono Jaafetwaa balonja men somariiro Seembaa opo sel kuunon laligowuya. Keinan yononon mono Seem yonoo welenqeurugia omaya koloon laligowu.”

²⁸ Gboulu somatanon tegoro Noonan toroqen yambu 350:waa so laligon uro. ²⁹ Laaligoyaa yambuya ii mindirin 950 kawaa so laligon kouma komuro. Kian.

10

Noowaa merauruta yonoo kerasuru tuun arengia

1 Hist 1.5-23

¹ Noowaa merauruta Seem, Haam ano Jaafet yonoo gbiliurugia gboulu tegoro koloogiti, iyonoo qa arengia kokaen:

Jaafetwaa gbiliuruta

* **9:18:** Jaafet: = seija

² Jaafetwaa merauruta yonoo qagia ii Goomer, Maagog, Maadai, Jaawan, Tuubal, Mesek ano Tiiras. ³ Goomerwaa merauruta yonoo qagia ii Askenas, Riifat ano Togarma. ⁴ Jaawambaa merauruta yonoo qagia ii Elisa, Tarsis ano Saiprus kanageso ano Rodos kanageso. ⁵ Yonoo esameraurgia ii juma deenqeema (goman leelee) Batugaranon Kowe goraayanon ano kowe iikawaa watoya watoya kanon iyangiaa balongianon kema laligoju. Yononon isigia so, tuungia so ano qaagia so iyangiaa gomanjianon kema laligogi. Jaafetwaa kanagesouruta kian.

Haambaa gbiliuruta

⁶ Haambaa merauruta yonoo qagia ii Kuus, * Iijipt, Libia ano Keinan. ⁷ Kuuswaa merauruta yonoo qagia ii Seba, Hawila, Sabta, Raama ano Sabteka. Raamawaa merawoita yoroo qagara ii Saba ano Dedan. ⁸ Kuuswaa meria mon qata Nimrod kolooro. Iinon somariin waama manjaqegewaa kawali eja kotiga toton koloon namonon laligoro. ⁹ Iinon Pombaa jaasewananon borojan eja kotiga laligorotiwaajon ama qaa saan kokaen jenkeju: “Monon Pombaa jaasewananon Nimrod kaan borojan eja kotiga kolooja.” ¹⁰ Nimrodwaa bentoton ii balon koi kaanon kanaigi: Baabel, Ereka, Akad ano Kalne. Taon 4 ii Babilonia (Sinar) gomanon eju. ¹¹ Nimrodnon Babilonia balon mesaon Assiria kema goman somasomata qagia Niiniwe, Rehobotir ano Kala ii mero. ¹² Kaanagadeen Resen ii Niiniwe ano siti somata qata Kala yoroo batugaranon mero.

¹³ Iijiptwaa gbiliuruta yononon Libia (Lud) kanageso, Anam kanageso, Lehab kanageso ano Naftu kanageso kolooju. ¹⁴ Kaanagadeen Patrus, Kaslu ano Kriit. Kriit ii Filistia kanageso yonoo benjisigia kolooro.

¹⁵ Keinambaa meria mutuya ii Saidon. Iwaa gematanon Keinanon kanageso koi kaan yonoo benjisigia kolooro: Hit kanageso, ¹⁶ Jebus kanageso, Amor kanageso, Girgas kanageso, ¹⁷ Hiwi kanageso, Arka kanageso, Siini kanageso, ¹⁸ Arwad kanageso, Zemar kanageso ano Hamat kanageso. Keinanon korebore yonoo wanjale benjisigia kolooro yononon kanagen juma deenqeenji.

¹⁹ Kaen deenqeenji Keinan kanageso yonoonon balon goraaya ii goman qata Saidon iikanon kanain kema Gerar gomanon kema Gaza kanon tegoja. Kaanagadeen Sodom baagen kema Gomora kema Adma ano Zeboim kema Lasa kanon tegoja. ²⁰ Haambaa merauruta ii isigia so, qaagia so, balongia so ano kanageso tuungia so kaen laligogi.

Seembaa gbiliuruta

²¹ Jaafetwaa data Seem iwaa merauruta kaanideen koloogi. Seemnon kaen Eberwaa merauruta kuuya yonoo wanjale benjisigia kolooro. ²² Seembaa merauruta yonoo qagia ii Elam, Asur, Arfaksad, Lidia (Lud) ano Aram. ²³ Arambaa merauruta yonoo qagia ii Uuz, Huul, Geter ano Mas. Kaen laligogi. ²⁴ Arfaksadwaa meria Sela kolooro Selawaa meria Eber kolooro. ²⁵ Eberwaa merawoita woi koloori. Monon koloon laligon kouroti, kamban iikanon namo ejembanon juma deenqeenji. Kawaajon iwaa qata Peleg (Siinsereren) qagi. Kogaa qata ii Joktan. ²⁶ Joktambaa merauruta kokaen koloogi: Almodad, Selef, Hazarmawet, Jera, ²⁷ Hadoram, Uuzal, Dikla, ²⁸ Oobal, Abimael, Saba, ²⁹ Oofir, Hawila ano Joobab. Eja kuuya ii Joktambaa meraurutaga. ³⁰ Yonoo rama laaligo balongia ii goman

* **10:6:** Kuus ii Sudan kantriwaa qata.

gata Meesa iikanonja kanain goman qata Sefar kanon baagen kema ween koukoutaa balon baanayawo kanon tegoja. ³¹ Seembaa merauruta ii isigia so, qaagia so, balongia so ano kanageso tuungia so kaen laligogi.

³² Noowaa esameraanuruta ii isigia so, kanagesogia ano balongia so kaen koloogi. Yononon juma sein deenqeema kanageso tuunja tuunja koloogi gboulu somatanon tegoro kema balon sokoma laligogi. Kian.

11

Anutunon ejemba qaagia mendeeno.

¹ Wala eenjanon balonja balonja kuuya yononon qaa motoonggo jegi iikanon mindirin onono laligogi. ² Kaen laligon mesaon ween koukoutanon baagen kema Babilon uutanon balon koria somata mon mokolon kanon mirigia menj ragi. ³ Kanon rama iyangiodeen kokaen aminj mogi: “Mono kawu. Anana mono gbakon menj mozozongon gerenon ooninj kotakota koloowaa.” Kaen jenj miri sopaya mewombaaon jamo kowonjin qaagoto, birik ama batugianon namo saposapo qandon kaanja anji iikanon birik ii mokotaan onono. ⁴ Gawon kaen menj toroqen kokaen jegi: “Mono kawu. Anana mono ananaajon siti menj menj iikanon miri koriga totoon (taua) meninj waarenanon sombinj oosiriwaa. Kaen oosiro mende deenqeema balon kuuya sokoma lanj kema laligowombotiwaajon mono anana qabujanawo koloowonja.”

⁵ Kaen jenj gawon megito, Ponjon ejemba siti ano miri koriga megiti, ii iimambaaonj kamaaro. ⁶ Kamaan ii iima kokaen jero: “Yononon siinsereren qaagoto, kanatuuru arenjia motoonggo qaagia motoonggo jenj nama iwoi koi kanain mejuti eenj, kanagenj ii me woi mewombaa arenjia ambuyati, ii mono iikawaaonj mende amamaanj osiwuya. ⁷ Ayo, anana mono balonon kemenj qaagia menj sooninj tuunj menj yononon tuunj tosia yonjoo qaagia mende moma asarinj laligowu.”

⁸ Ponjon kaen jenj ejemba kanon mendeqendeema onono goman kuuya sokoma kema kanj siti memewaa gawonja somonjonj mesaogi. ⁹ Ponjon ejemba kuuya yonjoo qaagia menj sooroti, iikawaaonj goman iikawaa qata Baabel (enjalolonj sisau) jegi. Iikanonja Ponjon ii mendeqendeema onono deema balon kuuya sokoma kenji. Kian.

Qa arej Seembaanonja kanain Abrambaanonj kenja.

1 Hist 1.24-27

¹⁰ Seembaa gbiliuruta yonjoo qa arenjia koi. Gboulu gematanon yambu woi tegoro Seemnonj yambuya 100 tegoro kamban kanon meria Arfaksad kolooro. ¹¹ Arfaksadnonj kolooro kawaa gematanon Seemnonj toroqen yambu 500 laligoro kamban batuya kanon meraborauruta tosaanja koloogi.

¹² Arfaksadnonj yambuya 35 tegoro meria Sela kolooro. ¹³ Selanonj kolooro kawaa gematanon Arfaksadnonj toroqen yambu 403 laligoro kamban batuya kanon meraborauruta tosaanja koloogi.

¹⁴ Selanonj yambuya 30 tegoro meria Eber kolooro. ¹⁵ Ebernonj kolooro kawaa gematanon Selanonj toroqen yambu 403 laligoro kamban batuya kanon meraborauruta tosaanja koloogi.

¹⁶ Ebernonj yambuya 34 tegoro meria Peleg kolooro. ¹⁷ Pelegnonj kolooro kawaa gematanon Ebernonj toroqen yambu 430 laligoro kamban batuya kanon meraborauruta tosaanja koloogi.

¹⁸ Pelegnonj yambuya 30 tegoro meria Reu kolooro. ¹⁹ Reunonj kolooro kawaa gematanon Pelegnonj toroqen yambu 209 laligoro kamban batuya kanon meraborauruta tosaanja koloogi.

²⁰ Reunon yambuya 32 kolooro meria Serug kolooro. ²¹ Serugnon kolooro kawaa gematanon Reunon toroqen yambu 207 laligoro kambañ batuya kanon meraborauruta tosaaña koloogi.

²² Serugnon yambuya 30 tegoro meria Naahor kolooro. ²³ Naahoron kolooro kawaa gematanon Serugnon toroqen yambu 200 laligoro kambañ batuya kanon meraborauruta tosaaña koloogi.

²⁴ Naahoron yambuya 29 kolooro meria Tera kolooro. ²⁵ Teranon kolooro kawaa gematanon Naahoron toroqen yambu 119 laligoro kambañ batuya kanon meraborauruta tosaaña koloogi. ²⁶ Teranon yambuya 70 tegoro meria Abram, Naahor ano Haran koloogi.

Terawaa gbiliuruta.

²⁷ Terawaa gbiliuruta yonoo qa arengia koi. Terawaa merauruta Abram, Naahor ano Haran koloogi. Harambaa meria Loot kolooro. ²⁸ Haranon Kaldia yonoo balonon laligon iyanjaa kolokoloo gomaña qata Uur iikanon komuro Harambaa maña Teranon toroqen laligoro.

²⁹ Abram ano Naahor yoronon ororon emba meri. Abrambaa embia qata Saarai kolooro Naahorwaa embia qata Milka. Milkanon Harambaa borataga kolooro. Haranon Milka ano Iska yoroo mangaraga. ³⁰ Saarainon emba arunaga meria qaa eej laligoro.

³¹ Teranon meria Abram, esia Loot Harambaa meria ano enaroya Saarai, meria Abrambaa embia ii unuano motoon Kaldia balombaa goman qata Uur mesaon Keinan balonon kembombaajon kenji. Kaen kenjgito, Haran goman balonon kan nama kanon mirigia men ragi. ³² Ragi Teranon yambuya 205 kolooro Haran goman kanon rama komuro. Kian.

12

Anutunon Abram oono.

¹ * Ponon Abram kokaen ijoro: “Gii gomanja, kanatuuruga ano manjaanon miri iwoi mesaon balon qendeema gomanjati, mono iikanon kema. ² Niinon koloon seisei gombe gbiliuruganon kanageso somata koloowuya. Niinon kotuegon nanjon gombe qabunaganon somariin somata koloowaa. Kaen kolooro Anutu niinon goojon ama kanageso tosaaña kotuegon onoma laligowaa. ³ * Daen yononon gii kotuegon gombuti, niinon mono ii kotuegon onoma laligomanja. Daen yononon gii jen qasuaan gombuti, niinon mono ii kaanagadeen jen qasuaan onoma laligomanja. Goojon ama noo kotumotuenanon mono namowaa kanageso tuuj kuuya yonoo qagianon uro oyanboyan mokoloowuya.”

⁴ Kaen ijoro Abramnon Ponon jerotiwaa so Haran goman mesaon keno Lootnon iwo keni. Abramnon yambuya 75 kolooro kanon Haran goman mesaon keno. ⁵ Keman jen embia Saarai, beeta Loot, esuhinaya kuuya men kululuugi seiroti ano welenqeqe ejemba Haran gomanon laligon ononjiti, ii unuama gomanja mesaon Keinan balonon kembombaajon kema kema iikanon keugi.

⁶ Abramnon balon kanon kema laligon goman qata Sekem kanon kouma jujuu gere somata qata More kawaa kosianon kuuj men raro. Kambañ kanon Keinan ejemba yononon balon iikanon laligogi. ⁷ * Kaen laligogi Ponon Abram asugin mun kokaen ijoro: “Balon koi ii mono goo gbiliuruga

* 12:1: Apo 7.2-3; Hib 11.8 * 12:3: Gal 3.8 * 12:7: Apo 7.5; Gal 3.16

bunja qeŋ oŋomaŋa.” Kaeŋ ijoro Abramnoŋ Poŋ iwaanonj asugiroti, iwaajonj siimolonj oonjoombaa alata moŋ mero.

⁸ Iikanonjadeeŋ mesaonj toroqenj Beetel gomambaa weeŋ koukoutanonj baagen balonj baanjawo kanonj kema opo sel kuunja mororononj mero nano. Kaen nano Beetel gomanj kanonj weeŋ kemekemetonj baagen raro Ai taononj weeŋ koukoutanonj baagenj raro. Kaen rari batugaranonj nama Pombaa siimolonj alata moŋ iikanonj meŋ Pombaa qata qama koolinj muro.

⁹ Kawaa gematanonj balonj ii mesaonj toroqenj Saut waagenj kema distrik qata Negew kanonj rama laligogi. Kianj.

Abramnoŋ Iijipt kantrinonj kema laligoro.

¹⁰ Kambanj kanonj Keinan balononj bodi kolooro. Bodi iikanonj kotiinj binjowo kolooro Abramnoŋ Iijipt kantrinonj tawayagadeeŋ laligowombaa-
jonj kenji. ¹¹ Kananonj kema Iijipt dodowigi Abramnoŋ embia Saara i gaa kokaen ijoro: “Moba, giinonj emba iimasiiŋsiingawo koloonj, ii mojenj. ¹² Kawaajonj Iijipt eja yonononj gii giima kokaen jewuya: ‘Koi iwaa embiaga.’

Kaen jen nii nugi komumanjato, gii giima koboogi laligowaga. ^{13*} Kawaajonj gii mono kokaen jewa: ‘Nii iwaa naanaga.’ Kaen jenago goojonj ama awaagadeeŋ ama noma noo laaligona gou gajona kongi laligomaŋa.”

¹⁴ Abramnoŋ Iijipt keuro Iijipt ejemba yonononj Saara iigi emba iima-
ainjainjawa awaa soro kolooro. ¹⁵ Iikanondeeŋ Faarao kinj pombaa poŋ qerewenja jawinjuruta yonononj ii iigitiwaaajonj Faarao kimbaanonj kema Saara iwaa selia mepeseegi moro. Ii moma jero Saara wama kinj pombaa jinjkaronj miri uutanonj ugi. ¹⁶ Ugi Faarao kinjonj Saara iwaaajonj ama Abram awaagadeeŋ ama muro. Kaen ama muro iwoi koi kaanja ii Abrambaa bunja kolooro: lama, bulmakao, donji eja ano embia, welenjeqe eja ano emba ano kamel jaasoonjgoya ii Abram muro bunja qeŋ aoro.

¹⁷ Ii bunja qeŋ aoroto, Poŋnoŋ Abrambaa embia Saara inonj Faarao kimbaa mirinonj laligorotiwaajonj ama jero ji bologa kotiganonj Faarao kinj ano ejemba iwaa jinjkaronj mirinonj laligogiti, iyonoo qagianonj uro. ¹⁸ Kaen uro Faarao kinjonj Abram koma hororo karo kokaen qisij muro: “Gii mono naa terega ama nona? Naambaajonj ‘Ii embanaga,’ kaen mende jena mobe? ¹⁹ Naambaajonj ‘Ii noo naanaga,’ jena? Kaen jena niinonj ii embanaga kolootiwaajonj oombe? Embaga koi. Mono ii wama kembao.”

²⁰ Kaen jen ejauruta jen kotonj oŋono Abram wama kananonj kema oŋoonji embia ano ilawoilaya kuuya enj muroti, ii meŋ unjuama kenji. Kianj.

13

Loot ano Abram yorononj deeni.

¹ Abramnoŋ Iijipt balonj mesaonj embia ano bao hina iwoiya kuuya meŋ unjuama Lootwo motoonj eleema kema Keinan balombaa leeya Saut waagenj qata Negew kanonj kougi. ² Abrambaanonj lama bulmakao ano goul silwa ii ambembo enj muro eja kindinjiriawo laligoro. ³ Kaen laligonj Negew distrik uutanonj rama mesaonj tawayagadeeŋ roonjeqegigianonj enj waama kema laligonj Beetel gomanonj kougi. Opo sel kuunja wala Beetel ano Ai gomanj iyoroo batugaranonj kuuj mero nanoti, mono iikanonj kougi. ⁴ Wala siimolonj alata meroti, mono iikanonj kouma Pombaa qata qamago qama kooliro.

⁵ Lootnoŋ Abrambo rama mesaonj laligoroti, iinonj kaanjadeeŋ lama bulmakao tuunja tuunja ano opo sel kuunja kuunja ii mamaga meŋ laligoro.

* 12:13: Jen 20.2; 26.7

6 Kaen laligon oro esuhina iwoigara mamaga enj orono balononj mende sokono. Li motoonj unuagiwaotiwaa so mende kolooro kilenj motoonj rama laligowotiwaajonj amamaari. 7 Amamaanj Abram ano Loot yoroononj oro galenjurugara yonoo batugianonj balombaa anjowowoya asugiro. Kambanj kanonj Keinan kanageso ano Periz kanageso yonononj balonj iikawaa toya koloogi yonowo motoonj laligogi.

8 Kaen laligon Abramnonj beeta Loot kokaen ijoro: “Anara mono manj mera laligojo. Kawaajonj nii ano gii batunaranonj me oro galenjurunara yonoo batugianonj andoruru mono mende ewa. 9 Kawaajonj saanonj deembo. Balonj kuuya mono goo jaasewanganonj asuganonj enj kenji, ii saanonj iijan. Kaen ano giinonj qaninaraagenj kemaña jewagi eenj, niinonj saanonj dindinaraagenj kemaña. Me giinonj dindinaraagenj kemaña jewagati eenj, niinonj saanonj qaninaraagenj kemaña.”

10 * Kaen ijoro Lootnonj Jordan balombaagenj uunj balonj koria somata kuuya iiro Anutunonj ii awaa bedu mero Pombaanonj oyanboyonj urukisi kelegawo kaanja kolooro. Li Iijipt yonoononj balonj kaanja enj Zoar gomanj baagenj keno. Wala Ponnonj Sodom ano Gomora mende tiwilaanj orono kambanj kanonj balonj ii kaanja ero. 11 Kaenj ero Lootnonj ii iima gosinj Jordambaa balonj koria somata kuuya ii meweenjonj weenj koukoutanonj baagenj keno. Kaenj ama deeni. 12 Deema Abramnonj Keinan balononj kema laligoroto, Lootnonj balonj koria somataa taonja taonja yonoo batugianonj kema kanj laligoro. Kaenj laligonj opo sel kuunja metogonj menj kuunj kema nama tetegoyononj Sodom kosianonj keuma laligoro. 13 Kanonj laligoroto, Sodom kanatuuru yonononj kanageso bologa koloonj Ponj qetama singisonjgo jekania boorongia ama menj laligogi.

Abramnonj Hebron gomanonj kema rama laligoro.

14 Lootnonj Abram ooma keno kambanj kanonj Ponnonj Abram qaa kokaen ijoro: “Mono jaaga hak ataama bagaagenj uunj waama eleema gemagaagenj uunj kaanagadeenj weenj koukoutanonj ano weenj kemekemetanonj baagenj uuwa. 15 * Balonj kuuya koi iijani, ii mono gii ano goo gbiliuruga onjoo bunja qewe kambanj tetegoya qaa bunjagiaga enj ubaa. 16 Niinonj gbiliuruga koloonj seisei mamaga onjombe janngogianonj somariinj namowaa sakasinja kaanja koloowaa. Morononj sakasinj janngoya weenjgonagati, iinonj saanonj gbiliuruga yonoo janngogia mewaa. 17 Niinonj balonj koi mono goo bunjaga qen gonjen. Kawaajonj saanonj waama kema kanj balonj kuuya koi bakabaka eugenj emugenj iima kotonj laligowa.”

18 Kaen ijoro Abramnonj waama opo sel kuunja qetegonj menj kuunj kema Hebron gomanonj kanj Mamre gomanonj jujuu gere somata nama kenngiti, iikawaa kosogianonj raro. Kanonj rama Pombaajonj siimolonj alata monj mero. Kianj.

14

Abramnonj Loot ii kere yonoo borogianonja metogoro.

1 Kambanj kanonj Babilombaa (Sinarwaa) kinja qata Amrafel, Elasarwaa kinja qata Ariok, Elambaa kinja qata Kedorlaomer ano Goimbaa kinja qata Tidal laligogi. 2 Yonononj kinj koi yonowo kanainj manja aogi: Sodom taombaa kinja qata Bera, Gomora taombaa kinja qata Birsaa, Adma taombaa kinja qata Sinab, Seboim taombaa kinja qata Semeber ano Bela (qata monj Zoar) taonj kawaa kinja. 3 Kinj kuuya koi yonononj dondoonja qata Sidim

* 13:10: Jen 2.10 * 13:15: Apo 7.5

kanon ajoroon ku-usungia mindirin soomongo angi. Sidim dondoononon kamban kokaamba Sii Kowe Koomuya ii eja. ⁴ Yononon yambu 12:waa so Kedorlaomerwaa jenkooto baatanon laligon kouma yambu 13:nja kanon iwaa qaa baatanon kembombaajon qotogon karen moton manja qegi.

⁵ Kaen angi yambu 14:nja kanon Kedorlaomer ano kin tosaanja iwo soomongo ama laligogiti, iyononon kan kanageso koi kaanja yonowo manja qen haamo angi: Refa kanageso ii Asterot Karnaim gomanon unun haamo angi. Zuzi kanageso ii Haam gomanon ano Eme kanageso ii Kiriataim gomanon kanon unun haamo angi. ⁶ Hoor kanageso ii Seir balon baanowo kanon unun onjotaan kema kema El Paran gomanon kinon keuma haamo ama onjoni. El Paran ii balon qararanonkonjaa goraayanon eja. ⁷ Haamo ama onjoma iikanondeen eleema En Mispat (qata mon Kaades) kanon kan Amalek kanageso haamo ama onjoma balongia kuuya anjonon konji. Amor kanageso Hazezon Taamar balonon laligogiti, ii kaanjadeen unun haamo ama onjoni.

⁸ Kaen kolooro Sodombaa kinja, Gomorawaa kinja, Admawaa kinja, Zeboimbaa kinja ano Bela (qata mon Zoar) kawaa kinja yononon waama asasa riin Sidim dondoononon keuma kin koi kaanja yonowo manja qewombaa jawoya ama aron qen nanji: ⁹ Elambaa kinja Kedorlaomer, Goimbaa kinja Tidal, Babilombaa (Sinarwaa) kinja Amrafel ano Elasarwaa kinja Ariok. Kin 4 yononon kin 5 yonowo aron qegi.

¹⁰ Kaen aron qegito, Sidim balon dondoonon kanon ron resa saposapoyawo kanon saa qen raro. Kaen raro Sodom ano Gomora taon yoroo kin ponjianon manjaqeqe ejaurugara yonowo unjurama kemaligi eja tosanon ron iikanon ritoon kemen unuro. Kaen unuro alaurugia tosaanja kuuya yononon olon koma unjurama balon baanowo kanon ugi. ¹¹ Ugi kin 4 yononon Sodom ano Gomora kema esuhinagia ano nembanenegia kuuya ii lein qen men togon kenji. ¹² Abrambaa beeta Lootnon Sodom laligoroti-waajon ama ii kaanjadeen esuhinayawo wama kenji.

¹³ Kaen kenji eja monjon olon koma misinjon kan iikawaa buzu qaaya ii Hibruu (waba) eja Abram ijoro. Kamban kanon Abramnon Amor eja qata Mamre iwaanon juuu gere somasomata iikawaa kosogianon laligoro. Mamrenon kowoitaa qagara Eskol ano Aner yorowo motoon Abrambo soomongo ama laligogi. ¹⁴ Abramnon beeta Loot wama kengiti, iikawaa qaaya moma ejauruta 318 anjaa mirinon koloon momo moma manjaqeqe koma gbilin laligogiti, ii onjono ajoroon kere tuun onjotaan Noot waagen kema laligon Dan gomanon keugi.

¹⁵ Abramnon ejauruta mendeema onjono yononon gomantiinja kanon konjoma kere tuun gelanjin unun haamo ama onjoni. Haamo ama onjoma onjotaan kema laligon Damaskaswaa Noot leegen goman qata Hoba kanon keugi. ¹⁶ Kanon keuma esuhina kuuya lein qen men kengiti, ii mokoloogi. Beeta Loot ano iwaanon ilawoila ii men wama eleema kagi. Sodom ano Gomora yonoo emba meraanurugia ano ejemba tosaanja ii kaanjadeen kuuya unuama kagi.

Melkizedeknon Abram kotuegoro.

¹⁷ Abramnon kaen Kedorlaomer ano kin tosaanja iwo soomongo ama laligogiti, ii unun haamo ama onjoma eleema karo Sodombaa kinja iinon Sawe dondoonja (qata mon Kimbaa dondoonja) kanon mokoloon iimambaajon keno. ¹⁸ * Kamban kanon Melkizedek Saalembaa kinja iinon bered ano wain apu men karo. Iinon Anutu uutta jigo gawon galenja kolooro. ¹⁹ Kaen

* 14:18: Hib 7.1-10

ama Abram kotuegon mun qaa kokaen ijoro: “Anutu uuta Siwe namo mokoloon oronoti, iinon mono Abram gii kotuegon gono laligowa. ²⁰ Anutu uutanon kereuruga goo boronon ama ononoti, mono ii mepeseenon.” Kaen ijoro Abramnon ilawoilaya kuuya mendeeno tuun ten kolooro iikanongga motomotoon (10%) mer mamatewooya muro.

²¹ Ii muro Sodombaa kinanon Abram kokaen ijoro: “Ejembauruna ii nombagato, esuhina ii mono geengaa bunja koloowa.”

²² Kaen ijoroto, Abramnon Sodombaa kinajon kokaen jero: “Qaana koti-iwaatiwaajon niinon borona Pon Anutu uuta Siwe namo mokoloon oronoti, iwaanon baagen mer waama jojopan qaa kokaen jejen. ²³ Nii goonon iwoi mon ii mende totoon memanja. Beweso kasagaa kitia me kana esugaa kasia ii kaanjadeen mende memanja. Kaen ambe giinon kanagen kokaen jewabo: ‘Niinon Abram iwoi mube iinon eja esuhina qaqaqabunayawo koloon laligoja.’ Gii mono kaen jemambaajon amamaan laligowa. ²⁴ Nii iwoi mon mende toroqen memanjato, ejaurunanon naa iwoiga negiti, ii meleema nonongi sokondaboroja. Kaanagadeen eja alauruna Aner, Eskol ano Mamre niwo kagiti, iyononon mono tawagia soya jejeja mewu.” Kian.

15

Anutunon Abrambo soomongo areh ano.

¹ Kaen ama Abrambaa jaaya meleeno jaamelen unj iiro Ponon qaa kokaen jen asugiro, “Abram, gii toroko mende moba. Niinon goo reen koloojen. Goo tawaga mono somata qatawo koloon en ubaa.”

² Qaa kaen ijoroto, Abramnon kokaen jero, “Oo Pon somatana, nii meraborana qaa laligowego tawa nona iikanon mono nomaeen ilaaj nonaga? Niinon komuwe Damaskas eja Eliezer iinon noo esuhinanaa toya koloowaa.” ³ Kaen jen toroqen kokaen jero, “Giinon gbili mon mende nonatiwaajon gawon ejana wanja noo mirinon laligoji, iinon mono noo ilawoilana kuuya bunja qen aowaa.”

⁴ Kaen jero Pombaanon qaa je mon ii iwaanon kokaen asugiro moro, “Eja iikanon esuhinagaa toya mende koloowaato, geengaa seleganongga mera mon koloowaati, iinon mono goonon ilawoila kuuya bunja qen aowaa.” ⁵ * Qaa kaen asugiro Anutunon Abram wama seleengen kemen qaa kokaen ijoro, “Mono sombinon uuna uro sengelao weengon onombaatiwaa so koloowaati een, ii mono saanon weengon onomba.” Kaen ijon kokaen toroqen jero, “Goo gbiliuruga yonoo jangogianon mono iikawaa so koloowaa.”

⁶ * Kaen jero Abramnon Pon moma laarin muro momalaaria iiro sokono qaaya jen tegoro solananiro.

⁷ Ponon toroqen qaa kokaen ijoro, “Niinon Pon koloojen. Gii Kaldia balombaa goman gafa Uur kanon laligona guambe koi kari. Balon koi gombe bunja qen aowaatiwaajon ama gii guama koi kawee.”

⁸ Kaen jeroto, Abramnon kokaen ijero, “Oo Pon somatana, balon koi kanon noo bunjaga koloowaati, ii mono naa aiwesega iima moma kotomanja?”

⁹ Kaen jero Ponon iwaajon kokaen jero, “Gii mono kema bulmakao embia kowinja yambuya karoon, meme (nonin) embia yambuya karoon ano lama ejia yambuya karoon ano kewo mon ano kewo susu gbilia mon ii mer noonon kawa.”

* 15:5: Room 4.18; Hib 11.12   * 15:6: Room 4.3; Gal 3.6; Jei 2.23

10 Kaen jero Abramnon kema ii korebore men kan oro ii biiwianon qosoma onjoma leeger leeger ii arenjoro kana leelee arenon egi. * Kaen anoto, koon ii mende qosono. 11 Mende qosoma qamogia lee lee arenjon onjono koon kawalia yonjonon kan qamo yonoo qagianon kamaan konjito, Abramnon ii konjoma onjono kenji.

12* Ween jaaya tegon kememambaajon anoti, kamban iikanon Abrambaa jaayanon kamaan mero gaon binjowo ero. Kaen ero pangaman ziwiziwiaa kanjan kanon kan turun muro. 13* Turun muro Ponjon kokaen ijoro, “Qaa hona koi mono geja ama moba: Goo gbiliuruganon mono balongia mesaon kantri monjon kema wabaga laligon ubuya. Kaen laligon yonoo welenqeurugia omaya koloogi ii yambu 400:waa so melunjon onjoma laligowuya.

14* Kaen laligowuyato, niinon kantri welenqeurugia omaya koloon laligowuyati, iyonoo qaagia kaanagadeen jen tegon irona meleembe qagianon ubaa. Kaen uro isama onongi kantri ii mesaon esuhinagia mamaga men eleema kawuya. 15-16 Niinon Amor kanageso ii balon kokanon uulanawo mende onjotaamaña. Wala singisonjogoya singisonjogoya ama bol-idaborogi i irona tororo meleema onjomañiwa kambañanon koloowaati, kamban iikanon mono ii onjotaamaña. Kawaajon goo esauruga yonoo esaurugia koloon laligowuyati, † kamban kanon goo gbiliuruganon mono eleema koi kawuya. (15) Yonjonon kaen kawuto, geenjo wala yambugaa kambañanon waziin komuro luaenon manasauruga yonjonon kena ron koma gombuya.”

17 Ponjon kaen jero ween jaayanon tegon kemero pangaman mero iwoi kokaen kolooro iiro: Monjon mombaa uutanon gere bolañanon kokobilibiliawo jen asariro kowa kondun kondunawo pumpunoro. Iwoi iikanon asugin oro koomuya qoosona iyonoo batugianon nama kema karo.

18* Ponjon oro leelee iikawaa batugianon kema kan soman kanon Abrambo soomongo aren ama (kaisareyanon ii men kotiin) qaa kokaen ijoro, “Niinon balon koi ii goo gbiliuruga ii bunja qen onjomaña. Iikawaa jawoya ii Iijiptwaa apu gowoya (Nail) iikanon kanain kan koi uugun kema apu berena somata qata Yufreitis iikanon tegowaa. 19 Kamban kokaamba ii kanageso koi kaanja yonoo balon eja: Kin kanageso, Kenas kanageso, Kadmon kanageso, 20 Hit kanageso, Periz kanageso ano Refaim kanageso, 21 Amor kanageso, Keinan kanageso, Girgas kanageso ano Jebus kanageso. Yonjonon balon kuuya ii mono men sokoma laligowu.” Kian.

16

Haagar ano Ismael

1 Abrambaa embia Saarainon aruna laligon merabora mende meroto, Saariwaa welen embia qata Haagar laligoro. Ii Iijipt embaga. 2 Iinon laligorotiwaajon Saarainon Abram kokaen ijoro: “Ponjon songo somonjon

* **15:10:** Soomongo: Kamban kanon soomongo aren ama ii sili kaanja kanon men kotiinkegi. Ejanon oro leeya woi iikawaa batugaranon nama mindirin oroma soomongo ii doonjon galen kono.

* **15:12:** Job 4.13, 14 * **15:13:** Eks 1.1-14; Apo 7.6 * **15:14:** Eks 12.40-41; Apo 7.7 † **15:15-16:** Yambu 430 kamban ii kokaen jen weenjogi: Liwainon laaligo yambu 137 iikanonadeen yambu 80 ii Iijipt laligoro. Iwaa gematanon eja koi kaanjon yambugia kokaen Iijipt laligogi: Kehat 133, Amram 137, Mooses 80. (Iikawaa gematanon Mooseson Iijipt mesaon toroqen yambu 40 laligoro.) Ii mindirin yambu 430 kolooro. Eks 6.16, 18, 29 Dut 34.7 * **15:18:** Apo 7.5

nono merabora mende mewetiwaajon gii mono welen embana mena koro ama merabora monj mero noo bunaga koloonaga.” Kaen ijoro Abramnon Saaraiwaa qaayaajon uumotoonjo ano. ³ Abramnon Keinan balonon yambu 10 laligoro tegoro kambañ kanon Abrambaa embia Saarainon Iijiptga welen embia Haagar meñ loyawo mooton ewaotiwaajon muro. ⁴ Kaen muro meñ laligoro koro ano. Koro anjen, kaen moma galen embia Saara i kanain jejewili ama muro.

⁵ Kaen ama muro Saarainon Abram kokaen ijoro: “Uunanon boliro siimbobolo momakejenj, iikawaa qaayanon mono goo qanon uma ewaa. Niinon welen embana goo boroganon ambe koro ama ii moma iikanondeen kanain jejewili ama noma laligoja. Kawaajon Pononon mono nii ano gii anaraa batunaranon qaa gosin jen tegowa.”

⁶ Kaen ijoro Abramnon kokaen jero: “Welen embaganon mono geengaa boroganon laligojiwaajon nomaen mona sokonji, mono iikawaa so ii ama muba.” Kaen jero Saarainon Haagar lan horon ureen ama muro mesaon togon olon koma keno.

⁷ Keno Pombaanon gajoba monon balon qararankonkonon apu jaaya mombaa kosianon mokolon muro. Apu jaaya ii Suur gomanon kekembaa kana goraayanon eja. ⁸ Iikanon mokolon munj kokaen jero: “Haagar, Saara welen embia, gii mono daenkaya kajanja dakanon kembaga?”

Kaen jero kokaen meleeno:

“Nii galen embana Saara waanonja asanjon olon koma kajeñ.”

⁹ Kaen jero Pombaa gajobanon Haagar kokaen jen koton muro: “Gii mono mombo Saara waanon kema welenja qen iwaa qaa baatanon laligowa.” ¹⁰ Qaa ii toroqen kokaen jero moro: “Haagar, nii mono goo gbiliuruga koloonseiseigia onombe janjogia mende weenweengoyaa so kaanja laligowuya.”

¹¹ Pombaa gajobanon mombo toroqen Haagar kokaen ijoro:

“Gii kokowo koloojanja meraga mewaga.

Dologo koi tapekokoro moma saana

ii mono Pombaa gejianon kemero moja.

Kawaajon merawaa qata Ismael qaba. ^{*} ¹² Iinon eja donji bao kombo kaanja koloon (anja jaajaa lan kema kan) laligowaa. Iinon borianon ejemba kuuya qetaama onono ejemba kuuya yononon ii qotogon munj laligowuya. Iinon kouruta kuuya yonowo kerekere anodeen ama kanawaen qen laligowaa.”

¹³ Kaen ijoro Haagaron kokaen jero: “Niinon mono keteda koi monon nii niimakeji, ii iijen.” Kawaajon Pon iwaajon qaa jeroti, iwaa qata kokaen qama muro: “Gii Pon nii niimakejanj, ii koloojan.” Qata kaen qaro. ¹⁴ Kania kawaajon ama apu ron iikawaa qata ii Beer Lahai Roi (Laaligoyawo laligon niimakejiwaa apu ronja) qagita eja. Apu ron ii toroqen goman woi qagara Kaades ano Bered iyaroo batugaranon eja.

¹⁵ ^{*} Haagaron Abrambaa meria mero. Abramnon iyanjaa meria Haagar meroti, iwaa qata Ismael qaro. ¹⁶ Abramnon yambuya 86 koloooro Haagaron Ismael mera ii Abrambaanon mero. Kianj.

17

Soomonjo arembaa aiweseya ii selekooto.

^{*} 16:11: Ismael = Anutunon gejianon moja. ^{*} 16:15: Gal 4.22

¹ Abramnon yambuya 99 kolooro Ponnon asugin mun qaa kokaen ijoro: “Niinon Anutu ku-usun kuuyaa Toya koloojen. Kawaajon gii mono noo qaana ten koma pondan nanamemen dindina otaan laligowa. ² * Nii soomongo arej gii ano nii anaraa batunaranon ambeti, ii men kotiin koloowasei gombe gbiliuruga yonoo jangogianon mono somata tootoon koloowaa.”

³ Kaen ijoro Abramnon simin kuma usugoro Anutunon iwaajon qaa kokaen jero: ⁴ “Moba, niinon soomongo arejna giwo kokaen anjen: Giinon kanatuuru mamaga yonoo wanjale benisigiaga koloowaga. Qaa kaen jen soomongowe ewaa. ⁵ * Goo qaga Abram ii mende toroqen qagi ewaato, giinon kanatuuru mamaga yonoo benisigiaga koloowaatiwaajon kuun gonjenj, iikawaajon ama qaga mono Aabraham qagi ewaa. * ⁶ Niinon koloon seisei gombe gbiliuruga ii honon qaa koloowuya. Yononon juma deema kanageso tuuna tuuna mamaga koloowuya. Goo gbiliuruga yonoonon tosianon kin ponja ponja koloowuya.

⁷ * Niinon mono soomongo arejna ii neena ano gii ano gbiliuruga goo gemaganon toroqen koloon ubuti, ananaa batunananon ambe kotiin tetegoya qaa en uma ewaa. Niinon goo Anutuga ano gbiliuruga goo gemaganon koloon ubuti, mono iyonoo Anutugiaga koloon laligomana. ⁸ * Gii Keinan balonon wabaga laligojani, niinon balon ii jinon qaa gii ano goo gbiliuruga onoo bunaga qen onombe bunagia tetegoya qaa en uma ewaa. Kaen ero niinon mono onoo Anutugiaga koloon laligomana.”

⁹ Anutunon Aabrahambaajon kaen jen toroqen qaa kokaen ijoro: “Kaen laligomanato, giinon mono noonon soomongo arejnaa qaaya ii ten koma otaan laligowa. Goo gbiliuruga goo gemaganon toroqen koloon ubuti, iyononon mono kaanjadeen ii ten koma otaan laligon ubu. ¹⁰ * Gii ano goo gbiliuruga onowo soomongo arejna ama ii otaawutiwaajon jejenj, iikawaa aiweseya ii kokaen: Onoo batugianon eja kuuya yonoo selegianon mono noo aiwesena kotowu. ¹¹ Noo aiwesena mono selegianon kotowu. Iikanon soomongo arej nii ano onoo batunananon ambe eji, iikawaa aiweseyaga en ubaa.

¹² Kamban koi kanon kanain eja kuuya onoo batugianon toroqen koloon ubuti, iyonoo selegianon mono goman boria 8 kolooro kanon noo aiwesena koton laligowu. Onoangiaa goman uutanon onoangiaa ano welenqeeqeurugia yonoo meraurugia koloowuti, ii mono ororon ama onoma laligowu. Welenqeeq tosaana ii waba yonoononga monenon sewangia megii yonoo meragia koloowu. Yononon iyangiaa gbiliurugia mende koloojuto, ii kilen noo aiwesena ii mono yonoo selegianon kaanjadeen koton laligowu. ¹³ Welenqeeq tosianon onoangiaa goman uutanon koloogi welenqeeq tosaana ii monenon sewangia megii yonoo meragia koloowu. Noo aiwesena ii mono yonoo selegianon kaanjadeen koton laligowu. Noonon soomongo arejnaa aiweseya selegianon kotowuti, ii mono soomongo arej tetegoya qaa en ubaatiwaajon jen kotiijen. ¹⁴ Eja mon moronon noo aiwesena selianon mende kotogi een laligowaati, iinon mono noo soomongo arejna uugun qetamakeja. Kawaajon eja kaana ii mono ejemba tuun onoo batugianonga yakarin mugi seleenjen kamaan laligowaa.”

* **17:2:** Hib 13.2 * **17:5:** Room 4.17 * **17:5:** Abram: ii man uuta. Aabraham ii kanatuuru mamaga yonoo benisigia. * **17:7:** Luuk 1.55 * **17:8:** Apo 7.5 * **17:10:** Apo 7.8; Room 4.11

¹⁵ Anutunonj toroqen Abraham kokaen ijoro: “Gii embagaa qata Saara i mendende toroqen qama laligowato, iwaa qata mono Saara (jawinj emba) qama laligowa. † ¹⁶ Niinonj Saara kotuegonj mube iinonj goojonj mera monj mewaa. Niinonj kotuegonj mube iinonj ejemba tuunja tuunja mamaga yonjoo nemunj benjisigiaga koloowaa. Iwaa gbiliuruta yonjooonjga tosianonj kanageso tuun yonjooonj eja ponja ponja koloowuya.”

¹⁷ Ponjonj kaen ijoro Abrahamnonj ii moma siminj kuma usugonj uutanonj kokaen romongonj kawaajonj jomoro, “Eja yambuna 100 kolooro mera mono nomaenj mokoloowenaga? Kaanagadeen Saaranonj yambuya 90 kolooro mono nomaenj mera menaga?” ¹⁸ Abrahamnonj kaen romonjonj walijonj Anutu kokaenj qisinj muro: “Gii saanonj Ismael kuunj muna qaga bosino noo gbiliuruna ii iwaanonjga koloowu.”

¹⁹ Kaenj qisiro Anutunonj kokaenj meleeno, “Embaga Saaranonj mono geengaa mera dindiina mewaa. Ii mero qata Aisak (jomoja) qaba. Niinonj Aisakwo ano iwaa gbiliuruta yonjowo soomonjgo arejnna ambe kotiinj tetegoya qaa enj ubaa. ²⁰ Ismael kotuegonj mumambaajonj qisinj nonjanji, ii kaanjadeen saanonj moma goma kotuegonj mumana. Iinonj eja ponj 12 iyonjoo nemunj benjisigiaga koloowaa. Niinonj koloonj seisei mube gbiliuruta yonjoo jangogianonj mono somata totoonj koloowaa. Yonjononj seinj kanageso tuun somata koloowuya.

²¹ Kaenj koloowuyato, Saaranonj geengaa meraga Aisak ii yambu eugenanonj kambanj kokaamba mewaati, niinonj mono neenaa soomonjgo arejnna ii iwo ama menj kotimaanja.” ²² Anutunonj Aabrahambo qaa kaen amiri tegoro ii mesanjonj waama uro.

²³ Weemboria iikanonjdeen Abrahamnonj Anutuwaanonj qaa tenj koma anjaa meria Ismaelwaa selianonj Anutuwaawaa aiweseya kotoro. Kaanagadeenj welenjeqeuruta anjaa miri uutanonj kolooji tosaanja monenonj sewangia mero laligogiti, eja kuuya ii iwaa miri uutanonj ragiti, ii mono kuuya kaanjadeen ama onjono. ²⁴ Abrahamnonj yambuya 99 kolooro selianonj aiwese ii kotogi. ²⁵ Meria Ismael ii yambuya 13 kolooro selianonj ii kotogi. ²⁶ Abraham ano meria Ismael yoroo selegaranonj aiwese ii somanja motoonjgo iikanondeen kotogi. ²⁷ Eja kuuya Aabrahambaa miri uutanonj ragiti, tosianonj iyanjaa miri uutanonj kolooji tosaanja ii waba yonjooonjga sewangia mero laligogiti, kuuya iyonjoo selegianonj aiwese ii kaanjadeen kotogi. Kianj.

18

Saara mera mewaatiwaa qaaya Anutunonj jero.

¹ Abrahamnonj Mamre gomanonj jujuu gere somasomata iyonjoo batugianonj laligoro Ponjonj asuginj muro. Weemboria monj iikanonj weenj jeta kotakota qero Abrahamnonj opo sel kuunjaa qaayanonj raro. ² Rama ataama uunj iiro eja karonjanonj bataagenj nanji. Nanji injiima opo sel kuunj qaayanonjga alanzanj waama joujolonjga jenj unjambaaajonj sararagonj bobogarijn keno. Kema waegia menj siminj kuma namononj usugonj kemero.

³ Kemenj kokaenj jero: “Oo ponjuruna, niinonj onjoo welenjeqeegia koloonj onjoo jaagianonj kalenj morianj mokoloonj laligojeri eenj, onjoo mono nii mendende nuugunj kembu. ⁴ Nii onjoo welenjeqeegia koloonj saanonj apu monj menj kan onjombe kanagia songbama gere kokawaa umuganonj rama haamo mewu.

† **17:15:** Saara: Qata kokaembaajonj utegoro: Iinonj ejemba tuunja tuunja mamaga ano kin ponj tosaanja yonjoo nemunj benjisigiaga koloowaa.

⁵ Nii saanonj nene melaa monj menj kanj onjombe newuya. Iikanonj menj kotiin ononogo saanonj kana mombo toroqenj kembuya. Niinonj koi kaandiaga laligowe onjo nii goda qenj noma kajutiwaajonj saanonj welenj qen onomana.” Kaenj jero meleema kokaenj jegi: “Danjisenj, jejanjwaa so kaenj saanonj ambonja.”

⁶ Kaenj jegi Aabrahamnonj uulanjawo bobogarij sel kuunj uutanonj kema uma Saara kokaenj ijoro: “Gii mono uulanjawo flaua awaa totoonj gomba (sapalanj) karoombaa so menj meleema yonjoonj bered oowa.” ⁷ Kaenj jenj uulanjawo bulmakao tuunjonj kema bulmakao donja busuya loota meweenjonj welenjeqeyya monj muro kanainj uulanjawo qenj kojongonj ooro. ⁸ Ii ooro tegoro ii, kele kosiga ano aju apuya tosia menj kema eja ragiti, iyonjo bagianonj ano. Bagianonj ano nenj raji iyanja kambanj kanonj kosogianonj gere kanianonj galenja nano.

⁹ Nano kokaenj qisij mugij: “Embaga Saara ii dakanonj?” Qisij mugij jero: “Ii opo sel kuunj uutanonj endu raja.”

¹⁰ * Kaenj jero eja yonjoononga monjonj kokaenj ijoro: “Yambu motoongowaa so tegoro niinonj onjonj eleema koi kawe embaga Saaranonj mono meriawo koloonj laligowaa.” Kaenj ijoroto, Saaranonj opo sel kuumbaa qaa ootayanonj loyaa gematanonj nama qaa ii gejianonj kemero moro. ¹¹ Aabraham ano Saara yorononj ejemba wanja koloori yambugaraa jangoyanonj somata kolooro laligori. Saaranonj koimbaa aima laligoroti, iikawaa kambanjonj mono uugudabororo. ¹² * Kawaajonj Saaranonj ii moma uutanonj kokaenj romonjonj jomoro: “Niinonj mono emba wanja soosooliya koloowe lona eja ponnanonj kaanjadeenj eja wanja kolooro iwo ewotatiwaa naanjanonj mombo asugij nonaga me qaago?”

¹³ Kaenj romonjoro Ponjonj Aabraham qisij muj kokaenj ijoro: “Saaranonj naambaajonj jomoma kokaenj romonjoja: ‘Nii emba wanja totoonj koloonj onjonj merabora mewenaga me?’ ¹⁴ * Ponjonj iwoi mombaajonj mende totoonj osinjeja. Kawaajonj jejenj, ‘Yambu motoongowaa so tegoro niinonj onjonj eleema koi kawe Saaranonj mono meriawo koloonj laligowaa.’”

¹⁵ Saaranonj keeta moma ii qaloweenj kokaenj ijoro: “Nii mende jomojenj.” Kaenj jeroto, Ponjonj kokaenj ijoro: “Qaago, gii mono onjonj jomojana.” Kaenj.

Aabrahamnonj Sodom taambaajonj qama kooliro.

¹⁶ Kaenj jero eja karoonj yonjonj waama oromesaonj Sodom taanonj baagenj eleema kembombaajonj anji. Aabrahamnonj kaanjadeenj ii onjomambaajonj yonjowo motoonj kengi. ¹⁷ Ponjonj iyanjaajonj kokaenj jero: “Nii iwoi amambaajonj mojenj, qaa ii alana Aabrahambaa jaanonj saanonj mende mesanjomana. ¹⁸ Kokaembaajonj ii mesanjomambaajonj amamaajenj: Aabrahamnonj noo alana qaita monj. kolooja. Iinonj koloonj seisei kondooro kanageso somata ku-usunjiawo koloonj laligowuya. Noo kotumotuenanonj mono iwaajonj ama namowaa kanageso tuunja kuuya yonjo qagianonj uro oyanboyanj mokoloowuya. ¹⁹ Niinonj ii kokaembaajonj mweenjonj muwe: Iinonj meraborauruta ano gbiliuruta iwaa gematanonj koloonj laligonj ubuti, ii mono Pombaanonj kana injisaama nanamemenj dindinja sokomakeji, ii otaawutiwaajonj jenj kotonj onjoma laligowaa. Kaenj laligoro qaaya tenj koma otaanj laligowuti eenj, Ponj niinonj Aabrahambaajonj

iwoi asugiwaatiwaajon jeŋ somoŋoweti, iikanonj mono kuuya hoŋawo koloonkebaa.”

²⁰ Poŋnoŋ aŋodeeŋ kaeŋ jeŋ toroqeŋ Aabraham kokaeŋ ijoro: “Sodom ano Gomora yoŋonoŋ singisoŋgo lombotawo biŋawo ama laligogi kakasililiŋ somata uuta asugiro mamaganonj iikawaajon qama saamakeju. Kawaajon yoŋoo singisoŋgogiaa qaayanonj mono somariŋ uuta totoonj kolooja. ²¹ Kawaajon nii mono yoŋoononj kemeŋ kaniagia iimanja. Kakasililiŋ aŋgitiwaajon ama mamaganonj noo jaananonj qama sama laligogiti, ii kuuya oŋanonj aŋgi me qaago, niinonj ii gosinj momambaajon mojeŋ.”

²² Kaeŋ jero eja woiyanonj eleema Sodom baageŋ kenito, Aabrahamnonj toroqeŋ Pombaa jaasewaŋanonj nano. ²³ Nama Pombaa kosianonj kema kokaeŋ qisiŋ muro: “Gii ejemba solanja ano ejemba aŋgonjoragiawo ii motoonj tiwilaan oŋomambaajon jejaŋ me? ²⁴ Taonj iikanonj ejemba solanja 50 laligojuti eeŋ, gii ii oŋanonj meŋ kileeŋ oŋomambaajon jejaŋ me? Taonj ii yoŋoojon ama injiima koboonaŋa me qaago? ²⁵ Gii mono kaeŋ amambaajon amamaanaga. Ii yamagenj! (qaago totoonj!) Giinonj ejemba solanja ii ejemba aŋgonjoragiawo yoŋowo motoonj mindirinj ujuna mende sokombabo. Iyoŋowo motoonj komuwubo. Giinonj namo ejemba kuuya nonoo qaanana jeŋ tegonkejaŋi, iikawaajonj mono geenŋaa kanaga dindiŋa otaana sokombaa.”

²⁶ Aabrahamnonj kaeŋ ijoro Poŋnoŋ meleema kokaeŋ jero: “Niinonj Sodom taononj ejemba solanja 50 mokoloonj oŋomaŋati eeŋ, iyoŋoojonj ama taonj kuuya ii saanonj injiima koboonaŋa.”

²⁷ Kaeŋ jero Aabrahamnonj mombo kokaeŋ ijoro: “Poŋ, nii kikisi sububunj omaya kaanja koloojento, kileŋ qaa kotiga Poŋna goononj kuunj jejeŋ. Ii mende sokonjato, ii kileŋ moma nomba. ²⁸ Taonj iikanonj ejemba solanja 50 qaagoto, 45 laligowuyagati eeŋ, giinonj ejemba 5 yoŋoojonj ama taonj kuuya ii kileŋ tiwilaan oŋombaŋa me qaago?” Kaeŋ ijoro Poŋnoŋ kokaeŋ jero: “Niinonj ejemba solanja 45 iikanonj mokoloonj oŋomaŋati eeŋ, taonj ii mono mende meŋ kileemaŋa.”

²⁹ Aabrahamnonj duŋanonj mombo qaa kokaeŋ ijoro: “Ejemba solanja 40 taonj iikanonj mokoloonj oŋombagati eeŋ, mono nomaeŋ anaga?” Kaeŋ ijoro kokaeŋ meleeno: “Ejemba 40 yoŋoojonj ama taonj ii mende meŋ kileemaŋa.”

³⁰ Kaeŋ ijoro jero: “Oo Poŋ, uuga waababoto, niinonj mombo qaa gijomambaajon mojeŋ. Ejemba solanja 30 taonj iikanonj mokoloonj oŋombagi eeŋ, mono nomaeŋ anaga?” Kaeŋ ijoro kokaeŋ meleeno: “Ejemba solanja 30 taonj iikanonj mokoloonj oŋomaŋati eeŋ, niinonj mono taonj ii mende meŋ kileemaŋa.”

³¹ Aabrahamnonj toroqeŋ kokaeŋ ijoro: “Poŋ, nii qaa kotiga Poŋnaajon kuunj jejeŋ. Ii mende sokonjato, ii kileŋ moma nomba. Ejemba solanja 20 ii taonj kanonj mokoloonj oŋombagi eeŋ, gii mono nomaeŋ anaga?” Kaeŋ ijoro kokaeŋ meleeno, “Ejemba 20 iyoŋoojonj ama taonj ii mende meŋ kileemaŋa.”

³² Kaeŋ jero Aabrahamnonj mombo kokaeŋ qisiro: “Oo Poŋ uuga waababoto, niinonj mombo somanja motoonjgo koi qaa gijomambaajon mojeŋ. Ejemba solanja 10 iikanonj mokoloonj oŋombagi eeŋ, mono nomaeŋ anaga?” Kaeŋ ijoro kokaeŋ meleeno, “Ejemba 10 iyoŋoojonj ama taonj ii mende meŋ kileemaŋa.” ³³ Kaeŋ aminj mori tegoro Poŋnoŋ Aabraham mesaonj keno iinonj mombo eleema mirianonj karo. Kianj.

19

Sodom ano Gomora yonjoo anjonjora laaligogia

¹ Siwe gajoba woi ii Aabraham mesaonj kema mare kolooro Sodom keuri. Keuri Lootnonj taombaa kiropo naguyanonj raro. Rama iriima waama joulolonjgara jej uruamambaajonj kema namononj siminj kuma usugonj kemero. ² Kemej kokaenj jero: “Oo eja ponjwoina, oro saanonj welenqeqegara noo mirinonj kanj kanagara songbambe niwo motoonj ewonja. Enj waama saanonj umugawodeenj kana toroqenj kembao.” Kaenj jeroto, yorononj kokaenj ijori: “Qaago, noro saanonj qenjaaro sombenj mojnnonj kema ewota.”

³ Kaenj ijorito, Lootnonj kotiinj kaparanj koma uruama anjaa mirianonj kema ugi. Uma welenqeqeuruta jej kotonj onjono bered yiistya qaa oogi. Kaanagadeenj nembanene naanjawo meagonj oonj oronjji neri.

⁴ Ii nenj gaonj ewowaa ani iikanondeenj Sodom ejembanonj kanj miri ii liligogi. Sodom taombaa bakaya kuuya iikanonja ejemba wanja ano sagbili ii dononj dononj ambembo horonj kougi. ⁵ * Kouma Lootwaajonj kokaenj qagi: “Eja woi mare goononj kajaoti, ii daengenj? Eja nono yorowo serowilinj ambombaajonj mojn. Kawaajonj mono ii uruama nonoononj kamaawu.”

⁶ Kaenj qagi Lootnonj nagu metama yonjooonj kemej gematanonj nagu kono. ⁷ Nagu koma kokaenj injjoro: “Alauruna, kaenj qaago. Sili kilega ii mono mende ambu. ⁸ Mobu. Noo borawoina woi saranj laligonj kamban mojnnonj ejawo mende eri. Ii saanonj onjooonj uruama kamaawe naa iwoigaa ambombaajonj mojn, ii saanonj siinjgia metogowu. Kaento, noo miri waarenanonj eja woi urualeema sopa somonjonj oronjji, iiga mono iwoi kilega mojn mende totoonj ama orombu.”

⁹ Kaenj injjoroto, yonjooonj kokaenj meleema tereema qagi: “Mono togowa. Giinonj koi kanj wabaya laligonj geengaaajonj moroga jej mona uro nonoga pondan jej kotonj nonomambaajonj mojanj? Yorononj mende kamaawaoti een, mono geengoo nonoononj kana kakasililinj tokoronjkota ama gombonja.” Kaenj jej Loot utangi gemagama keno uma miri naguya qosombombaajonj ama nanji.

¹⁰ Kaenj ama nangito, eja woi yorononj borogara boraama Loot horonj giliri miri uutanonj uro nagu koni. ¹¹ * Nagu koma nama eja somata melaa miri naguyanonj seleenjenj nangiti, ii qaagaranonj jeri jaagia gooro jibujabu qenj nagu mokoloowombaajonj koromojoronj ama mongama amamaagi. Kianj.

Lootnonj Sodom gomanj mesaoro.

¹² Eja woi yorononj Loot kokaenj ijori: “Gii merauruga, qegaborauruga ano tinitosauruga tosaanja kuuya taonj kokanonj laligojn, ii mono unjwana taonj koi mesaonj kembu. ¹³ Nono taonj koi menj kileenj kondemondeembonja. Kanageso koi yonjoo kakasililimbajonj mamaganonj Pombaa jaanonj hononja qaa qama saama laligogi. Kawaajonj iinonj wasinj norono gomanj koi menj kileenj kondemondeembojonj koi kajo.”

¹⁴ Kaenj ijori moma Lootnonj kema qega bunawoita borawoita orombaoti-waajonj jero laligoriti, ii kokaenj irijoro: “Oro mono alanzan waari gomanj koi mesaonj kembonja. Ponjnonj taonj koi tiwilaanj kondemondeemambaajonj anja.” Kaenj irijoro yorononj qaa ii mori gonjgeegee tani kolooro.

¹⁵ Gomanj wenjeran suluro Siwe gajoba woi yorononj Loot horonj kuunj munj kokaenj jeri: “Anutunonj Sodom yonjoo singisongogigaa ironja meleema taongia kondemondeembaa. Giinonj yonjowo motoonj tiwilaawabotiwaajonj

* 19:5: Ponj 19.22-24 * 19:11: 2 Kinj 6.18

mono uulanawo waama embaga ano borawoiga giwo rajaoti, ii unjuama taonj koi mesaowu.”

16 * Kaen jeri Lootnoj toroqen ezelo bezelo ano eja woi yorononj Lootwaa boria qelanjinj menj embia ano borawoita yonoo borogia kaanjadien qelanjinj menj unjuama taonj selegenj kenji. Poñonj kaen kiankomuñ onono. 17 Taonj selegenj kenji eja woi iyorononja mononj qaa kokaen jero: “Laaligogia anjon kombutiwaajon onjo mono uulanawo misingonj kemaliwu. Gemagianonj mende eleema uuñ dindinagadeen kema balonj korianonj endu keuma kanonj kaanagadeen doronj mende ambu. Tiwilaawubotiwaajonj mono baananonj eu uma misingonj kemaliwu.”

18 Kaen jeroto, Lootnoj kokaen jero mori: “Oo Poñna, gii mono kaen ambmbaajonj mende jewa. 19 Gii wajj taraana somonjonj kiankoomu somata qendeena goo jaanonj onjonj kalenj morianj mokolonj welenqeqega koloojento, moba, niinonj baananonj eu misingonj kemalimambaajonj amamaanja. Kondemondeenj koinonj noo qananonj uro komumambotiwaawo toroko mojen. 20 Moba, taonj melaa monj endu ero iijani, iikanonj koriga qaagoto, saanonj kembonatiwaa so kolooja. Kawaajonj saanonj jena iikanonj misingonj kemalinj qeangonj laligowonja. Gomanj melaada ii iina kosere ero iikanonj saanonj kema wajj taraanana somongowonja.”

21 Kaen jero moma mononj kokaen meleeno: “Ii awaa! Qaa jejani, iikawaajonj kaanagadeen saanonj wambelaan gomanja. Taonj melaa iikawaajonj jejani, ii mende menj kileemanja. 22 Ii mende menj kileemanjato, onjo mono uulanawo iikanonj misingonj kemaliwu. Iikanonj mende keugi kamban batuya kokaamba niinonj iwoi monj amambaajonj amamaanja. Onjo wala iikanonj keugi iikawaa gematanonj saanonj jenj kotowe kondemondeenj asugiwaa.” Lootnoj taambaajonj ‘melaada’ jerotiwaajonj ama taonj iikawaa qata ii Zoar (melaada) qagita eja.

Poñonj Sodom ano Gomora kondemondeeno.

23 Weenj kouro Lootnoj Zoar taanonj keuro. 24 * Keuro Poñonj jero sombinonja salfa jamo geriawononj ii konj kaanja Sodom ano Gomora yonoo qagianonj kamaanj turun onono. 25 Turun onoma kanonj taonj woi ii ano gomanj koria kuuya kosogaranonj eji, ejemba kuuya iikanonj laligogiti ano gere kasa iwoi tonjonja balonj iikanonj eroti, ii menj kileenj onondabororo.

26 * Lootwaa embianonj loya otaanj kema mombo eleema gematanonj uuñ iikanondeenj letoma sii jamo koloonj tando kaanja nano.

27 Aabrahamonj umugawodeenj waama wala Pombaa jaasewanjonj nama qaa aminj moriti, iikanonj keno. 28 Iikanonj kema nama Sodom, Gomora ano gomanj koria somata kuuya kaambaagenj uuro keno balonj iikanonj kaaso injanja somatanonj kululuunj waaro iiro. Ii gere somata jenj kaaso somata waamakeji, iikawaa so kolooro. 29 Anutononj balonj koria iikawaa taonja taonja menj kileenj kondemondeenoti, kamban iikanonj Aabraham romongonj muro. Beeta Lootnoj taonj iikanonj laligoro ii meleeno kemebombaajonj anji Anutononj kamban iikanonjadenj jenj kotoro Loot kondemondeenj iikawaa utanonja wama kagi. Kianj.

Moab ano Amon kanageso yonoo kanagia

30 Lootnoj Zoar taanonj laligomambaa toroko moro. Kawaajonj borawoita uruama Zoar mesaonj balonj baanjawo kanonj kema ragi. Borawoita woi yorowo kobaa utanonj enj waama laligogi. 31 Iikanonj laligonj borata

* 19:16: 2 Piito 2.7 * 19:24: Mat 10.15; 11.23-24; Luuk 10.12; 17.29; 2 Piito 2.6; Juud 7 * 19:26: Luuk 17.32

somatanon kamban monnon kogaajon kokaen jero: “Anaraa mannananon eja waja kolooja. Ejembanon goman so agimij aon merabora mokolon onjmakejuto, balon kokanon eja mon norombaatiwajaan mende laligoja. ³² Kawaajon saanon kana mannara wain apu muri ney uuta enkalolon kolooro iwo enj koro ama gbili mokoloori kanagesonananon toroqen laligowuya.”

³³ Kaen jen gomantiija iikanonjadenj mangara wain apu muri nero. Ney uuta enkalolon kolooro datanonj kema iwo ero. Naa kambanonj kooronanonj karoti ano naa kambanonj waaroti, ii mannanonj mende moro.

³⁴ Enj waama borata somatanonj koga kokaen ijoro: “Niinonj woranj gomantiija mannawo ejenja. Saanonj kete gomantiija kaanagadeen wain apu mombo muri ney uuta enkalolon kolooro giinonj mono kema iwo ewao. Kaen enj mannaraanonja koro ama gbili mokoloori kanagesonananonj toroqen laligowuya.”

³⁵ Kaen jen gomantiija iikanonj kaanagadeen mangara wain apu muri nero. Ney uuta enkalolon kolooro koganonj kema iwo ero. Naa kambanonj kooronanonj karoti ano naa kambanonj waaroti, ii mannanonj mende moro.

³⁶ Kaen anitiwajaanj motoongara mangaraa koro ani. ³⁷ Borata somatanonj mera ejaga mej qata Moab (mannaanonja) qaro. Moab iwaa gbiliurutanonj koloonj seisei ama kougi kamban kokaamba kaanagadeen qagia Moab kanageso qamakejon. ³⁸ Borata gosoganonj kaanjadeenj mera ejaga mej qata Ben Ami (kanagesonaa meria) qaro. Eja iikawaa gbiliurutanonj koloonj seisei ama kougi kamban kokaamba kaanagadeen qagia Amon kanageso qamakejon. Kian.

20

Abraham ano Abimelek.

¹ Abrahamnonj Mamre gomanj mesaonj toroqen Saut waagenj distrik qata Negew kanonj kema gomanj qagara Kaades ano Sur iyoroo batugaranonj laligoro. Kawaa gematanonj toroqen taonj qata Gerar kanonj kema tawagadeen laligoro. ² * Kanonj laligonj ejemba ii kokaen injijoro mogi: “Saara ii naanaga.” Kaen injijoro Gerarwaa kinja Abimelek iinonj qaa ano keno Saara wama jinjaronj mirianonj kagi.

³ Kaen angito, Anutunonj gomantiija monnonj Abimelekwaanonj kanj gaanonj kokaen ijoro: “Emba bunja qen aojani, ii eja mombaa embiaga. Kawaajonj gii mono iwaajonj ama koomuwaa bunjaga koloowaga.”

⁴ Kaen ijoroto, kinj Abimeleknonj Saara mende merotiwaajonj ama kokaen jero: “Ponj, nii singisonjgowaa qaana qaa. Kawaajonj giinonj nii ano kanagesouruna nono eenj totoonj tiwilaanj nonombabo. ⁵ Abrahamnonj mono anj kokaen nijoro: ‘Emba ii naanaga.’ Embanonj kaanagadeen kokaen nijoro: ‘Abraham ii naanaga.’ Kawaajonj uunanonj gbingbaonj mende ero emba ii jewe karo boronanonj kaamaa monj mende anjenja.”

⁶ Kaen jero Anutunonj gaanonj kitia kokaen ijoro: “Qaa jejani, ii onanonj. Goo uuganonj gbingbaonj monj mende ero goononj karoti, ii mojenj. Kawaajonj giinonj emba ii oosirinj noo jaananonj singisonjgo ambabotiwaajonj sopa somonjonj goma laligowe. ⁷ Kawaajonj emba ii mono mombo meleema loya muba. Eja ii gejatootoo ejaga. Ii saanonj goojonj qama kooliro mende komuwaga. Ii mombo mende mubagi eenj, qaa koi mono onanonj moba: Gii ano tinitosauruga onj mono kuuya komuwaya.”

* 20:2: Jen 12.13; 26.7

⁸ Qaa kaen ijoro kinjonj moma umugawodeen waama pon jawinuruta kuuya onoono ajoroogi Ponjonj qaa kuuya jeroti, ii injoro moma aarun lalananij toroko mamaga mogi. ⁹ Kaen moma kin Abimeleknj Aabrahambaaajonj qaa ano uro kokaen jej qisij muro: “Gii mono naa terega ama nonona? Niinonj naa bologa moj ama gombe giinonj kondoono singisongowaa qaa lombotanonj mono nii ano kanagesona noo sopa totonj uutanonj laligojuti, nonoo qanananonj umambaajonj anja? Giinonj iwoi mende aanaa so ii songo waleema ama nona. ¹⁰ Giinonj mono kania naambaajonj sili ii anjanj?” Kin Abimeleknj Abraham kaen qisij muro.

¹¹ Qisij muro kokaen meleeno: “Niinonj qaa ii kokaen romonjonj jewe: ‘Balonj kokawaa kanageso onononj Anutuwaa jeta uuguwubotiwaajonj toroko mende mobuyaga. Kawaajonj nii embanaajonj ama nugi komumambo.’ ¹² Iinonj onanonj naanaga, mannaa borata kolooja. Nemunaa borata mende koloojiwaajonj ii embana mewe. ¹³ Anutunonj mannaanonj miri mesaonj mongej kemariwaajonj nijeroti, niinonj kambanj iikanonj Saara kokaen ijowe: ‘Anara daen daen kemboti, iikanonj noojonj naanaga jewa. Kaen ama iikanonj nii uujopa qendeema noma laligowa.’”

¹⁴ Kaen ijoro moma Abimeleknj Aabrahambaa embia Saara meleema muro. Kaanjadeen lama bulmakao ano welenqeje ejemba ii kaanjadeen muro. ¹⁵ Munj qaa kokaen jero: “Moba. Noononj balonj koi wosoganonj eji, iikanonj mono geenjaa naangaa so laligowa.” ¹⁶ Kaen jej Saara kokaen ijoro: “Moba. Niinonj monen silwa jamo 1000:baa so naanga mube kanonj tawaga kolooja. Tawa kanonj kaniaga qendeeno ejemba kuuya giwo laligojuti, iyonjononj ii iima kokaen jej moma yagowu, ‘Singisongowaa qaaya ii Saarawaanonj mende eja.’” Kaen jero.

¹⁷⁻¹⁸ Aabrahambaa embia Saarawaajonj ama Ponjonj emba kuuya kin Abimelekwaa miri uutanonj laligogiti, iyonoononj mera memewaa kania somonjoro. Kawaajonj Aabrahamnonj Anutuwaajonj gama kooliro Abimeleknj menj qeangoro. Kaanqadeen embia ano welenqeje embauruta menj qeangonj onjono mombo meraboragiawo koloogi. Kianj.

21

Aisak kolooro.

¹ Ponjonj Saara kalen morianj mumambaa qaaya jej somonjoro eroti, iikawaa so ii galenj koma muro laligoro. Qaa jeroti, iikawaa so ii kokaen ama muro: ² * Saaranonj koro ano Aabrahamnonj eja waja kolooro kilen iwaa meria ejaga mero. Anutunonj mera koloowaatiwaa qaaya walawala jej somonjorotiwa so ii mono kambanj iikanonjadeen kolooro.

³ Saaranonj Aabrahambaa meria mero qata Aisak (jomoja) qaro. ⁴ * Qaro Aisaknonj weenja 8 kolooro kambanj kanonj Anutuwaa aiweseya selianonj kotoro. Anutunonj qaa jej kotoro erotiwa so ii kotoro. ⁵ Aabrahamnonj yambuya 100 kolooro meria Aisak kolooro. ⁶ Kolooro Saaranonj qaa kokaen jero: “Anutunonj jomo mokolonj nono. Jawaajonj daen yonjonj noo sunduna mobuyati, iyonjononj mono niima komowuya.” ⁷ Kaen jej toroqen kokaen jero: “Saaranonj mera galenkonjonaga koloowaati, morononj qaa ii walawala moma Aabrahambaaajonj jenaga? Kaen qaagoto, kambanj kokaamba iinonj eja waja kolooro niinonj kilen iwaa meria mejen.” Kianj.

⁸ Aisaknonj somariinj aju mesaoro weemboria iikanonjadeen Aabrahamnonj nene lombanj somata ano.

* 21:2: Hib 11.11 * 21:4: Jen 17.12; Apo 7.8

Saaranon Haagar ano Ismael konjoma orono.

⁹ Iijipt emba Haagarnon Aabrahambaa meria Ismael meroti, iinon kamban monjon koga Aisak mepaegon gonjgeegee ama muro Saaranon ii iiro.

¹⁰ * Kaen iima Abraham kokaen ijoro: “Welen embawaa merianon mono noo merana Aisakwo goonon ilawoila ii mende mendeema bunq qen aowaota. Welen emba ii ano meria ii mono konjona kembao.”

¹¹ Saaranon qaa ii jeroti, iikanon Aabrahambaa uuta qero Ismael ii meria koloorotiwaajon ama uukamakamaa moro uuta kaambogawo kolooro.

¹² * Kaen kolooro Anutunon ii qaa kokaen ijoro: “Meraga ano welen embaga Haagar yorojon mono uugoojon somata mende moba. Aisakwaa gbiliuruta yononondeen mono goo qabunqaga bosima laligowuya. Kawaajon Saaranon qaa gijoji, ii kuuya mono moma tej komba. ¹³ Welen embagaa merianon goo gbiliga koloojiwaajon niinon ii kaanjadeen koloon seisei mube gbiliurutanon kanageso somata koloowuya.”

¹⁴ Kaen jero moma Abrahamnon enj gomaamba totonanon waama nene tosia menj apu jua lama selianon memeta kanon apu koson kan Haagarwaa sawinanon ama meriawo wasin orono mesaon keni. Kema Beerseba balon qararanonkonjonon keuma liligon laligori. ¹⁵ Laligori lama selianon apu menj kenoti, iikanon qaono meria ii bamban mombaa baatanon ano ero. ¹⁶ Ano ero nama kokaen romongoro: “Merananon jaana qaganon komuwaati, ii iimambaajon amamaan doomorona mojen.” Kaen romongon mou motogi kenjiwaa so sigenjsigen kema rama silama saaro.

¹⁷ Mera saaroti, ii Anutunon moro gajobayanon siwenonga Haagarwaa-jon qama kokaen jero: “Haagar, gii naa lombowaa uutanon laligojan? Keega mono mende moba. Meranon endu enj saaji, Anutunon saaya ii moja. ¹⁸ Mono waama meraga balononga kobibiina waaro borianon menj migigiin muba. Niinon ii kanagen koloonseisei mube gbiliurutanon sein kanageso somata qabunqagiawo koloowuya.” ¹⁹ Siwe gajobanon kaen jero Anutunon jaaya metooro uun apu ronja mon iiro. Ii iima lama selia menj kema kanon apu koson kan meria muro nero. ²⁰ Anutunon Ismaelwo nano somariin balon qararanonkonjonon laligon idon nene ejaga kolooro. ²¹ Balon gbangbarasia qata Paran kanon laligoro nemunanon Iijipt kantrinonga emba mon menj embiaga muro. Kianj.

Abraham ano Abimelek yoronon uusoomonjo ani.

²² * Kamban kanon Abimelek ano iwaa manjaqeqe tuunqaa kawali galenja qata Fikol yoronon Aabrahambaaajon kokaen jeri: “Giinon ilawoila kuuya ama menkejani, Anutunon mono iikanon giwo namakeja. ²³ Kawaajon giinon mono kete kokaamba Anutuwaajon jaanon jojopan qaa kokaen jenggo jenj kotiiwa: ‘Niinon gii, merauruga ano gbiliuruga onowo osonkakale mon mende ama laligomanja.’ Kaen jenj kotiin niinon kiankomuj goma laligoweti, iikawaa so giinon mono kaanjadeen balon koi ano nii kiankoomu noroma laligowa. Gii goman kokanon wabaga koloon laligojan.”

²⁴ Kaen jeri Abrahamnon kokaen jero: “Niinon jojopan qaa ii saanon jenggo jenj kotiiwanja.”

²⁵ Kaen jeroto, Abimelek welenqeqeurutanon apu ronj mon iyangiaajon anjon konggiti, Abrahamnon iikawaaajon Abimelek jenj muro. ²⁶ Jenj muroto, Abimeleknon kokaen meleema jero: “Moronon sili ii anoti, ii

* **21:10:** Gal 4.29-30   * **21:12:** Room 9.7; Hib 11.18   * **21:22:** Jen 26.26

niinonj mende mojenj. Geenggo iikawaa qaaya monj wala mende jena moma laligonj keteda koi qaa ii mojenj.”

²⁷ Kaenj meleema jero Aabrahamnonj kema lama ano bulmakao menj kanj Abimelek muro kambanj iikanondeenj batugaranonj soomonjgo ani. ²⁸ Iikaenj ama Aabrahamnonj lama tuungianongaga lama embia melaa 7 metogonj mendeema onono yangiodeenj nanji.

²⁹ Kaenj nanji Abimeleknonj Aabraham kokaenj qisinj muro: “Lama embia melaa 7 gosinj endu ama onona yangiodeenj nanjuti, ii kania naambaajona?”

³⁰ Qisinj muro kokaenj meleeno: “Niinonj apu ronja koi osowetiwaa qaaya juweti, ii moma laarijanj i eenj, lama melaa 7 koi mono noo boronanonga bunja qenj aona noo qaanaa dangunuya koloowaa.” ³¹ Kaenj meleema eja woi ii balonj kanonj nama jojopanj qaagara jenngo menj somonjgonj aori. Kawaaajonj gomanj iikawaa qata Beerseba qamakeju.*

³² Beerseba gomanonj soomonjgo kaenj ani tegoro Abimelek ano iwaa manjaqeqe tuunja kawali galenja Fikol yorononj waama eleema Filistin yonoo balononj keni. ³³ Keni Aabrahamnonj berenj gere monj Beerseba gomanj iikanonj komoma Ponj Anutu benj kombombanja iwaa qata qama kooliro. ³⁴ Qama koolinj nama Filistin yonoo balononj kambanj koriga wabaga koloonj laligoro. Kianj.

22

Anutunonj Abraham anjotete menj muro.

¹ * Iwoi ii kolooro kambanj tosia tegoro Anutunonj Abraham anjotete menj muro. Qata “Aabraham!” qaror iinonj “Nii koi nanjenj,” menj meleeno.

² * Kaenj meleeno kokaenj ijoro: “Motoonj mera soroga Aisak uuganonj jopagonj munkejani, ii mono wama Moorja balononj kema baanja monj qendeema gomanjati, iikanonj uma ii noo siimolonj oowa.”

³ Kaenj ijoro Aabrahamnonj enj gomaamba totoonjanonj waama dongji qaganonj dunj raraya meagonj welenjqeqeya woi ano meria Aisak unuano. Siimolombaa geria soyanonj kondaboronj boranjonj ama unuama Anutunonj balonj ijoroti, iikanonj keno. ⁴ Kema laligonj weemboria karoonja kanonj jaayanonj uunj waama balonj ii iiro koriganonj ero. ⁵ Ii iima welenjqeqewoita ii kokaenj irijoro: “Oro dongjiwo koi rari nii ano mera norononj endu kema Anutu waeya menj mepeseenj mombo eleema oroononj kawota.”

⁶ Aabrahamnonj kaenj irijonj siimolonj oonjoombaa gere boranjawo menj meria Aisakwaa sawinjanonj ano uro anjo gere jo ano soo mero. Kaenj mero motoonggara keni. ⁷ Kaenj kema Aisaknonj doronj ama manja Aabraham kokaenj ijoro: “Ama!” Kaenj ijoro kokaenj meleeno: “Wae, merana naama?” Kaenj meleeno kokaenj qisiro: “Gere jeta ano gere ii koi menj kajoto, siimolonj oonjoombaa lamaya ii dakanonj?”

⁸ Kaenj qisiro manjanonj kokaenj meleeno: “Merana, Anutu anjo mono siimolonj oonjoombaa lamaya monj mokoloonj norombaa.” Kaenj meleeno toroqenj motoonggara keni.

⁹ * Kema Anutunonj balonj jeroti, iikanonj keuma nama siimolonj oonjoombaa alataya monj menj gere iikawaa qaganonj ama arengoro. Arengonj meria Aisak somonjonj alatanonj gere qaganonj ano. ¹⁰ Ama meria uumambaajonj boria boraama soo kopinjanonja horomambaajonj ano.

* **21:31:** Beerseba: qaa iikawaa kania woi: jango sewembaa apu ronja ano jojopanj qaawaa apu ronja. * **22:1:** Hib 11.17-19 * **22:2:** 2 Kor 3.1 * **22:9:** Jei 2.21

¹¹ Soo horomambaaʼonj ano iikanondeej Pombaa gajobanonj Siwenonja Aabrahambaaʼonj kokaen qaror: “Aabraham, Aabraham!” Kaen qaror “Nii koi nanjen,” jen meleeno.

¹² Kaen meleeno kokaen ijoro: “Boroga mono merawaa qaganonj mende amba. Iwaa qaganonj iwoi monj mende amba. Giinonj meraga motoonjgo soro ii noojonj mende anjonj konjanjwaajonj kanaga kete kokaenj moma yagojenj: Gii Anutuwaa qaa jeta uuguwabotiwaajonj keega momakejanj.”

¹³ Kaen ijoro iikanondeenj ataama uuʼj iiro lama ejia monj ilianonj gere bambanʼawononj giliro kemero nano. Ii iima kema menj kanj meriaa kitianonj lama iikanonj siimolonj ooro. ¹⁴ Kawaajonj Aabrahamnonj balonj iikawaa qata ii ‘Ponjonj mokolonj norombaa,’ jen qaror. Kambanj kokaamba kaanjadeen qaa kokaenj qamakeju: “Ponjonj ii baanjanonj mokolonj norombaa.”

¹⁵ Pombaa gajobanonj Aabrahambaaʼonj Siwenonja mombo kokaen qaror indija woi kolooro: ¹⁶ * “Ponj niinonj kokaen jejjen: Neeno neenaa qananonj gama jopopanj qaa kokaen jenjo jen kotiijenj: Giinonj sili koi ama meraga motoondago ii noojonj mende anjonj konjanj, ¹⁷ * iikawaajonj niinonj onjonj gii kotuejonj goma koloonseisei gombe gbiliuruga yonjononj honombononja qaa seiwuya. Seigi janngogianonj mono sombinj kanakeewambaa sengelaoya kaanja koloowaa ano kowe goraayanonj sakasinj en kenjuti, iikawaa so koloowaa. Goo gbiliuruga yonjononj mono kotiinj kereurugia ununj haamo ama siti balongia unuama anjonj koma laligowuya. ¹⁸ * Giinonj noo qaana tenj konjanj, iikawaajonj goo gbiliuruga yonjononjga mombaaʼonj ama noo kotumotuenanonj mono namowaa kanageso tuunj kuuya yonjoo qagianonj uro oyanboyanj mokoloowuya.”

¹⁹ Pombaa gajobanonj kaen ijoro Aabraham meriawo eleema welenjeqewoita yoroononj kema aitongonj motoonj Beerseba gomanonj kenji. Aabrahamnonj Beerseba gomanj kanonj opo sel kuunja mororonjonj laligoro. Kianj.

Naahorwaa gbiliuruta

²⁰ Kambanj tosia tegoro buzu qaa monj kokaenj anji Aabrahambaanonj karo: “Milkanonj kaanjadeen nemunga kolooja. Iinonj koga Naahorwaa merauruta tosaanja onono.” ²¹ Meria mutuyaa qata ii Uz, iwaa koga Buz ano iwaa kanianonj Kemuel, Arambaa manja. ²² Kemuelwaa kanianonj Kesed, Hazo, Pildas, Jidlaf ano Betuel. ²³ Betuelnonj Rebekawaa manjaga kolooro. Milkanonj Aabrahambaa koga Naahorwaa merauruta 8 ii onono. ²⁴ Naahorwaa embia sewanja mende memeta qata Reuma iinonj kaanjadeen merauruta tosaanja onono. Yonjoo qagia ii Tebe, Gaham, Tahas ano Maaka. Kianj.

23

Saaranonj komuro.

¹ Saaranonj laligonj uro yambuya 127 kolooro. Saaranonj yambu iikawaa so laligoro. ² Laligonj Keinan balononj gomanj qata Kiriati Arba, qata alia Hebron qamakejuti, iikanonj komuro. Komuro Aabrahamnonj iikanondeenj embiaajonj jinjenj qama saamambaaʼonj keno.

³ Kema saaro tegoro waama embiaa qamoya mesaonj kema nama Hit ejemba ii qaa kokaenj injoro: ⁴ * “Nii onjoo batugianonj waba kanj tawatawa laligojenj. Kawaajonj onj mono balongiaa bakaya monj kokaamba nonji

* **22:16:** Hib 6.13-14 * **22:17:** Hib 11.12 * **22:18:** Apo 3.25 * **23:4:** Hib 11.9, 13; Apo 7.16

sewanja mewe qasirina kolooro alauruna yonjoo qamogia iikanonj ama ronj koma onjomakemanja.”

⁵ Qaa kaenj injjoro Hit yonjononj meleema kokaenj jegi: ⁶ “Oo eja ponj, gii saanonj nonoononj qaa koi moba. Gii nonoo batunananonj Anutuwaaw eja jawina laligojanjwaajonj ama qasiriga ainganonj daenkaya iima sororogonj mewaatiwaajonj mojanj, iikanonj mono saanonj qamoga ronj komba. Giinonj qamoga osonj ronj komanja jena nonoononjga monjonj ii mende anjonj koma gombaa.”

⁷ Kaenj jegi Aabrahamnonj waama balonj toya Hit ejemba yonjoo wosogianonj kemenj usugonj onono. ⁸ Usugonj onjoma nama yonjoojonj qaa kokaenj jero: “Niinonj qamona osonj ronj komanjwaajonj saanonj jewuti eenj, mono noononj qaa koi moma Zoharwaa meria Efron iwaanonj kema qaa jena koi toroqen jenj kuunj mubu. ⁹ Kuunj mugi moma kobaa qata Makpela iwaa bunja koloonj gawonja jaanjaagenj eji, mono ii jenj tegoro sewanja memanja. Mono qisigi sewanja dawi jenj tegoro sewanja kuuya mewe noononj qasirina onjoo batugianonj ewaa.”

¹⁰ Kaenj jero Efrononj alauruta Hit kanageso kuuya taongiaa kiropo naguyanonj kanj sombenonj ajoroogiti, iyonjoo batugianonj raro qaa geja ama mogi Efrononj Aabraham kokaenj meleema muro: ¹¹ “Oo eja ponja, kaenj qaagoto, mono jewe geja ama moba. Niinonj balonj koria ii ano kobaa iikanonj nanji, ii kalenaga gonjenj. Neenaa kanagesouruna yonjoo jaagianonj nama ii gombe iiju. Qamoga ii saanonj iikanonj osonj ronj komba.”

¹² Kaenj jero Aabrahamnonj balonj toya yonjoo wosogianonj mombo kemenj usugonj onono. ¹³ Usugonj onjoma nama yonjoo jaagianonj Efron kokaenj ijoro mogi: “Noononj qaa koi mono geja ama moba. Giinonj saanonj kaenj anagato, niinonj mono balonj koria iikawaa sewanja ii gomanja. Ii saanonj jenj tawa mena niinonj qamona iikanonj osonj ronj komanja.”

¹⁴ Kaenj ijoro mogi Efrononj Aabraham kokaenj meleema muro: ¹⁵ “Oo eja ponja, noononj qaa koi mono geja ama moba. Balonj iikawaa sewanja ii 400 silwa kota (50 kilogram). Ala-ala koloojotiwaajonj ama kanonj mono anaraa batunaranonj iwoi omaya kolooja. Kawaaajonj qamoga saanonj iikanonj osonj ronj komba.”

¹⁶ Kaenj meleema muro moma Aabrahamnonj balonj sewanja jaagoyaa janggoyaa Efrononj Hit kanageso yonjoo jaagianonj jero mogiti, iikawaa uumotoonj ano. Janggoyaa silwa kota 400 ii konkororo ejembanonj kamanj kanonj sewanja soya jegi eroti, iikawaa so monenj ii gosinj muro.

¹⁷ Kaenj muro Efrombaanonj balonj koria Mamre kosianonj Makpela kanonj eroti, kobaa iikanonj nanoti ano gere kuuya balonj kawaa jawo uutanonj nangiti, iikawaa qaaya jenj tegoro. ¹⁸ Qaaya jenj tegoro Aabrahambaa bunja kolooro. Hit kanageso kuuya taongiaa kiropo naguyanonj kanj sombenonj ajoroogiti, iyonjononj tawa ii iigi bunjaya kolooro.

¹⁹ Kawaa gematanonj Aabrahamnonj embia Saarawaa qamoya ii Keinan balombaa kobaayanonj osonj ronj kono. Kobaa ii Mamre qata alia Hebron kawaa kosianonj balonj koria qata Makpela kanonj eja.

²⁰ Kaenj kolooro balonj koria ano kobaa iikanonj nanji, ii Hit kanageso yonjononj Aabrahambaa bunja qenj mugi qasiria kolooro. Kianj.

24

Aisakwaa embia Rebeka ii wama kagi.

¹ Aabrahamnonj eja wanja kolooro Anutunonj iwoi kuuya ama meroti, iikanonj ii kotuegonj muro laligonj kouro. ² Kaenj ama kamanj monjonj

miriaa welenqege jawiŋa waŋa, miria uutanonj ilawoila enj muroti, iikawaa galeŋa iwaajonj qaa kokaenj jero, “Gii mono qaaga jenj kotiiwaatiwaajonj boroga noo tawonaa baatanonj amba. ³ Kaenj ama Poŋ, Siwe ano namo yoroo Anutugaraa qatanonj jojopanj qaa kokaenj jewa: Niinonj Keinan kanageso yonjoo batugiaganonj koi laligojento, giinonj mono meranaa embia ii yonjoo naanj boragiaga monj mende menj muba. ⁴ Kaenj qaagoto, gii mono neenaa kantrinonj kema tinitosauruna yonjooŋga merana Aisakwaa embiaga wama kawa.”

⁵ Kaenj jero welenqege jawiŋanonj kokaenj qisiŋ muro: “Kema jewe emba kanonj niwo balonj kokanonj kamambaaajonj togowaati eenj, niinonj mono nomaenj amaŋa? Meraga Aisak wama kantri kanati, iikanonj mombo eleema kembota me qaago?”

⁶ Kaenj qisiŋ muro Aabrahamnonj kokaenj meleeno: “Qaago totoonj! Gii noo merana wama kanonj mombo mende kembao. ⁷ Siwewaa Poŋa Anutunonj nii maŋnaa mirinonj ano kolokoloo kantrinanonj qaa kokaenj jero mobe jojopanj qaanonj somonjgonj nuano kawo: ‘Niinonj balonj koi mono goo gbiliuruga yonjoo buŋa qenj onjomaŋa.’ Kawaaajonj iinonj mono Siwe gajobaya wasiro wala keno giinonj saanonj meranaa emba ii iikanonj wama kawa. ⁸ Kema jena emba kanonj giwo kamambaa togowaati eenj, jojopanj qaaga koi kanonj mono mende toroqenj somonjgonj gombaa. Noo merana ii mono mende totoonj wama iikanonj eleema kembao.”

⁹ Kaenj jero welenqege jawiŋanonj qaa ii jenj somonjgonj murj jojopanj qaanonj jenj kotiiwambaaajonj boria somataya Aabrahambaa tawo baatanonj ano.

¹⁰ Kaenj jenj kotiiŋ nama somatayaanonj kamel 10 ano iwaa kowianonj iwoi akadumugiawo kania kania motoonj mero. Ii menj mesaonj Noot Mesopotemia (Aram Naharaim)* kantrinonj kema Naahornonj taonj laligoroiti, iikanonj keuro. ¹¹ Keuma taonj seleenjenj apu ronja eroti, iikawaa kosianonj kameluruta onjono siminjgia misigonj kemenj haamo megi. Weenj jaaya kememambaaajonj ano taononj emba yonjooŋ apu kosowombaaajonj apu ronjooŋ kaka kambangia ii kolooro. ¹² Iikanonj nama kokaenj qama kooliro: “Oo Poŋ, somatana Aabrahambaa Anutuya, gii mono kete toomorijan noma somatana Aabrahambaaajonj qaa jenj somonjgonati, iikawaa honjooŋ asugiwaa. ¹³ Moba, nii apu ronj kosianonj kokanonj nambe taombaa emba saranjurugia yonjooŋ apu kosowombaaajonj kawuya.

¹⁴ Kagi kokaenj koloowaatiwaajonj qama koolijen: Niinonj emba saranj mombaaajonj kokaenj jemaŋa: ‘Gii saanonj koworanjenja meeranjonj apu newenaga.’ Kaenj jewe iinonj kokaenj meleema nijowaa: ‘Saanonj nena kameluruga kaanagadeenj apu unjagimaŋa.’ Kaenj nijowaati, emba saranj iikaya giinonj welenqege ejaga Aisakwaa buŋa qenati, iinonj mono ii koloowaa. Kaenj kolooro giinonj somatanaajonj qaa jenj somonjgonati, iikanonj honjowo kolooja, kaenj momaŋa.”

¹⁵ Qamakooli ii qama kooliro mende tegoro iikanondeenj emba monj qata Rebeka iinonj koworanjenj sawiŋanonj anjonj apu ronjooŋ karo. Iinonj Aabrahambaa koga Naahor ano embia Milka, yoroo meragara qata Betuel iwaa borataga. ¹⁶ Emba iikawaa kaitania ii iima-aiŋaiŋawo totoonj kolooro emba saranj jumunja ejanonj mende memetaga laligoro. Iinonj kamaanj apu ronjooŋ kemenj apu kosonj kouro. ¹⁷ Kouro iikanondeenj welenqege jawiŋanonj uulanjowo iwaa kosianonj kema kokaenj jero: “Gii saanonj koworanjenjanonj apu monj nona newenaga.”

* **24:10:** Aram: qa ii kambanj kokaamba Siria qamakeju. Naharaim = apu gowoya woi (Yufreitiss ano Taigris) iyoroo batugaranonj.

18 Kaen jero kokaen meleeno: “Oo ponna, saanon newa.” Kaen jen uulanawo koworanjena borianon men kamaan meerangoro apu nero.

19 Ii nero kokaen jero: “Niinon kameluruga yonoojon kaanagadeen apu koson onombe nen kema negi unuro mesaowu.” 20 Kaen jen uulanawo koworanjena apu molaaro kuuya juunon kemero mombo qikqigon kema apu rojonon apu kosomambaajon kemen kameluruta kuuya yonoojon apu sogianon kosoro. 21 Kaen ano welenqege jawinanon goron nama ii tororo iima kokaen moma romongoro: “Onanon, Ponjon kana koriga koi kajenatiwaa moriana ii mono kokaen kondooro asugija me nomaen?”

22 Kaen romonjon nano kamel yononon apu nedaborogi welenqege jawinanon mopon (pinjon) goulonon memeta mon lombota 5 gram ii men emba sarambaa sewananon ama borojenjen goulonon memeta woi lombogara 110 gram ii borianon kotogoro uro. 23 Kotogoro uro kokaen qisij muro: “Gii morowaa borataga? Mangaa miri uutanon nononon gomantiina ewonagatiwaa titina mon nanja me qaago, ii saanon jena mobenaga.”

24 Kaen qisij muro kokaen meleema muro: “Nii Betuelwaa borataga. Au asana qagara Milka ano Naahor.” 25 Kaen jen toroqen kokaen jero: “Nonoonon lolo hai ano kamel yonoo loloo qaqanon neneya ii mamaga raja ano gomantiina gaon ewutiwaa titina ii kaanagadeen saanon nanja.”

26 Kaen jero welenqege jawinanon namonon kemen usugon Pombaa waeya men mepeseero. 27 Mepeseen kokaen jero: “Oo Anutu, somatana Aabrahambaa Pon, niinon gii mepeseen gonjen. Giinon somatanaajon kalej moriambaa qaaga jen somongonati, ii tororo otaana mende looriro. Iikawaa so Pon giinon nuana kana koriga koi kan laligon somatanaa tinitosauruta yonoo mirinon koujen.”

28 Kaen asugiro emba saranon uulanawo qiqigon kema iikawaa sunduya ii nemunaa sumanjuruta mirinon laligogiti, ii injjoro mogi. 29 Rebekawaa naana qata Laban laligoro. Iinon ii moma Aabrahambaa welenqege jawina iimambaajon uulanawo seleenjen apu rojanon qiqigon keno. 30 Naana borianon goul borojenjen ano sewananon goul mopon raro iiro naana Rebekanon welenqege jawinanon qaa jero moroti, iikawaa sunduya jero moma iwaanon keno. Kema apu rojanon keuma eja ii iiro kanon kameluruta yonoo kooronjianon nano. 31 Nano kokaen jero: “Ponjon kotuegon gono laligojani, gii mono kana mirinon kembo. Seleenjen kokanon mende namba. Niinon onjoangia ewutiwaa miria ano kameluruga yonoo dun kaanjadeen meweenjonjen.”

32 Kaen jero welenqege jawinanon mirinon karo kamel qagianon esuhina raroti, ii Labanon mesuma mero kamaaro jero kamel yonoojon loloo hai ano qaqanon nene men kan onjongi. Welenqege jawin ano iwaa ejaurutanon kanagia songbambutiwaa apuya ii kaanjadeen motoon koson kan onjongi. 33 Kawaa gematanon nene welenqege jawimbaa batanon kongito, iinon kokaen jero: “Wala qaa men kajeni, ii jewe mogigo mono nene koi nemaña.” Kaen jero Labanon kokaen jero: “Ii saanon jena mobona.”

34 Kaen jero kokaen injjoro: “Niinon Aabrahambaa welenqege ejaga koloojen. 35 Ponjon somatana honona qaa kotuegon muro eja uuta esuhinawo koloon laligoja. Ponjon lama ano bulmakao, silwa ano goul, welenqege eja ano emba ano kamel, dongi ii mamaga muro laligoja. 36 Somatanaa embia Saara iinon emba waja totoon koloon kaban kaban somatanaajon meria mon mero. Manjonon esuhinaya kuuya ii meriaajon bunja qen muro laligoja.

37 “Somatananōj niinōj jojopāj qaa kokaēj jemambaajōj jēj kotoj nono: ‘Niinōj Keinan yōjoo balōnōj koi laligojento, giinōj mono meranaa embia ii Keinan yōjoo naamboragiaga moj mende mej muba. 38 Kaēj qaagoto, gii mono maŋnaa gomaŋ mirinōj neenaa tinitosauruna yōjooonōj kema meranaa embia ii iikanōja wama kawa.’

39 “Kaēj nijoro somatana ii kokaēj qisij mube, ‘Niinōj kema jewe embia kanōj niwo mende kawaati eej, niinōj mono nomaēj amaŋa?’ 40 Kaēj qisij mube kokaēj meleeno: ‘Niinōj Pombaa jaanōj kema kaŋ ama meŋ laligoweti, iinōj mono Siwe gajobaya wasiro giwo keno kana kembagi, iikanōj toomorijaŋawo koloowaa. Kaēj neenaa maŋnaa gomaŋ mirinōj kema tinitosauruna yōjooonōja meranaa embia ii meŋ kawa. 41 Noo tinitosauruna yōjooonōj kema jojopāj qaa noojōj jenati, iikanōj mono kawaa gematanōj mende toroqēj somoŋgoj gombaa. Emba moj mende gombuti eej, giinōj kilēj jojopāj qaa iikawaa kasanōjga loloowaga.’

42 “Kaēj jero kete apu roŋanōj kouma nama kokaēj qama koolijen: ‘Oo Anutu, somatana Aabrahambaa Poŋa, nii kana koriga kaŋeŋ, ii mono uuaingaa so mona toomorijaŋawo koloowaa. 43 Iiba, niinōj apu roŋ kokawaa kosianōj nanjēj. Kokaēj nambe embia saraŋ moŋnoŋ apu kosomambaajōj karo niinōj ii kokaēj ijomaŋa: “Gii saanōj koworaŋeŋganōjga apu melaa moj nona newenaga?”

44 Kaēj jewe iinōj kokaēj meleema jewaa: “Saanonj nena kameluruga yōjoo apu kaanjiadeeŋ kosoj oŋomaŋa.” Kaēj meleema jewaati eej, niinōj iikawaajōj kokaēj momaŋa: Poŋ giinōj ii somatanaa meriaa embiaga koloowaatiwaaajōj meweŋgojōj.’ 45 Unanōjga qamakooli ii mende qama koolidaborowe iikanondeeŋ Rebeka iinōj koworaŋeŋ sawijaŋōj aŋgoj iikanōj kajaa. Kaŋ apu roŋanōj kemeŋ apu kosoro niinōj iwaajōj kokaēj jejeŋa: ‘Saanonj apu moŋ nona newenaga.’

46 “Kaēj jewe iinōj uulaŋawo koworaŋeŋa sawijaŋōjga mero kamaaro kokaēj jeja: ‘Saanonj nena kameluruga yōjoo apu kaanjiadeeŋ oŋombe newuya.’ Kaēj jero newe kameluruna ii kaanagadeeŋ apu unuagija. 47 Unuagiŋo kokaēj qisij mujeŋ, ‘Gii morowaa borataga?’ Qisij mube kokaēj meleēja: ‘Nii Betuelwaa borataga. Au asana qaagara Milka ano Naahor.’ Kaēj meleeno niinōj mopoŋ sawijaŋōj mondoŋ boroŋeŋjeŋ borianōj mewe uja. 48 Kambaŋ iikanondeeŋ namonōj kemeŋ usugoŋ Pombaa waeya meŋ mepesejeŋa. Anutu somatana Aabrahambaa Poŋanōj mono kana dindiŋa nuano somatanaa kogaa mirinōj kaŋ esia meriaa embiaga koloowaatiwaaajōj mokoloojeŋ. Kawaaajōj Poŋ mepesejeŋ mujeŋ.

49 “Kaēj kaŋ koi nanjēj. Kawaaajōj oŋo somatana isosoroŋ sakitiuruta koloojutiwaa qaaya pondāj otaŋ kijaŋkomuŋ mujuti eej, ii mono gendeema jegi momaŋa. Kaēj mende ambuti eej, qaa ii kaanjiadeeŋ jegi momaŋa. Ii moma moŋgeŋ eleema kemambaajōj romoŋgomaŋa.”

50 Kaēj jedabororo Laban ano Betuel yoronōj kokaēj meleema jeri, “Qaa koi Pombaanoŋga kaja. Kawaaajōj noronōj qaa kaēj me kaēj jewotiwaa so qaago. 51 Moba, Rebekanōj koi nanja. Poŋnoŋ jeŋmindiŋ anjiwaa so saanōj ii wama kema somatagaa meria muna embia koloowaa.”

52 Kaēj jeri qaagara moma Aabrahambaa welenqeŋe jawijaŋōj kamaaŋ Pombaa jaanōj namonōj kemeŋ usugoro. 53 Usugoro tegoro waama gesianōjga goul ano silwa akadamuya iima-aŋaŋgiawo ano opo maleku teregiawo unjuma Rebeka muro. Kaaŋjiadeeŋ kalēj iwoi tosia sawaŋgia somata ii nemuŋ naaŋa orono.

⁵⁴ Oroma ii ano ejauruta iwo kagiti, iyononon nene qaaj neŋ rama rama goman tiiro egi. Egi goman ano waagi welenqeŋe jawiŋanon kokaen jero: “Saanon wasiŋ nonŋi somatanaanon kemaŋa.”

⁵⁵ Kaen jeroto, nemuŋ naaŋa yoronon kokaen meleeni, “Saanon naamboranara mesaona toroŋen kambaŋ tosaanŋ weemboria ten kaen nonowo laligowaa. Kawaa gematanon saanon ii wama kembu.”

⁵⁶ Kaen meleenito, welenqeŋe jawiŋanon kokaen meleema jero mogi, “Welen kanana kajeŋi, ii Poŋnon kotuegoro toomorianawo kolooja. Kawaa-ŋon kambana mono mende qeŋ koriwu. Mono wasiŋ nonŋi saanon eleema kema somatanaanon keumaŋa.”

⁵⁷ Kaen jero moma kokaen jeri, “Saanon emba saraŋ ii qaji karo iyaŋa qisiŋ muboŋa.” ⁵⁸ Kaen jeŋ Rebeka qari karo kokaen qisiŋ muri, “Gii eja kokawo kemambaa mojaŋ me qaago?”

Qisiŋ muri “Saanon kemaŋa,” jero.

⁵⁹ Kaen jero nama naamboragara ii welen embiawo wasiŋ oronŋi Aabrahambaa welenqeŋe jawiŋ ano iwaa ejauruta yononon ii uruama kembombaa aŋgi. ⁶⁰ Kembombaa aŋgi kanon nemuŋmaŋ naaŋ koaŋurutanon Rebeka kotuegoŋ muŋ kokaen jeŋi,

“Oo naaŋ boranana, Poŋnon saanon kolooŋseisei gono giinon gbiliuruga milyoŋa milyoŋa yonoo bemunjalegiaga kolooowa. Yononon mono kotiin kereurugia unuŋ haamo ama siti balonŋia unuama aŋgoŋ koma laligowu.”

⁶¹ Kaen jeŋi tegoro Rebekanon welenqeŋe embauruta yonowo waama kamel qagianon uma rama welenqeŋe jawiŋa otaan kenŋi. Jawiŋ iinon Rebeka wama galeŋ kono eleema kana kenŋi. ⁶² Kema kema Keinan balonon kougi. Aisaknon balon kawaa Saut leegen distrik qata Negew kanon laligoŋ kambaŋ iikanondeen apu roŋ qata Ber Lahai Roi † ii mesaon balon qararaŋkoŋkoŋanon kaŋ laligoro. ⁶³ Kaŋ laligoŋ goman tiimambaa ano kanon kuuŋa mesaon balon koria somata kanon kema liligoŋ qaa romoŋgoŋ jaa riŋ waama iiro tosiaŋon kamel qagianon kamel iwaa kosiaŋon kawombaajoŋ kagi.

⁶⁴ Kaen kagi Rebekanon jaa riŋ waama Aisak iima kamel qaganon raroti, iikanonadeen uulaŋawo luguŋ namonon kamaaro. ⁶⁵ Kamaaŋ welenqeŋe jawiŋaajoŋ qisiŋ kokaen jero, “Eja balon korianon endu nama jaasewaŋ qeŋ nonoma kaji, ii moronon?” Kaen jero kokaen meleeno, “Iinon mono somatanaa meriaga.” Kaen meleeno moma waŋ kawasaŋa horon jaasewaŋa esuuro. ⁶⁶ Esuuro aitoŋgoŋ welenqeŋe jawiŋanon iwoi kuuya ama meŋ laligoroŋi, iikawaa sunduya ii Aisak jero moro. ⁶⁷ Moro tegoro Aisaknon Rebeka wano nemuŋa Saarawaa ope sel kuunanon uma laligoro kanageŋ mero embia kolooro uutanon jopagoŋ muŋ laligoro. Aisakwaa nemuŋanon komuro wosobiri uutanon laligoroŋiwaajoŋ ama uluŋkoleŋa kaen mokolooro. Kian.

25

Aabrahambaa esa ambouruta tosaanŋ

1 Hist 1.32-33

¹ Aisaknon emba mero maŋa Aabrahamnon embia moŋ qata Ketura mero. ² Mero Keturanon Aabrahambaa merauruta kokaen onono: Zimran, Joksan, Medan, Midian, Isbak ano Suua. ³ Joksanon merawoita qagara Seba ano Dedan yoroo maŋgaraga kolooro. Dedan iinon Asur kanageso, Letus

† **24:62:** Apu roŋ: Laaligoyawo laligoŋ niimakejiwaa apu ronŋa

kanageso ano Leum kanageso yonoo benjisigiaga kolooro. ⁴ Midiambaa merauruta ii Efa, Efer, Hanok, Abida ano Elda. Ii kuuya Keturawaa esauruta koloonj laligogi. Kianj.

⁵ Aabrahamnonj esuhinaya kuuya ii meria Aisak bunja qen muro. ⁶ Ii muroto, embauruta wanja mende memeta yonoo meraurugia yonoojon kalenj iwoi jan qen mendeema onono. Mendeema onoma jaawo laligonj wasinj onono dagia Aisak mesaonj balonj monj weenj koukoutanonj baagenj kanonj kenji. Kianj.

Aabrahamnonj komuro roj kongi.

⁷ Aabrahamnonj laligonj kouro mindimindiri yambuya 175 kolooro komuro. ⁸ Laaligo yambuyaa jangoyanonj uuta koloonj sokono waziinj eja wana koloonj sewanj aasonj konoga horonj goronj qen komuro Anutunonj wano tinitosauruta komugiti, iyonoononj kema toroqero. ⁹ Komuro merawoita Aisak ano Ismael yorononj mangaraa qamoya menj kema Makpela kobaanonj roj koni. Kobaa ii Hit eja Efron Zoharwaa meria iwaa balonj korianonj Mamre gomanj mirinonja weenj koukoutanonj baagenj eja. ¹⁰ * Aabrahamnonj balonj koria ii Hit kanageso yonoononjga sewanja meroti, iikanonj ii ano embia Saara ii roj koma orongji. ¹¹ Aabrahamnonj komuro Anutunonj meria Aisak kotuegonj munj laligoro. Iinonj Negew balononj apu roj qata Ber Lahai Roi (Laaligoyawo laligonj niimakejiwaa apu ronja) iikawaa kosianonj rama laligoro. Kianj.

Ismaelwaa kanagesouruta

1 Hist 1.28-31

¹² Iijipt emba Haagar iinonj Saarawaa welenj embia laligoro Aabrahamnonj mero koro ama meria Ismael mero. Ismaelwaa merauruta yonoo qa arengia kokaenj: ¹³ Ismaelwaa merauruta yonoo qagia ano koloogitiwaa arengia ii kokaenj: Meria mutuya qata Nebaiot. Iwaa gematanonj Kedar, Adbel, Mibsam, ¹⁴ toroqenj Misma, Duma ano Masa, ¹⁵ Hadad, Tema, Jetur, Nafis ano Kedema. ¹⁶ Ismaelwaa meraurutanonj kaenj koloonj asa tuungia 12 koloonj laligija kougi. Asa qagia qagiti, iikawaa so opo kuunj tambogia ano jigo mirigija kaanagadeen qama menj laligonj kougi.

¹⁷ Ismaelnonj laligonj kouro yambuya mindirinj 137 kolooro komuro. Kaenj eja wana koloonj sewanj aasonj konoga horonj goronj qen komuro Anutunonj wano tinitosauruta komugiti, iyonoononj kema toroqero. ¹⁸ Ismaelwaa gbiliuruta yonononj koriganonj koriganonj deema kema laligonj balonj qagara Hawila ano Suur yoroo batugaranonj gomanj menj laligogi. Gomangia ii Iijipt kantriwaa jawoyanonjga kanainj weenj koukoutanonj Assiria waagenj kenjgiti, kana iikawaa kosianonj kanonj eja. Ismaelwaa gbiliuruta yonononj Aabrahambaa gbiliuruta tosaanja kuuya ii kerekere ama onoma laligogi. Kianj.

Iisoo ano Jeikob yorononj koloori.

¹⁹ Aabrahambaa meria Aisak iwaa gbiliuruta yonoo qa arengia ii kokaenj: Aabrahambaa meria Aisak. ²⁰ Aisaknonj yambuya 40 kolooro Mesopotemia (Padan Aram) kantrinonja Aram eja qata Betuelwaa borata Rebeka embia mero. Rebekawaa naanja ii Aram eja qata Laban. ²¹ Aisakwaa embianonj qamaja laligorotiwaajonj ama Ponj qama koolinj muro. Qama koolinj muro jamakoolia moro Rebekanonj koro ano. ²² Koro ano merawoi yorononj nemungaraa goronj uutanonj utama aori. Ii moma kokaenj jero: "Iwoi koi

* **25:10:** Jen 23.3-16

kaanja ii mono naambaajon asugin nonja?" Kaen jen kema iikawaajon Pon qisin muro.

²³ * Qisin muro kokaen ijoro:

"Goo goron uuganon tuun woi yonoo benjisigiaga ejao.

Iyoroononga kanageso woi asugin deema laligowuya.

Ejemba tuun monjon tuun alia unjuugun ku-usungia kotakota koloowuya.

Datanon koga welen qen mun laligowaa."

²⁴ Mera meme kambananon kan kuuro goron uutanon mera sunesune woi eri. ²⁵ Wala goronanonga asugiroti, iwaa selianon jejegbili kolooro sele juyanon selia kuuya sokoma ero. Kawaajon qata Iisoo (juyawo) qagi.

²⁶ Iwaa kanianon koganon Iisoo waa kana gbakoyanon borianon men asugiro. Kawaajon iwaa qata Jeikob qagi. (Jeikob qaa kawaa kania woi: gbako ano tiligoja.) Aisaknon yambuya 60 kolooro kamban kanon Rebekanon merawoita woi ii orono. Kian.

Iisoonon borosamo mewaatiwaa qabunaya qewagoro.

²⁷ Mera woi iyoronon asugin somariiri Iisoonon boronon gawombaa kania tororo moma yagon pondan jolonon laligomambaajon moroto, koganon eja bonjonon koloon kaparan koma mirinon laligoro. ²⁸ Aisaknon duuyaa oroya nemambaa moma laligoro. Kawaajon uutanon Iisoo mamaga jopagon mun laligoroto, Rebekanon uu womboyanon Jeikob mamaga jopagon mun laligoro.

²⁹ Kamban monjon Jeikobnon kozin men iyanajon nene qaan onn raro datanon jolononga kan selia bimooro wosoya mamaga kiro. ³⁰ Kaen kiro Jeikob kokaen ijoro: "Selena bimooro wosona mamaga niijiwaajon mono uulanawo kozin qaan nejongbala ii nona nemanja." Kawaajon qata Edom (nejongbala) qagi.

³¹ Kaen ijoro Jeikobnon jero: "Dana, gii wala asuginagi, qabunaya ii mono wala togon nona nene qaan ii saanon gombe newa." *

³² Kaen jero qaa kokaen meleema muro: "Kona moba, nii komumambaajon anjen. Kawaajon wala asugiwetiwaa qabunananon mono nomaen ilaan nonaga?"

³³ * Kaen meleema muro kokaen ijoro: "Iikawaa qaaya ii mono wala jopon qaanon jen kotiina momanja." Kaen ijoro ii jopon qaanon jen kotiin mun wala asugirotiwaa qabunaya ii Jeikob togon muro nenonon sewanja mero. ³⁴ Sewanja men bered ano kozin qaan Iisoo muro nen waama nama mesaon keno. Iisoonon wala asugirotiwaa qabunaya ii iikawaajon moro kamakamaata kolooro. Kian.

26

Aisaknon Gerar taanon laligoro.

¹ Wala Aabrahambaa kambananon bodi kolooro. Kaanagadeen Aisakwaa kambanon bodi mombo koloon gomanon sokoma ero. Bodi kolooro Aisaknon mesaon Filistin yonoo kin pongia qata Abimelek iwaa gomanon Gerar kanon keno. ² Kema laligoro Ponjon asugin mun kokaen jero: "Gii Iijipt balonon mende kema. Goman koi bunaga koloowaatiwaaajon jen kotoweti, mono kokanon rama laligowa.

* **25:23:** Room 9.12 * **25:31:** Mutu mera ii wanjia: Wala kolooroti, iinon kouruta yonoo batugianon wanjia kolooro goda qen qabunja mun kalenja kalenja mun laligogi. Nemun mangianon komuri bunagara mendeengiti, kamban iikanon wala kolooroti waa borosamoya ii somanja woi toroqen mugl. * **25:33:** Hib 12.16

3* Niinon manja Aabrahambaajon soomongo qaa mun ii jopon qaanon jen kotiiweti, ii mono galej kombe honawo koloowaa. Niinon balon kuuya koi ii gii ano goo gbiliuruga onoo bunaga qej onomanja. Kawaajon saanon balon kokanon rama waba laligona niinon giwo laligon kotuegon gombe laligowaga. 4 Niinon gbiliuruga koloonseisei onombe jangogianon sombinon sengelao rama kenjuti, mono iikawaa so koloowuya. Kaen anji balon kuuya koi ii onoo bunaga qej onomanja. Goo gbiliuruga yonoononga mombaajon ama noo kotumotuenanon mono namowaa kanageso tuun kuuya yonoo qagianon uro oyanboyon mokoloowuya. 5 Niinon kokaembaajon kaen amanja: Aabrahannon noo qaana tej koma laligoro. Jopon qaana, jenkotoo qaana ano kana qaana muweti, iinon ii kuuya otaan laligoro.”

6 Anutunon kaen jero Aisaknon toroqen Gerar taanon rama laligoro. 7* Laligoro goman iikawaa ejia yononon embiaajon qisin mugi kokaen jero, “Ii naanaga.” Kaen jen uutanon kokaen romongoro: “Rebekawaa kaitanianon iima-ainainawo koloojiwaaajon eja iyononon mono iwaajon ama nii nugi komumambo.” Kaen romongon “Ii embanaga,” kaen jemambaajon keeta moma laligoro. 8 Aisaknon iikanon kamban koriga laligon kouma kamban monnon embiawo suunjon anjon aori Filistin yonoo kingia Abimelek iinon jengenanonja seleengen jaa riro kemero ii iriuro. 9 Iriima Aisak onoo koro kokaen ijoro moro: “Moba, iinon mono goo embaga koloaja. Mono naambaajon ‘Ii naanaga,’ jena?” Kaen moma kokaen meleema muro: “Nii iwaajon ama nugi komumambotiwaajon romongon kaen jewe.”

10 Meleema muro kin Abimeleknon kokaen ijoro: “Gii mono naa terega ama nononjana? Noo ejauruna yonoononja monnon mono afaanjon goo embagawo enaga. Kaen kolooro giinon kondoono sijisongowaa qaa lombotonon mono nonoo qanananon unaga.” 11 Kaen jen kanageso tuunja kuuya yonoojon jenkotoo kokaen ama onono: “Monnon mon eja koi me iwa embia men bolin orombaati, ii mono koomuwaa bunaga jen tegonin komuwaa.” Kianj.

12 Aisaknon balon iikanon nene gawon koma komoro Ponjon kotuegon muro yambu iikanon hona komoroti, ii 100:waa so sein kolooro. 13 Kaen kolooro toomorijan somasomata mokoloon laligoro esuhinayanon toroqen somariin uro kindinbiri eja qaqabunayawo kolooro. 14 Iwaanon lama, meme (nonin) ano bulmakao tuunja tuunja ii koloon seigi. Kaanjadeen welenqequeuruta mamaga onono laligogi. Kawaajon Filistin yononon ii iima kanain goronkiki ama gemaqeqe qaa jegi. 15 Gemaqeqe qaa jen manja Aabrahambaa welenqequeurutanon apu ron iwaa kambanon osogiti, ii kuuya balonon qej turudaborogi.

16 Kaen kolooro kin Abimeleknon Aisak kokaen ijoro: “Gii ku-usungawo koloon mamaga nunuugujanjwaaajon mono koloon nonomesaon mongen kema.” 17 Kaen jero moma balon ii mesaon Gerar doonanon kema kemen opo sel kuun mororonjon kuun kanon rama laligogi. 18 Rama laligon apu ron manja Aabrahambaa kambanon osogito, Abraham komuro Filistin yononon qej turugiti, ii Aisaknon jero mombo onon luluuma meagogi. Meagogi mananon apu ron qagia qaroti, Aisaknon ii iikayadeen mombo garo.

19 Kaen garo welenqequeurutanon dondoonanon apu ron onon laligon apu ron mon apuya soraaya uunjon kouroti, ii mokoloogi. 20 Ii mokoloogito, Gerar yonoo lama bulmakao galengianon Aisakwaa lama bulmakao galenuruta yonowo kanain angowowo ama qaa kokaen jegi, “Oo

* 26:3: Jen 22.16-18 * 26:7: Jen 12.13; 20.2

ii nonoononga!” Iyanjowo anjowowo qaa kaen jegitiwaajon ama Aisaknon apu ron iikawaa qata Esek (Anjowowo) qaro. ²¹ Iikawaa gematanon apu ron mon mombo osogi iikawaajon kaanagadeen anjowowo anji. Kaen anjitiwaajon ama apu ron iikawaa qata Sitna (Kerekere) qaro.

²² Kaen qama balon ij mesaon kema apu ron mon mombo jero osogi. Apu ron iikawaajon anjowowo qaa mende kolooro kawaajon qata Rehobot (Tintina awaa) qama qaa kokaen jero: “Kete Ponjon tintina awaa nonono saanon balon kokanon laligonkoloon seisei ambonja.”

²³ Kaen jen kanon laligon mesaon Beerseba gomanon keno. ²⁴ Beerseba keno gomantiina iikanon Ponjon asugin muj kokaen ijoro: “Niinon manja Aabrahambaa Anutuya koloijen. Niinon giwo laligon kotuegon goma laligomanja. Kawaajon toroko mende moba. Niinon gawon ejana Aabrahambaajon ama goo gbiliuruga koloonseisei onombe janjogianon uuta koloowaa.”

²⁵ Kaen ijoro Aisaknon siimolon alata mon iikanon menj Pombaa qata qamago qama kooliro. Qama koolin opo kuunja mororongon menj rama laligogi. Laligon jero welen ejaurutanon apu ron mon iikanon osogi. Kian.

Aisak ano Abimelek yoronon batugaranon soomongo ani.

²⁶ * Aisaknon Beerseba laligoro kamban monjon kin Abimelek iinon Gerar taon mesaon iwaanon karo. Goro qaa jeje alia Ahuzat ano manjaqede tuunja kawali galeja Fikol yoronon iwo motoon kagi. ²⁷ Kagi Aisaknon kokaen qisin onono: “Ono kere moma noma balonjianonga konjoma nonjito, kilen mono naambaajonja noonon koi kaju?”

²⁸ Qisin onono kokaen meleengi: “Ponjon giwo nanji, nono ii asuganon iima moma kotojon. Kawaajon kokaen romonjogon: ‘Nononon giwo soomongo ambombaajon aijnana mojon. Saanon giu ano nonoo batunananon soomongo ama ii jojopar qaanon jen kotiinin kokaen ewaa: ²⁹ Nono kakasililin mon mende ama goninto, kamban so awaa ama goma gomesaonin luaenon miriga mesaon kema kan laligona. Iikawaa so giinon kaanjadeen nono iwoi bologa mon mende ama nonoma laligowa.’ Kamban kokaamba Ponjon kotuegon gono laligojan.” ³⁰ Kaen jegi Aisaknon jejelomban mozozonjon oon ano nene qaan nej ragi. ³¹ Rama en gomaamba umugawo waama soomongogia somonjon aon ii jojopar qaanon jen kotiigi. Jen kotiigi Aisaknon ii wasin onono luae qaganon mesaon kenji.

³² Kenji ween iikanonadeen Aisakwaa welen eja yononon kan apu ron mon osogiti, iikawaa sunduya kokaen ijogi: ³³ “Nono apu mokolojon.” Kaen ijogi moma apu ron iikawaa qata Siba qaro. * Kawaajon taon iikawaa qata ii kamban kokaamba kaanagadeen toroqen Beerseba qamakejon. Kian.

Iisoonon waba emba woi orono.

³⁴ Iisoonon yambuya 40 kolooro Hit emba woi orono. Qagara Judit, manja qata Beeri ano Basemat, manja qata Elon. ³⁵ Emba iyoronon Aisak ano Rebeka uukondun ano wosobiri somata toton mokolon oroma laligori. Kian.

27

Aisaknon Jeikob kotuegon muro.

* **26:26:** Jen 21.22 * **26:33:** Siba qaa: iikawaa kania woi: jojopar qaa ano janjo sewen. Jen 21:

¹ Aisaknonj laligonj kouma eja wanja kolooro jaaya umunj kono iwoi mombo iima kotomambaaonj amamaaro. Kaen amamaanj mutu meria lisoos koma horonj muro karo kokaenj ijoro: “Merana moba.” Ii moma kokaenj meleema muro: “Amana, nii koi nanjenj.”

² Meleema muro kokaenj ijoro: “Moba, nii eja wanja koloojen. Naa kambanonj komumanjati, ii mende mojenj. ³ Kawaajonj gii saanonj tiwo wasaga ano kisare gesoga menj jolononj kema orowaa borojanj menj qen noononj kawa. ⁴ Kan nene naanjawo aijnaa so oonj mozozonjonj menj kan nona nemanja. Ii nenj nama kotumotue gomanja. Ii wala gombe tegoro niinonj iikawaa gematanonj saanonj komumanja.”

⁵ Aisaknonj meria lisoowaajonj qaa kaen jero Rebekanonj ii geja ama moro. Moro lisoononj mesaonj tiwojunj menj oro qen manja mumambaaonj juunonj keno. ⁶ Keno Rebekanonj meria Jeikob qaa kokaenj ijoro: “Merana moba, manjanonj daga lisoos qaa kokaenj ijoro mojenja: ⁷ ‘Gii mono oro menj kanj noma nene naanjawo oonj mozozonjonj nona nemanja. Nenjo Pombaa jaasewanjonj kotumotue gomanja. Ii wala gombe tegoro iikawaa gematanonj saanonj komumanja.’ ⁸ Kawaajonj merana, mono geja awaa-gadeen ama moba. Qaa dologo koi jenj kotonj gomanjati, gii mono iikawaa so amba. ⁹ Mono meme tuunjonj kema iikanonja meme (noninj) donja kelegawo woi menj kanj nona niinonj iikanonj manjaa aijnaa so nemanene naanjawo oonj mozozonjonja. ¹⁰ Oonj mozozonjowe menj kema amaga muna nenj kotumotue gonaga. Iikawaa gematanonj saanonj komuwaa.”

¹¹ Kaen jero Jeikobnonj moma nemunja Rebeka kokaenj ijoro: “Nemuna moba, dana lisoononj sele juyawo koloojato, noo selenanonj solanja kolooja. ¹² Manjanonj nii noosirin monagati eenj, nii iwaa jaasewanjonj tiliqili eja kaanja koloowe moma nombabo. Kaenj moma nono kotumotue qaagoto, qasumasuaa horowe neenaa qananonj ubabo.”

¹³ Kaen ijoro nemunjonj kokaenj jero moro: “Merana, qasuaanj gonagati eenj, iikanonj mono saanonj noo qananonj ubaa. Giinonj mono kilenj qaa jejenj, ii moma tej koma kema iwoi ii menj kawa.”

¹⁴ Kaen jero kema meme (noninj) woi menj kanj nemunja muro. Muro nene aijnawo manjanonj naanja moroti, iikawaa so oonj mozozonjoro. ¹⁵ Oonj mutu meria lisoowaa opoqiisi malekuya awaa totoonj opo kowianonj galenj konoti, ii menj meria kanagenja Jeikob muro mouro. ¹⁶ Mouro meme (noninj) selia ii menj boria kokosiinj aroya solanja esuuro. ¹⁷ Esuunj nene aijnawo ano bered ooroti, ii menj Jeikobwaa borianonj ano.

¹⁸ Ano menj manjaanonj kema “Ama!” jero.

Jero kokaenj meleeno: “Oo merana, gii morononj?”

¹⁹ Kaen meleeno manja kokaenj ijoro: “Nii mutu meraga lisoos. Jenj kotonj nonjanj, nii mono iikawaa so andaborojen. Saanonj waama rama orona menj kajeji, ii nenj kotuegonj nomba.”

²⁰ Kaen ijoro moma meria kokaenj qisinj muro: “Merana, ii mono nomaenj uulanjawo mokoloojanja?” Qisinj muro kokaenj meleeno:

“Anutu, goo Ponjanonj mono ilaanj nono ii uulanjawo mokoloojanja?”

²¹ Kaen meleeno Aisaknonj Jeikob kokaenj ijoro: “Merana, gii onjonj merana lisoos koloojanj me qaago, ii momambaaonj mono saanonj kosonanonj koi kana goosirimanja.” ²² Kaen ijoro manja Aisakwaa kosianonj keno oosirinj moma kokaenj jero: “Qaa aronganj Jeikobwaa aroya koloojato, borganonj lisoowaa boria kaanja.” ²³ Boria juyawo data lisoowaa boro tani kaanja koloorotiwaajonj Aisaknonj ii mende moma kotonj munj kotuegonj

mumambaajonj ano. ²⁴ Kilenj mombo kokaenj qisijn muro: “Gii onjanon merana lisooga me qaago?”

Qisijn muro kokaenj meleeno: “Nii mono lisooga.”

²⁵ Kaenj meleeno kokaenj ijoro: “Merana saanonj oroga tosaanja nona nenj kotumotuena gomaña.” Kaenj ijoro ii muro nero. Nero wain apu tosaanja motoonj maama muro nero. ²⁶ Nenj nama meria kokaenj ijoro: “Gii saanonj kosonanonj kanj buuna kitorj newa.”

²⁷ * Kaenj ijoro kosianonj kema buuta kitorj nero. Nero opoqiisi malekuyaa moronja moma kotuegonj munj kokaenj jero:

“Aha merana, Ponjonj junj kotuegoro eji, noo meranaa selianonj unkoowa awaa soro kaanja kolooro mojenj.

²⁸ Anutunonj mono siwewaa bedu unjijiya ano namowaa tomoriana togonj gono yaka logoyaga, yagonj dumunj kota ano wain apu iwoiga ii hononja qaa asuginj seiwu.

²⁹ * Kantria kantria yonjononj mono welenj qenj goma laligowu. Kanageso tuunja tuunja yonjononj mono siminj kuma goma laligowu.

Giinonj mono geenjaa daremunuruga yonoo eja ponja koloonj laligowa.

Nemunjaa merauruta yonjononj mono siminj kuma goma laligowu.

Mojononj qasuaanj gombaati, qasumasuaanonj mono iwaa qaganonj ubaa.

Mojononj kotuegonj gombaati, kotumotuenonj mono iwaa qaganonj ubaa.” Kianj.

Iisoononj manjanonj kotuegonj mubiwaajonj weleno.

³⁰ Aisaknonj Jeikob kotuegonj mudabororo manjaanonj miri uuta mesaonj seleengenj keno alanzanj iikanonjadeenj data lisoononj tiwojunj laligoro tegoro mirinonj karo. ³¹ Kanj iinonj kaanjaadeenj nene naanjaowo onj mozozonjonj menj kanj manja munj kokaenj ijoro: “Amana, saanonj waama rama orona tosaanja nenj kotumotuega nomba.”

³² Kaenj ijoro manja Aisaknonj kokaenj qisijn muro: “Gii morononj?”

Qisijn muro kokaenj meleema ijoro: “Nii mutu meraga liso.” ³³ Kaenj ijorotiwaajonj Aisaknonj aarunj lalanjaninj jenenja mamaga ororo kokaenj ijoro: “Gii mende kana iikanonj tiwojunj eja mojononj oro menj kanj nonjaati, ii mono morononj? Iinonj ii nono nenj kotumotuena mono mudaborojenja. Ii mudaborojenjatawaajonj iikanonj mono onjanonj iwaa qaganonj enj ubaa.”

³⁴ Iisoononj manjaa qaa jeta ii moma uukondunj ama amburerej menj silama saama manjaajonj kokaenj weleno: “Amana, nii mono kaanjaadeenj kotuegonj nomba.”

³⁵ Kaenj welenoto, manjanonj meleema ijoro: “Koganonj mono tiliqili qaganonj kanj goononj kotumotue tagonj menj kenja.”

³⁶ * Kaenj ijoro lisoononj kokaenj jero: “Konanonj mono indinja woi tiligonj nono laligojenj: Iinonj wala asugiwetiwaa qabuñaya ii wala nuandabororo ano kete noononj kotumotue ii kaanjaadeenj tagonj nuama meja. Kawaaajonj qata Jeikob (tiliqili eja) qamakejonj, ii mono soyanonj kolooja. Kotumotue monj mono noojonj enj gonja me qaago?”

³⁷ Kaenj jero manjanonj lisoowaajonj kokaenj meleeno: “Moba, niinonj koga goo eja ponja laligowaatiwaajonj kuunj mujenj. Tinitosauruta kuuya yonjononj ii welenj qenj munj laligowutiwaajonj jenj kotonj onjonjenj. Yaka logoya, yagonj dumunj kota ano wain apu iwoi ii mono jedaborojenja Anutunonj ii munj laligowaa. Oo merana, naa kotumotuena monj toroqenj enj nonagi, ii gombenaga? Ii mono amamaajenj.”

* 27:27: Hib 11.20 * 27:29: Jen 12.3 * 27:36: Jen 25.29-34

38 * Kaen meleeno manjaajon kokaen jero: “Oo amana, kotumotue motoonjo iigadeen mono en gonja me nomaen? Oo amana, mono nii mon kotuegon nomba.” Kaen jen kanain silama saaro.

39 * Saaro manjanon kokaen meleema ijoro: “Moba, giinon mono balon toomorianawo mesaon koriganon kema laligowa.

Iikanon sombimbaa bedu unjjiya ii kanakeewanga mende kamaankebaa.

40 * Gii manjawaa soo somatanon ejemba lan unjuj laaligoga anjon koma kogaa welenqegeya kamakamaata koloon laligowa. Kaen laligowagato, kanawaen qen koga utama mun kamban iikanon karej moton iwaa galej konkonja unjuj yakarin geengaa nanan laligowa.”

41 Manjanon Jeikob kotumotueya muroti, Iisoonon iikawaajon ama kanain koga uukazi moma mun laligoro. Anja uutanon kaen moma alia mombaa-jon kokaen jero: “Mannaraa koomuyaa kambananon mono torija. Iinon komuro jinjen qama saama kamban iikanon saanon kona Jeikob qewe komuwaa.”

42 Iisoo-waa momoyanon kaanja kolooro monjon iikawaa buzuya moma Rebekawaanon kema jero moma meria kanagenja Jeikobwaaajon qaa ano kema wama karo kokaen ijoro: “Moba, daga Iisoonon mono ironja meleeno qaganon uro guro komuwagatiwaaajon romonjoja. 43 Kawaaajon merana, niinon qaa gijomanati, ii mono ten komba. Mono keteda koi waama oloj koma Haran gomanon naana Labambaanon kema. 44 Kema iwo kamban tosaanja toroqen laligona daga uuduuduuyanon olomoowaa. 45 Uuduuduuya olomoon kamaaro iwoi ama munati, ii duduurogo niinon kawaa gematanon goojon qaa ambe karo guama kawu. Iinon guro komuna monjon ii qero komuwabo. Mono naambaajon kamban motoonjo iikanondeen ororon qaoni oromesaon saamambo.” Kian.

Aisaknon Jeikob wasiro Labambaanon keno.

46 Rebekanon loya Aisakwaanon kema kokaen ijoro: “Niinon enarowoina Hit emba yorojon ama toroqen laligomambaajon mojona tiuro siimbobolo momakejen. Jeikobnon kaanagadeen Hit yonoo boraurugia yonoononga mon enarowoinara kaanja embiaga mewabo. Balon kokanon koloogiti, iyonoo siligia mono kaanagadeen eja. Kaanja mon men kawaboti een, niinon mono laaligona naambaajon toroqen laligowenaga? Siimbobolo-nanon mono toroqen hononja qaa koloowabo.” Rebekanon kaen jero.

28

1 Kaen jero Aisaknon Jeikob koma hororo karo kotuegon kokaen jen koton muro: “Merana, gii Keinan yonoo naamboragia yonoononga mon embaga mende mewa. 2 Kaen qaagoto, mono waama Mesopotemia (Padan Aram) balonon kema nemungaa manja Betuelwaa mirinon keuma owaga Labambaa borauruta yonoononga mon embaga mewa. 3 Embaga mena Anutu, ku-usuj kuuyaa Toyanon mono gii kotuegon koloonseisei gono gbiliuruga yonoo janngogianon seiro kanageso tuun mamaga yonoo man benjiaga koloowa. 4 * Anutunon mono gii ano gbiliuruga onjo Aabrahambaa kotumotueya ii toroqen onmbaa. Kaanagadeen balon asaga Abraham muro giinon iikanon waba koloon laligojari, ii bunja qen owaga.”

* 27:38: Hib 12.17 * 27:39: Hib 11.20 * 27:40: Jen 36.8; 2 Kin 8.20 * 28:4: Jen 17.4-8

⁵ Kaen jen Jeikob wasiro mesaon Mesopotemia (Padan Aram) balonon Labambaanon kemambaajon keno. Laban ii Aram eja Betuelwaa meriaga, Jeikob ano isoo yoroo nemungara Rebekawaa naanaga. Kian.

Isioonon ala-ala emba mon mero.

⁶ Aisaknon Jeikob kotuegon mun embia mewiwaajon Mesopotemia balonon wasiroti, ii isioonon moro. Kotuegon mun kokaen jen koton muro: “Gii Keinan yonoo naamboragia yonoononga mon embaga mende mewa.”

⁷ Kaen jen kotooro nemunmana yoroo qaa jegara ten koma mesaon Mesopotemia (Padan Aram) balonon kenoti, isioonon ii kaanagadeen moro. ⁸ Ii moma mana Aisaknon Keinan emba togon moma bolin aon laligoroti, isioonon ii iima moma kotooro. ⁹ Ii moma koton manaa jaanon sokombaati-waajon asia Aabrahambaa meria Ismaelnon komuro iwaa mirinon kema borata Malahat, Nebaiotwaa naanja ii mero embauruta karon kologgi. Kian.

Jeikobnon Siwewaa doya gaonon iiro.

¹⁰ Jeikobnon Beerseba goman mesaon Haran gomanon kemambaajon keno. ¹¹ Kema laligon balon monon keuma ween jaaya kemerotiwaajon ama iikanon jamo ragiti, iikanon mon men waj qembona qen goman-tiinanon gaon ero. ¹² * Gaon en iikanon gaon kuku mon kokaen iiro: Do mombaa kitia namonon kuugi kema qaga ii Siwenon uma kuun nano Anutuwaa gajobauruta yononon iikanon riin uma kamaan anji.

¹³ * Kaen anji Ponon iwaa kosianon nama qaa kokaen ijoro: “Niinon Pon, asaga Aabrahambaa Anutuwa ano manaa Aisakwaa Anutuwa koloojen. Balon koi ejanj, niinon ii gii ano goo gbiliuruga onoo bunaga qen onomanja.

¹⁴ * Goo gbiliuruga yononon koloon seisei anji jangogianon namowaa sububun kaanja koloowaa. Kaen kolooro juma deema balon ween kouk-outanon ano kemekemetanon, Saut ano Noot lee lee, eu ano emu iikanon baagen sokoma kema laligowu. Goojon ama goo gbiliuruga yonoononga mombaajon ama noo kotumotuenanon mono namowaa kanageso tuun kuuya yonoo qagianon uro oyanboyan mokoloowuya. ¹⁵ Moba, niinon giwo laligon daen daen kema kan laligowagati, iikawaa so mono sopa somongon goma laligon uma guambe balon kokanon mombo eleema kawaga. Niinon gii mende gomesaon qaa jen somongon gombeti, iikawaa so ambe honja koloodaborowaa.”

¹⁶ Kaen ijoro Jeikobnon gaon uutanonga uuta tooro moma waama kokaen jero: “Ponon mono onanon balon koi kanon laligojato, niinon ii wala mende mojena.” ¹⁷ Kaen jero jenenja ororo qaa kokaen jero: “Balon koi mono kowoga ano keemomoyawo kolooja. Koi kanon mono onanon Anutuwaanon dun raraya ano Siwewaa naguya kolooja.”

¹⁸ Kaen jen goman ano umugawodeen waama jamo qembona qen eroti, ii men waama jawo toon oson kuun qaganon kele apuya maama moriro. ¹⁹ Morin goman iikawaa qata Betel (Anutuwaa miri) qaro. Wala taon iikawaa qata ii Luz qama laligogi. ²⁰ Jeikobnon balon iikawaa qata dongoga Betel qama qaa kokaen jen somongon jojopan qaanon jen kotiuro: “Oo Anutu, giinon niwo laligon kana koi kemaqati, iikanon nii galen koma noma nembanenena ano selenaa esuya mokolon nona ²¹ saanon luae qaganon manna mirinon mombo eleema kamaqati een, niinon mono goo uuainga ten koma laligowe giinon noo Pon Anutuna koloon laligowa.

* 28:12: Jon 1.51 * 28:13: Jen 13.14-15 * 28:14: Jen 12.3; 22.18

²² Jamo koi menj waama jawo toonj osonj kuujenji, iikanonj mono goo dunj raraga ero iwoi kuuya togonj noma laligowagi, niinonj ii onjononj mendeembe tuunj 10 koloogi iikanonja motomotoonj menj leunj goma laligomanja.” Kianj.

29

Jeikobnonj Labambaa mirinonj keuro.

¹ Jeikobnonj kaen jery mesaonj kana toroqerj kema weenj koukoutaa kanageso yonoo balononj keuro. ² Kanonj keuma balonj korianonj apu ronj monj iuro. Miri toya yonononj lama tuungia unjuama iikanonj apu onjoma laligogi. Kambanj kanonj apu ronj kawaa kosianonj lama tuunj karoonj egi apu ronj qaa ootanonj jamo somata ii mende metangji. ³ Lama galenj yonononj wala lama tuungia kuuya iikanonj menj kululuunj onjoma jamo ii apu ronj qaa ootanongga gbililinggogi kenogo lamaurugia apu onjonji negi jamo ii mombo dunjanonj komakegi.

⁴ Jeikobnonj lama galenj ii kokaenj qisinj onjono: “Eja alauruna, onjo dakaya?” Qisinj onjono “Nono Harambaajonja,” kaenj meleema mugj.

⁵ Meleema mugj kokaenj qisinj onjono: “Onjo Naahorwaa esia Laban moma muju me qaago?”

Qisinj onjono “Saanonj moma mujonj,” jegi.

⁶ Jegi kokaenj qisinj onjoma jero: “Ii saanonj laligoja me qaago?”

Kaen jero kokaenj ijogi: “Ii saanonj laligoja. Iiba, iwaa borata Reizelnonj mono endu lama unjuama kaja.”

⁷ Kaen ijogi Jeikobnonj jero: “Iibu, weenj somata ero lama ii goman-tiinajonj kululuunj onjombombaa kambanjonj mende torija. Kawaaonj saanonj lamagia apu onjonji negi mombo unjuama laaligogianonj kema onjooonji nenegia newu.”

⁸ Kaen jero kokaenj meleengi: “Kaen saanonj mende ambonja. Wala lama tuunj kuuya kululuunj onjoma jamo ii apu ronj qaa ootanongga gbililinggoninj kenogo mono lamaurunana apu onjoninj newuya.”

⁹ Jeikobnonj yonowo qaa kaenjaminj moma nangji iikanonjadeen Reizelnonj manjaanonj lama tuunj unjuama karo. Reizel iinonj lama galenj gawonj menj laligoro. ¹⁰ Karo Jeikobnonj owayaa borata Reizel ano owayaanonj lama tuunj injiima apu ronj qaa ootanonj kema jamo ii metaama owaya Labambaanonj lamauruta apu unjuagiro. ¹¹ Unjuagidaboronj Jeikobnonj Reizel buuta kitonj nej kanainj kotakota qama saaro.

¹² Saama Reizelwaaonj jero: “Nii goo mangaa tinitosaya koloojen. Nii Rebekawaa meriaga.” Kaen jero Reizelnonj moma uulanjawo bobogarin manjaanonj kema buzu ii jero moro. ¹³ Labanonj naanja meria Jeikobwaa buzuya moma ii uulanjawo mokoloomambaaonj keno. Kema mokoloonj iima suungonj angomunj buuta kitonj nej wama mirianonj uri. Uma iwoi kuuya kolooroti, Jeikobnonj iikawaa sunduya jero moro. ¹⁴ Ii moma kokaenj jero: “Saanonj, giinonj neenaa sakitina koloojan.” Kaen jero koinj motoonjgowaa so iwo rama laligoro. Kianj.

Jeikobnonj Lea ano Reizel embawoitaga orono.

¹⁵ Kaen laligoro Labanonj Jeikob kokaenj ijoro: “Giit tinitosana laligo-janijwaaonj tawaga qaa eenj welenj qerj nombabo. Ii mende sokombaa. Kawaaonj tawaga dawaj mewagiwaaonj mojanji, ii saanonj jena momanja.”

¹⁶ Labambaa borawoita woi laligori. Somataa qata Lea. Kogaa qata Reizel.

¹⁷ Leawaa jaayanonj iima-ainjainjawo kolooroto, Reizel seliaa kaitania ano jaasewanja ii kuuya iima-ainjainjawo totoonj kolooro.

¹⁸ Jeikobwaa uunaana ii Reizelwaanon erotiwaajon ama qaa kokaen jero: “Niinon boraga kanagen Reizel memambaaajon saanon yambu 7 welen qen goma laligomanja.”

¹⁹ Kaen jero kokaen ijoro: “Ii eja morota mon mube mende sokombaboto, gii gombe sokombaa. Kawaajon saanon niwo koi laligowa.” ²⁰ Kaen jero Reizel memambaaajon yambu 7 welen qen mun laligoro. Uunaanonon Reizelwaajon erotiwaajon ama yambu iikawaajon moro ween afaana tani kolooro. Kianj.

²¹ Yambu 7 tegoro Jeikobnon owaya Laban kokaen ijoro: “Noo gawon meme kabananon mono tegojiwaajon saanon embana Reizel nona iwo en laligomanja.” ²² Labanon qaa ii moma miri toya kuuya horon kululuun onoma lombarj ano nenj korisoro anji. ²³ Ii anji tegoro gomanj tiiro Labanon borata Lea wama kema Jeikob muro miri uutanonj uma motoonj eri. ²⁴ Labanonj welen embia qata Zilpa ii borata Leawaa welenqeeyaga laligowaatiwaajon muro. ²⁵ Motoonj eri gomanj ano Jeikobnonj embia iima moro Reizel qaagoto, ii Lea kolooro yooyaanonj kema kokaen jej muro: “Gii mono naa terega ama nonjanate? Nii Reizel memambaaajon welen qen goma laligoweto, gii mono naambaajon tiligonj nonjan?”

²⁶ Ii moma meleema kokaen ijoro: “Gomanj kokanonj data eenj laligoro koganonj eja mewaatiwaa nanamemenja ii nonoononj mende eja. ²⁷ Kawaajon saanonj maranj korisoro ii Leawo sonda motoongowaa so laligonj aisoona tegoro koga kaanagadeenj gomanja. Ii mewaatiwaajonj mono kaanagadeenj yambu 7 toroqen welen qen noma laligowa.”

²⁸ Kaen ijoro uumotoonngo ama Leawo maranj korisoro kambanj ii sonda motoongowaa so laligoro tegoro Labanonj borata Reizel kaanagadeenj embia koloowaatiwaajonj muro. ²⁹ Labanonj welen embia qata Bilha ii borata Reizelwaa welenqeeyaga laligowaatiwaajonj muro. ³⁰ Jeikobnonj Reizel ii kaanagadeenj embiaga mero. Uunaanononj Reizelwaajonj erotiwaajonj ama Reizel ii Lea uugunj jopagonj munj laligoro. Kawaajonj yambu 7 toroqen Laban welenja qen munj laligoro. Kianj.

Jeikobwaa merauruta koloogi.

³¹ Jeikobwaa uutanonj Leawaajonj mamaga mende ero zizi togoro Ponjonj iiro mende sokono Lea koro ambaatiwaajonj ilaanj muroto, koga Reizelnonj arunja laligoro. ³² Leanonj korowo koloonj laligonj mera eja men qaa kokaen jero, “Ponjonj tapekokorona iiro lonanonj saanonj kanainj jopagonj noma laligowaa.” Kaen jej qata iikawaa so Ruuben qaror. (Ruuben = Tapekokorona iiro.) ³³ Kanagenj mombo koro ama mera eja monj men qaa kokaen jero: “Lonanonj melaada jopagonj nono Ponjonj ii moma mera koi kaanagadeenj nonja.” Kaen jej qata iikawaa so Simeon qaror. (Simeon = Gejianonj moro.)

³⁴ Kawaa gematanonj mombo koro ama mera eja monj men qaa kokaen jero: “Nii merauruta karoonj lonaajonj onjonjenjwaajonj iinonj mono kanainj uuta niwo somongowaa.” Kaen jej qata iikawaa so Liwai qaror. (Liwai = Uuta somongowaa.) ³⁵ Kawaa gematanonj dunanonj mombo koro ama mera eja monj men qaa kokaen jero: “Nii kambanj kokaamba Ponj mepeseejenj.” Kawaajonj qata iikawaa so Juuda (mepemepesee) qaror. Kawaa gematanonj mera mombo mende mero. Kianj.

30

¹ Reizelnonj arunja laligonj Jeikobwaajonj merabora monj mende menj iyanjaa kania kaen iima data Lea gema qen uutanonj motoqoto moma

Jeikobwaaajon qaa kokaen jero: “Gii mono mera mokoloowa. Ii mende mokoloona niinon mono laligomambaajon amamaan komumaŋa.”

² Kaen jero Jeikobnon irinŋa soono uuduudu u moma muŋ kokaen ijoro: “Nii mono mera nomaen mokoloowenaga? Anutunon gii mera mewagatiwaaajon somonjon goma laligojanto, niinon Anutuga qaago.”

³ Kaen jero Reizelnon kokaen ijoro: “Noo welen embana Bilha ii koi. Saanon iwo ena noo mera mon mewaa. Iinon nemun kono niinon kaanagadeen iwaanonŋa merabora mokolon onoma nemungia kolon laligomaŋa.” ⁴ Kaen jen welen embia Bilha muro embiaga men iwo ero.

⁵ Ero Bilhanon koro ama Jeikobwaa meria mero. ⁶ Meria mero Reizelnon kokaen jero: “Anutunon gosin nono sokombe qamakooli qaana moma mera ejaga nonja.” Kawaajon qata Dan qaro. (Dan = Gosin nono sokonjen.)

⁷ Reizelwaa welen embia Bilhanon mombo koro ama Jeikobwaa meria mon mero woi kolooro.

⁸ Kaen mero Reizelnon kokaen jero: “Danawo mamaga aonoron haamo anjen.” Kaen jen iikawaa so mera qata Naftali (Aonorowe) qaro. ⁹ Leanon mombo koro mende ama ii iima kawaajon iyanŋa welen embia qata Zilpa men Jeikob muro embiaga kolooro. ¹⁰ Embiaga kolon Jeikobwaa mera ejaga mero. ¹¹ Mero Leanon “Simbawonawo!” jen qata Gad (simbawonawo) qaro. ¹² Zilpa, Leawaa welen embia kanon Jeikobwaa meria mon mombo mero woi kolooro.

¹³ Kaen kolooro Leanon qaa kokaen jero: “Niinon keraqeeanŋo somata mojen. Emba yononon mono noojon oyanboyan qama laligowuya.” Kaen jen iikawaa so mera qata Aser qaro. (Aser = Oyanboyan qabu.) ¹⁴ Wiiton masu qero kooto kambanjon somaŋa monjon Ruubenon selegenjen kema balon korianon asagbalen hamo * mokolooro. Hamo ii mokolon men kan nemunŋa Lea mero. Muro Reizelnon data kokaen ijoro: “Goo meraganon hamo men kaji, iikawaa tosaŋa mono nona nemaŋa.”

¹⁵ Kaen ijoro Leanon kokaen jero: “Giinon lona nuana sokombaatiwaaajon romongoweto, gii mono meranaanon asagbalen hamo koi ii kaanjadeen nuamambaajon mojan. Ii mende sokonja.” Kaen jero Reizelnon kokaen ijoro: “Saanon! Meraganon hamo ii nombaati een, mono saanon Jeikobwo gomantiinŋa koi ewao.”

¹⁶ Kaen jero Jeikobnon mare iikanon gawon mesaon karo Leanon kema mokolon muŋ kokaen ijoro: “Niinon meranaanon asagbalen hamo kanon mono goo sewanŋa mejenŋa. Kawaajon mono niwo ewota.” Kaen ijoro Jeikobnon gomantiinŋa iikanon iwo eri.

¹⁷ Iwo eri Anutunon Leawaanon qaa qamakoolia moro koro ama Jeikobwaa meria 5:ya mero. ¹⁸ Ii men qaa kokaen jero: “Niinon welen embana ii lona muwetiwaaajon Anutunon iikawaa tawaya koi nonja.” Kaen jen iikawaa so qata Aiskar (tawa) qaro. ¹⁹ Kawa gematanon Leanon mombo koro ama Jeikobwaa meria 6:ya mero. ²⁰ Ii men qaa kokaen jero: “Anutunon kalen awaa soro nonja. Lona Jeikobwaa merauruta 6 mewetiwaaajon iinon mono pondan niwo laligon qabuŋa noma laligowaa.” Kaen jen iikawaa so mera qata Zebulun qaro. (Zebulun = qabuŋa) ²¹ Kamban tosia tegoro Leanon bora men qata Daina qaro.

²² Anutunon mombo Reizel kaanagadeen romonjon muŋ qaa qamakoolia moma koro ambiwaaajon ilaŋ muro. ²³ Ilaŋ muro koro ama mera mon men qaa kokaen jero: “Anutunon gamuna metogojŋa.”

* **30:14:** Asagbalen: Emba yononon asagbalen hamo nen afaanjon koro ambombaajon anŋiti, iikaŋ moma laarigi.

24 Kaen jen toroqen kokaen jero: “Poŋnoŋ mono merana moŋ toroqen nombaa.” Kaen jen iikawaa so mera qata Joosef (= Toroqen nombaa.) qaro. Kiaŋ.

Jeikobwaanonj lama tuuŋanonj sei-ro.

25 Reizelnoŋ meria Joosef mero iikawaa gematanonj Jeikobnoŋ Laban kokaen ijoro: “Nii neenaa gomaŋ mirinanonj kemambaajonj mojen. Kawaa-jonj saanonj wasiŋ nona eleema kemaŋa. 26 Emba meraanuruna koi yonjoonj ama goo welenŋa qeŋ laligoweti, mono ii nona motoonj kembonja. Nii gawonj somata totoonj meŋ laligoweti, ii geenŋo saanonj mojanj.”

27 Kaen ijoro Labanonj kokaen jero: “Gii moma qeaŋŋonj nonjanj eeŋ, mono saanonj koi laligowa. Poŋnoŋ gooŋonj ama nii kotuegonj noma laligoroti, nii unju qewe qaa kaen kolooro mojen.”

28 Kaen jen toroqen kokaen jero: “Mono gawonŋaa tawayaa jaŋgoya jena sewanja ii saanonj gomaŋa.” 29 Kaen jero Jeikobnoŋ kokaen ijoro: “Nii goo welenj nomaen qeŋ laligonj goo gomanonj miriwaa oro tuuŋa tuuŋa galenj koma onjombe somariigiti, ii geenŋo saanonj mojanj. 30 Wala nii koi mende kawe iikanonj oro iwoiŋa mamaga mende eŋ gonoto, iikanonj mono nii kawe kambaŋ kanonj seiŋ jaasoŋŋo kolooju. Nii daenŋeŋ daenŋeŋ kema kaweti, iikanonj Poŋnoŋ kotuegonj gono laligona. Kaen laligonato, nii mono naa kambaŋ saanonj neenaa kanagesouruna nanŋonj onjomambaajonj ama gawonj iwoi kanaiŋ mewenaga?”

31 Kaen ijoro Labanonj kokaen qisiro: “Nii mono naama gombenaga?” Kaen qisiro Jeikobnoŋ meleema kokaen jero: “Iwoi moŋ mende nombato, iwoi motoonŋo koigadeeŋ nooŋonj ambagati eeŋ, nii saanonj toroqen goononj lama tuuŋa tuuŋa ii kalaŋ koma jaagalenj meŋ onjoma laligomaŋa. 32 Nii saanonj goononj lama ano meme tuuŋga kuuya ii kete injiima gosimaŋa. Ii gosinj lama meria baronj kuuya ano meme (nonin) donja titogiawo ano teregia diriweŋ, soŋojinjiri me korombonŋi ii kuuya mendeema iyanŋia meŋ kululuuŋ onjomba. Iyonononj saanonj gawonj meŋ laligowetiwaa tawana koloowu. 33 Kanagenj gawonaa tawana, lama ano meme ii injiima gosimambaajonj kawagati, kambaŋ iikanonj uuna dindinŋaa kania ii afaanŋonj kokaen mokoloowa: Meme (nonin) titogia qaa ano diriweŋ, soŋojinjiri me korombonŋi qaa ii kuuya ano lama baronja qaago kuuya noo tuuŋanonj nambutu, ii niinonj yonŋoro mejenj, kaen moma kotowa.”

34 Kaen jero Labanonj kokaen meleeno: “Nii saanonj uumotoonŋo anjenj. Qaa jejanj iikaanj kana ii ewaa.” 35 Kaen meleema weemboria iikanondeeŋ Labanonj meme (nonin) eja teregia jirinjooronj ano diriweŋ soŋojinjiri me korombonŋia ano meme embia kuuya teregia titogiawo ano diriweŋ soŋojinjiri me korombonŋi me sele jugianonj iwoi taanŋa raroti, ii kuuya ano lama meria baronj kuuya ii gosinj metogonj onjoma anŋaa merauruta yonŋoo borogianonj ama onjoono. 36 Labanonj ii ama onjooma yonŋowo Jeikobwaanonj lama ano meme tuuŋ ii unuama weemboria karoonj kekembaa so kema kanonj laligogi. Koriganonj kaen laligogi Jeikobnoŋ toroqen Labambaanonj lama ano meme tuuŋa tuuŋa ii galenj koma onjoma laligoro.

37 Kaen laligonj komonj, wakato ano gou gere iikawaa boria gbiligibili kotonj meŋ selegia jinjororonj kombolatiro biuwianonj taaliro jirinjooronj kolooro. †

† 30:37: Gere boria: ii sopawaajonj mende ano. Kaanŋagadeeŋ tiriqoonjonj me jenanj amambaajonj qaago. Anutunonj ŋaa yaweŋ ano oweŋ jenanj ambombaajonj mende jeroto, Jeikobwaa uutanonj dinŋoro teŋ koma laligorotiwaajonj toomoriambaa kania kaen kuma muro.

³⁸ Kaenj kolooro gere borogia koombolatia ii menj oro yonoo apu juugia kuuya kanonj ano apu newombaajonj kagi wosogianondeenj ero. Kaenj ero lama ano meme tuuj yonononj ejianonj unjualembutiwaa ainj geriawo moma apu newombaajonj kanj mokolonj iigi. ³⁹ Kaenj iima meme ejia yonononj gere boria iikawaa kosogianonj embia unjualeengi. Kaenj unjualeengi koro ama laligogitiwaaajonj meraboraurugia kawentetere, titogiawo ano diriwenj, sonjojinjiri me korombonjgi ii onjoma laligogi.

⁴⁰ Kaenj laligogi Jeikobnonj lama ano meme (noninj) meria kaanjia ii gosinj mendeema onjoma anja anja tuungia so ononoto, oro somata ii arenjgonj onjono jaagia Labambaanonj oro baronj ano teregia titogiawo yonjoononj baagenj uuj nanjgi. Kaenj ama anjaajonj lama ano meme (noninj) tuunja tuunja metogonj mokolonj onjono. Ii mokolonj somonjgonj onjono Labambaa lama tuunjanonj mende kema toroqenj onjonjgi.

⁴¹ Oro embia kotakota yonononj ejianonj unjualembutiwaa ainj geriawo mogi Jeikobnonj kambanj so iikanonj gere boria ii apu juunonj ano. Kawaaajonj oro ejia yonononj kanj ii wosogianonj mokolonj iima kosianonj kanonj embia ii unjualeema laligogi.

⁴² Kaenj laligogito, oro embianonj esungia kamaanjjeqeta koloogiti eenj, iinonj gere boria ii iyonjoo wosogianonj mende ama laligoro. Kaenj ama laligoro oro esungia kamakamaata yonononj Labambaa tuunjanonj toroqegi esungia kotakota yonononj Jeikobwaa tuunjanonj kema toroqegi.

⁴³ Jeikobnonj kaenj ama kindinjibiri eja qaqabunayawo kolonj toomorijanj mokolooro. Lama ano meme tuuj mamaga bunja qenj aonj welenjjeqe ejemba unjwano kamel ano donjgi tuunja tuunja asuginj seigi togia kolooro. Kianj.

31

Jeikobnonj Laban mesaonj oloj koma keno.

¹ Labambaa meraurutanonj qaa kokaenj jegi Jeikobwaa gejianonj kemero moro: “Manjnananonj iwoi bunja qenj laligoroti, Jeikobnonj ii kuuya kalugonj konjoratinj anjgonj kono. Manjnanaa esuhinaya galenj koma iikawanonja hinaya kuuya ii iyanjaajonj mokolonj kindinjibiri koloaja.” ² Qaa ii moro ano looyaa jaasewanja iima kokaenj moma asariro: “Labanonj wala ala awaa kolonj noma laligonj kouroto, kaanjja mende toroqenj ama laligoja.”

³ Kaenj moma asariro Ponjnonj Jeikob kokaenj ijoro: “Gii mono eleema manjasauruga yonjoo balononj kema tinitosauruga yonjowo laligowa. Kema laligona niinonj giwo nama laligomanja.”

⁴ Jeikobnonj qaa ii moma Reizel ano Lea yorojonj qaa ano keno balonj korianonj lama tuunja tuunja galenj koma onjonoti, iikanonj kari. ⁵ Kari kokaenj irijoro: “Niinonj manjgaraa jaasewanja iima kokaenj moma asarijenj: iinonj wala ala awaa ama noma laligonj kouroto, iikaanjja mombo mende ama laligoja. Manjnaa Anutuyanonj mono kilenj niwo nama laligonj kouro. ⁶ Nii ku-usuna kuuya kululuunj iikawaa so manjgara welenj qenj munj laligonj koubeti, oro ii saanonj mojaao.

⁷ “Kaenj laligoweto, iinonj anjomokolonj qaganonj ama noma laligonj gawonaa tawaya ii somanja 10:baa so utequte ama laligoro. Kaenj ama noma laligoroto, Ponjnonj anjgonj koma muro tiwitiwilaa monj mende ama nono laligowe. ⁸ Kambanj monjnonj kokaenj jero, ‘Lama ano meme (noninj) titogiawo koloowuti, ii mono goo gawonj tawaga koloowu.’ Kaenj jero oro tuuj kuuya yonononj meraboraanjgia titogiawo onjonjgi. Kambanj monjnonj kokaenj jero, ‘Lama ano meme (noninj) kawentetere koloowuti, ii mono

goo gawonj tawaga koloowu.’ Kaen jero oro tuun kuuya yonononj merab-oraangia kawentetere ononji. ⁹ Anutunonj kaen ano asugiro mangaraa tuunanonja oro konjoratinj unuama nono seigi.

¹⁰ “Oro ejianonj embia unjualeema laligogiti, kambanj iikanonj gaonj iima jaana uunj waama iibe meme (noninj) ejianonj embia unjualeema nangiti, iyonoo selegia ii kawentetere, titogiawo ano diriwenj, sojojinjiri me korombonj kuuya koloogi. ¹¹ Nii gaonj iibe kanonj Anutuwaaja gajoba monjonj noojonj ‘Jeikob!’ qaro. Kaen qaro ‘Koi nanjenj,’ jenj meleembe. ¹² Meleembe kokaenj toroqenj nijoro: ‘Labanonj iwoi kuuya ama gomakeji, niinonj ii iima mojenj. Kawaajonj saanonj jaaga otaama uunj iiba: Meme (noninj) ejia kuuya embia unjualeema nanjuti, iyonoo selegianonj kawentetere, titogiawo ano diriwenj, sojojinjiri me korombonj kolooja. ¹³ * Niinonj Betel kanonj asuginj gombe jamo dangunu monj kuunj kele morinj niwo qaa somonjonj jojopan qaanonj jenj kotiina. Niinonj Anutu ii ano goojonj qaa kokaenj jejenj: Gii mono keteda koi waama kantri koi mesaonj geengaa kolokoloo gomanganonj mombo eleema kembra.’”

¹⁴ Jeikobnonj qaaya kaen jero Reizel ano Lea yorononj kokaenj meleema munj ijori: “Manjaraa mirinonj borosamowaa bakaya monj ii noroononj mende toroqenj raja. ¹⁵ Iinonj eja norono sewanaranonj karo ii anjaajongadeen menj gilidabororo. Kawaajonj noro mono waba tani ama norono laligonj kouri. ¹⁶ Kawaajonj Anutunonj manjaraa tuunanonja esuhina ilawoila konjoratinj wano seiroti, ii kuuya mono onanonj anana ano merab-oraaurunana ananaa bunjaga kolooja. Kawaajonj Anutunonj jenj kotonj gonoti, giinonj mono ii kuuya tenj koma otaawa.”

¹⁷ Kaen ijori waama menj mozozonjonj menj embamerauruta kobibiinj onono kamel qagianonj ugi.

¹⁸ Miriwaaja oro tuunja kuuya konjoma onono wala kenji. Eshuhina iwoiwa kuuya Mesopotemia (Padan Aram) balononj laligonj mokolooro seiroti, ii korebore kololonj manja Aisakwaanonj kembombaaajonj Keinan balononj baagenj kenji. ¹⁹ Kambanj kanonj Labanonj lama jugia motomambaaajonj keno Reizelnonj manja mirinonj donjlopionj bubuga yongoro mero. ²⁰ Yongoro mero Jeikobnonj toroqenj looya Aram eja Laban ii kokaenj tiligonj muro: Kembombaa qaaya ii mende jero moroto, mono oloj mesaonj kenji. ²¹ Kaen oloj kenji kamel yonononj ilawoila kuuya menj bosinj. Kema Yufreitisi apu gowoya kotonj Gilead balonj baanjawo iikanonj baagenj kenji. Kianj.

Labanonj Jeikob otaanj keno.

²² Kenjito, weemboria karonja kolooro kanonj qaa kokaenj jegi Labanonj moro, “Jeikobnonj mono togonj oloj koma keno.” ²³ Ii moma waama tintosa ejauruta unuama weemboria 7:baa so onjotaanj kema kema Gilead balonj baanjawo kanonj mokolonj ononji. ²⁴ Ononjgiti, gomantiinj iikanonja Anutunonj Aram eja Laban ii gaanonj asuginj qaa kokaenj ijoro: “Gii Jeikobwaajonj kotumotue me qasumasuaa qaa monj jewabotiwaaajonj mono moma kotonj galej menj aowa.” ²⁵ Unjanganj Jeikobnonj opo sel kuunja Gilead balonj baanjawonj mororonjonj kuuro Laban ano ejauruta yonononj kaanjagadeen opo sel kuunjia iikanonj kuunj egi.

²⁶ Enj waama qegia Jeikobwaanonj kema kokaenj jero moro: “Gii mono naa terega ama nona? Gii tiligonj nonjanj. Kere yonononj manja qenj emba yongoro horonjkejuti, mono iikawaa tani noo borawoina oloj uruama koi kana. ²⁷ Gii naambaaajonj anjomokolonj ama noma uulanjawo oloj koma

* 31:13: Jen 28.18-22

nomesaonj kana? Gii mono naambaajonj qaa monj mende jena mobe lanj kana? Ii mobenagati eenj, nii saanonj rii gbawe ambe komanj koma gita kulele qegi korisoro qaganonj onjoombe kawuyaga.

²⁸ “Ii mobenagati eenj, mono saanonj esauruna ano borawoina bugia kitorj nenj yeuzozogia jewenaga. Gii mono uuga qaawaa tere kaanja anjanja. ²⁹ Niinonj ku-usunawo kanj saanonj tiwilaanj gombenagato, gomantiinja ewe mangaa Anutuyanonj qaa kokaenj nijojaa: ‘Gii Jeikobwaaonj kotumotue me qasumasuaa qaa monj jewabotiwaaajonj mono moma kotonj galenj menj aowa.’

³⁰ Kawaajonj mesaowa, geengaa mangaa gomanj mirinonj eleemambaa uuaingaa somata moma laligonjgo mesaodaboronj kanaanonj kanj laligojanj. Kawaajonj saanonj kembato, noononj donjlopionj uruna ii mono naambaajonj yonjgoro menj kana?”

³¹ Labanonj kaenj ijoro Jeikobnonj kokaenj meleema muro: “Giinonj bora-woiga manjaqege ku-usunj qaganonj nuambabotiwaaajonj romonjonj keena moma oloj koma kaninj. ³² Kaninto, monjonj donjlopionj bubuga mero mokoloowagi, ii saanonj qena komuwaa. Ilawoila kuuya menj laligojenj, ii saanonj tinitosaurunara yonjoo jaanonj iima gosinj nama goononj iwoiga monj mokolonj iima ii saanonj mewa.” Jeikobnonj kaenj ijoroto, embia Reizelnonj donjlopionj ii yonjgoro meroti, loyanonj ii mende morotiwaaajonj ii hanqan qenj jero.

³³ Kaenj jero qegia Jeikobwaa opo sel kuunjanonj uma qengama mongama Leawaa opo sel kuunjanonj uma toroqenj welenj embawoi yoroo opo sel kuunjaranonj uma qengama mongama iwoi monj mende mokolooro. Leawaanonj kuunj mesaonj kawaa gematanonj Reizelwaa kuunjanonj uro.

³⁴ Uroto, Reizelnonj donjlopionj bubuga ii menj gesononj mouma kamel qaganonj dunj rarawaa utanonj ama qaganonj uma gelanjinj raro. Kaenj raro manjanonj opo kuunjanj uuta kuuya qenganoto, ii mende mokolooro.

³⁵ Reizelnonj manja kokaenj ijoro: “Somatana, nii koinonj niiro rajenjawaaajonj ama goo jaasewanjaganonj saanonj mende waamanja. Kawaajonj uuduuduu mende moma nomba.” Kaenj ijoro miriwaa donjlopionj bubuga iikawaaajonj monjanoto, ii mende mokolooro.

³⁶ Mende mokolooro nama Jeikobnonj irinja soono temboma Laban kokaenj jenj qisinj muro: “Niinonj naa kanaga ama songiwe? Mono naa sili bologa ama gombetiwaajonj kakasililinonj tiwowasanonj tigonj nonjanj? ³⁷ Noo esuhinana kuuya qenganj daboronjgo mono naa iwoiga monj mokoloona goo miri uttaa bunjaga koloona? Ii saanonj menj koi kanj tinitosaurunara yonjoo jaagianonj ana iigi batunaranonj qaa lombo enagati, ii gosinj menj tegonj mindinjonj norombuya.

³⁸ “Niinonj giwo yambu 20 laligonj waabe. Kambanj iikawaa utanonj gawonjga mewe goononj lama ano meme (noninj) yonjononj mende janjonj qaonjgito, awaagadeenj koloonj seisei ama laligogi. Kaanagadeenj lama ejia monj goo oro tuunjonj mende qenj newe. ³⁹ Kambanj tosaanjanonj oro kawalianonj lama qenj kitomitooroti, ii mende menj kanj goma laligoweto, iikawaa kitia ii neenaa tuunjonjga menj kitianonj ama laligowe. Lamaga gomantiinjanonj me asasaganonj yonjgoro menj laligowuyagati, kilenj iikawaa kitia amambaajonj jenjkooto ana ii otaanj laligowe.

⁴⁰ “Weenj biiwianonj gomanj gerianonj nooro gomantiinjanonj memetonjanonj nuro sanjonja moma laligowe. Kambanj mamaga gaonj gbiligibili laligowe. ⁴¹ Yambu 20:waa so iikaanj goo gomanonj laligonj waabe tegoja. Yambu 14 ii borawoiga oromambaajonj welenj qenj goma laligowe. Iikawaa gematanonj yambu 6 ii lama bulmakao mokoloomambaajonj goononj gawonj

menj laligowe. Kaenj laligoweto, giinonj gawonj memewaa tawana ii somanja 10:baa so utequte ama laligona.

⁴² “Asana Aabahambaa Anutuya amana Aisaknonj waeya menj mepe- seenkeji, iinonj gemananonj aworo koloonj mende kotinjonj nonagi eenj, giinonj mono bobora wasinj nona kawenaga. Kaenj ama nonagato, Anutunonj noononj siimbobolo kakasililinj iiro gawonj boronanonj seleqeqe ama menj laligoweti, ii iima kete gomantiinanonj noo qaana gosinj menj tegoro mojanj.” Kianj.

Jeikob ano Laban yorononj soomongo ani.

⁴³ Jeikobnonj kaenj jero Labanonj kokaenj meleema muro: “Emba woi koi mono noo borawoinaga. Yoroo meraboraurugara ii noononja. Lama bulmakao tuunja tuunja koi ii noononja. Iwoi kuuya koi iijanji, ii kuuya noo bunagadeenj kolooja. Kaento, mesaowa niinonj kete borawoina koi ano meraboraurugara ononiti, yonononj kembutiwaa qaagia jegi ii qewag- omambaaonj moma bimoojenj. ⁴⁴ Kawaajonj saanonj kanj gou koma aonj batunaranonj soomongo ambo. Ii qendeembotiwaajonj romonjonj noroma dangunu kaanja batunaranonj ewaa.”

⁴⁵ Kaenj jero Jeikobnonj jamo monj menj kuuro moroalimbanj dangunu kaanja sodogara koloonj nano. ⁴⁶ Iikanonj nano Jeikobnonj tinitosauruta yonoojonj jamo menj kululuuwutiwaajonj jero. Kaenj jero jamo menj qanonj qanonj ama kululuugi uro iikawaa kosianonj nene lombanj oonj negi. ⁴⁷ Labanonj jamo tuunj kawaa qata Jegar Sahaduta qaro Jeikobnonj qata Galed qaro. *

⁴⁸ Kaenj qama looyanonj qegia Jeikob kokaenj ijoro: “Jamo tuunj koi mono kete anaraa batunaranonj moroalimbanj danggununara qata ewaa.” Kawaajonj Jeikobnonj iikawaa qata Galed qaro. ⁴⁹ Labanonj qaa toroqenj kokaenj jero: “Ponjonj deema laligowoti, kambanj iikanonj batunaranonj jaayanonj niriima riinj galen menj noroma laligowaa.” Kawaa so balonj iikawaa qata monj Mizpa qaro. (Mizpa = Galen meme miri koriga.)

⁵⁰ Labanonj qaa ii toroqenj kokaenj ijoro: “Giinonj borawoina horonj ureenj aonj ama oromba me toroqenj emba tosaanja onjombagati eenj, mono qaa koi moma laligowa: Balonj eja monjonj kosonaranonj mende laligonj niriuro Anutunonj mono kilen saanonj niriima batunaranonj soomongo ejiwaa qaaya ii nanjonj menj laligowaa.”

⁵¹ Kaenj ijonj mombo toroqenj kokaenj jero: “Qegana moba, jamo tuunj koi ano toonj koi kuujenji, iikanonj mono anaraa batunaranonj dangunu kaanja rama ubao. ⁵² Jamo tuunj koi mono danggununara koloonj rama ubaa ano toonj koi ii kaanagadeenj danggununara koloonj rama ubaa. Iikanonj soomongonaraajonj kokaenj romonjonj noroma rama ubao: Niinonj menj bolinj gomambaaonj moma jamo tuunj koi mende uugunj goononj kamanja. Giinonj kaanjadeenj menj bolinj nomambaaonj moma jamo tuunj ano toonj koi mende uruugunj noononj kawa. ⁵³ Aabaham, Naahor ano yoroo mangaraa bengia Anutu iinonj mono qaa batunaranonj kolooro ii gosinj menj tegonj norombaa.” Labanonj kaenj ijoro Jeikobnonj qaa ii somonjonj Anutu waa qanonj jojopanj qaanonj menj kotiuro. Manja Aisaknonj Anutu iikawaa waeya menj mepeseen laligoro.

⁵⁴ Jeikobnonj kaenj ama balonj baananonj oro qenj iikanonj siimolonj oonj tinitosauruta horonj onono lombanonj kagi. Kanj nene nenj gomantiinanonj rii oronj baananonj kanonj egi. ⁵⁵ Egi gomanj asariro Labanonj umugawodeenj

* 31:47: Dangunu jamo tuunj: ii Hibruu qaanonj Galed ano Arameik qaanonj Jegar Sahaduta.

waama esauruta ano borawoita buugia kitonj neŋ kotuegonj oŋoma yeizozogia jero. Ii jeŋ oŋomesaonj eleema gomananjonj keno. Kianj.

32

Jeikobnonj Iisoowo aitonŋowowaajonj joronŋoronj ano.

¹ Looyanonj keno Jeikobnonj kaŋagadeenj kananonj keno Anutuwaajobauruta tosanonj mokolonj mugi. ² Mokolonj mugi injiima kokaenj jero: “Ii Anutuwaanonj manjaqeŋe tuunj kolooju.” Kawaa so gomanj iikawaa qata Mahanaim (manjaqeŋe tuunj woi) qaro.

³ Jeikobnonj kananonj kema laligonj qele ejauruta tosaana wala wasinj oŋono Edom kantrinonj balonj qata Seir kanonj data Iisoo iibombaajonj kenŋi.

⁴ Wasinj oŋoma kokaenj jeŋ kotonj oŋono: “Oŋo mono kema da poŋna Iisoo kokaenj jeŋi moba: ‘Somatana moba, nii welenj ejaga Jeikob. Nii owanara Labambo laligonj kouma laligodaboronj kambaŋ kokaamba ii mesaonj kajeŋ.

⁵ Iikanonj laligonj bulmakao, donŋi, lama, meme (noninj) tuunja tuunja ano welenjeŋe ejemba mokolonj unjuama kananonj kajeŋ. Oo eja poŋna, niinonj goo jaanonj kiankoomu mokoloomambaajonj moma qaa buzuna koi wala ambe goononj kaja.’”

⁶ Kaen jeŋ kotonj oŋono kema eleema kaŋ kokaenj jeŋi moro: “Nono daga Iisoowaanonj keninj. Iinonj mono ejauruta 400 unjuama kananonj kaŋ giwo aitonŋowombaajonj jojorinj laligoju.” ⁷ Kaen jeŋi moma awawalinj konjilinj somata moro. Kaen moma nama kanagesouruta iwo kagiti, ii ano lama meme tuunja tuunja, bulmakao tuunja tuunja ano kameluruta ii mendeema oŋono tuunj woi koloogi. ⁸ Kokaenj romonŋonj kaen ano: “Iisoononj kaŋ manja qeŋ tuunj moŋ ununj tiwilaawaati een, tuunj moŋ yonŋononj mono saanonj olonj koma kembuyaga.”

⁹ Kaen romonŋonj kokaenj jeŋ qama kooliro: “Oo Anutu, asana Aabraham ano maŋna Aisak yoroo bengara, gii saanonj moma nomba. Poŋ, gii geenŋo qaa kokaenj nijona mobe: ‘Gii mono waama geenŋaa balononj eleema geenŋaa tinitosauruga yonŋoononj kema. Endu kena niinonj toomorianj gombe laligowa.’ Kaen nijona mobe. ¹⁰ Wala eenjanonj neenaa taa gharunanondeenj meŋ Jordan apu gowoya koi kotonj kembeto, saanonj koloonj seinj kete eleema tuunj woi koloonj koi kajeŋ. Nii welenj ejaga kamaanjeŋeta koloonj laligoweto, giinonj kilenj qaaga pondanj otaanj kiankoomuga kuuya qendeema noma laligona. Nii kamakamaata koloonj uujopaga ii bunja qeŋ aomambaa so mende koloonj laligowe.

¹¹ “Dana Iisoononj kananonj kaŋ neena, nemunj ano meraboraurunana nono nununj tiwilaanŋ nonombabotiwaaajonj nii keena mojenj. Kawaaajonj giinonj mono ilaanj nonoma iwaa borianonŋa metogonj nonomba. ¹² * Gii geenŋo qaa kokaenj nijona: ‘Niinonj toomorianj goma gbiliuruga koloonjseisei oŋombe jaŋgogianonj somariiro kowewaa sakasiŋa ejiwaa so kolooju. Ii kelemalelenj ewaatiwaaajonj ama weenweenŋoyaa so qaago. Qaa ii oŋanonj.’”

¹³ Kaen qama koolinj gomantiinja ii balonj iikanonj ero. Enŋo oro tuunja tuunja yonŋoononŋa data Iisoo kalenj mumambaajonj oro kokaenj gosinj mendeema oŋoma aŋatitiga oŋono: ¹⁴ Meme (noninj) embia 200, eja 20, lama embia 200, eja 20, ¹⁵ kamel 30 meraboraurugia ajunonj, bulmakao embia 40, eja 10, donŋi embia 20, eja 10.

¹⁶ Tuunj kaen kaen gosinj mendeema tuunj aŋa aŋa ii welenjeŋeuruta yonŋoo borogianonj ama oŋoma kokaenj injjoro: “Oŋo saanonj wala kema oro tuunja tuunja koi yonŋoo batugianonj tirinj kotonj unjuama awanjanj kumbu.”

* 32:12: Jen 22.17

¹⁷ Kaen injijon tuun mutuya kembutiwaa galenja kokaen jen koton muro: “Kananon kenji dana lisoonoj mokoloon onoma kokaen qisij gombaa: ‘Gii morowaa welenqeqe ejaga koloojan? Gii dakanon kemañ jen kajan? Oro baganon kajuti, ii morowaanonja?’” ¹⁸ Kaen qisij gono kokaen jewa: ‘Ii welen ejaga Jeikobwaanonga. Ii somataya lisoos kalenj mumambaajon ano kaju. Anjo mono gemanananonj kananon kaja.’”

¹⁹ Kaen jen koton munj oro tuun 2:ya, tuun 3:ña ano oro tuun tosia kuuya yonoo galengia gemagianonj kagiti, ii kaanagadeen jen koton onono mogi: “Onjo dana lisoos mokoloowuti, mono qaa tania iikayadeen jegi mobaa.”

²⁰ Kaen jen koton onoma kokaen romongoro: “Niinonj batogonj uuta menj kamaanj ala kalenj mumambaajonj oro tuunja tuunja wasinj onombe wala kembu. Dananonj ii injiima uuta bonjonj kono olomoonaga. Uuta olomooro saanonj neeno iwaa jaasewananonj osonj keube singisongona mesaonj ala menj nonaga.” Kaen romongonj toroqenj kokaen jegi mobaatiwaaajonj jero: “Goo welenj ejaga Jeikobnonj mono gemanananonj sosooda kaja.”

²¹ Kaen jen kalenja onono wala kananonj kenjito, anjo gomantiinja ii opo kuunjonj ramanja jen iikanonj raro. Kianj.

Jeikobnonj Siwe gajobawo aonj orori.

²² Gomantiinja kanonj Jeikobnonj waama embawoita, welenj embawoita ano merauruta 11 ii unuano kema Jabok apu sakasiña qeleqeleeya ii kotowombaajonj angji. ²³ Unuano apu kotonj kema esuhina iwoiya kuuya bunjaya eroti, ii kaanagadeen menj kendaborogi.

²⁴ * Kendaborogito, Jeikobnonj anjodeen apu leegenj kanonj mombo raro. Anjodeen raro eja moñnonj karo iwo gomantiinanonj aonj oronj nani gomañ ano. ²⁵ Eja iikanonj haamo ama mumambaajonj amamaanj iima kawaajonj Jeikob ii kupu siitanonj qero. Qero motoonj aonj oronj laligori iikanonj Jeikobwaa kupu siitanonj suno. ²⁶ Siitanonj suno eja iikanonj kokaen ijoro: “Gomañ amambaajonj anjiwaaajonj mono saanonj nomesaona kemaña.” Kaen ijoroto,

Jeikobnonj kokaen meleema muro:

“Nii mende kotuegonj nombagi eenj, nii mono mende gomesaowe kembaga.”

²⁷ Kaen meleema muro “Gii qaga moro?” jenj qisij muro “Jeikob,” jero.

²⁸ * Kaen jero qaa kokaen ijoro: “Gii Anutu ano ejemba nonowo aonj oronj laligonj haamo ama nonona. Kawaajonj goo qaga mono toroqenj Jeikob qaagoto, Israel qabu.” (Israel = Anutuwo aonjororo.)

²⁹ * Kaen ijoro kokaen jero: “Gii saanonj qaga qana momaña.” Kaen jeroto, gajobanonj kokaen meleema muro: “Gii nomaembaajonj noo qanaajonj qisijan?” Kaen meleema munj iikanonj nama kotuegonj muro.

³⁰ Kotuegonj muro Jeikobnonj kokaen jero: “Nii Anutuwo jaasewanj qen aonj jaaya tororo ijento, kilenj niima kobooro jaawo laligojenj.” Kaen jenj kawaajonj balonj iikawaa qata Penuel qaró. (Penuel = Anutuwaa jaasewanja) ³¹ Ween jaayanonj kouro Jeikobnonj Penuel gomañ ii mesaonj uugunj kanj kupu siita sunotiwaajonj ama riinj korinjkorinj keno. ³² Eja kanonj Jeikobwaa kupu sii toroqeqetaa tokotokoyanorj qerotiwaajonj ama Israel kanatuuru yonononj kambañ kokaamba kaanagadeenj oro nenj kanonj kupu sii toroqeqetaa tokotokoya ii togonj mende nenjeju. Kianj.

* 32:24: Hoos 12.3-4 * 32:28: Jen 35.10 * 32:29: Ponj 13.17-18

33

Jeikobnonj Iisoowo aitongori.

¹ Jeikobnonj jaaya uunj waama Iisoononj ejauruta 400 yonjowo motoonj kananonj kagiti, ii injiuro. Kawaajonj meraborauruta mendeema onjoma Lea, Reizel ano welenj embawoita yonjoo borogianonj onjono.

² Kaenj ama onjoma kokaenj arenjonj onjono: Welenj embawoita yorononj meraboraurugara unjuama wala kenji. Yonjoo gemagianonj Leanonj meraborauruta yonjowo kenji Reizel ano meria Joosef yorononj daandaanj keni.

³ Sumanja kaenj arenjonj onjoma anjo yonjoo wosogianonj wala kema siminj kuma namononj usugonj waaro indinja 7 kolooro kema dataa jaasewanjonj keuro. ⁴ Keuroto, Iisoononj koga iimambaajonj uulanjawo bobogarinj kanj suunjonj munj borianonj aroyanonj gliiro kemero buuta kitonj nero urusaanj aori. ⁵ Iisoononj jaaya uunj waama Jeikobwaa embamerauruta injiima koga qisinj muro: “Koi daenj yonjononj giwo kaju?” Qisinj muro kokaenj meleeno: “Anutunonj kalenj morianja qaganonj merabora koi welenj ejaga nii nonota kajonj.”

⁶ Kaenj meleeno welenj embawoita yorononj meraboraurugara yonjowo kosere kouma siminj kuma namononj usugogi. ⁷ Kawaa gematanonj Lea ano meraborauruta yonjononj kaanjiadeenj kosere kouma siminj kuma namononj usugogi. Tetegoyanonj Joosef ano Reizel yorononj kosere kouma siminj kuma namononj usugori.

⁸ Kaenj anji Iisoononj kokaenj qisinj muro: “Eja ano oro tuunj kuuya kananonj mokoloonj onjonjenji, ii kania naata wasinj onjona kajuya?” Kaenj qisinj muro kokaenj ijoro: “Oo eja ponjna, niinonj ii goo jaaganonj kiankoomu mokoloomambaajonj ama wasinj onjombe.”

⁹ Kaenj jeroto, Iisoononj qaa kokaenj ijoro: “Oo kona, ii noononj mamaga sonanonj raju. Kawaaajonj ii saanonj toroqenj geengaa bunja koloonj ewaa.”

¹⁰ Kaenj ijoro Jeikobnonj kokaenj jero: “Kaenj qaago. Giinonj niimanaanj ama ala awaa menj nona goo jaasewanga iibe Anutuwaawaa jaasewanja kaanja kolooja. Kawaaajonj nii goo jaaganonj kiankoomu mokoloonjenji eenj, mono kalena koi saanonj bunja qenj aowa. ¹¹ Anutunonj kalenj morianj qendeema nono laligonj koube iwoi kuuya amamaankejenj, ii kuuya saanonj enj nonja. Kawaaajonj keraqeeango kalena menj kagiti, ii saanonj mewa.” Kaenj ijonj kaparanj koma nanotiwaaajonj Iisoononj keraqeeango kalenja ii bunja qenj aoro.

¹² Bunja qenj aonj kokaenj jero: “Mono saanonj toroqenj kembonja. Niinonj koipugia kolooowe onjo saanonj niwo kagi kembonja.”

¹³ Kaenj jeroto, Jeikobnonj kokaenj ijoro: “Eja ponjna, moba. Meraborauruna yonjononj esungia kamakamaata kolooju ano lama nemunja ano bulmakao nemunja meraboragia aju onjomakejuti, niinonj ii kalanj koma onjomakejenj. Kaenj kolooro ii kana kembuwaajonj weemboria motoongowaa so molanjkota onjotaawonagati eenj, yonjononj mono esungia kamaaro ko-rebore komuwuyaga. ¹⁴ Kawaaajonj eja ponjna, gii saanonj wala kena welenj ejaga niinonj sosooda gemaganonj gotaanj kamanja. Oro onjotaawe wosonanonj wala kembuti ano meraborauruna esungiaa so osonjononj kanj kanj era Seir gomanonj somatana goononj koubonja.”

¹⁵ Kaenj ijoro Iisoononj kokaenj jero: “Kaenj kolooro nii saanonj ejauruna tosaanja onjomesaowe giwo osonj kawu.” Kaenj jero Jeikobnonj kokaenj qisiro: “Gii mono naambaajonj kaenj anaga? Oo eja ponjna, nii goo jaanonj kiankoomu mokoloowe mono sokoma nono tegoja.”

¹⁶ Kaen jero Iisoonon weemboria iikanonadeen eleema kema Seir gomanon keuro. ¹⁷ Jeikobnon Sukot gomanon kema iikanon anaa miria oson orouruta yonoojon kuunja kuunja mero. Kawaajon goman miri iikawaa qata Sukot (Halihali) gamakeju. Kian.

¹⁸ Mesejon tani kaanon Mesopotemia (Padan Aram) balon mesaoro. Mesaon kan Keinan balombaa taon qata Sekem kanon awaagadeen kouro. Kouma opo sel kuunja taon kosianon balon korianon mororongon kuun ragi. ¹⁹ * Opo sel kuunja balon korianon kuuroti, iinon goman kitia ii Sekembaa manja Hamor iwaa merauruta yonoononga silwa kota 100 kanon sewanja mero. ²⁰ Sewanja men kanon jiwowon alata mon men qata “El, Israelwaa ben Anutuya,” kaen qaro. (El = ben)

34

Sekem yononon Daina men bolij mugi.

¹ Leanon Jeikobwaa borata Daina meroti, iinon kaban monon Keinan emba saran injimabaajon keno. ² Keno balon iikawaa eja ponja Hamor iinon Hiwi kanagesowaa ejaga laligoro. Iwaa meria Sekem iinon Daina iima iikanondeen iimanaan naan moma horon men kileen muro. ³ Sekemnon wombota Jeikobwaa borata Dainawaajon pororogon somongon uukalenanon jopagon mun kele qaayanon jen tutugon mun laligoro. ⁴ Tutugon mun laligon manja Hamor kokaen ijoro: “Ama, gii saanon emba saran koi noo embanaga koloowaatiwaajon qaa gawon mewa.”

⁵ Kaban kanon Jeikobwaa meraanuruta yononon balon korianon kema miriwaa orourugia galej koma onoma laligogi Sekemnon Daina men kileero manja Jeikobnon borataa buzu qaa ii kaen moro. Ii moroto, ii mesangon merauruta mirinon koubutiwaajon qaaya bogoro mamboma raro. ⁶ Mamboma raro Sekembaa manja Hamor iinon qaa gawon memambaajon Jeikobwaanon karo. ⁷ Kan raro Jeikobwaa meraurutanon balon korianonga kougi. Kouma iikanondeen iwoi asugirotiwaa sunduya ii kokaen mugi: Sekemnon Jeikobwaa borata men kileero Israel kanatuuru batugianon sili gamuyawo kolooro. Sili ii mende aanja so kolooro. Ii moma uugianon kobooro wosobiri moma gorojoso anji.

⁸ Gorojoso mokologito, Hamornon kokaen injoro: “Merana Sekembaa uwombotaa naanja ii onoo naamboragiaajon mokotaan raja. Kawaajon saanon jen tegogi Dainanon iwaa embia koloonaga. ⁹ Saanon nonowo naamboraurunana utequte ama aonin kema karo laligowonja. Kaen saanon qenaqena koloon laligowonja. ¹⁰ Kaen ama saanon nonoo batunananon rama laligowu. Nono balonana koi ii mende anjon kombonato, onjo saanon iikanon lan kema kan aingiaa so balon kitia kitia bunja qen aon mirigia men nonowo anjuner-qanjuner ama laligowonja.”

¹¹ Kaen jero Sekemnon Dainawaa manjaanuruta ii kokaen injoro: “Ninon onoo jaanon kiankoomu mokoloomambaajon moma qisin ononjen. Kawaajon ii me woiwaa qisin nombuti, nii saanon ii onomanja. ¹² Emba sewanja ano kalej men kan onomanjati, iikawaa jangoya ii saanon aingiaa so men ubu. Ii me woiwaa qisin nombuyagati, niinon ii saanon onomanja. Qaana kota koi: Ononon mono jen tegon naamboragia nongi noo embanaga koloowaa.”

¹³ Sekemnon naangia Daina men kileerotiwaajon ama Jeikobwaa merauruta yononon osonkakale qaganon Sekem ano manja Hamor meleema

* 33:19: Joos 24.32; Jon 4.5

oroma ¹⁴ qaa kokaen jegi mori: “Eja mombaa selianonj Anutuwaa aiweseya mende kotogiti, nono naamboranana eja iikaanja saanonj mende mubonja. Kaen aninj gamugamu qanananonj ubabo. Kawaajonj nono ii mubombaa-jon amamaajonj. ¹⁵ Onjo sili motoonjo kokaen anji nono uumotoonjo ambonja: Wala Anutuwaa aiweseya ii ejaurugia kuuya onjoo selegianonj kotogi tegoro nono laligojonj kaanja koloowuti eenj, mono naamboranana saanonj onjombonja. ¹⁶ Kaen anji saanonj onjowo naamboraaurunana utequte ama aoninj kema karo laligowonja. Kaen saanonj onjoo batugianonj rama kanageso tuunj motoonjo koloonj laligowonja. ¹⁷ Kaen laligowonjato, Anutuwaa aiweseya selegianonj kotowombaaajonj uumotoonjo mende ambuti eenj, nono mono naamboranana wama mongenj kembonja.”

¹⁸ Qaa kaen jegi Hamor ano meria Sekem yorononj qaa kaanja kawaajonj mori sokono.

¹⁹ Kaen mori eja gbaworo Sekemnonj manja sumanjuruta yonjoo batugianonj tosaanj unjuugunj qabunja somata menj laligoro. Iwaa uunaanjonj Jeikobwaa borataajonj mamaga erotiwaajonj ama qaa jegiti, ii otaamambaa-jonj isinabisina mende ama kambanj mende qen koriro uro.

²⁰ Kaen kolooro Hamor ano meria Sekem yorononj Sekem taombaa eja alauruta yonjowo qaa jewombaaajonj taombaa nagu kosianonj ajoajoroo sombenjianonj kema kokaen jeri: ²¹ “Eja koi yonjononj ananawo ala awaa menj aonjeju. Kawaajonj anana saanonj menj tegoninj yonjononj ananaa balononj rama lansanj kema kanj mirigija menj ananawo angunenj-qanjunenj ama laligowonja. Yonjononj balonj kitia mewuwaajonj titinja mamaga eja. Anana saanonj yonjowo naamboraaurunana utequte ama aoninj kema karo laligowonja. ²² Anana sili motoonjo kokaen aninj eja yonjononj ananawo laligowombaaajonj uumotoonjo ambu: Anutuwaa aiweseya ii eja iyonjoo selegianonj kotogi eji, iikawaa so ii wala kuuya ananaa selenananonj kaanagadeenj kotoninj tegoro anana saanonj yonjowo kanageso tuunj motoonjo koloonj laligowonja.

²³ “Kaen aninj yonjononj miriwaa oro tuungia ano esuhina iwoigia kuuya ii mono ananaa bunja koloowuya. Kawaajonj qaa ninijogiti, ii saanonj moma wambelaaninj yonjononj ananaa batunananonj rara dundungia mokoloonj laligowu.”

²⁴ Kaen injjori taombaa kiropo naguyanonj kanj ajoroogiti, iyonjononj kuuya Hamor ano meria Sekem yoroo qaawaajonj uumotoonjo ama jegi Anutuwaa aiweseya ii Sekem taombaa eja kuuya yonjoo selegianonj kotodaborogi.

²⁵ Kotodaborogi weemboria 3:a kolooro kanonj wijigiaa siimboboloya ii kaanjadeenj toroqenj moma raji Jeikobwaa merawoita woi Simeon ano Liwai, Dainawaa naanjwoita yorononj manjawaa soogara somata menj taonj iikanonj sangabanga kema toogia mende moma raji alanzanj manja qen eja kuuya japalelenj unjuri komudaborogi. ²⁶ Hamor ano meria Sekem ii kaanjadeenj manjawaa soo somatanonj ururi komuri. Komuri Sekembaa mirinonja naanjgara Daina ii horonj kamaanj wama keni.

²⁷ Kaen ani Jeikobwaa meraurutanonj Sekemnonj naanjgia menj kileenj murotiwaajonj ama taanonj sararagonj kema eja qamogia injiima taombaa esuhina iwoiya luluuma qen yonjoro megii. ²⁸ Lama, meme, bulmakao ano dongi tuunja tuunja ano ilawoiligia kuuya taonj uutanonj ano balonj korianonj egiti, ii kuuya kalugonj medaborogi. ²⁹ Eshuhina iwoigia kuuya korama emba meraboraaurugij kuuya unjuama mirigianonj iwoigia tosaanj eroti, ii koloonj luluuma qen yonjoro menj togonj kenji.

³⁰ Kaen anggi Jeikobnonj Simeon ano Liwai kokaen irijoro: “Oro kaen ani kakasilin somataa qaayanonj mono noo qananonj uro laligomanja. Balonj kokawaa toya Keinan kanageso ano Periz kanageso yonononj mono kazi moma noma laligowu. Nii onjo kanatuuruna nono afaanjonj laligojonj. Kawaajonj yonononj manjaqeqe ejaurugia kululuunj onjoma gotogonj nonoma manja qej nombuti eenj, yonononj mono saanonj japalelenj nunj nii ano kanatuuruna tiwilaan nonombuya.”

³¹ Jeikobnonj kaen irijoroto, iyorononj qaa kokaen ijori: “Monjonj nonoo naanana kana somata emba tani ama muroti, nono mono iikawaa ironja meleema onjonj sokonja.” Kianj.

35

Jeikobnonj Betel keno Anutunonj kotuegonj muro.

¹ * Anutunonj Jeikob qaa kokaen ijoro: “Gii mono waama Betel gomanonj kema rara dundungga mokoloonj kanonj Anutuwaajonj siimolonj alata monj mewa. Daga iisooawaajonj olonj koma kena Anutunonj kamban iikanonj asuginj gonoti, mono iwaajonj alata ii mewa.”

² Kaen ijoro Jeikobnonj sumanja ano ejemba kuuya iwo laligogiti, ii kokaen jenj kotonj onjono: “Benj donjlopijonj iwoi towoya batugianonj ejuti, ii mono qetegonj giligi keno koma konjoratinj menj aonj selegia songbama opo malekugia utegowu. ³ Nii konjajilin uutanonj laligonj Anutu qama kooliwe meleema nono ano daen daen kema kanj laligoweti, iinonj iikanonj niwo laligonj kouro. Kawaajonj onjo mono kagi Betel gomanonj kembonja. Nii iikanonj Anutuwaajonj siimolonj alata monj memanja.” ⁴ Kaen jenj kotonj onjono borogianonj donjlopijonj iwoi towoya kuuya egiti ano gegagianonj manju sulugiti, ii qetegonj kololoonj Jeikob mugi. Mugi kema jujuu gere monj Sekem gomanonj nanoti, iikawaa kanianonj namononj osonj ronj kono.

⁵ Kaen ama waama kenngi taonja taonja liligonj ragiti, Anutunonj kanaturugia iyonjoo uugia kuuro sombugia kanjanawo moma elengia kamaaro Jeikob ano merauruta ii mende onjotaagi. ⁶ Kaen kema laligonj Jeikobnonj ano kanatuuruya kuuya iwo laligogiti, ii unuama Luz gomanonj keugi. Luz qata monj Betel ii Keinan balononj eja. ⁷ Kanonj keuma Jeikobnonj siimolonj alata monj mero. Dataajonj olonj koma kenoti, kamban iikanonj Anutunonj balonj iikanonj asuginj muro. Kawaajonj Jeikobnonj gomanj miri iikawaa qata El Betel qaro. (El Betel = Betelwaa Benja) ⁸ Betel kanonj laligogi Rebekawaa welenj embia Debora ii komuro. Komuro Betel gomanj baatanonj jujuu gere mombaa kanianonj ronj konngi. Jingenj qama saagitiwaajonj ama jujuu gere iikawaa qata ‘Jingenj saawaa jujuu’ kaen qagi.

⁹ Jeikobnonj Mesopotemia (Padan Aram) balononja eleema karo Anutunonj mombo asuginj munj kotuegonj muro. ¹⁰ * Kotuegonj munj kokaen jero moro: “Goo qaga Jeikob (tiliqili eja) qamakejoto, iikaanja toroqenj mende qama laligowu. Kete kanainj uma qaga mono Israel ewaa.” Ponjonj kaen jenj qata Israel qaro. (Israel = Anutuwo aonj orori.)

¹¹ * Qata kaen qama toroqenj Jeikob kokaen ijoro: “Nii Anutu kusunj kuuyaa Toya koloojen. Gii saanonj koloonj seisei ana gbiliuruga yonjoo janngogianonj somariinj ubaa. Goononja kanatuuru namaga koloonj kanageso tuunja tuunja asugiwu. Gii kinja kinja yonjoo bemunjalegiaga koloowaga. ¹² Niinonj balonj Aabraham ano Aisak bunja qej orombeti, ii

* 35:1: Jen 28.11-17   * 35:10: Jen 32.28   * 35:11: Jen 17.4-8

mono goo bunja qemaŋa ano goo gemaganonj gbiliuruga yonjoo bunjagia kaanagadeenj koloowaatiwaajonj ii qemaŋa.”

¹³ Anutunonj qaa kaenj ijonj Jeikob mesaonj gomanj miri iikanonja kana-keewanj uro. ¹⁴ * Anutunonj qaaya ijoro moroti, Jeikobnonj balonj iikanonj jamo monj meŋ waama toonj kuunj ii wain ooyanonj mamatewooya meŋ morinj iikawaa qaganonj oil gerewaa kelega maaro kemero. ¹⁵ Anutunonj qaa ijoroti, Jeikobnonj gomanj miri iikawaa qata Betel (Anutuwaaw miri) qarō. Kianj.

Reizelnoj komuro.

¹⁶ Kawaa gematanonj Jeikobnonj sumanjuruta unjuaama Betel gomanj mesaonj kema laligonj Efrata gomanj dodowigi Reizelnoj mera meme kambaŋanonj kanj kuuro masu jekania boorongia qero. ¹⁷ Masu qenjen-mamjenjowo somata qeroti, kambaŋ iikanonj koipu embanonj qaa kokaenj jero moro: “Oo Reizel, toroko mende moba. Gii mono kambaŋ kokaamba kaanagadeenj mera ejaga monj mombo mewaga.”

¹⁸ Kaenj jero mera meŋ komunambaaonj ama tomoya meŋ kuuro enj qata iikawaajonj Benoni qarō. (Benoni = siimbobolonaa merana) Kaenj qaroto, manjanonj qata Benjamin qarō. (Benjamin = Simbawonj merana)

¹⁹ Reizelnoj kaenj komuro Efrata kana goraayanonj Betlehem kanonj ronj konji. ²⁰ Ronj konji Jeikobnonj toonj jamo monj meŋ Reizelwaa qasirinoŋ kuuro. Reizelwaanonj toonj jamo ii kambaŋ kokaamba kaanagadeenj toroqen nanja.

²¹ Kaenj kolooro Israelnoŋ gomanj ii mesaonj toroqenj kema laligonj Eder miri * korigaa teegenj keuma opo sel kuunja iikanonj mororonjgonj kuuro. Kianj. ²² Jeikobwaa sumanjuruta yonjononj balonj iikanonj rama laligonj mutu meria Ruuben iinoŋ manja embia sewanja mende memeta Bilha iwaanonj kema motoonj eri manja Israelnoŋ iikawaa buzuya moro. *

Jeikobwaa merauruta

1 Hist 2.1-2

²³ Jeikobwaa merauruta 12 ii kokaenj: Leawaa merauruta Ruuben ii Jeikobwaa meria mutuya. Iwaa gematanonj Simeon, Liwai, Juuda, Aiskar ano Sebulun. ²⁴ Reizelwaa merawoita qagara Joosef ano Benjamin. ²⁵ Bilha Reizelwaa welenj embawaa merawoita ii Dan ano Naftali. ²⁶ Zilpa Leawaa welenj embawaa merawoita ii Gad ano Aser. Jeikobwaa merauruta kaanja ii Mesopotemia (Padan Aram) balononj koloogi. Kianj.

Aisaknoŋ komuro.

²⁷ * Jeikobnonj kema laligonj Kiriya Arba (qata monj Hebron) kawaa kosianoŋ Mamre gomanonj manja Aisakwaanonj keuro. Asia Aabraham ano manja Aisak yorononj wala balonj iikanonj waba koloonj laligori. ²⁸ Manja Aisakwaa laaligo kambaŋa ii yambu 180 kolooro komuro. ²⁹ Eja wana kolooro yambuyanonj momogoro goronj qen komunj ambosakonjuruta yonjononj toroqero. Merawoita Iisoo (Eesau) ano Jeikob yorononj qamoya ii ronj koni. Kianj.

* **35:14:** Jen 28.18-19   * **35:21:** Eder: = lama tuumbaa jaagalenj meme miri koriga   * **35:22:** Jen 49.4   * **35:27:** Jen 13.18

36

*Iisoowaa gbiliuruta**1 Hist 1.34-37*

¹ Iisoo qata mon Edom iwaa gbiliuruta yonoo qa arengia ii kokaen; ² * Iisoonon Keinan emba karoon ononoti, iyonoo qagia ii kokaen: Ada ii Hit eja Elon iwaa borataga, Oholibama ii Hiwi eja Zibeombaa meria Ana iwaa borataga. ³ * Basemat ii Ismaelwaa borata Nebaiotwaa naanja.

⁴ Adanon Iisoowaa meria Elifaz mero Basematwon iwaa meria Reuel mero. ⁵ Oholibamanon Jeus, Jalam ano Kora onono. Iisoowaa merauruta kaen ii Keinan balonon koloogi.

⁶⁻⁷ Jeikob ano Iisoo yoroonon miriwaa oro tuunja tuunja mamaga egitiwaajon balon wabaga laligoriti, iikanon mende sokono. Eshinagaranon somata tootoon kolooro motoon rama laligowombaaajon amamaagi. (6) Kawaaajon Iisoonon embauruta, meraborauruta ano kanagesouruta kuuya iwaa mirinon laligogiti, ii unuano. Ii unuama lama bulmakao tuunja tuunja, dongi kameluruta ano esuhina iwoiya kuuya Keinan balonon laligon mokoloroti, ii men koga Jeikob mesaon balon monon kenon.

⁸ Iisoo qata mon Edom iinon kaen ama Seir balon baanayawo kanon kema laligogi.

⁹ Iisoonon Seir balon baanayawo kanon laligon Edom kanageso yonoo bemunjalegia kolooroti, iwaa gbiliuruta yonoo qa arengia ii kokaen:

¹⁰ Iisoowaa merauruta yonoo qagia ii kokaen:

Embia Ada iwaa meria qata Elifaz. Embia Basemat iwaa meria qata Reuel.

¹¹ Elifazwaa merauruta 5 ii

Teman, Omar, Zefo, Gatam ano Kenaz.

¹² Iisoowaa meria Elifaz iwaa embia sewanja mende memeta qata Timna iinon Elifazwaa meria Amalek mero. Iisoowaa embia Ada iwaa esa ejauruta ii kianj.

¹³ Reuelwaa merauruta 4 ii

Nahat, Zera, Sama ano Miza. Iisoowaa embia Basematwaa esauruta eja ii kianj.

¹⁴ Iisoowaa embia Oholibama iinon Iisoowaa merauruta

karoon ononoti, ii qagia Jeus, Jalamano Kora qagi.

Oholibama ii Zibeombaa meria Ana iwaa borata kolooro.

¹⁵ Iisoowaa gbiliuruta tuunja tuunja yonoo eja pongia

ii kokaen: Iisoowaa meria mutuya Elifaz iwaa merauruta

eja pon koloogiti, ii qagia Teman, Omar, Zefo, Kenaz, ¹⁶ Kora, Gatam ano Amalek. Elifazwaa gbiliuruta eja pon Edom balonon koloogiti, ii kianj. Ii Iisoowaa embia Ada iwaa esaurutaga koloogi.

¹⁷ Iisoowaa meria Reuel iwaa merauruta eja pon koloogiti,

ii qagia kokaen: Nahat, Zera, Sama ano Miza. Reuelwaa gbiliuruta eja pon Edom balonon koloogiti, ii kianj. Ii Iisoowaa embia Basemat iwaa esaurutaga koloogi.

¹⁸ Iisoowaa embia Oholibama iwaa merauruta eja pon koloogiti,

ii qagia kokaen: Jeus, Jalamano Kora. Eja pon ii Iisoowaa embia Oholibama, Anawaa borata iwaa merauruta koloogi.

¹⁹ Iisoo (Esau) qata mon Edom iwaa merauruta kianj ano yonoo kanagesourugia ano eja pongia ii kianj.

* 36:2: Jen 26.34 * 36:3: Jen 28.9

*Seir kanagesowaa qa areña**1 Hist 1.38-42*

²⁰ Hoor kanagesowaa eja Seir iwaa merauruta wala Edom balonon laligogiti, iyonoo qagia ii kokaen:

Lotan, Sobal, Zibeon, Ana, ²¹ Dison, Ezer ano Disan. Seirwaa merauruta ii wala Edom balonon Hoor kanageso yonoo eja ponjiaga laligogi iisoonon kanagen karo.

²² Lotambaa merawoita woi ii qagara Hori ano Heman. Lotambaa naaña qata Timna.

²³ Sobalwaa merauruta qagia ii kokaen: Alwan, Manahat, Ebal, Sefo ano Onam.

²⁴ Zibeon iwaa merawoita woi qagara Aiya ano Ana. Anawaa sunduya ii kokaen: Iinon manja Zibeombaa dongia balon qararan konkononon galen koma onono nene mongama negi iikanon apu jaaya jaaya geriawo mokoloo.

²⁵ Anawaa meraborawoita woi ii meria Dison ano borata Oholibama.

²⁶ Disombaa merauruta qagia ii kokaen: Hemdan, Esban, Itran ano Keran.

²⁷ Ezerwaa merauruta qagia ii kokaen: Bilhan, Zaawan ano Akan.

²⁸ Disambaa merawoita woi ii qagara Uuz ano Aran.

²⁹ Hoor kanagesoya kanagesoya yonoo eja ponjurugia yonoo qagia ii Lotan, Sobal, Zibeon, Ana, ³⁰ Dison, Ezer ano Diisan.

Hoor kanagesoya kanagesoya yonoo eja ponjurugia ii arengiaa so Seir balonon kaen laligogi. Kian.

*Edom yonoonon kin pon areñ**1 Hist 1.43-54*

³¹ Israel kanageso yonoonon kin pon mon mende galen koma onono walawala kaman kanon kin pon kokaenonon Edom balon kanon galen koma onoma laligogi: ³² Beorwaa meria Bela iinon Edom yonoo kin ponjiaga kolooro. Iwaa sitiaa qata Dinhaba.

³³ Belanon komuro Bozra gomambaa eja qata Jobab, Zerawaa meria iinon Belawaa dunanon kin koloon laligoro. ³⁴ Jobabnon komuro Teman balombaa eja qata Husam iinon dunanon kin koloon laligoro. ³⁵ Husam komuro Hadad, Bedadwaa meria iinon dunanon kin koloon laligoro. Hadadnon Moab balonon kema Midian eja yonowo manja qen unyur haamo ano. Iwaa sitiaa qata ii Awit. ³⁶ Hadadnon komuro Masreka gomambaa eja qata Samla iinon dunanon kin koloon laligoro.

³⁷ Samlanon komuro Saul iinon kitianon kin koloon laligoro. Iwaanon goman miri Rehobot ii Yufreitis apu gowoyaa kosianon ero. ³⁸ Saulnon komuro Baalhanan, Akborwaa meria iinon Saulwaa kitianon kin koloon laligoro. ³⁹ Akborwaa meria Baalhanan komuro Hadarnon kitianon kin koloon laligoro. Iwaa sitiaa qata ii Pau. Embiaa qata Mehetabel. Ii Matredwaa borata ano Mezahabwaa esiaga laligoro.

⁴⁰ Iisoowaa gbiliuruta yonoo eja pon qa arengiaa so ano goman miri balongiaa so kokaen kolooro:

Timna, Alwa, Jetet, ⁴¹ Oholibama, Ela, Pinon,

⁴² Kenaz, Teman, Mibsar, ⁴³ Magdiel ano Iram. Eja ii Edom kanagesowaa eja ponjurugiaga laligogi qagiaa so goman miri balongiaa qagia qagi.

Edom qata monj Iisoo iinonj wala balonj menj rama laligonj Edom kanage-sowaa bemunjaleya kolooro. Kianj.

37

Joosef ano daremunjuruta

¹ Aisaknonj Keinan balononj waba koloonj laligoro meria Jeikobnonj iikanonj toroqonj laligoro. ² Jeikobwaa gbiliuruta iyonoo sundugia kokaenj:

Joosefnonj eja gbaworo yambuya 17 kolooro daremunjuruta, manja embawoita sewangara mende memeta Bilha ano Zilpa yoroo merauruta yonjowo lama ano meme (noninj) tuunja tuunja galenj koma onjoma laligogi. Kaenj laligonj daremunjurutanonj sili angiti, iikawaa sunduya bologa bologa ii manja ijoro moma laligoro.

³ Jeikobnonj eja wanja kolooro meria Joosefnonj kolooroti, iikawaaajon manjanonj ii merauruta tosaanja kuuya unjuugunj uutanonj jopagonj munj laligoro. Kambanj monjonj maleku koriga iima-ainjainjowo boria koriga ii menj Joosef muro. ⁴ Manjanonj ii daremunjuruta kuuya unjuugunj uutanonj jopagonj munj laligoroti, iwaa daremunjurutanonj ii iima kanainj kazi ama munj iwo ala-alawaa qaaya monj mende aminj moma laligogi.

⁵ Gomantiinja monjonj Joosefnonj gaonj monj iima iikawaa sunduya ii daremunjuruta injjoro mogi. Ii mogi uugianonj waaro kazi mamaga moma munj laligogi. ⁶ Sunduya ii kokaenj jero mogi: “Mobu, nii gaonj monj iijenji, ii kokaenj: ⁷ Anana gawononj laligonj wiit padi borana iikanonj waama konja nano onjooonj boranj kanonj mono noononj boranj liligonj sigonj nanjuya.”

⁸ Kaenj injjoro moma daremunjurutanonj Joosef kokaenj ijogi: “Gii nonoononj kinj ponga koloonaga me? Gii onjanonj galenj koma nonomambaaajonj mojanj me?” Joosefnonj gaonja iima kawaa sunduya injjoroti, iikawaaajonj yonjoo uugianonj mombo toroqonj waaro kazi somata totoonj moma munj laligogi.

⁹ Kawaa gematanonj gaonj monj mombo iima iikawaa sunduya daremunjuruta kokaenj injjoro mogi: “Niinonj gaonj monj iibe iikanonj weenj, koinj ano senjelao 11 kanonj noononj usugogi.”

¹⁰ Sunduya ii manja ano daremunjuruta injjoro mogi manjanonj temboma kokaenj jenj muro: “Gii gaonj tania kaanja ii nomaembaajonj iijanja? Nii, nemunja ano daremunjuruga nono mono nomaenjanonj goononj kanj jaasewanganonj siminj kuma namononj usugowonaga?” ¹¹ * Kaenj kolooro daremunjurutanonj uugianonj motogoto moma munj laligogito, manjanonj qaa ii uu kononjanonj ano ero romonjonj laligoro. Kianj.

Joosef sewanja menj wama Iijipt balononj kengji.

¹² Kambanj monjonj Joosefwaa daremunjuruta yonjononj mangiaanonj lama tuunjuruta galenj koma onjombombaaajonj Sekem gomanj kosianonj kema laligogi. ¹³ Iikanonj laligogi Israelnonj Joosef kokaenj ijoro: “Merana, goo daremunjuruganonj Sekem kosianonj lama tuunjanana galenj koma onjoma laligojuti, ii mojanj. Saanonj koi kana wasinj gombe yonjooonj kemba.” Kaenj ijoro “Saanonj kemanja,” jero.

¹⁴ Jero kokaenj ijoro: “Gii mono kema daremunjuruga ano lama tuunana injiima nomaenj laligojuti, iikawaa qaa sunduya ii menj eleema kanj jena momanja.” Kaenj jero moro Hebron dondoonjanonja wasinj muro kema kema Sekem balononj keuro.

* 37:11: Apo 7.9

15 Sekem balonon keuma balon korianon kana monggama lanj kema laligoro eja monjon mokoloon iima kokaen qisin muro: “Gii naa iwoiga monggama laligojan?”

16 Qisin muro kokaen meleeno: “Nii daremunuruna yonoojon monganjen. Yononon dakanon liligon lamaurugia galen koma onjonjuti, ii saanon jena momana.”

17 Kaen meleeno kokaen jero: “Yononon mono goman koi mesaon kengi. Dotan gomanon kembombaajon jegi mobe.” Kaen jero moma daremunuruta yonoo kanagianon onjotaan kema Dotan goman kosianon kema mokoloon onono.

18 Mokoloon onoma kosogianon mende keuroto, sigensigen endu karo daremunanon ii iima ajoroon Joosef qewombaaajon angonan anji. 19 Angonan ama iyangiodeen kokaen amin mogi: “Iibu, gaon ii-i eja iikanon mono endu kaya. 20 Ayo, mono kagi kema qenin komuro qamoya apu ronja monjon gilinin kemero kokaen jewona: ‘Oro kawalianon mono ii qero komuro.’ Gaonaa honanon nomaen koloowaati, ii mono iikawaa gematanon iibona.”

21 Kaen amin mogi Ruubenon ii moma Joosef borogianonga metogon laaligoya somongomabaajon moma kokaen jero: “Ii mono mende qenin komuwaa.” 22 Toroqen kokaen jero mogi: “Saya mono mende maabu. Balon qararanjonkonanon apu ronj koi nanji, ii saanon iikanon giligi kemewaato, borogianon mono iwaa selianon mende oosirin qewu.” Ruubenon Joosef borogianonga metogon angon koma wama manjaanon eleema kembojon moma qaa kaen jero.

23 Kaen jero moma nangi Joosefnon daremunuruta yonoonon kouro. Kouro malekuya koriga iima-ainjainawo boria koriga mouma karoti, ii lanj horon menjugenjurangi. 24 Ii menjurama kogia qelanjin menj kema apu ronjon giligi kemero. Apu ronj ii apuya qaa gbamenaga nano.

25 Kaen ama nene newombaaajon kamaan ragi. Kamaan rama jaagia uugi keno Ismael kanagesowaa komahooro eja tosianon Gilead goman mesaon kamelgia donon donon kuun onoma awanao kagi injiigi. Yononon kamel qagianon dane rombo, sele morimoriwaa kelega ano marasin gere tokoya qata mor bala ii anji bosima Iijipt kantrionon kembombaajon kagi.

26 Kaen injiima Juudanon daremunuruta kokaen injjoro: “Anana konana qenin komuro sayaa qaaya kolatin asangowonjati eer, iikanon mono nomaen ilaan nononaga? 27 Iinon ananaa konana koloon ananaa sakitinana koloojiwaaajon mono boronananon selianon mende oosirin qewonato, saanon kagi kema Ismael eja yononon ii sewanja mewutiwaaajon onjombona.” Kaen injjoro daremunurutanon ii moma uumotoonngo ama wambelaagi.

28 * Kaen anji Midian balombaa Ismael kanagesowaa komahooro eja yononon kan kouma unuuguwombaaajon anji. Kaen anji kogia Joosef ii apu ronnonnga horogi kouro silwa kota 20:non sewanja mewutiwaaajon ononggi. Ononggi Ismael eja yononon ii sewanja menj wama Iijipt kantrionon kengi.

29 Kengi Ruubenon mongenga eleema apu ronjon karo Joosef iikanon mombo mende nano iima wosoya juno wosobiria qendeema malekuya menjurano. 30 Malekuya menjurama kouruta yonoonon eleema kan kokaen injjoro: “Mera gbaworonon mono daengen alinj sooja? Yei, mangaa siita! Iikawaa qaaya ananaa qananon uro mono nomaen ambenaga?”

31 Kaen injjoro meme (nonin) ejia mon menj qegi komuro Joosefwaanon maleku menj meme iikawaa sayanon qendunjon menj boligi. 32 Menj bolinj

* 37:28: Apo 7.9

malekuya koriga iima-ainjainjawa boria koriga ii menj mirinonj kema manja qendeema kokaen ijogi: “Nono koi mokoloonj. Ii meraga Joosefwaanonga me qaago, ii saanonj iima gosiwa.”

³³ Kaenj jegi iima gosinj kokaen jero: “Koi ii meranaanonj malekuga. Oro kawalia mononj mono japalelenj qero komuro gogoro. Onanonj, Joosef ii kitomitoro borombooronj kolooro.” ³⁴ Kaenj jenj amburerej ama wosobiria qendeema malekuya menjurama selia namononj menj bolinj meriaajonj kambanj koriga jingenj qama saama laligoro. ³⁵ Kaenj laligoro meraborauruta kuuya yonononj kanj ulunj kolenj menj mubombaaajonj anggito, iinonj ii qetama togonj uukondungadeenj moma kokaen jero: “Qaago! Niinonj mono jingenj qama saama laligonj komunj koomu gomanonj meranaanonj kememanja.” Kaenj jenj Joosefwaajonj saama laligoro.

³⁶ Kaenj laligoro kambanj kanonj Midian balombaa komahooro eja yonononj Joosef wama Iijipt kantrinonj keuma sewanja mewutiwaajonj anggi Faarao kimbaa jawinja monj qata Potifar, kimbaa laaligoyaa sikiriti yonoo kawali galenggiaga laligoroti, iinonj ii sewanja mero welenqeqeya omaya kolooro. Kianj.

38

Juuda ano Taamar

¹ Kambanj kanonj Juudanonj daremunjuruta onomesaonj yagomananonj Adulam gomanonj kemenj eja monj qata Hira iwo rama laligoro. ² Kanonj laligonj Juudanonj Keinan eja monj qata Sua iwaa borata iima embiaga mero motoonj eri. ³ Motoonj eri embianonj koro ama mera menj qata Er qaro. ⁴ Kaenj qama mombo koro ama mera monj menj qata Oonan qaro. ⁵ Kawaa baatanonj mombo torogonj mera monj menj iwaa qata Sela qaro. Mera ii Kezib gomanonj laligonj kanonj mero.

⁶ Kaenj laligogi Juudanonj meria mutuya Er iwaajonj emba monj qata Taamar muro embiaga kolooro. ⁷ Embiaga kolooroto, Juudawaa meria mutuya Er iinonj Pombaa jaanonj kilega meme koloonj laligoroti, iikawaajonj Pononj jenj tegonj muro komuro. ⁸ Komuro Juudanonj meria Oonambaaajonj kokaen jero: “Gii saanonj dagaanonj malo menj gambota koloojanj iwaawaa kana qaaya otaanj iwo enj dagaajonj gbili mekolooowa.”

⁹ Kaenj jeroto, Oonanonj gbili ii iwaa bunja mende koloowaati, kaenj moma sili kokaen jero ama laligoro: “Dataajonj gbili mekoloowabotiwaajonj iwaa emba maloyawo enj laligoriti, kambanj iikanonj kambanj so mera mekomekoloowaa sele apuya ii eenj namononj maama laligoro. ¹⁰ Sili kaanj ama laligoroti, ii Pombaa jaanonj kilegamonj kolooro. Kawaaajonj Pononj ii kaanqadeenj jenj tegonj muro komuro. ¹¹ Komuro Juudanonj enaroya Taamar kokaen jero: “Gii mono manggaa miri gomanonj eleema kema maloya laaligo laligona merana Selanonj somariinj somata koloonggo gii gombaa.” Keeta kokaen romonjonj kaen jero: Selawaa dawoita komuri iinonj iikawaa so laligonj kaanqadeenj komuwabo. Kaenj romonjonj Taamar ijoro manjaa gomanonj eleema kema kanonj rama laligoro.

¹² Kanonj rama laligoro kambanj koriga tegoro Suawaa borata, Juudawaa embia iinonj komuro. Komuro jingenj qama saama laligoro tegoro Juudanonj gomanj balonj qata Timna kanonj eja tosanonj iyanjaa lamauruta yonoo jugia motogiti, ii injiimambaaajonj uro. Adulam gomambaa eja alia Hira iwo motoonj iikanonj uri. ¹³ Uri Taamar buzu qaa kokaen jegi moro: “Moba, goo eja enaroganonj mono lamaauruta yonoo jugia motomambaaajonj ama Timna gomanj balononj kenja.”

14 Kaen jegi moro. Juudawaa meria Selanon mono somariin somata kolooro kilen ii embia koloowaatiwaajon mende muro. Kawaaajon Taamarnon malo laligomambaa malekuya qetegon wan kawosesenon wan jaaya esuun turun aoro. Kaen ama Timna kekembaa kananon kema taon qata Enaim kanon keuma kiropo nagu kosianon raro.

15 Raro Juudanon kan iima jaasewana esuurotiwaajon ii mende iima koton ii kana somata embaga kaen romongoro. 16 Enaroyaga raroti, ii mende moma kotorotiwaajon ama kana goraayanon iwaanon kema kokaen ijoro: "Saanon kana niinon giwo ewota."

Kaen ijoro moma kokaen qisiro: "Niwo ewagatiwaa tawaya mono naa iwoiga nomba?"

17 Kaen qisiro kokaen ijoro: "Nii neenaa tuunonja meme meria gbaworoya mon ambe goonon kawaa." Kaen ijoro kokaen qisiro:

"Ii wala mende kan kouro qaagaa honja koloowaatiwaa iwoi mon ii nomba me qaago?"

18 Kaen qisiro kokaen jero: "Noo qaanaa honja koloowaatiwaa iwoi mon ii mono naa iwoiga gombenaga?"

Kaen jero kokaen meleeno: "Munjen aasoganon qaga mokotaankejani, ii ano iikawaa kasa wota ano gbaruga boroganon men nanjani, mono ii nomba." Kaen meleeno iwoi ii mun iwo ero koro ano. 19 Iwo en waama mirianon kema wan kawosesenja luluuma qetegon malo laligomambaa malekuya ii mombo mouma laligoro.

20 Kaen laligoro Juudanon kaman monjon Adulam gomambaa eja alia Hira wasin kokaen ijoro: "Gii mono meme (nonin) meria gbaworoya men kema emba ii muna noo qaanaa honja koloowaatiwaa iwoi ii meleema gono men kawa." Gawon kaen mewaatiwaajon Hira wasiro kenoto, Hiranon emba ii mende mokolooro. 21 Mende mokolon Enaim eja tosaana kokaen qisin onoma jero: "Siimolon jigowaa kana somata embanon Enaim kokaamba kana goraayanon raroti, ii dakanon?"

Kaen jero kokaen meleema ijogi: "Emba kaanja mon ii kokanon mende laligoro."

22 Kaen jegi Hiranon een eleema Juudawaanon kan ijoro: "Niinon kema emba ii mende iibe. Goman iikawaa toya yononon kaanagadeen qaa kokaen jegi mobe: 'Siimolon jigowaa kana somata embia mon ii kokanon mende laligoro.'"

23 Kaen ijoro Juudanon kokaen jero: "Oo alana, mesaowa! Iinon iwoi ii saanon men laligowaa. Iwoi mon amboraga, mono jomoma norongi gamunon turun norombabo. Niinon meme meria gbaworoya koi ii saanon ambe kenoto, giinon emba ii mende mokoloona."

24 Kaen jero koin karoombaa so tegoro tosanon Juuda buzu qaa kokaen ijogi moro: "Goo enaroga Taamarnon mono serowilin ama koro ama laligoja."

Kaen ijogi Juudanon ii moma Mooseswaa kana qaawaa so jenkooto kokaen ano: "Ii mono wama ororaan gerenon giligi kemen jewaa."

25 Ii wama ororaan kengi enaroyanon Juudawaajon qaa kokaen ano keno: "Oo enarona, iwoi kokawaa toyanon mono nono koro ama laligojen. Kawaaajon munjen aaso koi, iikawaa kasa wota ano gbaru koi mono iima gosin toya mokoloowa."

26 Qaa kaen ano keno moma anaa iwoiya ii iima gosin kokaen jero: "Iinon qaa ii onja jeja. Niinon ii merana Selawaa embia koloowaatiwaajon mende mube. Kawaaajon iinon mono nii nuugun emba dindin koloon qaa ii jeja." Kaen jen emba iikawo mombo mende ero.

²⁷ Kanagen merabora memambaa kambanon kan kuuro mera gesoyaa uutanon sunesune eja meria woi rari. ²⁸ Rari mera memambaaon ano monon boria suluro kamaaro. Kamaaro koipu embanon ii iima moma kasa oso popolan men borianon somonon kokaen jero: “Iinon wala asugija.”

²⁹ Kaen jeroto, mera kanon boria mombo hororo uro alianon wala asugiro. Iinon asugiro koipu embanon kokaen jero: “Oo mono iikaanja ama kanaga menjurama asugijan.” Kaen jero qata Perez qagi. (Perez = Kania menjuranja.) ³⁰ Kawaa gematanon aliaa borianon beweso kasa oso popolan eroti, iinon asugiro qata Zera qagi. (Zera = oso popolan) Kian.

39

Joosef ano Potifarwaa embia

¹ Kamban batuya kanon Ismael kanagesowaa komahooro eja yononon Joosef wama Iijipt kantrinin keuma sewanja mewutiwaajon анги. Angi Iijipt eja mon qata Potifar, Faarao kimbaa jawina mon ano laaligoyaa sikiriti yonoo kawali galengiaqa laligoroti, iinon ii sewanja mero welenqeqeya omaya kolooro.

² * Kaen ama laligoro Ponon Joosefwo nana iwoi kuuya ama men laligoroti, iikanon toomorian mokolooro. Iinon toya Iijipt eja iwaa mirinin laligoro. ³ Kaen laligoro Ponon Joosefwo nama kondoon muro iwoi kuuya borianon men laligoroti, iikanon toomorianawo kolooro. Kaen kolooro toyanon ii iiro. ⁴ Toyanon ii iiro awaa sokono iwaa jaanon iima-ain mokolooro ijoro anaa laaligoyaa galanja kolooro. Potifarnon Joosef kuun muro miriaa iwoi kuuya galen kono esuhina bunaya kuuya iwaa boronon ano kalan koma laligoro. ⁵ Miriaa iwoiya ano esuhina bunaya ii kuuya Joosefnon galen kombaatiwaajon borianon ano laligoroti, Ponon kamban iikanonadeen kanain Iijipt eja iwaanon miri iwoiya ii Joosefwaajon ama kotuegon laligoro. Potifarwaa mirianon ano gawonon ilawoilaya kuuya eroti, ii kotumotue qaganon ero. ⁶ Kaen ero Potifarnon ilawoilaya en muroti, ii kuuya Joosefwa borianon andaboron nama anjo ii me woi ikawaa majakakaya mon mende moro. Iinon nene nemambaajon kaangadeen motoqoto mende moma siiseweweya qaa laligoro. Joosefwa selia onjonbonjon somariiro kaitanianon iima-ainainawo ero laligoro.

⁷ Kaen laligoro kamban tosia tegoro Potifarwaa embianon Joosef iima iimanaanja moma kokaen ijoro: “Gii mono kana niwo ewo.”

⁸ Kaen ijoroto, iinon ii togon toyaa embia kokaen ijoro: “Qaago! Moba, tona anjo mirianon ilawoila ejiwaa majakakaya mende momakejato, esuhina bunaya kuuya ii mono ninon galen koma laligomambaajon noo boronon andabororota eja.

⁹ Kaen ero miri kokawaa uutanon ii ano nii noroo ku-usunaranon mono ororon eja. Giinon iwaa embia kolojanwaajon gii angon koma nonoto, iwoi tosia mon ii noonon mende angon kono. Kawaaon nii nomaembaajon ama nanamemen bologa totoon kaanja ii ama iikanon Anutu qotogon singisongo ambenaga? Awawi totoon” ¹⁰ Kaen ijoro moma qaa kaanja ii weemboria so Joosef ijon laligoro, iinon kilen ii qotogon kema iwaa dun eenon kema iwo ewotiwaajon mende wambelaaro. Kaen iwo motoon laligowotiwaajon kaangadeen togoro.

* 39:2: Apo 7.9

¹¹ Kaen togon laligoro weemboria monjon miriwaa welenqeQuruta yonoononga monjon miri uutanon mende laligoro Joosefnon gawonja jejeta memambaajon miri uutanon uro. ¹² Uro emba iikanon Joosefwaa malekuyanon qelanjin men kokaen ijoro: “Gii mono kana niwo ewo.” Kaen ijoroto, Joosefnon malekuya ii iwaa borianon mesaon oloj koma qiqigon kema sombenon seleengen kamaaro. ¹³ Malekuya iwaa borianon mesaon oloj koma sombenon kamaaroti, emba iikanon ii iiro.

¹⁴ Ii iima miriwaa welenqeQuruta onjono kagi ii kokaen injjoro: “Mobu, lonanon Hibruu eja ii wama mirinananon karoti, iinon mono gongiso gongegege ama nonoma laligoja. Iinon niwo ewojon noonon koujato, niinon qama gigilaajen. ¹⁵ Qama gigilaawe moma malekuya noo wosonanon mesaon oloj koma qiqigon kema seleengen kemeja.”

¹⁶ Kaen injjon Joosefwaanon maleku kosianon ano ero Joosefwaa toyanon eleema kawaatiwaaajon mamboma raro karo. ¹⁷ Karo sundu ii kaanagadeen ijoro: “Hibruu welenqege eja ii wana ananaa mirinon karoti, iinon mono niwo gonjaangole amambaajon noonon koujaa. ¹⁸ Koujaato, niinon qa gigilaawe malekuya noo wosonanon mesaon oloj koma qiqigon kema seleengen kemeja.”

¹⁹ Kaen ijoro Joosefwaa toya ii embianon sundu kaen jero moro kokaen ijoro: “Goo welenqeQeganon mono kaen ama nonja.” Kaen ijoro irinja soono uuta gere jero. ²⁰ Uuta gere jero jen kotoro Joosef men Faarao kimbaa kapuare mirinon eja galen koma onjoma laligogiti, mono kapuare miri iikanon onjoni kemen en laligoro. ²¹ * Joosefnon kapuare miri iikanon laligoroto, Ponjon Joosefwo nama kotuegon kiankoomu mun laligoro kapuare miriwaa galen wajanon ii iima iwaajon iima-ainain moro. ²² Iima-ainain morotiwaajon eja kuuya kapuare mirinon ragiti, ii Joosefnon galen koma onjombaatiwaaajon iwaa boronon onjono. Iwoi kuuya kanon ama men laligogiti, ii Joosefnon jen koton onjotiwaa so otaan ama men laligogi.

²³ Ponjon Joosefwo nama kotuegon mun kondooro iwoi kuuya ama men laligoroti, ii toomorianawo asugin ero. Kawaajon kapuare miriwaa galen wajanon Joosef iwoi kuuya nomaen galen koma jen koton onjoma laligoroti, iikawaa majakakaya mon mende toton moma laligoro. Kian.

40

Joosefnon eja woi yoroo gaongaraa kania jero.

¹ Kamban tosia tegoro Iijiptwaa kin ponaa wain apu qambiwaa galenja ano bered onjoombaa galenja yoronon somatagara Iijiptwaa kinja qotogon kana songiri. ² Kaen ani Faarao kinjon jawinja woi, wain oo qambiwaa galenja waja ano bered onjoombaa galenja waja iyorojon irinja soono. ³ Irinja soono jen kotoro uruama kimbaa laaligoyaa sikiriti yonoo kawali galengiaa kapuare mirinon iwaa borianon oronjoni kemeri. Joosefnon kapuare miri iikanonadeen laligoro. ⁴ Sikiriti yonoo kawali galengianon Joosef jen koton muro ii welen qen oroma laligoro. Kaen laligoro kamban tosaanja toroqen kapuare mirinon en waama laligogi.

⁵ Kaen en waama laligogi Iijipt kimbaa wain apu qambiwaa galenja ano bered onjoombaa galenja yoronon gomantiina motoonoo iikanonadeen gaongara iyanja iyanja iiri. Gaongaraa kania ii anja anja. ⁶ Ii iiri Joosefnon umugawodeen yorononj uma iriuro ukamakamaa ama bosolejen rari.

* 39:21: Apo 7.9

⁷ Kaen rari Faarao kimbaa jawinwoita iyoronon Joosefwaa somatayaa kapuare mirinon iwo motoon rariti, ii kokaen qisin orono: “Oro kete nomaembaajon jaasewangara wosobiri jaajaa uuj rajao?”

⁸ Qisin orono kokaen meleema ijori: “Noro gaonjara anja anja iijotato, iikawaa kanagara ii moronon jero moboraga?” Kaen ijori Joosefnon kokaen jero: “Anutunon mono gaon kanagia jejetaa Toya koloojato, saanon kilen gaongara nijori momanja.”

⁹ Kaen jero wain apu qambiwaawaa galen wananon gaonja iiroti, iikawaa sunduya ii Joosef kokaen qero moro: “Nii gaonaa uutanon wain apu gere mon ii noo wosonanon nano iijen. ¹⁰ Wain apu gerewaa boria karon nanji kanain sota juma kouma kuuji, kamban iikanonadeen juraya kouma tuno kanjena kanjena asugin momogogi honaa kota osajuya. ¹¹ Osaagi nii Faarao kimbaa qambia boronanon men nama honaa kota men mejejaawe apuya Faarao kimbaa qambinon kemero kimbaa borianon anjena.”

¹² Kaen qero moma Joosefnon kokaen ijoro: “Gaongaa kania ii kokaen: Gere boria karon ii mono weemboria karoombaa sareya koloja. ¹³ Weemboria karon tegoro Faarao kinon goo wanga metaama isama goma mombo gawonganon goombaa. Gii wala iwaanon wain apu qambiwaawaa galen qambi boronanon men nama honaa kota men mejejaawe apuya Faarao kimbaa qambinon kemero kimbaa borianon anjena.”

¹⁴ Kaen laligowagato, siiseweweya qaa laligowagati, kamban iikanon mono nii romonon kiankoomu noma sunduna Faarao kin ijona moba. Kaen ama ilaan nona kapuare miri koi mesaon kamaabenaga. ¹⁵ Moba, nii Hibruu kanagesowaa balononga esunmumu qaganon yongoro nuangi kan kokaamba kaanagadeen iwoi bologa mon kapuare miri koikawaa dutanon noongitiwaa so ii mende ambe.”

¹⁶ Joosefnon kaen jero moro bered onjoombaa galen wananon aliaa gaonaa kania awaa jen asariroti, ii iima kokaen jero moro: “Niinon kaanagadeen gaon iibe iikanon bered konde karon noo wananon qindiin kajena. ¹⁷ Niinon kawe konde qaganon eu raji, iikanon bered iwoi naangiawo kania kania Faarao kimbaajon ejato, koonja koonja yononon kouma konde qindiin kajejati, iikanonadeen ii nedaborojuya.”

¹⁸ Kaen jero moma Joosefnon kokaen meleema ijoro: “Gaongaa kania ii kokaen: Konde karon ii weemboria karoombaa sareyaga. ¹⁹ Weemboria karon tegoro Faarao kinon jen koto wasanon guun qetoon goma wanga ano qamoga metaama gere talonawonon mondongi koonja koonja yononon kouma busuga nedaborowuya.”

²⁰ Kaen meleema jero weemboria karon tegoro Faarao kimbaa kolokoloo kambanon kan kuuro jawinuruta kuuya ii nene lontan on onjoono. Ii on onjooma wain apu qambiwaawaa galen wanga ano bered onjoombaa galen wanga iyoro wanga ii jawinuruta yonoo jaanon metaano. ²¹ Wain apu qambiwaawaa galen wala wanga men laligoroti, ii toroqen mewaatiwaajon kuun muro mombo toroqen qambi ii Faarao kimbaa borianon ama laligoro.

²² Kaen laligoro, kinon bered onjoombaa galen wanga qaaya jen tegoro Joosefnon gaongaraa kania jero moritiwaa so ii wasanon uun qetoon wanga ano qamoya ii metaama mondongi nano. ²³ Iikawaa gematanon wain apu qambiwaawaa galen wanga iinon Joosef mende romonon muroto, ii duduun qemasolgen laligoro. Kian.

41

Kinjon gaon iiro Joosefnon kanagara jen asariro.

¹ Yambu woi tegoro Faarao kinjon gaon mon kokaen iiro: Iinon Nail apu gowoyaa goraayanon nano ² bulmakao donja 7 awaa soroya kele busugiawo ii apu gowoya iikanonja kouma bowololoo batugianon nama temban kegban negi. ³ Iyonoo gemagianon bulmakao tosaanja 7 sii gbaranjiagadeen kaitanigia kaapironja ii apu gowoya iikanonja kouma bulmakao mutuya iyonoo kosogianon kema apu gowoyaa goraayanon nanji. ⁴ Bulmakao kaapironja sii gbaranjiagadeen iyononon bulmakao donja awaa soroya kele busugiawo 7 ii gogon ononji. Faarao kinjon gaon ii iima iikanondeen uuta tooro moma waaro. ⁵ Waama gaonajon mombo moma kemen kema en gaon mon kokaen iiro: Wiit dumun kota gowoya motoongowaa batuyanon honja kota somasomata kanjenjiawo 7 awaa totoon ii tongbama giliro kamaan nanji.

⁶ Iyonoo gemagianon honja kanjenjiawo 7 ii mombo tongbama giliro kamaan nanji balon qararankonkonjaa haamo gerianon onjoro soolin gipeya (auta) koloogi. ⁷ Honja boloboolo kanjenjiawo yononon honja kanjenjiawo kogia somasomata kuukuuya ii gogon ononji. Faarao kinjon iikanondeen uuta tooro moma poran ama waama moro honja qaagoto, ii gaongga kolooro. ⁸ * Goman asariro Faarao kinjon gaonajon motoqoto moma Iijipt kantriwaa tirigoonjon ano momakooto eja kuuya horon onono iwaa jaasewanon koug. Koug gaon iirotiwaa sunduya ii jero mogito, kuuya yononon gaonaa kanagara ii Faarao kimbaajon jen asariwombaaion amamaagi.

⁹ Amamaagi wain apu qambiwaa galen wananon nama Faarao kin kokaen ijoro: "Oo kin, nii kana sonjiweti, iikawaa qaayanon keteda koi uunanon kouro romongojen. ¹⁰ Kamban monon Faarao kinjon jawinwoita noroojon ama irinja soono noma laaligoyaa sikiriti yonoo kawali galenaa kapuare mirinon noono rabe. Nii ano bered onjoombaa galen wana ii niwo iyanaa kapuare mirianon noroono rari.

¹¹ "Iikanon rama laligon noronon gomantiina motoonggo iikanonadeen gaonara anja anja iiri. Gaonaraa kania ii iyanja iyanja. ¹² Gaonara iiri Hibruu eja gbaworo monon iikanon norowo laligoro. Iinon sikiriti yonoo kawali galenaa welenqeqeya laligoro noro gaonara ii ijori. Iinon gaonaraa kanagara ii iyanja iyanja jen asarin norono. ¹³ Kanagara jero moritiwaa so honja mono tororo kokaen asugiro: Niinon gawona wala men laligoweti, Faarao kinjon nii gawon iikanon mombo noonoto, alana bered onjoombaa galenaa qaaya jen tegoro wasanon idon qetoon wana ano qamoya ii metaama mondongji nano."

¹⁴ Kaen jero Faarao kinjon moma Joosefnon jaasewanon koubaati-waajon jen koton tosaanja wasin onono kema kapuare miriwaa dutanonga uulanawo wama kagi. Kagi jero wan juya motogi opoqiisi malekuya utegon Faarao kimbaa jaasewanon kouro. ¹⁵ Kouro Faarao kinjon Joosef kokaen ijoro: "Niinon gaon mon iibe kuuyanon iikawaa kania jewombaaion amamaajuto, monon goo kanaga kokaen nijoro mojen: 'Monon gaonja gijoro moma giinon iikawaa kania saanon jen asarinkejan.'"

¹⁶ Kaen jero Joosefnon Faarao kin kokaen meleema muro: "Oo Faarao kin, niinon qaagoto, Anutunon mono gaongaa kania jen asarin qaa awaa gono uuganon qeangowaa."

* 41:8: Dan 2.2

17 Kaen meleema muro Faarao kinonj kokaen jero: “Nii gaon iijeni, iikawaa uutanonj neeno Nail apu gowoyaa goraayanonj nanjenj. 18 Kanonj namb bulmakao donja 7 awaa soroya busugia omakelegagiawo ii apu gowoya iikanonja kouma bowololoo batugianonj nama tembanj kegban nejuya. 19 Iyonoo gemagianonj bulmakao tosaanja 7 sii gbaranjiagadeenj kaitanigia kaapiroņa totoonj ii apu gowoya iikanonja koujuya. Niinonj bulmakao bologa totoonj kaanja ii kambanj monjonj Iijipt balonj kuuya kokanonj mende injibe. 20 Bulmakao sii gbaranjiagadeenj kaitanigia kaapiroņa iyonononj bulmakao donja busugia omakelegagiawo 7 wala koujuti, ii gogon onjonju.

21 “Ii gogon onjonjuto, ii kilenj kaitanigianonj gogon onjonjutiwaa so utequte mende kolooro injijento, wala kaitanigianonj kaapiroņa totoonj kouma nanjuyati, iyonononj kaanjiadeenj toroqen nanjuya. Nii gaon kaen iima uuna tooro poranj ama waajenja. 22 Waama mombo en gaon monj kokaen iijenja: Wiit dumunj kota gowoya motoongowaa batuyanonj honja kota somasomata kanjenggiawo 7 awaa totoonj ii tonjbama giliro kamaanj nanjuya.

23 “Iyonoo gemagianonj honja kanjenggiawo tosaanja 7 ii unjuta juma kouma tonjbama giliro kamaanj nangi namo qararanjonkonjaa haamo gerianonj ii onjoro soolinj melaada ano gipeya (auta) koloojuya. 24 Honja boloboolo gipeya kanjenggiawo ii honja kanjenggiawo awaa soroya ii gogon onjonjuya. Niinonj gaon woi ii iima tiriqoonjonj ejauruna injijento, kuuya yonjononj iikawaa kanagara jenj asarinj nombombaa amamaaju.”

25 Faarao kinonj kaen jero Joosefnonj qaa kokaen ijoro: “Oo Faarao kinj, goononj gaonwoi iikawaa kanagara ii motoonggo koloojao. Anutunonj iwoi kanagenj amambaajonj moji, iinonj ii Faarao kinj gii gisaanja. 26 Bulmakao donja 7 awaa soroya ii yambu 7:baa sareya kolooju. Wiit dumunj kota honja kanjenggiawo awaa totoonj 7 ii kaanagadeenj yambu 7:baa sareyaga. Kanagara ii ororonj ano motoonggo koloojao.

27 “Bulmakao sii gbaranjiagadeenj kaitanigia kaapiroņa 7 kanagenj koujuti, ii yambu 7:baa sareyaga kolooju. Wiit dumunj kota honja kanjenggiawo 7 balonj qararanjonkonjaa haamo gerianonj onjoro soolinj gipeya (auta) koloojuti, ii bodi laaligowaa yambu 7 iikawaa sareyaga kolooju. 28 Anutunonj iwoi kanagenj amambaajonj moji, iinonj ii gi gisaama qendeenja. Faarao kimbaajonj qaa keteda koi kaen jejenj, ii mono iikawaajonj ama jejenj. 29 Oo kinj, yambu 7:baa so nene morianj somata qatawo asuginj Iijipt balonj kuuya sokoma ewaa.

30 “Ii ewaato, yambu 7 iikawaa gemagianonj bodiwaa yambu 7 koloonj tiwitiwilaa somata kondooro Iijipt kantrinonj boliwaa. Iikanonj asugiro nene morianj wala Iijipt balononj eroti, ii balonj so yonjononj duduudaborowuya.

31 Bodi ii kotakota totoonj ewaatiwaajonj ama gomanj so ejemba yonjononj nene moriambaa yambuya 7 wala Iijipt balononj eroti, iikawaa qaaya ii mombo mende romonjonj laligowuya. 32 Anutunonj gaonj kania motoonggo ii ambenja woi gono iijanji, ii kania kokaembaajonj: Anutunonj qaa ii mono somonjonj jenj kotiinj anota raja. Ii jenj kotiinj anoti, kawaajonj iikanonj mono uulanawo asugiwaa.

33 “Kawaajonj Faarao kinj gii saanonj momakooto eja monj qaa tororo gosinjeji, ii meweengonj kuuna Iijipt kantri koi galenj koma laligowaa.

34 Kaanjiadeenj kia wana wana kuunj onona gomanj sokoma galenggiaga laligowu. Yonjononj nene moriambaa yambuya 7 iikaanja uugianonj nene hongiwao Iijipt balononj asugiwuti, iikawaajonj jero mendeengi bakagia 5 kolooji yonjononjga motoonggo motoonggo menj gawmambaa kowinonj menj kululuunj laligowu.

³⁵ “Yononon nama mono jenkooto анги yambu awaa 7 koloowuti, iikaan^{aa} uugianon nene hongia korebore men kululuun gosin laligowu. Kaen ama wiit dumun kota ii Faarao kimb^{aa} kowi miria miria kanon men kululuun laligowu. Ii taon so gawmamb^{aa} kowi miria miria kanon men kululuun galen koma laligogi kanagembaa nene^{yaga} ewaa. ³⁶ Nene kaen men kululuun laligowuti, ii mono gawmamb^{aa} kowi miri so galen kongi mawosusunon ero kanagen bodiwaa yambu 7 Iijipt balon so koloowaati, kambaⁿ iikanon ii saanon men mendeema neⁿ laligowuya. Kaen анги kantriwaa kanatuuru nononon bodi iikawaa kambaⁿanon nenewaa mende komun gororon^{gowa}.” Kian.

Faarao kinon Joosef Iijiptwaa eja pon^a kuuro.

³⁷ Joosefnon qaa kaen jero Faarao kin ano jawinuruta kuuya yononon areⁿ iikawaajon mogi sokono aⁿa mogi.

³⁸ Kaen mogi Faarao kinon jawinuruta kokaen injjoro: “Eja kokawaa uutanon ben yonoo unayanon nano laligo^{ji}, nono ii kaⁿa eja mon saanon mende mokoloow^ona.”

³⁹ Kaen injjoro mogi Joosef kokaen ijoro: “Anutunon qaa areⁿ kuuya koi gisaan^{ji}, iikawaajon gii kaⁿa momakooto eja qaa tororo gosinagati, ii mon mende laligo^{ja}. ⁴⁰ * Kawaajon gii mono naa jin^{karon} mirinaa galen^a waⁿa koloon laligowa. Giinon noo kanagesouruna kuuya jen koton onona yononon mono goonon qaa ten koma qaagaa baatanon laligowu. Niinon jin^{karon} dun raranon ramakejenⁱ, iikayadeen romon^{gon} kawaajon ama gii guugun somataga koloon laligoman^a.”

⁴¹ Kaen ijon toroqen kokaen ijoro: “Moba, niinon gii Iijipt kantri kuuya kokawaa eja pon^{gia} laligowagatiwajon kuun gon^{jen}.” ⁴² * Kaen ijon boro susuyaa jen^{jen} kanon aaso mun^{gen} kaⁿa qata mokotaan laligoroti, ii qetegon Joosefwaa boro susuyan^{on} mouro. Opoqiisi maleku iimaⁿain^{awo} opo taⁿanon memeta ii mouma mun soron goul^{non} memeta mon ii men Joosefwaa aroyanon kono kemero.

⁴³ Kaen ama hoos kare qabo soroya an^{aa} kareyaa qerewen^a ii iwaajon jen tegoro iikanon uro hoosnon horogi kema kan laligoro. Kaen kema laligoro kimb^{aa} sikiriti manjaqeqe eja mon^{non} wala qele kema goda qen mubombaajon kokaen qaro qagi laligoro: “Geja! Mono kesaambu!” Kaen ama mun Iijipt kantri kuuyaa eja pon^{ga} kuun muro. ⁴⁴ Faarao kinon Joosef kokaen ijoro: “Niinon Faarao kin koloojento, Iijipt kantri kuuya kokaamba mon^{non} mon mono goo jega qotogon boria me kania mende metaamb^{aa}.”

⁴⁵ Kaen ijon Joosefwaa qata g^{bil}ia (Iijipt qaanon) Zafenat-Panea qaro. Kaen qama Heliopolis taom^{ba} jigo gawon galen qata Potifera iwaa borata Asenat ii embiaga koloowaatiwajon muro. Kaen kantriwaa eja pon^{ga} koloon Iijipt kantri iimambaajon kema liligoro. ⁴⁶ Joosefnon yambuya 30 kolooro kanon Faarao Iijiptwaa kin^a iwaa jin^{karon} gawon^a kanain mero. Ii men Faarao kimb^{aa} sitia mesaon Iijipt uutanon sokoma liligon laligoro.

⁴⁷ Nene moriamb^{aa} yambuya 7 iikawaa kambaⁿanon balongianon nene honombonon^a qaa asugin onono. ⁴⁸ Nene moriamb^{aa} yambuya 7 kan kuugiti, iikawaa kambaⁿanon Joosefnon jen koto^{ro} nene kania kania Iijipt balonon asugigiti, ii men kululuun taon^{gia} so kema gawmambaajon анги. Nam^o koria taon so liligon rama ken^{giti}, iikanon nene hon^a asugigi ii men taon^{gia} so kema qenjaaro kowi mirigianon анги. ⁴⁹ Joosefnon jen koto^{ro} wiit padia ano dumun kota tosia ii qenjaaro kowi mirigianon honon^a qaa men kululuun анги. Ii sakasin kowe goraayanon ejiwaa so uma nano. Nene

*

41:40: Apo 7.10

*

41:42: Dan 5.29

morian kelemalelen asugin toroqen erotiwaajon nene tarugia ii toroqen weengon bimbimgogi bimooro amamaan mesaogi.

⁵⁰ Bodi kambanjon mende kan kuuro walawala kanon embia Asenatnon Joosefwaa merawoita woi orono. Asenat ii Heliopolis taombaa jigo gawon galen qata Potifera iwaa borataga. ⁵¹ Meria mutuya kolooro Joosefnon qaa kokaen jero: “Anutunon ilaaj nono kakasilin majakakana kuuya ano amanaa gomambaa iwoiya kuuya ii duduun laligojenj, iikawaa-jon.” Kaen jen meriaa qata Manase (Duduujen.) qaro. ⁵² Meria kanagenja kolooro Joosefnon qaa kokaen jero: “Nii siimbobolona balonjon laligowe Anutunon koloonseisei nonji, iikawaa-jon.” Kaen jen qata Efraim qaro. (Efraim = Koloonseisei nonja.)

⁵³ Nene morian somataa yambuya 7 Iijipt balon sokoma kan kuugiti, ii en kougi tegoro. ⁵⁴ * Yambu 7 ii tegoro Joosefnon qaa jerotiwaa so bodiwaa yambuya 7 ii kanain kan kuugi. Bodi ii balon tosia kuuya sokoma koloon eroto, Iijipt balonon nene ii goman so kowigianon ero. ⁵⁵ * Iijipt kanageso korebore yononon kanain bodi moma Faarao kimbaa qama nene onombaatiwaajon welenji. Welenji moma Faarao kirjon ii kuuya kokaen injjoro: “Ono mono Joosefwaanon kenji iwoi ii me ii ambutiwaa jen koton onombaati, ii mono tenj koma otaan amakebu.”

⁵⁶ Bodinon kantri kuuya sokoma en Iijiptwaa gomanja gomanja kuuya kanon toroqen mamaga bimooro. Kaen kolooro Joosefnon jen kotoro qenjaaro kowi miria miria iyonoo nagugia horon nene ii Iijipt yononon sewanja mewutiwaajon angi. ⁵⁷ Bodi ii balon kuuya sokoma bimoon erotiwaajon ejembanon goman so kanonja Iijipt kan Joosefwaanon kouma nene sewanja menj laligogi. Kian.

42

Joosefwaa dauruta Iijipt balonon kenji.

¹ Iijipt kanon nene eroti, qaa ii Keinan balon kanon jegi tuno Jeikobnon moma merauruta kokaen injjoro: “Ono mono naambaajon silemale ama kuru jaa aima laligoju? ² * Iijipt kanon wiit dumun kota eji, niinon qaa kaen mobe. Anana mende komun laaligo toroqen laligowombaa onono waama Iijipt kemen kanon nene tosia sewanja menj kagi nen laligowonja.”

³ Kaen injjoro moma Joosefwaa dauruta 10 ii mirigia mesaon nene sewanja mewombaajon Iijipt balonon kembombaa angi. ⁴ Mangia Jeikobnon Joosefwaa koga Benjamimbaa qaganon tiwitiwila mon ubabotiwaajon toroko moro. Kawaajon ii dauruta yonowo mende wasin muro kenji.

⁵ Keinan balonon bodi ii kaanjadeen erotiwaajon Israelwaa merauruta yononon Keinan eja tosianon kengiti, iyonoo batugianon wiit dumun kota sewanja mewombaajon motoon kenji. ⁶ Kengito, Joosefnon Iijipt kantriwaa eja pongia rama laligoro. Iinon wiit dumun kota ii kanagesoya kuuya yononon sewanja mewutiwaajon ano iwaanon kouma laligogi. Kawaajon dauruta kagiti, iyononon kouma iikanonjadeen iwaa batanon simin kuma namonon usugogi. ⁷ Kaen usugogi Joosefnon dauruta injiima moma koton ononoto, iyanjaa kania kolatin onoma waba eja tani ama onoma horon ureen onoma qaa geriawo jen kokaen qisin onono: “Ono mono dakaya naambaajon kajuya?” Qisin onono kokaen meleengi: “Nono Keinan balononja nene sewanja mewombaajon kajon.”

* 41:54: Apo 7.11 * 41:55: Jon 2.5 * 42:2: Apo 7.12

⁸ Kaen meleengi Joosefnon dauruta injiima moma koton ononoto, yononon ii mende moma koton mugi. ⁹ * Mende moma koton mugi Joosefnon eenanon gaon yonoojon iiroti, ii momoyanon kouro romonjon son jaa susugia moton kokaen injjoro: “Yei, mangaa siita! Ono kike kakasililin ejaga koloju. Nono kantrinana dakanon baagen looloria ero aworo (defence) ama manja qewombaajon bimoojoni, ononon ii iima gosin mobombaajon koi kajuya!”

¹⁰ Kaen injjoro kokaen meleengi: “Oo eja ponjana, kaen qaago. Welenqegeuruga nono nene sewanja mewombaajon kajona. ¹¹ Nono kore eja motoongowaa merauruta kolojon. Nono eja dindina laligon qolomolon mende jenkejon. Goo welenqegeuruga nononon balon iimagoosiwaa manjaqege ejaga mende kolojon.”

¹² Kaen meleengi totoronkota “Qaago totoon!” gama kokaen toroqero: “Nono kantrinana dakanon baagen aworo (defence) ama manja qewomaa bimoojoni, ono ii iima gosin mobombaajon koi kajuya!”

¹³ Ii moma kokaen meleengi: “Welenqegeuruga nono Keinan balomaa eja motoongowaa merauruta, daremun 12 kolojon. Konana konoganon kamban kokaamba mannanawo mirinon raro monjon mende toroqen laligoja.”

¹⁴ Kaen meleengi kokaen jen onono: “Kaen koloorogo ono onanon goman iimagoosiwaa manjaqege ejaga kolojuti, ii mono injjodaborowe tegoja.

¹⁵ Kaen laligojutiwaajon niinon kokaen angotete men onomanja: Faarao kinjon jaawo laligoji, niinon qaa hon toontoona iikawaa so jojopan qaa kokaen jen kotijjen: Kogia konoganon koi mende kawaati een, ono mono balon koi mende mesaon kembuya. ¹⁶ Ono qaa honja jeju me qaago, niinon ii angotete memambaajon kokaen jejen: Ono mono batugianonga men wasigi kema kogia konoga wano koi kawao. Tosaanja ono mono koi mamboma kapuare mirinon rama laligowu. Kaen mende ambuti een, ono onanon balon iimagoosiwaa manjaqege ejaga koloju. Faarao kinjon jaawo laligoji een, niinon qaa honja toon iikawaa so jojopan qaa ii jen kotijjen.”

¹⁷ Kaen jen onoma jero kapuare mirianon onoongi weemboria karoombaa so ragi. ¹⁸ Weemboria karoon koloorogo Joosefnon kan qaa kokaen injjoro: “Jaagiawo toroqen laligowombaajon mobuti een, ono mono iwoi jemanati, ii angi niinon saanon laaligogia somongomanja. Niinon kaanagadeen ono kaanja Anutuwaa jeta uugumambotiwaajon keena momakejen. Kawaaon ono mono kokaen ambu: ¹⁹ Ono eja dindina qolomolonga qaa laligojuti een, daremun onoononga mono monjon kapuare mirinon toroqen raro tosaanja ono saanon wiit dumuj kota men gomangianon eleema kumbu. Iikanon kema mirigianon kanagesourugia bodi qaganon laligojuti, ii nene onombu. ²⁰ Ono mono kaen kema kogia konoga wama noonon kawu. Kagi qaagiaa honanon kaen asugiro iima moma koton mende unjuwe komuwuya.” Qaa kaen injjoro mono iikawaa so angi.

²¹ Yononon Hibruu qaagianon batugianon qaa kokaen amin mogi: “Nono konana sili ama muni, iikawaa irona kileganon mono onanon qanananon uja. Inon laaligoya somonjon kiankoomu mubombaajon welema kuun nonono kakasililina somata iininto, iwaa qaaya moma ii tondu mende otaanin. Kawaaon kakasililin lombotawo koi kanon ananaa qanananon uja.”

* 42:9: Jen 37.5-10

22 * Kaen aminj mogi Ruubenonj kokaen jero: “Nii kambañ kanonj kokaen injjowe: ‘Onjo eja gbaworo ii mono sili bologa mende ama mubu.’ Kaen injjoweto, onjo noononj qaa ii qewagonj silemale arñgi. Mobu, kambañ kokaamba iwaa sayaa ironjanonj mono qananonj uro kakasilinij mojonj.”

23 Kaen aminj mogi Joosefnonj yonjowo Iijipt qaanonj qaa jero moñnonj meleeno. Kawaajonj yonjononj qaagia jegi saanonj moma asariroti, ii daurutanonj mende moma kotogi. 24 Joosefnonj qaagia moma asarinj eleema saoro. Saama mombo eleema injiima yonjowo qaa jero. Yonjowo qaa jenjo Simeon batugianonjga menj jero yonjoo jaagianonj somonjgogi. Kianj.

Joosefwaa dauruta Keinan balononj eleengij.

25 Joosefnonj jenkooto kokaen ano: “Welenjeqe onjo mono eja iyonjoo taru gesogianonj wiit padi mogui qaa ootanonj kouro motomotoonj yonjooñonj monenj esugia ii totogianonj anja anja tarugianonj moubu ano kana kekembaa nene samonja ii kaanjadeen onjombu.” Kaen jenj kotonj onjono iikawaa so otaanj arñgi. 26 Kaen otaanj arñgi wiit padi tarugia ii donjgi qagianonj somonjgonj mesaonj kenjgi. 27 Kema kema gaonj ewombaajonj miri moñnonj keuma daremunj yonjooñonjga moñnonj dongia wagimambaajonj ama taru kasia isama monenj esuya ii taru qaa ootanonj nene qaganonj raro iiro. 28 Ii iima daremunja kokaen injjoro: “Hei! Iibu, noononj monenj koi mono meleema tarunanonj mogui rajaa.” Kaen moma wosogia junoo aarunj tililingonj aima aonj kokaen jegi: “Anutunonj koi mono naa iwoiga ama nononja aanj?”

29 Kema kema Keinan balononj mangia Jeikobwaanonj keuma iwoi koloonj onjonoti, iikawaa sunduya ii kuuya kokaen ijogi moro: 30 “Kantri iikawaa eja ponja iinonj horonj ureenj qaa molankota jenj gomanj iimagoosiwaa manjaqeqe ejaga koloowonagati, iikawaa tani kaanja ama nonono.

31 “Kaen ama nononoto, nono ii kokaen ijoniñ: ‘Nono eja dindina qolomolonana qaa laligonj balonj iima gosiwombaajonj ama mende kajonj. Qaago totoonj! 32 Nono eja motoonjgowaa meraurutaga, daremunj 12 koloonj laligojonj. Moñnonj mende toroqen laligoro konana konoganonj kambañ kokaamba Keinan balononj manjanawo mirinonj raja.’

33 “Kaen ijoniñ balonj iikawaa eja ponjanonj nonoononj qaa kokaen jero: ‘Onjo eja dindina me qolonmolonjgoya laligojuti, ii kokaen gosin onjoma momanja: Onjooñonjga daremunjgia moñ ii mono mesaogi niwo koi raro tosaanja onjo saanonj wiit padi menj eleema kembu. Kema mirigianonj kanagesourugia bodi laligojuti, ii nene onjombu. 34 Onjo gomanj iimagoosiwaa manjaqeqe ejaga qaagoto, eja dindina qolomolonjgia qaa laligojuti, ii kokaen gosin onjoma momanja: Onjo mono kema kogia beju ii wama noononj kawu. Kaen kagi daremunjgia meleema onjombe saanonj balonj kokanonj angunen-qangunen ama laligowu.’ ”

35 Kaen jenj taru gesogianonjga nene kowigianonj maagi monenj esugia monenjiawo ii tarugianonj motomotoonj totogianonj raro mokoloogi. Monenj esugia mokoloonj iima ii ano mangia motoonj aarunj lalanjanin toroko mogi.

36 Kaen mogi mangia Jeikobnonj kokaen injjoro: “Onjo merauruna korebore nuambombaajonj moju: Joosefnonj mende laligoja. Simeon ananawo mende laligoja. Benjamin ii kaanjadeen nuama wama kembombaajonj jeju. Siimbobolo kuuya kanonj mono noo qananonj uja.”

37 Kaen injjoro moma Ruubenonj manja qaa kokaen ijoro: “Nii Benjamin mende wama eleema kanj gomanjati eenj, gii saanonj neenaa merawoina woi ii uruna komuwao. Benjamin ii saanonj noo boronanonj ana ii mono galenj koma kema laligonj wama eleema kanj gomanja.”

* 42:22: Jen 37.21-22

38 Kaen ijoroto, Jeikobnon meleema jero: “Merawoina konoga woi iyoroononga datanon komuro koganon motoonngo laligoja. Ono kanaan kembombaajon mobuti, iikanon tiwitiwilaa mononon iwaa qaganon ubaati een, onjo mono kondooqi wosobiri uutanon mono noo qananon uro komun wan juna lanjonawonon koomu gomanon kememaŋa. Kawaajon noo merananon mono nomesaon onjowo mende kembaa.” Kian.

43

Joosefwaa daremunuruta eleema Iijipt kenji.

1 Keinan balanon bodi lombotawo ii toroqen ero. 2 Jeikobwaa kanagesourutanon wiit padi Iijipt kantrinonŋa men kagiti, ii kuuya nedaborogi qaono mangianon merauruta kokaen injijoro: “Onjo mono mombo eleema kema nenanana tosaanŋa sewanŋa mewu.”

3 Kaen injijoro Juudanon kokaen jero: “Eja pon iinon kaparan koma nonoo galen meme qaa kotakota kokaen jero: ‘Kogianon onjowo mende kawaati een, onjo mono noo jaasewananon mombo koubombaajon amamaawu.’

4 Kawaajon giinon konana wasina nonowo kawaati een, nononon saanon gomesaon nenanana sewanŋa mewombaajon kembonŋa. 5 Eja iikanon qaa kokaen ninijoro: ‘Kogianon onjowo mende kawaati een, onjo mono noo jaasewananon mombo koubombaajon amamaawuya.’ Kawaajon giinon Benjamin anjon kombagati een, nono mende kembonŋa.”

6 Juudanon kaen jero Israelnon kokaen jero: “Onjo mono naambaajon kogia mon laligojiwaa qaaya eja ii ijogi morotiwaajon nii uulombo somata nonju?”

7 Kaen jero kokaen meleema jegi: “Eja iikanon anana ano kanagesourunana ananaajon tororo qiqisi kania kania nonoma kokaen ninijoro, ‘Mangianon jaawo laligoja me qaago? Daremunŋia mon laligoja me qaago?’ Kaen jerotiwaajon qiqisiya ii nononon onanondeen jen meleenin. Iinon kanagen konana wama kawutiwaajon jenagati, ii mono walawala kamban kanon nomaen mobonaga?”

8 Kaen jegi Juudanon manŋa Israel kokaen ijoro: “Kawaajon eja gbaworo ii mono noo boronanon ama wasina motoon kembonŋa. Kaen ana afaanjon uulanŋawo gomesaon kanaanon kenin nono, gii ano embameraurunana anana mende komun goronjononŋa. 9 Benjamimbaa laaligoyaa doweya iikawaa qaaya mono noo boronon ero eleema kan gomambaajon jen kotiijen. Niinon ii mende wama eleema koi kan goo jaasewanganon mende oomarjati een, iikawaa ironanon mono noo qananon uro goo jaanon bosima laligowe namonon laaligona tegowaa. 10 Kamban koriga ezelobezelo ama mende mambombonagati een, nononon mono endu kema eleema koi kanin ambenŋa woi koloonaga.”

11 Kaen jero amagia Israelnon kokaen jero mogi: “Kaen kolooji een, onjo mono kokaen ambu: Goman kokawaa toomoriana awaa totoon tosia koi kanaan ii men taru gesogianon mouma kema eja ii kalen mubu: Sele morimoriwaa kelega tosia, moron apuya, danje riki, marasin gere tokoya qata mor gipi, komon, gou ano seu wakato iikawaa hongia. 12 Silwa monen walaga taru gesogiaa qaa oogianon mougi men kagiti, ii ano iikawaa so qaganon toroqen ama mindirigi jangoyanon somariin 2:waa so kolooro ii men eleema kema mubu. Tosianon koposo ama ii gesogianon anji me nomaen? 13 Kogia kaanagadeen wama uulanŋawo waama eja iikanon mombo eleema kenji. 14 Anutu ku-usun kuuyaa Toyanon mono eja iikawaa jaanon kiankoomuya onono iinon daremunŋia mon ano Benjamin ii onjowo

mirinonj koi eleema kawutiwaajonj wambelaawaa. Noo meraurananonj komuntiwilaa ambuti eenj, niinonj mono eenj totoonj laligomana.”

¹⁵ Kaenj injjoro kalenj iwoi ii menj silwa monenj menj kagiti, iikawaa so qaganonj toroqenj ama mindirigi janjgoyanonj somariinj 2:waa so kolooro. Ii menj Benjaminj motoonj wama waama uulanjawo Iijipt kema Joosefwaa jaanonj keugi. ¹⁶ Keugi Joosefnonj Benjaminj ii yonjoo batugianonj iima iikanondeenj miriaa galenja kokaenj jenj kotonj nuro: “Gii mono eja koi unjuama neenaa mirinonj kema onjona rabu. Ragi kema oro monj qenj oonj weembaa neneya mozozongona yonjonoj saanonj niwo motoonj nene newona.” ¹⁷ Joosefwaa miriaa galenjanonj jenj kotonj murotiwaa so eja ii unjuano Joosefwaa mirianonj kenji.

¹⁸ Unjuano Joosefwaa mirianonj kema jenengia ororo toroko moma kokaenj romonjonj batugianonj jegi: “Wala kaninj monenana meleema taru gesonananonj mougi menj keninji, iikawaajonj yonjonoj mono nunuama kanj koi nonononji rajonj. Yonjonoj mono qelanjinj nununj ureenj haamo ama nonoma nonononji welenjqeuruta omaya kolooninj dongjiurunana kalugonj anjonj koma onjombubo.” ¹⁹ Kaenj jenj nama Joosefwaa miriwaa galenja iwaanonj uma kenji miri naguyanonj nano iwaajonj qaa kokaenj jegi: ²⁰ “Oo somatanana, nono kambanj mutuya nene sewanja mewombaaajonj koi kaninj. ²¹ Kanj nene sewanja menj mombo eleema kema kanaanonj miri mojnjonj kema wombaaajonj rama taru gesonanaa kasia isama monenana totonananonj ii kore gesonana anja anja qaa oogianonj nene qaganonj raro iininj. Kawaajonj monenj ii kete mombo meleema menj kajonj. ²² Silwa monenj ii morononj taru gesonananonj meleema mombo anoti, ii nono mende mojonj. Nonononj ii ano silwa monenj tosaanja ii qaganonj torokuunj nene sewanja mombo mewombaaajonj gesonananonj mouma menj kajonj.”

²³ Kaenj jegi miri galenjanonj kokaenj jero: “Majakaka mende mobu. Onjonganjaa ano manjgiaa Anutugianonj mono mombaa uuta kuuro silwa monenj ii taru gesogianonj mouro mokoloogi. Niinonj onjonoj silwa monenj ii medaborowe. Kawaajonj keegia mende moma mono uubonjonj rabu.” Kaenj jenj Simeon wama yonjonoj kari.

²⁴ Kari motoonj unjuama Joosefwaa mirinonj ugi kanagia songbambutiwaajonj apu onjono ano dongigia loloo gbojoja nenegia unjuagi. ²⁵ Yonjonoj weembaa neneya Joosefwaa mirinonj motoonj newutiwaa qaaya mogi. Kawaajonj Joosefnonj weenj biiwianonj mirianonj koubaatiwaajonj mamboma kalenj iwoigia ii asuganonj arenjonj ragi. ²⁶ Ragi Joosefnonj mirinonj karo kalenj iwoigia menj kanj mirianonj ugiti, ii muj batanonj siminj kuma namononj usugogi. ²⁷ Usugonj waagi jolongia injijonj nomaenj laligojuti, qisinj onjoma kokaenj injjoro: “Manjgia eja wanaajonj nijogiti, iinonj nomaenj laligoja? Toroqenj jaawo laligoja me qaago?”

²⁸ Kaenj jero kokaenj meleengi: “Goo welenjqeegaa, nonoo amanananonj saanonj laligoja. Mono toroqenj jaawo laligoja.” Kaenj meleema goda qenj muj siminj kuma namononj usugogi.

²⁹ Kaenj anji jaaya uuro kema karo koga Benjamin, iyanjaa nemunjaa meria ii iima kokaenj qisinj onjono: “Kogia konogaajonj nijogiti, iinonj koi kolooja me nomaenj?” Qisinj onjoma toroqenj kokaenj ijoro: “Merana, Anutunonj mono kiankoomu gono laligowa.”

³⁰ Kaenj ijonj koga iima wosoya pororogoro jaaya kalilingoro saamambaaajonj moma iikanondeenj alanzanj eleema onjomesaonj uulanjawo miri uuta olonja mojnjonj uma anodeenj rama saaro. ³¹ Saadaboronj jaaunja songbama miri uuta olonja ii mesaonj kanj tororo mokosinjonj nama iyanja galenj koma

aonj nembanene kombutiwaajonj jero. ³² Iijipt yonononj Hibruu ejemba yonowo motoonj nene newombaaajonj mogi arokuukuuyawo koloojiwaajonj ii amamaanakeju. Kawaaajonj Joosefwaa neneya ii iyanja koma mugi raro daremunjuruta yonoo ii iyanja koma ononjgi ragi Iijipt ejemba iwo nene newombaaajonj kanj ragiti, iyonoo nenegia ii iyanja konji ragi. ³³ Joosefnonj jero daremunjuruta ii koloogitiwaa so arengonj ononjgi mutuyanonj jaaqeqeyanonj raro bejugianonj konoganonj raro Joosefnonj jaasewanj qen onoma raro. Kaen rama iyanggia aima kotonj aonj waliingonj ragi.

³⁴ Kaen ragi Joosefnonj jero iyanjaa nene dunnonja nene tosaanja mendeema menj kanj koma ononjgi koga Benjamimbaajonj ambenja 5:waa so toroqen konji nero. Kaen nenj Joosefwo jejelombarj ama afaanjkota apu kotiga nenj korisoro qaganonj ragi. Kianj.

44

Joosefnonj daremunjuruta qambiwaa angobato menj onono.

¹ Kawaa gematanonj Joosefnonj miriaa galenja menj kotonj munj kokaen jero: “Gii mono eja iyonoo taru gesogianonj wiit padi ii elaawutiwaa so mouna qaa oogianonj koubu. Kaanjiadeen motomotoonj yonoononj monerj esugia ii anja anja toto qen taru gesogiaa qaa oogianonj amba. ² Kogia konja iwaa taru gesoyaa qaa ootanonj neenaanonj qambi silwanonj memeta ii mono wiit padiwaa moneja menj karoti, iikawo amba.” Kaen menj kotonj muro iikawaa so ano.

³ Gomanj asariro umugawodeen eja ii wasinj ononjgi donggigia unuama kanaanonj kenji. ⁴ Kema siti mesaonj koriganonj mende kenji Joosefnonj miriaa galenja kokaen menj kotonj muro: “Gii mono uulanawo waama eja ii onjotaan kema mokoloonj injiima kokaen qisinj onomba: ‘Eja Pononj awaa ama onono onjo mono naambaajonj iikawaa kitia kilegamonj meleema munj kaju? ⁵ Noo somatananonj qambia qaanj nenkeji ano qambia iikanonj unju qen qaa aasangoyaa kania mokoloonkeji, onjo qambi ii mono naambaajonj yongoro menj kaju? Onjo mono sili ii bologa totoonj anju!’”

⁶ Joosefnonj miriaa galenja kaen menj kotonj muro kema mokoloonj onoma qaaya ii jerotiwaa so ijoro. ⁷ Injijoro moma kokaen meleengji: “Somatanananonj qaa tania kaanja ii mono naambaajonj jeja? Goo welenqeqeuruga nonononj sili bologa kaanja ii mende totoonj anjonj. Ii yamagenj! ⁸ Moba, nono taru gesonanaa qaa oogianonj silwa monerj esu mokolooninj, ii kaanagadeen Keinan balononja menj kanj goninj. Nono mono naambaajonj silwa me goul ii somatagaa mirinongga yongoro mewonaga? ⁹ Welenqeqeuruga nonoonongga mombaa taru gesoyanonj silwa qambi ii mokoloowagati eenj, iinonj mono koomuwaa bunqaga kolooro tosaanja nonononj somatanana, goo welenqeqe omaya koloonj laligowonja.”

¹⁰ Kaen meleengji kokaen jero: “Iikaanja kanonj awaa. Jejutiwaa so ii saanonj ambonja. Mombaa taru gesononja silwa qambi ii mokoloomanpati, iinonj mono noo welenqeqena omaya koloowaato, tosaanja onoo selegianonj qaa monj mende ero saanonj onoonjgideen mirigianonj kembu.” ¹¹ Kaen jero moma kuuyanonj gesogia anja anja uulanawo qetegonj menj kamaanj namononj ama qaa oogiaa kasia isanj. ¹² Aisnjgi Joosefwaa miriaa galenjanonj dagia mutuyaa taru gesoyanonjga kanainj qengama monggama kema kema ko bejugia Benjamimbaa taru gesoyanonj tegogyanonj iima qambi ii iikanonj mokolooro. ¹³ Ii mokolooro yonononj uugia kouma eligoro wosobirigia qendema malekugia menjujenjurangji. Kaen ama esuhinagia donji qagianonj ama mombo eleema sitinonj kenji.

14 Juuda ano daremunuruta yononon eleema Joosefwaa mirinon kenji iinon kaanjadeen mirianon raro. Raro batanon keuma simin kuma namonon usugogi. 15 Usugogi Joosefnon kokaen injoro: “Onjo mono naa siliga anjuya? Eja nii kaanjonon mono saanon unju mej iwoi yongoro megii ii mokolonkejenji, onjo ii mende moju me?”

16 Kaen jero Juudanon kokaen meleenon: “Oo somatanana, nono mono naa qaaga gijowonaga? Nono qaawaajon monganjon. Nononon iwoi bologa mende aninji, ii qendeema gombonatiwaa so qaago. Anutonon mono welenqeqeuruga, nonoo koposowaa qaaya injisaanota asuganon eja. Kawaajon mombaa taru gesoyanonga qambi ii mokolooji ano tosaanja nononon kaanagadeen eja ponjanaa welenqeqeuruta omaya koloon laligowonja.”

17 Kaen meleenoto, Joosefnon kokaen jero: “Niinon iwoi kaanja ii mende ama onjomanja. Ii awawi totoon! Eja morowaa taru gesoyanon qambi ii mokolooji, iinondeen mono noo welenqeqena koloon laligowaato, tosaanja onjo saanon luaenon eleema mangiaanon kembu.”

Juudanon Benjamimbaajon Joosef welema muro.

18 Kaen jero Juudanon Joosefwaa batanon kema qaa kokaen jero: “Oo eja ponja, saanon wambelaana welenqeqega niinon qaa tosia eja ponja goojon jewenaga. Giinon Faarao kin anjowo ororon kolojanto, kilen welenqeqega nii kazi mende ama nomba. 19 Eja ponja giinon welenqeqeuruga nono wala kanin kokaen qisin nonona: ‘Onoo mangia ano daremunjia mon laligojao me qaago?’

20 “Kaen qisin nonona nononon eja ponja goojon kokaen meleenin: ‘Nonoo manjana eja wanja koloon konana eja gbaworoga mon mirinon rajaja. Konana kanon manjananon eja wanja kolooro kamban kanon kolooro. Nemujanon mera woi orono datanon komuro anodeen laligoja. Iinon mono manjaa wombo (komunjua) meriaga kolooja.’ 21 Kaen meleenin giinon welenqeqeuruga qaa kokaen ninijona, ‘Onjo mono kogia wama nononon koi kagi ii saanon neenaa jaanon uun iimanja.’

22 “Kaen ninijona nononon eja ponjana goojon kokaen meleenin: ‘Eja gbaworo ii manja mesaomambaajon amamaawaa. Manja mesaonagi een, manjanon mono komunaga.’ 23 Kaen meleeninto, giinon welenqeqeuruga nonoojon qaa kokaen jej kotona: ‘Kogia konoganon onowo koi mende kawaati een, onjo mono noo jaasewananon mombo mende asugiwuya.’

24 “Kaen jej kotona mirinananon eleema kema nono manja, goo welenqeqega eja ponja goonon qaa ii ijonin. 25 Ii ijonin moma manjananon kanagen kokaen jero: ‘Onjo mono mombo Iijipt kema ananaajon nene tosaanja sewanja mej kawu.’

26 “Kaen jeroto, nono kokaen jenin, ‘Nononon nononanodeen kembombaajon amamaawonja. Konana konoganon nonowo motoon kambaati-waajon jewagi een, mono saanon kembonja. Konana bejuya mende wama kembonati een, nonononon mono eja ponj iikawaa jaasewananon asugiwombaajon amamaawonja.’

27 “Kaen jenin noo manja goo welenqeqega iinon kokaen jero: ‘Embana Reizelon merawoina woi orono. Ii onjongan saanon moju. 28 Datanon nomesaon kema sooro kokaen jewe, “Oro kawalianon mono kitoqitoro komuro me nomaej?” Kamban iikanondeen kanain ii mende iibe. 29 Kete koga koi kaanagadeen nuama kenji kananon tiwitiwilaa monjon iwaa qaganon unagati een, onjo mono kondooji wosobiri utanon noo qananon

uro konajilin moma komun wan juna lanjonawonon koomu gomanon kememaŋa.’”

³⁰ Juudanon toroqen qaa kokaen jero: “Oo eja ponhana, niinon konana eja gbaworo ii mende wama kema maŋna, goo welenqegega iwaa mirinon keubenagi eenj, amanananon mono tiwilaawabo. Iinon mono uuta kuuya meria bejuya iwaanon somongoro laaligogara motoondeen laligonkejao.

³¹ Kawaajon eja gbaworo ii mende wama kenin maŋnananon ii iima mono koomu mokoloowabo. Goo welenqegeuruga nonoonon kaen asugiro nono mono kondoonin wosobiri uutanon amanana, goo welenqegega iwaa qaganon uro komun wan juya lanjonawonon koomu gomanon kemebaa.

³² Goo welenqegega niinon eja gbaworonon mende tiwilaawaatiwaa qaaya ii maŋnaajon jen somonqon kokaen ijowe: ‘Ii mende wama goonon eleema kamaŋati eenj, iikawaa qaa lombotanon mono goo jaanon noo qananon uma ero namonon laaligona kaen laligon umaŋa.’ ³³ Kawaajon gii saanon jen tegona niinon eja gbaworo iwaa kitianon eja ponna goo welenqegega omaya koloon koi laligowe iinon dauruta yonowo eleema mirigianon kembu.

³⁴ “Eja gbaworo kanon niwo mende kawaati eenj, niinon mono nomaen ama maŋnaanon kembenaga? Wosobiri uutanon maŋnaa qaganon unagati, niinon mono ii iimabaajon toqon kotiijen. Kawaajon ii mono mende somonqowa.”

45

Joosefnon iyanŋaa kania inisaano.

¹ * Juudanon kaen jero ejemba liligon onoma nama iniigiti, Joosefnon kuuya iyonoo jaagianon toroqen kania kolatin anŋa galen koma aomabaajon bimoon amamaaro. Kawaajon Joosefnon kokaen silama qaro: “Ono mono kore nomesaon deembu.” Kaen qaro deenji Iijipt eja mononon kosogianon mende nano Joosefnon iyanŋaa kania ii daremunuruta ii kokaen inisaano: ² Iinon amburereŋ menj otombeen qama saaro Iijipt ejemba seleengen laligogiti, iyononon ii moma Faarao kimbaa jinkaron mirianon kema buzu qaaya ii jegi mogi.

³ Joosefnon saama nama daremunuruta ii kokaen injjoro: “Nii Joosef! Amananon kaanjadeen jaawo laligoja me qaago?” Kaen injjoro mogito, daremunurutanon uugia kouma gojono aarun tililingon jaayanon eenj nama qaa monj mende romonqon meleema mubombaajon amamaagi.

⁴ Amamaan nanŋi Joosefnon kokaen injjoro: “Ono mono noo kosonanon koi kawu.” Kaen injjoro kagi kokaen injjoro: “Nii Joosef, onoo daremunŋia sewana mewutiwaajon anŋi Iijipt kaweti, ii mono niinon.

⁵ “Mono uunon konajilin mende mobu. Anutanon onjo komuwubotiwaajon nii wala wasin nono walawala koi kaweta ononon kaju. Nii sewana mewutiwaajon ama nonŋi koi kaweti, iikawaajon mono ononŋiaajon irinsoonsoon mende moma aowu. ⁶ Bodi koi kanon mono yambu woiwaa so namo sokoma eja. Ii toroqen mombo yambu 5:waa so ewaa. Kamban iikawaa uutanon balon qen koomo mende ama nene hona mende mokoloon menj kululuun laligononŋa.

⁷ “Anutanon mono kana damubiribiriawo otaan onoo laaligogiaa sewana somongoro toroqen jaawo laligon gbili mokoloon onoma namo qaganon laligowutiwaajon moja. Kawaajon ama nii wala wasin nono walawala koi kaweta onjo kaju. ⁸ Kawaajon ononon mende wasin nonŋi tanitani koloojato,

* 45:1: Apo 7.13

Anutononj mono onanonj wasinj nono koi kawe. Iinonj kuunj nono Faarao kimbaa jawina mutuya koloonj jinjaronj mirianonj naa gawonj menkejuti, kuuya iyonoo somatagiaga koloojenj. Kaenj koloowe Anutononj Iijipt kantri kuuya koi ii noo borononj anota eja ponjiaga koloojenj.

9* “Ono mono kete koi waama uulanawo amanaanonj eleema kema qaa kokaenj jegi mobaa: ‘Goo meraga Joosefnonj qaa kokaenj jeja: Anutononj nii kuunj noma Iijipt kantri kuuya ii noo borononj anota eja ponjiaga koloojenj. Kawaajonj giinonj mono kambaenj mende qenj koriwato, uulanawo noononj kawa. 10 Koi kanj saanonj rara dundunja Goosen balononj meagonj neenaa kotonanonj laligowaga. Gii ano esameraanuruga, goononj lama bulmakao tuunja tuunja ano ilawoila kuuya bunjaga eji, ii mono menj kololoonj kawu.

11 “Bodi koi kanonj mono mombo toroqenj yambu 5:waa so enj ubaa. Kambaenj iikawaa uutanonj gii, mirigaa sumanuruga me tinitosauruga tosaanja yonoononja monjonj bodi laligonj nenewaa mojqoqoronj ama komuj gororonjowabo. Kawaajonj mono Goosen balononj kanj laligonj naa iwoiwaajonj amamaawuti, niinonj ii onjoma laligomanja.’ Amananaajonj qaa ii mono kaenj jegi mobaa.

12 “Nii neeno onanonj koi nama onjojonj qaa jejeni, ii saanonj onjoangiaa jaagianonj niima kotoju ano kona Benjamin anjo kaanjagadeenj niima kotoja.

13 Kawaajonj onjo mono mannaanonj kema Iijipt kantrinonj qabuŋa somata kuuya nongita laligojenj ano iwoi kuuya iigiti, iikawaa sunduya ii amana jegi mobaa. Ii moro mono uulanawo wama kamaanj koi kawu.”

14 Kaenj injijonj boria koga Benjamimbaa aroyanonj giliro kemero saaro Benjaminonj kaanjiadeenj anjonj muŋ saaro. 15 Toroqenj boria dauruta kuuya yonoo arogianonj giliro kemero saama buugia kitorj nero. Iikawaa gematanonj daremunjurutanonj iwo qaa aminj mogi. 16 Joosefwaa daremunjurutanonj kagiti, iikawaa buzuyanonj Faarao kimbaa jinjaronj mirinonj keno Faarao kinj ano jawinjuruta kuuya yonononj ii moma keraqeeanjo mogi.

17 Kaenj moma Faarao kinjonj Joosef kokaenj ijoro: “Daremunjuruga mono jena kokaenj ambu: ‘Eshinagia mono donji qagianonj ama mombo eleema gomangjianonj Keinan balononj kembu. 18 Kema manggia ano sumanurugia unjuama eleema noononj kawu. Koi kagi niinonj balonj awaa totoonj Iijipt kantri uutanonja meweenjonj onjombe saanonj iikawaa kelega mokoloonj nej korisoro ama laligowuya.’

19 “Kaanjagadeenj kokaenj jenj kotonj onjona ambu: ‘Iijipt kokanonga mono hooswaa kareya kareya tosia menj kema embameraurugia iikanonj onjoma manggia wama motoonj koi kawu. 20 Mirigiaa iwoiya tosia Keinan balononj mesaowuti, iikawaa majakakaya mende ambu. Niinonj iikawaa kitanonj Iijipt kantri kuuya kokawaa iwoiya awaa totoonj ii onjombe bunjagia koloojaa.’”

21 Faarao kinjonj kaenj jero Israelwaa meraurutanonj iikawaa so otaanj angij. Joosefnonj Faarao kimbaa jenjkoto qayaa otaanj hooswaa kareya tosia onjono. Kaanjagadeenj kana kekembaa nene samonj tosaanja onjono. 22 Ii onjomago dauruta motomotoonj yonoo opo malekugia dologa totogianonj onjoto, koga Benjamimbaajonj opo maleku dologa boro monj (faiw) muŋ monej silwa kota 300 muro. 23 Manjaajonj Iijipt kantriwaa iwoi awaa soroya jaasoonjo menj donji ten yonoo qagianonj ano kenji. Kaanjiadeenj donji embia ten yonoo qagianonj wiit dumuj kota, bered ano nene tosia manja kana samonja ano bosima kenji. 24 Kenji Joosefnonj daremunjuruta

* 45:9: Apo 7.14

wasinj onono kembombaajon angji qaa kokaen injjoro: “Ono kanaanon kema anggowowo mono mende ambu.”

²⁵ Kaen injjoro Iijipt mesaon kema Keinan balonon mangia Jeikobwaanon keugi. ²⁶ Keuma mangia qaa sundu kokaen ijogi: “Joosefnon toroqen jaawo laligoja. Iijipt kantri kuuya ii iwaa borianon ero eja pongiaga koloon laligoja.” Kaen ijogi qaa ii mende moma laarirotiwaajon uuta toroqen olomooro raro.

²⁷ Kaen raroto, Joosefnon qaa kuuya jeroti, ii jegi moro ano hooswaa kare tosia ii wama Iijipt kemaatiwaajon ano karoti, mangia Jeikobnon ii iima nama uu selianon qeleeno geregere ano. ²⁸ Geregere ama kokaen jero: “Oo, ii onanon! Ii moma kotijer. Merana Joosefnon mono toroqen jaawo laligoja. Niinon mono kema ii iimago kanagen saanon komumanja.” Kian.

46

Jeikobnon kanatuuru-uruta yonowo Iijipt kenji.

¹ Israelnon esuhina iwaiya kuuya kopepereen menj waama keno. Kema Beerseba gomanon keuma nama kanoj manja Aisakwaa Pon Anutuyaajon siimolon ooro.

² Ii onon gomantiina ero jaaya meleeno unja iima iikanon Anutonon Israel qaa ijon qata “Jeikob, Jeikob!” qaro

“Nii koi,” jen meleeno.

³ Meleeno kokaen ijoro: “Nii Anutu, goo mangaa behsakona. Gii Iijipt kememambaajon toroko mende moba. Niinon iikanon kotuegon gombe kanagesoga tuunjelemba somata koloowuya. ⁴ Niinon giwo Iijipt kememana ano kaanagadeen gbiliuruga iikanona unuambe mombo eleema koi kawuya. Giinon komuna Joosef iyanaa borianon mono goo jaa juga kuno kamaawaa.”

⁵ Kawaa gematanon Jeikobnon Beerseba goman mesaowona jero Israelwaa meraurutanon mangia ano embameraurugia ii kojojoo ononji hoos karenon ugi. Faarao kinjon hoos kare iikanon unuama kawutiwaajon jen tegon anota menj kenji. ⁶ * Eshinagia ano miri orogia kuuya Keinan balonon laligon bunja qen menj laligogiti, ii kaanideen motoon menj kenji. Jeikob ano gbiliuruta kuuya yononon kaen Iijipt kenji. ⁷ Gbiliuruta kuuya, esameraanuruta eja ano emba ii kuuya unuama Iijipt kenji.

⁸ Israel qata mon Jeikob ano iwaa gbiliuruta Iijipt kengiti, iyonoo qagia ii kokaen:

Jeikobwaa meria mutuya Ruuben.

⁹ Ruubembaa merauruta qagia Hanok, Palu, Hezron ano Karmi.

¹⁰ Simeombaa merauruta qagia Jemuel, Jamin, Ohad, Jakin, Zohar ano Saul. Saulwaa nemunja ii Keinan emba mon.

¹¹ Liwaiwaa merauruta qagia Gerson, Kohat ano Merari.

¹² Juudawaa merauruta qagia Er, Onan, Sela, Perez ano Zera. (Er ano Oonan yoronon Keinan balonon komuri.)

Perezwaa merawoita ii Hezron ano Eer.

* 46:6: Apo 7.15

13 Aiskarwaa merauruta qagia
Tola, Puwa, Jasub ano Simron.

14 Zebulumbaa merauruta qagia
Sered, Elon ano Jalel.

15 Jeikobwaa merauruta embia Leanon Mesopotemia (Padan Aram) balonon ononoti, iyonoo qagia kian. Boragara Daina ii kaanagadeen mero. Jeikob ano Lea yoroo esameraanurugara ii kaen weengon mindirigi 33 kolooro.

16 Gadwaa merauruta qagia
Zefon, Hagi, Suni, Ezbon, Eeri, Arodi ano Areli.

17 Aserwaa merauruta qagia
Imna, Iswa, Iswi ano Beria.
Naangiaa qata Sera.
Beriawaa merawoita qagara ii
Heber ano Malkiel.

18 Labanon emba qata Zilpa borata Leawaa welen embaga laligowaawaa-
ajon muroti, iinon Jeikobwaa merauruta kaen onono. Jeikob ano Zilpa yoroo
esameraanurugara ii kaen weengon mindirigi 16 kolooro.

19 Jeikobwaa embia Reizelwaa merawoita ii Joosef ano Benjamin. 20 *
Joosefwaa merawoita Iijipt kantrinson kolooriti, ii qagara Manase ano
Efram. Nemungaraa qata Asenat ii Heliopolis (On) taombaa jigo
gawon galej qata Potifera iwaa borataga.

21 Benjamimbaa merauruta qagia
Bela, Beker, Asbel, Geera, Naaman, Eehi, Ros, Mupim, Hupim ano Ard.

22 Jeikobwaa merawoita Reizelnon oronoti, iyoroo qagara kian. Jeikob
ano Reizel yoroo esameraanurugara kaen weengon mindirigi korebore 14
kolooro.

23 Dambaa meria qata
Husim.

24 Naftaliwaa merauruta qagia
Jaziel, Guni, Jezer ano Silem.

25 Labanon emba qata Bilha borata Reizelwaa welen embaga laligowaati-
wajon muroti, iinon Jeikobwaa merauruta kaen onono. Jeikob ano Bilha
yoroo esameraanurugara ii kaen weengon mindirigi korebore 7 kolooro.

26 Jeikobwaa esameraanuruta dindina toon iwo Iijipt kengiti, iyonoo
janggogia weengon mindirigi korebore kanatuuru 66 koloogi. Meraanuruta
yonoo embagia ii jango iikanon mende toroqegi. 27 * Joosefwaa merawoita
Iijipt kantrinson kolooriti, ii woi. Jeikobwaa kanatuuruuruta Iijipt kengiti,
iyonoo janggogia ii kaen weengon mindirigi 70 kolooro. Kian.

Jeikobnon kanagesouruta yonowo Iijipt keugi.

28 Kananon kema laligon Jeikobnon Juuda wala wasin kokaen ijoro:
“Gii mono Joosefwaanon kema Goosen balonon kekembaa kaniaajon qisin
muba.” Kaen ijoro kema karo Goosen prowinsnon keugi. 29 Joosefnon
keugitiwaa buzuya moma jero hoos karenon somonon mozonogogi
qaganon uma manja Israelwo aitongowowaajon Goosen balonon keno.
Kema iima iwaa jaanon keuma boria aroyanon giliro kemero anjon muj
kamban koriga qaqateteya men urusaan qero. 30 Israelnon Joosef kokaen

* 46:20: Jen 41.50-52 * 46:27: Apo 7.14

ijoro: “Giinonj toroqen jaawo laligojanj, ii neeno giijenja kambanj kokaamba saanonj jorinj komumaŋa.”

³¹ Kaen ijoro Joosefnonj daremunuruta ano maŋa kanagesoya kokaen injoro mogi: “Niinonj mono Faarao kimbaanonj uma qaa kokaen ijo-maŋa: ‘Daremunuruna ano maŋnaa kanagesoya Keinan balononj laligogiti, iyonononj mono noononj kajuya. ³² Daremunuruna yonononj lama bulmakao galengia koloonj ii galenj koma onoma laligojutiwaa kawombaaŋonj ama lama tuungia, bulmakao tuungia ano esuhina ilawoilagia kuuya ii unuama kajuya.’ ³³ Kawaajonj Faarao kinjonj onjoono jaasewananonj keugi kokaen qisij onbama: ‘Onjo naa gawonja menkeju?’

³⁴ “Kaen qisij onono onjo kokaen meleema mubu: ‘Welenqeqeuruga nonononj mono au asaurunana wala menj laligogitiwaa so meraanananongŋa lama bulmakao galenkonkonj gawonja menj laligonj koma laligojonj.’ Kaen meleema mugi iinonj saanonj Goosen prowinsnonj rara dundungia meagowutiwaajonj “Oonj!” jero laligowuya. Iijipt ejemba yonononj lama bulmakao galen konkonj ejemba kuuya yonoojonj mogi arokuukuugiawo koloonkeju.” Joosefnonj qaaya kaen injoro.

47

Joosefnonj kimbaa jaanonj kouro.

¹ Joosefnonj kema Faarao kinj kokaen ijoro: “Noo maŋ daremunuruna yonononj lama bulmakao tuungia ano esuhina ilawoilagia kuuya menj Keinan balonj mesaonj kanj kanj kete koi Goosen balononj kouma laligoju.”

² Iinonj daremunuruta yonoonongŋa eja 5 unuama Faarao kimbaa jaanonj uma nanŋi injiuro.

³ Injiima kokaen qisij onono: “Onjo naa gawonja menkeju?”

Kaen qisij onono kokaen meleema ijogi: “Welenqeqeuruga nono manurunanonj wala laligogitiwaa so lama bulmakao galenkonkonj gawonja menj laligonj kouma laligojonj.”

⁴ Kaen ijonj toroqen kokaen jegi: “Keinan balononj bodi lombotawo ejiwaajonj welenqeqeuruga nono lama bulmakao tuunna yonoojonj nene mende mokoloninj. Kawaajonj nono balonj kokanonj tatawaga laligowombaaŋonj kajonj. Kaen kolooro welenqeqeuruga saanonj ‘Oonj!’ jengo jenj tegonj nonona nono Goosen prowins kanonj rara dundunana meagowonja.”

⁵ Kaen jegi Faarao kinjonj Joosef kokaen ijoro: “Maŋ daremunuruganonj goononj kaju. ⁶ Iijipt kantri koi asuganonj goo jaanonj ejiwaajonj saanonj maŋ daremunuruga balonj bakaya kelega awaa iikanonj onjoona laligowu. Saanonj Goosen prowinsnonj laligowu. Batugianonj gawonj awaa soro meme eja tosaŋa laligojuti, ii moma onombagati een, saanonj noo miriwaa oro tuunna ii iyonoo borogianonj ama onona galenj koma onoma laligowu.”

⁷ Kaen ijoro Joosefnonj maŋa Jeikob Faarao kimbaa jaanonj wama karo iuro Faarao kinj ii kotuegonj muro. ⁸ Kotuegonj muro kokaen qisij muro: “Goo yambuga dawi kolooja?”

⁹ Qisij muro kokaen meleeno: “Noo yambuna 130:waa so namononj liligonj laligonj kouma laligojonj. Noo laaligonaa yambuya kuuya ii afaangoya ano osiqosigiawo kolooro. Manurunanonj yambu seiseiya namononj liligonj laligogiti, noo yambu janjonanonj yonoononj kawo so motongo mende kolooja.”

¹⁰ Kaen jenj Faarao kinj ii mombo kotuegonj munj jaasewananonjŋa kamaanj keno. ¹¹ Joosefnonj maŋ daremunja ii Faarao kinjonj jenj kotorotiwaa so Iijipt kantrinonj onoma Iijiptwaa balonj bakaya kelega awaa monj ii Rameses

prowins (Goosen) kanonj onono. ¹² Joosefnonj kaanagadeen manj daremunjuruta ano manjaa kanagesouruta kuuya ii nenegia embameraurgia laligogiti, jangogiaa so sogianonj onjoma laligoro.

Bodi kambanj lombotawo.

¹³ Bodi somata ii lombotawo ero nenenonj balonj so qaono Iijipt ano Keinan kantri iyoroo kanagesogaranonj mono nenewaa komunj jambenjonj laligogi.

¹⁴ Kaen laligonj Joosefwaanonj kanj wiit dumunj kota sewanja megii iinonj mononj kuuya Iijipt ano Keinan kantri uutanonj eroti, ii menj kululuunj Faarao kimbaa jinjaronj miriwaa kowianonj ano. ¹⁵ Iijipt kanageso ano Keinan kanageso yonjononj mononj qaondabororo Iijipt kuuya yonjononj Joosefwaanonj kanj kokaenj ijogi: “Monenananonj qaondaborojiwaajonj ginonj mono nene nonomba. Nene mende nonombagati eenj, nono goo jaasewanjanonj komuwonja.”

¹⁶ Kaen ijogi Joosefnonj kokaenj jero: “Monengianonj qaonjiwaajonj onjononj lama ano bulmakao ejuti, ii mono menj kanj nonji niinonj nene onjomanja.”

¹⁷ Kaen jero kema lama bulmakaogia unjuama kanj Joosef mugi. Yonjononj hoosgia, lamagia, memegia, bulmakaogia ano dongigia ii unjuama kanj nenewaa sewanaga Joosef munj nene menj laligogi. Lama bulmakaogia kuuya ii Joosef mugi iinonj nene onjoma iikaanja kanonj yambu motoongowaa uutanonj laaligogia nangoro mende komugi.

¹⁸ Mende komugi yambu kanonj tegoro. Tegoro yambu gbilianonj dunjanonj mombo iwaanonj kanj kokaenj jegi: “Eja ponjana, monenana qaonjiwaajonj kanaanana honja ii goo jaaganonj saanonj mende kolatiwonja. Nonoononj lama bulmakaonana ii kaanagadeen goninj goo bunaga koloodororja. Nono ii kuuya eja ponjana gii gondaboronijiwaajonj nononana ano balonana iikayadeen ej nononja. Kawaaajonj mono naa iwoi monj gombonaga?” ¹⁹ Nono mono kania naambaajonj goo jaanonj tondu komuwonaga? Nono komuninj balonananonj mono naambaajonj eenj enj gbangbarasinj bolinaga? Kawaaajonj mono nononana ano balonana sewanana menj iikanonj nembanene nonona nono saanonj Faarao kimbaa welenqege omaya kolooninj balonananonj kaanagadeen iwaa bunaga koloowaa. Nono toroqerj jaawo laligonj komuwombotiwaajonj mono nene kota nonomba. Nonona balonj gawonj muninj eenj mende enj qanda kotiga koloowaa.”

²⁰ Bodi kotiga totoonj iikanonj Iijipt kanatuuru yonjowo erotiwaajonj yonjononj kuuya motomotoonj gawonj balongia koria ii sewanjaajonj anjgi Joosefnonj Iijipt balonj kuuya ii sewanja mero Faarao kimbaa bunaga koloodorororo. ²¹ Joosefnonj Iijipt kanatuuru gomanj so kantriwaa jawo tetegoya uutanonj laligogiti, ii kuuya unjuano gawmambaa welenqege omaya koloonj laligogi. ²² Faarao kinjonj jigo gawonj galenj yonjoo footnait tawagia onjono menj iikanonj laaligogia nanjonj laligogi. Kaen kolooro nenegiaajonj mende bimooro balongia Joosefnonj sewanja mewaatiwaajonj mende anjgi. Kawaaajonj jigo gawonj galenj yonjononj balonj iikanonj motoonjgo kinj Faaraowaa bunja mende koloogi.

²³ Joosefnonj kanageso kokaenj injjoro: “Mobu, niinonj onjonganja ano balongia sewanjia mewe tegoro Faarao kimbaa bunaga kolooja. Kawaaajonj niinonj nene kota onjombe ii saanonj menj namononj komowu. ²⁴ Komogi honja kolooro ii mono gosigi tuunj 5 koloogi kanonjga motomotoonj ii Faarao

kimbaajon ama munj laligowuto, tuun 4 ii mombo namononj komowuti-waajonj ano nenegiaajonj ewaa. Ii onjoangia, embameraurugia ano tosaanja mirigianonj laligojuti, mono onjoo nenega ewaa.”

²⁵ Kaen injjoro kokaen jegi: “Giinonj nonoo laaligonana bodinonga metogona. Kawaajonj eja ponjanaa jaanonj kiankoomo mokoloowonjati eenj, nono saanonj Faarao kimbaa welenqege omaya koloonj laligowonja.” ²⁶ Joosefnonj Iijipt yonjoo balombaajonj jenjkooto ano enj waama koi oojenji, kambanj kokaamba kaanagadeenj toroqenj eja. Jenjkooto ii kokaenj: Nene gawom-baa hongia ii mono mendeenji tuun 5 kolooro iikanonja motomotoonj ii Faarao kimbaa bunjaga koloowaatiwaajonj ama laligowu. Jigo gawonj galen yonjooonj balonj iikanonj motoonjgo Faarao kimbaa bunja mende koloogi.

Jeikobnonj qamoyaaajonj Joosef qisiro Oonj jero.

²⁷ Israel yonjooonj Iijipt balombaa prowins qata Goosen kanonj rara dundungia menj balonj anjonj koma laligogi. Kanonj laligonj koloonj seisei anji jangogianonj mamaga somariiro. ²⁸ Jeikobnonj laaligoya yambu 17 ii Iijipt balononj laligoro. Laaligoya kuuyaa yambuya ii mindirinj 147 kolooro.

²⁹ * Israelwaa koomu kambanjonj dodowiro meria Joosef jero karo kokaen joro: “Niinonj goo jaanonj kewoonjgo mokoloojenji eenj, giinonj mono keteda koi uukalenj qendeema qaa kokaen pondan otaan menj yagomambaaajonj jen boroga noo tawonaa baatanonj ama kokaen jen somongowa: Niinonj komuwe qamona ii Iijipt balonj kokanonj mende ronj komba. ³⁰ Niinonj komunj manj asaanjurunja yonjowo haamo menj emanjati, kambanj iikanonj noo qamona ii mono Iijipt kantrinonja menj kema manj asaana ronj koma onjngiti, iyonjoo qasirigianonj osonj ronj komba.” Kaen jero kokaen joro: “Jejanjwaa so ii saanonj otaan amanja.”

³¹ Kaen joro manjanonj kokaen jero: “Qaa ii mono jojopan qaanonj jen kotiin nomba.” Kaen jero Joosefnonj ii jojopan qaanonj jen kotiiri Jeikobnonj ii moma ligon wanj menj kemenj gbaruyaa kitianonj ama laarinj Anutuwaawae menj mepeseero. Kianj.

48

Jeikobnonj Manase ano Efraim kotuegonj orono.

¹ Kambanj tosia tegoro Jeikobnonj ji mokoloooro qaa ii Joosef ijogi moro. Ii moma merawoita woi Manase ano Efraim ii uruama manjaanonj keno. ² Keno tosanonj Jeikob kokaen ijogi, “Meraga Joosefnonj giimambaaajonj kaja.” Israelnonj qaa ii moma ku-usunja eroti, ii kululuun ee dunjayanonja waama raro. ³ * Waama rama Joosef kokaen joro: “Anutu ku-usunj kuuyaa Toya iinonj Keinan balombaa Luz gomanj kanonj noononj asuginj kotuegonj nono.

⁴ Ii noma kokaen nijoro: ‘Niinonj koloonjseisei gombe gbiliuruga yonjoo jangogianonj mono somariinj somariinj uro giinonj kanageso tuunja tuunja mamaga yonjoo bemunjalegiaga koloowaga. Gbiliuruga kanagenj koloonj ubuti, niinonj balonj koi ii bunja qen onjombe iyonjoo bunjagiaga tetegoya qaa enj ubaa.’

⁵ Anutunonj kaen nijoro. Wala nii Iijipt balononj goononj mende kaweti, kambanj iikanonj embaganonj merawoiga woi Iijipt kokanonj oronoti, iyononj mono noo bunja koloowao. Manase ano Efraim yorononj mono Ruuben ano Simeon kaanja noo bunja koloowao. ⁶ Kaen koloori kanagenj balonj mosoma yoroonj distrik woi orombu. Efraim ano Manase yoro

* 47:29: Jen 49.29-32; 50.6 * 48:3: Jen 28.13-14

bagaranon meraboraauruga tosaanja koloogiti, iyononon mono geengaa bunjaga koloowuya. Yononon balon bakaya bunja qen aowuti, ii mono Efraim ano Manase yoroonon distrik woi iikawaa uutanon egi yoronon wanjia kolori dawoigara yoroo newo baogaranon laligowuya. ^{7*} Niinon Mesopotemia (Padan Aram) mesaon eleema Keinan balonon kan Efrata taon dodowiwe embana Reizelnon komuro wosobiri somata koloon nono. Komuro qamoya ii Efrat kekembaa kana goraayanon ron kombe. Efrat gomambaa qata mon ii Betlehem.”

⁸ Israelnon kaen jen Joosefwaa merawoita iriima kokaen qisin muro: “Mera woi koi ii moronon moronon?”

⁹ Qisin muro Joosefnon manja kokaen ijoro: “Noo merawoina Anutonon Iijipt kokanon nonoti, mono ii.” Kaen ijoro Israelnon jero: “Niinon kotuegon oromambaaon ii saanon uruana noo kosonanon kawao.” ¹⁰ Kaen ijoro Joosefnon merawoita uruama kosianon kagi boria giliro arogaranon kemero buugara kiton nero. Israelnon eja wanja kolooro jaaya umun kono iwoi mon iima kotomambaaon hanqan qen amamaaro. ¹¹ Buugara kiton nen Joosef kokaen ijoro: “Niinon wala goo jaasewanja mombo giimambaaon mende mamboma laligoweto, Anutonon kana meleuro kete koi geengaa ano merawoiga kaanagadeen injijen.”

¹² Kaen ijoro Joosefnon merawoita manja tawoyanonga uruama simin kuma usugon kemero.

¹³ Usugon kemen waama merawoita borogaranon men uruano anja manja batanon kari. Efraim ii boria dindinanon men Israelwaa boria qanianon ama Manase ii boria qanianon men Israelwaa boria dindinanon ano. ¹⁴ Kaen ama oronoto, Efraim koga kolooro asianon kilen boria dindinanon boraama iwaa wananon ano. Manasenon Joosefwaa meria mutuya kolooroto, asianon kilen boria qanianon iwaa wananon ano. Kaen ama boria maripoon kaanja ama koton wanjaranon ano. ¹⁵ Kaen ama rama Joosef kotuegon mun kokaen jero:

“Asana Aabraham ano manja Aisak yoronon Anutuwaa jaanon kema kan ama men laligori.

Niinon koloon laligon koubeti, Anutonon mono

kamban iikanon pondan kalan koma noma laligon kouro.

¹⁶ Siwe gajobanon nii bologa kuuya iikanon metogon angon koma noma laligoroti, iinon mono eja gbaworo woi koi kotuegon oroma laligowa.

Ejembanon yoroo qagara qagi iikanon mono nii ano man asana Aisak ano Aabraham nonoo qabunanana bosima laligowao.

Yoroo kanagesogaranon mono namo qaganon hononja qaa sein laligowuya.”

¹⁷ Kaen jeroto, Joosefnon mananon boria dindinanon Efraimbaa wananon ano ii iiro mende sokono kawaajon moma bolin manja boria dindinanon men Efraimbaa wananon metogon Manasewaa wananon amambaaon ano. ¹⁸ Kaen ama manja kokaen ijoro: “Amana, kan mende mewa. Mera koi kanon mutu merana koloaja. Kawaajon boroga dindinanon mono iwaa wananon amba.”

¹⁹ Kaen ijoroto, mananon ii amambaaon qetama Joosef kokaen ijoro: “Merana, ii saanon mojen. Niinon ii mojen. Manasenon kaanagadeen wanjawo kolooro iwaa gbiliurutanon kaanagadeen koloon seisei ama

* 48:7: Jen 35.16-19

kanageso somata koloowuyato, Efraimbaa qaqaqabun'ayanon' mono Manase-waanon' qabun'a uugun' ewaa. Iwaa gbiliurutanon' mono koloon' seisei somata ama kanageso tuun'a tuun'a mamaga koloon' laligowuya."

²⁰ * Kaen' ijoro moro weemboria iikanon'adeen' kotuegon' oroma kokaen' jero:

"Israel yononon' mono oroo qa'gara qama kanagesogia
kotuegon' onjoma kokaen' jewuya:

Anutunon' mono oyan'boyon' ama ononota

ononon' Efraim ano Manase kaan'a koloowu."

Kaen' jen' Manase ii Efraimbaa newo baatanon' ano.

²¹ Israelnon' kotuegon' onono tegoro Joosefwaa qaa kokaen' jero: "Moba, niinon' komumambaa'on' anjento, Anutunon' onjowo laligon' ubaa. Iinon' mono unuano man' asaurugia yonoo balonon' eleema kembuya. ²² Iikanon' kema batugianon' balon' mosongi niinon' goonon' balon' toroqen' Sekem balon' kelegawo ii gonjen'. Niinon' balon' bambaana ii Amor kanageso yonowo manja qen' neenaa tiwo ano manjawaa soo somata iikanon' yonoonon'ga mewe. Joosef gii daremunuruga yonoo wangia koloojan'iwaa'on' ii daremunuruga yonoonon' qaagoto, goo bun'aga jen' tegoweta ewaa." Kian'.

49

Jeikobnon' merauruta kotuegon' onono.

¹ Kawaa gematanon' Jeikobnon' merauruta onoono kagi qaa kokaen' jero: "Ono mono horon' ajoroogi niinon' laaligogianon' kanagen' nomaen' koloowaati, iikawaa gejatootoo qaaya in'isaama jewe mobu:

² "Jeikobwaa merauruta, ono mono kan' ajoroon'
amagia Israelwaanon' qaa geja ama mobu.

³ "Oo Ruuben, giinon' neenaa mutu meranaga koloojan'.
Giinon' noo ku-usuna ano emba mewe esun'mumunaa hon'a mutuya koloona.
Qabun'agaa akadamyua ano ku-usun'a kanon'
kouruga yonoonon' unuuguja.

⁴ Haamonon' kowe siri qindiiro kalumalu kema kan'keji,
goo uuganon' mono iikawaa so waaro kalugon' lan' kema kan'kejan'.
Giinon' manja noo dun' eenanon' uma qembonanon' qen' embanawo ena
dun' kanon' mono anjon'jayawo koloon' tilooro.
Kawaajon' goo qabun'agaa akadamyuanon' mono
kouruga mende toroqen' unuugun' ewaa.

⁵ "Simeon ano Liwai yoronon' daremun'woiga koloojao.
Yoroo tiwo wasa gawon'garanon' mono kike kakasililin' kondoon'keja.

⁶ Yoronon' irin'soon'soon' qaganon' eja un'uri komugi
eej' totoon' ain'aa'on' bulmakao eja iyonoo
kana boro iwoigia lan' un'un' kotori meandangoya koloogi.

Kawaajon' yoronon' qaa arej' somon'gon'kebaoti,
niinon' iikawo uumotoon'go mende amakema'na.

Ajoajoroo ambaoti, niinon' iikanon' iyorowo mende toroqen' rama'na.

⁷ Uukazigaranon' geriawo koloojiwaa'on' ii jen' gasuaan' oronjen'.
Uuduuduugaranon' kanjan'awo koloojiwaa'on' ii jen' jororaan' oronjen'.

* 48:20: Hib 11.21

Niinonj kanagesogara kondeema onjombe yonononj Jeikobwaa balonj sokoma kembu.

Niinonj mendeema onjombe yonononj Israel batugianonj lanj goonjpora ama laligowu.

8 “Oo Juuda, goo daremunjuruganonj gii mepeseenj goma laligowuya.

Goo boroganonj mono kereuruga yonoo aro kokonjgiononj rabaa.

Manjaa merauruta yonononj mono goonj usugonj siminj kuma laligowu.

9* Oo Juuda, giinonj laion gbaworoya kaanja laligojanj.

Oo merana, gii borojanj menj oro qej nej nej laligonj

iikanonjadeen eleema kajanj.

Iinonj laion kaanja selia ama qeteteren

laion embia kaanja kamaanj koma enkeja.

Kuuyanonj ii kawali koloonj utunj mondowombaajonj keegia momakeju.

10 Ku-usumbaa aiweseya ii monjonj

Juuda yonoo borogianonjga mende unjuambaa.

Eja pombaa gbaruyanonj kania batugaranonj nano

monjonj ii mende qetegowaa. Qaago!

Iyana ano gbiliuruta jinjaronj dujanonj rama

laligonj ugi kanagenj monjonj asugiro kanageso tuunja tuunja yonononj

iwaa jeta tenj koma laligowu.

11 Iinonj donjgia wain apu gere batuyanonj somonjgoro nambaa.

Donjgia meria ii wain apu kasa batugaranonj gbadooro ewaa.

Iinonj opoya ii wain ooyanonj songbambaa.

Malekuya ii wain kotaa oo sayanonj qesaama qejaambaa.

12 Wain oo nero jaayanonj wain oo apu kaanja osaanj injanj kombaa.

Aju tokoya nero jetanonj aju ooya kaanja taaliwaa.

13 “Zebulun kanageso yonononj kowe goraayanonj laligowu.

Yonoo gomanonj wangoya wangoya sulunkebu.

Balonjgiaa jawoya iikanonj mono Saidon taonj baagenj kema ewaa.

14 “Aiskar ii donjgi siita koukouya iikawaa so kolooja.

Donjgi qaganonj dunj rarawaa gesoya woi iikawaa batugaranonj ama

qeteterenj lokolinj sologonj enkebaa.

15 Lokolinj sologonj haamo menj ero dunj miria ii

saanonj sokono gomanjanonj naanj totoonj koloowaa.

Ii iima gemata iwai lombotawo anjomambaajonj usugonj kemero

tosianonj welenqeqe gawonj mewaatiwaaajonj kuunj somonjonj

munjkebuya.

16 “Tosianonj Dambaa kanagesouruta mendunjonj onjonjgi

Dan iinonj mono aworo (defence) nama qaa dindinjajonj manja qenj

laligowaa.

Dan tuunj yonononj Israelwaa tuunj tosaanja iikaanja koloonj laligowuya.

17 Dan iinonj qato mokolenj kaanja kananonj enj

hooswaa gbakotanonj kiro aarunj lalanjaninj giliro

qaganonj rabaati, iinonj mono tama gemagama namononj kemebaa.

18 “Oo Ponj, giinonj nii kasa gbadononjga metogonj

* 49:9: Janj 24.9; Ais 5.5

angonj koma nombaatiiwaajonj jaa rinj mambomakemaŋa.

- 19 Kike kakasililinj tuunj yonononj Gad kanageso unuj onjoonj laligowuto, Gad yonononj mono meleema kanagianonj onotaanj iyanjia unuj onjoonj laligowuya.
- 20 “Aserwaa balononj nene morianj mamaga asuginkebaa. Kinj yonononj nene naanjiawo nenkejuti, iinonj mono nene kaanja ii balonjanonj komoro seinj iikanonj tosaanja ilaanj onjoma laligowaa.
- 21 “Nembarononj anjaa jaajaa naanjaajonj uulanjawo lansanj goonjpora amakeji, Naftalinonj mono iikawaa so koloonj meraboraanjuruta injiima-ainjainjiawo ii onjoma laligowaa.
- 22 “Wain gere apu jaayaa kosianonj komogi kota mamaga kuunj boria giliro kema sopa qisigonj seleenjenj kemakeji, Joosefnonj mono iikawaa so kolooja.
- 23 Iwaa kereurutanonj tiwo jangbenjia menj uugere qaganonj Joosefwaa tuunj ii onotaanj injidonj unuj onjoonj laligowu.
- 24 Kaenj laligowuto, Jeikobwaa beŋa Anutu ku-usunjawo iwaa borianonj mono menj kotiinj muro iinonj tiwo tokoya mende mesaonj boro siita sombanja qaa qero laligowaa. Anutunonj mono uuwaa lama galenja koloonj Israelwaa anjonjkonjonj Toya kolooja.
- 25 Manjaa Anutuyanonj mono ilaanj goma laligowaa. Benj ku-usunj kuuyaa Toyanonj mono kokaenj kotuegonj gono laligowa: Kombaa kotumotueyanonj mono kanakeewanja goononj kamaaro namo dusiita emuyaa apuyanonj mono goononj kouro merabora ano oro mamaga mokoloonj onjoma laligowa.
- 26 Baanja baanja iyonjoo kotumotuegianonj kambanja kambanja ejemba sokoma onono laligonj kougij. Baanja soroganonj yambu so nene gawonjia menj laligogij nene morianj asugiro laligonj kougito, goo amagaa kotumotueyanonj mono ii kuuya uuguwaa. Kotumotue kaanja kaananonj mono Joosefwaa wanjaa qaganonj ubu. Daremunj batugianonj ponj qerewenja jawinj tak-kootoya koloojiwaa laaligoyanonj ii kuuya mono enj ubu.
- 27 “Benjamin ii kasu kawalia kaanja kolooja. Gomaamba so tiwojunj tigonj oro unuj nenj gogonj onjomaakeja. Weenj asaganonj iwoi luluuma qenjeji, ii gomantiinja so mendeemakeja.” Kianj.

28 Israelwaa tuunj kuuya janggogia 12 ii kianj. Mangianonj kotuegonj onjoma qaa kaanja kaanja jero mogi. Kotumotuegia morota morota ii anja anja mendeema kuuya kotuegonj onono. Kianj.

Jeikobnonj komuro.

29 Kotuegonj onjoma nama qaa kokaenj jenj kotonj onono: “Anutunonj mono nuano niinonj isi alauruna komugiti, iyonjowo toroqemambaa anjenj. Noo

qamona ii mono manjurna yonoo kooronjianon kobaa Hit eja Efrombaa balon korianon eji, iikanon roj koma nombu. ^{30*} Kobaa ii Keinan balonon Makpela balon korianon Mamre kosianon eja. Aabrahamnon balon koria kobaayawo ii isinanaa qasiria ewaatiwaajon Hit eja qata Efron iwaanongga sewanja mero.

^{31*} Aabraham ano embia Saara ii kobaa iikanon roj koma orongi. Kaanagadeen Aisak ano embia Rebeka ii iikanon roj koma orongi. Niinon toroqen Lea iikanon roj kombi. ³² Aabrahamnon namo koria kobaayawo ii wala Hit yonoonongga sewanja merota eja.” ^{33*} Jeikobnon merauruta qaa kaen jen koton onono tegoro kanawoita hororo dun eeyanon uro goron qen komuro Anutunon wano isi alauruta yonoonon toroqero. Kian.

50

Jeikob roj kongi.

¹ Jeikobnon komuro Joosefnon lugun manja kepelaan mun ligon kema aroyanon giliro kemero buuta kiton nero. ² Kawaa gematanon Joosefnon doktauruta jen kootoyaa baatanon laligogiti, ii manjaa qamoya sele menj kotikotii keleganon moriwutiwaajon jen koton onono. Jen koton onono yononon Israelwaa qamoya kaen ama mugi. ³ Gawon ii menj laligogi weemboria 40 kuuya tegoro. Qamogia kelenon morinkegi, iikawaa gawon ii kamba koriga kaen menj laligonkegi. Iijipt kanatuuru yononon Jeikobwaajon weemboria 70:waa so jinjen qama saama laligogi.

⁴ Saama jinjen koma wosobiri laligogitiwaa kambanja iikanon tegoro Joosefnon Faarao kimbaa jinjaron mirinon gawon menj laligogiti, ii qaa kokaen injoro: “Niinon onoo jaagianon kiankoomu mokolooweti een, onoo mono noo jenanon menj Faarao kin qaa kokaen jegi mobaa: ^{5*} Manjanon jaawo laligon qaa kokaen somonjon jojopan qanon jen kotimambaaajon jen koton nono: ‘Niinon komumambaaajon anjen. Nii neenaajon jamo kobaa Keinan balonon osoweta nanji, noo qamona ii mono iikanon kema roj komba.’ Kawaaajon saanon kete jen kotona nii iikanon kema manjaa qamoya roj komago mombo eleema kamanja.”

⁶ Kaen injoro jegi Faarao kinjon ii moma kokaen jero, “Gii manjaaajon qaa somonjon jojopan qanon jen kotiinati, iikawaa so saanon kema manjaa qamoya roj komba.”

⁷ Kaen jero Joosefnon manjaa qamoya roj komambaaajon uro. Faarao kimbaa jawinuruta qabunagiawo kuuya, jinjaron miriaa ano Iijipt kantriwaa jotamemuruta qabunagiawo ii kuuya iwo motoon kengi. ⁸ Joosefwaa miri-waa sumanjuruta korebore, iwaa daremunuruta ano manjaa kanagesouruta yononon kaanagadeen motoon kengi. Embameraurugia, lama, meme ano bulmakao tuunja tuunja iigadeen mono onomesaogi Goosen gomanon ragi. ⁹ Hooswaa kareya kareya ano eja hoos qagianon ragiti, ii kaanagadeen kengi. Kaen mindirin tuun somata toton kengi.

¹⁰ Kema kema Jordan apu gowoya koton leegen toroqen kema Atad gomanon wiit dumun kotawaa honja ano kaawoya mendeema gosigiti, miri balon iikanon keuma jinjen aro metaama qama silama saama bolin laligogi. Joosefnon manjaaajon weemboria 7:baa so jinjen qama saama laligoro. ¹¹ Atad gomanon jinjen qama saagi balon toya Keinan kanageso yononon ii iima moma kokaen jegi, “Iijipt yononon mono jinjen saawaa

* 49:30: Jen 23.3-20

* 49:31: Jen 25.9-10; 35.29

* 49:33: Apo 7.15

* 50:5: Jen 47.29-31

areña uuta anju.” Kaen jegi miri balon iikawaa qata ii kanain Aabel Mizraim * qagi. Ii Jordan apu gowoyaa ween koukoutaagen eja.

¹² Jeikobnon merauruta jen koton ononoti, yononon iikawaa so otaan ama mug. ¹³ * Yononon qamoya angon Keinan balonon kema Mamre kosianon Makpela balon korianon kobaa eji, iikanon kema ron kongi. Aabrahamnon waladeen balon koria kobaayawo ii qasirigia ewaatiwaajon Hit eja Efron iwaanonga sewanja mero. ¹⁴ Joosefnon manaa qamoya ron kono tegoro aja, daremunuruta ano tosaan kuuya iwo manaa qamoya ron kombombaajon kengiti, iyononon mombo Iijipt balonon eleema kagi. Kian.

Joosefnon irona mende meleemambaajon mombo jero.

¹⁵ Joosefwaa daremunurutanon mangia komuro rama iima koton kokaen romongon jegi: “Joosef sili bologa kuuya ama muninj, iinon iikawaajon uuduudu moma nonoma kamba kokaamba kanain irona meleema nonombabo.” ¹⁶ Kaen jen Joosefwaa qaa kokaen angi keno, “Manjanon komumbaa ama nonoonon qaa kokaen jen kotoro: ¹⁷ ‘Ono mono Joosefwaajon qaa kokaen jegi mobaa: Daremunuruganon sili bologa ama tiwilaan gombombaajon angiti, giinon mono iyonoo singisonggogia ano kakasililingia ii mesaowa. Kawaajon giinon saanon manгаа Anutuyaa welenqeuruta nonoo singisongonana mesaowa.’ Yononon qaa ii angi Joosefwaanon karo moma mono qama saaro.

¹⁸ Kawaa gematanon Joosefwaa daremunuruta iyangio kan balonon tama batanon usugon kamaan kokaen ijogi: “Moba, nono goo welenqeuruga omaya kolojon.”

¹⁹ Kaen ijogito, Joosefnon meleema kokaen jero: “Mono keegia mende mobu. Niinon Anutuwa kitianon mende nanjen. ²⁰ Ononon, onjo sili bologanon tiwilaan nombombaajon kaparan koma angito, Anutunon ii meleeno kitianon iwoi awaa asugiwaatiwaajon kaparan koma ano. Kaen ama kondoon kuun nono kanatuuru mamaga onoo laaligogia somongowe iikawaa honanon kamba kokaamba asuganon kolooro iima kotojon. ²¹ Kawaajon mono keegia mende mobu. Niinon mono ononon ano embameraurugia onoo laaligogia kuuya nanjon onoma laligomanja.” Kaen jen kilenagaaa irona ii mende meleemambaajon mombo jen kotiin gumbonjonon ama onono. Kian.

Joosefnon komuro.

²² Joosefnon manaa kanagesouruta yonowo toroqen Iijipt balonon laligogi. Joosefnon laligon uru yambuya 110 kolooro komuro. ²³ Joosefnon esa amboanja Efraimbaanonga koloogi ii injiro. Kaanagadeen Manasewaa meria Makir iwaa meraboraanja koloogi Joosefwaa tawoyanon ononon doongon onono.

²⁴ Kawaa gematanon Joosefnon daremunuruta yonoonon qaa kokaen injiro, “Nii komumambaajon anjento, Anutunon mono kalan koma onono laligowuya. Iinon onjo balon kokainonga unuama balon Aabraham, Aisak ano Jeikob yonoo bunaga koloowaatiwaajon jen tegon jojopan qaanon jen kotiiroti, mono iikanon kema laligowu.”

²⁵ * Kaen injiro Israelwaa meraurutanon qaa jen somongon jojopan qaanon kokaen jen kotiiwutiwaajon jen koton onono: “Anutunon kalan koma onono laligogi niinon komuwe noo siina ii mono balon kokainonga

* **50:11:** Abel = Jingen saawaa areña. Mizraim = Iijipt. Hibruu qaa kaanja. * **50:13:** Apo 7.16

* **50:25:** Eks 13.19; Joos 24.32; Hib 11.22

anjon Keinan balonon kembu.”²⁶ Kaen jen yambuya 110 kolooro komuro. Komuro Iijipt kanon qamoya ii sele men kotikotiwaa keleganon morin qamo bokisnon anji ero. Kian.

RUUT

Ruutwaa sunduya

Jen̄asa-asari

Eja pon̄ yon̄oo kamban̄gianon̄ Israel yon̄oo laaligogia ii uma kamaan̄awo. Uugia meleengi oyan̄boyan̄ laligogito, iikawaa gematanon̄ silemale laligogi kamaan̄ kamaan̄ sooro lombo uutanon̄ deen̄qeema siin̄sereren̄ laligogi. Laligon̄ iikawaa gematanon̄ uugia meleengi. Kaan̄ kaan̄ ama laligogi. Ruutnon̄ kamban̄ iikanon̄ luaewaa kania qendeeno. Moab emba iinon̄ Israel ejaga mero. Eja kanon̄ komuro Ruutnon̄ en̄aroya Israel emba iwo pondan̄ ororon̄ somongon̄ Israelwaa Anutuyawo tororo qokotaan̄ laligoro. Kaen̄ laligon̄ kantria Moab mesaon̄ Israel uutanon̄ kan̄ tetegoyanon̄ loya mutuyaa tinitosauruta yon̄oo batugianon̄ga eja dologa mon̄ mokolon̄ mero. Yoroo gbiligara mon̄non̄ kin̄ Deiwidwaa amboya kolooro. Deiwid iinon̄ Israel yon̄oo kin̄ pon̄gia qabun̄aya uuta laligoro. Deiwidwaa gbilia mon̄ ii Jiisas. Ruutnon̄ yambu 1110–1100 Kraist mende kolooroton̄ laligoro.

Eja pon̄ buk iikawaa sunduya kanon̄ laaligowaa kania kokaen̄ qendeengi: Ejembanon̄ Anutu gema qegi kamban̄ kanon̄ kakasililin̄ kondemondeen̄ somatanon̄ qagianon̄ umakero. Ruutwaa sunduyanon̄ kana kokaen̄ qendeen̄ja: Waba emba iinon̄ uuta Israelwaa Anutuyaanon̄ meleema molaari kanagesonon̄ toroqero kotumotuenon̄ qaganon̄ uro oyan̄boyan̄ mokolooro.

Buk kokawaa bakaya wan̄a 3 ii kokaen̄:

- 1) Naominon̄ Ruutwo Betlehem eleeni. 1.1-22
- 2) Ruutnon̄ Boazwo aiton̄gori. 2.1–3.18
- 3) Boaznon̄ Ruut ii embiaga mero. 4.1-22

Elimelek ano suman̄uruta yon̄onon̄ Moab ken̄gi.

¹ Kerugen̄ Israel uutanon̄ kin̄ mon̄ mende laligoro eja pon̄ yon̄onon̄ kanatuuru galen̄ koma on̄oma laligogi. Kamban̄ kanon̄ bodi koloon̄ balon̄ kuuya sokoma ero. Bodi kamban̄ kanon̄ Juuda eja mon̄non̄ embia ano merawoita un̄uama taon̄gia Betlehem mesaon̄ kantri qata Moab kanon̄ kema raran̄ dundungia meagon̄ waba laligogi. ² Eja qata Elimelek, embia qata Naomi ano merawoigara qagara Malon̄ ano Kilion̄ balon̄gia qata Éfrata. Yon̄onon̄ taon̄gia Betlehem mesaon̄ Moab balonon̄ kema kanon̄ laligogi. *

³ Iikanon̄ laligogi Naomiwaa loya Elimelek komuro. Komuro Naominon̄ emba maloya koloon̄ merawoita yorowo laligogi. ⁴ Merawoita yoronon̄ laligon̄ somariin̄ Moabga emba woi qagara Orpa ano Ruut † agimin̄ aogi. Agimin̄ aogi toroqen̄ Moab balonon̄ yambu 10:baa so laligon̄ kougi. ⁵ Laligon̄ kouma merawoita woi Malon̄ ‡ ano Kilion̄ yoronon̄ kaan̄agadeen̄ komuri. Komuri nemun̄gara Naomi iinon̄ lomeria qaa an̄odeen̄ laligoro. Kian̄.

Naomi ano Ruut yoronon̄ Betlehem eleeni.

* **1:2:** Efrata: ii Betlehem goman̄ liligon̄ ejati, balon̄ iikawaa qata. Ruut 4: 11, Jen 35: 19, 1 Sml 16: 18, Mai 5: 2 † **1:4:** Ruut: qa iikawaa kania ii ala-ala. Jiisaswaa ambosakon̄uruta yon̄oo batugianon̄ emba 4 kokaen̄ laligogi: Taamar, Raahab, Ruut ano Batseba. Mat 1.3-6 ‡ **1:5:** 3 Malon̄: qa iikawaa kania ii esun̄kamakamaa eja

⁶ Naominon ajodeen Moab kantrinon laligon kamban monnon qaa kokaen jegi moro: 'Ponnon kanatuuruya ilaan onjoma Israel kanon nembanene sogianon mokoloon onjoma.' Kaen moma Moab mesaon Israel balonon eleema kemambaajon joronqoron ama enarowoita yorowo waagi.

⁷ Waama goman balon laligoroti, ii mesaon Juuda balonon eleema kemambaajon ano enarowoita yorowo motoon kananon kenji.

⁸ Kananon kema Naominon enarowoita kokaen irijoro: "Emba woi, oro mono eleema nemunwoigara yoroo gomanon kema laligowao. Oro noo lomeraana komugiti ano nii nono awaagadeen kalan koma noma laligori Ponnon mono kawaa so tawaya meleema awaagadeen kiankoomu orono laligowao. ⁹ Ponnon saanon kana mero oro eja mombo agimin aon laaligo raranagara yoroo mirinon mokoloon uukorisoro qaganon laligowao." Kaen irijon buugara kiton neroto, yoronon amburerej ama silama saari.

¹⁰ Saama kokaen ijori: "Qaago! Noro mono giwo eleema goo kanageso tuunga yonoonon kembonja."

¹¹ Kaen ijori meleema kokaen irijoro: "Oo enarowoina, mono naambaajon niwo kawowaajon anjao? Nii mombo eja merawoina mewe somariiri ii orombaoraga me? Kaen romongowaoragati een, iikanon mende sokonja. Qaago totoon! Mono keteda koi eleema kembao. ¹² Nii emba waja koloojeniwaajon eja monnon nii mende nombaa. Oo enarowoina, oro mono eleema mirigaranon kembao. Nii mombo eja memambaajon romongon kete gomantiinja eja mombo en korowo koloon merawoina qokoloon orombenagati een, ii mono kilen bimobimooyawo.

¹³ Mera ii somariiri lowoigara oromambaajon mamboma laligowaoraga me qaago? Yoroonon ama eja memegaraa kania somongon aon kamban batuya koriga ii een laligowaobo. Ii mende sokonja. Oo enarowoina, iikaan qaago. Ponnon boria boraama lona nuano komurotiwaajon laaligonanon bimooro nii oroonon wosojinjina mojen."

¹⁴ Kaen irijoro mombo toroqen silama saari. Saari tegoro Orpanon enaroyaa yeizozoya jen buuta kiton nen eleema mirianon keno. Orpanon kenoto, Ruutnon kaparan koma sele kopaya kaanja qokotaaro. ¹⁵ Kaanja qokotaaro Naominon kokaen ijoro: "Moba, alaganon kenja. Iinon anjaa bensakon ano anjaa ejemba tuun yonoonon kenja. Gii mono kaangadeen eleema miriganon kema."

¹⁶* Kaen ijoroto, Ruutnon kilen kokaen meleeno: "Nii mono gii gomesaomanatiwaajon kaparan mende koma jewa. Saanon jena giwo kembo. Gii noma nomaen kembagati, nii mono kaangadeen giwo iikanon kema. Gii dakanon dakanon laligowagati, nii mono kaangadeen iikanon laligomanja. Goonon ejemba tuun ii noo ejemba tuun naga kolooji goonon Anutu ii noo Anutuga kolooro laligomanja.

¹⁷ Gii dakanon komuwagati, nii mono kaangadeen iikanon komuweron koma nombutiwaajon mojen. Qaa ii kokaen jen kotiijen: Koomu mo-tongonon mono mendeema norombaa. Iwoi morota monnon mendeema norombaati een, Ponnon saanon iikawaa irona meleeno noo qananon uba."

¹⁸ Kaen jen iwo kemambaajon kotakotagadeen kaparan kono iima moma koton kawaa qaaya mombo mende ijoro.

¹⁹ Mende ijoroto, motoongara kema kema Betlehem taanon keuri. Keuri taanon ejemba kuuyanon ii iriima korisoro somata moma ajoroogi. Emba yononon qama Naomi koma horon jolonon kokaen jegi: "Ei! Ii onanon, Naomi yanjo me nomaen? Oowe oowe oowe!"

* 1:16: Ruut 2.11-12; 2 Kij 2.2-6

²⁰ Kaen jegi Naominon kokaen injjoro: “Noo qana Naomi ii eenj mende gabu. Nii uukorisoro embaga qaago. Anutu ku-usunj Toyanonj mono kondoonj nono uukondunj moma laligojenj. Kawaajonj noo qana Mara qagi sokombaa. § ²¹ Noononj iwoi mamaga wala ero taonj koi mesaonj kembeto, kete Poñonj nuano bobora eleema eenj omaya kajenj. Poñ ku-usunj Toyanonj qaana gosinj mej bolinj nono konajilinj qaganonj laligojenj. Kawaajonj qana Naomi ii mono eenj qabubo.” Kianj.

²² Naomi ano enaroya Ruut, Moab emba kanonj Moab mesaonj Betlehem taononj kariti, kambañ iikanonj ejembanonj kanainj padiwaa alia baali ii gawonjgiononj kema borogianonj kunjgi.

2

Ruutnonj Boazwaa gawononj baali otano.

¹ Naomiwaa loya Elimelekwaa isi uutanonj tinitosaya, eja qabunayawo monj qata Boaz laligoro.

² * Kambañ monononj Moab emba Ruut iinonj enaroya Naomi kokaen ijoro: “Saanonj jenj tegona nii gawonj monononj kema ejemba baali gowia kuma reremonja mesaonjkejuti, ii otama mej kuluumaña. Nii saanonj eja mombaa jaanonj iima-ainj mokoloowe nisosoroonj ‘Oonj!’ jero saanonj iwaa gematanonj kema ii mej kululuumaña.” Kaen jero Naominonj ijoro: “Oo enarona, saanonj kamba.”

³ Kaen ijoro mesaonj gawonj monj morowaanonj gawonja, ii mende moma kilenj tondou kema nama baali kunjgi yonoo gemagianonj kema gowia motomotoonj qeqelala kamaanj egiti, ii otama otama keno. Gawonj korianonj kenoti, ii Boazwaanonj gawonjga. Boaz ii enaroya Elimelekwaa isinonjga monj.

⁴ Baazonj ketego koi Betlehemga kouma gawonj ejembauruta injiima jolonjia kokaen jero: “Bonjonj! Poñonj mono onjowo laligowa.” Kaen jero meleema kokaen qagi: “Poñonj mono kotuegonj gomba.”

⁵ Kaen qagi Boazonj gawonj galenjaajonj kokaen qisiro: “Emba ii monononj?”

⁶ Kaen qisiro kokaen meleeno: “Emba ii koriganonjga. Ii Naomiwo Moab kantrinonjga kari. ⁷ Iinonj gomaamba amandiinanonj kanj qisinj nono ‘Oonj!’ jewe gawonj ejemba yonoo kanagianonj onjotañ baali gowia otama mej kululuuja. Gawonj pondan j mej laligonj ketada koi kuunonj endu kema haamo mej raja.”

⁸ Kaen meleeno Boazonj Ruut kokaen ijoro: “Borana moba, nii qaa goroga monj gomaña: Gii gawonj koi mende mesaonj tosaanja yonoo gawononj mende kema baali mej kululuuwa. Mono noo welenjqqe embauruna yonowo motoonj koikanonj otama laligowa. ⁹ Nii gawonj ejauruna goosiriwubotiwaa songo anjenj. Gawonj noma nomaeeñ kema dumunj kota kumbuti, gii mono iikawaa jaagalenj ano yonoo gemagianonj kema emba yonowo laligowa. Apugaajonj mobagati eenj, welenjqqe yonononj apu koworanjenonj kosojuti, saanonj iikanonj kema apu newa.”

¹⁰ Kaen ijoro Ruutnonj moma balononj kemenj usugonj Boaz kokaen ijoro: “Nii nomaembaajonj waba laligonj kilenj goo jaanonj kiankoomu mokoloowe iikaanja kalanj koma nonjanj?”

¹¹ Kaen ijoro kokaen meleeno: “Nii goo nanamemengaa sunduya ii kuuya jegi mojenj. Gii loganonj komuro enaroga awaagadeen galenj koma laligonj

§ 1:20: Qa woi: ii Hibruu qaa kanagarawo. Naomi = uukorisoro. Mara = uukondunj. * 2:2: Lew 19.9-10; Dut 24.19

kouna. Gii nemunmanğa ano kolokoloo kantriga mesaonj ejemba wala mende moma nononati, kilej nonoo batunananonj kanj laligojanj. ¹² Gii sumanjuruga sili awaa qendeema onjona Anutu Israel nonoo Pohnananonj mono iikawaa tawaya gomba. Kurunonj enğananonj meraanğa reenreen koma onomakeji, iikawaa so gii Anutuwaa umuganonj laligomambaajonj koi kana.”

¹³ Kaen ijoro Ruutnonj kokaen meleeno: “Somatana, nii goo gawonj meme embauruga yonjoo tani qaagoto, giinonj kilej sili awaa qendeema nonjanj. Giinonj qaa nuna selenatunja.” Kaen meleeno.

¹⁴ Nembanene kambañanonj karo Boaznonj Ruut kokaen ijoro: “Saanonj koi kanj bered kitia menj wain apu aasonjawanonj qendunjonj newa.” Kaen ijoro gawonj ejemba yonjowo raro Boaznonj baali honj oonkootoya tosia muro. Ii muro nenj tomenjuno nene tosia mesaoro raro. ¹⁵ Rama waama kema toroqen baali gowia otano Boaznonj gawonj ejauruta kokaen menj koton onjono: “Iinonj baali gowia boranjawo iikawaa batugianonjga kaanğadeen otama menj kululuuwaati eenj, onjono qaa tokoronkota mende menj mubu. ¹⁶ Kaen qaagoto, baali gowia tosia ii boranjianonjga kaanğadeen horogi kamaaro anjgi kanj iyanğajonj menj kululuuwaa. Onjono mono ii mende menj mubu.”

¹⁷ Kaen menj koton onjono Ruutnonj baali gowia korama menj kululuuro uro honj ano kaawoya mendeema oromambaa sapa sarayawononj kosonj korereñjonj gosiro honj geso karoombaa so (36 liita) kolooro gomanj siñsiñjonj karo. ¹⁸ Kaen kolooro baali honj ii menj taononj eleema kanj dawi koranoti, ii enjaroya qendeema muro. Kawaa gematanonj nene nenj timbiriñjonj tosia mesaoroti, ii kaanğadeen unjuma muro.

¹⁹ Ii muro kokaen qisiro: “Gii kete dakanonj kema baali otama menj laligojanj? Morowaa gawononj kema gawonj menj laligojanj? Eja galen koma gonjaati, Anutunonj mono ii kotuegonj muba.” Kaen qisiro morowaa gawononj kema gawonj menj laligori, i waa sunduya Naomi ijoro: “Nii kete eja mombo gawonj mejenjati, i waa qata ii Boaz.”

²⁰ * Kaen ijoro Naomiwaa eleñ kamaaro kokaen ijoro: “Pohnonj mono Boaz kotuegonj muba. Pohnonj kiankoomu nonomambaa qaa somonjgoroti, iikawaa so mono pondanj lomeraanjurunanonj komugiti ano anana kete koi laligojonj, nonoojonj kiankoomuya mende anjonj koma laligoja.” Toroqen qaa kokaen jero: “Eja ii nonoo tinitosananaga ano isinanaa doweya meme ejaga. Kawaañonj iinonj mono saanonj galen koma nonombaa.”

²¹ Kaen jero moma Moab emba Ruutnonj kokaen jero: “Qaa monj toroqen kokaen niñojaa: ‘Gii mono noo gawonj meme ejemba yonjowo bonj qen laligona nononj baali kuuya ii kundaborowuya.’”

²² Kaen jero Naominonj kokaen ijoro: “Oo enjarona, ii awaa. Gii tosia yonjoo gawonj korianonj kena sili bologa ama gombubo. Kawaañonj gii saanonj Boazwaa gawonj meme emba yonjowo kema gawonj menj laligowa.”

²³ Kaen jero Ruutnonj Boazwaa gawonj meme emba yonjoo kosogianonj bonj qen laligonj honj otama menj kululuunj laligoro baali ano wiit kunjun kambañanonj tegoro. Tegoro toroqen enjaroya Naomiwo laligori. Kianj.

3

Ruut ano Boaz yorononj baali gawononj aitonjori.

¹ Kambañ tosia tegoro Naominonj enjaroya Ruut kokaen ijoro: “Oo enjarona, nii saanonj eja monj batogonj mokoloowe galen koma gono iwo

* **2:20:** Lew 25.25

keraqeeango qaganon geengo miriga kalan koma raba. ² Gii gawon meme emba yonowo mokotaan laligonati, iyonoo galengia Boaznon mono nonoo tinitosanana. Moba, iinon kete gomantiina baaliqeeq sombenon kemen baali hona ano kaawoya mendeema oromambaajon sapa sarayawonon koson korerejjon gosiwaa.

³ Kawaajon gii mono keteda koi apu arin selega kele unkoowayawonon morin opo suruga mouma baaliqeeq sombenon kemeba. Emu kemebato, wala sigensigen laligona nembaneneya ano apu kizanja nedabororo kawa gematanon saanon iwaa jaanon asugina giibaa. ⁴ Gaombaajon moma kamaan dakanon hon koma ewaati, mono ii iima kanon kema. Kokojiji gombaatiwaaajon qisiwagati, iikawaa kaisareya mono kokaen amba: Gii iwaa kooronjon kema kaniaagej esu kitia mena waaro kemen ewa. Kaen ena mokoloon goma nomaen ambagati, ii gijoro moba.”

⁵ Enaroyanon kaen ijoro Ruutnon kokaen meleeno: “Qaa kuuya nijojani, ii saanon andaboromana.”

⁶ Kaen meleema baaliqeeq sombenon kemen enaroyanon jey koton murotiwaa so otaan andabororo: ⁷ Boaznon gomantiina nembaneneya ano apu kizanja nedabororo selia menj looriro waama baali tuun mombaa goraayanon kemen gaon ero. Kanon ero Ruutnon olon janjan qej kema kaniaagej esu kitia metaama iikanon kemen ero. ⁸ Ero goman ruujanon iwoi mombaajon aarun lalananiro uuta tooro moma eleema emba mon kanaanon eroti, ii mokoloon iiro.

⁹ Iima qisin muro: “Gii moronon?” Qisin muro kokaen meleeno: “Oo somatana, nii Ruut, goo welenqeeq embaga. Giinon geengaa isigaa doweya meme eजा koloojan. Kawaajon Juuda onoo nanamengia otaan nii saanon galen koma noma esuganon turun nomba.”

¹⁰ Kaen meleeno kokaen ijoro: “Oo borana, Ponon mono kotuegon gomba! Gii saanon eja wanaya me qaqabuna esuhinagiawo yonoo gemagianon kenagato, iikaanja mende anjan. Gii eenanon isiuruna awaa nanjon onoma laligonago kete ii uugun sili awaa soroya anjan. ¹¹ Oo borana, gii mono toroko mende moba! Bonjon laligowa! Gii emba awaa soroya koloojani, ii taombaa ejemba kuuyanon moju. Kawaajon gii ii me woiwaaajon qisin nombagi, nii ii saanon ama goman. ¹² * Nii goo tinitosa koloon galen koma gomanatiwaa so koloojen. Qaa ii onjato, eja monjon nuugun isinaa doweya meme eja mutuya kolooja. Nii iwaa qerewenaga laligojen. ¹³ Kawaajon gii saanon gomantiina koi kokaen ewa. Dowe meme eja mutuyanon woran sewanga memambaajon jenagi een, ii awaato, sewanga mende memambaajon mobaati een, niinon saanon sewanga memana. Qaa ii somonjon Pombaa qatanon jopon qaanon jey kotiijen. Kawaajon saanon bonjon ena goman amba.”

¹⁴ Boaznon kaen ijon emba monjon baaliqeeq sombenon iwaanon kamaaroti, monjon ii mobabotiwaajon moro. Kawaajon Ruutnon Boazwaa kanaanon kamaan eroto, wengeran suluro kamban iikanonadeen monjon ii mende iima kotooro olon kemaatiwaaajon waaro. ¹⁵ Waaro Boaznon kokaen ijoro: “Mono malekuga seleganonga metogon qerereen menj namba.” Kaen ijoro metogon menj nano baali hona 25 kilogrambaa so gosin maaro kemero. Kemero menj kobibiin Ruutwaa sawinanon ano anjon eleema taanon keno.

¹⁶ Ruutnon taanon kema enaroyanon keuro qisiro: “Oo enarona, nomaen ej kajan?” Kaen qisiro Boaznon iwaa iwoi kuuya anoti, iikawaa sunduya ijoro moro.

* **3:12:** Ruut 2.20

¹⁷ Moro kokaen toroqen ijoro: “‘Gii enarogaajon bobora mende kamba,’ kaen nijon baali koi nonja.”

¹⁸ Kaen ijoro Naominon kokaen jero: “Oo enarona, eja iikanon kete een haamo mende mewaato, qaaga galen koma laligoro ii mindingogi tegerogo kawaa gematanon rama haamo mewa. Kawaajon gii mono sosoo mamboma rama qaaga nomaen jegi asugiwaati, ii moba.” Kian.

4

Boaznon Ruut embiaga mero.

¹ Boaznon taombaa kiropo naguyanon kema qenjaaro sombenon kamaan raro. Raro isiaa dowe meme ejawaa qaa jeroti, iinon kan uugumambaa ano iwaajon kokaen qaro: “Oo alana, gii saanon koi kan kamaan rabaga.” Kaen qaro kan kamaan raro. ² Raro Boaznon taononga jota meme eja boro woi (10) onjono kagi rabutiwaa injjoro motoon kamaan raga.

³ Ragi Boaznon isiaa dowe meme eja ii kokaen ijoro: “Kamban kokaamba Naominon Moab kantri mesaon eleema karoti, iinon danana Elimelekwaanon balon kitia ii sewanja mewutiwaa eja. ⁴ Kawaajon niinon kokaen romongojen: Gii qaa ii mobagatiwaa gijojen. Gii isinaraa dowe meme ejaga koloona niinon goo qerewengga koloojen. Dowe meme eja mon mende laligoja. Kawaajon giinon ii sewanja mewagatiwaaajon kuun gonjen. Gii ii sewanja memambaa aija mobagati een, ii saanon sewanja mewato, ii togowagati een, saanon ii kaanagadeen jena momanja. Ii saanon eja koi rajuti, iyonoo jaanon jewa. Ii kanatuuru tuunnaa jotameme koi yonoo jaagianon jewa.” Boaznon kaen ijoro eja alianon kokaen ijoro: “Nii ii saanon sewanja memanja.”

⁵ Kaen ijoro Boaznon jero: “Gii Naomiwaanon balon koria sewanja mewagati, kamban iikanon mono Moab emba Ruut, eja komurotiwaa maloya ii kaanagadeen sewanja mewa. Kaen ana eja komurotiwaa qatanon mono borosamo balon kanon ewaatiwaaajon ii galen koma laligowa.”

⁶ Kaen jero dowe meme eja mutuyanon meleeno: “Kaen kolooro niinon ii sewanja memambaaajon amamaajen. Ruutnon neena meraboraana yonowo motoon borosamon mendeengi motomotoon yononon balon kitia melamelaa iikayadeen bunja qen aowubo. Nii kaen amambaaajon amamaajen. Kawaajon giinon saanon ii sewanja mena geengaa bunjaga koloowaa.” Kaen meleeno.

⁷ * Kerugen Israel utanon monon balon iwoi sewanja mero bunjaga kolooro iikawaa qaaya kotiiwaatiwaaajon yononon sili kokaen ama laligogi: Qaa jen tegon soomongo angi tegero iyeroononga monon kana esuya qetegon alia munjero. Israel yononon iwoi sewanja memewaa qaaya tegeroti, ii sili iikaanja kanon qendeema laligogi

⁸ Kawaajon eja kanon Boaz kokaen ijoro: “Giinon ii saanon sewanja mena bunjaga koloowaa.” Kaen jen kana esuya qetegon Boaz muro. ⁹ Ii muro Boaznon jotameme eja ano kanageso kuuya kokaen injjoro: “Niinon Elimelek, Kilion ano Malon yononon iwoi kuuya ii Naomiwaanonga sewanja mejen. Ono ii kete jaasewan qen nanjon jewutiwaa so koloouu.

¹⁰ * Nii Moab emba Ruut, Malombaanon malo ii kaanjadeen sewanja mewe noo embanaga koloowaa. Kaen ama eja komurotiwaa qatanon borosamo balon kanon ewaatiwaaajon ii galen koma laligomanja. Qata kaen mende aliwaato, gbiliurutanon Elimelekkaa qata duduuwubotiwaajon ii

gawmambaa buknonj oogi enj ubaa. Onjo ii kete jaasewanj qerj nanjonj jewutiwaa so koloobju.”

¹¹ * Boaznonj kaenj jero jotameme eja ano kanatuuru taombaa kiropo naguyanonj sombenonj ragiti, iyonononj kuuya kokaenj jegi: “Nono ii jaasewanj qerj nanjowonja. Ponjonj, embaga goo mirinonj kawaati, ii saanonj kotuegonj muro iinonj mono Reizel ano Lea yoroo so koloowaa. Yorononj Jeikobwaanonj meraboraanja mamaga qokolori Israel kanatuurunananonj kolooro. Gii saanonj Efrata balononj jotameme eja esuhinawo koloonj Betlehem taononj qabunagawo laligowa. ¹² * Ponjonj emba malo saranj iimaanonja gbili gombaati, goononj kanageso yonononj mono Juuda ano Taamar yoroo meragara Perezwaanonj sumanj yonjoo so koloonj laligowu.” Kianj.

Boazwaanonj gbili yonjoo qa arengia

¹³ Kaenj ama Boaznonj Ruut wama mirianonj kema embiaga mero Ponjonj kotuegonj muro koro ama meraga mero. ¹⁴ Meraga mero emba yonononj Naomiwaa kokaenj jegi: “Nono Ponj mepeseejonj. Iinonj kete isigaa dowe meme ejaga gonja. Iinonj saanonj galenj koma goma laligowaa. Mera kanonj Israel uutanonj qaqabunagawo koloowaa.

¹⁵ Goo enjaroganonj jopagonj gomakeja. Goo merauruga 7 laligowuyagati eenj, iinonj mono ii kuuya unjuugunj ilaanj goma laligoja. Iinonj kete esaga gono iinonj mono laaligoga tililuaanj keraqeeanjo qerj goma laligowaa. Kanagenj emba wanja koloona iinonj saanonj galenj koma gono laligowaga.”

¹⁶ Kaenj jegi Naominonj mera ii menj doonjonj galenj koma munj laligoro.

¹⁷ Emba kosianonj laligogiti, iyonononj kokaenj jegi: “Naomiwaanongga esia meraga koloobju.” Kaenj jej qata Obed qagi. Obedwaa meria Jesi, esia kinj Deiwid.

¹⁸ Qa arenj koi ii Perezwaanongga kanainj nama Deiwidwaanonj uja: Perezwaa meria Hezron, ¹⁹ Hezrombaa meria Raam. Raambaa meria Aminadab. ²⁰ Aminadabwaa meria Naason. Naasombaa meria Salmon. ²¹ Salmombaa meria Boaz. Boazwaa meria Obed. ²² Obedwaa meria Jesi. Jesiwaa meria kinj Deiwid. Kianj.

Joonawaanon gejatootoo qaa Joona Jenasa-asari

Buk koi kanon gejatootoo qaa qaita mon kolooja. Ii Joonawaanon nomaen asugiroti, iikawaa sunduya. Anutunon qaa kokaen jen koton muro: “Gii mono Assiria kantriwaa siti waja qata Niiniwe kanon kema uukuuku gawon mewa.” Assiria yononon kakasililingia somata ero Israel yononon kere yonoo boronon komuwombotiwaajon toroko moma laligogi. Anutunon Joona kaen jen koton muroto, Joonanon togon Anutuwa qele koloon Niiniwe kemambaajon qotogoro. Ii kokaembaajon togoro: Anutunon siti ii tiwilaamabaa galen meme qaa ijoroto, Joonanon iikawaa so onanon koloowaatiwaajon mende moma kotiuro.

Joonanon togon qotogoro lombo uuta qaganon uro iikawaa gematanon iyanaa jaajaa amambaa ajna men kamaan ama ten koma keno. Kema uukuuku gawon mero Niiniwe seiseyanon uugia onanon meleenji. Kawaaajon Anutuwa uuta olomooro mende tiwilaan onono. Kawaaajon Joonawaa uutanon bolin kobooro komumambaajon moro. Kin mononon yambu 782–753 Kraist mende koloorotinon galengiaqa laligoro Joonanon kamban kanon gawona mero. Joonawaanon goman qata Gat Hefer ii Nazaret kosianon, 5 kilomiita kekembaa so. Niiniwe ii koriganon, 500–600 kilomiita kekenaa so.

Kanagen Israel yononon iyangio gejatootoo ejemba yonoonon qaa moma mende ten koma yangisen laligogi Anutunon jen tegoro Assiria yononon kan unuj unuama kenji iyanjaa nanangia ii kaen sooro. Buk koi ii Anutuwa kania woi kokaen ninisaanja: Nono kuuya Anutuwa uuainja tororo ten kombonatiwaa so koloojon. Kaen mende ambonati een, lombo mono onanon qanananon ubaa. Anutuwa kania waja mon ii kiankoomu ano uujon. Anutunon ajaa kaziuruta Assiria gadokopa yonoo singisongogia kaarjadeen mesaon iimaleinonnga metogon onombaatiwaajon kaparan komakeja. Ironja bologanon qagianon ubabotiwaajon moma kotin unana melembonatiwaajon kuun nononja.

Buk kokawaa bakaya waja 4 ii kokaen:

- 1) Anutunon Joona oono yangisen ano. 1.1-17
- 2) Joonanon uuta meleema saranonga lolooro. 2.1-10
- 3) Joonanon Niiniwe kanageso uugia kuuro. 3.1-10
- 4) Uugia meleenji Anutunon kiankoomu onono. 4.1-11

Joonanon Pon qetama kokomomola mero.

1 * Israel kanon Pombaanon qaa ii Amitai iwaa meria Joonawaanon kokaen kolooro: 2 “Assiria kantriwaa siti somata Niiniwe ii ween kouk-outanon eja. Yononon bao jaagoo kaanja koloon kilengiaqa lansan nama men tintuan laligonkeju. Iikawaa qaaya ii noo jaasewananon kouro mojen. Kawaaajon gii mono waama eu kema noo bunja qaana injinon uugia kuuwa.” 3 Kaen ijoroto, Joonanon Pombaa jaasewanonnga olon kok koma ween kemekemetanon baagen kemambaajon keno. Kema goman qata Jopa (Jaffa) kanon kemen wango mon mokoloon jero, “Yonowo saanon Tarsis gomanon Spein kantrinon kemaña.” Kaen jen kana sewanja men wanganon uro. Kaen uma Pombaa jaasewanonnga kokomomola men keno. 4 Kenoto,

* 1:1: 2 Kin 14.25

Ponjon haamo kotakota wasiro kowenon kemen kuuro siri dimbon somata waama wanjo qero jangomambaajon ano. ⁵ Kaen kolooro wanjo gawon eja yonjonon toroko moma iyanggiaa benjurugaa so anja anja qama koolin onjonji. Kaen ama wanjonon afaangowaatiwaajon kawaa hina iwoi kuuya men borogi kowenon kemero, Joonanon wanjo dutaa utanon kemen iikanon olon koma gaon komunagbiili ero.

⁶ Iikanon ero wanjo galenanon iwaanon kanj kokaen jen muro: “Gii mono naambaajon koi gaon ejan? Mono waama geengaa benja qama koolina iinon ilaan nonono mende tiwilaawonaga.”

⁷ Kaen jen mun batugianon aminj moma jegi: “Ayo, mono kawu! Mono unju kuuwonja. Eja morowaa singisongoyaaajon ama iimalein koi qanananon uji, iikawaa kania mokoloowonja.” Kaen jen unju kuugi Joona asugiro. ⁸ Asugiro jegi karo kokaen qisin mugi: “Iimalein tiwitiwilaa koi ii morowaa singisongoyaaajon ama qanananon uji, gii mono iikawaa kania ninjowa. Gii naa gawonja menkejan? Gii daankaya kajana? Goonon kantri ii daen? Goo kanagesouruga ii dakanon laligoju?”

⁹ Kaen qisin mugi kokaen meleeno: “Nii Israelga. Hibruu ejaga koloojen. Nii Pon, Siwewaa Anutuya waeya men mepeseenkejen. Iinon kowe ano namo toboga mokolon orono. ¹⁰ Iinon gawon osiqosiawo nono togon Pombaa jaasewarjonja olon kok koma kajen.”

Kaen meleeno moma aarun lalanjanin kokaen ijon jen mugi: “Yei! Gii mono naambaajon ama kaen anjana?” ¹¹ Kowenon toroqen bolin kotiin qindiin ero. Kawaaajon kokaen qisin mugi: “Nono mono iwoi nomaen ama gonin irona mena kowenon goron qenaga?”

¹² Kaen qisin mugi kokaen meleema injoro: “Siri dimbon koi mono noojon ama qanananon uma qeji, niinon ii moma kotojen. Kawaaajon mono nii noma kowenon borogi kemebe goron qewaa.”

¹³ Kaen meleeno gawon eja yonjonon kilej wanjo mombo namo goraayanon keubaatiwaajon loqanon nanjon qen bimbingogito, kowenon bolidaborotiwaajon ama amamaagi. ¹⁴ Amamaan Israel Ponjanaa qata kokaen qama kooligi: “Oo Pon, mono geengaa qaa joga otaan iwoi koi anjan. Kawaaajon Pon, eja koi komuwaatiwaajon ama mono mende tiwilaan nonomba. Sayaa qaaya ii mono nonoo qanananon mende ana uba. Qaa ii onjon.” ¹⁵ Kaen qama koolin kema Joona men borogi kowenon kemero. Kemero kowewaa usunanon iikanonadeen kamaaro bon qero. ¹⁶ Bon qero eja yonjonon Anutuwaajon aarun lalanjanin nandun somata ama Pon siimolon onj mun qaagia kokaen somongogi: “Anana mono Pombaanon qaa apanja ten koma laligowonja.”

¹⁷ * Joonanon kowenon kemero Ponjon sara somata monj wasiro kema Joona gogoro. Gogoro sara iikawaa utanon weemboria karonj enj laligoro. Kianj.

2

Joontanon gajugaju korojonanon enj qama kooliro.

¹ Joonanon sara utanon enj Pon Anutuya qama koolin mun ² kokaen ijoro:

“Oo Pon, nii kokojinjin utanon qama koolin gombe gii qaana moma leeya meleemba.

Nii koomuwaa senjon dusiitanon enj komunj tagon welema gombe gii geja ama jējewelenwelena mojanj.

* 1:17: Mat 12.40

- ³ Gii monago kowe biiwi jabirinanon (jaunanon) hagon nongi kamaan ejen. Geengo riwagon nona gomanj sinjngoyaa dutanon kamaabe gboulu somatanon esuuj nonja.
Goo apu kokopa kuuya ii musulungon nonja.
Goo kowe siriga ii turuj neñ olaan nonja.
- ⁴ Nii kokaen romongojen: Gii geengaa jaasewanganonja konjoma nona soonj tintuan ejen.
Ii kilenj nii mombo jaananon goo jiwowonj jigo kowogaagenj uuwe keno jejeromonromon anjen.
- ⁵ Apu ano omanjareya ii qananon uma turuj nondaboroja.
Kowe biiwi jaunagadeen liligonj nondaboroja.
Kowewaa tokoleya ii jamojuu kaanja wanja momosiinj esuja.
- ⁶ Nii kowe biiwi jaunaa dusiitanonj koi kanonj ulungonj kamaajen.
Kowe biiwi jaunaa jaa ununja ii konji pondanj qananonj eu somongonj nonja.
Oo Ponj Anutuna, nii koi laligojento, gii mono koomuwaa senjonj dusiita koi kanonja gou koma nona saanonj mombo laaligononj koumanj.
- ⁷ “Noo laaligonanonj qaomambaajonj ano kambanj koi kanonj oo Ponj, nii romongonj gombe qamakoolinanonj keuma goo Siwe jigo kowoganonj eu uma gejaganonj kemebaati, ii mojen.
- ⁸ “Ejemba gadokopa benj lopionj omaya goda qenj usugonj onjomakejuti, iyonononj kaenj ama kalenmorianj Toya gii gema gunjekuto,
- ⁹ nii mono mepemepesee oonjsaa qama mamatewoo ama siimolonj oonj gomambaajonj mojen.
Nii iwoi amambaa qaa jenj somongobetj, iikawaa so mono ama sorogonkemaanja.
Oo Ponj, gii gou konjonj Tona koloojanj. Qaa ii onjanonj.”
- ¹⁰ Kaenj qama kooliro Ponjonj sara ii jenj kotonj muro kanj kouma Joono lono namo toboganonj kamaaro. Kianj.

3

Joonanonj Anutuwaaw gawonj Niiniwe kema mero.

¹ Namu toboganonj kamaaro Pombaanonj qaa koi ii mombo Joonawaanonj kolooro: ² “Giinonj mono waama siti somata Niiniwe kanonj kema Bunja qaa gomanjati, ii injijonj uugia kuuwa.” ³ Qaa kaanja kolooro Joonanonj waama Pombaa qaa jeta tenj koma Niiniwe keno. Niiniwe sitiwaa soya ii kokaenj: Gii goraayanonja kanainj kema laligona weenj karonj tegoro teegenj endu keubaga. ⁴ * Joonanonj kanainj siti uutanonj kema laligoro weenj motoonjgo tegoro bunja qaa qama kokaenj injijoro:

“Weemboria 40 mombo eja. Ii tegoro Niiniwe siti koi mono meleeno kemebaa.” ⁵ Qaa kaenj qama injijonj keno Niiniwe kanatuuru yonononj Anutuwaanonj buzu qaa ii moma laarinj uugia meleema nene sinji laligowom-baa kambanj koma jenj kotiigi. Ii jenj kotiinj ejemba somata melaa korebore yonononj uumeleembaa samo megj selegianonj uro too arigi.

⁶ Kaenj anji iikawaa buzu qaaya ii Niiniwewaa kinj (praim minista) iwaanonj keuro. Keuro moma jinjkaronj dunj rarayanonjga kamaanj malekuya

* 3:4: Mat 12.41; Luuk 11.32

kotogon samo men aturaan too utun arin raro. ⁷ Rama jenkooto kokaen ano Niiniwe siti sokondaboron keno: “Ono mono kin ano jawinuruta nonoonon jenkooto koi mobu: Mojonon mono nene qaan mende newa. Ejemba me bao kuru, lama bulmakao, ononon nene qaan newombaaon mende moma onombu. ⁸ Nene sinji kaen laligon samo medaboron Anutu kotakotagadeen saama qama koolin mun aja aja kaniagia bologa ii mesaowu! Ejemba unun tiwilaan ononji sagianon borogia tiloon eji, sili ii mono gema qedaborowu. ⁹ Kaen anin Anutunon irinsoonsoonaa uugeria gelanjin singisongonana mesaonaga. Ii mesaoro mende tiwilaawonaga. Kaen jejon.”

¹⁰ Ii moma asarin kaniagia bologa gema qen uugia meleengi Anutunon nanamemengia ii iima wosoya moma onoma roromongoya eleeno singisonngogaa irona meleema onomambaaon moroti, ii mesaoro. Uutanon kaen kamaaro mende men kileen onono. Kian.

4

Joonanon temboma irinja soono.

¹ Kaen kolooroto, Joonanon iikawaajon uubooli somata moma irinja soono. ² * Irinja soono Pon welema mun kokaen ijoro: “Ae! Pon, gii kiankoomuwaa bena laligon saanon niniima koboonkejan. Goo kalerimorianga ii hononja qaa ero irinja ii uulanawo mende soonkeja. Kaen uuga uulanawo olomooro wosomomo ama kanageso mon men kileen onomambaaajon mende momakejan. Ii neenaa gomanon laligon moma yagon gijoweti, ii duduujan me qaago? Kania kawaajon ama kamban kanon “Tarsis kemaņa,” jen uulanawo kokomomola men kema laligowe. ³ * Kete jaawo laligomambaaajon togon koomunaajon uugun mobe awaa kolooja. Kawaajon Pon, gii mono laaligona doloda koi nuamba. Qaa ii onanon.”

⁴ Kaen welenoto, Ponon kokaen meleema ijoro: “Joona, gii kiankoomuwaaajon irinsoonsoon mojanji, ii sokonja me qaago?”

⁵ Kaen ijoro Joonanon siti mesaon kamaan ween koukoutanon baagen kema kana goraayanon endu kuun qen iikawaa umuganon raro. Rama sitiwaaajon kaen me kaen koloowaati, ii iimambaaajon uun uun raro.

⁶ Kaen raroto, Pon Anutunon Joona keraqeeanggo qen mumambaaajon moma jero alonalon mon asugin korin kouma Joonawaa waja aon koma muro. Aon koma muro alonalombaajon keraqeeanggo somata moma raro.

⁷ Rama gomantiinja mon ero goman ano kanon Anutunon taron mon wasiro kan alonalon ii kiririhiro sena sooliro. ⁸ Weenon kouro Anutunon jero haamo geriawo totoon ii goman jaaya koukoutanonja qero ween jaayanon wananon kuuro kuuro irinja soono komumambaaajon moma mongandaboron qama koolin kokaen jero: “Nii laligomambaaajon togon komumambaaajon mobe afaanja kolooja. Qaa ii onanon.”

⁹ Kaen jeroto, Anutunon Joona kokaen ijoro: “Gii alonalombaajon irinja soonji, ii sokonja me qaago?”

Kaen ijoro kokaen meleeno: “Irina soonji, ii mono sokonjaa. Noo irinsoonsoona ii somata kolooro uunanon mende olomoowaa. Kawaajon saanon komumanja. Qaa ii onanon.”

¹⁰ Joonanon kaen meleeno Ponon kokaen ijoro: “Gii alonalombaa gawonja mon mende men ii mende galej kona koriro. Ii gomantiinja motoongowaa utanon asugiro ano gomantiinja motoongowaa utanon

* 4:2: Eks 34.6 * 4:3: 1 Kin 19.4

soolinj komuro. Kileen geengo iwoi omaya kaanja iikawaajonj ama sama majakaka mojan. ¹¹ Kaenj kolooro nii mono nomaembaajonj siti somata kokawaa kanatuuruya yonjoonj majakaka mende mobenaga? Iikawaa uutanonj ejemba 120.000 (handet twenti tausenj) jango ii uugunj laligojuti, ii awagaa ano bologaa kanagara mende moma gosinj oromakejuti ano bao kuru iwoi ii kaanjadeenj kelemalelenj laligoju. Ii ejemba yonjowo kaangadeenj menj kileenj onomambotiwaajonj ama mono uuainnanonj Niiniwe injiima koboojenj.” Kianj.

Matyuu

Oligaa Buɗa Matyuunonj ooro.

Jeɗ-asa-asari

Matyuu qa iikawaa kania ii Pombaanonj kalen. Qata monj Liwai. Room gawmambaa takis meme ejaga laligoro. Gawonj ii menj laligoro Jiisasnonj kanj oono uuta meleema gowoko 12 yonjoo batugianonj laligoro.

Oligaa Buɗa koi Jiisaswaa kania iyanjaa kanagesouruta Juuda yonjooonj jeɗ asarinj onjomambaajonj ama ooro. Qaa kota wana ii kokaenj, “Jiisas Kraistnonj Hamoqeɗe Tonana ano Kinj Pohnana koloaja.” Juuda ejemba yonjooonj qaa ii mende sokono uugianonj boliro amamaagi. Kawaaonj Matyuunonj Jiisas gawonjaa kania ii asuganonj jeɗ asarinj tororo kuma onjono. Soomongo Walaganonj hamoqeqewaa soomongo qaa (promis) eji, ii kuuya Jiisaswaaonj ama asuganonj asuginj qebulugonj honjowo kolood-abororo. Hamoqeɗe Toya ii Hibruu qaanonj Mesaia ano Griik qaanonj Kraist.

Jiisasnonj uuwaa gawonj bakaya karonj menj laligoro: Iinonj Oligaa Buɗa ejemba kuma onjoma uugia iikanonj kuunj omejiilanj konjoma onjoma jigia menj qeangonj laligoro. Kaenj menj keno angoletu kolooro laligonj maripoonj gerenonj uma komuro ronj konji mombo waaro. Iikanonj Anutuwwa bentotonjaa kania qendeema nonono. Kaenj ano anana letoma Anutuwwa merabaraana koloowombaa kania kolooro. Jiisaswaaonj qaaya wana 5 ii kokaenj: 1) Bonj 5-7, 2) Bonj 10, 3) Bonj 13, 4) Bonj 18 ano 5) Bonj 24-25

Buk kokawaa bakaya wana 7 ii kokaenj:

Jiisaswaa ambosakonjuruta ano kolokolooya 1.1–2.23

Jon Oomulu ejanonj uuwaa gawonj mero 3.1-12

Jiisas oomulu mero Satanonj angobato menj muro 3.13–4.11

Jiisasnonj Galili uutanonj qenjaaro gawonj mero 4.12–18.35

Jiisasnonj Galili mesaonj Jerusalem keno 19.120.34

Sonda konoga Jerusalem laligonj komuro 21.1–27.66

Koomunonja waama laligonj Siwenonj uro 28.1-20

Jiisas Kraistwaa ambosakonja yonjoo qa arengia

Luuk 3.23-38

¹ Jiisas Kraistwaa ambosakonja yonjoo qa arengia ii kokaenj: Aabrahambaa gbili monj Deiwid. Deiwidwaa gbili monj Jiisas.

² Aabrahambaa meria Aisak. Aisakwaa meria Jeikob. Jeikobwaa merauruta Juuda ano iwaa daremunuruta. ³ Juudawaa merawoita Perez ano Zera, nemungara Taamar. Perezwaa meria Hezron. Hezrombaa meria Ram.

⁴ Rambaa meria Aminadab. Aminadabwaa meria Naason. Naasombaa meria Salmon. ⁵ Salmombaa meria Boaz, nemunja kantri mombaa embiaga Raahab. Boazwaa meria Oobed, nemunja kantri mombaa embiaga Ruut. Oobedwaa meria Jesi. ⁶ Jesiwaa meria kinj Deiwid. Deiwidwaa meria Solomon, nemunja wala Uriawaa embiaga laligoro. Juuda kinj kuuya ii Deiwidwaa gbiliuruta koloonj laligogi.

⁷ Solomombaa meria Rehoboam. Rehoboambaa meria Abija. Abijawaa meria Asa. ⁸ Asawaa meria Jehosafat. Jehosafatwaa meria Jehoram. Jehorambaa meria Usia. ⁹ Usiawaa meria Jootam. Jootambaa meria Aahaz. Aahazwaa meria Hezekia. ¹⁰ Hezekiawaa meria Manase. Manasewaa meria

Aamon. Aamombaa meria Joosia. ¹¹ *Joosiawaa merauruta Jekonia ano iwaa daremunuruta. Kamban iikanon Babilon yononon Israel kanageso unuangi Babilon kema kapuare miri laaligo tani kaanja welenqeqegiaga laligogi.

¹² Babilon kapuare miri laaligo tani kaanja laligon iikanon Jekoniawaa meria Sealtiel kolooro. Sealtielwaa meria Jerubaabel. ¹³ Jerubaabelwaa meria Abiud. Abiudwaa meria Eliakim. Eliakimbaa meria Azor. ¹⁴ Azorwaa meria Jaadok. Jaadokwaa meria Akim. Akimbaa meria Eliud. ¹⁵ Eliudwaa meria Eleazar. Eleazarwaa meria Matan. Matambaa meria Jeikob. ¹⁶ Jeikobwaa meria Joosef, Mariawaa loya. Marianon Jiisas merota qata Kraist Hamoqege Toya jenkejon.

¹⁷ Kamban Aabrahambaanonga kanain laligon kougi kin Deiwid kolooroti, isi iyonoo jango arengia ii 14. Mombo kin Deiwidwaanonga kanain laligon kougi Israel kanageso unuangi Babilon kema kapuare miri laaligo tani kaanja laligogiti, isi iyonoo jango arengia ii kaanagadeen 14. Babilon kapuare miri laaligo tani kaanja laligogiti, kamban iikanondeen kanain laligon kougi Kraist kolooroti, isi iyonoo jango arengia ii kaanagadeen 14.

Jiisas Kraist ii kokaen kolooro:

Luuk 2.17

¹⁸ *Jiisas Kraist kolooroti waa sunduya ii kokaen: Iwaa nemuŋa Maria ii Joosefwaa buŋaga laligon mende mindirin aon laligori kamban iikanon Uŋa Toroyanon men letoma muro korowo laligoro kania mokoloogi. ¹⁹ Kaen mokoloogi eja buŋaya Joosef iinon laaligo dindina laligorotiwaanon Mariawaa kaniannon asuganon asugiro gamuyawo koloowaatiwaanon togoro. Kaen togon uutanon ii olon mesaomambaa momo areŋa ano.

²⁰ Kaen romongon ero Pombaa gajoba monon gaonon asugin mun kokaen ijoro, “Joosef Deiwidwaa gbili, Uŋa Toroyanon mono Maria men letoma muro koroyawo laligoja. Kawaaŋon gii mono ii wama miriganon kan embaga koloowaatiwaanon toroko mende moba. ²¹ *Marianon koko meraga mewaa. Eja iikanon kanagesoya singisonogogianonga hamo qen onono solananiwuya. Kawaaŋon giinon mono qata Jiisas qaba.” Kaen ijoro.

²² Ponon gejatootoo eja mon sololooro qaa mon jeroti, iikanon honawo koloowaatiwaanon iwoi kuuya ii kolooro. Gejatootoo qaa ii kokaen, ²³ * “Emba saran jumuna monon koroyawo koloon mera ejaga mero qata Imanuel qabuya.” Qa iikawaa kania ii kokaen, “Anutunon ananawo laligoja.”

²⁴ Joosefnon uuta tooro waama Pombaa gajobanon jen koton muroti, iikawaa so ama Maria embia koloowaatiwaanon wama mirianon keni.

²⁵ *Kema laligorito, kamban biiwianon iikanon motoon mende eri kema meria mero Joosefnon qata Jiisas qaro. Mera mero iikawaa gematanon loemba laligori. Kian.

2

Momakooto eja ween koukoutanonga kagi.

¹ Jiisasnon eja pon Herodwaa kambanon Judia prowinswaa taonon mon qata Betlehem kanon kolooro. Kolooroti, kamban kanon sengelaowaa momo eja ween koukoutanonga Jerusalem sitinon kagi. ² Kan kokaen qisigi,

* 1:11: 2 Kin 24.14-15; 2 Hist 36.10; Jer 27.20 * 1:18: Luuk 1.27 * 1:21: Luuk 1.31 * 1:23:

Ais 7.14 * 1:25: Luuk 2.21

“Juuda onoonon eja pon koloowaati, mera ii koloon dakanon eja? Nono ween koukoutanon laligon iwaanon widi asugiro iima kania kaen moma waeya men mepeseewombaaon kajon.”

³ Kaen qisigi eja pon Herod ano Jerusalem kanageso iwo laligogiti, iyononon korebore qaa ii moma aarugi. ⁴ Aarugi kin Herodnon qaa ama kanagesowaa jigo gawon galen wan an Kana qaawaa boi kuuya koma horon onono kagi. Kan ajoroogi kokaen qisij onono, “Hamoqeqe Toya Kraistnon mono dakanon koloowaatiwaaon jegita eja?”

⁵ Qisij onono kokaen meleema mug, “Iinon Judia prowinswaa taon qata Betlehem iikanon koloowaa. Iikawaa qaaya ii gejatootoo eja Maikanon kokaen oorota eja,

⁶ *⁶ ‘Oo Betlehem kanageso Juuda gomanon laligojuti, onoo batugianongga pon somata koloon neenaa Israel kanageso mindingon kalan koma nonombaa.

Kawaajon onoo Juuda gomambaa jotamemeya yonoo batugianon laligogi qabunagianon kamaanqeqeta mende toontoon koloowaa.’”

⁷ Kaen meleema mug momakooto eja ii olon onono kagi kokaen qisij onono, “Widia ii naa kabanon asugiro kanai iigi?” Iikawaa kania tororo momambaajon moma kaen qisij onono. ⁸ Iikawaa qaaya moma wasij kokaen jen koton onono, “Ono mono Betlehem kema mera ii tororo qisij mokoloon iikanondeen buju qaa anji noonon kawa. Niinon ii moma kaanjadeen kema ii waeya men mepeseen mumaqa.”

⁹ Kinonon kaen inijionon jen koton onono moma kanaanon kenji. Kema widi ween koukoutanon laligon iigiti, iikanon wangianon waladeen keno kosij otaan Betlehem kema miri koko mera eroti, iikanon nano. ¹⁰ Widi ii nano iima korisoro somata qatawo mogi. ¹¹ Korisoro moma miri uutanon uma mera ano nemuqa Maria iriigi. Ii iriima simij kuma usugon waeya men mepeseer mug. Mepeseen mun wayangesogia qengama iikanongga goul, jinij paora ano sanda qata mor ii unjuma kalen mug.

¹² Gomantiina mon egi Anutunon gaonon asugij kin Herodwaanon mombo mende kembutiwaaon qotogon onono. Kawaajon kana monjen iyangiaa goman balongianon eleema kenji. Kian.

Herodwaaon asanjon Joosef embameria Iijipt kenji.

¹³ Momakooto eja yononon kenji Joosefnon gaon iiro Pombaanon gajoba monjon asugij mun kokaen ijoro, “Herodnon mera qero komuwaatiwaaon monjama mubaa. Kawaajon mono waama mera ano nemuqa uruama olon koma Iijipt kantrinon kumbu. Iikanon kema laligogi kanagen niinon kawutiwaa kaban jemaqati, iikanon mono eleema kawu.”

¹⁴ Kaen ijoro waama gomantiina iikanondeen koko mera ano nemuqa uruama Iijipt kenji. ¹⁵ *¹⁵ Iijipt kema laligogi kin Herodnon komuro kaban iikanondeen eleema kagi. Wala Ponjon gejatootoo eja Hoosea sololoo qaa kokaen jerota eja, “Niinon merana oombe Iijipt goman mesaon karo.” Gejatootoo qaa iikanon mono kaen asugiro honawo kolooro. Kian.

Mera Betlehem gomanon uwugi komugi.

¹⁶ Momakooto eja yononon Juuda goman olon mesaon kenji Herodnon iikawaa kania iima “Tiligon nonji,” jen irina mamaga soono jenkoto kokaen ano, “Manjaqeqe eja, onoo Betlehem ano goman kuuya ii liligon raji, iikanon kema mera gbanigia woi ano iikawaa baatanon koloojuti, ii mono kuuya uwugi komuwu.” Momakooto eja widi asugirotiwaa kambanjaajon

* 2:6: Mai 5.2 * 2:15: Hoos 11.1

tororo qisiin onono ijogiti, iikawaa so mera gbanigiaajon jenkooto ii ano. ¹⁷ Gejatootoo eja Jeremaianon qaa mon jerota eji, iikanon mono kaen asugiro honjowo kolooro. Qaa ii kokaen,

¹⁸ **“Betlehem kosianon goman mon qata Rama iikanonga saagujugia mogi qama silama amburerej somata meju.*

Reizel embawaa gbiliuruta yononon gbiliurugia qaonji saaju.

Kawaajon saagi ulunkolej men onombombaaajon anji uukondun kondun gadeen momakeju.” Kianj.

Iijipt mesaon Joosef embameria Nazaret eleengi.

¹⁹ Joosefnon Iijipt laligoro kin Herodnon komuro iikanondeen Pombaanon gajoba monnon gaonon asugin mun ²⁰ kokaen ijoro, “Mera qegi komuwaatiwaajon embongiti, iyononon mono komudaborogi. Kawaajon mono waama mera nemunawo uruama eleema Israel gomanon kembu.”

²¹ Kaen ijoro Joosefnon waama mera nemunawo uruama eleema Israel gomanon kenji.

²² Kananon kema qaa kokaen moro, “Herodwaa meria Arkelausnon manaa kitanon Judia prowins galen koma laligoja.” Kaen moma iikanon kemambaajon toroko moro. Moma laligoro Anutunon gaonon Galili prowinsnon kembutiwaajon jen koton muro waama iikanon kenji.

²³ *Galili prowinsnon keuma taon qata Nazaret iikanon laligogi. Kaen laligogi gejatootoo eja yononon Hamoqeqe Toyaaajon qaa jegiti, iikanon honjowo kolooro. Qaa ii kokaen, “Iwaa qata ii Nazaret ejaga qama laligowuya.” Kianj.

3

Jon Oomulu ejanon Jiisaswaa kana meleuro.

Maak 1.1-8; Luuk 3.1-18; Jon 1.19-28

¹ Gbani tosia tegoro Jon Oomulu ejanon kan Judia prowinswaa balon qararanjonkonjonon liligon ejemba uugia Buja qaanon kuun kokaen injijon laligoro, ² **“Siwe Toyanon bentotona ambaatiwaa kambanjon mono kan kuuja. Kawaajon mono uugia meleema iikanon keubu.”* ³ *Jombaajon gejatootoo eja Aisaianon qaa mon kokaen jen ooro,

“Qele gajoba monnon balon qararanjonkonjonon qama laligoro kema qaa otona kokaen mobuya,

‘Ponnon kawa-oo! Kawaajon mono jojorin kania meleuwu. Mono uugia mindinjon kania qelelewu.’”

⁴ *Jombaanon selekopaa ii kamel juyanon memetaga ano batuyanon iinkasa oro selianon memetaga ii somonjon laligoro. Nembaneneya ii naagiso borotaan ano duuyaa moron apuya. Ii kuuya gejatootoo eja Elaija iwaa soga. ⁵ Jonon gawonja mero ejemba tuunjeleembe yononon Jerusalem siti ano Judia prowinswaa goman tosaanja kuuya yonoononga iwaanon horon kagi. Kaanjadeen Jordan apu leelee goman kuuya rama kenjiti, iikanon kagi. ⁶ Kan kouma singisongogia jokoloogi Jonon ii Jordan apu berenjon oomulu men onono.

⁷ *Men ononoto, Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) ano Sadusii (Jigo gawombaa kaparanjonkon) ejemba tuunjeleembe yononon oomulu

* **2:18:** Jer 31.15   * **2:23:** Maak 1.24; Luuk 2.39; Jon 1.45   * **3:2:** Mat 4.17; Maak 1.15   * **3:3:** Ais 40.3   * **3:4:** 2 Kinj 1.8   * **3:7:** Mat 12.34; 23.33

menj onjombaatiwaajonj kagi injiima kokaenj injijoro, “Oo qato mokolembaa gbiliuruta, onjo uugia mende meleengi Anutuwaaw irinjanonj mono soono ironja meleema onjomambaajonj anja. Ii olonj kombombaa gejanono qaaya ii mono morononj injijoro sombugia moma koi kaju?” ⁸ Kawaajonj mono onjanonj uugia melembu. Kilenjagia mesaonj uugia meleengi honja kolooro ii mono nanamemenjanonj asuganonj qendeema laligowu.

⁹ *Uugianonj mondomondo qaa kokaenj jewombaajonj mende romonjgowu, ‘Nonononj Aabrahambaa gbiliga laligoninj Anutunonj mende tiwilaan nonombaa.’ Kaenj jenj totogianonj qenjejuto, honja ii mende koloonkeja. Niinonj iikawaajonj kokaenj injijomana, Anutunonj jamo koi saanonj jenj kotonj onjono letoma Aabrahambaa gbiliuruta koloonj Anutu mepeseenjebuto, onjo nomaenj?

¹⁰ *Uugia mende meleembuti eenj, Anutunonj mono onjo gere kaanja kono kamaawombaajonj anju. Gere kuuya honja awaa mende kuunkejuti, ii mono kono kamaagi gere gagirinoj giliro kemebuya. Gere kaanja komambaa wenja ii jeta surja ama gere kanianonj ano jojorinj eja. Anutunonj mono kilenjagia ironja meleema onjombaa.

¹¹ Niinonj onjo uugia meleembutiwaajonj apu toonjonj mulu menj onjonjento, noo gemananonj eja ku-usunja kotakota monj kawaa. Iwaa ku-usunja uutaga ii mono noononj uuguwaa. Iinonj eja uuta koloowaatiwaajonj niinonj iwaanonj kana esuya ilaanj munj gesononj mouma besaamambaajonj amamaamanja. Iinonj mono Unja Toroya uugianonj ano gere bolananonj koma konjoratinj onjono iikaanja kanonj mulu menj onjombaa.

¹² Iinonj honja ano kaawoya mendeema oromambaa saraya menj kouma kosonj korerejngonj gosiwaa. Gosinj wiit kota menj kululuunj kowianonj ambaato, kaawoya ano bulaaya ii mono usuno gere gagirinoj kemenj gere tetegoya qaa kanonj jewaa.” Kianj.

*Jononj Jiisas oomulu menj muro.
Maak 1.9-11; Luuk 3.21-22*

¹³ Kambanj kanonj Jiisasnonj Galili prowins mesaonj Jordan apu berenanonj Jombaanonj kanj oomulu menj mubaatiwaajonj qisiro. ¹⁴ Qisiroto, Jononj qotogonj munj kokaenj ijoro, “Giinonj saanonj nii oomulu menj nonagato, giinonj singgisonjgo mende ama mono nomaembaajonj noononj kajanj?”

¹⁵ Kaenj ijoro Jiisasnonj kokaenj meleeno, “Kambanj kokaamba ii saanonj amba. Kaenj anjoti, iikanonj Anutunonj nanamemenj dindinja otaawombaa qaa jeroti, iikawaa honja kolooro sokombaa.” Kaenj meleeno Jononj moro sokono uumotoonj ano.

¹⁶ Uumotoonj ama oomulu menj muro tegoro iikanondeenj apunonjga kouro kokaenj asugiro: Sombinoj aantano Jiisasnonj uunj iiro Anutuwaaw Unja Toroyanonj meleema kewo koonj kaanja koloonj Jiisaswaa wanjanonj kamaanj mero. ¹⁷ *Kamaanj mero Siwenonjga aro monj kokaenj kolooro, “Iinonj mono neenaa komunjua meranaga koloojiwaajonj kerana qeangoro iimasiinja mojenj.” Kianj.

*Satanonj Jiisas angobato menj munj laligoro.
Maak 1.12-13; Luuk 4.1-13*

* **3:9:** Jon 8.33   * **3:10:** Mat 7.19   * **3:17:** Jen 22.2; Ond 2.7; Ais 42.1; Mat 12.18; 17.5; Maak 1.11; Luuk 9.35

4

1 *Kawaa gematanon Uña Toroyanon Jiisas kuun wasin muro balon qararanjonkonjonon Kilenaa Toyanon angobato men mubaatiwaajon ama keno. 2 Kanon kema gomantiina asaga 40 Anutuwaajon nene singi laligon nenewaa komuro. 3 Nenewaa komuro omejilan wangia qata angobato Toya iinon asugin kokaen ijoro, “Gii Anutuwaaw Meria koloojanj een, gii mono esungga qendeema jamo koi jen kotona letoma bered kolooro newa.”

4 *Kaen ijoroto, Jiisasnon qaa kokaen meleeno, “Qaago! Buña Terenon qaa mon kokaen oogita eja, ‘Nenenondeen ejemba laaligo mende nono-makejato, Anutuwaaw jetanonnga qaa kankeji, ii kuuya ten konin iikanon mono nunuagirotiin laligowonja.’”

5 Kaen ijoro Kilenaa Toyanon Jiisas wama Jerusalem siti toroya kanon kema jiwowon jigowaa waarenanon eu uma ano nano. 6 *Kaen nano kokaen ijoro, “Gii Anutuwaaw Meria koloojanj een, mono kokanonnga lugun emu kemeba. Buña Terenon qaa mon kokaen oogita eja,

‘Anutunon goojon ama gajobauruta jen koton onono saanon kobibiigi kemen jamonon kanaga mende gun mijimiji ambaa.’

Kawaajon kemen mende tiwilaan gombaa.”

7 *Kaen ijoro kokaen meleeno, “Qaago! Buña Terenon qaa mon kaanagadeen kokaen eja, ‘Gii mono Pon Anutuga mende angobato men muba.’”

8 Kaen meleeno Kilenaa Toyanon mombo wama baanja koriga palonpalon mononon uma namo kuuya yonoo kantri totona totona ano yonoo esuhina iwoigia damugiawo kuuya qendeema muro. 9 Qendeema mun kokaen ijoro, “Giinon simin kuma noma waena men mepeseen nombagati een, niinon ilawoila kuuya koi mono togon gombe buña qen aon galen koma onomba.”

10 *Kaen ijoro Jiisasnon kokaen meleeno, “Qaago! Satan gii mono togowa. Buña Terenon qaa mon kokaen oogita eja, ‘Gii mono Pon Anutuga, ii motoonngo simin kuma mun waeya men mepeseewa.’”

11 Kaen meleeno Kilenaa Toyanon iikanondeen Jiisas mesaon togoro. Kaen kolooro gajoba yononon kan Jiisas ilaan mugi. Kian.

Jiisasnon kanain Galili uutanon uuwaa gawon mero.

Maak 1.14-15; Luuk 4.14-15

12 *Kawaa gematanon Jon Oomulu eja kapuare mirinon* anggi raro Jiisasnon ii moma Judia prowins mesaon Galili keno. 13 *Kema prowins iikanon keuma goman Nazaret mesaon Kaperneam kema laligoro. Kaperneam taon ii Zebulun ano Naftali gomanon Galili apu anjon kooronon eja. 14 Iikanon laligon gawonja mero Anutunon qaa mon gejatootoo eja Aisaia sololoooro jeroti, iikanon honawo kolooro. Qaa ii kokaen,

15 *‘Ejemba Zebulun ano Naftali gomanon Jordan leegeranon laligogi batugianon kana somata kowe waagen kema nanji, ii Juuda qaagoto, tuun tosanon Galili prowinsnon laligojuti,

16 kanageso yononon pangamanon laligon asasaga somata iibuya.

Koomunon ejemba ii anjon koma onono pangaman gomanon laligojuti, iyonoojon mono goman wengeran suluwaa.”

* 4:1: Hib 2.18; 4.15 * 4:4: Dut 8.3 * 4:6: Ond 9.11-12 * 4:7: Dut 6.16 * 4:10: Dut 6.13 * 4:12: Mat 14.3; Maak 6.17; Luuk 3.19-20 * 4:12: Kin Herodnon emba mon oloj mero Jon Oomulu ejanon ii kawaajon jen muro irina soono jero opotoro yononon Jon somonjon kapuare mirinon anggi raro. * 4:13: Jon 2.12 * 4:15: Ais 9.1-2

¹⁷ * Jiisasnoj Kaperneam laligon kamban iikanondeen kanain Bunja qaa jen asarin ejemba uugia kuuj kokaen jen laligoro, “Siwe Toyanon bentotona ambaatiwaa kambanja mono kan kuuja. Kawaajonj mono singisonjgo laaligoga mesaonj uugia meleembu.” Kian.

Jiisasnoj gowokouruta mutuya onjono.

Maak 1.16-20; Luuk 5.1-11

¹⁸ Kaen jen liligon laligon Galili apu anjon goraayanonj metetereen kema daremunj woi Saimon qata monj Piito ano koga Andruu iriuro. Yorononj sora hooro ejaga laligon misagara apu anjononj sora horowowaajonj gilinjaligori. ¹⁹ Jiisasnoj iriima kokaen irijoro, “Ejawoi, oro mono nii notaan kari kuma orombe ejemba sora kaanja horonj onjombao.” ²⁰ Kaen irijoro iikanondeen misagara mesaonj kanain Jiisas otaanj keni.

²¹ Jiisasnoj yorowo boronja monj torogonj kema mombo daremunj woi Zebediwaa merawoita Jeims ano Jon iriuro. Yorononj mangara Zebediwo wanjononj rama misagia meagonj somonjonj laligogi injiima oroono. ²² Kaen injiima oroono iikanondeen waama wanjo ano mangara mesaonj kanain Jiisas otaanj gematanonj keni. Kian.

Jiisasnoj ejemba kuma onjoma menj qeangonj onjono.

Luuk 6.17-19

²³ * Jiisasnoj kema Galili prowins uutanonj kuuya liligon qamakooli mirigianonj uma bentotombaa Oligaa Bunjaya jen asarinj uugia kuuj kuma onjoma laligoro. Kaen ama batugianonj ejemba ji ano jepajerepa kania kania injiro laligogiti, ii menj qeangonj onjoma laligoro.

²⁴ Kaen menj laligoro Jiisaswaa Bunjayanonj seinj Siria kantri uutanonj sokoma tuma keno. Kaen tuma keno ii moma ji ejemba kuuya unuama iwaanonj kagi. Tosianonj ji wiji ano jepajerepa kania kania injiro laligogi. Tosianonj omejiilanonj uugianonj kemero qaamuunj me kokojinjimbo laligogi. Tosianonj tama kamaanj unjuro pipinjo motonj sembenj aonj laligogi. Tosianonj selegiaa bakaya koomuya laligogi. Kaanja kaanja yonjononj Jiisaswaanonj kagi menj qeangonj onjono.

²⁵ Kaen ama onjono iigitiwaaajonj ejemba kanageso somata yonjononj Jiisaswaa gematanonj otaanj kagi. Tuunjeleembe ii Galili prowins ano Ten-Taonj distriknongja kagi. Tuunj tosanonj Jerusalem siti ano Judia prowinswaa gomanj tosanonjga kagi. Tuunj tosanonj Jordan apu leengenja kagi. Kian.

5

Jiisasnoj baajanonj nama kuma onjono.

¹ Jiisasnoj ejemba tuunj somata injiima baajanonj uma raro gowokourutanonj kouma liligon mugij. ² Liligon mugij kanain ejemba tuunja tuunja kuma onjoma kokaen jero:

Daen yonjononj simbawonjowo koloouju?

³ “Daen yonjononj iyangiaajonj Anutuwaa jaanonj kamaanj qeqeta kaanja mojudi, iyonjononj Siwewaa bentotonja bunja qen aowutiwaaajonj mono simbawonjowo koloouju.

⁴ * Daen yonjononj jinjenj qama saajuti, Anutunonj ii ulunjolenj onjombaatiwaaajonj mono simbawonjowo koloouju.

⁵ * Daen yonjononj gumbonjononj laligonkejuti, Anutunonj namo koi ii yonoo bunja qen onjombaatiwaaajonj mono simbawonjowo koloouju.

6 *Daen yononon Anutuwaa jaanon solananiwombaajon kaparan koma ii nene ano apuwaa kaanja komun qenjen qen laligojuti, Anutunon mono siingia ii unuagiwaa. Kawaajon yononon mono simbawonawo koloaju.

7 Daen yononon tosaanja kiankomun onomakejuti, Anutunon ii kiankomun onombaatiwaaajon iyononon mono simbawonawo koloaju.

8 *Daen yonoo uugianon soraaya koloaji, iyononon saanon Anutu iibuya. Kawaajon iyononon mono simbawonawo koloaju.

9 Daen yononon luae qenkejuti, iyonoo qagia ii Anutuwaa meraboraanja qabuya. Kawaajon iyononon mono simbawonawo koloaju.

10 *Anutunon qagia jen tegoro solananijutiwaaajon sisiwerowero ama onomakejuti, iyononon Siwewaa bentotonja bunja qen aowuya. Kawaajon iyononon mono simbawonawo koloaju.

11 *Ejembanon onoo noojon ama uuqeqe qaa tokoronkota jen onoma sisiwerowero ama qaa bologa kania kania selegianon kuun qolonmolonqonkejuti, ononon mono simbawonawo koloaju.

12 *Mobu, Anutunon tawagia uuta Siwe gomanon ano ejiwaaajon mono otokorian maama korisoro qaganon laligowu. Ii kokaembaajon: Gejatootoo ejemba wala laligogiti, ii sisiwerowero tania kaaniadeen ama ononon ononon iyonoo gemagianon asugin iyonowo ororon laligoju.” Kian.

Ono balomaa sii ano kiwa kaanja koloaju.

Maak 9.50; Luuk 14.34-35

13 Jiisasnon jero, “Ono balon ejemba yonoo sii tani koloajuto, sii naananon titiikota koloowaati een, ii mono nomaen meagonin mombo ainawo koloonaga? Iikawaa kania mon qaago. Toroqen iwoi mon anin mende sokombaato, ii kikisi kaanja giligi kemero ejembanon ii kanagianon riimemelaawuya.

14 *“Ono balon balon yonoo kiwa kaanja koloon laligoju. Siti mon baananon uma megii raji, iikanon aasangoyanon ramambaajon ama maankeja. 15 *Mononon kiwa ootirin monjon baatanon mende ambaato, kiwawaa dun rarayanon ano rabaa. Kaen rama asariro ejemba miri uutanon rajuti, mono kuuya iyonoo jaagia kuuro asasaga iimakebuya.

16 *“Kaaniadeen mono onoo asasagaga qendeengi ejemba batugianon asariro iimakebu. Ejembanon nanamemengia awaa iima kawaajon Mangia Siwe gomanon laligoji, mono ii mepeseen mun laligowuya.” Kian.

Jiisasnon Kana qaawaa kania kuma onono.

17 “Niinon Mooseswanon Kana qaa ano gejatootoo ejemba yononon Buju Tere ii qewagomambaajon ama mende kan laligojen. Iikaen tondu mende romonqowu. Niinon qewagomambaajon qaagoto, qaa ii ten kondaborowe iikawaa honanon pondan koloowaatiwaaajon ama kan laligojen.

18 *Niinon qaa hona mon kokaen injjowe mobu, Mooseswaa Kana qaanon tere melaazilin mon me kirifi onn-oombaa jimbolana motoonqo ii mende totoon aliwaato, qaa kuuya ii wala hongiwawo kolooro Siwe namo yoronon goron qewaota.

19 “Kawaajon mononon Kana qaawaa jenkooto melaada iikawanongga qaa mon kolonanin ejemba kaen kuma onomakeji, iinon Siwewaa bentotonanon keuro qata melaada daaburuya qabuya. Kaen qabuto, mononon ii ten koma

* 5:6: Ais 55.1-2 * 5:8: Ond 24.3-4 * 5:10: 1 Piito 3.14 * 5:11: 1 Piito 4.14 * 5:12: 2 Hist 36.16; Apo 7.52 * 5:14: Jon 8.12; 9.5 * 5:15: Maak 4.21; Luuk 8.16; 11.33 * 5:16: 1 Piito 2.12 * 5:18: Luuk 16.17

otaan ejemba kaen kuma onomakeji, iinon Siwewaa bentoton uutanon keuro qata Somatanana qabuya.

²⁰ “Niinon iikawaa so kokaen injjowe mobu: Onoo nanamemenjgia solanja kanon mono Kana qaawaa boi ano Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) yonoo siligia kaanja ororon koloowabo. Siligianon yonoo sili mamaga mende uuguwaati een, ononon mono Siwewaa bentoton uutanon mende keubuya.” Kian.

Yon kazi ano unjgi koomuwaa kania.

²¹ *Jiisasnon toroqen jero, “Ononon wala eenanon qaa mon kokaen injjonkegi, ‘Ejemba mon mende qegi komuwa,’ ano ‘Monjon kazia qero komuwaati, ii mono distrikwaa qaa jakeyanon oongi qaaya jen tegowuya.’”

²² “Kaen injjogito, niinon qaa ii kokaen jen asariwe mobu: Monjon aliawo angowowo ama irinja soono yon kazi anji, ii mono kaanagadeen distrikwaa qaa jakeyanon oongi qaaya jen tegowutiwaa so kolooja. Kaanjadeen monjon alia jejewili qaanon jen bolin ‘Gii nekonja uuga qaa koloojan,’ jeji, ii mono kantriwaa jigo kaunsol yonoo jaagianon oongi qaaya jen tegowutiwaa so kolooja. Monjon alia qaa saganon jen bolin ‘Gii angonjoragawo koloojan,’ jeji, iinon mono gere sianon kemebaatiwaa so koloowaa.

²³ “Kawaajon giinon mamatewoo nandunga men kan alatanon amambaajon ana iikanon qaa kokaananon momoganon kounaga: Alagaa uutanon qaa ero iinon kazi ama gomambaajon moja. Qaa kaanja romongowagati een, ²⁴ kalenga ii mono alata baatanon ama wala alaganon kema iwo qaagara jen solananin uumotoon ama iikawaa gematanon mombo kan mamatewoo nandunga Anutuwaajon amba.

²⁵ “Kereganon seleganon kuun qaa jakeyanon horon gomambaajon ano komitiwaanon kema kana somatanon iikanon mono kaparan koma uumotoon ama qaagara jen solananiwao. Kaen mende ambaoti een, kereganon saanon oron gono (jas, majistreit) jenteego toyaa jaanon keuna moma jero opotorowaa boronon kena kapuare mirinon goombabo. ²⁶ Niinon qaa hona mon kokaen injjowe mobu: Gii iikanon wantaaga kuuya ambaatiwaa so osin rabaga. Toiyaga konoga kaanagadeen andoboronjo mono wantaaga men kamaawaga.” Kian.

Sero yonjorowaa kania

²⁷ * “Qaa mon kokaen injjonkegi, ‘Serowilin mono mende amba.’ ²⁸ Kaen injjogito, niinon qaa ii kokaen jen asariwe mobu: Monjon serowaa siin kombombanja qaganon emba uun iiji, iinon mono uutanon iwo serowilin anja.

²⁹ * “Jaaga dindinganon singisonjo ambaatiwaa kongoro ama gombaati een, ii mono qonjoma gilina kema. Sele kitiga monjon tiwilaaro kaananon Siwenon una sokombaato, sele busuga jumunja laligona hagogi gere sianon kemen tiwilaawabo. ³⁰ * Boro dindinganon singisonjo ambaatiwaa kongoro ama gombaati een, ii mono koton gilina kema. Sele kitiga monjon tiwilaaro Siwenon una sokombaato, sele busuga jumunja laligon gere sianon kemen tiwilaawabo.” Kian.

Loemba mesaon aoawaa kania

* **5:21:** Eks 20.13; Dut 5.17 * **5:27:** Eks 20.14; Dut 5.18 * **5:29:** Mat 18.9; Maak 9.47 * **5:30:** Mat 18.8; Maak 9.43

31 **“Qaa monj kokaen jегita eja, ‘Moŋnonj embia mesaowaati, iinonj mono mesaonj aowaawa papiaya onj embia muba.’* 32 **Kaen jегita ejato, niinonj kokaen injijowe mobu: Moŋnonj embia olonkalo ano mesaonagato, kania mombaajonj embia mesaowaati, iikaanja kanonj mono embianonj olonkalo ambaatiwaaajonj kondoonj singisonjgowaa qaayawo koloona. Kaen kolooro eja mombo mero eja dologa iikanonj mono kaanagadeenj olonkalo ambaa.”* Kianj.

Qaagia jojopanj qaanonj mende jenj kotiiwu.

33 **“Qaa monj ii kaanagadeenj wala eenanonj kokaen injijonkegi, ‘Qaagia jojopanj qaanonj jenj kotiiгiti, ii mono mende uuguwu. Pombaajonj iwoi ambonatiwaa qaaya jojopanj qaanonj jenj somonjogiti, ii mono otaagi honjawo koloowa.’*

34 **“Kaen injijogito, niinonj qaa ii kokaen jenj asariwe mobu: Qaagia mono jojopanj qaanonj mende totonj jenj kotiiwu. Siwe ii Anutuwaa jinjaronj duŋa koloojiwaaajonj ama qaa kokaen mende jewu, ‘Qaa honja mende jemanjati eenj, Siwe Toyanonj saanonj ironja meleeno qananonj ubaa.’*

35 **“Namo ii Anutuwaa kaniaa doya koloojiwaaajonj ama qaa kokaen mende jewu, ‘Qaa honja mende jemanjati eenj, namononj saanonj qenj turunj nomba.’ Jerusalem ii Kinj Tak-kootoyaa sitia koloojiwaaajonj ama qaa koi kaanja ii kaanagadeenj mende jewu, ‘Qaa honja mende jemanjati eenj, Kinj Somata iinonj saanonj qemasologenaa ironja meleeno qananonj ubaa.’* 36 *Gii wanj juga injana mena taanja koloowaatiwaaajonj amamaawaga ano wanj juga taanja mena injana koloowaatiwaaajonj amamaawaga. Kawaaajonj qaa kokaen mende jewa, ‘Qaa honja mende jemanjati eenj, Anutunonj saanonj wanjaa juga mundanonj qero utegowaa.’* 37 *Jojopanj qaa mende jewuto, oonj-qaawaaajonj mono ‘Oonj!’ jewu ano qaagowaaajonj ‘Qaago!’ jewu. Qaa dindina iikanonj qaa iwoi toroqewuti, ii mono Kilenaa Toyanonj sololoonj onono koloowaa.”* Kianj.

Jena jewe ana ambe ii mende ambu.

Luuk 6.29-30

38 **“Qaa monj kokaen injijonkegi, ‘Moŋnonj jaaga qisigowaati, gii mono ironja meleema iwaa jaaya qisigowa. Moŋnonj jega qemburatiwaaati, gii mono ironja meleema iwaa jeta qemburatiwa.’*

39 **“Kaen injijogito, niinonj qaa ii kokaen jenj asariwe mobu: Moŋnonj bologa ama onjombaati, ii mono mende qetegonj tuarenjenj ama mubu. Kaen qaagoto, urunja dindina qetaaliwaaati eenj, mono urunja lee kaanagadeenj qetaaliwaaatiwaaajonj meleemba.* 40 *Moŋnonj ‘Selekopaaga memanja,’ jenj qaanonj goomambaajonj moji eenj, mono mesaonj malekuga qaga kaanagadeenj muna buja qenj aowa.*

41 **“Kaanagadeenj moŋnonj gesoya kilomiita motoonjgowaa so elaanj kembagatiwaaajonj kuuj gombaati eenj, mono saanonj tenj koma kilomiita woiwaa so elaanj iwo kemba.* 42 *Moŋnonj goononj iwoi mombaajonj qisij gombaati, ii mono muba. Moŋnonj ‘Iwoi nona kitia era meleemanja,’ jenj qisij gombaati, ii mono gema mende qenj muba. Kianj.*

Kaziuruga mono uuganonj jopagonj onjomba.

Luuk 6.27-28, 32-36

* **5:31:** Dut 24.1-4; Mat 19.7; Maak 10.4 * **5:32:** Mat 19.9; Maak 10.11-12; Luuk 16.18; 1 Kor 7.10-11 * **5:33:** Lew 19.12; Janj 30.2; Dut 23.21 * **5:34:** Jei 5.12; Ais 66.1; Mat 23.22 * **5:35:** Ais 66.1; Ais 48.2 * **5:38:** Eks 21.24; Lew 24.20; Dut 19.21

⁴³ * “Qaa monj kokaen injijonkegi, ‘Ejemba kosogianonj laligonj alaurugia koloojuti, ii jopagonj onjmakebuto, kaziurugia mono meleema kazi ama onjoma laligowu.’

⁴⁴ “Kaen injijogito, niinonj qaa ii kokaen jej asariwe mobu: Onjo mono kaziurugia jopagonj onjoma nama sisiwerowero ama onjmakejuti, iyonjoojonj mono qama koolinj laligowu. ⁴⁵ Kaenj amakebuti eenj, iikaanja kanonj Mangia Siwe gomanonj laligoji, mono iwaa kania qendeema meraboraanja koloonj laligowuya. Iwaa kania ii kokaenj: Iinonj weenja mende anjonj kono kouma ejemba awaa ano bologa kaanagadeen menj asarinj onjmakeja ano konj anota ejemba dindinja ano doogoya yonjoo nene gawonjgia kaanagadeen bedu menkeja.

⁴⁶ “Onjononj mono nona gomambaa tania uugunj Anutuwaa kania qendeema aonkebu. Takis tiliqiligiawo megj sisigia menkejuti, iyonjononj alaurugianonj jopagonj onjngi ii meleema jopagonj onjmakeju. Ii uumeleembaa silia qaago. Onjo yonjoo sili iikayadeenj otaanj aonkebuti eenj, Anutuwaanonj tosa monj mende kolooro iinonj siligiaa tosaya mende onjono tawa monj mende bunja qenj aowuya. Kawaajonj mono ejemba korebore jopagonj onjoma laligowu.

⁴⁷ “Uumeleembaa gadokopa ejembanonj kaanagadeenj batugianonj jolongia jej aonj laligojuto, ii uumeleembaa aiweseya qaago. Onjo yonjoo so alaurugia onjoo batugianonjgia jolongia jej aonkebuti eenj, iikanonj mono gadokopa ejemba kaanja koloaju. Gadokopa ejemba yonjoo siligia mono uugunj awaa soro koloonj laligowu? ⁴⁸ * Onjoo Siwe Manjgianonj akadamu soro kolooji, onjononj mono iikawaa so akadamu sorogiwawo koloonj laligowu.” Kianj.

6

Memeqemeanj ejemba ii kalenj onjmakebu.

¹ * Jiiasonj kokaenj kuma onjono, “Mono kokaembaajonj galenj menj aonj laligowu: Nanamemengia solanja dindinja ii ejembanonj iima onjoojonj mogj ubaatiwaaajonj ama mende amakebu. Kaenj amakebuti eenj, onjoo Mangia Siwenonj laligoji, iinonj mono siligiaa tosaya mende onjono tawa mende bunja qenj aowuya.

² “Kawaaajonj memeqemeanj ejemba kalenj onjomanjenj ii qenjaarononj komanj romombo uunj qele ambutiwaajonj mende amba. Uumeleembaa ejemba seleseya yonjononj ejembanonj menj biwiinj onjombutiwaajonj moma qamakooli mirinonj ano kana somatanonj kema ejemba injiima kaenj amakeju. Niinonj qaa honja toonj monj kokaenj injijowe mobu, Yonjononj mono siligiaa tawaya kuuya bunja qenj aodaborogi Siwe Toyanonj ii mende torogewaa.

³ “Giinonj kaenj mende ambato, memeqemeanj ejemba kalenj onjomanjenj boro dindinganonj nomaenj anji, boro qaniganonj ii mende moba. ⁴ Kalengja iikanonj aasangoyanonj ero Manjganonj nanamemenj aasangoya iimakeji, iinonj mono tawa gombaa.” Kianj.

Qamakooli gawombaa kania kokaenj: Luuk 11.2-4

* **5:43:** Lew 19.18   * **5:48:** Lew 19.2; Dut 18.13   * **6:1:** Mat 23.5   * **6:3:** Boroga qaniganonj ii mende mobaati, qaa iikawaa kania ii kokaenj: Ii mono aasangoyanonj ana komunjua alaganonj kaanagadeenj ii mende moba. Anutononj sololoonj gono gawonj awaa afaanjonj menkejani, ii mono geenjo duduunkejjanj.

5 * “Kawaaajon Anutuwaa qama kooliwuti, ii mono uumeleembaa ejemba seleseleya yonoo so mende ambu. Yononon ejembanon injiibutiwaaajon moma siingianon qamakooli mirinon ano kana sosoonon nama qama koolinjeju. Niinon qaa hona toon mon kokaen injjowe mobu, Yononon mono siligiaa tawaya kuuya bunja qen aodaborogi Siwe Toyanon ii mende toroqewaa.

6 “Giinon kaen mende ambato, Anutuwaa qama koolimanjen mono geengaa miri uuta melaanon uma nagu koma Manja aasangoyanon laligoji, ii qama koolin muba. Kaen ana Manjanon nanamemen aasangoya iimakeji, iinon mono tawa gombaa.

7 “Qama kooliwuti, iikanon mono uumeleembaa gadokopa ejemba yonoo tani kaanja† qaa julujulu ii mende jen laligowu. Yononon qaa je sei-seiya jegi Anutunon iikawaaajon ama geja ama moma onjombaatiwaaajon romongonjeju. 8 Mono kokaembaajon yonoo so mende koloon laligowu: Onjo naa iwoiwaajon amamaan mozoqozoron anjuti, Manjianon ii mende qama kooligi waladeen modaboronjeja. 9 Mono kokaen qama koolinjeju: Nonoo Manjana, gii Siwenon laligojan. Goo qaga mono toroya ewa.

10 Mono galen koma nonona bentotongaa hona koloowa.

Goo uusiinga Siwenon ten komakejuti, ii mono namonon kaanjadeen koloowa.

11 Ketewaa nenenana ii mono sonananon nonomba.

12 Tosia yonoonon tosa nonoonon eji, nono ii mesaon onjononji een, gii mono iikawaa so nonoonon tosa songbama nonomba.

13 Anggotatonon kamaan nunuwabotiwaajon mono angon koma nonoma Kilenaa Toyaa borianonga‡ metogon nonomba. (Gii geengo bentoton Toya, ku-usun Toya ano asamararan Toya ii kambanja kambanja laligon kouma laligona ano tetegoya qaa laligon ubaga. Ii onanon.)

14 * Onjo ejemba yonoo singisongogia mesaowuti een, Siwe Manjianon mono kaanagadeen onoo singisongogia mesaowaa. 15 Mesaowaato, ejemba yonoo singisongogia mende mesaowuti een, Manjianon mono kaanagadeen onoo singisongogia mende mesaowaa. Kian.

Nene singi laligo ii kokaen amakebu:

16 “Nene singi laligowuti, iikanon mono uumeleembaa ejemba seleseleya kaanja kubosobosole mende ama laligowu. Yononon Anutuwaajon nene singi laligonjejuti, ejembanon ii iibutiwaaajon ama zilinolon ama jaasewangianon saabesaabe koloonjeja. Niinon qaa hona toon mon kokaen injjowe mobu, Yononon mono siligiaa tawaya kuuya bunja qen aodaborogi Siwe Toyanon ii mende toroqewaa.

17 “Giinon kaen mende ambato, Anutuwaajon nenewaa singi laligon kanon mono tonon ghabulunon me saifenon jaasewanja songbama wan juga qen laligowa. 18 Kaen ama nenewaa singi laligona ejembanon qagoto, Manga aasangoyanon laligoji, iinon ii iibaa. Kaen ana Manjanon nanamemen aasangoya iimakeji, iinon mono tawa gombaa. Kian.

Iwoi sewanja somata ii mono Siwenon men kululuwu. *Luuk 12.33-34*

* 6:5: Luuk 18.10-14 † 6:7: Waba kantri yononon Anutu mende moma mun benjakongia morota morota qama koolin qaa omaya julujulu ii tondu jen laligoju. ‡ 6:13: “Bologa Toyaa borianonga metogon nonomba,” tosianon qaa ii kokaen meleenju: bologanonga metogon nonomba. * 6:14: Maak 11.25-26

19*“Monej hina iwoi ii mono namonon ej onjombaatiwaajon mende menj kululuuwu. Kaenj menj kululuugi kanonj dumunjanj gejalolononj ii kitogi kasukerajuju rost (kufen) menj boliro kikekakasililin yonononj miri qosoma uma yongoro menjeju.

20 “Namonon qaagoto, Anutuwaaw uusiina tenj kongi qabunagianonj somariwaatiwaajonj mono kaparanj komakebu. Kaenj anji maa suangia gaita monj ii Siwe gomanonj ero gurenj dumunjanonj ii mende kitogi kasukerajuju rost (kufen) ii mende menj boliwuya. Kikekakasililin yonononj eu uma miri qosoma iwoi yongoro mende mewuya. 21 Iwoiwaajonj akadamyua menj mona uji, iikanonj miri monjenj ero giinonj mono uuga kaanagadeen iikanonj qokotaanj laligowaga. Kianj.

Selewaa asasaga ii jaanana.

Luuk 11.34-36

22 “Goo jaaga ii uu selegaa kiwaya kolooja. Kawaajonj ji monjonj jaaga mende menj boliji eenj, iikanonj mono toonj asaridabororo Anutuwaaw asasaganonj saanonj uuganonj menj asariro laaligoga kuuya asasaganonj laligowaga.

23 “Asasaganonj laligowaato, siinj kombombanja bologanonj me iwoi monjonj jaaga menj bolinj asasaga kojangiji eenj, iikanonj selewaa laaligoga kuuya kaanagadeen menj tiiro pangamanj uutanonj umbuqumbianj laligowaga. Kaenj kolooro pangamanonj uugaa asasaga kojangiro tiiji eenj, geengaa pangamanonj mono ‘Yei!’ damubiribiriawo kolooja. Kianj.

Anutuga me monenja moma laariwaga?

Luuk 16.13; 12.22-31

24 “Monjonj ponj woi welenj qenj oromambaajonj amamaanjeja. Monjonj kaenj amambaajonj moji, iinonj mono monj kazi ama munj monj uutanonj jopagowaa. Mombaanonj qokotaanj monj jejewili ama mubaa. Kawaajonj onjononj Anutu ano monej hina ii mindirinj welenj qenj orombombaaajonj amamaawuya. Kianj.

Anutu moma laarinj majakaka mende mobu.

25 “Kaenj kolooro niinonj kokaenj injjowe mobu: Onjo namononj laligowutiwaaw majakakaya ii kokaenj jenj mende mobu, ‘Mono naa iwoiga angunj aonj newonaga ano naa iwoinonj selenana esuwonaga?’ Jaagiawo laligojuti, iikanonj iwoi honja kolooro nenenonj iikawaa qerewenja kolooja. Selegiawo laligojuti, iikanonj iwoi honja kolooro opo surunonj iikawaa qerewenja kolooja. Mono ii romonjgouw.

26 “Kanakeewanj koonja koonja ii mono injiibu. Yonononj nene kota mende qosoma kororoonjeju. Dumunj honja ii mende kotonj kowi mirigianonj mende menj kululuunjeju. Ii qaago totoonj ano onjo Siwe Mangianonj mono kilenj ii unuaginjeja. Onjo koonj yonoo so qaagoto, onoo sewangianonj mono koonj sewangia unuugunj uuta kolooja me qaago? Mono ii romonjgogi kamba.

27 “Onjoononga monjonj majakaka moma iikaanja kanonj namononj laligowaatiwaaw kambanja ii weenj motoonjgowaa so menj torogewaa me qaago? Ii qaago totoonj!§ 28 Opo surugiaajonj mono nomaembaajonj majakaka moju? Ii mende sokonja. Sombembaa japu jarinj juraya somariinjejuti, mono ii unuj injiibu. Yonononj opo surugiaajonj beweso mende longbamakeju ano gawonj tosaanja mende menjeju.

* 6:19: Jei 5.2-3 § 6:27: Tosianonj jawo 27 ii kokaenj meleema jeju: Onjoononga monjonj majakaka moma iikaanja kanonj selia wan fiitwaa so toroqen menj korimambaajonj amamaawaa.

29 *^a“Ii kilenj niinonj kokaenj injjowe mobu, Kinj Solomononj goul silwaya qeragonj asombilibiliawo laligoroto, iwaa malekuya ii leinj firindua me jura mombaa so iimasiinjinawo mende kolooro. ³⁰ Sombembaa japu jarinj juraya toonj kete kosonananonj ero woranj konji kamaaro menj kululuuuj gilinj oogi jewaato, ii kilenj Anutunonj ii awaagadeenj menjerenjgonkeja. Kawaajonj iinonj onjo kaanagadeenj saanonj esuunj onjombaa. Onjononj japu jarinj jurayaa so qaago. Anutunonj kalanj koma onjomambaaajonj moma iikawaajonj siinj uuta momakeja. Oo ejemba, momalaarigianonj mono naambaajonj eej toontoonj melaada koloora?”

³¹ “Kaenj kolooro onjo mono laaligogiaa majakaka ano motoqoto mende momakebu. Ii moma bimoonj kokaenj jewubo, ‘Nono mono naa nene apuga newonaga?’ ano ‘Naa iwoinonj selenana esuuwonaga?’

³² “Ii kokaembaajonj: Uumeleembaa gadokopa yonjononj iwoi kuuya ii bunj qej aowombaaajonj kaparanj koma uugere momakeju. Onjononj iwoi kuuyaajonj memeqemearj menj osinkejuti, onjo Siwe Manjianonj mono ii modaboroja. ³³ Iikawaa uugereya mende mobuto, wala mono Anutuwaawo bentotononj keuma iwaa jaanonj solanjaniwombaaajonj kaparanj komakebu. Uugia iikanonj anji ero iinonj mono galenj koma onjoma iwoi iikaanja kuuya ii kaanjiadeenj onjombaa.

³⁴ “Kaenj ama onjononj mono woranj laligowutiwaa majakakaya ii mende momakebu. Worambaa majakakaya ii worambaaajonj. Weenj motomotoom-baa majakakagia mono anj anj bosininj sogianonj koloowaa.” Kianj.

7

Jenteego toya kaanja mende koloowu.

Luuk 6.37-38, 41-42

¹ Jiisanonj toroqenj kokaenj injjoro, “Anutunonj qaagia gosinj jenj tegoro kamaawubotiwaajonj mono tosaanja yonjo qaagia mende gosinj jenj tegowu.

² *Kawaa kania ii kokaenj: Onjononj tosaanja yonjo qaagia gosinj jenj tegowuti, Anutunonj mono keda motoonjgonondeenj onjoanjjiaa qaagia gosinj jenj tegowaa. Onjononj tosaanja yonjoonj jenkooto ama menj uma kamaanj gosinj onjomakejuti, Anutunonj mono iikawaa so onjoanjjiaa ama onjono uma kamaanjkebuya.

³ “Gii alagaa jaanonj godomaruru melaada iijanto, geengaa jaaganonj gere tapia somata eji, ii mono naambaajonj mende iima kotojanj? ⁴ Me nomaembaajonj ama afaanjonj alaga kokaenj ijojanj, ‘Alana moba, nii saanonj jaaganonja godomaruru itagowe kamaawa?’ Kaenj afaanjonj jejanto, gere tapia somata ii geengaa jaaganonj eja.

⁵ “Oo gii uumeleembaa selesele ejaga, gii mono wala geengaa jaaganonja gere tapia somata menj giliwa. Ii menj gilingo tororo iima kotonj alagaa jaanonja godomaruru melaada ii saanonj itagona kamaawaa. ⁶ Iwoiwaajonj mogi tak-kootoya qaita monj kolooji, ii mono kasu mende onjombu. Maa damandanj qeqeta ii mono bao bagianonj mende giligi kemba. Kaenj ambuti eej, iyonjononj mono ii kanagianonj tilalaanj onjoma mombo meleema onjoanjjiaa injin kitomitonj onjombubo. Kianj.

Mono qisinj mongama Anutuwaawo nagunonj qenjkebu.

Luuk 11.9-13

* 6:29: 1 Kinj 10.4-7; 2 Hist 9.3-6 * 7:2: Maak 4.24

7 “Mono Anutu qama koolinjkebu. Qama kooligi gosinj iwoi onjombaa. Mono iwoiwaa Anutuwaanonj borojanj menj monjgamaakebu. Ii monjganji qendeeno iwoi mokoloowuya. Mono nama nagunonj qenjkebu. Qegi nagu horonj onjombaa. 8 Monjonj Anutu qama koolinjkeji, Anutunonj mono iwaa kitia meleeno buja qej aowaa. Iwoiwaa monjgamaakeji, iinonj mono iwoi mokoloowaa. Nagunonj qenjkejiwaaajonj mono nagu horonj mubaa.

9 “Mobu, ejemba onjoononga morononj kokaenj anaga: Merianonj bisketwaaajonj qisiro jamo mubaa? 10 Me merianonj sorawaaajonj qisiro qato mubaa?

11 “Kaenj kolooro onjo ejemba bologa koloonj kilenj kalenj awaa awaa meraboraurugia onjombombaa so koloojuti eenj, onjo Mangia Siwe gonmanonj laligoji, iinonj mono kalenja nomaenj anjonj konaga? Iwaa uuta nanamemenja ii nunuugunj qaita monj kolooja. Kawaajonj onjo iwoi awaawaaajonj qama koolinj qisinj mubuti eenj, iinonj mono siinanonj ii onjombaa.

12 * “Kawaajonj ejembanonj onjo iwoi kuuya ama onjombutiwaaajonj momakejuti, iikawaa so mono ii kaanagadeenj ama onjomaakebu. Kaenjanji Mooseswaa Kana qaa ano gejatootoo ejemba yonjoo Buju Tere qaagia iikanonj mono honjgiawo kolooro mindimindiri kanianonj asuganonj koloowaa. Kianj.

Mono kiropo nagu gonjona kotonj kembu.

Luluk 13.24

13 “Gere sianonj kemebombaa kania ii afaanjgoya ano naguya ii laanja. Ejemba seiseijanonj nagu ii kotonj kana ii metetereenj kembuya. Kawaajonj onjo mono kiropo nagu gonjona kotonj iikawaa uutanonj kembu.

14 “Laaligo kombombananonj keukeutaa kania ii opoponjgoya osiqosiawo ano naguya ii gonjona. Ejemba afaanjgoyanonj nagu ii mokoloowuya. Kianj.

Gerewaa kania ii honja iima moma kotowu.

Luluk 6.43-44

15 “Gejatootoo ejemba takapolakaya yonjononj lamawaa sele esuya mouma onjoononj kanjekuto, uugianonj kasu kawalia kaanja kolooju. Kawaajonj onjo mono yonjoonj ama toogia moma galenj menj aonj laligowu. 16 Gawonjgiaa honja iigi kanagia qendeeno saanonj moma kotowu. Nejonj honja ii kasunselanonj koloonjkeja me qaago? Warunj honja ii kowororononj kolooro menj kululuunjekonj me qaago? Qaago!

17 “Kawaa so gere awaa kuuya yonjononj honjgia awaa kuunjekato, gere bologanonj mono honjgia bologa kuunjekaja. 18 Gere awaanonj honja bologa kuumambaaajonj amamaanjekaja ano gere bologanonj honja awaa kuumambaaajonj amamaanjekaja.

19 * “Gere kuuya honja awaa mende kuunjekuti, ii mono galenjanonj kotonj menj gerenonj giliro kemebuya. 20 * Iikawaa so ejemba yonjoo gawonjgiaa honja iigi kanagia qendeeno saanonj moma kotowuya. Kianj.

Gowoko honjaa kania

Luluk 13.25-27

21 “Noo Siwe mannaa uusijnja tenj komakeji, iinonj mono iwaa bentotononj keubaa. Mamaga yonjononj noojonj ‘Ponj, Ponj!’ eenj qama jenjekuto, kuuya yonjononj Siwewaa bentotononj mende keubuya.

* 7:12: Luuk 6.31 * 7:19: Mat 3.10; Luuk 3.9 * 7:20: Mat 12.33

²² “Jenteegowaa kambaŋ somata iikanonj mamaga yonononj kanj noononj kokaenj nijowuya, ‘Oo Ponj Ponj, nonononj mono goo qaganonj iwoi koloowaatiwaa gejatootoo qaa waladeenj jenj laligoninj. Nonononj mono goo qagaa esunanonj omeya omeya onjotaan laligoninj. Goo qaganonj mono nemunj koma nonono angoletto esunmumugiawo mamaga menj laligoninj. Ii duduujanj me?’ ²³ *Kaenj nijogi kambaŋ kanonj kaniagia asuganonj kokaenj injjowe mobuya, ‘Niinonj kambaŋ monononj onjo mende moma onjombe. Ejemba jeulalanj aanja, onjo mono nomesaonj togowu.’ Kianj.

Miri memewaa momakooto awaa ano kaapiroŋja
Luuk 6.47-49

²⁴ “Kaenj koloojiwaaŋ daenj yonononj noo qaa jena jejenj, ii moma iikawaa so tenj koma menkejuti, niinonj kuuya iyonoo kaniagia qendeema momakooto ejawaa so ama kokaenj jemaŋa: Iinonj miria jamo kowonjinj qaganonj mero. ²⁵ Kaenj mero konjuru kambaŋonj konj rombuŋ giliŋ kamaaro apu luguro musu somata qero apu gboulu somata waama miri sopayanonj kuuroto, miri ii jamo kowonjinj qaganonj mero nanotiwaajonj ama mende kuno.

²⁶ “Daenj yonononj noo qaa jena jejenj, ii moma iikawaa so mende tenj koma menkejuti, niinonj kuuya iyonoo kaniagia qendeema eja nekonjaa so ama kokaenj jemaŋa: Iinonj miria sakasiŋ baŋare qaganonj mero. ²⁷ Kaenj mero konjuru kambaŋonj konj rombuŋ giliŋ kamaaro apu luguro musu somata qero apu gboulu somata waama miri sopayanonj kuuro gororonjonj kamaaro.” Kianj.

Ejembanonj Jiisaswaa ku-usunjaajonj waliŋgogi.

²⁸ *Jiisasonj qaa ii jedabororo ejemba tuunja tuunja yonononj mogi kuma onjonoti, tani iikawaajonj aarunj waliŋgogi. ²⁹ Iinonj yonoo Kana qaawaa boiurugiaa tani mende kuma onjonoto, ku-usunj Toya koloojiwaa so ejemba kuma onjono moma tani kawaaŋonj waliŋgogi newogia tegoro. Kianj.

8

Jiisasonj eja monj manimbayawo menj solanjaniro.
Maak 1.40-45; Luuk 5.12-16

¹ Jiisasonj baŋja ii mesaonj kamaaro kanageso tuunjeleme somatanonj gematanonj otaagi. ² Kaenj kagi kanonj eja manimbayawo monononj kanj siminj kuma Jiisaswaa wosoyanonj kemenj kokaenj ijoro, “Oo Ponj, giinonj siinganonj menj qeaŋonj nomambaajonj mojanj eenj, mono nii saanonj menj solanjaninj nomba.”

³ Kaenj ijoro boria boraama selia oosirinj ijoro, “Niinonj ii amambaajonj mojenj. Gii mono solanjaniswa.” Kaenj ijoro manimbaya ii iikanondeen solanjaniro awaa kolooro. ⁴ *Solanjaniro kokaenj jenj kotonj muro, “Moba, kokawaa buju qaaya ii monj mende jena moba. Qaagoto, mono jigo gawonj galembaanonj kema selega qendeema muba ano Mooseswaanonj jenjkootoya otaanj solanjanijawaa dangisenj nandunja ama siimolonj oowa. Ii oona iiro ejembanonj kaniaga moma kotowu.” Kianj.

Jiisasonj kawali galeŋ mombaa gawonj ejia menj qeaŋgoro.
Luuk 7.1-10

* 7:23: Ond 6.8 * 7:28: Maak 1.22; Luuk 4.32 * 8:4: Lew 14.1-32

⁵ Jiisasnoŋ Kaperneam taonoŋ kouro Room kawali galen moŋonoŋ iwaanonoŋ kaŋ qama kooliŋ kokaen ijoro, ⁶ “Oo Poŋ, noo gawoŋ ejanaa seliaa bakayanonoŋ koomuya kolooro siimbobolo kanjaŋawo moma mirinonoŋ eja.”

⁷ Kaen ijoro kokaen jero moro, “Niinonoŋ mono kema ii meŋ qeaŋgomaŋa.”
⁸ Ii moma kokaen meleema ijoro, “Oo Poŋ, nii kaandiaga laligowe noo miri waareŋanoŋ gualeembaatiwaajoŋ gamuna mojeŋ. Kawaaŋoŋ qaa jeganondeen jena welen ejananoŋ qeaŋgowaa.

⁹ Ii kokaembaajoŋa: Nii neeno kaanagadeen galenaa ku-usuŋ baatanonoŋ ama nongŋi laligojeŋ. Noo baananonoŋ manjaqeŋe eja laligogi ii jeŋ kotoŋ oŋomakejeŋ. Yoŋoonoŋga mombaajoŋ ‘Kemba,’ jeŋ kotowe iinonoŋ kembaa. Mombaajoŋ ‘Kawa,’ jeŋ kotowe iinonoŋ kawaa ano welen ejana mombaajoŋ ‘Gawoŋ koi mewa,’ jewe iinonoŋ ii mewaa.”

¹⁰ Jiisasnoŋ qaa ii moma waliŋoŋ ejemba otaŋ kagiti, iyoŋoononoŋ eleema kokaen inijoro, “Niinonoŋ qaa hoŋa moŋ kokaen inijowe mobu: Israel kanageso batugianoŋ kaanagadeen momalaari somata kaŋa ii mombaa uutanonoŋ mende mokoloowe.

¹¹ *Niinonoŋ qaa kokaen inijowe mobu: Ejemba tuuŋ somasomatanonoŋ mono ween kookoutanoŋga ano ween kemekemetanoŋga kaŋ Siwewaa bentotoŋ uutanonoŋ kouma Aabraham, Aisak ano Jeikob yoŋowo nembanene neŋ korisoro ama laligowuya. ¹² *Yoŋonoŋ kaen laligowuto, bentotombaa meraboraŋa ii mono oŋomesaŋoŋ haŋoŋ oŋoŋgi paŋgamanonoŋ seleŋgeŋ kemebu. Iikanonoŋ laligowuti, iyoŋonoŋ mono saama gigilaŋ gobugia kigi qaro laligowuya.”

¹³ Kaen inijonoŋ kawali galen kokaen ijoro, “Gii mono miriganonoŋ kamba. Momalaariŋaa hoŋa mono kolooŋ gomba.” Kaen ijoro welen ejianoŋ mono aua iikanondeen qeaŋgoro. Kiaŋ.

Jiisasnoŋ ji ejemba mamaga meŋ qeaŋgoŋ oŋono.

Maak 1.29-34; Luuk 4.38-41

¹⁴ Jiisasnoŋ Piitowaa mirinonoŋ kema Piitowaa seuŋanoŋ selegere ji kiro ero iiro. ¹⁵ Ii iima borianoŋ oosiro selegereya mesaoro waama kanain Jiisas nene oŋoŋ wagiro.

¹⁶ Kaen laligogi gomaŋ tiiro kanonoŋ ejembanonoŋ alaurugia omegiawo ii mamaga unjama iwaanonoŋ kagi. Kagi ome ii qaayanonoŋ jeŋ konjoma oŋono kouma keŋgi ano ji ejemba kuuya ii meŋ qeaŋgoŋ oŋono. ¹⁷ *Iikaŋ ano Anutunonoŋ qaaya gejatootoo eja Aisaiawaa uutanonoŋ ano jerota eji, iikanonoŋ hoŋawo kolooro. Qaa ii kokaen,

“Iinonoŋ ananaanonoŋ ji wijinana mero qaganonoŋ uro bosino.” Kiaŋ.

Jiisas otaawombaa mondomondo qaaya

Luuk 9.57-62

¹⁸ Jiisasnoŋ ejemba tuuŋ somata liligoŋ mugi injiima kambaŋ kanonoŋ gowokouruta yoŋowo apu angoŋ kotoŋ leegen keubombaajoŋ jeŋ kotoŋo. ¹⁹ Kana qaawaa boi moŋonoŋ Jiisaswaanonoŋ kaŋ kokaen ijoro, “Boi, gii daen daen kembagati, niinonoŋ mono iikanonoŋ gii gotaŋ kamaŋa.”

²⁰ Ii moma Jiisasnoŋ kokaen ijoro, “Duuyaa kasuya yoŋonoŋ jamo kobaagianonoŋ egi kanakeewambaa kooŋa yoŋonoŋ saraŋ bambanagianonoŋ laligoŋkejuŋto, Siwe gomambaa Eja hoŋanoŋ mono dakanonoŋ kema waŋa naa qembononoŋ qeŋ laariŋ haamo menaga?”

²¹ Kaen ijoro gowoko yoŋoonoŋga moŋonoŋ kokaen ijoro, “Ii saanonto, mannanonoŋ komumambaa anjiwaajoŋ mono jena wala kema galen kombe

komuro roŋ kombego.” ²² Kaen jeroto, Jiisasnoŋ meleema ijoro, “Mono mesaowa, koomuya yoŋonoŋ qamogia koomuya ii saanoŋ roŋ kombuto, giinoŋ mono kaŋ nii notaawa.” Kian.

Jiisasnoŋ jero raidimboŋ goron qero.

Maak 4.35-41; Luuk 8.22-25

²³ Jiisasnoŋ kema waŋgo uutanonŋ uro gowokouruta yoŋonoŋ otaanŋ iwo motoonŋ kenŋi. ²⁴ Kenŋi raidimboŋ somatanonŋ obabankota apu anŋonoŋ koloonŋ giliro. Giliro sirinoŋ waŋgo uutanonŋ kemenŋ saa qemambaajonŋ anoto, Jiisasnoŋ gaonŋ ero. ²⁵ Gaonŋ ero gowokouruta yoŋonoŋ kema mindiinŋ ijogi, “Hei Poŋ, mono ilaanŋ nonomba. Nono anŋonoŋ tiwilaawombaajonŋ anŋonŋ.”

²⁶ Kaen ijogi meleema kokaenŋ injjoro, “Oo oŋo momalaarigia melaada, mono naambaajonŋ toroko momo eja kolooju?” Kaenŋ injjonŋ waama musu ano siri jenŋ kotonŋ orono sirinoŋ goronŋ qeŋ ero.

²⁷ Kaenŋ kolooro awawaliŋ qisiŋ aonŋ jegi, “Yei, maŋгаа siita! Eja koi naa ejaga laligoja? Iinoŋ musu ano kowe jenŋ kotonŋ orono jeta tenŋ konjao.” Kian.

Omenonŋ bao uugianonŋ kemegi ejanonŋ qeaŋgori.

Maak 5.1-20; Luuk 8.26-39

²⁸ Kaenŋ kolooro apu anŋonŋ kotonŋ leegenŋ Gadara yoŋoo gomanonŋ keuro. Iikanonŋ keuma eja omegarawo woi yorononŋ qasirinoŋga kaŋ Jiisas mokoloori. Yorononŋ irinŋonŋsoonŋ eja uugeregarawo koloori kuuyanoŋ kana iikanonŋ kembombaajonŋ amamaagi. ²⁹ Yorononŋ Jiisas mokoloonŋ silama kokaenŋ qama gigilaari, “Ae! Gii Anutuwaa Meria koloojanŋ. Gii mono nomaenŋ ama nonomambaajonŋ kajanŋ? Siimbobolo momo kambanŋonŋ mende kaŋ kuuro waladeenŋ ii geriawo ama nonomambaajonŋ koi kajanŋ me?”

³⁰ Iikanondeenŋ koriganonŋ qaagoto, kosogianoŋ kanonŋ bao tuuŋ somata monŋ gbojoja uutanonŋ kuluuma laligogi. ³¹ Kawaajonŋ ome yoŋonoŋ kokaenŋ jenŋ Jiisas welema mugi, “Giinoŋ nono konjoma nonombagati eenŋ, mono wasiŋ nonona saanoŋ bao tuuŋ yoŋoo uugianonŋ kemebonŋa.”

³² Welema mugi Jiisasnoŋ “Mono kema kemebu,” jenŋ jenŋ kotonŋ oŋono. Kaenŋ jenŋ kotonŋ oŋono iikanondeenŋ eja uugaranongŋa kouma kema bao uugianonŋ kemegi. Kemegi bao tuuŋ jumunŋa yoŋonoŋ mono luguŋ newonewoyanoŋ (siasiyanoŋ) kema jororonŋonŋ apu anŋonoŋ kemenŋ nemotonŋ komudaborogi.

³³ Komudaborogi bao galenŋ yoŋonoŋ koko koma unjurama taononŋ kema qaa bujugia kuuya jegi. Eja omegarawo yoroononŋ iwoi kolooroti, iikawaa bujuya kaanagadeenŋ injjogi. ³⁴ Injjogi moma taonŋ ejemba jaasoonŋgo yoŋonoŋ mesaonŋ Jiisas mokoloonŋ iibombaajonŋ kagi. Kaŋ iima Jiisasnoŋ yoŋoo mindimindiri sopa gomanŋ mesaonŋ kemaatiwaaajonŋ welema mugi. Kian.

9

Jiisasnoŋ eja sele bakaya koomuya meagoro.

Maak 2.1-12; Luuk 5.17-26

¹ Jiisasnoŋ waŋgo uutanonŋ uma mombo apu anŋonŋ kotonŋ leegenŋ keuma iyaŋaa taononŋ keno. ² Kambanŋ kanonŋ eja tosanonŋ alagia sele bakaya koomuya tambomaeenonŋ eroti, ii demberunonŋ ama anŋonŋ kagi. Kaenŋ kaŋ Anutu moma laarinŋ mugiti, Jiisasnoŋ iyoŋoo tanigia iiro sokono ji eja ii kokaenŋ ijoro, “Merana, niinoŋ goo singisonŋgoga mesaojenŋ. Kawaajonŋ mono kotiinŋ qaqaŋunŋabuŋagawo satiiŋ laligowa.”

³ Kaen ijoro Kana qaawaa boi tosanonj nama uugianonj kokaen romongogi, “Eja koi kanonj mono Anutu mepaqepae ama muja.”

⁴ Kaen romongogito, Jiisasnonj roromongogia ii moma kotonj kokaen injoro. “Ono mono naambaajonj qaa bologa uugianonj romongoj? ⁵ Niinonj ‘Singisonjgoga mesaojenj,’ jejenj, qaa ii mono afaanagadeen jejetaga. Monjonj kaen jero tosanonj qaa iikawaa honja mende iibu. Kawaajonj qaa ii afaanaa so. Niinonj qaa monj kokaen ijomambaajonj mojenj, ‘Mono waama kemba.’ Qaa ii lombotawo jejetaga kolooja. Kaen jewe honja koloowaa me qaagoti, ii mono asuganonj asugiro iibu.

⁶ Mobu, balononj singisonjgo mesamesaowaa ku-usunja ii Siwe gomambaa Eja honjaajonj eji, onjo iikawaa kaniaajonj umbuqumbuyanj laligowubo. Kawaajonj qaa lombotawo ii eja koi ijowe honja iibu.” Kaen jenj eja sele bakaya koomuyaa jaayanonj iima ijoro, “Gii mono waama tambomaeeega menj miriganonj kemba. Qaa binjawo ii honjawo koloowaati eenj, qaa afaanja ii mono kaanagadeen nomaembaajonj omayaa koloonaga?”

⁷ Kaen ijoro iikanondeen waama mirianonj keno. ⁸ Kaen kolooro ejemba tuunj yonononj ii iima walingonj Anutu mepeseen mugi. Balonj ejawaajonj ku-usunj kaanja murotiwaaajonj Anutu mepeseegi. Kianj.

Jiisasnonj Matyuu (Liwai) oono.

Maak 2.13-17; Luuk 5.27-32

⁹ Jiisasnonj iikanondeen kema takis ofis uugumambaajonj ano iikanonj eja gata Matyuu raro iima ijoro, “Gii mono noo gemananonj kawa.” Kaen ijoro waama takis gawonj mesaonj Jiisaswaa gematanonj keno.

¹⁰ *Kema Matyuuwaa mirinonj kema nene nenj ragiti, kambanj iikanonj takis meme eja tiliqiligiawo ano singisonjgo eja mamaganonj kanj Jiisas ano iwaa gowokouruta yonjowo rama nene motoonj negi. ¹¹ Kaen negi Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonononj ii iima Jiisaswaa gowokouruta kokaen jenj onjonji, “Ae! Onoo boigianonj mono naambaajonj takis meme tiliqiligiawo ano singisonjgo ejemba yonjowo rama nene neja? Ii mende sokonja.”

¹² Kaen jenj onjonji Jiisasnonj kitia kokaen injoro, “Ejemba jigia qaa yonononj doktawaa siinj mende amakejuto, ji ejembanonj mono doktawaanonj kemakeju. ¹³ *Niinonj singisonjgo ejemba onjoomambaajonj kanj laligojento, ejemba iyangiaajonj mogi solanja koloojuti, ii qaago. Kawaajonj qaa kokawaa kania mono kema kuma aonj mobu, ‘Niinonj siimolonj oowombaajonj qaagoto, kiankomunj aowombaa siinja mojenj.’” Kianj.

Nene singi laaligowaa qaaya

Maak 2.18-22; Luuk 5.33-39

¹⁴ Kambanj kanonj Jon Oomulu ejawaa gowokouruta yonononj Jiisawaanonj kanj kokaenj qisigi, “Nonononj ano Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonononj Anutuwaajonj nene singi mamaga laligonkejonj. Geenjaa gowokouruganonj mono naambaajonj nene singi mende laligoju?”

¹⁵ Kaen qisigi kokaenj meleeno, “Onjanonj, nono naa kambanonj nene singi laligonkejonj? Emba meme kambananonj ejawaa gemakootanjurutanonj gereya anji embawaa sakitiurutanonj iwoi ii togonkeju me qaago? Niinonj neenaa gowokouruna yonjoo eja bunjagia koloonj yonjoo batugianonj ainjolonj ramakejenj. Rabe yonononj kawaajonj ainjolonj aisoonj rama nene

* **9:10:** Luuk 15.1-2   * **9:13:** Mat 12.7; Hoos 6.6

sinji laligowombaajon amamaankeju. Amamaankejuto, Anutunonj laaligona nuano komuwe yonononj mono kambanj iikanonj saanonj nene sinji laligonkebuya.

¹⁶ (Onjo laaligo walaga ano korisoro Buŋa gbilia ii mindirinj orombombaajon amamaawuya. Kawaa qaa gemata ii kokaenj injjomaŋa:) Mومou walaga jurano monjonj opo gbilia mende soongbana moton iikanonj opo jakaŋa mende ama uumbinaankeja. Opo jakaŋa gbilia kaanjonj mono waziinj mومou walaga hororo mombo riuro ootanonj somariinj boliqoliwabo.

¹⁷ Kaanjiadeen monjonj wain apu gbilia ii bokonj me taru walaga lama selianonj memeta kanonj mende kosoro kemenkeja. Kaenj anagati een, wain apu gbilianonj mono somariinj taru qenjumenjurama molaaro namononj kamaanj sooro taruyanonj kileqileewubo. Kawaaajonj wain apu gbilia ii taru gbilianondeen molaaninj kemero sokombaa. Kaenj aninj yorononj awaa koloowao. (Kaanjiadeen apu awaa ii kononj qamoganonj mende kosonkejonj. Kaenj kosowonagati een, iikanonj mono juma siisororo kamaaro nej ji niniwabo. Kaenj koloowabotiwaajonj apu awaa ii kononj awaanonj kosonkejonj. Onjo kaanjiadeen laaligo walaga ano Oligaa Buŋa gbilia ii mindirinj orombombaajon amamaawuya.) Kianj.”

Jairusnonj borataajonj Jiisas qama kooliro.

Maak 5.21-43; Luuk 8.40-56

¹⁸ Jiisasnonj qaa ii injjoro qaa galenj monjonj kouma Jiisaswaa batanonj kemenj siminj kuma kokaenj qama koolinj muro, “Noo borana keteda koi komujato, mono kanj boroganonj selianonj oosirina gbilinj toroqenj laligowa.”

¹⁹ Qama koolinj muro waama gowokouruta yonowo ii otaanj kenji.

Emba jiawononj Jiisaswaa malekuya oosiro.

²⁰ Kenji kambanj iikanonj batugianonj emba monj laligoro. Iinonj koinja gbani 12:waa so iima ji kiro laligoro. Emba iikanonj Jiisaswaa gematanonj kanj malekuyaa kiti susuya oosiro. ²¹ Ii oosirinj iyaŋaajonj kokaenj jero, “Niinonj ii oosirimbaajonj moma bimonj malekuyanondeen borona monj oosiriwenagati een, mono saanonj qeangomanja.”

²² Kaenj jenj oosiro Jiisasnonj iikanondeen eleema ii iima kokaenj ijoro, “Borana, momalaariganonj mono menj qeangonj gonja. Mono kotiinj qaqabunjabunqagawo satiinj laligowa.” Kaenj ijoro moma aua iikanondeen qeangoro.

Jiisasnonj Jairuswaa borata menj gbiliro.

²³ Toroqenj kenji Jiisasnonj qaa galembaa mirinonj uma ejemba jinjenj qama awelo uugiti ano ejemba tuunj guju giligiti, ii injiima kokaenj jenj kotonj onono, ²⁴ “Mono seleenjenj kumbu. Emba melaanonj mende komujaato, gaonga eja.” Kaenj jenj kotonj onono mogi jononjsisi kaanja kolooro jomoma mugi.

²⁵ Jomoma mugito, ejemba tuunj somata ii injjoro seleenjenj kenji emba melaa iikawaa ee miri utanonj uma borianonj mero waaro. ²⁶ Waaro iikawaa buju qaayanonj seinj mindimindiri sopa gomanj ii kuuya sokoma keno. Kianj.

Jiisasnonj jaagoo eja woi menj qeangonj orono.

²⁷ Jiisasnonj gomanj balonj ii mesaonj kemambaajonj keno eja jaagoo woivanonj otaanj gematanonj kanj kokaenj qari, “Deiuidwaa gbilia, giij mono kiankomunj noromba.”

²⁸ Kaen qari miri mombaa uutanonj uro jaagoo eja yorononj Jiisaswaanonj kari kokaenj qisinj orono, “Jaagara menj toomambaa ku-usunja noononj eji, ii moma laarijao me qaago?” Qisinj orono kokaenj meleema muri, “Ponjara, ii saanonj moma laarijo.” ²⁹ Kaenj meleema muri jaa dawogaranonj oosirinj irijoro, “Momalaarigaraa so mono koloowa.”

³⁰ Kaenj irijoro jaagaranonj tooro. Kaenj kolooro galenj meme qaa kotakota oroma kokaenj irijoro, “Mobao, kokawaa bujuya ii mono monj mende jeri mobu.” ³¹ Kaenj irijoroto, yorononj mesaonj kema iikawaa bujuya jenj seiri mindimindiri sopa gomanj ii kuuya sokoma keno. Kianj.

Jiisasnonj eja qaamuunj monj menj qeangoro.

³² Jaagara tooro keni qaamuunj eja monj ii wama Jiisaswaanonj kagi. ³³ Kagi Jiisasnonj omeya konjono eja qaamuunj iinonj qaa jero ejemba tuunj yonononj ii iima waliŋgonj jegi, “Tani koi kaanja ii Israel uutanonj wala eenjanonj kambanj monjenj mende iiniŋ. Qaago. Keteda koi jaa morotaga iijonj.”

³⁴ *Kaenj jegito, Farisii (Kana qaawaa kaparanjkonjkonj) yonononj jegi, “Iinonj mono omejiilanj yonoo ponjiaa esunanonj ome onjotaanjenja.” Kianj.

Jiisasnonj kanageso yonoojonj wosoya moro.

³⁵ *Jiisasnonj kema gomanj ano taonj so liligonj ejemba qamakooli mirigianonj kuma onjoma bentotombaa Oligaa Bunja jenj asarinj iikanonj uugia kuunj ji wiji ano jepajerepa kania kania menj qeangonj onjoma laligoro.

³⁶ *Kaenj laligonj ejemba tuunja tuunja injiuro lama galengia qaa taniŋaen deenqeeema ilinjalij qen qeqelala laligogi yonoojonj wosoya moro.

³⁷ *Kaenj injiima gowokouruta kokaenj injiuro, “Anutuwaa gawononj nene honja mamaga osasaanj momogonj ejato, ii menj kululuuyaa gawonj meme ejembanonj mono afaangia laligoju. ³⁸ Kawaajonj nene honja masuqeqetaa Ponjanonj gawonj meme ejemba wasinj onjombaatiwaaqonj mono qama koolinj laligowu. Qama koolinj mugi gawonj ejemba asuginj honja ii menj kululuuwu.” Kianj.

10

Aposol 12 yonoo qagia

Maak 3.13-19; Luuk 6.12-16

¹ Jiisasnonj gowokouruta 12 onjono iwaanonj kagi omejiilanj konjoma onjombutiwaa ku-usunja onjono. Kaanagadeenj ji wiji qenjenmanjenj kania kania menj qeangowutiwaa ku-usunja onjono. ² Wasiwasi eja aposol 12 yonoo qagia ii kokaenj: Mutuya ii Saimon, qata monj Piito qagi ano iwaa koga Andruu. Kawaa gematanonj Jeims ano koga Jon, manjara qata Zebedi.

³ Filip ano Bartolomyuu, Tomas ano Matyuu takis meme eja, Jeims Alfuswaa meria ano Lebeus qata monj Tadius, ⁴ Saimon Zelot-politik ejaga* ano Juudas Iskariot. Kariot eja kanonj kanagenj Jiisas memelolo menj muro.

Jiisasnonj gowokouruta 12 wasinj onjono.

Maak 6.7-13; Luuk 9.1-6

* **9:34:** Mat 10.25; 12.24; Maak 3.22; Luuk 11.15 * **9:35:** Mat 4.23; Maak 1.39; Luuk 4.44 * **9:36:** Jan 27.17; 1 Kinj 22.17; 2 Hist 18.16; Eze 34.5; Maak 6.34 * **9:37:** Luuk 10.2 * **10:4:** Nesenel paati Zelot yonononj Room gawman tuarenjenj ama iyanggiaa nananj mewombaajonj tompe menj laligogi.

⁵ Jiisasnonj eja 12 ii wasinj onjoma kokaenj jery kotonj onjoma injijoro, “Onj waba kantriwaa ejemba yonjooonj mende kembu. Kaanagadeenj Samaria prowins yonjoo taongia monjnonj mende kembu. ⁶ Iikanonj mende kembuto, Israel kanagesowaa lama soogiti, mono iyonjooonj kembu. Ii gawongia mutuya. ⁷ *Daenj daenj kembuti, iikanonj mono Buja qaa kokaenj injijonj jery asariwu, ‘Siwewaa bentotononj mono kosere kaja. Mono iikawaa uutanonj keubu.’

⁸ “Ejemba jigawo mono menj qeangonj onjoma koomuya ii menj gbilin onjoma laligowu. Ejemba manimbagiawo ii mono menj solanjaninj onjoma omejiilanj ii konjoma onjoma laligowu. Anutunonj iwoi kalenj onjototi, ii mono toroqenj kalenj onjoma laligowu.

⁹ “Kana kembutiwaaonj soojaakota goul me silwa me aenj kopanonj memeta ii mono irimunj kasagianonj mende somongowu. ¹⁰ *Ejembanonj gawonj meme ejemba onjoo laaligogia nanjgowutiwaa so kolooju. Kawaaonj kana kembuti, iwoi koi mende menj kembu: geso mende, maleku samonja mendeto, motoonjgo mewu, kana esu mende ano taa gbaru mende mewu.

¹¹ “Kema taonj me gomanj dakanonj kembuti, iikanonj mono morononj eja geria qabuayawo kolooji, iikawaaonj qisigi miri onjombuti, mono iikanondeenj laligonj gawonj menj taonj ii mesaonj kana kembu. ¹² Miri monjnonj uma luaenonj yonjowo ewaatiwaa jewu. ¹³ Kaenj jegi luaegia anjgonj kombutiwaa so koloojuti eenj, luaegianonj mono iyonjoo qagianonj ubaato, ii anjgonj kombutiwaa so mende koloojuti eenj, luaegianonj mono eleema onjooanjiaanonj kawaa.

¹⁴ *Kema laligonj miri monjnonj keugi mende koma horonj onjoma qaagia mende mogi telambelangia mono kokaenj jery qendeema onjombu, ‘Nono onjoo gomanj kaninj sububunj kana tambonanonj mokotaaji, ii mono riinj konjoratininj onjooanjiaanonj eleema kemebaa.’ Kaenj jery saanonj gomanj me taonj ii mesaonj toroqenj kembu. ¹⁵ *Niinonj qaa honja monj kokaenj injijowe mobu: Anutunonj kambanj somatanonj qemasologenggiaa ironja meleeno taonj iikawaa qaganonj ubaati, so iikanonj mono Sodom ano Gomora gomanj yonjoo so uugunj toroqenj onjombaa. (Sodom Gomora yonjooonj bologa kanjanjawo menj uugia mende meleengji Anutunonj gerenonj kondeema onjoooro.) Kianj.

Kema gawonj megj sisiwerowero koloowaa.

Maak 13.9-13; Luuk 21.12-17

¹⁶ *Mibu, lama yonjooonj duuyaa kasu kawalia yonjoo batugianonj kemegi lugunj injiwubo, niinonj onjoo iikawaa tani kaanja wasinj onjombe kembu. Kawaaonj mono mokolenj[†] kaanja momakooto qaganonj galenj menj aonj laligonj kewo kaanja ejemba bonjona koposowaa qaagia qaa laligowu.

¹⁷ *Ejembanonj onjoo horonj qaa jakegianonj ama onjoma qamakooli mirigianonj qaa gawongia menj ooli waayawononj onjootiwuya. Kawaaonj ejemba kaanja yonjooonj mono galenj menj aonj laligowu.

¹⁸ “Tosianonj noojona ama unjuaing kantria kantria yonjoo eja ponj ano gawana yonjoo jaasewanjgianonj nambuya. Kaenj nama noo kaniana nanjgonj

* **10:7:** Luuk 10.4-12   * **10:10:** 1 Kor 9.14; 1 Tim 5.18   * **10:14:** Apo 13.51   * **10:15:** Mat 11.24; Jen 19.24-28   * **10:16:** Luuk 10.3   † **10:16:** Mokolenj ano raskol yonjooonj asuganonj manja qegi uulanjawo mokolonj somonjgonj onjombuyaga. Iikawaa so bimoowabotiwaaonj gowoko nonononj maslim, komyunist ano tosaanja yonjoo batugianonj qanana misinari ii asuganonj mende jenkejonj. Momakooto ii awaa.   * **10:17:** Maak 13.9-11; Luuk 12.11-12; 21.12-15

jegi eja geria ii ano waba kantri kanageso yonononj ii mobuya. ¹⁹ Ii mobuto, qaa jakeyanonj ama ononjgi nambuti, kambanj kanonj naa qaaga nomaenj jewonaga, iikawaa majakaka mende mobu. Qaa jewuyati, ii Unja Toroyanonj aua iikanondeenj onombaa. ²⁰ Onoanngiaa uugiaajonnga qaa mende jewuyato, Amagiaa Unja Toroyanonj mono uugia sololooro qaa jewuya.

²¹ **“Uumeleembaa gadokopa mojnnonj daremunanonj uuta meleenoti-waajonj ama ii memelolo mero qaa jakeyanonj anjgi qegi komuwaa. Kaanagadeenj manj mojnnonj meraborata memelolo mero komuwaa ano merabora yonononj nemurmanjurugia qetama onoma jegi unugi komuwuya.*

²² **“Noo ganaajonj ama kantria kantria yonononj kuuya kazi ama ononjgi laligowuto, mojnnonj kaparanj koma kambanj tegowaatiwaa so kotiinj bonj qenj nambaati, iinonj mono oyanboyanj bunja qenj aowaa.*

²³ **“Taonj mojnnonj sisiwerowero ama onombuti, ii mono kok koma taonj mongenj kembu. Niinonj qaa honja monj kokaenj injjowe mobu: Onjo Israel taonja taonja mende liligodaborogi Siwe gomambaa Eja honjanonj eleema kawaa. ²⁴ *Gowoko mojnnonj boiya uugunj momoyawo mende kolooja ano welenqeqe mojnnonj somataya uugunj gawombaa momo mende menj laligoja.*

²⁵ **“Gowokononj boiya kaanja momoyawo kolooro sokombaa ano welenqeqenonj somataya kaanja gawombaa momo menj laligoro sokombaa. Miri uuta mombaa eja jenj bolinj qata Iimolanj[†] qajuti eenj, iwaa embamer-anjuruta yonoo qagia mono afaanagadeenj iikaanj qamakebuya. Kianj.*

Qaagiaajonj mono galen menj aonj laligowu.

Luuk 12.2-7

²⁶ **“Ejembanonj iwoi ununj megij eji, ii kuuya mono kotungi asuganonj koloowaa. Kaanjiadeenj qaa aasangoya eji, ii kuuya mono injisaanji moma kotowuya. Kawaaajonj ejemba yonoojonj toroko mende moma laligowu.*

²⁷ Niinonj qaa pangamanonj olonj jemanjati, ii mono asasaganonj jewu. Qaa saje anjgi gejagianonj kemero mobuti, ii mono sombenonj asuganonj jewu. Kawaaajonj mono qaagiaajonj galen menj laligowu.

Morowaaajonj toroko moninj sokombaa.

²⁸ **“Tosianonj selegia qenj komuwuyagato, unajgia qenj komuwombaaajonj amamaawuyati, iyonoojonj toroko mende moma laligowu. Ii qaagoto, iwoi jegenja koi: Mojnnonj ku-usunj menj unja ano sele kaanagadeenj tiwilaanj orono gere sianonj kemebaoti, iwaajonj mono toroko moma laligowu. ²⁹ Tosianonj arionj (me wilisi) woi monej kota motoonjgodanonj sewanja mewutiwaa-jonj amakejuto, iridogi Mangjanonj ‘Oonj!’ mende jero iyoroononnga mo-tongononj balononj mende kamaawaa.*

³⁰ **“Anutunonj kalanj koma onoma wanj jugia kuuya kaanagadeenj weenjgodaboronj janngogia moja. ³¹ Ejemba onoo sewanngia ii arionj wilisi mamaga unjuugunj uuta kolooja. Kawaaajonj mono toroko mende moma laligowu. Kianj.*

Kraist jokoloowu me qakoombu?

Luuk 12.8-9

* **10:21:** Maak 13.12; Luuk 21.16 * **10:22:** Mat 24.9, 13; Maak 13.13; Luuk 21.17 * **10:24:** Luuk 6.40; Jon 13.16; 15.20 * **10:25:** Mat 9.34; 12.24; Maak 3.22; Luuk 11.15 † **10:25:** Juuda yonoononj Iimolanj qata Beelzebul. Ii omejiilanj yonoo somatagia. Matyuu 9.34 kanonj Jiisaswaaajonj qa bologa ii qagi. Iikawaa so Jiisaswaa alauruta ananaajonj qa bologa kania kania qamakebu. * **10:26:** Maak 4.22; Luuk 8.17

³² “Kaen kolooro moŋnoŋ nii ejemba jaagianon jokoloon nombaati, niinon mono kaanjadeen ii Maŋna Siwe gomanon laligojiwaa jaanon jokoloomaŋa. ³³ *Kaento, moŋnoŋ nii ejemba jaagianon qakooma nombaati, niinon mono kaanjadeen ii Maŋna Siwe gomanon laligojiwaa jaanon qakoomaŋa.” Kian.

Jiisaswaajon luae qaagoto, kazi koloowaa.

Luuk 12.51-53; Luuk 14.26-27

³⁴ Jiisasnon toroqen kokaen injjoro, “Kokaen mende romoŋgowu: Jiisasnon luae qemambaajon ama namonon kamaaro. Niinon luae qemambaajon qaagoto, noojon ama juma deengi manjawaa soo somatanon aowuya.

³⁵ *‘‘Ti kokaembaajon jejen: Noo Buŋa qaananon ejemba uugia kuro meleengitiwaajon ama kokaen koloowaa: ‘Maŋ mera yoronon juma kerekere ani nemun bora yoronon riitama aori enaronon enaroya qetama aon deembaota. ³⁶ Ejemba iyaŋgiaa sumanjurugianon mono kereurgia koloowuya.’

³⁷ “Moŋnoŋ nii gogoraagen ama noma nemuŋa me maŋa jegerŋa ama jopagowaati, ii noonon mende sokombaa. Moŋnoŋ nii gogoraagen ama noma meria me borata jegerŋa ama jopagowaati, ii noonon mende sokombaa. ³⁸ *Sisigia megi moŋnoŋ nii notaŋ siimbobolo moma maripoonon komumambaajon mende jojoriwaati, ii noonon mende sokombaa.

³⁹ *‘‘Moŋnoŋ iyaŋaa laaligo siiseweweya qaa ii mokoloowaati, iwaa laaligoyanon mono soowaa. Moŋnoŋ noojon ama laaligoya qeleeno soowaati, iinon mono oyaŋboyan laaligo mokoloowaa.’’ Kian.

Anutonon gawoŋgiaa tawaya oŋombaa.

Maak 9.41

⁴⁰ *Jiisasnon jero, “Moŋnoŋ oŋo mirianon koma horon kalan koma oŋombaati, iinon mono nii koma horon nombaa. Moŋnoŋ nii koma horon nombaa, iinon wasiŋ nonoti, mono ii mirianon koma horon mubaa.

⁴¹ Moŋnoŋ gejatootoo ejemba moŋ gejatootoo gawoŋaajon ama mirianon koma horon kalan kombaa, iinon mono gejatootoo ejembawaa tawaya buŋa qeŋ aowaa. Moŋnoŋ ejemba solaŋa moŋ solaŋa koloojiwaajon ama mirianon koma horon kalan kombaa, iinon mono ejemba solaŋaa tawaya buŋa qeŋ aowaa.

⁴² “Moŋnoŋ merabora koi yoŋoonoŋga mombaajon noo gowokona koloojiwaajon ama apu sanŋoŋa qambiawo newaatiwaajon mubaati, Anutonon mono iikawaa tawaya meleema mubaa. Niinon qaa hoŋa moŋ kokaen injjowe mobu: Naŋŋon oŋombuti, iyoŋonon mono tawa mewuya.’’ Kian.

11

Jombaanon gowoko woi Jiisaswaanon kari.

Luuk 7.18-35

¹ Jiisasnon jeŋkooto qaaya kaan gowokouruta 12 oŋono tegoro goman ii mesaon toroqen Galili prowinswaa taon tosanon kema Buŋa qaa kuma oŋoma iikanon uugia kuŋ laligoro.

² Kambaŋ kanon Jon Oomulu ejanon kapuare mirinon rama Kraistnon gawon kaen meroti, ii moma gowokowoita woi wasiŋ orono Jiisaswaanon ken. ³ Kokaen qisiŋ mubaotiwaajon wasiŋ orono kema jeri, “Menqeeanŋo

* **10:33:** 2 Tim 2.12 * **10:35:** Mai 7.6 * **10:38:** Mat 16.24; Maak 8.34; Luuk 9.23 * **10:39:** Mat 16.25; Maak 8.35; Luuk 9.24; 17.33; Jon 12.25 * **10:40:** Maak 9.37; Luuk 9.48; 10.16; Jon 13.20

eja kawaatiwaajon mambonin giinon ii koloojan me eja mon kanagen kawaatiwaajon mambombona?”

4 Kaen qisin muri kokaen meleeno, “Iwoi iima mojaoti, iikawaa sunduya mono kema Jon kokaen ijori moba: 5 *Jaagoo yononon jaagia uun iigi meendanogoya yononon kana kema kagi manimbagiawo yononon solanani gejaduu yononon qaa mogi koomugiti yononon gbilin waagi kamaanqeqeta yonoojon Oligaa Buna jen asariwe momakeju. 6 Kaen kolooro iigi mombaa uutanon mende boliro gema nuwaati, iinon mono simbawonawo kolooja.”

7 Kaen meleeno Jombaa gowoko yoronon keni Jiisasnon kanain Jombaa kania ejemba tuun yonoojon kokaen jen asario, “Ono balon qararakonkononon naama iibombaaajon kenji? Haamonon bowo utugon metano wansan-wansan amakeji, onjo eja iikaanja kaya iibombaaajon kenji me? 8 Me naa iwoiga iibombaaajon kenji? Eja malekuya akadamuyawo mouna laligoroti, ii iibombaaajon me? Mobu, ejemba malekugia iimasiiinjawo moumakejuti, iyononon mono kin yonoo jinjaron mirigianon laligoju. Ii balon qararakonkononon qaago.

9 “Me naa iwoiga iibombaaajon kenji? Gejatootoo eja mon iibombaaajon me? Onanon, niinon kokaen injihowe mobu: Eja iigiti, iinon mono gejatootoo ejemba tosaanu unjuugun qaita mon kolooja. 10 *Iwaa kania ii wala eenanondeen kokaen oogita eja, ‘Moba, niinon qelena gajoba mon wasiwe waladeen kema ejemba uugia mindingon goo kana meleuro giinon mono iwaa gematanon namonon emu kemebaga.’

11 “Qaa kaen ejato, niinon qaa hona mon kokaen injihowe mobu: Embanonga merabora koloogiti, kuuya iyonoo batugianon Jonon mono kuuya unjuugun qabunayawo nanja. Nanjato, Siwewaa bentoton uutanon keuma Anutuwaaw qabunaya mokolonkejuti, iyonoo batugianon kamaanqeqeta konoga iinon mono Jon uuguja.

12 * “Jon Oomulu ejanon Buna qaa jero kamban iikanondeen kanain Siwewaa bentotonja geriawo tuarenjen ama manja qenkejuto, kiler uulanawo kema somariinkeja. Manja geregiawo qenkejuti, iyononon mono bentoton ii iyangiaajon horon buna qen aonkeju. 13 Bentotombaa kania ii Mooseswaa Kana qaanon ano gejatootoo ejemba kuuya yonoo Buju Terenon oogi weengon laligon kounin Jonon koloon hona asuganon injisaano. 14 *Qaa koi moma analin anjon kombombaaajon mojuti een, Elaija koloowaatiwaa so anoti, Jonon mono ii kolooja. 15 Mononon ugejiawo laligoji, iinon mono qaa ii geja ama moma kotowa.

16 “Ejemba kete namonon laligojuti, ii mono naa iwoiwo so ama onjombenaga? Yononon naamade kaanja koloaju. Yononon maaket sombenon rama qaa jomo menj tondu qama kokaen jenkeju,

17 ‘Nono rii gbawe menj awelo uunin onjo mende orogi.

Nono jinjen qanin onjo mende saagi.’

18 “Iikawaa kania ii kokaen: Jon Oomulu ejanon kan nene singi laligon wain apu mende nero iwaajon jenkeju, ‘Ome mononon uutanon kemero laligoja.’

19 “Siwe gomambaa Eja honanon kan nembanene nen korisoro ano iwaajon kokaen jenkeju, ‘Mobu, iinon baanon newageen nene qozozongon nen wain apu suulan nen takis eja tiliqiligiawo ano bologa meme yonoo alagiaga

* 11:5: Ais 35.5-6; 61.1 * 11:10: Mal 3.1 * 11:12: Luuk 16.16 * 11:14: Mal 4.5; Mat 17.10-13; Maak 9.11-13

laligoja.’ Anutuwaa momakooto koma gbilinkejuti, iyonoo nanamemengiaa honjanonj mono momakootogianonj sokonji, ii qendeemakeja.” Kianj.

Jiisasnonj taonj 3 yonoojonj ‘Yei wosobiri!’ jero.
Luuk 10.12-15

²⁰ Kawaa gematanonj Jiisasnonj kanainj taonj tosaanja temboma onono. Taonj tosaanja iikanonj angoletoya ku-usunawo seiseiya mero kolooroto, kilenj uugia mende meleengi. Kawaaajonj ii temboma kokaenj jenj onono, ²¹ *²¹ “Oo Korazin toya, niinonj onoojonj ‘Yei!’ jenj saajenj ano Betsaida toya, onoojonj kaanagadeenj ‘Yei!’ jenj saajenj. Niinonj yonoononj kema qaana jewe sasoniro angoletona ku-usunawo kolooroto, uugia kilenj mende meleengi. Angoleta ii waba gomanonj Taia ano Saidonj sitinonj koloonagati eenj, iyonononj mono kambanj koriga uugia meleembombaa kaisareya qendeema resa ano too ariñj saabuyaga.

²² “Saabuyagato, niinonj kokaenj injijowe mobu: Anutunonj kanagenj Korazin ano Betsaida yonoo qaagia jenj tegonj ironja meleeno siimbobolo mobuti, kambanj somata kanonj ii mono Taia ano Saidonj iyonoo siimbobolo soya uugunj mobuya.

²³ *²³ “Ano Kaperneam toya, Anutunonj onjo saanonj metaama onono Siwe gomanonj ubuyaga me qaago? Qaago totoonj! Onjo mono koomuwaa senjonj gomanonj kemebuya. Niinonj yonoononj kema qaana jewe sasoniro angoletona ku-usunawo mewe kolooroto, uugia kilenj mende meleengi. Angoleta ii Sodom taononj koloonagati eenj, taonj iikanonj mono kambanj kokaamba kaanagadeenj toroqen nanaga.

²⁴ *²⁴ “Nanagato, niinonj kokaenj injijowe mobu: Anutunonj kanagenj Kaperneam onoo qaagia jenj tegonj ironja meleeno siimbobolo mobuti, kambanj somata kanonj mono Sodom yonononj siimbobolo iikawaa soya uugunj mobuya.” Kianj.

Lombogiawo onononj mono noononj kanj haamo mewu.
Luuk 10.21-22

²⁵ Kambanj kanonj Jiisasnonj qaa kokaenj jero, “Oo Amana, giinonj Buñja qaaga momakooto ejemba momo somata megiti, iyonoononj mesanjonato, ejemba iyanjiaajonj moma kamaanj merabora kaanja poumapou laligojuti, ii mono iyonoononj injisaana moma asariju. Kawaaajonj niinonj Siwe namowaa Ponja gii mepeseenj gonjenj. ²⁶ Oo Amana, gii geenjo kaenj koloowaatiwaaajonj mona sokono awaa kolooro.

²⁷ *²⁷ “Amananonj mono iwoi kuuya jenj kotooro noo buñja kolooro. Amananonj Meriaa kania anodeenj moma yagoro monjonj ii mende moja. Kaanagadeenj Merianonj Amayaa kania moma yagoro monjonj ii mende moja. Kaanagadeenj monjonj Amanaa kania mende moma yagoro Merianondeenj ii moja ano ejemba meweengonj onoma yonoojonj ii injisaambaati, iyonononj mono Ama moma mubuya.

²⁸ “Gawonj menj uulombogiawo laligojuti, onjo kuuya mono noononj kagi uugia menj afaanjonj onjombe haamo mewu. ²⁹ *²⁹ Noononj qaqanj ii mono sawinjianonj ama angowu ano niinonj nanamemena kuma onjombe ii mono moma sororogonj laligowu. Niinonj uuna menj kamaanj ama gumbonjonjonj ejaga koloojenjiwaaajonj mono saanonj uugia menj afaanjonj onjombe haamo

* **11:21:** Ais 23.1-18; Eze 26.1-28.26; Joel 3.4-8; Aam 1.9-10; Zek 9.2-4 * **11:23:** Ais 14.13-15; Jen 19.24-28 * **11:24:** Mat 10.15; Luuk 10.12 * **11:27:** Jon 3.35; 1.18; 10.15 * **11:29:** Jer 6.16

mokoloowuya. ³⁰ Noononj qaqañ meñ anggogi sogianonj kolooja ano lombo onjombe bosimbuti, iikanonj mono afaañja kolooja.” Kianj.

12

Jiisasnoñ Sabat kendombaa Poña kolooja.

Maak 2.23-28; Luuk 6.1-5

¹ *Kawaa gematanonj Sabat kendonj mononj Jiisasnoñ wiit dumunj gawonj koria somata kotonj keno. Keno gowokourutanonj wosogia injiro wiit honja motomotoonj kanainj borogianonj kuma negi. ² Negito, Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) tosonianonj ii iima Jiisas kokaen ijogi, “Moba, goo gowokouruganonj mono Sabat kendombaa gawonj meme songgoya uuguju?”

³ *Kaen ijogi kokaen meleeno, “Kiñ Deiwidnonj manjaqeqe ejauruta yonowo liligonj wosogia injiro iwoi angitu, ii weengogi me qaago?” ⁴ *Iinonj Anutuwaawo opo sel jigonoñj uma bered kowoga Anutuwaawo jaasewanonj alatanonj anji raro esujanonj tururo qetegogiti, ii mero negi. Bered kowoga mesamesaoya ii jigo gawonj galen yononondeen nej laligogi. Iinonj ano iwaa kerasuru-urutanonj ii newubotiwaa songo eroto, ii kilen negi. ⁵ *Kaanjadeen jigo gawonj galen yonononj Sabat kendononj jiwowonj jigonoñj nama gawonj meñ gawonj mewutiwaawo songo uugun kilen qaagiawo mende koloonkeju. Qaa ii Kana qaanonj weengogi me qaago?”

⁶ “Ii weengogi, kaen movento, niinonj kokaen injjomarja: Koi nanji, iinonj mono jiwowonj jigo uugun uuta kolooja. ⁷ *Buña Terewaa qaa monj kokaen eja, “Niinonj siimolonj oowutiwaawonj qaagoto, batugianonj kiankomunj aowutiwaawonj mojen.” Onjo qaa iikawaa kania mobuyagati een, ejemba koposowaa qaana qaa nonoo qaana mono tondumende jey tegowuyaga.

⁸ “Ii kokaembaawonj jejen: Siwe gomambaa Eja honjanonj mono Sabat kendombaa Poña kolooja.” Kianj.

Jiisasnoñ eja boria soorongoya meñ qeangoro.

Maak 3.1-6; Luuk 6.6-11

⁹ Jiisasnoñ gomanj ii mesaonj qamakooli mirigianonj uro. ¹⁰ Iikanonj eja boria soosoolia monj raro. Ejembanonj Jiisas qaa jakeyanonj ama mubombaaawonj kokaen qisinj mugi, “Eja Sabat kendononj meagonj Kana qaa uuguwonja me qaago?”

¹¹ *Qisinj mugi kokaen meleeno, “Onoononja morononj kokaen kolooja: Eja mombaanonj lama motoonjononj Sabat kendononj ronjonj kemebaati een, iinonj ii mende meñ hororo koubaa?” ¹² Ejawaa sewananonj mono lamawaa sewanja mamaga uuguji, mono ii romongowu. Kawaaawonj Sabat kendononj gawonj awaa meñ kaananonj Kana qaa mende uuguwonja.”

¹³ Kaen meleema eja ii ijoro, “Gii mono boroga qeteterewaa.” Kaen ijoro qeteterewo wala anoti, iikawaa so awaa koloonj boria alia kaanja koloooro. ¹⁴ Kaen koloooro Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonononj seleenjen kema ajojoro ama Jiisas nomaen ama qeninj komuwaatiwaa qaa jey monganji. Kianj.

Anutuwaawo gawonj meme eja tak-kootoya ii kokaenj:

¹⁵ Jiisasnoñ qaagia ii iima kotonj iikanondeen gomanj ii mesaonj monjen keno. Keno mamaganonj iwaa gematanonj otaanj kenji yonoo batugianonj

* **12:1:** Dut 23.25   * **12:3:** 1 Sml 21.1-6   * **12:4:** Lew 24.9   * **12:5:** Jan 28.9-10   * **12:7:** Mat 9.13; Hoos 6.6   * **12:11:** Luuk 14.5

ji ejemba kuuya menj qeangonj onono. ¹⁶ Ii menj qeangonj onoma kania asuganonj jewubotiwaajonj kotakota qotogonj onono. ¹⁷ Kaenj kolooro Anutanonj gejatootoo eja Aisaia sololoo qaa monj jeroti, iikanonj mono honjowo kolooro. Qaa ii kokaenj jerota eja,

¹⁸ **"Tibu, koi mono noo gawonj ejana kolooro ii meweengonj mube.*

Niinonj wombo alana iwaajonj mobe kerana qeangoro uunanonj iwaajonj aisoonkejenj.

Niinonj Unjana Toroya iwaa uuta sokombaatiwaajonj wasiwe kemero iinonj qaa dindinagadeen jenj tegonkejenjiwaa Burja qaaya inisaama jenj seiro kantria kantria yonoononj kembaa.

¹⁹ Iinonj angowowo mende ama qaa tokoronkota mende qamakebaa. Ejemba mononj iwaa qa otonja ii roonqe qe kananonj mende mobaa.

²⁰ Bowo ologogiti, iinonj ii mende qosombaa.*

Lambewaa wikyanonj jenj kotonj sokoya kolooro bolananonj jenj bobo amakeji, iinonj ii mende qebugowaa.

Gawonja kaenj menj ejembanonj qaa dindinja otaawutiwaajonj manja qenj laligoro qaa iikanonj haamo ano otokorianj ambuya.

²¹ Kantria kantria yonononj mono iinonj ilaenj onombaatiwaajonj mam-boma joronqoronjgia iwaa qatanonj ama laligowuya." Kianj.

Jiisasnonj ome yonoo esunja uugun qero kamaaja.

Maak 3.20-30; Luuk 11.14-23

²² Omenonj eja monj qaamuunj menj muro jaaya gooro moto laligoroti, ii wama Jiisaswaanonj kagi. Jiisasnonj ii menj qeangoro omeya kouma keno neselana lolooro mombo qaa jenj uunj iiro. ²³ Uunj iiro ejemba tuunj kuuya yonononj ii iima aarunj jegi, "Eja koi kanonj mono Deiwidwaa gbilia kolooja me?"

²⁴ **Kaenj jegito, Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonononj ii moma kokaenj jegi, "Eja koi kanonj mombaa ku-usunonj qaagoto, omejiilan yonoo Pongia Iimolan iwaa esunonj ome onjotaanjenja."*

²⁵ Kaenj jegito, Jiisasnonj uuroromonggia modaboronj kokaenj injjoro, "Kantri daenj yonoo galenjurugianonj batugianonj angowowo ama jumbuti, iyonononj mono tiwilaanj aogi kantrigianonj bolinj saoyagadeen koloonj qe-gelalanj ewaa. Kaanagadeen siti me gomanj mombaa kanageso yonononj batugianonj angowowo ama jumbuti, iyonononj mono galenjonkonj gawonjgia menj nambombaaajonj amamaawuya.

²⁶ "Mobu, Satanonj mono alia Satan monj otaanagati eenj, iyonononj mono batugianonj angowowo ama jumbuyaga. Kaenj kolooro galenjonkonj gawonjgia mewombaaajonj amamaagi ometotonjanonj mono nomaenj nanaga?"

²⁷ "Mobu, niinonj Iimolambaa esunonj omejiilan konjoma onjombenagati eenj, onjoo alaurugianonj mono morowaa esunonj ii konjoma onjombuyaga? Kawaaajonj yonononj mono qaagia honja me qaagoti, ii gosinj jenj tegowu.†

²⁸ Ii jenj tegowuto, Anutuwaawaa ku-usunonj noo boro susuna sololoo omejiilan onjotaanjenjej eenj, Anutuwaawaa bentotononj mono onjoononj kanj

* **12:18:** Ais 42.1-4 * **12:20:** Bowo ano lambewaa wik ii ejembawaajonj jeja. Ejembanonj monj qenj jaabamagege ama mug i momalaarianonj janjonj qaomambaaajonj anji, Jiisasnonj ii menj qeangowaa.

* **12:24:** Mat 9.34; 10.25 † **12:27:** Iyanjgiaa sele galenjurugianonj Anutuwaawaa qata qama kilenj ome ii Iimolambaa esunonj konjoma onjoni niinonj ii Anutuwaawaa ku-usunonj konjoma onjmakejenj. Ororonj mende nanjonjwaajonj morononj honja ano morononj qaa qolonjmolonjgoya otaanjenja? Yonononj me niinonj?

kuuja. ²⁹ Moñnoñ eja kotiga iimolambaa kana boria waladeen mende somonngowaati een, iinonj mono nomaen mirianonj uma qeñgama esuhinaya menaga? Waladeen ii somongoro rarogo mono saanonj mirianonjga ila-woilaya kuuya tagonj menj kembaa. (Iikawaa so niinonj kaanagadeen Satan somonngonj gematanonj omeya onotaanjenjej.)

³⁰ *Moñnoñ niwo mende laligoji, iinonj mono qetegonj nomakeja. Moñnoñ ejemba noo qanonj ajoroowutiwaajonj mende horonj onomakeji, iinonj mono mendeema onomakeja. ³¹ Kawaajonj niinonj qaa monj kokaenjinjomana: Ejemba singisonggo ama mepaqepae kuuya amakejuti, ii Anutunonj saanonj mesaonjkejato, moñnoñ Unja Toroya mepaegowaati, iikawaa singisonggoya Anutunonj mono kambanj moñnoñ mende mesaowaa. Qaago totoonj!

³² *Moñnoñ Siwe gomambaa Eja honja mepaegonj qaa jewaati een, Anutunonj ii saanonj mesaowaato, moñnoñ Unja Toroya mepaegonj qaa iwoi jewaati, iwaa singisonggoya ii Anutunonj namononj laligowaatiwaa so me koomu gematanonj kanonj mende mesaowaa.

Gerewaa kania ii honja iima gosinj moma kotowu.

Luuk 6.43-45

³³ *Gerewaa kania ii honja iima gosinj moñnoñ. Kawaajonj mono gere galenj konji awaa kolooro honja awaa koloonkebaa me gere menj boligi honja bologa koloonkebaa. ³⁴ *Eja uutanonj iwoi saa qeñ eji, ii mono buutanonj asuganonj jenkeja. Kawaajonj onjoangio qatowaa merauruta kolooju. Bologa kaan koloonj mono nomaen qaa awaa jewuyaga? ³⁵ Eja awaawaa uu kowianonj iwoi awaawaa moriana eji, iinonj mono awaa ii asuganondeen jenkeja. Eja bologaa uu kowianonj iwoi bologaa moriana eji, iinonj mono bologa ii asuganonj jenkeja.

³⁶ *Kaen jenkejato, niinonj qaa honja monj kokaenjinjomobu: Ejembanonj songo waleema qaa je omaya omaya jewuti, iyonononj mono qaa jegia kuuyaa kania ii jenteegowaa kambanj somatanonj Anutuwaajonj jenj asarigi gosiwaa. ³⁷ Iikawaa kania ii kokaenjinjomono qaa juga gosinj iikawaa so qaaga jenj tegoro solaraniwaga me qaagawo koloonj lombomokoloowaga. Kian.

Boi tosonianj angoletowaajonj kaparanj koma welenji.

Maak 8.11-12; Luuk 11.29-32

³⁸ *Kambanj kanonj Farisii (Kana qaawaa kaparanjkonjon) ano Kana qaawaa boi tosonianj Jiisaswaajonj kokaenjinjomoni, “Boi, gii saanonj angoletomonj mena ii iibombaajonj moñnoñ.”

³⁹ *Kaenjinjomoni kokaenjinjomoleema onono, “Ejemba kete namononj laligojuti, ii tuunj somata bologa koloonj serowilin amakeju. Yonononj Anutuwaawaiweseyaajonj kaparanj komakejuto, aiwese monj gejatootoo eja Joonawaanonj mono kolodabororo. Anutunonj aiwese morota monj mende ama onombaa.

⁴⁰ *Joonanonj gomamboria karonj kowe osombaa (gajugaju) tomenanonj laligoroti, kawaa so Siwe gomambaa Eja honjanonj kaanagadeen gomamboria karoombaa so balonj uutanonj ewaa.

⁴¹ *Joonanonj Niiniwe ejemba batugianonj kema Anutuwaawaa qaanonj uugia kuuro moma iikanondeenjinjomoni uugia meleengito, mobu, niinonj batugianonj

* **12:30:** Maak 9.40   * **12:32:** Luuk 12.10   * **12:33:** Mat 7.20; Luuk 6.44   * **12:34:** Mat 3.7; 23.33; 15.18; Luuk 3.7; 6.45   * **12:38:** Mat 16.1; Maak 8.11; Luuk 11.16   * **12:39:** Mat 16.4; Maak 8.12   * **12:40:** Jon 1.17   * **12:41:** Jon 3.5

asugin nama Joonawaa nanamemenja uugun amakejen. Kaen amakejento, onjo kilenj telambelan ama nomakeju. Kawaajon Niiniwe ejembanon jenteegowaa kamban somatanon ejemba tuun somata koi nanjuti, onjowo ororon koomunonga waama onjo koorongianon motoon nambu. Motoon nama Niiniwe yonjonon qaa kokaen onjo selegianon kuuwuya, ‘Onjo Siwe gomambaa Eja honja telambelan ama mugi Anutunon ironja meleema onono siimbobolo uuta mobuya.’ Niiniwe yonjonon kaen jegi nanamemengianon onjanjiaa kaniagia injisaangi gamugia mobuya.

42 **“Kaniagiaa kaisareya mon ii kokaen: Anutunon kerugen momakooto uuta somata ii kinj Solomon muro Saut waengga kantri mombaa kwiin embanon Solomombaa momakootoya momambaaajon siinja moro. Siinja moma gomaj goraayanonga waama kana koriga tintin kanj laligon Solomombaa momoya moro.*

“Ii moroto, mobu, kamban kokaamba niinon batugianon koloon nama Anutuwaanon momakooto uuta menj kajeji, ii Solomombaa momakootoya uuguja. Uugujato, onjo kilenj telambelan ama noma tompin laligogi mende sokonja. Kawaajon Anutunon kanagen ejemba korebore horon onjoma qaa-gia jen tegowaatiwaaajon jaayanon keubuti, kamban iikanon Saut kantriwaa kwiin emba iikanon mono kaanagadeen keubaa. Iinon ejemba tuun somata koi nanjuti, onjowo ororon koomunonga waama onjo koorongianon motoon nambaa. Motoon nama qaa kokaen onjo selegianon kuuwaa, ‘Onjo Jiisas telambelan ama mugi Anutunon ironja meleema onono siimbobolo uuta mobuya.’ Iinon kaen jero onjonon siligia gosin onjanjiaajon gamugia mobuya. Kianj.

Ome yonjonon eja uutanon eleembombaaajon kaparanj konju.

Luuk 11.24-26

43 “Omenon eja uutanonga kouma balon qararanjonkonjonon kema lanj laligon laligon haamo memambaaajon miri monjama monj mende mokoloowaa. 44 Ii mende mokolonj mojoya tiiro kokaen jewaa, ‘Mirina mesaon kaweti, iikanon mono mombo eleemaña.’ Kaen jenj eleema miria usuma menjerejgoro eroti, ii gbamenja ero mokoloowaa.

45 “Kaenj mokolonj kema omejiilanj tosaanja 7 unjuambaa. Omejiilanj 7 ii iyanj uugun bologa totoon kolooju. Iinonj ii unjuano kanj miri ii uma iikawaa uutanonj laligowuya. Kaenj kolooro eja iikawaa kania wala kilenj kilenj kolooroto, kanagenj boliqolidaborowaa. Ejemba tuunj somata bologa koi kete namononj laligojuti, onjononj kaanagadeenj kaenj koloowaa.” Kianj.

Jiisaswaa nemunjkouruta

Maak 3.31-35; Luuk 8.19-21

46 Jiisasnonj toroqen ejemba tuunj qaa injonj laligoro nemunjkoganonj kanj seleenjenj nama iwo qaa jewombaaajonj mogi. 47 Mogi monjonj kokaen ijoro, “Moba, goo nemunjkoganonj mono seleenjenj nama giwo qaa jewombaaajonj moju.”

48 Qaa ii ijoroto, iwaajonj meleema kokaen jero, “Noo nemuna ii morononj? Noo kouruna ii morononj?” 49 Kaen jenj boria gowokouruta yonjononj baagenj boraama jero, “Iibu, noo nemuna ano kouruna honja monoo koi. 50 Daenj yonjononj noo Siwe Marjaa usuiinja tenj komakejuti, kuuya iyonjononj mono noo nemuna ano naanj kouruna kolooju.” Kianj.

* 12:42: 1 Kinj 10.1-10; 2 Hist 9.1-12

13

Qosomakororoo ejawaa sareqaa.

Maak 4.1-9; Luuk 8.4-8

¹ Kambanj iikanondeen Jiisasnoŋ goman ii mesaŋ apu anŋon goraayanon kemeŋ raro. ² *Raro ejemba tuuŋlembenon iwaanon kema ajoroogi wanŋonon ama raro. Raro ejemba tuuŋ kuuya yoŋonon anŋon goraayanon sakasinon ajoroogi.

³ Kaen ajoroogi sareqaa mamaga jeŋ kokaen jero, “Mobu! Eja moŋnon nene kota qosoma kororoomambaajon gawonon keno. ⁴ Kema qosoma kororoo kota tosanon kana goraayanon kemeŋ koŋgi. Kemeŋ koŋgi (warawen) koonja koonja kouma ii nedaborogi.

⁵ “Kota tosanon jamo kowonjinon kemeŋ koŋgi. Kemeŋ koma kanon namo mamaga mende mokoloogi. Namu dusiita qaa erotiwaajon kuragagia uulanawo kougi. ⁶ Kougito, weenon kouma injiima jeŋ koton onono tiigia qaagotiwaajon soolin gororonŋogi.

⁷ “Kota tosanon kumuntiri waayawonon kemeŋ koŋgi. Kemeŋ koŋgi iikanon kouma qeŋ turuŋ bibiloko meŋ ononŋi. ⁸ Kaen janŋon qaonoto, kota tosanon namo awaanon kemeŋ koŋgi. Kemeŋ koma tosaanja kogia 100 koloogi. Tosia kogia 60, tosia 30 iikawaa so koloon seigi. ⁹ Moŋnon ugejiawo laligoji een, iinon mono sareqaa koi geja ama moma kotowa.” Kian.

Jiisasnoŋ naambaajon sareqaa jero.

Maak 4.10-12; Luuk 8.9-10

¹⁰ Kaen jero gowokourutanon kan Jiisas kokaen qisin mugi, “Gii mono naambaajon ejemba yoŋoo qaa jemanjen sareqaanon ama jeŋkejen?”

¹¹ Qisin mugi kokaen meleema injoro, “Ii kokaembaajon: Siwewaa bentotonon keuma laligowonatiwaa qaa aasangoya ii onjo asuganon injiowe moma kotojuto, iyoŋoonon ii kaen qaago.

¹² * “Kawaa kania ii kokaen: Moŋnon momakootoyawo laligoji, Anutunon mono ii toroqen muro koma gbilin morianawo laligowaato, moŋnon momakootoya qaa laligoji, Anutunon mono momoya melaa eji, ii kaenagadeen qetegon wambaa.

¹³ “Ejemba yoŋoo qaa jemanjen kokaembaajon sareqaanon ama jeŋkejen: Yoŋonon iyanŋiaa jaagianon iwoi iimago kania kileŋ mende iima kotowuya. Iyanŋiaa gejagianon qaa tororo momago kania kileŋ mende moma asariwuya. ¹⁴ *Gejatootoo eja Aisaianon waladeen qaa moŋ jeŋ ooroti, iikanon ejemba kaanja yoŋooŋon honawo koloonkeja. Qaa ii kokaen,

‘Qaa moma bimbimŋonŋo kania kileŋ mende moma asariwuya.

Iwoi iima bimbimŋonŋo kania kileŋ mende iima kotowuya.

¹⁵ Ejemba tuuŋ somata koi yoŋoo uugianon mono kotakota gojoma eja.

Gejagianon qaa moma bimbimŋonŋo jaagia komujulaan laligoju.

Kaen mende ambuyagati een, mono jaagianon iwoi iima koton gejagianon qaa moma uugianon kania moma asariŋ uugia meleenŋi niinon ii saanon meŋ qeŋŋon onombenaga.’

¹⁶ * “Qaa kaen ejato, onoo jaagianon iwoi iima kotojiwaajon mono simbanawo koloju. Gejagianon qaa moma kotojiwaajon mono simbanawo koloju. ¹⁷ Niinon qaa honja toon moŋ kokaen injiomanja: Gejatootoo ejemba ano Anutuwaanon ejemba solanja mamaganon onjo iwoi koi iijuti,

* 13:2: Luuk 5.1-3   * 13:12: Mat 25.29; Maak 4.25; Luuk 8.18; 19.26   * 13:14: Ais 6.9-10

* 13:16: Luuk 10.23-24

ii iibombaajon awelegon laligogito, ii mende iigi. Onjo qaa koi mojuti, yononon ii mobombaajon uuqeeango somata moma laligogito, ii mende mogi. Kian.

Jiisasnon sareqaawaa kania jero.

Maak 4.13-20; Luuk 8.11-15

18 “Qosomakororoo ejawaa sareqaa jejeni, iikawaa kania ii mono geja ama mobu. 19 Nene kota qosoma kororooro kana goraayanon kemen konoti, ii kokaen: Monjon bentotombaa Buja qaaya moma kania mende moma asariro Kilenjaa Toyanon kan uutanon kota komogiti, ii qetegowaa. 20 Nene kota qosono jamo kowonjinon kemen konoti, ii ejemba sareya mon. Yononon Buja qaa moma ii iikanondeen uuqeeango qaganon moma anjon komakeju.

21 “Kaen amakejuto, uugianon tiita mende en onjombaato, kamban torodaamongadeen nama kotiin laligowuya. Buja qaawaajon ama kakasilin me sisiwerowero kolooro kamban iikanondeen mono tama unjuwaa. 22 Nene kota qosono kumuntiri waayawonon kemen kongiti, ii kokaen: Yononon Buja qaa mogi uugianon kemejato, balonon laaligowaa majakakaya ano monej hina memewaa uugereya koloon bimoon onjmakeja. Qabunagiawo koloowombaajon koposongogi siin kombombanja bologa tosanon kaanagadeen uugianon dungun Buja qaa bibiloko men munjeja. Kaen kolooro hongia qaa auta (gipeya) koloowuya.

23 “Nene kota namo awaanon qosono kemen kongiti, ii ejemba koi kaanja: Yononon Buja qaa geja ama moma moma asarij pondan nama hongia mokolonjeju. Tosianon qaa je motoononon kota 30 mokolonjeju. Tosianon hongia 60, tosanon qaa kota motomotoon yonoo hongia 100 men sein mokolonjeju.” Kian.

Qinqiliwaa sareqaa

24 Jiisasnon sareqaa mon kokaen jero, “Siwewaa bentotonaa kania ii eja kokaanja so ama jemaaja. Iinon gawonjon kema nene kota awaa qosoma kororooro. 25 Qosoma kororooro, gomantiinanon egi kanon kere ejanon kan wiit dumun batugianon kanon qinqiliwaa kota qosoma kororon mesaon keno. 26 Wiit dumun kotanon juma waama uma honja asugiroti, kamban iikanon qinqilinon kaanagadeen asuganon asugiro.

27 “Asuganon asugiro welenqequeuranon ii iima gawon toyaanon kan kokaen ijogi, ‘Somatanana, gawonjon nene kota awaa qosoma kororoona me qaago? Qinqiliwaa kota ii mono daanjaya iikanon asugija?’

28 “Kaen ijogi kokaen injoro, ‘Kere ejanon ii qosoma kororooro.’ Kaen injoro welenqeque yononon kokaen jegi, ‘Nono saanon kema qinqili ii qonjoma men kululuwonjatiwaajon mojan me qaago?’ 29 Kaen jegito, kokaen injoro, ‘Qaago! Onjo qinqili qonjoma men kululuun iikanon dumun tosaaja ii kaanagadeen qonjombubo.

30 “Mono mesaagi motoon somariin honja memeyaa kambaaja kan kuro niinon kamban iikanon dumun kunjun ejemba ii kokaen injomanja: Mono wala qinqili men kululuun angi jewaatiwaajon boranjon kasanon somongowu. Ii somongonjo mono wiit dumun honja ii men kululuun men kan noo kowi mirinon ambu.” Kian.

Nejon kotaa sareqaa

Maak 4.30-32; Luuk 13.18-19

³¹ Jiisasnoŋ sareqaa moŋ kokaen toroŋen injjoro, “Siwewaa bentotoŋa ii kokaen: Eja moŋnoŋ nejoŋ kota meŋ aŋaa gawoŋ namoyanoŋ kema ano. ³² Kota ii melaa kazupuleenda. Ii nene kota kuuya iyoŋoo kamaanqeqetagia koloŋoato, juma waama logoya kuuya unjuugun somariin gere koloowaa. Kaen koloŋ nano kanakeewambaa kooŋa kooŋa kouma haigia gere iikawaa borianoŋ amakeju.” Kian.

*Yiistwaa sareqaa
Luuk 13.20-21*

³³ Jiisasnoŋ duŋanoŋ mombo sareqaa moŋ kokaen jero: “Siwewaa bentotoŋa ii yiist me flaua meŋ somasomariiwaa so kokaen koloŋo: Emba moŋnoŋ bered oomanjen yiist meŋ flaua konde karoŋ kanon mindirin meŋqeelen ama kema raro korebore somariiro.” Kian.

*Jiisasnoŋ nomaembaajoŋ sareqaaya qaaya jero?
Maak 4.33-34*

³⁴ Jiisasnoŋ qaa kuuya ii kanageso yoŋoojoŋ sareqaanoŋ jero. Sareqaaya qaa kaen qaa moŋ mende injjoro. ³⁵ *Kaen koloŋo Anutunoŋ gejatootoo eja moŋ sololoŋo qaa moŋ jeroti, iikanon hoŋawo koloŋo. Iinoŋ qaa ii kokaen jero eja,

“Noo buunanoŋ mono afaanŋoro sareqaaya qaaya jemaŋa.

Anutunoŋ namo mokoloŋo asugiroti, kambaŋ iikanondeen qaa aasaŋgoyanoŋ ero laligoŋ kouninji, niinoŋ mono qaa ii asuganoŋ jen injiisaamaŋa.” Kian.

Qinqiliwaa sareqaawaa kania

³⁶ Jiisasnoŋ sareqaa ii jedaboroŋ ejemba tuun somata oŋomesaŋ miri uutanoŋ uro. Uro gowokourutanoŋ iwaanon kan kokaen qisin muŋ ijogi, “Qinqili nene gawonoŋ asugiroti, gii mono sareqaa iikawaa kania jen asarin nonomba.”

³⁷ Kaen ijogi kokaen meleema injjoro, “Siwe gomambaa Eja hoŋanoŋ mono nene kota awaa awaa qosoma kororoŋkeja. ³⁸ Nene gawoŋ ii namowaa kantri kuuya. Nene kota awaa ii bentotombaa meraboraanaŋ oŋoojoŋ jejen ano qinqili ii eja bologaa meraboraanaŋ yoŋoojoŋ jejen. ³⁹ Kerenon ii qosoma kororoŋoti, ii Kilenŋaa Toyaajoŋ jejen. Dumun kunjun kambaŋa ii namowaa kambaŋa tegowaatiwaa kambaŋa somata ii. Dumun kunjun ejemba ii Siwe gajoba yoŋoojoŋ jejen.

⁴⁰ “Qinqili meŋ kululuun gerenon anŋi jewaati, iikawaa so mono namowaa kambaŋa tegowaatiwaa kambaŋa somatanoŋ koloowaa. ⁴¹ Siwe gomambaa Eja hoŋanoŋ mono gajobauruta wasin oŋono kan qaa areŋ bologa Kraistwaa bentotoŋ uutanoŋ siŋgisongo ambombaajoŋ kondoŋkeji, ii qewagoŋ mindiŋgowu ano ejemba jeulalana kuuya ii kululuun oŋombuya.*

⁴² “Kaen mindinqindiŋ ama ejemba ii hagon oŋoŋgi gere tombo tanjururun jen eji, iikanon kemebuya. Iikanon kemebuti, iyoŋonoŋ mono saama gigilaŋ gobugia kigi qaro laligowuya. ⁴³ Kambaŋ iikanon ejemba solana yoŋonoŋ mono ween kaŋa koloŋ Manŋiaa bentotoŋ uutanoŋ asarin laligoŋ ubuya. Moŋnoŋ uugejiawo laligoŋi, iinoŋ mono qaa ii geja ama moma kotowa. Kian.

* **13:35:** Ond 78.2 * **13:41:** Qaa areŋ (ideology) bologa ii ŋaa (yawen) gawoŋ momo, komyunist, maslim ano momo areŋ tosaŋa ii ejemba somoŋgoŋ oŋoŋgi osigi laaligogianoŋ bolin soŋkeji, gajoba yoŋonoŋ mono ii kuuya qewagoŋ mindiŋgowuya.

Maa suar mesamesanjgoyaa sareqaa

⁴⁴ “Siwewaa bentotoŋa ii maa damandanj sewanja uuta iikawaa so kokaen kolooja: Ii gawononj mesangogi ero eja mononj ii mokolonj anjalij angonj koma mombo namononj mesangoro. Mesangonj iikawaajonj aisoonj kema esuhinaya kuuya sewanja mewutiwaajonj ano monenj karo iikanonj gawon balonj ii sewanja mero.” Kianj.

Soronj kotaa sareqaa

⁴⁵ “Siwewaa bentotoŋa ii stua ejawaa so ama sareqaa monj kokaen jemaŋa: Iinonj soronj kota monjgama laligoro. ⁴⁶ Monjgama laligonj soronj kota motoonjgo sewanja somata ii mokolonj kema esuhinaya kuuya sewanja mewutiwaajonj ano monenj karo iikanonj soronj kota ii sewanja mero.” Kianj.

Misa hoorowaa sareqaa

⁴⁷ “Siwewaa bentotoŋa ii misawaa so ama sareqaa monj kokaen jemaŋa: Ii apu angononj giligi kemero sora tanigia kania kania kemegi onjoma menj kululuuro. ⁴⁸ Menj kululuuro saa qero ejembanonj ii horogi goraayanonj kouro kamaanj rama sora awaa gosinj kondenonj menj kululuugito, soro bologa ii giligi keno. ⁴⁹ Qaa iikawaa so mono namowaa kambaranj tegowaatiwaa kambaranj somatanonj koloowaa. Siwe gajoba yonononj kanj ejemba bologa ii solanja yonoononjga gosinj onjombu. ⁵⁰ Gosinj onjoma ejemba bologa ii giligi gere tombo tanjururunj jenj eji, iikanonj kemebuya. Kanonj kemebuti, iyonononj mono saama gigilaanj gobugia kigi qarolaligowuya.” Kianj.

Qaa kota walaga ano gbilia

⁵¹ Jiisasnonj sareqaa ii jedaboronj kokaen qisinj onjono, “Qaa kuuya jejenj, ii moma asariju me qaago?” Qisinj onjono meleema “Oonj!” ijogi. ⁵² “Oonj!” ijogi kokaen injjoro, “Miri toyanonj miriaa kowianonjga hina iwoi walaga ano gbilia unjuma amakeja. Iikawaa so Kana qaawaa boi kuuya Siwe bentotombaa gowokouruta koloogiti, iyonononj mono kaanagadeen uugiaa kowianonjga qaa akadamugiawo donjgoga ano qaa awaa soro walaga unjuma jenkeju.” Kianj.

Nazaret yonononj Jiisas gema qegi.

Maak 6.1-6; Luuk 4.16-30

⁵³ Jiisasnonj sareqaa ii jedaboronj gomanj balonj ii mesaonj keno. ⁵⁴ Kema nenjsoomari taonjanonj keuma qamakooli mirigianonj uma Buŋa qaa kuma onjono. Kuma onjono aarunj walingonj kokaen jegi, “Yei, gejajuju! Iinonj momakooto koi ano angoletol ku-usunjawo ii mono daenkaya meja? ⁵⁵ Eja koi mono gomanj kokawaa motonjqeqe ejawaa meriaga. Nemunja qata Maria ano kouruta Jeims, Joosef, Saimon ano Juuda. Ii saanonj mojonj. ⁵⁶ Naanjurutanonj kuuya batunananonj koi laligoju. Kawaaajonj iwoi kuuya koi mono daenkaya menj kanj anja?”

⁵⁷ *Nazaret yonononj kaen jegi uugianonj boliro iikanonj osigi. Osigito, Jiisasnonj kokaen injjoro, “Gejatootoo eja ii iyanja taononj ano iyanja mirinonj jejewili ama munkejuto, gomanj tosianonj iikaanja qaago.” ⁵⁸ Kaen injjoro momalaarigianonj mende kolooro yanggisengiaajonj ama angoletol ku-usunjawo ii iikanonj mamaga mende mero. Kianj.

14

Jombaa aroya kotogi komuro.

Maak 6.14-29; Luuk 9.7-9

* 13:57: Jon 4.44

¹ Kamban kanon balon bakayaa (Galili prowinswaa) kin Herod iinon Jiisaswaa bujuya moro. ² Ii moma welenqequeuruta ii kokaen injjoro, “Ii mono Jon Oomulu ejaga. Iinon mono koomunongga waama gawon mero angoleto ku-usunawo koloonkeju.” Majakaka moma kaen injjoro.

³ *Ii kokaembaajon jero: Herodnon koga Filipwaa embia Herodias olon mero Jon Oomulu ejanon kin jen muro opotoro wasin onono kema Jon men somongon kapuare mirinon oongi. ⁴ *Jonon Herodwaaon qaa kokaen jero, “Gii qamboga men laligon Kana qaa uugujan.” ⁵ Kaen jero Herodnon Jon qegi komuwaatiwaa moroto, kanageso yononon Jombaajon mogi gejatootoo ejaga laligoroti, iikawaajon kanageso yonoojon toroko moro.

⁶ Toroko moroto, Herodwaa kolokoloo kambananon karo somatauranon ajoroon ragi Herodiaswaa boratanon yonoo jaagianon danis ano Herodnon iikawaa iimasiina mamaga moro. ⁷ Kawaaon emba sarañ iikanon naa iwoiwaajon qisinaga, kinon ii togon mumambaajon qaa somongon qaaya ii jojopañ qaanon jen kotiiri. ⁸ Kaen jen kotiiri nemujanon emba sarañ ii kuun muro kokaen ijoro, “Mono qisina Jon Oomulu ejawaa aroya koton wañ kondenon ama men kan nomba.”

⁹ Kaen ijoro kimbaa uutanon kobooro wosobiri moroto, jojopañ qaaya jero somatauranon ii mogiti, iyonoo jaagianon kamaan qewabotiwaajon ama Jombaa wañ mubutiwaajon jen kotoro. ¹⁰ Kaen jen koton opotoroya mon wasin jero, “Gii mono kapuare mirinon kema Jombaa aroya koton wañ men kawa.” ¹¹ Kaen jero Jombaa wañ kondenon ama men kan emba sarañ ii muro men kema nemuñ muro. ¹² Jombaa gowokourutanon iikawaa bujuya moma kema qamoya men qasiriwaa jamo kobaanon ama ron kongi. Ron koma kema qaa ii Jiisas ijogi moro. Kian.

Jiisasnon eja 5,000 nene unuagi.

Maak 6.30-44; Luuk 9.10-17; Jon 6.1-14

¹³ Jiisasnon Jombaa sunduya moma goman ii mesaon wanjonon uma balon gbameña monon iyanngiideen laligowombaajon kengi. Ejemba tuun yononon iikawaa bujuya moma taon ano gomangia mesaon Jiisaswaa gematanon otaan balon kana kengi. ¹⁴ Kengi Jiisasnon wanjonongga kamaan jemba tuun somata injiima yonoojon wosoya moro. Wosoya moma batugianon ji injiro laligogiti, ii men qeangon onono.

¹⁵ Kaen ama laligoro mare kolooro gowokourutanon Jiisaswaanon kan kokaen jegi, “Boi, nono balon gbameña kokanon laligonin ween jaaya tegon kememambaajon anja. Kawaaon gii saanon jemba tuun koi wasin onona goman goman kanon kema nembanengia sewañ men newu.”

¹⁶ Kaen jegito, Jiisasnon kokaen injjoro, “Yononon saanon kokanon rabu. Ononon mono onoangio ii nene unuagiwu.” ¹⁷ Kaen injjoro jegi, “Nono bered 5 ano sora woi iikaan men laligojon.” ¹⁸ Kaen jegi injjoro, “Mono ii men kan nambu.”

¹⁹ Kaen injjon jemba tuun somata ii jiiri lolonon kamaan rabutiwaajon jen koton onono ragi. Ragi bered 5 ano sora woi ii men Siwenon uuro uro kotuegon bered moton gowokouruta onono jemba tuun so mendeema onongi. ²⁰ Mendeema onongi jemba korebore neñ neñ timbiringgogi. Neñ timbiringon nene kitia reremona mesaogiti, ii gowoko yononon men kululuugi konde 12 kanon kemen saa qero. ²¹ Eja bered negiti, iyonoo janngogia ii 5,000. Emba merabora yonoo janngogia ii mende meg. Kian.

* 14:3: Luuk 3.19-20 * 14:4: Lew 18.16; 20.21

Jiisasnoŋ apu anŋon qaganon riin riin keno.

Maak 6.45-52; Jon 6.15-21

²² Negi tegoro Jiisasnoŋ iikanondeen gowokouruta jeŋ kokaen oŋoma kokaen jero, “Oŋo mono wanŋonon uma waladeen apu anŋon koton leegen kembu. Niinon saanon kambaŋ biiwianon ejemba tuun koi oŋoombe keŋgigo kamaŋa.” ²³ Kaen jeŋ ejemba oŋoono keŋgi baanŋonon uma anodeen laligon qama kooliro. Qama koolin laligoro mare kolooro baanŋonon yanabuju raro. ²⁴ Raro wanŋogianon apu anŋon biiwianon koriganon keno haamonon keŋgiti, iikaan baagenŋa qeŋ karo sirinon wanŋo kuun giliro keqelan kema karo.

²⁵ Kaen ano gomaŋ aworaŋgoro (3-6 kilok) iikanondeen Jiisasnoŋ apu anŋon qaganon riin riin gowokouruta yoŋoonon karo. ²⁶ Kan apu anŋon qaganon riin riin karo gowokourutanon ii iima aaruŋ toroko moma jeneŋŋa ororo “Kowe Soŋgorinon kaja,” jeŋ sombugia moma qama qa gigilaagi.

²⁷ Qama qa gigilaagito, Jiisasnoŋ iikanondeen qaa jeŋ kokaen injoro, “Alauruna, mono qa qabuŋabuŋagiawo satiŋ laligowu. Neeno kajeŋ. Toroko mende mobu.” ²⁸ Kaen injoro moma Piitonon meleema kokaen ijoro, “Giinon Ponga koloŋanji eeŋ, mono saanon jena niinon apu qaganon riin riin goonon kamaŋa.”

²⁹ Jiisasnoŋ ii moma “Saanon kawa,” ijoro. Kaen ijoro Piitonon wanŋo mesaon apu anŋon qaganon riin riin kanain Jiisaswaanon keno. ³⁰ Kanain kenoto, haamonon mamaga qeŋ siri karo iima toroko moma jeneŋa ororo kanain apu utanon kemeŋ kokaen qaro, “Poŋ, mono ilaen nomba!” ³¹ Qaru Jiisasnoŋ iikanondeen boria boraama Piitowaa borianon meŋ kokaen ijoro, “Momalaariga ii melaada. Mono naambaajon uuwoi anjan?”

³² Kaen ijon ilaan muro wanŋonon uri haamonon goron qero sirinon non qero. ³³ Non qero eja wanŋonon ragiti, iyoŋonon waeya meŋ mepeseen muŋ kokaen jeŋi, “Oŋanon, gi Anutuwwa meriaga.” Kian.

Jiisasnoŋ Genesaret laligon meŋqeango gawon mero.

Maak 6.53-56

³⁴ Apu anŋon koton leegen Genesaret gomanon keuma wanŋo mesaon sakasinon kemegi. ³⁵ Sakasinon kemegi gomaŋ iikawaa ejembaya Jiisas moma koton mug. Moma koton muŋ qaa anŋi gomaŋ kuuya kosianon ragiti, iikanon keno bujuya moma ji ejemba kuuya ujuama Jiisaswaanon kagi. ³⁶ Kan nama Jiisaswaa maleku susuyanon oosiriwombaajon welema muŋ laligogi. Oosirigiti, kuuya iyoŋonon mono qeaŋgodaborogi. Kian.

15

Ambosakon yoŋonon qaa kuma soogi.

Maak 7.1-13

¹ Kawaa gematanon Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkonŋon) ano Kana qaawaa boi tosanon Jerusalem sitinon Jiisaswaanon kan kokaen qisin mug, ² “Goo gowokouruganon mono naambaajon kana ugun am-bosakonurunana yoŋoonon sili mende otaaju? Yoŋonon mono borogia soŋgbama hamo mende qeŋ kileŋ kanain nembanene neju?”

³ Kaen qisin mug kokaen injoro, “Oŋoanŋio mono naambaajon am-bosakonana yoŋoonon sili otaawombaajon kana ugun Anutuwaanon jojopan qaa qeŋkeju? ⁴ *Kawaa qaaya mon ii kokaen: Anutunon kokaen jeŋ

* 15:4: Eks 20.12; 21.17; Dut 5.16; Lew 20.9

kotoro, 'Nemuj manja mono goda qej oromakeba,' ano 'Moŋnoŋ manja me nemuja qasuaŋ orombaati, ii mono qegi komuwa.'

⁵ "Kaen jen kotoroto, oŋo qaa ii uuguj kokaen jenkeju, 'Moŋnoŋ manjaajon me nemujaajon kokaen jewaa: Wosona mojen. Noo nanŋonaŋgo iwoina buŋa qej aonaga, ii mono Anutuwaa mamatewo nandumbaajon gosin ambeta eja. Moŋnoŋ kaen jen manja me nemuja goda qej mubaatiwaa so mende kolooja.'

⁶ "Kaen jen siligia walagaajon ama Anutuwaa jojopaŋ qaaya itagogi omaya koloon jaŋŋon qaomakeja. Ii mende sokonja. ⁷ Oo uumeleembaa ejemba selesele, gejatootoo eja Aisaianon oŋoo kaniagia tororo waladeen injisaama kokaen jerota eja,

⁸ *Ejemba tuuŋ koi kanon mono je buugianon awaagadeen goda qej nomakejuto, uugianon mono telambelaŋ ama noma moŋgen koriganon anŋi eja.

⁹ "Kaen ero noo waena een toontoon meŋ mepeseen nomakeju. Kana qaa kuma oŋombonjen kitianon ejemba yoŋoo jenkootogia ii gisomaso ama melokanjinkeju." Kaen meleema oŋono.

Eja uuta ii nomaen tilooja?

Maak 7.14-23

¹⁰ Jiisanon ejemba tuuŋ mombo oŋono kagi kokaen injjoro, "Oŋo mono qaa koi geja ama moma asariwu. ¹¹ Ejanon iwoi nero uutanon kemenkeji, iikanon mende tiloon muŋkejato, iyaŋaa wombotanonga qaa kouma kamaankeji, iikanon mono tiloon muŋkeja."

¹² Kaen injjoro gowokourutanon kaŋ kokaen qisigi, "Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkonŋon) yoŋonon qaa ii mogi uŋuro uugianon boliji, ii mojan me qaago?" ¹³ Qisigi kokaen meleeno, "Niinon waro kuuya noo Siwe Manŋanon mende komoroti, ii mono tiitawo qonjomaŋa. ¹⁴ *Kilen, ii mono oŋomesaowu. Yoŋonon 'Ejemba jaagoo uŋuambona,' jenkejuto, iyaŋgiaa jaagianon mono gooja. Jaagoo moŋnoŋ jaagoo alia moŋ borianon meŋ wambaati een, iyoronon mono motoon roŋnoŋ kemen uruwaa."

¹⁵ Kaen meleeno Piitonon ijoro, "Sareqaa iikawaa kania mono jen asarina mobon." ¹⁶ Kaen ijoro Jiisanon jero, "Oo alauruna, oŋo kaŋagadeen toroqen momogia awaa mende kolooja me? ¹⁷ Ejanon iwoi kuuya nero uutanon kemenkeji, ii korojonanon kemen seleenŋen kamaankeja. Ii moma kotonj me qaago?"

¹⁸ *"Ii kamaankejato, qaa uu kononjononga kouma buutanonga kamaankeji, iikanon mono tiloon muŋkeja. ¹⁹ Ejemba uu kononŋianonga iwoi koi kaŋa koloon koumakeja: Qaa bologa romonŋon owen jenan meŋ ejemba uŋugi komuwutiwaajon momakeju. Oloŋkalu ama serow-iliŋ ambombaajon momakeju. Iwoi yoŋoro mewombaajon momakeju. Jenonkuukuu qaa qolonmoloŋgoya jewombaajon momakeju. Gemageqe qaa jen Anutu mepaegowombaajon momakeju. ²⁰ Iwoi kaŋananon mono ejemba tiloon oŋomakejato, borogia mende soŋgbama nembanene nenkejuti, iikanon eja moŋ mende tiloonkeja." Kianj.

Keinan emba moŋnoŋ kaparaŋ koma qama kooliro.

Maak 7.24-30

* 15:8: Ais 29.13 * 15:14: Luuk 6.39 * 15:18: Mat 12.34

²¹ Jiisasnoŋ Genesaret gomaŋ mesaŋ siti qagara Taia ano Saidon yoroo distrik qata Fonisia iikawaa uutaŋoŋ keno. ²² Keno Keinan emba, baloŋ iikawaa toya moŋŋoŋ kaŋ Jiisas welema kokaenŋ qama ijoro, “Poŋ, Deiwid-waa gbili, mono kiankomuŋ nomba! Omenonŋ borana kokojinjinŋ ama muro siimbobolo somata momakeja.”

²³ Qama ijoroto, Jiisasnoŋ qaa moŋ mende meleeno. Kaenŋ kolooro gowokourutaŋoŋ kaŋ kokaenŋ kuunŋ muŋ ijogi, “Emba ii saama qama kananananonŋ kajiwaajonŋ mono ilaanŋ muna kamba.” ²⁴ Kaenŋ ijogi meleeno, “Amananonŋ Israel kanagesowaa lama soosooya iikayadeenŋ hamo qeŋ oŋomambaajonŋ ama wasinŋ nonota kajeŋ.” ²⁵ Kaenŋ meleeno emba iikanonŋ kosianonŋ kaŋ siminŋ kuma muŋ ijoro, “Poŋ, mono ilaanŋ nomba!”

²⁶ Kaenŋ ijoroto, Jiisasnoŋ kokaenŋ meleema muro, “Qaago, merabora yoŋoo mirigianonŋga bered meŋ kasu oŋoninŋ mende sokombabo. Juuda nono wabaurunana oŋoo qagia kasu qamakejonŋ. Niinonŋ waladeenŋ Juuda ejemba ilaanŋ oŋombe kantri tosaanŋa oŋononŋ mono kasu kaanŋa mamboma laligowu.”

²⁷ Meleema muroto, embanonŋ ijoro, “Poŋ, ii saanonŋ mojento, kasu meria yoŋononŋ mono kaanŋagadeenŋ togiaa nene duŋŋonŋga nene reemoŋŋa kamaaro nenkeju.” ²⁸ Kaenŋ ijoro Jiisasnoŋ kokaenŋ ijoro, “Oo emba, goo momalaariga ii somata. Kawaaajonŋ welema nonjanjwaa hoŋŋa mono koloowaa.” Kaenŋ ijoro moma boratanonŋ aua iikanondeenŋ qeaŋgoro. Kianŋ.

Jiisasnoŋ ji ejemba seiseiya mero qeaŋgogi.

²⁹ Jiisasnoŋ gomaŋ ii mesaŋ kaŋ Galili apu aŋgombaa goraayanonŋ kouma baanŋanonŋ uma kamaanŋ raro. ³⁰ Raro ejemba tuunŋlembeyanonŋ iwaanonŋ kaŋ ejemba koi kaanŋa unŋuangi: Lokonŋ ano ejemba jaagia googa, tosaanŋa kana borogia eraqeeranŋgoya, tosaanŋa qaamuunŋ ano tosaanŋa ji mamaga injiro laligogiti, ii unŋuama Jiisaswaa kana banonŋ oŋoŋgi meŋ qeaŋgonŋ oŋono.

³¹ Meŋ qeaŋgonŋ oŋono qaamuunŋ ejemba yoŋononŋ qaa jegi kana borogia eraqeeranŋgoya yoŋononŋ qeaŋgonŋ diŋgogi lokonŋ yoŋononŋ kana riinŋ kema kagi jaagia doonŋgoya yoŋononŋ jaa unŋ iigi ejemba tuunŋ yoŋononŋ ii iima waliŋgonŋ Israel ananaa Anutunana mepeseegi. Kianŋ.

Jiisasnoŋ eja 4,000 nene unŋuagiŋo.

Maak 8.1-10

³² Jiisasnoŋ gowokouruta oŋoŋono iwaanonŋ kagi kokaenŋ injijoro, “Niinonŋ ejemba tuunŋleembe somata koi yoŋojoŋŋ wosona mojenŋ. Yoŋononŋ noononŋ kaŋ weenŋ karoonŋ laligonŋ waagi nenegia qaondabororo iijenŋ. Kananonŋ kema laligonŋ batuyanonŋ jaagia giliro tiwitiwilaa mokoloowubotiwaajonŋ ii eenŋ wasinŋ oŋomambaajonŋ togojenŋ. Kawaaajonŋ ii nene unŋuagimambaajonŋ mojenŋ.”

³³ Kaenŋ injijoro gowokourutaŋoŋ meleema kokaenŋ ijogi, “Balonŋ qararanŋkonŋkonŋanŋ kokanonŋ nonononŋ mono daenŋkayaga nembanene mamaga mokolonŋ ejemba tuunŋleembe koi unŋuagiwonaga?” ³⁴ Ii moma Jiisasnoŋ kokaenŋ qisinŋ oŋono, “Oŋoononŋ bered dawii raja?” Qisinŋ oŋono “Bered 7 ano sora melaa tosaanŋa raja,” jenŋ ijogi. ³⁵ Ijogi Jiisasnoŋ ejemba tuunŋleembe ii namononŋ kemeŋ rabutiwaajonŋ jenŋ kotonŋ oŋono kemeŋ ragi.

³⁶ Kemeŋ ragi bered 7 ano sora ii meŋ Anutu qama koolinŋ dangisenŋ jenŋ motonŋ gowokouruta oŋono yoŋononŋ ii ejemba tuunŋ so toto qeŋ oŋoŋgi. ³⁷ Toto qeŋ oŋoŋgi neŋ neŋ timbiringgogi. Neŋ timbiringonŋ nene kitia mesaogi kemeroti, ii konde 7 kanonŋ meŋ kululuugi saa qero. ³⁸ Eja nene

negiti, yonoo jangogia ii 4,000. Emba merabora yonoo jangogia ii mende megi. ³⁹ Jiisasnon ejemba tuunjeleme onoono kenji iyanja wanjononj uma Magadan gomanonj keno. Kianj.

16

Boi tosonianonj angoletu iibombaajonj kaparanj konji.

Maak 8.11-13; Luuk 12.54-56

¹ *Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) ano Sadusii (Jigo gawombaa kaparanjonkonj) tosonianonj Jiisaswaanonj kanj qaawaa timbinonj horowaati-waajonj angobato menj munj kokaenj qisigi, “Mono jena Siwenonga angoletu monj asugiro iibonja.” ² Kaenj qisigi kokaenj meleeno, “Onjo weenj kememambaajonj ano iikanonj kokaenj jenkeju, ‘Sombinonj ososaajiwaajonj woranj weenj awaa koloowaa.’

³ “Kaanagadeenj umugawodeenj kokaenj jenkeju, ‘Sombinonj ososaaro koosunonj totowijiwaajonj mono konj musu giliwaa.’ Kaenj kaenj jenj sombimbaa tania iima konj weembaa kania saanonj gosinkejuto, kambanj laligonjoni, iikawaa aiweseya gosiwombaajonj mende moju. Ii mende sokonja.

⁴ *Ejemba tuunj bologa namononj laligonj olojkalu amakejuti, iyonononj Anutuwwaa aiweseya asugiwaatiwaajonj kaparanj komakejuto, Anutononj gejatootoo eja Joonawaa aiweseya onondabororo aiwese tosia mende toroqenj gendeema onjombaa.” Kaenj meleema onjomesaonj monjenj keno. Kianj.

Farisii ano Sadusii yonononj wosokondunj kaanja koloju.

Maak 8.14-21

⁵ Jiisasnonj gowokouruta yonowo apu anjonj kotonj leegenj keuma samonj mewombaajonj duduugiti, ii iigi. ⁶ *Ii iigi Jiisasnonj kokaenj injjoro, “Onjo Farisii ano Sadusii paati woi yonoo wosokondungia ano riki sombangia iikawaajonj mono galengia menj laligowu. Ii awagadeenj mende gosinj gema qegi yonononj mono yiist kaanja somariinj menj bolinj onjombuya.”

⁷ Injjoro qaa gemata ii mende moma asarinj batugianonj kokaenj aminj mogi, “Nono bered mende menj kajonj. Kawaaajonj jeja me nomaenj?”

⁸ Ii aminj mogi gejianonj kemero kokaenj injjoro, “Oo onjo momalaarigia melaada, naambaajonj ‘Bered mende mejonj,’ jenj onjonganja aminj moju?”

⁹ *Noo kania ii naambaajonj mende moma kotoju? Niinonj bered 5 ii 5,000 yonoojonj motowe iikawaa kitia menj kululuugi konde dawinonj kemej saa qero? Ii duduuju me qaago?

¹⁰ *Kaanagadeenj bered 7 ii 4,000 yonoojonj motowe iikawaa kitia menj kululuugi konde dawinonj kemej saa qero? Ii duduuju me qaago? ¹¹ Nii beredwaajonj qaa mende jejenj, ii nomaenj ama mende moma kotoju? Niinonj beredwaajonj qaagoto, Farisii ano Sadusii paati yonoo wosokondungia ano riki sombangia gosinj gema qewutiwaajonj jejenj.” ¹² Kaenj injjoro iikanondeenj qaayaa kania kokaenj moma asarigi, “Ahaa! Flaua menj somasomarii yiistwaa galej menj aowombaajonj mende jejato, Farisii paati ano Sadusii paati yonoononj qaa melokanjinj gema qewombaajonj jeja.” Kianj.

Piitononj Jiisaswaa kania jokolooro.

Maak 8.27-30; Luuk 9.18-21

* **16:1:** Mat 12.38; Luuk 11.16   * **16:4:** Mat 12.39; Luuk 11.29   * **16:6:** Luuk 12.1   * **16:9:** Mat 14.17-21   * **16:10:** Mat 15.34-38

13 Jiisasnoŋ Sisaria Filipai taombaa kosianonŋ kema kanonŋ gowokouruta kokaenŋ qisinq onono, “Ejembanonŋ Siwe gomambaa Eja honŋa noojonŋ nomaenŋ jenkeju? Nii moroga koloojenŋ?” 14 *Qisinq onono meleema kokaenŋ ijogi, “Tosianonŋ ‘Gii Jon Oomulu ejaga koloojanŋ,’ jenkejuto, tosanonŋ ‘Gii Elaija koloojanŋ,’ jenkeju ano tosanonŋ toroqenŋ kokaenŋ jenkeju, ‘Gii Jeremaia me gejatootoo eja walaga yonoononŋa monŋ koloojanŋ.’”

15 Kaenŋ ijogi kokaenŋ qisinq onono, “Ano onoonŋo noojonŋ nomaenŋ jenkeju? Nii moroga koloojenŋ?” 16 *Qisinq onono Saimon Piitononŋ meleema ijoro, “Gii Hamoqeqe Toya Kraist ano laaligo Toya Anutuwaa Meria koloojanŋ.”

17 Kaenŋ ijoro Jiisasnoŋ meleema kokaenŋ ijoro, “Oo Saimon Joonawaa meria, balonŋ eja sa busuyawo monŋonŋ qaagoto, noo Amana Siwe gomanonŋ laligoji, iinonŋ mono qaa ii gii gisaano. Kawaajonŋ giinonŋ mono simbawonŋawo koloojanŋ. 18 Niinonŋ kokaenŋ gijowe moba: Gii Piito (ananaa qaanonŋ karanjanŋ) koloona niinonŋ karanjanŋ iikawaa qaganonŋ uumeleenŋ kanagesonaa tandoya ambe nanŋonŋ onona uugia meagonŋ kotiinŋ nambu. Giinonŋ ii galenŋ koma onona koomu Toyanonŋ ii senjonŋ gomambaa kiropo naguyanonŋ horonŋ onjomambaajonŋ amamaawaa. Omejiilanŋ tosaanŋa yonŋoo ku-usunŋianonŋ kaanŋagadeenŋ ii kondeema haamo ama onŋombombaajonŋ amamaawuya.

19 *Niinonŋ Siwe bentotonŋaa kii meria woi gomaŋa. Gii namononŋ singisonŋgo somonŋona iikanonŋ mono Siwe gomanonŋ kaanŋagadeenŋ soomonŋgoya ewaa. Gii namononŋ singisonŋgo mesaonŋ isana iikanonŋ mono Siwe gomanonŋ kaanŋagadeenŋ iisaŋa ewaa.” 20 Kaenŋ jenŋ Hamoqeqe Toya Kraist kolooroti, ii asuganonŋ jegi monŋonŋ mobubotiwaajonŋ gowokouruta yonŋoojonŋ sonŋo kotakota ama onono. Kianŋ.

Jiisasnoŋ komumambaa qaaya jero.

Maak 8.31–9.1; Luuk 9.22–27

21 Kambanŋ kanonŋ Jiisasnoŋ kanainŋ gowokouruta ii qaa kokaenŋ inisaama jero, “Niinonŋ Jerusalem kema siimbobolo mamaga momaŋa. Kantriwaa jotamemeya, jigo gawonŋ galenŋ ano Kana qaawaa boi yonjononŋ nugi komumaŋa. Komuwe weenŋ karoonŋ kolooro koomunonŋa waamaŋa.”

22 Jiisasnoŋ kaenŋ jero Piitononŋ horonŋ munŋ goraayanonŋ kema kanainŋ qotonŋ kokaenŋ jenŋ muro, “Oo Ponŋ, ii kambanŋ monŋonŋ koloonŋ gombabotiwaajonŋ Anutononŋ mono sapa somonŋonŋ gomba.” 23 Qotogonŋ muro eleema Piito kokaenŋ jenŋ muro, “Gii qaa romonŋgojanŋ, ii Anutuwaanonŋ qaaga qaagoto, balonŋ ejemba ano Satan siinŋgiaga. Gii noo kana utumambaajonŋ mona uunanonŋ bolija. Kawaajonŋ Satan, gii mono keteda koi noo jaasewananonŋa togowa!” Kianŋ.

Kraist otaawombaa sewanŋa

24 *Kambanŋ kanonŋ Jiisasnoŋ gowokouruta qaa kokaenŋ injjoro, “Monŋonŋ noo gemananonŋ kamambaajonŋ moji, iinonŋ mono iyanŋaa uuselias siinŋ kombambaŋa bologa gema qero ‘Bunŋa gbilia menŋ kaja,’ jenŋ sisia megi siimbobolo ii bosimakeba. Ii maripoononŋ komuwaatiwaa so mokosinŋonŋ nii notaanŋ kawa. 25 *Monŋonŋ laaligoya iyanŋaajonŋ anŋalinŋ anŋonŋ koma anŋaa jaajaa laligoji, iinonŋ mono laaligoya honŋa somonŋoro soowaa. Soowaato, monŋonŋ balombaa laaligoya noojonŋ ama qeleema togonŋ nombaati, iinonŋ mono laaligo honŋaa kania mokolonŋ kotiinŋ laligowaa.

* 16:14: Mat 14.1-2; Maak 6.14-15; Luuk 9.7-8 * 16:16: Jon 6.68-69 * 16:19: Mat 18.18; Jon 20.23 * 16:24: Mat 10.38; Luuk 14.27 * 16:25: Mat 10.39; Luuk 17.33; Jon 12.25

26 “Mojonon gomaŋa gomaŋa yonoo ilawoilaya kuuya koma hororo buŋaya kendabororo uutaalaa laaligoya meŋ soon silemale laligon komuro Anutunon qaaya jeŋ tegoro unŋayanon tiwilaaro mende sokombaa. Esuhi-naya iikanon mono uukoisoro mende ama mubaa. Qaago totoon! Kuuya anana mono wajnana somonjon aowombaaŋon amamaawonŋa.

27 * “Siwe gomambaa Eja honanon kanagen Siwe gajoba toroya yonowo koi kamaagi Manaa asamararanŋa iima aaruwuya. Kambaŋ iikanon motomotoon ananaa nanamemenana gosin ironŋa me tawaya iikawaa so nonombaa. 28 Niinon qaa honŋa mon kokaen injjowe mobu: Koi nanjuti, onoo batugianonŋa tosanon Siwe gomambaa Eja honanon kin pon koloon asugiwaati, ii iima kotowuya. Jaawo laligon koomuwaa siimboboloya mende mogi asugiro ii iibuya.” Kian.

17

Jiisaswaa selianon letono.

Maak 9.2-13; Luuk 9.28-36

1 * Ween 6 tegoro Jiisasnon Piito, Jeims ano Jeimswaa koga Jon unuama iyanŋia siri baanŋa koriga mojonon uma gbamenanon laligogi. 2 Laligogi jaasewanŋianon nano Jiisaswaa sele taniaon letoma qaita mon kolooro. Jaasewanon ween jaaya kaanŋa asariro malekuyanon tualalakota koloon asagawo kolooro.

3 Kaen kolooro iigi Mooses ano Elaija yoronon asugin onoma Jiisaswo qaa qaa amigi. 4 Amigi Piitonon kanain qaa jeŋ Jiisas kokaen ijoro, “Pon, nononon kokanon ukorisoro mojon. Kawaaŋon siinŋanon mojan eeŋ, niinon saanon kuun karoon memaŋa. Goojon mon, Mooseswaaŋon mon ano Elaijawaajon mon.”

5 * Kaen ijon nano kokolo tualalakota asamararanawo mojonon kamaan aonanon esuun onono iikawaa uutanonŋa qa aro mon kokaen kamaaro mogi, “Eja koi ii neenaa wombo meranaga. Noo uusiinŋa somatanon mono iwaanon eja. Mono iwaa qaaya moma laligowu.” 6 Gowoko yononon qaa ii moma jenenŋia ororo usugon namonon kamaan keegia mamaga mogi.

7 Kaen mogi Jiisasnon yononon kan selegia oosirin kokaen injjoro, “Mono waabu. Keegia mende mobu.” 8 Qaa ii moma uun waama woi ii mende iriigito, Jiisasnondeen nano iigi. Kian.

Jon Oomulu eja ii Elaijawaawo kitiaga koloŋa.

9 Baanononŋa roganon kamaan Jiisasnon kokaen jeŋ koton onono, “Ono iwoi iijuti, iikawaa bujuya ii ejemba mon mende injjowu. Siwe gomambaa Eja honanon koomunonŋa waaro iikawaa gematanon ii saanon jeŋ asarin laligowu.”

10 * Kaen jeŋ koton onono gowokouruta karoon yononon Jiisas kokaen qisin mugi, “Kana qaawaa boi yononon qaa kokaen ii naambaajon jenkeju. Eja Elaijanon mono waladeen Siwenonŋa kamaaro Hamoqeqe Toyanon iikawaa gematanon asugiwaa?”

11 Qisin mugi meleema kokaen injjoro, “Elaijanon waladeen kamaan asugin laaligo kuuya meagowaa. Qaa ii honagato, 12 * niinon kokaen injjomanŋa: Elaijanon kamaan asugiroto, ii iima kania mende moma kotogito, ejembanon ii anŋiaa siinŋia otaan lan ama mugi.

* 16:27: Mat 25.31; Ond 62.12; Room 2.6 * 17:1: 2 Piito 1.17-18 * 17:5: Jen 22.2; Dut 18.15; Ond 2.7; Ais 42.1; Mat 3.17; 12.18; Maak 1.11; Luuk 3.22 * 17:10: Mal 4.5 * 17:12: Mat 11.14

Kaanjadeen Siwe gomambaa Eja hona kaanagadeen lanj ama mugi Ju-uda jotamemeya sisiwerowerogiawo yonoo borogianon kemen siimbobolo mobaa.”¹³ Elaijawaajon kaen jej hona Jon Oomulu ejawaajon qaa injijoroti, gowoko yononon ij kaen moma asarigi. Kianj.

Jiisasnon ome otaaro meranon qeangoro.

Maak 9.14-29; Luuk 9.37-43

¹⁴ Jiisas ano gowoko karon yononon baanongga kamaan ejemba tuun yononon kagi eja monon Jiisaswaa kosianon kan simin kuma mun kokaen ijoro,¹⁵ “Pon, giinon mono merana kiankomun muba. Ji kiro tama kamaan qero sember aon siimbobolo mamaga momakeja. Kamban mamaga tama gerenon me apunon kemenkeja.”¹⁶ Niinon ij wama gowokouruga yononon kajento, yononon ij men qeangon mubombaaon amamaajuya.”

¹⁷ Kaen ijoro meleema mun jero, “Yei! Balombaa ejemba yangisen ano irinqiringiawo, mono kamban dawi onowo laligon qato unjuwe Anutu mende moma laarigi siimbobolo momakema? Ii mono wama noonon koi kawu.”

¹⁸ Wama kagi Jiisasnon ome ij jej muro mesaon keno meranon kamban iikanondeen qeangoro.

¹⁹ Qeangoro gowokourutanon ij iima angiodeen Jiisaswaanon kan rama kokaen qisin mugi, “Nononon mono naambaajon ij nononodeen otaawombaaon amamaajon?”

²⁰ *Qisin mugi kokaen injijoro, “Momalaarigianon melaada koloojiwaajon ij otaawombaaon amamaaju. Niinon qaa hona mon kokaen injijowe mobu: Momalaarigaa hona ij nejon kotaa so enagati een, ononon saanon baan kokawaa Toyaaajon kokaen jej kotowuyaga, ‘Gii mono baan ij metogon waama kema leegen endu amba.’ Kaen jej moma laarigi iikawaa so kolooro endu kembaa. Anutu moma laarigi inaan onono iwoi mombaaon mende osiwuyaga.”²¹ (Ome tania kaan ij mono qama koolin nene sirgi laligon otaawon. Iwoi morota mon anin mende kouma kembaa. Kianj.)

Jiisasnon koomuyaa Buna jero indin woi kolooro.

Maak 9.30-32; Luuk 9.43b-45

²² Jiisasnon gowokouruta yonowo motoon Galili prowins uutanon laligon kananon kenji Jiisasnon qaa kota kokaen injijoro, “Anutunon Siwe gomambaa Eja hona ij balon ejemba yonoo borogianon ama muro kembaa.”²³ Kemeru ij qegi komuwaa. Komuro ween karon kolooro mono koomunonga waabaa.” Gowokourutanon ij moma uugianon bimooro wosobiri mogi. Kianj.

Jiisasnon jiwowon jigowaa takisya ano.

²⁴ *Jiisasnon gowokouruta yonowo Kaperneam taanon kougi jiwowon jigowaa takis meme eja yononon Piitowaanon kan kokaen qisin mugi, “Onoo boigianon jiwowon jigowaa takisya ambaa me qaago?”

²⁵ Qisin mugi “Oon!” jero. Kawaa gematanon Piitonon miri uutanon uro Jiisasnon qaa mutuya kokaen qisin muro, “Saimon, gii nomaen romongojan? Daen yononon konkorowaa takis ano takis tosaan (custom, revenue) ij balombaa kin eja pon yonoojon amakeju? Kantri toya anana me wabaya yononon ij angi men kululuunkeju?”

²⁶ Kaen qisin muro meleema “Wabaya yononon,” jero. Kaen jero Jiisasnon kokaen ijoro, “Kaen amakejutiwaajon kantri toya anana ij ambombaa so mende koloojon.”²⁷ Kaen koloojonto, takis mende anin eja iyonoo

* 17:20: Mat 21.21; Maak 11.23; 1 Kor 13.2

* 17:24: Eks 30.13; 38.26

uugianonj boliwabotiwaaajonj mono kema kasa uupannga apu angononj giliwa. Gillij sora mutuya horonj mewaati, mono iikawaa qaa oofa mesagonj monerj kota iikanonj mokoloowaga. Monerj kota ii eja woi anaraa takisnaraa so. Mono ii menj onjoma iikanonj noojonj ano geengaaajonj takis amba.” Kianj.

18

Gowoko batugianonj morononj uuta kolooja? *Maak 9.33-37; Luuk 9.46-48*

¹ *Kambanj kanonj gowoko yonjonj Jiisaswaanonj kanj kokaenj ijogi, “Siwewaa bentotonj uutanonj morononj uuta kolooja?” ² Kaenj ijogi merabora melaa monj qaro karo batugianonj ano nano. ³ *Nano kokaenj jero, “Niinonj qaa honja monj kokaenj injijowe mobu: Uugia mende meleema merabora kaanja mende koloowuti eenj, onjo mono kambanj monjonj Siwewaa bentotonj mende keubuya.

⁴ “Kawaajonj monjonj iyanja menj kamaanj aonj merabora kokaanja koloowaati, iinonj mono Siwewaa bentotonj uutanonj uuta kolooja. ⁵ Monjonj merabora koi kaanja monj noo qananonj koma horonj kalanj kombaati, iinonj mono nii koma horonj nombaa.” Kianj.

Singisongowaa kongoro mono qotogowu. *Maak 9.42-48; Luuk 17.1-2*

⁶ Jiisasnonj toroqenj kokaenj jero, “Merabora koi kaanja moma laarinj nonjuti, monjonj iyonjonnga monj kongoro ama muro singisonggo ambaati, eja iikanonj mono lombo uuta mokoloowaa. Anutunonj lombo iikawaa ironja nomaenj muro soyanonj koloonaga? Kemunj kowonjinj aroyanonj somonjonj kowe biiwianonj giligi kemenagati, iikanonj mono afaanjkota koloonaga.

⁷ “Singisongowaa siipatitanonj mono afaanjgadeenj koloonkeja. Kawaajonj balonj ejemba onjojonj ‘Yeil’ wosobiri mojenj. Monjonj siipatiti anjonj komambaajonj amamaankejato, monj morononj tosaanja kongoro ama onjono singisonggo ambuti, iwaajonj mono ‘Yeil’ gama wanjinjinjonj saajenj. Siimbobolo uutanonj mono iwaa qaganonj ubaa.

⁸ *“Boroganonj me kanaganonj singisonggo ambaatiwaa kongoro ama gombaati eenj, ii mono kotonj giliwa. Kotonj gilingo borodomonj me kanadomonj laligonj laaligo kombombanja mokoloonj oompelelenj mokoloowagato, kana boroga woiwo laligona kanagenj gere sianonj giligi kemebabo. Sia gereya ii tetegoya qaa jewaa.

⁹ *“Kaanjadeenj jaaganonj singisonggo ambaatiwaa kongoro ama gombaati eenj, ii mono qonjoma giliwa. Qonjoma gilingo jaakoga motoongowo laligonj laaligo kombombananonj keuma oompelelenj mokoloowagato, jaaga woiwo laligona gere siawaa gerenonj giligi kemebabo. Kianj.

Lamanonj soorotiwaa sareqaa *Luuk 15.3-7*

¹⁰ “Ejemba melaa koi yonjononnga monj menj kamaanj mububotiwaaajonj mono galengia mewu. Niinonj qaa kokaenj injijowe mobu: Yonoo kokojiji gajobaurugianonj Siwe gomanj iikanonj noo Siwe Amanaa kosianonj laligonj jaasewanja suulanj iimakeju. Kawaajonj jejewili mono mende ama onjombu. ¹¹ (Siwe gomambaa Eja honjanonj mono ejemba soogiti, ii menj letoma onjono oyanboyanj koloowutiwaaajonj kamaaro.)

* 18:1: Luuk 22.24   * 18:3: Maak 10.15; Luuk 18.17   * 18:8: Mat 5.30   * 18:9: Mat 5.29

12 “Onjo qaa koi kawaajon nomaen romonjoju? Eja mombaa lamauruta 100 laligogi yonoononga monjon soon jinjauj keno toyanon nomaen ambaa? Iinon mono 99 ii baananon onomesaon kema motoonjo jinjauj kenoti, iikawaajon mongama kembaa. 13 Mongama kema laligon mokoloowaati een, niinon qaa honja monj kokaen injowebu: Iinon 99 jinjauj mende kengiti, iyonjoonja kamban iikanon mamaga mende aisoowaato, motoonjo iikawaajon honombononaga mende aisoon laligowaa. 14 Iikawaa so onjo Manja Siwe gomanon laligoji, iinon mono ejemba melaa koi yonoononga monjon soon gere sianon mende kemebaatiwajaan mo-makeja.” Kianj.

Alaganon singisonjo ama gono kokaen amba:

15 * “Umeleen alaganon singisonjo ama gombaati een, gii mono iwaanon kema jaasewan qen muj kana songiroti, ii qendeema muba. Kaen ana qaaga moma baatanon kembraati een, giinon mono alaga haamo ama muna mombo uumotoonjo ama laligowao. 16 * Kaen ana qaaga moma iikawaa baatanon mende kembraati een, giinon mono toroqen ala motoonjo me woi uruama iwaanon kembu. Buja Terewaa qaa kokawaa so mono kaen amba, ‘Qaa kuuya ii ejemba woi karonon nanjon jegi kotiwaa.’

17 “Kaen anji qaagia moma iikawaa baatanon mende kembraati een, giinon mono uumeleen kanagesowaa jotamemeya ii injona iwo aminj mobu. Aminj mobuto, iyonjo qaa baatanon kaanagadeen mende kembraati een, ii mono asuganon jegi jawo kolooro uumelembaa gadokopa kaanja ama muj laligowa. Takis tiliqiligiawo megi sisigia menkejuti, iikawaa tani kaanja ii mono mesaona seleenjen laligowaa.

Singisonjowaa soomongoya ano iisanja

18 * “Niinon qaa honja toon monj kokaen injowebu: Onjonon singisonjo namonon somongowuti, ii kuuya mono Siwe gomanon kaanagadeen soomongoya ewaa ano singisonjo balanon mesaon isambuti, ii kuuya mono Anutonon mesaoro Siwe gomanon kaanagadeen ewaa.

19 “Toroqen qaa kokaen injowebu: Namonon onoononga woiyanon qaa ii me ii kawaajon uumotoon ama gama kooliwaatiwaa qaa somongowaoti, noo Manja Siwe gomanon laligoji, iinon mono ii orono bujan qen aowaota. 20 Ii kokaembaajon: Ejemba woi me karonon noo qananon iikanon me kanon ajoroowuti, niinon mono iikanon yonjo batugianon laligomanja.” Kianj.

Welenqege kianjomuya qaa iwaa sareqaa

21 * Kamban kanon Piitonon Jiisaswaanon kan qaa kokaen ijoro, “Pon, alananon singisonjo ama nomakeji, niinon ii indin dawiwaa so mesaowe sokombaa? Indin 7 ii mamaga. Iikawaa so mesaowe sokombaa me qaago?” 22 Jiisasnon ii moma kokaen meleema muro, “Indin 7 qaagoto, 70 taims 7 ii* mesaona sokombaa. Niinon kaen gijojen. 23 Iikawaa kania ii kokaen jen asarimanja. Siwewaa bentotonja ii kin eja pombaa so ambe kokaen kolooja: Kinjon welenqegeuruta onoono monengia galen kongiti, iikawaa aren papiaya qendeengi mindingowaatiwajaan kaparan kono.

24 “Kaen kanain monenja iikawaa sunduya gosin mindingogi kanon eja monj wama kagi iwaa jaanon nano. Tosaya ii 10 milyon Kina iwaanon ero.

* 18:15: Luuk 17.3 * 18:16: Dut 19.15 * 18:18: Mat 16.19; Jon 20.23 * 18:21: Luuk 17.3-4 * 18:22: 70 taims 7 = 490. Kawaa so alagaa singisonjowaa ii mono suulan mesaowa.

²⁵ Ii eroto, tosaya ii kumambaajon monenja mende sokono amamaarotiwaa-
jon ama somatayanon nama kokaen jen kotoro, 'Eshuhinaya eji, ii kuuya
mono sewanja mewutiwaaajon ambu. Ii ano embameraanja ii kaanagadeen
mono sewanja mewutiwaaajon anji monen karo iikanon tosaye ii kumbu.

²⁶ "Kaen jen kotoro welenqeeyanon batanon kamaan simin kuma
usugon kokaen welema muro, 'Gii mono uugere mende ama mokosinjon
mamboma nona goonon tosaye kuuya ii saanon kuma gomanja.' ²⁷ Kaen
welema muro somatayanon welenqeeyaaajon wosomomo ama tosaye ii
koton mesaon isano kamaaro. ²⁸ Kamaaroto, seleenjen kema kanon
welenqege alia mon mokolon iiro. Iwaa tosaye ii ween 100:waa tawaya
(Kina 2,000) kawaa so iwaanon ero. Ii iima aroya kotakota men mosoma
kokaen ijoro, 'Noonon tosa goonon eji, ii mono kuma nombaga me?'

²⁹ "Kaen ijoro welenqege alianon batanon kamaan simin kuma usugon
kokaen welema muro, 'Gii mono uugere mende ama mokosinjon mam-
boma nona goonon tosaye ii saanon kuma gomanja.'

³⁰ "Kaen ijoroto, iinon ii togon kema jenteege eja majistreit ijoro men
somonjon kapuare mirinon oonji raro tosaye kundaborogi kamaawaa.

³¹ Iwoi ii kolooro welenqege alaurutanon tani ii iima uugia kobooro
wosobiri moma kema iikawaa sunduya kuuya ii somatagia ijogi moro.

³² "Ii moma somatagianon welenqege mutuya ii qaro jaayanon karo
kokaen ijoro, 'Gii gawon meme eja bologa! Gii tosaye koton mesao-
mambaajon qisin nona niinon ii kuuya mesaon gonjen. ³³ Niinon giima
koboos kiankomun gombe giinon kaanagadeen iikawaa so welenqege alaga
kiankomun muna sokonaga.'

³⁴ "Somatayanon kaen ijoro irinja soono welenqege iikawaa qaaya jen
tegon kasa miriwaa galen yonoo boronon ama muro siimbobolo mamaga
moma rabaa. Iikanon rama tosaye kin pombaanon eroti, ii kuuya kund-
abororo kamaawaa. ³⁵ Sareqaa kokawaa honja ii kokaen: Ono motomotoon
alagiaa singisonjoya uugianon mende mesaowuti een, noo Siwe Manjanon
mono kaanagadeen qaa iikawaa so ama onombaa." Kian.

19

Loemba mesaon aoawaa qaaya

Maak 10.1-12

¹ Jiisanon qaa ii jedaboronjo Galili prowins mesaon Jordan apu koton
leegen kema metetereen kamaan mombo apu ii koton Judia prowinsnon
karo. ² Karo ejemba tuunjelebenon otaan kagi iikanon men qeangon
onono.

³ Men qeangon onono Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) tosanon
iwaanon kan qaawaa timbinon horowaatiwaa anjobato men mun kokaen
qisin mug, "Ejanon kania ii me woiwaaajon embia mesaowaati, ii Kana qaa
uuguwaa me qaago?"

⁴ *Qisin mugi meleema kokaen injoro, "Mokomokoloo Toyanon mono
kanakanaiyanonja ii 'Eja ano emba laligowutiwaaajon mokolon onono.'

Bunja qaa ii weengogi me qaago? ⁵ *Mokoloon kokaen jero, 'Kawaa-
jon ejanon mono nemunmanja oromesaon embiaanon kema qokotaaro
yoronon sele motoonjo koloon laligowao.' Qaa ii weengogi me qaago?

⁶ Kaen ama toroqen woi mende koloojaoto, sele motoonjo koloon

lalogowao. Anutunonj eja ano emba mindirinj oronoti, ejemba monjonj mono ii mende mendeema oromba.”

⁷ *Kaenj injijoro kokaenj ijogi, “Ejanonj mesaoj aoo papia oonj embia saanonj mesaowaa. Moosesonj mono naambaajonj qaa kaenj jenj kotonj nononota eja?” ⁸ Kaenj ijogi kokaenj jenj onjono, “Moosesonj mono uugia kotiga koloorotiwaajonj ama embia mesaowaatiwaa qaa kaenj jenj kotoroto, kanakanaiyanonj kaenj mende ero. ⁹ *Niinonj kokaenj injijowe mobu: Embianonj olonkalu mende ano kilej otaanj emba monj mewaati, iinonj mono serowilinj ambaa. Monjonj emba mesamesaoya mewaati, iinonj mono serowilinj ambaa.”

¹⁰ Jiisasnonj kaenj injijoro gowoko yonjononj ijogi, “Loemba batugaranonj mesaoj aooawaa songo kaenj eji eenj, mono loemba mende kolooninj sokombaa.”

¹¹ Kaenj jegito, Jiisasnonj kokaenj meleeno, “Iikawaa qaaya kuma onjonjenj, ejemba kuuyanonj ii iyanjiaajonj anjonj koma iikawaa so saanonj mende ambuto, Anutunonj qaa ii ejemba tosaanj yonjoojonj onjonoti, iyonjonondeenj mono iikawaa so ambu. ¹² Kawaa kania ii kokaenj: Tosianonj nemunj goronj uutanonj koloonj iikanonj kanainj loemba koloowombaaajonj mende moju. Tosianonj ejembanonj selegia kotonj* kondoonj onjonji loemba koloowombaa so mende kolooju. Tosianonj Siwe bentotonj aajonj ama loemba mende koloowombaa qaaya jenj somonjonj qaagia ii otaanj keju. Monjonj qaa ii me ii moma anjonj koma otaamambaa so kolooji, iinonj mono iikawaa so amba.” Kianj.

Jiisasnonj merabora kotuegonj onjono.

Maak 10.13-16; Luuk 18.15-17

¹³ Kambanj kanonj tosanonj merabora busubuusu unjuama Jiisasnonj boria wanjianonj ama qama kooliwaatiwaajonj iwaanonj kagito, gowoko yonjononj ejemba ii jenj qewagonj onjonji. ¹⁴ Kaenj anji Jiisasnonj kokaenj jero, “Merabora melaa ii saanonj onjomesaogi noononj kawu. Siwewaa Toyanonj ejemba kaanj ii bentotonj bunj qenj onjombaa. Kawaaajonj ii mende somonjonj onjombu.” ¹⁵ Kaenj jenj boria wanjianonj ama onjomesaonj monjenj keno. Kianj.

Jiisasnonj eja qabunayawo mombaa qambanjmambanj qaa jero.

Maak 10.17-31; Luuk 18.18-30

¹⁶ Kambanj monjonj eja monjonj Jiisaswaanonj kanj kokaenj qisinj muro, “Boi, niinonj nanamemenj awaa nomaenj ama laaligo kombombanja bunj qenj aowenaga?” ¹⁷ Qisinj muro kokaenj ijoro, “Nanamemenj awaa nomaenj, naambaajonj iikaenj qisinj nonjanj? Motoongoyanonj mono awaa kolooja. Laaligo kombombananonj keumambaaajonj mobaati eenj, gii mono jojopan qaa tenj koma laligowa.”

¹⁸ *Kaenj ijoro moma kokaenj jero, “Naa jojopan qaawaajonj jejanj?” Jero Jiisasnonj ii moma ijoro, “Mono koi: ‘Monj mende qena komuwa. Serowilinj mono mende amba. Iwoi monj mono yongoro mende mewa. Jenonjkuukuu mono mende ama muba. ¹⁹ *Nemunmanga mono goda qenj oromakeba,’ ano ‘Geenja jopagonj aonjkejani, iikawaa so mono ejemba kuuya jopagonj onjomakeba.’”

* **19:7:** Dut 24.1-4; Mat 5.31   * **19:9:** Mat 5.32; 1 Kor 7.10-11   * **19:12:** Eja tunj konjombaaajonj jeja.   * **19:18:** Eks 20.13-16; Dut 5.17-20   * **19:19:** Eks 20.12; Dut 5.16; Lew 19.18

²⁰ Kaen ijoro eja gbaworononj kokaen jero, “Ti kuuya mono tej koma laligon waabe. Naambaajonj mombo amamaajen?” ²¹ Kaen jero Jiisasnonj ijoro, “Gii akadamuwo laligomambaajonj mobagati eenj, mono kema esuhinaga sewanja mewutiwaajonj ana monen karo ejemba wanaya onjomba. Kaen ana esuhinaga somata (maa suanj, milyon Kina kaanja) ii Siwe gomanonj enj gombaa. Kaen ama nii notaanj kawa.”

²² Kaen jeroto, gbaworononj qaa ii moma esuhinaya mamaga erotiwaajonj ama wosobiri moma jaaya bosoleero eenj mesaonj keno. ²³ Mesaonj keno Jiisasnonj gowokouruta kokaen injjoro, “Niinonj qaa honja monj kokaen injjowen mobu: ‘Yei!’ Ejemba qabuŋagiawo yonononj mono Siwewaa bentotononj keubombaajonj bimoonj kupukapa ambuya. ²⁴ Ii kokaen jej asarimanja: oro somata kamel ii sosoro ootanonj saanonj mende keubaa. Iikawaa so ejemba qabuŋagiawo yonononj Anutuwa bentotonj uutanonj keubombaajonj bimoonj osiwuya.”

²⁵ Kaen injjoro gowoko yonononj aaruŋ tililingonj kokaen jegi, “Oopopoonj! Ejemba morononj mono Siwewaa bunja koloona?” ²⁶ Kaen jegi Jiisasnonj uunj injiima kokaen jero, “Ejembanonj ii angobato menj amamaanj osinkejuto, Anutunonj mono iwoi kuuya saanonj amakeja. Iinonj iwoi monj ama memambaajonj mende amamaanj osinkeja.” Kianj.

Jiisaswaa gawonj memewaa tawaya

²⁷ Piitononj qaa ii moma meleema kokaen ijoro, “Moba, nonononj mono iwoinana kuuya mesaonj gii gotaanj kaninj. Iikawaa tawaya mono naa iwoiga mewonja?” ²⁸ *Kaen ijoro Jiisasnonj kokaen injjoro, “Niinonj qaa honja monj kokaen injjowen mobu: Iwoi kuuya gbilia kolooro Siwe gomambaa Eja honjanonj jinjkaronj dujanonj raro asamararanjanonj asariwaati, kambanj qaita monj iikanonj nii notaanj kagiti, onononj mono kaanagadeen jinjkaronj duj 12 kanonj rama Israel tuunj 12 yonoo qaagia gosinj jej tegowuya.

²⁹ “Monjonj noo qanaajonj ama iwoi monj mesaroti, ii jigo miria, daremunja, naambeeta, nemunmanja, meraboranja me gawonj molalenja ii onjomesaoro Anutunonj mono iikawaa ironja uugunj meleema muro seiwaa. Kaen seiro laaligo kombombanja tetegoya qaa bunja qenj aowaa. ³⁰ *Kaen koloowaato, mutuya onoononja mamaganonj daaburuya koloogi daaburuya yonoononja mamaganonj mutuya koloowuya.” Kianj.

20

Wain gawonj meme ejemba yonoo sareqaa

¹ Jiisasnonj jero, “Siwewaa bentotonja ii kokaen: Balonj toya monjonj umugawodeen waama seleenjenj kema eja tosaanja injiima wain gawonjanonj monen gawonj mewutiwaajonj qisinj onono. ² Qisinj onono ‘Saanonj,’ jegi weenj motoonjgowaa tawaya (Kina 20) onjombaatiwaajonj uumotoonj anji wasinj onono wain gawonjanonj kenji.

³ “Kenji 9 kilok kawaa so kolooro mombo toroqenj kema eja tosaanja maaket somberjanonj eenj nangi injiira. ⁴ Injiima kokaen injjoro, ‘Ono mono kaanagadeen noo wain gawonjanonj kema gawonj megij tawagia soyanondeen onomanja.’

⁵ “Kaen injjoro wain gawononj kenji. Kenji 12 kilok kolooro mombo keno ano mare 3 kilok kawaa so dujanonj mombo seleenjenj kema kaanagadeen ano. ⁶ Kaen koloonj mare 5 kilok kawaa so seleenjenj keno eja tosaanja

* **19:28:** Mat 25.31; Luuk 22.30 * **19:30:** Mat 20.16; Luuk 13.30

dunjanon mombo een lan nangi injiuro. Injiima kokaen qisin onono, ‘Ono mono naambaajon ween koriga koi een laligoju?’

⁷ “Kaen qisin onono kokaen meleengi, ‘Moñnon moneñ gawon mewombaajon mende qisin nononja. Kawaajon een kai nanjon.’ Meleengi kokaen injiuro, ‘Ono mono kaanagadeen noo wain gawonanon kema gawon mewu.’ ⁸ *Gawon megì mare kolooro wain gawon toyanon gawon galenja horon kokaen ijoro, ‘Gii mono gawon meme eja onooma tawagia onomba. Tetegoya mare kolooro kajuyati, iyonoononnga kanain tawagia onoma kena gomaambadeen kajuyati, iyonoonon tegowa.’

⁹ “Kaen injiuro mare 5 kilok gawonon kagiti, iyononon kougì ween motoongowaa tawaya (Kina 20) ii motomotoon onono. ¹⁰ Wala gawonon kagiti, iyononon kouma tawagia uugun mewutiwaajon romongogito, ii motomotoon kaanagadeen ween motoongowaa tawaya onono. ¹¹ Tawa motoongon iikayadeen menj kanain balon toyaaajon uugianon njindin-njunduru jej jej muj kokaen jegì, ¹² ‘Nono ween geriawonon nogo arin gawom-baa lombota bosinjonato, eja ii dologo kan gawon mewutiwaajon qisin ononjanja. Yoñnon aua motoongowaa so gawon mejuyato, giinon kilen yoñoonon moma onona nonowo ororon koloou. Ii mende sokonja.’

¹³ “Kaen jegito, yoñoononnga mombaajon kokaen meleema jero, ‘Alana, nii giwo qaa jej ween motoongowaa tawa (Kina 20) gomambaajon uumotoon anjota. Kawaa so tawa iikayadeen gombe sokonja. Mono ii romongowa.’

¹⁴ Uuga iikawaajon boliwaati een, mono geengaa tawaga menj kamba. Eja dologo gawon mewutiwaajon qisin ononjenji, iyonoonon kaanagadeen tawa gonjenji, mono iikayadeen onomambaajon mojenj.

¹⁵ “Neenaa moneñnon neenaa aijnaa so ambe sokonja me qaago? Niinon loloogendeen ononjenjiwaajon uuganon baagon jaaga bosoleeja me?”

¹⁶ *Jiisanon qaa ii jedaboron kokaen jero, “Iikawaa so konoga yoñnon mutuya koloogi mutuya yoñnon konoga koloowuya.” Kianj.

Jiisanon koomuyaa qaaya jero indin karoon kolooro.

Maak 10.32-34; Luuk 18.31-34

¹⁷ Jiisanon Jerusalem sitinon ubombaajon balon kana kengi gowokouruta 12 ii horon onoma goraayanon kema kokaen injiuro, ¹⁸ “Mobu, anana Jerusalem ubonja. Iikanon moñnon Siwe gomambaa Eja honja memelolo menj muro jigo gawon galen ano Kana qaawaa boi yoñoo borogianon kamba. Yoñnon komuwaatiwaa qaaya jedaboron ¹⁹ waba gawman yoñoo borogianon ama mubuya. Ama mugì mepaegon ooli waayawonon qetaalin talungowuya. Qetaalin talungon maripoonon qegi komuwaa. Komunj ween karoon kolooro koomunonnga waabaa.” Kianj.

Jeims Jon yoroo nemungaranon iwoiwaajon weleno.

Maak 10.35-45

²⁰ Kamban kanon Zebediwaa merawoita yoroo nemungaranon merawoita yorowo Jiisawaanon kan simin kuma muj iwoi qaita mombaa wele-mambaajon jero. ²¹ Kaen jero qisin muro, “Gii naa iwoiwaajonja mojan?” Qisin muro kokaen ijoro, “Giinon saanon jej kotona noo merawoina koi yoronon mono goo bentotonon eu uma moñnon boro dindinganon ano moñnon boro qaniganon rama iwoi kuuya galen kombuyaga.”

²² Kaen ijoroto, Jiisanon meleema kokaen jero, “Ono iikawaa kania mende moma yagon welenju. Niinon qambi aasonawo nemanati, oro ii saanon nen siimbobolo mobaota me qaago?” Kaen jero moma “Saanon

* 20:8: Lew 19.13; Dut 24.15

* 20:16: Mat 19.30; Maak 10.31; Luuk 13.30

newota,” ijori. ²³ Ijori kokaen irijoro, “Ti onanon! Niinon qambi aasonawo nemanati, oro ii kaanjadeen newaoto, noo boro dindinanon me qaninanon moronon rabaati, niinon qaa ii jen kotomanajatiwaa so qaago. Noo Mannanon duj woi ii daen yoroonon mozozongoroti, ii mono yoroonon orono niwo rama iwoi kuuya galen komakebona.” Kianj.

Galen honanon mono welenqeqeya koloowa.

²⁴ Daremunj woi yoronon kaen welema muri alaurugara 10 yononon ii moma uugia boliro. ²⁵ *Kaen boliroto, Jiisasnon onoono kagi kokaen injjoro, “Namowaa kantria kantria yonoo jawinurugianon mono eja ponj kaanja ama onjmakeju. Yonoo somatagianon mono qaa jen kotonj ejemba mindingon onjoma ku-usungia qendemadeju. Onj yonoo kaniagia ii saanon moju. ²⁶ *Onjoo batugianon sili iikaanja ewaboto, monjon onjoo batugianon somatagia koloomambaajon moji, iinon mono welen qen onjoma laligowa.

²⁷ “Kaanagadeen monjon onjoo batugianon jetamemeya mutuya laligomambaajon moji, iinon mono onjoo newo baagianon laligon welenqeqeya omaya koloowa. ²⁸ Siwe gomambaa Eja honanon mono kaanagadeen sili kaanja qendeema iyanja welen qen mubutiwaajon ama mende karoto, mono welen qen onjoma ejemba kuuya onjoo dowegia memambaajon ama kamaan laligoya qeleema mesaowaa.” Kianj.

Jiisasnon eja jaagoo woi jaagara metooro.

Maak 10.46-52; Luuk 18.35-43

²⁹ Jiisasnon gowokouruta yonowo Jeriko siti mesaowombaajon anji ejemba tuunlembenon onjotaan gemagianon kagi. ³⁰ Kaen kagi eja jaagoo woi kana goraayanon rari. Rari “Jiisasnon uruugumambaajon anja,” jegi moma kokaen qari, “Ponj Deiwidwaa gbili, mono kiankomun noromba!”

³¹ Kaen qari ejemba tuun somata yononon bo rabaotiwaajon qotogon onjogito, iyoronon mono kaparanj koma kokaen qari, “Ponj Deiwidwaa gbili, mono kiankomun noromba!” ³² Kaen qari Jiisasnon doronj ama iwaanon kawaotiwaajon qaro kari kokaen qisij orono, “Alawoina, niinon naa iwoi ama oromambaajon moja?”

³³ Kaen qisij orono kokaen ijori, “Ponj, noro jaanara mombo uuwobaajon moju.” ³⁴ Kaen ijori Jiisasnon yoroonon wosoya moma jaagara oosiriro iikanondeen tooro uunj Jiisasn otaanj gematanon keni. Kianj.

21

Jiisaswaaajon mare konji Jerusalem uro.

Maak 11.1-11; Luuk 19.28-40; Jon 12.12-19

¹ Jiisasnon gowokouruta yonowo Jerusalem siti dodowin Oil gere baananon Betfage gomanon kagi. Kanj gowokowoitaa woi wasin oromambaajon ama ² kokaen irijoro, “Gomanj jaasewansewanj raji, mono iikanon kembao. Kema iikanon keuma donji embia kasanon somonjgogi nanji ano donji melaa ii iikanondeen mokolonj orombaota. Ii mono isama oroma menj noonon kawao.

³ “Aisni monjon qaa monj jero kokaen ijowao, ‘Ponnananon mono iikawaajon amamaaja.’ Kaen ijori donji ii uulanawo orono koi kawao.” ⁴ Anutonon qaa monj gejatootoo eja mombaa uutanon anota jeroti, iikanon honawo kolooawaatiwaajon kaen kolooro. Qaa ii kokaen,

* **20:25:** Luuk 22.25-26 * **20:26:** Mat 23.11; Maak 9.35; Luuk 22.26

5*“Oo Jerusalem ejemba Zaion baanja liligon laligojuti, iyonoojonj mono kokaen injijogi mobu,
‘Mobu, onoo kirj pongianonj mono onoononj asugiwa.
Iinonj gumbonjonjonj ama donji qaganonj rama kawaa.
Donji lombo bosimakejiwaa meriaa qaganonj rama kawaa.’”

6 Jiisasnonj gowokowoita wasinj orono kema qaa irijorotiwaa so ani.

7 Yorononj donji nemunjera uruama kari. Kari malekugia qetegonj donji qaganonj anji Jiisasnonj meriaa qaganonj uma raro.

8 Kaenj rama keno ejemba tuunjelembenonj goda qenj malekugia qetegonj kana somatanonj tambongji tosonianonj gere uutanonj kema boria memburaatinj kana somatanonj tambongji. 9* Tambongji ejemba tuunjelembenonj somata wala koma horonj kengiti ano gematanonj otaanj kagiti, iyonononj kokaen jenj qagi,
“Hoosana! Anutu mepesejonj.

Deiuidwaa gbili ooewe ooewe! Pombaa qatanonj kawaati, Anutunonj mono ii kotuegowa.

Hoosana! Qabunaga mepeseeninj eukanonj uja! Oowe ooewe!”

10 Kaenj qagi Jerusalem sitinonj uma sitiwaa ejemba kuuyanonj aarun jumaju ama kokaen qisigi, “Eja koi mono moroga?”

11 Qisigi ejemba tuunjelembenonj yonononj kokaen meleengi, “Iinonj mono gejatootoo eja Jiisas, Galili prowinswaa gomanja Nazaretga.” Kianj.

Jiisasnonj jiwowonj jigo jenj kobooro.

Maak 11.15-19; Luuk 19.45-48; Jon 2.13-22

12 Jiisasnonj jiwowonj jigowaa totonj uutanonj keno. Iikanonj, ejemba injiira hina sewanja mewutiwaajonj anji sewanja megiti, iinonj ii kuuya konjomama onono kamaagi. Monej utekute ejemba yonoo Jakegia metaama meleeno kengji. Kaenagadeen kewe sewanja mewutiwaajonj anjiti, iyonoo dunj raragia ii kaenjadien riitano kengji. 13* Kaenj ama kokaen injijoro, “Aisaianonj qaa monj kokaen oorota eja, ‘Noo jigonanonj mono gamakooli miri koloowaatiwaajonj qabu.’ Qaa ii ejato, onjo ii utegogi kikekakasililin yonoo kobaa kaanja kolooja.”

14 Kaenj kolooro jaagoo ama lokonj ejemba ii jiwowonj jigononj iwaanonj kagi menj qeangonj onono. 15 Kaenj kolooroto, jigo gawonj galen ano Kana qawaa boi yonononj angoletoto meroti, ii iigi ano merabora jiwowonj jigononj qama “Hoosana! Deiuidwaa gbili ooewe ooewe!” jegiti, ii injiima uubologa mogi.

16* “Uu bologa moma kokaen jenj mugji, “Merabora qaa qajuti, ii mojanj me qaago?” Jenj mugji kokaen meleema onono, “Saanonj mojenj. Onjo kamban monjenj Buja qaa koi weengogi me qaago,

‘Giinonj mono merabora ano mera sayawo aju nenkejuti, ii kuma onjona geengga tororo mepeseenj gomakeju.’”

17 Kaenj meleema onjoma onjomesaonj mare kolooro siti mesaonj Betani kema ero. Kianj.

Jiisasnonj fig gere monj qasuaaro gorororongoro.

Maak 11.12-14, 20-24

18 Ejenj umugawodeenj waama mombo sitinonj kema nenewaajonj komuro.

19 Nembanenewaa komunj kana goraayanonj fig gere* monj iima kawaa kanianonj keno. Kenoto, honja mende mokoloroto, qasenagadeenj iiro.

* 21:5: Zek 9.9 * 21:9: Ond 118.25, 26 * 21:13: Ais 56.7; Jer 7.11 * 21:16: Ond 8.2

* 21:19: Fig ii sambji gerewaa alia monj. Ii gawonjianonj komogi honja naanawoga kolooro mamaga nenkejuti.

Kaen iima gere ii kokaen jen muro, “Giinonj mono kamban monjonj honga mombo mende ewa.” Kaen jen tegonj muro fig gere iikanonj mono iikanondeen gororongoro.

²⁰ Gororongoro gowokourutanonj ii iima aarunj kokaen jegi, “Fig gerenonj mono nomaenj ama alanzan pilitiknonj gororongoja?” ²¹ *Jegi Jiisasnonj kokaen meleeno, “Niinonj qaa honja monj kokaen injjowe mobu: Momalaari pondanjen menj uuwoi mende ambuyati eenj, fig gerewaanonj iwoi kolooji, onjononj iikayadeen mende ambuyato, koi mono kaanagadeen saanonj ambuyaga: Baanja kokawaa toyaaonj kokaen jen kotowuyaga, ‘Mono baanja koi qetegonj wama waama kema kowenonj amba.’ Kaen jenj kotonj Anutu moma laariro mono iikawaa so koloowaa. ²² Naa iwoiwaajonj qisijn qama kooliwuti, ii kuuya bunja qen aowombaaonj moma laarigi mono bunjagia koloowaa.” Kianj.

Jotamemeya yonjononj Jiisaswaa ku-usunjaajonj qisigi.

Maak 11.27-33; Luuk 20.1-8

²³ Jiisasnonj jiwowonj jigowaa totonj uutanonj kema ejemba kuma onono jigo gawonj galej ano kantriwaa jotamemeya tosaanja yonjononj iwaanonj kougj. Kouma kokaen qisijn mugj, “Gii kokanonj iwoi anjanj, ii mono morononj jenj kotonj gono amakejanj? Iikawaa ku-usunja ii mono morononj gono?”

²⁴ Qisijn mugj kokaen meleema onono, “Niinonj kaanagadeen qaa monj qisijn onomanja. Ii meleema nombuti eenj, niinonj kaanagadeen morononj ku-usunj nono iwoi koi amakejenj, ii injjomanja. ²⁵ Jononj ejemba oomulu menj onoma laligoroti, iinonj iikawaa ku-usunja ii daenkaya mero? Siwe Toyanonj muro me balonj toyanonj mugj?” Kaen meleema onono batugianonj aminj moma kokaen jegi, “‘Ku-usunjanonj Siwenonga asugiro,’ kaen jewonjati eenj, iinonj mono kokaen jewaa, ‘Onjo mono naambaajonj jon mende moma laarin mugj?’ Ii mende sokonja.

²⁶ Me ‘Balonj ejembanonga asugiro,’ jewonjati eenj, nonononj mono ejemba tuunj yonjoonj toroko moma amamaawonja. Kanageso kuuya yonjononj Jombaaonj ‘Gejatootoo ejaga kolooja,’ jenj laligoju.” ²⁷ Qaa kaen gosijn Jiisaswaaonj kokaen meleengj, “Ii mende mojonj.” Kaen meleengj Jiisasnonj kokaen injjoro, “Kaen kolooro niinonj kaanagadeen iwoi koi amakejenjwaa ku-usunja morononj nonoti, ii mende injjomanja.” Kianj.

Mombaa merawoita yoroo sareqaa

²⁸ Jiisasnonj sareqaa monj kokaen jero, “Onjo qaa koi kawaajonj nomaenj romongoju? Eja monj merawoita woi laligogi. Kamban monjonj mangaranonj meria mombaanonj kema kokaen ijoro, ‘Merana, gii saanonj kete noo wain kasa gawononj kema gawonj mewa.’

²⁹ Kaen ijoro kokaen meleeno, ‘Nii togojen.’ Kaen ijoroto, kanagenj qaaya iikawaajonj moma bolinj eleema kema gawonj mero. ³⁰ Kawaa gematanonj mangaranonj meria mombaanonj kema mutu meriaajonj ijoroti, qaa iikayadeen ijoro. Ii ijoro qaa kokaen meleema jero, ‘Somatana, saanonj kema.’ Kaen jeroto, kilenj mende keno.”

³¹ Jiisasnonj kaen jenj qisijn onono, “Woi yoroononga morononj mangaraa jeta tenj kono?” Kaen qisijn onono kokaen meleengj, “Meria mutuya iinonj.” Kaen meleengj kokaen injjoro, “Niinonj qaa honja toonj monj kokaen injjowe mobu: Takis meme ejemba tiliqiligiawo ano kana somata emba yonjononj mono onjo unjuqunj wala Anutuwaabentotonj uutanonj ubuya.

* **21:21:** Mat 17:20; 1 Kor 13:2

³² **“Qaa iikawaa kania ii kokaen: Jon Oomulu ejanon onoonon kan Anutuwaa jaanon solananiwonatiwaa kania gendeen onon iwaa qaaya ii mende moma laarigito, takis meme ejemba tiliqiligiawo ano kana somata emba yononon mono ii moma laarin mug. Yononon ii moma laarin mugiti, onon ii iima kilen kanagen kaanagadeen onoonjia mende moma bolin aon eleema ii mende moma laarin mug.”* Kian.

*Wain kasa gawon galen bologa yonoo sareqaa
Maak 12.1-12; Luuk 20.9-19*

³³ **Jiisanon jero, “Sareqaa mon onon kokaen mobu: Balon toya monon wain kasa gawon mon koma komoro. Koma komoma sopaya men liligoro. Men liligon wain juu somata jamonon mero. Iikanon waimbaa hona ama kananon rijijaagi apuyanon lalanon kemero. Wain juu somata ii jamonon men wain yongoro mewubotiwaajon galen meme jake koriga kowiawo mero. Iwoi kuuya medaboron wain gawon galen tosaan mokoloon onoma kokaen injoro, ‘Mono gawon men honaa bakaya onoonjia men bakaya toya nii nambu.’ Kaen jen gawon ii borogianon ama onomesaon kantri monon kema laligoro.*

³⁴ **Laligon laligoro hona momogorotiwaa kamban g bani 5 toriro kanon welenqeuruta tosia wasin onono galen yonoonon kema wain gawon honaa bakaya mubutiwaajon jero. ³⁵ Jeroto, galen yononon ii unuama somonjon tosia koobinon sagorogoro unun tosia unugi komugi tosia jamonon gilij unugi komugi. ³⁶ Kawaa gematanon welen eja tosaan toroqen wasin onono mamaga koloogito, ii kaanjadeen horon ureen men ononj.*

³⁷ **Kaen anji wain gawon toyanon qaa monqama jero, ‘Neenaa merana mono goda qen mubuya me nomaen?’ Kaen jen konoga ii anaa meria wasiro yonoonon keno. ³⁸ Kenoto, wain gawon galen yononon meria iima batugianon kokaen amin moma jegi, ‘Iinon mono borosamoyaa toya kolooja. Ayo, mono men qenin komuro wain kasa gawononon mono ananaa bunaga koloojaa.’*

³⁹ **“Kaen jen qelanjin men somonjon giligi gawon seleenjen kemero qegi komuro. ⁴⁰ Wain gawon toyanon ii moma kan gawon galen ii mono nomaen ama onombaa?”*

⁴¹ **Jiisanon kaen qisin onono kokaen ijogi, “Galen bologa ii mono kondeema japalelen men onombaa ano gawon galen dologa mokoloon onoma wain kasa gawon yonoo boronon ambaa. Yononon hona momogowaatiwaa kambanonon bakaya tororo munkebuya.” ⁴² *Jiisanon ii moma kokaen injoro, “Bun Terewaa qaa koi kamban monjen weenjogi me qaago,*

‘Miri meme yononon jamo tando mon gema qen een mesaogi raroti, iikanon mono tando kombomban kolooro mokoloogi.

Iikanon riiri mirinon mono gororonjon kamaan kombaa.

Ponon tando ii kuuro jaanananon iinin qabunayawo kolooro waliqonkejon?’

⁴³ **Kawaajon kokaen injowe mobu, Anutunon mono bentotona ii unuama ejemba tuun mon onono yononon iikawaa gawon megi hona saanon koloonkebaa. ⁴⁴ Monon tando wan iikanon ritatannon kamaan qewaati, ii mono selia kotomotowaato, aen tando iikanon joloma tama mombaa qaganon kamaan kombaa, ii mono kuuya qenanmenjangowaa.”*

* 21:32: Luuk 3.12; 7.29-30

* 21:33: Ais 5.1-2

* 21:42: Ond 118.22-23

⁴⁵ Jiisasnoŋ kaen jero moma jigo gawoŋ galeŋ ano Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkoŋkoŋ) yoŋonoŋ sareqaaya ii moma kania moma asariŋ kokaen jegi, “Ii mono nonoojoŋa jeja.” ⁴⁶ Kawaajoŋ ii meŋ somoŋgowombaajoŋ mogito, ejemba tuuŋ somata yoŋoojoŋ toroko moma amamaagi. Ejemba tuuŋ somata yoŋonoŋ Jiisaswaaajoŋ mogi gejatootoo ejaga kolooro. Kiaŋ.

22

Maranŋ lombambaa sareqaa

Luuk 14.15-24

¹ Jiisasnoŋ mombo kanaiŋ sareqaanoŋ qaa kokaen jero, ² “Siwewaa bentotoŋa ii kokawaa so kolooja: Kiŋ eja Poŋnoŋ meriaajoŋ maranŋ (agomiŋ aoao) lombanŋ areŋgoŋ mozozoŋgoro. ³ Mozozoŋgoŋ welenqeŋeuruta wasiŋ oŋoma kokaen jero, ‘Niinoŋ ejemba tosaana maranŋ lombanoŋ kawutiwaaajoŋ mojen. Oŋo mono yoŋooŋoŋ qele kema kawutiwaaajoŋ injiowu.’ Kaen jero kema injigito, ejemba yoŋonoŋ ii moma kawombaajoŋ togoŋ silemale anŋi.

⁴ “Kawaa gematanoŋ welenqeŋeuruta tosaana mombo wasiŋ oŋoma kokaen jero, ‘Ejemba kawutiwaaajoŋ jeweti, mono iyoŋooŋoŋ kema kokaen injiowu: Mobu, niinoŋ lombambaa nenena mozozoŋgodaboroŋeŋa raja. Noo bulmakao eja ano bulmakao tosaana unuaginiŋ kelegiawo koloogiti, ii unuŋ ooŋ qeragoniŋ iwoi kuuya mono jojoriŋ eja. Oŋo mono maranŋ lombanoŋ kawu.’

⁵ “Kaen jero keŋgi ejemba yoŋonoŋ qaa iikawaa geja mende anŋgito, lolomonij tondu keŋgi. Tosianoŋ nene gawoŋgianoŋ keŋgi tosianoŋ koŋkororo gawoŋgianoŋ keŋgi. ⁶ Tosianoŋ kiŋ pombaa welenqeŋeuruta qelanjiŋ unuama horoŋ ureeŋ oŋoma unuŋgi komugi. ⁷ Komugi kiŋ pombaa iriŋa soono manjaqeŋe tuuŋa wasiŋ oŋono kema nama borosa meme eja ii kondeema oŋoma taŋoŋ mirigia ii kuugi jero.

⁸ “Kawaa gematanoŋ kiŋnoŋ welenqeŋeuruta ii kokaen injiowu, ‘Maranŋ lombanŋ mozozoŋgoŋiŋ jojoriŋ rajato, ejemba kawutiwaaajoŋ jeweti, iyoŋonoŋ mono korisoronoŋ kakawaa so mende koloju. ⁹ Kawaajoŋ oŋo mono kana aogaranoŋ ano miri sombeŋa sombeŋa kanonŋ kema ejemba ii me ii mokoloŋ oŋombuti, ii mono maranŋ lombanoŋ kawutiwaaajoŋ jeŋ kaparaŋ koma kuuŋ oŋombu.’

¹⁰ “Kaen injiowu welenqeŋeurutanoŋ mesaŋoŋ kana eŋ keŋgiti, iikanonŋ kema ejemba ii me ii mokoloŋ oŋoŋgiti, ii korebore horoŋ kululuuŋ oŋoma kagi. Mende gosiŋ oŋoŋgi ejemba awaa ano bologa kaŋadeeŋ kanŋ maranŋ lombanŋ miri gojoma nene duŋ liligoŋ ragi. ¹¹ Nene duŋ liligoŋ ragito, kiŋnoŋ ii injiimambaajoŋ kanŋ iikanonŋ eja moŋ maranŋ lombambaa maleku taana mende mouroti, ii iiro. ¹² Eja ii iima kokaen ijoro, ‘Alana, gii maranŋ lombambaa malekuya mende mouma kileŋ nomaembaajoŋ miri koi kawaa uutanonŋ kajaŋa?’ Kaen ijoro eja iikanonŋ qaaya bogoro oloŋ raro.

¹³ * “Kaen raro kiŋ poŋnoŋ welenqeŋeuruta kokaen jeŋ kotoŋ oŋono, ‘Mono eja ii meŋ kana borja somoŋgoŋ seleengeŋ giliŋi paŋgamaŋoŋ kemeba.’ Iikanonŋ laligowuti, iyoŋonoŋ mono saama gigilaŋ gobugia kigi qaro laligowuya. ¹⁴ Qaa iikawaa so Anutunoŋ ejemba seiseiyanonŋ kawutiwaaajoŋ teroto, afaaŋgoya yoŋonoŋ qaa ii anjalij moma angoŋ koma kanŋ Anutunoŋ tuuŋ somata meweengeŋoŋ oŋonoti, mono iyoŋoo batugianoŋ koubuya.” Kiaŋ.

* **22:13:** Mat 8.12; 25.30; Luuk 13.28

Takis aambaa Jiisas angobato menj mug.

Maak 12.13-17; Luuk 20.20-26

¹⁵ Kawaa gematanonj Farisii (Kana qaawaa kaparanjonjon) yononon kema amin moma Jiisas qisinq qaawaa timbinonj hororo gbadoonj mubombaaajonj arenja анги. ¹⁶ Arenj kaenj ama gowokouruta ano gawana Herodwaa paati alauruta tosaanj wasinq ononji Jiisaswaanonj kanj kokaenj qisinq jegi, “Boi, giinonj eja honja koloofanj, nono ii mojonj. Giinonj ejemba tosaanj mende injisoroonj tosaanj mende sureenj onomakejanto, so motoonjononj gosinq nonomakejanj. Kawaaajonj kuunj gonji mende dogonj somata mende esuunj onomakejanto, Anutuwaanonj kana ii qaa honjaa so kuma nonomakejanj. Giinonj Anutuwaanonj qaa dindinja iikanonj uuta ano kamaanqegeta motoondeenj kuuya jenj qindiinj ama nonomakejanj. ¹⁷ Kawaaajonj qaa koi kawaaajonj nomaenj romonjojanj, ii jena mobonj. Nono Siisa-kimbaajonj takis ama iikanonj Mooseswaa Kana qaa songiwonja me qaago?”

¹⁸ Kaenj qisigij arenjgia qolorjmolongoya moma kotonj kokaenj injijoro, “Oo uumeleembaa eja seleseleya, onjo mono naambaajonj qaawaa timbinonj ama nombombaaajonj angobato menj nonju? ¹⁹ Saanonj takis aambaa monenja monj qendeema nonji iimaanja.” Kaenj injijoro silwa monenj monj menj kagi.

²⁰ Kagi kokaenj qisinq onono, “Morowaa unjyaga ano qataga ii koi oogita eja?” ²¹ “Oo ii Siisa-kimbaanonja,” kaenj meleema jegi. Jegi kokaenj injijoro, “Kaenj kolooro iwoi Siisa-kimbaa unjyawo ii mono iwaa bunja munkebu. Iwoi Anutuwaa unjyawo eji, ii mono Anutuwaa bunja qewu.” ²² Kaenj injijoro iwaajonj mamaga walingonj mesaonj seleengenj kenji. Kianj.

Koomunonja waawaataa Jiisas angobato menj mug.

Maak 12.18-27; Luuk 20.27-40

²³ *Sadusii (Jigo gawombaa kaparanjonjon) yonononj ‘Komugiti, iyonononj mende waabuya,’ jenj laligogi. Kambanj kanonj yonoononja tosanonj Jiisaswaanonj kanj kokaenj qisinq munj jegi, ²⁴ *‘Boi, Moosesonj kokaenj jenj kotonj nononota eja, ‘Eja monj emba mero merabora mende koloogi komuro koganonj saanonj maloya menj laligonj gbili mekoloonj muro dataa qa menj laligowaa.’ ²⁵ Moba, kambanj mononj daremunj 7 laligogi. Dagia mutuyanonj emba menj laligonj gbilia qaa eenj laligonj komuro. Komuro koganonj maloya ii mero.

²⁶ “Menj laligonj komuro koga mononj maloya ii mero. Mero kawaa gematanonj koga mononj emba iikayadeenj mero. Kaanondeenj kaanj daremunj 7 kuuya yonononj emba motoonjo iikayadeenj menj gbilia qaa laligonj komudaborogi. ²⁷ Komudaborogi konoga malogia ii kaanagadeenj komuro. ²⁸ Giinonj ‘Komugiti, iyonononj gbilinj waabuya,’ jejanto, nono ii mende moma laarijonj. Moba, eja 7 kuuya ii ororonj waabuyagati eenj, emba motoonjo ii embagiaga megij laligorotiwaajonj ama mono morowaa embiaga koloona.”

²⁹ Kaenj qisigij Jiisasnonj meleema kokaenj injijoro, “Onjo qaa jenj sooju. Uumeleembaa Bunja Tereya ano Anutuwaa ku-usunja mende moma kotojutiwaajonj mono jinjaunj amakeju. ³⁰ Onanonj, koomunonja waama kambanj iikanonj loemba mende koloowuyato, gajoba yonononj Siwe gomanonj laligojuti kaanja koloonj laligowuya.

³¹ “Mobu! Komugiti, iyonononj gbilinj waabutiwaa qaaya Anutononj onoojonj jeroti, onjo ii mono weenogij me qaago? Qaa ii kokaenj, ³² *Niinonj Anutu Aabrahambaa Ponj, Aisakwaa Ponj ano Jeikobwaa Pongja laligonj

* 22:23: Apo 23.8 * 22:24: Dut 25.5 * 22:32: Eks 3.6

waama laligojen.’ Anutunonj koomuya yonoo Ponjia qaagoto, laaligo kombombaŋa laligojuti, mono iyonoo Ponjiaga laligoja.”³³ Jiisasnonj ejemba tuunj somata kaenj kuma onjono moma walinggogi. Kianj.

Jojopanj qaa waŋa woi ii nomaenj?

Maak 12.28-34; Luuk 10.25-28

³⁴ Sadusii (Jigo gawombaa kaparanjonkonj) yonononj Jiisas qisij mugi meleema jenj sororogoro qaagia bogoroti, ii Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonononj moma kanj ajoroogi.³⁵ *Yonoononjga boi monj Kana qaa tororo moma kotoroti, iinonj kanj Jiisas timbi ama kokaenj qisij muro,³⁶ “Boi, Mooseswaa Kana qaa uutanonj naa jojopanj qaa ii waŋa somata kolooja?”

³⁷ *Qisij muro meleeno, “Waŋa somata ii kokaenj, ‘Gii uuga, unjaga ano roromonjgoga jumunja iikanonj mono Ponj Anutuga jopagonj laligowa.’

³⁸ Iikanonj mono jojopanj qaa waŋa ano uuta kolooja.³⁹ *Jojopanj qaa iikawaa alia ii kokaenj, ‘Geenja jopagonj aonkejanj, iikaanjiadeenj mono ejemba kuuya jopagonj onjoma laligowa.’⁴⁰ Jojopanj qaa woi ii mono Mooseswaa Kana qaa ano gejatootoo ejemba yonoononj Buju Tere kuuya iikawaa waŋaga kolooja.” Kianj.

Kraist ii kinj Deiwidwaa Ponja ano gbiliga.

Maak 12.35-37; Luuk 20.41-44

⁴¹ Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonononj kanj ajoroogi Jiisasnonj kokaenj qisij onjono,⁴² “Ono Kraistwaaajonj nomaenj moju? Iinonj mono morowaa meriaga kolooja?” Kaenj qisij onjono meleema ijogi, “Mono kinj Deiwidwaa gbiliga kolooja.”

⁴³ Ijogi moma injjoro, “Kaenj koloojato, nomaenj ama Unja Toroyanonj Deiwid sololoonj muro iwaaajonj ‘Neenaa Ponjna,’ qama kokaenj jero,

⁴⁴ *Anutunonj nama noo Ponjna kokaenj ijoro, Giinonj mono kanj noo boro dindinanonj rana niinonj kambanj biiwianonj kereuruga riinj riiitama haamo ama onjoma goo kana baaganonj onjoomanja.

Kambanj ii kanj kuuwaatiwaa so mono asamararanonj koi raba.’

⁴⁵ Deiwidnonj anjo kaenj jenj qata ‘Noo Ponjna’ jeja. Ponjna jenj mono nomaenj ama iwaa gbiliga kaanjjadeenj koloonaga?”

⁴⁶ Kaenj injjoro iikawaa kitia monjonj monj meleemambaajonj amamaanj qaagia bogoro nanji. Somanja iikanondeenj kuuya yonononj Jiisas mombo qaa mombaa qisij nubombaaajonj kokodundunj ama mesaogi. Kianj.

23

Uumelembaa selesele laaligowaa galej meme qaa

Maak 12.38-39; Luuk 11.43, 46; 20.45-46

¹ Kambanj kanonj Jiisasnonj ejemba tuunjelemebe ano gowokouruta ii kokaenj injjoro,² “Kana qaawaa boi ano Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonononj Mooseswaa jinjaronj dunj raranonj rama Kana qaawaa kania ku-usunj qaganonj kuma onjmakeju.³ Kawaajonj qaa kuuya jenj kotonj onjmakejuti, ii mono tenj kombuto, nanamemengia ii mono mende otaawu. Yonononj qaa jegianonj jenj asarinkejuto, iyangio ii mende otaankeju. Kawaajonj mono ii kaanja mende amakebu.

* 22:35: Luuk 10.25-28 * 22:37: Dut 6.5 * 22:39: Lew 19.18 * 22:44: Ond 110.1

4 “Yononon qaaya qaaya jen koton iikawaa qaqañ birjawo ii ejemba sawingianon amago angi ii angowombaañon bimooro jarambaran amakejuto, iyangio ii boro susugia melaa mononon ilaan onjombombaañon wosomogia mon mende erkeja.

5 * “Yononon nanamemengia kuuya ejembanon injiibutiwaañon ama menkeju. Baibel qaa kota (memori jawo) irimuj kasa bokisgia men somariinj asuganon qendeema bunj momogiaañon awelegon aonkeju. Malekugiaa susuyanon akadamuwaa goubire somasomata menj mondonkeju.* 6 Yononon jejelombanon duñ rara mutuyanon jegenjegen rabombaañon momakeju ano qamakooli mirinon jaageqeyanon eu rabombaañon siija momakeju. 7 Maaketnon me kanaanon ejemba injiigi jolongia jewutiwaañon moma ‘Oo somatanana,’ qagia kañ qabutiwaa siija momakeju.

8 “Yononon kaen amakejuto, motoonjo iinon onjo Boigia kolooro onjo kuuyanon iwaa uumeleen alauruta koloou. Kawaañon onjo qagia boinana qabutiwaañon mende mobu. 9 Motoonjo iinon Manjia koloouja. Iinon Siwe gomanon laligojiwaañon balon eja mombaañon nonoo Manjana qa kaen mende qabu. 10 Kraist motoonjo niinon onjo somatagia kolooujen. Kawaañon onjo qagia ‘Somatanana,’ qabutiwaañon mende mobu.

11 * “Kaen qaagoto, onjo batugianon mononon wanja koloouji, iinon mono welen qen onjoma laligowa. 12 * Kaen laligowaato, mononon iyanjaa uuta men ubaati, Anutunon mono ii men kamaan mubaa. Mononon iyanjaa uuta men kamaawaati, Anutunon mono ii men uma mubaa.

Jiisanon Farisii yonooñon qama wanjinjinjon ‘Yei!’ jero.

Maak 12.40; Luuk 11.39-42, 44, 52; 20.47

13 “Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparanjonkon ejemba! Onjo uumelembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianon ubaatiwaañon mono qama wanjinjinjon ‘Yei!’ jejen. Ejemba Siwewaa bentoton uutanon keububutiwaa naguya koma somonjonkeju. Onjanganio iikawaa uutanon mende keuju ano tosanon iikawaa uutanon keubombaañon anjuti, onjo ii somonjon anjon koma onjomaakeju. 14 Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparanjonkon ejemba! Onjo uumelembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianon ubaatiwaañon mono qama wanjinjinjon ‘Yei!’ jejen. Onjo malo yononon miri iwoi bidaan baagon analin onjomaakeju ano qabunagia koloowaatiwaañon ama qamakooli koriga koriga qama koolinj totogianon qenkeju. Kawaañon Anutunon qaagia jen tegon ironja uuta meleeno onjo qagianon ubaa.

15 “Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparanjonkon ejemba! Onjo uumelembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianon ubaatiwaañon mono qama wanjinjinjon ‘Yei!’ jejen. Onjo mononon Juuda ejemba monj koloowaatiwaañon kaparanj koma koweya koweya koton balon balon lilionkeju. Kaen anji mononon Juuda ananaa nanamemenon qokotaawaati, ii mono kuma soon mugi gere siawaa bunj koloowaa. Onjangania kañ qaagoto, indina woi onjangania unjuugun kileqileewaa.

16 “Jaagianon gooro ejemba borogianon men unjuamakejuti, lombo onjo qagianon ubaatiwaañon mono qama wanjinjinjon ‘Yei!’ jejen. Onjo qaa

* **23:5:** Mat 6.1; Jan 15.38; Dut 6.8 * **23:5:** Baibel memori jawo irimuj kasia ii Duteronomi 6.8 qaa iikawaa so oro selianon men palapanjianon me qoi kañ borogianon somonjon laligogi. Malekugiaa susuyanon akadamuwaa goubire bewesonon men mononon laligogiti, ii Anutuwa ejemba honja toonj kologitiwaa aiweseya kolooro. * **23:11:** Mat 20.26-27; Maak 9.35; 10.43-44;

Luuk 22.26 * **23:12:** Luuk 14.11; 18.14

kokaen jenkeju, 'Moŋnonj jiwowonj jigowaa qatanonj qaaya jojopanj qaanonj jen kotiiwaati een, iikanonj mende kotiiwaato, moŋnonj jiwowonj jigowaa iwoi goulonj memeta iikawaa qatanonj jojopanj qaaya jewaati een, jojopanj qaa iikanonj mono somonjonj mubaa.'

¹⁷ "Oo jaagoo ejemba nekonja! Iwoi goulonj memeta ano jiwowonj jigo woi yoroononja naa iwoinonj uuta kolooja? Goul yanjo kowoga mende koloojato, jiwowonj jigononj anji iikanonj mono ii menj kobooja.

¹⁸ "Qaa monj kokaen jenkeju, 'Moŋnonj alatawaa qata qama qaaya jojopanj qaanonj jen kotiiwaati een, iikanonj mende kotiiwaato, moŋnonj nandunj mamatewoo alatanonj eji, iikawaa qata qama jojopanj qaaya jewaati een, jojopanj qaa iikanonj mono somonjonj mubaa.'

¹⁹ "Oo jaagoo ejemba! Nandunj mamatewoo ano alata yoroononja naa iwoinonj uuta kolooja? Nandunj yanjo kamaanqegeta koloojato, alatanonj anji iikanonj mono nandunj menj kobooja. ²⁰ Kawaajonj moŋnonj alatawaa qanonj qaaya jojopanj qaanonj jen kotiiwaati, iinonj alata ano iwoi kuuya alatanonj eji, mono iikawaa qanonj qaaya jen kotiiwaa.

²¹ "Moŋnonj jiwowonj jigowaa qanonj qaaya jojopanj qaanonj jen kotiiwaati, iinonj mono jigo iikawaa ano iikanonj kotiiŋ laligoji, iwaa qanonj qaaya jen kotiiwaa. ²² *Kaanjadeen moŋnonj Siwewaa qanonj qaaya jojopanj qaanonj jen kotiiwaati, iinonj Anutuwaa jinjononj dunj ano iikanonj raji, iwaa qanonj qaaya jen kotiiwaa.

²³ * "Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparanjonjonj ejemba! Onjo uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianonj ubaatiwaaajonj mono qama wanjinjinjonj 'Ye!' jejen. Onjo nembanene kuuya mendeema bakaya 10 iikanonja motoonjo Anutuwaa bunja qenkeju. Dane, raki ano kiesopa ii kaanjadeen mendeema tenonja motoonjo ii Anutuwaa bunja qenkeju. Nandunj ii tororo amakejuto, Kana qaawaa kota wanja koi mono uugunj mesaonkeju: Gii ejemba batugianonj nanamemenj dindinja otaanj kiankomunj aonj qaa pondanj otaanj laligowa. Qaa wanja ii mono kaparanj koma otaanj laligowu ano qaa melamelaa ii kaanjadeen mende uugunj mesaowu. ²⁴ Jaagia gooro ejemba borogianonj menj unjuamakejuti, oro jenjeranj apuwo newubotiwaajonj apugia saiyanonj gosinkejuto, oro somata kamel ii tondugogonkeju. ²⁵ Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparanjonjonj ejemba! Onjo uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianonj ubaatiwaaajonj mono qama wanjinjinjonj 'Ye!' jejen. Onjo hamo qen aowombaaajonj gambi ano amanenewaa selia songbama yagonkejuto, onjoanigiaa dogo otokogia mende galenj koma iwoi tondugoronjonj nepaqepalo anji iikanonj uugia saa qero laligoji.

²⁶ "Oo jaagoo eja Kana qaawaaajonj kaparanj komakejanj, gii mono wala gambiwaa uuta songbana selianonj kaanjadeen tataanjkota koloowaa.

²⁷ * "Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparanjonjonj ejemba! Onjo uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianonj ubaatiwaaajonj mono qama wanjinjinjonj 'Ye!' jejen. Onjo qasiriwaa maripoonja songbangi taanja koloojuti, mono iikawaa so kolooju. Selegianonj iimasiinjiingiwao kaanja koloojuto, qasiriwaa utanonj qamo sii ano iwoi arokuukuuyawo eji, iikaanjonj mono onjo uugia saa qen eja.

²⁸ "Iikawaa so onjo kaanjadeen ejemba jaagianonj onjonj dindinja tani koloonkejuto, uumeleembaa selesele tani ano qewolononj mono uugia saa qero laligoji.

* **23:22:** Ais 66:1; Mat 5:34 * **23:23:** Lew 27:30 * **23:27:** Apo 23:3

*Bologa memewaa ironja**Luuk 11.47-51*

²⁹ “Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparanjonjon ejemba! Ono uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianon ubaatiwaajon mono qama wanjinjonon ‘Yeil!’ jejen. Ono gejatootoo ejemba yonoo qasirinon simen kuuj menkeju ano ejemba solanja yonoo jamo kobaagia menjerenjonkeju. ³⁰ Kaen ama kokaen jenkeju, ‘Nononon ambosakonana yonoo kambanon laligowonagati een, mono yonowo mende toroqenin gejatootoo ejemba yonoo sagianon mono nonoo qanananon mende unaga.’

³¹ “Kaen jen iikanon onjoangio gejatootoo ejemba unugiti, iyonoo esaurugia koloojuti, mono qaa ii nanjon jen dangunu kaanja nanju. ³² Kawaaajon ambosakonjanon singisonjo kanain angiti, iikawaa so onjo mono toroqen kuuya andaborowu.

³³ * “Oo Farisii, ono mono qato melaa kaanja koloou. Anutunon qaa-gia jen tegoro gere sianon kemebubotiwaajon mono nomaen umburatin kembuyaga? Ii mono amamaawuya. ³⁴ Kawaaajon mono mobu, niinon gejatootoo ano momakooto ejemba ano Kana qaawaa boi wasin onjombe onoonon kawuya. Kagi yonoononga tosaanja ii unugi komuwuya ano tosaanja maripoonon unuwuya. Tosaanja qamakooli mirigianon ororaan onoma qaagia jen tegon oolinon onootin konjoma ononji taonja taonja kanon kemakebuya.

³⁵ * “Eja solanja Aabelwaa sayanon kamaaro iikanonja kanain unuj kouma laligon Zekaraia jiwowon jigo kowoga ano siimolon alata yoroo batugaranon qegi saya kamaaro iikanon tegoro. Ejemba solanja yonoo sagia balanon molaan laligogiti, sa kuuya iikawaa ironja mono onoo qagianon ubaa. ³⁶ Niinon qaa honja mon kokaen injijowe mobu: Sagiaa ironja kuuya ii mono ejemba kete laligojuti, mono onoo qagianon uro Anutunon ironja meleema onono mobuya.”

*Jiisasnon Jerusalem kanageso jopagon onono.**Luuk 13.34-35*

³⁷ Jiisasnon jero, “Oo Jerusalem Jerusalem, onjo gejatootoo ejemba unugi komugi Anutunon ejemba wasin onono onoonon kankejuti, ii jamonon unugi komunkeju. Kuru nemujanon meraboraanja enganja baatanon ama kojoojon onomakeji, niinon mono iikawaa so kambanja kambanja goo kanagesouruga kotama koloolon onomabaajon moma laligoweto, onjo ii togon laligon kougi. ³⁸ * Mobu, Anutunon mono jigo mirigia gema qero saoyagadeen ewaa.

³⁹ * “Kaen ewaato, niinon kokaen injijowe mobu, Ono nii mombo mende niibuya. Kanegen kamban mon kan kuuro iikanon niima kokaen jewuya, ‘Pombaa qatanon kan nononji, Anutunon mono ii kotuegon muba.’ Kianj.”

24*Jiwowon jigonon kondemondeen koloowaa.**Maak 13.1-2; Luuk 21.5-6*

¹ Jiisasnon jiwowon jigo mesaon kamaaro gowokourutanon iwaanon kan jiwowon jigowaa toton uutanon miri ragiti, ii Jiisas qendeema mugi. ² Qendeema mugi meleema kokaen injijoro, “Miri kuuya ii saanon injijuto, niinon qaa honja mon kokaen injijowe mobu: Ii mono kondeengi miriwa

* **23:33:** Mat 3.7; 12.34; Luuk 3.7 * **23:35:** Jen 4.8; 2 Hist 24.20-21 * **23:38:** Jer 22.5 * **23:39:** Ond 118.26

jamo moŋ ii jamo mombaa qaganonj mende ewaato, qeqelala saoyagadeen ewaa.” Kianj.

Kakasililij ano sisiwerowero koloowaa.

Maak 13.3-13; Luuk 21.7-19

³ Jiisanonj Oil gere baananonj kema raro gowokourutanonj iyangia siri iwaanonj kanj kokaen qisij mugj, “Boi, qaa jejanj, iikawaa honj mono naa kambanonj asugiwaa ano giinonj kana balombaa kambanja tegomambaajonj ambaati, iikawaa aiweseyanonj mono nomaen asugiwaa? Ii saanonj ninjowa.”

⁴ Kaen qisij mugj meleema kokaen jero: “Moŋnonj angomokolonj ano jinjaunj kembubotiwaajonj mono galengia menj laligowu. ⁵ Ejemba mamaganonj asuginj noo qananonj kokaen jewuya, ‘Niinonj Hamoqeqe Toya Kraist koloojen.’ Kaen jenj ejemba mamaga tiligonj onjombuya. ⁶ Onj manjawaa bujuya ano otonja koloonj kema karo momakebuya. Ii moma jenengia orowabotiwaajonj mono galengia mewu. Iwoi kaanja ii waladeen koloowaatiwaa jejetaga. Ii koloowaato, balombaa kambananonj mono iikanondeen uulanjawo mende tegowaa.

⁷ “Kantri moŋnonj kantri moŋ unjwombaajonj waabuya. Ejemba tuunj moŋnonj tuunj moŋ yonowo aronj qenj aowombaajonj waabuya. Gomaŋa gomaŋa kanonj bodia bodia koloowaa ano nanj somasomata ii qonjoma menj namo meleeno kemenkebaa. ⁸ Iwoi kuuya ii emba korowononj masu kanainj unjŋkejiwaa so. Balombaa kambananonj mono iikawaa so kanainj tegomambaajonj ambaa.

⁹ * “Kaen ambaato, kamban kanonj tosianonj onj uugia meleengitiwaajonj ama gawman yonoo borononj onj onjgi siimbobolo ama onjoma unjgi komuwuya. Kantri kuuya yonononj noojonja ama kazi ama onjomakebu. ¹⁰ Kamban kanonj mamaganonj momalaarigia mesaonj anjonanjenj menj kazi ama aowuya. ¹¹ Gejatootoo ejemba takapolakaya mamaganonj asuginj ejemba mamaga kilikalu menj onj onjgi jinjaunjenj qenj kemakebuya.

¹² “Jeulalanjenj Toyanonjenj seinjenj ejemba galenjenj koma onjombaatiwaajonjenj ama uumeleenjenj ejemba seiseiya yonoo uugianonjenj olomooro uujopagianonjenj loorijenjenj zololonjgowaa. ¹³ * Moŋnonjenj kaparanjenj koma kotiinjenj bonjenjenj nama laligoro balombaa kambananonjenj tegowaati, iinonjenj mono oyanboyanjenj bunja qenjenj aowaa.

¹⁴ Anutuwwaa bentotonjaa Oligaa Bunja koi mono waladeen namowaa kantria kantria kuuya kanonjenjenj seigi kanageso so nanjonanjenjo qaaya mogigo balombaa kambananonjenj iikawaa gematanonjenj tegowaa. Kianjenjenj.

Jerusalem sitiwaa kondemonddeen uuduuduyawo

Maak 13.14-23; Luuk 21.20-24

¹⁵ * “Gejatootoo eja Danielonjenj kondemonddeen uuduuduyawo kawaa qaaya jerota eja. Qaa iikawaa so tosianonjenj kanjenj kondemonddeen ano iwoi anjonjorayawo ii jiwowonjenj jigo toroyanonjenj anjgi nano iibuti, qaa koi weenjowagati, iinonjenj mono saanonjenj geja ama moma kotowa. ¹⁶ Kamban iikanonjenj Judia prowinsnonjenj laligowuti, onj onjenj mono misingonjenj horonjenj baananonjenj kembu. ¹⁷ * Miri kosianonjenj sombenonjenj laligowaati, iinonjenj mono kamaanjenj geso iwoiya memambaajonjenj miri uutanonjenj mende uba. ¹⁸ Gawononjenj kema laligowaati, iinonjenj mono kaanagadeen malekuya memambaajonjenj eleema mirinonjenj mende kema.

* **24:9:** Mat 10.22   * **24:13:** Mat 10.22   * **24:15:** Dan 9.27; 11.31; 12.11   * **24:17:** Luuk 17.31

19 “Yei! Emba korowo ano merabora ajunonj yonononj kambanj iikanonj nomaenj uulanjawo kembuya? ²⁰ Kawaajonj iwoi ii konjuru me Sabat kendom-baa kambanjonj mende koloowaatiwaaajonj mono qama koolinjkebu.

21 *²¹ “Ii kokaembaajonj: Kambanj iikanonj kakasililinj jekania boorongoya koloowaa. Kakasililinj soya kaanja ii wala eenjanonj kambanj mongenj mende koloonj ero. Anutunonj iwoi kuuya mokoloroti, kambanj iikanon-deenj kanainj kambanj kokanonj laligonj kouma kambanj biiwianonj monj mende kolooro. Wala eenjanonj mende kolooro ano kanagenj kambanj monjonj mombo mende koloowaa. Kawaajonj mono qama koolinj laligowu. ²² Ponjonj kokojinjinj kambanj ii mende menj torinagati eenj, ejemba kuuyanonj mono tiwilaadaborowuyagato, ejemba iyanjaajonj meweenggonj onjonoti, iyonjoonj ama weenj iikawaa jangoya ii menj toriwwa.

²³ “Kambanj iikanonj kokaenj jewuya, ‘Mobu! Kraistnonj koi laligoja,’ me ‘Iibu! Hamoqeqe Toyanonj endu nanja.’ Monjonj kaenj jewaati eenj, ii mono mende moma laariwu. ²⁴ Ii kokaembaajonj: Hamoqeqe toya qolonj molongoya ano gejatootoo ejemba takapolakaya asuginj angoleto ano aiwese somasomata megj letombuya. Kaenj letonj Anutunonj ejemba iyanjaajonj meweenggonj onjonoti, ii kaanagadeenj enjkalolonj menj onjombutiwaaajonj angobato menj kaparanj kongi jinjaunj qewubo. Onj galengia awaagadeenj menj aonj laligogi ii amamaawuya. ²⁵ Mobu! Niinonj iwoi kuuya ii mende kolooro waladeenj injjowe modaboroju.

Siwe gomambaa Eja honjanonj asugiwaa.

Maak 13.24-27; Luuk 21.25-28

²⁶ *²⁶ “Kawaajonj ‘Hamoqeqe Toyanonj balonj qararanjkonjononj laligoja,’ kaenj jegi mobuti eenj, iikanonj mono mende kembu. Me ‘Mobu! Kraistnonj miri kawaa uutanonj asuginj raja,’ kaenj injjogi ii mende moma laariwu. ²⁷ Ii kokaembaajonj: Siwe gomambaa Eja honjanonj mombo kawaati, kambanj ii mono oobiliwaa so kokaenj koloowaa: Ii weenj kookoutanonjga pilitik bilisik ama leegerj weenj kekemetanonj sokoma asarinj keno iijonj, iinonj mono iikawaa so asugiwaa.

²⁸ *²⁸ “Oro gisaganonj mongenj ewaati, mambonkarara yonononj iikanonj horonj ajoroonjkejuti, mono iikawaa so koloowaa.” Kianj

Siwe gomambaa Eja honjanonj asugiwaa.

Maak 13.24-27; Luuk 21.25-28

²⁹ *²⁹ “Konjilinj kambanj iikanonj tegoro iikanondeenj weenj jaayanonj injanj kono koiinonj umunj kombaa. Sengelaonj yonononj sombinonjga tegonj kamaawuya ano sombinonj utugoro iikawaa ilawoilaya ii raragia mesaonj enjkalolonj anjji soowaa.

³⁰ *³⁰ “Kambanj iikanonj Siwe gomambaa Eja honja aiweseyanonj sombinonj asugiro iibuya. Kambanj iikanonj namowaa kanageso kuuya yonononj jinjenj qama saabuya. Saama Siwe gomambaa Eja honja iinonj sombimbua koosu qaganonj karo iibuya. Ku-usunja somatanonj sakondindinjawo asuganonj asugiro asamararanja iibuya. ³¹ Karo iigi romonj qaita monj uugi otonja kotakota mogi Siwe gajobauruta wasinj onjono yonononj ejemba Anutunonj iyanjaajonj meweenggonj onjonoti, ii balonj goraaaya teetee eugenj emugenj iikanonja kopepereenj onjoma unjuambuya. Kianj

* **24:21:** Dan 12.1; Ais 7.14 * **24:26:** Luuk 17.23-24 * **24:28:** Luuk 17.37 * **24:29:** Ais 13.10; 34.4; Eze 32.7; Joel 2.10, 31; 3.15; Ais 6.12-13 * **24:30:** Dan 7.13; Zek 12.10-14; Ais 1.7

*Noronj gerewaa sareqaa**Maak 13.28-31; Luuk 21.29-33*

³² “Onjo noronj gere iima tania romonjonj sareqaa koi mobu. Borianonj apuyawo kolooro sengia longogi ii iima moma kokaen jenkeju, ‘Weenj kambaŋa mono dodowija.’ ³³ Onjonj kaanjadeenj aiwese iikawaa so asugiro iima moma asarinj kania kokaen jewu, ‘Jiisasnonj mono nagunonj dodowija.’

³⁴ “Niinonj qaa honja monj kokaen injijowe mobu: Ejemba koi kete namononj laligojuti, iyonononj mende komugi iwoi kuuya jejeni, ii mono iyonoo laaligo kambaŋianonj koloowaa. ³⁵ Sombin namononj goronj qe-waato, noo Buŋa qaananonj mono kambaŋ monjonj mende aliwaa. Kianj.

*Jiisas kawaatiwaa kambaŋa ii monjonj mende moja.**Maak 13.32-37; Luuk 17.26-30, 34-36*

³⁶ “Siwe gomambaa Eja honjanonj kawaato, naa kambaŋonj kanj kuuwaati, iikawaa weenja me aua kambaŋa ii monjonj monj mende moja. Siwe gajobanonj ii mende moju. Anutuwaa Merianonj kaanagadeenj ii mende moja. Amanonj anodeenj ii moja. ³⁷ *Wala eenanonj Nooagaa kambaŋanonj ejembanonj laaligogia gemasolonen qaganonj laligonj menj kileegiti, iikawaa so mono Siwe gomambaa Eja honjanonj mombo kawaatiwaa kambaŋanonj koloowaa.

³⁸ “Apu gboulu somatanonj mende karo waladeen iikanonj ejemba nene lomban ama apu kotiga neŋ embaqemba sewanaajonj angi kema karo agiminj aonj laligogi. Nanamemenj kaen ama menj gemasolonen laligogi Nooanonj wanjo uutanonj uroti, weenj iikanonj tegoro. ³⁹ *Tegoro naa iwoi koloowaati, ii mende mogi apu gboulu somatanonj kanj jinonja qaa tiwilaan onjono. Kanagenj Siwe gomambaa Eja honjanonj mombo kawaati, kambaŋ iikanonj ejembanonj kaanjadeenj gemasolonen ama laligonj tiwilaawuya.

⁴⁰ “Kambaŋ iikanonj eja woi gawononj laligori yoroononja monj menj monj mesaowuya. ⁴¹ Kaanjadeenj emba woi tawenj orasinj rabaoti, iyoroononja monj menj monj mesaowuya.

⁴² “Ponjonj kawaatiwaa kambaŋa me auaya mende mojutiiwaaonj mono uugbiligibili laligowu. ⁴³ *Gbili laligowombaa qaa koi mono moma kotowu: Gomantiinanonj kikekakililinj ejanonj naa kambaŋonj me auanonj kawaati, miri toyanonj ii monagati eenj, iinonj mono gbili rama miria awaagadeen galenj mero qosoma umambaajonj amamaawaa. ⁴⁴ Onjo ‘Siwe gomambaa Eja honjanonj kambaŋ kokanonj mende koubaa,’ jen romonjgogi iinonj mono kambaŋ iikanondeenj koubaa. Kianj.

*Gawonj ejanonj silemale laligonj tiwilaaro.**Luuk 12.41-48*

⁴⁵ “Kaenj kolooro gawonj meme ejemba batugianonj morononj tirinj kotonj tosaanja ujuuguja? Tosianonj zololonjonj gawonj mesaogi monjonj momakooto awaawaa qaganonj kaparanj koma pondanjenkeji, iinonj mono simbawonj koloowa. Miri toyanonj nanamemenja gosinj iima mongenj kema miriaa ilawoilaya ii borianonj ano galenja koloowaa. Galenja koloonj welenqequeuruta ijoroti waa so kalanj koma kambaŋ dindinanonj unuaginkebaa. ⁴⁶ Kaenj kalanj koma onjoma laligoro toyanonj eleema kanj iikaan iima ‘Mono simbawonj koloowan!’ jewaa.

⁴⁷ “Niinonj qaa honja monj kokaen injijowe mobu: Toyanonj ‘Mono simbawonj koloowan!’ jen esuhinaya kuuyaa galenja kuun mubaa. ⁴⁸ Kuun

mubaato, gawonj meme bibilokoya iinonj uutanonj romonjonj kokaen jewaati eenj, ‘Ponnaa kaka kambanjonj mono koriga eja.’⁴⁹ Kaen jen kanain gawonj meme ejembauruta unuj ureenj aonj jejelomban ama aisoonj apu kotiga nej uuta sooro enkalolonj silemale koloonj laligowaa.

⁵⁰ “Kaen laligon kamban monjonj ponj koubaatiwaajonj mende mambombaati, mono iikanondeenj koubaa. Kambambaajonj imowamo ulumbulunj laligoro mono aua iikanondeenj kouma⁵¹ qen japalelenj menj munj jen koto uumeleembaa ejemba seleseleya kaanja gere sianonj kemenj siimbobolo mobaa. Kaen moma saama gigilaanj gobugia kigi qaro laligowuya.” Kianj.

25

Emba saranj 10 yonoo sareqaa

¹ *Jiisasnonj jero, “Mombo kamanati, kamban iikanonj Siwewaa bentotonj ii kokaenj koloowaa: Maranj lombanj kambanjonj emba saranj jumunja ten yonononj ‘Eja bunawo aitonjgowonja,’ jen kiwagia menj kananonj kenji. ² Yonoononjga 5 ii momakootogiawo koloogito, tosaanja 5 ii nekonja.

³ Nekonja yonononj kiwagia megito, gere (koinsare) kelega* mende menj kenji. ⁴ Momakootogiawo yonononj kiwagia ano koinsare kele kaarogia kaanagadeenj menj kenji. ⁵ Kenji eja bunanonj uulanjawo mende karo mambonji kamban korirotiwaajonj kuuya yonoo jaalologia bombonj mero usugonj gaonj egi.

⁶ “Gaonj egito, gomantiinja biiwianonj monjonj romunj qero qa kokaenj mogi, ‘Mobu, eja bunanonj mono kaja-oo! Mono iwaanonj kema aitonjgowu.’

⁷ Qa ii moma emba saranj ten ii kuuyanonj waama kiwagia menj meagonj ootirigi. ⁸ Ootirigi nekonja yonononj emba momakootogiawo yonoononj kanj kokaenj jegi, ‘Nonoononj kiwa bogojiwaajonj onononj mono koinsare kelega tosia nonombu.’

⁹ “Kaen jegi momakootogiawo yonononj meleema kokaenj jegi, ‘Qaago! Ii onjo ano nono mende sokoma nonombaa. Kawaajonj mono sii mirinonj kema onjoangiaa koinsare kelegia sewanja mewu.’

¹⁰ “Kaen jegito, yonononj koinsare kelega sewanja mewombaajonj kema kananonj laligogi eja bunanonj mono iikanondeenj kouro. Emba saranj jorinj nangiti, iyonononj kema iwo aitonjonj maranj lombanj miri uutanonj ugi nagu kongi. ¹¹ *Emba saranj stuanonj kenjiti, iyonononj kaanagadeenj kanagenj kouma nagu qen kokaenj qagi, ‘Ponj Ponj, mono nagu metaama nonomba!’

¹² “Kaen qagito, kokaenj meleema jero, ‘Qaago! Nii onjo mende moma onjonjen. Qaa ii honjaga injojen.’ ¹³ Jiisasnonj sareqaa kaen jen gowokouruta ii qaa kokaenj injjoro, “Onjo nii kamambaa kambanja me auaya mende mojutiwaajonj mono uugbiligbili laligowu.” Kianj.

Monej esu galej konjitiwaa sareqaa.

Luuk 19.11-27

¹⁴ * “Mono sareqaa kokawaa so koloowaa: Eja monj gomanja mesaonj koriganonj kantri monjenj kemambaajonj moma welenqequeuruta onjoono kagi monej esuhinaya galej koma onjombutiwaajonj jenj kotonj onjoma borogianonj ano. ¹⁵ Gawonj memegia gosinj honja dawi koloowaatiwaa so

* **25:1:** Luuk 12.35   * **25:3:** Gere (koinsare) kelega ii oil gerewaa kota mujugogi kelega ii kolooro. Gomanj tiro gere susuyanonj opo kokosinj kele iikanonj qendunjonj kiwa ootirinj kananonj kenji 15 minitwaa so jero. Kawaa gematanonj gere ii eenj bubu giluwobotiwaajonj ii mombo oil gere kelenonj qendunjgogi.   * **25:11:** Luuk 13.25   * **25:14:** Luuk 19.11-27

moma gawonj meme eja mombaajonj monerj esu 5 (Kina 20,000) muj monj monerj esu woi (Kina 8,000) muj monj motoongjo (Kina 4,000) muro. Kaenj galenj kombutiwaajonj mendeema onjoma onjomesaonj keno.

¹⁶ “Eja esu 5 (Kina 20,000) meroti, iinonj iikanondeenj kema konkororo gawonj mero monerj seiro esu 5 mombo mero. ¹⁷ Kaanjiadeenj esu woi (Kina 8,000) meroti, iinonj kema konkororo gawonj mero monerj seiro esu woi mombo mero.

¹⁸ “Kaej merito, eja monerj esu motoongjo (Kina 4,000) meroti, iinonj mono mesaonj kema balonj osonj eja ponjaa monerja ronj koma mesangoro.

¹⁹ Kambanj koriga tegoro welenqeje yonoo eja ponjianonj eleema kanj ‘Gawonj megitiwaa sundugia moma gosimanja,’ jenj koma horonj onjono kagi.

²⁰ “Kaej kagi eja esu 5 (Kina 20,000) meroti, iinonj jaayanonj kouma esu 5 mombo toroqenj menj kanj kokaenj ijoro, ‘Somatana moba, giinonj monerj esu 5 nonati, niinonj iikawaa konkororoya mewe seiro esu 5 mombo kolooro menj kajenj.’

²¹ “Kaej ijoro eja ponjanonj kokaenj meleema muro, ‘Ii awaa. Gii gawonj meme eja awaga membiri-qembiriga qaa. Gii iwoi afaanja menj ii kaparanj koma galenj koma laligona seiro. Kawaaajonj niinonj iwoi mamaga goo boroganonj ambe iikawaa galenjaga laligowa. Saanonj kanj eja ponjaa noo miri uutanonj kouma motoonj korisoro ama laligowonja.’ ²² Eja Kina esu woi (Kina 8,000) meroti, iinonj kaanjiadeenj kouma kokaenj ijoro, ‘Somatana moba, giinonj monerj esu woi nonati, niinonj iikawaa konkororoya mewe seiro esu woi mombo kolooro menj kajenj.’

²³ “Kaej ijoro eja ponjanonj kokaenj meleema muro, ‘Ii awaa. Gii gawonj meme eja awaga membiri-qembiriga qaa. Gii iwoi afaanja menj ii kaparanj koma galenj koma laligona seiro. Kawaaajonj niinonj iwoi mamaga goo boroganonj ambe iikawaa galenjaga laligowa. Saanonj kanj eja ponjaa noo miri uutanonj kouma motoonj korisoro ama laligowonja.’

²⁴ “Kawaa gematanonj eja monerj esu motoongjo (Kina 4,000) meroti, iinonj kouma kokaenj ijoro, ‘Somatana moba, niinonj kaniaga kokaenj moma yagowe: Eja Ponjanonj mono eja kotakota geriawo kolooja. Geenjo nene kofa mende qosoma kororoona iikanonj mono kilenj honja soononj kotonj memambaajonj momakejanj. Dumunj kota mende osona kemero iikanonj mono kilenj honja menj kululumambaajonj momakejanj.

²⁵ “Kaej moma yagonj keena moma kema goo monerj esuga ii namononj mesangowe ero. Iiba, monerj esu nonati, iikayadeenj mono tororo koi.’

²⁶ Kaenj ijonj ii muroto, eja ponjanonj meleema kokaenj jenj muro, ‘Gii injarere koloonj welenqeje bologa koloojanj! Gii kaniaana moma yagona: Neeno nene kota mende qosoma kororoowe iikanonj mono kilenj honja soononj kotonj memambaajonj momakejanj. Neeno dumunj kota mende osowe kemero iikanonj kilenj honja menj kululumambaajonj momakejanj. Noo tanina kaanja moma yagonjo mono naambaajonj ama soonj laligona?’

²⁷ “Gii noononj monerj ii benknonj ana sokonaga. Benknonj ana somariiro eleema kaweti, kambanj kokanonj ii saanonj susuyawo mewenaga.’

²⁸ Toroqenj tosaanja ii injijoro, ‘Onjo mono qezenj injarere eja kokawaa monerj esuya ii wama monj esu 10 mokolooroti, mono ii mubu.’

²⁹ * “Sareqaa kokawaa kania ii kokaenj: Daenj yonoononj iwoi eji, kuuya iyonoojonj mono toroqenj onjongi seiro kelemalelenj enj onjombaa. Kaenj seiwaato, mombaanonj iwoi monj mende eji, iwaanonj iwoi ii mono kaanagadeenj wanji eenj toontoonj laligowaa. ³⁰ * Ayo, welenqeje eja omaya

gawonaa honja qaa ii mono seleenjen hagogi pangamanon kemeba. Iikanon kemej saama gigilaan gubugia kigi qaro laligowuya.” Kian.

Jenteegowaa kamban somatanon kokaen koloowaa:

³¹ * “Siwe gomambaa Eja honjanon nama Siwe gajoba kuuya unuama motoon kawuti, kamban iikanon Siwewaa asamararanon asugiro iinon Kin Pombaa jinkaron dunjon rabaa. ³² Rama jero namowaa ejemba tuun kuuya men kululuun ononji iwaa jaanon asugiwuya. Asugigi lama galejanon lamauruta meme (nonin) yonoononga gosin mendeema ononji, iikawaa so ii mendenqendeen ama onjmbaa. ³³ Ii ama onjmbaa jero lama ii boro dindinanon ano meme (nonin) ii qanianon ama onjombuya.

³⁴ “Kaen ama ononji Kin Ponjon boro dindinanon nambutu, ii kokaen injiowaa, ‘Noo Amananon kotuegon onono laligogiti, onjo mono kawu. Ama Anutunanon goman kuuya mokoloon ononoti, kamban iikanondeen mono bentoton ononjon mozozongon merota jojorin en kouji, onjo mono kan ii bunja qen aon laligowu.

³⁵ “Ii kokaembaajon jejen: Niinon nembanenena komun laligowe onjo neneya noma laligogi. Niinon apuwaajon qenjen qen laligowe onjo apu noma laligogi. Niinon waba koloon laligowe onjo koma horon nonji mirigianon uma laligowe. ³⁶ Niinon sele esunaajon amamaan laligowe onjo opo keren noma laligogi. Niinon ji niro laligowe onjo galej koma noma laligogi. Niinon kapuare mirinon laligowe onjo nii niibombaaajon iikanon kan laligogi.’

³⁷ “Kaen injioro ejemba solana yononon kokaen meleema mun jewuya, ‘Pon, gii mono naa kambanon nembaneneaajon komuna giima guagin laligonin? Mono naa kambanon apuwaajon qenjen qen laligona giima apu goma laligonin? ³⁸ Mono naa kambanon wabaga laligona giima koma horon gonin mirinananon una laligonin? Mono naa kambanon sele esugaajon amamaan laligona giima opo keren goma laligonin?’

³⁹ “Mono naa kambanon ji giro ena giima me kapuare mirinon laligona moma gii giibombaaajon goonon kan laligonin?’ ⁴⁰ Kaen jegi Kin Ponjon meleema kokaen injiowaa, ‘Niinon qaa honja mon kokaen injiowe mobu: Onjo neenaa uumeleen alauruna kamaanqeqeta koi yonoononga mombaaajon iwoi mon angiti, ii kuuya mono nii ama noma laligogi.’

⁴¹ “Kaen jen kawaa gematanon boro qanianon nambutu, iyonoonon meleema kokaen injiowaa, ‘Manjanon qasuaan onono laligogiti, onjo mono nomesaon togowu. Gere sia tetegoya qaa jen ubaati, mono iikanon kema kemebu. Anutunon ii Kilenaa Toya ano iwaa gajobauruta yonoojon mozozongon merota jojorin en kouja. ⁴² Ii kokaembaajon injioben: Niinon nembanenena komun laligowe onjo neneya mende noma laligogi. Niinon apuwaajon qenjen qen laligowe onjo apu mende noma laligogi.

⁴³ “Niinon waba koloon laligowe onjo mende koma horon nonji mirigianon mende uma laligowe. Niinon sele esunaajon amamaan laligowe onjo opo keren mende noma laligogi. Niinon ji niro ewe ano kapuare mirinon laligoweto, onjo nii niibombaaajon iikanon mende kan laligogi.’

⁴⁴ “Kaen injioro yononon kaanagadeen meleema mun kokaen jewuya, ‘Pon, gii mono naa kambanon nembaneneaajon komuna me apuwaajon qenjen qen laligona me wabaga laligona me sele esugaajon amamaan laligona me ji giro ena me kapuare mirinon laligona nono gii mende welen qen goma laligonin?’

* 25:31: Mat 16.27; 19.28

45 “Kaen jegi meleema kokaen injijowaa, ‘Niinon qaa hona kokaen injijowe mobu: Onjo uumeleen alauruna kamaanqeqeta koi yoŋoononga mombaa-
jon iwoi moŋ mende anjiti, ii kuuya mono nii mende ama noma laligogi koloaja.’

46* “Kaen injijoro irona meleema onono qagianon uro hagon onono kemen siimbobolo kamban tetegoya qaa moma laligon ubuya. Kaen laligon ubuyato, solana yoŋonon oyanboyan laaligo ii kamban tetegoya qaa laligon uma laligowuya.” Kian.

26

Jiisas qenin komuwaatiwaa anjonan angji.

Maak 14.1-2; Luuk 22.1-2; Jon 11.45-53

1 Jiisasnon qaa kuuya ii jedaboron gowokouruta kokaen injijoro, 2* “Ween woi tegorogo pasowa kendonan kan kuuwaa.* Onjo ii saanon moju. Kan kuuro Siwe gomambaa Eja hona ii waba gawman yoŋoo borogianon angji maripoonon qegi komuwaa.”

3 Kamban kanon jigo gawon galen ano kantriwaa jotamemeya yoŋonon ajoroon jigo gawon galen wana qata Kaiafas iwaa jin karon mirianon ragi. 4 Kanon rama nomaen mondonin Jiisas olon men qegi komunagati, iikawaa kania monngama gosigi. 5 Monngama gosin kokaen jegi, “Ejemba iringia soono kareŋa kareŋa aowubotiwaajon ii korisoro kendon kambananon ambombaajon amamaawona.” Kian.

Emba monnon Jiisas apu unkoowagawonon moriro.

Maak 14.3-9; Jon 12.1-8

6 Jiisasnon Betani gomanon laligon Saimon moŋ manimbaya men solananiroti, iwaa mirinon uma raro. 7* Iikanon nene nen raro emba monnon jamo kaaro moŋ men iwaanon karo. Kaaro ii lalu lanjonawo qata alabasta iikanon memetaga. Ii apu uunkoowagawo iikanon saa qeqetaga. Iinon ii sewana somatanon men kan apuya Jiisaswaa wananon qibibirin moriro.

8 Moriro gowokourutanon ii iima uugia boliro kokaen jegi, “Ii mono naambaajon kaen tiwilaaja? 9 Apu kelegawo ii sewana mewutiwaajon ano monen uuta kolooro ii jemba wanaya onono sokonaga.”

10 Jiisasnon uumomogia ii iima koton kokaen injijoro, “Emba kokawaa uuta ii mono naambaajon men boliju? Iinon sili awaa ama sororogon nono sokonja. 11* Ejemba wanaya ii kambana kambana batugianon laligowuto, niinon onjo batugianon kamban so mende laligomanja.

12 Niinon komuwe ron koma nombutiwaajon ama kelenon selena nomorija. 13 Niinon qaa hona moŋ kokaen injijowe mobu: Oligaa Bunja koi kantri kanon me kanon jen seigi kema baati, iikanon emba koi kanon iwoi ama nonji, iikawaa bujuya kaangadeen jegi seirowaajon romonjon laligowuya.” Kian.

Juudasnon Jiisas memelolo men mumambaajon uumotoonjo ano.

Maak 14.10-11; Luuk 22.3-6

14 Kamban kanon gowokouruta 12 yoŋoononga moŋ qata Juudas Iskariot iinon jigo gawon galen yoŋonon kema 15* kokaen qisin onono, “Niinon

* 25:46: Dan 12.2 * 26:2: Eks 12.1-27 * 26:2: Pasowa ii Kiankomu kendon. Qaa iikawaa kania ii Niniima koboon nunuuguro. Eksodus 12.15 * 26:7: Luuk 7.37-38 * 26:11: Dut 15.11 * 26:15: Zek 11.12

Jiisas memelolo mej mun borogianon ambe ononon naa tawaga nom-buya?" Qisij onono silwa monej kota 30 weengon borianon anji. ¹⁶ Aua iikanondeej kanain Jiisas kamban mongej memelolo mej mumambaa kana moma mongama kokobimbij koma laligoro. Kian.

Jiisasnon gowoko yonowo Pasowa lama negi.

Maak 14.12-21; Luuk 22.7-13, 21-23; Jon 13.21-30

¹⁷ Bered yiistya qaa iikawaa kendon weej mutuyanon (Sikunenenon) gowoko woi yoronon Jiisaswaanon kan kokaen qisij muri, "Boi, nono miri dakanon kema pasowa lama mozozonon goni newaga? Ainnga nomaen eja?"

¹⁸ Qisij muri kokaen meleeno, "Oro Jerusalem sitinon uma eja mon mojeni, ii mokolon kokaen ijowao, 'Boinon jeja: Noo kambananon mono† dodowija. Niinon goo mirinon kan gowokouruna yonowo Pasowa lama newonja." ' ¹⁹ Gowoko yoronon Jiisasnon jej koton oronoti, iikawaa so otaan Pasowa lama mozozononori.

²⁰ Mare kolooro goman tiro Jiisasnon gowokouruta 12 yonowo miri iikanon kouma uma dun kosianon rama nene mendeema negi. ²¹ Nene nej nej rama Jiisasnon kokaen injoro, "Niinon qaa honja mon kokaen injijowe mobu: Onoononnga mononon mono memelolo mej nombaa." ²² Kaen injijoro moma iikanondeej uugianon wosobiri somata kolooro kanain anja anja qisij mun ijogi, "Pon, mono noojonja jewabo?"

²³ *Qisij mugi kokaen meleeno, "Niwo bered qaangon qendungoji, mono iinon. ²⁴ Siwe gomambaa Eja honjanon mono iwaajon qaa oogita ejiwaa so ononon namo mesaon kemaato, mononon ii memelolo mej mubaati, iwaajon mono 'Yei!' jej qama wanjinjingojej. Iikawaa ironja kanjanawonon mono iwaa qaganon ubaa. Eja ii nemun koro uutanonnga mende asuginagati, iikanon mono afaangon munaga." Kian.

²⁵ Kaen meleeno Juudas memelolo mej mubaati, iinon kokaen meleema ijoro, "Boi, ii mono noojonja jewabo?" Jiisasnon kokaen ijoro, "Jejanji, mono kian!" Kian.

Pombo samon konoga negi.

Maak 14.22-26; Luuk 22.14-20; 1 Kor 11.23-25

²⁶ Nene nej rama Jiisasnon bered mej kotuegon motor onoma kokaen injijoro, "Koi neenaa busuna. Ii mono mej newu."

²⁷ Kaen injijon wain qambi mej qama koolin dangisen jej onoma kokaen injijoro, "Ono kuuya mono qambi kokanonu newu. ²⁸ *Koi neenaa sana. Ii Anutunon ejemba yonowo soomonjo aren ano kotiiwaatiwaajon sana molaagi kemero ejemba mamaga yonoo singisonogogia mesaowaa. ²⁹ Niinon qaa mon kokaen injijowe mobu: Niinon wain kasawaa honja koi mombo toroqen mende nemanja. Kanagen Manjaa bentoton uutanon eu ranin jejelomban ambaati, weej iikanon mono wain apu qaita mon ii onowo nemanja."

³⁰ Kaen injijon korisoro rii qama mesaon kema Oil gere baanjanon ugi.

Piitonon Jiisas qakoombaatiwaajon ijoro.

Maak 14.27-31; Luuk 22.31-34; Jon 13.36-38

³¹ *Uma Jiisasnon kokaen injijoro, "Gejatootoo eja mononon qaa mon kokaen oorota eja,

† **26:18:** Anutunon Jiisas komuwaatiwaa kambanja anoti, iikawaajon jeja. * **26:23:** Ond 41.9

* **26:28:** Eks 24.8; Jer 31.31-34 * **26:31:** Zek 13.7

‘Niinon galengia qewe
lama tuunanon deembuya.’

Iikawaa so onjonon kuuya kete gomantiinanon uugia noojon ama boliro nomesaon boratiwuya.

³² *Boratigi nuwuyato, niinon mono koomunonga waama waladeen Galili prowinsnon kema iikanon asugin onjomanja

³³ Kaen injjoro Piitonon meleema kokaen jero, “Yonjonon kuuya uugia goojon ama boliro gomesaon boratiwuti een, niinon mono kiler kambañ moñnon mende gomesaomanja.” ³⁴ Jero Jiisasnon ijoro, “Niinon qaa honja monj kokaen gijomanja: Kurunon mende qaro giinon kete gomantiinanon qakooma nona indin karoon koloowaa.”

³⁵ Kaen jeroto, Piitonon kokaen ijoro, “Boi, kaen qaagoto, nii nugi giwo motoonj komuworagati, ii kiler niinon gii mende qakooma gomanja.” Gowoko tosaanja kuuya kaanagadeen qaa iikayadeen jegi. Kianj.

Jiisasnon Gezemane urukisinon qama kooliro.

Maak 14.32-42; Luuk 22.39-46

³⁶ Kaen amin moma kema yonjowo urukisi monj qata Gezemane iikanon keugi. Keuma Jiisasnon gowokouruta kokaen injjoro, “Niinon endu kema qama kooliwe onjo mono kambañ biiwianon koi rabu.” ³⁷ Kaen injjon Piito ano Zebediwaa merawoita woi uruama kengi Jiisasnon kanain wosobiri moma konjilin kolooro kana boria qetegoro. ³⁸ Kambañ kanon kokaen injjoro, “Noo uunanon mono kondunjkondunj koma koujiwaajon ama wosobiri mobe koomuya ama nonja. Onjo mono kokanon rama niwo gbili laligowonja.”

³⁹ Kaen injjon yanodeen boronja monj toroqen kema simin kuma usugon kokaen qama koolin jero, “Amana, gii iwoi monj mende mololombijan. Kawaajon siingaa eji een, siimbobolowaa qambia koi kanon mono noo qananon ubabotiwaajon nuamba. Nuambaa me qaagoti, ii mono geengaa uusiingaa so koloowa. Ii noo siimbaa so qaago!”

⁴⁰ Kaen jey eleeno gowokouruta karoon yonjonon gaonj egi injiima Piito kokaen ijoro, “Onjo aua motoongoda niwo gbili laligowombaañon mende kotiiju me?” ⁴¹ Uunananon gbili laligowombaa siinja momakejonto, selenananon looloria kolooja. Kawaajon angbatonon kamaan unuwabotiwaajon mono qama koolin gbiligbili laligowu.”

⁴² Kaen ijoro mombo onjomesaon kema indin woi kolooro kokaen qama koolin jero, “Amana, siimbobolowaa qambi koi kanon mende nuuguwaati een, ii saanon nemanata, ii mono geengaa uusiingaa so koloowa.”

⁴³ Qama koolin eleeno jaa lologia bombon merotiwaajon mombo gaongadeen egi injiiri. ⁴⁴ Mombo onjomesaon leegen kema qaa iikayadeen mombo jey qama kooliro indin karoon kolooro. ⁴⁵ Gowoko yonjonon eleema kanj kokaen injjoro, “Onjo toroqen haamo menj gaongadeen ewombaañon moju me? Mobu! Moñnon Siwe gomambaa Eja honja memelolo menj muro gawman eja sisiwerowerogiawo yonjo borogianon ubaa. Iikawaa aua kambañanon mono kanj kuuja. ⁴⁶ Mono waagi kembonja! Memelolo menj nombaati, iinon mono kosere koi kaja.” Kianj.

Jiisas qelanjin menj somongogi.

Maak 14.43-50; Luuk 22.47-53; Jon 18.3-12

⁴⁷ Jiisasnon kaen jey nano iikanon gowokouruta 12 yonjononnga monj qata Juudas iinon tuunj somata monj jeta menj onjono kougi. Jigo gawonj

* 26:32: Mat 28.16

galeri ano kantriwaa jotamemeya yonononji ii wasinj ononjgi manjawaa soo somata ano wasagia menj kagi. ⁴⁸ Memelolo memambaajonj anoti, iinonj waladeej yonowo aiwese qaa kokaenj somonjgonj injjoro, “Niinonj eja buuta kitonj nemanjati, iinonj mono ii kolooja. Mono ii menj somonjgowu.”

⁴⁹ Kaenj injjorj kanj iikanondeenj Jiisaswaanonj keuma “Kokona (Boi), uubonjonj!” jerenj buuta kitonj nero. ⁵⁰ Kitonj nero Jiisasnonj kokaenj ijoro, “Alana, gi naambaajonj kajanji, ii mono uulanjowo amba.” Kaenj ijoro eja tuunj yonononj Jiisaswaanonj kouma qelanjin menj somonjgogi. ⁵¹ Somonjgogi Jiisaswo laligogiti, iyonoononjga mononj borianonj manjawaa soo somata horonj jigogawonj galenj wanjaa welenj qeqeya qenj gejia kotogoro kamaara.

⁵² Jiisasnonj ii iima kokaenj ijoro, “Mono mesaowa! Manjawaa soo somata taanjenj mewuti, ii mono kuuya manjawaa soo somatanonj unjuro komuwuya. Kawaajonj mono sooga kopinjonj qena kemeba! ⁵³ Niinonj Amana qama kooliwe saanonj ilaanj nombaati, ii mojanj me qaago? Qama koolinj mubenagati, iinonj mono iikanondeenj gajoba manjaqeqe tuunj[†] 12 uugunj wasinj onono kanj ilaanj nombuyaga. ⁵⁴ Ilaanj nombuyagati eenj, Buja Terewaa qaayanonj mono nomaenj honjowo koloonaga? Buja Tere qaawaa so iwoi koi kanonj mono asugiwaa jejetaga kolooja.”

⁵⁵ *Kambanj iikanondeenj Jiisasnonj manjaqeqe tuunj ii kokaenj injjoro, “Nii kikekakasililinj ejaga qaagoto, kilenj noojonj kaenj moma manjawaa soo somata ano wasa menj noma somonjgowombaajonj kouju. Niinonj weenj so jiwowonj jigononj onjowo rama nama Buja qaa kuma onjoma laligowe mende nongji. ⁵⁶ Kaento, iwoi kuuya koi mono gejatootoo ejembanonj qaa oogiti, iikanonj honjowo koloowaatiwaaajonj asugija.”

Jiisas somonjgogi gowoko yonononj kuuya Jiisas mesaonj boratinj umburatinj kenji. Kianj.

Jigowaa jotamemeya yonononj Jiisaswaa qaa gawonj megj.

Maak 14.53-65; Luuk 22.54-55, 63-71; Jon 18.13-14, 19-24

⁵⁷ Manjaqeqe eja Jiisas menj somonjgogi, iyonononj ii wama jigogawonj galenj wanja qata Kaiafas iwaa mirinonj kenji. Kenji Kana qaawaa boi ano kantriwaa jotamemeya yonononj iikanonj kanj ajoroogi. ⁵⁸ Kenji Piitononj sigensigenj onjotaanj iikanonj keuma jinjaronj miriwaa kiropo uutanonj uro. Uma tetegoyanonj nomaenj koloowaati, ii iimambaajonj welenj qeqe eja yonoo batugianonj raro.

⁵⁹ Kaenj raroto, jigogawonj galenj ano jigogawonj kaunsol tuunj yonononj Jiisaswaa selenonj kuukuu qaa nomaenj mondonj nanjonj jeninj qegi komuwaatiwaaajonj monjganji. ⁶⁰ Monjgama nama mamaganonj waama nama qaa qolonj molonjgoya Jiisaswaa selianonj kuunj nanjonj jegito, kilenj kania monj mende mokoloogi. Mende mokoloogito, tetegoyanonj eja woi kouma

⁶¹ *kokaenj jeri, “Eja koi kanonj mono kokaenj jero mori, ‘Nii saanonj Anutuwwa jiwowonj jigoya kondeembe namononj kamaaro weenj karoombaa uutanonj ii mombo metaama kumanja.’”

⁶² Kaenj jeri jigogawonj galenj wanjanonj waama Jiisas qisinj munj kokaenj ijoro, “Yonononj goo seleganonj qaa kuunj nanjoguti, iikawaa kitia monj jewaga me qaago?” ⁶³ Qisinj muro Jiisasnonj iwoi bologa monj mende anoti, kilenj qaaya bogoro nano. Qaaya bogoro nano jigogawonj galenj wanja iinonj kokaenj ijoro, “Niinonj Anutu laaligo Toyaa qatanonj kokaenj qisinj kuunj

[†] **26:53:** Room yonoononj liijonj me manjaqeqe tuunj monj ii manjaqeqe eja 6,000 kawaa so koloonj laligogi. Kawaajonj manjaqeqe tuunj 12 yonoo jangogia ii Siwe gajoba 72,000 kawaa so. * **26:55:**

Luuk 19.47; 21.37 * **26:61:** Jon 2.19

gonjen: Gii Anutuwaa Meria Kraist koloojan me qaago, ii tororo jen jojopañ qaanon jen kotiina mobonja.”

⁶⁴ *Kaen ijoro kokaen jero, “Jejanj, mono ii. Iito, niinon kuuya onjo kokaen injijowe mobu: Kambañ kokaambadeen kanainj Siwe gomambaa Eja honjanon mono ku-usuj Toyaa boro dindinanon rama kanagenj sombimbaa koosu qaganonj kamaaro iybuya.”

⁶⁵ *Qaa ii jero jigo gawonj galenj wanjã iinonj malekuya menjurama kokaen jero, “Yei, mangaa siita! Mono Anutu mepaegoja. Tosianonj qaaya nangowutiwaajonj mombo mende qisinj onjombonja. Anutu mepaegoji, ii keteda koi onjoangio modaboroju. ⁶⁶ Kawaajonj onjo mono nomaen romonggoju?” Kaen qisinj onjono kokaen jen tegogi, “Iinonj mono koomuwaa bunja koloowa.”

⁶⁷ *Kaen jen tegonj jaayanonj sulaapanj qen morinj borogia kuma pala-pananonj qegi. Tosianonj urunanonj qetaalinj ⁶⁸ kokaen ijogi, “Gii gejatootoo eja Kraist koloojanjwaajonj morononj guji, mono iwaa qata qana mobonja.” Kianj.

Piitononj Jiisas qakoono.

Maak 14.66-72; Luuk 22.56-62; Jon 18.15-18, 25-27

⁶⁹ Kaen kolooro Piitononj seleengenj kiropo utanonj sombenonj raro. Raro welenqeqe emba moñonj iwaanonj kanj kokaen jero, “Gii kaanagadeen Galili eja Jiisaswo motoonj laligona.” ⁷⁰ Kaen jero, kuuya yonoo jaagianonj qakooma kokaen jero, “Qaa jejanj, ii mono kondanjen.” ⁷¹ Kaen jen kiropo naguyanonj kemero welenqeqe emba moñonj ii iima eja kosianonj nangiti, ii kokaen injijoro, “Eja koi kanonj mono kaanagadeen Nazaret eja Jiisaswo laligoro.”

⁷² Kaen injijoro mombo qakooma jojopañ qaanon jen kotiinj kokaen jero, “Niinonj eja ii mende moma mujen.” ⁷³ Kambañ boronja moñ tegoro eja kosianonj nangiti, iyonononj Piitowaanonj kouma kokaen ijogi, “Onjanonj! Giinonj kaanagadeen yonoononga moñ koloojan! Galili qaa aro jejanj, iikanonj mono kaanagadeen ii qendeen mojonj.” ⁷⁴ Ii moma kanainj anja gasuaan aon jojopañ qaanon jen kotiinj jero, “Nii eja ii mende moma mujen! Qaa qolonmolongoya jewenagati een, Anutunonj mono ironja meleema nomba.” Kaen jero iikanondeen kuru qaro.

⁷⁵ Kurunonj qaro moma Jiisasnonj qaa kokaen ijoroti, ii romongoro, “Ginonj wala indinj karoonj qakooma nona kurunonj qabaa.” Qaa ii romongonj wosoya jumambaajonj ano seleengenj kemenj meduqedu menj saaro. Kianj.

27

Jiisas wama Pailotwaa borononj anji.

Maak 15.1; Luuk 23.1-2; Jon 18.28-32

¹ Gomanj ano amandiinonj jigo gawonj galenj kuuya ano kantriwaa jota meme (70) yonononj ajoroonj Jiisas qegi komuwaatiwaa qaaya aminj mogi. ² Aminj mogi tegoro Jiisas somonjonj wama Room gawana Pailotwaa borononj anji. Kianj.

Juudasnonj aroya mosono.

Apo 1.18-19

* 26:64: Dan 7.13 * 26:65: Lew 24.16 * 26:67: Ais 50.6

³ * Jiisas qegi komuwaatiwaa qaaya jerj tegogi Juudas memelolo muroti, iinonj ii moma moma bolinj aonj silwa monenj kota 30 mugiti, ii menj jigo gawon galej ano kantriwaa jotamemeya yonjoononj kema meleema onjoma kokaen injjoro, ⁴ “Niinonj singisonjgo ama eja koposoya qaa ii memelolo menj mube qegi komuwaa.” Kaenj injjoroto, yonjononj kokaen ijogi, “Ii nonoononj iwoiga qaago! Ii mono geenjgaa majakakaga!” ⁵ Kaenj ijogi moma silwa monenj kota ii menj giliro jiwowonj jigo uutanonj keno. Keno anj mesaonj kema kasanonj jegelaan aroya mosono.

⁶ Jigo gawonj galej wanj yonjononj monenj kota ii menj kokaen jegi, “Monenj koi mono eja sayaa sewanjaga. Kawaajonj ii jiwowonj jigowaa monenj kowinonj ambombaa soya qaago. Kaenj ama Mooseswaa Kana qaa uuguwombo.”

⁷ Kaenj jerj aminj moma monenj iikanonj gbakononj monjonj meme eja mombaanonj balonj koria monj sewanja megij waba ejemba yonjoo qasirigiaga kolooro. ⁸ Kawaajonj ama balonj koria iikawaa qata ii kambanj kokaamba kaanjagadeenj toroqen ‘Balonj koria sayawo,’ qamakeju.

⁹ * Gejatootoo eja Jeremaianonj qaa waladeenjerjeroti, iikanonj mononj honjowo kolooro. Qaa ii kokaen,

“Yonjononj Israel kanagesowaa jotamemegia koloonj eja ii sewanja mewutiwaaajonj gosinj anj silwa monenj 30 kolooroti, ii megij. Ii ejawaa sewanjaga.

¹⁰ Yonjononj ii menj iikanonj gbakononj monjonj meme eja mombaanonj balonj koria monj sewanja megij. Ii mono Ponjonj jerj kotonj nonotiwaa so iikaanj megij.” Kianj.

Pailotnonj Jiisas qisinj muro.

Maak 15.2-5; Luuk 23.3-5; Jon 18.33-38

¹¹ Kambanj kanonj Jiisasnonj Pailotwaa jaanonj nano kokaen qisinj muro, “Onjononj, gii Juuda yonjoo kinj ponjgia koloonj me qaago?” Qisinj muro Jiisasnonj meleema ijoro, “Mono geenjgo jejani, iikaanj.” ¹² Jigo gawonj galej ano kantriwaa jotamemeya (70) yonjononj qaa mamaga Jiisaswaa selianonj kuunj jegito, kilenj qaa kitia monj mende meleeno.

¹³ Qaaya bogoro nano Pailotnonj Jiisas mombo qisinj munj ijoro, “Moba! Yonjononj qaa mamaga goo seleganonj kuunj nanjonj jejuti, ii mojanj me qaago?” ¹⁴ Kaenj ijoroto, Jiisasnonj bologa monj mende anoto, kilenj qaa iikawaa kitia monj mende meleeno. Qaaya bogoro nano gawananonj mamaga walingjoro. Kianj.

Pailotnonj Jiisas komuwaatiwaaajonj jerj tegoro.

Maak 15.6-15; Luuk 23.13-25; Jon 18.39-19.16

¹⁵ Room gawananonj gbani so Pasowa korisoro kambananonj kapuare mirinonjga eja motoonjgo siinjgiaa so qata qama qisigiti, ii isama onjomakero.

¹⁶ Kambanj iikanonj eja monj qata Barabas qagiti, iinonj kapuare mirinonj raro. Ii kilenjaajonj menj biwiigi lalingoro.

¹⁷ Kaenj ano ajoroogi kokaen qisinj onjono, “Barabas me Jiisas, qata Kraist qamakejuti, iyoroononjga moroga isama onjombe kamaawaatiwaaajonj moju?” ¹⁸ Galej yonjononj Jiisaswaaajonj goronjkiki mogitiwaaajonj ama ii gawanawaa borononj anjgi. Ii moma siinjgiaajonj kaenj qisinj onjono.

¹⁹ Ii moroto, jenteegowaa jinjaronj dunj rarayanonj raro embianonj buju qaa monj kokaen ano karo, “Nii kete gomantiinjanonj gaonj monj iima iikanonj

eja iikawaajon ama siimbobolo mamaga mojen. Kawaajon eja solan̄a ii mono lombo mende muba.”

²⁰ Qaa kaen̄ karoto, jigo gawen̄ galen̄ ano kantriwaa jotamemeya yononon̄ ejemba tuun̄ uukuuku meñ onoma kokaen̄ injjogi, “Mono Barabas isama Jiisas maripoonon̄ qewutiwaaajon̄ jewa. Kaen̄ qisinq̄ mubu.”

²¹ Kaen̄ jegi gawananon̄ meleema qisinq̄ onono, “Eja woi yoroonon̄ga mono moroga isama mube onoonon̄ kamaawaatiwaaajon̄ moju?” Kaen̄ qisinq̄ onono “Barabas!” jegi. ²² Kaen̄ jegi Pailotn̄on̄ kokaen̄ qisinq̄ onono, “Kaen̄ jejutiwaaajon̄ Jiisas, qata Kraist qamakejuti, niinon̄ ii mono nomaen̄ ama mubenaga?” Kaen̄ qisinq̄ onono yononon̄ kuuya qagi, “Mono maripoonon̄ gewu jewa!”

²³ Kaen̄ qagi gawananon̄ jero, “Ii naambaajon̄? Iinon̄ mono naa bologa ano?” Kaen̄ jeroto, yononon̄ ii moma kaparan̄ koma toroqen̄ qa gigilaan̄ kokaen̄ qagi, “Mono maripoonon̄ gewu jewa!” ²⁴ *Kaen̄ qagi gejjajon̄ qegi gujubajunon̄ mombo somariiro Pailotn̄on̄ ii iima moma manja karen̄ koloowabotiwaajon̄ apu meñ boria ejemba tuun̄ jaagianon̄ songbama kokaen̄ injjoro, “Eja kokawaa saya molaagi kemebaati, iikanon̄ mono noo qananon̄ qaagoto, mono onjoan̄giaa qagianon̄ ubaa.”

²⁵ Kaen̄ jero ejemba tuun̄ korebore yononon̄ kokaen̄ meleengi, “Sayaa iron̄a mono nono ano meraboraaurunana nonoo qanananon̄ ubaa!” ²⁶ Kaen̄ meleengi Pailotn̄on̄ Barabas isama muro yononon̄ kamaaroto, Jiisasga jero ooli waayawonon̄ qeyayagon̄ qegi. Kaen̄ qegi maripoonon̄ qewutiwaaajon̄ Room manjaqeqe eja yonoo borogianon̄ ano. Kian̄.

Jiisas kunjulolopo ama muḡi.

Maak 15.16-20; Jon 19.2-3

²⁷ Borogianon̄ ano Room gawanawaa manjaqeqe eja yononon̄ Jiisas wama gawanawaa jin̄karon̄ miriwaa kiropo uutanon̄ keugi. Keuma manjaqeqe tuun̄ kuuya horon̄ onjon̄gi kan̄ ajoroon̄ Jiisas liligon̄ muḡi. ²⁸ Liligon̄ mun̄ iyan̄aa sele esuya kotogon̄ maleku osoga nezongbala mon̄ mouma muḡi. ²⁹ Mouma mun̄ soman̄ kasa lipima ila kaan̄a wan̄anon̄ kon̄gi kemero. Kemero bowo mon̄ boro dindinan̄on̄ ama simin̄ kuma mun̄ gon̄geegee ama mun̄ kokaen̄ ijogi, “Oowe oowe! Juuda yonoo kin̄ pon̄gia, oowe!”

³⁰ Qaqatete kaan̄a ama sulaapan̄ qen̄ morin̄ bowoya tagon̄ iikanon̄ wan̄anon̄ qegi. ³¹ Mepaqepae kaan̄a ama mudaboron̄ maleku osoga nezongbala ii qetegon̄ iyan̄aa sele esu mombo mouma mun̄ maripoonon̄ qewombaaajon̄ wama ken̄gi. Kian̄.

Jiisas maripoonon̄ qegi.

Maak 15.21-32; Luuk 23.26-43; Jon 19.17-27

³² Kema kana somatanon̄ eja mon̄ qata Saimon mokoloogi. Iinon̄ Afrika siti qata Sairini iikawaa ejiaga. Mokoloon̄ kuun̄ muḡi Jiisaswaanon̄ maripoon̄ meñ angoro. ³³ Jiisas kaen̄ wama balon̄ mon̄ qata Golgota ii ananaa qaanon̄ Wan̄sii, iikanon̄ kema keugi. ³⁴ *Keuma wain̄ apu ano marasin̄ qata mor̄ ii mindirin̄ melokanj̄in̄ meñ newaatiwaaajon̄ muḡito, Jiisasn̄on̄ ii batogon̄ neñ moma togoro.

³⁵ *Togoro nama maripoonon̄ qegi. Qegi nano Jiisaswaa sele esuyaa kiawen̄ megi jan̄goya kolooro iikawaa so batugianon̄ mendeema megi. ³⁶ Ii meñ rama Jiisas jaagalen̄ meñ muḡi. ³⁷ Wan̄anon̄ eu qegitiwaa kania ii kokaen̄ on̄ qegi nano, ‘Juuda yonoo kin̄ pon̄giaga kol̄.’ ³⁸ Kikekakasililin̄

eja woi ii iwo maripoononj urugi. Monj boro dindinanonj, monj qanianonj leeleee kaanj urugi.

39 *Ejemba uugunj kema kanj kunjulolopo ama lukukuunj munj wambelaan kokaenj jegi, 40 **“Yei! Gii mono jiwowonj jigo saanonj kondeena balononj kamaaro weenj karoombaa uutanonj mombo metaama kuumambaajonj jena. Oo, gii eja qabo! Gii Anutuwaa Meriaga koloojanj eenj, mono saanonj geengja ilaanj aonj maripoononjga kamaawa.”*

41 Jigo gawonj galenj, Kana qaawaa boi ano kantriwaa jotamemeya yonononj kaanjagadeenj mepaqepae menj munj kokaenj jegi, 42 *“Tosiaga ilaanj onjoma laligoroto, iyanja ilaanj aomambaajonj amamaaja. Iinonj Israelwaa kinj ponj kolooji eenj, mono keteda koi maripoononjga kamaaro iima ii moma laariwonaga. 43 *Iinonj Anutu moma laarinj munj qaqabunjabunjayawo laligonj anajonj ‘Anutuwaa meria koloojen,’ jero moninj. Ayo, Anutunonj ii kambanj kokaamba metogonj mumambaajonj moja me qaagoti, ii saanonj iibonja.”* Kaenj jegi. 44 *Kikekakasililinj eja iwo maripoononj urugiti, iyorononj kaanjadeenj uuqeqe qaa tokoronjkota menj muri. Kianj.*

Jiisasnonj komuro.

Maak 15.33-41; Luuk 23.44-49; Jon 19.28-30

45 Weenj biiwia 12 kilok kolooro iikanondeenj pangamanonj kamaanj balonj kuuya sokoma ero kema aua karoombaa so ano. 46 **Jiisasnonj 3 kilok iikanonj anjaa qaanonj kokaenj qa somata qaroro, “Eeli, eeli, lama sabaktani?” Ii ananaa qaanonj: Anutuna, Anutuna, mono naambaajonj gema nujanj?*

47 Kaenj qaroro eja kosianonj nanjgiti, iyonoononjga tosianonj ii moma jegi, *“Mono Elaijawaaajonj qaja.” 48 *Iikanondeenj yonoononjga monjonj bobog-arinj kema momondo monj suunj kaanja ii menj wain apu aasonjawnonj qendunjonj gere goronj kitianonj somonjonj sulunj Jiisaswaa buu susuyanonj eu ano nero. 49 Neroto, tosianonj jegi, “Mono mesaogi anjodeenj namba. Elaijanonj kanj metogoro kamaawaa me qaagoti, mono ii iibonja.”*

50 Kaenj anji Jiisasnonj mombo qa somata qama sewanj aasonj konoga horonj komuro. 51 **Komuro iikanondeenj jiwowonj jigowaa uutanonj opo* nanoti, iikanonj eukaya biiwianonj jurama kamaanj woi kolooro. Kaenj kamaaro nanj somata mero jamo somasomata mesuno. 52 Qasiriwaa jamo kobaawaa qaa oota anjideenj aantangi ejembaya soraaya komugiti, iyonoononjga mamaganonj gbilinj waagi. 53 Waama qasiriwaa jamo kobaagia mesaonj Jiisasnonj koomunonjga waaroti, iikawaa gematanonj Jerusalem siti toroya iikanonj kanj ejemba mamaga asuginj onjonji injiigi.*

54 Kawali galenj ano manjajeqe eja iwo Jiisaswaa jaagalen menj laligogiti, iyonononj nanj mero iwoi tosia kuuya kolooroti, ii iima aarunj jenenjgia mamaga ororo toroko ama kokaenj jegi, *“Iinonj mono onjanonj Anutuwaa meriaga kolooja.”*

55 **Emba mamaganonj sigensigenj nama iwoi ii kaanjagadeenj iigi. Yonononj Jiisas otaanj Galiliga kanj welenj qenj munj laligogi. 56 Yonjoo batugianonj Maria Magdalaga ano Maria Jeims ano Jooses yoroo nemunjgara ano Zebediwaa merawoita yoroo nemunjgara. Kianj.*

* 27:39: Ond 22.7; 109.25 * 27:40: Mat 26.61; Jon 2.19 * 27:43: Ond 22.8 * 27:46: Ond 22.1 * 27:48: Ond 69.21 * 27:51: Eks 26.31-33 * 27:51: Opo ii jiwowonj jigowaa uuta toroya ano uuta kowoga totoonj iikawaa batugaranonj nano. * 27:55: Luuk 8.2-3

Jiisaswaa qamoya ronj konji.

Maak 15.42-47; Luuk 23.50-56; Jon 19.38-42

⁵⁷ Mare kolooro Arimatia eja qabuɗayawo monj qata Joosef karo. Iinonj kaanagadeen Jiisaswaa gowokoya monj kolooro. ⁵⁸ Iinonj Pailotwaanonj kema Jiisaswaa qamoya memambaajonj qisiro. Qisiro kawali ejanonj ii Joosef mubutiwaajonj jenj kotonj onjono.

⁵⁹ Jenj kotonj onjono Joosefnonj kema Jiisaswaa qamoya menj kamaanj opo taananonj esuuro. ⁶⁰ Esuun menj qasirinonj kema anaa kobaa dologa jamononj uroroogi nanoti, qamoya ii iikanonj ano. Kaenj ama jamo somata monj metano jamo kobaawaa qaa oota kojanjgiro mesaonj keno. ⁶¹ Maria Magdalaga ano Maria alia monj yorononj iikanonj jamo kobaa jaasewanj qenj rari.

Manjaqeje eja qasiri galenj megj.

⁶² Sabat kendonj rarawaajonj iwoi mozozongonj enj waama iikanonj jigo gawonj galenj ano Farisii (Kana qaawaa kaparanjkonjkonj) yonononj Pailotwaanonj kema ajoroonj kokaenj jegi, ⁶³ **“Somatanana, enjkalolombaa uukuuku eja iikanonj jaawo laligoroti, kambanj iikanonj kokaenj jero moninj, ‘Niinonj weenj karonj tegoro mombo gbilin waamaɗa.’ Nonononj qaa ii romonjgojonj.*

⁶⁴ Kawaajonj giinonj saanonj manjaqeje ejauruga injijona qasirinonj kema ii tororo jaagalenj menj laligogi weenj karonj tegoro mesaowu. Kaenj mende galenj mewuyati eenj, gowokourutanonj mono kema qamoya olonj menj mesanjonj ejemba kokaenj injijowuya, ‘Jiisasnonj mono koomunonjga waaro.’ Kaenj jegi tiliqili enjkalolonj qaa konoga iikanonj mono enjkalolonj qaa mutuya uuguro kileqileewabo.” ⁶⁵ Kaenj jegi kokaenj injijoro, “Manjaqeje eja koi mono saanonj unjuama kema kuunj onjongi qasiri jamo kobaawaa qaa oota ii tororo galenj koma sororogowu.”

⁶⁶ Kaenj injijoro qasirinonj kema jamo kobaawaa qaa ootanonj jamo somata anjgi kojanjginj nanoti, ii aasoya ama manjaqeje eja kuunj onjongi jaagalenj kotakota megj.

28

Jiisasnonj koomunonjga waaro.

Maak 16.1-10; Luuk 24.1-12; Jon 20.1-10

¹ Sabat kendonj ragi tegoro Sonda umugawodeen waama gomanj ano Maria Magdalaga ano alia Maria monj yorononj qasiriwaa jamo kobaa iibotiwaajonj keni. ² Keni iikanondeen nanj somata kokaembaajonj mero: Pombaa gajoba monjonj Siwenonjga kamaanj qasirinonj kanj qaa ootanonj jamo somata qetano keno qaganonj raro. ³ Gajobawaa kaitania ii pilisik kaanjanj kolooro malekuya ii koosu kaanjanj tualalakota kolooro.

⁴ Kaenj asugiro manjaqeje eja qasiri galenj megiti, iyonononj iwaajonj awalalin jenengija ororo komunj torigi. ⁵ Kaenj anjgi gajobanonj emba woi ii qaa kokaenj injijoro, “Jiisas maripoononj qegiti, oro iwaajonj monjanjaoti, ii mojenj. Kawaajonj mono toroko mende mobao. ⁶ Anjo jerotiwaa so mono koomunonjga waaja. Kawaajonj koi mende eja. Mono kanj duj eroti, ii iibao.

⁷ Ii iima uulanjawo gowokouruta yonoononj kema buju qaa koi injijowao, Jiisasnonj koomunonjga waaja. Mobu, iinonj mono waladeen Galili prowinsnonj kembaa. Onjo saanonj iikanonj kema ii iibu. Mobu, niinonj ii mono injijowe mogi.”

* **27:63:** Mat 16.21; 17.23; 20.19; Maak 8.31; 9.31; 10.33-34; Luuk 9.22; 18.31-33

⁸ Kaen irijoro uulanawodeen qasiri mesaon toroko moma kilen honombononja mende aisoon buju ii menj gowokouruta injjowaotiwaajon uulanawo keni. ⁹ Uulanawo keni Jiisasnon ii kanaanon asugin oroma “Gomaambagara!” irijoro. Kaen irijoro kosianonj kema usugon kanianonj meragon waeya menj mepeseenj muri. ¹⁰ Mepeseenj muri kokaen irijoro, “Toroko mende mobao. Mono kema kourunanonj Galili kembutiwaa qaa injjori iikanonj kema nii niibuya.” Kianj.

Qasiri galej meme yonononj sundugia jegi.

¹¹ Embawoi yorononj kana keni qasiriwaa jamo kobaawaa galej meme manjaqeqe eja tosonianonj sitinonj kanj jigo gawonj galej injiima iwoi kuuya kolooroti, iikawaa sunduya injjogi. ¹² Yonononj ii moma Juuda yonoo jotamemurugia horon ononjgi motoon ajoajoroo ama Jiisas waawaataa qaa mesanjonatiwaa qaa arenj mokoloonj monen somata totoonj ii manjaqeqe eja ononjgi.

¹³ Ii onoma kokaen jenj koton ononjgi, “Ono mono qaa kokaen jewu: Nono gomantiinanonj gaon eninj gowokourutanonj oloj kanj qamoya yongoro menj kenjgi. ¹⁴ Qaa kaen jegi qaa iikanonj gawanawaa gejianonj kemero mobaati eenj, lombo onoo qagianonj ubabotiwaajon nonononj mono uuta menj loorinj menj kamaan aninj majakakaya qaa laligowu.”

¹⁵ Kaen jenj koton ononjgi iikawaa so otaanj monen menj kema gawonj qaagia otaagi. Kaen anjgi Juuda yonononj qaa ii batugianonj jenj seigi moma laligogi kema kambanj kokaamba kaanagadeen ii toroqen jegi momakejon. Kianj.

Misin gawonj mewonatiwaa jenjkootoya

Maak 16.14-18; Luuk 24.36-49; Jon 20.19-23; Apo 1.6-8

¹⁶ *Gowokouruta 11 yonononj Jerusalem mesaonj Galili prowinsnonj kema Jiisasnonj baanonj kawutiwaajon injjoroti, iikanonj ugi. ¹⁷ Iikanonj uma Jiisas iima waeya menj mepeseen mugito, tosonianonj iwaajonj uuwoi mogi. ¹⁸ Mepeseen mugi yonoononj kanj kokaen injjoro, “Siwewaa ano namowaa ku-usunj kuuya ii Anutunonj nonota noononj eja.

¹⁹ *Kawaajonj onjo mono gomanj so kema ejemba tuunj kuuya kokaen injjor ononjgi noo gowokouruna koloowu: Ii mono Manj, Mera ano Unja Toroya nonoo qanonj oomulu menj onombu ²⁰ ano niinonj qaa otaawutiwaajon jenj koton onombeti, ii kuuya tenj kombutiwaajonj mono kuma onoma laligowu. Mobu, niinonj mono kambanja kambanja onowo laligonj kema laligowe namowaa kambananonj tegowaa.” Kianj.

* 28:16: Mat 26.32; Maak 14.28   * 28:19: Apo 1.8

Maak Oligaa Buɗa Maakonɗo ooro. Jen-asa-asari

Maak nemuɗa qata Maria, manɗa qata mende mojonɗ. Jerusalem siti toya laligogi. (Aposol 12.12) Anɗaa sunduya monɗ qata mende qama bonɗ 14.51-52 iikanonɗ oorota eja. Piitononɗ ilaanɗ muro uuta meleeno Buɗa qaa kuma muro. Muro niwita Barnabas ano Pool yorowo liligonɗ misin gawonɗ menj kema Pool mesaonɗ deeni. Deeni toroqenɗ gawonɗ menj laligonɗ Buɗa sundu motomotoonɗ menj kululuunɗ metulanɗonɗ waba kantri yonoojonɗ Griik qaanonɗ ooro. Jiisaswaanonɗ qaa ii Arameik. Ii “Eeli eeli lama lama sabaktani,” iikawaa so.

Jiisasnonɗ uuwaa gawonɗa nomaenɗ menj Anutuwaaw Meria koloonɗ ejemba ilaanɗ onɗoma laligoroti, Maaknonɗ qaa ii jen asarinɗ ooro. Jiisaswaanonɗ gawonɗa waɗa ii karonɗ: Buɗa kuma onɗono, omejiilanɗ konjoma onɗono ano singisonɗo mesaonɗ jia jia menj qeangoro.

Buk kokawaa bakaya waɗa 6 ii kokaenɗ:

Qaa mutuya: Jon ano Jiisas 1.1-13

Qenjaaro gawonɗ Galili utanonɗ mero 1.14–9.50

Galili mesaonɗ Jerusalem keno 10.1-52

Jerusalem Sonda motoonɗo laligonɗ komuro 11.1–15.47

Jiisasnonɗ koomunonɗga waaro 16.1-8

Waama koloonɗ Siwenonɗ uro 16.9-20

¹ Hamaqqe Toya Jiisas Kraist ii Anutuwaaw Meria kolooja. Niinonɗ iwaa Oligaa Buɗaya kanainɗ oojenɗ.

Jononɗ Jiisaswaa kana meleuro.

Mat 3.1-12; Luuk 3.1-18; Jon 1.19-28

² *Anutunonɗ Siwe utanonɗ meriaaonɗ qaa monɗ ijoro gejatootoo eja Aisaianonɗ ii oorota iwaa Buju Terenonɗ kokaenɗ eja,

“Moba. Niinonɗ qele gajobana monɗ wasiwe waladeenɗ kema ejemba uugia mindinɗonɗ goo kanaga meleuro giinonɗ iwaa gematanonɗ namononɗ kemeba.”

³ * “Qele gajoba mononɗ balonɗ qararanɗonɗkonononɗ qama laligoro kema qata kokaenɗ mobu, ‘Ponnonɗ kawa-oo! Kawaajonɗ mono joririnɗ kania meleuwu. Mono uugia mindinɗonɗ kania qeleleewu.’”

⁴ Qaa iikawaa so eja monɗ qata Jon asugiro. qata monɗ Oomulu eja. Asuginɗ balonɗ qararanɗonɗkonononɗ laligonɗ nama Buɗa qaa kokaenɗ jen laligoro, “Onononɗ mono uugia meleengi niinonɗ oomulu menj onɗomaɗa. Kaenɗ anɗi Anutunonɗ singisonɗogia songbama mesaowaa.” ⁵ Kaenɗ jen laligoro Judia prowinswaa gomanɗa kuuya ano Jerusalem siti yonononɗ tuunɗ tuunɗ koma horonɗ Jombaanonɗ kagi. Kanɗ kouma singisonɗogia jokoloogi Jononɗ ii Jordan apu berenanonɗ oomulu menj onɗono.

⁶ *Jombaanonɗ selekopaa ii kamel juyanonɗ memeta ano batuyanonɗ iinɗkasa oro selianonɗ memeta ii somonɗonɗ laligoro. Nembanenenya ii nɗagiso borotaanɗ ano duuyaa moronɗ apuya, ii nenɗ laligoro. Ii kuuya gejatootoo eja Elaija iwaa soga. ⁷ Jononɗ qaa kokaenɗ jen asarinɗ laligoro, “Noo gemananonɗ eja ku-usunɗa kotakota monɗ kawaa. Iwaa ku-usunɗa utanonɗ mono noononɗ uguuwaa. Ilinonɗ eja uuta kolooawaatiwaaonɗ niinonɗ iwaa kana esuyaa kasia

* 1:2: Mal 3.1   * 1:3: Ais 40.3   * 1:6: 2 Kinj 1.8

ilaan isamambaajon gamugamu ama amamaamaŋa. ⁸ Niinon apu toonjon mulu meŋ onjonjento, iinon mono Uŋa Toroyanon mulu meŋ onjombaa.” Kian.

Jonon Jiisas oomulu meŋ muro.

Mat 3.13-17; Luuk 3.21-22; 4.1-13

⁹ Kamban kanon Jiisasnon Galili prowinswaa gomaŋa qata Nazaret kanonŋa Jombaanon karo Jordan apu bereŋanon oomulu meŋ muro. ¹⁰ Meŋ muro apunonŋa kouro iikanondeeŋ Siwenon aantano Jiisasnon uuj iiro Uŋa Toroyanon meleema kewo koon kaanŋa koloon Jiisaswaa wanŋanon kamaan mero. ¹¹ *Ii iiro Siwe gomanonŋa qaa mon kokaen kolooro, “Giinon mono neenaa komunjua merana koloona kerana qeangoro giimasiin moma gonjen.” Kian.

Satanon Jiisas angobato meŋ muŋ laligoro.

Mat 4.1-11; Luuk 4.1-13

¹² Oomulu meŋ muro iikanondeeŋ Uŋa Toroyanon Jiisas kuun wasin muro balon qararanŋonŋononon kenon. ¹³ Kema weeŋ 40 kawaa so iikanon laligoro omejiilan wanŋia Satan iinon angobato meŋ muŋ laligoro. Oro kawalia yonoo batugianon laligoro Siwe gajoba yononon ilaan muŋ laligogi. Kian.

Jiisasnon gowokouruta mutuya onoono.

Mat 4.12-22; Luuk 4.14-15; 5.1-11

¹⁴ Kanagen Jon kapuare mirinon ononŋi raro Jiisasnon kamban iikanon Galili prowinsnon eleema kenon. Kema Anutuwaawaa Oligaa Buŋa jeŋ asarin laligoro. ¹⁵ *Jeŋ asarin kokaen injoro, “Anutunon bentotonŋa ambaatiwaa kambanonon mono dodowija. Anutunon kamban ano laligon kougiti, ii keteda koi kolooja. Kawaaonon mono uugia meleema Oligaa Buŋa moma laariwu.” ¹⁶ Jiisasnon kaen injion liligon laligon Galili apu angomaa goraayanon metetereen kema sora hooro eja woi iriuro. Qagara Saimon, koga qata Andruu. Yoronon misagara apu angonon sora horowowaajon gilin laligori. ¹⁷ Jiisasnon iriima kokaen irijoro, “Ejawoi, oro mono nii notaan kari kuma orombe ejemba sora kaanŋa horon onjombaa.” ¹⁸ Kaen irijoro iikanondeeŋ misagara mesaon kanain Jiisas otaan keni. ¹⁹ Jiisasnon yorowo boronŋa mon toroqen kema Zebediwaawaa meria Jeims ano koga Jon iriuro. Yoronon kaanjadeeŋ wanŋanon rama misagara meagon somongon rari. ²⁰ Rari iriima iikanonŋa oroono. Oroono manŋara Zebedi ano moneŋ gawon ejauruta wanŋanon onomesaon kanain Jiisas otaan gematanon keni. Kian.

Jiisasnon ome mon otaaro.

Luuk 4.31-37

²¹ Kaen motoon kema Kaperneam taonon keugi Sabat kendon kolooro Jiisasnon iikanondeeŋ qamakooli mirigianon uma Buŋa qaa kuma onono. ²² *Kana qaawaa boi kaanŋa qaagoto, ku-usuŋ en murotiwaa so kuma onoma nanamemeŋaa so ambutiwaaonon jero. Kawaaonon kanageso yononon ii iima aaruŋ waliŋgogi.

²³ Qamakooli mirigia iikanon kamban iikanondeeŋ eja mon omeyawo raro ome iikanon qata kokaen qaro, ²⁴ “Oo Jiisas, Nazaret eja! Gii naama

* **1:11:** Jen 22.2; Ond 2.7; Ais 42.1; Mat 3.17; 12.18; Maak 9.7; Luuk 3.22 * **1:15:** Mat 3.2 * **1:22:** Mat 7.28-29

ama nonomambaa anjaŋe? Mono meŋ kileŋ nonomambaaŋon kajaŋ me? Nii kaniaga moma kotojeŋ. Gii Anutuwaanon eja Tak-kootoya koloŋaŋ.”

²⁵ Kaen qaro Jiisasŋon temboma kokaen jeŋ muro, “Gii mono qaaga bogoro eja koi mesaŋ togowa.”

²⁶ Kaen jeŋ muro omenon eja ii utuŋon orogon muŋ qa bobolo qama kouma mesaŋ kenon. ²⁷ Keno kuuyanon newogia tegoro walingon qisiŋ aon kokaen jegi, “Yei, mangaa siita! Koi mono naa iwoiga? Koi momo dologa ku-usuŋawo. Iinon omejiilan kaŋagadeen jeŋ koton onono jeta teŋ konju.”

²⁸ Kaen kolooro Jiisaswaa qabuŋayanon uulaŋawo seiŋ gomaŋ kosianon rama keŋgiti, iikanon kema kema Galili prowins kuuya sokono. Kiaŋ.

Jiisasŋon ji ejemba mamaga meŋ qeaŋŋon onono.

Mat 8.14-17; Luuk 4.38-41

²⁹ Jiisasŋon Kaperneam ononon qamakooli miri mesaŋ iikanondeen Jeims Jon yorowo Saimon ano Andruu yoroo mirinon ugi. ³⁰ Iikanon ugi Saimombaa seuŋanon selegere ji kiro ero. Ero bujuya ii uulaŋawo Jiisas ijogi. ³¹ Ijogi iwaanon kema borianon meŋ kobibiuro waaro. Waaro selegereya mesaoro nene onon uŋuagi.

³² Uŋuagi mare kolooro ween jaaya kemero kanon Kaperneam toya yoŋonon nama ejembaya ejembaya ji omegiawo ii kuuya uŋuama Jiisaswaanon kagi. ³³ Kaperneam taononŋa tuuŋlembenon kaŋ Saimombaa miri naguyanon ajoroogi. ³⁴ Ajoroogi nama ejemba ji kania kania injroti, ii mamaga meŋ qeaŋŋon onono. Kaŋagadeen omejiilan yoŋonon Jiisaswaa kania mogitiwaaŋon Jiisasŋon buugia muuŋuŋ mamaga onotaaro. Kiaŋ.

Hamoqeŋ gawoŋa Galili kuuya sokono.

Luuk 4.42-44

³⁵ Jiisasŋon gaon ero gomaŋ wenŋeran suluro waama gomaŋ goraayanon kema yaŋasiri tirin koton iikanon qama kooliro. ³⁶ Qama kooliro Saimon ano alauruta iwo laligogiti, yoŋonon uulaŋawo kanianon keŋgi. ³⁷ Kema mokolon kokaen ijogi, “Ejemba kuuyanon mono goŋon monŋanju.”

³⁸ Kaen ijogi kokaen injjoro, “Gomaŋ tosia liligon rama keŋjuti, ii iiju. Niinon Buŋa qaa gomaŋ so jeŋ seiŋanatiwaaŋon kamaan laligojeŋ. Kawaaŋon mono gomaŋ liligon kembona.”

³⁹ *Kaen injjon Galili prowins kuuya liligon kema qamakooli mirigianon Buŋa qaa jeŋ omeya omeya ii onotaan laligoro. Kiaŋ.

Jiisasŋon manimba eja moŋ meŋ solaŋaniro.

Mat 8.1-4; Luuk 5.12-16

⁴⁰ Jiisasŋon taon moŋon laligoro manimba eja moŋon kaŋ simin kuma Jiisaswaa wosoyanon kemen kokaen qama koolin muro, “Giinon siuŋanon meŋ qeaŋŋon nomambaaŋon moŋani een, mono nii saanon meŋ solaŋaniŋ nomba.”

⁴¹ Kaen qama koolin muro iwaaŋon wosoya moma boria boraama selia oosirin ijoro, “Niinon ii anuwaatiwaaŋon mojeŋ. Gii mono solaŋaniwa.”

⁴² Kaen ijoro manimbaya ii iikanondeen solaŋaniro. ⁴³ Solaŋaniro galen meme qaa kotakota muŋ iikanondeen “Saanon kema,” ijoro. ⁴⁴ *Gejanono qaa ii kokaen ijoro, “Moba. Kokawaa buju qaaya ii mono moŋ mende jena mobu. Qaagoto, mono jigo gawon galembaanon kema selega qendeema muba ano Mooseswaanon jeŋkoto otaan solaŋanianiwaa mamatewooya ama siimolon oowa. Ii oona iiro ejembanon kaniaga moma kotowu.”

* 1:39: Mat 4.23; 9.35

* 1:44: Lew 14.1-32

⁴⁵ Jiisasnoŋ kaen ijoroto, iinon kema kilen kanain buju qaa ii mamaga jen laligoro seiro. Seiro Jiisasnoŋ taonŋ taonŋ kanon asuganon mombo kemambaajon amamaaro. Amamaan taon gemagianon goman gbamenŋ iikanondeen laligoro. Iikanon laligoro goman so iikanonŋ ejembaya ejembaya iwaanon kagi. Kian.

2

Jiisasnoŋ eja sele bakaya koomuya ii meagoro.

Mat 9.1-8; Luuk 5.17-26

¹ Kaen liligoro kamban tosia tegoro Jiisasnoŋ eleema mombo gomanon Kaperneam karo. Karo “Mirinon laligoja,” jegi mogi. ² Ejemba mamaganon ii moma ajoroon iwaa miri nagu atapananon eligon sombenanon saa qegi. Saa qegi Jiisasnoŋ nama Buŋa qaa injoro. ³ Injoro iikanon eja mon sele bakaya koomuya, ii wama iwaanon kagi. Eja 4:yanon ii demberunon ama angon kagi. ⁴ Kagi eligon nangettiwaaŋon ama Jiisaswaa kosianon kema ambombaaŋon amamaagi. Amamaan miri qaganon uma Jiisaswaa wanonŋa waaren oson luluuŋi. Luluuŋi oota kolooro iikanon ji eja ii demberuyawo kasanon somongon anggi kemero. ⁵ Kaen kemero Anutu moma laarin mugiti, Jiisasnoŋ iyonoo tanigia ii iiro sokono ji eja ii kokaen ijoro, “Merana, niinon goo singisongoga mesaojen.”

⁶ Kaen ijoro Kana qaawaa boi tosianon batugianon rama uugianon kokaen romongogi, ⁷ “Eja kokanon mono nomaembaajon kaen jeja. Mono Anutu mepaegoja. Anutu motoongonon singisongonana mesaonkejato, eja monon ii qaago.”

⁸ Uugianon kaen romongogi Jiisasnoŋ iikanondeen utanon ii moma koton kokaen injoro, “Ono mono naambaajon qaa kaŋa uugianon romongoji? ⁹ Niinon ‘Singisongoga mesaojen,’ ji eja kaen ijojeni, qaa iikanon mono afaanagadeen jejeta. Monon kaen jero tosianon qaa iikawaa honŋa mende iibu. Kawaajon ii qaa afaanŋa so. Niinon qaa mon kokaen jemambaajon mojen, ‘Mono waama tambomaeege men kamba.’ Qaa ii mono lombotawo jejeta kolooja. Kaen jewe honŋa koloowaa me qaagoti, iikanon mono asuganon asugiro iibu. ¹⁰ Moba, namonon singisonggo mesamesaowaa ku-usuŋa ii mono Siwe gomambaa Eja honŋanon eji, ono iikawaa kaniaajon tintuan laligowubo. Kawaajon qaa lombotawo ii eja koi ijowe honŋa iibu.” Kaen jen eja sele bakaya koomuyaa jaayanon iima ijoro, “Niinon gijojen: Gii mono waama tambomaeege men miriganon kamba. Qaa binjawo ii honjawo koloowaati een, qaa afaanŋa ii mono kaanagadeen nomaembaajon omaya koloonaga?” ¹¹ Kaen jen eja sele bakaya koomuya kokaen ijoro, “Niinon gijojen: Gii mono waama tambomaeege men miriganon kamba.”

¹² Ijoro mono waama iikanondeen tambomaeege men ejemba kuuya yonoo jaagianon seleenjen keno. Kaen keno kuuyanon waliŋon Anutu mepeseen kokaen jegi, “Yei, mangaa siita! Tani koi kaanŋa ii wala eenanon kamban monjen mende iinin. Qaago! Keteda koi jaa morotaga iijon.” Kian.

Jiisasnoŋ Matyuu (Liwai) oono.

Mat 9.9-13; Luuk 5.27-32

¹³ Jiisasnoŋ mombo Kaperneam mesaon angonon kemen sakasin kooronanon kema laligoro. Laligoro ejemba tuunlembenon iwaanon kagi Buŋa qaa kuma onono. ¹⁴ Kema takis ofis uugumambaajon ano iikanon eja

gata Liwai Alfiuswaa meria raro iima ijoro, “Gii mono noo gemananonj no-taan kawa.” Kaen ijoro waama takis gawonj mesaonj Jiisaswaa gematanonj keno.

¹⁵ Kema Liwaiwaa mirinonj kema nene nej ragiti, kambanj iikanonj takis meme eja tiliqiligiawo ano singisonjgo eja mamaga yonononj kanj Jiisas ano iwaa gowokouruta yonowo rama nene motoonj negi. Mamaganonj Jiisas otaanj laligogi. ¹⁶ Jiisasnonj takis meme tiliqiligiawo ano singisonjgo ejemba tosaanj yonowo rama nene negiti, ii Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) ano yonoononj boi tosianonj iima Jiisaswaa gowokouruta kokaen jej onjonji, “Ae! Iinonj mono naambaajonj takis meme tiliqiligiawo ano singisonjgo ejemba yonowo rama nene neja? Ii mende sokonja.”

¹⁷ Kaen jej onjonji Jiisasnonj kitia kokaen injjoro, “Ejemba jigia qaa yonononj doktawaa siinj mende amakejuto, ji ejembanonj mono dok-tawaanonj kemakeju. Niinonj singisonjgo ejemba onoomambaajonj kanj laligojento, ejemba iyanjiaajonj mogi solanja koloojuti, ii qaago.” Kianj.

Nene singi laaligowaa qaaya
Mat 9.14-17; Luuk 5.33-39

¹⁸ Kambanj kanonj Jombaanonj gowokouruta ano Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonononj nene singi laligogi tosianonj Jiisawaanonj kanj kokaen qisigi, “Jon Oomulu ejawaa gowokouruta nonononj Anutuwaajonj nene singi laligonjkejonj. Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonoo gowokourugianonj kaanjadeen ama laligoju. Geengaa gowokouruganonj mono naambaajonj Anutuwaa nene singi mende laligoju?”

¹⁹ Kaen qisigi kokaen meleeno, “Onjanonj! Nono naa kambanonj nene singi laligonjkejonj? Emba meme kambananonj ejawaa gemakootanjurutanonj gereya angi embawaa sakitiurutanonj iwoi ii togonjkeju me qaago? Niinonj neenaa gowokouruta yonoo eja bunja koloonj yonoo batugianonj ainjolonj ramakejenj. Rabe yonononj iikawaajonj aisonj ainjolonj rama singi laligowombaa amamaanjkeju. ²⁰ Amamaanjkejuto, Anutunonj laalig-ona nuano komuwe yonononj mono kambanj iikanonj saanonj nene singi laligonjkebuya.

²¹ “(Onjo laaligo walaga ano korisoro Bunja gbilia ii mindirinj orombom-baajonj amamaawuya. Iikawaa qaa gemata ii kokaen injjomanya.) Moumou walaga jurano mononj opo gbilia mende soongbanja motonj iikanonj opo jakaņa mende uunj menj uumbinaanjkeja. Kaen anagati eenj, opo jakaņa gbilianonj mono waziinj moumou walaga ii hororo mombo riiro ootanonj somariinj boliqoliwabo. ²² Kaanjadeen mononj wain apu gbilia ii bokonj me taru walaga lama selianonj memeta iikanonj mende kosonj maaro kemenjkeja. Kaen anagati eenj, wain apu gbilianonj mono somariinj taru qosono juma maaro namononj kamaanj sooro taruyanonj boliqoliwubo. Kawaaajonj wain apu gbilia ii taru gbilianonj maaninj kemero sokombaa. (Kaanjadeen apu awaa ii kononj gbamoganonj mende kosonjkejonj. Kaen kosowonagati eenj, iikanonj mono juma siisororo kamaaro neninj ji nini-wabo. Kaen koloowaatiwaajonj apu awaa ii kononj awaanonj kosonjkejonj. Onjo kaanagadeen laaligo walaga ano Oligaa Bunja gbilia ii mindirinj orombom-baajonj amamaawuya.) Kianj.”

Jiisasnonj Sabat kendombaa Ponja kolooja.
Mat 12.1-8; Luuk 6.1-5

²³ *Kawaa gematanon Sabat kendon monjon Jiisasnon wiit gawon koria somata koton keno. Keno gowokourutanon wosogia injiro wiit honja motomotoon kanain borogianon mesuma negi. ²⁴ Kaen negitiwajaan Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) tosianon Jiisas kokaen ijogi, “Moba, yononon mono naambaajon Sabat kendombaa gawon meme songoya uuguju?”

²⁵ *Kaen ijogi kokaen meleeno, “Kin Deiwidnon manjagege ejauruta yonowo liligon wosogia injiro nenewajaan amamaan iwoi angiti, ii kamba monjon weengogi me qaago? ²⁶ *Iinon mono Anutuwaa opo sel jigonon uma bered kowoga Anutuwaa jaasewanon alatanon angi raro esunanon tururo qetegogiti, ii menj nero. Bered kowoga mesamesaoya ii jigo gawon galej yononondeen nej laligogi. Tosianon ii newubotiwaanon songo ero kilen nero. Nej ejauruta kaanjadeen onono motoon negi. Kamba kanon eja qata Abiatar iinon jigo gawon galej wanja gawon menj laligoro.”

²⁷ Kaen meleema kokaen injjoro, “Anutunon Sabat kendon ii ejemba qeangowutiwaanon ano eja. Ii ejembanon tondu jen kotowutiwaanon ama qaago! ²⁸ Kaen ano Siwe gomambaa Eja honanon mono Sabat kendombaa Ponja kaanagadeen koloaja.”

3

Jiisasnon eja boria soorongoya ii menj qeangoro.

Mat 12.9-14; Luuk 6.6-11

¹ Jiisasnon mombo qamakooli mirinon uro iikanon eja boria soosolia mon raro. ² Ejembanon Jiisas qaa jakeyanon ama mubombajaan “Eja ii Sabat kendonon meagowaa me qaago?” kaen jen Jiisaswaa jaa galej menj ragi. ³ Megi Jiisasnon eja boria soosolia ii kokaen ijoro, “Mono waama jaanananon namba.” ⁴ Kaen ijon kokaen injjoro, “Kana qaa otaan Sabat kendonon iwoi awaa me bologa ambonaga? Saanon mombaa waja somongowan me mesaonin komuwaa? Monja me monja menin sokombaa?” Kaen jero moma qaagia bogoro ragi.

⁵ Qaagia bogoro ragi eleema injiuro uugianon kotakota gojonotiwaanon wosobiri moma ugerenon injiuro. Kaen injiima eja ii kokaen ijoro, “Gii mono boroga qeteterewa.” Kaen ijoro boria qeteterero mombo awaa kolooro. ⁶ Awaa kolooro Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) yononon seleengen kema iikanondeen gawana Herodwaa paati alauruta yonowo ajoajoro ama “Jiisas nomaen qenin komunaga?” jen qaa gawon meg. Kinj.

Jiisasnon ji ejemba menj qeangon onono.

⁷ Kaen meg Jiisasnon gowokouruta unuano apu anjon goraayanon kengi. Kengi Noot prowins qata Galili kanonja ejemba tuunjeleme yononon kanianon otaan kengi. Judia prowins kanonja kaanagadeen iwaanon kagi. ⁸ Siti waja qata Jerusalem, Saut prowins qata Aidumia ano Jordan apu leengen ween kookoutanon yononon ano ween kemekemetanon baengen taon qagara Taia ano Saidon liligon laligojuti, iyononon kaanagadeen tuunjelebeyanon horon kagi. Jiisasnon angoletto somasomata menj lalig-
oroti, iikawaa bujuya moma mindirin koug. ⁹ *Kaen kouma utama mububotiwaanon Jiisasnon gowokouruta kokaen injjoro, “Ologon nom-
butiwaanon onjo mono wanjo mon mokolon nojon kosere anji raba.”

* 2:23: Dut 23.25 * 2:25: 1 Sml 21.1-6 * 2:26: Lew 24.9 * 3:9: Maak 4.1; Luuk 5.1-3

¹⁰ Kaerj injjoro ejemba seiseiya menj qeangonj onjoma laligoro. Kawaa-jonj qenjenmanjenj ano sele bimobimoogiawo kuuya yonononj selianonj oosiriwombaajonj liligonj mamaga aonj memetanj angji. ¹¹ Omeya omeya yonononj Jiisas iima jaasewanonj namononj kemenj kokaerj qagi, “Gii mono Anutuwaa Meria koloojanj!”

¹² Kaerj qagi Jiisasnong qetegonj onjoma kanianonj asuganonj asugiwabotiwaa-jonj sonjgo kotakota ama onjono. Kianj.

Jiisasnong gowokouruta meweenjgonj onjono.

Mat 10.1-4; Luuk 6.12-16

¹³ Kanagenj Jiisasnongj baanjanonj uma iikanonj iyanjaa siinja otaanj eja onjono iwaanonj kagi. ¹⁴ Kagi eja 12 iwo laligowutiwaaajonj kuunj onjoma Bunja qaaya jenj seiwutiwaaajonj wasinj onjono. ¹⁵ Wasinj onjoma omejiilanj konjoma onjombutiwaa ku-usunja onjono.

¹⁶ Kaerj ama eja 12 ii kokaerj kuunj onjono: Piito, Jiisasnongj qa ii Saimonj muro. ¹⁷ Jeims ano koga Jon, mangara qata Zebedi. Jiisasnongj yoroo qagara monj Boanerges qaror. Ii ananaa qaanonj Gunparandambaa Merawoita. ¹⁸ Andruu, Filip, Bartolomyuu, Matyuu, Tomas, Jeims Alfiuswaa meria, Tadius, Saimon Zelot-politik ejaga,* ¹⁹ ano Juudas Iskariot. Kariot eja iikanonj kanagenj Jiisas memelolo menj muro. Kianj.

Jiisasnongj ome yonjoo esungja uugunj qero kamaaja.

Mat 12.22-32; Luuk 11.14-23; 12.10

²⁰ Jiisasnongj iikaanj ama onjoma baanjanonjga kamaanj yanjaa mirinonj karo. Mirinonj karo ejemba tuunj somatanonj mombo kouma ajoroogi nembanene newombaajonj amamaagi. ²¹ Amamaagi sakitiurutanonj ii moma “Uuta soodaboroja!” jegi. Jenj kemenj wambombaajonj kenjgi.

²² *Kenjgi Kana qaawaa boiya Jerusalemga kagiti, iyonononj jegi, “Satabambaa limolanonj mono uutanonj kemero laligoja. Iinonj omejiilanj yonjoo wangia iwaa ku-usunjanonj ome konjoma onjotaanjenja.”

²³ Kaerj jegitiwaaajonj Jiisasnongj onjono kagi sareqaanonj kokaerj injjoro, “Satanonj mono nomaerj alia Satan monj konjonaga? ²⁴ Kantri mombaa galenjurugianonj batugianonj anggowowo ama deembuti eenj, iyonononj mono galenkonjkonj gawongja menj nambombaajonj amamaawuya. ²⁵ Kaanagadeenj miri mombaa kanageso yonononj batugianonj anggowowo ama deembuti eenj, mono galenkonjkonj gawongja menj nambombaajonj amamaawuya. ²⁶ Kaanagadeenj Satambaa kanageso yonononj batugianonj anggowowo ama tuarenjenj ama aowuyagati eenj, galenkonjkonjgiaa esujanonj kamaaro ometotonjgianonj mono qaomambaa anja.

²⁷ “Monjonj eja kotiga Iimolambaa kana borja wala mende somonjgowaati eenj, iinonj mono mirianonj uma esuhinaya qerngama memambaajonj amamaawaa. Wala ii somonjgoro rarogo mono saanonj mirianonjga ilawoilaya kuuya kopepereedaboronj menj kembaa. (Iikawaa so niinonj kaanagadeenj Satan somonjgonj gematanonj omeya onjotaanjenja.)” Kianj.

Singisonjgo mesamesaoya qaa

²⁸ Niinonj qaa honja monj kokaerj injjomanja, “Ejemba somata melaa singisonjgo amakejuti, ii Anutunonj mesaonjenja. Lombotawo me afaanja mepaqepae ambuyagati eenj, Anutunonj ii saanonj sonjgbama onjombaa.

* **3:18:** Nesenel paati zelot yonononj Room gawman tompe ama iyanggiaa nananj mewombaajonj tompe menj laligogi. * **3:22:** Mat 9.34; 10.25

29 *Songbama onjombaato, monjon Uña Toroya mepaegowaati, iikawaa singisonjgoya Anutunonj mono kambanj monjonj mende mesaowaa. Qaago totoonj! Singisonjgo iikanonj mono qaganonj uro kambanj tetegoya qaa Anutuwaaj jaanonj qaayawo laligowaa.” Kaenj injijoro. 30 “Omenonj uutanonj kemerota laligoja,” kaenj jegitiwaajonj ama kaenj kuma onjono. Kianj.

Jiisaswaa nemunjoanuruta.
Mat 12.46-50; Luuk 8.19-21

31 Kaenj aminj mogi nemunjoanuruta yonjononj kanj seleengenj nama yonjoononj kamaawaatiwaa qaa angi iwaanonj keno. 32 Keno ejemba tuunj yonjononj liligonj munj rama kokaenj ijogi, “Moba! Goo nemunjoanuruganonj mono seleengenj nama goojonj qisiju.”

33 Ijogi meleema kokaenj injijoro, “Noo nemuna ii morononj ano noo kouruna ii daenj yonjononj?” 34 Jiisasnonj kaenj injijonj ejemba liligonj munj ragiti, ii uunj injiima kokaenj jero, “Iibu! Noo nemuna ano kouruna ii mono koi. 35 Anutuwaaj uusiinja tenj komakejuti, iyonjononj mono noo nemuna ano naanjoanuruna kolooju.” Kianj.

4

Qosomakororo ejawaa sareqaa
Mat 13.1-9; Luuk 8.4-8

1 *Jiisasnonj mombo apu anjonj goraayanonj kemenj kanainj kuma onjono. Kuma onjono ejemba tuunjelembenonj iwaanonj kema ajoroogi wanjononj uma apu anjonj qaganonj kema raro. Raro ejemba kuuya yonjononj anjonj goraayanonj sakasinonj ajoroogi. 2 Kaenj ajoroogi sareqaa mamaga jenj kuma onjono. Kuma onjoma kokaenj jero:

3 “Mobu! Eja monjonj nene kota qosoma kororoomambaajonj gawononj keno. 4 Kema qosoma kororooro kota tosanonj kana goraayanonj kemenj konji. Kemenj konji (warawenj) koonja koonja kouma ii nedaborogi. 5 Kota tosanonj jamo kowonjinonj kemenj konji. Kemenj koma iikanonj namo mamaga mende mokoologi. Namu dusiita mende erotiwaajonj kuragagia uulanjawo kougi. 6 Kougito, weenjonj kouma onjoonj jenj kotonj onjono tiigia qaagotiwaajonj soolinj gororongogi. 7 Kota tosanonj kumuntiri waayawo iikanonj kemenj konji. Kemenj konji komuntirinonj kouma qenj turunj bibiloko menj onjongi. Kaenj kolooro honja mende kuugi. 8 Kota tosanonj namo awaanonj kemenj konji. Kemenj koma kuragagia juma waama geregiaa hongia awaa asugigi. Tosianonj kogia 30, tosanonj kogia 60, tosanonj 100 iikawaa so koloonj seigi.” 9 Kaenj jenj jedabororo, “Monjonj ugejiawo laligoji eenj, iinonj mono sareqaa koi geja ama moma kotowa.” Kianj.

Jiisasnonj naambaajonj sareqaa jero.
Mat 13.10-17; Luuk 8.9-10

10 Tuunj somata yonjononj deema kenji Jiisasnonj yanodeenj raro. Yanodeenj raro gowokouruta 12 ano tosaanja liligonj mugiti, ii motoonj sareqaa koi kawaa kanagiaajonj qisijn mugiti. 11 Qisijn mugiti kokaenj meleema injijoro, “Anutuwaaj bentotononj keuma laligowonjatiwaa qaa aasanjgoya ii onjo asuganonj injijowe moma kotojuto, seleengenj laligojuti, iyonjoonj ii kuuya sareqaanondeenj asuginkeja. 12 *Kaenj asugiro
 ‘Iyangiaa jaaganonj iwoi iimago kania kilenj mende moma kotowuya.

Iyangiaa gejjagianon qaa tororo momago kania kilenj mende moma asariwuyaa.

Ii moma asariwuyagati eenj, mono saanonj uugia meleengi Anutunonj singisongogia mesaonaga.”

Jiisasnonj sareqaawaa kania jero.

Mat 13.18-23; Luuk 8.11-15

¹³ Jiisasnonj toroqenj kokaenj injjoro, “Sareqaa iikawaa kania ii mende moma asarijuti eenj, sareqaa tosaanja kuuya jemanjati, ii mono nomaenj moma asariwuyaga? ¹⁴ Sareqaa iikawaa kania ii kokaenj: Qosomakororoo ejanonj Buja qaa qosoma kororoonkeja. ¹⁵ Nene kota kana goraayanonj kemenj kongiti, ii kokaenj: Buja qaa qosoma kororoogi ejemba uugianonj kemenkejato, ii mogi Satanonj iikanondeen kanj qaa uugianonj qosonj kemeroti, ii qetegonj uruamakeja. ¹⁶ Nene kota qosono jamo kowonjinonj kemenj kongiti, ii kaanagadeenj ejemba saregia monj. Yonjononj Buja qaa moma iikanondeen uuqeeango qaganonj moma anjonj komakeju. ¹⁷ Kaenj amakejuto, uugianonj tiita mende enj onjombaato, kamban torodaamonjadenj nama kotiin laligowuyaa. Buja qaawaajonj ama kakasililin me sisiwerowero kolooro kamban iikanondeenj mono tama uruwaa. ¹⁸ Nene kota qosono kumuntiri waayawononj kemenj kongiti, ii kokaenj: Yonjononj Buja qaa mogi uugianonj kemenkeja. ¹⁹ Kemenkejato, namononj laaligowaa majakakaya ano monen hina hoorowaa uugereya koloonj bimoonj onjomakeja. Qabunagiawo koloowombaa koposongogi siinj kombombanja bologa tosanonj kaanagadeenj uugianonj dunjonj Buja qaa bibiloko menj munkeju. Kaenj kolooro hongia qaa auta (gipeya) koloowuyaa. ²⁰ Nene kota namo awaanonj qosono kemenj kongiti, ii ejemba koi kaanja: Yonjononj Buja qaa geja ama moma moma anjonj koma pondanj nama hongia mokoloonkeju. Tosianonj qaa je motoonjononja kota 30 mokoloonkeju. Tosianonj hongia 60, tosanonj qaa kota motomotoonj iikawaa hongia 100 menj seinj mokoloonkeju.” Kianj.

Lambe ii asasaga nonombaajonj raja.

Luuk 8.16-18

²¹ *Jiisasnonj qaa monj kokaenj jero, “Monjonj lambe me kiwa menj ootirin monjonj me dunj baatanonj ambaa me qaago? Ii dakanonj ambaa? Ii mono iikawaa dunj rarayanonj asuganonj ambaa. ²² *Kaanjadeenj iwoi monj mesanjgogi eji, ii mono asuganonj asugiwaatiwaajonj eja. Iwoi monj koma turugi eji, ii mono luluungi qetumbaatiwaajonj ama eja. ²³ Monjonj ugejjawo laligoji eenj, iinonj mono sareqaa koi geja ama moma kotowaa.” Kianj.

Nomaenj diwelopmen koloaja?

²⁴ *Jiisasnonj qaa kokaenj injjoro, “Qaa mojuti, ii mono moma anjonj koma uu wombogianonj ama koma gbilin laligowuu. (Kaenj laligogi uugia dingoro roromonjogianonj somariiro moma komuwuyaa.) Onjo tosaanja yonjoo qaagia gosinj jenj tegowuti, Anutunonj mono jenjkootogia motoonjo iikawaa so onjonganjaa qaagia gosinj jenj tegowaa. So ii mono uugun ironja meleema onjombaa. ²⁵ *iikawaa kania ii kokaenj: Monjonj momakootoyawo laligoji, Anutunonj mono ii toroqenj muro laligowaato, monjonj momakootoya

* 4:21: Mat 5.15; Luuk 11.33 * 4:22: Mat 10.26; Luuk 12.2 * 4:24: Mat 7.2; Luuk 6.38

* 4:25: Mat 13.12; 25.29; Luuk 19.26

qaa laligoji, Anutunonj mono momoya melaa eji, ii kaanagadeen qetegon wambaa.” Kianj.

Bunja qaa kota ii kuragawo.

²⁶ Jiisasnonj sareqaa monj kokaen jero, “Anutuwaanonj bentotonj ii koi kaanja: Eja monjonj gawononj kema nene kota qosoma kororowaa. ²⁷ Qosoma kororoonj kema asaga gomantiinja enj waawaa ano nene kotaa kuraga juma koumakeju. Nomaen juma koumakejuti, ii anjo mende moma kotoja. ²⁸ Namo anodeen nemunj kono honja koloonkeja: Wala geria, kanagenj honja ano iikawaa gematanonj honja iikawaa kota ii kuuya koloonj somariidaborowuya. ²⁹ *Honja somariidaboronj momogoro honja memewaa kamban ja kolooro welenqeqeuruta wasinj onono soogia kaapengoya jetawo menj honja mewombaajonj gawonjonj kembuya.” Kianj.

Nejon kotaa sareqaa

Mat 13.31-32, 34; Luuk 13.18-19

³⁰ Jiisasnonj sareqaa monj kokaen jero, “Anutuwaaw bentotonja ii naamombo so ambonaga me naa sareqaanonj jen asariwonaga? ³¹ Ii nejon kotaa so kokaen kolooja: Kota ii kazupuleenda. Ii namowaa nene kota kuuya iyonoo kamaanqeqegia kolooja. Kaen kolooro gawononj komomakeju. ³² Komomakejuto, juma waama logoya kuuya unuugun somariinj boria somasomata bororo kema kankeja. Kaen boronj keno kanakeewambaa koonja koonja yonjononj haigia iikawaa umuganonj amakeju.” Kianj.

Jiisasnonj sareqaa mamaga jero.

³³ Jiisasnonj sareqaa kaanja kaanja ii mamaga jen laligon Bunja qaa injjoro. Moma kotogitiwaa so ii injjoro moma laligogi. ³⁴ Kamban so qaaya kuuya ii sareqaanonj jen laligoro. Qaaya monj eenj mende jeroto, gowokouruta yonowo iyangiodeen laligogi kamban kanonj qaa kuuya kawaa kanagia ii jen asariinj onoma laligoro. Kianj.

Jiisasnonj jero raidimbon goronj qero.

Mat 8.23-27; Luuk 8.22-25

³⁵ Ween kanonj mare kolooro Jiisasnonj gowokouruta kokaen injjoro, “Mono mesaonj anjonj kotonj leegen keubonja.” ³⁶ Kaen injjoro ejemba tuun onomesaonj Jiisas wangi wanjononj uma raro kenji. Wanjo tosaanja ii kaanagadeen yonowo gemanonj gemanonj kenji. ³⁷ Kenji raidimbonj somatanonj obabankota waaro sirinonj wanjo uutanonj kemero wanjo saa qemambaajonj ano. ³⁸ Kaen kolooro Jiisasnonj wanjo tetegoyanonj rama qembononj laarinj gaonj ero. Gaonj ero gowokourutanonj kema mindiin ijogi, “Hei boi! Nono anjononj tiwilaawombaajonj anjonj. Iikawaa majakakaya monj mojanj me qaago?”

³⁹ Kaen ijogi uuta tooro moma waama musu ano siri kokaen jen kotonj orono, “Mono bogonj eenj ewao!” Kaen jero haamononj dongoro sirinonj goronj qenj ero. ⁴⁰ Kaen ama kokaen jen onono, “Ono naambaajonja toroko momo eja kolooju? Nomaembaajonj ama Anutu mende moma laariju? Sombugia mono eenj moju.”

⁴¹ Jen onono awawalinj qarasombugia moma aminj mogi, “Yei, mangaa siita! Eja koi naa ejaga laligoja? Iinonj musu ano kowe jen kotonj orono jeta tenj konjao?” Kianj.

* 4:29: Joel 3.13

5

*Omenonj bao uugianonj kemegi ejanonj qeangoro.**Mat 8.28-34; Luuk 8.26-39*

¹ Kaen asugiro anjon koton leegen Gerasin yonoo gomanonj keugi.
² Keuma goraayanonj ugi Jiisasnonj wanjo mesaoro iikanondeen eja omeyawo monj qasirinonga kan nama Jiisas mokolooro. ³ Eja ii qasirinonj laligonj qamo jamo kobaa osonj uroroogi egiti, iikanonj enj laligoro. Eja kuuyanonj kanaboria gbado (tape):nonj somongowonjatiwaaajonj amamaanj laligogi. ⁴ Indinja indinja kania gbadononj somongonj binenj qenj laligogito, boro bota qenkegiti, ii qesuma kana kasia ritoqitonj laligoro kuuyanonj ii galenj koma mubombaajonj amamaagi. ⁵ Amamaanj asaga gomantiina suulanj qasiriwaa jamo kobaanonj me baanonj lansanj enj laligoro. Kaen laligonj qama silama selia jamononj qenj kotomotonj laligoro.

⁶ Jiisasnonj korikori karo iima bobogarinj kanj balononj kosianonj kemenj siminj kuno. ⁷⁻⁸ Siminj kuno Jiisasnonj omeya ii kokaen jenj mumambaaajonj ano, "Ome bologa, gii mono eja koi mesaonj kema!" Kaen jemambaaajonj ano qaa jinjererenj somata qama jero, "Ae! Jiisas, gii Anutu uutaa Meria koloojanj. Gii nomaenj ama nomambaaajonj kajan? Niinonj Anutuwaa jaasewanonj welema gonjenj: Gii qaa somongonj jojopanj qaanonj jenj kotiinj siimbobolo gerawo mende ama nomba."

⁹ Kaen jero kokaen qisiro, "Gii qaga moro?" Qisiro jegi, "Nono mamaga laligojoniwaaajonj qanana Liijonj jejonj." Ii ananaa qaanonj Kere tuunj somata.

¹⁰ Kaen jenj kaparanj koma kokaen welema mugi, "Gii nonotaawagati eenj, mono balonj kokanonja mende wasinj nonomba."

¹¹ Kosogianonj maronja kanonj bao tuunj somata monj gbojoja uutanonj kuluuma nanji. ¹² Kawaajonj ome yonononj kokaen jenj Jiisas welema mugi, "Giinonj wasinj nonona nono saanonj bao yonoo uugianonj kemebonja."

¹³ Welema mugi "Mono kema kemebu!" jenj kotonj onono eja uutanongga kouma kema bao uugianonj kemegi. Kemegi iikanondeenj bao tuunj 2,000 kawaa so ii mono lugunj newonewononj kema jororonjonj apu anjononj kemenj nemotonj komugi.

¹⁴ Komugi bao galenj yonononj kok koma taonj ano gomanj boleboole iikanonj kema buju qaa jegi. Jegi moma ejemba jaasoongo yonononj iwoi kolooroti, ii iibombaajonj kagi. ¹⁵ Kanj Jiisaswaanonj kouma iigi eja ome tuunawononj laligoroti, iinonj mono opo selekopaaya tororo somongonj rama uuta tooro roromongoya kuuya asugiro iima awawalinj nanji. ¹⁶ Nanji bao ii nomaenj kemenj komugiti ano eja omeyawo iwaanonj iwoi kolooroti, ii iigiti, iyonononj sundu woi ii injijogi.

¹⁷ Injijogi nama Jiisasnonj mindimindiri gomanj balongia mesaonj kemaatiwaaajonj welema mugi.

¹⁸ Welema mugi mesaonj wanjononj umambaaajonj nano eja omeyawo laligoroti, iinonj kanj Jiisaswo motoonj kema laligomambaaajonj qisiro.

¹⁹ Qisiroto, Jiisasnonj qotogonj munj kokaen ijoro, "Gii mono gomanjanonj kema tinitosauruga injiima Pononj angoletto somata menj kiankomunj gonji, iikawaa sunduya ii injijona mobu."

²⁰ Kaen ijoro mesaonj kema Jiisasnonj angoletto somasomata menj muroti, iikawaa qaaya kanainj Ten-taonj distrik uutanonj jenj seiwo kuuyanonj moma walingogi. Kianj.

*Jairusnonj borataajonj Jiisas qama kooliro.**Mat 9.18-26; Luuk 8.40-56*

²¹ Jiisasnoŋ wanŋonoŋ uma eleema anŋonŋ kotonŋ leegenŋ karo ejemba tuunŋ mamaganonŋ iwaanonŋ kanŋ ajoroogi anŋonŋ goraayanonŋ nanŋi. ²² Nanŋi qamakooli miriwaa qaa galenŋ monŋ qata Jairus iinonŋ kanŋ Jiisas iima batanonŋ kemenŋ siminŋ kuma muro. ²³ Siminŋ kuma munŋ kaparanŋ koma qama koolinŋ kokaenŋ ijoro, “Borana melaanonŋ komumambaajonŋ anja. Mono kanŋ boroga qaganonŋ ana qeangonŋ toroqenŋ laligowa.”

²⁴ Kaenŋ ijonŋ Jiisas wano motoonŋ keni ejemba tuunŋ leembe yonŋononŋ gemagaranonŋ kema oloqologonŋ liligonŋ oroma kenŋi. Kianŋ.

Emba jiawononŋ Jiisaswaa malekuya oosiriŋo.

²⁵ Kenŋi iikanonŋ batugianonŋ emba monŋ laligoro. Iinonŋ koinŋsa gbani 12:waa so iima ji kiro laligoro. ²⁶ Kaenŋ laligonŋ siimbobolo mamaga moro selegalenŋ mamaganonŋ iwaa gawonŋa megi ilailaa monŋ mende mokoloonŋ laligoro. Iinonŋ selegalenŋ ejemba yonŋoo tawagiaaŋonŋ monenŋ hinaya kuuya giŋinŋ laligoroto, jia iikanonŋ mono mombo momboga menŋ bolinŋ muro laligoro. ²⁷⁻²⁸ Kaenŋ laligonŋ Jiisaswaa bujuya moma kokaenŋ jero, “Niinonŋ ii oosirimambaajonŋ moma bimoonŋ malekuyagadeenŋ boronŋa monŋ oosiriw-nagati eenŋ, mono saanonŋ qeangomaŋa.” Kaenŋ jenŋ ejemba tuunŋ batugianonŋ Jiisaswaa gematanonŋ kema malekuyanonŋ oosiriŋo.

²⁹ Oosiriŋo saya iikanondeenŋ juguro qenjenmanjenŋa ii qaono selianonŋ qeangoro moro. ³⁰ Qeangoro Jiisasnoŋ iikanondeenŋ esunŋa monŋ kotonŋ kenoti, ii moma ejemba tuunŋ batugianonŋ eleema qisiŋo, “Morononŋ malekuna oosiriŋa?”

³¹ Kaenŋ qisiŋo gowokourutanonŋ kokaenŋ ijogi, “Ejemba tuunŋonŋ ologonŋ liligonŋ goma goosiriŋu. Ii iima nomaenŋ ‘Morononŋ noosiriŋa?’ qisiŋanŋ?”

³² Kaenŋ ijogito, Jiisasnoŋ mombo “Morononŋ ii anja?” jenŋ qisiŋ mokoloomambaajonŋ eleema uunŋ injiŋo. ³³ Injiŋo emba selianonŋ angoletokoloroti, iinonŋ ii moma iikawaajonŋ toroko moma jenenŋa ororo kanŋ Jiisaswaa batanonŋ kemenŋ siminŋ kuma kania kuuya ijoro. ³⁴ Jiisasnoŋ ii moma kokaenŋ ijoro, “Borana, momalaariganonŋ mono menŋ qeangonŋ gonja. Qenjenmanjenganonŋ mono qaono saanonŋ uubonjononŋ kema.” Kianŋ.

Jiisasnoŋ Jairuswaa borata menŋ gbiliŋo.

³⁵ Qaa kaenŋ ijonŋ nano qamakooli miriwaa qaa galenŋa mirinonŋa monŋonŋ gele kanŋ Jairus ijoro, “Boraga komuja! Kawaaŋonŋ mono boiwaa qaganonŋ lombo toroqenŋ mende amba.”

³⁶ Ijoro Jiisasnoŋ qaa iikawaa telambelanŋ ama qamakooli miriwaa qaa galenŋ kokaenŋ ijoro, “Toroko mende moba. Mono nii moma laarinŋ nomba.”

³⁷ Kaenŋ ijonŋ ejemba tosaanŋ onjomesaonŋ Piito, Jeims ano Jeimswaa koga Jon iigadeenŋ unuano ii otaanŋ kenŋi. ³⁸ Kema qamakooli miriwaa qaa galenŋa mirinonŋ keugi ejemba tuunŋ guju megi injiŋo. Mamaganonŋ jinŋenŋ qama kotakota saama amburereŋ megi. ³⁹ Injiima mirinonŋ uma kokaenŋ injiŋoro, “Onŋo mono naambaajonŋ guju menŋ saaju? Bora iikanonŋ mende komujato, gaonŋa eja.”

⁴⁰ Kaenŋ injiŋoro jononŋsisi kaanŋa kolooro jomoma mugito, iinonŋ ii kuuya onjotaanŋ borawaa nemunmanŋa ano tosaanŋa iwo laligogiti, iigadeenŋ unuano bora eroti, iikanonŋ ugi. ⁴¹ Uma Jiisasnoŋ bora ii borianonŋ menŋ ijoro, “Talita kuum.” Ii ananaa qaanonŋ Bora melaa, nii giŋojenŋ: Mono waaba!

⁴² Kaenŋ ijoro bora gbania 12 iinonŋ mono iikanondeenŋ waama nama kema karo. Kaenŋ kolooro iima kosogia kitonŋ walingogi. ⁴³ Walingogi iikawaa bujuya monŋ jegi mobubotiwaajonŋ jenŋ songo kotakota ano. Ii ama bora melaa ii nembanene mugi newaatijonŋ injiŋoro. Kianŋ.

6

*Nazaret yonononj Jiisas gema qegi.**Mat 13.53-58; Luuk 4.16-30*

¹ Ii kolooro Jiisasnonj Jairuswaa goman balonj mesaoro gowokourutanonj otaan iwo kema Jiisaswaa somasomarii taononj keugi. ² Sabat kendononj karo gamakooli mirinonj uma Buja qaa kanainj kuma onono. Kuma onono moma ejemba mamaganonj aaruj walingonj kokaen jegi, “Ye, gejajuju! Iwoi kuuya koi mono daenkaya moma jeja? Momakootoya ii mono morononj kuma muro jeja? Ano angoletto ku-usunawo kaanja ii mono morononj inaanj muro borianonj mero asugija? ³ Eja koi mono gomanj kokawaa motonqeqe ejiaga. Mariawaa meria ano Jeims, Joosef, Juuda ano Saimon yonoo dagiaga. Naanurutanonj batunananonj koi laligoju.” Nazaret yonononj kaen jegi uugianonj boliro iikanonj amamaagi.

⁴ *Amamaagi Jiisasnonj kokaen injjoro, “Gejatootoo ejawaa sakiti ano tinitosaurutanonj mono iyanaa taononj jejewili ama munkejuto, gomanj tosaanja iikanonj kaen qaago.”

⁵ Kaen angitiwaajonj Jiisasnonj ji ejemba motomotoonj boria qagianonj ama menj qeangonj ononoto, angoletto ku-usunawo tosaanja memambaajonj amamaaro. ⁶ Kaen kolooro momalaaringianonj mende asugiro yangisenjiaajonj ama aaruro. Aaruj onjomesaonj Nazaretwaa kosianonj gomanja gomanja liligonj Buja qaa kuma onoma laligoro. Kianj.

*Jiisasnonj gowokouruta 12 wasinj onono.**Mat 10.5-15; Luuk 9.1-6*

⁷ Jiisasnonj gowokouruta 12 ii onono kagi kanainj woi woi kuuya wasinj onono. Wasinj onoma omejiilanj konjoma onjombutiwaa ku-usunja onono.

⁸ *Ii onoma kokaen jenj kotonj onono, “Kana kembutiwaajonj taa gbarugia menj kembu. Iwoi tosia monj mende mewu. Kana samongia qaago, gesogia qaago me soojaakota ii irimuj kasagianonj mende somongowu. ⁹ Kana esu saanonj kanagianonj somongowu. Maleku samonja qaagoto, maleku motoonj mewu.” ¹⁰ Kaen jenj kokaen injjoro, “Kema miri daen daen kejubuti, mono iikanondeen laligonj gawonj menj taonj ii mesaonj kana kembu.

¹¹ *Kema laligonj miri monjonj keugi mende koma horonj onoma qaagia mende mogi telambelangia mono kokaen jenj qendeema onjombu, ‘Nono onoo balononj kaninj sububunj kana tambonananonj mokotaaaji, ii mono riinj qesaaninj onjonganonj eleema kemebaa.’ Kaen jegi kaniagia solanja moma kotogi saanonj gomanj me taonj ii mesaonj toroqenj kembu.”

¹² Kaen injjoro mesaonj kema ejemba uugia meleembutiwaa Buja qaaya ii jenj seinj laligogi. ¹³ *Laligonj omejiilanj mamaga onjotaan jji ejemba mamaga kelenonj onjomorinj menj qeangonj onjongi. Kianj.

*Kinj Herodnonj toroko moro.**Mat 14.1-12; Luuk 9.7-9*

¹⁴ *Jiisaswaa qabunayanonj seinj kinj Herodwaa gejianonj kemero moro. Ejembanonj kokaen jegi, “Jon Oomulu ejanonj mono koomunonga waama gawonja mero angoletto ku-usunawo asuginkeja.”

¹⁵ Kaen jegito, tosianonj kokaen jegi, “Ii mono Elaija.” Tosianonj toroqen jegi, “Ii gejatootoo eja walaga yonoononga monj.”

¹⁶ Kaen jegito, kin Herodnon ii moma kokaen jero, “Jon Oomulu eja niinon jewe aroya kotogiti, iinon mono koomunonga waama laligoja.” Majakaka moma kaen jero.

Jombaa aroya kotogi komuro.

¹⁷* Ii kokaembaajon jero: Herodnon koga Filipwaa embia Herodias olon mero Jon Oomulu ejanon kin pon jen muro kawaajon opotoro wasin onono kema Jon men somongon kapuare mirinon oongi. ¹⁸ Jonon Herodwaa qaa kokaen jero: “Gii qamboga olon men laligon Kana qaa uugujan.”

¹⁹ Kaen jero Herodiasnon Jon kazi ama mun qegi komuwaatiwaaajon moroto, iikawaa kania mon mende mokolooro. ²⁰ Mende mokolooro Jonon eja solan ano soraaya toroya kolooroti, Herodnon ii moma sopa somongon kokojinjin koma reenreen sulun mun Jombaaajon toroko moma laligoro. Kaen laligon Herodnon Jombaa jetanonga qaa moroti, ii uuta kuugi qaa mamagaajon uuwoiwoi moro. Ii kilen Jombaa qaaya momambaa siin moro.

²¹ Kaen kolooro Herodiasnon Jon qemambaa kania mende mokoloon laligoro iikawaa kamban awaa ii kokaen kan kuuro: Kin pombaa kolokoloo kambanon karo jejelomban ama jawin ano kawali galenuruta ano Galili prowinswaa jotamemeya wan a ii koma horon onono kouma ragi.

²² Kouma ragi Herodiaswaa boratanon miri iikawaa utanon kouma danis ano Herod ano iwo nene dun liligon ragiti, iyononon iikawaa iimasiina mamaga mogi. Kaen mogi kinon emba saran ii kokaen ijoro, “Borana, gii naa iwoiwaajon siin mobagati, ii saanon qisin nona togon goman a.”

²³ Kaen ijon qaa ii jojopan qaanon jen kotiin kokaen ijoro, “Naa iwoiwaajon qisin nombagati, ii mono saanon goman a. Iwoi ii me ii me prowins galen koma onomakejenj, ii kaanideen saanon mendeema bakaya mon gombe galengia koloowa.”

²⁴ Kaen ijoro seleengen kema nemun a kokaen qisin muro, “Nemuna, nii kinon naa iwoiga nombaatiwaaajon qisin mubenaga?”

Kaen qisin muro nemunanon kokaen meleeno, “Mono kema jena Jon Oomulu ejawaa aroya kotogi wan men kan nomba.”

²⁵ Kaen meleeno iikanondeen miri utanon bobogarin kimbaanon uma kokaen qisin ijoro, “Ama, niinon siin kokaen mojen: Giinon mono jen kotona Jon Oomulu ejawaa aroya koton wan kondenon ama men kan ii keteda koi nomba.”

²⁶ Kaen ijoro kimbaa utanon kobooro wosoya moroto, jojopan qaaya somongoro somataurutanon ii mogiti, iyonoo jaagianon kamaan qewaboti-waaajon qiqisiya gema qemambaaajon moma bimoon mesaoro. ²⁷ Mesaon iikanondeen opotoroya mon wasin ijoro, “Gii mono kema Jombaa aroya koton wan men kawa.” ²⁸ Kaen ijon wasiro kapuare miri gbadeyanon kema aroya koton wan kondenon ama men kan emba saran ii muro nemun a muro. ²⁹ Jombaa gowokourutanon iikawaa bujuya moma kema qamoya men qasiriwaa jamo kobaanon ama ron kongi. Kaen koloorotiwaajon ama kin Herodnon kanagen Jiisaswaaajon jero, “Jonon mono koomunonga gbilin waama laligoja.” Kian.

Jiisasnon eja 5,000 nene unuagi.

Mat 14.13-21; Luuk 9.10-17; Jon 6.1-14

³⁰ Wasiwasi eja aposol yononon Jiisaswaanon kan ajoroon iwoi men ejemba kuma onongiti, iikawaa sunduya kuuya ijogi. ³¹ Ijogi ejemba donon donon kan kema angi selegia tiiroto, nene newuyatiwaa kamban mende kolooro. Kawaajon Jiisasnon gowokouruta kokaen injoro, “Ono mono

* 6:17: Luuk 3.19-20

niwo kagi gomanḡ gbameḡanonḡ anana siri kema laligonḡ haamo melaada mewonḡa.”³² Kaenḡ inḡjoro ejemba onḡomesaonḡ waḡḡononḡ uma gomanḡ gbameḡa monḡenḡ iyanḡḡia siri laligowombaaḡonḡ kenḡḡi.

³³ Kenḡḡi ejembanonḡ ii iima mamaganonḡ iikawaa bujuya moma taonḡ ano gomanḡ so iikanonḡa balonḡ kana bobogariḡ waladeenḡ kema iikanonḡ keuḡi.

³⁴ **Keuḡi Jiisasnonḡ waḡḡononḡḡa kamaaḡḡ ejemba tuunḡ somata inḡjiro lama galenḡḡia qaa tani ilinḡwalinḡ qenḡ laligogi yonḡooḡonḡ wosoya moro. Wosoya moma kanainḡ Buḡḡa qaa kania kania kuma onḡono. Kianḡ.

Jiisasnonḡ eja 5,000 nene unḡuagi-ro.

³⁵ Kaenḡ ama laligoro weenḡ jaaya tegonḡ kememambaaḡonḡ ano gowokourutanonḡ Jiisawaanonḡ kanḡ kokaenḡ ijogi, “Boi. Nono gomanḡ gbameḡa kokanonḡ laligoninḡ gomanḡ tiimambaa anḡa. ³⁶ Kawaḡonḡ ḡii saanonḡ ejemba koi wasinḡ onḡona gomanḡ ano miri boleboole kosere rama kenḡjuti, iikanonḡ kema nembanenegia sewanḡa meḡ newu.”

³⁷ Kaenḡ ijogito, kokaenḡ meleema inḡjoro, “Onḡononḡ mono onḡoaḡḡio ii nene unḡuagiwu.” Kaenḡ inḡjoro qisinḡ mugi, “Nonononḡ mono nomaenḡ ambonaga? Gawonḡ meme kambanḡ 200:waa sewanḡa (Kina 2,000) eja. Monenḡ ii meḡ kema nene bered sewanḡa meḡ unḡuagiwombaaḡonḡ jejanḡ me?”

³⁸ Kaenḡ qisinḡ mugi jero, “Onḡoaḡḡiaanonḡ nene bered dawi raja? Ii kema iibu.” Kaenḡ jero gesogia qenḡḡama jegi, “Bered 5 ano sora woi iikaanda meḡ laligoḡonḡ.”

³⁹ Kaenḡ jegi Jiisasnonḡ ejemba tuunḡ kokaenḡ jeḡ kotonḡ onḡono, “Ejemba kuuya, onḡo mono deema nene newombaaḡonḡ tuunḡ boleboole ajoroonḡ lolo tonḡonḡanonḡ kemeḡ rabu.”⁴⁰ Kaenḡ jeḡ kotonḡ onḡono kosere tuunḡa tuunḡa deema ragi. Tuunḡ tosia 100 ano tosia 50 kaanḡ kaanḡ kululuunḡ rama kenḡḡi.

⁴¹ Rama kenḡḡi bered 5 ano sora woi ii meḡ Siwenonḡ uuro uro kotueḡonḡ bered motonḡ gowokouruta onḡono ejemba tuunḡ so mendeema batugianonḡ aḡḡi. Sora woi ii kaanḡadeenḡ tuunḡ kuuya yonḡooḡonḡ mendeeno.⁴² Mendeeno ejemba korebore nenḡo nenḡ timbiriigi.⁴³ Nenḡ timbiriigi nene kitia kitia mesaogiti, ii gowoko yonḡononḡ meḡ kululuugi konde 12 kanonḡ kemeḡ saa qero. Kaanḡagadeenḡ sora kitia ii meḡ kululuugi. Kianḡ.⁴⁴ Eja bered negiti, iyonḡoo janḡḡogia ii 5,000. Kianḡ.

Jiisasnonḡ apu aḡḡonḡ qaganonḡ riinḡ riinḡ keno.

Mat 14.22-33; Jon 6.15-21

⁴⁵ Negi tegoro Jiisasnonḡ iikanondeenḡ gowokouruta jeḡ kotonḡ onḡoma kokaenḡ jero, “Onḡo mono waḡḡononḡ uma waladeenḡ apu aḡḡonḡ kotonḡ leegenḡ Betsaida gomanonḡ kembu. Niinonḡ saanonḡ kambanḡ biiwianonḡ ejemba tuunḡ koi wasinḡ onḡomago kamaḡa.”⁴⁶ Kaenḡ jeḡ yeizozogia jeḡ onḡooma baanḡanonḡ uma qama kooliro.⁴⁷ Qama koolinḡ laligoro mare kolooro iyanḡodeenḡ baanḡanonḡ laligoro waḡḡogianonḡ aḡḡonḡ biiwianonḡ keno.⁴⁸ Keno loqanonḡ qenḡ qenḡ bimbimḡonḡ nanḡḡogi keno haamononḡ kenḡḡiti, iikaanḡ baagenḡa qenḡ karo bimooro majakaka somata mogi. Gomanḡ aanḡanonḡ (3-6 kilok) iikaanḡanonḡ Jiisasnonḡ kaenḡ inḡiima apu aḡḡonḡ qaganonḡ riinḡ riinḡ gowokouruta onḡoononḡ kanḡ unḡuugumambaa ano.⁴⁹ Apu aḡḡonḡ qaganonḡ riinḡ riinḡ karo ii iima “Kowe Sonḡorinonḡ kaja!” jeḡ kanainḡ qama silanḡi.⁵⁰ Qama silama kuuyanonḡ ii iima toroko mogito, Jiisasnonḡ iikanondeenḡ qaa bonḡonda jeḡ kokaenḡ inḡjoro,

* 6:34: Janḡ 27.17; 1 Kinḡ 22.17; 2 Hist 18.16; 34.5; Mat 9.36
18.16; Eze 34.5; Mat 9.36

* 6:34: Janḡ 27.17; 1 Kinḡ 22.17; 2 Hist

“Alauruna, mono qaqaḅunḅunḅagiawo satiḅ laligowu. Neeno kajey. Toroko mende mobu.”⁵¹ Kaey jey yoḅoonoḅ wanḅonoḅ uro haamonon goron qero. Goron qero jenengia ororo honoḅa mende aarugi.⁵² Wala bered meḅ seiḅ unḅagiroti, iikawaa kania mende moma asarigito, uu-gianon gojono kaanḅiadeen aarunḅ ragi. Kiaḅ.

Jiisasnoḅ Genesaret laligon meḅqeeanḅo gawonḅ mero.

Mat 14.34-36

⁵³ Apu anḅonḅ kotonḅ leegenḅ Genesaret gomanonḅ keuma wanḅo mesaonḅ sakasinonḅ kemegi.⁵⁴ Wanḅo mesaonḅ sakasinonḅ kemegi ejembanonḅ Jiisas iikanondeenḅ moma kotonḅ mugi.⁵⁵ Moma kotonḅ munḅ qaa anḅi meḅ bobogariḅ mindimindiri sopa gomangianonḅ gomaḅ so liligogi. Liligogi moma kanaiḅ ji ejemba demberunonḅ anḅonḅ oḅoma Jiisasnoḅ gomaḅ daenḅ laligorotiwaas so unḅuama kagi.⁵⁶ Gomaḅ so, taonḅ, miri me kuunḅ mombaa uutanonḅ kenotiwaas so ji ejemba unḅuama sombenḅianonḅ ama oḅonḅgi. Ama oḅoma Jiisaswaa selianonḅ me malekuyaa susuyanonḅ oosiriwombaaḅonḅ welema munḅ laligogi. Oosirigiti, kuuya yoḅononḅ mono qeanḅodaborogi. Kiaḅ.

7

Ambosakonḅ yoḅononḅ qaa kuma soogi.

Mat 15.1-9

¹ Kana qaawaa kaparanḅkonḅkonḅ ano iikawaa boi tosaanḅ Jerusalem sitinonḅga kagiti, iyoḅononḅ Jiisaswaanonḅ kanḅ ajoroogi.² Kambaḅ iikanonḅ Jiisaswaa gowokouruta tosaanḅanonḅ borogia mende songbama donḅhamo mende qeḅ nembanene negi inḅiima uugia boliro.

³ Farisii (Kana qaawaa kaparanḅkonḅkonḅ) ano Juuda ejemba tosaanḅa kuuya yoḅononḅ ambosakonḅ yoḅoo siligia otaanḅ laligogi. Kawaajonḅ borogia wala songbama sororogonḅo nembanene neḅ laligogi.⁴ Kaaḅagadeenḅ gawononḅga me maaketnonḅga kawuti, iikanonḅ wala apu kosonḅ ariḅ konḅjoratiḅgo nene oosiriḅ laligogi. Kaaḅagadeenḅ qambi, monḅonḅ ano komanene kuuya ii songbama hamo qeḅ laligogi. Sili kaanḅa kaanḅa ii mamaga otaanḅ laligogi.

⁵ Kawaajonḅ Kana qaawaa kaparanḅkonḅkonḅ ano iikawaa boi yoḅononḅ Jiisas kokaenḅ qisiḅ mugi, “Goo gowokouruganonḅ mono naambaajonḅ ambosakonḅrurunana yoḅoononḅ sili mende otaanḅ borogia donḅhamo mende qeḅ kilenḅ nembanene meḅ neḅkeju.”

⁶*Kaenḅ qisiḅ mugi kokaenḅ inḅjoro, “Oo uumeleembaa ejemba seleseleya, gejatootoo eja Aisaianonḅ mono oḅoo kaniagia tororo luluuma Buju Tere monḅ kokaenḅ oorota eja,

‘Ejemba tuunḅ koi kanonḅ mono je buugianonḅ awaagadeenḅ goda qeḅ nomakejuto, uugianonḅ telambelanḅ ama noma monḅgeḅ koriganonḅ anḅi eja.

⁷ Kaenḅ ero noo waena eeḅ toontoonḅ meḅ mepeseenḅ nomakeju.

Kana qaa kuma oḅombonḅjeḅ kitianonḅ ejemba yoḅoo jeḅkootogia ii gisomaso ama melokanḅjeḅkeju.’

⁸ Aisaianonḅ kaenḅ ooro. Onḅ mono iikawaa so Anutuwaanonḅ jojopanḅ qaa gema qeḅ ambosakonḅurugia yoḅoo siligia otaanḅkeju. Ii mende sokonḅa.”

* 7:6: Ais 29.13

9 Kaen jen kokaen injjoro, “Onjoangiaa siligia walaga otaawombaaajon mono awaagadeen Anutuwaanon jojopanj qaa qewagonkeju. ¹⁰ *Iikawaa qaaya monj ii kokaen: Moosesnon kokaen jen kotoro, ‘Nemunj mangja mono goda qen oromakeba,’ ano ‘Monjonj manja me nemunja qasuaanj mubaati, ii mono qegi komuwa.’ ¹¹ Kaen jen kotoroto, onjo qaa ii uugun kokaen jenkeju, ‘Monjonj nemunj manja ii kokaen irijowaa: Oo wosona mojenj. Noo nanjonanjo iwoina bunja qen aowaoragati, ii Anutuwaaha mamatewowaajon gosinj andaborowe bunyaa nandunja koloowaa. ¹² Monjonj kaen irijoro sokombaa jeju.’ Kaen jen somonjonj mugj nemunj manja yoroonj ilailaa monj mende toroqen oromakebaa. Ii mende sokonja. ¹³ Ye! Kaen ama onjoangiaa nanamengiaa siligia jenj kotonj iikanonj Anutuwaanon jojopanj qaa qewagogi omaya koloonj janjonj qaomakeja. Onjo iwoi kaanja ii mamaga amakeju.” Kaen jenj meleema onono. Kianj.

Eja uu ii nomaenj tiloonj riisija?

Mat 15.10-20

¹⁴ Jiisasnonj ejemba tuunj mombo onoono kagi kokaen injjoro, “Onjo mono kuuya qaa koi geja ama moma asariwu. ¹⁵ Iwoi seleengnja eja uutanonj kemenkeji, iikanonj tiloonj mumambaaajon amamaankejata, iyanjaa uu wombotanonga qaa kouma kamaankeji, iikanonj mono tiloonj munkeja. ¹⁶ Monjonj gejiawo laligoji eenj, iinonj mono qaa koi geja ama moma kotowa.” Kianj.

¹⁷ Jiisasnonj kaen jenj ejemba tuunj onjomesaonj kema miri monjonj uro. Uma raro gowokourutanonj sareqaa iikawaa kaniaaajonj qisigi. ¹⁸ Qisigi kokaen injjoro, “Oo alauruna, onjo kaanagadeen momogja awaa mende kolojamaen? Nembanene iwoi seleengnja eja uutanonj kemenkeji, ii tiloonj mumambaaajonj amamaankeja. Ii moma kotoju me qaago? ¹⁹ Ii uu wombotanonj mende kemenkejata, korojonanonj kemenj seleengjenj kamaankeja.” Jiisasnonj qaa kaen jenj iikanonj nembanene kuuya ii menj soraidabororo.

²⁰ Jiisasnonj toroqen kokaen jero, “Eja uu wombotanonga qaa kouma kamaankeji, iikanonj mono tiloonj munkeja. ²¹ Ejemba uu wombogianonga iwoi koi kaanja koloonj koumakeja: Qaa bologa romonjonj serowilinj ambombaaajonj momakeju. Iwoi yongoro menj owenj jenanj menj ejemba unugi komuwutiwaajonj momakeju. ²² Olonkalu ambombaaajonj momakeju. Mengo mewombaa otoko amakeju. Bidaanj jembuoli ano angomokolonj ambombaaajonj momakeju. Qaa saga jenj uuduudu ambombaaajonj momakeju. Gejajuja ama gorojoooso ambombaaajonj momakeju. Sewanjiki laligonj gemaqede qaa jenj Anutu mepaegowombaaajonj momakeju. Jabaarambaranj ama sili uugia qaa amakeju. ²³ Iwoi bologa kuuya iikanonj mono ejemba uu wombogianonga kouma tiloonj onjmakeja.” Kianj.

Keinan emba monjonj kaparanj koma qama kooliro.

Mat 15.21-28

²⁴ Jiisasnonj waama Genesaret gomanj mesaonj siti qagara Taia ano Saidon iikawaa distrik qata Fonisia kawaa uutanonj keno. Kema gomanj monjonj uma bujuya monjonj mobabotiwaajonj buugia mejugoroto, kilenj aasangoya laligomambaaajonj amamaaro. ²⁵ Amamaaro iikanondeen emba monj borata melaia ii omeyawo laligoro Jiisaswaa bujuya moma iwaanonj kanj batanonj kemenj siminj kuno. ²⁶ Emba ii Juudaga qaagoto, Griik qaa jenj laligoro.

* **7:10:** Eks 20.12; 21.17; Lew 20.9; Dut 5.16

Nemuj manja ii Fonisiaga Siria prowins kanonja. Iinonj borataa uutanonja ome konjombaatiwaajonj welema muro. ²⁷ Welema muro kokaen ijoro, “Juuda nono wala nononanaa meraboraanaanana unuagininj nej timbirinj ambuya. Kawaajonj merabora yonoo mirigianonja bered mej kasu onjoninj mende sokombabo. Juuda anana wabaurunana onjoo qagia kasu qamakejonj. Niinonj wala Juuda ejemba ilaan onjombe kantri tosaanja onjononj mono kasu kaanja mamboma laligowu.”

²⁸ Kaen ijoro moma kokaen meleeno, “Ponj, ii saanonj mojenton, kasu meria yonjononj mono kaanagadeen merabora yonjononj nene reemonja nene duj baatanonj kamaaro nenkeju.”

²⁹ Kaen meleeno Jiisasnonj kokaen ijoro, “Qaa kaen jejaniwaajonj saanonj moma gonjenj. Ome iikanonj mono keteda koi boraga mesaonj kenja. Kawaajonj gii saanonj kemba.”

³⁰ Kaen ijoro moma mirianonj keno omenonj borata mesaoro dujanonj ero iiro. Kianj.

Jiisasnonj eja monj meagoro.

³¹ Jiisasnonj mombo Taia siti gomanj mesaonj Saidon sitinonj kema uugun misinjonj Ten-taonj gomambaa biwua uugun Galili apu anjonj kosianonj karo. ³² Karo gejaduu eja monj qaaya qaomambaaajonj anoti, ii wama Jiisaswaanonj kagi. Kanj boria wananonj ambaatiwaajonj qisinj mugj. ³³ Qisinj mugj eja ii wama ejemba tuunj ii onjomesaonj monjenj keni. Kema Jiisasnonj boro susuya gejianonj ama nama mombo iyanjaa boro susuyanonj sulaanj neselajanonj oosiro. ³⁴ Oosirinj Siwenonj uuro uro osonjombo qama koolinj iyanjaa qaanonj “Efata,” ananaa qaanonj ‘Mono toowa,’ kaen jero.

³⁵ Kaen jero gejawoitanonj toori neselajanonj lolooro qaaya awaagadeen jero. ³⁶ Jero Jiisasnonj iikawaa bujuya ejemba injijowubotiwaajonj qotogonj onjono. Qotogonj onjoma kaparanj kono yonjononj ii kaparanj koma jej seinj laligogi. ³⁷ Jej seinj laligogi ejembanonj newogia tegoro walijonj kokaen jegi, “Iwoi kuuya awaagadeenj amakeja. Gejaduu gejagia metooro momakeju. Ejemba motoya yonjoo neselangia isano qaa jenkeju.” Kianj.

8

Jiisasnonj ejemba 4,000 nene unuagi.

Mat 15.32-39

¹ Kambanj kanonj ejemba tuunj somatanonj mombo ajoroogi. Nembanenegia qaa laligogitiwaajonj Jiisasnonj gowokouruta onjono iwaanonj kagi kokaen injoro. ² “Niinonj ejemba tuunj koi yonjoojonj wosona mojenj. Yonjononj niwo kanj weenj karoonj laligogi nembanenegia qaondabororo iijenj. ³ Yonjononja tosianonj koriganonja kanj laligogi niinonj ‘Saanonj gomangianonj kembu,’ jemambo. Nene mende negi eenj wasinj onjombe kana batuyanonj kema kema jaagia giliro tiwitiwilaa mokoloowubo.”

⁴ Kaen injoro gowokourutanonj meleema kokaen ijogi. “Balonj qararanjkonjanonj kokanonj monjonj mono daenjkaya nembanene kaanja mokolonj tuunjeleme koi unuaginaga?”

⁵ Kaen ijogi kokaen qisinj onjono, “Onjononj bered dawi raja?” Qisinj onjono “Bered 7 raja,” ijogi.

⁶ Ijogi Jiisasnonj ejemba tuunjeleme ii namononj kemenj rabutiwaajonj jej kotonj onjono kemenj ragi. Kemenj ragi bered 7 ii mej Anutu gama koolinj dangisenj jej motonj gowokouruta onjoma ejemba tuunj so batugianonj ambutiwaajonj jero. Kaen jero iikawaa so anji. ⁷ Yonjononj sora boleboole

tosia kaanagadeen raro. Ii kaanjadeen men kotuegon ejemba tuun so batugianon toto qen onombutiwaajon jen koton onono. ⁸ Jen koton onono ononji ner nen timbirinjogi. Nen timbirinjogon nene kitia mesaogi raroti, ii konde 7 men kululuugi saa qero. ⁹ Eja nene negiti, iyonoo janngogia ii 4,000. Negi wasinj onono gomanjgianon kenji. Kianj.

Boi tosonian angoletu iibombaajon kaparanj konji.

Mat 16.1-4

¹⁰ Kenji iikanondeen gowokouruta yonowo wanjononj uma distrik qata Dalmanuta kanonj kenji. ¹¹ *Farisii (Kana qaawaa kaparanjkonjkonj) tosonian iikanonj kanj Jiisaswo kanain jenonkooli angi. Qaawaa timbinonj horowombaajon angobato menj munj kokaen kaparanj koma qisigi, “Mono jena Siwenonga angoletu monj asugiro iibona.” ¹² *Kaen jegi uutanonj bimooro osongonj qero jero, “Oo ejemba kamanj kokaamba namononj laligojuti, onj mono naambaajon Anutuwaa aiwese asugiwaatiwaajon kaparanj komakeju? Niinonj qaa honj monj kokaen injijowe mobu: Anutunonj aiwese kaanja ii mende menj qendeema onombaa. Qaago awawi!”

¹³ Kaen jen onomesaonj mombo gowokouruta yonowo wanjononj uma apu anjonj kotonj leegenj keugi. Kianj.

Farisii ano Herod yonononj woso kondunj kaanja koloaju.

Mat 16.5-12

¹⁴ Iikanonj keuma samonj mewombaajon duduugi bered motoongoda ii wanjononj menj ragi. ¹⁵ *Ragi Jiisasnonj kokaen jenj koton onono, “Ono Kana qaawaa kaparanjkonjkonj (Farisii) yonoo tomembounboun qaagia ano Herodwaa riki sombanj iikawaajonj mono galengia mewu. Ii awaagadeen mende gosinj gema qewuti eenj, iyorononj mono yiist kaanja somariinj menj bolinj onombaota.”

¹⁶ Jenj koton onono qaa gemata ii mende moma asarinj batugianonj kokaen aminj mogi. “Berednana qaawaajonj jeja me nomaenj?”

¹⁷ Ii aminj mogi gejianonj kemero kokaen injijoro, “Naambaajonj berednana qaa jenj aminj moju? Noo kaniaa ii naambaajonj mende moma kotoju? Ii mende moma asariju me? Ugejagianonj gojoma raja me? ¹⁸ *Jaagia rajaoto, kilenj mende iima kotoju me? Gejagia rajaoto, kilenj mende moma asariju me? Iwoi asugiroti, ii duduuju me qaago? ¹⁹ Niinonj bered 5 ii ejemba 5,000 yonoojonj motowe iikawaa kitia menj kululuugi konde dawinonj kemenj saa qero?” Qisinj onono “Konde 12,” ijogi.

²⁰ Ijogi toroqero, “Niinonj bered 7 ii ejemba 4,000 yonoojonj motowe iikawaa kitia menj kululuugi konde dawinonj kemenj saa qero?” Qisinj onono “Konde 7,” ijogi.

²¹ Ijogi moma jero, “Kawaajonj kaniaa ii mono kaanjadeen mende moma asariju me?” Kianj

Eja jaagoo mombaa jaaya metooro.

²² Jiisasnonj gowokouruta yonowo Betsaida taanonj kagi. Kanonj kanj eja jaagoo monj wama Jiisaswaanonj kouma borianonj oosiriwaatiwaajonj qama koolinj mugi. ²³ Qama koolinj mugi Jiisasnonj eja jaagoo ii borianonj menj wama miri seleejgenj keni. Kema sulaaya sulaanj jaayanonj ama borianonj ama qisinj muro, “Iwoi monj iijan me qaago?”

* **8:11:** Mat 12.38; Luuk 11.16   * **8:12:** Mat 12.39; Luuk 11.29   * **8:15:** Luuk 12.1   * **8:18:** Jer 5.21; Eze 12.2; Maak 4.12

²⁴ Qisij muro jaaya uuro uro jero, “Ejemba injijento, ii gere tanitani koloogi kokoosugadeen injiibe kema kan nanju.”

²⁵ Kaen jero mombo borianon jaawoita oosiro toori tororo uuro asarin kotoer iwoi kuuya awaagadeen iidabororo. ²⁶ Iidabororo wasij muj kokaer ijoro, “Gii goman mongen mende kembato, dindiya geengaa gomanjanon kema.” Kianj.

Piitonon Jisaswaa kania jokolooro.

Mat 16.13-20; Luuk 9.18-21

²⁷ Jisasnon Betsaida mesaon gowokouruta yonowo Sisaria Filipai taom-baa kosianon kenji. Kananon kema gowokouruta kokaen qisij onono, “Ejembanon noojon nomaen jenkeju? Nii eja moroga koloojen?”

²⁸ *Qisij onono meleema kokaen jegi, “Tosianon ‘Gii Jon Oomulu ejaga koloojan,’ jenkejuto, tosonian ‘Gii Elaija koloojan,’ jenkeju ano tosonian toroqen kokaen jenkeju, ‘Gii gejatootoo eja walaga yonoononga mon koloojan.’” ²⁹ *Kaen jegi kokaen qisij onono, “Ano onoongio noojon nomaen jeju? Nii moroga koloojen?” Qisij onono Piitonon kokaen meleeno,

“Gii Anutuwaanon Hamoqeqe Toya Kraist koloojan.”

³⁰ Kaen meleeno kania asuganon jegi monjon mobabotiwaajon songo kotakota ama onono.

Jisasnon komumambaa qaaya jero.

Mat 16.21-28; Luuk 9.22-27

³¹ Jisasnon gowokouruta kanain kokaen kuma onono, “Siwe gomambaa Eja honjanon mono siimbobolo mamaga mobaa. Kantriwaa jofamemeya, jigo gawon galen ano Kana qaawaa boi yononon mono gema qen qegi komuwaa. Komuro ween karon tegoro koomunonga waabaa.” ³² Jisasnon qaa ii mende kolatin asuganon jero Piitonon iikanondeen horon muj goraayanon kema kanain qotogon muro. ³³ Qotogon muro eleema gowokouruta uuj injiima Piito qotogon kokaen jen muro, “Gii qaa romonjojanj, ii Anutuwaanon qaaga qaagoto, balon ejemba ano Satan siinggiaga. Kawaajon Satan, gii mono keteda koi noo jaasewananonga togowa.” Kianj.

Kraist otaawonjatiwaa sewanja.

³⁴ *Jisasnon ejemba tuun ano gowokouruta onoono kagi qaa kokaen injjoro, “Monjon noo gemananon kamambaaajon moji, iinon mono iyanjaa uuseliaa siin kombombanja bologa gema qero sisia megii siimbobolo ii bisimakeba. Ii maripoonon komuwaatiwaa so mokosinjon nii notaan kawa. ³⁵ *Monjon laaligoya iyanjaajon anjon koma iyanjaa jaajaa laligoji, iinon mono laaligoya honja somongoro soowaa. Soowaato, monjon balambaa laaligoya ii nii ano noo Oligaa Bunjaajon ama qeleema togon nombaati, iinon mono laaligo honjaa kania mokolon kotiin laligowaa.

³⁶ Monjon gomanja gomanja yonoo ilawoilaya kuuya koma hororo bunaja kendabororo uuwaa laaligoya men soon silemale laligon komuro Anutonon qaaya jen tegoro unayanon tiwilaaro mende sokombaa. Esuhinaya iikanon mono uuokisoro mende men mubaa. Qaago tootoon! ³⁷ Anana kuuyanon mono ananaa downana mewombaaajon amamaawonja. ³⁸ Ejemba tuunja tuunja kamban kokanon balonon olonkalu ama singisonjo tosaanja ama laligonkeju. Monjon iyonoo batugianon noo qana ano noo Bunja qaana men kamaan ambaati, ii Siwe gomambaa Eja honjanon kaanagadeen iima

* **8:28:** Maak 6.14-15; Luuk 9.7-8 * **8:29:** Jon 6.68-69 * **8:34:** Mat 10.38; Luuk 14.27 * **8:35:** Mat 10.39; Luuk 17.33; Jon 12.25

tiwaa. Iinon kanagen Siwe gajoba toroya yonowo koi kamaagi Manaa asamararaja iima aarugi iinon eja me emba kaanja mono injiima tiin onjombaa.” Kianj.

9

¹ Kaen injijon kokaen jero, “Niinon qaa honja mon kokaen injijowe mobu: Koi nanjuti, onoo batugianongga tosonian Anutunon bentotonja kuuro kusujanon asugiwaati, ii iima kotowuya. Jaawo laligon koomuwaa siimboloya mende mogi ii koloon asugiro iibuya.” Kianj.

Jiisaswaa selianon letono.

Mat 17.1-13; Luuk 9.28-36

² *Ween 6 tegoro Jiisasnon Piito, Jeims ano Jon unuama ejemba onomesaon iyangia siri baanja koriga monnon uma gbamenanon laligogi. Iikanon laligogi jaasewangianon nano Jiisaswaa sele taniaon letoma morota kolooro. ³ Malekuyanon tualalakota asamararajawo kolooro. Balonon opo taanja gbulunon (saife, omo) songbamakejuti, mono ii uugun taaliro.

⁴ Kaen kolooro Elaija ano Mooses yoronon asugin onoma Jiisaswo qaa amigi. ⁵ Amigi Piitonon kanain qaa jen Jiisas kokaen ijoro, “Somatanana, nononon kokanon ukorisoro mojon. Kawaaon nononon saanon kuun karon mewonja: Goojon mon, Mooseswaaon mon ano Elaijawaajon mon.”

⁶ Gowoko yononon jenengia mamaga ororo Piitonon “Nomaen jemaña?” jen qaa monqano.

⁷ *Qaa monqama nano kokolo tualalakota asamararajawo monnon kamaan umugayanon esuun onono iikawaa uutanongga qa aro mon kokaen kolooro mogi, “Eja koi neenaa wombo merana koloaja. Mono iwaa qaaya moma laligowu.” ⁸ Qaa ii moma uulanawo eleema uun monqama woi ii mombo mende iriigi Jiisasnondeen yonowo nano. Kianj.

Jon Oomulu eja ii Elaijawaa kitiaga koloaja.

⁹ Baananongga roganon kamaan Jiisasnon kokaen jen koton onono, “Onono iwoi iijuti, iikawaa bujuya ii mono ejemba mon mende injijowu. Siwe gomambaa Eja honanon koomunongga waaro iikawaa gematanon ii saanon jen asarin laligowu.”

¹⁰ Kaen jen koton onono gowokouruta karon yononon qaa ii uugianon angon koma koomunongga waawaataa qaa iikawaa kania ii iyangia qisin aon amin mogi. ¹¹ *Amin moma Jiisas kokaen qisin mug, “Kana qaawaa boi yononon qaa kokaen jenkeju, ‘Gejatootoo eja Elaijanon mono Siwenongga waladeen kamaan asugiwaa.’ Ii nomaembaajon jenkeju?”

¹² Qisin mugi meleema kokaen injijoro, “Elaijanon waladeen kamaan asugin laaligo kuuya meagowaa. Qaa ii honaga koloajato, qaa mon koi mono naambaajon oogi eja: ‘Siwe gomambaa Eja honanon mono siimbobolo mamaga moro jejewili ama mubuya.’ ¹³ Qaa woi ii ejaoto, niinon kokaen injijomaña: Elaijanon mono kamaan asugiroto, iwaajon Bunja qaa oogita ejiwaa so ejembanon ii iyangiaa siingia otaan tondou ama mug.” Kianj.

Jiisasnon ome otaaro meranon qeangoro.

Mat 17.14-21; Luuk 9.37-43

¹⁴ Jiisas ano gowoko karon yononon baananongga kamaan gowokouruta tosia yonoonon kan iwoi kokaen iigi: Kana qaawaa boi tosonian nama

* 9:2: 2 Piito 1.17-18

* 9:7: Mat 3.17; Maak 1.11; Luuk 3.22

* 9:11: Mal 4.5; Mat 11.14

yoŋowo jenonkooli ano niinonŋiinon qaa jegi ejemba tuunlembenon liligon injiima nanŋi. ¹⁵ Kaen nama ejemba tuun kuuya yoŋonon Jiisas iima iikanondeen aarun bobogarin kosianon kema jolonŋa jegi. ¹⁶ Jolonŋa jegi kokaen qisin onono, “Ononon naambaajon yoŋowo jenonkooli ama niinonŋiinon qaa jeju?”

¹⁷ Qisin onono tuunŋianonŋa eja monon meleema kokaen ijoro, “Boi, noo merana omenon buuta muunŋun qaamuun meŋ muro wama goonon kajen. ¹⁸ Iinon kanon me kanon meŋ utugon horon giliro kamaan qen buutanonŋa kokopa kamaaro irinŋa kijonŋon selianon mejugonkeja. Kaen kolooro kan goo gowokouruga welema onoma ome ii otaawutiwaajon injijento, yoŋonon ii amamaajuya.”

¹⁹ Kaen ijoro meleema muŋ jero, “Yei! Balombaa ejemba yangisenŋiawo. Mono kamban dawi onowo qaton unun laligowe Anutu mende moma laarigi siimbobolo momakemanŋa. Ii mono wama noonon kawu.”

²⁰ Kaen jero wama iwaanon kagi. Kagi omenon Jiisas iima iikanondeen mera utugon orogon muro wolaza horon tama namonon qen poranporan itagon semben aon ero buutanonŋa kokopa kouma kamaaro. ²¹ Jiisasnon ii iima manŋa kokaen qisin muro, “Kamban dawiwaa so tani koi asugin muŋ kouro?” Qisin muro jero, “Ii mono melaayanondeen koloon muro.”

²² “Ii meŋ bolin mumambaajon indinŋa indinŋa gerenon me apunon metano kamban mamaga kemen qen qenŋadeen amakeja. Kaento, iikaanŋa ku-usunŋa mon goonon eji een, mono kiankomun ilaan noromba.”

²³ Kaen jero Jiisasnon ijoro, “Ku-usunŋa mon goonon eji een, jejan. Anutu waa ku-usunonon mono ilawoila mombaajon mende amamaankeja. Monon Anutu moma laariwaati, iwaanon ilawoila kania kania saanon koloonkebaa.”

²⁴ Kaen ijoro mananon iikanondeen gama jero, “Anutu moma laarijento, momalaarinanon looloria kolooja. Momalaarina mono meŋ kotiwa.”

²⁵ Jero ejemba jaasonŋoyanon bobogarin kagi injiima iikawaajon ome ii kokaen jeŋ muro, “Gii qaamuun ano gejaduuwaa omeya, niinon jeŋ kotonŋon: Gii mono eja koi mesaon kouma kema mombo mende eleema kawa.”

²⁶ Jeŋ muro gama silama mera ii utugon uulanawo orogon muro hororo utama kouma keno. Kouma keno qamo kaanŋa koloon ero mamaganon ii iima “Wosoya tegoja!” jegi. ²⁷ Kaen jegito, Jiisasnon borianon meŋ kobibiuro waama nano.

²⁸ Kaen nano Jiisasnon miri uutanon uro gowokourutanon anŋiodeen rama kokaen qisin mugl, “Nononon mono naambaajon ii nononanodeen otaawombaajon amamaajonŋa?”

²⁹ Qisin mugl kokaen injoro, “Ome tania kaanŋa ii mono gama koolin nene sinŋi laligon saanon otaawonŋa. Iwoi morota mon anin mende kouma kembraa.” Kian.

Jiisasnon koomuyaa Buŋa jero indin woi kolooro.

Mat 17.22-23; Luuk 9.43b-45

³⁰ Jiisasnon gowokouruta yoŋowo goman balon ii mesaon kema Galili prowins uutanon liligon naa gomanon laligogiti, ii monon mobaatiwaajon togoro. ³¹ Ii togon gowokouruta kuma onomambaajon olon kengi. Kananon kema qaa kota kokaen injoro, “Anutanon Siwe gomambaa Eja honŋa ii balon ejemba yoŋoo borogianon ano kemebaa. Kemero ii qegi komuwaa. Ii qegi komuro ron konŋi ween karoon kolooro koomunonŋa waabaa.”

³² Qaa kota kaen injjoroto, ii mende moma asarigi ano kania nomaen, ii qisiwombaajon kokodundun angji. Kian.

Gowoko batugianon moronon uuta koloaja?

Mat 18.1-5; Luuk 9.46-48

³³ Kaen kema Kaperneam taonon kougi. Kanon kouma iyan^{aa} miri uutanon uma gowokouruta kokaen qisin onono, “Ono kananon kan naa qaaga amin mojuya?”

³⁴ *Yononon kananon kan ‘Moronon uuta koloaja?’ jen ii angiodeen amin moma kagi. Kawaajon qisin onono qaagia bogoro ragi. ³⁵ *Qaa bogoro ragi Jiisasnon kemen rama gowokouruta 12 onono kagi kokaen injjoro, “Mononon uuta laligomambaajon mobaati een, iinon mono kuuya onono newo baagianon kamaanqeqeta koloon tosaan kuuya welen qen onomakeba.” ³⁶ Kaen injjon naamade melaa mon men batugianon ano nano. Nano borianon men tawoyanon ama kokaen injjoro, ³⁷ * “Mononon naamade koi kaanja mon noo qananon mirianon koma horon kalan kombaati, iinon mono nii koma horon nombaa. Mononon kaen ama nombaati, iinon niigadeen qaagoto, mon wasin nonoti, mono ii kaanagadeen koma horon mubaa.” Kian.

Jiisasnon gowokouruta mindinjon onono.

Luuk 9.49-50

³⁸ Jonon Jiisas kokaen ijoro, “Boi, nononon eja mon ananawo mende liligonkeji, iinon goo qanon omejiilan konjoma onono iinin. Iinon nonowo mende qokotaan laligonkejiwaajon ama nono ii qotogon munin.”

³⁹ Kaen ijoro Jiisasnon jero, “Ii mono mende qotogon mubu. Mononon noo qana qama angolet meji, iinon mono iikawaa gematanon noo gemageqe qaa afaan^{kota} jemambaajon amamaawaa. ⁴⁰ *Mononon mende qotogon nonomakeji, iinon mono ananaa arenonon laligoja. (Kawaajon noo alauruna tosia ii angosisiri mende men onombu.) ⁴¹ *Ii mono nanjon ononon Anutunon iikawaa turun onombaa. Mononon Kraistwaa qatanon iwaa bunja koloojutiwaajon ama apu qambi newutiwaa onombaati, Anutunon mono iikawaa turun meleema mubaa. Niinon qaa hona mon kokaen injjowe mobu: Nanjon onombuti, iyononon mono turun mewuya.” Kian.

Singisongowaa kongoroya mono qotogowu.

Mat 18.6-9; Luuk 17.1-2

⁴² Jiisasnon qaa kokaen jero, “Merabora koi kaanja moma laarin nonjuti, mononon iyononononon mon kongoroya ama muro singisongon ambaati, eja iikanon mono lombo uuta mokoloowaa. Anutunon lombo iikawaa irona mono nomaen muro soyanon koloonaga? Kemun kowonjin aroyanon somonjon kowe biwianon giligi mendungoro kemebabo, iikanon mono afaanja koloon muro tani koloonaga. ⁴³ *Kawaajon boronganon singisongon ambaatiwaa kongoroya ama gombaati een, ii mono koton giliwa. Koton gilingon borodomon laligon laaligo kombombanja mokolon oompeleen mokoloowagato, boroga woiwo laligon kanagen gere sianon kemebabo. Sia gereya ii kamban mononon mende bogowaa. ⁴⁴ Iikanon ‘Doonon selegia utogutoon keema kougi mende komuwuya ano je geregianon kamban mononon mende bogowaa.’

* 9:34: Luuk 22.24   * 9:35: Mat 20.26-27; 23.11; Maak 10.43-44; Luuk 22.26   * 9:37: Mat 10.40; Luuk 10.16; Jon 13.20   * 9:40: Mat 12.30; Luuk 11.23   * 9:41: Mat 10.42   * 9:43: Mat 5.30

⁴⁵ “Kaanagadeen kanaganon singisonjo ambaatiwaa konjoroya ama gombaati een, ii mono koton giliwa. Koton gilingo kanadomon laligon laaligo kombombarja mokoloon oompelelen mokoloowagato, kanaga woiwo laligona gere sianon giligi kemebabo. ⁴⁶ Iikanon ‘Doonon selegia utoqotoon keema kougi mende komuwuya ano je geregianon kamba mojonon mende bogowaa.’

⁴⁷ * “Kaanjadeen jaaganon singisonjo ambaatiwaa konjoroya ama gombaati een, ii mono qonjoma giliwa. Qonjoma gilingo jaako motoongowo laligon Anutuwa bentotonon keema oompelelen mokoloowagato, jaakoga woiwo laligona gere sianon giligi kemebabo. ⁴⁸ * Iikanon ‘Doonon selegia utoqotoon keema kougi mende komuwuya ano je geregianon kamba mojonon mende bogowaa.’

⁴⁹ “Gere sia iikanon ejemba kuuya ii sii kaanja gere bolanon dalasisi onjoogi siimboboloya mobuya.

⁵⁰ * “Sii ii awaa kolojato, siinon naanja mesaowaati een, ii mono no-maen meagogi naanja mombo koloonaga? Onjo kaanjadeen uumotoonjo laaligowaa ainja mesaowubo. Kawaajon Siwe siigia mesaowubotiwaajon mono galengia menj batugianon luae qen aon laligowu.” Kianj.

10

Loemba mesaonj aooawaa qaaya

Mat 19.1-12; Luuk 16.18

¹ Jiisasnon waama Kaperneam gomanj mesaonj Jordan apu koton leegen kema metetereen kamaan mombo apu ii koton Judia prowinsnon karo. Karo ejemba tuunjelembenon mombo iwaanon ajoroogi ama laligoroti, iikawaa so mombo kuma onono.

² Kuma onono Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) tosianon iwaanon kanj qaawaa timbinon horowombaa angobato menj munj kokaen qisin mugi, “Ejanon embia mesaowaati een, iikanon Kana qaa uuguwaa me qaago?”

³ Qisin mugi meleema kokaen injjoro, “Moosesnon iikawaa qaaya no-maen jenj koton ononota eja?”

⁴ * Kaen injjoro kokaen ijogi, “Ejanon mesaonj aoo papia oonjo embia saanon mesaowaa. Moosesnon kaen jenj kotorota eja.”

⁵ Kaen ijogi kokaen jenj onono, “Iinon mono uugia kotigaajon ama jenkooto kaen onon onono. ⁶ * Onon ononoto, Anutunon kanakanaiyanon ilawoila kuuya mokoloroti, kamba iikanondeen ‘Eja ano emba laligowutiwaajon mokoloon onono. ⁷ * Kawaajon ejanon mono nemuymanja oromesaon embiaanon kema qokotaaro ⁸ yoronon sele motoonjo koloon laligowao. Kaen koloon toroqen woi mende koloajaoto, sele motoonjo koloon laligowao. ⁹ Anutunon eja ano emba mindirin ononoti, ejemba mojonon ii mono mende mendeema oromba.”

¹⁰ Jiisasnon kaen jenj onoma miri utanon uro gowokourutanon qaa iikawaajon mombo qisin mugi. ¹¹ * Qisin mugi kokaen injjoro, “Eja mojonon embia otaan embia mojon mewaati, iinon mono olonkalu serowilinj ambaa. ¹² Kaanagadeen embia mojonon loya otaan eja mojon mewaati, iinon mono olonkalu serowilinj ambaa.” Kianj.

* **9:47:** Mat 5.29   * **9:48:** Ais 66.24   * **9:50:** Mat 5.13; Luuk 14.34-35   * **10:4:** Dut 24.1-4;
Mat 5.31   * **10:6:** Jen 1.27; 5.2   * **10:7:** Jen 2.24   * **10:11:** Mat 5.32; 1 Kor 7.10-11

*Jiisasnoŋ merabora kotuegoŋ oŋono.**Mat 19.13-15; Luuk 18.15-17*

¹³ Ejemba toŋianon merabora boloboolo unuama Jiisasnoŋ oŋosiriwaatiwaajon iwaanon kagito, gowoko yoŋonon ejemba ii jen gewagon oŋonŋi. ¹⁴ Kaen angito, Jiisasnoŋ ii iima uuta boliro kokaen injjoro, “Merabora melaa mono oŋomesaogi noonon kawu. Anutunon ejemba kaanŋa ii bentotonŋa buŋa qeŋ oŋombaa. Kawaajon ii mende somonŋon oŋombu. ¹⁵ *Niinon qaa hoŋa moŋ kokaen injjowe mobu: Moŋnoŋ Anutuwaa bentotonŋa ii merabora kaanŋa buŋa mende qeŋ aowaati, iinon mono iikawaa uutanon keumambaa amamaawaa.” ¹⁶ Kaen jen tawoyanon ama doonŋon oŋoma boria wanŋianon ama kotuegoŋ oŋono. Kian.

*Jiisasnoŋ eja qabuŋayawo mombaa qambaŋmambaŋ qaa jero.**Mat 19.16-30; Luuk 18.18-30*

¹⁷ Jiisasnoŋ kanaiŋ kana kemambaa ano eja moŋnoŋ bobogariŋ iwaanon karo. Kan batanon kemeŋ simiŋ kuma kokaen qisiŋ muro, “Boi awaa, niinon mono nomaen ama laaligo kombombaŋ buŋa qeŋ aowenaga?”

¹⁸ Qisiŋ muro kokaen ijoro, “Noojon ‘Boi awaa,’ ii naambaajon jejan? Anutu motoonŋoyanon awaa kolooja. Eja moŋnoŋ ii kaanŋa awaa mende kolooja. ¹⁹ *Gii jojopan qaa koi modaboroŋan:

‘Moŋ mono mende qena komuwa. Serowiliŋ mono mende amba. Iwoi mono yoŋgoro mende mewa. Jenonkuukuu mono mende ama muba. Mono kalugon yoŋgoro mende mewa. Nemun manŋa mono goda qeŋ oromakeba.’”

²⁰ Kaen ijoro moma kokaen jero, “Boi, ii kuuya mono gbaworonanonŋa teŋ koma laligon waabe.”

²¹ Kaen jero Jiisasnoŋ uun iima uuwomboyanon jopagon mun kokaen ijoro, “Gii mono motoonŋonon amamaajan: Gii mono kema esuhinaga kuuya sewanŋa mewutiwaajon ana moneŋ karo ejemba wanaya oŋomba. Kaen ana esuhinaga somata totoon (milyon Kina kaanŋa) ii Siwe gomanon en gombaa. Kaen ama nii notaan kawa.” ²² Jiisasnoŋ kaen ijoroto, esuhinaya mamaga erotiwaajon ama qaa ii moma uuta bosoleero wosobiri moma een mesaon keno.

²³ Mesaon keno Jiisasnoŋ uuro kema karo gowokouruta kokaen injjoro, “Oyei! Ejemba moneŋ hinagiawo yoŋonon mono Anutuwaa bentotonon keubombaajon bimoon kupukapa kombuya.”

²⁴ Kaen injjoro gowoko yoŋonon ii moma waliŋgogito, Jiisasnoŋ toroqen kokaen injjoro, “Guanuruna, jemba daen yoŋonon moneŋ hinagia moma laarinkejuti, iyononon mono Anutuwaa bentoton uutanon keubombaajon bimoon kupukapa kombuya. ²⁵ Ii kokaen jen asarimanŋa: Oro somata kamel ii sosoro ootanon saanon mende keubaa. Iikawaa so ejemba qabuŋagiawo yoŋonon Anutuwaa bentoton uutanon keubombaajon bimoon amamaawuya.”

²⁶ Kaen injjoro moma aarun tililingon iyanŋiaajon kokaen jegi, “Oopopoon! Ejemba moronon mono Siwewaa buŋa koloonaga?”

²⁷ Kaen jegi Jiisasnoŋ uun injiima kokaen jero, “Ejembanon ii angobato meŋ osin amamaankejuto, Anutunon kaen mende amakeja. Anutunon mono iwoi kuuya saanon amakeja. Iinon iwoi moŋ ama memambaajon mende osin amamaankeja.” Kian.

* **10:15:** Mat 18.3   * **10:19:** Eks 20.12-16; Dut 5.16-20

Jiisaswaa gawonj memewaa turunja

²⁸ Piitononj qaa ii moma meleema Jiisas kokaen ijoro, “Moba, nononon ilawoila kuuya mesaonj gii gotaanj kaninj.”

²⁹ Ii moma Jiisasnonj kokaen ijoro, “Niinonj qaa honja monj kokaen injijowe mobu: Monjonj noo ano Oligaa Bunjawaajonj ama iwoi monj mesaoroti, ii jigo miria, dakoga, naambeeta, nemunmanja, meraborata me gawonj molalenja ii onjomesaoro Anutunonj mono iikawaa tawaya uugunj meleema muro seiwaa. ³⁰ Monjonj iwoi ii mesaoroti, Anutunonj mono tawaya ii 100:waa so toroqenj muro iyanjaa bunja koloowaa. Balombaa laaligononj sisiwerowero uutanonj laligowaato, jigo miri, dako, naambee, nemunmanj, merabora ano gawonj molalenja ii mono kitianonj koloonj mubaa ano kambanj kanagenjanonj laaligo kombonja tetegoya qaa bunja qenj aowaa. ³¹ *Kaenj koloowaato, uuta onjoononga mamaganonj kamakamaata koloowuya ano kamakamaata yonjoononga mamaganonj uuta koloowuya.” Kianj.

Komuwaatiwaa qaaya jero karoonj kolooro.

Mat 20.17-19; Luuk 18.31-34

³² Jiisasnonj gowokouruta yonjowo Jerusalem sitinonj ubombaajonj balonj kana kenji. Jiisasnonj wala keno gowokourutanonj gematanonj kema waliingogi ano ejemba gemagianonj kagiti iyonjononj mono toroko mogi. Kaenj anji Jiisasnonj gowokouruta 12 ii mombo horonj onjoma kanainj kuma onjono. Iwaanonj iwoi koloowaati, qaa ii jenj asarinj kokaen injijoro, ³³ “Mobu, anana mono Jerusalem ubonja. Iikanonj monjonj Siwe gomambaa Eja honja memelolo menj muro jigo gawonj galenj ano Kana qaawaa boi yonjoo borogianonj kemebaa. Yonjononj komuwaatiwaa qaaya jenj tegonj waba gawman yonjoo borogianonj oombuya. ³⁴ Oonji mepaegonj sulaapanj qenj ooli waayawononj qetaalinj talungowuya. Qetaalinj talunjonj qegi komuwaa. Komunj weenj karoonjanonj koomunonja waabaa.” Kianj.

Jeims Jon yorononj iwoiwaajonj weleni.

Mat 20.20-28

³⁵ Jiisasnonj kaen injijoro Zebediwaa merawoita Jeims ano Jon yorononj iwaanonj kema kokaen ijori, “Boi, norononj iwoi mombaajonj welema gonjoti, ii norombagiwaajonj mojo.”

³⁶ Ijori qisinj orono, “Orononj naa iwoi ama oromanjatiwaajonj mojao?”

³⁷ Qisinj orono kokaen ijori, “Giinonj saanonj jenj kotona noro goo asamaranonj eu uma monjonj boro dindinganonj ano monjonj boro qaniganonj rama iwoi kuuya galenj kombonaga.”

³⁸ *Kaenj ijiroto, Jiisasnonj kokaen irijoro, “Orononj iikawaa kania mende moma yagonj welenjao. Niinonj qambi aasonjowo nemanjati, orononj ii saanonj nenj siimbobolo mobaota me qaago? Jonkwororo nonjbanonj mulu menj nombuti, orononj ii mewao me qaago?”

³⁹ Irijoro moma jeri, “Ii saanonj mewota.”

Jeri kokaen irijoro, “Ii onjanonj. Niinonj qambi aasonjowo nemanjati, orononj ii kaanjadeenj newaota ano jonkwororo nonjbanonj mulu menj nombuti, iikanonj mono oro kaanagadeenj mulu menj orombuya. ⁴⁰ Menj orombuto, noo boro dindinanonj me qaninanonj morononj rabaati, niinonj qaa ii jenj kotomanjatiwaa so qaago. Anutunonj dunj woi ii daenj yoroojonj mozozonjgoroti, ii mono iyorojonj orono niwo rama iwoi kuuya galenj komakebonja.” Kianj.

Galenj honjanonj mono welenjqeqe kolooja.

* **10:31:** Mat 20.16; Luuk 13.30   * **10:38:** Luuk 12.50

41 Jeims Jon yoronon kaen weleni alauruta 10 yononon ii moma kanain uubologa mogi. 42 *Kaen mogito, Jiisasnon onoono kagi kokaen injoro, "Namowaa kantria kantria yonoo jawingianon galen koma onombonatiwaajon jejuti, iyononon mono eja pon taninaen ama onomakeju. Yonoo somatagianon mono qaa jen koton ejemba mindingon onoma kuusungia qendeemakeju. Ono kaniagia ii saanon moju. 43 *Onoo batugianon sili iikaanja koloowaboto, monon onoo batugianon somatagia koloomambaajon moji, iinon mono welen qen onoma laligowa. 44 Kaanagadeen monon onoo batugianon uuta laligomambaa moji, iinon mono kuuya onoo newo baagianon laligon welenqeqegia omaya kolooa. 45 Siwe gomambaa Eja honanon mono kaanagadeen sili kaanja qendeema iyanja welen qen mubutiwaajon ama mende kamaaroto, welen qen onoma ejemba kuuya onoo dowegia memambaajon ama kamaarota laaligoya qeleema mesaowaa."

Bartimeus jaaya gooro metooro.

Mat 20.29-34; Luuk 18.35-43

46 Jiisasnon gowokouruta yonowo Jeriko sitinon kagi. Kan siti ii mesaowambaajon angi ejemba tuunlembenon onotaan gemagianon kagi. Kaen kagi jaagoo eja qata Bartimeus, Timeuswaa meria iinon monen ano nene mubutiwaajon welema onoma kana goraayanon raro. 47 Raro "Nazaret eja Jiisas kaja," jegi moma kanain kokaen qaro, "Jiisas Deiwidwaa gbilia, mono kiankomun nomba!"

48 Kaen qaro mamaganon qaa bogoro rabaatiwaajon qotogon mugito, iinon kaparan koma qaro. "Deiwidwaa gbilia, giinon mono kiankomun nomba!"

49 Qaro Jiisasnon moma doron ama kokaen jero, "Saanon qagi koi kawa." Kaen jero jaagoo eja ii qama kokaen ijogi, "Goojon qaja. Kawaajon mono satiin qena kamaaro waama kawa."

50 Ii moma malekuya qetegon gilij porasak waama nama Jiisaswaanon keno.

51 Keno kokaen qisij muro, "Alana, niinon naa iwoiga ama gomanatiwaajon mojan?" Kaen qisij muro jaagoo ejanon jero, "Somatana, nii jaana mombo uumambaajon mojen."

52 Kaen jero Jiisasnon kokaen ijoro, "Momalaariganon mono men qeangon gonja. Mono saanon kemba." Kaen ijoro jaa kota iikanondeen tooro uun gemagianon Jiisas otaan keno. Kian.

11

Jiisas Jerusalem uro mare kongi.

Mat 21.1-11; Luuk 19.28-40; Jon 12.12-19

1 Jiisasnon gowokouruta yonowo Jerusalem siti dodowin Betfage ano Betani goman woi kosogaranon kan Oil gere baananon uma gowokowoita woi wasin oromambaajon ama 2 kokaen irijoro, "Goman bagiaagen raji, mono iikanon kembao. Kema iikanon keuma dongi melaa kasanon somongogi nanji, ii iikanondeen mokoloowaota. Ii dongi sagbiliaga, eja monon qaganon mende rarataga. Ii mono isama men koi kawao. 3 Aisni monon 'Naambaajon kaen anjao?' jen qisij orono kokaen ijowao, 'Ponnananon iikawaajon amamaan jero kajota kamban mende koriro mombo meleeno kawaa.'"

* 10:42: Luuk 22.25-26 * 10:43: Mat 23.11; Maak 9.35; Luuk 22.26

⁴ Kaen irijon wasin orono kema dongi sagbilia kana goraayanon miri mombaa nagu qaa ootanon kasanon somongogi nano mokoloon isani. ⁵ Aisna eja tosia iikanon nangiti, iyononon iriima kokaen qisin orongi, “Hei, nomaen nambojen dongi mela isanjao?”

⁶ Kaen qisin orongi Jiisaswaanon irijorotiwaas so jeri moma “Saanon men kembao,” jegi. ⁷ Jegi men Jiisaswaanon kari malekugia qetegon dongi melaawaa qaganon angi uma raro. ⁸ Kaan rama keno ejemba jaasonggoyanon goda qen malekugia qetegon kana somatanon tambongi tosianon balon korianon kema gere sena memburaatin tambongi. ⁹ *Tambongi ejemba wala koma horon kengiti ano gematanon otaan kagiti, iyononon kokaen jen qagi, “Hoosana! Oowe oowe! Anutu mepeseejon. Pombaa qatanon kawaati, Anutunon mono ii kotuegon muba. ¹⁰ Ambonana Kin Deiwidnon kantri toton koma galen koma ononoti, kamban iikaananon mono mombo kan nononja. Oo Anutu mono kantri totonana kotuegowa. Hoosana! Qabunaga mepeseenin euwaa euyanon uja. Oowe oowe!”

¹¹ Kaen qagi Jerusalem sitinon uma jiwowon jigowaa toton uutanon keno. Iikanon liligon ilawoila kuuya iiro mare kolooro kamaan gowokouruta 12 yonowo jigo mesaon Betani gomanon kema egi. Kian.

Jiisasnon fig gere mon qasuaaro gororongoro.

Mat 21.18-19

¹² En umugawodeen waama gowokouruta yonowo Betani goman mesaon kengi Jiisasnon nenewaa komuro. ¹³ Nenewaa komun uuro keno fig gere mon* senjowo nano iiro. Iima “Sena uutanon hona raro mokoloon newenaga,” jen fig gerewaa kanianon keno. Kenoto, honaa kambananon mende torirotiwaajon senagadeen nano iiro. ¹⁴ Kaen iima gere ii kokaen jen muro, “Mononon mono honaa mombo mende newa.”

Kaen jen muro qaa ii gowokourutanon mogi. Kian.

Jiisasnon jiwowon jigo jen kobooro.

Mat 21.12-17; Luuk 19.45-48; Jon 2.13-22

¹⁵ Kema laligon Jerusalem sitinon ugi Jiisasnon jiwowon jigowaa toton uutanon keno. Iikanon ejemba injiuro esuhina sewanja mewutiwaajon angi sewanja megiti, ii kanain konjoma onono kamaagi. Monen utekute ejemba yonoo raragia metaama meleeno kengi. Kaanagadeen kewo sewanjia mewutiwaajon angit, iyonoo dur raragia ii kaanjadeen riitano kengi. ¹⁶ Somben kowoga koton iwoi elaan keuma kaamawaa kania ii somongoro. ¹⁷ *Iikaen ama kuma onoma kokaen injiuro, “Aisaianon qaa mon kokaen oorota eja, ‘Noo jigonanon mono gomanja gomanja kuuya yonoo qamakooli miri kolooawaatiwaajon qabu.’ Qaa ii ejato, ononon ii utegogi kikekakasililin eja yonoo kobaa kaanja kolooja.”

¹⁸ Kaen injiuro ejemba tuun kuuya yononon iikawaajon newogia tegoro waliingogi. Kawaajon jigo gawon galen ano kana qaawaa boi yononon ii moma Jiisaswaanon toroko moma amin moma kokaen jegi, “Ii mono nomaen jenin qegi komunaga?”

¹⁹ Mare kolooro Jiisasnon gowokouruta yonowo siti mesaon seleenjen kema egi. Kian.

Fig gerenon gororongoro iigi.

Mat 21.20-22

* **11:9:** Ond 118.25-26 * **11:13:** Fig ii jao gerewaa alia mon. Ii gawongianon komogi kota ainjowo kolooro mamaga nen laligogi. * **11:17:** Ais 56.7; Jer 7.11

²⁰ Eñ umugawodeen waama kanaanon kema fig gere ii uuguwombaaon ama gere ii iigi tiitawo gororonon nano. ²¹ Nano Piitonon Jiisaswaanon qaa romonon kokaen ijoro, “Somatana iiba, fig gere qasuaanati, ii mono gororonon nanja.”

²² Ijoro Jiisasnon kokaen meleeno, “Anutu momalaarin ii mono pondan men laligowu.” ²³ *Niinon qaa hona mon kokaen injowe mobu, “Monon qaayaa hona koloowaatiwaajon uuwoi mende moma baanja kokawaa toyaaon kokaen jen kotonaga, ‘Mono baanja koi qetegon waama kema kowenon amba.’ Kaen jen koton Anutu moma laariro hona mono iikawaa so koloowaa. ²⁴ Kawaajon niinon kokaen injowe mobu: Naa iwoiwaajon qisij qama kooliwuti, ii kuuya bunja qen aodaborojoni, iikaen moma laariigi mono bunjagia koloowaa. ²⁵ *Onjo nama Anutu qama kooligi monon aliaa koposowaajon uubologa mobaati een, koposoya ii mono mesaowu. Kaen ambuti een, onjo Mangia Siwe gomanon laligoji, iinon mono kaanjadeen onjo singisongogia mesaowaa. ²⁶ (Onjo tosaanja yonoonon singisonggo mende mesaowuti een, onjo Mangia Siwe gomanon laligoji, iinon mono kaanjadeen onjo singisongogia mende mesaowaa.)” Kianj.

Jotamemeya yononon Jiisaswaa ku-usunjaajon qisigi.

Mat 21.23-27; Luuk 20.1-8

²⁷ Jiisasnon gowokouruta yonowo mombo Jerusalem sitinon ugi. Uma jiwowon jigowaa toton uutanon kema karo jigo gawon galen, kana qaawaa boi ano kantriwaa jotamemeya tosaanja yononon iwaanon kougi. ²⁸ Kouma kokaen qisij mug, “Gii kokanon iwoi anjanji, ii mono moronon jen koton gono amakejan? Ii mewagiwaa ku-usunja ii mono moronon gono?”

²⁹ Qisij mug kokaen meleema onono, “Niinon kaanjagadeen qaa mon qisij onomanja. Ii meleema nongji niinon kaanjagadeen moronon ku-usun nono ilawoila koi amakejenji, ii injomanja. ³⁰ Jonon ejemba oomulu men onoma laligoroti, iinon iikawaa ku-usunja ii dakaya mero? Siwe Toyanon muro me bolon toyanon mug? Ii mono nijowu.”

³¹ Kaen meleema onono batugianon amin moma kokaen jegi, “Ku-usunanon Siwenonnga asugiro,’ kaen jewonati een, iinon mono kokaen jewaa: ‘Ononon mono naambaajon Jon mende moma laarin mug?’ Ii mende sokonja. ³² Me ‘Balon ejemba yonoononnga asugiro,’ jewonaga? Ii mende sokonja.” Ejemba kuuyanon Jombaajon ‘Onanon gejatootoo ejaga koloaja,’ jegitiwaajon ama ejemba tuun yonoonon toroko moma ii jewombaaajon amamaagi. ³³ Kawaajon “Ii mende mojon,” meleengi. Kaen meleengi Jiisasnon kokaen injoro, “Kaen ano niinon kaanjagadeen ilawoila koi amakejeniwaa ku-usunja moronon nonoti, ii mende injomanja.” Kianj.

12

Wain kasa gawon galen bologa yonoo sareqaa

Mat 21.33-46; Luuk 20.9-19

¹ *Jiisasnon kanain ejemba sareqaanon kokaen injoro, “Eja monon wain kasa gawon mon koma komoro. Koma komoma sopaya men liligoro. Men liligon wain juu somata jamonon mero. Iikanon waimbaa hona ama kanaanon risuaagi apuyanon lalanon kemero. Wain juu somata ii men wain yongoro mewubotiwaajon galen meme jake koriga kowiawo mero. Iwoi kuuya medaboron wain gawon galen tosaanja mokolon onoma kokaen injoro, ‘Mono gawon men honaa bakaya ononngia men bakaya toya nii

* **11:23:** Mat 17:20; 1 Kor 13.2   * **11:25:** Mat 6.14-15   * **12:1:** Ais 5.1-2

nombu.’ Kaen jen somonjon gawon ii borogianon ama onjomesaon kantri monjon kema laligoro. ² Laligon laligoro hona momogorotiwaa kambaŋa (gbani 5) toriro iikanon welenqeqeya mon wasin muro galeŋ yonoonon kema wain gawon honaa bakaya mubutiwaaŋon jero. ³ Jeroto, galeŋ yononon ii men somonjon koobinon qeŋ otaagi bobora eleeno. ⁴ Kawaa gematanon welen eja mon wasiro yonoonon keno waŋa qosoma gamu qeŋ mugi. ⁵ Kawaa gematanon welen eja mon mombo wasiro keno qegi komuro. Kaanjadeen eja tosaana mamaga wasin onono tosia koobinon sagorogoro unuŋ tosia unugi komugi. ⁶ Kaen angi wain gawon toyanon qaa mongama jero, ‘Neenaa wombo merana motoonjo iikayadeen laligoja. Ii mono goda qeŋ mubuya me nomaen?’ Kaen jen konoga kian meria wasiro yonoonon keno. ⁷ Kenoto, karo iima batugianon kokaen jegi, ‘Iinon mono borosamoya kokawaa toya koloowaa. Ayo, mono men qeniŋ komuro wain kasa gawon kokanon mono ananaa buŋa koloowaa.’ ⁸ Kaen jen qelanin men somonjon qegi komuro qamoya gawon sopa seleengen hagogi kemero. ⁹ “Wain gawon toyanon ii moma mono nomaen ambaa? Iinon mono anjo kan gawon galeŋ ii kondeema onjombaa ano gawon galeŋ dologa mokoloon onoma wain kasa gawonja ii yonoo borogianon ambaa. ¹⁰ *Buŋa Terenon qaa koi weenqogi me qaago?”

‘Miri meme yononon jamo tando mon gema qeŋ een mesaogi raroti, iikanon mono tando kombombaŋa kolooro mokolooŋi. Iikanon riiro mirinon mono riima kamaan kombaa.

¹¹ Ponjon tando ii kuuro jaanananon iinin qabuŋayawo kolooro waliŋgonkejon.”’

¹² Jiisasnon kaen injoro galeŋ yononon qaa iikawaa kania moma asarin kokaen jegi. “Sareqaa ii mono nonooŋa jeja.” Kawaaŋon ii men somongowmbaaŋon mogito, ejemba tuunjeleembe yonooŋon toroko moma amamaan mesaon kenŋi. Kian.

Takis aambaa Jiisas angobato men mugi.

Mat 22.15-22; Luuk 20.20-26

¹³ Juuda jotamemeya yononon Farisii ano gawana Herodwaa paati alauruta tosia wasin onoma kokaen injogi, “Ono mono Jiisaswaanon kema qisin qaawaa timbinon horon gbadoon mubu.” Kaen injogi Jiisaswaanon kagi. ¹⁴ Jiisaswaanon kan kokaen ijogi, “Boi, giinon eja hona koloonjan, nono ii mojon. Giinon ejemba tosia mende injisosoron tosia mende qetama onomakejanto, so motoongonon gosin nonomakejan. Kawaaŋon kuun gonŋi mende dogon somata mende esuun onomakejanto, Anutuwaanon kana ii qaa hona otaan kuma nonomakejan. Giinon Anutuwaanon qaa dindina iikanon uuta ano kamaanqeqeta motoondeen kuuya jen mindinon nonomakejan. Kawaaŋon nono siisa-kimbaaŋon takis ama iikanon Mooseswaa Kana qaa songiwonja me qaago? Ii anin sokonja me qaago?”

¹⁵ Kaen ijogi arenŋia qolonmolonŋoya ii moma koton kokaen injoro, “Ono naambaajon qaawaa timbinon ama nombombaajon angobato men nonju? Saanon silwa moneŋ mon men kagi iiman.”

¹⁶ Kaen injoro ii men kagi kokaen qisin onono. “Morowaa unayaga ano qataga ii koi oogita eja?” “Ii Siisa-kimbaa.” Kaen meleema jegi.

¹⁷ Jegi kokaen injoro, “Kaen kolooro iwoi Siisa-kimbaa unayawo ii mono iwaa buŋa munkebu. Iwoi Anutuwaa unayawo eji, ii mono Anutuwaa buŋa qewu.” Kaen injoro iwaajon mamaga waliŋgogi. Kian.

* 12:10: Ond 118.22-23

*Koomunonga waawaataa anjgobato menj mugi.**Mat 22.23-33; Luuk 20.27-40*

18 *Sadusii (Jigo gawombaa kaparanjonkon) yononon “Komugiti, iyononon mende waabuya,” jenj laligogi. Yonoononga tosianon Jisaswaanon kanj kokaen qisin mugi, 19 * “Boi, Mooseson kokaen jenj koton nononota eja,

‘Eja monj emba mero merabora mende koloogi komunj maloya eenj mesaoro koganon saanon maloya ii menj gbili mekoloonj muro dataa qa menj laligowaa.’

20 “Moba! Kamban monjon daremunj 7 laligogi. Dagia mutuyanon emba menj laligonj gbilia qaa eenj laligonj komuro. 21 Komuro koganon maloya ii menj laligonj kaanagadeen gbilia qaa eenj komuro. Komuro koga monj iwaa gematanon iikanonj emba iikayadeen menj laligonj eenj komuro.

22 Kaanadeen daremunj 7 kuuya yonononj emba motoonggo iikayadeen menj gbilia qaa laligonj komudaborogi. Kuuya komugi konoga malogia ii kaanjadeen komuro. 23 Giinonj ‘Komugiti, iyonononj gbilin waabuya,’ jejanto, nono ii mende moma laarijon. Moba, eja 7 kuuya ii ororonj waabuyagati eenj, emba motoonggo ii embagiaga megj laligorotiwaajonj ama mono morowaa embiaga koloonaga?”

24 Kaen qisigi Jisasnonj meleema kokaen injjoro, “Onjo qaa jenj sooj. Uumeleembaa Buja Tereya ano Anutuwaa ku-usunja mende moma kotojutiwaajonj mono jinjaun amakeju. 25 Onjanonj, koomunonga waama kamban iikanonj loemba mende koloowuyato, gajoba yonononj Siwe gomanonj laligojuti kaanja koloonj laligowuya. 26 *Mobu! Komugiti, iyonononj gbilin waabutiwaa qaaya ii Mooseswaa Buknonj kokaen eja: Somanj bambanonj gere bolanj asuginj mende jenj kotoroti, onjo sundu ii weengogi me qaago? Anutunonj iikanonj Mooses kokaen ijoro,

‘Niinonj Anutu Aabrahambaa Ponj, Aisakwaa Ponj ano Jeikobwaa Ponja laligonj waama laligojen.’

27 “Isi wanjale karoonj yonononj Anutuwo laligonj kotiinj ubuya. Anutunonj koomuya yonoo Pongia qaagoto, laaligo kombombanja laligojuti, mono iyonoo Pongiaga kolooja. Oo Sadusii (Jigo gawombaa kaparanjonkonj paati) onjo mono qaa mamaga moma soonkeju.” Kaenj meleeno.

*Jojopanj qaa wanj woi ii nomaen?**Mat 22.34-40; Luuk 10.25-28*

28 *Jisasnonj Sadusii (Jigo gawombaa kaparanjonkon) yonowo aminj moma jenj sororogonj meleema onjonoti, ii kana qaawaa boi eja monjonj moro. Iikaanj moma jaasewanjonj kouma kokaen qisin muro, “Jojopanj qaa kuuya iikanonjga wanj somata ii nomaen?”

29 *Qisinj muro meleeno, “Wanj somata ii kokaenj,

‘Israel kanageso mobu! Anutunonj motoonggo ananaa Ponjana kolooja. Bensakonj iwoi monjonj qaago.

30 Kawaaajonj uugabaga, unjaga, roromonjgoga ano ku-usunja kuuya, iikanonj mono Ponj Anutuga uunonj jopagonj munj laligowa.’

31 * “Jojopanj qaa iikawaa alia ii kokaenj,

‘Geenja jopagonj aonkejani, iikaanadeenj mono ejemba kuuya jopagonj onjoma laligowa.’

Jojopanj qaa monjonj mono qaa woi ii mende uruuguja.”

* 12:18: Apo 23.8 * 12:19: Dut 25.5 * 12:26: Eks 3.6 * 12:28: Luuk 10.25-28 * 12:29:

Dut 6.4-5 * 12:31: Lew 19.18

³² *Jiisasnoŋ Kana qaawaa boiyaaŋon kaen meleeno ijoro, “Boi, gii qaa dindiŋa jejan. Anutunonŋ motoonŋo koloŋo. Beŋsakoŋ iwoi moŋŋonŋ qaago. ³³ *Gii uugabaga, momakootoga kuuya ano ku-usunŋa kuuya, iikanonŋ mono Ponŋ Anutuga uujopagonŋ munŋ laligowa. Ano geenŋa jopagonŋ aonŋkejanŋ, iikaanŋadeenŋ mono ejemba kuuya jopagonŋ oŋoma laligowa. Jojopanŋ qaa woi iikanonŋ wanŋa somata koloŋo. Ii tenŋ kombagi, iikanonŋ mono siimolonŋ kuuya ano nandunŋ mamatewoo tosia unjuuguja.” ³⁴ Kaenŋ ijoro Jiisasnoŋ uurononŋgoya moro sokono kokaenŋ ijoro, “Gii Anutuwaawaa bentotononŋ keumambaa dodowijanŋ,” Kaenŋ aminŋ mori ejemba kuuya yonŋononŋ Jiisas toroŋenŋ qisiŋ mubombaajonŋ kokodundunŋ ama mesaogi. Kianŋ.

Kraist ii kinŋ Deiwidwaa Poŋa ano gbiliga.

Mat 22.41-46; Luuk 20.41-44

³⁵ Jiisasnoŋ jiwowonŋ jigononŋ nama Buŋa qaa kuma oŋoma kokaenŋ qisiŋ onono, “Kraistnoŋ kinŋ Deiwidwaa gbiliga koloŋo, kana qaawaa boi yonŋononŋ qaa ii nomaembaajonŋ jenŋkeju? ³⁶ *Deiwidnoŋ anŋo Unŋa Toroyanonŋ sololoonŋ muro kokaenŋ jero,

‘Anutunonŋ nama noo Poŋna kokaenŋ ijoro: Giinonŋ mono kanŋ noo boro dindinanonŋ rana niinonŋ kambanŋ biiwianonŋ kereuruga riinŋ riitama haamo ama oŋoma goo kana baaganonŋ ama oŋomaŋa. Kambanŋ ii kanŋ kuuwaatiwaa so mono asamararanonŋ koi rabaga.’

³⁷ Deiwidnoŋ anŋo kaenŋ jenŋ qata ‘noo Poŋna jeja.’ Poŋna jenŋ mono nomaenŋ ama iwaa gbiliga kaanŋagadeenŋ koloŋonaga?’ Kaenŋ jero ejemba tuunŋleembe yonŋononŋ Jiisaswaa qaayaa siinŋa moma geja anŋi. Kianŋ.

Uumeleembaa selesele laaligowaa galenŋ meme qaa.

Mat 23.1-36; Luuk 20.45-47

³⁸ Jiisasnoŋ kuma oŋoma toroŋenŋ kokaenŋ inŋijoro, “Onŋo mono kana qaawaa boiya yonŋooŋonŋ galenŋ menŋ laligowu. Yonŋononŋ maleku koriga mouma kema kanŋ qendeema oŋombombaajonŋ momakeju ano maaketnoŋ me kananonŋ ejemba inŋiigi jolonŋia jewutiwaajonŋ momakeju. ³⁹ Qamakooli miri jaaqeqeyanonŋ enŋ rabombaajonŋ siinŋa momakeju ano jejelombanonŋ durŋ jaaya iikanonŋ jegenjegenŋ rabombaajonŋ momakeju. ⁴⁰ Yonŋononŋ malo yonŋoononŋ miri iwoi bidaanŋ baagonŋ anŋalinŋ oŋomakeju ano qabuŋagia koloowaatiwaajonŋ qamakooli koriga koriga qama koolinŋ totogianonŋ qenŋkeju. Kawaajonŋ Anutunonŋ qaagia jenŋ tegonŋ ironŋa uutaga meleeno qagianonŋ ubaa.” Kianŋ.

Emba malo moŋŋonŋ nandunŋ honŋa ano.

Luuk 21.1-4

⁴¹ Jiisasnoŋ jiwowonŋ jigononŋ nandunŋ katapa somataa gematanonŋ raro ejembanonŋ monenŋ iikanonŋ anŋi kemero uunŋ inŋiuro. Ejemba qabuŋa ano esuhinagiawo mamaga yonŋononŋ kouma kina monenŋ mamaga anŋi kemero. ⁴² Anŋi kemero malo wanaya moŋŋonŋ kouma soojaakota woi, ii toiya osoga kaanŋa ano kemero. ⁴³ Jiisasnoŋ ii iima gowokouruta koma horonŋ oŋoma kokaenŋ inŋijoro, “Niinonŋ qaa honŋa moŋ kokaenŋ inŋijurwa mobu: Malo wanaya koi kanonŋ nandunŋ anŋi, ii mono tosaanŋa kuuya yonŋononŋ iwoi katapanonŋ anŋi kemeji, iikawaa soya uugunŋ anŋa. ⁴⁴ Kuuya yonŋononŋ monenŋia mamaga enŋ oŋono kitiagadeenŋ anŋuto, emba koi kanonŋ mono koroboro laligojiwaa so ilawoilaya kuuya andaboronŋ eenŋ totoonŋkota laligowaa.” Kianŋ.

* 12:32: Dut 4.35 * 12:33: Hoos 6.6 * 12:36: Ond 110.1

13

Jiwowon jigonon kondemdeen koloowaa.

Mat 24.1-2; Luuk 21.5-6

¹ Jiisasnon jiwowon jigo mesaon kamaaro gowokouruta yonoononga mononon kokaen ijoro, “Boi iiba! Jigowaa toton uutanon miria miria ii mono damuyawo. Ii jamo somasomatanon menj kaiterenon menjerenngogita awaasari nanja.”

² Jiisasnon ii moma qaa kokaen meleeno, “Jigowaa toton uutanon miri somata waangiwawo kuuya koi injijanto, ii mono kondeengi miriwaa jamo mon ii jamo mombaa qaganon mende ewaato, qeqelala qen saoyagadeen ewaa.”

Kakasiliin ano sisiwerowero koloowaa.

Mat 24.3-14; Luuk 21.7-19

³ Kaen jero Oil gere baananon uma leegen endu jiwowon jigonon nanoti, ii iima ragi. Iikanon rama Piito, Jeims, Jon ano Andruu yononon Jiisas iyanagadeen horon kokaen qisin mugi, ⁴ “Boi, qaa jejani, iikawaa hona mono naa kambanon asugiwaa ano iwoi kuuya ii kanain asugidaborowaati, iikawaa aiweseyanon mono nomaen asugiwaa? Ii saanon jena mobona.”

⁵ Kaen qisin mugi kanain kokaen inji, “Mononon angomokolon ano jinjan qen kembubutiwaajon mono galengia menj aon laligowu. ⁶ “Ejemba magaganon asugin noo qananon kokaen jewuya, ‘Niinon Kraist koloojen.’ Kaen menj ejemba mamaga tiligon onjombuya. ⁷ Ono manjawa bujuya ano otona kolooro momakebua. Ii moma jenengia mende oronkeba. Iwoi kaanja ii walagadeen koloowaatiwaa jejeta. Ii koloowaato, namowaa kambanonon mono iikanondeen uulanawo mende tegowaa. ⁸ Kantri mononon kantri monon unuwombaaajon waabuya. Ejemba tuun mononon tuun monon yonow aon qen aowombaaajon waabuya. Balona balona kanon nan somasomata menj namo qonjoma meleeno kemenkeba. Kaanagadeen bodi gomanja gomanja asugin enj ubaa. Iwoi kaanja ii emba korowonon masu kanain ununkejiwaa so. Namowaa kambanonon mono iikawaa so kanaidaboromambaaajon ambaa.

⁹ * “Kaen koloowaato, onjo galengia awagadeen menj aon laligowu. Ejembanon onjo horon qaa jakeyanon onjooma qamakooli mirigianon qaa gawon menj koobinon unuwuya. Tosianon noojon ama unuangi kantria kantria yonoo eja pon ano gawana yonoo jaasewangianon nambuya. Kaen nama noo kania naanjon jegi mobuya. ¹⁰ Oligaa Bunja koi mono waladeen namonon kantria kantria kuuya yonoojon menj seidaborogigo namowaa kambanonon iikawaa gematanon tegowaa. ¹¹ Horon unuama qaa jakeyanon onjooj nambuti, kamban iikanon qaa nomaen jewonagati, iikawaa majakakaya ii waladeen mende mobu. Unja Toroyanon aua iikanondeen qaa onjombaati, mono ii jewu. Onjooj uugiaajon qaa mende jewuto, Unja Toroyanon mono uugia sololoo qaa jewuya. ¹² Uumeleembaa motoya mononon daremunja uuta meleenotiwaajon ama ii memelolo mero qaa jakeyanon onjooj qegi komuwaa. Kaanagadeen ama mononon meraboraanja memelolo mero komuwaa ano meraboraanja yononon nemunmanjurugia qetama onjoma jegi unugi komuwuya. ¹³ * Kantria kantria yononon noo ganaajon ama kazi ama onjooj laligowuyato, mononon kaparan koma kotiin bon qen nama laligoro namowaa kambanonon tegowaati, iinon mono oyanboyan bunja qen aowaa.” Kian.

* **13:9:** Mat 10.17-20; Luuk 12.11-12   * **13:13:** Mat 10.22

Jerusalem sitiwaa kondemoneej uuduuduuyawo

Mat 24.15-28; Luuk 21.20-24

14 **Kanagen tosonian kan kondemoneej ama iwoi angonjorayawo jigonoj mende aambaa so ii alatanon anji nano iibuti, kamban iikanon judia prowinsnoy laligowuti, onononj mono misingonj horonj baanjonj kembu. Qaa koi weengowaati, iinonj mono saanonj geja ama moma kotowa. 15 *Miri kosianonj sombenonj laligowaati, iinonj mono kamaan iwoiya memambaajonj miri uutanonj mende uba. 16 Gawononj kema laligowaati, iinonj mono kaanagadeej malekuya memambaajonj eleema mirinonj mende kema. 17 Yei! Emba korowo ano merabora ajunonj yonononj kamban iikanonj nomaenj uulanawo kembuyaga. 18 Kawaajonj iwoi ii konj haamo kambanjonj mende koloowaatiwaaajonj qama koolinjebu. 19 *Kamban iikanonj kakasililin jekania boorongia koloowaa. Kakasililin soya kaanja ii wala eenanonj kamban mongenj mende koloonj ero. Anutunonj iwoi kuuya mokoloroti, kamban iikanondeej kanainj kamban kokaamba laligonj waama kamban biiwianonj monj mende kolooro. Wala eenanonj mende kolooro ano kanagenj kamban monjonj mende koloowaa. Kawaajonj mono qama koolin laligonjkebu. 20 Pononj konjajilin kamban ii mende menj torinagati eenj, ejemba kuuyanonj mono tiwilaadaborowuyagato, ejemba iyanjaajonj meweengonj onjnoti, iyonjoojonj ama weenj iikawaa janggoya ii menj toriwaa.*

21 *“Kamban iikanonj kokaen jewuya, ‘Mobu! Kraistnonj koi laligoja,’ ano ‘Iibu! Hamoqeqe Toyanonj endu nanja.’ Monjonj kaen jewaati eenj, ii mono mende moma laariwu. 22 Ii kokaembaajonj: Hamoqeqe toya qolonjmolonggoya ano gejatootoo ejemba takapolakaya asuginj angoletoto ano aiwese jaamorota megijetombuya. Kaen letonjgi Anutunonj ejemba iyanjaajonj meweengonj onjnoti, ii kaanagadeej enkalolonj menj onjombutiwaa anjgobato menj kaparanj konjgi jinjaunj qewubo. Onononj galengjia awaagadeej menj aonj laligogi ii amamaawuyaga. 23 Niinonj iwoi kuuya ii mende kolooro waladeej kuuya injjowej moju. Ii wala jejenjwaaajonj ii mono uuwombogianonj ama galengjia menj aonj laligowu.”* Kianj.

Siwe gomambaa Eja honjanonj asugiwaa.

Mat 24.29-31; Luuk 21.25-28

24 **“Kakasililin ii tegoro kamban iikanondeej weenj jaayanonj injan kono koinjonj umunj kombaa. 25 *Sengelao yonononj sombinonga tegonj kamaawuya ano sombinonj utugoro iikawaa ilawoilaya ii raragija mesaonj enkalolonj anji soowaa. 26 *Kamban iikanonj Siwe gomambaa Eja honja iinonj koosu qaganonj karo iibuya. Ku-usunja somatanonj sakondindinawo asuganonj asugiro asamararanja iibuya. 27 Kanj Siwe gajobauruta wasinj onjono yonononj ejemba Anutunonj iyanjaajonj meweengonj onjnoti, ii balonj goraaya leele, eugenj emugenj iikanondeej kopepereej onjombuya.”* Kianj.

Noronj gerewaa sareqaa

Mat 24.32-35; Luuk 21.29-33

28 *“Ono mono noronj gere iima tania romonjonj sareqaa koi mobu. Borianonj apuyawo kolooro sengija lonjgogi ii iima moma kokaen jenkeju, ‘Weenj kamban dodowija.’ 29 Onononj kaanjadeej aiwese iikawaa so kolooro*

* **13:14:** Dan 9.27; 11.31; 12.11   * **13:15:** Luuk 17.31   * **13:19:** Dan 12.1; Ais 7.14   * **13:24:** Ais 13.10; Eze 32.7; Joel 2.10, 31; 3.15; Ais 6.12   * **13:25:** Ais 34.4; Joel 2.10; Ais 6.13   * **13:26:** Dan 7.13; Ais 1.7

iima moma asarinj mono kania kokaen jewu, 'Jiisasnonj mono nagunonj dodowija.' ³⁰ Niinonj qaa honj monj kokaen injjowe mobu: Ejemba koi kete namononj laligojuti, iyonononj mende komugi iwoi kuuya jejenj, ii mono iyonoo laaligo kambanjanonj koloowaa ³¹ Sombinj ano namo yorononj goronj qewaotato, noo Buñj qaananonj mono mende aliwaa." Kianj.

Jiisas kawaatiwaa kambanja ii monjonj mende moja.

Mat 24.36-44

³² * "Siwe gomambaa Eja honjanonj naa kambanonj kawaati, iikawaa weenja me aua kambanja ii monjonj monj mende moja. Siwenonj gajoba yonononj ii mende moju. Anutuwaa Merianonj kaanjadien ii mende moja. Ama anjodeen ii moja. ³³ Naa kambanonj asugiwaati, ii mende mojutiwaajonj onononj mono galenj menj aonj uugbiligibili laligowu. ³⁴ * "Ii sareqaa kokawaa so eja: Eja monjonj gomanj mesaonj kantri monjenj keno. Kemambaajonj ama galenuruta iwoi kuuya jenj kotonj onjoma naguwaa kiiya meria borogianonj ama usunja onjono. Ku-usunja onjoma welenqeqeuruta motomotoonj gawonjgia onjono. Onjoma laligonj nagu galenja kaanagadeen uugbiligibili laligowaatiwaajonj jenj kotonj muro. ³⁵ Miri toyanonj naa kambanonj eleema kawaati, ii mende moju. Mare me gomantiinja ruunjanonj kawaa me? Wengeranj suluro kawaa me? Weenj kouro kawaa me? Iikawaa so onjono ii mende mojutiwaajonj ama mono uugbiligibili laligowu. ³⁶ Onononj gaonj egi uulanawo kanj kaenj mokolonj onjombabo. ³⁷ Onjono mono uugbiligibili laligowu. Qaa ii gowokouruna onjoojonj jejenj, ii kaanagadeen alauruna kuuya onjoojonj motoonj jejenj: Onjono mono uugbiligibili laligowu." Kianj.

14

Jiisas qeninj komuwaatiwaajonj anjonan angj.

Mat 26.1-5; Luuk 22.1-2; Jon 11.45-53

¹ * Pasowa kendonj* ano bered yiistya qaa iikawaa kendonja toriri. Weenj woi tegoro kanonj kanaiwombaa ani jigo gawonj galenj ano Kana qaawaa boi yonononj ajoroogi. Ajoroonj nomaenj mondoninj Jiisas olonj menj qegi komunaga, iikawaa kania monjgama jenj gosigi. ² Monjgama gosinj kokaenj jegi, "Ejemba iringia soono kareña kareña koloowabotiwaajonj ii korisoro kendonj kambanjanonj ambombaajonj amamaawonja." Kaenj jegi.

Emba monjonj Jiisas apu unjkoowagawononj moriro.

Mat 26.6-13; Jon 12.1-8

³ * Jiisasnonj Betani gomanonj laligonj Saimon monj manimbaya menj solanjaniroti, iwaa mirinonj uma raro. Iikanonj nene nenj raro emba monjonj jamo kaaro monj menj iwaanonj karo. Kaaro ii lalu lanjonawo qata alabasta iikanonj memeta. Ii apu unjkoowagawo honja qata naad iikanonj saa qenj raro. Iinonj ii sewanja somatanonj menj kanj lalu aroya kotonj apuya Jiisaswaa wanjanonj qibibirinj moriro. ⁴ Moriro eja ragiti, iyonoononja tosanonj uugia boliro iyanjgiodeen kokaenj aminj mogi, "Naad apu ii mono naambaajonj kaenj tiwilaaja?" ⁵ Naad apu kelegawo ii sewanja mewutiwaajonj anagati eenj, saanonj weenj 300:waa tawaya uugunaga. Ii ejemba wanaya onjono sokonaga." Kaenj jenj emba ii jenj mugj.

* **13:32:** Mat 24.36 * **13:34:** Luuk 12.36-38 * **14:1:** Eks 12.1-27 * **14:1:** Kantri qata liijpt kanonj Pombaa gajobanonj sa iima koboonj unjuuguroti, kendonj iikawaa qata Koonj qaanonj Pasowa. Eks 12.15 * **14:3:** Luuk 7.37-38

⁶ Jen mugi Jiisasnoj kokaen injjoro, “Emba koi mono mende jen mubu. Naambaajon uuta menj boliju? Iinonj sili awaa ama sororogonj nono sokonja. ⁷ *Ejemba wanaya ii kambaña kambaña batugianonj laligogi awaa ama onjombonjatiwaajonj moma ii saanonj kambañ so ambuyato, niinonj onjoo batugianonj kambañ so mende laligomanja. ⁸ Iinonj ii iyanjaa nanamemenjaa so ama nonja. Niinonj komuwe roñ koma nombutiwaajonj saanonj waladeen seleno kelenonj nomorija. ⁹ Niinonj qaa honja monj kokaen injjowe mobu: Oligaa Buña koi kantri kanonj me kanonj jen seigi kambaati, iikanonj emba koi kanonj iwoi ama nonji, iikawaa bujuya ii kaangadeen jegi seiro iwaajonj romongonj laligowuya.” Kianj.

Juudasnoj Jiisas memelolo menj mumambaa uumotoonj ano.

Mat 26.14-16; Luuk 22.3-6

¹⁰ Gowokouruta 12 yonjooñga monj qata Juudas Iskariot iinonj Jiisas memelolo menj mumambaaajonj ama jigo gawonj galen yonjooñonj keno. ¹¹ Yonjooñonj kema qaaya jero ii moma uugia qeangoro sewanja monenj mubombaajonj qaa somonjgogi. Qaa somonjgogi Jiisas kambañ monjenj memelolo menj mumambaa kana monjgama kokobimbinj qen laligoro. Kianj.

Jiisasnoj gowoko yonjowo Pasowa lama negi.

Mat 26.17-25; Luuk 22.7-14, 21-23; Jon 13.21-30

¹² Bered yiistya qaa iikawaa kendonj ween mutuyanonj (Siikunenonj) siligia otaan pasowa lama monj qen onjkegi. Kawaajonj Jiisaswaa gowokourutanonj ijogi, “Boi, nono miri dakanonj kema pasowa lama goojonj mozozonjogonj newonja? Siingga nomaen eja?”

¹³ Kaen ijogi gowokowoitano woi kokaen jen wasin orono, “Oro Jerusalem sitinonj uri eja monj apu monjonj qindiin karo mokoloowaata. Mokolonj ii saanonj otaan kembao. ¹⁴ Keni mirinonj uro iikawaa toya kokaen ijowao, ‘Boinonj kokaen jeja: Saanonj miri uuta monj jen tegonj nonona iikanonj mira gowokouruna yonjowo pasowa lama newonja.’ ¹⁵ Kaen ijori toyanonj miri qaganonj eu uma uuta somata monj qendeema orombaa. Iikanonj duñ rara iwoi mozozonjogita raja. Ii qendeema orono iikanonj mono lama qen oowao.”

¹⁶ Kaen jero gowokowoitanoñ mesaonj sitinonj uma Jiisasnoj qaa jeroti, iikawaa so mokolonj nama lama qen onj mozozonjgori.

¹⁷ Gomanj tiiro Jiisasnoj gowokouruta 12 yonjowo miri iikanonj kougi.

¹⁸ *Kouma uma duñonj rama nene negi Jiisasnoj kokaen injjoro, “Niinonj qaa honja monj kokaen injjowe mobu: Onjooñonjga monj niwo nene nenj rajji, iinonj mono memelolo menj nombaa.”

¹⁹ Kaen injjoro moma uugianonj wosobiri moma kanainj anja anja qisin munj jegi, “Noojonja jewabo?”

²⁰ Qisinj mugi kokaen injjoro, “12 onjooñonjga monj niwo bered qaanjonj qendunjoji, iinonj. ²¹ Siwe gomambaa Eja honjanonj mono iwaajonj qaa oogita ejiwaa so namo mesaonj kembaa. Kambaato, memelolo menj mubaati, iwaajonj ‘Yei wosobiri!’ jen wanjinjingojen. Anutunonj mono ironja uuta meleema mubaa. Eja ii nemunjaa goronj uutanonjga mende koloonagati, iikanonj mono afaangonj munaga.” Kianj.

Pombo samonj konoga negi.

Mat 26.26-30; Luuk 22.14-20; 1 Kor 11.23-25

²² Nene nenj rama Jiisasnoj bered menj kotuegonj motonj onjoma kokaen jero, “Koi neenaa busuna. Ii mono menj newu.”

²³ Kaen jen wain qambi men dangisen jen onono kuuyanon qambi iikanonnga negi. ²⁴ *Negi kokaen injjoro, “Koi neenaa sana. Koi Anutunon ejemba yonowo soomonjo aren ano kotiiwaatiwaajon sana maagi ejemba mamaga hamo qen onombaa. ²⁵ Niinon qaa honja mon kokaen injjowe mobu: Niinon wain kasawaa honja kokanon mombo toroqen mende nemanja. Kanagej Anutuwaa bentoton uutanon eu raniñ jejelomban ambaati, ween iikanon mono wain apu qaita mon ii nemanja.”

²⁶ Kaen jero korisoro rii qama mesaon kema Oil gere baananon ugi. Kian.

Piitonon Jiisas qakoombaatiwaa jero.

Mat 26.31-35; Luuk 22.31-34; Jon 13.36-38

²⁷ *Uma Jiisasnon kokaen injjoro, “Gejatootoo eja monjon qaa mon kokaen orota eja,

‘Niinon galeñgia qewe lama tuujanon deembuya.’

Iikawaa so onjon kuuya uugia boliro nomesaon boratiwuya.

²⁸ *Boratigi nuwuyato, niinon mono koomunonja waama wala Galili prowinsnon kema iikanon asugin onomanja.”

²⁹ Kaen injjoro Piitonon kokaen ijoro, “Yononon kuuya uugia boliro gomesaon boratiwuti een, niinon mono kilen iikaan mende amanja.”

³⁰ Ijoro Jiisasnon jero, “Niinon qaa honja mon kokaen gijowe moba: Kurunon indin woi mende qaro giinon kete gomantiinanon qakooma nona indin karon kolowaa.”

³¹ Kaen jeroto, Piitonon kaparan koma kotikotii ano, “Boi, kaen qaagoto, nii nugi giwo motoon komuworagati, ii kilen niinon gii mende qakooma gomanja.” Gowoko tosaanja kuuyanon qaa iikayadeen jegi. Kian.

Jiisasnon Gezemane urukisinon qama kooliro.

Mat 26.36-46; Luuk 22.39-46

³² Kaen amin moma kema urukisi mon qata Gezemane iikanon keugi. Keuma gowokouruta kokaen injjoro, “Niinon endu kema qama kooliwe onjo mono kambar biiwianon koi rabu.” ³³ Kaen injjon Piito, Jeims ano Jon unuama kenji. Kenji Jiisasnon kanain konjilin kanjanawo moro kana boria qetegoro. ³⁴ Kaen ama kokaen injjoro, “Noo unanon mono kondun kondun koma waajiwaajon ama wosobiri mobe komukomuyawo ama nonja. Onjonon mono kokanon rama niwo gbili laligowonja.”

³⁵ Kaen injjon anodeen boronja mon toroqen kema simin kuma usugon siimbobolo kambanja ii Manaa jetaa so uuguwaatiwaajon qama kooliro.

³⁶ Qama koolin jero, “Aba Amana, gii iwoi mon mende men bimbijonkejaj. Kawaajon siimbobolowaa qambia koi mono nuamba. Nuanagati, ii noo siimbaa so qaagoto, mono geengaa uusiingga otaan kolowaa.”

³⁷ Kaen jen eleeno gowokouruta karon yononon gaon egi injiima Piito kokaen ijoro, “Saimon, gii gaon ejan me? Gii aua motoongoda gbili laligomambaajon mende kotiijan me? ³⁸ Unananon gbili laligowombaa siinja momakejonto, selenananon looloria kolooja. Kawaajon angobatonon kamaan unyawobotiwaajon mono qama koolin uugbiligbili laligowu.”

³⁹ Kaen ijoro mombo onomesaon kema qaa iikayadeen mombo jen gama kooliro. ⁴⁰ Qama koolin eleeno jaa lologia bombon mero mombo gaongadeen egi injiuro. Gaononja waama qaa meleembom-baajon onpopo qegi.

* 14:24: Eks 24.8; Jer 31.31-34

* 14:27: Zek 13.7

* 14:28: Mat 28.16

⁴¹ Jiisasnoŋ keno indin̄ karoon̄ kolooro eleema kan̄ kokaen̄ injjoro, “On̄o torogon̄ haamo men̄ gaongadeen̄ ewombaaŋon̄ moju me? Mobu! Moŋnoŋ Siwe gomambaa Eja hon̄a memelolo men̄ muro gawman̄ eja sisiwerowerogiawo yoŋoo borogianon̄ ubaati, iikawaa aua kamban̄an̄on̄ mono kan̄ kuuja. On̄oo gaon̄ ee kamban̄aŋa mono tegoja. ⁴² Mono waagi kembon̄. Mobu! Memelolo men̄ nombaati, iinon̄ mono kosere koi kaja.” Kian̄.

Jiisas qelanjin̄ men̄ somon̄gogi.

Mat 26.47-56; Luuk 22.47-53; Jon 18.3-12

⁴³ Jiisasnoŋ kaen̄ jen̄ nano iikanondeen̄ gowokouruta 12 yoŋoonon̄ga mon̄ qata Juudas iinon̄ tuun̄ mon̄ jeta men̄ on̄ono kougi. Jigo gawon̄ galen̄, Kana qaawaa boi ano kantriwaa jotamemeya yoŋonon̄ ii wasin̄ on̄on̄gi manjawaa soo somata ano wasagia men̄ kagi. ⁴⁴ Memelolo memambaa anoti, iinon̄ wala yoŋowo aiwese qaa kokaen̄ somon̄gon̄ injjoro, “Niinon̄ eja buuta kitor̄ neman̄ati, ii iima ‘Mono ii!’ jen̄ men̄ somon̄gon̄ tororo galen̄ koma kembu.”

⁴⁵ Kaen̄ jen̄ kan̄ iikanondeen̄ Jiisaswaanon̄ keuma “Oo kokona! (Boina!)” jen̄ buuta kitor̄ nero. ⁴⁶ Kitor̄ nero iima Jiisas qelanjin̄ men̄ somon̄gogi. ⁴⁷ Somon̄gogi kosianon̄ nan̄giti, iyoŋoonon̄ga moŋnoŋ manjawaa soo somata horon̄ jigo gawon̄ galen̄ wan̄aa welen̄qeqeya qen̄ geŋia kotogoro kamaaro. ⁴⁸ Jiisas somon̄gogi qaa kokaen̄ injjoro, “Nii kikekakasililin̄ ejaga qaagoto, kilen̄ noojon̄ kaen̄ moma manjawaa soo somata ano wasa men̄ noma somon̄gon̄ nombombaaŋon̄ kaju. ⁴⁹ *Niinon̄ ween̄ se jiwowon̄ jigonon̄ on̄owo nama Buŋa qaa kuma on̄oma laligowe mende non̄gito, iwoi koi mono Buŋa Terewaa qaayanon̄ hon̄awo koloowaatiwaaŋon̄ kolooja. ⁵⁰ Jiisas somon̄gogi gowoko yoŋonon̄ kuuya Jiisas mesaon̄ boratin̄ olon̄ koma ken̄gi. Kian̄.

Sagbili moŋnoŋ olon̄ koma keno.

⁵¹ Eja gbaworo moŋnoŋ opoqiisia taan̄a kokosiin̄ Jiisaswaa gematanon̄ otaan̄ keno. Opoya tosia mende mouma keno ii metaqetatan̄ meḡi. ⁵² Mewombaaŋon̄ amamaan̄ opoqiisia qetegogi lalan̄ olon̄ koma keno. Kian̄.

Jigowaa jotamemeya yoŋonon̄ Jiisaswaa qaa gawon̄ meḡi.

Mat 26.57-68; Luuk 22.54-55, 63-71; Jon 18.13-14, 19-24

⁵³ Jiisas somon̄gon̄ wama jigo gawon̄ galen̄ wan̄aa jin̄karon̄ mirinon̄ ken̄gi. Ken̄gi jigo gawon̄ galen̄ kuuya, kantriwaa jotamemeya ano Kana qaawaa boi yoŋonon̄ iikanon̄ kema ajoroogi. ⁵⁴ Ken̄gi Piitonon̄ sigensigen̄ on̄jotaan̄ jigo gawon̄ galen̄ wan̄aa jin̄karon̄ mirinon̄ keuma miriaa kiropo uutanon̄ uro. Uma welen̄qeqe eja yoŋoo batugianon̄ gere kosianon̄ rama konano. ⁵⁵ Kaen̄ raroto, jigo gawon̄ galen̄ ano jigo kaunsol̄ tuun̄ yoŋonon̄ Jiisaswaa selenon̄ kuukuu qaa nomaen̄ jen̄ nan̄gonin̄ qegi komuwaatiwaaŋon̄ jen̄ mon̄gan̄gito, iikawaa kania mon̄ mende mokoloogi. ⁵⁶ Mon̄gama nama mamaganon̄ qaa qolon̄molon̄goya selianon̄ kuun̄ nan̄gon̄ jegito, qaagianon̄ kania motoon̄go mende kolooro.

⁵⁷ Kaen̄ an̄gi tosianon̄ waama nama qaa qolon̄molon̄goya selianon̄ kuun̄ nan̄gon̄ kokaen̄ jegi, ⁵⁸ * “Iinon̄ kokaen̄ jero monin̄, ‘Niinon̄ jiwowon̄ jigo boronon̄ memeta koi kondeembe namonon̄ kamaaro ween̄ karoombaa uutanon̄ jigo qaita mon̄ boronon̄ memeta qaago ii men̄ waama kumaŋa.” ⁵⁹ Kaen̄ jegito, kilen̄ qaagianon̄ kania motoon̄go mende kolooro.

* 14:49: Luuk 19.47; 21.37

* 14:58: Jon 2.19

⁶⁰ Kaen mende kolooro jigo gawon galen wananon waama jaasewan qen onoma nama Jiisas qisin muj kokaen ijoro, “Yononon goo seleganon qaa kuun nanjojuti, iikawaa kitia mon jewaga me qaago?”

⁶¹ Kaen ijoro iwoi bologa mon mende anoto, kilen kitia mon mende meleema qaaya bogoro nano. Qaaya bogoro nano jigo gawon galen wananon mombo kokaen qisin muro, “Anutu mepeseen mumakejoni, gi iwaa Meria Kraist koloojan me qaago?”

⁶² *Qisin muro “Oon” jen kokaen injjoro, “Siwe gomambaa Eja honanon mono ku-usun Toyaa boro dindinanon rama era sombimbaa koosu qaganon kamaaro iibuya.”

⁶³ Qaa ii injjoro jigo gawon galen wananon malekuya menjurama kokaen jero, “Yei, mangaa siita! Tosianon qaaya nangowutiwaajon mombo mende qisin onombona. ⁶⁴ *Anutu mepaegoji, ii mono onongio modaboroju. Kawaaon mono on nomaen moju?” Kaen jero yononon kuuya Jiisas koomuwaa bunj koloowaatiwaajon jen tegogi.

⁶⁵ Kaen jen tegon tosonian kanain sulaapan qen jaasewan esuun boro kuma qen kokaen ijogi, “Moronon guji, ii saanon jena mobona.” Jigowaa kiropo galen (sikiriti) yononon kaanagadeen Jiisas menj urunanon qetaaligi. Kian.

Piitonon Jiisas qakoono.

Mat 26.69-75; Luuk 22.56-62; Jon 18.15-18, 25-27

⁶⁶ Kamban iikanon Piitonon kiropo utanon sombenon laligoro. Emu laligoro jigo gawon galen wanaa welenqeqe emba monjon iikanon kouro.

⁶⁷ Kouma Piitonon gere konama nano iigigiin kokaen jero, “Gi mono kaanagadeen Nazaret eja Jiisaswo laligona.”

⁶⁸ Kaen jeroto, Piitonon qakoona kokaen jero, “Qaa jejanj, ii kondanjen.” Kaen jen kiropo naguyanon kemej nano kuru qaro.

⁶⁹ Nagunon kemero welenqeqe emba monjon ii iikanon mombo iima eja kosianon nangiti, ii kanain kokaen injjoro, “Eja kol kanon mono yonoononga mon kolooja.”

⁷⁰ Kaen injjoroto, iinon mombo qakoono. Qakoono kamban borona mon tegoro eja kosianon nangiti, iyononon mombo Piitowaajon kokaen jegi, “Giinon Galili ejaga mon koloojaniwaajon mono honanon iyonoononga mon koloojan.”

⁷¹ Ii moma kanain ana qasuaan aon jopangon jen kotiin jero, “Eja qaaya jejuti, niinon ii mende moma mujen. Qaa qolon-molon goya jewenagati een, Anutunon mono irona meleema nomba.”

⁷² Kaen jen nano iikanondeen kurunon qaro indin woi kolooro. Kurunon qaro Jiisasnon qaa kokaen ijoroti, Piitonon ii romongoro, “Giinon indin karon qakoona nona kurunon qaro indin woi koloowaa.” Qaa ii romongon wosoya jumambaaon ano silama saaro. Kian.

15

Jiisasnon gawana Pailotwaa jaanon nano.

Mat 27.1-2, 11-14; Luuk 23.1-5; Jon 18.28-38

¹ Goman ano amandiinon jigo gawon galen, kantriwaa jotamemeya (70), ano Kana qaawaa boi ano jigo kaunsol kuuya yononon qaa jake uuta ajojoroo ama Jiisaswaa qaa jen tegogi. Jen tegogi Jiisas somonjon wama kema gawana Pailotwaa boronon angi. ² Room gawana iinon Jiisas kokaen

qisin muro, “Onanon, gii Juuda yonoo kingia koloohan me qaago?” Qisin muro Jiisasnon meleema ijoro, “Mono geenjo jejanj, kaen.”

³ Jigo gawon galen yononon qaa mamaga Jiisaswaa selianon kuun jegi.

⁴ Jegi Pailotnon Jiisas mombo qisin mun ijoro, “Moba! Yononon qaa mamaga goo seleganon kuun jejuti, giinon iikawaa kitia mon jewaga me qaago?”

⁵ Kaen ijoroto, Jiisasnon bologa mon mende anoto, kilen qaa kitia mombo mende meleeno. Qaaya bogoro nano gawananon walingoro. Kianj.

Pailotnon Jiisas komuwaatiwaa jej tegoro.

Mat 27.15-26; Luuk 23.13-25; Jon 18.39-19.16

⁶ Gbani so pasowa kendon kambanjon gawananon kapuare mirinoga eja mon qata qama qisigiti, ii silia otaan isama onjomakegi.

⁷ Kamban iikanon eja mon qata Barabas ii kapuare mirinon raro. Iinon kikekakasililin eja tosaanj yonowo karen gilinj eja mon qegi komuroti, iikawaajon kapuare mirinon onjoongi. ⁸ Kaen anji kanageso yononon gawanawaa jinjaron miri sombenanon eu uma nama kanainj ama lalig-
oroti waa so ambaatiwaaajon qisin mugj. ⁹ Qisin mugj meleema kokaen injoro, “Niinon Juuda onoo kingiaga isambe kamaawaatiwaaajon moju me?”

¹⁰ Jigo gawon galen yononon Jiisaswaaajon goronjooso mogitiwaaajon ama ii gawanawaa boronon onjgi. Ii moma siingia momambaajon kaen qisin onono.

¹¹ Qisin onono jigo gawon galen yononon ejemba tuun uukuukuu men onoma kokaen jegi, “Jiisas mesaon Barabas isamba! Mono kaen qisin mubu.” ¹² Kaen jegi mombo meleema qisin onono, “Kaen jejutiwaaajon Juuda onoo kingia qata kaen qamakejuti, niinon mono ii nomaen ama mubenaga?”

¹³ Kaen qisin onono mombo qagi, “Mono maripoonon qewu jewa!”

¹⁴ Kaen qagi Pailotnon kokaen injoro, “Ii naambaajon? Iinon mono naa bologa ano?” Kaen jeroto, yononon ii moma kaparanj koma toroqen qa gigilaan kokaen qagi, “Mono maripoonon qewu jewa!”

¹⁵ Kaen qagi Pailotnon ejemba tuun somata siingiaa so amambaajon moma Barabas isama onono kamaaroto, Jiisasga jero ooli waayawonon qeyayagon qegi. Kaen qegi maripoonon qewutiwaaajon ii Room manjaqeqe eja yonoo borogianon ano. Kianj.

Jiisas kunjulolopo ama mugj.

Mat 27.27-31; Jon 19.2-3

¹⁶ Manjaqeqe eja yononon Jiisas wama kema gawanawaa jinjaron miri-
waa kiropo uutanon keugi. Keuma manjaqeqe tuun somata kuuya horon onjonj iikanon kagi. ¹⁷ Kanj maleku osoga nezongbala ii Jiisaswaa selianon mouma mun soman kasa lipima ila kaanjan wanjonon kongi kemero. ¹⁸ Kaen kemero kanainj waeya men jolonja jegi, “Oowe oowe! Juuda yonoo kinj pongia, oowe!” ¹⁹ Qaqatete kaen ama jegi bowonon wanjonon qen sulaapanj qen siminj kuma mun usugon mepeqepesee qolonmolongoya men mugj.

²⁰ Mepaqepae kaen ama mudaboronj maleku osoga nezongbala ii qetegon iyanjaa sele esu mouma mun maripoononj gewombaaajon wama kenji. Kianj.

Jiisas maripoonon qegi.

Mat 27.32-44; Luuk 23.26-43; Jon 19.17-27

21 *Kema kana somatanonj eja monj qata Saimon mokoloogi. Iinonj Afrika siti qata Sairini iikawaa ejiaga ano Aleksander ano Ruufus yoroo mangaraga. Iinonj gawononjga kouro kuun mugj Jiisaswaanonj maripoonj menj angoro. 22 Jiisas kaenj wama gomanj monj qata Golgota ii ananaa qaanonj Wanjsii, iikanonj kema keugi. 23 Keuma wain apu ano marasinj qata mor ii mindirinj melokanjin mugito, Jiisasnj ii togoro. 24 *Togoro nama maripoononj qegi. Qegi nano kiawenj megj janggoya kolooro Jiisaswaa selé esuya motomotoonj batugianonj iikawaa so mendeema megj. 25 Gomaamba 9 kilok iikanonj maripoononj qegi. 26 Maripoononj qenj wanjanonj eu qegitiwaa kania kokaenj oonj qegi, "Juuda yonoo kinj ponjgiaga koi." 27 Kikekakasililinj eja woi kaanagadeenj iwo maripoononj urugi. Monj boro dindinanonj monj qanianonj leelele kaenj urugi. 28 * (Anutuwaa Bunja Terenonj qaa kokaenj oogita eja, "Ii gosinj kikekakasililinj eja kaanj romonjonj yonoo batugianonj anji." Qaa iikaenj kanonj honjowo kolooro.)

29 *Ejemba uugunj kema kanj kungulolopo ama lukukuunj munj wambelaanj kokaenj jegi, "Yei! Gii mono jiwowonj jigo saanonj kondeena namononj kamaaro weenj karoombaa uitanonj mombo metaama kuumambaajonj jena. Oo, gii eja awaa soro! 30 Mono geenjga ilaanj aonj maripoononjga kamaawa."

31 Jigo gawonj galenj ano Kana qaawaa boi yonononj kaanagadeenj batugianonj mepaqepae ama munj jegi, "Tosiaga ilaanj onjoma laligoroto, iyanja ilaanj aomambaajonj amamaaja. 32 Iinonj Hamoqeqe Toya Kraist ano Israelwaa kinj kolooji eenj, mono keteda koi maripoononjga kamaaro iima ii moma laariwonaga." Kaenj jegi.

Eja iwo maripoononj urugiti, iyorononj kaanagadeenj uuqeqe qaa tokoronjkota jenj muri. Kianj.

Jiisasnj komuro.

Mat 27.45-56; Luuk 23.44-49; Jon 19.28-30

33 Weenj biiwia 12 kilok kolooro iikanonj gomanj kuuya pangamanj menj sokoma ero kema aua karoombaa so kolooro. 34 *Jiisasnj 3 kilok iikanonj anjaa qaanonj kokaenj qa somata qaro, "Eeli eeli lama sabaktani?" Ii ananaa qaanonj: Anutuna, Anutuna mono naambaajonj gema nujanj?

35 Kaenj qaro eja kosianonj nangiti, iyonoononjga tosianonj ii moma jegi, "Mobu! Mono Elaijawaajonj qaja." 36 *Yonoononjga monjonj bobogarinj kema momondo monj suunj tanijeenj ii menj wain apu aasonjawononj qendunjonj gere goronj kitanonj somonjonj sulunj Jiisaswaa buu susuyanonj eu ano nero jero, "Mono mesaogi anjodeenj namba. Elaijanonj kanj motogoro kamaawaa me qaago, mono ii iibonja."

37 Kaenj anji Jiisasnj qa somata qama wosoya goronj qero komuro.

38 *Komuro iikanondeenj jiwowonj jigowaa uitanonj opo nanoti, iikanonj mono eukaya biiwianonj jurama kamaanj woi kolooro. 39 Kawali galenonj maripoonj jaasewanj qenj nama Jiisasnj wosoya goronj qero komuroti, ii iima kokaenj jero, "Eja koi kanonj mono onjanonj Anutuwaa meriaga kolooja."

40 *Emba tosianonj kaanagadeenj sigensigenj nama iwoi ii iigi. Yonoo batugianonj Maria Magdalaga ano Maria Jeims dubaya ano Jooses yoroo nemungara ano Salome yonononj motoonj nanji. 41 Yonononj Jiisasnj Galili

* 15:21: Room 16.13 * 15:24: Ond 22.18 * 15:28: Ais 53.12 * 15:29: Ond 22.7; 109.25; Maak 14.58; Jon 2.19 * 15:34: Ond 22.1 * 15:36: Ond 69.21 * 15:38: Eks 26.31-33 * 15:40: Luuk 8.2-3

prowinsnoŋ laligoro iikanonŋ ii otaanŋ welenŋ qeŋ munŋ laligogi. Kaanagadeenŋ emba tosaanŋ mamaga Jiisaswo Jerusalem sitinonŋ uma kagiti, iyonŋononŋ kaanjadeenŋ kosianonŋ nanŋi. Kianŋ.

Jiisaswaa qamoya ronŋ kongi.

Mat 27.57-61; Luuk 23.50-56; Jon 19.38-42

⁴² Sabat kendonŋ rarawaajonŋ iwoi mozozongogi Sabat kendononŋ kanaimambaajonŋ dodowiro mare koloonŋ karo. ⁴³ Nemungawonŋ iikanonŋ Arimatia toya, eja waanjawo qata Joosef iinonŋ karo. Iinonŋ kaanagadeenŋ Anutu bentotombaa honŋ koloowaatiwaaajonŋ mamboma laligoro. Iinonŋ Juuda yonŋoo jigo kaunsol tuumbaa jotamemeya monŋ koloonŋ Sabat kendononŋ kanaimambaa anotiwaajonŋ ama toroko yakarinŋ Pailotwaanonŋ kema Jiisaswaa qamoya memambaajonŋ qisiro. ⁴⁴ Qisiro “Onŋanonŋ komuja me qaago?” jeŋ romonŋonŋ kawali galeŋa jero karo “Jiisasnoŋ kambanŋ koriga me toroga komuja,” jeŋ qisiriŋ muro. ⁴⁵ Qisiriŋ muro buju qaaya moma Jiisaswaa qamoya Joosef jeŋ teŋonŋ muro. ⁴⁶ Jeŋ teŋonŋ muro opo taanŋa sewanŋa meŋ kema qamoya maripoononŋa qetetonŋ meŋ kamaanŋ opononŋ esuuro. Esuunŋ meŋ qasirinonŋ kema jamo kobaa uroroogi dunŋ erotŋ, iikanonŋ ano. Ama jamo somata monŋ metano kobaa qaa oota kojanŋiro. ⁴⁷ Dakanonŋ anoti, ii Maria Magdalaga ano Maria Jooseswaa nemunŋa yorononŋ nama iiri. Kianŋ.

16

Jiisasnoŋ koomunonŋa waaro.

Mat 28.1-8; Luuk 24.1-12; Jon 20.1-10

¹ Sabat kendonŋ rafi tegoro iikanonŋ Maria Magdalaga, Maria Jeimswaa nemunŋa ano Salome yonŋononŋ “Jiisaswaa qamoya kema moriwonŋa,” jeŋ jiniŋ marae unkoowagawo sewanŋa meŋi. ² Meŋ eŋ Sonda umugawodeenŋ waama gomanŋ ano weenŋ jilinŋjolanŋ kouro qasirinonŋ kenŋi. ³ Kema aminŋ moma jegi, “Qasiriwaa qaa ootanonŋ jamo somata raji, ii mono morononŋ qetambaa?” ⁴ Kaenŋ jeŋ uugi keno iigi: Jamo somata qatawo ii mono qetangŋi kema ero. ⁵ Qasiriwaa jamo qaa oota kaenŋ aantama nano uutanonŋ ugi. Ugi dindingiaagenŋ eja gbaworo monŋ malekuya koriga taanŋa raro iigi. Kaenŋ iima mamaga awawaligi.

⁶ Awawaligito, kokaenŋ injjoro, “Mono toroko mende mobu. Onŋ Nazaret eja Jiisaswaaajonŋ monŋganju. Ii maripoononŋ qegito, iinonŋ mono gbilinŋ waaja. Kawaajonŋ koi mende eja. Iibu! Dunŋa koi, iikanonŋ sulugi ero. ⁷ *Kawaajonŋ mono kema Piito ano gowokouruta kuuya buju kokaenŋ injjowu, ‘Iinonŋ mono jeta meŋ onŋoma waladeenŋ Galili prowinsnoŋ kembaa. Onŋ kaanagadeenŋ iikanonŋ kema qaaya jerotiwaa so ii iibu.’”

⁸ Kaenŋ injjoro aarunŋ jenengŋa ororo jamo ootanonŋa kamaanŋ bobogarinŋ kenŋi. Sombugia mogitiwaaajonŋ qaa monŋ mende jegito, qaagia bogoro. Kianŋ.

Jiisasnoŋ Maria Magdalaga iwaanonŋ asugiro.

Mat 28.9-10; Jon 20.11-18

⁹ Jiisasnoŋ Maria Magdalaga iwaa uutanonŋa omejiilanŋ 7 onŋotaaro laligoro. Jiisasnoŋ koomunonŋa waama Sonda gomaamba amandiinonŋ wala Maria ii asuginŋ muro. ¹⁰ Asuginŋ muro alaurutanonŋ Jiisaswo laligonŋ kouma kambanŋ iikanonŋ jinŋenŋ qama saagiti, Marianonŋ mono iyonŋononŋ

* 16:7: Mat 26.32; Maak 14.28

kema bujuya injjoro. ¹¹ Injijoroto, Jiisasnoŋ gbilin laligoro Marianoŋ iiroti, ii mende moma laarigi. Kianŋ.

Jiisasnoŋ alawoita yoroonoŋ asugiro.

Luuk 24.13-35

¹² Kawaa gematanonŋ alawoitanoŋ Jerusalem siti mesaonŋ gomanŋ moŋnoŋ kemoŋnoŋ kananonŋ keni Jiisasnoŋ kaitania meleema asuginŋ orono.

¹³ Yorononŋ kaanagadeenŋ kema bujuya ii alauruta injjorito, yoŋonoŋ ii kaanagadeenŋ mende moma laarigi. Kianŋ.

Jiisasnoŋ gowokouruta asuginŋ oŋono.

Mat 28.16-20; Luuk 24.36-49; Jon 20.19-23; Apo 1.6-8

¹⁴ Kanagenŋ gowokouruta 11 yoŋonoŋ ajoroonŋ nene neŋ ragi yoŋoononŋ kaanagadeenŋ asugiro. Asuginŋ uugia kotiirotiwaajonŋ temboma koomunonŋga waaro iigiti, iinonŋ bujuya injjogi ii mende moma laarigitiwaajonŋ ii jeŋ oŋono. ¹⁵ *Jiisasnoŋ kokaenŋ injjoro, “Oŋo mono kantri so kema gomanŋa gomanŋa liligonŋ ejemba laligonŋ kenjutiwaa so

Oligaa Buŋana jeŋ asarigi mobu. ¹⁶ Moŋnoŋ Anutu moma laariro oomulu meŋ mugu uuta meleembaati, iinonŋ mono letoma Siwewaa buŋa koloowaa. Moŋnoŋ mende moma laarinŋ yanggisenŋ laligowaati, Anutunonŋ mono iwaa qaa jeŋ tegoro gere siawaa buŋa koloowaa. ¹⁷ Moma laarinŋ noma laligowuti, ii aiwese meŋ oŋombe kaniagia kokaenŋ koloowaa: Yoŋonoŋ noo qanonŋ omejiilanŋ oŋotaawuya. Kantri tosia yoŋoononŋ qaa jeŋ laligowuya.

¹⁸ Mokolenŋ borogianonŋ meŋ metaambuya. Nombenŋ warabe apu iwoi negi iikanonŋ mono mende meŋ bolinŋ oŋombaa. Borogia ji ejemba qaagianonŋ anŋi qeaŋgowuya.” Kianŋ.

Jiisasnoŋ Siwe gomanonŋ uro.

Luuk 24.50-53; Apo 1.9-11

¹⁹ *Poŋ Jiisasnoŋ qaaya kaenŋ injjoro Anutunonŋ wano Siwenonŋ uma Anutu waa boro dindinanonŋ rama laligoja. ²⁰ Eu laligojato, gowokourutanonŋ mesaonŋ gomanŋ balonŋ so kema Buŋa qaaya jeŋ seŋ laligogi. Kaenŋ laligogi Poŋnoŋ yoŋowo gawonŋ meŋ inaanŋ oŋono angoletto asugiro qaagianonŋ kotiiro. Kianŋ.

* 16:15: Apo 1.8 * 16:19: Apo 1.9-11

Luuk Oligaa Bunja Luuknoŋ ooro. Jen-asa-asari

Uumeleen yononon miti dologa mende men kajuti, dokta Luuknoŋ ii eja uuta Tiofiluswaajon qendeemambaajon ama Oligaa Bunja koi ooro. Luuk ii Jiisaswaa gowokoya 12 yonoononga mon qaagoto, Griik ejaga koloon ji ejemba menqeeango gawonon laligoro. Luuknoŋ Jiisaswaa kania woi ii kokaen qendeema nononja: 1) Anutunon Hamoqege Toya wasimambaa qaa somongoroti, ii Israel iyonoonon kolooro, 2) Iinon kantria kantria men qeangon nonomambaajon karo. Pombaa Unja Toroyanon Jiisas oono “Ejemba kamaanqegeta yonoojon Oligaa Bunja” jen asarin laligoro. Ejemba iwoi kania kania kawaaajon memeqemeen ama laligogiti, Jiisasnon iyonoojon majakaka moma ilaan onoma laligoro. Luuknoŋ sundu kaan seiseiya arengon oodabororo. Luuknoŋ korisorowaa sunduya mamaga ooro. Jiisasnon wala namonon kamaaro ano tetegyanon namo mesaon Siwenon uro. Kawaaajon korisoro seiseiya ii bon 1-2 ano bon 24 iikanon eja. Jiisasnon Siwenon uro Bunja gawon men seigi momalaari tuunon somariin somariin keno. Luuknoŋ iikawaa sunduya ii buk qata “Aposol gawon meme,” iikanon oorota eja.

Luuknoŋ Oligaa Bunja ooroti, iikawaa qaa waja ii kokaen sokoma ano eja: Qamakooli gawon megii hona kolooro. Unja Toroyanon ejemba sololoon onono laligogi. Emba yononon Jiisaswo gawon mamaga nanjon megii. Anutunon singisonjogia mesaon laligoro.

Buk kokawaa bakaya waja 8 ii kokaen:

Buk kokawaa kania Luuknoŋ ooro bon 1.1-4

Jon Oomulu eja ano Jiisas koloon somariiri 1.5–2.52

Jon Oomulu ejanon Anutuwaaw gawon mero 3.11-20

Jiisas oomulu men muro angobato mokolooro 3.21–4.13

Jiisasnon qenjaaro gawon Galili prowinsnon mero 4.14–9.50

Galili mesaon kana kema Jerusalem keuro 9.51–19.27

Jerusalem keuma sonda konoga laligoro 19.28–23.56

Waama asugin onoma Siwenon uro 24.1-53

Matyuu, Maak, Jon yononon sundu tosia mende oogiti, ii Luuknoŋ iyanodeen ooro bakaya 2 ano 6 iikanon eja. Sundu tosia ii kokaen: Gajoba yononon rii qagi. Lama galen yononon Jiisas kolooro kan iigi. Jiisasnon melaadianon jiwowon jigonon uro. Samaria ejanon gbilibuurun eja kiankomun muro ano qewolon ejanon singisonjonon kemej sooroti, iikawaa sareqaaya.

Luuknoŋ tere Tiofiluswaa ooro.

¹ Gejatootoo ejembanon Hamoqege Toya koloowaatiwaa qaa jegi iikawaa hona batunananon asugiroti, ejemba mamaganon kawaa sunduya kanain oogii. ² Iwoi hona ii batunananon asugiro tosanon ii kanakanaiyanonga kanain kouma iyangiaa jaagianon iima moma yagogiti, yononon iikawaa so kawaa bujuya toroqen jen seigi gejanananon kemej ananaa bunja kolooro. Ejemba kaan yononon Bunja ii kanain papianon oon arengogita eja.

³ Niinon kaanagadeen iwoi kuuya asugin kouroti, ii tororo qisin onombe kanianonga kanain jegi moma kotojen. Oo Tiofilus niinon goojon mobe uuta koloojan. Niinon giwo qaa amin mobotiwaajon mobe awaa kolooro Jiisaswaa sunduya ii kuuyagadeen arengon oojen. ⁴ Bunja qaa hona kuma

gonggi mojanj, giinon iikawaa kania weenjon korebore moma komuwa. Kianj.

Jon koloowaatiwaa qaaya Geibrielnoj jero.

⁵ *Judia prowinswaa kinj qata Herod iwaa kambañanon eja monj qata Zekaraia laligoro. Iinon jigo gawonj galenj laligonj Abaiawaa gawonj arenjon nano. Embia qata Elisabet iinonj kaanagadeen jigo gawonj galenj Aarombaa gbili monj kolooro. ⁶ Yorononj Anutuwaa jaanonj laaligo dindinja laligonj Pombaa jojopan qaa ano jenkooto ii kuuya tororo otaanj koposowaa qaagara qaa laligori. ⁷ Laligorito, Elisabetnoj kopimbaajonj gbiligara qaa laligonj ejemba wanja koloori.

⁸ Kamban monjonj Abaiawaa gawonj arenj kambañanonj karo Zekaraianonj jigonoj galenj gawonj mewaatiwaañonj Anutuwaa jaasewanonj kouro. ⁹ Kouro jigo gawonj galenj yonononj kaiyakagia otaanj batugianonj gawonj mendeema Zekaraia metogogi Pombaa alatanonj uma jininj moronjowo ooro. ¹⁰ Jininj marae onjonj kambañanonj kanj kuuro iinonj iwoi moronjowo ii ooro ejemba tuun kuuya yonononj jiwowonj jigo seleenjenj mamboma Anutu gama koolinj raji.

¹¹ Jininj ooro moronjanonj pumpunjonj miri uuta sokono kanonj Pombaa gajoba monjonj alatanonj eu asuginj munj boria dindinjaagenj nano. ¹² Nano Zekaraianonj iima aarunj toroko moro. ¹³ Toroko moroto, gajobanonj kokaenj ijoro moro, “Zekaraia, gii toroko mende moba. Anutunonj qamakooliga modaboroja. Kawaañonj embaganonj koro ama koko meraga mewaa. Ii mero giinonj qata Jon qaba.

¹⁴ Meraga kolooro uuganonj iwaajonj qeangoro aisoona ejemba magaganonj korisoro mobuya. ¹⁵ *Ii nemunja goronj uutanonj raro Unja Toroyanonj iikanondeen kanainj uuta saa qero somariinj wain me apu kotiga ii mende neñ Pombaa kooronjonj eja uuta koloonj laligowaa.

¹⁶ Kaen laligonj Israel ejemba mamaga uugia meleeno Ponjia Anutuwaanonj eleembuya. ¹⁷ *Anutuwaa Unjanonj gejatootoo eja Elaija in-aaro ku-usunj qaganonj gawonj meroti, iinonj mono iikawaa so waladeen keno Ponjonj gematanonj kawaa. Iinonj kema kanagaso uu kuun onono Ponjonj kawaatiwaañonj jojorinj nambuya. Manj ano merabora juma deenji uukuukuu men onono mombo metulanjonj aowuya ano qootogo ejemba ii dindinja yonoo momo arenjonj keubuya.”

¹⁸ Siwe gajobanonj kaen ijoro Zekaraianonj jero, “Embanawo norononj ejemba wanja kolojotiwaajonj qaaganonj mono nomaen honjowo koloon-aga?”

¹⁹ *Kaen jero meleeno, “Nii Geibriel. Niinonj Anutuwaa wambu-soonjanonj nambe wasinj nono buju awaa koi menj kanj gijowe mojanj. ²⁰ Noo qaa jena honjowo koloowaati, giinonj ii jewe mende moma laarijanjwaajonj qaaga mono muunjgoro nekonj laligowa. Kaen laligona buju qaa kokawaa honja koloowaatiwaa kambanjanj kanj kuuro iikanonj neselangja lolooro qaa mombo jewaga.”

²¹ Kamban biiwianonj kanonj ejembanonj mamboma rama Zekaraianonj jiwowonj jigonoj eu kamban koriga nanotiwaajonj uugianonj motoqoto mogi. ²² Kaen ama raji seleenjenj kamaan qaa jemambaajonj amamaaro moma asarinj kokaenj jegi, “Iinonj jiwowonj jigonoj nama jaaya meleeno Siwenonja unja monj iija.” Kaen jegi borianondeen kaisare ama onjoma nekonj koloonj laligoro.

* 1:5: 1 Hist 24.10 * 1:15: Janj 6.3 * 1:17: Mal 4.5-6 * 1:19: Dan 8.16; 9.21

²³ Kaen laligon jigo gawonj meme kambanonj tegoro eleema mirianonj keno. ²⁴ Weenj tosia tegoro Elisabetnonj koro ama koinj 5 kawaa so mirinonj asanjonj kokaen jej rama laligoro, ²⁵ “Merana qaawaajonj ejembanonj menj kamaanj nonji Ponjonj wambusoonj qenj noma iikawaa lombota menj gilinj kiankomunj nonja.” Kianj.

Jiisas koloowaatiwaa qaaya Geibrielnonj jero.

²⁶ Elisabetnonj koro anotiwaa koinja 6 kolooro Anutunonj gajobaya qata Geibriel wasiro Galili prowinswaa gomanja monj qata Nazaret kanonj kamaaro. ²⁷ *Kamaanj emba saranj jumunja qata Maria iwaanonj keno. Iinonj eja qata Joosef iwaa emba bunaja laligoro. Joosefnonj kinj Deiwidwaa gbilija monj kolooro. ²⁸ Gajobanonj Mariawaanonj kema kokaen ijoro, “Oo Maria, weengga awaa. Ponjonj kalenjmorianj goma giwo namba.”

²⁹ Kaen ijoroto, Marianonj jolonj iikawaajonj mamaga aarunj kania mongama motogoto moro. ³⁰ Motoqoto moro kokaen ijoro, “Maria, Anutunonj kalenjmorianj gono iwaa jaanonj sokonjanj. Kawaajonj toroko mende moba. ³¹ *Moba, giinonj koro ama koko meraga mewaga. Menj qata Jiisas qaba. ³² *Jiisas iinonj somariinj eja qabunayawo kolooro qata ‘Uuta somataa Meria,’ qagi laligowaa. Kaen laligoro Ponj Anutunonj amboya kinj Deiwidwaa jinjaronj dunj muro ejemba galenj koma onjoma laligowaa. ³³ Jeikobwaa kanageso yonjoo kingia koloonj tetegoya qaa galenj koma onjoma laligowaa. Bentotonja iikanonj mono kambanj monjonj mende qaombaa.”

³⁴ Gajobanonj kaen ijoro Marianonj jero moro, “Yei! Nii ejawaa kania mende mojenj. Kawaajonj qaa jejani, iikawaa honja mono nomaenj koloowaa?”

³⁵ Kaen jero moma meleeno, “Unja Toroyanonj mono anjonj koma gono Anutu uuta somataa esujanonj sokoma turunj gombaa. Kawaajonj mera mewagati, iinonj toroya kolooro ejembanonj qata ‘Anutuwaa Meria,’ jej gamakebuya. ³⁶ Moba. Tinitosaga Elisabet iinonj kaanagadeen ‘Kopinj laligonj mera memambaajonj amamaaja,’ jegito, kilenj emba wanja koloonj kambanj kokaamba koko merawaa koroyawo kolooro koinja 6 kolooja.

³⁷ *Anutunonj iwai monj amambaajonj jej ii mende amamaanjeja.”

³⁸ Kaen jero Marianonj ijoro, “Moba, niinonj Pombaa welenjeqe emba koloojenj. Kawaajonj qaa jejani, iikawaa so saanonj koloonj nomba.” Kaen ijoro Siwe gajobanonj mesaonj keno. Kianj.

Marianonj Elisabetwaanonj kusu kema iiro.

³⁹ Marianonj ii moma kambanj koriga mende kolooro waama uulanjawo jojorinj gomanj baanjonj uma Judia prowinswaa taonja monjonj keno.

⁴⁰ Kema Zekaraiawaa mirinonj uma embia Elisabet iima aisoonj jolonja jero.

⁴¹ Jolonja jero iikanondeen moro koko meranonj goronj uutanonj lugunj uma kamaaro Unja Toroyanonj Elisabetwaa uuta saa qero.

⁴² Saa qero qa somata qama kokaen jero, “Oo alana, Anutunonj kotumotueya uuta ama gono emba batunananonj laligowaga ano mera mewagati, ii kaanjadeen kotuegonj mubaa. ⁴³ Nomaembaajonj Ponjaa nemujanonj kanj niiro kaen koloonj nonja? ⁴⁴ Moba, gii jolona jena qaa aroga gejananonj kemero meranonj goronanonj kaanagadeen korisoro qaganonj lugunj uma kamaaja. ⁴⁵ Ponjonj buju qaaya jero moma iikawaa honja asugiwaati, ii moma laarijanjwaajonj goojonj mobe simbawonjawa koloojanj.” Kianj.

Marianon korisoro rii qaro.

46 *Marianon qaa ii moma kokaen jero,
 “Ii-ia! Noo uu kononanon mono jinonja qaa Ponj mepeseaja.

47 Noo unjananon Anutu, Hamoqeqe Tonaajon aisoon korianj maaja.

48 *Niinon welenqeqe emba kamaanqequeta laligojento, Anutunonj kilen
 ba koma kiankomun nonja.

Moba, ejemba tuunja tuunja kete kanainj koloowuti, yonononj mono
 noojonja ‘Simbawonawo!’ jenj mepeseen noma laligowuya.

49 Ku-usunj Toyanonj mono angoletto uuta menj nono laligojen.
 Iwaa qata ii Toroya.

50 Ejemba kete namononj laligojuti ano kanagenj koloonj seiwuti, iyonoo
 batugianonj isi daenj yonononj Anutuwaaja jeta uuguwubotiwaa toroko
 mobuti, iwaa kiankomuyanonj mono yonowo pondanj ewaa.

51 Anutunonj borianonj angoletto menj iikanonj usunja
 gendeema nonono iininj.

Ejemba iyanjia menj biwiinj aonj sewanpirinj laligojuti, Anutunonj mono
 ii kondeema onono simbirinsambaranj koloonj laligoju.

52 *Kinj ponja ponja jinjonj dungianonj rama ejemba galen
 koma onjoma laligogiti, Anutunonj ii iikanonja qetegonj utama onono
 kamaagi.

Kamaagito, kamaanqequeta iiga mono menj uma onono.

53 Ejemba iwoiwaa memeqemeyanj ama laligogiti, iyonoo uugia mono
 iwoi awaa awaanonj saa qeroto,
 ejemba qaqabunagiawo ii wasinj onono borogija bobora eenj kenji.

54-55 *Anutunonj ambosakonjurunana metogonj unuano Israel koloogi nono
 torogonj Anutuwaaja welenqequeuruta laligojen.

Anutunonj wala eenjanonj jojopanj qaaya kokaenj menj somonjonj nonono,
 ‘Niinonj Aabram ano iwaa gbiliuruta tetegoya qaa laligonj uma
 laligowuti, ii kiankomun onjoma laligomanja.’

Kaenj menj qaaya ii mende duduunj laligonj kouro.

Qaagoto, iinonj mono qaa jeta ii otaanj laligonj kete baagonj nonomam-
 baajon kaja.”

Marianonj kaenj jero.

56 Marianonj koinj karoonj kawaa so Elisabetwo laligonj mombo mirianonj
 eleeno. Kianj.

Jon Oomulu ejanonj kolooro.

57 Elisabetwaa mera meme kambananonj kanj kuuro koko meraga mero.

58 Koko meraga mero miri kosianonj laligogiti ano tinitosauruta yonononj
 Ponjonj kiankomu uuta qendeema muroti, ii moma asarinj iwo mootoonj
 korisoro anji.

59 *Korisoro ama weenj 7 tegoro waama kema Anutuwaaja aiweseya mera
 selianonj kotowutiwaajonj ajoroogi. Ajoroonj manjaa qata Zekaraia ii wase
 menj muwombaajonj jegi. 60 Jegito, nemujanonj jero, “Ii qaagoto, qata mono
 Jon qabonja.”

61 Jero kokaenj ijogi moro, “Jon qajanto, goo tinitosaga yonoononjga
 mombaa qata kaenj mende eja.” 62 Kaenj ijogi nama manjanonj iwaa qata
 qabaatiwaa qisinj borogianonj kaisare anji.

* 1:46: 1 Sml 2.1-10 * 1:48: 1 Sml 1.11 * 1:52: Job 5.11; 12.19 * 1:54-55: Jen 17.7

* 1:59: Lew 12.3

⁶³ Kaisare anji tafewaaajon qisiro mugi iikanonj tere kokaenj ooro, “Qata ii Jon.” Kaenj ooro iikawaaajon kuuya aarunj tililingogi. ⁶⁴ Aarunj tililingogi iikanondeen buuta afaangoro neselana lolooro qaa jenj Anutu mepeseero.

⁶⁵ Mepeseero alaurugia kuuya yonononj qarasombugia mamaga mogi. Mogi iwoi kolooroti, iikawaa bujuya aminj mogi seinj Judia baanja gomanj kuuya sokono.

⁶⁶ Bujuya aminj mogi kuuyanonj ii moma uu kononngianonj ama anjonj kongi. Pononj ku-usunja kokosaposapo qaganonj maaro laligoroti, iikawaa kania moma asarij kokaenj jegi, “Mera koi kanonj somariinj mono naa iwoiga monj nomaenj ama menaga?” Kianj.

Zekaraianonj gejatootoo qaa jero.

⁶⁷ Kaenj jegi Unja Toroyanonj manja Zekaraiawaa uuta saa qero gejatootoo qaa kokaenj jero,

⁶⁸ “Nono Israel nonoononj Ponj Anutu mepeseewonja. Ii-ia!
Iinonj mono kanagesouruta ba koma nonoma downana memambaa-
jonj jorinj kawaa.

⁶⁹ Anutunonj welenj ejia kinj Deiwidwaa kanageso nonoo batunananongja
eja ku-usunjawo kuuro waama Hamoqeqe Tonanaga koloowaa.

⁷⁰ Monowaa monoyanongja gejatootoo ejembauruta tak-kootoya
ii sololoonj onono qaa je kokaenj jenj laligogi,

⁷¹ ‘Niinonj mono kereurugia yonoo esungia qewe kamaaro onoo se-
wangja somonngomanja.

Daen yonononj kazi ama onjombuti, niinonj mono kuuya iyonoo boro-
gianongja metogonj sopa somonngonj onomanja.’

⁷² Qaa kaenj jenj bejrunana kiankomunj onoma yonowo soomonggo
arenj tania monj somongoroti, ii romonngonj otaaro hamoqeqewaa honja
asugiwaa.

⁷³ Soomonggo qaa ii bejnana Aabrahambaajonj jenj jojopanj qaanonj jenj
kotiirota eja.

⁷⁴ Soomonggo qaa iikawaa honja kokaenj:

Iinonj nono kereurunana yonoo borogianongja metogonj nonono
yonoojonj toroko mende moma welenja qenj munj laligowonja.

⁷⁵ Iinonj qaanana jenj tegoro solanjaninj iwaa jaanonj soraaya koloonj
laaligonana honja dindinja kaenj laligonj komuwonja.

⁷⁶ *Oo kokona Jon, giinonj somariinj laligonj waladeenj kema ejemba
uugia mindinjonj iikaenj ama Pombaa kania meleuna kawaa.

Kawaajonj qaga ‘Anutu uuta somataa gejatootoo ejaga,’ kaenj qagi
laligowaga.

⁷⁷ Kaenj laligonj hamoqeqe Toyaa kania ii Anutu waa kanagesouruta kuma
onona ii moma kotonj uugia meleengi Anutunonj singgisonngogia
songbama mesaowaa.

⁷⁸ Anutunananonj uutanonj jopagonj kiankomunj nonomakeja.

Kaenj ama ba koma nonoma widia eukanonja ano bilikbilik anja.

Kawaajonja nonononj mono wenjeran suluro asuganonj asariwombaa
anjonj.

⁷⁹ *Nono pangamanonj tintuanj raninj koomuwaa kondomondo Toyanonj
anjonj koma nonomakejato, weenj jilinjolanj kouma qanananonj kuunj
menj asarij nonombaa.

Menj asarij nonono luaewaa kania asuganonj asugiro iima iikanonj
keuma riinj nambonja.” Zekaraianonj kaenj jero.

⁸⁰ Mera Jon iinon somariin waaro Uḡa Toroyanon inaan muro Anutuwaa gele eja kotakota kolooro. Kaen koloon balon qararanḡkonḡkonḡanon laligoro kambaḡanon kan kuuro Israel kanageso yonoo jaagianon asuganon asugin genjaaro gawonja kanain mero. Kian.

2

Jiisas Betlehem taanon kolooro.

Mat 1.18-25

¹ Jon Oomulu ejanon kolooro kambaḡ kanon Siisa-kin Oogastus iinon Room sitinon gomaḡa gomaḡa galeḡ koma onono. Galeḡ koma onoma takis kanain mewutiwaajon gawmambaa jenḡkoto ano gomaḡa gomaḡa kuuya yononon ajoroogi kuskus (sensus eja) yononon qagia papianon on arenggi.

² Aren gawon ii kambaḡ mutuyaga megī. Megiti, kambaḡ iikanon eja qata Kwirinius iinon Siria prowinswaa gawana laligon galeḡ koma onono.

³ Oogastusnon jenḡkoto ano ejemba korebore horon keuma qagia areḡnon oowutiwaajon iyanḡiaa kolokoloo gomangia waḡa so kenḡi.

⁴ Galili prowinswaa taon qata Nazaret iikanon eja qata Joosef laligoro. Iwaa amboya ii kin Deiwid. Kin Deiwidwaanon taon qata Betlehem ii Judia prowinsnon ero. Kawaajon Joosefnon Nazaret mesaon uma kemen Betlehem keno. ⁵ Kemaḡ jero kambaḡ kanon emba buḡaya qata Maria ii koroyawo laligoro. Laligoro ii aima ḡaon qagara oowutiwaajon motoon kenī.

⁶ Kema Betlehem keuri Mariawaa mera meme kambaḡanon kan kuuro.

⁷ Kan kuuro qenjaaro ee mirinon keuma iikawaa uutanon tintinḡa mon mende mokolori. Kawaajon bao bulmakao mirianon uma rari. Rama iikanon mutu meria meḡ ononon esuḡ bulmakao juuyanon ano kemen ero. Kian.

Lama galeḡ yononon Siwe gajoba injiḡi.

⁸ Betlehem taon gomaḡ kanon eja tosianon gomantiinḡa so balon koria iikanon kema lama tuungia galeḡ koma onoma laligogi. ⁹ Kaen laligogi gomantiinḡa kanon Pombaa gajoba monon kosogianon asugin onono. Asugin onono Pombaa asamararanon liligon onoma asariro sombugia moma jenengia ororo. ¹⁰ Jenengia ororoto, Siwe gajobanon injjoro, “Mono geja ambu! Niinon korisoro Buḡa somata ejemba korebore yonoojon meḡ kajen, ii injisaama onomaḡa. Kawaajon jenengia mono mende orowa. ¹¹ Buḡa ii kokaen: Onoo Hamoqeḡe Togianon keteda koi koloaja. Iinon kin Deiwidwaa taanon koloon Pon qata Kraist koloaja. ¹² Qaa iikawaa aiweseya ii kokaen: Ono mono kema mera sayawo ononon esuḡ bulmakao juuyanon anḡi eji, ii mokoloowu.”

¹³ Gajobanon kaen jero iikanondeen gajoba tuḡ somatanon Siwenonḡa asugin iwo aitongon Anutuwaa mepemepesee rii qama kokaen jegi,

¹⁴ “Anutuwaa qabunaya mepeseenin Siwenon eukanon uja.

Iinon ejemba iyanḡajon meweeḡgon ononoti, iyonoojon uuqeeḡgo moma balonon luae ama ononja.” Kian.

Lama galeḡ yononon kema Jiisas iigi.

¹⁵ Gajoba yononon onomesaon Siwenon eleema ugi lama galeḡ yononon anḡio kokaen jegi, “Ayo, Betlehem kanon iwoi kolooro Ponon iikawaa qaaya jero mojonḡi, nono mono ii kema iibonḡa.”

16 Kaerj jen esunggiagadeen kema Maria Joosef ano mera sayawo bulmakao juuyanonj eroti, mokoloonj iigi. 17 Iima nama gajobanonj merawaa qaa jero moma kagiti, ii injisaama jen asarigi. 18 Jen asarigi mogiti, iyonononj korebore aarunj waliingogi.

19 Waliingogito, Marianonj qaa kuuya ii uu kononononj ama dungunj somononj kania romononj laligoro. 20 Waliingogito, iwoi kuuya Siwe gajobanonj jerotiwaa so asugiroti, ii lama galenj yonononj iima moma kawaaonj Anutuwaa korisoro rii qama mepeseegi. Mepeseenj mesaonj eleema kenji. Kianj.

Mera qata Jiisas qagi.

21 *Jiisas kolooro Sonda motoonggo kawaa so tegoro Anutuwaa aiweseya selianonj kotowombaa kambanja karo qata Jiisas qagi. Siwe gajobanonj qa ii waladeenj qama murogo kamban iikanondeenj nemunjaa goronj uutanonja kolooro. Kianj.

Jiisas wama Anutuwaa bunja angi.

22 *Mooseswaa Kana qaanonj qaa kokaenj eja, “Embanonj koko meria mutuya menj weenj 40 kuunanonj laligoro tegoro suru guluga koma konjoratinj munj onj mono jiwowonj jigononj uma mera ii Pombaa jaanonj angi iwaa bunja koloowaa.” Kawaaonj kamban ii kanj kuuro Joosef Maria yorononj qaa ii tenj koma Jiisas wama Pombaa bunja koloowaatiwaaonj Jerusalem uri.

23 *Pombaa Kana qaanonj qaa kokaenj oogita eja, “Mera mutuya kuuya ii mono qegi Pombaa bunja soraaya koloowuya.” Yorononj qaa ii otaari. 24 Kaanagadeenj Pombaa Kana qaanonj jenkooto qaa ejiwaa so kewo me kewosusu koonj woi ii siimolonj oowaatiwaaonj Jerusalem sitinonj uma keni.

25 Kamban iikanonj eja monj qata Simeon Jerusalem laligoro. Iinonj uuta jumunja Anutuwaanonj qokotaan uumeleembaa komagbiligibili ano Unja Toroyanonj iwo nano Hamoqeqe Toyanonj Israel uutanonj asugiwaatiwaaonj mamboma laligoro. 26 Mamboma laligoro Unja Toroyanonj qaa kokaenj isaano, “Gii Pombaa Hamoqeqe Toya Kraist asugiro wala iimago koomuwagatiwaa siimboboloya mobaga.” 27 Nemunmanjanonj Mooseswaa Kana qaa otaanj Jiisas wama jiwowonj jigononj uri. Uri Unja Toroyanonj Simeon sololoooro kamban iikanondeenj kaanagadeenj jigononj uro. 28 Uma mera ii iima menj doongonj Anutu mepeseenj kokaenj jero,

Simeombaa korisoro rii

29 “Oo Ponj, kete welenj ejaganonj saanonj kema uuluauenonj laligonj komuwaa.

30 Goo qaaga eji so Hamoqeqe Toya wasina asugiro ii neenaa jaananonj iima simbawonjowo mojenj.

Kawaaonj saanonj kema komumanja.

31 Giinonj hamoqeqe gawombaa kania mozozongonj kantri kuuya yonoojonj injisaama onjona ii iima moma kotowu.

32 *Giinonj Hamoqeqe Toyaa asasaga injisaana waba kantri yonoo uugia kuuro asariwu ano qabunaganonj geengaa kanagesoga Israel nonoo batunananonj kaanjiadeenj somariiwaa.”

Simeombaanonj gejatootoo qaa

* 2:21: Lew 12.3; Luuk 1.31 * 2:22: Lew 12.6-8 * 2:23: Eks 13.2, 12 * 2:32: Ais 42.6; 49.6; 52.10

³³ Simeonon merawaajon qaa kaen jero nemunmananon moma kiko ama walingori. ³⁴ Walingori kotuegon onoma nemuna Maria kokaen ijoro, “Moba, Anutunon mera koi kuun ano Israel ejemba seiseiyanon ii gema qej kamaan unuro mamaganon uugia meleema qeangowuya. Anutu anjo ii ano aiwese kolooro mamaganon ii toropere jen mubuya. ³⁵ Toropere jen mugi uumomogia aasangoya ii kaen asuganon asugiwaa. Geengaa uuganon kaanagadeen wosobiri kolooro iikanon soo sulutuk aanja kaanja uuga kuun qosombaa.” Kianj.

Ana embawaanon gejatootoo qaa

³⁶ Jerusalem kanon gejatootoo emba wana mon qata Ana laligoro. Iwaa isia qata Aser, manja qata Fanuel. Emba kanon saraananon eja men laligoro gbani 7 motoon laligori. ³⁷ Laligori loya komuro malo koloon laligon kouro kamban iikanon gbania 84 kolooro. Iinon kamban so jiwowon jigonon uma ii ween mon mende mesaoroto, gomantiina asasaga Anutuwaajon nene singin laligon qama koolin waeya men mepeseen laligoro. ³⁸ Iinon kamban iikanondeen kouma mera ii iima Anutu mepeseero. Anutunon Jerusalem ejemba dowegia mewaatiwaajon mamboma laligogiti, kuuya iyonjoonj mera iikawaa kania jen asariro mogi. Kianj.

Jiisaswo Nazaret eleengi.

³⁹ *Joosef Maria yoronon Pohnon arenja jen koto Kana qaanon eji, ii kuuya ani tegoro Galili prowinsnon eleema taongara Nazaret kanon keni. ⁴⁰ Meranon somariin waama kotiin momakootoyanon asuginj saa qero Anutuwaawaa kalenmoriananon turun muro laligoro.

Jiisas gbania 12 kolooro jiwowon jigonon ugi.

⁴¹ *Jiisaswaa nemunmananon gbani so kiankomu* kendon kambananon Jerusalem sitinon uma kemakegi. ⁴² Kaen laligon Jiisas gbania 12 kolooro siligia amakejutiwaa so kambanja kan kuuro kaanagadeen uma kenji. ⁴³ Kema laligon kendon kamban iikanon tegoro eleema miriganon keni. Kenito, mera gbaworo Jiisasnon Jerusalem raro nemunmananon ii mende moma kotori. ⁴⁴ “Iinon ejemba tuunleembe yonjowo kenja,” jen ween motoongowaa so kana kema sakiti ano alaurugara yonoo uugianon qama mongani. ⁴⁵ Qama monganito, mende mokolonj mombo eleema Jerusalem kema mongani.

⁴⁶ Mongama laligori ween karoon tegoro jiwowon jigonon uma iikanon mokoloori. Mokoloori eja somata yonoo batugianon raro. Raro kuma mugiti, ii moma qisij onoma raro. ⁴⁷ Rama Bunja qaawaa kania tororo moma asarinj dindinagadeen meleeno korebore yononon ii moma walingogi. ⁴⁸ Nemunmananon iima aarun nemunanon ijoro, “Merana, gii nomaembaajon kaen ama noronjan? Moba, mangawo noro goojon majakaka moma qama mongama laligori.”

⁴⁹ Kaen ijoro kokaen meleema orono, “Oro mono naambaajon nii mongama nonjao? Nii neenaa Amanaa mirinon rabe sokonji, ii mojado me qaago?” ⁵⁰ Kaen meleema oronoto, yoronon qaa jeroti, iikawaa kania ii mende moma asariri.

* 2:39: Mat 2.23 * 2:41: Eks 12.1-27; Dut 16.1-8 * 2:41: Anutunon Iijipt kanon Israel ejemba injiima koboon unjuuguroti, kiankomu kendon iikawaa qata mon Pasowa.

⁵¹ Mende moma asaririto, kilenj waama yorowo eleema Nazaret taonon kema nemunmanja tenj koma oroma laligoro. Jiisasnonj qaa jeroti, nemunjanonj ii kuuya moma uu konojanonj ama somonjonj angonj kono.

⁵² *Jiisasnonj laligonj somariiro gbania uro momakootoya asarinj seiroy Anutunonj kalenmoriana muro kotiin ejemba ano Anutu yonoo jaagianonj sokoma onono. Kianj.

3

Jon Oomulu ejanonj Buja qaa jero.

Mat 3.1-12; Maak 1.1-8; Jon 1.19-28

¹ Zekaraiawaa meria Jon iinonj gawonja kanairo. Kambanj kanonj Siisakinj qata Taiberius iinonj Room sitinonj laligonj gomanja gomanja mindirinj gbanj 15 eja ponj koloonj toroqen galej koma onono laligogi. Galej koma onomambaajonj gomanja gomanja Israel liligonj ejuti, ii mosonji bakaya 4 kolooro yonoo kingia 4 ii kokaen kuunj ononji:

Pontius Pailot, Herod, Filip ano Lisantias. Pontius Pailot ii Judia prowinswaa gawanagia laligoro. Kinj Herodnonj Galili prowins galej koma onono ano data Filipnonj Ituria ano Trakonitis prowins woi yonoo ponjiaga laligoro ano Lisantias iinonj Abilene gomanj menj laligoro.

² Jigo gawonj galej wana woi laligori, qagara Anas ano Kaiafas. Kambanj kanonj Zekaraiawaa meria Jon iinonj balonj qararanjon-konjanonj laligoro Anutuwaanonj Buja qaa kolooro moro. ³ Anutuwaaw Buja moma kema Jordan apu berenqaa kosianonj gomanj so liligonj laligoro. Liligonj laligonj Buja qaanonj uugia kuunj kokaen jenj laligoro, “Ono mono uugia meleengi niinonj oomulu menj onomanja. Kaen angj Anutunonj singisonjgogia songbama mesaowaa.”

⁴ *Kawaa qaaya ii gejatootoo eja Aisaianonj oorota iwaa Buju Terenonj kokaen eja,

“Qele gajoba monjonj balonj qararanjonkonjanonj qama laligoro kema qata kokaen mobu,

‘Ponjonj kawa-oo! Kawaaonj mono jororinj kania meleuwu. Mono uugia mindinonj kania qelelewu.

⁵ Kana dondoonja kuuya mono qen riigi dindinja koloowa.

Baanja wanjaleya kuuya ii mono qetegonj koma qeleleegi koria koloowa. Kana misiqisiawo ii mono meagogi dingowa.

Haamononj kana kuno simbirinsambaranj eji, ii mono kotonj meleugi solanjanawa.

⁶ Anutunonj oyanboyonj Toya wasiro karo gomanja gomanja kuuya yonononj ii iima moma kotowuya.”

⁷ *Jononj kawaa so uugia kuuro ejemba tuunja tuunja yonononj oomulu menj onjombaatiwaaonj iwaanonj kagi injiima kokaen injijoro, “Oo qato mokolembaa gbiliuruta, onjo uugia mende meleengi Anutuwaaw irinja soono ironja meleema onomambaajonj anja. Ii olonj kombombaa gejanono qaaya ii mono morononj injijoro sombugia moma koi kaju?

⁸ *Kawaaonj mono onjanonj uugia meleembu. Kilenagianonjga eleengi honja kolooro ii mono nanamemenjanonj asuganonj qendeema laligowu. Uugianonj mondomondo qaa kokaen mende romonjonw, ‘Nonononj Aabrambaa gbiliga laligininj Anutunonj mende tiwilaanj nonombaa.’ Kaen totogianonj qenkejuto, honja ii mende amakeju. Niinonj kawaaonj kokaen

injomaŋa: Anutunon jamo koi saanon jen koton onono letoma Aabrambaa gbiliuruta koloon Anutu mepeseŋkebuto, onjo mono nomaen?

9*“Uugia mende melembuti een, Anutunon mono onjo gere kaanjo kono kamaawombaajon anju. Gere kuuya honja awaa mende kuunkejuti, ii mono kono kamaagi gere gagirinoŋ giliro kemebuya. Gere kaanjo komambaa wenja mono jeta sunja ama gere kanianon ano jojorin eja. Anutunon mono kilenagaja ironja meleema onjombaa.”

10 Kaen injijoro ejemba tuunja tuunja yonjonon kokaen qisij mugi, “Kawaa-jon nono mono nomaen anij sokombaa?”

11 Qisij mugi kokaen meleeno, “Monjonon maleku woi menj laligoji, iinon mono yoroononja monj ii malekuya qaa ii mubaa ano daen yonjonon nenegiaa laligoji, iyonjonon mono kaanagadeen nenegia qaa yonjoonj mendeema onjomu.”

12* Takis meme eja tosianon kaanagadeen oomulu menj onjombaatiwaaajon kanj qisij mugi, “Boi, nononon mono nomaen anij sokombaa?” 13 Qisij mugi injijoro, “Gawmanon takiswaa janggoya jen koton onjonta eji, so ii mono mende uugun mewu.”

14 Manjaqeqe eja tosianon kaanagadeen qisij mugi, “Nonoto? Nononon nomaen anij sokombaa?” Qisij mugi kokaen injijoro, “Mombaanon mon- embaajon kuun ubeqube ama luluuma mende ambuto, onjoangiaa tawagia menkejuti, iikawo mono uumotoon ama bonjon laligowu.” 15 Ejemba kuuya yonjonon “Jonon Hamoqeqe Toya Kraist koloowabo,” kaen jen uugianon romonjogi. Kawaa kania mobombaajon geja qen qen laligogi.

16 Kaen anji Jonon ii kuuya kokaen injijoro, “Niinon apu toonjonon mulu menj ononjento, eja ku-usunja kotakota monj kawaa. Iwaa ku-usunja uutanon mono noononj uuguwaa. Iinon eja uuta koloowaatiwaaajon niinon iwaa kana esuyaa kasia ilaen isambaaajon amamaamanja. Iinon mono Unja Toroya uugianon ano gere bolananon koma konjoratin onono iikaanjo kanon mulu menj onjombaa. 17 Iinon honja ano kaawoya mendeema oromambaa saraya menj kouma koson korereŋgonj gosiwaa. Gosin wiit kota menj kululuunj kowianon ambaato, kaawoya ano bulaaya ii mono usuno gere gagirinoŋ kemenj tetegoya qaa jewaa.”

18 Qaa kaanjo kaanjo mamaga toroqen jenj uugia kuunj Oligaa Bunja ejemba tuunjeleme ii jenj asarin onjoma laligoro. 19* Laligoroto, gomanj bakayaa kinj ponja Herodnonj dataa embia qata Herodias ii olonj mero ano bologa kania kania ama laligoroti, ii Jononj inisaama asuganonj jenj muro. 20 Jenj muro kilenajon monj toroqen ama Jombaanonj gawonja riijugonj kawali galenja jero Jon menj kapuare mirinonj anji. Kianj.

Jonon Jiisas oomulu menj muro.

Mat 3.13-17; Maak 1.9-11

21 Jonon ejemba kuuya oomulu menj onjoma Jiisas kaanagadeen oomulu menj muro. Menj muro qama kooliro iikanondeen sombinonj aantano.

22* Aantano Unja Toroyanonj meleema kewo koonj kaanjo koloon Jiisaswaa qaganonj kamaaro. Kaenj kamaaro Siwenonja qa aronj kokaen kolooro, “Giinonj neenaa komunjua meranaga koloona kerana qeangoro giimasiinj moma gonjenj.” Kianj.

Jiisaswaa ambosakonja yonjoo qa arengia

Mat 1.1-17

* **3:9:** Mat 7.19   * **3:12:** Luuk 7.29   * **3:19:** Mat 14.3-4; Maak 6.17-18   * **3:22:** Jen 22.2; Ond 2.7; Ais 42.1; Mat 3.17; Maak 1.11; Luuk 9.35

²³ Jonon Jisas oomulu menj muroti, ii gbania 30 kawaa so kolooro hamoqege gawonja kanainj menj laligoro. Menj laligoro Joosefwa meriaga kolooji, ejembanonj kaenj romongogi. Jisas manja Joosef, asaya qata Heli. ²⁴ Jisas amboya qata Matat, jariria qata Liwai. Liwai manja Melki, asia Janai, amboya Joosef, ²⁵ jariria Matatias. Matatias manja Aamos, asia Naahum, amboya Esli, jariria Nagai. ²⁶ Nagai manja Mat, asia Matatias, amboya Semen, jariria Joosek. Joosek manja Jooda, ²⁷ asia Joanan, amboya Reesa, jariria Zerubaabel. Zerubaabel manja Sealtiel, asia Neeri.

²⁸ Amboya Melki, jariria Adi. Adi manja Koosam, asia Elmadam, amboya Eer, ²⁹ jariria Joosua. Joosua manja Eliezer, asia Joorim, amboya Matat, jariria Liwai. ³⁰ Liwai manja Simeon, asia Juuda, amboya Joosef, jariria Joonam. Joonam manja Eliakim, ³¹ asia Melea, amboya Mena, jariria Matata. Matata manja Naatan, asia Deiwid, ³² amboya Jesi, jariria Oobed. Oobed manja Boaz, asia Salmon, amboya Naason.

³³ Jariria Aminadab. Aminadab manja Admin, asia Arni, amboya Hezron, jariria Perez. Perez manja Juuda, ³⁴ asia Jeikob, amboya Aisak, jariria Aabraham. Aabraham manja Teera, asia Naahor, ³⁵ amboya Seruk, jariria Reu. Reu manja Pelek, asia Eber, amboya Seela, ³⁶ jariria Kainan. Kainan manja Arpaksad, asia Siem, amboya Nooa, jariria Laamek. ³⁷ Laamek manja Metusela, asia Eenok, amboya Jared, jariria Mahalalel. Mahalalel manja Keenan ³⁸ asia Enos, amboya Seet, jariria Adam. Adam ii Anutunonj mero kolooro. Kianj.

4

Satanonj Jisas angobato menj munj laligoro.

Mat 4.1-11; Maak 1.12-13

¹ Jonon Jisas oomulu menj muro Uña Toroyanonj uuta saa qero Jordan apunonja eleeno wama balonj qararanjonkonjononj keno. ² Kema kanonj laligoro Kilenjaa Toyanonj angobato menj munj laligoro weenj 40 tegoro. Kambanj 40 kanonj nene monj mende nejn laligoro tegoro neneyaaonj komuro.

³ Neneyaa komuro Kilenjaa Toyanonj kokaenj ijoro, “Gii Anutuwaa meriaga koloojanj eenj, ii mono qendeema jamo koi jenj kotona letoma bered kolooro newa.”

⁴ *Ijoro meleeno, “Qaago! Bunja Terenonj gaa kokaenj oogita eja, ‘Nenenondeenj ejemba laaligo mende nonomakeja.’”

⁵ Meleeno Satanonj wama baanja koriga monjonj uma namowaa kantria kantria kuuya ii uulanawo qendeema muro. ⁶ Qendeema munj kokaenj ijoro, “Niinonj kantri kuuya ii galej koma onjomabaa ku-usunja ano esuhina iwoiyaa akadamuya ii noo boronanonj aanaga eja. Kawaajonj ii neenaa aijnnaanonj moroga mumanjenj saanonj ii mumanja. Kawaajonj iwoi kuuya koi mono goo boronganonj amanja. ⁷ Kawaajonj gii waena menj mepeseenj nombaaati eenj, ii kuuya mono goo bunjaga koloodaborowaa.”

⁸ *Kaenj ijoro kokaenj meleeno, “Qaago! Bunja Terenonj gaa kokaenj oogita eja, ‘Gii mono Ponj Anutugaa waeya menj mepeseenj ii motoonjo welenj qenj munj laligowa.’”

⁹ Meleeno Satanonj Jisas mombo wama Jerusalem sitinonj kema jiwowonj jigowaa waarenjonj eu uma kokaenj ijoro, “Gii Anutuwaa meria koloojanj eenj, mono kokainonja lugunj emu kemeba. ¹⁰ *Bunja Terenonj qaa monj

* 4:4: Dut 8.3 * 4:8: Dut 6.13 * 4:10: Ond 91.11

kokaen oogita eja, ‘Anutunon gajobauruta jen koton onono saanon galen koma sopa somonjon gombu,’ ¹¹ *ano qaa mon ii kokaen, ‘Yononon borogianon ama nonongolin gonji kemen jamonon kanaganon gun mijimiji mende ambaa.’” Kawaajon saanon kemen mende tiwilaan gombaa.

¹² *Kaen ijoroto, Jiisasnon kokaen meleema muro, “Qaago! Anutunon jeja, ‘Gii mono Pon Anutuga angobato mende men muba.’”

¹³ Kilenaa Toyanon angobato kuuya ii Jiisas ama muro tegoro mesaon keno. Kian.

Jiisasnon kanain hamoqege gawon mero

Mat 4.12-17; Maak 1.14-15

¹⁴ Jiisasnon balon qararanjonkona mesaoro Unja Toroyaa ku-usunanon iwo nano Galili prowinsnon eleeno. Eleeno qaa bujuyanon sein goman miri liligon rama kenngiti, ii kuuya sokoma keno. ¹⁵ Sokono gomanja gomanja liligon qamakooli mirigianon uma Buja qaa kuma onono. Kuma onono mogiti, kuuya iyononon aisoon mepeseen mugi. Kian.

Nazaret yononon Jiisas gema qegi.

Mat 13.53-58; Maak 6.1-6

¹⁶ Jiisasnon eleema somasomarii taonja Nazaret kanon keno. Sonda kendonon karo amakejiwaa so qamakooli mirinon uma Buja Tere weenjon onomambaaajon waaro. ¹⁷ Waaro gejatootoo eja Aisaiwaa Buju Tere mugi metuma qaa batuya kokaen oogita eji, ii mokolooro:

¹⁸ **“Pombaa Unja Toroyanon noo uunanon kemen gawon memewaaajon bedu men noma ejemba*

kamaanqegeta yonoojon Oligaa Buja jen asarinkejen. Iinon wasin nono qaa kokaen jen seinkejen;

Bologanon gbadoon onono laligojuti, Anutunon mono ii isama metogon onono laligowu.

Anutunon jaagoo ejemba jaagia metooro mombo uun iibuya.

Kike taribari ama mendunjon men kamaan angi laligojuti, Anutunon mono ii metogon onono siiseweweya qaa laligowuya.

¹⁹ Ponjon hamoqegewaa gbani awaa ano kan kuuwaati, niinon iikawaa qeleyaga kan ii jen asarinkejen.”

²⁰ Qaa kaen weenjon tere pipipipiia ii pipiin galenja mun kamaan raro. Raro qamakooli mirinon ragiti, iyononon kuuya dorondon ama jaasapo iigigiigi. ²¹ Iigigiigi kanain kokaen injoro, “Buju Terewaa qaa koi weengowe gegagianon kemero mojuti, iikawaa honja mono kete koi asugija.”

²² Kaen injoro kalenmorian qaaya qaaya buutanonga kamaaro kuuyanon ii moma walijon jen sororogon mun qaa iikawaa jenkelekeleya ii kokaen jegi, “Eja koi Joosefwaa meriaga me?”

²³ Jegi kokaen injoro, “Ono kambanja kambanja gbaqooson qaa koi jenkeju, ‘Menqeeango eja gii mono geenga men qeangon aowa.’ Ono gbaqooson qaa ii keteda koi nijowombaaajon mojuti, ii mojen. Ii jen kokaen jewuyaga, ‘Gii Kaperneam taanon kema angoleta uuta mena bujuya moninji, iikawaa so mono geengaa gomanon koi kaanagadeen mewa.’”

²⁴ *Kaen jen injoro, “Niinon qaa honja mon kokaen injomanja: Gejatootoo ejemba mon iyanjaa somasomarii taanon mende moma uma mubuya.

25 * “Niinon qaa honabonon mon kokaen injjomana: Elaijawaa kambanon Anutonon Siwe naguya kono gbani karoon ano koin 6 kawaa uutanon kon mende kiro bodi somata kolooro namo kuuya sokono. Kamban kanon emba malo mamaga Israel uutanon laligogi. 26 * Mamaga laligogito, Anutonon Elaija yonoononga mombaanon kemaatiwaajon mende wasirototo, waba balon Saidombaa goman qata Sarefat iikanon emba malo motoongoya iwaanon wasiro keno. 27 * Gejatootoo eja Elisawaa kambanon manimbanon Israel eja mamaga turun onono laligogito, iyonoononga mononon mon mende solananiro. Qaagoto, waba balon Siriaga eja qata Naeman ii motoongonon mono Elisawaa qaaya moma laarin solanani qeangoro.”

28 Jiisasnon kaen injjoro qamakooli mirinon ragiti, iyononon kuuya qaa ii moma iringia soono uuduudu koloon onono. 29 Uuduudu koloon onono waama Jiisas konjoma otaagi taon seleengon keno. Taongia ii baangaa sia kesianon megii nanoti, mono iikanon hagogi kemaatiwaajon kenji. 30 Kenjito, batugianon qendeema onomesaon keno. Kian.

Kaperneam taanon ome mon konjono.

Maak 1.21-28

31 Jiisasnon Galili prowins uutanon Kaperneam taanon kamaan keuma Sabat kendonon ejemba tuun kuma onono. 32 * Kuma onono qaayanon ku-usunawo kolooro jero. Kawaaon kanageso yononon ii iima aarun waliingogi.

33 Qamakooli miri iikanon eja mon omeyawo raro. Raro omeyanon terengon silama qa kokaen qaro, 34 “Ae! Jiisas, Nazaret eja! Gii nomaen ama nonomambaaon anjane? Mono tiwilaan nonomambaaon kajan me? Nii kaniaga moma kotojen. Gii Anutuwaanon eja Tak-kootoya koloojan.”

35 Kaen qaro Jiisasnon temboma kokaen jen muro, “Gii mono qaaga bogoro eja koi mesaon togowa.” Kaen jen muro omenon eja ii men giliro tama batugianon namonon kemero qen mizimizi mende totoon koloon kouma mesaon keno.

36 Keno kuuyanon newogia tegoro waliingon batugianon aminon moma kokaen jegi, “Yei! Qaa koi naa qaaga? Iinon mono esunmumu qaganon ome jen koton onono ten koma kouma kenju.” 37 Kaen kolooro Jiisaswaa qabunayanon sein goman kuuya kosere rama kenjiti, iikanon kema sokono. Kian.

Jiisasnon ji ejemba mamaga men qeangon onono.

Mat 8.14-17; Maak 1.29-34

38 Jiisasnon waama Kaperneam qamakooli miri ii mesaon Saimon Pitowaa mirinon uro. Uro Saimombaa seunanon selegere ji uuta kiro ero. Ero iwaajon ama Jiisas qama koolin mugii. 39 Qama koolin mugii kema usugon kemen selegere jen koton muro mesaoro iikanondeen waama nene onon unuagi.

40 Ween jaaya tegon kemero kanon ejemba daen yononon alaurugia ji kania kania kanon injiro egiti, ii kuuya unuama Jiisaswaanon kagi. Kagi boria kuuya yonoo qagianon anja anja ano qeangodaborogi. 41 Ome yononon kaangadeen ejemba mamaga yonoo uugianonga kouma silama kokaen qagi, “Gii Anutuwaa meria koloojan.”

Jiisasnon Hamoqeqe Toya Kraist kolooji, iyononon ii mogitiwaajon Jiisasnon jen onoma buugia muungun onotaaro. Kian.

* 4:25: 1 Kinj 17.1   * 4:26: 1 Kinj 17.8-16   * 4:27: 2 Kinj 5.1-14   * 4:32: Mat 7.28-29

*Hamoqege gawonja ii Galili sokono.**Maak 1.35-39*

⁴² Jiisasnoŋ gaon ero gomaŋ wengeraŋ suluro waama iyaŋa tirin kotoŋ kemeŋ goria moŋnoŋ keno. Kenoto, ejemba yoŋonoŋ iwaan muŋ kema mokoloŋ mende oŋomesaŋ kemaatiwaaŋon batogon aŋgon koma mugi.

⁴³ Aŋgon koma mugito, kokaen injoro, “Niinoŋ Anutu bentotoŋaa Oligaa Buŋa ii taon tosia yoŋooŋon kaanagadeen jeŋ asariŋ oŋombe sokombaa. Anutunoŋ mono iikawaajon wasin nono.”

⁴⁴ Kaen jeŋ kema Galili prowins liligon qamakooli mirigianoŋ Buŋa qaanoŋ uu kuun oŋoma laligoro. Kaen.

5*Jiisasnoŋ gowokouruta mutuya oŋoono.**Mat 4.18-22; Maak 1.16-20*

¹ *Kambaŋ moŋnoŋ Jiisasnoŋ Genesaret apu aŋgon goraayanon nano ejembanon kan tuun tuun koma Anutuwaaw Buŋa qaa mobombaaŋon ologologon liligon mugi. ² Liligon mugi nama wanŋo woi kowe goraayanon rari iriŋoro. Sora hooro yoŋonoŋ wanŋo ii mesaŋon kemeŋ misagia qeesaan songbangi. ³ Wanŋo moŋ ii Saimombaanoŋa. Jiisasnoŋ iikanoŋ uma toya kokaen qisiŋ muro, “Giinoŋ mono nanŋona boronja moŋ nuama apunoŋ baagen kema.” Qisiŋ muro nanŋoro keno wanŋonoŋ rama ejemba tuunleembe kuma oŋono.

⁴ Kuma oŋono tegoro Saimon ijoro, “Giinoŋ mono wanŋo koi nanŋona apu aŋgon biiwianoŋ keno alauruga yoŋowo misagia sorawaajon giligi kemeba.”

⁵ Ijoro Saimonoŋ meleeno, “Somatana, nono gomantiŋa koriga misa gilin bimbimŋon hoŋa moŋ mende mejoŋa. Qaagoto, giinoŋ jeŋ kotojanwaaŋon mono kilen kema giliniŋ kemebaa.” ⁶ *Kaen meleeno jerotiwaa so aŋgi sora ambembo misagianon kemegi misanoŋ boratiwombaa aŋgi.

⁷ Kaen aŋgi alaurugia wanŋo moŋnoŋ laligogiti, iyoŋooŋon kan ilaan oŋombutiwaa boro kaka koŋgi kagi. Kagi wanŋo woi ii soranoŋ saa qegi nemotoŋ tagori.

⁸⁻⁹ Sora honombonoŋa mende meŋ iima iikawaajon kuuyanoŋ waliŋgogi. Waliŋgon Saimon Piitonoŋ ii iima Jiisaswaa batanoŋ kemeŋ simin kuma ijoro, “Oo Poŋ, nii singisoŋgo ejaga kolooŋeni-waaŋon mono nomesaŋ kema.” ¹⁰ Saimombaa alawoita Jeims ano Jon Zebediwaa merawoita yoronon kaanagadeen newogara tegoro waliŋgori. Saimonoŋ qaa ii ijoroto, Jiisasnoŋ kokaen meleeno, “Mono keega mende moba. Gii kokawaa gematanoŋ ejemba ii sora kaanjan horon oŋona giwo toroqegi laligowuya.”

¹¹ Kaen ijoro wangogia horon kouma sakasiŋon ama ilawoilaŋgia kuuya mesaŋon Jiisaswaa gematanoŋ otaan kenŋi. Kian.

*Jiisasnoŋ eja manimbayawo moŋ meŋ solananiro.**Mat 8.1-4; Maak 1.40-45*

¹² Jiisasnoŋ taon moŋnoŋ laligoro kanon eja moŋ selia manimbanon meŋ bolidabororo raro. Rama Jiisas iima kosianoŋ simin kuma kemeŋ kokaen qama koolin muro, “Oo Poŋ, giinoŋ siinganon meŋ qeangon nomambaajon mojanjii een, mono nii saanoŋ meŋ solananiŋ nomba.”

¹³ Kaen jero boria boraama selia oosirin ijoro, “Niinoŋ ii amambaajon mojen. Gii mono solananiwa.” Kaen jero manimbaya ii iikanondeen

* 5:1: Mat 13.1-2; Maak 3.9-10; 4.1 * 5:5: Jon 21.3 * 5:6: Jon 21.6

solanjaniro. ¹⁴ *Solanjaniro kokaen jen koton muro, “Moba, kokawaa buju qaaya ii mon mende jena mobu. Qaagoto, gii mono jigo gawon galembaanon kema selega gendeema mun Mooseswaanon jenkootoya otaan solanjanijanjiaa dangisen nanduna ama siimolon oowa. Ii oona iiro ejembanon kaniaga moma kotowu.”

¹⁵ Kaen ijoroto, ii kilen Jiisaswaa qabunjaya jen seiroy goman so asarin keno. Kenotiwaaw so ejemba tuunja tuunja yonjonon qaaya mobombaajon ano jigia men qeangowaatiwaajon iwaanon kan ajorooqi. ¹⁶ Kagito, Jiisasnon onjomesaon balon qararanjon-konjanon kema laligon qama kooliro. Kian.

Jiisasnon eja sele bakaya koomuya ii meagoro.

Mat 9.1-8; Maak 2.1-12

¹⁷ Jiisasnon ween monjon Bunja qaa kuma onjon Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) ano Kana qaawaa boi tosianon Galili ano Judia prowinswaa gomanja gomanja ano Jerusalemga kan ejemba tuunjelemba batugianon ragi. Pombaa ku-usunanon Jiisas nemun koma muro ejemba jigia mero qeangogi.

¹⁸ Kamban kanon eja tosianon alagia sele batuya koomuya ii demberunon ama anjon kagi. Kan koton Jiisaswaa kosianon miri uutanon uma ambombaajon batogogi. ¹⁹ Batogogito, ejemba tuunjelembenon ologon nanjitiwaajon kuun papanon miri uutanon ubombaa kana mon mende mokolon men miri qaganon ugi. Uma waaren jamonon memeta ii oson luluungi oota kolooro ji eja demberuyawo kasanon somonjon iikanon anggi ejemba batugianon Jiisaswaa batanon kemero. ²⁰ Kaan kemero Anutu moma laarin mugiti, Jiisasnon iyonoo tanigia ii iiro sokono ji eja kokaen ijoro, “Alana, niinon singisonggoga mesaojen.”

²¹ Kaen ijoro Kana qaawaa boi ano Farisii yonjonon ii moma kanain kokaen jen romonngogi, “Eja koi moroga? Ilinon mono Anutu mepaegon mepaqepae anja. Anutu motoonjonon singisongonana mesaonkejato, eja monjonon ii qaago.”

²² Kaen romonngogito, Jiisasnon uugia iima koton kokaen injijoro, “Tosaanja onjo uugianon naambaajon qaa jejeni, iikawaajon magaga romonngogu? Ii mende sokonja. ²³ ‘Niinon singisonggoga mesaojen,’ jejeni, qaa iikanon mono afaanagadeen jejetaga. Monjon kaen jero tosianon qaa iikawaa honja mende iibu. Kawaaajon ii qaa afaanja so. Niinon qaa mon kokaen jemambaajon mojen, ‘Mono waama kema.’ Qaa ii mono lombotawo jejetaga koloaja. Kaen jewe honja koloowaa me qaagoti, iikanon mono asuganon asugiro iibu.

²⁴ Mobu, balanon singisonngo mesamesaowaa ku-usunja ii Siwe gomambaa Eja honjaanon eji, onjo iikawaa kaniaajon tintuan laligowubo. Kawaaajon qaa lombotawo ii eja koi ijowe honja iibu.” Kaen jen eja sele batuya koomuya ii ijoro, “Niinon gijojen: Gii mono waama tambomaeeega men miriganon kema. Qaa binawo ii honjowo koloowaati een, qaa afaanja ii mono kaanagadeen nomaembaajon omaya koloonaga?”

²⁵ Kaen ijoro iikanondeen jaagianon waama tambomaeeega eroti, ii men Anutu mepeseen mesaon mirianon keno. ²⁶ Kaen kolooro ejemba kuuyanon walijon sombugia moma Anutu mepeseen jegi, “Ye! Kete iwoi awa soroga iijon.” Kian.

Jiisasnon Matyuu (Liwai) oono.

Mat 9.9-13; Maak 2.13-17

* 5:14: Lew 14.1-32

²⁷ Kawaa gematanon Jiisasnon Kaperneam mesaon kema takis ofis uugumambaajon ano kanon takis meme eja qata Liwai raro iima ijoro, “Gii mono noo gemananon kawa.” ²⁸ Kaer ijoro gawonja kuuya mesaon waama Jiisaswaa gematanon keno.

²⁹ Kema Jiisas mirianon koma horon iwaajon jejelomban somata mozonogoro. Mozonogon takis meme tiliqiligiawo ano alauruta tosaan horon onono tuun somatanon yonowo rama nembanene negi. ³⁰ *Kaer negi Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) ano yonoonon boi yononon ii iima njindinjunduru jer Jiisaswaa gowokouruta kokaer jer ononji, “Ae! Ono mono naambaajon takis meme tiliqiligiawo ano singisonjo ejemba yonowo rama nene apu neju? Ii mende sokonja.”

³¹ Kaer jer ononji Jiisasnon kitia kokaer injjoro, “Ejemba jigia qaa yononon doktawaa siin mende amakejuto, ji ejembanon mono doktawanon kemakeju. ³² Niinon singisonjo ejemba uugia meleembuti onoomambaajon kan laligojento, ejemba iyangiaajon mogi solanja koloojuti, ii qaago.”

Nene singi laaligowaa qaaya

Mat 9.14-17; Maak 2.18-22

³³ Ejemba tosianon Jiisaswaanon kan qisigi, “Jon Oomulu ejawaa gowokouruta nononon kamba mamaga Anutuwaajon nene singi laligon qamakooli ajoajoro koriga amakejon. Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) yonoo gowokourugianon kaanjadeen ama laligojuto, geengaa gowokouruganon mono pondan nene apu nenkeju.”

³⁴ Kaer qisigi kokaer meleeno, “Onanon! Nono naa kambanon nene singi laligonkejon? Emba meme kambanonon ejawaa gemakootanurutanon gereya angi embawaa sakitiurutanon iwoi ii togonkeju me qaago? Niinon neenaa gowokouruna yonoo eja bunja koloon yonoo batugianon ainjolon ramakejer. Rabe nene singi laligowombaajon jegi yononon ainjolon aisoon rama singi laligowombaajon amamaankeju. ³⁵ Amamaankejuto, Anutunon laaligona nuano komuwe yononon mono kamban iikanon saanon nene singi laligonkebuya.

³⁶ “Ono laaligo walaga ano korisoro Bunja gbilia ii mindirin orombombaajon amamaawuya. Iikawaa sareqaa gemata mon ii kokaer injjomanja: Moumou walaga jurano monon moumou gbilia moton opo jaka kanon mende ama uumbinaankeja. Kaer anagati een, opo jaka gbilianon mono walagawo ororon mende koloon ii horon menjurano boliqoliwabo.

³⁷ “Kaanjadeen monon wain apu gbilia ii bokon me taru walaga lama selianon memeta iikanon mende koson maaro kemenkeja. Kaer anagati een, wain apu gbilianon mono somariin taru qenjumenjurama molaaro namonon kamaaro taruyanon kileqileewubo.

³⁸ “Kawaajon wain apu gbilia ii taru gbilianondeen molaanin kemero sokombaa. (Kaanjadeen monon apu awaa ii konon qamoganon mende kosonkejon. Kaer kosowonagati een, iikanon mono juma siisororo kamaaro ner ji niniwabo. Kaer koloowaboti-waajon apu awaa ii konon awaanon kosonkejon. Ono kaanagadeen laaligo walaga ano Oligaa Bunja gbilia ii mindirin orombombaajon amamaawuya.) ³⁹ Monon wain apu walaga mepeseer ner laligonkeji, iinon wain apu gbilia nemambaajon siin mende moma mojtitiitii amakeja.” Kian.

* 5:30: Luuk 15.1-2

6

*Jiisasnonj Sabat kendombaa Ponja koolooja.**Mat 12.1-8; Maak 2.23-28*

¹* Kawaa gematanonj Sabat kendonj monjonj Jiisasnonj wiit dumunj gawonj koria somata kotonj keno. Keno gowokouru-tanonj wosogia injiro wiit honja motomotoonj borogianonj kuma osasaanj negi. ² Kaenj negitiwaaonj Farisii (Kana qaawaa kaparanj-konkonj) tosanonj ii iima kokaenj injijogi, “Onjo mono naambaajonj Sabat kendombaa gawonj meme songoya uuguju?”

³* Kaenj injijogito, Jiisasnonj kokaenj meleeno, “Kinj Deiwidnonj manjaqeqe ejauruta yonowo liligonj wosogia injiro iwoi angiti, ii weenjgogi me qaago?”

⁴* Iinonj Anutuwaawoo opo sel jigononj uma bered kowoga Anutuwaawoo jaasewananonj alatanonj angij raro esujanonj tururo qetegogiti, ii mero negi. Bered kowoga mesamesaoya ii jigoo gawonj galenj yononondeenj nenj laligogi. Iinonj ano iwaa kerasuru-urutanonj ii newubotiwaaajonj songo eroto, ii kilenj negi.”

⁵ Kaenj jenj kokaenj injijoro, “Siwe gomambaa Eja honjanonj mono Sabat kendombaa Ponja koolooja.” Kianj.

*Jiisasnonj eja boria sooronggoya menj qeanggoro.**Mat 12.9-14; Maak 3.1-6*

⁶ Jiisasnonj Sabat kendonj monjonj qamakooli mirinonj uma Buja qaa kuma onono. Iikanonj eja monj boria dindinja sooliro raro. ⁷ Kana qaawaa boi ano Farisii (Kana qaawaa kaparanjkonkonj) yonononj Jiisas iima qaa Jakeyanonj ama mubombaa kania mongama “Eja ii Sabat kendononj meagowaa me qaago?” kaenj jenj jaa galenj menj raji. ⁸ Ragito, Jiisasnonj roromonggogia ii moma kotonj eja boria soosoolia ii kokaenj ijoro, “Mono waama jaanananonj namba.” Kaenj ijoro waama nano.

⁹ Nano Jiisasnonj kaenj jero, “Kana qaa otaanj Sabat kendononj iwoi awaa me bologa ambonja? Saanonj mombaa wanja somonj-gowonja me mesaoninj tiwilaawaa. Nomaenj aninj sokombaa? Ii qisinj onjombe jewu.”

¹⁰ Kaenj jenj elegeleema korebore injiidaboronj eja ii ijoro, “Gii mono boroga qeteterewa.” Kaenj ijoro boria qeteterero mombo awaa kolooro.

¹¹ Awaa kolooroto, galenj yonononj iringia mamaga soono “Jiisas nomaenj ama mubonja?” jenj iyanggia aminj mogi. Kianj.

*Gowokouruta 12 meweengonj onono.**Mat 10.1-4; Maak 3.13-19*

¹² Kambanj kanonj Jiisasnonj baanjanonj qama koolimambaaajonj uma gomantiinja koriga ii Anutu qama koolinj munj laligoro gomanj ano. ¹³ Gomanj ano gowokouruta onooma yonoononga 12 meweengonj onoma wasiwasi eja aposol qa ii onono.

¹⁴ Qagia ii kokaenj garo: Saimon, Jiisasnonj qata Piito muro, iwaa koga Andruu ano Jeims, Jon, Filip, Bartolomyuu, ¹⁵ Matyuu, Tomas, Jeims Alfiuswaa meria ano Saimon qata monj Tompe eja qagi.* ¹⁶ Juudas Jeimswaa meria ano Juudas Iskariot. Kariot eja kanonj kanagenj memelolo ejaga kolooro.

*Jiisasnonj ji ejemba menj qeangonj onono.**Mat 4.23-25*

* **6:1:** Dut 23.25 * **6:3:** 1 Sml 21.1-6 * **6:4:** Lew 24.9 * **6:15:** Nesenel paati zelot yonononj Room gawman tuarenjenj ama iyanggiaa nananj mewombaaajonj tompe menj laligogi.

¹⁷ Jiisasnon aposoluruta yonowo baanantonnga kamaan balon korianon kema nanngi. Nanngi gowoko tuun somata ano ejemba tuunleembe yononon iwaajon ajoroon mambongi. Yononon “Bunaya jero monin jinana men qeangowaa,” jen iikawaajon judia prowins kuuya, Jerusalem siti ano kowe goraayanonga Taia ano Saldon taon iikanonka kan ajoroogi. ¹⁸ Omejiilanon kokojinjin men ononoti, iyononon kaanagadeen kan qeangogi. ¹⁹ Kusujanon iwaanonga koton yonoonon uro kuuya men qeangon onono. Kawaajon ejemba kuuyanon Jiisas oosiriwombaajon janjarin riigi. Kian.

Simbawonawo ano gejaju aambaa qaaya

Mat 5.1-12

- ²⁰ Jiisasnon gowokouruta otaama injiima kokaen injjoro,
 “Anutuwa bentoton ii wanaya onoo bunaga. Kawaajon wanaya onoo mono simbawonawo koloou.
²¹ Kamban kokaamba nenewaa kaana komun qenjen qen laligojuti, Anutunon mono siingia ii unuagiwaa. Kawaajon onoo mono simbawonawo koloou. Kamban kokaamba saajuti, ononon mono korisoro ama jomo jomowu. Kawaajon wosobiri laligojuti, onoo mono simbawonawo koloou.
²² * “Ejembanon onoo Siwe gomambaa Eja honaajon ama kazi ama yakarin selianon kuun uuqeqe qaa tokoronkota jen onoma kasu seibolo kaana qagia koton kondeembuti, onoo mono simbawonawo koloou.
²³ * Ambosakonurugianon iikawaa so gejatootoo ejemba yonoonon ama onoma laligogi. Mobu! Anutunon tawagia uuta Siwe gomanon anota eja. Kawaajon kaen ama ononngi kamban iikanon mono aisoon otokorian maabu.
²⁴ Onoo simbawonawo laligojuto, qabuna esuhinagiawo onoo laaligo siiseweweya qaa laligojuti, ii mono tegowaa. Kawaajon niinon onoonon qama wanjinjngon ‘Oo yei!’ jejen.
²⁵ Kamban kokaamba nen timbirin ama laligojuti, onoo mono wosogia injiro bodi laligowuya. Kawaajon niinon onoonon qama wanjinjngon ‘Oo yei!’ jejen. Kamban kokaamba korisoro ama jomo jomojuti, onoo mono amburerejen men saabuya. Kawaajon niinon onoonon qama wanjinjngon ‘Oo yei!’ jejen.
²⁶ “Ambosakonurugianon gejatootoo ejemba takapolakaya jen mepeesen onoma laligogi. Ejemba kuuya iikawaa so ama ononngi niinon onoonon qama wanjinjngon ‘Oo yei!’ jejen.” Kian.

Kereuruga mono jopagon onomba.

Mat 5.38-48; 7.12a

²⁷ “Bologa ama onombuyato, onoo qaana moma laligojuti, niinon onoonon kokaen injjowe mobu: Mono kereurugia uugianon jopagon onoma laligowu. Daen yononon kazi ama ononjuti, ii mono awaagadeen ama onoma laligowu.

²⁸ “Daen yononon gasuaan jiringon ononjuti, ii mono kobibiin kotuegon onombu. Horon ureen ama ononjuti, iyonoonon mono Anutuwa qama kooliwu.

²⁹ “Monon urunga lee qetaaliro leegen kaanagadeen meleema muba. Monon malekuga qaga guama opoga duta kaanagadeen memambaajon moro giinon mono ii mende angon komba.

* 6:22: 1 Piito 4.14 * 6:23: 2 Hist 36.16; Apo 7.52

³⁰ “Iwoiwaa welema gonji ii mono kuuya onjomba. Monjon goo hina iwoiga mero ii mono meleema gombaatiwaaonj mende kaparanj koma qisiwa. ³¹ *Ejembanonj onjo iwoi ama onjombutiwaa momakejuti, iikawaa so mono yonooonj kaanagadeenj ama onjombakebu.

³² “Namowaa singisonjgo ejembanonj alaurugianonj jopagonj onjngi kitia meleema jopagonj onjoma mepeseenj aonkeju. Onjo iikawaa so balombaa tania otaankejuti eenj, Anutuwaanonj tosa mende kolooro mono nomaenj onjo mepeseenj onjonaga? Alaurugia ano kereurugia ii mono motoonj jopagonj onjngi tawa onjono oyanboyonj koloowuya.

³³ “Namowaa singisonjgo ejembanonj alaurugianonj iwoi awaa ama onjngi kitia meleema onjoma ala menj aonj mepeseenj aonkeju. Onjo iikawaa so ama balombaa tania otaankejuti eenj, Anutuwaanonj tosa mende kolooro onjo mende mepeseenj onjmbaa.

³⁴ “Namowaa singisonjgo ejembanonj monenj iwoi ii singisonjgo ejemba tosaanj yonooonj onjoma kitia iikayadeenj meleema onjombutiwaaonj kaparanj komakeju. Ii balombaa nanamemenja. Onjo tosanonj tosgagia meleema onjombutiwaa mambonjgi Anutunonj mono nomaenj mepeseenj onjonaga? Tosianonj tosgagia mende meleema onjngi Anutunonj mono kitia ii meleema tawa onjmbaa.

³⁵ “Onjo mono Siwe Toyaa nanamemenja ama menj laligowu. Balonj ejembanonj bologa ama dangisenj mende jenkejuto, Anutunonj kilenj ii awaa ama onjmakeja. Kawaaonj onjo mono kereurugia uugianonj jopagonj awaagadeenj ama onjoma monenj iwoi onjoma iikawaa kitia monj meleema onjombutiwaaonj mende moma mambombu. Kaenj ama laligogi tawagianonj seinj uuta kolooro Anutu uuta maboraanja koloonj laligowuya.

³⁶ “Siwe Manjianonj korebore kiankomunj onjomambaaonj moji, onjo mono iikawaa so ejemba kuuya kiankomunj onjoma laligowu.” Kianj.

Jenteego toya kaanja mende koloowu.

Mat 7.1-5

³⁷ “Ejemba tosia yonoo qaagia ii mende gosinj jenj tegowu. Ii mende jenj tegonj onjngi Anutunonj mono onjonganja kaanagadeenj mende jenj tegonj onjmbaa. Onjo tosia yonoo singisonjgogiaa ironja ii mende meleema onjombu. Ii mende meleema onjngi Anutunonj mono onjonganja singisonjgogiaa ironja ii kaanagadeenj mende meleema onjmbaa. Onjo mono tosia yonoo singisonjgogiaa mesaowu. Ii mesaogi Anutunonj onjonganja singisonjgogiaa kaanagadeenj songbama mesaowaa.

³⁸ “Onjo ejemba tosia yonoo iwoi ama onjngi Anutunonj mono iikawaa so gosinj iwoi ii meleema onjo kaanjiadeenj ama onjmbaa. Kawaaonj onjo mono iwoi kalenj onjombakebu. Kaenj onjngi Anutunonj mono kaanjiadeenj kalenj onjombakebaa. Onjanonj, Anutunonj ii kalembone mende moma ilaanj onjombakebaa. Anutunonj gosinj onjo iwoi onjngiti, iikawaa soya kuuya menj gambinonj maaro qaa ootanonj kouro utugoronj ororonj kolooro mendunjgoro kemero toroqenj qaganonj maaro soya uugunj qeqlalanj kamaaro ii mono gesogianonj mouma onjmbaa.” Anutuwaa kania ii kaanja.

Ejembanonj anjgiaa kanagia iima mobu.

³⁹ *Jiiasasnonj sareqaa monj kokaenj injjoro, “Jaagoo ejemba monjonj jaagoo alia monj saanonj borianonj menj wambaa me qaago? Kaenj kembraoraga

* 6:31: Mat 7.12   * 6:39: Mat 15.14

mono motoonj roñonj kemeñ urunaga. ⁴⁰ *Gowokononj boiya mende uuguja. Boigianonj momo kuuya tororo kuma onono moma komuwuti, kuuya iyonononj mono boigia kaanja koloowuya.

⁴¹ “Gii naambaajonj alagaa jaayanonj godomaruru melaada iijanto, geengaa jaaganonj gere tapia somata eji, ii nomaen mende iima kotojan? ⁴² Geengaa jaaganonj gere tapia somata eji, ii mende iima kotonj nomaembaajonj alagaajonj kokaen jenaga, ‘Alana moba! Jaaganonj eugenj godomaruru kemeñ raji, ii saanonj itagowe kamaawaa.’ Oo uumelembaa selesele eja, gii mono wala geengaa jaaganonj gere tapia somata ii menj giliwa. Ii menj gilingo tororo iima kotonj alagaa jaayanonj godomaruru kemeñ raji, ii saanonj itagona kamaawaa.” Kianj.

Gerewaa kania ii honja iima gosinj moma kotowu.

Mat 7.16-20; 12.33-35

⁴³ “Gere awaa mononj honja bologa mende kuunjeja. Kaanjadeen gere bologa mononj honja awaa mende kuunjeja. ⁴⁴ *Jao kota ii kasuneselanonj kolooro mewombaajonj amamaankejonj ano muli honja ii kowororononj kolooro qetegowombaajonj amamaankejonj. Iikawaa so gerewaa honja iima gosinj mono kania moma kotowu.

⁴⁵ * “Eja uutanonj iwoi saa qero eji, ii mono buutanonj asuganonj jenjeja. Kawaaajonj eja awaawaa uu kowianonj iwoi awaawaa morianja eji, iinonj mono awaa ii asuganondeen jenjeja. Eja bologaa uu kowianonj iwoi bologa eji, iinonj mono bologa ii asuganonj jenjeja.” Kianj.

Miri tando kotakota ano looloria

Mat 7.24-27

⁴⁶ “Ono noojonj ‘Ponj Ponj!’ qa ii mono naambaajonj qamakejuto, niinonj iwoi mewutiwaajonj jenjejeni, ii mende tenj koma menjeju.

⁴⁷ “Daenj yonononj noononj kanj qaana moma tenj koma mejuti, niinonj iyonoo kaniagia qendeema sareqaanonj jemañja. ⁴⁸ Iinonj motonjeje eja kokawaa so kolooja: Eja iikanonj miri memanjen roñ koriga osonj kemeñ tandoya jamo kowonjinj (simeñ) qaganonj kuuj menj kotiuro nano. Kaen nano konjuru kambanonj apu gboulu somata qen miri batuyanonj kuuroto, awaagadeen menj mejugoro nanotiwaajonj kumambaajonj qen bimbimgoro kotiinj nano. ⁴⁹ Qenj bimbimgoro, mononj qaana moma mende tenj koma meji, iinonj mono motonjeje eja kokawaa so kolooja: Iinonj miri memanjen tandoya mende osonj komoma namo qaganonj teku manjagadeen ama mero. Mero nano konjuru kambanonj apu gboulu somata qen miri batuyanonj kuuro miri ii iikanondeen kuno ororonjonj kamaaro.” Kianj.

7

Jiisasnonj kawali galenj mombaa gawonj ejia menj qeangoro.

Mat 8.5-13

¹ Jiisasnonj ejemba tuunjelembe batugianonj laligonj Buña qaaya kuuya ii injinonj onjomesaonj Kaperneam taanonj kouro. ² Iikanonj Room kawali galenj mombaa gawonj ejianonj ji kiro komumambaa ano. Galenjonj iwaajonj moro uuta kolooro.

³ Kawaaajonj Jiisaswaa bujuya moma Juuda yonoo jotamemeya tosaanja wasinj onono Jiisaswaanonj kema kokaen qisigi, “Mono kanj welenj ejia menj qeangowa.” ⁴ Kema Jiisaswaanonj keuma kaparanj koma qama koolinj jegi,

* 6:40: Mat 10.24-25; Jon 13.16; 15.20

* 6:44: Mat 12.33

* 6:45: Mat 12.34

“Somatanana, kawali galen iikanon mono ilaan mubaatiwaa so awaa soro koloaja. Kawaaon mono kawa.” ⁵ Moba, iinon Juuda ejemba tuun somata nonoojon siin ano ‘Qamakooli mirinana mewonja,’ jenin waba iinon monen ano megi.”

⁶ Kaen jegi moma yonowo keno. Kenoto, kawali galembaa miria dodowiro iinon alauruta wasin onoma Jiisaswaaon qaa kokaen ano, “Oo Pon, nii kaandiaga laligowe noo miri waarenanon gualembaatiwaaon gamuna mojen. Kawaaon mono mende aon komun kawa. ⁷ Nii neenaa mobe kamaanqeqeta koloojiwaaon goonon kamambaa so mende movento, qaa jegagadeen jena welen ejanon qeangowaa. ⁸ Ii kokaembaaon: Nii neeno kaanagadeen galenaa ku-usun baatanon ama nongi laligojen. Noo baananon manjageqe eja laligogi ii jen koton onomakejen. Yonoononga mombaajon ‘Kemba!’ jen kotowe iinon kembaa. Mombaajon ‘Kawa!’ jen kotowe iinon kawaa ano welen ejana mombaajon ‘Gawon koi mewa!’ jewe iinon ii mewaa.”

⁹ Jiisasnon qaa ii moma kawali galembaaon waliingon ejemba tuun otaan kagiti, iyonoonon eleema kokaen jero, “Niinon kokaen injijowe mobu: Israel kanageso batugianon kaanagadeen momalaari somata kaanja ii mombaa uutanon mende mokoloowe.”

¹⁰ Kaen jero kawali galembaa qele ejaurutanon eleema mirinon keuma welen eja mokolon iigi qeangon raro. Kian.

Jiisasnon malo mombaa meria mej gbiliro.

¹¹ Kawaa gematanon Jiisasnon taon qata Nain kanon keno gowokouruta ano ejemba tuunlembenon otaan kenji. ¹² Iikanon taon kiropo naguya dodowiro qamo mon anjon kagi. Malo mombaa meriaga motoongonon komuro taombaa ejemba tuun somatanon ajoroon ron kombombaajon kagi.

¹³ Ponon malo ii iima wosoya moma ijoro, “Mende saaba.” ¹⁴ Kaen jen kema bokis anjon kagiti, ii jero doron angi bokis oosirin kokaen jero, “Eja gbaworo, mono waaba. Niinon gi kaen gijojen.” ¹⁵ Kaen jero qamo kanon gbilin waama kanain qaa jero. Qaa jero Jiisasnon ii nemun mun kemaotiwaajon jero.

¹⁶ Ejemba kuuya yononon ii iima qarasombuga moma Anutu mepeseen jegi, “Gejatootoo eja somata monon mono batunanon asugin laligoja.” Tosianon jegi, “Anutunon kanagesoya ba koma nonono laligojon.”

¹⁷ Iwaa buju qaa ii sein Judia prowins kuuya so koma gomanja gomanja leele kanon kema tegoro. Kian.

Jombaa gowokowoita Jiisaswaanon kari.

Mat 11.2-19

¹⁸ Jon Oomulu ejanon kapuare mirinon raro gowokourutanon iwoi kuuya ii kolooroti, iikawaa sunduya ijogi. ¹⁹ Ijogi moma gowokowoita woi orono kari Pombaanon kema kokaen qisin mubaatiwaaon wasin orono, “Menqeeango eja kawaatiwaaon mambonin giinon ii kolojan me eja mon kanagen kawaatiwaaon mambombona.”

²⁰ Wasin orono Jiisaswaanon keuma ijori, “Jon Oomulu ejanon kokaen qisin gombojon wasin norono kajo, ‘Menqeeango eja kawaatiwaaon mambonin giinon ii kolojan me eja mon kanagen kawaatiwaaon mambombona.’”

²¹ Jiisasnon kamban iikanondeen ejemba mamaga ji wiji lokon ano omejiilangiawo (isinabisina) ii menj qeangon onono ano ejemba jaagia googa

mamaga jaagia metooro uun yiigi. ²²* Jombaa gowokowoitanon keuma qisiin muri kokaen meleeno, “Iwoi iima mojaoti, iikawaa sunduya mono kema Jon kokaen ijowao: Jaagia googa yononon uun iiju. Meendanگویا yononon kana kema kaju. Manimbagiawo yononon solanajiu. Gejaduu yononon qaa moju. Koomuya yononon gbilin waaju. Kamaanqeqeta yonoojon Oligaa Buja jen asariwe momakeju. ²³ Kaen kolooro yiigi mombaa uutanon mende boliro gema mende nuwaati, iinon mono simbawonawo kolooja.”

²⁴ Kaen meleeno Jombaa gowoko yoronon keni Jiisasnon kanain Jombaa kania ejemba tuunleembe yonoojon kokaen jen asariro, “Ono balon qararanjonkononon kanon naa iwoiga iibombaajon kenji? Haamonon bowo utitiin metano kema kankeji, onjo eja iikaanja iibombaajon kenji me?”

²⁵ “Me naa iwoiga iibombaajon kenji? Eja malekuya akadamuyawo mouma laligoroti, ii iibombaajon me? Mobu, ejemba malekugia tereya iimasiinjiyawo mouma kema kan siiseweweya qaa laligojuti, iyononon mono kin yonoo jinjaron mirigianon laligoju. Ii balon qararanjonkononon qaago.

²⁶ “Me naa iwoiga iibombaajon kenji? Gejatootoo eja mon iibombaajon me? Onanon, niinon kokaen injiowu mobu: Eja iigiti, iinon mono gejatootoo ejemba tosaanja unjuugun qaita mon kolooja. ²⁷* Iwaa kania ii waladeen kokaen oogita eja, ‘Moba, niinon qelena gajoba mon wasiwe waladeen kema ejemba uugia mindingon goo kana meleuro giinon mono iwaa gematanon namonon emu kemeba.’ ²⁸ Qaa kaen ejato, niinon kokaen injiowu mobu: Embanonga meraurugia kuuya megiti, iyonoo batugianon Jonon mono kuuya unjuugun qabunayawo nanja. Nanjato, Anutuwaa bentoton uutanon keuma Anutuwaa qabunaya mokolonkejuti, iyonoo batugianon kamaanqeqeta konoga iinon mono Jon uuguja.

²⁹* “Ejemba kanageso kuuya ano yonoo batugianon takis meme yononon kaangadeen Jombaa Buja qaaya mogi oomulu men ononotiwaajon Jiisawaa Buja qaaya moma jen qeleema jegi, “Ahaa! Anutuwaa kana dindina jen asarija.” Kaen jen uugia meleengi. ³⁰ Kaen meleengito, Jonon Farisii ano Kana qaawaa boi oomulu mende men ononotiwaajon yononon Anutuwaa arena mende ten koma Bunaya gema qen silemale angi.

³¹ “Ejemba kete namonon laligojuti, ii mono naamombo so ama onombenaga? Yonoo siligia ii nomaen? ³² Yononon naamade kaanja koloju. Yononon maaket sombenon rama qaa jomo men tondu qama kokaen jenkeju, ‘Nono awelo uunin onjo rii gbawe mende orogi. Nono jingen qanin onjo mende toroqen saagi.’ ³³ Iikawaa kania ii kokaen: Jon Oomulu ejanon kan nene singin laligon wain apu mende nero onjo iwaajon jenkeju, ‘Ome monon uutanon kemerota laligoja.’

³⁴ “Siwe gomambaa Eja honanon kan nene nen korisoro angi ononon jenkeju, ‘Mobu, iinon baonon newageen nene qozozongon nen wain apu mamaga nen takis eja tiliqilligiawo ano kilenja meme yonoo alagiaga laligoja.’ ³⁵ Korebore Anutuwaa momakooto koma gbilinkejuti, iyonoo nanamemengiaa honanon mono momakooto-gianon sokonji, ii gendemadeja.” Kianj.

Singisonjo embanon Jiisawaa kania kele moriro.

³⁶ Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonon) eja yonononga monon Jiisas ii iyanjaa mirianon kan nene newaatiwaa koma hororon. Koma hororo kema

* **7:22:** Ais 35.5-6; 61.1   * **7:27:** Mal 3.1   * **7:29:** Mat 21.32; Luuk 3.12

mirianonj uma nene dunjonj raro. ³⁷ *Taonj kanonj singisonjgo emba monj laligoro. Iinonj Jiisas Farisiij ejawaa mirinonj uma rama nene neroti, iikawaa bujuya moma kele unkoowayawo maaro jamo kaaro monj saa qeroti, ii menj uma karo. Kaaro ii lalunjonj gata alabasta iikanonj memetaga.

³⁸ Uma kanj Jiisaswaa kanaanonj kemenj rama kanaanj saaro jaunjanonj riima kemenj kanaanonj moriro. Moriro wajj jujanonj kerenj, selemooto menj koto ro toboriro kania buutanonj kitoj nej kele unkoowayawononj moriro. ³⁹ Moriroto, Farisiij ejanonj Jiisas koma hororoti, iinonj ii iima uutanonj kokaenj romonjgoro, “Emba koi singisonjgoyawoga. Eja koi kanonj gejatootoo ejaga laligonagati eenj, iinonj mono emba kanaanonj oosirijiwaa kania moma kotonaga.”

⁴⁰ Jiisasnonj ii moma kotoj kokaenj meleema jero, “Saimon, niinonj qaa monj jemambaajonj mojenj.” Jero ijoro, “Boi, saanonj jena momanja.”

⁴¹ Ijoro Jiisasnonj kokaenj ijoro, “Ejemba woinonj benknonj kema kiti ambowaa monej galenaa qisiri. Monjonj weenj 500:waa tawaya (Kina 5,000), monjonj weenj 50:waa tawaya (Kina 500) kawaa so kiti ambotiwaa qisiri. Qisiri iikawaa so orono. ⁴² Oroma kanagenj kitigara kumbao jero monenjgara qaono amamaari. Amamaari benk galenjanonj kitigara qetegonj kotoj mesaoj orono. Mesaonj orono iyeroononjga morononj ii uutanonj mamaga jopagonj munjeja?”

⁴³ Kaenj qisiro Saimononj kokaenj meleeno, “Noo momononj kiti somata kotoj mesaoj muroti, iinonj.” Kaenj meleeno jero, “Gii qaa tororo gosinj jejanj.”

⁴⁴ Kaenj jenj embawaanonj eleema kokaenj ijoro, “Emba koi iiba. Niinonj miriganonj koube giinonj kanana songbamambaajonj apu monj mende nonjanto, emba koi kanonj mono kanana jaunjanonj morinj wajj jujanonj selemooto menj koto ro toborija. ⁴⁵ Giinonj buuna mende kitoj nejanto, emba koi kanonj mono mirinonj koube iikanondeenj kaparanj koma kanana kitoj nej laligoja. ⁴⁶ Giinonj wajjna kele mende morijanto, emba koi kanonj mono kele unkoowayawononj kanaanonj nomorija. ⁴⁷ Kawaaajonj niinonj kokaenj jewe moba: Anutunonj emba kokawaa singisonjgoya mamaga ii mesaoj songbano kawaaajonj uutanonj nii mamaga jopagonj nonja. Monjonj singisonjgo melaada monj ano Anutunonj singisonjgoya melaada mesaoro iinonj uutanonj boronja monj iigadeenj jopagonj nomakeja.”

⁴⁸ Kaenj jenj emba ii kokaenj ijoro, “Niinonj goo singisonjgoga songbama mesaojenj.”

⁴⁹ Kaenj jero eja motoonj nene nej ragiti, iyonjononj kanaanj iyanjiodeenj kokaenj jegi, “Singisonjgo songbama mesaoji, iinonj mono moro ejaga koloomambaa moja?”

⁵⁰ Kaenj jegito, Jiisasnonj embawaajonj jero, “Momalaariganonj mono hamo qenj gonja. Saanonj luaenonj kema.” Kianj.

8

Emba tosanonj Jiisas nanjonj kenji.

1 Kawaa gematanonj Jiisasnonj liligonj taonja taonja ano gomanja gomanja kanonj kema Anutuwaaw bentotombaa kania jenj asarij Oligaa Bunja qaanonj ejemba uugia kuunj laligoro. Gowokouruta 12 yonjononj iwo motoonj kenji.

2 *Kaanagadeenj emba tosanonj iwo kenji. Emba ii wala ji injiro omenonj kokojinjij menj onjono laligogi Jiisasnonj menj qeangonj onjono. Emba ii

* 7:37: Mat 26.7; Maak 14.3; Jon 12.3

* 8:2: Mat 27.55-56; Maak 15.40-41; Luuk 23.49

kokaen; Magdalaga emba mon qata Maria qagi. Jiisasnon iwaa uutanongga ome 7 onjotaaro kouma kenji. ³Emba mon qata Joana. Iwaa loya qata Kuza iinon kin Herodwaa jinkaron miri kanon gawmambaa monen galenaga laligoro. Emba mon qata Susana. Yononon ano emba tosaanja mamaga yononon iyangiaa monen esuhinagianon Jiisas ano gowokouruta kanaanon galen koma nanjon ononji. Kiaj.

Qosomakororoo ejawaa sareqaa

Mat 13.1-9; Maak 4.1-9

⁴ Ejembanon taon so kanoja horon Jiisawaanon kan tuunlembenon ajoroogi Jiisasnon sareqaa mon kokaen jero:

⁵ “Eja monjon nene kota qosoma kororoomambaaion keno. Kema qosono kota tosonian kana goraayanon kemej konji. Kemej konji ejembanon riinj rikotaagi kanakeewanaa (warawen) koonja koonja kouma ii nedaborogi.

⁶ Kota tosonian jamo kowonjinon kemej konji. Kemej koma kanon namo apuyawo mende mokolon kuragagia kouma soolin gororongogi.

⁷ “Kota tosonian komuntiri waayawonon kemej konji. Kemej konji iikanon ororon kouma unuugun qen turun bibiloko men ononji. ⁸ Kota tosonian namo awaanon kemej konji. Kemej koma juma waama hongia awaa kolon handewaa so kolon seigi.”

Qaa ii jedaboron qa somata kokaen qaro, “Monjon uugejiawo laligoji een, iinon mono sareqaa koi geja ama moma kotowa.” Kiaj.

Jiisasnon nomaembaajon sareqaawaa kania jero.

Mat 13.10-17; Maak 4.10-12

⁹ Kaen jero gowokourutanon sareqaa kokawaa kaniaajon Jiisas qisin mug. ¹⁰ *Qisin mug jero, “Anutuwaa bentotonanon keuma laligowonatiwaa qaa aasangoya ii onjo asuganon injjowe moma kotojuto, tosaanja yonoonon ii sareqaanon jewe momakeju. Kaen moma iyangiaa jaagianon iwoi iimago kania kilej mende iima kotowuya. Iyangiaa gejagianon qaa tororo momago kania kilej mende moma asariwuya.”

Jiisasnon sareqaawaa kania jero.

Mat 13.18-23; Maak 4.13-20

¹¹ “Sareqaa iikawaa kania ii kokaen: Kota qosoma kororoogi, ii Anutuwaanon Buja qaa. ¹² Nene kota kana goraayanon kemej konjiti, ii kokaen: Ejemba tosonian Buja qaa mojuto, ii mogi Kilenaa Toyanon kan uugia meleema Siwewaa buja koloowubotiwaajon qaa kota ii uugianongga qetegon unuamakeja. ¹³ Nene kota qosono jamo kowonjinon kemej konjiti, ii jemba sareya mon. Yononon Buja qaa moma ii uuqeeango qaganon moma anjon komakejuto, uugianon kemej tiigia mende megitiwaajon kamban torodaamo-nadeen moma laarin laligogi anjobatowaa kambananon mono tama unuwaa.

¹⁴ “Nene kota qosono kumuntiri waayawonon kemej konjiti, ii kokaen: Yononon Buja qaa mogi uugianon kemejkejato, balonon laaligowaa majakakaya ano monen hina memewaa uugereya kolon bimon onjomaakeja. Qabunagiawo koloowombaaion koposongogi siinj kombombanja bologa tosonian kaanagadeen uugianon dunjun Buja qaa bibiloko men munkeju. Kaen koloo hongia qaa auta (gipeya) koloowuya. ¹⁵ Kaento, nene kota namo awaanon kemej konjiti, ii jemba koi kaanja: Yononon Buja qaa geja ama mogi uugia awaa gbijgbaanja qaa iikanon kemero soowabotiwaajon

* 8:10: Ais 6.9-10

mokosingon kaparan koma galen kongi hongia awaa awaa mokoloonkeju.” Kian.

Iwoi aasangoya kuuya ii asuganonj koloowaa.

Maak 4.21-25

16* “Monjon lambe me kiwa ootirin monjonon mende koma turuwaa me dun baatanon mende ambaa. Ii qaagoto, ii iikawaa dun qaganon ano rabaa. Rama asariro tosianonj miri uutanonj ubombaajonj mojuti, yonjononj iikawaa asasaga iima saanonj ubuya.

17* “Kaanjadeen uunananonj iwoi monj mesanjonin aasangoyanonj eji, ii mono asuganonj koloowaa. Iwoi monj koma turunin eji, ii mono luluunji asuganonj ewaa.

18* “Kawaajon Anutuwaa qaa mojuti, ii mono uu wombogianonj ama romongonj koma gbilin laligowu. Monjonon momakootoyawo laligoji, Anutunonj mono ii toroqen muro somariwaato, monjonon momakootoya qaa laligojato, ‘Kawo laligojen,’ jeji, Anutunonj mono momoya melaa ii kaanjagadeen qetegonj wambaa.” Kian.

Jiisaswaa nemunjouruta.

Mat 12.46-50; Maak 3.31-35

19 Jiisasnonj kaen jen laligoro nemunjourutanonj ii iibombaajonj kagito, ejemba tuun somatanonj ologon eligogitiwaaajonj kosianonj kembombaajonj amamaagi. 20 Amamaanj nanji monjononj kokaen ijoro, “Goo nemunjouranga mono seleenjen nama gii giibombaajonj moju.”

21 Ijoroto, Jiisasnonj kokaen meleema injoro, “Ejemba koi Anutuwaa Bunja qaa moma tenj koma koma gbilinkejuti, iyonjononj mono noo nemuna ano kouruna koloouj.” Kian.

Jiisasnonj jero raidimbonj goronj qero.

Mat 8.23-27; Maak 4.35-41

22 Ween monjononj Jiisasnonj gowokouruta kokaen injoro, “Mono mesaonj apu anjonj kotonj leegenj keubonja.” Kaen jero wanjononj motoonj uma apu anjonj qaganonj kenji. 23 Kema opo sel mororonggogi haamononj nangoro kenji Jiisasnonj gaonj ero. Ero haamo raidimbonj apu anjononj gilin siri qindiuro wanjo uutanonj kemero. Kemenj saa qemambaajonj ano tiwilaawombaajonj anji.

24 Tiwilaawombaajonj ama gowokourutanonj kema mindiin ijogi, “Ponj Somatanana, mono nono anjononj tiwilaawombaajonj anjonj.” Kaen ijogi uuta tooro musu ano apu angombaa siria kokaen jenj kotonj orono esunjaranonj kamaaro goronj qenj ero.

25 Kaen kolooro injoro, “Onjoo momalaarigia ii dakanonj?” Kaen injoroto, yonjononj awawalinj qarasombugia moma jegi, “Yei! Eja koi naa ejaga laligoja? Iinonj musu ano kowe siri jenj kotonj orono jeta tenj konjao.” Kian.

Omenonj bao uugianonj kemegi ejanonj qeanjoro.

Mat 8.28-34; Maak 5.1-20

26 Jiisasnonj gowokouruta yonowo toroqen opo sel mororonggogi haamononj nangoro kema apu anjonj kotonj Galili prowins leegenj Gerasa gomanonj keugi. 27 Iikanonj keuma sakasinonj uro eja omeyawo monj taanonjga kanj Jiisas mokolooro. Eja ii qasirininonj laligonj qamowaa jamo kobaa osonj urooogi egiti, iikanonj enj laligoro. Kamban koriga opo maleku mende mouma miri mombaa uutanonj mende enj laligoro.

* 8:16: Mat 5.15; Luuk 11.33

* 8:17: Mat 10.26; Luuk 12.2

* 8:18: Mat 25.29; Luuk 19.26

28-29 Omenon kamban koriga horon ureen muro eja mamaganon boria bota qen kania gbadonon (tapenon) somonon galen koma laligogito, tapeya ii hororo riigiuro omenon kuuro balon qararankonkononon kema lan laligoro. Kawaajon Jiisasnon omeya ii kokaen jen koton mumambaajon ano, “Ome bologa, gii mono kouma eja kui mesaon kamba.” Kaen jemambaajon ano Jiisas iima silama namonon kosianon kemen qa gigilaan kokaen qaro, “Ae Jiisas, gii Anutu uuta meria koloojan. Gii mono nomaen ama nomambaajon kui kajan?” Niinon welema gonjen: Gii siimbobolo geriawo mende ama nomba.”

30 Kaen qaro kokaen qisiro, “Gii qaga moro?” Omejiilan mamaga uutanon kemen laligogitiwaaajon “Qanana Liijon jejon,” jegi. Ii ananaa qanon Kere tuun somata. 31 Kaen jen Jiisas kokaen welema mugi, “Gii nonotaan ome ron dusiita qaa iikanon kemebombaajon mende jen koton nonomba.”

32 Kosogianon marona kanon bao tuun somata mon gbojola uutanon kuluuma laligogi. Kawaajon ome yononon kokaen jen welema mugi, “Gii saanon jena nono bao yonoo uugianon kemebona.” Welema mugi “Mono kema kemebu,” jen koton onono. 33 Jen koton onono eja uutanonga kouma kema bao uugianon kemegi. Kemegi bao tuun yononon lugun newonewonon kema jororonon apu angonon kemen nemoton komugi.

34 Iikaen kolooro bao galen yononon ii iima taon ano goman boleboole kanon kok koma unjurama kema buju qaa ii jegi. 35 Jegi moma ejemba jaasongo yononon iwoi kolooroti, ii iibombaajon kagi. Kan Jiisaswaanon kouma eja uutanonga omenon kougiti, iinon Jiisaswaa kanianon raro mokoloogi. Opo selekopaaya tororo somonon uuta tooro roromongoya kuuya asugiro iima awaligi. 36 Eja omeyawo iinon nomaen qeangoroti, ii iigitinon injjogi.

37 Injjogi moma mamaganon awalalin qarasombugia mogi. Kawaajon Gerasa gomambaa ejemba tuun kuuya yononon Jiisasnon onomesaowaatiwaaajon welema mugi. Welema mugi eleema kemambaajon wanonon umambaa ano. 38 Umambaa ano eja uutanonga ome kougiti, iinon kan Jiisaswo motoon kema laligomambaajon qisiro. Kaen qisiroto, Jiisasnon qotogon wasin mun kokaen ijoro,

39 “Gii mono eleema miriganon kema Anutunon angoletto somasomata men gonoti, iikawaa sunduya jena mobu.” Kaen ijoro kema Jiisasnon angoletto somasomata men muroti, iikawaa qaaya ii taon uutanon liligon goman so jen seiuro. Kian.

Jairusnon borataajon Jiisas qama kooliro.

Mat 9.18-26; Maak 5.21-43

40 Ejemba kuuya Jiisaswaaajon mambongi eleema karo tuun tuun koma aison horon mugi. 41 Qamakooli miriwaa qaa galen mon qata Jairus iinon kan Jiisaswaa batanon kemen simin kuma mirianon kawaatiwaaajon qama koolin muro. 42 Merauruta qaato, borata guan motoonggo gbania 12:waa so laligon komumambaajon ano. Jiisas koma horon mugi keno ejembanon leele ologon utama mugi. Kian.

Emba jiwanonon Jiisaswaa malekuya oosiro.

43 Utama mun kengi kanon batugianon emba mon laligoro. Iinon koinsa gbani 12 kawaa so iima ji kiro laligoro. Iinon selegalen yonoo tawagia monen hinaya kuuya gilin laligoro selegalen kuuyanon men qeangowombaajon amamaagi. 44 Emba kanon Jiisaswaa gematanon kema malekuyaa kiti susuya oosiro iikanondeen saya juguro.

⁴⁵ Jiisasnoj qisin jero, “Morononj noosirija?” Kaen jeroto, ejemba kuuyanonj ii qakoongj Piitononj ijoro, “Somatana, ejemba tuunjonj ologonj utama aonj kanj goosiriju.”

⁴⁶ Ijoro Jiisasnoj jero, “Qaago, monjonj noosiro esunja monj keno mojen.” ⁴⁷ Kaen jero embanonj “Kaniaa mokoolooj,” jen jenenja ororo kanj Jiisaswaa batanonj siminj kuma jiaa kania ano oosirinj iikanondeenj qeangoroti, iikawaa kania asuganonj jero ejemba tuunj kuuyanonj mogi.

⁴⁸ Mogi Jiisasnoj kokaen ijoro, “Borana, momalaariganonj mono menj qeangonj gonja. Saanonj uubonjononj kemba.” Kianj.

Jiisasnoj Jairuswaa borata menj gbiliro.

⁴⁹ Qaa kaen ijonj nano qamakooli miriwaa qaa galenja mirinonja monjonj welenj kanj Jairus ijoro, “Boraganonj komuja! Kawaajonj mono boiwaa qaganonj lombo toroqenj mende amba.”

⁵⁰ Ijoroto, Jiisasnoj qaa ii moma qamakooli miriwaa qaa galenj kokaen ijoro, “Toroko mende moba. Mono uumotoonj ama nii moma laarinj nona boraganonj qeangowaa.”

⁵¹ Kaen ijonj iwaa mirinonj kema ejemba tosaanja onjomesaonj Piito, Jon, Jeims ano borawaa nemunmanja iigadeenj unuano iyangiodeenj miri uutanonj ugi. ⁵² Ugi ejemba kuuyanonj jingenj qama saama amburereenj megito, Jiisasnoj jero, “Iinonj mende komujato, gaonja eja. Kawaajonj mono saa mesaowu.”

⁵³ Kaen jero jononjsisi kaanja kolooro “Mono komuja!” qaa ii moma jomoma mugi. ⁵⁴ Jomoma mugito, bora ii borianonj menj qama ijoro, “Borana, mono waaba.” ⁵⁵ Kaen ijoro kokoosuyanonj eleeno iikanondeenj waama nano. Nano nene mugi newaatiwaaajonj jero. ⁵⁶ Nemunmanjanonj ii iima walingorito, Jiisasnoj iwoi kolooroti, iikawaa bujuya monj jegi mobubotiwaajonj songo ama onjono. Kianj.

9

Jiisasnoj gowokouruta 12 wasinj onjono.

Mat 10.5-15; Maak 6.7-13

¹ Jiisasnoj gowokouruta 12 ii onjono ajoroogi omejiilanj kuuya konjoma onjombutiwaaajonj ama ji wiji menj qeangowutiwaaajonj ku-usunja esunmumuyawo onjono. ² Ku-usunj onjoma kokaen jenj wasinj onjono, “Onjono mono kema Anutuwaa bentotombaa kania ejemba jenj asarinj onjoma ji ejemba menj qeangonj onjoma laligowu.” ³ *Wasinj onjoma injoro, “Onjono kana kembutiwaaajonj iwoi monj mende menj kembu, taa gbaru mende, geso mende, kana samonj mende ano soojaakota mende. Maleku samonja mendeto, motoonjo mewu.

⁴ “Kema mirinonj daen daen keubuti, mono iikanondeenj laligonj gawonj menj taonj ii mesaonj kana kembu. ⁵ Kema laligonj miri monjonj keugi mende koma horonj onjoma qaagia mende mogi telambelangja mono kokaen jenj qendeema onjombu, ‘Nono onjono balononj kaninj sububunj kana tambonananonj mokotaaji, ii mono qesaaninj onjonganjanonj eleema kemebaa.’ Kaen jegi kaniagia solanja moma kotogi saanonj taonj ii mesaonj toroqenj kembu.”

⁶ Kaen injoro mesaonj kema gomanja gomanja liligonj miri so Oligaa Bunja jenj asarinj ji ejemba menj qeangonj onjoma laligogi. Kianj.

* 9:3: Luuk 10.4-11; Apo 13.51

Herodnon Jiiisaswaajon sisau ano.

Mat 14.1-12; Maak 6.14-29

⁷ *Iwoi kuuya kolooroti, iikawaa qaburjayanon sein balon bakayaa (Galili prowinswaa) kin Herodwaa gejianon kemero moro. Ejemba tosianon kokaen jegi, “Jon Oomulu ejanon mono koomunonga waama laligoja.” Kawaajon kinjon qaawaa monngama sisau ano. ⁸ Anoto, tosianon jegi, “Elaijanon mombo asugin laligoja.” Tosianon toroqen jegi, “Gejatootoo eja walaga yonoononga monnon mono gbilin waama laligoja.” ⁹ Kaen jegito, kin Herodnon kokaen jero, “Jon Oomulu eja ii niinon jewe aroya kotogito, mombaa qaaya kaen jegi mojeni, ii mono moronon?” Kaen jen Jiiisas iimambaaajon kaparan koma jejeromonromon ano. Kian.

Jiiisasnon eja 5,000 nene unuagiwo.

Mat 14.13-21; Maak 6.30-44; Jon 6.1-14

¹⁰ Wasiwasi eja aposol yononon Jiiisaswaanon eleema iwoi ama megiti, iikawaa sunduya kuuya ijogi. Ijogi unuama ejemba qenjaaro sombengia mesaon taon qata Betsaida kawaa kosianon iyanjia siri gbamenjanon laligowombaaajon kenji. ¹¹ Kenjito, ejemba tuun yononon ii moma Jiiisas gematanon otaan kenji. Kema Jiiisas-waanon kagi koma horon onoma Anutu bentotombaa kania jen asarin ji ejemba men qeangon onono.

¹² Kaen ama laligoro ween jaaya tegon kememambaaajon ano. Kaen kolooro gowoko 12 yononon kan Jiiisas kokaen ijogi, “Nono balon gbamenja koi kanon laligojoniwaaajon gii saanon ejemba tuun koi wasin onona goman miri kosere kosere rama kenjuti, iikanon kema eemiri ano nembanene mokoloowu.”

¹³ Kaen ijogito, kokaen injjoro, “Ononon mono onoangio ii nene unuagiwu.” Kaen injjoro meleengi, “Nono bered 5 ano sora woi iikayadeen men laligojon. Kawaajon nomaen ambonaga? Nono saanon kema ejemba tuun koi kuuya yonoojon nene sewanja mewonaga me?” ¹⁴ (Yononon eja 5,000:baa so laligoju.) Kaen meleengi gowokouruta kokaen injjoro, “Ononon mono ejemba injjon mendeema onongi tuun so 50:waa so nene newombaaajon ajoroon kamaan rabu.”

¹⁵ Injjoro iikaen ama mendeema onongi ejemba kuuyanon kamaan tuun rama rama kenji. ¹⁶ Rama kenji bered 5 ano sora woi ii men Siwenon uuro uro kotuegoro. Kotuegon bered moton gowokouruta onono ejemba tuun so mendeema batugianon angi. ¹⁷ Batugianon angi korebore nen nen timbiringgogi. Nene kitia reemonja mesaogiti, ii gowoko yononon men kululuugi konde 12 kanon kemen saa qero. Kian.

Piitonon Jiiisaswaa kania jokolooro.

Mat 16.13-20; Maak 8.27-30

¹⁸ Kamban monnon Jiiisasnon iyanodeen goman mongen qama kooliro gowokourutanon iwo laligogi qisin onoma kokaen injjoro, “Ejembanon noojon nomaen jenkeju? Nii moroga koloojen?”

¹⁹ *Injjoro meleema kokaen jegi, “Tosianon ‘Gii Jon Oomulu ejaga koloojan,’ jenkejuto, tosianon ‘Gii Elaija koloojan,’ jenkeju ano tosianon toroqen kokaen jenkeju, ‘Gii gejatootoo eja walaga yonoononga monnon koomunonga waama laligojan.’”

²⁰ *Kaen jegi kokaen qisin onono, “Ano onoangio noojon nomaen jeju? Nii moroga koloojen?” Qisin onono Piitonon meleema ijoro, “Gii Anutuwaanon Hamoqeqe Toya Kraist koloojan.” Kian.

* 9:7: Mat 16.14; Maak 8.28; Luuk 9.19

* 9:19: Mat 14.1-2; Maak 6.14-15; Luuk 9.7-8

* 9:20:

Jiisasnoj komumambaa qaaya jero.

Mat 16.20-28; Maak 8.30-9.1

²¹ Kaen qisiin oŋono kania asuganon jegi moŋnonj mobutiwaajonj soŋgo kotakota ama oŋono. ²² Jiisasnoj jero, “Siwe gomambaa Eja honanonj mono siimbobolo mamaga mobaa. Kantriwaa jotamemeya, jigo gawonj galej ano Kana qaawaa boi yoŋononj mono gema qeŋ qegi komuwaa. Komunj ween karoonj kolooro koomunonja waabaa.” Kianj.

Kraist otaawombaa sewanja.

²³ *Jiisasnoj ejemba kuuya ii qaa kokaen injjoro, “Moŋnonj noo gemananonj notaan kamambaaajonj moji, iinonj mono iyanjaa uuseliaa siinj kombombanja bologa gema qero ‘Buŋa gbilia meŋ kaja,’ jeŋ sisia megi siimbobolo ii bisimakeba. Ii maripoononj komuwaatiwaa so mokosinjonj nii notaanj kawa.

²⁴ *²⁴ “Moŋnonj laaligoya iyanjaaajonj anjonj koma iyanjaa jaajaa laligoji, iinonj mono laaligoya honja somongoro soowaa. Soowaato, moŋnonj balombaa laaligoya noojonj ama qeleema togonj nombaati, iinonj mono laaligo honjaa kania mokoloonj kotiinj laligowaa.

²⁵ “Moŋnonj balonja balonja iyonjoo ilawoilaya kuuya koma hororo bunjaya kendabororo uutaa laaligoya meŋ sooj silemale laligonj komuro Anutunonj qaaya jeŋ tegoro gere sianonj kemeŋ unjayanonj tiwilaaro mende sokombaa. Eshinaya iikanonj mono uukoisero mende ama mubaa. Qaago totoŋ!

²⁶ “Moŋnonj noo qana ano Buŋa qaana meŋ kamaanj anji, ii Siwe gomambaa Eja honanonj kaanagadeen iima tiwaa. Iinonj kanagenj Siwe gajoba toroya yoŋowo koi kamaagi iyoŋoononj, anjaa ano Maŋaa asamararanjia iima aaruwuya. Kambanj iikanonj eja me emba kaanja mono iima tiinj mubaa. ²⁷ Niinonj qaa honja moŋ kokaen injjowe mobu: Koi nanjuti, oŋoo batugianonja tosanonj Anutuwaa bentotonjaa honanonj koloowaati, ii iima kotowuya. Jaawo laligonj koomuwaa siimboboloya mende mogi asugiro ii iibuya.” Kianj.

Jiisaswaa selianonj letono.

Mat 17.1-8; Maak 9.2-13

²⁸ *Qaa ii injjoro ween 8:waa so tegoro Jiisasnoj Piito, Jon ano Jeims unjama baananonj uma Anutu gama kooliro. ²⁹ Qama kooliro iikanonj jaasewanjaa kaitanianonj letoma qaifa moŋ kolooro. Malekuyanonj tualalakota koloonj kokobilibiliawo asariro. ³⁰ Iikanondeen iigi eja woinonj asugin Jiisaswo qaa qaa amigi. Ii Mooses ano Elaija. ³¹ Asamararanj uutanonj asugin Jiisaswo qaa kokaen aminj mogi, “Anutunonj Jiisas siimbobolo moma komuwaati-waajonj wasiro kamaanj uulanjowo Jerusalem sitinonj keno aren iikanonj honjowo koloodaborowaa.”

³² Kaen aminj mogito, Piitononj alawoita yorowo jaagianonj bimooro gaonj egi. Egito, gaononja uugia tooro jaagia uuj Jiisaswaa asamararanja ano eja woi iwo naniti, ii injiigi. ³³ Injiigi nama Jiisas mesaowotiwaajonj ani Piitononj Jiisas ijoro, “Somatanana, nonononj koi kanonj keraqeeanjo mojonj. Kawaaajonj nonononj saanonj kuuj karoonj mewonja: Goojonj moŋ, Mooseswaaajonj moŋ ano Elaijawaajonj moŋ.” Piitononj kaen ijoroto, iyanjaa qaayaa kania ii mende moma kotoro.

³⁴ Kaen jeŋ nano kokolo moŋnonj kamaanj aonjanonj esuuj oŋono koosu uutanonj laligonj awawalin jenengia ororo. ³⁵ *Jenengia ororo nanji koosu

* 9:23: Mat 10.38; Luuk 14.27 * 9:24: Mat 10.39; Luuk 17.33; Jon 12.25 * 9:28: 2 Piito 1.17-18

* 9:35: Ais 42.1; Mat 3.17; 12.18; Maak 1.11; Luuk 3.22

uutanongga qa aro monj kokaen kamaaro mogi, “Eja koi ii neenaa meranaga. Ii ejemba hamo qen onjomambaajonj meweengonj mube. Mono iwaa qaaya moma laligowu.”

³⁶ Qa aro iikanonj kamaaro moma gowoko yonononj iikanondeenj uunj Jiisasnondeenj nano iigi. Baananonj iwoi iigiti, iikawaa bujuya ii kambañ iikanonj mende jen qaagia bogoro laligogi monjonj monj mende moro. Kianj.

Jiisasnonj ome otaaro meranonj qeangoro.

Mat 17.14-21; Maak 9.14-29

³⁷ Enj waagi Jiisasnonj gowokouruta karoonj yonowo baananonjga kamaan roganonj ejemba tuunjeleembe injiigi. ³⁸ Injiigi ejemba tuunjonjga eja monjonj qama kokaen ijoro, “Boi, noo merana guanga koloojiwaaajonj mono kanj ii iiba. Kawaaajonj qama koolinj gonjenj. ³⁹ Moba, ome monjonj ii mendungoro iikanondeenj qa gigilaaro utugonj muro wolaza hororo buutanongga kokopa kamaanjeja. Ome iikanonj horonj ureenj munj kambañ mamaga mende mesaonjeja. ⁴⁰ Kaenj kolooro goo gowokouruga ome ii otaawutiwaaajonj welema onjonjento, yonononj ii amamaaju.”

⁴¹ Kaenj ijoro Jiisasnonj meleema munj jero, “Yei, balombaa ejemba yangisenj ano irinjirinjgiawo, niinonj mono kambañ dawi onjowo laligonj qatonj unjuwe Anutu mende moma laarigi siimbobolo momakemaña? Meraga mono wama koi kawao.”

⁴² Mera ii wama karo kambañ iikanonj kaanagadeenj omenonj mera utugonj orogonj muro wolaza hororo. Kaenj kolooroto, Jiisasnonj ome ii jenj muro mesaoro mera menj qeangonj manja muro. ⁴³ Anutuwaa ku-usunja somatanonj kaenj asugiro kuuyanonj ii iima newogia tegoro walinggogi. Kianj.

Jiisasnonj koomuyaa Bunja jero indinj woi kolooro.

Mat 17.22-23; Maak 9.30-32

Jiisasnonj iwoi kuuya ii meroti, iikawaaajonj ejemba kuuyanonj walinggogi Jiisasnonj kambañ iikanonj gowokouruta qaa kota kokaen injjoro, ⁴⁴ “Qaa koi mono geja ama mobu: Anutunonj Siwe gomambaa Eja honja ii balonj ejemba sisiwerowerogiawo yonoo borogianonj ama muro kemebaa.” ⁴⁵ Qaa kota ii injjoroto, ii mende moma kotogi. Anutunonj ii koma tururo aasangoyanonj ero ii mende moma asarigi ano kania nomaenj, ii qisiwombaaajonj kokodundunj angi. Kianj.

Gowoko batugianonj morononj uuta kolooja?

Mat 18.1-5; Maak 9.33-37

⁴⁶ *Gowoko nonoonongga ‘Morononj uuta kolooja?’ jenj qaa ii romonjgogi. ⁴⁷ Ii romonjgogito, Jiisasnonj uuroromonjgogia moma kotonj naamade melaa monj menj kooronjonj ano nano. ⁴⁸ *Nano kokaen injjoro, “Kuuya onjooonjga monjonj kamaanqeqeta konoga kolooji, iinonj mono uuta kolooja. Kawaaajonj monjonj naamade koi noo qananonj mirianonj koma horonj kalañ kombaati, iinonj mono nii koma horonj nombaa. Monjonj nii koma horonj nombaati, iinonj wasinj nonoti, mono ii kaanagadeenj koma horonj mubaa.” Kianj.

Monjonj kerega qaago, iinonj mono alaga kolooja.

Maak 9.38-40

⁴⁹ Kambañ kanonj Jononj kanainj qaa kokaen ijoro, “Somatana, eja monjonj goo qanonj omejiilanj konjoma onjono iininj. Iinonj nonowo mende liligonj laligojiwaaajonj nono ii qotogonj muninj.”

* 9:46: Luuk 22.24 * 9:48: Mat 10.40; Luuk 10.16; Jon 13.20

⁵⁰ Kaen ijoroto, Jiisasnoy kokaen ijoro, “Ii mende qotogon mubu. Moḡnoy mende qotogon oḡomakeji, iinon mono oḡoanḡiaa areḡnoy laligoja. (Kawaajon oḡo mono noo alauruna tosaanḡa ii anḡosisiri meḡ oḡombubo.)” Kian.

Samaria gomaḡ moḡ yoḡonoḡ Jiisas gema qegi.

⁵¹ Jiisasnoy Siwenon umambaajon ano. Kawaā kambanḡa torijiwaajon Jiisasnoy nama “Jerusalem sitinon kemaḡa,” jeḡ jeḡ kotiiḡ kanaiḡ kananon keno. ⁵² Kema qele waladeer ano wala keḡgi. Kananon kema laligon Samaria prowinswaa gomaḡ moḡnoy keuma “Jiisas kawaatiwaajon mozo-qozoḡon ambonatiwaajon kajon,” jeḡ. ⁵³ Jegito, Samaria yoḡonoḡ Juuda ano Jerusalem jejewili ama oḡomakeḡitiwaajon Jiisasnoy “Nii Judia prowinsnoy Jerusalem jigo waageḡ kemaḡa,” jerotiwaajon miri anḡon koma yeizozogia mende injjogi. ⁵⁴ *Kaen anḡi gowokowoitā Jeims ano Jon yoronon ii iima jeri, “Oo Poḡ, sombinonḡa gere kamaan oḡooro qaombuyaga, kaen qama kooliwombaajon mojan me qaago?”

⁵⁵ Kaen jerito, Jiisasnoy eleema temboma jeḡ orono. ⁵⁶ Kanoḡa toroqen gomaḡ moḡnoy keḡgi. Kian.

Jiisas otaawombaa mondomondo qaaya.

Mat 8.18-22

⁵⁷ Kananon keḡgi eja moḡnoy kan Jiisas ijoro, “Gii daen daen kemaati, niinon mono iikanon gii gotaan kamaḡa.”

⁵⁸ Ii moma Jiisasnoy kokaen ijoro, “Duuyaa kasu yoḡonoḡ jamo diḡḡianon eḡi kanakeewan koon yoḡonoḡ haigia meḡ laligonkejuto, Siwe gomambaa Eja hoḡanon mono daenḡen kema waḡa naa qembonon laarin haamo menaga?”

⁵⁹ Jiisasnoy eja mombaajon ijoro, “Gii mono kan nii notaawa.” Ijoroto, kokaen meleeno, “Poḡ, ii saanton, maḡnanon komumambaajon anja. Kawaajon mono wala jena kema galen kombe komuro ron kombego.”

⁶⁰ Kaen meleenoto, Jiisasnoy qaaya meleema ijoro, “Mesaowa! Koomuya yoḡonoḡ qamogia koomuya ii saanon ron kombuto, giinon mono kema Anutu bentotombaa kania jeḡ asariḡ oḡoma laligowa.”

⁶¹ *Mombo eja moḡnoy kouma ijoro, “Poḡ, niinon gii gotaamambaa siḡa mojentō, moba, gii saanon jena wala mirinon kema tinitosauruna yeizozogia jewego.”

⁶² Ijoroto, Jiisasnoy meleeno, “Moḡnoy balon meenjanḡowaa kinon ii hoos gematanon somonḡon borianon kinon maayanon meḡ nano keno mombo eleema gematanon uuji, iinon mono Anutuwaā bentotonon keuma gawonḡa mewaatiwaa so mende kolooja.” Kian.

10

Jiisasnoy gowoko 72 wasiḡ oḡono keḡgi.

Mat 9.37-38; 10.7-16

¹ Kawaā gematanon Poḡnoy gowoko tosaanḡa 72* ii meweḡḡon oḡono. Anḡo “Taonḡa taonḡa gomaḡa gomaḡa kemaḡa,” jeḡ kanon woi woi metogon wala wasiḡ oḡono. ² * “Wasiḡ oḡomaḡa,” jeḡ kokaen injjoro mogi, “Anutuwaā gawonon nene hoḡa mamaga momogon ejato, ii meḡ kululuwombaajon gawon meme ejemba anana afaananon laligoḡon. Kawaajon mono

* **9:54:** 2 Kin 1.9-16   * **9:61:** 1 Kin 19.20   * **10:1:** Tosianon weenḡon 70 jeju. Tosianon 72 jeju.

* **10:2:** Mat 9.37-38

nene honja masuqeqetaa Ponja qama koolinj mugi gawonj meme ejemba wasinj onono honja menj kululuuwu.

3 **“Onjo mono kembu. Mobu, lama yonononj duuyaa kasu kawalia yonoo batugianonj kemegi luguj injiwuboti, niinonj onjo iikawaa tani kaanja wasinj onjombe kembu. 4 *Onjo monerj irimuj kasa me geso monj me kana esu ii mende menj kembu. Kema kananonj ejemba injiima jenkelekele ama yeizozogia mende jewu.*

5 *“Kema miri monjonj uma wala kokaerj injijowu, ‘Anutunonj mono miri koi kanonj luae qero bonjonj laligowu.’ 6 Kaerj jegi monjonj luae anjonj komambaa so kolooji eerj, luaegianonj mono iwaa qaganonj ubaato, monjonj ii mende anjonj kombaati eerj, luaegianonj mono eleema onjoanngiaa gagianonj ubaa. 7 *Miri ubuti, mono iikanondeerj laligonj gawonj mewu. Ejembanonj gawonj meme ejemba laaligogia nangowutiwaa so kolooju. Kawaaonj yonononj nene ano apu onjombuti, ii mono newu. Miri tosianonj lansanj mende ewu. Miri suerj mende kema kawu.*

8 *“Taonj iikanonj me iikanonj keugi koma horonj nene onjombuti, ii mono newu. 9 Nerj tosianonj kanonj ji injiro ewuti, ii mono menj qearjonj onjombu. Kaerj ama kokaerj jegi mobu, ‘Anutuwaa bentotonanjonj mono kosere karo iikawaa uutanonj keubu.’ 10 *Kaerj ambuto, taonj monjonj keugi gema unjuwuti, iikanonj mono maaketnonj me sombenonj kema kokaerj jegi mobu,*

11 *‘Nono onjoo taononj kaniinj sububunj iwoi kana tambonananonj moka-taaji, ii mono riinj konjoratininj onjoanngiaanjonj eleema kemebaa. Kemebaato, qaa koi mono moma yagowu: Anutuwaa bentotonanjonj mono kosogianonj asugija.’ 12 *Niinonj kokaerj injijowe mobu: Anutunonj kambanj somatanonj gemasolengjiaa ironja meleeno taonj iikawaa qaganonj ubaati, so iikanonj mono Sodom yonoo siimbobolo soya uuguj toroqerj onjombaa.”†*

Jiisanonj taonj 3 yonoojonj ‘Yei wosobiri!’ jero.

Mat 11.20-24

13 *“Oo Korazin toya, niinonj onjoojonj ‘Yei!’ jenj saajerj ano Betsaida toya, onjoojonj kaanagadeerj ‘Yei!’ jenj saajerj. Niinonj yonoononj kembe qaana jewe sasoniro angoletona ku-usunjawo asugiroto, uugia kilenj mende meleengji. Angoletu ii waba balononj Taia ano Saidon sitinonj asuginagati eerj, iyonononj mono kambanj koriga uugia meleembombaajonj kaisareya gendeema resanonj lumu aonj too arinj saabuyaga.*

14 *“Saabuyagato, Anutunonj kanagerj Korazin ano Betsaida yonoo qaagia jenj tegonj ironja meleeno siimbobolo mobuti, kambanj somata iikanonj ii mono Taia ano Saidon yonoo siimbobolo soya uuguj mobuya. 15 *Ano Kaperneam toya, Anutunonj onjo saanonj metaama onono Siwe gomanonj ubuyaga me qaago? Qaago totoonj! Onjo mono koomuwaa senjonj gomanonj kemebuya.*

16 *“Monjonj qaagia mobaati, iinonj mono noo qaana mobaa. Monjonj gema unjuwaati, iinonj mono nii gema nuwaato, monjonj nii gema nuwaati, iinonj wasinj nonoti, mono ii gema qewaa.” Kianj.*

* **10:3:** Mat 10.16 * **10:4:** Mat 10.7-14; Maak 6.8-11; Luuk 9.3-5 * **10:7:** 1 Kor 9.14; 1 Tim 5.18

* **10:10:** Apo 13.51 * **10:12:** Jen 19.24-28; Mat 10.15; 11.24 † **10:12:** Sodom yonononj bologa kanjanjawo menj laligonj uugia mende meleengji Anutunonj gerenonj kondeema onjoo. * **10:13:** Ais 23.1-18; Eze 26.1-28.26; Joel 3.4-8; Aam 1.9-10; Zek 9.2-4 * **10:15:** Ais 14.13-15 * **10:16:** Mat 10.40; Maak 9.37; Luuk 9.48; Jon 13.20

Gowoko 72 yonononj eleema aisoogi.

17 Gowoko 72[†] yonononj laligonj eleema kanj aisoonj kokaenj jegi, “Ponj, nono goo qaganonj omejiilan jenj kotonj ononin yonononj kaanagadeen qaana baatanonj kema togonj kenji.”

18 Kaenj jegi Jiisasnonj meleeno, “Niinonj Satan aagogi Siwenonnga lugun oobili kaanja hagonj kemero iibe. 19 *Mobu, niinonj ku-usunj onombe onj saanonj mokolenj, soromaan, kuanjukanj ano kerenanaa esunmumuya jetawo kuuya riigi kamaaro haamo ambuya. Kawaajonj iwoi monjonj unun mizimizi mende mewaa.

20 “Kawaajonj omejiilan yonononj qaagia baatanonj kenjuto, kilen onoononj korisoro waja ii iikawaajonj mende aisoowu. Onoo qagia Siwe gomanonj oogi Anutuwaabuknonj eji, iikawaajonj mono honombononnga qaa aisoowu.” Kianj.

Jiisasnonj aisoonj Anutu mepeseero.

Mat 11.25-27; 13.16-17

21 Kambanj kanonj Unj Toroyanonj Jiisas inaanj muro aisoonj qaa kokaenj jero, “Oo Amana, giinonj Bunj qaaga momakooto ejemba momo somata megiti, iyonoononj mesanjonato, ejemba merabora kaanja iyangiaajonj mogi poumapou kolooji, ii mono ii injisaana moma asariju. Kawaajonj niinonj Siwe gomambaa Ponj gii mepeseen gonjen. Oo Amana, gii geenjo kaenj koloowaatiwaaajonj mona sokono awaa kolooro.

22 *Amananonj mono iwoi kuuya jenj kotooro noo bunjaga kolooro. Amananonj meriaa kania arojdeenj moma yagoro monjonj ii mende moja. Kaanagadeen monjonj Amayaa kania mende moma yagoro Merianondeen ii moja ano ejemba meweengonj onoma yonoononj ii injisaambaati, iyonononj mono Ama moma mubuya.”

23 Jiisasnonj kaenj jenj gowokouruta yonoononj eleema iyangiideen onolokokaen injjoro, “Daen yonononj onj iwoi iijuti, ii iima mono jaagiaajonj ama simbawonjawo kolooju. 24 Iikawaa kania ii kokaen: Niinonj qaa kokaen injjowe mobu, Gejatootoo ejemba ano kinj eja ponj mamaganonj onj iwoi koi iijuti, ii iibombaaajonj awelegonj laligogito, ii mende iigi. Onj qaa koi mojuuti, iyonononj ii mobombaaajonj awelegonj laligogito, ii mende mogi.” Kianj.

Jojopanj qaa waja woi ii nomaenj?

Mat 22.34-40; Maak 12.28-31

25 *Kana qaawaa boi monjonj waama Jiisas timbi ama kokaen qisinqisinq munj ijoro, “Boi, niinonj mono nomaenj ama laaligo kombombanja tetegoya qaa bunj qen aowenaga?” 26 Ijoro Jiisasnonj kokaen meleema qisiro, “Mooseswaa Kana qaanonj qaa nomaenj oogita eja? Iikawaa kania ii nomaenj?” 27 *Qisiro meleema jero, “Gii uugabaga, unjaga, ku-usunja ano romonggoga jumunja iikanonj mono Ponj Anutuga jopagonj laligowa,’ ano ‘Geenja jopagonj aonkejanj, iikaanjiideenj mono ejemba kuuya jopagonj onoma laligowa.’”

28 *Jero Jiisasnonj meleeno, “Dindinja meleenjanj. Ii tenj koma laaligo kombombanja bunj koloowaga.” 29 Kaenj meleenoto, Kana qaawaa boinonj ‘Ii tenj koma solanj koloojen,’ kaenj romonggonj kaniaya qendeemambaaajonj moma Jiisas ijoro, “Ejemba batugianonj laligonj koubeti, iyonoononj mono morowaajonj jejan? Nii mono moroga mende jopagonj mubenaga?”

[†] 10:17: Tosianonj weengonj 70 jeju. Tosianonj 72 jeju. * 10:19: Ond 91.13 * 10:22: Jon 3.35; 10.15 * 10:25: Mat 22.35-40; Maak 12.28-34 * 10:27: Lew 19.18; Dut 6.5 * 10:28: Lew 18.5

Samaria ejanon gbilibuurun eja kiankomun muro.

³⁰ Kaen jero Jiisasnon meleema jero, “Eja monnon Jerusalem siti mesaon Jeriko gomanon kemej kananon kikekakasililin yonoo borogianon kmero megi. Men hina iwoiya wama opoya qetegon gbilibuurun qen gilin kenji komumambaajon ama ero. ³¹ En mambono jigo gawon galej monnon kana iikayadeen kema iima iima sisiriin kana leengenja kema uugun keno. ³² Keno mambono jigo gawon eja (Liwait) monnon iikanon kouma iima kaanjadeen iima sisiriin uugun keno. ³³ *Kenoto, Samaria prowinswaa eja § monnon kana iikayadeen kema eroti, iikanon keuma iima wosoya moma iima kobooro.

³⁴ “Iima koboos kosianon kemej wijia kele ano wain apuyanon morin esuuro. Wijia esun men kobibiin dongiya qaganon ama wama qenjaaro ee mirinon kema ama kalañ koma muro. ³⁵ Kalañ koma mun en waama umugawodeen ween woiwaa tawaya (Kina 20) unjuma qenjaaro miriwaa toya mun ijoro, ‘Eja koi mono kalañ koma mun laligona moner gonjeni, ii mende sokoma uuguwaati een, ii mono eleema kan kanon toroqen gomañ.’ ³⁶ Eja karoon kaniagia kaen qendeenji. Eja kikekakasililin yonoo borogianon kemeroti, iwaa alia moronon kolooro? Yonoononja morowaajon mona, ii uukalen muro?”

³⁷ Qisin muro meleeno, “Kiankomun muroti, iinon.” Kian meleeno Jiisasnon ijoro moro, “Gii mono kema kaanjadeen ama laligowa.” Kian.

Jiisasnon Marta Maria yorowo kusu raro.

³⁸ *Jiisasnon gowokouruta yonowo kananon kenji Ponjianon gomañ monnon keuro. Keuro emba mon qata Marta iinon koma horon muro mirianon uro. ³⁹ Martawaa koga qata Maria laligoro. Iinon Pon iima kosianon kamaan rama Buñ qaa jeroti, ii geja ama awutambañ koma moro. ⁴⁰ Moroto, Martanon lomban gawonon hororo kema kan amaqamaa ama Jiisaswaaajon ijoro, “Pon, konanon nomesaoro neenodeen welen gawon mewe mona sokonja me qaago? Kawaajon mono Maria jena kan ilaaj nomba.”

⁴¹ Ijoro Ponjon meleema ijoro, “Marta Marta, gii iwoi kania kania kawaajon majakaka ano motogoto moma koroboro laligon geriawo ama nanjan.

⁴² Kaen nanjanto, majakaka motoongo mon men men kotiinin sokom-baa. Nono iwoi seiseiya kawaajon mende amamaajon. Marianon gosin uuwaa teeya meagon aomambaajon meweengon simbawonawo kolooja. Laaligowaa bakaya awaa ii monnon mon mende wambaa.” Kian.

11

Jiisasnon qamakooliwaa kania kuma onono.

Mat 6.9-13; 7.7-11

¹ Jiisasnon gomañ monnon qama koolin laligoro tegoro gowokouruta yonoononja monnon kokaen ijoro, “Pon, Jon Oomulu ejanon gowokouruta qamakooliwaa kania kuma ononoti, gii mono kaanjadeen nono kuma nonomba.”

² Ijoro Jiisasnon kokaen injoro, “Ono mono qama kooliwonjen kokaen jewu:

Ama, geengaa qaganon mono toroya ewa. Mono galej koma nonona bentotonjaa hona koloowa. (Goo uusinga Siwenon ten komakejuti, ii mono namonon kaanagadeen koloowa.)

* **10:33:** 2 Hist 28.15 § **10:33:** Juuda yononon Samaria ejemba jejewili ama onoma laligogi.

* **10:38:** Jon 11.1

³ Gii mono weej so nembanene sonananonj nonomba.

⁴ Tosianonj singisonggo ama nonongiti, nono kuuya iyonoo singisonggogia ii mesaojoni een, gii mono iikawaa so nonoononj singisonggo songbama nonomba.

Angobatotonj kamaanj nunuwabotiwaaajonj mono anjonj koma nonoma Kilenjaa Toyaa borianonga metogonj nonomba.”*

⁵ Jiisasnonj toroqenj kokaenj injjoro, “Onoononga monjonj gomantiinjaa ruujanonj aliaa mirinonj kema mindiinj kokaenj ijowaa, ‘Alana, bered karoonj nona kitia era meleema gomaaja. ⁶ Alana monjonj kanaanonj laligonj noononj kouro nenena qaagotiwaaajonj wagimambaaajonj monganjen.’ ⁷ Kaenj ijoro alianonj miri uufanonja kokaenj meleema ijowaa, ‘Gii gaonj gbili qenj nononjanj. Nii nagu koma qaqaaj suluwe meraboraurunanonj niwo tambomaenenana tamboma gaonj ejonj. Kawaaajonj waama ii gomambaaajonj amamaajen.’ ⁸ Kaenj jewaato, niinonj injjowe mobu: Miri toyanonj alia koloojiwaaajonj ama mende waama mubaato, ii kilenj kaparanj koma jen nanjiwaaajonj ii saanonj waama qisijiwaa so kuuya mubaa.

⁹ “Niinonj iikawaa bakaya ii kokaenj injjowe mobu: Mono Anutu qama kooliwu. Qama kooligi iwoi onjombaa. Anutuwaanonj mono iwoiwaa boronjanj menj mongambu. Ii monganji qendeeno mokoloowuya. Nama nagunonj qewu. Qegi nagu tama onjombaa. ¹⁰ Monjonj Anutu qama koolinjeji, iinonj mono iikawaa kitia bunja qenj aowaa. Iwoiwaa mongamakeji, iinonj mono iwoi mokoloowaa. Nagunonj qenjejiwaaajonj mono nagu horonj mubaa.

¹¹ “Manjuruna onjooononga morononj kokaenj koloaja: Merianonj sorawaaajonj qisiro kitianonj qato mubaa ¹² me kuru kotaajonj qisiro kuanjkuanj mubaa? ¹³ Kawaaajonj onjo ejemba bologa koloaju ano kilenj kalenj awaa awaa ii meraboraurugia onjombombaaajonj mojuti een, Siwe Manjanananonj mono kalenja nomaenj anjonj konaga? Iwaa uutaa nanamemenja ii nunuugunj qaita monj koloaja. Kawaaajonj Unja Toroyaaajonj qama koolinj qisinj mubuti een, iinonj mono siijanonj Unja ii wasiro uugianonj kemebaa.” Kianj.

Jiisasnonj ome yonoo esungia uugunj qero kamaaja.

Mat 12.22-32; Maak 3.20-27

¹⁴ Omenonj eja monj qaamuunj menj muro moto laligoro Jiisasnonj omeya ii otaaro kouma keno neselanja lolooro mombo qaa jero. Qaa jero ejemba tuunj yonononj ii iima walinggogi. ¹⁵ *Walinggogito, yonoononga tosonianonj kokaenj jegi, “Iinonj mono omejiilanj yonoo pongia Iimolanj iwaa ku-usunonj ome onjotaanjeja.”

¹⁶ *Kaenj jegi tosonianonj Jiisas qaawaa timbinonj horowombaaajonj iijongonj kokaenj qisigi, “Gii mono jenj kotona sombinonga angoletto monj asugiro iibonja.” ¹⁷ Qisigito, iinonj uu roromonggogia modaboronj kokaenj injjoro, “Kantri daenj yonoo galenjurugianonj batugianonj anjowowo ama jumbuti, iyonononj mono tiwilaanj aogi kantrigianonj bolinj saoyagadeenj ewaa. Kaanagadeenj miri mombaa kanageso yonononj jumbuti, mirigianonj mono qeqelalanj ewaa.

¹⁸ “Mobu! Satambaa kanageso yonononj kaanagadeenj batugianonj anjowowo ama jumbuyagati een, iyonononj mono galenkonkonj gawongia mewombaaajonj amamaagi ometotongianonj mono nomaenj nanaga? Onjo noojonj kokaenj jeju: Iinonj Iimolambaa esunjonj omejiilanj onjotaanjeja.

* **11:4:** Tosianonj qaa ii kokaenj meleema jenkeju: kilenjanonga metogonj nonomba. * **11:15:** Mat 9.34; 10.25 * **11:16:** Mat 12.38; 16.1; Maak 8.11

19 Kaerj jejutu, mobu, niinonj Iimolambaa esuñonj omejiilanj konjoma onjombenagati eenj, onjoo alaurugianonj mono morowaa esuñonj ii konjoma onjombuyaga? Kawaañonj yonononj mono qaagia honja me qaago, ii gosinj jenj tegowu.† 20 Ii jenj tegowuto, Anutuwaa ku-usuñanonj noo boro susuna sololoooro ome onjotañkejenj eenj, Anutuwaa bentotonanonj mono onjooñonj kanj kuuja.

21 “Eja kotiga Iimolanj iinonj‡ tiwo wasayawo gomanj miria agokayanj kono esuhinayanonj mono saanonj ewaa. 22 Kaerj ewaato, eja kotakota totoonj Unja Toroya iinonj lugunj kanj qej haamo ama munj tiwo wasaya qirinaaroti, ii kuuya tagonj esuhinaya qengama menj kema alauruta mendeema onjombaa.

23 * “Moñonj niwo mende laligoji, iinonj mono qetegonj nomakeja. Moñonj ejemba noo qananonj ajoroowutiwaañonj mende horonj onjomakeji, iinonj mono mendeema onjomakeja.” Kianj.

Omejiilanonj eja uutanonj eleembombaañonj kaparanj konju.

Mat 12.43-45

24 “Omenonj eja uutanongaj kouma balonj qararanjkonjonanorj kema lanj laligonj laligonj haamo memambaañonj miri monggama monj mende mokolonj mojoya tiuro kokaerj jewaa, ‘Mirina mesaonj kajeñi, iikanonj mono mombo eleemañaj.’ 25 Kaerj jenj eleema miria usuma menjerenggoro eroti, ii kaanjiadeenj ero mokoloowaa. 26 Kaerj mokolonj kema omejiilanj tosaanja 7 unjuambaa. Omejiilanj 7 ii iyanja uugunj bologa totoonj koloouj. Iinonj ii unjuano kanj miri ii uma iikawaa uutanonj laligowuya. Kaerj kolooro eja iikawaa kania wala kilenkilenj kolooroto, kanagenj bolidaborowaa.” Kianj.

Daerj yonononj simbawonj koloouj?

27 Jiisasnonj qaa kaerj jenj laligoro ejemba tuunj batugianongaj emba moñonj qama Jiisas kokaerj ijoro moro, “Kokona, embanonj koro ama menj goma aju guagiroti, niinonj iwaa mobe simbawonj koloouja.” 28 Kaerj ijeroto, Jiisasnonj kokaerj meleeno, “Ii jejanto, niinonj kokaerj jemañaj: Ejemba Anutuwaa qaawaañonj geja ama moma tenj koma koma gbilinjeñuti, iyonononj mono simbawonj koloouj.” Kianj.

Boi tosianonj arjoletowaañonj kaparanj koma welenji.

Maak 8.11-12; Mat 12.38-42

29 * Ejemba tuunonj ajoroogi somariiro Jiisasnonj toroqen qaa kokaerj jero, “Ejemba kete namononj laligoñuti, ii kanageso tuunj bologa. Yonononj Anutuwaa aiweseyaañonj kaparanj komakejuto, aiwese monj gejatootoo eja Joonawaanonj koloodabororo. Anutunonj aiwese morota monj mende ama onjombaa. 30 * Qaa iikawaa kania ii kokaerj: Anutunonj wala eenanonj Joonaa wasiro Niiniwe yonoo batugianonj kema Anutuwaa aiweseya ano. Iikawaa so Siwe gomambaa Eja honjanonj kaanagadeenj ejemba tuunj kokawaa batugianonj asuginj uugia meleembutiwaañonj kuunj onjoma aiwesegiaga koloowaa.

31 * “Kaniagiaa kaisareya monj ii kokaerj: Anutunonj wala eenanonj momakooto uuta somata ii kinj Solomon muro Saut waagenja kantri mombaa kwiin embanonj Solomombaa momakootoya momambaañonj siinja moro.

† 11:19: Iyanggiaa sele galenurugianonj Anutuwaa qata qama kilenj ome ii Iimolambaa ku-usunonj konjoma onjongi niinonj ii Anutuwaa ku-usunonj konjoma onjomakejenj. Ororonj mende nanjonjwaañonj morononj honja ano morononj qaa qolonjmolongoya otañkeji, ii ejembanonj gosinj jenj tegowu.

‡ 11:21: Eja kotiga ii Satan. * 11:23: Maak 9.40 * 11:29: Mat 16.4; Maak 8.12 * 11:30:

Joonaa 3.4 * 11:31: 1 Kinj 10.1-10; 2 Hist 9.1-12

Siina moma namo goraayanonga waama kana koriga tintin kan laligon Solomombaa momoya moro. Ii moroto, mobu, kamban kokaamba niinon batugianon asugin nama Anutuwaanon momakooto uuta meñ kajeñi, ii Solomombaa momakootoya uuguja. Uugujato, onjo kilen telambelan ama noma tompin nangi mende sokonja.

“Kawaajon Anutunon kanagen ejemba korebore horon onono qaagia jen tegowaatiwaajon jaayanon keubuti, kamban iikanon Saut kantriwaa kwiin emba iikanon mono kaanagadeen keubaa. Iinon ejemba tuun somata koi nanjuti, onjowo ororon koomunonga waama onjoo koorongianon motoon nambaa. Motoon nama qaa kokaen onjoo selegianon kuuwaa, ‘Onjo Jiisas telambelan ama mugi Anutunon irona meleema onono siimbobolo uuta mobuya.’ Iinon kaen injjoro silia gosin onjoangiaajon gamugia mobuya.

³² * “Joonanon Niiniwe ejemba batugianon kema Anutuwaa qaanon uugia kuuro moma iikanondeen uugia meleengito, mobu, niinon batugianon asugin nama Joonawaa nanamemeña uugun amakejen. Kaen amakejento, onjo kilen telambelan ama nomakeju.

Kawaajon Niiniwe ejembanon jentegowaa kamban somatanon ejemba tuun somata koi nanjuti, onjowo ororon koomunonga waama onjoo koorongianon motoon nambu. Motoon nama Niiniwe yononon qaa kokaen onjoo selegianon kuuwu, ‘Onjo Siwe gomambaa Eja honja telambelan ama mugi Anutunon irona meleema onono siimbobolo uuta mobuya.’ Niiniwe yononon kaen jegi nanamemeñ-gianon onjoangiaa kaniagia injisaangi gamugia mobuya.” Kianj.

Kiwa ii asasaga nonombaatiwaajon eja.

Mat 5.15; 6.22-23; Maak 4.21-23

³³ * “Monjon lambe me kiwa ootirin kowi wanjonanon me monjonon mende ambaato, ii mono kawaa dun raranon ambaa. Kaen ano tosanon miri uutanon ubombaajon mojuti, yononon iikawaa asasaga iima saanon ubu. ³⁴ Goo jaaga ii uu selegaa kiwaya koloaja. Kawaaajon ji monjon jaaga mende meñ boliji een, iikanon mono toon asaridabororo Anutuwaa asasaganon saanon uuganon meñ asariro laaligoga kuuya asasaganon laligowaa. Asasaganon laligowaato, siin kombombanja bologanon me iwoi monjon jaaga meñ bolin asasaga kojanjiji een, iikanon selewaa laaligoga kaanagadeen meñ tiiro pangaman uutanon tintuan laligowaa.

³⁵ “Kaen kolooro moba, pangamanon uugaa asasaga kojanjiro tiwabotiwaajon mono tooga moma galeñ meñ aowa. ³⁶ Kaen ana Anutuwaa asasaganon uuga kuuya sokono wanjonon mende tiiji een, goo seleganon mono kaanagadeen asombilibiliawo koloon jaasewanganon asarija. Kiwa somatanon seleganon kuun kokobilibiliawo meñ asarin gonji, laaligoga mono iikawaa so Anutuwaa asasaganon andaboron laligowaa.” Kianj.

Uumeleembaa selesele taniwaajon ‘Yei!’ jero indin 6 kolooro.

Mat 23.1-36; Maak 12.38-40; Luuk 20.45-47

³⁷ Jiisasnon qaa ii jedabororo Farisii (Kana qaawaa kaparan-konkon) eja monjon kokaen jen koma horon muro, “Gii saanon noo mirinon uma rama nene newonja.” Kaen jero kema una nene nemambaajon raro. ³⁸ Wala boria mende songbama kamaan raroto, Farisii ejanon sili ii iima walingoro. ³⁹ Walingoro Ponjon kokaen ijoro, “Oo Farisii onjo mono onjonon hamo qen aowombaajon qambi ano amanenewaa selia songbama yagonkejuto, onjoangiaa uugianon mono tilooja. Ii mono dogo, otoko ano nepaqepalo iikanon saa qero laligoja.

* 11:32: Joon 3.5 * 11:33: Mat 5.15; Maak 4.21; Luuk 8.16

40 “Oo onjo, uugia qaa. Monjon selia kuuya mokoloroti, iinonj mono uuta kaanagadeen mokoloro me qaago? Onjo mono naambaajon uugiaa gawombaajon ataqatan anju? Ii mende sokonja. 41 Kawaajon iwoi qambi, amanenenonj raji, ii mono kalengia ejemba wanaya onjombu. Kaen anji Anutunonj hamo qen onono onjoononj iwoi kuuya mono soraaya ewaa.” Kianj.

42 * “Oo Farisii ejemba, lombo qagianonj ubaatiwaajonj mono qama wanjinjingonj ‘Yei!’ jejen. Onjo nembanene kuuya mendeema bakaya 10:nongga motoonggo Anutuwaaw buja qenkeju. Dane, supe ano logoya kania kania ii kaanagadeen mendeema tenongga motoonggo ii Anutuwaaw buja qenkeju. Nandunj ii tororo amakeju, Kana qaawaa kota wanja koi mono uugun mesaonkeju: Gii Anutu uu konongganonj jopagonj munkeba ano ejemba batugianonj nanamemenj dindinja otaanj laligowa. Qaa wanja ii mono kaparanj koma otaanj laligowu ano qaa melamelaa ii kaanagadeen mende uugun mesaowu.

43 “Oo Farisii, lombo qagianonj ubaatiwaajonj mono qama wanjinjingonj ‘Yei!’ jejen. Onjo qamakooli mirinonj dunj rara mutuyanonj jegenjegen rabombaa siinja momakeju. Maaketnonj me kananonj ejemba injigi jolonjgia jewutiwaajonj momakeju. 44 Oo onjo, lombo qagianonj ubaatiwaajonj qama wanjinjingonj ‘Yei!’ jejen. Onjo qasiri qagia qaa iikawaa so kolooju. Ejembanonj qamo moronjowo dakanonj eji, ii mende moma qagianonj lansanj riinj iwoi donqizizinjawo oosirinj tiloonkeju.” Kianj.

45 Jiisasnonj qaa kaen jero Kana qaawaa boi yonjoonongga monjonj moma meleema kokaen ijoro, “Boi, gii qaa kaen jenj nono kaanagadeen gamu qen nononjanj.”

46 Kaen jeroto, Jiisasnonj qaa kokaen jero, “Oo Kana qaawaa boi, onjo qagianonj kaanagadeen lombo ubaatiwaajonj qama wanjinjingonj ‘Yei!’ jejen. Onjo qaawaa qaa jenj kotonj iikawaa qaqaq lombotawo ii ejemba qagianonj amago ama anji ii angowombaajonj bimoonj onono aonjonkejuto, onjoangio ii boro susugianonj boronja monj ilaanj onjombombaajonj wosomomia monj mende enkeja.

47 “Oo onjo, lombo qagianonj ubaatiwaajonj mono qama wanjinjingonj ‘Yei!’ jejen. Onjo gejatootoo ejemba yonjo qasirinonj simej kuunj menj menjerenjonkejuto, onjoangiaa ambosakonjuru-gianonj mono ii unugi komugi. 48 Onjoangiaa ambosakonjurugianonj gejatootoo ejemba unugi komugi onjonj iyonjo qasirigianonj kuunj menj simej menkeju. Kaen menj iikanonj ambosakonjurugia yonjo nanamemembaajonj wambelaanj qaagia nanjonj jenj dangunu kaanja nanju.

49 “Kawaajonj Anutu, momakooto Toya iinonj kokaen jeja, ‘Niinonj gejatootoo ejemba ano aposol wasinj onjombe onjoononj kawuya. Kagi iyonjoonongga tosaanja ii unugi komuwuya ano tosaanja sisiwerowero ama onjombuya.’

50 “Anutunonj Siwe namo mokolonj oronoti, kambanj iikanonjadeen kanainj gejatootoo ejemba unugi sagia molaagi kamaaroti, iikawaa sa ironja kuuya ii ejemba kete laligojuti, mono onjo qagianonj uro siimbobolo mobuya. 51 * Aabelwaa sayanonj kamaaro iikanonjadeen kanainj unuj kouma laligonj Zekaraia siimolonj alata ano jiwowonj jigo kowoga yonjo batugaranonj qegi saya kamaaro iikanonj tegoro. Niinonj qaa kokaen injijowe

* 11:42: Lew 27.30 * 11:51: Jen 4.8; 2 Hist 24.20-21

mobu: Sagiaa ironanon mono ejemba kete laligojuti, onoo qagianon uro siimbobolo mobuya.

⁵² “Oo Kana qaawaa boi onjo, lombo qagianon ubaatiwaaajon mono gama wanjinjinjon ‘Yei!’ jejen. Onjo Anutuwaa momo mewombaa nagu kii meria ii ejemba unuama anjon koma onmakeju. Onjoangio iikawaa uutanon mende keugi ano tosianon iikawaa uutanon keubombaajon anjuti, onjonon ii somonjon anjon koma onoma laligogi.”

⁵³ Jiisasnon qaa kaen jen mesaon keno Kana qaawaa boi ano Farisii yonjonon kanain qaa geriawo jen mun qaa kania kania jewaatiwaaajon mamaga qisijn mug. ⁵⁴ Qisijn mug buutanonqaa qaa mon qiwitigoro iikanon kokosiuro qaawaa timbinon horowombaajon embongi. Kianj.

12

Uumeleembaa selesele laaligowaa galej meme qaa

Mat 10.26-27

¹ *Jiisasnon qaaya jero kamban biiwianon kanon ejemba tausera tausera iwaanon ajoroon oloqologon utaqutama aon nanngi. Kaen ama nanngi kanain gowokouruta kokaen injjoro, “Iwoi jegenja koi: Onjo mono Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) yonoo uumeleembaa selesele nanamemenggiaajon galengia mewu. Ii wosokondun kaanja kolooja. Ii mende mesaowuti een, iikanon mendo yiist kaanja somariinj menj bolinj onjombaa.

² *Ejembanon iwoi unun megj eji, ii kuuya mono kotunngi asuganon koloowaa. Kaanjiadeen qaa mesanggogi eji, ii kuuya mono injsaangi moma kotowuya. ³ Kawaajon onjo mono qaagiaajon galej menj aon laligowu. Onjo qaa pangamanon oloj jewuti, ii mono asasaganon jegj mobu. Onjo miri uutanon wanjonja monjon sahenon gejagianon jewuti, ii mono sombenon asuganon jenj asariwu.” Kianj.

Morowaajon toroko moninj sokombaa.

Mat 10.28-31

⁴ “Alauruna niinon onjo kokaen injjowe mobu: Tosianon selegia qen komun iikawaa gematanon iwoi monj toroqen ambombaajon amamaawuti, iyonoojon mono toroko mende moma laligowu. ⁵ Ii qaagoto, morowaajon toroko mogj sokombaati, niinon ii qendeema onomanja. Monj moronon ku-usun menj unjuro komugi riitama onono gere sianon kemebuti, iwaajon mono toroko moma laligowu. Onjojon qaa ii mombo jejen: Iwaajon mono toroko moma laligowu.

⁶ “Tosianon (arion, wilisi) ⁵ ii toiya woinon sewanja mewutiwaaajon amakejuto, Anutunon iyonoononqaa motoonqowaajon mende duduro. ⁷ Anutunon kalan koma onoma wan jugia kuuya kaanagadeen weengodaboron janngogia moja. Ejemba onoo sewangia ii wilisi mamaga unuugun uuta kolooja. Kawaajon toroko mono mende moma laligowu.” Kianj.

Kraist jokoloowu me qakoombu?

Mat 10.32-33; 12.32; 10.19-20

⁸ “Niinon qaa monj injjowe mobu: Monjon nii ejemba jaagianon jokoloon nombaati, Siwe gomambaa Eja honanon mono kaanjiadeen ii Anutuwaa gajobauruta yonoo jaagianon jokoloowaa. ⁹ Kaento, monjon nii ejemba jaagianon qakooma nombaati, niinon mono kaanjiadeen ii Anutuwaa gajobauruta yonoo jaagianon qakoomanja.

10 **“Μοηνον Siwe gomambaa Eja hona qetama qaa jewaati, Anutunonj singisonjgoya ii saanonj mesaowaato, mononj Unj Toroya mepaegowaati, iwaa singisonjgoya ii Anutunonj mende mesaowaa.*

11 **“Ejembanonj onjo horonj qaa jakegianonj onjoongi qamakooli miri-gianonj me kiap gawana ano kantria kantria yonoo eja pon yonoo jaanon nambutu, kambanj iikanonj qaagiaa kitia naa qaaga nomaenj meleema jewonjati, iikawaa majakakaya mono mende mobu. 12 Ii kokaembaajonj: Onjo qaa jewuti, ii Unj Toroyanonj aua iikanondeenj kuma onjono jewuya.”* Kianj.

Eja otokoyaa sareqaa

13 Ejemba tuunj batugianongga eja mononj Jiisaswaa jero, *“Boi, manjranonj komuro gii mono danaa jena manjraanonj borosamoya mendeema nomba.”*

14 Kaen jeroto, Jiisasnonj kokaenj meleema muro, *“Oo eja, morononj oroo jenteego togara koloomambaaonj kuunj nonota balongara mendeembe-naga?”* 15 Kaen jenj qaa kokaenj toroqero, *“Eshina tiwomalekugianonj afaanagadeenj me kelemaleenj enagati eenj, kilej laaligogiaa kania ii iikanonj mende eja. Laaligogia mende gosinj monenj esuhinanonj mondowuti eenj, mono tiwilaawu. Kawaajonj menjo mewombaa otoko (greed) kuyawaajonj mono galengia menj laligowu.”*

16 Kaen jenj sareqaa monj kokaenj injjoro, *“Eja qaqaabunayawo monj laligoro. Iiinonj balonjanonj nene gawonja mero toomorianj somata kolooro. 17 Ii kolooro uatanonj kokaenj romonjonj jero, ‘Noo kowi mirina ii melaada. Kawaajonj dumunj gesoya gesoya, amu tuunja tuunja, yagonj boranja boranja ii mono dakanonj menj kululuuwenaga? Mono nomaenj amanaenj?’* 18 Kaen jenj jero, *‘Mono kokaenj amana: Nii kowi mirina kondeema kitianonj kowi miri somasomata memanja. Ii menj nene toomoriana ano esuhinana kuuya mono iikanonj menj kululuuwe rabaa. 19 Kanonj raro neenaajonj kokaenj jemaaja: Oo gii simbawonjowo! Toomorianga mono afaanja qaa enj gonja. Kawaajonj mono nene nenj aisoonj gbania gbania siiseweweya qaa haamo menj osonj laligowa.’* 20 Kaen jeroto, Anutunonj kokaenj ijoro moro, *‘Oo gii, uuga qaa! Niinonj kambanga ama jenj tegonj unj kokoosoga gomantiinja kokanonj guambe komuwaga. Komuna ilawoila kuuya bunja qenj aonj laligonati, ii mono morowaa bunjaya koloowaamaenj?’*

21 *“Μοηνονj iyanajaajonj tiwomaleku maa suanj iwoi menj kululuunkejato, Anutuwaa kooronjonj uuwaa toomorianja mende enj muji, iwaajonj mono lombo somata kaenj koloowaa.”* Kianj.

Anutu moma laarij majakaka mende mobu.

Mat 6.25-34

22 Jiisasnonj gowokouruta kokaenj injjoro, *“Kaenj koloowaato, niinonj onjo kokaenj injjowe mobu: Onjo balonj laligowutiwaa majakakaya ii kokaenj jenj mende mobu: Nono mono naa iwoiga menj newonaga ano naa iwoinonj selenana esuuwonaga? 23 Selegiawo laligojuti, iikanonj iwoi honja kolooro opo selekopaanonj mono iikawaa qerewenja kolooja. Jaagiawo laligojuti, iikanonj iwoi honja kolooro nenenonj mono iikawaa qerewenja kolooja.*

24 *“Mono aoao koonj injiibu: Yonononj nene kota mende qosoma koroo-roonjkeju. Dumunj honja mende kotonj kowi mirigianonj mende menj kululuunkejju. Sii solongia ii qetegonj (stua) nene mirinonj mende amakeju ano*

* 12:10: Mat 12.32; Maak 3.29 * 12:11: Mat 10.19-20; Maak 13.11; Luuk 21.14-15

Anutunonj ii kilenj unjuaginjeja. Ejemba onjo sewangia ii koonj sewangia unjuugunj uma eja. Mono ii romongogi kemba.

²⁵ “Onjoononga monjonj majakaka moma iikaanja kanonj namononj laligowaatiwaa kambaña ii weenj motoongowaa so menj toroqewaa me qaago? Ii qaago tootoonj!”

²⁶ “Iwoi melaada kaanja ambombaajonj amamaawuti eenj, iwoi tosaanja kuuyaajonj mono nomaembaajonj majakaka mobuyaga? ²⁷* Onjo mono japu jarinj juraya akadamugiawo ii injibu: Yonjononj opo surugiaajonj beweso mende longbamakeju. Gawonj iwoi tosaanja mende menjeju ano ii kilenj kokaenj injiowe mobu: Kinj Solomononj goul silwaya qeragonj malekuya asombilibiliawo mouma laligoroto, iwaa malekuya ii taalimba leinj firind-uawaa so iimasiinjiiñawo mende kolooro.

²⁸ “Japu jarinj juraya toonj ii kete namononj kosonananonj raro woranj kongji kamaaro gilinj menj kululuunj kuugi jewaa. Ii kilenj Anutunonj juraya kaanja monj ii kaanjiadeenj awaagadeenj menjerenjonjeja. Kawaajonj iinonj mono onjo kaanagadeenj saanonj esuunj onjombaa. Onjo japu jarinj jurayaa so mende koloouju. Anutunonj kalarj koma onjomambaajonj moji, siinja iikanonj mono iwoi kuuya unjuugunj uja. Oo ejemba, momalaarigianonj mono naambaajonj melaada koloouja?

²⁹ “Kaenj kolooro onjo kaanagadeenj laaligogiaajonj majakaka mende mobu. Ii moma bimoonj kokaenj jewubo, ‘Nono mono naa nene apuga newonaga?’ Kaenj jenj uugia iikanonj mende ama uukamakamaa koloonj uugere mokoloowubo. ³⁰ Kantri so uumeleembaa gadokopa yonjononj iwoi kaanja kuuya bunja qenj aowombaajonj kaparanj koma uugere amakeju. Ii amakejuto, onjo nene opo iwoiwaajonj memeqemeanj menj amamaajuti, Manjianonj mono ii modaboroja. ³¹ Iikawaa uugereya mende ambuto, mono Anutuwaa bentotononj keubombaajonj kaparanj komakebu. Uugia iikanonj anji ero iinonj mono galenj koma onjoma iwoi kaanja ii kaanjiadeenj toroqenj onjombaa.” Kianj.

Bujanana Siwenonj me namononj menj kululuuninj sokonja?
Mat 6.19-21

³² “Oo noononj tuunj melaada, Manjianonj bentotonj onjomambaajonj moji-waajonj mono toroko mende moma laligowu. ³³ Balombaa monenj hinaya ii kaparanj koma qeragowubo. Kawaajonj iwoi enj onjonji, ii mono sewanjaajonj ama monenj horonj bakaya ejemba wanaya kalengiaajonj onjombu. Kaenj anji qabunagia maa suanj kaanja ii Siwe gomanonj enj seinj mende qaombaa. Monej gesogia qaita monj ii Siwe gomanonj mende boliwu. Gurenj dumunjanj ano yongoro meme yonjononj mono eu uma iwoi menj boliwombaajonj amamaawuya.

³⁴ “Iwoiwaajonj akadamuya menj mona uji, iikanonj miri monjenj ero giinonj mono uuga kaanagadeenj iikanonj qokotaanj laligowaga.” Kianj.

Uugbili laligonj gawonj megi sokombaa.

³⁵ *Onjo mono Anutuwaa gawonja mewombaajonj jojorinj opo surugia somonjonj yagonj akadamugiawo nama uugiaa kiwayanonj ootirigi jero laligowu. ³⁶ *Ii kokawaa so: Miri toya monj ii ejemba maranj (agominj aoao) lombanonj kanj aisoowombaajonj horonj mugj keno. Kanonj keno

* **12:25:** Tosianonj kokaenj meleema jeju: Onjoononga monjonj majakaka moma iikaanja kanonj selia wan fiitwaa so toroqenj menj korimambaajonj amamaawaa. * **12:27:** 1 Kinj 10.4-7; 2 Hist 9.3-6

* **12:35:** Mat 25.1-13 * **12:36:** Maak 13.34-36

meraurutanon mirinon rama eleembaatiwaajon jaagianon seleenget uun kisi-kasu jen kaparan koma mambonju. Mamboma laligogi iinon kamban kanon me kanon kouma nagunon qenaga, yononon mono iikanondeen nagu horogi koubaa. Ono mono mera iyonoo so koloon jojorin laligowu.

³⁷ “Ponon eleema karo gawon memeuruta tosanon ugbili laligogi kaen mokoloon onombaati, iyononon mono simbawonawo kolooju. Niinon qaa hona mon kokaen injowe mobu: linon kouma ajoroon onoma nene dujon ano ragi nene unuagi mambaaon jojoron aon welen qen onombaa. ³⁸ Iinon ruunanon me goman aworanoro kanon eleeno tosanon ugbili laligogi mokoloon onombaati, iyononon mono simbawonawo kolooju.

³⁹ * “Gbili laligowombaaon qaa koi mono saanon romonowu: goman-tiina ano kikekakasililin ejanon naa kambanon me auanon kawaati, miri toyanon ii monagati een, iinon mono gbili laligon miria saanon galen mero qosoma umambaaon amamaawaa. ⁴⁰ Ono ‘Siwe gomambaa Eja honanon kamban kokaamba mende koubaa,’ jen romonowuti, iinon mono kamban iikanondeen koubaa. Kawaajon ono kaanagadeen jojorin laligowu.” Kian.

Gawon ejanon silemale laligon tiwilaaro.

Mat 24.45-51

⁴¹ Jiisanon qaa kaen jero Piitonon qisiro, “Pon, gii sareqaa koi ii nonoojon me ejemba tosaan kuuya yonoojon kaanagadeen jejan?”

⁴² Kaen qisiro Ponon jero, “Gawon meme ejemba batugianon moronon tirin koton tosaan unuuguja? Tosianon zololonon gawon mesaogi monon momakooto awaawaa qaganon kaparan koma pondan menkeji, iinon mono simbawonawo kolooja. Miri toyanon nanamemenja gosin iima mongen kema miriaa ilawoilaya ii iwaa borianon ano galena koloowaa. Galena koloon welenqeuruta ijorotiwaa so kalan koma kamban dindinanon unuaginkebaa. ⁴³ Kaen kalan koma onoma laligoro toyanon eleema kan kaan iima ‘Mono simbawonawo koloojan!’ jewaa.

⁴⁴ “Niinon qaa hona mon kokaen injowe mobu: Toyanon simbawonawo ijon esuhinaya kuuyaa galena kuun mubaa. ⁴⁵ Kuun mubaato, gawon meme bibilokoya iinon uutanon romonon kokaen jewaati een, ‘Ponaa kaka kambananon koriga eja.’ Kaen jen kanain gawon meme ejembauruta unun ureen jejelomban ama aisoon apu kotiga nej uuta sooro enkalolon silemale ama laligowaa. ⁴⁶ Kaen laligon kamban monon Pon koubaat- waajon mende mambombaati, mono iikanondeen koubaa. Kambanajon imowamo ulumbulun laligoro mono aua iikanondeen kouma qen japaleen men mun jen koto qaaqootogo ejemba kaan gere sianon kemen siim- bobolo mobaa.

⁴⁷ “Gawon meme monon Ponaa uusiina moma yagoroto, qaa arena ijorotiwaa so joronqoron mende men aon gawon men laligoroti, Pononon iikawaa irona jero somonon oolinon indin mamaga qeyayagon qewuya.

⁴⁸ Kaen qewuyato, gawon meme eja monon Ponaa uusiina mende moma yagon iwoi ama mero irona saanon jegi oolinon qewutiwaa so kolooji, Pononon iikawaa irona jero afaan qewuya. Anutunon mombaaon iwoi mamaga muroti, iinon mono ii men seiro hona mamaga koloowaatiwaajon mambombaa. Anutunon mombaaon iwoiwaa waroga seiseiya muroti, iinon mono ii men seiro hona seiseiya kolooro meleema mubaatiwaajon qisiwaa.” Kian.

Jiisanon gere bolan men kamaaro deeno.

Mat 10.34-36

* 12:39: Mat 24.43-44

⁴⁹ “Niinonj namononj gere ama uulangowe jey kema kawaatiwaaajon kamaawe uusiinna mono iikawaa bolananonj jedaborowaatiwaaajon eja. ⁵⁰ *Ejato, ii ‘Gere ama uulangomaŋa,’ jewe siimbobolo mamaga jon kowororo kaanŋa ii noo qananonj uma turuŋ nomambaajon ambaa. Anu-tunonj iikaanŋa kanonj melu qaita monj menj nombaa. Oo nii konjilin somata moma laligowe mulu menj nono iikanonj tegowaa. ⁵¹ Kokaen romonjowubo: Jiisasnonj luae qemambaajon ama namononj kamaaro. Niinonj kokaen injjowe mobu: Niinonj luae qemambaajon qaagoto, noojonj ama juma deenji bonj jawo koloowaa.

⁵² “Ii kokaembaajon jejen: Noo Buŋa qaananonj ejemba uugia kuuro meleengitiwaaajon kambaŋ kokaamba kanainj kokaen koloowaa: Miri mombaa utanonj ejemba 5 yonononj batugianonj anjowowo ama jumbuya. Leegenj karonj yonononj woi yorowo anjowowo anji leegenj woi yorononj karonj yonjowo deendenj ama laligowuya. ⁵³ *Maŋmera yorononj juma kerekere ani nemubora yorononj riitama aori enaroyanonj enaroya qe-tama aonj deembaota.” Kianj.

Kambaŋ laligojoni, ii moma gosiwu.

Mat 16.2-3

⁵⁴ Jiisasnonj toroqen ejemba tuuŋ ii kokaen injjoro, “Ween kemekemetanonj gomaŋ bulugonj koosu umuŋ kono onjo ii iima iikanondeen ‘Konj kawaa,’ jenkeju. Kaen jegi konj kawaa. ⁵⁵ Saut waagenŋa haamo giliro iima moma kokaen jenkeju, ‘Gomaŋ geriawo koloowaa.’ Kaen jegi iikawaa so koloowaa. ⁵⁶ Oo uumeleembaa ejemba seleseleya, onjo sombinj namowaa tanigara iima konj weembaa kanagara saanonj gosinkejuto, kambaŋ koi laligojoni, iikawaa kania mende gosinj moma kotogi mende sokonja.” Kianj.

Anjowowogia mindinŋogi solanjaniiwaa.

Mat 5.25-26

⁵⁷ “Onjo ‘Twei dindinŋa ii nomaen ambonŋa,’ jen kawaa kania ii nomaembaajonj ama onjoanjo mende gosin jey tegonkeju? Ii mende sokonja. ⁵⁸ Kereganonj seleganonj qaa ama qaa jakeyanonj horonj gomambaajonj ano jenteego galembaanonj kema kana nemuŋanonj iikanonj mono kaparanj koma uumotoonjo ama qaagara jey solanjaniiwao. Kaen mende ambaoti eenj, kereganonj saanonj ororaan gononj (jas, majistreit) jenteego toyaa jaanonj keuna moma jero opotorowaa borianonj kemena kapuare mirinonj goombabo. ⁵⁹ Niinonj kokaen jewe moba, Gii kanonj tawaga kuuya ambaatiwaa so osin rabaga. Toiyaga konoga kaanagadeen andaboronjo mono wantaaga menj kamaawaga.” Kianj.

13

Uugia meleemba me komuŋ tiwilaawu.

¹ Kambaŋ iikanondeenj tosianonj kouma Jiisas sundu kokaen ijogi moro, “Galili ejemba tosianonj Jerusalem jigononj siimolonj oogi gawana Pailotonj jero kawali galenjurutanonj kanonj uma unuŋ komugi sagia kamaanj lama bulmakao sagiawo melokanjij ero.”

² Kaen jegi meleema kokaen injjoro, “Onjo iikawaajonj kokaen romonjowubo: Galili ejemba yonononj Galili ejemba tosaanŋa kuuya unjuugunj sinjisonjo ama laligogitiwaaajonj siimbobolo ii mogi. ³ Kaen qaagoto, niinonj kokaen injjowe mobu: Onjo uugia mende meleembuti eenj, onjo kuuyanonj mono kaanagadeenj tiwilaadaborowu. ⁴ Me gomaŋ qata Siloam kanonj

* 12:50: Maak 10.38 * 12:53: Mai 7.6

miri koriga moŋŋonj kamaanj koma ejemba 18 turuŋ oŋono komugiti, oŋo iyoŋooŋj kokaen romoŋgowubo: Yoŋonoŋ Jerusalem kanageso tosaana kuuya unuugun ŋiŋiŋoŋgo ama qaagiawo laligogi. ⁵ Qaagoto, niinoŋ kokaen injijowe mobu: Oŋo uugia mende melembuti eenj, oŋo kuuyanonj mono kaanagadeenj tiwilaadaborowuya.” Kianj.

Muli gere gorosona sareqaa

⁶ Jiisasnoŋ sareqaa moŋ kokaen jero, “Eja moŋŋonj muli gere komoro gawoŋanoŋ kouma nano kawaa hoŋa moŋgamambaajoŋ kenoto, moŋ mende mokolooro. ⁷ Mende mokoloŋ gawoŋ galenajoŋ jero, ‘Moba, niinoŋ muli gere kokawaa hoŋa gbani karoombaa so kaŋ moŋgambeto, moŋ mende mokoloowe. Kawaaŋj ii mono naambaajoŋ toroŋen namowaa kelega eenj horowabo. Kawaaŋj ii mono koma gilina kemba.’ ⁸ Toyanoŋ kaenjeroto, galenoŋ meleema ijoro moro, ‘Oo eja poŋna, ii saanoŋ mesaona gbani koi mombo namba. Niinoŋ kamban biwianoŋ kokaamba kanonj kinononj namo osoŋ qidigoŋ isombasonj ama liligowe kelegawo koloowaa. ⁹ Niinoŋ kaen ambe gbani gematanoŋ iikawaa hoŋa saanoŋ koloonaga. Ii mende koloowaati eenj, ii saanoŋ komba.’” Kianj.

Jiisasnoŋ Sabat kendononj emba moŋ menj qeaŋgoro.

¹⁰ Jiisasnoŋ Sabat kendononj qamakooli miri moŋŋonj uma Buŋa qaa kuma oŋono. ¹¹ Kanonj emba moŋ raro. Omenoŋ gbani 18 kawaa so moŋ loorin muro gemata miligoro qeteteremambaajoŋ amamaanj rama laligoro. ¹² Jiisasnoŋ emba ii iima oono karo kokaen ijoro, “Emba, isinabisina jiganonj mono gomesaoro awaa koloŋan.” ¹³ Kaen jen boria waŋanoŋ ano iikanondeen qeteteren Anutu mepeseenj muro.

^{14*} Mepeseenj muroto, Jiisasnoŋ Sabat kendononj emba ii menj qeaŋgoroti, qamakooli miriwa galenanoŋ ii iima kawaaŋj moro boliro qaa kanainj ejemba tuun yoŋooŋj jero, “Gawoŋ memewaa kamban 6 eji, iikanoŋ mono kaŋ menj qeaŋgoŋ oŋombaatiwaajoŋ jewu. Ii Sabat kendononj qaago.”

¹⁵ Kaenjeroto, Poŋŋonj meleema kokaen jero, “Oo uumeleembaa selesele ejemba, oŋo kuuya bulmakao ejiaga me doŋgigiaga ii Sabat kendononj mirinoŋga isama unuŋgi apunoŋ kema nenkeju me qaago? Oŋoonoŋga moŋŋonj ii mende anŋoŋ koma oŋomakeja. ¹⁶ Mobu! Emba koi kanonj Aabrahambaa gbiliga kolooro Satanonj somoŋonj muro gbani 18:baa so laligoro niinoŋ kasia ii Sabat kendononj isambe sokoma oŋonja me qaago?”

¹⁷ Kaen jero tuarenjenuruta kuuya yoŋonoŋ gamugia mogi ano ejemba tuun kuuya yoŋonoŋ anŋoŋto damuyawo meroti, ii kuuya iima moma aisooŋi. Kianj.

Nejoŋ kotaa sareqaa

Mat 13.31-32, 34; Maak 4.30-32

¹⁸ Jiisasnoŋ sareqaa moŋ kokaen jero, “Anutuwaabentotoŋa kania ii nomaen? Ii naamombo so ambenaga? ¹⁹ Ii nejoŋ kotaa so kokaen koloŋa: Eja moŋŋonj ii menj gawoŋanoŋ kema komoro waama somariin gere kolooro. Gere kolooro kanakeewanj kooŋa kooŋa yoŋonoŋ haigia gere iikawaa borianoŋ anŋi.” Kianj.

Yiistwaa sareqaa

Mat 13.33

²⁰ Jiisasnoŋ mombo sareqaa moŋ kokaen jero, “Anutuwaabentotoŋa ii naa iwoiwo so ambenaga? ²¹ Ii yiist me flaua menj somasomariiwaa so

*

kokaen kolooja: Emba moŋnoŋ ‘Bered oomaŋa,’ jeŋ yiist meŋ flaua konde karooŋ kanooŋ mindiriŋ meleŋqeleen ama ano rama korebore somariiro.” Kian.

Mono nagu gonggoŋanoŋ janjariŋ riin keubu.

Mat 7.13-14, 21-23

²² Jiisasnoŋ kema taonja taonja ano gomaŋa gomaŋa kanooŋ Buŋa qaa kuma oŋoma kema laligoŋ Jerusalem sitiŋoŋ baageŋ keno. ²³ Keno moŋnoŋ kokaen qisiŋ muro, “Poŋ, uugia meleŋgi Anutunoŋ hamo qeŋ oŋono letombuti, ii ejemba afaangoya me nomaen?” Qisiŋ muro kokaen injijoro,

²⁴ “Oŋo mono nagu gonggoŋanoŋ keubombaaŋoŋ janjariŋ riin aonjorowu. Niinoŋ kokaen injijowe mobu: Ejemba mamaganooŋ Anutuwaawaa bentotoŋ uutanooŋ keubombaaŋoŋ batogowuto, ii amamaawuya. ²⁵ Kanagen miri toyanoŋ waama nagu konogo oŋo kambaŋ iikanoŋ kanaiŋ seleŋgen nama nagunoŋ qeŋ kokaen jewuya, ‘Poŋ, mono nagu horooŋ nonomba.’ Kaen jegi meleema kokaen injijowaa, ‘Nii mende moma oŋonjeŋ. Oŋo daanjaya, ii mende mojeŋ.’ ²⁶ Kaen injijoro oŋo iikanondeen kanaiŋ kokaen jewuya, ‘Nononoŋ mono giwo ainjoloŋ rama nene nenin. Giinoŋ mono liligoŋ nonoo sombenooŋ Buŋa kuma nonona.’ ²⁷ *Kaen jewuyato, iinoŋ qaa kokaen injijowaa, ‘Oŋo mono dakaya, nii mende moma oŋonjeŋ. Kawaaŋoŋ kokaen injijowe mobu: Bologna meme kuuya, oŋo mono nomesaŋoŋ togowu.’

²⁸ **“Togogi iikanoŋ Abraham, Aisak, Jeikob ano gejatootoo ejemba kuuya yoŋonoŋ Anutuwaawaa bentotoŋ uutanooŋ nanngi injibuto, oŋoanggia hagon oŋoŋgi seleŋgen nambuya. Kaniagia kaen mokolooŋ saama gigilaŋ gobugia kigi qaro laligowuya. ²⁹ Ejembaya ejembaya ii ween koukoutanoŋga ano kemekemetanoŋga ano leelee Noot Saut iikanoŋa kaŋ Anutuwaawaa bentotoŋoŋ keuma duŋ raragia meŋ nemanene neŋ korisoro ama laligowuya. ³⁰ *Kaen laligowuto, mobu! Konoga yoŋoonoŋga tosiaŋoŋ mutuya koloowuya ano mutuya yoŋoonoŋga tosiaŋoŋ konoga koloowuya.” Kian.

Kin Herodnoŋ kasu sooŋa kawaa so kolooja.

Mat 23.37-39

³¹ Kambaŋ iikanondeen Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkoŋkoŋ) tosiaŋoŋ Jiisaswaanooŋ kaŋ kokaen jegi, “Kin Herodnoŋ guro komuwaatiwaaŋoŋ moja. Kawaaŋoŋ mono gomaŋ koi mesaŋoŋ kemba.”

³² Jegi kokaen meleema oŋono, “Oŋo mono duuyaa kasu sooŋa ii kokaen jegi moba, ‘Moba! Niinoŋ kete ano woraŋ ome oŋotaamaŋa ano ji ejemba meŋ qeaŋgoŋ oŋoma laligomaŋa. Kemaŋati, indigen mono iikanoŋ keuma gawona metogomaŋa.’ ³³ “Gejatootoo ejemba seiseiya ii Jerusalem sitiŋoŋ unugi komugi. Gomaŋ tosiaŋoŋ mende toroqen unugi komuŋkeju, iikawaa tanitani eja iijeŋ. Kawaaŋoŋ niinoŋ kete ano woraŋ indigen kana kema laligomaŋa. Jerusalem keube nugi komumaŋati eeŋ, mono iyoŋoonooŋ kaiyakagiaga ii toroqen ambu.” Kian.

Jiisasnoŋ Jerusalem sitiwaaŋoŋ saoro.

Mat 23.37-39

³⁴ Jiisasnoŋ jero, “Oo Jerusalem Jerusalem, oŋo gejatootoo ejemba unugi komugi Anutunoŋoŋ ejemba wasiŋ oŋono oŋoonooŋ kankejuti, ii jamaŋoŋ unugi komuŋkeju. Kuru nemuŋanoŋ meraurata enŋaŋa baatanooŋ ama kojoŋoŋ oŋomakeji, niinoŋ iikawaa so kambaŋa kambaŋa goo kanagesouruga

* 13:27: Ond 6.8   * 13:28: Mat 22.13; 25.30   * 13:28: Mat 8.11-12   * 13:30: Mat 19.30; 20.16; Maak 10.31

suungon kololoon onjomambaajon moma laligoweto, onjo ii togon laligon kougi. ³⁵ *Mobu! ‘Anutunon mono jigo mirigia gema qero saoyagadeen ewaa.’ Kaen ewaato, niinon kokaen injowe mobu, Onjo nii mombo mende niibuyato, kanagen kamban mon kan kuuro iikanon niima kokaen jewuya, ‘Pombaa qatanon kan nononji, Anutunon mono ii kotuegon muba.’ Kian.”

14

Jiisasnon ji eja mon men qeangoro.

¹ Jiisasnon Sabat kendon monnon Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) yonoo jotamemeya mombaa mirianon uma nene nero. Nej raro tosanon galen men itiigi. ² Iikanon iwaa jaasewananon ji eja mon kana boria apunon ologon somariiro raro. ³ Jiisasnon ii iima kanain Kana qaawaa boi ano Farisii ii qisin onoma kokaen jero, “Sabat kendonon eja men qeangon mun iikaana kanon Kana qaa uuguwonja me qaago?”

⁴ Kaen jeroto, yononon goron qen ragi. Ragi borianon eja ii oosirin men qeangon wasiro keno. ⁵ *Keno kokaen injoro, “Onoononqa mombanon mera me bulmakao eja ii Sabat kendonon apu ronnon kemebaati een, ii mono uulanawo horogi koubaa. Moronon ii mende hororo kounaga?”

⁶ Kaen qisin onono kawaa kitia meleembombaa bimoon qaagia bogoro ragi. Kian.

Jiisasnon sele men-uu ii qetano.

⁷ Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) ejanon ejemba nenewaajon koma horon ononoti, iyononon dun jaayanon eu metogon ragiti, Jiisasnon ii iima kawaajon sareqaa mon kokaen injoro, ⁸ * “Monnon gii maran (agomin aoao) lombambaanon koma horon gono iikanon kema dun jegenja mende men raba. Kaen ambagati een, tosaanja koma horon ononoti, iyonoononqa monnon gii guugun qabunayawo koloowabo.

⁹ “Iinon kouro lomban toyanon goonon kan kokaen jenaga, ‘Gii dun koi mesaona uuta iinon raba.’ Kaen jewaati een, gii mono waama baatanon emu kamaan dun men rama gamuga senjombo mobabo. ¹⁰ Kaen qaagoto, monnon koma horon gombaati, gii saanon dun siminanon emu kema raba. Kaen rana lomban toyanon kouma giima jewaa, ‘Alana, gii saanon kan dun jegenanon eu kema raba’. Kaen jero giinon ejemba giwo rama nene nejuti, mono kuuya iyonoo jaagianon qabunagawo koloowaa. ¹¹ * ‘Ii kokaembaajonja: Iyanjiaa uugia men ubuti, Anutunon ii kuuya men kamaan onombaa. Monnon iyanja uuta men kamaawaati, Anutunon mono ii men uma mubaa.”

¹² Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) ejanon ejemba koma horon onono lombanon ragi Jiisasnon lomban toya eleema iima kokaen ijoro, “Gii weembaa me gomantiinjaa lomban mon onon iikanon geengaa alauruga me darenunuruga ii mende koma horon onomba. Tinitosauruga me miri ejemba qabunagiawo ii mende koma horon onomba. Kaanja lombambaajon koma horon ononoti, ii kaanjadeen koma horon goma tosaga ii metogon gonji tegowaa. Kaen ambaati een, Anutunon mono iikawaa tawaya mende gombaa.

¹³ “Kaen qaagoto, lomban mozozonon oowagati, gii mono ejemba kamaanqeqeta ii koma horon onomba. Ejemba wanaya, lokon ano jaagoo koloojuti, mono ii onoono sokombaa. ¹⁴ Ii koma horon onona yononon tosa

* **13:35:** Ond 118.26; Jer 22.5   * **14:5:** Mat 12.11   * **14:8:** Gba 25.6-7   * **14:11:** Mat 23.12;

metogon gombombaajon amamaagi gii iikawaajon simbawonawo koloon laligowaa. Tosagia ii een ero laligona solana yononon koomunonga waagi kambañ iikanon Anutonon anjo ii goojon metogon gombaa.” Kianj.

Lombar ano mondomondo qaa jey togogi.

Mat 22.1-10

¹⁵ Jiisasnon kaen jero nene neñ ragi yonoononga monnon ii moma kokaen ijoro, “Monnon Anutuwaa bentoton uutanon keuma nene neñ rabaati, niinon iwaajon simbawonawo jeyen.”

¹⁶ Kaen ijoro kokaen meleeno, “Eja monnon gomantiinaa lombar so-mata mozozongon onj ejemba mamaga horon onjngi kawutiwaajon jero.

¹⁷ Lombar kambañ kan kuuro welenqeqeya mon wasiro koma horon onjomambaajon ijoroti, iinon yonoonon kema jero mogi, ‘Iwoi kuuya mozozongodaboronij eja. Kawaajon mono saanon kawu.’ ¹⁸ Kaen injoroto, ii moma yononon korebore kanain iwoi tosanon mondon togogi. Eja mutuyanon jero, ‘Nii molalen mon sewana mewetiwaajon iikanon kema iimambaajon mojen. Iikanon somongon nonja. Kawaajon saanon kema ijona mende moma bolij nomba.’ ¹⁹ Eja monnon jero, ‘Nii bulmakao ejia 10 sewangia meweti, ii qaganon somongowe kinon horogi kema gawon batogon menjangomana. Iikanon somongon nonjiwaajon saanon ijona mende moma bolij nomba.’ ²⁰ Monnon toroqen kokaen jero, ‘Nii emba woranda koi sewana mewetiwaajon kamambaajon amamaajen.’

²¹ “Kaen jegi welenqeqenon eleema eja ponja buju ii ijoro. Ijoro moma uuta gere jero welenqeqeya kokaen jey koton muro, ‘Gii mono alanzan qenjaaro sombenon ano kananon kema ejemba kamaanqeqeta, wanaya, kana borogia riiriita, jaagoo ano lokon ejemba ii mono urjuana lombar miri uutanon koi kawu.’ ²² Jey koton murotiwaa so andaboron kan kokaen ijoro, ‘Ponja, jey koton nonjanjwaa so anjento, duñ tintina mombo kaanjadeen raja.’

²³ “Kaen ijoro eja ponnon jero, ‘Gii mono roonqeqe ano kuungianon kema ejemba rama kenjuti, ii kaparan koma kuñ onjona lombar miri uutanon kouma saa qewu. ²⁴ Niinon kokaen injowee mobu: Ejemba wala koma horon onjomambaajon jeweti, iyonoononga monnon noo lombanon mende kouma nemanene neñ naanja mobaa.’” Kianj.

Jiisaswaa gowoko laaligowaa kania

Mat 10.37-38

²⁵ Jiisasnon keno ejemba tuñleembe yononon otaanj kengji eleema kokaen injoro, ²⁶ * “Monnon niwo kan laligomanjen nii gogoraagen ama noma nemunmana, embameria, daremunja, naambeeta ano iyanaa laaligoya kaanagadeen jegen ama jopagonkeji, iinon mono noo gowokona koloomambaajon amamaawaa. ²⁷ * Sisigia megii monnon nii notaan simbobolo moma maripoonon komumambaajon mende jorowiwaati, iinon mono noo gowokona koloomambaajon amamaawaa.

²⁸ “Onoononga monnon miri koriga memambaajon moji een, iinon mono wala kamaan rama monenja miri medaborowaatiwaa so kolooja me qaagoti, iikawaa kania gosin iima kotowaa. ²⁹ Kaen mende ama miri tandoya komoma medaboromambaajon kotikotiiya mende en muro meseaero een nano ejemba kuuya ii iima kanain jey mepaqepae ama mububo. ³⁰ Kaen ama mun kokaen jewubo, ‘Eja ii kanain miria meroto,

* 14:26: Mat 10.37 * 14:27: Mat 10.38; 16.24; Maak 8.34; Luuk 9.23

ii medaboromambaajon mende kotiitro.’ Iikawaa so gii Jiisas otaawaa me qaagoti, ii tororo gosin moma kotowa.” Kianj.

³¹ Jiisasnon qaa ii toroqen kokaen jero, “Kaanagadeen kin eja pon monjon kin mombo aron qen ‘Manja qewona,’ jen nomaen ambaa? Iinon uulanawogadeen kere mende ama mubaato, wala jawinjuruta horon onono ajoroon rama gambanmamban qaa kokaen amin mobuya, ‘Ananaanon ejaurunana 10,000 laligojon ano leegen kereurunana ii 20,000 laligoju. Eja ponjianon ii unjuama kagi injiima saanon kotiin unjuwona me qaago?’

³² ‘Mende kotiitrona,’ jewuti een, iinon kere kinjon koriganon karo iikanondeen jotamemuruta wasin onono iwaanon kema luae qewombaa-
 jon gejanono amin mobuya. ³³ Kaanagadeen onoononga monjon iwoi kuya en muji, ii jegenja ambaati, iinon mono noo gowokona koloomambaajon amamaawaa. Kawaajon mono niiga jegenja noongi sokombaa.” Kianj.

Sii naanja qaa ii iwoi omaya totoonj.

Mat 5.13; Maak 9.50

³⁴ “Sii ii awaa koloojato, siinja mesaowaati een, ii mono nomaen meagonin mombo siinjawo koloonaga? ³⁵ Kikisi omaya ii balon kelegawo koloowaati-
 waajon menj kululuun isombason amakejonto, sii naanja qaa ii iwoi mombaajon mende sokombaa. Qaago! Ii mono een namononj gilininj kemenj een toontoonj ewaa. (Gii kaanagadeen noo gowokona koloon batuyanon koton nemesaowagati een, mono iwoi omaya koloowaga.) Monjon gejiawo laligoji een, iinon mono qaa ii moma kotowa.” Kianj.

15

Lamanon soorotiwaaw sareqaa

Mat 18.12-14

¹ *Takis tiliqili ama megiti ano singisonjo ejemba tosaanja ii jaa-
 soongoyanon Jiisaswaa Bunja qaaya mobombaajon kagi. ² Kaen kagito, Farisii ano Kana qaawaa boi yononon Jiisaswajon uugia boliro njindinj-
 njunduru qaa kokaen jegi, “Eja kanon singisonjo ejemba unjuama yonowo rama nene neja.” ³ Kaen jegitiwaajon Jiisasnon sareqaa monj kokaen injoro, ⁴ “Onoononga mombaa lamauruta 100 laligogi yonoononga monjon soon jinjaun keno toyanon nomaen ambaa? Iinon mono 99 ii balon qararanjonkonjon onomesaon kema motoonjo jinjaun kenoti, iikawaajon monggama kema laligon mokolooro tegowaa. ⁵ Mokoloon uukoisoro ama sawinanon ama bosima kawaa. ⁶ Mirinon kanj alauruta ano tosaanja kosere laligojuti, ii onoono ajoroogi kokaen injowaa, ‘Lamana sooroti, ii mokoloojenatiwaajon mono kagi niwo korisoro ambona’ ⁷ Niinon kokaen injowoo mobu: Iikawaa so singisonjo eja motoonjonon uuta meleembaati, iwaajon Siwe gomanon korisoro somata koloowaa. Ejemba 99 iyanggiaa jaagianon solanja dindina koloon uugia meleembombaajon mende moma laligojuti, iyonoojon korisoro kaanja mende koloowaa.” Kianj.

Monej kota soorotiwaaw sareqaa

⁸ “Kaanagadeen emba monjon silwa monej kota 10 menj laligoro yonoononga motoonjonon kemenj sooro nomaen ambaa? Iinon mono kiwa ootirin kaparanj koma miri usuma monggambaa. Monggama laligon mokolooro tegowaa. ⁹ Ii mokoloon emba alauruta ano emba tosaanja kosere laligojuti, ii onoono ajoroogi kokaen injowaa, ‘Noonon silwa monej kota motoonjonon sooroti, ii mokoloojenatiwaajon mono kagi niwo korisoro

* 15:1: Luuk 5.29-30

ambonja.’ ¹⁰ Iikawaa so niinon kokaen injijowe mobu: Singisonggo ejemba monjon uuta meleeno Anutuwaa gajobauruta yonjonon iwaajon korisoro uuta ambuya.” Kianj.

Qewolon ejanon uunjonjan ama uuta meleeno.

¹¹ Jiisasnon torogon kokaen jero, “Eja mombaa merawoita woi laligori. ¹² Koganon manjaajon kokaen ijoro, ‘Amana, gii mono monen esuhinaga mendeema bakaya nomba.’ Kaen ijoro mangaranon ilawoilaya kuuya sogaranon mendeema orono. ¹³ Ii orono meria melaanon goman boria woi karon laligon hina iwoiya kuuya ii kololon men kantri monjon keno. Iikanon kema iyanjaa jaajaa kana somata emba yonjowo bao kasu kaanja pangaman laaligo laligon monen hinaya gilidabororo.

¹⁴ “Twei kuuya gilidabororo bodi somata koloon balon kuuya ii sokono. Iinon kaman kanon kanain tapekokoro koloon memegemean ama ama-maaro. ¹⁵ Amamaan kantri iikawaa toya mombaanon kema gawombaaajon qisin muro wasiro iwaa bao sopanon kemen bao galenggiaga laligoro. ¹⁶ Iikanon laligoro bao yonjonon sako kota negi iima ‘Saanon ii newe tomena sokonaga,’ jeroto, ii kaanagadeen monjon mende muro.

¹⁷ “Kaen laligon uuta tooro kokaen jero, ‘Manjaa gawon ejemba naa afaana yonjonon gawon megii sewana onjono nene nen timbiringon laligojuto, niinon kokanon konkoraa bodi laligon komumambaaajon anjen. ¹⁸ Nii mono waama manjaanon eleema kema kokaen ijomanja, ‘Ama, nii singisonggo ama iikanon gii ano Siwe Toya qaagara qotogon qagara men boliwe. ¹⁹ Kawaaajon giinon mombo noojon ‘Merana,’ jewagatiwaa so mende koloojen. Gii saanon jena welenqeqega mon koloomanja.’

²⁰ “Kaen jen waama manjaanon keno. Kema miri dodowiro manjon korikori endu nama iiro karo bata pororogoro iima koboon esunagadeen qiqigon kema kema aroyanon giliro kemero buuta kiton nen ‘Merana, oowe oowe!’ jero. ²¹ Kaen anoto, merianon ijoro, ‘Manja, nii singisonggo ama iikanon gii ano Siwe Toya qaagara qotogon qagara men boliwe. Kawaaajon giinon mombo noojon ‘Merana,’ jewagatiwaa so mende koloojen.’

²² “Kaen ijoro manjon iikanondeen welenqeqeuruta kokaen injijoro, ‘Ono mono uulanawo maleku akadamuyawo mon men kan mouma mubu. Ilawage aroyanon koma menjerenjon mun kana esu kanaanon mouma mubu. ²³ Kaanagadeen sopanon kema bulmakao donja kelegawo mon men kan qen oogii nen korisoro ambonja. ²⁴ Merana koi komun tagoroti, iinon mono mombo gbiliin kaja. Iinon mono soorogo Anutunon mombo mokoloooro asugija.’ Kaen injijoro kanain korisoro anji.

²⁵ “Korisoro anjito, datanon gawonon laligon eleema miri dodowin kanon rii gbawe qama oron aisoogiti, iikawaa otona moro. ²⁶ Ii moma welen mera mon qaro karo ‘Ii nomaembaajon anju?’ jen qisin muro. ²⁷ Qisin muro kokaen ijoro, ‘Koganon luluunkota eleema karo manjanon ii mombo anjalin ba koma mun iikawaaajon injijoro bulmakao donja kelegawo qen oon aisoju.’

²⁸ “Kaen ijoro irinja soono mirinon umambaaajon togoro. Togoroto, manjanon ii moma seleenjen kamaan uuluuae qaa bonjonanon jen men loorin muro. ²⁹ Men loorin muroto, iinon meleema kokaen ijoro, ‘Manja, niinon gbani mamaga welenja qen laligon jenkootoga kaman monjon mende uugun laligoweto, kilen giinon kaman monjon meme (nonin) melaa mon alauruna yonjowo korisoro ambombaaajon mende nona. ³⁰ Mende nonato, meraga koi kanon kana somata emba yonjowo laligon

monen hinaga tiwilaan kouro giinon mono iwaajon ama injiona bulmakao donja kelegawo qen oju.’

³¹ “Ijoro manjanon kokaen meleema jero, ‘Merana, gii kamban so neenawo laligonkejan. Kawaajon neenaa bunana kuuya ii mono goo bunaga kaangadeen kolooja. ³² Kaangadeen koloojato, koga koi kanon komun tagoroto, mombo gbilin eleema kaja. Iinon soodaboroto, Anutunon ii mombo mokoloja. Kawaajon keteda koi nene korisoro anin sokonja.’” Kian.

16

Euhina galen tiliqiliawowaa sareqaa

¹ Jiisasnon gwokouruta qaa mon kokaen injoro mogi, “Eja qabunayawo mombaa esuhina galeja mon laligoro. Tosianon kan eja qabunayawo ii qaa kiisan ijogi, ‘Iinon goonon monen hinaga kondeema tondu gilin laligoja.’ ² Ii moma galej ii jero karo jen muro, ‘Nii goojon bun bologa jegi mojen. Gii noo miri ano esuhinana mombo galej kombagatiwaa so mende kolojan. Kawaajon ii nomaen galej koma laligona, iikawaa lopoya jen asarin nomba.’ ³ Kaen jero uutanon kokaen romongoro, ‘Miri toyanon galenkonkon gawona nuano nomaen amanamaen? Esunna mende sokonjiwaajon balon osomambaajon amamaajen ano jejewelenwelejen eja laligomambaajon gamuna mojen. ⁴ Iinon galenkonkon gawona nuambaati, niinon kamban iikanon nomaen ambe tosonian mirigianon koma horon kalan koma nombuyaga? Ahaa! Kana mon romongojen.’

⁵ “Kaen jen ejemba toyanon tosa ama ononoti, ii kuuya anja anja horon onono kagi. Mutuyanon karo ii kokaen ijoro, ‘Tonaanon tosa goonon dawi eja?’ ⁶ Kaen qisiro jero, ‘Oil dram 100 mewe.’ Kaen jero kokaen meleeno, ‘Gii tosa papiaga men koi rama uulanawo utegon 50 oona ewa.’ ⁷ Kaen jen eja mon qisiri muro, ‘Ano gii? Goonon tosa dawi eja?’ Qisiro kokaen jero, ‘Wiit flaua ii 21,000 kilogram mewe.’ Kaen jero ijoro, ‘Gii tosa papiaga men iikanon 16,800 kilogram kaen oona ewa.’

⁸ “Kaen kolooro miri toyanon moma jenqeeango qaa kokaen jero, ‘Galenanon tiliqili qaganon iwoi anoti, ii momakooto awaa qendeenja.’” Pon Jiisasnon sundu kaen jen toroqen jero, “Panqamambaa nanamemen otaankejuti, iyonoo momakootogia ii ejemba tosaanja kete laligojuti, ii tiliqili ama onombutiwaa so ejato, Anutuwwa asaganon laligojuti, yonoo momakootogia ii iikawaa baatanon koloja.

⁹ “Kawaajon kokaen jewe mogi: Tosianon balombaa monen hinanon ejemba tiligon onomakejuto, ononon mono iikanon men alaurugia mokolon onombu. Ii mokolon onongi balombaa iwoinon qaombaati, Anutunon mono kamban iikanon koma horon onono laaligo kombombanqaa gomanon keuma tetegoya qaa laligowu.

¹⁰ “Mononon iwoi melaada men kaparan koma tororo galej konji, iinon mono iwoi somata kaangadeen tororo galej kombaa. Mononon iwoi melaada galej koma gijigaju anji, iinon mono iwoi somata ii kaangadeen galej kombaatiiwaajon jenin gijigaju ambaa. ¹¹ Balombaa monen hinaya borogianon anji ii pondan mende galej konji honja mende kolooroti een, mononon mono iwoi bunaya uuta honja ii borogianon mende ambaa. ¹² Ono tosaanja yonoonon iwoi ii pondan mende galej konji honja mende kolooroti een, ononqiaa uugiaa bunja honja ii moronon mon ononaga?

13 **“Welenqeqe monjonon pon woi welen qen oromambaajon amaamaanjeja. Monjonon kaen amambaajon moji, iinon mono mon kazi ama muj mon uutanon jopagowaa. Mombaanon qokotaan mon jejewili ama mubaa. Kawaajon onjonon Anutu ano monen hina ii mindirin welen qen orombombaaon amamaawu.”* Kian.

Monembaa uugere ambubotiwaa qambanmamban qaa
Mat 11.12-13; 5.31-32; Maak 10.11-12

14 Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) yonjonon monembaa naan magaa en onono laligogitiwaaajon Jiisasnon qaa kuuya ii jeroti, ii moma jaa kuma mepaegon mug. 15 Mepaegon mugi kokaen injjoro, “Farisii onjonon mono ejemba jaagianon solana kaanja qendeema onjombombaaajon geriano amakejuto, Anutunon uugiaa kania moma kotodaboroja. Ejemba jaagianon iwoi mombaajon mogi uuta kolooji, ii Anutunon iuro arokuukuuyawo koloonjeja.

16 **“Bentotombaa kania ii Mooseswaanon Kana qaanon ano gejatootoo ejemba yonoo Buju Terenon oogi weenjon laligon waanin Jonon asugin hona asuganon injisaano. Kamban iikanonja kanain qaa ii jen sein Anutuwwa bentotonon keubutiwaaajon ejemba uugia kuunjejon. Ejemba kuuyanon mono janjarin riin kaparan koma bentoton iikawaa uutanon keubombaaajon amakeju. 17 *Siwe balonon goron qewaotiwwa so anjaoto, Kana qaawaa tere jimbolana motoongo ii kamban mongen mende totoon aliwaa. Kian.*

18 **“Eja monjonon embia mesaon emba mon mewaati, iinon mono olonkalu ambaa. Eja monjonon emba loyanon mesaoroti, ii mewaati, iinon mono kaanagadeen olonkalu ambaa.”* Kian.

Eja qaqabunayawo ano Lazarus

19 *“Eja qabunayawo mon laligoro. Iinon opo maleku nezongbala osoga akadamuyawo mouma laligon kamban so nenkorisoro ama siiseweweya qaa laligoro. 20 Kaen laligoro, iwaa miri naguya kosianon eja wanaya mon qata Lazarus en laligoro. Wiji nombonon selia so koma raro. 21 Wosoya ano gbadonon en eja pon qerewenaa nene dunongga nene kera remonja kamaaro ii nemambaajon moro. Moma ero kasu yonjonon kouma wiji nombonon bojon laligogi.*

22 *“Kaen laligon wanaya iinon komuro. Komuro Siwe gajoba yonjonon wama uma oyanboyan gomanon angi Aabrahambaa kooronjonon raro. Eja qabunayawo iinon kaanjadeen komuro ron kongi. 23 Ron kongi koomuwaa senjon gomanon kemero jen sorogoro siimbobolo somata moma uuro uro Lazarus Aabrahambaa kooronjonon koriganon endu raro iriuro. 24 Iriima silama qama jero, ‘Oo amana Abraham, mono wosoga moma nomba. Nii gere bolanon nooro kokanon konjilij uuta moma nanjen. Kawaajon mono Lazarus wasina kema koso susuyanon apunon qeesaan kan neselananon moriuro olomoowa.’*

25 *“Kaen jeroto, Abrahamnon meleeno, ‘Merana, mono koi romongona keno. Giinon namonon laaligo korisoroyawo mono laligona tegoroto, Lazarusnon namonon laaligoya qenjenmanjen ama laligoro. Kaen laligoro, kamban kokaamba ulunkolen ama munin rajato, giinon siimbobolo moma konjilij qaganon nanjan. 26 Kaen laligojon ano toroqen kokaen jejen: Anutunon nono ano onjo batunananon mendeema jawo ama kotiuro*

* 16:13: Mat 6.24   * 16:16: Mat 11.12-13   * 16:17: Mat 5.18   * 16:18: Mat 5.32; 1 Kor 7.10-11

eja. Kawaajon tosiannon jawo qisigon nonoononga onoonon koubombaaion mobuyaga, ii mono amamaawuya. Kaanagadeen leegen endu laligojuti, ononon kaanagadeen nonoonon koubombaaion osiwuya.’ ²⁷ Kaen jero kokaen ijoro, ‘Amana, kaen kolooro kokaen welema gonjen; Giinon mono Lazarus wasina mannaa mirinon kema. ²⁸ Miri iikanon daremunuruna 5 laligojuti, iyononon kaanjadeen senjon goman koi kanon kamaan siimbobolo somata mobubo. Kawaajon mono jena kema gejatootoo qaa injjoro mobu.’

²⁹ “Kaen welenoto, Abrahamnon jero, ‘Qaago! Mooseswaa Kana qaa ano gejatootoo ejemba yonoonon Buju Tere ii yonoo bunaga eja. Qaa ii mono geja ama mobu!’ ³⁰ Kaen jero kokaen jero, ‘Oo ama Abraham, kaen qaagoto, koomuya nonoononga monnon yonoonon kenagati een, yononon mono uugia meleembuyaga.’ ³¹ Jero Abrahamnon kokaen ijoro, ‘Yononon Mooses ano gejatootoo ejemba yonoo qaawaajon geja mende anjuti een, kaanjadeen koomuya nonoononga monnon waama qaa jenagati een, iyononon mono kiler Anutu mende moma laarin mubuyaga.’” Kianj.

17

Singisongowaa kongoro mono qotogowu.

Mat 18.6-7, 21-22; Maak 9.42

¹ Jiisanon gowokouruta qaa kokaen injjoro, “Bologaa siipatitanon mono afaankota koloonkeja. Monnon siipatiti anjon komambaaion amaankejata, mon moronon tosaanj kongoro ama onono singisongon ambuti, iwaajon mono terenjon ‘Ye!’ qama wanjinjingojen. Siimbobolo uutanon mono iwaa qaganon ubaa. ² Iinon ejemba melaa iyonoononga mon kongoro ama muro singisongon ambaati, eja iikanon mono lombo uuta mokoloowaa. Anunon lombo iikawaa irona nomaen muro soyanon koloonaga? Kemun kowonjin aroyanon somonjon kowe biwianon giligi kemenagati, iikanon mono afaankota koloonaga.

³ “Kawaajon mono onongia galengia men aon laligowu. Alaga monnon singisongon anji, ii mono jen mindinjon muba. Jen mindinjon muna moma bolin aon wosoya mobaati een, gii mono singisongoya mesaon muba. ⁴ Ween mombaa uutanon singisongon 7 ama bolin goma ambenj 7 goonon eleema kokaen jewaa, ‘Alana, nii singisongon anjenywaajon moma bolin aojen.’ Kaen jewaati een, gii mono singisongoya ii mesaon muba.” Kaen.

Momalaariwaa honj ii ku-usunawo.

Mat 17.20; 21.21; Maak 11.23

⁵ Aposol yononon Pombaajon jegi, “Momalaarinana mono toroqen men kotiiwa.” ⁶ Kaen jegi Ponjon meleeno, “Momalaarigaa honj ii nejon kotaa so enagati een, ononon saanon numuzu gere* koi kawaajon kokaen jen kotowuyaga, ‘Gii mono tiigawo joloma waama lugun kowenon kemen geengga komoma aon namba.’ Kaen jen moma laarigi gere iikanon mono qaagia ten kombaa.” Kianj.

Welenqeqe awaa ii nomaenj

⁷ “Onoononga mombaa gawon ejanon bulmaqen gen gawonon kema kinon hororo balon mosombaa me lama galenggiaga laligowaa. Laligon mirinon kouro iikanon toyanon kokaen jero mobaa me qaago, ‘Gii mono mirinon kouma rama nenega newa.’ ⁸ Kaen qaago! Iinon mono kokaen

* **17:3:** Mat 18.15   * **17:6:** Jiisanon mulberi gere mon qendeeno. Gere ii numuzu kaanaga, kota kowororo kota kaanja neneyaga.

jewaa: ‘Gii mono apu arin meagon aon gomantiingaa nenena oon ama nona nemaŋa. Kawaa gematanon geengaa nenega oon newa.’⁹ Kaen jen koton muro gawon ejianon jerotiwaa so gawon medabororo sokono galenanon kawaaon mepeseen mubaa me qaago? Qaago!¹⁰ Onoo kanagia ii kaanjadeen eja. Galengianon iwoi kuuya jen koton ononoti, onoo ii andaboron kanon mono kokaen jewu, ‘Nono gawon ejemba toon laligojon. Galenananon iwoiwaajon jeroti, mono iigadeen men kajonwaajon mepeseen mongambobaajon amamaajon.’” Kianj.

Jiisasnon eja 10 selegia men solananiro.

¹¹ Jiisasnon Jerusalem sitinon kemambaajon Galili ano Samaria prowins woi yoroo batugaranon kana eroti, iikanon keno. ¹² Kananon kema goman monnon keuro eja 10 selegia manimbayawo yononon mokoloon iima korikori endu nanji. ¹³ Nama kotakota qama silama jegi, “Somatanana Jiisas, mono kiankomun nonomba!”

¹⁴ *Qama jegi iniima kokaen injoro mogi, “Onoo mono jigo gawon galen yononon kema selegia qendeema onombu.” Kaen injoro ten koma kanaanon kengi selegianon iikanon solananirowaa kolooro. ¹⁵ Awaawaa kolooro, 10 yonononga monnon selia solananirowaa iima eleema kan Anutu kotakotagadeen qama mepeseero. ¹⁶ Mepeseen Jiisaswaa kanaanon kemen usugon simin kuma ‘Danjisen!’ jero. Eja ii Samaria ejaga. Juuda yononon Samaria prowinswaa ejemba yonoonon mogi kamaanqeqeta kolooro laligogi.

¹⁷ Danjisen jero Jiisasnon meleema ijoro, “Ii saanon anjanto, eja kuuya 10 onoo selegianon mono solananirowaa me? Eja 9 yononon mono daen laligoju?” ¹⁸ Eja wabaya giinon geengodeen eleema kan Anutu mepeseejanto, eja 9 yononon mono kema lolomonin kenju.” ¹⁹ Kaen jen kokaen ijoro moro, “Momalaariganon mono men qeangon gonja. Kawaaon saanon waama kemma.” Kianj.

Anutuwaa bentotonon ii nomaen koloowaa?

Mat 24.23-28, 37-41

²⁰ Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) yononon Jiisas kokaen qisin mun jegi, “Anutuwaa bentotonon ii mono naa kambanon asugiwaa?” Jegi moma meleema kokaen jero, “Anutuwaa bentotononon mono jaanananon iibombaa so mende asugiwaa. ²¹ Mobu! Anutuwaa bentotononon ii batugianon uugianon asugin eja. Kawaaon ii kokaenon me endukanon eji, kaen jewombaajon amamaankejon.”

²² Jiisasnon gowokouruta kokaen injoro mogi, “Kanaen kamban mon kan kuuwaati, iikanon Siwe gomambaa Eja honaa gawon meme ween yonononga mon iibombaa siin mobuto, ii mombo iibombaajon amamaawuya. ²³ Kamban iikanon kokaen jegi mobu, ‘Mobu! Hamoqeqe Toyanonon mono endu laligoja. Mobu! Mono koi asugiya.’ Kaen kaen jegi ii iibombaajon iikanon uulanawo mende lugun kemma. ²⁴ Ii kokaembaajon: Siwe gomambaa Eja honanon mombo kawaati, kamban ii oobiliwaa so kokaen koloowaa: Ii siwe leegen uulanawo bilisik ama asarin leegen sokoma kenji, iinon mono iikawaa so asugiwaa. ²⁵ Kanagen kaen koloowaa, wala jemba kamban kokaamba namonon laligojuti, iyononon eja ii yakarin gema qen mugi siimbobolo somata mobaa.

* 17:14: Lew 14.1-32

26 **“Wala eenjanonj Nooawaa kambananonj ejembanonj laaligogia qemasologej qaganonj laligonj tiwilaagiti, iikawaa so mono Siwe gomambaa Eja honjanonj mombo kawaatiwaa kambananonj kaanagadeen asugiwaa.*

27 **Nooawaa kambananonj nene lomban ama apu kotiga neŋ embaqemba sewanaa anŋi kema karo agiminj aogi. Nanamemenj kaen ama menj qemasologej laligogi Nooanonj wanŋo uutanonj uroti, ween iikanonj tegoro. Tegoro apu gboulu somatanonj kanj ejemba qaa ronj koma onono apu nemotonj komugi.*

28 **“Lootwaa kambananonj kaanagadeen qemasologej laligogi kaanjadeen kolooro. Ejembanonj nene lomban ama apu gisi neŋ gawonj koma komoma jigo mirigia menj qetegonj nene sii miri ama iwoi sewana mewutiwaajonj anŋi iwoi tosia sewana menj laligonkegi. 29 Kaen ama menj laligogito, Lootnonj Sodom gomanj mesaonj keno ween iikanondeen gere ano jamo qara geriawo ii mono konj kaanja sombinonga kamaanj ejemba jinonja qaa onjooro komugi. 30 Kanagenj Siwe gomambaa Eja honjanonj mombo asugiwaati, kamban iikanonj ejembanonj kaanjadeen qemasologej ama laligonj tiwilaawuya.*

31 *“Ween iikanonj sombenonj laligowaati, iinonj mono hina iwoiya memambaajonj miri uutanonj mende uba me gawononj kema laligowaati, iinonj mono kaanjadeen mirianonj mende eleema kawa. 32 Loot embianonj meleema gematanonj uunj komunj jamo karanjanj kolooroti, mono ii romongowu. 33 **Monjonj laaligoya siiseweweya qaa iyanjaajonj anŋonj koma iyanjaa jaajaa laligomambaajonj moji, iwaa laaligoyanonj mono soowaato, monjonj laaligoya noojonj ama qeleema mesaowaati, iinonj mono laaligo honjaa kania mokoloonj oyanboyonj laligowaa.**

34 *“Niinonj kokaen inijowe mobu: gomantiinja iikanonj eja woi duŋnonj motoonj ewaoti, iyoroononga monj wama monj mesaowuya. 35 Kaanagadeen emba woi ii motoonj tawenj orasinj rabaoti, iyoroononga monj wama monj mesaowuya.” 36 (Eja woi nene gawononj laligowaati, iyoroononga monj wama monj mesaowuya.)*

37 *Jiisanonj kaen jero gowokourutanonj meleema ijogi, “Oo Pon, ii dakanonj koloowaa?” Kaen ijogi kokaen inijoro mogi, “Oro gisaganonj monŋen baagenj ero mambonkaranonj mono iikanonj horonj ajoroonkejuti, mono iikawaa so koloowaa.” Kianj.*

18

Malononj kaparanj koma weleno eja somatanonj ilaaro.

1 *“Onjo mono kamban so Anutu qama koolinj qelokoli mende ama laligowu.” Jiisanonj kaen jenj iikawaa sareqaaya kokaen inijoro mogi, 2 *“Taon monjonj qaa jenteego eja monj laligoro. Iinonj ejemba yonononj qaa jenj mubutiwaajonj gamuya mende moma iyanjaa jaajaa laligonj Anutu waa jeta uugumambotiwaajonj toroko mende moro. 3 Taon kanonj malo emba monj laligoro. Iinonj suulanj qaa jenteego eja iikanonj kema kokaen jenj laligoro. ‘Monjonj niwo anŋowowo anjiwaajonj giinonj mono ilaan nonaga.’**

4 *“Kaen jero kamban koriga ii moma gema qen laligoro, kanagenj uutanonj kokaen jero, ‘Niinonj ejemba yonoo qaagiaajonj gamuna mende moma neenaa jaajaa laligonj Anutu waa jeta uugumambotiwaajonj toroko mende momakejen. 5 Kaen laligojento, malo koi kanonj mono qaasoso*

* 17:26: Jen 6.5-8 * 17:27: Jen 7.6-24 * 17:28: Jen 18.20-19.25 * 17:33: Mat 10.39; 16.25; Maak 8.25; Luuk 9.24; Jon 12.25

pondar jen noma kankejiwaajon mojona tiiro saanon ilaaj mube qaaya tegowaa. Mende ilaaj mubenagati een, iinon mono kanasoso karo mojotiitiya momambo.’”

⁶ Moñonj sundu ii medaboron jero, “Jenteego eja doogoyanon qaa jeroti, mono iikawaajon geja kania romongowu. ⁷ Anutunon ejemba iyanjaajon meweengon ononoti, iyononon gomantiinja اساسا ilaaj onjombaatiwaajon qama kooligi Anutunon mono yonoo qaagia gosin jen tegoro awaa koloowu. Ilaaj onjomambaajon jen silemale mende ama kamban mende konjoratiro ubaa. Ii qaago totoon! ⁸ Niinon kokaen injjowe mogi: Anutunon mono kamban mende koriro qaagia gosin jen tegoro awaa koloowuya. Mono alanzaj ilaaj onjomakejato, ii kilenj Siwe gomambaa Eja honanon eleema kan ejemba gosin onjombaati, kamban iikanon momalaari hona mokoloowaa me qaago?” Kianj.

Farisii ano takis meme yoroo qamakooligara

⁹ Ejemba tosianon iyangiaajon mogi uro solana dindina koloojon jen tosaan mogi kamaanqeqeta kolooro. Jiisasnon ii injiima sareqaa mon kokaen injjoro mogi, ¹⁰ “Eja woiyanon jiwowon jigonon uma qama kooliri. Moñonj Farisii ano moñonj takis meme ejaga.

¹¹ “Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) iinon nama anodeen kokaen qama kooliro, ‘Oo Anutu, ejemba tosianon uugia dogoro kalugon serowilinj amakejuti, nii ii kaanja mende laligojen me takis meme endu nanji, nii iwaa so kaanagadeen mende laligojen. Kawaajon dangisen jen gonjen. ¹² Niinon sonda so samaña woi newewa singi laligonkejen. Niinon monen hinana kuuya mendeema 10:nonja motoonggo Anutuwaaw buñaya qenkejen.’

¹³ “Kaen qama kooliroto, takis meme iinon wanjon moñonj nama Siwenon eu uumambaajon gamuya moma borianon jaaya esuuj kokaen qama kooliro, ‘Oo Anutu, singisonjo eja nii mono kiankomuñ nomba.’

¹⁴ *Niinon kokaen injjowe mobu: Iinon mono Anutuwaaw jaanon solananinj mirianon eleenoto, Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) iinon kaen qaa. Daen yononon iyanjaa uugia menj ubuti, Anutunon mono ii kuuya menj kamaan onjombaato, moñonj iyanjaa uuta menj kamaawaati, Anutunon mono ii menj uma mubaa.” Kianj.

Jiisasnon merabora kotuegon onono.

Mat 19.13-15; Maak 10.13-16

¹⁵ Ejemba tosianon merabora busubuusu kaanagadeen unjuama Jiisasnon borianon oosirin onjombaatiwaajon iwaanon kagi. Kagito, gowoko yononon ii iima jen qotogon ononji. ¹⁶ Kaen angito, Jiisasnon merabora ii koma horon onono kagi kokaen jero, “Merabora melaa ii saanon onjomesaogi noonon kawu. Anutunon ejemba kaanja ii bentotonja buña qen onjombaa. Kawaajon ii mende somongon onjombu. ¹⁷ Niinon qaa hona mon kokaen injjowe mobu: Moñonj Anutuwaaw bentotonja ii merabora kaanja buña mende qen aowaati, iinon mono iikawaa uutanon keumambaajon ama-maawaa.” Kianj.

Jiisasnon eja qabunayawo mombaa qambanjmamban qaa jero.

Mat 19.16-30; Maak 10.17-31

¹⁸ Galenjonkon eja moñonj Jiisaswaanon kan kokaen qisin muro, “Boi awaa, niinon mono nomaen ama laaligo kombombanja buña qen aowenaga?”

* 18:14: Mat 23.12; Luuk 14.11

¹⁹ Qisinq muro kokaen ijoro, “Gii noojon ‘Boi awaa’, ii naambaajon jejan? Anutu motoongonon awaa koloaja. Eja moŋnon ii kaanja awaa mende koloaja. ²⁰ *Gii jojopan qaa koi modaborojan: ‘Serowilin mono mende amba. Moŋ mono mende qena komuwa. Iwoi mono yongoro mende mewa. Moŋ jenonkuukuu mono mende ama muba. Nemunmanja mono goda qen oromakeba.’”

²¹ Kaen jeroto, galenkonkon ejanon kokaen ijoro, “Ti kuuya mono gba-woronanonga ten koma laligon waabe.” ²² Ijoro Jiisasnon moma kokaen ijoro, “Gii tani motoongonon amamaajan: Gii mono kema esuhinaga kuuya sewanja mewutiwaajon ana monen karo mendeema ejemba wanaya onjomba. Kaen ana esuhinaga somata (maa suan), milyon kina kaanja) ii Siwe gomanon en gombaa. Kaen ama nii notaan kawa.” ²³ Kaen ijoroto, eja iikanon kindimbiri laligorotiwaajon ama qaa ii moma wosobiri mokoloon jaaya bosoleero een mesaon keno.

²⁴ Wosobiri mokoloo Jiisasnon ii iima kokaen jero, “Yei! Ejemba monen hinagiawo yononon Anutuwaaw bentotonon keubombaaajon bimoon kupukapa ambuya. ²⁵ Ii kokaen jen asarimanja: Oro somata kamel ii sosoro oofanon saanon mende keubaa. Iikawaa so ejemba qabunagiawo yononon Anutuwaaw bentoton uutanon keubombaaajon bimoon osiwuya.”

²⁶ Qaa ii jeroti, iyononon kokaen jegi, “Oopopoon! Ejemba moronon mono Siwewaa bunja koloonaga?” ²⁷ Kaen jegi kokaen meleeno, “Ejembanon ii anjgobato men amamaan osinkejuto, Anutunon mono iwoi kuuya saanon amakeja. Iinon iwoi moŋ ama memambaajon mende amamaan osinkeja.”

Jiisaswaa gawon memewaa tawaya

²⁸ Piitonon qaa ii moma meleema kokaen jero, “Moba, nononon mono miri balonana mesaon gii gotaan kanin.” ²⁹ Kaen jero Jiisasnon kokaen injjoro, “Niinon qaa honja moŋ kokaen injjowe mobu: Moŋnon Anutuwaaw bentotonaajon ama iwoi moŋ mesaoroti, —ii miri balonja, embameria, daremuga me nemunmanja —ii onjomesaoro ³⁰ Anutunon mono kitia toroqen uugun tawaya meleema muro ii namowaa laaligonon mewaa ano laaligo kanagenanon laaligo kombombanja tetegoya qaa bunja qen aon laligowaa.”

Jiisasnon komuwaatiwaa qaaya jero karoon kolooro.

Mat 20.17-19; Maak 10.32-34

³¹ Jiisasnon gowokouruta 12 ii horon onono kagi kokaen injjoro, “Mobu, nono Jerusalem ubonja. Gejatootoo ejembanon Siwe gomambaa Eja honjaajon qaa kuuya oogiti, ii mono honjowo koloodorowaa. ³² Moŋnon ii memelolo men muro waba gawman yonoo borogianon kemebaa. Yononon jejewili ama mepaegon qaa tokoronkota jen mun sulaapan qewuya. ³³ Sulaapan qen ooli waayawonon ootin talunjon qegi komuwaa. Komun ween karoon kolooro koomunonja waabaa.”

³⁴ Kaen injjoroto, gowoko yononon qaa ii mende totoon moma asarigi. Qaa injjoroti, ii aasangoyanon ero ii mende moma kotogi. Kian.

Jiisasnon eja jaagoo mombaa jaaya metooro.

Mat 20.29-34; Maak 10.46-52

³⁵ Jiisasnon kema Jeriko goman dodowiro eja jaagoo moŋnon nene monen mubutiwaajon welema kana goraayanon raro. ³⁶ Raro ejemba tuunjeleembe kanaan uugun kenji otongia moma “Naa iwoi koloaja?” jen qisinq onono.

* 18:20: Eks 20.12-16; Dut 5.16-20

³⁷ Qisij onono kokaen jegi, “Jiisas, Nazaret ejanonj mono kanaanj kan guugumambaaajonj anja.”

³⁸ Jegi kokaen qaró, “Jiisas, Deiwidwaa gbili! Gii mono kiankomun nomba!”

³⁹ Kaen qaró ejemba wala kengetti, iyonononj bo rabaatiwaaajonj qotogonj mugito, iinonj kaparanj koma qa gigilaaro, “Deiwidwaa gbili! Gii mono kiankomun nomba!”

⁴⁰ Qa gigilaaro Jiisasnonj doronj ama kokaen jej koto, “Ti mono borianonj menj noononj kawu.” Jej koto menj kosere kougi kokaen qisij muro,

⁴¹ “Alana, gii mono naa iwoi gomanatiwaaajonj mojan?” Qisij muro ijoro, “Ponj! Nii jaana mombo uumambaaajonj mojen.”

⁴² Ijoro Jiisasnonj moma kokaen ijoro, “Mono jaaga uuwa. Momalaariganonj mono menj qeangonj gonja.”

⁴³ Kaen ijoro iikanondeen jaaya tooro tororo uuñ Anutu mepeseen Jiisas otaanj gematanonj keno. Ejemba kuuya yonononj iwoi ii iima Anutu mepeseegi. Kian.

19

Zakiusnonj uuta meleeno.

¹ Jiisas Jeriko taanonj kouma kotonj kemambaaajonj ano. ² Iikanonj eja monj qata Zakius laligoro. Iinonj eja qabuñayawo koloonj takis meme yonoo jotamemeñiaga laligoro. ³ Iinonj Jiisaswaa kaitania iimambaa siinñ moroto, eja torodaamombaaajonj ejemba tuun batugianonj nama akakarinj amamaaro. ⁴ “Jiisasnonj koi kan nunuuguwaa,” jegi moma iimambaaajonj bobogarinj kema ejemba unuugunj Sikamore gere* qaganonj uma raro. ⁵ Raro Jiisasnonj kanonj keuma jaayanonj uuro uro iima kokaen ijoro, “Zakius, gii mono uulanawo kamaawa. Nii kete goo mirinonj kawo motoonj rabota.”

⁶ Kaen jero uulanawo kamaanj aisonj koma horonj muro mirianonj keni. ⁷ Keni ejemba kuuyanonj ii iima njindinñ-junduru ama kokaen jegi, “Mono naambaaajonj singisonjo eja kaanña mirinonj uma raja?”

⁸ Kaen jegito, Zakiusnonj ejemba batugianonj asuganonj waama nama Ponj kokaen ijoro, “Ponj moba, niinonj tiwomalekuna biiwianonj mendeema leeya ejemba wanaya yonoojonj onomanja ano daen yonoononj ilawoila monj so uuñ tiliqili ama wambeti, ii mono ambenja 4:waa so toroqen meleema onomanja.”

⁹ Kaen ijoro Jiisasnonj iwaa kaniaaajonj kokaen jero, “Anutunonj kete miri kokawaa toya hamo qen muro letonja. Iinonj kaanñagadeen Aabahambaa gbiliuruta yonoo batugianonj laligoja. ¹⁰ *Siwe gomambaa Eja honanonj mono ejemba soogiti, ii monñgama hamo qen onomambaaajonj ama kamaaro.” Kian.

Monenj esu 10 mendeema ononotiwaa sareqaa.

Mat 25.14-30

¹¹ *Jiisasnonj kan Jerusalem siti dodowinñ qaaya jero ejemba ii mogiti, iyonononj kokaen romongogi, “Anutuwaa bentotonña honanonj mono uulanawo asugiwaa.” Kaen romongogitiwaaajonj Jiisasnonj sareqaa monj kokaen jero, ¹² “Eja qabuñayawo miñkanonj kokaen jero, ‘Nii mirina mesaonj kantri monjonj koriganonj kembe iinonj nii eja ponj kuun nonñi laligonj eleema

* **19:4:** Sikamore ii kowa kaanñaya, kota neneyaga. * **19:10:** Mat 18.11 * **19:11:** Mat 25.14-30

kamaŋa.’ ¹³ Kaen gomaŋ koriganonj kemambaajonj jenj gawonj ejauruta 10 onjono kagi monenj esu 10 mendeema onjoma kokaenj injjoro, ‘Niinonj kema laligonj kanagenj eleema kamaŋa. Onjonoŋ kambanj biwianonj monenj konganonj konkororo gawonj menj ii menj seiwu.’ ¹⁴ Kaen jenj kenoto, kanage-sokurutanonj kazi ama muŋ kokaenj jegi, ‘Nono eja koi kanonj ananaanonj eja ponj koloonj galenj koma nonombaatiwaaajonj togojonj.’ Kaen jenj welenj eja tosaana wasinj onjongi gematanonj kema buju ii ijogi.

¹⁵ “Kaen ijogito, kilenj kantri kenoti, iyonononj ii eja ponj kuunj mugij iyanjaa prowinsnonj mombo eleema karo. Kanj gawonj ejauruta monenj esu onjototi, ii jero iwaa jaanonj kougi. Motomotoonj yonononj konkororo gawonj menj monenj menj seigi dawi kolooroti, ii qendeenji iimambaajonj qisinj onjono.

¹⁶ Gawonj eja mutuyanonj jaanonj kouma jero, ‘Ponj, niinonj monenj esuga menj seiwe toroqenj mombo esu 10 mokoloowe.’

¹⁷ “Kaen jero kokaenj ijoro, ‘Ii awaa. Gii gawonj memee eja awaga. Gii iwoi melaada menj ii kaparanj koma galenj koma laligona seiuro. Kawaajonj niinonj taonj gomaŋ 10 mindirinj goo boroganonj ambe iyonjoo galenjiaga laligowa.’

¹⁸ Kaen ijoro gawonj eja alianonj jaayanonj kouma kokaenj ijoro, ‘Ponj, niinonj goononj monenj esuga menj seiwe toroqenj mombo esu 5 mokoloowe.’ ¹⁹ Kaen ijoro ii kaanagadeenj kokaenj ijoro, ‘Ii awaa. Niinonj taonj gomaŋ 5 mindirinj goo boroganonj ambe iyonjoo galenjiaga laligowa.’

²⁰ “Mombo mononj kouma ijoro, ‘Ponj iiba. Goo monenj esuga koi. Ii opononj esuunj lolongowe ero. ²¹ Giinonj eja geriawo koloojanjwaaajonj ama goojonj keena moma laligowe. Gii geenjo hina iwoi kowinonj mende anati, ii kilenj memambaajonj momakejanj. Gii geenjo nene kota mende komona kolooroti, iikawaa honja ii kilenj kotonj memambaajonj momakejanj.’

²² “Kaen ijoro meleema kokaenj jenj muro, ‘Gii gawonj eja bologa. Geenjo qaa jejanj, niinonj iikawaa so gosinj goma ironja meleema gomaŋa. Nii eja geriawo koloojenj. Neeno iwoi kowinonj mende ama ii memambaajonj momakejenj. Neeno nene kota mende komoma iikawaa honja ii kilenj kotonj memambaajonj momakejenj. Ii saanonj moma laligona. ²³ Gii kaniaŋa kaenj momago mono naambaajonj monenj esuna ii benknonj mende ana somariiro. Ii konkororo gawononj anagati eenj, iikanonj mono seiuro niinonj kanj susuyawo mewenaga.’

²⁴ “Kaen jenj muŋ eja kosianonj nanjiti, ii kokaenj injjoro, ‘Onj mono iwaa borianonja monenj esuya ii wama esu 10 mokoloroti, ii mubu.’ ²⁵ Injjoro moma kokaenj ijogi, ‘Ponj, iwaanonj monenj esu 10 ii edaboroja.’ ²⁶ *Kaen ijogi meleema jero, ‘Niinonj kokaenj injjowee mobu: Ejemba iwoi enj onjono gawonja menjkejuti, kuuya iyonjoojonj Anutunonj ii toroqenj onjono seiwaato, mombaanonj iwoi melaada monj ero gawonja mende menjkeji, Anutunonj mono ii kaanagadeenj wano eenj toontoonj laligowaa.’ ²⁷ Kaen jejento, kereuranonj niinonj eja ponj koloonj galenj koma onjomanjatiwaaajonj togogiti, ii mono unjuama kagi injiima jenj kotowe unjugi komuwuya.’” Kianj.

Jiisaswaaajonj mare kongi Jerusalem uro.

Mat 21.1-11; Maak 11.1-11; Jon 12.12-19

²⁸ Jiisasnonj qaa ii jedaboronj mesaonj Jerusalem sitinonj umambaajonj wala keno. ²⁹ Kema Betfage ano Betani gomaŋ woi kosogaranonj kanj baanja qata Oil gere baanja qamakejuti, iikanonj uma gowokowoita woi wasinj orono. Wasinj oromambaajonj ama ³⁰ kokaenj irijoro, “Gomaŋ jaase-wanjaranonj raji, mono iikanonj kembao. Kema iikanonj keuma donji melaa

* 19:26: Mat 13.12; Maak 4.25; Luuk 8.18

kasanonj somonjgogi nanji, ii mokoloowao. Dongji ii dologaga, eja monjon qaganonj mende rarayaga. Ii mono isama menj koi kawao. ³¹ Aisni monjon 'Ii naambaajonj isanjao?' jen qisij orono kokaenj ijowao, 'Ponjaranonj iikawaajonj amamaaja.'"

³² Kaenj wasinj orono kema ijorotiwaa so mokolori. ³³ Mokolonj dongji melaa isambowaajonj ani toya yonjononj irijogi, "Hei! Dongji melaa ii naambaajonj isanjao?"

³⁴ Irijogi kokaenj meleeni, "Ponjaranonj iikawaajonj amamaaja." ³⁵ Kaenj meleema menj Jiisaswaanonj kanj malekugia qetegonj dongji qaganonj tamboma jegi Jiisasnonj uma raro. ³⁶ Kaenj rama keno ejemba tuunjeleembe yonjononj goda qenj opo malekugia qetegonj kana somatanonj tambonji.

³⁷ Tambonji kema Jerusalem dodowinj Oil gere baanja roganonj kemero gowoko tuunj kuuyanonj kanain aisoonj angoletu kuuya ku-usunj qaganonj mero iigiti, iikawaajonja qa somata qama Anutu mepeseenj munj ³⁸ *kokaenj jen qagi, "Anutu mepeseenj. Kinj Pombaa qatanonj kawaati, Anutunonj mono ii kotuegowa. Luaega ano qabunaga mepeseeninj Siwe eukanonj uja. Oowe!"

³⁹ Kaenj qagi Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) tosianonj ejemba tuunj batugianonj nama kokaenj jen mugi, "Boi, mono gowokouruga jen onomba."

⁴⁰ Kaenj jen mugi kokaenj meleeno, "Niinonj kokaenj injjowe mobu: Yonjononj goronj nambuyagati een, jamo yonjononj mono silama qabuyaga." Kianj.

Jiisasnonj Jerusalem sitiwaajonj saaro.

⁴¹ Jiisasnonj Jerusalem dodowinj siti ii iima saaro. ⁴² Saama kokaenj jero, "Onjononj luae mono nomaenj koloonaga! Ono iikawaa kania weenj kokanonj moma kotogi sokonagato, kambanj kokaamba ii jaagia mende toojiwaajonj ama aasanjgoyanonj eja. ⁴³ Iikawaa kania ii kokaenj: Kambanj monj kanj kuuwaati, iikanonj kere yonjononj kouma kiropo kotakotononj siti koi kuunj liligonj leelee eu emu gbanj ama emboma kakasililinj ama onombuya. ⁴⁴ Anutunonj wambusoonj koma onjono onj kambanj wanja ii mende moma kotonj telambelanj ama Anutu gema qenj tondu laligonj koujuti, iikawaajonj kere yonjononj kondemondeenj ononji miriwaa jamo monj ii jamo mombaa qaganonj mende nambaato, siti koi kanonj mono qeqelalanj ewaa. Yonjononj jigo mirigia kondeema meraboraurugia siti uutanonj laligojuti, ii ununj ureewuya." Kianj.

Jiisasnonj jiwowonj jigo jen kobooro.

Mat 21.12-17; Maak 11.15-19; Jon 2.13-22

⁴⁵ Jiisasnonj qaa ii jedaboronj jiwowonj jigowaa totonj uutanonj kema hina sewanja mewutiwaajonj anjiti, ii kanain konjoma onjono kamaagi.

⁴⁶ *Konjoma onjoma kokaenj injjoro, "Aisaianonj qaa monj kokaenj oorota eja, 'Noo jigonanonj mono qamakooli mirigiaga kolooa.' Qaa ii ejato, onj ii utegogi kikekakasililinj yonoo kobaa kaanja kolooja."

⁴⁷ *Jiisasnonj kambanj so jiwowonj jigononj uma Bunja qaa kuma onjoma laligoro. Kaenj laligoroto, jigo gawonj galenj ano Kana qaawaa boi yonjononj ajoroonj kantri jigo kaunsol yonjowo aminj moma kokaenj jegi, "Ii mono nomaenj jeninj qegi komunaga?" ⁴⁸ Kaenj jegito, ejemba tuunj somata kuuya yonjononj iwo qokotaanj Bunja geja ama momakegi. Kawaajonj "Mono nomaenj ambonjato?" jen kana monj mende mokolori. Kianj.

* 19:38: Ond 118.26 * 19:46: Ais 56.7; Jer 7.11 * 19:47: Luuk 21.37

20

Jotamemeya yoŋonoŋ Jiisaswaa ku-usuŋaajon qisigi.

Mat 21.23-27; Maak 11.27-33

¹ Jiisasnoŋ jiwowoŋ jigononj uma ejemba tuuŋ kuma oŋoma Oligaa Buna jen asarin oŋoma laligoro. Kamban moŋnoŋ kaen ano jigo gawoŋ galen ano Kana qaawaa boi yoŋonoŋ kantriwaa jotamemeya tosaana yoŋowo Jiisaswaa jaanon kougi. ² Kouma kokaen qisin mugi, “Gii koi kanon iwoi anjanj, ii mono moronoŋ jen koton gono amakejan? Iikawaa ku-usuŋa ii mono moronoŋ gono? Ii mono jena mobonj.”

³ Qisin mugi kokaen meleema oŋono, “Niinonj kaanagadeen qisin oŋombe ii meleema nijowu. ⁴ Jononj ejemba oomulu menj oŋoma laligoroti, iinonj iikawaa ku-usuŋa ii daenƙaya mero? Siwe Toyanonj muro me balon toyanonj mugi?”

⁵ Kaen meleema oŋono batugianonj aminj moma kokaen jegi, “Ku-usuŋanoŋ Siwenoŋga asugiro,’ kaen jewoŋati eenj, iinonj mono kokaen jewaa, ‘Kaen kolooro oŋonoŋ ii mono naambaajonj mende moma laarin mugi? Ii mende sokonja.’ ⁶ Kanageso kuuya yoŋonoŋ Jombaajonj ‘Gejatootoo ejaga koloaja,’ jen ii kotakota moma laarin laligoju. Kawaaajonj ‘Balonj ejembanonja asugiro,’ jewoŋati eenj, yoŋonoŋ mono irinƙia soono jamonoŋ nunuwuya.” ⁷ Qaa kaen gosinj kokaen meleengi, “Ku-usuŋanoŋ daenƙaya asugiroti, nono ii mende mojonj.”

⁸ Kaen meleengi Jiisasnoŋ kokaen injjoro, “Kaen kolooro niinonj kaanagadeen iwoi koi amakejeniwaa ku-usuŋa moronoŋ nonoti, ii mende injjomana.” Kian.

Wain kasa gawoŋ galen bologa, yoŋoo sareqaa

Mat 21.33-46; Maak 12.1-12

⁹ *Jiisasnoŋ kanainj ejemba sareqaanonj kokaen injjoro, “Eja moŋnoŋ wain kasa gawoŋ koma komoro. Koma komoma gawoŋ galenj tosaana mokoloonj oŋoma jero gawoŋa menj hoŋaa bakaya iyangia menj bakaya toya mubutiwaaajonj borogianonj ano. Borogianonj ama oŋomesaonj kantri moŋnoŋ kema kambanj koriga laligoro.

¹⁰ “Laligonj laligoro hoŋa momogorotiwaa kambana (gbani 5) toriro kanon welenqeqeya moŋ wasinj muro galen yoŋonoŋ kema wain gawoŋ hoŋaa bakaya mubutiwaaajonj jero. Jeroto, gawoŋ galen yoŋonoŋ ii koobinonj qen otaagi boria bobora eleeno. ¹¹ Kawaa gematanonj welenj eja moŋ wasinj muro kenoto, ii kaanagadeen koobinonj qen gamu qen muŋ otaagi boria bobora eleeno. ¹² Eleeno gawoŋ toyanonj welenj eja moŋ mombo wasiro keno ambenj karooŋ kolooroto, ii kaanagadeen sagorogoro qen gawoŋ sapa seleenƙerj hagogi kemero.

¹³ “Kaen anƙi wain gawoŋ toyanonj qaa moŋgama jero, ‘Mono nomaen amanaato? Neenaa komunjua merana mono wasiwe keno ii iima goda qewuya me nomaen?’ ¹⁴ Kaen jen meria wasiro kenoto, wain gawoŋ galen yoŋonoŋ ii iima batugianonj kokaen aminj moma jegi, ‘Iinonj mono borosamoyaa toya koloowaa. Ayo, ii mono qeninj komuro wain kasa gawoŋ koi kanonj mono ananaa buŋaga koloowaa.’ ¹⁵ Kaen jen hagogi gawoŋ seleenƙerj kemero qegi komuro. Wain gawoŋ toyanonj ii moma mono nomaen ama oŋombaa?

¹⁶ Iinonj mono ano kanj gawoŋ galen ii kondeema oŋombaa ano gawoŋ galen dologa mokoloonj oŋoma wain kasa gawoŋa yoŋoo borogianonj ambaa.” Jiisasnoŋ sareqaa kaen injjoro moma jegi, “Ii mende sokonja.

* 20:9: Ais 5.1

Yamagen (kozigen)!” ¹⁷ *Jegito, Jiisasnoj ii tororo injiima kotonj kokaen jero, “Buŋa Terenonj qaa monj ii kokaen eja,

‘Miri meme yonononj jamo tando monj gema qer een mesaogi raroti, iikanonj mono tando kombombanja kolooro mokoloogi.

Iikanonj riuro mirinonj mono gororonjonj kamaanj kombaa.’ Qaa iikawaa kania ii nomaenj?

¹⁸ Kawaaajonj kokaen jemaŋa: Monjonj tando waŋa iikanonj ritatanjonj kamaanj qewaati, ii mono selia kotomotowaato, aenj tando iikanonj joloma tama mombaa qaganonj kamaanj kombaa, ii mono kuuya qenjanmenjanjowaa.”

¹⁹ Jiisasnoj kaen jero Kana qaawaa boi ano jigo gawonj galen yonononj qaa iikawaa kania moma asariŋ kokaen jegi, “Sareqaa ii mono ananaojonj jeja.” Kawaaajonj ii kambaŋ iikanondeen menj somonjowombaaajonj mogito, ejemba tuunjeleembe yonjojonj toroko moma amamaagi. Kianj.

Takis aambaa Jiisas angobato menj mugi.

Mat 22.15-22; Maak 12.13-17

²⁰ Juuda jotamemeya yonononj Jiisaswaa jaagalen megj. Kaen menj qaaya monj qiwitigoro qaawaa timbinonj hororo gbadoonj mubutiwaaajonj ama eja tosaana wasiŋ onjonji iwaanonj kagi. Oporoto ano gawana yonoo borogianonj ama mubombaajonj moma Buŋa qaa awaa jeje taniŋaanj ama qisiŋ qaayaajonj geja anji.

²¹ Aren kaen ama qisiŋ muŋ kokaen jegi, “Boi, nono goo kanaga mojonj. Giinonj qaa dindiŋa jenj kuma nonomakejanj. Giinonj ejemba tosaana mende injisosoroonj tosaana mende surenj onjomakejant, so motoonjononj gosinj nonomakejanj. Kaenj ama Anutuwaanonj kana ii qaa horŋ otaanj kuma nonomakejanj. ²² Kawaaajonj nono Siisa-kimbaajonj takis ama kaen Mooseswaa Kana qaa sonjiwonja me qaago?”

²³ Kaen jegito, Jiisasnoj angomokolonj arengia moma kotonj kokaen injjoro, ²⁴ “Saanonj silwa monej monj qendeema nonji iimaŋa. Morowaa unjagawa ano qataga ii kanonj oogita eja?” “Oo, ii Siisa-kimbaanonj,” kaen meleema jegi.

²⁵ Jegi kokaen injjoro, “Kaen kolooro iwoi Siisa-kimbaa unjagawo ii mono iwaa buŋa muŋkebu. Iwoi Anutuwaa unjagawo ii mono Anutuwaa buŋa qewu.” ²⁶ Jiisasnoj kaen jerotiwaaajonj ejemba tuun somata yonoo jaagianonj qaawaa timbinonj ama mubombaajonj amamaanj qaayaajonj waliŋjonj qaagia bogoro nangi. Kianj.

Koomunonja waawaataa Jiisas angobato menj mugi.

Mat 22.23-33; Maak 12.18-27

²⁷ *Sadusii boi paati yonononj “Komugiti, iyonononj mende waabuya,” jenj laligogi. Yonoononja tosianonj Jiisaswaa jaanonj kouma kokaen qisiŋ muŋ ²⁸ *jegi, “Boi, Moosesnoj kokaen jenj kotonj nononota eja, ‘Eja monj emba mero merabora mende koloogi komuro koganonj saanonj maloya menj laligonj gbili mekoloonj muro dataa qa menj laligowa.’

²⁹ “Moba! Kambaŋ moŋnonj daremunj 7 laligogi. Dagia mutuyanonj emba menj laligonj gbilia qaa een laligonj komuro. ³⁰ Komuro koganonj maloya ii mero. ³¹ Kawaa gematanonj koga moŋnonj emba iikayadeen mero. Kaandeen kaanj daremunj 7 kuuya yonononj emba motoonjgo iikayadeen menj gbilia qaa laligonj komudaborogi. ³² Komudaborogi konoga malogia ii kaanagadeen komuro. ³³ Giinonj ‘Komugiti, iyonononj gbiliŋ waabuya,’

* 20:17: Ond 118.22 * 20:27: Apo 23.8 * 20:28: Dut 25.5

jejanto, nono ii mende moma laarijon. Moba, eja 7 kuuya ii ororon waabuyagati eenj, emba motoondeen ii embagiaga megii laligorotiwaajon ama mono morowaa embiaga koloonaga?”

³⁴ Kaen jegi Jiisasnonj kokaenj meleeno, “Kambanj kokaamba namo koi kanonj ejemba loemba koloonj laligonkeju. ³⁵ Laligonkejuto, ejemba uugia meleengi Anutononj iima moro sokono koomunongga waama gomanj balonj qaita monj eukanonj keuma laligowuti, iyonononj iikanonj mende agiminj aowuya.

³⁶ “Kawaa kania ii kokaenj: Uumeleenj ejemba gbilinj koomunongga waabuti, iyonononj Anutuwaaw meraboraana koloojy. Yonononj Siwe gajoba kaanj koloonj mombo mende komuwuto, tetegoya qaa laligonj ubuya.

³⁷ *Mobu! Komugiti, iyonononj gbilinj waabutiwaaw qaaya ii Moosesonj kaanagadeenjanonj jero. Somanj bambanonj gere bolanj koloonj mende jenj kotoroti, iinonj ii iima sunduya ooro iikanonj qaa kokaenj eja, ‘Niinonj Anutu Aabrahambaa Ponj, Aisakwaa Ponj ano Jeikobwaa Pongga laligonj kouma laligojenj.’ ³⁸ Isi wanjale karoonj yonononj Anutuwo laligonj kotiinj ubuya. Kuuya kotiinj laligojuti, iyonononj mono laaligogia Anutuwaajonj laligoju. Kawaaajonj Anutononj koomuya yonoo Ponggia qaagoto, laaligo kombombanjan laligojuti, mono iyonoo Ponggiaga kolooja.”

³⁹ Jiisasnonj kaenj meleeno Kana qaawaa boi tosianonj meleema kokaenj ijogi, “Boi, ii qaa dindinjan jejaj.” ⁴⁰ Kaenj jenj qaa monj mombo qisinj mubombaaajonj kokobimbijn ama mesaogi. Kianj.

Kraist ii kinj Deiwidwaa Ponja ano gbiliga.

Mat 22.41-46; Maak 12.35-37

⁴¹ Jiisasnonj qaa monj kokaenj injjoro, “Kraistnonj Kinj Deiwidwaa gbilia kolooji, tosianonj qaa ii nomaembaajonj jenkeju? ⁴² *Deiwidnonj anjo qaa kokaenj jero Ondino Terenonj (Buk song, Psalm) eja,

‘Anutononj nama noo Ponjana kokaenj ijoro, Giinonj mono kanj noo boro dindinanonj rana

⁴³ niinonj kambanj biiwianonj kereuruga riinj riitama haamo ama onjoma goo kana baaganonj ama onjomana.

Kambanj ii kanj kuuwaatiwaaw so mono asamararanonj koi raba.’

⁴⁴ Deiwidnonj kaenj jenj qata ‘Noo Ponjana’ jeja. ‘Ponjana’ jenj mono nomaenjan ama iwaa gbiliga kaanagadeenjan koloonaga?” Kianj.

Uumelembaa selesele laaligowaa galenj meme qaa

Mat 23.1-36; Maak 12.38-40; Luuk 11.43

⁴⁵ Jiisasnonj gowokouruta ii qaa kokaenj injjoro ejemba tuunjan somata kuuya ii mogi, ⁴⁶ “Kana qaawaa boi yonoojonj mono galengia menjan aonj laligowu. Yonononj maleku koriga kouma kema kanj qendeema onjombombaaajonj momakeju. Maaketnonj me kananonj ejemba injiigi jolonjan jewutiwaajonj momakeju. Kaanagadeenjan gamakooli mirinonj jaaqeqeyanonj eu rabombaaajonj siinjan momakeju ano jejelombanonj dunj rara mutuyanonj jegenjegenjan rabombaaajonj momakeju. ⁴⁷ Yonononj malo yonoojonj miri iwoi bidaanj baagonj analinjan onjomekeju ano qabunagia koloowaatiwaajonjan gamakooli koriga koriga qama koolinj togianonjan qenkeju. Kawaaajonjan Anutononjan qaagia jenjan tegonjan ironjan uuta meleeno qagianonjan ubaa.” Kianj.

* 20:37: Eks 3.6 * 20:42: Ond 110.1

21

Emba malo moŋŋon nanduj honja ano.

Maak 12.41-44

¹ Jiisasnoŋ nama uuro keno ejemba qabuŋagiawo yoŋŋonŋ nandunŋia ii nanduj katapanoŋ anŋi kemero. ² Anŋi kemero emba malo wanaya moŋŋonŋ kaŋ soojaakota osoga woi ano kemeroti, ii kaanagadeen iiro. ³ Ii iima kokaen jero, “Niinoŋ qaa honja moŋ kokaen injjowe mobu: Malo wanaya koi kanonŋ nanduj anji, ii mono tosaanja kuuya unjuugun anja. ⁴ Kawaa kania ii kokaen: Kuuya yoŋŋonŋ moneŋ somata en onono kitia-gadeen anjuto, emba koi kanonŋ en laligojiwaa so iwoiya kuuya andaboron een toontoonŋ laligowaa.” Kian.

Jiwowoŋ jigonoŋ kondemondeen koloowaa.

Mat 24.1-2; Maak 13.1-2

⁵ Jerusalem jiwowoŋ jigo ii jamo iimasiinŋiawo ano kalenja kalenja Anutuwaajoŋ anŋiti, iikanonŋ menjerenŋgogi akadamuyawo eroti, gowoko tosianoŋ ii iima amiŋ mogi Jiisasnoŋ qaa kokaen injjoro, ⁶ “Miri koi iijuti, ii mono kondeenŋ miriwaa jamo moŋ ii jamo mombaa qaganonŋ mende ewaato, qeqelalanŋ saoyagadeen ewaa.”

Kakasiliŋ ano sisiwerowo koloowaa.

Mat 24.3-14; Maak 13.3-13

⁷ Kaen injjoro qisiŋ mug, “Boi, qaa jejanj, iikawaa honja mono naa kambanoŋ koloowaa ano koloombaaajoŋ ambaati, iikawaa aiweseyanoŋ mono nomaen asugiwaa?”

⁸ Qisiŋ mug kokaen injjoro, “Moŋŋon anŋomokolon ano jinjanŋ qen kembutiwaajoŋ mono galenŋia men aon laligowu. Ejemba mamaganonŋ asuginŋ noo qananonŋ kokaen injjowuya, ‘Niinoŋ Kraist kolooenŋ,’ ano, ‘Kamban mono torija.’ Kaen injjowuyato, onononŋ mono iyonoo gemagianonŋ mende kembu. ⁹ Manja karenja karenja koloonŋ kema karo otonja mobuyato, jenengia mono mende orowa. Iwoi ii waladeen koloowaatiwaa jejeta. Ii koloowaato, namowaa kambananoŋ mono iikanondeen uulanjawo mende tegowaa.”

¹⁰ Kaen injjor toroqen kokaen jero mogi, “Kantri moŋŋon kantri moŋ unjuwombaaajoŋ waabuya. Ejemba tuuŋ moŋŋonŋ tuuŋ moŋ yoŋowo aroŋ qen aowombaaajoŋ waabuya. ¹¹ Balonja balonja kanonŋ nanŋ somasomata qonjoma menŋ namo meleeno kemenkebaa. Kaanagadeen bodia bodia koloonŋ uma ewaa. Ji kotiga kotiga ii koloogi jaasoŋgo komunkebu. Sombinoŋ aiwese somata jaamorota morota injiima aaruŋ toroko momakebuya.” Kian.

Oligaa Buŋawaajoŋ kere koloowaa.

Mat 24.9-14; Maak 13.9-13

¹² “Iwoi kuuya ii koloowaato, wala kozigenŋ tosianoŋ onjo uugia meleengitiwaajoŋ ama unuama somonŋonŋ sisiwerowo ama onjombu. Tosianoŋ horonŋ onjoma qamakooli mirigianoŋ qaa gawonŋia menŋ jen tegogi kapuare miria miria kanonŋ onjoombuya. Tosianoŋ noo qanaajoŋ ama unjuangi kantria kantria yoŋoo eja poŋ ano gawana yoŋoo jaasewanŋianoŋ nambuya. ¹³ Kaen nama noo kania saanonŋ nanŋonŋ injjowu. ¹⁴ *Qaa jakeyanonŋ onjoongi nambut, kamban iikanonŋ qaa nomaen jewonaga, iikawaa majakakaya waladeen mende mobu. Qaa ii mono uu wombo-gianoŋ anŋi ewa.

* 21:14: Luuk 12.11-12

15 “Ti kokaembaajon: Niinon oḡowo nama momakooto oḡoma buugia meḡ afaaḡgomaḡa. Uuafaanḡadeeḡ laligogi tuarenjenurugia yoḡoonoḡga moḡnoḡ momakooto ii qotogon qaagia qewagon meḡ kamaaḡ oḡombombaaḡon amamaawaa. 16 Oḡoaḡḡiaa nemuḡmaḡ, daremuḡ, tinitosa ano alaurugia yoḡonoḡ kaanḡadeeḡ aḡḡonaḡ meḡ oḡoḡḡi oḡoonoḡga tosaana uḡugi komuwuya. 17 Kantri kuuya yoḡonoḡ noo qanaaḡon ama kazi ama oḡoḡḡi laligowuya.

18 “Kaen laligowuyato, niinon kalaḡ koma oḡombe waḡḡiaa juya moḡnoḡ mende soowaa. 19 Oḡo kaparaḡ koma kotiḡ boḡ qeḡ nama iikanon mono haamo ama oyaḡboyaḡ laaligo buḡa qeḡ aowuya.” Kiaḡ.

Jerusalem sitiwaa kondemoneeḡ uduuduuyawo

Mat 24.15-21; Maak 13.14-19

20 “Kanageḡ manḡaqeḡ tuuḡ yoḡonoḡ kouma Jerusalem siti liligoḡ gbaḡ ambuti, oḡo ii iima kambaḡ iikanon mono kokaen romoḡḡowu, ‘Siti waḡa kondemoneembutiwaa kambaḡanoḡ mono kaḡ kuuja.’ 21 Kambaḡ iikanon judia prowinsnoḡ laligowuti, oḡonoḡ mono misingoḡ horoḡ baanoḡ kembu. Sitinoḡ laligowuti, oḡonoḡ mono siti mesaowu. Siti seleeḡḡeḡanoḡ laligowuti, oḡonoḡ mono sitinoḡ mende kembuya.

22 * “Ti kokaembaajon: Buḡa Terenoḡ geḡatootoo qaa oogita eji, ii kuuya mono hoḡawo koloowaa. Qaa iikawaa so Anutunoḡ kambaḡ iikanon siḡsiḡoḡḡoḡiaa ironḡ meleema qagianoḡ ano ubaa. 23 Anutunoḡ Israel kanageḡ siḡsiḡoḡḡoḡiaaḡon iriḡa soono kazia qendeema oḡono namonoḡ kakasililiḡ jekania booroḡḡoḡa asugiwaa. Emba korowo ano merabora aḡunoḡ yoḡonoḡ mono kambaḡ iikanon nomaen uulaḡawo kembuyaga? Kawaḡon ‘Yei!’ qama wanjinḡoḡeḡ.

24 “Kondenmondeeḡ iikanon eḡemba tosaana ii manḡawaa soo somatanoḡ uḡugi komuwuya. Tosaana kasa gbadoḡ oḡoma uḡuaḡḡi kantri kuuya yoḡoo batugianoḡ keubuya. Keugi waba kantri yoḡonoḡ kouma Jerusalem riimemeaan laligowuya. Kaen laligogi Anutunoḡ kambaḡḡia toḡo qero raji, iikanon kaḡ kuuro mesaowuya.” Kiaḡ.

Siwe gomambaa Eja hoḡanoḡ asugiwaa.

Mat 24.29-31; Maak 13.24-27

25 * “Weeḡ ano koiḡ jaagaranon ano senḡelao iikanon aiwese morota morota asugiwaa. Kowenoḡ siri qeḡi oḡo somata kolooḡkejiwaaḡon namowaa kantri kuuya yoḡonoḡ doomoroḡḡia keno koḡaḡiliḡ moma laligowuya.

26 Kaen laligogi sombinon utugoro iikawaa ilawoilaya ii raragia mesaon enkalolon aḡḡi soowaa. Kawaḡon gomaḡa gomaḡa kanon lombo bologa toḡoḡ koloowaatiwaaḡon laligoḡ toroko moma uugia duuro jaagiili ambuya.

27 * “Kambaḡ iikanon Siwe gomambaa Eja hoḡa iinoḡ koosu qaganon karo iibuya. Ku-usuḡa somatanoḡ sakondindiḡawo asuganoḡ asugiro asamaranaḡ iibuya. 28 Kaen kawaato, iwoi ii kanaḡ koloowaati, oḡonoḡ mono kambaḡ iikanon Siwenoḡ ubombaa kambaḡḡianoḡ toriwaatiwaaḡon mono waḡḡia meḡ waama uugia meḡ kululuuḡ awasaḡkaka nambu.” Kiaḡ.

Taon gerewaa sareqaa

Mat 24.32-35; Maak 13.28-31

29 Jiisanoḡ sareqaa moḡ kokaen injoro, “Oḡo mono taon ano gere tosaana ii inḡiima tanigia mobu. 30 Gere ii senḡia loḡḡoḡi ii iima iikawaa

* 21:22: Hoos 9.7 * 21:25: Ais 13.10; Eze 32.7; Joel 2.31; Ais 6.12-13 * 21:27: Dan 7.13; Ais 1.7

kania onjoangio moma asarin kokaen jenkeju, ‘Ween kambaŋa mono dodowija.’ ³¹ Onjonon kaŋiadeen qaa jejenj, iikawaa honanon kolooro iima moma asarin mono kania kokaen jewu, ‘Anutuwaa bentotonŋaa Eja honanon mono uulanawo dodowin kawaa.’

³² “Niinon qaa hona mon kokaen injjowe mobu: Ejemba kete namonon laligojuti, iyononon mende komugi iwoi kuuya jejenj, ii mono iyonoo laaligo kambanjanon asugiwaa. ³³ Siwe namonon goron qewaoto, noo Buŋa qaananon mono mende aliwaa.” Kianj.

Uugbili mesaon koomuya laligowombo.

Mat 24.42-44; Maak 13.33-37

³⁴⁻³⁵ “Kamban somata iikawaa lombotanon ejemba kuuya namonon laligowuti, iyonoo qagianon kaen koloon ubaa. Kawaajon iikanon pilitik kan siwa kaŋa qeragon onombabo. Kawaajon namonon laaligowaa majakakayanon qagianon uro jejelomban ama apu kotiga nen enkalolon ama uugia bimoowabotiwaaajon mono galengia men aon laligowu.

³⁶ “Kawaajon mono kamban so uugbili laligon qama koolin laligowu. Kaen laligogi esun onono iwoi kuuya ii koloowaati, iikawaa uutanonŋa kok koma mono Siwe gomambaa Eja honaa jaasewananon awasankaka nambuya.” Kianj.

³⁷ *Kamban iikanon Jiisasnon ween so jiwowon jigonon nama Buŋa qaa kuma onono goman mare kolooro mesaon baŋa qata Oil gere baŋa qamakejonj, iikanon uma en laligoro. ³⁸ Kaen laligoro ejemba tuun kuuya yononon ween so umugawodeen jiwowon jigonon uma Buŋaya jero mobombaajon iwaanon kan laligogi. Kianj.

22

Jiisas qenin komuwaa jen angonan angj.

Mat 26.1-5; Maak 14.1-2; Jon 11.45-53

1 *Kaen laligogito, bered yiistya qaa iikawaa korisoroya, qata Pasowa kendon jenkejonj, ii toriro.* ² Toriro iikanon jigo gawon galen ano Kana qaawaa boi yononon ejemba tuun yonoojon toroko mogitiwaaajon ama iyanjiodeen ajoroon “Nomaen anin qegi komunaga?” jen kana monŋama amigi.

Juudasnon Jiisas memelolo menj mumambaaajon uumotoon ano.

Mat 26.14-16; Maak 14.10-11

³ Kamban kanon Satanon Juudaswaa uutanon kemero. Juudas ii Jiisaswaa gowokouruta 12 yonoononŋa monj. Kariot gomanonŋa karotiwaajon qata mon Iskariot qagi. ⁴ Iinon jigo gawon galen ano jigowaa kiropo galen wana yonoonon kema Jiisas memelolo menj borogianon amambaa qaaya injjoro. ⁵ Yononon ii moma “Ayo!” jen uugianon qeangoro sewana monen mubombaajon qaa somonogogi. ⁶ Qaa somonogogi Juudasnon Jiisas olon memelolo menj borogianon amambaa kana monŋama kokobimbinj koma laligoro. Kianj.

Jiisasnon gowoko yonowo Pasowa lama negi.

Mat 26.17-25; Maak 14.12-21; Jon 13.21-30

* **21:37:** Luuk 19.47 * **22:1:** Eks 12.1-27 * **22:1:** Pasowa ii ananaa qaanon niniima koboon nunuuguro. Eksodus 12.15

7 Bered yiistya qaa iikawaa kendorj weenj monjonj Pasowa lama qenj oonjegiti, kambanj iikanonj kanj kuuro. 8 Jiisasnonj Piito ano Jon kokaenj irijonj wasinj orono, “Oro mono kema Pasowa lama mozozonjgori newonja.”

9 Kaenj irijonj wasinj orono qisinj muri, “Ii dakanonj kema mozozonjgowota?”

10 Qisinj muri kokaenj meleeno, “Mobao, oro sitinonj keuri eja monj apu monjonj qindiima karo mokoloowaota. Mokolonj ii otaanj kema miri ubaati, mono iikanonj ubao. 11 Uma miri toya kokaenj ijowao, ‘Boinonj goojonj jeja: Ala miriga daenj? Nonononj saanonj iikawaa uutanonj kanj gowokouruna yonjowo Pasowa lama newonja?’ 12 Kaenj ijori moma miri gaganonj eu uma uuta somata monj qendeema orombaa. Iikanonj duj rara iwoi mozozonjgogita raja. Ii qendeema orono iikanonj mono lama qenj oowao.”

13 Kaenj jenj wasinj orono kema Jiisasnonj qaa jeroti, iikawaa so mokolonj nama lama qenj oonj mozozonjgori. Kianj.

Pombo samonj konoga negi.

Mat 26.26-30; Maak 14.22-26; Jon 13.21-30; 1 Kor 11.23-25

14 Nene kambananonj karo Jiisasnonj aposoluruta yonjowo nene newombaajonj kamaanj raji. 15 Ragi kokaenj injjoro, “Niinonj Pasowa lama koi onjowo newombaajonj siinj mamaga moma laligowe. Nene koi nenjo mono siimbobolo momanja. Iikawaa kambananonj torija. 16 Ii torijiwaaajonj kokaenj injjowe mobu: Niinonj Pasowa lama namononj koi kanonj toroqenj mende nemanja. Kanagenj nene samonj kokawaa honja qaita monj asugiwaati, ii Anutuwaanonj bentotonj uutanonj eukanonj nemanja.”

17 Kaenj injijonj wain qambi menj kotuegonj kokaenj jero, “Mono koi menj onjoanjo anguj aonj newu. 18 Niinonj kokaenj injjowe mobu: Nii wain kasawaa honja koi kanonj mombo toroqenj mende nemanja. Mombo nemanjati, ii Anutuwaanonj bentotonj asugidabororo iikanonj nemanja.”

19 Kaenj jenj bered menj kotuegonj motonj onjoma kokaenj jero, “Koi neenaa busunaga. Ii onjoonj ama togonj onjonjen. Ii nenj mono nii romonjonj nomakebu.” 20 *Ii onjono negi wain qambi kaanjadienj menj kokaenj jero, “Qambi koi ii soomonjo arenj donjogaa qambiaga kolooja. Niinonj hamo qenj onjomambaajonj ama sana molaama komumanja. Sa iikanonj mono Anutuwaanonj soomonjo arenja ii menj kotiiwaa.

21 * “Kaenj koloojato, mobu, memelolo menj nombaati, iinonj mono motoonj koi nene nenj rajonj. 22 Onjanonj, Anutunonj jenj kotorotiwaa so Siwe gomambaa Eja honjanonj mono namo mesanjonj kembaa. Kembraato, memelolo menj mubaati, iwaajonj mono qama wanjinjingonj ‘Oo yei!’ jejenj. Anutunonj mono ironja uutaga meleema mubaa.”

23 Kaenj jero gowokourutanonj kanainj batugianonj aminj qisinj aonj jegi, “Nonoononga mono morononj memelolo menj munaga?” Kianj.

Gowoko yonjononj batugianonj niinonjiinonj angji.

Mat 20.25-27; Maak 10.42-44

24 * “Gowoko nonoononnga morononj jotamemeya wanj kolooja?” kaenj jegi kawaajonj kaanagadeenj batugianonj jenonjkooli angji. 25 *Iikaenj angji Jiisasnonj kokaenj injjoro, “Namowaa kantria kantria yonjoo kingianonj mono eja ponj kaanja koloonj galenj koma onjmakeju. Yonjoo ponj qerewenja jawingianonj mono qaa jenj kotonj kanagesogia mindingonj onjonji welenj qenj

* 22:20: Jer 31.31-34 * 22:21: Ond 41.9 * 22:24: Mat 18.1; Maak 9.34; Luuk 9.46 * 22:25: Mat 20.25-27; Maak 10.42-44

onoma 'Eja awaa!' jey mepeseen onomakeju. ²⁶*Kaen amakejuto, ononon mono iikawaa so mende ambu. Onoo batugianon mononon somatagia kolooji, iinon mono kamaanqeqeta kaanja koloon laligowa. Jotamemeya wajanon mono welenqeqe kaanja koloon laligowa.

²⁷*"Mononon rama nene nero mononon nene koma mun kema kankeji, iyorononnga uuta ii moronon? Onjanon, 'Rama nene neji, iinon mono uuta kolooja.' Kaen injijonkejuto, niinon onoo batugianon welenqeqe kaanja koloon laligojen.

²⁸"Kaen laligowe angobato men nongi konjilin qarasombuyawowaa uutanon keube onjo kilen kaparan koma niwo qokotaan laligon kouju. ²⁹Manjanon jey koton nono niinon iwaa bentotonja ku-usun qaganon galen komakejen. Kawaaajon niinon toroqen jey koton onjombe onjo kaanagadeen ku-usun qaganon ejemba kin kaanja galen koma onomakebuya. ³⁰*Kawaaajon onjo saanon noo bentotonanon keuma nene dunja liligon rama apu ano nene nej laligowuya ano eja pon raranon rama Israel kanageso tuun 12 yonoo qaagia gosin jey tegon onombuya." Kian.

Piitonon Jiisas qakoombaatiwaaajon ijoro.

Mat 26.31-35; Maak 14.27-31; Jon 13.36-38

³¹Jiisasnon jero, "Oo Saimon Saimon, moba! Komakoomo ejanon wiit dumun kota juunon ama utugoro kaawoya deema kamaankeji, Satanon mono iikawaa so ononon loorin iwaa borianon kemebutiwaajon utugon angobato men onjomambaajon kaparan koma jororija. ³²Jororijato, goo momalaariganon zololonqon jangon qaombabotiwaajon niinon goojon qama koolin laligowe. Kawaaajon kamban mongen uuga mombo meleema noonon kawagati, iikanon mono uumeleen alauruga nanjon men kotiin onomba."

³³Kaen jero Saimonon meleeno, "Pon, niinon mono giwo kapuare mirinon kembotiwaajon ano motoon komuwotiwaajon jororin laligojen."

³⁴Kaen meleenoto, Jiisasnon ijoro, "Piito, niinon kokaen gijowe moba: Kurunon kete mende qaro giinon waladeen "Ii mende moma mujen," jey nii qakooma nona indin karonon koloowaa.

Geso ano manjawaa soo somata iikayadeen men kembu.

³⁵*Jiisasnon gowokouruta kokaen qisin onono, "Niinon onjo wala gesogia qaa, monen gesogia qaa, kana esugia qaa kaen wasin onjombe kenqiti, kamban iikanon iwai mombaajon amamaagi me qaago?" Qisin onono "Iwai mombaajon mende amamaanin," ijogi.

³⁶Ijogi kokaen toroqen injijoro, "Wala kaen angito, kamban kokaamba mombaanon geso ano monen geso qanja eji, ii mono men besaan laligowa. Manjawaa soo somata ii mombaanon mende eji, iinon mono malekuya sewanja mewutiwaajon ama monen mokolon soo ii sewanja mewa.

³⁷*Niinon kawaaajon kokaen injijowe mobu: Anutuwaa qaanon noojon jegita eji, qaa kuuya ii mono honjowo koloodaborowaa. Iikawaa kambananon mono kan kuumambaajon anja. Bunja qaa mon ii kokaen oogita eja, 'Iinon bologa meme yonoo tuunon ewaa, jegi.' Kawaaajon jejen: Qaa iikawaa honja ii noonon koloodaborowaa."

* **22:26:** Mat 23.11; Maak 9.35   * **22:27:** Jon 13.12-15   * **22:30:** Mat 19.28   * **22:35:** Mat 10.9-10; Maak 6.8-9; Luuk 9.3; 10.4   * **22:37:** Ais 53.12

³⁸ Kaenj injjoro gowokourutanon ijogi, “Pon iiba, manjawaa soo somata woi koi rajao.” Kaenj ijogi “Ii sokonja,” jen meleema onono. Kianj.

Jiisasnon Gezemane urukisinon qama kooliro.

Mat 26.36-46; Maak 14.32-42

³⁹ Jiisasnon miri mesaon silia otaan Oil gere baananon uro gowokourutanon gematanon kenji. ⁴⁰ Uma iikanon keuma kokaenj injjoro, “Angbatonon kamaan unuwabotiwaajon mono qamakooli gawon mewu.”

⁴¹ Kaenj injjon onomesaon jamo gilini kemakeji, iikawaa so kema siminj kuma qama kooliro ⁴² Qama koolinj kokaenj jero, “Amana, giinon uusiingaa mojanj een, siimbobolowaa qambia koi kanon mono noo qananon ubabotiwaajon nuamba. Nuambaa me qaagoti, ii mono geengaa uusiingaa so koloowa. Ii noo siimbaa so qaago.” ⁴³ Kaenj qama kooliro gajoba monjon Siwenonga asugin menj kotiin muro. ⁴⁴ Menj kotiin muro konjilinj uuta moma mono kaparanj koma uuta menj kululuun qama kooliro. Qama kooliro nogoya ii sa lalanj kaanja riinj namonon kamaaro.

⁴⁵ Qama koolidaboron waama gowokouruta yonoonon keno. Kema mokolonj injiuro wosobirinon menj kamaan onono gaonj egi. ⁴⁶ Egi injjoro, “Mono naambaajon gaongadeen eju? Mono waama angbatonon kamaan unuwabotiwaajon mono qama kooligi.” Kianj.

Jiisas qelanjinj menj somongogi.

Mat 26.47-56; Maak 14.43-50; Jon 18.3-11

⁴⁷ Jiisasnon kaenj jen nano iikanondeen eja tuunj kougi. Gowokouruta 12 yonoononga monj qata Juudas iinonj jeta menj onoma Jiisaswaanon kouma buuta kitonj nero. ⁴⁸ Kitonj neroto, Jiisasnon kokaenj ijoro, “Juudas, gii buuna kitonj nen iikaanja kanon Siwe gomambaa Eja honja memelolo menj mujanj me?”

⁴⁹ Kaenj kolooro tosianon Jiisas liligon muj nanjiti, iyononon iwoi koloomambaajon ano ii iima jegi, “Pon, nono manjawaa soo somatanon unuwonja me?” ⁵⁰ Kaenj jen yonoononga monjon jigo gawon galenjanj wanaa welenjeqeqeya qenj gejia dindinja kotogoro kamaaro.

⁵¹ Kamaaroto, Jiisasnon meleema “Mono mesaowu!” jen welenjeqeqewaa gejia katoroti, ii oosiro qeangoro.

⁵² Qeangoro nama jigo gawon galenjurugia, jigowaa kiropo galen (sikiriti) wana ano kantriwaa jotamemeya yononon Jiisas mewombaaajon kougiti, ii kokaenj injjoro, “Nii kikekakasililinj ejaga qaagoto, kilen noojon kaenj moma manjawaa soo somata ano wasa menj kouju. ⁵³ *Niinonj weenj so jiwowon jigonon onowo laligowe ononon borogia boraama nii mende nonji. Ii qaagoto, keteda koi pangamambaa ku-usunanon haamo ama asuganon kolooro onoo kambanjanon kanj kuuja.” Kianj.

Piitonon Jiisas qakoono.

Mat 26.57-58, 69-75; Maak 14.53-54, 66-72; Jon 18.12-18, 25-27

⁵⁴ Kaenj kolooro manjaqeqe eja yononon Jiisas menj somongonj wama jigo gawon galenjanj wanaa mirinonj kenji. Kenji Piitonon gemagianon sigenjsigen onjotaan keno. ⁵⁵ Iikanonj kema jinjaron miriwaa kiropo utanonj kemenj sombenj biwianonj gere onj motoonj raji. Piitononj kaanjadeen yonoo batugianonj raro. ⁵⁶ Raro welenjeqeqe emba monjonj Piitononj gere kosianonj raro iigigiinj kokaenj jero, “Eja koi kanonj mono kaanagadeen iwo laligoro.”

* 22:53: Luuk 19.47; 21.37

⁵⁷ Kaen jeroto, Piitonon qakooma kokaen ijoro, “Embada, niinon ii mende moma mujen.”

⁵⁸ Kaen ijon raro mende koriro eja monjon ii iima ijoro, “Gii kaanagadeen iyonoononga mon koloojan.” Kaen ijoroto, Piitonon meleeno, “Alana, nii qaago.”

⁵⁹ Aua motoongowaa so tegoro monjon qaa ii mombo kaparan koma jero, “Eja koi kanon kaanagadeen onjon iwo laligoro. Iinon mono Galili ejaga kolooja.”

⁶⁰ Kaen jeroto, Piitonon meleeno, “Ejada, qaa jejani, niinon ii kondanjen.” Kaen meleema jen nano iikanondeen kurunon qaro.

⁶¹ Qaro Ponjon eleema Piito uun iiro iikanondeen qaaya kokaen jeroti, ii romongoro, ‘Gii kete indin karoon qakooma nona kurunon qabaa.’ ⁶² Qaa ii romongon wosoya jumambaajon ano seleenjen kemen meduqedu men saaro. Kianj.

Jiisas jen jononsisi ama mug.

Mat 26.67-68; Maak 14.63-65

⁶³ Manjaqeqe eja Jiisas men somongogiti, iyononon mepaqepae ama mun nama qewagogi. ⁶⁴ Qewagon jaasewana esuun qisij ijogi, “Gii gejatootoo ejaga koloojanjwaajon moronon guji, mono iwaa qata qaba!” ⁶⁵ Kaen jen mamaga terenjon mepaegon jen qetama mug. Kianj.

Jigowaa jotamemeya yononon Jiisaswaa qaa gawon meg.

Mat 26.59-66; Maak 14.55-64; Jon 18.19-24

⁶⁶ Jen qetama mun laligogi goman ano kantriwaa jotamemeya ano jigo gawon galen ano Kana qaawaa boi yononon ajoroon Jiisas wama Juuda yonoo jigo kaunsol tuun yonoo jaagianon angi.

⁶⁷ Iikanon angi ijogi, “Giinon Hamoqeqe Toya Kraist koloojani een, ii mono asuganon pan jena mobona.” Kaen ijogi meleeno, “Ii injowenagato, ii mono mende moma laariwuya. ⁶⁸ Me qisij onjombenagato, ii mono mende meleema nombuya. ⁶⁹ Kaen mojento, kaman kokaambadeen kanain Siwe gomambaa Eja hona iinon mono Anutu, ku-usun Toyaa boro dindinanon rama laligowaa.”

⁷⁰ Kaen meleeno iikanondeen korebore yononon kokaen jen qisigi, “Onanon, gii Anutu waa meriaga koloojan me qaago?” Kaen qisigi kokaen meleema onono, “Ii koloojeniwaa qaaya mono onjonganjo jeju.”

⁷¹ Meleema onono jegi, “Ano kuakua qen komuwaatiwaa nanjonanjo qaaya mono iyanjaa jetanon jero modaboron. Kawaaajon tosonianon qaaya nanjowutiwaaajon mono naambaajon mombo qisij onjombonaga?” Kianj.

23

Jiisasnon gawana Pailotwaa jaanon nano.

Mat 27.1-2, 11-14; Maak 15.1-5; Jon 18.28-38

¹ Kaen jen tuun kuuya yononon waama Jiisas wama kema gawana Pailotwaanon kenji. ² Iwaanon kema kanain selianon qaa kuun kokaen jegi, “Eja kokawaa kania ii kokaen iima monin: Iinon ejemba kuun onono enkalolon kolooro karen onkeju. Nono Siisa-kimbaa takis mende ambonatiwaaajon songo amakeja. Iyanjaajon ‘Nii Hamoqeqe Toya Kraist ano kin koloojen,’ kaen jenkeja.”

³ Kaen jegi Pailotnon kokaen qisij muro, “Onanon, gii Juuda yonoo kin ponjiaga koloojan me qaago?” Qisij muro Jiisasnon meleema jero, “Mono geenjo jejani, kianj.”

⁴ Pailotnon jigo gawon galen ano ejemba tuun ii kokaen injjoro, “Niinon eja kokawaa qinjita monj mende mokoloojen.”

⁵ Kaen injjoro mombo kaparanj koma kuun jegi, “Tinon mono ejemba tuun kuun onjoma bunja qaaya Galili prowinsnon kanainj kuma onjoma balon sokoma kanj Judia prowins kokanonj kaanagadeen ii jen seinjeja.”

⁶ Kaen jegi moma qisij onjoma jero, “Ti Galili ejaga kolooja me qaago?”

⁷ Kaen jero “Mono ii!” jegi moma Herodnonj Galili ano prowins tosaanj mindirinj galenj koma onjoma kambanj iikanondeen Jerusalem sitinonj kanj laligoroti, iikawaajonj Pailotnonj jero Jiisas Herodwaanonj wama kenji. Kianj.

Jiisasnonj kinj Herodwaa jaanonj nano.

⁸ Herodnonj Jiisaswaa sunduya moma mono kambanj koriga iimambaaajonj siinj moma laligorotiwaajonj ii iima uutanonj mamaga qeangoro. Jiisasnonj angoleta monj mero iimambaaajonj ama mamboma laligoro. ⁹ Kawaajonj qiqisi mamaga Jiisas qisij muro. Ii qisij muroto, Jiisasnonj kitia monj mende meleeno.

¹⁰ Jigo gawon galenj ano Kana qaawaa boi yonononj nama selenonj kuukuu qaa geriauw jen mugi. ¹¹ Herodnonj manjaqeqe ejauruta yonowo Jiisas menj kamaanj ama jejewili ama mepaqepae menj mugi. Kaenj ama maleku akadamyawo monj mouma mugi nano wasiro mombo gawana Pailotwaa jaanonj keno. ¹² Wala Pailot ano Herod yorononj kerekere ama aonj laligorita kambanj iikanonj ala-ala koloori. Kaenj.

Pailotnonj Jiisas komuwaatiwaajonj jenj tegoro.

Mat 27.15-26; Maak 15.6-15; Jon 18.39-19.16

¹³ Jiisasnonj karo gawana Pailotnonj jigo gawon galenj ano galenkonjonj ejauruta ano ejemba tuun horon onjono ajoroogi. ¹⁴ Ajoroogi kokaen injjoro, “Onjo eja koi kokaen jenj noononj wama kaju, ‘Iinonj ejemba tuunja tuunja kuun onjono enkalolonj amakeju.’ Mobu! Onjo qaa selianonj kuujuti, niinonj iikawaa kania onjo jaagianonj gosinj kokaen mokoloojen: Onjo eja kokawaa selianonj qaa kuuya kuujuti, ii niinonj koposoya monj mende mokoloojen. ¹⁵ Herodnonj qaa kaanjadeen jenj wasiro mombo nonoononj kaja. Mobu, iinonj iwoi qinjಿತawo monj mende ano. Kawaajonj koomuwaa bunja koloowaatiwaajonj amamaaya koloowaa. ¹⁶ Kawaajonj niinonj jewe manjaqeqe eja yonononj oolinondeen qegi isambe kamaawaa.” ¹⁷ (Pailotnonj gbani so Pasowa korisoro kambananonj kapuare mirinonga eja motoonjo isama onjomakero.)

¹⁸ Kaen injjoro koreboreyanonj silama qama jegi, “Iiga mono yamagen (kozigen)! Barabas mono isama nonomba!” ¹⁹ Barabasnonj sitinonj karenj motonj laligogiti, iyonoo galengiaga koloonj eja monj qero komuroti, iikawaajonj kapuare mirinonj oonji raro.

²⁰ Pailotnonj Jiisas isamambaaajonj moma qaa mombo jero. ²¹ Jeroto, yonononj qetama qaa siita kuma qa gigilaagi, “Maripoononj qewu! Mono maripoononj qewu!”

²² Qa gigilaagi iinonj qaa indinj karonj kokaen injjoro, “Iinonj mono naa bologaga ano? Niinonj iwaanonj koposo monj mende mokoloowe koomuwaa bunja koloowaatiwaa so mende kolooja. Kaenj kolooro niinonj jewe manjaqeqe eja yonononj oolinondeen qegi isama mube kamaawaa.”

²³ Kaen injjoroto, yonononj jaba ama kaparanj koma toroqen qa gigilaanj qagi, ‘Jiisas mono maripoononj qegi komuwa.’ Kaenj qama Pailotwaanonj qaa ii qewagogi. ²⁴ Qewagogi Pailotnonj qaagiaa baatanonj kema qaa

kaparanj koma jegiti, iikawaa honj koloowaatiwaajon jej tegoro. ²⁵ Jen tegon “Barabas kamaawa!” jej kaparanj kongitiwaajon ii isama muro kamauro. Ii karej motonj laligogiti, iyonoo galenggiaga koloonj eja monj qero komurotiwaajon kasa mirinonj oonji raro. Ii isano kamaaroto, Jiisas siingia otaanj ama mubutiwaajonj borogianonj ano. Kianj.

Jiisas maripoononj qegi.

Mat 27.32-44; Maak 15.21-32; Jon 19.17-27

²⁶ Pailotnonj Jiisas borogianonj ano wama kana somatanonj kema Afrika siti qata Sairini iikawaa eja monj qata Saimon mokoloogi. Iinonj gawononjga kouro jej kotonj munj Jiisaswaa maripoonj menj iwaa sawinanonj anji anjonj otaanj keno.

²⁷ Kaenj keno ejemba tuunj somata yonononj luluuma gematanonj otaanj kenji. Yonoo batugianonj emba tosanonj kaanagadeen jingenj qama saama kenji.

²⁸ Saama kenji Jiisasnonj eleema injiima kokaenj injjoro, “Oo Jerusalem emba, onj mono noojonj mende saabu. Noojonj qaagoto, onjoangia ano meraboraurugia yonoojonj mono saabu. ²⁹ Mobu! Kanagenj kamban monj karo iikanonj kokaenj jewuya, ‘Emba aruna ii simbawonjowo. Koro mende ama merabora mende megiti, ii simbawonjowo koloouju. Merabora aju onjoma mende doongogiti, ii simbawonjowo.’ ³⁰ *Kamban iikanonj ejembanonj kanainj baanja Toya ii kokaenj welema onjombuya, ‘Onj mono baanja ii jegi bagonj qanananonj ubu.’ Ano senj sia Toya ii kokaenj welema onjombuya, ‘Onj mono kobaagianonj mesanjonj nonombu.’

³¹ “Niinonj Anutuwaanonj gere gbiligbili koloojenj ano noojonj kilenj kokaenj ama nonju. Onj gere koomuya singisonjgogiawo eja sii qenj nanju. Kawaa-jonj Anutunonj ironja meleema onjono gerenonj onjoro siimbobolo uuta mobuya.”

³² Bologa meme woi ii kaanagadeen Jiisaswo motoonj uruwombaaajonj uruama kenji. ³³ Kema gomanj qata Wanjii qajuti, iikanonj keuma Jiisas maripoononj qegi. Qenj bologa meme woi ii motoonj monj dindinanonj monj qanianonj leele kaenj urugi. ³⁴ *Kaenj anggito, Jiisasnonj jero, “Amana, yonononj iwoi anjuti, iikawaa kania mende moma kotojutiwaajonj mono singisonjgogia mesaonj onjomba.”

Qegi nano Jiisaswaa sele esuyaajonj kiawenj megijangoya kolooro iikawaa so ii mendeema megij.

³⁵ *Kaenj anji ejemba tuunj yonononj nama ii uunj iigi. Iigito, Juuda jotamemeya yonononj kaanagadeen mepaqepae menj munj kokaenj jegi, “Anutunonj meweengonj muro Hamoqeqe Toya Kraist koloouji eenj, tosaanja ilaanj onoma laligoroti, iinonj mono iyanja ilaanj aowa.”

³⁶ *Manjaqeqe eja yonononj kaanagadeen qaa gonjgeegee jej mepaegonj kosianonj kema wain apu aasonjowo qeesaanj menj uma munj ³⁷ kokaenj ijogi, “Gii Juuda yonoononj kinj ponjga kolooujanj eenj, mono saanonj geenjga ilaanj aowa.”

³⁸ Wanjanonj eu tere monj kokaenj oonj qegi nano, “Juuda yonoo kinj ponjgiaga koi.”

³⁹ Kikekakasililinj eja woi motoonj mondonj oroni naniti, iyeroononjga monjonj uuqeqe qaa tokoronjkota Jiisas jej munj kokaenj ijoro, “Gii Hamoqeqe Toya Kraist kolooujanj eenj, mono geenjga ilaanj aonj noro kaanagadeen ilaanj noromba.”

* **23:30:** Hoos 10.8; Isa 6.16   * **23:34:** Ond 22.18   * **23:35:** Ond 22.7   * **23:36:** Ond 69.21

⁴⁰ Kaen ijoroto, alianon jen mun kokaen ijoro, “Gii godaqeqega qaa. Gii Anutuwaajon kaanagadeen keega mende mojan me? Yononon jen tegon siimbobolo ororon nonongi bosinjon. ⁴¹ Anara onanon koposo anitiwaajon irona soyanon meleema ama norongi siimbobolo mojo. Ii mojoto, eja koi kanon bologa mon mende ano ii kilen tiwilaaju.” ⁴² Kaen jen ijoro, “Jiisas, gii bentotonqaa uutanon keubagati, iikanon mono nii romongon nomba.”

⁴³ Ijoro ii kokaen ijoro, “Niinon qaa hona gijowe moba: Giinon mono kete niwo oyanboyan gomanon uma laligowa.” Kian.

Jiisasnon komuro.

Mat 27.45-56; Maak 15.33-41; Jon 19.28-30

⁴⁴ Ween biiwia 12 kilok kolooro ween jaaya bulugoro pangamanon kamaan goman kuuya sokoma ero kema aua karoombaa so ano. ⁴⁵ *Kamban iikanon jiwowon jigo uutanon opo nanoti, iikanon mono eukaya biiwianon jurama kamaan woi kolooro. ⁴⁶ *Jiisasnon kamban iikanon kotakota qama kokaen jero, “Amana, nii kokoosuna goo borongan anjen.” Kaen jen sewan aason konoga horon komuro.

⁴⁷ Komuro iwoi kolooroti, kawali galenon ii iima Anutu mepeseen kokaen jero, “Iinon mono onanon eja solanaga koloaja.”

⁴⁸ Ejemba tuun kuuya ii iibombaaajon kan ajoroogiti, iyononon iwoi ii kolooro iima wosogia juno wan gilin motomotoon mirigianon kenji.

⁴⁹ *Kenjito, ejemba kuuya Jiisas moma mugiti, iyononon sigensigen nama ii uun iigi. Emba tosanon Jiisas otaan Galiliga kagiti, iyononon kaanagadeen nama ii iigi. Kian.

Jiisaswaa qamoya ron konji.

Mat 27.57-61; Maak 15.42-47; Jon 19.38-42

⁵⁰⁻⁵¹ Juuda yononon taon qata Arimatia iikanonja eja awaa qabunayawo gata Joosef iinon kaanagadeen karo. Iinon Anutu bentotombaa hona koloowaatiwaajon mamboma laligoro. Iinon Juuda yonoo jigo kaunsol tuumbaa jotamemeya laligon Jiisaswaa qaa jen somongon angiti, iikawaa uumotoon mende ano.

⁵² Iinon Pailotwaanon kema Jiisaswaa qamoya memambaaajon qisiro.

⁵³ Qisin uma qamoya maripoononga metegon men kamaan opo taananon esuuro. Esuun men qasirinon kema jamo kobaa mon uroron qamo mon kanon mende angiti, iikanon Jiisaswaa qamoya ii ano. ⁵⁴ Sabat kendon rarawaa iwoiya mozonogogiti, (nemungawon) iikawaa weenja jaayanon kememambaa ano.

⁵⁵ Kememambaaajon ano emba Jiisaswo Galiliga kagiti, iyononon Joosefwaa kanianon qasirinon kema iinon Jiisaswaa qamoya men jamo kobaanon anoti, ii iigi. ⁵⁶ *Iikanonja eleema mirinon kema jinon sambori unkoowagawo ano kele gawasuyawo Jiisaswaa qamoyanon moriwombaaajon mozonogogi. Mozonogogito, Moosesnon Kana qaanon Sabat kendombaaajon jen kotoero eroti, ii otaan haamo men een ragi. Kian.

24

Jiisasnon koomunonga waaro.

Mat 28.1-10; Maak 16.1-8; Jon 20.1-10

* **23:45:** Eks 26.31-33 * **23:46:** Ond 31.5 * **23:49:** Luuk 8.2-3 * **23:56:** Eks 20.10; Dut 5.14

1 Sabat kendorŋ ragi tegoro Sonda umugawodeen gomaŋ ano emba yoŋonoŋ waama jiniŋ marae unkoowagawo mozozongogiti, ii meŋ qasirinoŋ kenŋi. 2 Kema moŋonoŋ qasiriwaa qaa ootanoŋ jamo somata qetano kenoti, ii iigi. 3 Ii iima jamo kobaawaa uutanoŋ ugito, Poŋ Jiisaswaa qamoya mende mokologoi. 4 Kawaajoŋ uugia uma kamaaro moma nanŋi eja woi malekugara taanŋa kokobilibiliawo yoroŋonoŋ bagianoŋ nani iriigi.

5 Ii iriima awawalin balonoŋ kemenŋ adaragogi kokaenŋ injijori, “Jaawo kotiinŋ laligoji, ii mono nomaembaajoŋ koomuya yoŋoo batugianoŋ moŋganju? 6* Iinoŋ koi mende ejato, mono gbilinŋ waaja. Galili prowinsnoŋ laligoŋ qaa injijoroti, ii mono romongowu: 7 Iinoŋ kokaenŋ jero, ‘Moŋonoŋ Siwe gomambaa Eja honŋa memelolo meŋ muro gawman eja sisiwerowero-giawo yoŋoo boronoŋ keno maripoonoŋ qegi komunŋ weenŋ karoŋ kolooro gbilinŋ waabaa.’”

8 Kaenŋ jeri qaaya ii momogianoŋ keuro romongogi. 9 Kaenŋ romongonŋ qasirinoŋga eleema kaŋ iwoi kuuya kolooroti, iikawaa buju qaaya ii gowoko 11 ano tosaanŋ kuuya ii injijogi. 10 Qaa ii injijogiti, ii Maria Magdalaga, Joana ano Maria Jems-waa nemunŋa ano emba tosaanŋ yoŋowo laligogiti, iyoŋonoŋ ii kaŋ aposol ii injijogi.

11 Buju qaa ii injijogito, ii mogi qaa omayaanŋ kolooro ii mende moma laarigi. 12 Mende moma laarigito, Piitonoŋ waama bobogariŋ qasirinoŋ kema jamo kobaawaa uutanoŋ uuro keno opo taanŋa esuugiti, iikayadeen raro iiro. Ii iima iwoi kolooroti, ii anodeenŋ romongonŋ waliŋgoŋ mirinoŋ eleeno. Kianŋ.

Gowoko woiyanonŋ Emeus kananonŋ keni.

Maak 16.12-13

13 Weenŋ iikanondeenŋ Jiisaswaa gowokouruta yoŋoonoŋga woiyanonŋ Jerusalem siti mesaŋ gomaŋ qata Emeus sewen mail kanonŋ kemojoŋ keni. 14 Kananonŋ kema iwoi kolooroti, ii kuuya iyanŋarodeenŋ aminŋ mori.

15 Ii aminŋ moma kania jeŋ bimoŋ keni Jiisasnoŋ anŋo kosogaranonŋ keuro motoonŋ kenŋi. 16 Kenŋgito, jaagara kojanŋgiro ii mende iima kotori. 17 Mende iima kotori kokaenŋ irijoro, “Oro anŋarodeenŋ naa qaaga kananonŋ aminŋ moma kajao?” Kaenŋ irijoro doronŋ ama wosobiri jaajaa uunŋ iima nani.

18 Iima nama yoroŋonoŋga moŋ qata Kliopas iinoŋ kokaenŋ qisiŋ muro, “Pasowa kendononŋ iwoi kolooroti, ii Jerusalem ejemba kuuyanoŋ moju. Gii motoonŋgonoŋ wabaga koloŋ ii mende mojanŋ me?”

19 Qisiŋ muro “Ii naama?” jero moma kokaenŋ ijori, “Nazaret eja Jiisas-waanoŋ iwoi kolooroti, mono ii. Iinoŋ gejatootoo ejaga laligoŋ Anutu ano ejemba kuuya yoŋoo jaagianonŋ nanamemenŋ ku-usunŋawo ama qaa kotakota jeŋ laligoro. 20 Kaenŋ laligoro ananaa jigo gawonŋ galenana ano galenkonŋonŋ ejaurunananoŋ ii wama gawanawaa boronoŋ anŋi komuwaatiwaajoŋ jeŋ tegoro maripoonoŋ qegi komuro. 21 Iinoŋ Israel kanagesonana kasanonŋga isama downana mewaatiwaajoŋ mamboma jejeromonŋromoŋ ama laligo-ninto, ‘Yei!’ Ii mono qegi komujaa. Iwoi ii kolooro laligoŋ kouninŋ kete somanŋ karoŋ koloodaboroja.

22 “Ii mende sokono kete nonoonoŋga emba tosianoŋ qaanonŋ kuunŋ waliŋgoŋ nononŋgi laligojoŋ. Yoŋonoŋ gomaamba amandiinoŋ qasirinoŋ kema 23 qamoya mende mokoloŋ eleema kokaenŋ jejuya, ‘Nono Siwe gajoba woiwaa jaameleenŋ unŋ iinoŋ yoroŋonoŋ ‘Jiisasnoŋ gbilinŋ laligoja,’ jeri mojoŋ. 24 Qaa ii moma eja nonowo laligojuti, iyoŋoonoŋga tosianoŋ qasirinoŋ kema

* 24:6: Mat 16.21; 17.22-23; 20.18-19; Maak 8.31; 9.31; 10.33-34; Luuk 9.22; 18.31-33

emba yononon qaa jejuyati, iikawaa so ero iijuya. Ron gbamenja iijuyato, iyanja mende iijuya.”

²⁵ Qaa ii moma kokaen irijoro, “Yei! Onjo gejatootoo yononon qaa jegiti, ii kuuya mono naambaajon ataqatan ama ajojoo gaonjaajaa laligon mende moma laariju? ²⁶ Hamoqege Toya Kraistnon siimbobolo kaanja momago iyanjaa asamaran uutanon ubaa. Iikawaa so oogita eja me qaago?”

²⁷ Kaen irijon Mooses ano gejatootoo ejemba kuuya yononon qaa jegiti, iikanonja kanain iyanjaa qaa kuuya oogita eji, iikawaa kania jen asarin orono.

²⁸ Jen asarin oroma kema goman kembojon jen keniti, ii dodowin kanon toroqen kemaambaajon moro. ²⁹ Kaen moroto, yoronon kaparan koma kokaen ijori, “Goman mare kolooro ween jaayanon kememambaajon anja. Kawaajon saanon norowo rama ewa.” Kian ijori yorowo mirinon uma ragi. ³⁰ Rama yorowo nene newombaajon ama bered men kotuegon moton oromambaajon ano iwoi kokaen kolooro:

³¹ Iikanondeen jaaganon tooro iima kotori ayayooga kono mombo mende iiri. ³² Kaen kolooro anjarodeen kokaen amin mori, “Kana somatanon Buja Terewaa qaa jen kania jen asarin noronji, kambaan iikanondeen mono uunaranon gere jejiwaa so mojo.”

³³ Kaen jen iikanondeen waama Jerusalem sitinon eleema keuma gowokouruta 11 ano alaurugia yonowo ajoroon ragiti, ii mokolon ononi. ³⁴ Mokolon ononi kokaen injjori, “Ponon mono honja waama Saimombaanon asugijaa.”

³⁵ Kaen injjori iyangoro kananon iwoi kolooro ano bered motoroti, kambaan iikanon ugara tooro moma kotori, iikawaa sunduya men ononi. Kian.

Jiisasnon gowoko tuuna asugin onono.

Mat 28.16-20; Maak 16.14-18; Jon 20.19-23; Apo 1.6-8

³⁶ Gowokouruta yononon qaa ii amin moma ragi iikanondeen Jiisas anjo batugianon asugin nama kokaen injjoro, “Alauruna, luaenon mono onowo ewa!”

³⁷ Kaen injjoro toroko moma jenengia ororo “Ome kokoosuga iijon,” iikaan romongogi. ³⁸ Kaen romongogito, kokaen injjoro, “Onjo nomaembaajon aarun momo kaanja uugianon koloaja? ³⁹ Nii neeno koi laligojen. Ii mono angio kana borona uun iima mobu. Ome kokoosu ii siibusugia qaa. Nii siibusunawo nambe niiju. Mono noosirin niima kotowu.”

⁴⁰ Kaen injjon kana boria qendeema onono. ⁴¹ Qendeema ononoto, ii korisorogiaajon kilen mende moma laarin walingon ragi kokaen qisin injjoro, “Nembanengia mon koi raja me qaago?” ⁴² Kaen qisin injjoro sora jetetaa kitia mon mug. ⁴³ Mugi men nero iigi.

⁴⁴ Nero iigi kokaen injjoro, “Nii onowo laligon kambaan kanon qaa injjowe mogiti, iikawaa honja ii kambaan kokanon kolooro iiju. Niinon kokaen jen laligowe: Noo qaa ii Mooseswaa Kana qaa ano gejatootoo eja yonoo Buju Tere ano Ondino (Buja rii) buknon oogita eji, ii kuuya mono honawo koloodaborowaa.”

⁴⁵ Kaen injjon iikanondeen Buja Terewaa kania moma kotowutiwaajon uugia metooro. ⁴⁶ Metoon kokaen injjoro, “Qaa kokaen oogita eja: Kraistnon siimbobolo moma komun somanja karoon kolooro koomunonga waabaa. ⁴⁷ Kawaajon ononon mono Jerusalem sitinon kanain Buja qaa noo qananon jen asarin kantri kuuya sokoma kema uukuuku men onomakebu.

Daen yononon uugia meleembuti, Anutunonj mono iyonoo singisonjogia songbama mesaowaa.

⁴⁸ “Qaa ii honjowo kolooro ano koloowaati, onjo ii kolooro iima nanjon jen dangunu kaanja nambu. ⁴⁹ *Mobu! Manjanonj kalen onjombaatiwaa qaa somonjoroti, niinonj ii wasiwe uugianonj kemebaa. Eukanonja ku-usunj ambe qagianonj ubaa. Onjo mono siti koi kanonj iikawaajonj mamboma rama laligowu.” Kianj.

Jiisasnonj Siwe gomanonj uro.

Mat 16.19-20; Apo 1.9-11

⁵⁰ *Jiisasnonj qaaya jedaboronj gowokouruta unjuama kema Betani gomanj kosianonj keuma iikanonj boria metaama kotuegonj onono. ⁵¹ Kotuegonj onono iikanondeen Anutunonj wano onjomesaonj Siwenonj uro. ⁵² Uro korisoro somata moma usugonj waeya menj mepeseen menj Jerusalem eleengi. ⁵³ Eleema suulanj jiwowonj jigononj laligonj Anutu mepeseen menj laligogi. Kianj.

---

* 24:49: Apo 1.4   * 24:50: Apo 1.9-11

Jon Oligaa Buɗa Jononj Ooro. Jen-asa-asari

Jononj iyanɗaa qata Oligaa Buɗa kokanonj asuganonj mende ooro, iyanɗaajonj kokaen jeja, “Gowoko Jiisasnonj uutanonj jopagonj muroti.” (19.26) Jononj uujopa uukalembaa qaaya ii kaparanj koma jenkeja. Jononj Oligaa Buɗa koi ii ejembanonj qaa kokaenj moma kotowutiwaajonj (20.31) ooro, “Jiisas Kraist ii balonj ejagadeenj mende laligoroto, onanonj Anutuwa Meria ano Hamoqeɗe Toya koloaja. Onjo mono ii moma laarinj iikanonj laaligo kombombanɗa mokoloowu.” Jiisasnonj wala Manɗaa kosianonj laligonj qaa jetaga laligoro. (1.1) Kaenj laligonj namo ejaga koloonj esunmumuya ano momoya ii aiwese angoletto menj iikanonj qendeeno. Ii qendeema bentotombaa kania jenj asariro tosianonj uugia meleengi tosianonj kilen yanɗisenj anɗi.

Jiisasnonj kokaenj koloaja, jero: Hamoqeɗe Toya (4.26), laaligowaa nene wota (6.35), Siwe gomanj eukawaa buɗaga (8.23), bensakonj tetegoya qaa (8.58), namowaa asasaga (9.5), nagu (10.7), lama galenj awaa (10.11), Anutuwa Meria (10.36), Ponj ano Boi (13.13), koomunonɗa waawaataa Toya ano laaligo kombombanɗa Toya (11.25), kana honɗa, qaa honɗa ano laaligo kombombanɗa (14.6), wain gere honɗa (15.1), tere wanɗa mutuya ano tetegoya A ano Z (Ais 1.8), Mutuya ano Konoga (Ais 1.17) ano kaanj kaanɗa.

Jiisasnonj gowokouruta onanonj jopagonj onoma laligoroti, gejanono qaa konoganonj (Bonj 13-17) ii tororo qendeenja. Qaa ii naanɗawo. Koomunonɗa waamago Piito menj kotiiwaatiwaajonj kokaenj qisiro: “Nii jopagonj nonjan me qaago? Kaenj koloojanj, kianj mono alauruna kalanj koma onjomba.”

Buk kokawaa bakaya wanɗa 6 ii kokaenj:

Qaa mutuya 1.1-18

Jon Oomulu eja ano gowokouruta mutuya 1.19-51

Jiisasnonj qenjaaro gawonj mero 2.1–12.50

Tetegoyanonj Jerusalem kanj laligonj komuro 13.1–19.42

Gbilinj waama alauruta koloonj onono 20.1-31

Galili kanj gowokouruta koloonj onono 21.1-25

Anutuwa qaa jeta laaligoyawo.

¹ Kanakanaiyanonj monowaa monoyanonɗa qaa je laligoro. Iinonj laaligowaa kania nanɗonj jenj waama laligoro. Qaa je iinonj Anutuwa koorononj laligonj waaro ano anjo bensakonj Anutugadeenj koloaja. ² Qaa je iinonj kanakanaiyanonj Anutuwa koorononj laligoro. ³ Iwaa koorononj laligonj ilaanj muro iwoi kuuya kolooro. Iwoi monj mende ilaanj munaga, ii mende koloonaga. ⁴ Qaa je iinonj laaligowaa bemunjaleya koloaja. Iwaanonj laaligo kombombanɗa iikanonj ejemba menj asarinj onono iima laligonj waagi. ⁵ Asagayanonj pangamanj uutanonj asarinkejato, pangamanonj laligogiti, iyonononj asasagaa kania ii mende moma asarinj laligonj kougi. Kianj.

⁶⁻⁷ * Anutunonj ejemba kuuya asasagaya moma laariwutiwaajonj moma qele eja qata Jon wasiro asugiro. Asuginj kanj asasagaa kania injaama nanɗonj jenj laligoro. ⁸ Jon anjo asasaga ii mende koloonj laligoroto, iinonj

* 1:6-7: Mat 3.1; Maak 1.4; Luuk 3.1-2

asasagaa kania ii nanḡon jeḡ laligoro. ⁹ Asasaga oḡabonja iinonj eḡemba gomanj so meḡ asariḡ nonomakeji, iinonj namononj asugimambaajonj ano.

¹⁰ Iinonj kanakanaiyanonj gomanja gomanja iikawaa ilawoilaya kuuya ii nemuḡ koma oḡono koloogi. Koloogi aḡo batugianonj laligonj kouroto, balonj eḡembanonj kilenj ii mende moma kotonj muḡ tompinḡ laligogi. ¹¹ Kaenḡ tompiririnḡ laligogi iyanjaa gomanj mirianonj karo kanagesourutanonj zizi toḡonj telambelanḡ ama gema qeḡ mugi. ¹² Kaenḡ anḡito, daenḡ yoḡononj koma horonj muḡ qabuḡaya moma moma laarigiti, iinonj mono kuuya iyoḡooḡonj kana meleuro kokaenḡ kolooro: Aḡo nemuḡ koma ku-usuḡ oḡono kolokoloo dongoga koloonj Anutuwaa meraboraanaḡ koloogi. ¹³ Anutuwaa uusiḡḡanonj nemuḡ koma oḡono koloogi. Namu ejanonj siḡḡa otaḡḡ embiawo qaa somoḡoro koro ama mera mero kolooji, iyoḡononj kana kaanḡa iikanonj Anutuwaa meraboraanaḡ mende koloogi. Kianḡ.

¹⁴ Qaa je iinonj eja sele busuwo koloonj batunananonj kema kaḡ laligoro. Kaenḡ laligoro akadamyuaḡ suḡ iima laligoninḡ. Maḡanonj Meria motoḡḡowaajonj akadamyuaḡ kuuya ama aonj koma muro qaita monḡ laligoji, iinonj mono iikawaa so kalenḡmoriaḡanonj uuta saa qero akadamyawo koloonj kambaḡ so qaa honḡ toontoḡḡa jeḡ laligoro.

¹⁵ Jononj eja iikawaa kania nanḡonj kokaenḡ gama jeḡ laligoro, “Niinonj mombaajonj qaa jeḡ laligoweti, iinonj mono ii kolooja. Kokaenḡ jeḡ laligowe: Noo gemananonj eja monḡ kawaati, niinonj mende koloowe iinonj wala laligoro. Kawaaḡonj iwaḡ qabuḡayanonj mono nii nuugunḡ uuta kolooja.” Jon Oomulu ejanonj kaenḡ jeḡ laligoro.

¹⁶ Kalenḡmoriaḡanonj eja iikawaa uuta saa qero akadamyawo laligoroḡ, iinonj mono iikawaa so kotueḡonj nonoma laligoro. Kotumotueya ii kambaḡa kambaḡa maaro kuuya nonoo qanananonj uro laligoninḡ. ¹⁷ Moosesonḡ Kana qaanana nemuḡ kono kolooroto, Jiisas Kraistnonḡ qaa honḡa ninisaama Anutuwaa kalenḡmoriaḡa nemuḡ kono asuganonj kolooro. ¹⁸ Namu eja monḡonj Anutu kambaḡ monḡonj mende iiro. Meria motoḡḡononj Maḡaa wosoyanonj laligonj kouma laligoroḡ, iinonj mono namononj kamaḡḡ kania ninisaano moninḡ. Kianḡ.

Jon Oomulu ejanonj iyanjaa kania jeḡ asariro.

Mat 3.1-12; Maak 1.1-8; Luuk 3.1-18

¹⁹ Juuda jotamemeya yoḡononj jiḡo gawonḡ galenḡ ano jiwowonḡ jigowaa welenḡqeqe tosaanḡa Jerusalem sitinonḡa wasinḡ oḡonḡḡi Jombaanonḡ kagi. Kaḡ qisinḡ muḡ jeḡi, “Gii naa ejaga koloojanḡ? Kaniaga nomaenḡ?” Kaenḡ jeḡi kaniaya inḡisaama inḡijoro.

²⁰ Kaniaya mende qakoonoto, asuganonj kokaenḡ jokolooro, “Niinonj Hamoqeqe Toya Kraist mende koloojeḡ.”

²¹ *Kaenḡ jokolooro kaparanḡ koma qisinḡ mugi, “Gii mono eja moroga koloojanḡ? Gii Elaija koloojanḡ me qaago?” Qisinḡ mugi “Qaago!” jero. “Gii gejatootoo eja monḡ koloojanḡ me qaago?” Kaenḡ qisigi “Kaanḡ qaago!” meleeno.

²² Meleeno qisigi, “Gii moroga koloojanḡ? Wasinḡ nononḡḡi kajonḡi, iyoḡooḡonj mono nomaenḡ meleema inḡijowonaga? Gii geenḡḡaa kaniaga nomaenḡ jeḡ asariwaga?”

²³ *Qisigi kokaenḡ inḡijoro,

“Gejatootoo eja Aisaianonḡ qaa monḡ kokaenḡ jerota eja, ‘Nii gajoba koloonḡ balonḡ qararanḡkonḡononḡ laligonḡ kokaenḡ qamakejeḡ: Poḡnonḡ kawa-oo!

Kawaajon onjo mono uugia mindinjon kania meleun meagowu.' Nii kawaa qele gajobaya koloojen."

²⁴ Eja wasin onjonji Jombaanon kagiti, ii Farisii (Kana qaawaa karanjonkon) ejaga koloogi. ²⁵ Yononon mombo kokaen jen qisin mug, "Gii Hamoqeqa Toya Kraist mende koloojan ano Elaija me gejatootoo eja yonoononga mon mende koloojanji, iikawaajon mono naambaajon ejemba oomulu men onjomakejan?"

²⁶ Qisin mug kokaen meleema onono, "Niinon apu toonjon onjomorinkejento, eja mon onjo mende moma kotojuti, iinon koi batugianon nanja. ²⁷ Eja mon noo gemananon kawaatiwaajon jen laligoweti, iinon mono ii kolooja. Iinon kan nii nuugun somatana koloon laligowaatiwaajon niinon iwaa kosianon kema wayanjesoya besaan kana esuyaa kasia isamambaa amaqamamaa amana." ²⁸ Jonon Jordan apu leegananon goman qata Betani iikanon laligon ejemba oomulu men onjoma laligoro. Iwoi ii iikanon kolooro. Kian.

Jonon Jiisaswaajon "Anutuwaanon lama meriaga," jero.

²⁹ Ii kolooro goman ano Jonon Jiisas sigensigen karo iima jero, "Iigi, eja ii Anutuwaanon lama meriaga. Iinon mono balonja balonja ananaa singisongonana koma konjoratio solananiwonja. ³⁰ Niinon mombaajon qaa jen laligoweti, iinon mono ii kolooja. Kokaen jen laligowe: Noo gemananon eja mon kawaati, niinon mende koloowe iinon walagadeen laligon waaro. Kawaajon iwaa qabunyanon mono nii nuugun uuta kolooja. ³¹ Niinon ii wala mende moma kotoweto, Anutunon kaniaya Israel ejemba nono ninisaano mobonjatiwaajon moja. Ii moma nii wasin nono kan oomulu men onjomakejen."

³² Jonon kaen jen dangunu kaanja nama nanjon kokaen injoro, "Uja Toroyanon mono Siwenonja kamaan kewo koon kaanja iwaa wanjon kamaan koma raro iibe. ³³ Niinon ii wala mende moma koton laligoweto, monon ejemba oomulu men onjomanjatiwaajon wasin nonoti, iinon kokaen nijoro, 'Uja Toroyanon mombaa wanjon kamaan koma raro iibagati, iinon mono Uja Toroya ejemba uugianon ama iikanon mulu men onjombaa.' ³⁴ Niinon ii iibetiwaajon ama kaniaya kokaen nanjon jejen, 'Iinon Anutuwaa Meria kolooja.'" Kian.

Jiisasnon gowokouruta mutuya onoono.

³⁵ Kaen injoro goman ano Jonon mombo apu goraayanon iikanondeen keno gowokouruta yonoononga woinon iwo motoon nanji. ³⁶ Nanji Jiisasnon iikanon unuugun kenoti, ii tororo uun iigigiin jero, "Eja ii mono iibao. Iinon Anutuwaanon lama meriaga kolooja."

³⁷ Kaen jero gowoko woi yoronon qaa ii moma Jiisaswaa gematanon keni. ³⁸ Keni Jiisasnon eleema gematanon kariti, ii iriima kokaen qisin orono, "Oro moroga monjama kajao?" Iikaen moma meleema ijori, "Somatanara, gii miri dakanon en laligojan?" (Juuda yononon 'Somatanana' qaa ii boiwaajon jenkegi.)

³⁹ Kaen ijori meleeno, "Mono kan iibao!" Kaen meleeno ween jaaya eleeno 4 kilok kawaa so kolooro. Ween jaaya meleeno iikanon motoon kema miri dakanon en laligoroti, ii iigi. Ii iima kanon iwo laligori goman sisingonji tiiro mesaon kari.

⁴⁰ Jonon qaa jero gowoko woita moma Jiisaswaa gematanon keniti, iy-oroononga mombaa qata Andruu, dataa qata Saimon Piito. ⁴¹ Andruu iinon wala data Saimon mokolon kokaen ijoro moro, "Noro mono Hamoqeqa

Toya mokoloojota.” Hamoqege Toya ii Griik qaanon Kraist. ⁴² Kaen jen data wama Jiisaswaanon kení. Keni Jiisasnon Saimon tororo uun iigiigin jero, “Gii Saimon, Jombaa meria koloojanto, niinon qaga Siifas qabe ewaa.”* Kianj.

Jiisasnon Filip ano Natanael oroono.

⁴³ Gomanj ano Jiisasnon Galili prowinsnon kemambaajon kema kananon eja qata Filip mokolonj kokaen ijoro, “Gii mono nii notaanj kawa!”
⁴⁴ Filipnonj Andruu ano Piito yorowo gomangia motoonja. Taongia qata Betsaida.

⁴⁵ Filipnonj eja qata Natanael mokolonj kokaen ijoro, “Moosesnonj eja mombaajon Kana qaanon oorota gejatootoo yonononj toroqenj oogita eji, nono mono eja ii mokoloonja. Eja ii qata Jiisas, manaa qata Joosef, gomanja qata Nazaret.”

⁴⁶ Natanaelnonj ii moma walingonj jero, “Oo Nazaret! Ii gomanj qandayaga. Iikanonja iwoi awaa monj koloowaatiwaa so qaago.” Kaen jero Filipnonj ijoro, “Mono kanj geenjo iima kotowa!”

⁴⁷ Kaen ijoro moma Jiisaswaanonj kanj kouro iima iwaajonj qaa kokaen jero, “Iibu! Eja koi kanonj mono Israel eja honja kolooja. Uutanonj gbingbaonj qolomolonj gaa.”

⁴⁸ Kaen jero Natanaelnonj qisinj munj jero, “Gii mono nomaenjonj nii moma kotonj nonjanj?” Kaen jero Jiisasnonj meleema ijoro, “Gii fig gere† umuganonj rana giima kotowe. Wala giima kotowego Filipnonj kawaa gematanonj giima goono.”

⁴⁹ Kaen ijoro Natanaelnonj meleema ijoro, “Oo Somatana, gii mono onjononj Anutuwaa Meria koloojanj. Gii Israel nonoononj eja Ponga laligojanj.”

⁵⁰ Kaen jero moma Jiisasnonj meleema ijoro, “Nii wala kokaen jejen, ‘Gii fig umuganonj rana giibe.’ Kaen jenj asugijenjwaajonj moma laarinj nonjanj. Anutuwaanonj ku-usunj koi iima mojanj, ii mono iwoi melaada kolooja. Honja somata ii mono kanagenj iima moma laligowaga.”

⁵¹ *Kaen ijonj toroqenj ijoro, “Niinonj qaa honj toonja monj kokaen jewe moba: Kanagenj noo gowokouruna kolooji kotonj kondoonj onjombe jaameleenj unja kokaen iibuya: Siwe nagunonj tano Anutuwaa gajobaurutanonj asuginj Siwe gomambaa Eja Honjaanonj uma kamaanj anji injibuya.” Kianj.

2

Jiisasnon apu menj letono wain kolooro.

¹ Jiisasnonj Filip ano Natanael oroono weenj karonj tegoro laligogi monjonj agominj aoaowaa maranj lomanj ano ajoroogi. Ii Galili prowinswaa gomanj qata Kaana iikanonj anji. Jiisaswaa nemujanonj kananonj motoonj kema ragi. ² Jiisas ano iwaa gowokouruta ii kaanagadeen horon onjonj lomanonj motoonj ragi. ³ Iikanonj ragi wain apunonj qaono Jiisaswaa nemujanonj meria ijoro, “Yonoononj wain apu qaonja.”

⁴ Kaen ijoro kokaen ijoro, “Nemuna, ii nomaenj amanatiwaajonj jejan? Jen kotonj nonjanj me? Noo angoletotoo meme kambananonj mende kanj kuuro laligojenj.”

* **1:42:** Siifas ii Griik qaanon Piito, ananaa qaanonj jamo karanjanj. † **1:48:** Fig ii sambu kaanaya. Ii gawongianonj komogi kota naanawo kolooro kambanj mamaga nenj laligoju. * **1:51:** Jen 28.12

⁵ Kaen jero moma welenqeqeuruta kokaen injjoro, “Iinonj iwoi mombaajon jen koton onombaati, ii mono otaanj ambu.”

⁶ Juuda yonononj hamo qen aowombaajon Kana qaagia otaanj borogia songbama laligonkegi. Iikawaa so miri iikanonj koworanen somata 6 raro. Koworanen motomotoonj ii apu kononj 8 me 12 iikanonj kemen saa qenagiwaa sog a ragi.

⁷ Jiisasnonj ii iima kokaen injjoro, “Ono mono apu kosonj kanj maagi koworanen koi saa qewa.” Kaen jero moma jerotiwaa so anggi. ⁸ Koworanen ii saa qegi kokaen jen koton onono, “Mono apu qaga kosonj menj kema lomban galenj mubu.” Jen koton onono menj kenji.

⁹ Kosonj kengito, galenonj apu letoma wain kolooroti, ii ney naanja moma daenjkaya menj kagiti, ii mende moma asarinj aaruro. Aaruroto, welenqeqe apu kosogiti, iyonononj ii moma jegi galenonj maranj lomban toya oono karo. ¹⁰ Karo kokaen ijoro, “Maranj kambanjonj kuuya yonononj wain apu awaa ii wala menj kanj onomakeju ano ii ney enkalolonj menj aogigo wain apu naanja qaa ii kanagenj onomakeju. Giinonj wain apu awaa ii wala anjonj koma mende onoma ketego koi kambanj uugunj menj kajan. Ii sili morota monj anjanj.”

¹¹ Jiisasnonj angoletu mutuya koi ii Galili prowinswaa gomana qata Kaana iikanonj mero. Ii menj iikanonj ku-usunja asuganonj injisaano. Kaen injisaano gowokourutanonj moma laarin mugi.

¹² *Jej lombanjonj laligogi tegoro Jiisaswaa nemunjoaana ano gowokouruta yonononj gomangianonj Kaperneam kenji. Iikanonj kema somanja tosia toroqen laligogi. Kianj.

Jiisasnonj jiwowonj jigo jen kobooro.

Mat 21.12-13; Maak 11.15-17; Luuk 19.45-46

¹³ *Kamban kanonj Juuda nonoononj kiankomu kendonj kambanja dodowiro. Anutunonj wala eenanonj niniima koboonj nunuuguroti,* iikawaajonj aisoowombaajonj anggi Jiisasnonj kaanagadeen gomana mesaonj Jerusalem sitinonj uro. ¹⁴ Sitinonj uma jiwowonj jigowaa totonj utanonj keuma iwoi kokaenj mokoloooro: Ejemba bulmakao ejia, lama ano kewo koonj ii sewanja mewutiwaajonj anggi ano tosanonj monenj utekute ambombaajonj ragiti, ii injiuro.

¹⁵ Ii injiima kasanonj tape (qoilomu) miziziinj iikanonj onootinj unjuro. Unjnj ejemba ii kuuya konjoma onoma lama bulmakaogiao jiwowonj jigononjga onotaaro. Utekute ejemba yonoononj soojaakota qewagoro kamaaro peragia metama maaro keno. ¹⁶ Kewo sewangia mewutiwaajonj angiti, ejemba ii kokaen jen onono, “Iwoi ii mono menj togonj seleejenj kembu. Ono noo Manjaa jiwowonj jigo koi mono naambaajonj utegogi konkororo miri kaanja kolooja?”

¹⁷ *Kaen jen onono Bunja qaa monj gowoko yonoo momogianonj kouro romongogi. Qaa ii kokaenj oogita eja, “Noo uunanonj goononj jigo ii kowoga ewaatiwaajonj kaparanj kombe iikanonj uunanonj neqanj gere kaanja jero majakaka iikanonj ji mokoloonkejenj.”

¹⁸ Ii konjoma onono Juuda jotamemeya yonononj temboma waama Jiisawaanonj kouma kokaenj qisin mugi, “Gii mono naa angoletu monj ana kusungga iininj sokoma nononogo tere kaanja anaga?”

* 2:12: Mat 4.13   * 2:13: Eks 12.1-27   * 2:13: Anutunonj Iijipt kanonj Israel ejemba niniima koboonj nunuuguroti, iikawaa korisoroya ii Koonj qaanonj Pasowa. Eksodus, Mootogo 12.15   * 2:17: Ond 69.9

19 *Kaen qisij mugi kokaen meleema onono, “Ononon jiwowon jigo koi kondeenji namonon kamaaro niinon ii ween karoombaa uutanon metaama kuumaŋa.”

20 Meleema onono kokaen ijogi, “Gbani 46:waa uutanon jiwowon jigo koi meŋ laligon medaborogita nanja ano giinon ii ween karoombaa uutanon mono nomaen ama metaama kuunaga?”

21 Kaen ijogito, Jiisasnon jigowaa qaa ii iyaŋaa seliaa sareaga jero.

22 Jiisasnon kanagen koomunonga waaro sareqaa jeroti, ii kambaŋ iikanon gowokouruta yonoo roromonogianon kan kono moma asarigi. Ii romonon Jiisasnon qaa jeroti, ii ano Buŋa qaa oogiti, ii kuuya moma laarigi. Kian.

Jiisasnon ejemba kanaanana modaboroja.

23 Jiisasnon Jerusalem sitinon kiankomu kendormbaa kambaŋanon laligon angoletto ku-usuŋawo meroti, ii ejemba mamaganon iima qata moma laarin iwaanon rapingogi. 24 Rapingogito, Jiisasnon ejemba kuuya yonoo kanagia moma kotodabororo. Kawaajon ejemba kuuya mende moma laaridaboron onoma qaagiaa baatanon mende kema laligoro. 25 Ejemba uugianon qaa iwoi eroti, Jiisas monon ejemba uugiaa kania ii isaama qendeema mubaatiwaa so mende kolooro. Mono aŋo ii moma kotoro. Kian.

3

Jiisasnon Nikodeemus uumeleembaa kania kuma muro.

1 Juuda kanagesowaa jigo kaunsol batugianon jotamemeya eja mon qata Nikodeemus laligoro. Iinon Farisii (Kana qaawaa kaparanonkon) tuunon nano. 2 Iinon gomantiinon monon Jiisaswaanon kouma kokaen ijoro, “Somatana, gii angoletto menkejanj, ii eja monon Anutu iwo mende nano anodeen memambaa amaankeja. Kawaajon gii Anutunon nemun koma gono boi koloojan, iikaen mojon.”

3 Kaen jero kokaen jen meleema muro, “Niinon qaa hona toon mon kokaen jewe moba: Monon Anutuwaanonga kolokoloo donggoga mende koloowaati een, iinon mono Anutuwaaw bentotonon keuma iimambaa amamaawaa.”

4 Meleema muro kokaen ijoro, “Monon ejemba waja koloon laligon kolokoloo donggoga ii mono nomaen koloonaga? Iinon mono nemun goron uutanon keuro mombo koro ama memambaa amamaawaa.”

5 Kaen ijoro kokaen meleeno, “Niinon qaa hona toon mon kokaen jewe moba: Monon oomulu meŋ mugi Unja Toroyanon uutanon kemero iikanon kolokoloo donggoga mende kolooji een, iikaanjon mono Anutuwaaw bentotonon uutanon keumambaa amamaawaa. 6 Balombaa nemunmaj onoononga merabora koloojuti, ii balombaa meraberaanaga. Unja Toroyanon inaan nemun kono merabora koloonkejuti, ii mono Siwewaa meraberaanaga.

7 “Kawaajon ono kolokoloo donggoga Anutuwaanonga mende koloowuyati, ii mono mende sokonja. Qaa ii jewe iikawaajon mono mende aaruwa.

8 Haamonon anaa jaajaa lan giliro otona momakejanto, ii dakaya qen kankeji ano dakaan baagen qen kemakeji, giinon iikawaa kania mende moma asarijan. Unja Toroyanon ejemba nemun koma onono kolokoloo donggoga koloogiti, kuuya iyonoo kaniagia mono haamo kawaa so kolooja.”

9 Kaen meleeno Nikodeemusnon kiko qen kokaen jero, “Ii mono nomaen koloonaga?”

* 2:19: Mat 26.61; 27.40; Maak 14.58; 15.29

¹⁰ Kaen jero Jiisasnoŋ ijoro, “Gii Israel kanageso kuma nonomakejan ano kilen qaa iikawaa kania mende moma asarijan. Ii mende sokonja. ¹¹ Niinon qaa honja toon moŋ kokaen jewe moba: Nononon naama moma kotojonj, ii jen injisaamakejon ano naama jaanananon iima mojonj, ii nanŋon jenkejon. Kaen amakejonto, onjon kilen Buŋa qaanana ii mende moma anŋon komakeju.

¹² “Balombaa iwoiya jaanonj ii-iita kawaa qaaya jewe moma mende moma laarinj nonjuti eenj, niinon Siwewaa iwoiya mende ii-iita kawaa kania injjowe ii mono nomaenj moma laariwuya? ¹³ Balombaa eja moŋnon Siwenonj mende uroto, Siwe gomambaa Eja honanonj Siwe gomanonj laligonj kamaanj koloonj asugiroti, iinonj mono elema Siwenonj ubaa.

¹⁴ * “Anutunonj Mooses balonj qararanŋonŋononj jen kotooro kopa aenonj mokolenj unaya menj toononj kosigoro nanoti, iikawaa so Siwe gomambaa Eja Honja ii kosigogi uma nambaa. ¹⁵ Ejemba ii moma laarinj mujuti, iyonononj kuuya laaligo kombombanja mokoloonj laligowutiwaajonj ama eu ubaa.

¹⁶ “Iikawaa kania ii kokaen: Ejemba ii moma laarinj munkejuti, iyonoononjga moŋnonj tiwilaawaabotiwaajonj Anutunonj balonj so jinonja qaa jopagonj nonono. Anana kuuya letoma laaligo kotigaa buŋa kolooŋonjatiwaajonj ama Meria motoonŋo soro ii nonono. ¹⁷ Ejemba gomanj so laligonj kenjonj, Anutunonj Meria ananaa qaanana jen tegowaatiwaajonja qaagoto, Merianonj hamo nunuro kantri so letoma oyanboyanj kolooŋonjatiwaajonj ama wasiro namononj kamaaro.

¹⁸ “Ejemba moŋnonj Meria moma laariji, Anutunonj iwaa qaa jen tegoro mende tiwilaawaato, moŋnonj Jiisas mende moma laarinj muji, Anutunonj iwaa qaa jen tegoro laligoja. Anutuwaaw Meria motoonŋowaa qata mende moma laarijiwaajonj ama gere siawaa buŋa kolooŋowaa. ¹⁹ Anutunonj balonj ejemba qaanana jen tegonkeji, iikawaa kania ii kokaen: Asaganonj namononj kamaanj kolooroto, ejembanonj nanamemenj bologa bologa ama menj laligogi. Kaen laligonj Anutuwaaw asasaga toŋonj uugia pangamambaa nanamemenonj lanj somonŋonj laligonj kougi.

²⁰ “Kuuya nanamemenj bologa amakejuti, iyonononj Anutuwaaw asasaga toŋonj gema qenkeju. Anutunonj nanamemengia bologa bologa ii injisaama jen onono gamugia mobubotiwaajonj toroko momakeju. Ii moma asasagaa uutanonj mende keumakeju. ²¹ Mende keumakejuto, moŋnonj qaa honja otaanj laligoji, iinonj saanonj asasagayaa uutanonj keubaa. Anutunonj sololoonj muro nanamemenja ama menj laligoroti, iikawaajonj nanamemenja iikanonj asuganonj kolooŋaatiwaajonj moja.” Kianj.

Jon Oomulu ejanonj Jiisaswaa kania jokolooro.

²² Jiisasnoŋ kaen jedaboronj nama gowokouruta unuama Jerusalem siti mesaonj Judia prowinswaa gomanj gematanonj kenji. Iikanonj kema gowokouruta yonowo sonda tosia toroqen laligonj ejemba oomulu menj onoma laligoro. ²³ Jiisasnoŋ kaen laligoroto, Jononj kaanagadeenj gomanj qata Salim kawaa kosianonj laligoro. Gomanj qata Ainon kanonj apu mamaga ero ano ejembanonj Jombaanonj kouma oomulu menj onombatiwaajonj qisigi afaanŋonj menj onoma laligoro. ²⁴ * Kambanj iikanonj Jon ii kapuare mirinonj mende oonŋi raro.

²⁵ Juuda yonononj hamo qen aowombaaajonj borogija songbama laligonjkegi. Kawaaajonj Jombaaw gowokouruta yonononj Juuda eja mombo qaa iikawaa

* **3:14:** Janj 21.9 * **3:24:** Mat 14.3; Maak 6.17; Luuk 3.19-20

niinonqiiinon jey kanain jenenkooli anji. ²⁶ Kaen anji bimooro Jombaanon kan kokaen ijogi, “Somatanana moba, eja Jordan apu leegenanon giwo laligoro geenjo kaniaya nanjon jenati, iinon ejemba oomulu men onono tuuj somasomatanon mono iwaanon kemakeju.”

²⁷ Jonon ii moma kokaen meleeno, “Anutunon eja mombaajon iwoi mon Siwenonga mende ama munagati een, iinon mono ii bunja qen aomambaa amamaawaa. ²⁸ *Iwo laligon kokaen jewe, ‘Nii Hamogeqe Toya Kraist mende koloojento, Anutunon wasin nono wala kajeja iinon gemananon kawaa.’ Niinon qaa ii jeweti, onjo ii saanon onjoangio nanjon jey laligowuyatiwaa so kolooju. ²⁹ Iikawaa sareya ama kokaen jemanja: Eja monjon emba bunyawo koloon emba memambaajon korisoro qaa jey sein laligoja. Kaen laligoro eja alianon kosianon nama korisoro qaayaa aroya moma iwaajon jinonja qaa aisoonkeja. Kawaa so niinon Jiisaswaa alia koloon iwaajon aisoowe korisoro iikanon keteda koi uuna saa qero laligojen. ³⁰ Jiisaswaa qabunayanon somariin seiro Jon noonon waziiro sokombaa.” Kianj.

Jiisasnon Siwenonga kamaarotiwaa kania jero.

³¹ “Moronon eukanonja kamaaroti, iinon ejemba kuuya unjuugun uuta kolooja. Monjon namonon asugin namowaa bunja kolooja ano namonon laaligowaa qaaya jenkeja. Siwenonga kamaan karoti, iinon mono kuuya unjuugun uuta kolooja. ³² Iinon iwoi iima moma koton laligoroti, iikawaa kania jey nanjon dangunu kaanjanja. Kaen nanjata, nanjonango qaaya ii ejemba monjon mende moma anjon konja.

³³ “Ejemba monjon nanjonango qaaya moma anjon konji, iinon Anutu onabonja koloojiwaa qaaya men kotiuro powowon koloowaa. ³⁴ Anutunon qele ejia wasin Unaya Toroya dogo qaganon qaagoto, kelemalelen munkeja. Kawaaajon qele ejianon mono Anutuwaanon qaa honja ii inisaama jenkeja.

³⁵ *Mananon Meria uunon jopagon munkejiwaaajon ama iwoi kuuya bunja qen mun borianon ano eja.

³⁶ “Ejemba monjon Meria moma laarin uuta meleenji, iinon mono mombo letoma laaligo kotigaa bunja kolooja. Monjon Meriaa qaaya mende ter komakeji, Anutuwaan irinjonsoonanon mono iwaa qaganon uma pondan nano laaligo kotigaa kania mende iima koton een lan laligoja.” Kianj

4

Jiisasnon Samaria emba mombo qaa amiri.

¹ Jiisasnon ejemba kaen kuma onono gowokouruta koloogi oomulu men onoma iikanon Jon Oomulu eja uugun haamo ama laligoroti, qaa ii Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) yonoo gejagianon kemero mogi. Yononon ii mogiti, buju ii jegi sein Pombaa gejagianon kemero moro. ² Jiisasnon anjo ejemba mende oomulu men ononoto, iinon jero gowokourutanon ii anji. ³ Ii moma Judia prowins mesaon eleema mombo Galili prowins waagen kenji. ⁴ Kana kaen kema Samaria prowinsnon keuma uugun kenji.

⁵ *Uugun kema Samaria prowinswaa taon mon qata Sikar iikanon keuro. Sikar taon ii Jeikobnon balon bakaya mon meria Joosef muroti, iikawaa kosianon eja. ⁶ Jeikobwaanon apu ron koriga ii Sikar taonon nanja. Jiisasnon kana karotiwaaajon ama selia bimooro ween jiji kolooro apu ron iikanon keuma kosianon kamaan raro.

* 3:28: Jon 1.20 * 3:35: Mat 11.27; Luuk 10.22 * 4:5: Jen 33.19; Joos 24.32

⁷ Apu roŋ kosianon̄ raro Samaria emba moŋnoŋ apu kosomambaajon̄ karo. Karo Jiisasnoŋ iima kokaen̄ ijoro, “Gii saanon̄ apu nona newenaga.”

⁸ Kamban̄ kanon̄ gowokourutanon̄ nene sewan̄a mewombaajon̄ ii mesaon̄ taonon̄ ken̄gi iyan̄garodeen̄ nani.

⁹ *Juuda ejembanon̄ Samaria prowins sureen̄ oŋoma yoŋowo ainjolon̄ mende laligon̄kegi ano pake motoon̄gonon̄ apu mende koson̄ laligon̄kegi. Kawaajon̄ iyan̄garodeen̄ nani kanon̄ emba iinon̄ kokaen̄ ijoro, “Gii Juuda ejaga ano nii Samaria embagato, nomaembaajon̄ ‘Apu nona newenaga,’ jen̄ qisiŋ nonjan̄?”

¹⁰ Jiisasnoŋ qiqisi ii moma kokaen̄ meleema muro, “Gii Anutu kalen̄aa kania moma kōtona sokonaga. Moronon̄ ‘Apu nona newenaga,’ jen̄ qisiŋ gon̄ji, iwaa kania moma asarinagati een̄, ii mono qisina laaligowaa apuya gonaga.”

¹¹ Kaen̄ ijoro kokaen̄ ijoro, “Oo somatana, apu kosoman̄atiwaa pakeya moŋ mende raja ano apu roŋ koi kanon̄ mono koriga kolooja. Kawaajon̄ laaligowaa apuwaajon̄ jejan̄i, ii mono daan̄kaya mokolonaga? ¹² Ben̄ isinana Jeikobnoŋ apu roŋa koi nonono. Iinon̄ wala aŋo ano iwaa gematanon̄ meraurutanon̄ koi kan̄ apu koson̄ nen̄ laligon̄kegi ano bulmakao tuŋa tuŋa apu oŋon̄gi nen̄ laligon̄kegi. Gii Jeikob uugun̄ uuta koloon̄ ejemba apu meŋ sein̄ oŋomambaajon̄ jejan̄ me?”

¹³ Kaen̄ jero moma Jiisasnoŋ kokaen̄ meleeno, “Ejemba kuuyanon̄ apu koi nen̄go mombo apuwaa newombaajon̄ momakebuya. ¹⁴ Kaen̄ laligowuto, niinon̄ mombaajon̄ apu muman̄ati, iinon̄ ii nen̄go kamban̄ moŋnoŋ apuwaa mombo mende mobaa. Kaen̄ qaagoto, apu muman̄ati, ii mono iwaa utanon̄ letoma laaligowaa apu jaaya jujuguya qaa kolooro laligowaa. Ujŋon̄ kouma laaligo kombomban̄a tetegoya qaa ii mun̄kebaa.”

¹⁵ Kaen̄ meleeno embanon̄ jero, “Oo somatana, gii mono apu ii nona neman̄. Ii nen̄go kamban̄a kamban̄a mombo apuwaa moma apu kosomambaajon̄ koi kanasoso mende riuwenaga.”

¹⁶ Kaen̄ jero kokaen̄ jen̄ koton̄ muro, “Gii mono kema loga wama koi kawao.”

¹⁷ Kaen̄ jen̄ koton̄ muro “Nii lona qaa,” jen̄ meleeno. Meleeno kokaen̄ ijoro, “Gii ‘Lona qaa,’ qaa ii oŋanon̄ jejan̄. ¹⁸ Gii wala eja 5 oŋoma laligona ano kete moŋ meŋa rajaoti, iinon̄ goo loga mende kolooja. Qaa jejan̄i, ii hon̄ toon̄aga.”

¹⁹ Embanon̄ ii moma kokaen̄ ijoro, “Somatana, gii mono gejatootoo eja qaita moŋ koloojan̄. Niinon̄ taniga kaen̄ giima kotojen̄. ²⁰ Nonoo ambosakon̄urunananon̄ baan̄a qendeema kokanon̄ uma simiŋ kuma qama kooliŋ laligogito, Juuda oŋonon̄ kokaen̄ jen̄keju, ‘Samaria oŋo mono Jerusalem sitinon̄ uma iŋwowon̄ jigonon̄ usugon̄ qama kooligi sokombaa.’

²¹ Ii moma Jiisasnoŋ kokaen̄ jen̄ kotoro, “Oo emba, kamban̄ moŋ kan̄ kuuwaati, oŋo kamban̄ iikanon̄ Ama waeya meŋ mepeseewombaajon̄ baan̄a kokanon̄ me Jerusalem kanon̄ mende uma laligowuya. Gii qaa ii moma laarina sokombaa. ²² Samaria oŋo Anutuwaawaa kania tororo mende moma koton̄ kilen̄ iwaa waeya tondu meŋ mepeseen̄keju. Hamaoqeqewaa kania ii Juuda nonoo batunananon̄ asuganon̄ koloon̄ eja. Kawaajon̄ Juuda nononon̄ Anutananaa kania moma koton̄ waeya meŋ mepeseen̄i sokon̄ja.

²³ “Kilen̄ kamban̄ moŋ kokaen̄ koloowaa: Kamban̄ iikanon̄ Uŋa Toroyanon̄ ejemba sololoon̄ inaan̄ oŋono qaa hon̄a otaan̄ Ama waeya meŋ oŋanon̄ mepeseen̄ laligowu. Man̄nananon̄ ejemba kaan̄a moŋgama oŋoma

* 4:9: Esr 4.1-5; Neh 4.1-2

asugiwutiwaajon siija moma laligoja. Kamban morota iikanonj mono kan kuunj kete koi eja. ²⁴ Anutunonj Unaga kolooja. Kawaajon Unj iikawaa waeya menj mepeseenjejuti, iyonononj mono Unj Toroyanonj sololoonj inaan onono qaa honja otaanj mepeseenj laligowu.”

²⁵ Jiisanonj kaenj jenj kotoro embanonj ijoro, “Hamoqeqe Toya qata Kraist qajuti, iinonj asugimambaajon anja, ii mojenj. Iinonj kawaati, kamban iikanonj mono qaa kuuya ninisaano iima mobonja.”

²⁶ Jiisanonj qaa ii moma kania kokaenj isaano, “Giwo koi nama qaa amin mojoti, niinonj mono iikaya koloojenj.” Kianj.

Gowoko yonononj kanj yorowo toroqegi.

²⁷ Kaniaya isaano gowoko yonononj iikanondeenj eleema kagi. Kan embawo qaa aminj mori, ii iima waliingogito, mononj kokaenj mende qisiro, “Gii nomaembaajon iwo qaa anjao?” me “Gii naama gombaatiwaajon mojanj?” Kaenj qisiwombaajon mogito, kuuyanonj kokodundunj koma ragi.

²⁸ Kaanj ragi embanonj apu pakeya mesaonj eleema taononj kema ejemba kokaenj injjoro mogi, ²⁹ “Mobu! Niinonj eja monj mokoloowe iwoi kuuya ama laligoweti, iikawaa kania nisaama jero mojenj. Kawaajon iinonj Hamoqeqe Toya Kraist kolooabawo. Mono onjoanjo kanj eja ii iibu.” ³⁰ Qaa ii moma taonj mesaonj luluuma horonj Jiisaswaanonj kenji.

³¹ Gowoko yonononj kamban biiwianonj kanonj Jiisas kuunj munj kokaenj ijogi, “Somatanana, nene newa.”

³² Kaenj ijogito, kokaenj injjoro, “Niinonj nenena qaita monj menj laligojeni, onononj iikawaa kania mende moma kotoju. Qaago.”

³³ Kaenj injjoro iyangia qisij aonj kokaenj jegi, “Mononj nene monj menj kanj mujaa me nomaenj?”

³⁴ Kaenj jegi kokaenj injjoro, “Wasinj nono kaweti, niinonj iwaa jeta tenj koma gawonja menj sororogonkejenj, iinonj noo neneana kolooja. ³⁵ Onononj qaa kokaenj jewubo, ‘Koinj 4 tegoro olinj-izizii kambanjonj toriwaa.’ Mobu, niinonj iikawaajonj kokaenj jejenj, moma geja ambu: Gawonj bonja bonja yonoo honjjanonj mumugodabororo qenjmemetaa kambanjonj mono kanj kuuja. Onjo mono uugiaa jaayanonj meleeno uugi keno ii iima kotowu.

³⁶ Tosianonj wala qaa kota qosoma kororoonj laligogi honjanonj kambanj kokaamba asugiro tosanonj ii menj kululuunj tawagia megij ejembaya ejembaya laaligo kotigaa bunja koloonkeju. Kaenj kolooro honja qenjmemeyonononj qosomakororo ejemba yonowo ajoroonj matoonj jejelombanj ama aisoonj oyanboyawo mobuya.

³⁷ ‘Mononj kota qosoma korororo mononj honja qenj meji,’ qaa kaenj jenkejuti, ii qaa honjaga. Ii Anutuwaawo gawonj memewaa kania injisaanja.

³⁸ Niinonj onjo wasinj onombe gawonj qaita mononj onjoanjo iwoi kota mende komogiti, mono gawonj iikanonj kema honja qenj mewu. Tosianonj wala selegia qenj gawonj menj laligogi onononj yonoo gemagianonj kema gawonj megitiwaa honja mokoloonj qenj menkebu. Niinonj kaenj wasinj onjonj.” Kianj

Samaria ejemba mamaganonj uugia meleenj.

³⁹ Samaria embanonj qaa kokaenj nanjonj jero, “Niinonj eja monj mokoloowe iwoi kuuya ama laligoweti, iinonj iikawaa kania nisaama jero mojenj.” Kaenj jerotiwaaajonj ama Samaria ejemba mamaganonj Sikar taonj kanonj uugia meleema Jiisas moma laarinj mugij. ⁴⁰ Moma laarinj munj iwaanonj kanj yonowo toroqenj laligowaatiwaajonj kaparanj koma qisigij weenj woiwaa so toroqenj kanonj laligoro.

⁴¹ Kaen laligon qaa jen laligorotiwaajon ama mamaganon Jiisas moma laarin toroqegi tuungia somariiro. ⁴² Toroqen emba ii kokaen ijogi, “Eja koi kanon onjon gomanja gomanja ananaa Hamoqeqe Tonanaga koloaja. Nononon ii goo qaawaajonadeen mende toroqen moma laarijonto, ii nononano geja ama moma moma kotojon.” Kianj.

Jiisasnon kawali galen mombaa meria menj qeangoro.

⁴³ Jiisasnon Samaria laligoro ween woi tegoro onjomesaon Galili prowinsnon keno. ⁴⁴ *Jiisas ajo kamban monjon qaa mon kokaen nanjon jero, “Gejatootoo ejemba monjon iyanaa goman balonon laligoro iwaaajon mende mogi uro goda mende qen munkeju.”

⁴⁵ *Kaen jeroto, kilen kamban kanon anaa prowinsnon Galili kouro iikanon kaanagadeen tosonian jolona jegi. Yonjonon kiankomu kendombaa-jon Jerusalem sitinon uma Jiisasnon kendon kambananon angoletto meroti, ii kuuya iima mogi. Kawaaajon kamban iikanon saanonja koma horon mugi.

⁴⁶ *Galili prowins yonjonon koma horon mugi goman qata Kaana wala kanon apu menj letono wain kolooroti, iikanon mombo karo. Taon qata Kaperneam kanon kimbaa kawali galen mon laligoro. Iwaa merianon ji kiro ero.

⁴⁷ En komumambaaajon ano. Kawaaajon Jiisasnon Judia prowins mesaon Galili uutanon karoti, iinon iikawaa bujuya moma Jiisaswaanon kema kokaen qisin muro, “Gii saanon kan merana menj qeangon mubaga.”

⁴⁸ Qisin muro kokaen ijoro, “Ono nii een mende moma laarin nombutiwaa so koloojuti, ii mende sokonja. Niinon angoletto aiwese mewe iimago mono afaangon nii moma laarin noma uugia meleembuyaga.”

⁴⁹ Kaen ijoroto, kawali galenon kokaen ijoro, “Somatana, merananon komuwabotiwaaajon mono uulanawo kawa.”

⁵⁰ Kaen ijoro meleema muro, “Meraganon mono qeangon laligowaa. Kawaaajon mono saanon eleema kema.” Kaen meleema muro iinon ii moma laarin eleema keno. ⁵¹ Kananon keno welenqequeurutanon kan mokolon kokaen ijogi, “Meraganon mono qeangojaa.”

⁵² Kaen ijogi qisin onjoma jero, “Naa kambanon kanain qeangojaa?” Kaen jero ijogi, “Woran mare wan kilok kanon sele gereya mesaojaa.”

⁵³ Ijogi momoya kokaen kolon asariro: Ahaa! Jiisasnon “Meraganon mono qeangon laligowaa,” jeroti, mono aua iikanondeen qeangojaa. Qaa ii moma asarin ii ano sumanjuruta kuuya yonjonon uugia meleema Jiisas moma laarin mugi.

⁵⁴ Jiisasnon Judia mesaon Galili prowins uutanon kan angoletto mon koi mero indinja woi kolooro. Kianj.

5

Jiisasnon Betesda anjon teru goraayanon eja mon menj qeangoro.

¹ Kanagen kamban monjon Juuda yonoo kendon somata mon toriro Jiisasnon Jerusalem sitinon uro. ² Jerusalem sitiwaa kiriponon nagu mon ii lama onjojon ero. Kawaa kosianon anjon teru mon qata Hibruu qaanon Betesda qagiti, ii ero. Iikawaa goraayanon haamo miri koriga somata 5 nanji. ³ Haamo miri 5 iikawaa uutanon ji ejemba tuun somata enkegi.

* 4:44: Mat 13.57; Maak 6.4; Luuk 4.24

* 4:45: Jon 2.23

* 4:46: Jon 2.1-11

Tosianon jaagia gooro rahi. Tosianon kanaborogia meendanogoyaga egi. Tosianon bakagia koomuyaga egi.*

⁴ Kamban tosaanon Pombaanon gajoba monon kamaan anjon terunon rinjanjangoro oronkero. Apunon ororo kamban iikanondeen monon wala anjon terunon kemenkero jia ii me ii iikanon mono qeangonkero. Kawaajon mamboma rahi. ⁵ Iikanon eja mon gbani 38:waa so ji kiro enkero. ⁶ Iikanon ero Jiisasnon kouma iima kamban koriga toton ji kiro enj laligoroti, ii moma kokaen qisin muro, “Gii qeangomabaajon mojan me qaago?”

⁷ Qisin muro kokaen meleeno, “Oo Pon, apunon oron oton aoro alana moronon mono anjon terunon noma noonaga? Alana kaanja mon mende laligoja. Neeno kemambaajon moma batogon laligoweti, kamban iikanondeen tosaanja yonoononga monon nii nuugun kemenkeju.”

⁸ Meleema muro Jiisasnon ijoro, “Gii mono waama tambomaeega men kema.” ⁹ Kaen ijoro moma iikanondeen qeangon tambomaeeya men keno. Kenoto, iwoi ii Sabat kendonon kolooro. ¹⁰ *Iikawaajon Juuda yononon eja qeangoroti, ii kokaen ijogi, “Kete Sabat kendon koloaja. Kawaajon tambomaeega men anjon kana mende sokonja.”

¹¹ Ijogi kokaen meleeno mogi, “Meagon nonji, iinon kokaen jen tegon nonja, ‘Gii mono waama tambomaeega men kema.’”

¹² Ii moma kokaen qisin mugi, “Eja moronon goojon ‘Tambomaeega men kema,’ jejaa?”

¹³ Qisin mugito, Jiisasnon men qeangoro ejemba tuun somatanon ologogi yonoo batugianonga ilinolon koma keno. Kawaajon moronon ii ama muroti, ii mende moma tompiririn qen nano.

¹⁴ Iikawaa gematanon jiwowon jigo toton uutanon uro Jiisasnon iikanon mokolon mun qambanmamban qaa kokaen ijoro, “Moba, gii qeangojana. Kawaajon tiwitiwilaa seiyawo bologa mon koloon gombabotiwaaajon mono singisonjo mombo mende toroqen ama laligoja.”

¹⁵ Eja qeangoroti, iinon Jiisas iima koton kema Juuda jotamemeya ii kokaen injoro, “Eja men qeangon nonoti, iwaa qata Jiisas.” ¹⁶ Ii moma Jiisasnon Sabat kendonon gawon kaanja meroti, Juuda jotamemeya yononon iikawaajon ama sisiwerowero ama mun laligogi. ¹⁷ Kaen laligogito, Jiisasnon kokaen meleema onono, “Noo Amananon suulan gawon menkeja ano niinon kaanjadeen ii menkejen.”

¹⁸ Kaen meleema onoma ejemba Sabat kendoromaa qaa tosaanja toroqen anji Jiisasnon ii nanamemenanon qewagon yonoo jaagianon singisonjo ano. Singisonjo ii toroqen Anutuwaajon ‘Amana!’ jen Anutu tari kaanja laligojiwaa so koloon iyanja men uma aoro. Juuda ejemba yononon iwoi woi iikawaajon ama moma koboon kaparan koma Jiisas qewomabaajon jen kotii. Kian.

Laaligo gbbiliwaatiwaa ku-usuna ii Jiisaswaanon eja.

¹⁹ Kaen angito, Jiisasnon qaa kokaen injoro, “Niinon qaa hona toon mon kokaen injowe mobu: Meranon iyanjaa uutaajon iwoi mon mende menkejato, Mananon iwoi menkeji, Merianon mono ii kaanjadeen menkeja. Kawaajon Mananon iwoi mero iimakeji, iinon mono iikayadeen menkeja. ²⁰ Mananon Meria uunon jopagon mun laligon ajo gawon menkeji, ii

* **5:3:** Yononon apu anjonon eligon orowaajon mamboma ramakegi. Tosianon qaa ii jawo 3:waa tetegoyanon ama oju. * **5:10:** Neh 13.19; Jer 17.21

kuuya qendeema munkeja. Kawaajon angoletto iima laligojuti, ii iwoi kamaanqeqeta. Iikawaa hona ii kanagen qendeema onono iima newogia tegoro walinggon laligowuya.

²¹ “Mon kokaembaajon walingowu: Amanon ejemba koomuya onomindiuro gbilinkeju. Merianon mono iikawaa so kaanjadeen ejemba koomuya moroga gbiliwutiwaa moji, ii mono onomindiuro gbilinkeju.

²² Kaanjadeen Amanon mombaa qaaya mende jen tegonkejato, jenteego gawombaa ku-usuna kuuya ii kokaembaajon Meriaa borianon anota eja:

²³ “Ejemba Ama goda qen munkejuti, iikawaa so kuuyanon Meria goda qen mubutiwaaajon moja. Amanon Meria wasin muro. Kawaajon monon Meria mende goda qen muji, iinon mono Ama kaanagadeen goda mende qen muja. ²⁴ Kawaajon niinon qaa hona toon mon kokaen injiowe mobu: Monon noo Buna qaana moma nii wasin nonoti, ii moma laarin muji een, iinon mono laaligo kotigaa buna kolooja. Niinon qaaya jen tegowe gere siawaa buna mende koloowaa. Koomu kotigaa leeya mesaon jawo waleema laaligo kotigaa leegen keuma laligon ubaa.

²⁵ “Niinon qaa hona toon mon kokaen injiowe mobu: Kamban qaita mon kawaati, ii mono noojon ama kan kuudaboroja. Kamban iikanon singisongo ama uunon koomuya koloojuti, iyononon Anutuwaaw Merianon qaro qaa aroya mobu. Ii moma ten kombuyati, iyononon mono gbilin kotiin laligowu. ²⁶ Ii kokaembaajon: Ama anjo laaligo kombomban kondoonkeji, iikawaa so laaligo gbilin kotiiwaatiwaa ku-usuna ii Meria muro iinon kaanagadeen ejemba men gbilin onomakeja. ²⁷ Iinon Siwe gomambaa Eja Hona laligojiwaaajon ama Amanon ejemba qaagia jen tegowaatiwaa ku-usuna kaanagadeen iwa boronon ano iwa buna kolooro.

²⁸ “Niinon qaa kota jejenj, iikawaajon mono mende aaruwu. Kamban mon kan kuuwaati, iikanon kuuya qasirinon ejuti, yononon kaanagadeen qa qabaati, ii mobuya. ²⁹ *Qata ii moma waama asuganon asugigi nanamemen awaa ama laligogiti, iyononon laaligo kotiganon keubuto, nanamemen bologa ama laligogiti, niinon iyonoo qaagia jen tegowe koomu kotigaa buna koloowaa. ³⁰ Niinon neenaa uunaajon iwoi mon neeno ama memambaajon amamaankejen. Nii Amawaa jetanonga qaa momakejenj, mono iikawaa so ejemba qaagia jen tegon onomakejen. Neenaa uunaajon tondumende menkejento, wasin nonoti, mono iwa qaaya otaankejen. Kawaajon jenteego qaana jenkejenj, ii mono soyanagadeen koloonkeja.” Kian.

Tosianon Jiisaswaa kaniaya nanjon jegi.

³¹ “Niinon neenaa kaniya nanjon jenenagati een, qaana iikanon saanon mende kotiinaga. ³² Alana monon noo kaniya nanjon jenkeja. Iinon noojon qaa jenkeji, iikanon mono kotiin honawo kolooja, ii mojen. ³³ *Ono jotamemeya wasin ononji Jombaanon kagi qaa honaa so noo kaniya inisaama jen nangoro.

³⁴ “Jen nangoro, niinon namo ejawaa nanjonongo qaaya ii moma mende mobe uja. Mende ujato, Jombaa nanjonongo qaawaajon jenkejenj, ii mono onjo kamban kokaamba letonji Anutunon wangia somongowaatiwaaajon ama jenkejen. ³⁵ Jonon kiwa somata koloon awaagadeen jen asariroto, onjo kamban koriga qaagoto, kamban torodaamon iwa asasaganon tondumisoowombaaajon siija mogi.

* 5:29: Dan 12.2 * 5:33: Jon 1.19-27; 3.27-30

³⁶ “Jononj noo kaniaana torodaamonj injjoro mogito, monjonj ii nanjonj jenkeji, iwaa qaayanonj mono Jombaanonj nanjonanjo qaa uuguja. Neenaa Amananonj gawonja nono mewe honja koloonkeja. Honja iikanonj mono kaniaana kokaen nanjonj injisaamakeja: Amanonj wasinj nono iwaa jeta memeya koloojen. ³⁷ *Amanonj wasinj nono kamaaweti, iinonj kaniaana nanjonj jenj laligoro. Onjo kambanj monjonj iwaa qaa aroya mende mogi ano kaitania mende iigi. ³⁸ Iinonj moroga wasiro kamaaroti, onjo ii mende moma laarinj muju. Kawaajonj iwaa qaayanonj mono onjo uugianonj mende eja.

³⁹ “Onjo laaligo kotigaa kania ii Bunja Terenonj enj onjonja, iikaen romonjonj ii weenjonj uu kononjianonj ama Siwewaa bunja koloowombaajonj moju. Kaen mojoto, tereya tereya kuuya yonononj mono noo kaniaana nanjonj injisaamakeju. Ii moma yagoju me qaago? ⁴⁰ Nanjonanjo qaa mamaga ejato, onjo laaligo kombombanja bunja qen aowombaajonj noononj kawombaajonj togonkeju.

⁴¹ Balononj ejemba yonononj qabunja nongji somariiwaatiwaajonj mende mambonjen. Ii nongji mobe mende uro laligojen. ⁴² Kaen laligojento, onjo kaniagia ii kokaen eji, ii mojen: Onjo uugia Anutuwaanonj qaago totoonj somonjonj uujopa mende ama munj laligoju. ⁴³ Niinonj Amanaa qata qama kawe onjo gema nunkejuto, monjonj iyanaa qata qama kawaati, onjo mono ii saanonj moma anjonj koma horonj mubu.

⁴⁴ “Oo onjo onjoangia mepeseen aon qabunajia somariiwaatiwaa mogi umakeja. Umakejato, benj motoonjononj Anutu honja kolooji, iinonj qabunja onjombaatiwaajonj kaparanj mende komakeju. Kaen ama akadamugiawo koloowutiwaajonj mende janjarinj riinj nanju. Kawaajonj nomaenj nii moma laarinj nombuyaga? Ii mono amamaawuyaga.

⁴⁵ “Niinonj onjo ‘Amawaa jaasewanonj qaa Jakeyanonj ama onjomanja,’ kaen mobubo. Onjo Mooseswaa qaawaa jejeromonjromonj ama Siwe gomanonj ubombaajonj mamboma laligojuto, Anutu waa jaanonj keugi Mooses anjo Anutu waa qaa Jakeyanonj onjooma qaa selegianonj kuunj onjono gamugia mobuya.

⁴⁶ “Ii kokaembaajonj: Moosesonj noo kaniaana jenj asarinj Bunja Terenonj oorota eja. Kawaajonj Mooses moma laarinj mubuyagati eenj, mono nii moma laarinj nombuyaga. ⁴⁷ Kaanto, Mooseswaanonj tere ii mende moma laarinj tenj konjutiwaajonj mono noononj qaa ii nomaenj moma laariwuyaga? Ii kupukapayawo koloowabo.” Kianj.

6

Jiisasnonj eja 5,000 nene unjagiro.

Mat 14.13-21; Maak 6.30-44; Luuk 9.10-17

¹ Kawaa gematanonj Jiisasnonj Galili apu anjonj, qata monj Taiberias apu anjonj ii kotonj leegenj keuro. ² Ji ejemba menj qeangonj onjono angoletto kolooro iigitiwaajonj ama ejemba tuunjeleembe jaasoonjgoyanonj Jiisaswaa gematanonj otaanj kagi. ³ Jiisasnonj gowokouruta unjwama baanjonj uma raji.

⁴ Kambanj kanonj Juuda nonoononj kiankomu kendononj toriro.*

⁵ Jiisasnonj jaa uuro keno ejemba tuunjeleembe jaasoonjgoyanonj iwaanonj

* **5:37:** Mat 3.17; Maak 1.11; Luuk 3.22   * **6:4:** Anutononj wala eenjanonj injiima koboon unjaguroti, Juuda yonononj kawaajonj gbani so kambanj ama aisonjkeju. Koonj qaanonj qata Pasowa jeju. Eksodus 12.15

kougiti, ii injiima Filipwaaajon jero, “Nono nembanene daenkaya sewanja meninj tuuj somata kaanja nej timbiringgogi sokonaga?”⁶ Iwoi amambaa anoti, ii anjo moroto, qaa ii Filip angotete ama muj ijoro.

⁷ Kaen ijoro kokaen meleeno, “Nene bered ween 200:waa tawaya (Kina 4,000) iikanonj sewanja meleeninj kuuya yonononj kitiagadeen negi kilej mende sokoma ononaga.”

⁸ Kaen meleeno gowokouruta yonoononga monj qata Andruu, Saimon Piitowaa koganonj kokaen ijoro, ⁹ “Mera melaa monj koi kanonj raja. Iwaanonj baali† bered 5 ano sora woi rajato, ejemba ambembo kokaanja ii mende sokombuya.”

¹⁰ Kaen ijoro Jiisasnonj injjoro, “Onjo mono ejemba tuuj koi jen mendeema onongj nene newombaajonj kamaanj rabu.” Balonj kanonj kegbanj lolo mamaga ero. Kawaajonj eja jangogia 5,000:waa so yonononj namononj kamaanj raji.

¹¹ Kamaanj raji Jiisasnonj bered ii menj dangisenj jen qama koolinj ejemba ragiti, ii mendeema onono ano sora ii kaanagadeen mendeema siingianonj jegitiwaa so onono. ¹² Mendeema onono nej timbiringgogi Jiisasnonj gowokouruta kokaen injjoro, “Nene kitia tiwilaawabotiwaajonj ii mono menj kululuwu.” ¹³ Kaen injjoro baali bered 5 iikanonja nej kitia rerononja mesaogi raroti, ii menj kululuugi konde 12 kanonj kemenj saa qero.

¹⁴ Jiisasnonj angoletto kaen mero ejembanonj iima walingonj jegi, “Gjatootoo eja namononj asugiwaatiwaaajonj jegiti, iinonj mono onononj ii kolooja.” ¹⁵ Kaen jen Jiisaswaaajonj otokorianj maama kinj ponggia koloowaatiwaaajonj romonggogi. Romongonj kanj liligonj muj walingonj kinj kuuj mubombaajonj angi. Kaen angi moma kotonj injiima togonj onomesaonj mombo baajanonj uma anjodeenjaligoro. Kianj.

Jiisasnonj apu anjonj qaganonj riinj riinj keno.

Mat 14.22-33; Maak 6.45-52

¹⁶ Negi tegoro mare kolooro Jiisaswaa gowokouruta yonononj apu anjonj goraayanonj kemegi. ¹⁷ Kemenj wanjononj uma gomanj ii mesaonj apu anjonj kotonj leegen Kaperneam gomanj baagenj kenngi. Kenngi gomanj tiiro Jiisasnonj kilej yonononj mende asugiro. ¹⁸ Kenngi haamo kotakota qero apu anjononj geriawo qindiima uma kamaaro.

¹⁹ Uma kamaaro loqanonj qenj nanjonj 5 me 6 kilomiita kawaa so kenngi Jiisasnonj apu anjonj qaganonj riinj riinj wanjo kosianonj karo iima aarunj toroko mogi. ²⁰ Kaen mogi kokaen injjoro, “Neeno kajej. Toroko mende mobu.” ²¹ Kaen injjoro Jiisasnonj wanjononj ubaatiwaaajonj ijogi uro. Uro wanngogianonj iikanondeenj uulanjawo unjuama balonj goraayanonj kembombaa anngiti, iikanonj keugi. Kianj.

Ejemba yonononj Jiisaswaaajonj uuj monggama bimbimgogi.

²² Iikanonj keugi gomanj ano ejemba tuuj somata yonononj apu anjonj leegen toroqenjaligonj kokaen romonggogi, “Woranj wanjo motoongononj raro iininj Jiisasnonj gowokouruta yonowo wanjo iikanonj mende uma kenjaa. Jiisas ooma anngideenj kenngi. Wanjo morota monj mende iininj. Kawaajonj Jiisasnonj mombo koi laligoja.”

²³ Kaen romongonj tosanonj kokaen jegi, “Wanjo motoongononj kenngito, onononj, Taiberias taononja wanjo tosaanja kagi. Wanjo ii Ponjonj beredwaaajonj dangisenj jen qama kooliro nej raninj, mono gomanj iikawaa kosianonj kagita Jiisasnonj wanjo iyonoononga monjonj uma keno me

† 6:9: Baali ii dumun, wiit, out ano yagonj yonoo alagia monj.

nomaen?" ²⁴ Ejemba tuun yononon kaen jen Jiisas ano gowokouruta kanon mende mokoloon onongi. Kaen iima moma kaanjadeen wanonon uma Kaperneam taonon kema Jiisas monganji. Kian.

Jiisasnoj laaligo kotigaa neneya koloaja.

²⁵ Ejembanon Jiisas mongama apu angon leegen luanjen baagen mokoloon iima kokaen ijogi moro, "Oo Somatanana, gii mono naa kambanon koi kajaŋa?"

²⁶ Kaen ijogi kokaen meleema onono, "Niinon qaa honja toon mon kokaen injiowe mobu: Onjo angoletto mewe iigitiwaajon ama nii mende mongama nonjuto, nene bered kotuegowe nenj timbiringogiti, mono iikawaajon nii notaan koi kaju. ²⁷ Nene aliwaati, ii mokoloowombaaajon janjarin mende riinj laligowutu, uuwaa neneya laaligo kombombanja onjomakeji, mono ii bunja qen aowombaaajon kaparanj koma laligowu. Ama Anutunon munjen silimbanja Siwe gomambaa Eja Honja muro ku-usunjonon tururo uuwaa nene onono oyanboyanj mokoloowu. Kaen ama laligonj kotiinj komun toroqen tetegoya qaa laligowu."

²⁸ Kaen meleema onono kokaen qisin mugj, "Anutuwaawaa uusiinja otaan nanamemenj tania mono nomaen aninj sokonaga?"

²⁹ Qisin mugj kokaen meleeno, "Anutunonj eja wasinj muroti, onjo ii moma laarinj munj laligowu. Nanamemenj iikanonj mono Anutuwaawaa uusiinja otaan koloaja."

³⁰ Kaen meleeno kokaen qisin mugj, "Kaen kolooro gii mombo naa angoletoga esunawo monj mena iima moma laarinj gombonaga? Gii mono naa iwoi monj Moosesonj ano, iikawaa so ama mewaga? ³¹ *Bunja Tere nenj kokaenj oogita eja, 'iinon Siwenonjga nene bered onono negi.' Qaa iikawaa so ananaa ambosakonj yonononj balonj qararanjonkonjononj kema laligonj nene qata "mana" nenj laligogi ano gii mono kaniaga Mooses uugunj nomaenj qendeenaga?†

³² Qisin mugj Jiisasnoj kokaen injijoro, "Onjo iikawaa kania saanonj mende moma kotoju. Niinonj qaa honja toonj monj kokaen injiowe mobu: Moosesonj angoletto Toya mende kolooro. Iinonj nene bered ii Siwenonjga mende onono negito, neenaa Amananonj mono Siwenonjga bered onjonja ii onjomakeja. ³³ Anutuwaanonj nene bered ii Siwenonjga kamaanj asuginj gomanj so ejemba laaligo kombombanja onjomakeja."

³⁴ Kaen injijoro kokaen jegi moro, "Oo Ponj, gii kambanj so nene bered ii nonona nenj laligowonja."

³⁵ Jiisasnoj ii moma kokaen injijoro, "Niinonj laaligo kombombanja neneya koloojen. Monjonj noononj kaji, iinonj nenj timbiringonj wosoya kambanj monjonj mende kiwaa. Monjonj nii moma laarinj nomakeji, iinonj apuwaajonj mende mobaa. ³⁶ Kaen anogo onjo nii niima kotojuto, kilenj mende moma laarinj nonju. Ii jewe moju. ³⁷ Ano kilenj Amanonj ejemba tosaanja nomakeji, iyonononj kuuya noononj kawu. Monjonj noononj kawaati, niinonj mono ii mende yakarimanya.

³⁸ "Niinonj Siwenonjga kamaanj neenaa siinjononj iwoi lanj ama menj laligomambaaajonj mende asugiwe. Kaen qaago. Wasinj nonoti, mono iwaa uusiinja otaan gawonj menj laligomambaaajonj kamaawe.

* **6:31:** Eks 16.4, 15; Ond 78.24 † **6:31:** Balonj qararanjonkonjononj Anutunonj gomaamba so gomaambawaa iwoi jokanja taanja ano afaanja aju paora kaanja ano namononj ero iima selegenjen sombenonj kema menj kululuunj kuungjanonj kanj bered looloria menj nenjkegi. Eks 16.13-36

39 “Wasinj nonoti, iwaa uusiinja ii kokaen eja: Iinonj ejemba noo boronanonj ama onono laligojuti, niinonj ii kuuya kalanj koma onoma laligowe iyonononjga monononj monj mende soonj tiwilaawaa. Mende tiwilaagi niinonj ii kambanj somatanonj onjomindiinj menj gbiliinj onjomanja.

40 “Amanaa uusiinanonj kokaen eja: Tosianonj Meria iima moma laarinj mujuti, iyonononj kuuya kambanj kokaamba letoma laaligo kombombanja buña qenj aonj laligowuya. Kaenj laligonj komugi niinonj ii kambanj somatanonj onjomindiinj menj gbiliinj onjomanja.”

41 Jiisasnonj kaenj injijonj qaa kota monj kokaen jero, “Niinonj laaligowaa nene honja koloonj Siwenonja kamaanj asugiwe.” Kaenj jerotiwaaajonj ama Juuda jotamemeya yonononj moma bolinj uugianonj njindinj-njunduru jenj jenj mugi. 42 Jenj munj jegi, “Eja koi Jiisas, Joosefwaa meriaga. Iwaa nemunjanja ii saanonj moma oronjonto, mono nomaembaajonj ‘Siwenonja kamaanj asugiwe,’ jeja?”

43 Kaenj jegi moma kokaen meleeno, “Uugianonj mono mende njindinj-njunduru jenj jenj nambu. 44 Ama nii wasinj nonoti, iinonj ejemba mende horonj onjonji eenj, onoononjga monononj noononj kamambaaajonj amamaawaa. Hororo kanagi eenj, niinonj ii mono kambanj somatanonj onjomindiinj menj gbiliinj mumanja.

45 *⁴⁵ “Gejatootoo yonoo Buju Terenonj qaa monj kokaenj oogita eja, ‘Anuntunonj ii kuuya kuma onono mobu.’ Amanonj ejemba kuma onono qaa moma uu kononjianonj ama laligojuti, iyonononj mono korebore noononj kawuya. 46 Ejemba monononj Ama mende iima laligoja. Amawaanonja kamaaroti, ii motoonononj mono ii iima laligoja. 47 Niinonj qaa honja toonj monj kokaenj injijowe mobu: Monononj nii moma laarinj nonji, iinonj mono laaligo kombombanja buña qenj aonj laligonj ubaa.

48 “Niinonj laaligo kombombanja nene honja koloojenj. 49 Mobu! Onoo ambosakonjurugianonj balonj qararanjonkonjonanone kema laligonj nene qata mana nenj laligogito, kilenj komunj gisaagi. 50 Yonononj komugito, nene bered kambanj kokaamba Siwenonja kamaanj laligoji, monononj ii nenj laligonj koomu kombombanja mende komuwaa.

51 “Nene bered laaligoyawo Siwenonja kamaaroti, ii niinonj koloojenj. Monononj nene ii nenj laligowaati, iinonj mono tetegoya qaa kotiinj laligowaa. Nene munj laligomanjati, ii noo busuna. Gomanja gomanja yonononj kotiinj laligowutiwaaajonj ii ama onjomanja.”

52 Jiisasnonj kaenj meleeno Juuda jotamemeya yonononj batugianonj uugerenonj jenj qisinj aonj jegi, “Yei! Eja koi kanonj mono nomaenj ama busuya nonono newonaga?”

53 Ii moma jegi kokaen injijoro, “Niinonj qaa honja toonj monj kokaen injijowe mobu: Onjo Siwe gomambaa Eja Honja saya ano busuya mende newuyati eenj, laaligo kombombanja iikanonj mono onoo uugianonj mende ewaa. 54-55 Noo sananonj apu honja kolooja ano noo busunanonj nene honja kolooja. Kawaaajonj monononj noo sa busuna nenkeji, iinonj mono letoma laaligo kombombanja buña koloonj laligonj ubaa. Kaenj laligonj komuro niinonj ii kambanj somatanonj mindiinj menj gbiliinj mumanja.

56 “Monononj noo sa busuna nenkeji, iinonj mono niwo qokotaan namakeja ano niinonj iwo namakejenj. 57 Amanonj Laaligo Toya koloonj wasinj noma wona koloonj nemunj koma nono kotiinj laligojenj. Kaanjiadeen monononj nii nenj nomakeji, niinonj mono kaanjiadeen iwaa wota koloonj nemunj koma mube saanonj kotiinj laligowaa. 58 Nene honja Siwenonja kamaaroti,

* 6:45: Ais 54.13

ii niinonj koloojen. Onjo ambosakonjurugianonj Anutuwaanonj nene nenj laligonj komugito, kambanj kokaamba onjoononga monjonj bered koi nenj laligowaati, iinonj mono tetegoya qaa kotiinj laligowaa.”

⁵⁹ Jiisasnonj Kaperneam taombaa qamakooli mirianonj nama qaa ii jenj kuma onono. Kianj.

Gowoko mamaganonj uugia boliro Jiisas mesaogi.

⁶⁰ Jiisaswaa gowokouruta yonjoononga mamaganonj qaa ii moma jegi, “Qaa je jeji, iikanonj mono qaa kota lombotawo kolooja. Ii moninj uunananonj bimoonj holidaboroja. Kawaaajonj ii mombo mobombaajonj mononana tiijiwaaajonj ii mono mesaowonja.”

⁶¹ Gowoko yonjononj Jiisaswaa qaawaaajonj moma bolinj uugianonj njindinj-nduru jenj jenj mugj Jiisasnonj ii uutanonj moma kokaenj jero mogi, “Qaa jejenj, ii moma boliju me qaago? ⁶² Qaa iikawaaajonj moma bolijuti eenj, kanagenj mono nomaenj koloonaga? Siwe gomambaa Eja honjononj wala gomanj laligonj kouroti, eukanonj mombo eleema uro iibuti eenj, kambanj iikanonj mono nomaenj mobuya?”

⁶³ “Uja Toroya iinonj ejemba menj gbilin onjomakeja. Onjo namo embawaanonja koloonj busugiawo koloojuto, kolokoloo donjogonanonj mende koloonj onjoangiaa esungianonj eenj letoma Siwewaa bunja mende kolooju. Ii qaago totoonj. Uja Toroyanonj laaligo kombombanja onjonj, niinonj qaa kota ii jenj asariwe moma laligogi. ⁶⁴ Kaenj moma laligogito, onjoononga tosanonj kilerj nii mende moma laarinj noma laligoju.” Daenj yonjononj mende moma laarinj mugiti ano morononj kanagenj memelolo menj mubaati, Jiisasnonj ii kanakanaiyanongga moma kouro. Iikawaaajonj qaa kaenj jero.

⁶⁵ Kaenj jenj toroqenj jero, “Kawaaajonj niinonj kokaenj injjowe mobu: Noo Amananonj ejemba monj mende inaanj muji eenj, iinonj mono noononj kamambaajonj amamaawaa.”

⁶⁶ Qaa iikawaaajonj ama gowoko iyonjoononga mamaganonj piriri ama zirinjirin koloonj mesaonj iwo mende toroqenj kema kagi. ⁶⁷ Kawaaajonj Jiisasnonj gowoko 12 ii kokaenj injjoro, “Onjononj mono kaanjadeenj nomesaonj kembombaajonj moju me qaago?”

⁶⁸ *Kaenj jero Saimon Piitononj meleeno, “Oo Ponj, nonononj mono morowaanonj kembonaga? Laaligo kombombanjaa Bunja qaaya ii mono goononj eja. ⁶⁹ Giinonj Anutuwaanonj eja soraaya koloojanj, nonononj ii moma laarinj moma asarinj laligojonj.”

⁷⁰ Kaenj meleeno Jiisasnonj moma injjoro, “Niinonj eja 12 onjo meweengonj onjombe ano onjoononga monjonj bologaa wanja kolooja.” ⁷¹ Juudas Saimon Iskariotwaa meria iinonj gowoko 12 yonoo batugianonj laligonj kanagenj memelolo menj muro. Jiisasnonj qaa ii iwaajonj moma injjoro. Kianj.

7

Jiisasnonj kouruta yonowo qaa aminj mogi.

¹ Juuda jotamemeya yonjononj Jiisas qewombaajonj kaparanj kongitiwaaajonj Judia prowins uutanonj kema kamambaajonj togoro. Kawaaajonj Judia mesaonj Galili prowins uutanonj kema liligonj laligoro koinj tosaanja tegoro.

* 6:68: Mat 16.16; Maak 8.29; Luuk 9.20

2 *² Ii tegoro Juuda yonoononj kendonj monj qata teuteuhalihali kawaa kambananonj toriro.*

3 Kawaaajonj Jiisaswaa kourutanonj kokaenj ijogi, “Gii kokanonj laligonj angoletoto menkejanj, ii gowokouruganonj kaanagadeen iima kotowutiwaaajonj gii mono gomanj koi mesaonj Judia kena sokombaa. 4 Monjonj anjo asuganonj asugimambaaajonj momakeji, iinonj iwoi monj aasangoyanonj mende menkeja. Angoletoto kaanja menkejanj-waaajonj mono ejemba tuunja tuunja yonoo jaagianonj kema asuginj kaniaga injsaamba.” 5 Kourutanonj mende moma laarinj munj tompinj laligogitiwaaajonj ama kaenj lanj ijogi.

6 Kaenj ijogi kokaenj injjoro, “Niinonj uuwaa gawonj asuganonj memanjatiwaa kambananonj mende kanj kuuro laligojento, onoo kambanganonj mono suulanj kembutiwaa so eja. 7 Balonj ejembanonj kazi ama onjombombaaajonj amamaankejuto, niinonj iyonoo nana-memengia bologa injsaama nanjonj jewe mojuutiwaaajonj mono nii kazi ama nomakeju. 8 Kemanjatiwaa kambananonj mende kanj kuuja. Kawaaajonj niinonj korisoro kendonj kokanonj mende umanja. Niinonj mirinonj rabe onjononj saanonj kema uma aisoowu.” 9 Qaa kaenj injijonj Galili prowins uutanonj toroqen laligoro. Kianj.

Jiisasnonj teuteuhalihali korisorononj laligoro.

10 Jiisaswaa kourutanonj teuteuhalihali kendombaaajonj kengito, anjo mirinonj rama kanagenj asuganonj qaagoto, asanjonj kema Jerusalem uro.

11 Juuda yonoo jotamemeurugianonj korisoro kambananonj Jiisaswaa jaaya monjgama qisiqisi ama kokaenj jegi, “Eja ii dakanonj raja?”

12 Ejemba tuunj yonononj batugianonj Jiisaswaaajonj sanje qaa mamaga jegi. Tosianonj “Eja ii awaa soro,” jegito, tosonianonj kokaenj jegi, “Qaago! iinonj mono ejemba tuunjeleembe enkalolonj ama menj onono kaamaa koloonkeju.”

13 Kaanjanj lanj jegito, Juuda jotamemeya yonoojonj toroko moma laligogitiwaaajonj monjonj iwaa qaaya asuganonj mende jero. Kianj.

Jiisasnonj anjaa kania ejemba kuma onono.

14 Kendonj korisoro biiwianonj laligogi Jiisasnonj jiwowonj jigo totonj uutanonj uma kanainj ejemba kuma onono. 15 Kuma onono Juuda yonononj walingonj kokaenj jegi, “Eja koi momo jake uutanonj mende uma kilerj Bunja Terewaa kania nomaenj moma sororogoj?” Kaenjanj walingogi.

16 Walingogi kokaenj injjoro mogi, “Momo Bunja jenkejenj, niinonj iikawaa Toya mende koloojenj. Neeno qaagoto, wasinj nonoti, niinonj mono iwaa momoya menjanj jenkejenj. 17 Ejemba monjonj Anutuwaa uusiinja otaanj ama memambaaajonj moji, iinonj momo qaa jewe iikawaa Toya morononj kolooji, ii moma kotowaa. Anutunonj Bunjaya noo uunanonj ano asugija me neenaa unaaajonj qaa lanjanj jenkejenj?”

18 “Monjonj iyanjaa uutaanonj romonjonj qaa jenkeji, iinonj anjo qabunjayawo koloomambaaajonj moja. Kaenjanj mojata, wasiwasi eja monj toyanonj qabunjayawo koloowaatiwaaajonj kaparanj konji, iinonj mono jotamemeya honjabaonja gbingbaonja qaa kolooja. 19 Moosesnonj Kana qaa ama onjonota ii eja me qaago? Ii ejato, onoononga monjonj ii mende tenj

* 7:2: Lew 23.34; Dut 16.13 * 7:2: Teuteuhalihali ii kokaenj: Wain gawongianonj kema gere senja menj kuunjanj qen iikanonj enj weenjanj 8 aisoonjanj kendonj rama laligogi. Weenjanj kononganonj korisoro uuta anjgi. Wala eenjanonj balonjanj qararanjanjkonjanonj gbani 40 kawaa so opo kuungianonjanj enjanj kanjanj laligogiti, ii romonjonjanj aisoogi. Lew 23.33-36, 39-43; Dut 16.13-15

koma otaankeja. Onjo mono naambaajon kaparanj koma nii nuwombaajon romongoju?”

²⁰ Kaenj injjoro moma ejemba tuuj yonononj kokaenj meleengi, “Omejilanonj mono uuganonj kemenj nanja. Morononj kaparanj koma gii gumambaajon romongoja?”

²¹ Kaenj meleengi injjoro mogi, “Niinonj angoletoto motoonggo mewe onjo korebore aarunj kiko qeju. ²² *Moosesonj selegianonj Anutuwaa aiwese kotowombaajon jej kotonj ononoti, oo Moosesonj ii wala mende jej kotoroto, ambosakonjurunana yonononj ii kanainj menj laligogi sili ii nonoononj karo Sabat kendononj kaanagadeenj eja selegia kotonkeju.

²³ * “Anana Mooseswaa Kana qaa waleeninj singisonggo koloowabotiwaajonj kotakota mojonj. Ii mojonoto, qaa ii qetama Sabat kendononj kaanagadeenj eja selegia kotonj kilenj onoangia mende jej aonj silemale laligoju. Kaenj laligojuto, niinonj eja jumuna Sabat kendononj menj qeangonj mubeti, iikawaajonj mono naambaajonj nii yon jej nonju? ²⁴ Onjo ejemba selegia iikayadeenj iima iikaanja kanonj bakasasanj gosinj qaa lan jej tegonkejuti, ii mono mesaowu. Ii mesaonj uugia tororo moma gosinj qaa honagadeenj jej tegowu.” Kianj.

Jiisasnonj Hamoqeqe Toya koloaja me qaago?

²⁵ Jerusalem toya yononongga tosianonj kokaenj jegi, “Eja kaparanj koma qewombaajonj romongojuti, iinonj mono ii me? ²⁶ Iibu, iinonj ejemba jaagianonj asuganonj qaa jero mende jej muju. Kawaajonj eja koi kanonj Hamoqeqe Toya Kraist koloaji, qaa ii honja galenkonkonj eja yonoo gejagianonj kemero moju me qaago? ²⁷ Hamoqeqe Toya Kraistnonj kawaatiwaajonj jej kouma laligogiti, iinonj ‘Daenkaya koloowaati, ii monjonj monj mende mobaa,’ jejuto, eja koi kanonj daenkaya kolooroti, ii saanonj mojonj.”

²⁸ Kaenj aminj mogi Jiisasnonj jiwowonj jigowaa totonj uutanonj nama aroya menj metaama kuma onoma qaa kokaenj jero, “Onjo noojonj kokaenj jeju, ‘Eja ii moma munj gomanja dakanongga ii saanonj mojonj.’ Neenaa ku-usunj qaganonj mende koloonj nanjenj. Wasinj nonoti, iinonj wasiwasi Toya honja kolooro ii mende moma kotonj munj laligoju. ²⁹ Iinonj wasinj nono iwanonongga kamaawetiwaajonj ii saanonj moma mujenj.”

³⁰ Kaenj jero ii menj somongowombaajonj mogito, kambananonj mende kanj kuurotiwaajonj ama monjonj selianonj mende mero. ³¹ Kaenj mogito, ejemba tuuj somata yononongga mamaganonj moma laarinj munj kokaenj jegi, “Kraistnonj kawaati, iinonj mono eja koi uugunj angoletoto menj laligowaa me nomaenj? Kaenj tanijaan koloaja.” Kianj.

Jiisas menj somongowutiwaajonj nagu galenj wasinj ononj kagi.

³² Ejemba tuuj yonononj Jiisaswaaajonj kaenj niinongginonj jej jenonkooli angiti, ii Farisii (Kana qaawaa kaparankonkonj) yonononj mogi. Ii moma jigo gawonj galenj yonowo nama kiropo galenj (sikiriti) tosaanja wasinj ononj menj somongowombaa kagi. ³³ Kagi Jiisasnonj kokaenj jero, “Niinonj onowo kambanj torodaamonj toroqenj laligomanja. Ii laligonjo onomesaonj wasinj nono kamaawetiwaanonj eleema umanja. ³⁴ Ube iwaanj nama laligowuto, nii mende mokoloonj nombuya. Niinonj gomanj laligomanjati, onjo iikanonj kawombaajonj amamaawuya.”

³⁵ Kaenj jero Juuda jotamemeya yonononj batugianonj kokaenj amigi, “Nono mokoloonj mubombaajonj amamaawonja,” jeja. Iikawaajonj mono

* 7:22: Jen 17:10; Lew 12:3   * 7:23: Jon 5:9

dakanon umambaaon jeja? Juuda ejemba tosanon deema kantri tosanon kema Griik yonoo batugianon laligojuti, mono iyonoonon kema Griik ejemba kuma onomambaaon moma jeja me? ³⁶ Qaa kokaen jeja, 'Iwaan noma laligowuto, nii mende mokolon nambu,' ano qaa mon kokaen jeja, 'Niinon goman laligomanjati, onjo iikanon kawombaaon amamaawuya.' Qaa woi yoroo kanagara nomaen?"

Laaligo kotigaa apuyanon mono jaaya toon koubaa.

³⁷ *Kaen amigito, kendon aisoogiti, iikawaa ween konoga somata kanon kan kuuro Jiisasnon nama kotakotagadeen qama kokaen jero, "Monjon apuwaajon moji, iinon mono noonon kan newa. ³⁸ *Bunja Terenon qaa mon kokaen oogita eja, 'Monjon nii moma laarin nonji, iwaa uutanonga laaligo kotigaa apuyanon mono toon sasagon koumakebaa.'" ³⁹ Kaen jeroto, qaa ii Unja Toroyaajon sare ama kokaen jero, "Daen onjonon nii moma laarin nonjuti, onjonon mono Unja Toroya bunja qen aon laligowuya." Anutunon Jiisas namonon laligorotiwaas so Siwewaa asamararanja mende muro laligoro. Iikawaaajon Unja Toroya mende wasiro kamaan uugianon kemero een laligogi. Kian.

Ejemba batugianon deendeen kolooro laligogi.

⁴⁰ Jiisasnon kaen jero ejemba tuun somata yonoononga tosanon qaa ii moma kokaen jegi, "Eja koi kanon mono onaga gejatootoo eja asugiwaati-waaajon jegiti, mono ii kolooja."

⁴¹ Tosianon jegi, "Iinon Hamoqeqe Toya Kraist kolooja." Kaen jegito, tosanon qewagon jegi, "Kraistnon mono nomaen Galili prowinsnonnga kanaga? Ii mende sokonja. ⁴² *Bunja Terenon kokaen jeja, 'Kin Deiwidnon Judia prowinswaa taon melaa Betlehem kanon laligoroti, Kraistnon iikanonja koloon Deiwidwaa gbiliuruta yonoononga mon koloowaa.'" ⁴³ Kaen kaen lan jegi ejemba tuun yononon Jiisaswaaajon ama juma deengi. ⁴⁴ Yonoononga tosanon men somonogowombaaajon mogito, monjon selianon mende mero. Kian.

Juuda galen yononon Jiisas mende moma laarin mug.

⁴⁵ Jiwowon jigowaa kiropo galen (sikiriti) yononon eleema jigo gawon galen ano Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) yononon kagi kokaen jen ononji, "Onjo naambaaajon ii mende men kaju?"

⁴⁶ Jen ononji kokaen meleengi, "Eja iikanon qaa jenkeji, monjon kaman monjon qaa tania kaanja mende jero."

⁴⁷ Kaen meleengi Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) yononon qisin jen ononji, "Onjo kaanjadeen enjalolon men onono laligoju me? ⁴⁸ Galenjonkon eja nonoononga monjon mono ii mende moma laarin muro. Ano Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) nonoononga monjon mon uuta iwaanon baagen meleeno me qaago? ⁴⁹ Kaen qaago totoonto, ejemba tuunjelemba Mooseswaa Kana qaa mende moma koton Jiisaswaa qaa moma gadokopa qaa lan jenkejuti, iyonoonon qaa senja ii mesaowonja! Anutunon mono ii qasaaan onono tiwilaawuya."

⁵⁰ *Kaen jen ononji eja qata Nikodeemus wala Jiisaswaanon karo gambanmaban qaa muroti, iinon kaanagadeen iyonoononga mon koloon batugianon rama kokaen injjoro, ⁵¹ "Eja monjon singisonjo anoti, ii mende qisinin jero momago kilen gosinin sokonja me qaago? Mende gosin qaaya

een lan jey tegowonjati een, mono anono Kana qaanana qewonja me? Ii mende sokombaa.”

⁵² Kaen jero moma kokaen meleema mugi, “Gii kaanagadeen Jiisas kaanja meleema Galili ganda ejaga koloojan me? Galili prowinsnonga gejatootoo eja monj mende koloowaati, ii mojonj. Kaya ii geenjo Buja Tere weenjon kania monjgama moma kotowa.” ⁵³ Kaen jenonkooli ama juma deema mirigianonj kenji. Kianj.

8

Emba monjonj serowilij ano mokoloogi.

¹ Mirigianonj kenggito, Jiisasnonj kema Oil gere baananonj uro. ² Uma en gomanj ano umugawodeenj mombo eleema jiwowonj jigiononj uro ejemba tuunj kuuya kanj liligonj mugi kamaanj rama kuma onjono.

³ Kuma onjono Kana qaawaa boi ano Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonjononj emba monj wama iwaanonj kagi. Emba iinonj serowilij mero iikawaaonj menj somongogiti, ii wama tuunj jaagianonj anji.

⁴ Jaagianonj ama Jiisaswaaonj jegi, “Boi, emba koi kanonj olonkalu ama mero mono iikanondeenj mokoloonj menj kajonj. ⁵* Mooseswaa Kana qaanonj emba kaanja ii jamononj gilij qeninj komuwaatiwaaonj jenj kotonj nononota eja. Kaen ejato, giinonj iwaaonj nomaenj jewaga?”

⁶ Kaen jey iikanonj mondonj Jiisas qaawaa timbinonj horoninj amamaaro kania mokoloonj qaa jakeyanonj ama qewombaajonj jegi. Kaen jegi usugonj kamaanj borianonj tere monj namononj ooro.

⁷ Ooroto, toroqenj kaparanj koma qisinj mugi hak otaama waama dindinja nama kokaen injjoro mugi, “Onjonoonga monjonj singisonggo monj mende ama laligoji, iinonj mono saanonj jamo mutuya menj gilij qewaa.” ⁸ Kaen injjoro mugi mombo usugonj kamaanj tere mombo namononj ooro.

⁹ Jiisasnonj qaa jeroti, iikanonj onjoma somonjoro iyanggia singisongogia gamuyawo anjgiti, ii Anutunonj qendeema iyanggia uugianonj nanjonj jero isinjosongia qaono. Iikanonj qaono qaa bok nanji wangianonj wala onjomesaonj keno iwaa qerewenjononj gematanonj keno tosaanja motomotoonj yonjononj kokomomola menj kuuya kendaborogi. Konoganonj keno Jiisasnonj penjonj kuunj raro embanonj yanjodeenj iwo nano. ¹⁰ Jiisasnonj otaama waama dindinja nama emba ii iima kokaen ijoro, “Emba, gii qaa jakeyanonj ama gombombaajonj jejuti, iyonjononj mono daengenj gii geenja nii neena kenju? Yonjonoonga monjonj nama gii komuwagatiwaa qaaya mende jenj tejoja me?”

¹¹ Ijoro moma meleeno, “Oo Ponj, monjonj mende jenj tegonj nonja.” Kaen meleeno ijoro, “Niinonj kaanagadeenj gii mende jenj tegonj gonjenj. Gii mono keteda koi kanainj singisonggo mombo mende ama laligowa.” Kianj.

Gomanj so ananaa asasaganana ii Jiisas.

¹²* Jiisasnonj qaa mombo toroqenj kokaen injjoro mugi, “Niinonj ejemba gomanja gomanja rama kenjuti, onjoo asasagagia koloojenj. Monjonj nii notaanj kawaati, iinonj mono pangamanonj umbuqumbulanj mende kuunj laligowaato, laaligo kotigaa asasaga iikawaa uutanonj laligowaa.”

¹³* Kaen injjoro Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonjononj kokaen ijogi, “Geengodeenj kaniaga nanjonj jenj asarinkejani, iikaanja ii mende sokonja. Qaago.”

* 8:5: Lew 20.10; Dut 22.22-24

* 8:12: Mat 5.14; Jon 9.5

* 8:13: Jon 5.31

14 Kaen ijogi kokaen injjoro, “Niinon daakaya kamaan kaweti ano dakanon kema umanjati, ii modaborojen. Kawaajon neeno kania nañgon jen asarinkejen, qaa ii mono saanon sokonja. Ii sokonjato, onjo noo kania ii onjon mende moma kotoju. 15 Onjonon ejemba selegia iikayadeen iima iikaanja kanon bakasasan gosin onoma qaagia tondju jen tegonkejuto, niinon ejemba mombaa qaaya mende jen tegonkejen.

16 “Nii neenodeen mende laligojento, Ama wasin nono kaweti, iinon mono niwo nano laligojo. Iikawaajon mombaa qaaya jen tegowenagati een, ii mono dindinagadeen gosin soyanon jen tegowenaga. 17 *Woinon qaa monj uumotoon ama nañgon jeri kotiinkeja. Qaa ii onjo Kana qaanon kaanagadeen oogita eja.

18 “Niinon neenaa kania nañgon jenkejen ano Ama wasin nonoti, iinon kaanagadeen noo kania nañgon jenkeja. Kawaajon woi koloojo iikanon saanon kotiin sokondaboroja.”

19 Jiisasnon kaen jero moma kokaen qisin mugi, “Goo Manga ii dakanon laligoja?” Qisin mugi meleeno, “Onjo nii ano Manga noroo kania nara mende moma laligojo. Onjo noo kania moma kotowuyagati een, mono noo Manga kaanagadeen moma mubuyaga.”

20 Jiisasnon jiwowon jigowaa nandun durj kosianon nama ejemba kuma onoma qaa ii jero. Ii jeroto, kabananon mende kanj kuurotiwaaajon ama monjon ii mende menj somongoro. Kianj.

“Dakanon umanjati, onjo iikanon ubombaajon amamaawuya.”

21 Jiisasnon qaa monj kokaen toroqen injjoro, “Niinon onomesaon kema laligowe onjo nii mongama noma laligowuya ano singisonjo angiti, iikanon qokotaan nama koomu kombombanja komuwu. Iikawaajon dakanon umanjati, onjo iikanon ubombaajon amamaawuya.”

22 Juuda jotamemeya yononon ii moma jegi, “Kokaen jeja, ‘Dakanon umanjati, onjo iikanon ubombaajon amamaawuya.’ Qaa ii nomaen? Aro aommbaajon jeja me?”

23 Kaen jegi injjoro, “Onjo namo kokawaa toya koloon laligojuto, niinon goman balonj eukawaa bunaga koloojen. Onjonon balonon koloon namo kokawaa bunaga koloon laligojuto, niinon waladeen namo koi kanon mende koloowe. 24 Mende koloon laaligowaa kania kamban saligonj koubeti, niinon mono ii koloojen. Noojon kaen mende moma laarijuti een, mono singisonjo angiti, ii mende mesaon iikanon qokotaan nama koomu kombombanja komuwuya. Kania iikawaajon ama kokaen injjowe moju, ‘Onjo singisonjo angiti, mono iikanon qokotaan nama koomu kombombanja komuwuya’. Qaa ii onjonon.”

25 Qaa ii moma kokaen qisin mugi, “Gii mono moroga koloojan?” Qisin mugi meleeno, “Kania inisaambe modaborojuti, niinon mono ii koloojen.

26 Niinon onjojon qaa mamaga saanon toroqen jewenaga ano singisonjo mamaga angiti, iikawaa qaaya saanon jen tegowenagato, wasin nonoti, iinon mono noo wasiwasi Tona hona kolooja. Iinon qaa jero iwaanonga moma kouma laligojen, niinon mono qaa ii asuganon jewe gomanja gomanja yononon momakebuya.”

27 Kaen meleenoto, Amawaajon qaa toroqen jeroti, iyononon ii mende moma asarigi. 28 Jiisasnon toroqen kokaen injjoro, “Niinon laaligowaa kania kamban so laligonj koubeti, mono ii koloojen. Iikawaa kania ii kanagen saanon moma asariwuya. Niinon iwoi monj neenaa esunanon me neenaa unaaajon mende amakejento, Amananon qaa kuma noma

* 8:17: Dut 19.15

laligoroti, mono iikawaa so qaa jena koi jenkejen. Qaa kota woi iikawaa kania ii kanagenj moma asariwuya. Onjo Siwe gomambaa Eja Honja kosigogi eu uma komuwaati, kambanj iikanonj ii saanonj moma asariwuya.

²⁹ Wasinj nonoti, iinonj mono niwo nano laligojo. Nanamemenj moro sokoma munkeji, niinonj mono suulanj ii amakejen. Kawaajonj iinonj mende nomesaoro neenodeenj mende laligojen.”

³⁰ Qaa kaenj jerotiwaaajonj ama ejemba mamaganonj uugia meleema Jiisas moma laarinj mugj. Kianj.

Aabahambaa gbiliuruta qolonmolonjgoya ano Jiisas.

³¹ Jiisasnonj Juuda ejemba tosianonj moma laarinj mugiti, iyonjoonj qaa kokaenj injjoro, “Noo Bunja qaananonj uugianonj kemero kanonj qokotaanj silia qenj nanjuti eenj, mono onjanonj noo gowokouruna kolooju. ³² Kaenj laligonj qaa honjaa kania moma kotogi Bunja qaa honjanonj onjo bologagiaa kasanongga isama onjono solanja (frii) koloonj laligowuya.”

³³ *Kaenj jero moma meleema kokaenj jegi, “Nono Aabahambaa gbiliuruta laligonj kanageso walaga koloojonj. Kawaajonja eja mojnnonj kasa gbado menj nonono laligojonjwaaajonj jejanj, ii qaago. Nono mono kambanj mojnnonj kamaanqeqeta kaanja mende koloonj laligoninj. Ano gii nomaembaajonj ama kokaenj jejanj, ‘Kasanongga isama onjono solanja koloonj laligowuya?’ Qaa ii mende sokonja.”

³⁴ Kaenj jegi kokaenj meleema onjono, “Niinonj qaa honja toonj monj kokaenj injjowe mobu: Singisonjgo anjuti, kuuya iyonjononj singisonjgowaa welenqeqe omaya tawagia qaa laligogi iikawaa kasanonj kokosiinj onjmakeja.

³⁵ Kokosiinj onjmakejato, welenqeqenonj toyaa miri uutanonj kambanj so mende laligonj ubaa. Iyanjaa Merianonj saanonj mirianonj kambanj tetegoya qaa laligowaa.

³⁶ “Merianonj bologaa kasanongga isama onjono solananiwuti eenj, onjononj mono onjanonj kasa gbadoya qaa solanja (frii) koloonj laligowuya. ³⁷ Onjo Aabahambaa gbiliuruta laligojuti, mojentonj, bologanonj uugia gojonjiwaaajonj noo Bunja qaananonj qososoniinj onjoma kondondongonj kamaankeja. Kania kawaajonj mono kaparanj koma nii nuwombaaajonj moju. ³⁸ Niinonj Amanaa kooronjanonj laligonj iwoi iima laligonj koubeti, iikawaa qaayaga jenkejen. Onjononj kaanagadeenj manjianonj qaa injjoroti, iikawaa so amakeju.”

³⁹ Jiisasnonj kaenj meleema onjono kokaenj jegi moro, “Aabahamnonj mono ananaa asa-ambonana kolooja.” Kaenj jegi moma jero, “Onjo Aabahambaa gbiliuruta koloojuwuyagati eenj, mono iwaanonj nanamemenj otaagi sokonaga. ⁴⁰ Iikawaa tania kokaenj kolooja: Niinonj Anutuwaajonj jetanongga qaa moma iikawaa so qaa onjabanja ii jewe momakeju. Kambanj kokaamba onjo kaparanj koma eja nii nuwombaaajonj mojuto, Aabahamnonj kaanja mende ano. ⁴¹ Onjonaajiaa manjurugiaa nanamemenjgia iikayadeenj otaanj laligoju.” Kaenj jero ijogi, “Serowilinj kananonj koloonj manjnana qaa (gua mera) mende koloojonto, Manjanawo laligojonj. Anutu iyanja motoonjgononj mono manj koma nononja.” Kianj.

“Onjo Kilenjaa Toyaa bunja kolooju,” jero.

⁴² Jiisasnonj kokaenj injjoro, “Anutunonj anjo manj koma onjonagati eenj, niinonj iwaanongga kamaanj koloojowetiwaaajonj mono saanonj nii uu jopagonj nombuyaga. Neenaa esunjonj nemunj kono mende koloojoweto, Anutunonj wasinj nono kamaanj laligojen. ⁴³ Qaa jenkejenj, ii naambaajonj moma

* 8:33: Mat 3.9; Luuk 3.8

asariwombaaajon bimoonkeju? Noo qaananon uugia undeenjiwaaajon ii moma kotowombaaajon mojogia tiiro zizi togonkeju. Kawaaajona ii moma asariwombaaajon amamaankeju?

44 “Mono mangia Bologa Toyaa bunja kolooju. Siingia kombombananon mono mangiaa siija bologa otaawutiwaaajon eja. Iinon kanakanaiyanonga ejemba ujugi koomu ejaga koloon kouma laligoja. Qaa honanon uutanon mende nanjiwaaajon ama qaa hona uugun siliqalu nanja. Qolomolon jeje ejaga koloon qolomolon jejewaa wan koloojiwaaajon qolomolon jenkeji, ii mono anaa uutaajon jenkeja.

45 “Iinon qolomolon jenkejato, niinon qaa hona jenkejeni, onjo iikawaaajon nii mende moma laarin nomakeju. 46 Onjo kuuyanon noo kaniana kokaen gendeembombaa amamaankeju: Iinon singisonjo ano qaayawo laligoja. Kaniana iikaya monjanjuto, niinon qaa hona jenkejeni, ii mono naambaaajon mende moma laarin nonju?

47 “Monjon Anutuwaa bunja kolooji, iinon mono Anutuwaanon qaa geja ama momakeja. Onjo Anutuwaa bunja mende koloojutiwaaajon ama qaa ii mende moma asarinkeju.” Kian.

Jiisasnon iyanjaajon nomaen jokolooro?

48 Jiisasnon Juuda ejemba yonoo kanagia injisaano kitia meleema kokaen ijogi, “Gii Samaria prowinswaa siliqalu ejaga koloona omenon uuganon kemero laligojan. Kaen jenin sokonja me qolonjojon, ii saanon geengjo jena mobon.”

49 Kaen ijogi kokaen meleeno, “Omenon uunanon mende kemero laligojen. Nii Amanagadeen goda qen mun laligowe ononon kilen nii gamu qen nomakeju. 50 Kaen amakejuto, neeno qabunanawo koloomambaaajon janjarin mende riinkejen. Motoonjonon kaan koloomambaaajon manjaya qen laligoja. Eja iinon motoonjo gosin noma ‘sokonjan,’ jen jen tegon nomakeja. 51 Niinon qaa hona toon mon kokaen injijewe mobu: Monjon noo Bunja qaana ten koma otaankeji, iinon mono kamban monjon koomu kotigaa bunja mende koloowaa.”

52 Kaen meleeno Juuda jotamemeya yononon Jiisas kokaen jegi moro, “Aabraham ano gejatootoo ejemba yononon komugi ano giinon kilen kokaen jena sisau kolooja, ‘Monjon noo Bunja qaana ten koma otaankeji, iinon kamban monjon koomu kotigaa bunja mende koloowaa.’ Kaen jenanjiwaaajon gii ome monjon uuganon kemero laligojan. Ii keteda koi saanon moma asarijon. 53 Nonoo bejnana Aabraham komuroti, giinon mono ii uugun iwaa somataya koloojan me? Gejatootoo yononon kaanagadeen komugi. Gii geengaaajon mona uro ‘Somata moroga koloojen?’ jen mojan?”

54 Kaen jegi moma kokaen meleeno, “Neenaajon mobe uro Anutuwaa akadamyaa ii neeno bunja qen aowenagati een, qabunana ii mono kikisi kaana koloonaga. Amananon iyanaa akadamyaa nonotiwaajon ama qabunanawo koloon laligojen. Ononon iwaajon ‘Nonoo bejnana Anutu kolooja,’ jeju. 55 Ononon kania ii saanon mende moma kotonkejuto, niinon ii saanon moma mujen. ‘Ii mende moma mujen,’ jenenagati een, mono onjo kaana tiliqili eja koloowenaga. Nii eja kaana mende koloojento, ii saanon moma mujen ano iwaa qaaya ten komakejen. 56 Onoo bejgia Aabrahamnon nii namonon kamaan laligomanjiwaaajon mamboma kamban ii iimambaaajon uu korisoro moma laligoro. Kamban kokaamba Siwenon laligon kotiuro niinon asugiwe noo kambana ii iima kawaaajon aisooro.”

⁵⁷ Kaen meleeno Juuda jotamemeya yoŋonoŋ kokaen jegi moro, “Gbaniga 50 mende ugun iikawaa baatanonŋ laligojanŋ ano ‘Aabraham iibe,’ jena mende sokonja.”

⁵⁸ Ii moma injoro, “Niinonŋ qaa honja toonŋ monŋ kokaen injijowe mobu: Aabrahamnonŋ mende kolooro niinonŋ mono kambanŋ kanonŋ laligowe.”

⁵⁹ Kaen jero moma jamononŋ gilinŋ qewombaaŋonŋ jamo amboranŋonŋ megito, Jiisasnonŋ asanŋonŋ jiwowonŋ jigowaa toonŋa mesaonŋ olonŋ koma keno. Kianŋ.

9

Jiisasnonŋ eja jaagoo monŋ menŋ qeangoro.

¹ Jiisasnonŋ toroqen kana kema eja monŋ nemunŋaa goronŋ uutanonŋga jaagoo kolooroti, ii iiro. ² Ii iiro gowokourutanonŋ qisinq munŋ jegi, “Somatanana, iinonŋ mono morowaa singisonŋgo-waajonŋ ama jaagoo kaanŋa kolooro? Iyanŋaa singisonŋgowaajonŋa me nemunŋmanŋa yoroŋo singisonŋgowaajonŋa?”

³ Jegi kokaen meleeno, “Anŋo singisonŋgo monŋ mende ano nemunŋmanŋanonŋ singisonŋgo mende anito, Anutuwaŋa ku-usunŋanonŋ iwaŋa laaligoyanonŋ asuganonŋ asugiwaatiwaajonŋ kaanŋa kolooro. ⁴ Weenŋ asarinŋ ejiwaa so mono wasinq nonoti, iwaanonŋ gawonŋ pondanŋ menŋ laligowonŋa. Gomanŋ tiiwaati, iikanonŋ kuuya gawonŋ mewombaaŋonŋ amamaawonŋa. ⁵ *Niinonŋ namononŋ laligomanŋatiwaa so gomanŋa gomanŋa onŋoo asasagagia koloonŋ asarinŋ laligomanŋa.”

⁶ Kaen jenŋ balononŋ sulaaro kemero gbakonŋ meleema eja jaagowaa jaayanonŋ timimearo. ⁷ Timimeanŋ kokaen jenŋ kotoro, “Gii mono Siloam apu anŋononŋ kema jaaga songbambaa.” (Siloam qa ii ananaa qaanonŋ Wasiwasi eja.) Kaen jenŋ kotoro kema jaaya songbano tooro uuro asariro eleema mirianonŋ karo.

⁸ Kaen karo alauruta kosianonŋ laligogiti ano tosianonŋ wala nene iwoiwaaŋonŋ welema onŋoma laligoro iigiti, iyonŋononŋ ii iima jegi, “Jaagoo eja nenewaa welema rama laligoroti, eja iinonŋ me?”

⁹ Tosianonŋ jegi, “Eja inaa ii.” Tosianonŋ jegi, “Qaago, kaitania ii kaanŋa koloŋoŋato, iinonŋ qaago.” Kaandeenŋ kaanŋ jegi anŋo jero, “Niinonŋ mono iiga koloŋonŋ.”

¹⁰ Kaen jero kokaenŋ qisigi, “Jaaga mono nomaenŋ ana tooja?”

¹¹ Qisigi kokaenŋ meleema injoro, “Eja qata Jiisas qamakejuti, iinonŋ sulaaro balonŋ gurujuyanonŋ kemero meleema jaananonŋ timimeanŋ jenŋ kotonŋ kokaenŋ jero, ‘Gii mono Siloam apu anŋononŋ kema jaaga songbambaa.’ Kaen jero apu iikanonŋ kema jaana songbambe tooro uuwe asariro.”

¹² Kaenŋ meleema onŋono kokaenŋ qisigi, “Eja ii dakanonŋ laligoja?” Qisinq mugiq “Mende mojenŋ,” jero. Kianŋ.

Farisii yoŋonoŋ jaaya toorotiwaajonŋ qiqisi anŋi.

¹³ Eja jaagoo laligoroti, iinonŋ “Mende mojenŋ,” jero ejembanonŋ ii wama Farisii (Kana qaawaa kaparanŋkonŋonŋ) yoŋoononŋ kenŋi. ¹⁴ Jiisasnonŋ sulaayanonŋ balonŋ gurujuyawononŋ meleema jaayanonŋ timimeanŋ metooroti, ii mono Sabat kendonŋ kambanŋanonŋ mero. ¹⁵ Kawaaŋonŋ Farisii yoŋonoŋ kaanŋagadeenŋ kokaenŋ qisinq mugiq, “Jaaga mono nomaenŋ ana tooja?” Qisinq mugiq kokaenŋ meleema onŋono, “Eja iikanonŋ mono sulaayanonŋ balonŋ gurujuyawononŋ meleema jaananonŋ timimearo kema jaasewana songbama jaana uuwe asarija.”

* 9:5: Mat 5.14; Jon 8.12

¹⁶ Kaen meleema onono Farisii yonoononga tosonianj jegi, “Eja iikanonj Sabat kendonj kotogoji, iikawaajonj mono Anutuwaanonj ejaga mende kolooja.” Tosianonj jegi, “Kaanj qaago! Eja doogoya mononj mono nomaenj ama angoleto kaanja memambaajonj kotiinaga?” Kaanj kaanj jen iyangia juma deenji.

¹⁷ Kaen deema eja jaagoo iikawanonj mombo eleema kanj jegi, “Jaaga metooroti, iwaajonj mono nomaenj jewaga?” Kaenj jegi “Gejatootoo ejaga kolooja,” jero.

¹⁸ Kaen jero jaaya honaga goorota tooro uuroti, Juuda jotamemeya yonononj ii mende moma laarigi. Mende moma laarinj uuwoi nama nemunjanja horonj oronji kari. ¹⁹ Kari kokaenj qisinj oronji, “Eja koi oroo meragaraga me qaago? ‘Jaagoo kolooro,’ jejaoto, nomaenj ama keteda koi jaaya uun iija?”

²⁰ Qisinj oronji kokaenj meleeni, “Eja koi noroo meranaraga kolooja ano jaagoo kolooroti, ii saanonj mojo. ²¹ Ii mojoto, nomaenj ama keteda koi jaaya tooro uun iiji, ii mende mojo. Morononj jaaya metooro uuji, noro kaanjagadeenj mende mojo. Kokoga qaago, mono somariinj gowia jorakaanaga ano momakootoyawo kolooja. Kawaajonj mono iyanjaajonj qisigi kaniaya saanonj jewaa.”

²² Juuda jotamemeya yonoojonj toroko moma kaenj injjori. Yonononj batugianonj qaa kokaenj somonjonj uumotoonjo ama nanji, “Mononj ‘Jiisas Hamoqeqe Toya Kraist kolooji,’ kaenj jen asugiwaati eenj, ii mono qamakooli miri tuunj somatanongga konjoma mubonja.” ²³ Qaa kawaajonj ama kokaenj injjori, “Kokoga qaago, ii uugejiawo. Kawaajonj mono iyanja qisinj mubu.”

²⁴ Kawaajonj eja jaagoo laligoroti, ii mombo horogi karo kokaenj jegi moro, “Eja ii singisonjo ejaga kolooja, ii mojonj. Iikawaajonj mono Anutuwaajonj gabunajaya mepeseena akadamyawo kolooro sokombaa.”

²⁵ Ii moma kokaenj meleeno, “Singisonjo ejaga kolooja me qaago, niinonj ii mende mojen. Motoonjo kokaenja kaya mojen: Niinonj jaagoo laligoweto, keteda koi kanonj saanonj uun iijen.”

²⁶ Kaenj meleeno kokaenj qisinj mugij, “Naa iwoiga ama gonja? Jaaga mono nomaenj metooja?”

²⁷ Qisinj mugij kokaenj meleema onono, “Niinonj mono meleema ononjento, onononj qaa jejenjati, ii mende mojuja. Naambaajonj ii onja kosiga mombo jewe mobombaaionj kaparanj konju? Onononj mono kaanjagadeenj iwaa gowokouruta koloowombaaionj moju me qaago?”

²⁸ Kaenj meleema onono mepaqepae ama uuqeqe qaa tokoronkota kokaenj jen mugij, “Gii mono iwaa gowokoyaga koloojanto, nonononj Mooseswaa gowokourutaga laligojonj. ²⁹ Anutononj Mooses Bunja qaa muroti mojonj, eja iikanonj mono iikanonja me kanonja kolooroti, ii mende mojonj.”

³⁰ Kaenj jegi qaa kokaenj injjoro, “Iinonj dakaya kolooroti, onjo iikawaajonj kaanjadeenj tompiririnj ama kiko qejutiwaajonj moma walingojen. Onanonj walingojento, kilenj noo jaana metooro saanonj uun iijen. ³¹ Ejemba doogoya yonononj Anutu qama kooligi mende moma onjomakeja, ii mojonj. Ii mojonj, mononj Anutu goda qen munj uusiiija otaankeji, iwaanonj qamakooli mono geja ama momakeja. ³² Monj jaagoo kolooro mononj kanj jaaya metooroti, sundu kaanja ii walagadeenj mende moma laligoninj. Siwe balononj koloori, kambanj iikanonja kanainj kouma kete laligojonj, iikanonj sundu kaanja monj mende moninj. ³³ Anutuwaanongga mende kanagati eenj, iinonj mono iwoi kaanja memambaajonj amamaanaga.”

³⁴ Kaen jero moma kokaen jen mugi, “Nemuṃmanganonj singisonḡowo laligori gii singisonḡo kuuya kawo koloon somariina ano giinonj kete nono kuma nonomambaajon mojan. Ii mende sokonja.” Kaen jen muṃ konjonḡi seleenḡen kamaaro. Kianḡ.

Uuwaa jaanonj gooro kematou-kantou ama laaligo.

³⁵ Konjonḡi seleenḡen kamaaroti, qaa iikanonj Jiisaswaa gejianonj kemero moma eja ii mokoloonj kokaen ijoro, “Gii Anutuwaa Meria moma laarin mujan me qaago?”

³⁶ Kaen ijoro kokaen meleema qisiro, “Oo Somatana, eja ii morononj? Ii jena momago ii saanonj moma laarinj mumana.”

³⁷ Meleeno kokaen jen kotonj muro, “Gii kokaen uun niiba. Giwo qaa jejenj, eja ii mono niinonj koloojen.”

³⁸ Ii moma jero, “Oo Ponj, nii moma laarinj gonjen.” Kaen jen usugonj qama koolinj muro.

³⁹ Jiisasnonj jero, “Niinonj ejemba gosinj qaagia jen tegomambaajon ama kamaan namononj kolooewe. Noojonj ama tosonianj jaagoo koloojuti, yonḡoo jaagia tooro saanonj uun iima kotowuya. Tosaana jaagia awaa laligojuti, yonḡononj noojonj ama bao jaagoo koloonj laligowuya.”

⁴⁰ Kaen jero Farisii tosonianj kosianonj iikanonj nama qaa ii moma kokaen qisigi, “Wae! Nono kaanjadeen jaagoo ejaga koloojon me? Nonoojonja jejan me?”

⁴¹ Kaen qisigi kokaen injjoro, “Onḡ ‘Jaagoo koloojon,’ jewuyagati eenj, mono singisonḡo mende en onḡonagato, kambanj kokaamba ‘Saanonj iima kotojon,’ kaen jenkejutiwaajonj ama singisonḡogianonj mono en alinj en onḡombaa.” Kianḡ.

10

Lama ano galenḡia awaa.

¹ Jiisasnonj galenḡ meme qaa kokaen jero, “Niinonj qaa honḡa toonj monj kokaen injjowe mobu: Tosianonj lama totonj uutanonj keubombaajonj nagononj qaagoto, sopa waleema kemejuti, yonḡononj mono kikekakasililinj ano yonḡoro meme ejemba kolooju. ² Monḡonj nagononj keuji, iinonj lama yonḡoo galenḡia kolooja. ³ Iinonj kouro nagu galenḡanonj ii iima nagu horonj muro kamaan qarō lama yonḡononj qaa aroya saanonj moma kotonkeju. Galenḡianonj ana lamauruta onḡooma qagia qama unuano totonḡia mesaonj saanonj seleenḡen kemakeju.

⁴ “Anaanonj lamauruta kuuya unuano totonḡia mesaonj seleenḡen kenḡi iinonj jotamemegia koloonj wala keno qaa aroya moma kotojutiwaajonj gematanonj otaanj kemakeju. ⁵ Iyangiaa galenḡia saanonj otaankejuto, waba monḡonj kanj qarō ii mende totonj otaawuya. Waba yonḡoo qaa arogia mende moma kotojutiwaajonj mono jirinjininj ama iwaajonj keeta toḡonj deembuya.”

⁶ Jiisasnonj qaa aasangoya ii injjoroto, qaa iikawaa kania mende moma asarinj kiko qegi. Kianḡ.

Jiisasnonj lama galenḡ awaa kolooja.

⁷ Kiko qegi toroqen yonḡoojonj kokaen jero, “Niinonj qaa honḡa toonj monj kokaen injjowe mobu: Niinonj lama totombaa naguya koloojen. ⁸ Noo gemananonj tuun galenḡ kuuya wala kagiti, iyonḡononj kike ano yonḡoro meme ejembaga kolooji. Kaen kolooḡitiwaajonj lama yonḡononj ii mende moma kotonj onḡoma laligoi.

⁹ “Niinonj motoonggo lama totombaa naguya koloojen. Daen onjononj Anutuwo kotiinjaligowombaaonj jen niwo qokotaanj laligojuti, niinonj mono hamo qen onjombe letombuya. Kaen koloonj lama totonj uutanonj uma kamaanj seleenjenj kema nene gomaña moriañawo mokolonjkebuya. ¹⁰ Yonjoro meme yonjononj naambaajonj kankeju? Yonjononj yonjoro menj nununj tiwilaanj nonombombaaonj kankeju. Iwoi morota ambombaaonj qaago. Niinonj iikaanja mende koloojen. Niinonj onjo laaligo kombombanja mokolonj oyanboyanj laligowutiwaajonj kanj laligojen.

¹¹ Niinonj lama galenj awaa koloojen. Lama galenj awaanonj mono lamauruta yonjoonj ama laaligoya qeleema onjombaa. ¹² Monjonj lama toya mende kolonj tawaya mewutiwaajongadeen kanj tondu galenj koma onjomakeji, ii kokaen: Kasu kawalianonj karo iima lama onjomesaonj unjurama keno kasu kawalianonj lama kisiyaen menj injinj unuj mendeema onjombaa. ¹³ Iinonj seleengengga kanj sewanj memewaaajongadeen ‘Lama galenj koma onjomaña,’ ii jetanonj jenj lama onjoonj majakaka mende moma telambelanj qaganonj tondu laligonj unjurama kembaa.

¹⁴⁻¹⁵ * “Niinonj lama galenj awaa koloojen. Amananonj nii moma nono niinonj Amana moma muj laligojen. Iikawaa so niinonj neenaa lamaauruna moma onjombe yonjononj nii moma nomakeju. Niinonj laaligona lamaauruna onjoonj ama qeleema mesaomaña. ¹⁶ Noononj lama tuunj tosia ii kaanjagadeen kolonj laligowuya. Yonjononj lama totonj kokawaa toya mende laligojuto, kilenj noo qaa arona momakebuya. Niinonj ii kaanjagadeen unjuambe kawaa so kema kankebuya. Kanagenj tuunja tuunja yonjononj kululuunj tuunj somata motoonggo koloogi galenj motoonjononj galenj koma onjono laligowuya.

¹⁷ Amanonj kokaembaajonja ama nii uutanonj jopagonj nomakeja: Niinonj laaligona mesaonj mombo gbilinj laligonj umaña. Ii Amawaa jaanonj sokonja. ¹⁸ Laaligona monjonj mende nuambaato, ii neeno qeleema mesaomaña. Amananonj jenj kotonj nono neeno laaligona qeleema mesaomaña ano iikawaa gematanonj mombo gbilinj laligonj umaña. Ku-usuj kaanja ii noononj eja.”

¹⁹ Jiisasnonj qaa ii jerotiwaajonj ama Juuda jotamemeya yonjo batugianonj niinonjginonj mombo kolooro. ²⁰ Yonjoonnga mamaganonj kokaen jegi, “Omenonj uutanonj kemerota laligonj kaamaa anja. Mono naambaajonj qaaya mobonaga? Mono mesaowonja.”

²¹ Tosianonj jegi, “Qaa kaanja ii kokojinjinj ejawaa qaa kaanja qaago. Omenonj mono jaagoo ejemba yonjo jaagia nomaenj metoonaga?” Kaen amigi.

Juuda jotamemeya yonjononj Jiisas gema qegi.

²² Wala eenjanonj jiwowonj jigo koma konjoratinj naguya horogi. Ii gbani so romonjonj kendombaa aisoowombaaonj* Jerusalem ajoroogi. Kambanj iikanonj kanj kuuro konjuru kambanj sanjonjaa uutanonj laligogi.

²³ Jiisasnonj jiwowonj jigowaa totonj uutanonj kinj Solomombaa sombenj sarañawo qagiti, kanonj kema liligoro. ²⁴ Kema liligoro Juuda jotamemeya yonjononj kanj liligonj muj kokaen qisin mugi, “Kaniaga kolatina mono kambanj dawi toroqenj mambombom-baaonj mojanj? Gii Hamoqeqe Toya koloojanj me qaago, ii mono asuganonj jena mobonj.”

* **10:14-15:** Mat 11.27; Luuk 10.22   * **10:22:** Kendonj qata Hanuka ii Disemba 25 kanainj ween 8 kawaa so rama aisoogi. Miri kuuyanonj kiwa ootirigi asariro gere seña kululuunj rii qama korisoro anji.

²⁵ Kaerj jerj qisij mugi Jiisasnoj kokaerj meleema onono, “Nii jewe mogito, onjo noo qaana ii mende moma laariju. Niinonj Amanaa qatanonj angoletto amakejerj, iikanonj mono kaniaana injisaama nanjonj qendeema onomakeja. ²⁶ Ii nanjonj qendeema onomakejato, onjo noo lama tuuj uutanonj mende laligojutiwaajonj ama qaana mende moma laarinkeju.

²⁷ “Niinonj lamauruna moma onjombe yonjononj kaanagadeerj noo qaa arona moma nii notaankeju. ²⁸ Niinonj laaligo kombombanja onjombe letoma kambanj monjonj mende totoonj tiwilaawuya. Monjonj monj ii noo boronanonjga mende horonj kondeema onjombaa. ²⁹ Noo Amananonj ii noo boronanonj onoonoti, iinonj kuuya unjuugunj uuta kolooja. Kawaajonj kuuyanonj ii noo Amanaa borianonjga horonj kondeema onjombaaajonj amamaawuya. ³⁰ Nii ano Ama norononj mono motoonjgo kolooj laligojo.”

³¹ Jiisasnoj kaerj jero Juuda jotamemeya yonjononj mombo namononjga jamo amboranjonj iikanonj gilinj qewombaajonj anjgi. ³² Kaerj anjgito, kokaerj jerj onono, “Amanonj nemunj koma nono angoletto somata mamaga ama mewe iigiti, iyonoononjga mono naa mombaajonj romonjonj nii jamononj gilinj nuwombaajonj moju?”

³³ *Jerj onono Juuda yonjononj meleema jegi, “Nonononj angoletto somata anatiwaajonj ama mende jamononj gilinj guwombaajonj anjonto, Anutu mepaqepae ama mujanjiwaa ironja ama gombonja. Gii balonj ejaga ano selega eerj menj uma Anutu kaanja koloomambaajonj jejan.”

³⁴ *Kaerj jegi Jiisasnoj meleema onono, “Bunja Terenonj Kana qaa monj kokaerj oogita eja, ‘Anutu niinonj jewe: Onjo mono noo bejnsakonjuruna kolooju.’ ³⁵ Bunja Terewaa qaa ii mono mende janjonj qaombaato, powowonj ewaa. Kawaajonj Anutunonj qaaya ano kanj ejemba bunjagiaga kolooroti, Anutunonj yonjoo qagia ‘bejnsakonjuruna’ kaerj qama onono. ³⁶ Ejemba omaya kaerj qama ononoto, Amanonj eja menj sorainj wasiro namononj kamaaroti, onjononj mono nomaerj ama iwaajonj kokaerj jeju, ‘Gii Anutu mepaqepae ama munj laligojan.’ Niinonj ‘Anutuwaaw meria koloojen,’ qaa kaerj jewe onjononj mono naambaajonj ii mogi mende sokonja? Onjo Anutuwaanonj Bunja qaa ii qeju me?”

³⁷ “Gawonj menkejerj, ii iigi Amanaa nanamemembaa so mende amakejii eerj, mono mende moma laarinj nombu. ³⁸ Amanaa nanamemembaa so ama menj laligojerjii eerj, kaniaana kaerj iima mono moma laarinj nombu. Ii qaanaajonj ama mende moma laariwuyagati eerj, mono angoletonaajonj ama kilenj moma laarinj nombuya. Amanonj niwo qokotaanj nanja ano niinonj Amawo qokotaanj nanjerj, onjo iikawaa kania moma sorogonj asariwuti-waajonj koi jejerj.”

³⁹ Jiisasnoj kaerj jero mombo menj somonjgowombaajonj mogito, boro baagianonjga qosoma kamaanj keno.

⁴⁰ *Onjomesaon Jordan apu gowoya kotonj mombo leegenj kema Jononj wala oomulu menj onjoma laligoroti, kanonj keuma kambanj tosaanja toroqenj iikanonj laligoro. ⁴¹ Iikanonj laligoro ejemba mamaganonj iwaanonj kouma iima kokaerj jegi, “Jononj angoletto motoonjgo monj mende meroto, qaa kuuya eja koi kawaajonj jeroti, ii mono qaa honja jerj laligoro.” ⁴² Kougiti, iyonoononjga mamaganonj uugia meleema moma laarinj mugi. Kianj.

11

Jiisaswaa alia Lazarusnoj komuro.

¹ *Betani taononja eja monj qata Lazarus iikanonj ji kiro ero. Maria ano Marta daremun yorononj Betani taonj iikanonj laligori. ² *Maria iikanonj Ponj apu koowayawononj morinj waj juyanonj kania kerenj mero. Lazarus ji kiro eroti, ii iwaa naanqaa. ³ Lazarusnonj ji kiro ero naanjwoitanonj buju qaa kokaenj ani Jiisaswaanonj keno, “Ponj moba, wombo alaganonj mono ji kiro eja.”

⁴ Buju ii kenoto, Jiisasnonj ii moma kokaenj jero, “Ji iikanonj eja alana komuwaatiwaaajonj ama mende koloonj muro eja. Iikawaajonj qaagoto, Anutuwaa Merianonj ii menj qeangoro ejembanonj kania ii iima kotonj Anutu mepeseegi qabunqayanonj asarinj seiro Siwewaa akadamuyawo kolowaa. Ji ii iikawaajonj ama koloonj muro.”

⁵ Jiisasnonj Marta, iwaa koga ano naanqara Lazarus yonoojonj uuta ero laligoro. ⁶ Kaenj laligoroto, kilenj jiaa bujuya moma gomanj laligoroti, iikanondeenj weenj woi toroqenj laligoro. ⁷ Ii laligoro kambanj ii tegoro gowokouruta yonoojonj kokaenj injjoro, “Anana mono Judia prowinsnonj eleema kembonja.”

⁸ Kaenj jero meleengi, “Somatanana, Juuda yonononj indigenj kaparanj koma jamononj giliñ guwombaaajonj anji. Kawaajonj mombo Judia eleema kemambaaajonj jejanj, ii mende sokonja.”

⁹ Kaenj meleengi Jiisasnonj qaa kokaenj jero, “Weembaa auaya 12 ejuti, mononj kawaa اساسanonj kana kambaati, ii mono iwoi mononj qenj mizimizi mende menj mubaa. Balombaa اساسanonj asarinj muro saanonj iima kembaa. ¹⁰ Saanonj kambaato, mononj kiwaya mende enj muro gomantiinanonj kematou-kantou kambaati, iinonj mono kema qenj mizimizi mewaa.” ¹¹ Qaa ii jengjo kokaenj injjoro, “Alanana Lazarusnonj gaonj ejato, niinonj kema gaononja mindiwe waabaa.”

¹² Qaa ii moma kokaenj jegi moro, “Ponj, onanonj gaonj eji eenj, mono saanonj enj qeangowaa.”

¹³ Jiisasnonj Lazarus komurotiwaa qaa saanja jeroto, gowoko yonononj ‘Gaonja eja,’ jeroti, iikawaa moma bimbimongonj qaa kania mende moma kotogi. ¹⁴ Mende moma kotogitiwaaajonj Jiisasnonj asuganonj jokoloonj jero, “Lazarusnonj komurota eja. ¹⁵ Niinonj iwo mende laligowe komurotiwaaajonj niinonj kema menj gbiliwe waaro iigi momalaaringgianonj kotiiwaa. Kaenj kolooro onoojonj aisoonj oyanboyanjawo moma jejenj. Mono waagi iwaanonj kembonja.”

¹⁶ Kaenj jokolooro Tomas qata monj Sunesune qagiti, iinonj gowoko alauruta yonoojonj kokaenj injjoro, “Anana saanonj motoonj iikanonj kembonja. Kemago iwo komuwonja.” Kian.

Laaligo Toyanonj naanjwoita uugara menj saoliro.

¹⁷ Lazarusnonj komunj weenj 4 mono qasirinonj ero tegoro Jiisasnonj kouro bujuya kaenj jegi moro. ¹⁸ Betani taonj ii Jerusalem siti mesaonj 3 kilomiita kekenjaa so kosere ero. ¹⁹ Kawaajonj Juuda ejemba mamaganonj Marta Maria naanqara komurotiwaaajonj ‘Songonj iriibonja,’ jenj kanj ragi.

²⁰ Ragi Martanonj “Jiisas kaja,” jegi moma miri mesaonj kananonj kema mokoloroto, Marianonj mirinonj raro. ²¹ Kananonj mokoloonj kokaenj ijoro, “Ponj, gii kokanonj laligonagati eenj, naanjanonj mono mende komunaga. ²² Mende komunagato, giinonj kambanj kokaamba kaanjadeenj Anutuwaajonj iwoi mombaajonj qama kooliwaati eenj, ii kuuya saanonj moma gono mokolowaa, iikaanj mojenj.”

²³ Qaa ii moma Jiisasnoj ijoro, “Goo naanġanonj mono gbiliñ waabaa.”

²⁴ Ii moma Martanonj jero, “Balombaa kambanj tetegoyanonj koomuya yoñononj waabuti, iinonj mono kambanj somata iikanonj gbiliñ waabaati, ii moma yagojenj.”

²⁵ Kaenj jero Jiisasnoj ijoro, “Koomunonġa waawaataa Toya ii niinonj koloojenj. Neeno Laaligo kotigaa Toya koloojenj. Iikawaajonj moñnonj nii moma laariñ nonji, iinonj komuwaato, kileñ toroqen laligonj kotiiñ laligowaa. ²⁶ Moñnonj moñ namononj laligonj moma laariñ nombaati een, iinonj mono kambanj moñnonj koomu kom-bombanja mende komuwaa. Qaago. Qaa ii moma laarijanj me qaago?”

²⁷ Martanonj qaa ii moma jero, “Oo Poñ, ii moma laarijenj. Giinonj Anutuwa Meria koloojanj. Hamoqeqe Toya Kraist namononj asugiwaatiwaa jegiti, giinonj mono ii koloojanj. Kaenj moma laarijenj.” Kian.

Jiisasnoj saaro jaunjanonj kamaaro.

²⁸ Martanonj qaa kaenj jen mirianonj eleema kema koga Mariawaajonj olon jero goraayanonj karo ijoro, “Boinonj kanonj nama goojonj endu kema iibagiwaajonj jeja.”

²⁹ Kaenj jero Marianonj qaa ii moma iikanondeej ii mesaonj Jiisaswaanonj keno. ³⁰ Kenoto, Jiisasnoj miri sombenonj mende kouro endu Martanonj kana somatanonj mokolooñ iiroti, iikanondeej nano. ³¹ Juuda ejemba yoñononj Mariawo miri uutanonj uuta menj saoliwombaaonj raji Marianonj uulanjawo waama seleenġenj kamaanj keno iima kokaenj romonġonj jegi, “Iinonj mono qasirinoñ kema saabaa.” Kaenj jen iwaa gematanonj otaañ kenġi.

³² Marianonj kema Jiisas nanotinoñ keuma iima kanianonj usogonj kamaanj kokaenj ijoro, “Oo Poñ, giinonj koi laligonagati een, naanjanonj mono mende komunaga.”

³³ Kaenj jen silama qama saaro Juuda ejemba iwo kanj nanġonj motoonj saagiti, Jiisasnoj ii iima basusuya kolaano jaaya kalilingoro kana boria jeneñawo ororo. ³⁴ Jeneñawo ororo qisiñ onono, “Ii dakanonj anġi eja?” Qisiñ onono jegi moro, “Poñ, kokaenj kanj iiba!”

³⁵ Kaenj jegi Jiisasnoj saaro. ³⁶ Saaro Juuda ejemba yoñononj iima jegi, “Yei! Mono aliaajonj siinj mamaga enj muro laligonkeja’

³⁷ Kaenj jegito, tosianonj qaa ii qenj kokaenj jegi, “Jaagoo ejemba jaagia metoonj laligoroti eenj, mono saanonj Lazarus jero mende komunaga me?” Kian.

Jiisasnoj Lazarus menj gbiliro koomunonġa waaro.

³⁸ Kaenj tondu jegi Jiisaswaa wosoya mombo popoliiro jaaya kalilingoro qasirinoñ keno. Qasirinoñ kema iwoi kokaenj iiro: Jamo oota uroroonj qamoya iikawaa uutanonj ama naguya jamo somatanonj koma kojangġi raro. ³⁹ Ii iima kokaenj jero, “Mono jamo qizizingogi kemba.” Kaenj jero eja komurotiwaa naanġa Marta iinonj kokaenj ijoro, “Oo Poñna, weenġ 4 ejiwaajonj mono moronjawo kolooja.”

⁴⁰ Jiisasnoj ii moma Martawaajonj kokaenj jero, “Gii moma laariñ nonagati eenj, Anutuwaa ku-usunjanonj akadamyawo asugiuro iinaga. Wala qaa kaenj ġijowe me qaago?”

⁴¹ Kaenj jero jamo qizizingogi keno Jiisasnoj eu uuro uro kokaenj jero, “Ama, ġii qamakoolina mojanjwaajonj ama ‘Keraqeeanġo awaa!’ jenj gonjenj. ⁴² Gii kambanj so qamakoolina momakejani, mojentto, giinonj wasinj nona namononj kamaaweti, ejemba tuunj somata liligonj noma koi nanjuti, iyonononj ii moma moma laariwutiwaajonj ama qaa koi jejenj.”

⁴³ Kaen jej aroya menj waama kotakota qama kokaen jero, “Lazarus, gii mono waama kawa!” ⁴⁴ Kaen qaro eja koomuya iinonj gbilinj waama kaaro. Kana boria opo jakanja taanjanonj esuunj jaasewanja sibenonj pipiin somonjgogi ero. Erota waama opo dundunawo karo. Kaen karo Jiisasnonj jero, “Mono dundunja isanjgi saanonj kembaa.” Kianj.

Juuda galen yonononj Jiisas komuwaatiwaa anjonanj angji.
Mat 26.1-5; Maak 14.1-2; Luuk 22.1-2

⁴⁵ Juuda ejemba Mariawaanonj kouma Jiisasnonj iwoi ano iigiti, iyonoononja mamaganonj uugia meleema Jiisas moma laarinj mugi. ⁴⁶ Moma laarinj mugito, tosianonj Farisii (Kana qaawaa kaparanj-konjonj) yonoononj kema Jiisasnonj iwoi anoti, iikawaa sunduya injijogi.

⁴⁷ Ii injijogi jigo gawonj galen ano Farisii yonononj jigo kaunsol jotamemeya horonj ononjgi ajoroogi kokaen jegi, “Eja iikanonj angoletoto kususunawo ambembo menkejiwaaonj ii mono nomaen ama muninj sokonaga?” ⁴⁸ Kondianjonj iwoi monj mende ama muninj toroqen kaen ama laligowaati een, mono ejemba korebore ii moma laarinj mubuyaga. Kaen angji Rom gawman yonoo iringia soono kanj nononana jiwowonj jigonana ano ejemba tuunj somata koi nunuanjgi eenj totoonj laligowombo.”

⁴⁹ Kaen jej ragi yonoononja monj qata Kaiafas iinonj gbani iikanonj jigo gawonj galen wanj qalolonj gawonj ii menj laligoro. Iinonj waama gejatootoo qaa kokaen injijoro, “Ono uu momogiaa oota kaanjadeenj mende tooja. ⁵⁰ Ono qaa koi saanonj mende gosiju: Nono ejemba tuunj somata korebore tiwilaaninj lombo somata qatawo koloowabo. Kawaaonj eja motoonjononj Juuda tuunj somata nonoo aisenjana menj downana komuro sokombaa.”

⁵¹ Iinonj qaa ii iyanjaa aroyanonj mende kolooro jeroto, gbani iikanonj jigo gawonj galen wanj laligorotiwaajonj ama anjo qaayaa kania mende moma gejatootoo qaa jero, “Jiisasnonj ejemba tuunj somata nonoononj ama komuro sokombaa.” Qaa ii honjaga jero. ⁵² Juuda ejemba tuunj somata nonoononj mende komuroto, Anutuwaanonj uumeleenj kanageso balonj so deenqeema laligojonj, anana kaanagadeenj mindirinj nonono uumeleenj tuunj motoonjgo kololonj laligowombaaonj komuro. Komuwaatiwaa qaaya ii waladeenj jero.

⁵³ Ween iikanondeenj kanainj jotamemeya yonononj ajoroonj kaen amin moma Jiisas komuwaatiwaa qaaya jej kotiinj arenja angji. ⁵⁴ Kawaaonj Jiisasnonj toroqen Juuda yonoo batugianonj asuganonj mende kema kanj laligoro. Kaen qaagoto, onjomesaonj balonj qararanjkonjonjaa goraayanonj keno. Iikanonj kema taonj qata Efraim kanonj keuma gowokouruta yonowo iyanjgideenj laligogi.

⁵⁵ Juuda nonoononj kiankomu kendononj toriro.* Kawaaonj Juuda ejemba mamaganonj gomanj so mirigia mesaonj koma konjoratinj aowombaaonj moma Jerusalem sitinonj ugi. ⁵⁶ Jiisas monjgama laligonj jiwowonj jigowaa totonj uutanonj nama aminj moma kokaenj qisinj aogi, “Jiisasnonj korisoro kendombaaonj koi kanaga me qaago? Nomaenj moju?”

⁵⁷ Kaen qisinj aogito, jigo gawonj galen ano Farisii yonononj jenkooto qaa kokaen angji seiwo, “Monjonj Jiisaswaa enj raraya iima mobaati, iinonj mono nonoononj kanj bujuya jero moma kema menj somonjgowaan.” Kianj.

* **11:55:** Kendonj qata Koonj qaanonj Pasowa jeju. Anutonj wala eerjanonj Israel ejemba niniima koboonj nunuuguroti, iikawaaonj gbani so kambanj ama aisoonjkegi. Eksodus 12.15

12

Marianon Jiisas kowu unkoowayawonon moriro.

Mat 26.6-13; Maak 14.3-9

¹ Anutunonj wala eenanonj niniima koboonj nunuuguroti, iikawaa kiankomu kendonanonj torinj weenj 6 tegoro kanonj kanj kuumambaaajonj ano. Jiisasnoj kambanj kanonj gomanj qata Betani kanonj keno. Wala eja qata Lazarus menj gbiliro koomunonjga waama laligoroti, mono iwaa mirinonj keuro. ² Iikanonj keuro Jiisas goda qenj mubombaaajonj miri mononj nene onj mozozongogi. Martanonj onj rindeema koma ononoto, eja Jiisaswo motoonj rama nene negiti, Lazarusnoj iyonjoo batugianonj raro.

³*Kaenj raji Marianonj kele kaaro monj binja 500 gram ii menj Jiisaswaanonj karo. Kaaro ii apu unkoowagawo honja qata naad sewanja uuta somataga iikanonj saa qegetaga. Iinonj ii menj kanj siminj kuma Jiisas kanianonj qibibirinj morinj wanj juyanonj motoro toboriro. Kaenj kolooro miri uutanonj ragiti, ii apuwaa moronjononj pumpunjonj sokoma ero mogi.

⁴ Kaenj kolooro Jiisaswaa gowokouruta yonoononjga monj qata Juudas Iskariot, kanagenj Jiisas memelolo meroti, eja iikanonj qotogonj munj kokaenj jero, ⁵ "Apu unkoowagawo ii mono naambaaajonj sewanja mewutiwaaajonj mende anja? Yei, mangaa siita! Ii anagati eenj, mono weenj 300:waa tawaya (Kina 6,000) kawaa so kitonaga. Ii ejemba wanaya ononinj sokonaga."

⁶ Kaenj jeroto, qaa ii ejemba wanaya yonoojonj majakaka morotiwaajonj ama mende jero. Yonoojonj ama qaagoto, yongoro meme ejaga laligonj kulukululuu monenj gesogia galenj kono monenj angj kemero iikanonja kitia iyanajonj menj laligoro. Mono kawaaajonj ama ii jero.

⁷ Kaenj jero Jiisasnoj injjoro, "Onjo emba koi mono mende jenj mubu. Niinonj komuwe ronj koma nombutiwaa kambanja torijiwaaajonj saanonj seleno apu unkoowayawononj nomorija. ⁸ Ejemba wanaya ii mono kambanj so batugianonj laligonjkejuto, niinonj onjowo kambanja kambanja mende laligomanja." Kianj.

Lazarus qewombaa qaa somonjonj anjonanj angj.

⁹ Jiisasnoj Betani gomanonj laligoroti, ii Juuda ejemba tuunj mamaganonj moma kanonj kagi. Jiisaswaaajonjgadeenj mende kagito, Lazarus koomunonjga menj gbiliro waaroti, ii motoonj iibombaaajonj leelee mujonj horonj kougij. ¹⁰ Kaenj kougito, jigo gawonj galenj yonononj "Lazarus kaanagadeenj qeninj komuwa," jenj qaa somonjgogi. ¹¹ Juuda ejemba mamaganonj Lazaruswaaajonj ama Betani kema uugia meleema Jiisas moma laarigi. Kawaaajonj qaa kaenj somonjgogi. Kianj.

Jiisas Jerusalem uro mare konji.

Mat 21.1-11; Maak 11.1-11; Luuk 19.28-40

¹² Kaenj angj eja waama iikanonj ejemba tuunjelembenonj kiankomu kendombaaajonj Jerusalem sitinonj kouma laligogiti, iyonononj buju qaa kokaenj mogi, "Jiisasnoj Jerusalem kamambaaajonj kananonj kaja." ¹³*Qaa kaenj moma tombi boria senjowo menj kananonj mokoloonj iibombaaajonj kema kokaenj jenj qagi,

"Hoosana! Oowe oowe! Anutu mepeseejonj. Pombaa qanonj kaji, Anutunonj mono ii kotuegowa! Israel nonoo Kinj Ponjana oowe oowe!"

¹⁴ Jiisasnoj donji melaa monj mokoloonj kawaa qaganonj uma raro. Ii gejatootoo qaa monj kokaenj oogita ejiwaa so kolooro,

* 12:3: Luuk 7.37-38; Dut 15.11 * 12:13: Ond 118.25, 26; Zek 9.9

15 “Oo Jerusalem ejemba Zaion baanja liligonj rajuti, onjo mono mobu, onjo Kij Pongianonj mono kawaa. Dongji melaawaa qaganonj rama kawaa. Kawaaonj keegia mono mende mobu.”

16 Jiisaswaa gowokourutanonj iwoi kolooroti, iikawaa kania wala mende moma kotogito, kanagenj saanonj moma asarigi. Jiisasnonj Siwenonj uma asamararanawo laligoroti, qaa ii kambaŋ iikanonj romongonj kokaenj jegi, “Ahaa! Qaa ii mono Jiisaswaaonja oogita eja ano ejembanonj qaa iikawaa so ama mugi honjawo kolooro.”

17 Ejemba Jiisaswo Betani laligogiti, iyonjononj dangunu kaanja nama bujuya jen seigi. Jiisasnonj Lazarus qaro koomunongga gbilin waama qasiriwaa jamo kobaa mesaonj kouro ejemba tuunjonj iigiti, iyonjononj Jiisaswaa kania nanjonj jen jen asarigi. 18 Jiisasnonj angoletu ii meroti, qaa ii mogitiwaaonj ama ejemba tuun somatanonj luluuma koma horonj nubombaajonj kenji.

19 Kaen kenji Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonjononj iyangiodeen aminj moma kokaenj jegi, “Mobu. Balonja balonja ejemba yonjononj mono luluuma horonj iwa gematanonj kemakeju ano nono qaa gawonj iikayadeen menj bimbimgoninj honja monj mende kolooja.” Kianj.

Griik ejemba tosanonj Jiisas monganji.

20 Juuda ejemba kiankomu kendombaajonj Jerusalem sitinonj uma Anutu waeya menj mepeseegiti, iyonjoo batugianonj Griik ejemba tosaanja motoonj laligogi. 21 Yonjononj gowoko qata Filip iwaanonj kagi. Filipnonj Galili prowinswaa taonj qata Betsaida kawaa ejaga laligoro. Griik yonjononj iwaanonj kanj qisinj kokaenj ijogi moro, “Somatanana, nono ainnanonj Jiisas iibombaajonj mojonj.”

22 Kaen ijogi moma Andruuwaanonj kema qaa ii ijoro. Jero moma motoonj kema Jiisas jeri moro. 23 Qaa ii moma meleema kokaenj jero, “Siwewaa asamararananonj Siwe gomambaa Eja Honja iwaanonj mombo asuginj kotoŋo asariwaati, iikawaa kambaŋanonj mono torija. 24 Niinonj koomunaa sare qaa honja toonj monj kokaenj injijowe mobu: Yagonj kota namononj mende kemenj jumbaati eenj, mono eenj iikayadeen ewaa. Kaenj eenj ewaato, kemenj jumbaati eenj, kuragayanonj mono juma ondonbondonj waaro honja mamaga sogowaa.

25*“Kawaa so daen yonjononj laaligogia iyangiaajonj anjonj koma iyangiaa jaajaa siiseweweya qaa laligowombaajonj siinja momakeji, iyonjoo laaligogianonj mono soowaa. Kaenj soowaato, monjonj monj iyanjaa laaligoya goragora ama niijegenja ama nombaaŋti, iinonj mono laaligo honja ondonbondonjawa mokoloonj tetegoya qaa kotiinj laligonj ubaa. 26 Monjonj nii welenj qen nomambaajonj jeji, iinonj mono nii notaanj laligoro sokombaa. Welena qenkeji, mono nii kema kanj laligomanjati, iikanonj kaanagadeen niwo laligowaa. Monjonj niwo laligonj welena qen nomakeji, Amanonj mono ii goda qenj muro laligowaa.” Kianj.

Jiisasnonj komunj gbiliwaatiwaa qaa saanja jero.

27 Jiisasnonj jero, “Wosona keteda koi kouma gojono bana kuuro laligonenj. Mono nomaenj jewanaga? Qaa monganjenj. Oo Ama, gii saanonj konjilinj aua kambaŋ kokanona metogonj nomba. Kilenj kokaembaajonj kaenj mende qama koolimanja: Aua koi kawaa siimboboloya ii mokosingonj bosimanjwaajonj ama geenggo qananonj anjanj. 28 Oo Ama, gii mono geengga akademuga ama noma qabuŋyaga menj somariywa.” Kaenj qama kooliro

* 12:25: Mat 10:39; 16:25; Maak 8:35; Luuk 9:24; 17:33

Siwenonnga qaa kokaen kolooro, “Niinonj akadamuna ama goma kanon qabuɗana menj somariwe ano toroqen menj somariwe seinj kembaa.”

²⁹ Qaa ii kolooro ejemba tuuj nanji yonononj ii moma jegi, “Pilisik qendan qaja.” Tosianonj jegi, “Siwe gajoba monononj iwaajonj qaa ijoro otonja mojonj.”

³⁰ Kaen kaen jegi kokaen injjoro, “Otonj ii noojonj ama mende koloojato, ii onjojonj ama koloaja. ³¹ Kambanj kokaamba gomanja gomanja ejemba nanamemenj bologa otaankejuti, iyonoo gosigosi kambangianonj mono ba koma onjonja. Anutunonj yonoo qaagia jen tegonj ironja meleema onono qagianonj ubaatiwaaajonj anja. Kambanj kokaamba Anutunonj Kilenjaa Ponja gomanj so galenj koma onjomakeji, mono ii konjono seleenjenj kamaawaatiwaaajonj anja. ³² Iinonj kamaawaato, noojonja kokaen koloowaa: Ejembanonj balononnga noma kanakeewanj kosigogi uma nambe kana kolooro ejemba gomanj so horonj onjombe luluuma noononj kanj tuuj menj nambuya.” ³³ Ii koomu nomaanja komuwaati, iikawaa qaa saanja kaen injjoro mogi.

³⁴ *Ejemba tuuj yonononj ii moma kokaen ijogi, “Nono Kana qaa weenjonj kokaen mojonj, ‘Kraistnonj mende komunj tetegoya qaa laligonj uma laligowaa.’ Giinonj naambaajonja kokaen ninijojanj, ‘Siwe gomambaa Eja Honja namononnga menj kosigogi kanakeewanj uma nambaa.’ Siwe gomambaa Eja Honja ii morononj?”

³⁵ Ii moma meleema onono, “Asasaganonj kambanj torodaamonj mombo batugianonj asarinj laligowaa. Pangamanonj qagianonj uma turunj onono kawaa buɗa koloowubotiwaajonj mono asasaganonj kema kanj laligowu. Asasaganonj enj onjombaatiwaa so mono asasaganonj laligowuya. Morononj pangamanonj jibujabu kema kankeji, mono dakanonj keubaati, ii mende moja. ³⁶ Kawaaajonj asasaganonj kambanj dawii onjowo laligowaati, kambanj iikanonj ii mono uutanonj moma anjonj koma laligowu. Asasagaa kanageso koloonj laligowutiwaajonj mono asasaga ii moma laarinj laligowu.” Jiiasnonj qaa kaen jen onjomesaonj asanjonj keno. Kianj.

Juuda somata yonoo ukotiigianonj mende looriro.

³⁷ Jiiasnonj angoletto mamaga menj laligoro Juuda galenj yonononj ii jaagianonj iigito, kilenj ii mende moma laarinj munj silemale laligogi. ³⁸ *Kaenj laligogi gejatootoo eja Aisaiwaanonj qaa monj ii honjowo kolooro. Iinonj qaa ii kokaen oorota eja,

“Oo Ponj, nonononj Buɗa qaa jenj asarinj uugia kuunj onjomakejonto, morononj ii moma laarinaga?”

Ponjonj ku-usunja ii mono morowaajonja isaano moma asariwaa?”

³⁹ Hamoqeqe Toya moma laarinj mubombaaajonj bimononj amamaagiti, Aisaianonj iikawaa kania moma qaa monj waladeenj kokaen jenj oorota eja,

⁴⁰ “Iyanggiaa jaagianonj iwoi iima kania iima kotowubo me uugianonj qaa kania moma asariwubo. Ii moma asarinj uugia meleembubo.

Uugia meleenjenj menj qeangonj onjomambo. Iinonj kaenj koloowabotiwaajonj ejemba jaagia menj goonj uugia gojono laligoju.”

⁴¹ Jiiasnonj Siwewaa asamararanonj asarinj laligoro Aisaianonj kaenj iima kania jenj asarinj qaa ii jero.

⁴² Jotamemeya ano galenkonjonj eja yonoononnga mamaganonj kaanagadeenj Jiias moma laarigito, Farisii (Kana qaawaa kaparanjonjonj) yonononj qamakooli miri tuunonnga konjoma onjombutiwaajonj ii asuganonj mende jokoloogi. ⁴³ Ejembanonj mepeseenj onjombutiwaajonj

* 12:34: Ond 110.4; Ais 9.7; Eze 37.25; Dan 7.14

* 12:38: Ais 53.1; 6.10

kaparanj kongito, Anutunonj mepeseen onombaatiwaajonj ii qemasologenj anji. Kianj.

Jiisaswaa qaayanonj ejemba gosinj qaanaana jenj tegowaa.

⁴⁴ Tosianonj kaen angito, Jiisasnonj qama kokaen jero, “Mojnonj moma laarinj nonji, iinonj niigadeenj mende moma laarinj nonjato, morononj wasinj nonoti, ii kaanagadeenj moma laarinj muja. ⁴⁵ Mojnnonj nii niima mono wasinj nonoti, ii kaanagadeenj iimakeja. ⁴⁶ Ejemba monj nii moma laarinj nonji, iinonj mono pangamanonj qokotaan laligowabo. Kawaajonj niinonj kamaanj asuginj gomaŋa gomaŋa onjoo asasagagiaga kolooweta laligojenj.

⁴⁷ “Niinonj kamaanj asuginj gomaŋa gomaŋa onjoo qaagia jenj tegomambaajonj ama mende kaweto, ejemba balonj so hamo qen onjombe kambaŋ kokaamba letoma Siwewaa bunja koloowuti-waajonj ama kaweta laligojenj. Kawaajonj ejemba noo Bunja qaana moma mende tenj koma otaankejuti eenj, niinonj iyonjoo qaagia mende jenj tegomaŋa. ⁴⁸ Daen yonjononj jejewili ama noma Bunja qaana mende moma anjonj konjuti, iyonjoo jenj teegagianonj mono kokaenj koloowaa: Niinonj Bunja qaa jewe mogiti, qaa iikanonj mono kambaŋ somatanonj qaagia jenj tegoro siimbobolo iikawaa so mobuya.

⁴⁹ “Kania kokaembaajonj kaen koloowaa: Niinonj Bunja qaa jenj laligoweti, ii qaa omaya qaagoto, ii neenaa ainanonga mende kolooro jenj laligonj koube. Kaen qaagoto, Ama wasinj nonoti, ii anjo qaa je nomaenj jemaŋati, iikawaa jenj kotonj nono jenj laligonj koujenj. ⁵⁰ Amawaanonj jenjkotoo iikanonj mono onjo laaligo kotakotanonj ama onjomaŋeja, ii mojenj. Kawaajonj Amananonj ii jemaŋatiwaajonj jenj kotonj nonoti, mono iikawaa so Bunja qaa jenjkejenj.” Kianj.

13

Jiisasnonj gowoko yonjoo kanagia songbano.

¹ Kianjkomu kendononj* toriro Jiisasnonj kania kokaen moma yagoro, ‘Namo mesaonj Amanaanonj umambaa kambaŋanonj mono torija.’ Kaen moma yagonj iyanŋaa alauruta namononj laligogiti, ii uutanonj jopagonj onjoma laligonj tetegoyanonj iikanonj kaanagadeenj uujopaya ii qendeema onjono.

² Komuwaatiwaa kambaŋanonj kanj kuumambaajonj ano kambaŋ mojnnonj gomantiŋŋaa nene newombaajonj ajoroonj motoonj raji iwoi kokaenj kolooro: Saimon Iskariotwaa meria qata Juudas ii Satanonj sololoodabororo. Jiisas memelolo menj mubaatiwaa qaaya ii saŋe anota uutanonj kemero moma raro. ³ Jiisasnonj iyanŋaa kania ii kokaenj moma kotoro, ‘Amanonj iwoi kuuyaa ku-usuŋa ii noo boronanonj ano Anutuwaanonjŋa kamaanj laligonj mombo iwaanonj umambaajonj anjenj.’

⁴ Kania kaenj moma kotonj nene nenj ragitinonjŋa waama malekuya kotogonj gawombaa opo jokaŋa monj menj batuyanonj kokosiŋj somonjgoro.

⁵ Ii somonjgonj apu juunonj molaaro kemero kanainj gowokouruta yonjoo kanagia songbano. Songbandaboronj kerenj jokaŋa (selemooto) batuyanonj kokosiŋj somonjgoroti, iikanonj kanagia motoro. ⁶ Songbama kema Saimon Piitowaa kanianonj kouro kokaenj ijoro, “Oo Ponj gii welenjeqe kamaanjjeqeta qaago. Giinonj noo kanana songbana mende sokombaa.”

* **13:1:** Anutunonj wala eerjanonj Israel ejemba niniima koboonj nunuuguroti, kendonj iikawaa qata Koonj qaanonj Pasowa jeju. Eksodus 12.15

⁷ Kaen jero moma kokaen meleeno, “Iwoi keteda koi anjeni, giinon iikawaa kania kambaŋ kokaamba mende moma kotojanto, kanagenon ij saanon moma asarin laligowaga.”

⁸ Meleeno kokaen kaparaŋ koma jero, “Gii mono noo kanana kambaŋ moŋŋon qaago tootoŋ soŋgbambaga.” Kaen jero kokaen ijoro, “Niinon gii mende soŋgbama gomaŋati een, gii mono noo gowokona toroqen laligomambaajon amamaawaga.”

⁹ Kaen ijoro Saimon Piitonon birindin aaruŋ meleeno, “Poŋ, kawaajon gii kananagadeen qaagoto, borona ano waŋna ii motoon soŋgbamba.”

¹⁰ Kaen meleeno kokaen ijoro, “Moŋŋon apu arin karo kania kaanjadeen soŋgbaniŋ jewoŋa qaa tataaŋkota koloowaa. Ono kuuya soraaya kolood-aborojuto, motoonŋoyanon soraaya mende kolooja.” ¹¹ Moronon memelolo meŋ mumambaajon anoti, Jiisasnon ii moma kawaajon kokaen jero, “Ono kuuya soraaya mende kolooja.”

¹² *Kanagia soŋgbandaboron malekuya mombo mouma kamaan raro nene negi kokaen qisin onoma jero, “Niinon iwoi ama ononjeni, ono iikawaa kania moma asariju me qaago? ¹³ Ono noojon ‘Boi!’ ano ‘Poŋ!’ kaan noomakeju ano niinon ij honja koloojen. Kawaajon ij soyanon jenkeju. ¹⁴ Niinon onoo Poŋ Boigia koloon welenqeŋe kamaanqeŋetaa sili meŋ kanagia soŋgbanjeni een, ononon mono kaanjadeen meŋ kamaan aon welenqeŋe koloon kanagia soŋgbama aon laligogi sokombaa. Ii mono gawonjiaga.

¹⁵ “Niinon ama qendeema ononjeni, ono mono iikawaa so nanŋon welen qen aon laligowu. Kaen laligowutiwaajon iikawaa silia niinon kete qendeema onombe iiju. Ii romonŋon iikawaa tania otaagi sokombaa. ¹⁶ *Niinon qaa honja toon moŋ kokaen injiowe mobu: Welenqeŋenon kamaanqeŋeta kolooro toyanon uuta kolooja. Gowokonon boiya uugun uuta koloomambaajon amamaawaa. Kaanagadeen eja poŋ moŋŋon gajobaya wasiro qele kema gawon menkeji, iinon mono poŋaa baatanon laligonkeja. ¹⁷ Ono qaa kota ii kete moma kotoju. Kawaajon selememe mesaon alaurugia yonoo newo baagianon kema laligowuti een, niinon mono onoojon ‘Iia simbawonawo!’ jemaŋa.” Kian.

Moŋŋon memelolo meŋ mubaatiwaa qaa waladeen jero.

Mat 26.20-25; Maak 14.17-21; Luuk 22.21-23

¹⁸ * “Qaa jejenj, ii mono ono kuuya mende unuanja. Niinon moroga meweŋon unuambeti, yonoo kaniagia ii saanon moma kotojen. Kaen laligojento, Buŋa Tere moŋ iikanon honawo kolooro sokombaa. Qaa ii kokaen, ‘Moŋŋon niwo nene motoon nejoti, iinon mono kelebele ama gbakoyanon riitama noma numambaajon jororija.’†

¹⁹ “Nii honja kanagen koloowaatiwaa qaayaga wala jejen. Kawaajon honja kolooaati, ono kambaŋ iikanon noo kanana moma asarin kokaen jewuya, ‘Ahaa! Laaligowaa kania kambaŋ so laligon kouma laligoroti, iinon mono ii kolooja.’ Kaen jeŋ moma laarin nombutiwaajon niinon qaa ii waladeen asaganon jewu moju.

²⁰ * “Niinon qaa honja toon moŋ kokaen injiowe mobu: Niinon ejemba moŋ wasiwe gawon memambaajon karo moŋŋon ij koma horoji, iinon mono nii

* **13:12:** Luuk 22.27 * **13:16:** Mat 10.24; Luuk 6.40; Jon 15.20 * **13:18:** Ond 41.9 † **13:18:** Gbakoyanon riitama noma numambaajon jororija, qaa ii Israel yonoonon sareqaa moŋ. Kania kokaen: Iinon utanon qetama nonja. * **13:20:** Mat 10.40; Maak 9.37; Luuk 9.48; 10.16

kaanjadeen koma horonj nombaa. Kaanjadeen nii koma horonj nonji, iinonj morononj wasinj nonoti, mono ii kaanagadeen koma horonj mubaa.”

²¹ Jiisasnonj qaa kaenj jeŋ wosia kouma gojoma jumambaajonj ano qaa injaama kokaenj injijoro, “Niinonj qaa honja toonj monj kokaenj injijowe mobu: Onjoononga monjonj nii memelolo meŋ nombaa.”

²² Kaenj injijoro gowokourutanonj iyanŋia kunjalilinj uunj aigigiinj anja anja kokaenj romonjgogi, ‘Mono morowaajonja jeja?’ Kaenj romonjonj uuwoi tompiririnj ragi. ²³ Tompiririnj rama nene negi Jiisaswaa wombo gowokoyanonj iwaa koorononj raro. ²⁴ Iinonj raro Saimon Piitononj wanjondeen gowoko ii sare ama munj kokaenj ijoro moro, “Qaa ii morowaajonj jeji, ii qisiŋ munj jena momanj.”

²⁵ Kaenj ijoro moma rapinjonj Jiisaswaa totoyanonj nanjonj kokaenj qisiro, “Ponj, eja ii morononj?”

²⁶ Kaenj qisiro meleema muro, “Bered kitia qaanjonj qendunjonj monj mumanjati, iinonj mono ii.” Meleema munj bered kitia meŋ qaanjonj qendunjonj Juudaswaa muro. Juudaswaa manja qata Saimon Iskariot. ²⁷ Bered kitia ii muro Satanonj iikanondeen Juudaswaa uutanonj kemero. Kawaaajonj Jiisasnonj ii jeŋ kotonj munj kokaenj ijoro, “Iwoi ambagati, ii mono uulanjawo amba.” ²⁸ Qaa kaenj ijoroto, ii naambaajonj ijoroti, ii gowoko tosanonj motoonj rama nene negiti, iyonjoononga monjonj monj mende moma asariro.

²⁹ Gowoko tosanonj iikawaajonj kokaenj romonjgogi, “Juudasnonj monen gesowaa galenŋaga laligoroti, iikawaajonj kendonj kambanjonj iwoi amamaawonjati, ii sewanja mewaatiwaaajonj wasija me ejemba wanaya monen iwoi monj meŋ onjombaatiwaaajonj jeja.”

³⁰ Juudasnonj qaa ii saanonj moma asarinj bered kitia ii meŋ iikanondeen mesaonj seleeŋenj keno gomanj tiiro. Kianj.

Jiisasnonj jojopanj qaa dongoga jeŋ kotoŋo.

³¹ Juudasnonj mesaonj seleeŋenj keno Jiisasnonj kokaenj injijoro, “Keteda koi Anutonj akadamyua Siwe gomambaa Eja Honja ama tegonj muro iinonj Anutuwaa qabuŋaya meŋ somariiro asugija. ³² Iinonj Anutuwaa qabuŋaya meŋ somariinj Anutuwo qokotaaji-waaajonj Anutonj mono kaanjadeen iwaa qabuŋaya meŋ somariwaa. Ii kambanj mende koriro meŋ somariiro asamararanonj asugiro laligonj ubaa.

³³ *‘‘Oo kokouruna, niinonj kambanj torodaamonj mombo onjowo laligomanja. Ii laligonj onjomesaowe kanagenj monjgama noma laligowuya. Juuda yonjoonj kokaenj injijowe mobu, ‘Nii gomanj kemaŋati, onjo iikanonj kawombaajonj amamaawuya.’ Qaa iikayadeen keteda koi onjoonj kaanagadeen jejeŋ.

³⁴ *‘‘Niinonj jojopanj qaa gbilia jeŋ kotonj onjonjeŋ: Onjo mono uugianonj jopagonj aonj laligowu. Niinonj jopagonj onjoma laligoweti, onjo mono iikawaa so jopagonj aonj laligowu. ³⁵ Batugianonj uugianonj jopagonj aonj laligowuti eeŋ, ejemba kuuya yonjononj injiima kaniagia moma kotonj kokaenj jeŋ laligowuya, ‘Ahaa! Mono Jiisaswaa gowokouruta kolooju.’’’ Kianj.

Piitononj Jiisas qakoombaatiwaa qaa waladeen jero.

Mat 26.31-35; Maak 14.27-31; Luuk 22.31-34

³⁶ Saimon Piitononj Jiisas kokaenj qisiŋ muro, “Ponj, gii daenj kembaga?” Qisiŋ muro meleeno, “Nii dakanonj kemaŋati, gii iikanonj notaanj kamambaajonj amamaawaga. Kambanj kokaamba amamaawagato, kanagenj ii saanonj notaanj kawaga.”

* 13:33: Jon 7.34 * 13:34: Jon 15.12, 17; 1 Jon 3.23; 2 Jon 5

³⁷ Meleeno kokaen qisiro, “Pon, nii mono naambaajon kamba kokaamba gii gotaan kamambaajon amamaama? Niinon mono laaligona gojon ama qeleema mesaoma.”

³⁸ Qisiro kokaen meleeno, “Gii honaga laaligoga noojon ama qeleema mesaomambaajon jejan me? Qaa ii jeganondeen jejan. Niinon qaa hona toon mon kokaen gijowe moba: Kete kurunon qamambaajon dodowiro giinon kambaan iikanon qakooma nona indina karoon koloowaa.” Kiaj.

14

Jiisasnon gowokouruta ulukolej menj onono.

¹ “Ugianon mono majakaka qaganon wosobiri mende moma laligowu. Mono Anutu moma laariwu ano nii kaangadeen moma laarij noma laligowu. ² Noo Amanaa goman wanonon miri uuta seiseiya raja. Ii mende ranagati een, mono onoojon qaa kokaen jewenaga: Niinon mono iikanon uma onoo duj miri menj meagomanja.

³ “Niinon wala kema uma onoo duj mirigia menj meagomanato, ninon goman laligomanati, ononon kaangadeen niwo iikanon motoon laligowombaa siinja mojen. Kawaaajon niinon mono mombo eleema kan unuambe eukanon ubuya. ⁴ Niinon goman daengen kemaati, ononon iikawaa kania moma kotodaboroju.” Kiaj.

Amawaanon kekenaa kana ii Jiisas.

⁵ Jiisasnon kaen injoro gowoko qata Tomas iinon kokaen jero, “Oo Pon, gii goman dakanon kemaati, nononon ii mende mojon. Kawaaajon iikawaa kania ii mono nomaen moma kotowonaga?”

⁶ Ii moma kokaen jero, “Niinon Kana koloojen. Niinon Qaa hona ano Laaligo kotakota koloojen. Mononon Amawaanon keumambaajon moma noonon kawaati een, iinon mono kana mokoloowaa. Kana morota mon mende raja. ⁷ Ononon nii ononon moma koton nombuyagati een, mono neenaa Amana kaangiadeen moma koton mubuyaga. Ononon kamba kokaamba kanain noo Amana iima modaboroju.”

⁸ Kaen jero Filipnon kokaen ijoro moro, “Oo Pon, gii Ama qendeema nonona nononon ii uuw iinin sokoma nonombaa.”

⁹ Ii moma Jiisasnon ijoro moro, “Oo Filip, nii kambaan koriga totoon onowo pondar laligowego niima kilen kanana mende moma kotojan me? Mononon nii niima kotoroti, iinon mono Amana kaangadeen iima koton laligoja. Kawaaajon gii mono nomaembaajon Ama qendeema nonona iibombaajon jejan?”

¹⁰ “Niinon Amawo qokotaan nambe Amanon niwo qokotaan nanji, ii moma laarijan me qaago? Qaa Buja jewe momakejuti, niinon qaa ii neenaa uunanonga mende menj jenkejen. Qaago! Gawon menkejen, ii kaangadeen Amananon niwo qokotaan nanji, iinon nemur koma nono hona kolonkeja. Kawaaajon gawon menkejen, ii mono iwaa gawonga menkejen.

¹¹ “Niinon Amawo qokotaan nambe Amanon niwo qokotaan nanja. Ononon mono kaen moma laarij nombu. Qaa ii jenanon jewe moma mende moma laarij nombuyagati een, ii mono angoletona iijutiwaajon ama moma laarij nombuya. ¹² Niinon qaa hona toon mon kokaen injowe mobu: Daen yononon nii moma laarij nonjuti, yononon kaangadeen nii angoletu menj laligoweti, iikayadeen menkebuya. Iikaangadeen menkebuya ano kambaan tosaanonon niinon meweti, iikawaa soya uugun ii menkebuya.

Niinonj Amawaanonj uma laligomanjatiwaaajonj ama anjgoletu uuta somata megi asugiwuya.

13 “Amananonj noojonj ama qabunayawo koloowaatiwaaajonj mojenj. Kawaajonj ama onjononj noo qananonj naa iwoiwaaajonj qama kooliwuyati, niinonj mono ii amanja. Kaenj ambego iikanonj Amanaa qabunaya jegi somariinjkebaa. 14 Onjononj iwoi mombaajonj noo qananonj qama koolinj qisinj nombuyati eenj, niinonj mono ii amanja. 15 Onjononj nii uugianonj jopagonj nomakejuti eenj, mono noo jopopanj qaana tenj koma otaanj laligowu.” Kianj.

Jiisasnonj Uña Toroya wasimambaajonj jenj somonjgoro.

16 “Niinonj Ama qama koolinj mube iinonj nemuj koipu Toya monj onjono kamaanj noo kitina tetegoya qaa onjowo laligonj ubaa. 17 Nemuj koipu Toya ii Uña Toroya. Iinonj qaa honjaa Toya koloaja. Uugia mende meleenjgiti, iyonjononj ii mende iima kotonj mende moma muju. Kawaajonj yonjononj ii koma horonj muj anjonj kombombaajonj amamaanjkejuto, Uña iinonj mono onjowo laligoya ano kanagenj uugianonj kemenj onjowo nambaa. Kawaajonj ii wabaga qaagoto, ii saanonj moma kotonj muju.

18 “Niinonj onjomesaowe guarj mera kaanja mende koloonj laligowu. Nii mono onjooonj eleema kamaña. 19 Kambanj torodaamonj tegorogo balonj ejemba omaya yonjononj nii mombo mende niima laligowuya. Yonjononj qaagoto, uugia meleenjgiti, onjononj nii saanonj niimakebuya. Niinonj kotiinj laligojeniwaaajonj onjononj kaanjadeenj gbilinj kotiinj laligowuya. 20 Ama, nii ano onjo, anono motoonjgo koloonj laligojonj. Niinonj Amanawo qokotaanj nambe onjononj niwo qokotaanj nanji niinonj onjowo qokotaanj nanjenj. Iikawaa kania ii Uña Toroyanonj uugianonj kemebaatiwaa kambanj kanonj saanonj moma asariwuya.

21 “Moñnonj noononj jopopanj qaana kuuya moma anjonj koma tenj komaakeji, iinonj mono uutanonj nii jopagonj nomakeja. Moñnonj nii jopagonj nono noo Amananonj mono ii jopagonj munjeja ano niinonj ii jopagonj munjejenj. Niinonj ii jopagonj kaniana isaambe moma kotowaa.”

22 Jiisasnonj kaenj jero Juudas Iskariotwaa wakanja Juudas iinonj kokaenj ijoro, “Ponj, gii nomaembaajonj kaniaga nonogadeenj ninisaambaga ano ejemba uugia mende meleenjgiti, yonjoojonj ii kolatinj onjomambaajonj jejanj?”

23 Kaenj ijoro kokaenj meleema muro, “Moñnonj uutanonj jopagonj nomaakeji eenj, iinonj mono noo Bunja qaana tenj koma otaanj laligowaa. Kaenj laligoro Amananonj ii jopagonj muro Amawo norononj mono iwaa uutanonj kemenj pondanj iwo motoonj laligowonja. 24 Moñnonj nii uutanonj mende jopagonj nomakeji eenj, ii mono noo Bunja qaana mende tenj koma otaanj laligowaa. Qaa jewe momakejuti, ii neenaa Bunjaga qaagoto, Ama wasinj nonoti, iinonj ii nono jenjejenj.

25 “Niinonj qaa kuuya ii onjowo pondanj laligoweti, kambanj iikanonj kuma onjoma laligowe. 26 Kaenj laligoweto, Amanonj Uña Toroya noo qananonj wasiro kamaanj nemuj koipu Togia koloonj rijojoonj onjomaakebaa. Iinonj qaa kuuya kuma onjoma niinonj qambanjmambanj qaa kuuya onjombeti, ii duduuwubotiwaaajonj koma gbilinj onjomaakebaa.

27 “Niinonj luae onjonjenj. Neenaa luae soro qaita monj ii ambe uugianonj ewaa. Balononj ejemba yonjononj luae qenj aonjkejuti, niinonj iikawaa tani kaanja mende qenj onjomakejento, ii uugunj luae qaita monj onjomakemanja. Kawaajonj uugianonj mono wosobiri qaganonj keegia mende moma laligowu.

28 “Niinon qaa kokaen injijowe mobu, ‘Niinon onjomesaon uma laligon mombo onoonon eleema kamaña.’ Ononon uugianon nii honaga jopagon nombuyagati een, qaa jejenj, iikawaajon saanon aisoowuyaga. Amanon noo somatana kolooja. Kawaajon nii ‘Amanaanon umaña,’ jejenj, ononon ii moma saanon uuokisoro mokoloogi sokonaga. 29 Qaa keteda koi jewe mojuti, iikawaa hona era koloowaa. Hona koloowaati, ononon kamban iikanon ii saanon romongon moma laariwuya. Kawaajon ii waladeen injijowe moju.

30 “Kambana torijiwaajon onowo qaa mamaga mombo jemambaajon mende mojen. Kilenaa Ponanon goman so galej koma onomakeji, iinon mono kamambaajon jojorija. Iwaa esunanon mono haamo mende ama noma kondondongwaa. Noonon kana ii iinon jen kotowaatiwaa so mende eja. 31 Mende ejato, niinon Ama jopagon munkejenywaajon iwoi kuuya qaa jen koton nomakejiwaa so amakejen. Balon ejembanon noo kariana kaya jen kuma onongji moma asariwutiwaajon mojen. Kawaajon mono mesaon waama kagi kembona.” Kian.

15

Jiisasnon wain gere wanjaleya, anono boria koloojon.

1 Jiisasnon gowokouruta ii kokaen injjoro, “Niinon wain gere hona koloowe noo Mannanon wain gawombaa toya kolooja. 2 Niinon gere kaanja qa boronawo koloojen. Gere boria kuuya hongia mende mokolon gorosona koloojuti, Amananon ii koton gilij onombaa. Gere boria kuuya noonon ragi hongia koloon elaankejuti, Amananon ii mono koma konjoratin onombaa. Nanamembaa hona somariin qebulugon seiseiyawo koloowuti-waajon mono menj solananij onombaa.

3 “Ono Buja qaa injijowe iikanon mono menj solananij koma konjoratin onono soraaya koloon laligoju. 4 Kawaajon ononon mono niwo qokotaan nambu. Kaen nanji niinon onowo namaña. Wain boria mononon gere batuyanon mende rama tama kamaaji een, ii mono iyanja nemun koma aon hona koloomambaajon amamaawaa. Iikawaa so ononon kaanjadeen niwo mende qokotaan nanjuti een, mono ononngiodeen nanamembaa hona een mokoloowom-baajon amamaawuya.

5 “Nii wain gere koloowe ononon iikawaa boria koloju. Ononon nomesaon ononngiodeen nama iwoi mon ambombaaajon amamaawuya. Kawaajon mononon niwo qokotaan nano niinon iwo qokotaan nambe iinon mono nanamembaa hona honombononga mende mokolon laligowaa.

6 Daen yononon niwo mende qokotaan nanjuti een, wain gere toyanon mono ii gere boria kaanja koton onoma giliro seleenjen kembuya. Kema sooligi menj kululuun gerenon giliro kemen jewuya.

7 “Yononon jewute, leegen ononon mono niwo qokotaan nambu. Kaen nanji noo Buja qaananon onoo uugianon qokotaan nanji een, ononon ii me woi buja qen aowombaaajon mojuti, ii mono Ama qama koolij mugij onombaa. 8 Ononon noo gowokouruna koloon nanji nanamemengiaa hona honombononga qaa koloon kamaan ragi laligowuya. Kaen menj laligowuyatiwaajon Amanaa qatanon mono akadamyawo koloon ewaa. 9 Amananon nii jopagon noma laligoroti, niinon mono iikawaa so kaanngadeen jopagon onoma laligowe. Ono mono noo uujopa utanon nambu. 10 Niinon Amananon jojopan qaa ten koma laligon kouma iwaa uujopa utanon nanjen. Kawaa so ononon noonon jojopan qaana menj ten

koma laligowuti een, mono saanonj noo uujopa uutanonj nanji jopagonj onjoma laligomanja.

11 “Niinonj uu korisoro onjoononj ambe kotonj uugia saa qerj ero honombononja qaa aisoonj laligowutiwaajonj qaa ii injijowe moju. 12 *Noononj Kana qaa ii kokaenj: Niinonj uunanonj jopagonj onjoma laligoweti, onjo mono iikawaa so onjoangia jopagonj aonj laligowu. 13 Monjonj alauruta yonjoonj ama anjaa laaligoya togoj mesaowaati, iikanonj mono uujopa uuta somata koloaja. Monjonj ii uugunj jopagonj onjomambaajonj amamaawaa. Uujopa tosaanja ii iikawaa kamakamaaya.

14 “Niinonj iwoi ambutiwaajonj jerj kotonj onjomakejerj, onjononj iikawaa so amakejuti een, mono noo alauruna koloaju. 15 Welenqeqewaa kania kokaenj: Galenanonj gawonja nomaenj ama menkeji, ii welenqeqeyanonj mende momakeja. Kawaaajonj onjoo qagia ‘Welenqeqeuruna,’ kaenj mende toroqenj jerj onjoomanato, Amanaanonjga Bunja qaa mobeti, ii kuuya mono onjoonj injisaambe moju. Kawaaajonj qagia ‘Alauruna,’ kaenj onjoombe sokonja.

16 “Oo alauruna, onjononj nii mende meweengonj nonjito, niinonj onjo meweengonj kuunj onjombe nanju. Kawaaajonj onjononj liligonj kema honja kokaenj mokolonj pondanj elaagi enj uro sokombaa: Noo qana qama iwoi ii me ii kawaaajonj Ama qama kooliwuti, ii mono onjono bunjagia koloowaa. 17 Onjo mono batugianonj jopagonj aonj laligowu. Niinonj jopopanq qana kaenj jerj kotonj onjonj.” Kianj.

Uumeleembaa gadokopaya yonjononj onjo kazi ama onjombu.

18 “Balonj uugia mende meleengi yonjononj kazi ama onjombuti een, mono qaa kokaenj moma kotowu: Yonjononj wala nii kaanjiadeenj kazi ama noma laligogi. 19 Onjo uumeleembaa gadokopa tuunjonj laligowuyagati een, tuunjurugia yonjononj mono iyanjiaa alaurugia uukalenj ama onjombuyaga. Ii ama onjombuyagato, niinonj onjo meweengonj yonjoo arenjonjga unjuambe morota koloonj laligogju. Yonjoononj nanamemenj bologa ii gema qerj laligogjutiwaajonj ama kazi ama onjomakeju.

20 * “Niinonj qaa monj kokaenj injijowe mogiti, ii mono uu wombo-gianonj ama romonjowu, ‘Welenqeqenonj kamaanqeqeta kolooro toyanonj somataya koloaja. Gowokononj boiya uugunj uuta koloomambaajonj amamaawaa.’ Kawaa so tosianonj nii sisiwerowero ama noma laligonj kougiti een, tosaanja yonjononj mono noo mundunuruna onjo kaanjiadeenj sisiwerowero ama onjoma laligowuya. Yonjononj noononj Bunja qaa moma anjonj koma laligogiti een, onjononj noo qaana jerj seinj laligogi mono kaanjiadeenj saanonj moma anjonj koma laligowuya. 21 Kaenj laligowuyato, nii wasinj nonoti, iyonjononj ii mende moma muju. Kawaaajonj silemale qaganonj iwoi kania kania tondju ama onjombuti, ii mono noo qabuanaajonj ama koloonj onjombaa.

22 “Niinonj yonjoononj mende kamaanj Bunja qaa injijowe mobuyagati een, iyonjononj mono singisonjogiaa gamuya mende moma laligowuyaga. Kaenj eenj laligowuyagato, kambanj kokaamba singisonjogia modaboronj koma turuwombaajonj amamaawuya. Mondomondo qaagia mono nomaenj mokoloowuyaga? 23 Monjonj nii kazi ama nonji, iinonj mono Amana kaanjiadeenj kazi ama muja. 24 Anjoletu uuta somata meweti, ii monjononj monj onjoo batugianonj mende menj laligoro. Niinonj ii mende mewenagati

* 15:12: Jon 13.34; 15.17; 1 Jon 3.23; 2 Jon 5 * 15:20: Mat 10.24; Luuk 6.40; Jon 13.16

een, iyonononj mono singisongogiaa gamuya ii mende moma laligowuyaga. Tompiririnj qenj laligowuyagato, kambanj kokaamba niinonj ii mewe iid-aboronjo kilenj nii ano Amana kaanjiadeenj eenj totoonj kazi ama noroma laligoju.

25 **“Kaenj ama noroma laligogi Buna qaa mojnnonj honjowo kolooro. Moosesonj kana qaa ononoti, iikanonj qaa ii kokaenj oogita eja, ‘Yonononj eenj toontoonj kazi ama noma laligogi.’ Qaa iikanonj mono honjowo kolooro.*

26 Niinonj Amawaanonj uma koipu Toya wasiwe onoononj kanj uugianonj kemenj nanjonj onjombaa. Unj Toroya iinonj qaa honjoo Toya kolooja. Iinonj Amawaanonjga kamaanj noo kaniaan nanjonj jenj asarinj onjoma laligowaa.

27 Iinonj kaenj laligowaa ano onononj kaanjiadeenj noo kaniaan nanjonj jenj asarinj laligowuya. Niinonj kanainj uuwaa qenjaaro gawonj menj laligoweti, onononj mono kanakanaiyanonjga niwo laligonj waagi. Kawaajonj onj mono ii saanonj jenj asarinj laligowu. Kianj.

16

Jiisaswaa gowokouruta manja kigi utama onjombu.

1 Jiisasonj toroqenj kokaenj jero, *“Onj kamaanj unjoro jinjaunj qewubo. Kawaajonj niinonj qaa ii waladeenj jewe moju. 2 Uugia mende meleengj iyonononj mono qamakooli miri tuungianonja utama onjonji seleengjenj kamaanj laligowuya. Kanagenj kambanj mojn kanj kuuwaati, iikanonj onj noojonja ama unugi komuwuya. Kaenj unj kokaenj jewuya, ‘Iikaanja kanonj Anutuwaawelenja qeninj Anutuwaawutanonj qeangjoja.’ Kuuyanonj kaenj moma soonj jewuya. 3 Yonononj Ama ano nii noroo kaniaanara mende moma asarinjkejutiwaajonj ama iikaanj ama onjoma laligowuya.*

4 *“Kaenj tompiririnj qenj laligowuyato, niinonj qaa ii waladeenj injjowe moju. Kawaajonj kambanj ii kanj kuuro qaa iikawaa honj koloowaati, onj kambanj iikanonj saanonj kokaenj jewuya, ‘Kraistnonj kokawaa buju qaaya mono waladeenj ninijoro moninj.’ Neeno onjowo laligowetiwaajonj ama qaa ii kambanj koriga ero wala mende jewe moma kougi.”* Kianj.

Unj Toroyanonj gawonja kokaenj menjeja:

5 *“Niinonj kambanj kokaamba wasinj nono kamaaweti, mono iwaanonj umambaajonj ambe onjooonjga mojnnonj mojn kokaenj mende qisinj nonja, ‘Gii daenj kembaga?’ 6 Qaa kaenj jejenj, onononj ii moma kawaajonj wosobirinonj uugia saa qero laligoju.*

7 *“Kaenj laligojuto, kilenj niinonj iikawaa kitia qaa honj mojn kokaenj injjowe mobu: Niinonj onjomesaonj eleema umanjati, iikawaa honjanonj koloonj mono kokaenj menj qeangonj onjombaa: Niinonj uma koipu Toya wasiwe onjooonj kamaanj uugianonj kemebaa. Niinonj mende onjomesaonj ubenagati eenj, Toya iinonj mono onjooonj kamaamambaajonj amamaanaga.*

8 *“Koipu Toya iinonj kamaanj laaligowaa kania kokaenj qendeema onjoma laligowaa: Gomanj so singisongogia injisaano Anutunonj qaagia jenj tegoro solanjaniwu me uugia mende meleengj qaagia jenj tegonj ironja meleema onjombaa. Ejembanonj kaniagia kaenj iima moma kotowuya. 9 Nii mende moma laarinj nonjutiwaajonj singisongowaa kania injisaano moma kotowuya.*

10 *“Anutuwaanonj kana solanja ii moma soonj noojonja qaa lanj jenjeju. Kawaajonj iinonj noo kaniaan injisaama qendeema onjono kokaenj moma kotonj nombuya: Niinonj solanja laligonj Amawaanonj eleema ube nii*

* 15:25: Ond 35.19; 69.4

mombo mende niima laligowuya. ¹¹ Kileгаа Poᅇa gomaᅇ so galaᅇ koma oᅇomaᅇjato, Anutunoᅇ iwaa qaaya mono jeᅇ tegorota gere siawaa Toya koloowaa. Kawaa so kuuya ananaa kaanagaᅇdeᅇ jeᅇ tegowaa.

¹² “Niinoᅇ saanoᅇ qaa mamaga toroᅇeᅇ jewanagato, ii kambaᅇ kokaamba jewe otoᅇomboraᅇ ama koma gbiliwombaaᅇoᅇ amamaawubo. ¹³ Ii amamaawuboto, qaa hoᅇaa Toya, Uᅇa Toroya iinoᅇ kamaaᅇ uugianoᅇ kemeᅇ qaa saᅇe qeᅇo mobuya. Ii iyaᅇaa uutaajoᅇ tondu mende jeᅇ laligowaato, Anutuwaanoᅇ qaa geᅇa ama moᅇi, iinoᅇ mono iikayadeᅇeᅇ jeᅇkebaa ano kanageᅇ iwoi koloowaati, ii waladeᅇeᅇ inᅇisaama jewaa. Iikawaajoᅇ iinoᅇ oᅇoma qaa hoᅇa kuuya iikawaa apu anᅇoᅇanoᅇ menᅇuᅇoᅇoᅇ oᅇono qaa hoᅇaa kaniagaᅇdeᅇeᅇ riioᅇ kembu.

¹⁴ “Iinoᅇ mono neenaa kowinoᅇa qaa meᅇ jeᅇ asariᅇ uu kuuoᅇ oᅇoma laligowaa. Kawajoᅇ mono noo kaᅇana inᅇisaano niinoᅇ qabuᅇanaawo koloᅇkeᅇana. ¹⁵ Amanaanoᅇ iwoi kuuya eᅇi, ii mono noo boronanoᅇ anota eᅇa. Iikawaajoᅇ jeᅇeᅇ, ‘Iinoᅇ mono neenaa kowinoᅇa qaa meᅇ jeᅇ asariᅇ uugia kuuoᅇ oᅇoma laligowaa.’ Qaa ii kiaoᅇ.”

Wosobiri laligogi meleeno uukoisoro mobuya.

¹⁶ “Kambaᅇ torodaamoᅇ tegoro oᅇo nii mombo mende niibuya. Kawaa gematanoᅇ kambaᅇ torodaamoᅇ tegorogo mono koloᅇoᅇ oᅇombe saanoᅇ mombo niibu.”

¹⁷ Kaᅇe jero gowokouruta yoᅇoonoᅇga toᅇianoᅇ iyaᅇgiodeᅇeᅇ kokaᅇe amiᅇ moᅇi, “Qaa kokaᅇe jeᅇa, ‘Kambaᅇ torodaamoᅇ tegoro oᅇo nii mende niibuya. Kawaa gematanoᅇ kambaᅇ torodaamoᅇ tegorogo mono koloᅇoᅇ oᅇombe saanoᅇ mombo niibuya,’ ano qaa moᅇ kokaᅇe jeᅇa, ‘Nii Amanaanoᅇ umaᅇa.’ Kaᅇe jero moᅇoᅇi, qaa woi iikawaa kania ii nomaᅇeᅇ?” ¹⁸ Kaᅇe amiᅇ moᅇa qeᅇeᅇaᅇeᅇ jeᅇi, “Iinoᅇ ‘Kambaᅇ toroga tegorogo,’ jeᅇato, qaa iikawaa kania nomaᅇeᅇ? Ii naambaajoᅇa jeᅇi, ii mende moᅇa asariᅇoᅇ.”

¹⁹ Kaᅇe jeᅇ qisiᅇ mubombaaᅇoᅇ moᅇi Jiisanoᅇ inᅇiima kotoᅇ kokaᅇe inᅇjoro, “Qaa kokaᅇe jeᅇeᅇ, ‘Kambaᅇ torodaamoᅇ tegoro oᅇo nii mende niibuya. Kawaa gematanoᅇ kambaᅇ torodaamoᅇ tegorogo mono koloᅇoᅇ oᅇombe saanoᅇ mombo niibuya,’ Oᅇo mono qaa iikawaa kaniaga moᅇᅇama amiᅇ moᅇu meᅇ?”

²⁰ “Niinoᅇ qaa hoᅇa toᅇo moᅇ kokaᅇe inᅇjowe mobu: Niinoᅇ kembe oᅇo jingoᅇe qama saabuyato, uugia mende meleᅇngiti, yoᅇonoᅇ tondu boruoᅇ meᅇ korisoro ama laligowuya. Oᅇo wosobiri ama laligowuyato, wosobirigia iikanoᅇ mono nooᅇoᅇ ama meleema korisoro ama laligowuya.

²¹ Embanoᅇ merabora memambaa kambaᅇa kaᅇ kuuro masu qero geᅇeᅇe qaganoᅇ merabora meᅇato, merabora doᅇᅇoga meᅇ nama ii iima korisoroᅇ-aaᅇoᅇ mono siimboboloya ii duduuoᅇkeᅇa. ²² Iikawaa so oᅇo kaanagaᅇdeᅇeᅇ kambaᅇ kokaamba wosobiriwo laligoᅇuto, niinoᅇ kanageᅇ mombo koloᅇoᅇ inᅇibe oᅇo saanoᅇ uukoisorowo laligowuya. Uukoisorogia ii moᅇnoᅇ moᅇ mende unuambaa.

²³ “Kambaᅇ iikanoᅇ iwoi mombaaᅇoᅇ nii mende qisiᅇ nombuto, qa-makooligia Amawaanoᅇ aᅇgi dindiᅇagaᅇdeᅇeᅇ keno afaaᅇgoro laligowuya. Niinoᅇ qaa hoᅇa toᅇo moᅇ kokaᅇe inᅇjowe mobu: Oᅇo noo qanoᅇ iwoi mombaaᅇoᅇ Ama qama kooliᅇ mubuti eeᅇ, iinoᅇ ii mono toᅇoᅇ oᅇombaa.

²⁴ Niwo laligoᅇ kagiti, oᅇo kambaᅇ iikanoᅇ iwoi mombaaᅇoᅇ noo qananoᅇ mende qama kooliᅇ laligogi. Mono Ama qama kooliᅇ laligowu. Qama kooligi saanoᅇ meleema oᅇombaa. Ii oᅇono korisoroᅇianoᅇ koloᅇoᅇ seiᅇ uugia saa qero laligowuya.” Kiaoᅇ.

Jiisasnoy balombaa nanamemej bologa ii haamo amakeja.

²⁵ “Qaa injihowe moma kankejuti, ii qaa seiyawo jewe moma laligogi. Kanagej kamban moŋ kan kuuwaati, iikanonj qaa saanŋ ii mombo mende qeŋ injihowe mobuya. Qaagoto, Amanaa kania ii asuganonj jeŋ asariŋ laligomanŋa. ²⁶ Kamban kanonj oŋo noo qana qama Ama qama kooliŋ laligowu. Kawaa kania ii kokaenŋ: Oŋo qamakooligia Amawaanonj ambombaaŋonj noononj mombo mende kankebuto, oŋoanŋio Amawaanonj dindiŋa qama kooliŋ laligowu. Niinonj oŋoo je meŋ Amawaa mende qama koolimanŋa.

²⁷ “Amanonj aŋo uutanonj jopagonj oŋoma qamakooligia kokaembaaŋonj moma laligowaa: Niinonj Anutuwaanonŋa kamaaweti, oŋo noo kanana kaenŋ moma laariŋ pondanŋ uugianonj jopagonj noma laligonj kougi kana kaenŋ kolooro qamakooligia moma laligowaa. ²⁸ Niinonj Ama mesaonj namononj kamaanŋ laligonj namo mesaonj mombo eleema Amanaanonj umanŋa.”

²⁹ Kaenŋ jero gowokourutanonj jegi, “Moba, qaa kete koi jejanŋ, ii saanŋ mende qeŋ jejanŋ. Ii mono asuganonjgadeenŋ jena saanonj moma asarijonŋ.

³⁰ Nono kete kaniaga kokaenŋ moma yagojonŋ: Giinonj mono geeŋgodeenŋ iwoi kuuya moma tegona moŋononj moŋ qisiŋ kuma gombaatiwaaŋonj mende amamaajanŋ. Kawaaŋonj gii Anutuwaanonŋa kamaanati, nono ii moma laarijonŋ.”

³¹ Kaenŋ jegi Jiisasnoy meleema jero, “Kete saanonj moma laariŋ nonjuto, ³² mobu, kambanŋ tania moŋ kawaa ano iikanonj mono jaasewanŋ qeŋ nagunonj nanja. Kambanŋ iikanonj kanŋ kuuro oŋononj toroko moma nome-saonj deenqeenŋi neenodeenŋ laligomanŋa. Kilenŋ neenodeenŋ totomiŋ mende laligomanŋato, Amananonj niwo laligowaa. Amanonj niwo laligowaatiwaaŋonj ama neenodeenŋ totoonkoto mende laligomanŋa. ³³ Oŋononj toroqenŋ balononj laligonj kakasililiŋ qaganonj laligowuyato, niwo qokotaanŋ luaenonj laligowutiwaaŋonj moma qaa konoga koi jewe moju. Qaagadeenŋ mende jeŋento, niinonj balombaa nanamemej bologa ii mono haamo ama waa-jambaranŋ kundaborowe kamaaro. Iikawaaŋonj mono qaqaŋabunŋagiawo satiŋ laligowu.” Kianŋ.

17

Jiisasnoy iyanŋaŋonj Ama qama kooliro.

¹⁻² Jiisasnoy qaa kaenŋ jeŋ tegonŋ Siwenonj baagenŋ uuro uro kokaenŋ qama kooliro, “Amana, giinonj gomanŋ so ejemba kuuya Meraga noo baanononj ama oŋona ku-usuŋ qaganonj Poŋ koma oŋonjeŋ. Ejembanonj Meraga noo qaana saanonj mende gema qeŋ uguuŋ laligowuya. Giinonj ejemba batugianonŋa tosaanŋ metogonŋ noo boronanonj oŋooma kokaenŋ jeŋ kotonŋ nona, ‘Gii mono ii kuuya kuma oŋona laaligo kombombanŋa mokoloonŋ laligowu.’ Gawonŋ ii medaborowe Meraganonj qabuŋaga meŋ somariiwaati-waaŋonj mono akadamaŋa nomba. Noo kambana ii keteda koi kanŋ kuuro nama kaenŋ qama koolijeŋ.

³ “Laaligo kotigaa kania ii kokaenŋ: Giinonj motoonŋo Anutu honŋ koloojanŋ ano eja Jiisas Kraist nii wasiŋ nona kamaaweti, ejembanonj anaraa kani-anara kaenŋ moma kotowuya. Laaligo kombombanŋa kaenŋ mokoloowuya.

⁴ Gawonŋ noma ‘Mewa,’ jeŋ jeŋ kotonŋ nonati, niinonj ii teŋ koma meŋ laligonj metogojenŋ. Akadamugawo laligonj qabuŋaga namononj inisaama jeŋ seiwe akadamuyawo kolooro.

⁵ “Oo Ama, niinonj balonŋ mende kolooro Siwe gomanonj kanonŋ goo kooronŋanonj asamararambo asariŋ laligowe. Asamararanŋ iikayadeenŋ mono kete koi mombo ama nona asuginŋ kotonŋ nono mombo goo kooronŋanonj asamararambo asariŋ laligomanŋ.” Kianŋ.

Jiisasnoŋ gowokouruta yoŋooŋoŋ ama qama kooliro.

⁶ “Oo Amana, giinoŋ baloŋ ejemba tosaana gosin noo boronanoŋ ama oŋonati, niinoŋ goo qabuŋaga ii yoŋooŋoŋ inŋisaama qendeema laligowe. Yoŋonoŋ goo buŋaga kolooŋi giinoŋ ii noo boronanoŋ ama oŋona yoŋonoŋ goo Buŋa qaaga ii moma aŋgoŋ koma laligoju. ⁷ Giinoŋ iwoi nonagi, ii kuuya goonoŋga kaŋkeji, iyoŋonoŋ ii kambaŋ kokaamba mono moma kotoju. ⁸ Giinoŋ qaa Buŋa nonati, niinoŋ ii gowokouruna kuma oŋombe moma aŋgoŋ koma laligoju. Nii gomesaŋ namonoŋ kamaaweti, iyoŋonoŋ ii oŋanoŋ moma yagoju. Giinoŋ wasin nona asugiweti, iyoŋonoŋ ii kaanagadeeŋ moma laariju.

⁹ “Nii yoŋooŋoŋ ama qama koolin gonjeŋ. Uumeleembaa ejemba motoya yoŋooŋoŋ mende qama koolijento, kanageso noo boronanoŋ ama oŋona uugia meleema goo buŋa koloojuti, mono iyoŋooŋoŋ ama qama koolin gonjeŋ. ¹⁰ Ejemba kuuya noo buŋa koloojuti, iyoŋonoŋ mono goo buŋa kolooju ano ejemba goo buŋa koloojuti, iyoŋonoŋ mono noo buŋa kaanagadeeŋ kolooju. Neenaa akadamuna ama oŋombe iikawaa qaganonŋ nama nanamemeŋgia aŋgi noo qabuŋananonŋ somariin seiŋkebaa. ¹¹ Nii namonoŋ laaligona tegoro goonoŋ koumambaajoŋ anjento, iyoŋonoŋ toroqeŋ namonoŋ laligowuya. Oo Ama Toroya, giinoŋ qaga nona iikawaa esuŋanoŋ mono sopa somoŋgoŋ oŋona mende jumbu. Anoro motooŋgo kolooŋ laligojoti, iyoŋonoŋ iikawaa so motooŋgo kolooŋ laligowu-tiwaajoŋ qama koolijeŋ.

¹² * “Niinoŋ yoŋowo namonoŋ laligoŋ koubeti, kambaŋ iikanonŋ qabuŋaga nona iikanonŋ sopa somoŋgoŋ oŋoma laligowe. Buŋa Terewaa qaa moŋnoŋ hoŋawo koloowaatiwaajoŋ eja motooŋgonoŋ soŋ gere siawaa buŋa kolooŋ siimbobolo moma laligowaa. Niinoŋ galeŋ koma oŋombetiwaajoŋ yoŋoonoŋga tosianoŋ mende jinŋaun ama soogi. ¹³ Tosianoŋ mende soogito, niinoŋ keteda koi namonoŋ laligoŋ goonoŋ kamambaajoŋ kaŋ qaa koi jejeŋ: Noo uukori-soronanoŋ mono yoŋoonoŋ kotoŋ megi uugia saa qero aisooŋ laligowuya. Kaen koloowaatiwaajoŋ qama koolijeŋ. ¹⁴ Niinoŋ goo Buŋa qaa kuma oŋombe moma laligoju. Niinoŋ balombaa nanamemeŋ bologa ii mende otaanŋkejeŋi, iyoŋonoŋ mono kaanagadeeŋ ii mende otaanŋ gema qeŋkeju. Iikawaajoŋ namonoŋ uugia mende meleeŋgiti, yoŋonoŋ kazi ama oŋomakeju.

¹⁵ “Niinoŋ namonoŋga unuamambaajoŋ mende qisin gonjento, Kilenŋaa Toyaanoŋga aŋgoŋ koma sopa somoŋgoŋ oŋoma laligo-wagatiwaajoŋ qama koolijeŋ. ¹⁶ Niinoŋ balombaa nanamemeŋ bologa gema qeŋ ii mende otaawe yoŋonoŋ kaanagadeeŋ ii gema qeŋ mende otaanŋkeju. ¹⁷ Qaa hoŋa iikanonŋ mono meŋ sorain oŋono laligowu. Goo Buŋa qaaganonŋ mono qaa hoŋa toontoŋ kolooja. ¹⁸ Giinoŋ wasin nona baloŋ ejemba batugianoŋ kamaanŋ gawoŋ meŋ laligoweti, niinoŋ kaanagadeeŋ ii wasin oŋombe baloŋ ejemba yoŋoo batugianoŋ deema kembuya. ¹⁹ Oo Amana, iyoŋonoŋ qaa hoŋaa so laaligogia kuuya togoŋ gombutiwaajoŋ ama ilaanŋ oŋoma neenaa laaligona kuuya togoŋ gonjeŋ.” Kianŋ.

Jiisasnoŋ uumeleeŋ ejemba kuuya ananaajoŋ qama kooliro.

²⁰ “Oo Amana, niinoŋ gowokouruna yoŋooŋoŋadeeŋ ama mende qama koolijento, Buŋa qaa jeŋ seigi ejemba moma laariŋ nombuti, iyoŋooŋoŋ ama kaanagadeeŋ qama koolijeŋ. ²¹ Ama giinoŋ niwo qokotaanŋ nana niinoŋ kaanagadeeŋ giwo qokotaanŋ nanjeŋ. Iikawaa so yoŋonoŋ kaanagadeeŋ

* 17:12: Ond 41.9; Jon 13.18

anarawo qokotaan nambutiwaajon mojen. Geengo wasin nona kamaaweti, namo ejembanon ii moma laariwutiwaajon ama yononon korebore mootonngo koloon laligowutiwaajon qama koolijen. ²² Anara mootonngo koloon laligowutiwaajon yononon kaanagadeen mootonngo koloon laligowutiwaajon ama akadamura ama nonati, niinon ii yonoojon ama onondaborowe.

²³ “Niinon iyonowo qokotaan nambe giinon niwo qokotaan nanjan. Iikawaa so yononon qaagia jen somonjon aon mootonngo koloon laligowutiwaajon qama koolijen. Motoonngo koloon nangi balon ejembanon kaniana kokaen moma asariwuya: Giinon jopagon noma laligonati, iikawaa so ii kaanagadeen jopagon onoma laligon nii wasin nona kamaawe.

²⁴ “Oo Amana, giinon namo mende mokolonati, waladeen kamban iikanon uuganon jopagon noma asamararan ama nona laligon koube. Kanagen alauruna nonati, niinon iyononon kaanagadeen asamararan ii iibutiwaajon mojen. Kawaaon niinon goman laligo-manjati, yononon kanon niwo mooton laligowutiwaajon siina mojen.

²⁵ “Oo Ama solana, balon ejemba uugia mende meleengiti, yononon gii mende moma koton goma laligon kougito, niinon gii saanngadeen moma koton gonjen. Geengo wasin nonati, noo uumeleen alaurunanon ii modaboroju. ²⁶ Niinon goo qaga ii jen asarin onombe moma laligogi. Giinon uuganon jopagon noma laligonati, uujopa iikanon uuganon ero mogi niinon yonowo qokotaan nambe laligowutiwaajon mono toroqen qaga jen asarin onoma laligomanja.” Kian.

18

Jiisas menj somongogi.

Mat 26.47-56; Maak 14.43-50; Luuk 22.47-53

¹ Jiisasnon qaa ii jedaboron gowokouruta unuano siti mesaon kemen apu qata Kidron koton leegen keuma urukisi mon eroti, iikanon kenji.

² Jiisas ano iwaa gowokouruta yononon suulan iikanon ajoron laligonkegi. Kawaaon Juudas memelolo menj mumambaajon anoti, iinon kaanagadeen urukisi ii saanon moro.

³ Jigo gawon galen ano Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) yononon jiwowon jigowaa kiropo galen (sikiriti) tosaana wasin ononji Juudasnon ii ano gawmambaa manjageqe eja tuun mon unuano mooton kagi. Yononon kiwa lambe ano tiwo wasagia men kan urukisinon kougii. ⁴ Kougii Jiisasnon iwoi kuuya kaen koloon mubaati, ii saanon morotiwaajon ama waama asuganon kan kokaen qisin onono, “Ono morowaajon manjanju?”

⁵ Qisin onono kokaen meleengi, “Nono Jiisas Nazaret toya ii monganjon.” Meleengi kokaen injjoro, “Nii kian koi.” Juudas memelolo meme eja iinon kaanagadeen yonowo nano.

⁶ “Nii kian koi.” Jiisasnon qaa kaen injjoro gemagama kema namonon tama kamaan ujuro. ⁷ Kaen anji mombo qisin onono, “Ono mono morowaajon monganju?” Qisin onono jegi, “Nono Jiisas Nazaret toya iiga monganjon.”

⁸ Kaen jegi meleeno, “Nii kian koi, injjowe mojuya. Ono niiga mongama nonjuti een, mono eja koi saanon onomesaogi kembu.” ⁹ Wala qama koolin gowokouruta yonoojon qaa mon kokaen injjoro, “Ejemba noo boronanon ama onona laligowutiwaajon, niinon ii kalan koma onoma laligowe yonononnga monjon monjende soon aliro.” Qaa iikanon honjowo koloowaatiwaajon Jiisasnon jotamemeya yonoojon qaa kaen jero.

¹⁰ Kaen jero Saimon Piitonon manjawaa soo somata menj laligoroti, iinon ii kopinanonnga horonj jigo gawonj galenj wanja welenj eja qen gejia dindiinaagen kotogoro kamaaro. Welenqege eja ii qata Malkus. ¹¹ *Kaan ano Jiisasnon Piito kokaen jen kotonj muro, “Gii manjawaa soo somata ii mono momba ana kopinanonj kemeba. Amananonj siimbobolowaa qambi apu kokonjono noo bunja qeroti, ii saanonj moma mokosingonj wambusoonj gemaŋa.” Kianj.

Jiisas kuugi Anaswaa jaanonj nano.

¹² Kawali galengianonj jero manjaqege eja tuunj ano Juuda yonoo nagu galenj (sikiriti) yonononj Jiisas menj somonjgogi. ¹³ Somonjonj wama wala jigo gawonj galenj qata Anas iwaa mirinonj kenji. Anaswaa qegaya qata Kaiafas iinonj jigo gawonj galenj wanja koloonj gbani iikanonj gawonj ii menj laligoro. ¹⁴ *Kaiafasnonj wala Juuda ejemba yonoojonj qambanmamban qaa kokaen jero, “Ejemba tuunj kuuya alidaborowombotiwaajonj eja motoonjononj nonoojonj ama komuro sokombaa.” Kianj.

Piitononj Jiisas kanainj qakoono.

Mat 26.69-70; Maak 14.66-68; Luuk 22.55-57

¹⁵ Jiisas menj kenji Saimon Piito ano gowoko alia monj yorononj gemagianonj keni. Kema alia iikanonj jigo gawonj galenj wanja moma murotiwaajonj ama saanonj afaanjkota Jiisas otaanj jinjaronj miri sopa uutanonj kemero.

¹⁶ Iinonj kemeroti, Piitononj sopa seleengjen nagunonj nano. Kaen nano gowoko alianonj jigo gawonj galenj wanja moma muroti, iinonj seleengjen kemenj nagu galenj emba iwo qaa ijoro nagu hororo Piito wama sopa uutanonj kemeri. ¹⁷ Kemebotiwaajonj ani iikanonj welenqege emba sopa naguya galenj konoti, iinonj Piito iima kokaen qisinj muro, “Gii onjonj kaanagadeen eja iikawaa gowoko yonoononjga monj koloojanj me?” Kaen qisinj muro moma “Nii qaago!” jero.

¹⁸ Welenj eja ano nagu galenj (sikiriti) yonononj sanjonjaajonj ama gere anji jen uroronjonj ero konama nangi. Kaen nangi Piitononj kaanagadeen yonoo batugianonj kema gere konama nano. Kianj.

Jigo gawonj galenj wanjonj Jiisas qisinj muro.

Mat 26.59-66; Maak 14.55-64; Luuk 22.66-71

¹⁹ Jigo gawonj galenj wanja Anas iinonj Jiisas qisinj munj kokaen jero, “Gii ejemba nomaenj kuma onjoma gowokouruga moro moro unjuama laligonkejanj?”

²⁰ Kaen jero kokaen meleema muro, “Nii kamban so asuganonj ejembaya ejembaya kuma onjoma laligowe. Juuda kanageso kuuya nonononj jiwowonj jigononj uma qamakooli mirinana so ajoronkejonj, nii mono iikanonj nama kuma onjoma laligowe. Bunja qaa aasanjgoya monj mende jewe. ²¹ Niinonj qaa nomaenj ejemba kuma onjoma laligoweti, naambaajonj nii iikaen qisinj nonjanj? Niinonj qaa jewe ejemba moma laligogiti, iyonjononj mono qaanaa kota modaboroju. Kawaaajonj ii qisinj onjoma sokombaa.”

²² Kaen meleema muroti, jigowaa kiropo galenj (sikiriti) monjonj kosianonj nama Jiisas urunanonj qetaalinj jero, “Jigo gawonj galenj wanjonj qisinj gono gii qaa silia kaanja mono naambaajonj meleema mujanj? Godaqe-gega qaa.”

²³ Kaen jero kokaen meleema muro, “Qaa bologaga jewenagati, ii nisaana sokombaato, qaa honja jejenj eenj, mono naambaajonj nii eerj nujanj?”

* **18:11:** Mat 26.39; Maak 14.36; Luuk 22.42   * **18:14:** Jon 11.49-50

²⁴ Kaen meleema muro Anasnoŋ Jiisas wasiŋ jero gbadoya kaanŋadeen borianonŋ raro wama jigo gawonŋ galenŋ waŋa Kaiafas iwaanonŋ kenŋi. Kianŋ.

Piitononŋ Jiisas qakoono indinŋ woi karonŋ kolooro.

Mat 26.71-75; Maak 14.69-72; Luuk 22.58-62

²⁵ Saimon Piitononŋ gere konama nano tosanonŋ qisiŋ kokaenŋ ijogi, “Gii onŋanonŋ kaanŋagadeenŋ iwaa gowokouruta yoŋoononŋga monŋ koloowanŋ me qaago?” Kaenŋ ijogi qakooma “Nii qaago!” jero.

²⁶ Piitononŋ jigo gawonŋ galenŋ welenŋ welenŋ eja qeŋ geja kotegoro kamaaroti, iwaa tinitosaya welenŋ qe qe alia monŋonŋ ii mōma qisiŋ ijoro, “Oo gii mono urukisiŋonŋ iwo motoonŋ laligori giijenŋa me nomaenŋ?”

²⁷ Kaenŋ ijoro Piitononŋ mombo qakoono kambaŋ iikanondeenŋ kurunonŋ kanaiŋ qaro moro. Kianŋ.

Jiisasnoŋ gawana Pailotwaa jaanonŋ nano.

Mat 27.1-2, 11-14; Maak 15.1-5; Luuk 23.1-5

²⁸ Gomaŋ ano umugawodeenŋ Jiisas Kaiafaswaa mirinonŋga wama kamaanŋ Room gawanawaa jinŋkaronŋ mirinonŋ kenŋi. Juuda yoŋononŋ uugia tiloonŋ kokojinjinŋ koloowombotiwaajanŋ majakaka mōma kokaenŋ jegi,* “Kianŋkomu kendombaa lama newombaaonŋ amamaa-wombo.” Kaenŋ jenŋ mōma bi-moonŋ gawanawaa jinŋkaronŋ miri uutanonŋ mende ugi. ²⁹ Kawaajanŋ gawana Pailotonŋ seleenŋenŋ kamaanŋ injiima kokaenŋ qisiŋ onŋono, “Eja koi kanonŋ mono naa qinŋitaga ano qaa jenŋ muŋ wama kaju?”

³⁰ Qisiŋ onŋono meleenŋi, “Eja iikanonŋ kikekakasiliŋ me bologa meme eja monŋ mende koloonagati eenŋ, nonononŋ mono eenŋ toontoonŋ ii wama goononŋ mende kawonaga.”

³¹ Kaenŋ meleenŋi Pailotonŋ injiŋoro, “Onŋ mono onŋonŋgio qaa jakeyanonŋ ama muŋ Kana qaagiaa so gosiŋ qaaya jenŋ tegowu.” Kaenŋ injiŋoro mōma ijogi, “Nonononŋ eja monŋ komuwaatiwaa qaaya jenŋ tegowombaaonŋ sonŋo ero amamaajanŋ.” ³² *Juuda yoŋononŋ kaenŋ ijogi Jiisas anŋo koomu nomaanŋa komuwaatiwaa qaaya ii injisaama jeroti, iikaanŋa kanonŋ honŋawo kolooro.

³³ Pailotonŋ Juuda yoŋoo qaagia mōma mombo jinŋkaronŋ miri uutanonŋ uma Jiisas oono karo kokaenŋ qisiŋ muro, “Gii Juuda yoŋoononŋ kinŋ ponŋgiaga koloowanŋ me qaago?”

³⁴ Kaenŋ qisiŋ muro meleema kokaenŋ qisiŋ, “Qaa ii mono geengaa uganonŋga jejanŋ me tosanonŋ nooŋonŋ qaa kaenŋ jenŋ jeganonŋ anŋi jejanŋ?”

³⁵ Kaenŋ qisiŋ Pailotonŋ meleeno, “Yei! Nii Juuda eja ga koloonŋ Juuda onŋoo qaagia nanŋonŋkejenŋ me? Qaago totoonŋ! Nii Room gawana laligowe geengaa ejembauruga ano jigo gawonŋ galenŋ yoŋononŋ mono guama kanŋ noo borononŋ ama gonju. Giinonŋ mono naa iwoiga ana?”

³⁶ Kaenŋ meleeno jero, “Noo bentotonaa kania ii balonŋ kokoinonŋ mende eja. Niinonŋ balombaa kinŋ-totonŋ mombaa kinŋ ponŋa koloowenagati eenŋ, noo kerasuru-urunanonŋ mono saanonŋ waama nooŋonŋ ama manja qewuyaga. Manja qeŋ niinonŋ Juuda jotamemeya yoŋoo borogianonŋ kememamboti-waajanŋ kaparanŋ koma manja qegi nombombaaonŋ amamaawuyaga. Ii amamaawuyagato, noo kinŋ-totonaa kania ii gomaŋ monŋenŋ eja. Nii balonŋ eja ponŋ mende koloowenŋ.”

³⁷ Qaa ii jero Jiisas kokaenŋ qisiŋ muro, “Gii kilenŋ eja ponŋ qaita monŋ koloowanŋ, ii onŋanonŋ me qaago?” Kaenŋ qisiŋ muro meleeno, “Nii eja

* **18:28:** Room gawman yoŋooŋonŋ Juuda yoŋononŋ kokaenŋ mōma laarigi: Nono Room yoŋoo jinŋkaronŋ mirinonŋ uninŋ uunana tilooro esunŋnana kamaaro kokojinjinanawo koloonŋ kianŋkomu kendombaa lama toroya newombaaonŋ amamaawonŋa. Kawaajanŋ sombenonŋ seleenŋenŋ laligori. * **18:32:** Jon 3.14; 12.32

pon qaita mon koloojeni, ii geengo jejan. Niinon qaa hona nanjon jen asarimambaajon ama namonon kamaan asugiwe. Kuuya yononon qaa honaa leegenja laligojuti, iyononon mono noo qaana geja ama momakeju.”

Jiisas komuwaatiwaajon jen tegoi.

Mat 27.15-31; Maak 15.6-20; Luuk 23.13-25

³⁸ Kaen meleeno Pailotnon mepaqepae ama qisiro, “Qaa hona ii mono naama?” Kaen qisin mombo Juuda yononon kemen atapanon nama kokaen injjoro, “Niinon eja iikawaa qinjita mongama mon mende mokoloojen. ³⁹ “Mon mende mokoloojento, noo nanamemena mon kokaen ero moju: Gbani so kiankomu kendon kambanjon kapuare mirinonga eja motoonggo onjojon isambe kamaankeji, ii moju. Kawaajon Juuda onjo kin pongia saanon onjojon isambe kamaanaga me qaago? Kawaajon onjo siingianon nomaen moju?”

⁴⁰ Kaen injjoro meleema kokaen qagi, “Qaago, ii qaagoto, Barabas isana nonoonon kamaawa!” Kaen qagito, Barabas iinon kikekakasililin ejaga koloon manja karen mon qegiti, iikawaa wan kolooro. Kian.

19

Pailotnon Jiisas maripoonon komuwaa jen jen tegoro.

¹ Silama qagi Pailotnon Jiisas wama kema jero manjaqeqe eja yononon ooli waayawonon molaankota ootigi. ² Manjaqeqe eja yononon talunjon mepaqepae kokaen ama mugi: yononon Jiisas qen kasa waayawo men pipiin ila meagon wanjon kongi kemero maleku osoga nezongbalawo ii koma mugi kemero. ³ Kaen ama kosia-non arenjon nama jegi, “Oowe oowe! Juuda yonoo Kin Pongia, oowe!” Kaen jen urujanon mamaga qetaaligi.

⁴ Kaen mepaqepae ama mugi Pailotnon mombo seleenjen kemen kokaen injjoro, “Möbu! Niinon eja ii gosin qinjita mon mende mokoloojen. Kawaajon ii mombo wama onjo jaagianon kamaawe kania kaen moma koton iibuya.” ⁵ Kaen injjoro Jiisasnon kamaan atapanon nano kokaen iigi: Tosianon kasa waawonon ila pipiin wanjon koma maleku osoga nezongbalawo koma mugi nano Pailotnon kokaen injjoro, “Mono eja hona koi iibu!”

⁶ Kaen injjoro jigo gawon galen ano nagu galen (sikiriti) yononon ii iima qaa wowombo qama jegi, “Maripoonon qegi komuwa. Maripoonon qegi komuwa.” Kaen jegi Pailotnon jegianon men kokaen injjoro, “Niinon qinjita mon mende mokoloojen. Kawaajon onjo mono onjoangideen ii men maripoonon qegi komunaga.”

⁷ Juuda jotamemeya yononon qaa ii moma kaparan koma kokaen jegi, “Nonoonon Kana qaa eja. Qaa iikawaa so gosinin komuwaatiwaa so kolooja. Iyanja men uma ‘Anutuwaa meria koloojen,’ jenkeja. Kawaajon mono koomuwaa bunja kolooro sokombaa.”

⁸ Kaen kaparan koma jegi Pailotnon moma bombongaoya waaro jenenja ororo toroko moro. ⁹ Kaen moma Jiisas wama mombo jinkaron miri uutanon uma kokaen qisin muro, “Gii daakaya?” Qisin muroto, iinon kitia mon mende meleema qaaya bogoro nano. ¹⁰ Qaaya bogoro nano kokaen ijoro, “Gii noonon qaa kitia mon meleembaga me qaago? Niinon jen tegowe isama gombuya me maripoonon gugi komuwaga. Iikawaa ku-usunja ii noonon eja. Kawaa kania mojan me qaago?”

¹¹ Kaen jero moma kokaen meleema muro, “Monjon eukanonja ku-usun mende ama gonoti een, gii mono eja omayaligon iwoi ama nomambaajon

amamaanaga. Kawaajon eja mon moronon nii goo boronon noonji, iwaa singisonogoyanon mono goonon qinji uugun somata kolooja.”

¹² Kaen meleema murotiwaaajon ama Pailoton Jiiisas isano kamaawaatiwaa kaparan kono. Kaen kaparan konoto, Juuda yononon qa gigilaan kokaen jegi, “Aisna kamaawaati eej, mono Siisa-kimbaa alia mende toroqen koloon laligowa. Monon neenaajon moro uro ‘Kin pon koloojen’ jegi, inon mono Siisa-kin tuarenjen ama muja.”

¹³ Kaen jegi qaa ii moma jen koto Jiiisas wama seleengen kamaagi. Kamaagi gawana Pailoton jake mon jamonon ama tambonj eroti, iikanon uma qaa jenteegowaa dun rarayanon kamaan raro. Jake kawaa qata Hibruu qanon Gabata jen laligogi. Ii ananaa qanon Jake Jamonon men taambona. ¹⁴ Kamaan raroti, Juuda ejembanon ween iikanon kiankomu kendon rabombaajon jojorigi. Ween ii kolooro ween biiwia dodowiro Pailoton dun rarayanon rama Juuda yonoojon kokaen injjoro, “Igi, onoo kin pongia koi!”

¹⁵ Kaen jero moma qa gigilaagi, “Qaomba! Qaomba! Maripoonon qegi komuwa!” Qa gigilaagi kokaen jero, “Onoo kin pongiaa qaa jen tegowe maripoonon ubaatiwaaajon jeju me?” Kaen jero jigo gawon galen yononon meleema jegi, “Siisa-kinon motoonggo kin ponnana kolooja. Nonoonon eja pon morota mon mende raja.”

¹⁶ Kaen meleema jegi Pailoton Jiiisaswaa qaa jen tegon maripoonon qegi komuwaatiwaaajon borogianon ano. Borogianon ano manjaqeqe eja yononon Jiiisas men galen kongi.

Jiiisas maripoonon qegi.

Mat 27.32-44; Maak 15.21-32; Luuk 23.26-43

¹⁷ Galen kongi iyanaa maripoonon anjo angon siti koton seleengen kemon goman mon qata Wansii qamakejuti, kanon kenji. Wansii qa ii Hibruu qanon Golgota qamakeju. ¹⁸ Iikanon kema maripoonon qegi ano iwo eja woi teete motoon urun Jiiisas batugaranon angi nanji.

¹⁹ Kaen qegi Pailoton tere on jero maripoonon Jiiisaswaa wananon eu ama qegi. Tere ii kokaen ooro nano, “Jiiisas Nazaret toya, Juuda yonoo kin pongiaga koi.” ²⁰ Jiiisas maripoonon qegiti, goman ii siti kosianon ero ano tere ii qaa karoon, Hibruu, Latin ano Griik qanon oogi nano. Kawaajon Juuda ejemba mamaganon uugun kema kan eu uun tere ii weengogi. ²¹ Kaen ooro Juuda yonoo jigo gawon galen yononon Pailot kokaen ijogi, “Juuda yonoo kin pongiaga koi,” kaen mende oowato, kokaen oowa, ‘Iyanaaajon Juuda kin Pongiaga koloojen, jero.’” ²² Ii moma Pailoton qaa kokaen meleeno, “Qaa oodaborojeniwaaajon ii mono kaen ewaa.”

²³ Manjaqeqe eja yononon Jiiisas maripoonon qenggo opo selekopaa ilawilaya men eja 4 batugianon mendeema 4 kolooro totogianon megi. Kaen megi malekuya ero megito, ii kokaembaajon saanon mende mendeengi: Ii kuuyagadeen opo jakaña motoonjonon memetaga. Opo kitia kitia mende mindirin eukaya liliili uun megi emu kemekemeta ero. Kawaajon ii boliwabotiwaajon mendeembombaajon amamaagi. ²⁴ *Amamaan amin moma kokaen jegi, “Ii motonij mende sokombaa. Kawaajon saanon iikawaa unju qenin toya koloowaa.” Kaen jen unju qegi Bunja qaa mon honjowo kolooro. Qaa ii kokaen oogita eja,

“Yononon opo selekopaana men batugianon mendeema totogianon men malekunaa unju anngole angi monon haamo ambaa.”
Manjaqeqe eja yononon qaa iikawaa so angi.

* 19:24: Ond 22.18

²⁵ Jiisas maripoonon qegi nano emba kokaanjon kanianon nanji: Jiisaswaa nemun naseya ano Kloopaswaa embia qata Maria ano Maria Magdalaga. ²⁶ Jiisasnon nemunja ano wombo gowokoya kosianon nani iriima nemunjaajon kokaen jero, “Nemuna, mono meraga koi iima kalan koma rijojoon laligowa.”

²⁷ Kaen jen gowoko ii kokaen ijoro, “Mono nemunja koi iima kalan koma rijojoon laligowa.” Kaen jero moma Jiisaswaa nemunja kambañ iikanondeen wano mirianon kema motoon laligori. Kian.

Jiisasnon maripoonon nama komuro.

Mat 27.45-56; Maak 15.33-41; Luuk 23.44-49

²⁸ * Jiisasnon gawonja kuuya medabororoti, ii moma iikanon Buja Terewaa qaaya monjon honjowo koloowaatiwaaajon kokaen jero, “Nii apuwaaajon mojen.”

²⁹ Kanon jua mon wain apu aasonjowo iikanon saa qen raro. Ii raro kowe momondo mon suun tanijaen ii men wain apunon qendunjon sepere susuyanon qesanjon megi uro buutanon angi. ³⁰ Angi wain apu aasonjowo ii nen jero, “Mono tegoja.” Kaen jen laaligoya mesao-mambaajon aroya sigon kemaaro kokoosuya kouro non qero. Kian.

Jiisaswaa maronja wasanon utoogi.

³¹ Jiisasnon non qero Juuda ejembanon ween iikanon kiankomu kendon rabombaajon jojorigi. Kiankomu Sabat kendon ii kendon kambañ somata kolooro. Kawaajon Juuda jotamemeya yononon majakaka moma kokaen jegi, “Qamo yononon Sabat kendon kambanjon maripoonon nanji mende sokonja.” Kaen jen gawana Pailotwaanon kema kokaen qisin mugi, “Gii saanon jen tegona kema maripoonon unujuyati, iyonoo tawo siigia kunji qamogia metogonin kamaawuya?” ³² Qisin mugi jen tegoro manjaqeqe ejanon kougi. Kouma Jiisaswo maripoonon urugiti, ii uulanjowo komuwaatiwaaajon wala yoroononga mombaa tawo siita kuma leegen kema mombaanon kaanjadeen angi.

³³ Kaen angito, Jiisaswaanon kouma iigi mono komuro. Kaen iima siita mende kunji. ³⁴ Mende kungitto, manjaqeqe eja yonoo-nongga monjon wasa men maronja utooro iikanondeen sa ano apu kemaaro.

³⁵ Kaen angi monjon iwoi ii jaayanon iiroti, iinon ii nanjon jen koi oorota ero keteda koi weenjoju. Qaa nanjon jen oorota eji, ii mono qaa honja koloaja. Ono kaanagadeen ii moma laariwuti-waaajon moma qaa honja mojiwaa so jeja. ³⁶ * Iwoi ii kolooroti, ii Buja Terewaa qaa monjon honjowo koloowaatiwaaajon kolooro. Qaa ii kokaen,

“Iwaa siita mono mende kumbu.”

³⁷ * Ano Buja Terewaa qaa mon kokaen eja,

“Eja utoogiti, iyononon mono iwaagen jaagia uun iibu.”

Ono qaa woi iikawaajon ama ii moma laariwu. Kian.

Jiisaswaa qamoya jamo kobaanon ron kongi.

Mat 27.57-61; Maak 15.42-47; Luuk 23.50-56

³⁸ Kawaa gematanon Arimatia taon toya qata Joosf karo. Iinon Jiisaswaa gowokoya koloon laligoroto, Juuda jotamemeya yonoojon ama toroko moma momalaaria metatin laligoro. Iinon kan gawana Pailotwaanon kema Jiisaswaa qamoya metogomambaajon qisin muro. Qisin muro moma jen tegoro kan metogoro.

39 *Eja qata Nikodeemus wala Jiisaswaanon gomantiinanon karoti, iinon kaanagadeen karo. Kan qamo morimambaaon kele koowagawo qata mor ii repa apuyawo meleenigiti, ii esu monj binja 30 kilowaa so sewanja menj kan Joosef ilaanj muro. 40 Ilaanj munj motoonj Jiisaswaa qamoya metogori. Metogonj jinij moronja awaa menj qamo selianon ama opo taanja iikanonj momosiiri. Juuda ejemba nonononj qamonana kaanj ama mozozonjonj roj koma onjomakejonj.

41 Jiisas maripoononj qegiti, gomanj iikawaa leegenanonj urukisi monj ero. Urukisi iikanonj qasiriwaa jamo kobaa dologa monj uroroogi nano. Iikanonj qamo monj mende anjgi gbamenja ero. 42 Gbamenja koloonj kosianonj ero Juuda ejembanonj kiankomu kendonj rabombaaonj jorjorigi kambanjgia toriro. Kawaaonj Jiisaswaa qamoya menj iikanonj ama roj koni. Kianj.

20

Jiisaswaa kobaa qasirianonj gbamenja ero.

Mat 28.1-8; Maak 16.1-8; Luuk 24.1-12

1 Sabat kendonj ragi tegoro Maria Magdala emba iinonj Sonda umugawodeen wengeranj suluro qasirinonj keno. Kema jaaya uuro keno jamo somata iiro iikanonj mono kobaa urorooya iikawaa qaa ootanongga qetanjgi kanj ero. 2 Kaenj iima iikanondeen mesaonj uulanjawo kema Saimon Piito ano Jiisaswaa wombo gowokoya yoroononj kanj kokaenj irijoro, “Mono Pombaa qamoya qasirinongga menj kema dakanonj anjgi eji, ii mende mojonj.”

3 Kaenj irijoro mesaonj qasirinonj keni. 4 Motoonj bobogarinj kenito, gowoko alianonj bobogarinj kema Piito uugunj wala qasirinonj keuro. 5 Keuma jamo kobaa urorooya iikawaa uutanonj mende uma qaa ootanonj eenj akakarinj uuro keno opoya momosigiti, iikayadeenj ero iiro. 6 Ii iiro Saimon Piitononj kaanagadeenj gematanonj kouma jamo kobaa uutanonj uma opoya momosigiti, iikayadeenj ero iiro. 7 Ii iiro ano wanja opo jakanja monjonj momosiinj esuugiti, ii tosianonj kuma selewaa opoya kawo mende mindirinj anjaso anjgi raro iiro.

8 Kaenj iiro gowoko alianonj wala qasirinonj kouroti, iinonj kaanagadeenj jamo kobaa uutanonj uma iwoi ii iima moma laaairo. 9 Jiisas gbilinj koomunongga waabaati, iyorononj Bunja Terewaa qaa kaanja ii waladeenj mende moma asarinj tompiririnj laligonj kouri. Kianj.

Jiisasnonj Magdala emba Mariawaanonj asugiro.

Mat 28.9-10; Maak 16.9-11

10 Rama kouma iikanondeenj moma laarinj eleema miriganonj keni. 11 Yorononj kenito, Marianonj anjodeenj qasiriwaa jamo kobaa qaa ootanonj nama saaro. Kaenj saama kobaa urorooya iikawaa uutanonj akakarinj uuro keno. 12 Uuro keno Siwe gajoba woi malekugara tualalakota iriuro. Yorononj Jiisaswaa qamoya eroti, iikanonj rari. Monjonj wanja eroti, iikanonj raro monjonj kanianonj raro.

13 Kaenj rama kokaenj ijori, “Emba, gii naambaajonja saajanj?” Ijori moma jero, “Ponjnaa qamoya menj kema dakanonj anjgi eji, ii mende mojenj.”

14 Kaenj jenj eleema Jiisasnonj kosianonj nano iiroto, kaitania ii mende iima kotonj hanqanjenj nano. 15 Hanqanjenj nano Jiisasnonj kokaenj qisinj muro, “Emba, gii naambaajonja saajanj? Morowaajonja monganjanj?” Kaenj qisinj muro urukisi galenjanonj nanja me nomaenj, iikaenj romonjonj kokaenj ijoro, “Oo somatana, gii qamoya menj anjonj monjenj kema anjanjati eenj, mono nijona kema memanja.”

* 19:39: Jon 3.1-2

16 Kaen ijoro Jiisasnoŋ qata qama “Maria!” jero. Ii qama jero iwaanonoŋ eleema Hibruu qaanoŋ qama “Raboni!” jero. Ii ananaa qaanoŋ “Boina!”

17 Kaen jero kokaen ijoro, “Nii Amanaanonoŋ mende uma koi nanjen. Kawaajonoŋ nii mende noosiriwato, noo kouruna yoŋoononoŋ kema buju kokaen injowa: Niinonoŋ mono Manja Anutu ano oŋoo Mangia Anutuwaanonoŋ eleema umaŋa.”

18 Kaen ijoro Magdalaga emba Maria iinonoŋ eleema kema gowo-kouruta kokaen injoro, “Niinonoŋ Poŋ iibe qaa kaan kaan nijojaa.” Kian.

Jiisasnoŋ gowokouruta asugin oŋono.

Mat 28.16-20; Maak 16.14-18; Luuk 24.36-49

19 Sonda iikanondeen gomaŋ tiro gowoko yoŋononoŋ ruuŋanoŋ ajoroŋ Juuda yoŋooŋoŋ toroko moma miri naguya koma kii menŋ ragi. Kaen ragi Jiisasnoŋ asugin batugianoŋ nama kokaen injoro, “Alauruna, luae mono oŋowo raba!” 20 Kaen jen borowoita ano maroŋa qendeema oŋono iima korisoronoŋ uugia saa qero. 21 Saa qero mombo kokaen injoro, “Alauruna, luae mono oŋowo raba! Amanonoŋ nii wasin nono kaanjadeen niinonoŋ oŋo wasin oŋonjenŋ.”

22 Kaen jen buu aasoŋa uulangonoŋ jero, “Mono Uŋa Toroya mewu. 23* Oŋo ejemba singisongogia mesaowuyati een, ii mono Anutuwaawaa jaanoŋ solanidaborowaa. Ejemba singisongogia mende mesaowuti een, ii mono Anutuwaawaa jaanoŋ mende solanuwuya.” Kian.

Jiisasnoŋ Tomas asugin muro.

24 Jiisasnoŋ gowokouruta kaen asugin oŋonoto, gowoko 12 yoŋoonoŋga moŋ qata Tomas, qata moŋ Didimus qagiti, iinonoŋ kamban kanonoŋ batugianoŋ mende laligoro. 25 Tomasnoŋ karo gowoko toŋianoŋ “Nono Poŋ iijona,” jegi moma kokaen jero, “Jaananoŋ birin lopoya borianoŋ iima boro susunanoŋ maroŋanoŋ oosirimanjati een, ii saanoŋ moma laarimaŋa. Nii neeno ii mende oosirimanjati een, mono qaagadeen nijogi ii mende moma laarimaŋa.”

26 Kaen jero sonda motooŋgo tegoro gowoko yoŋononoŋ Sonda iikanonoŋ mombo mirinonoŋ kululuuŋ nagu koma kii menŋ Tomaswo motooŋ ragi. Motooŋ ragi Jiisasnoŋ mombo asugin batugianoŋ nama kokaen jero, “Alauruna, luae mono oŋowo raba!” 27 Kaen jen Tomas ijoro, “Gii mono boroga boraama borowoina menŋ iima boro susuganoŋ maronanoŋ oosiriwa. Kaen ama yangiseŋ mesaon uuwoiga yakarinŋ nii moma laarinŋ nomba.”

28 Kaen ijoro kokaen meleeno, “Oo, gii noo Poŋ Anutunaga!”

29 Kaen meleeno kokaen ijoro, “Gii niijanwaaajonoŋ nii saanoŋ moma laarinŋ nonjanto, ejemba mende niima kilenŋ nii moma laarinŋ nomakejuti, iyoŋonoŋ mono simbawoŋawo kolooju.” Kian.

Jononŋ Oligaa Buŋa koi kokaembaajona ooro:

30 Jiisasnoŋ gawon esunmumuyawo menŋ laligoro angoletto seiseiya tosaana ii gowoko yoŋoo jaagia qaganonoŋ asugiroto, ii buk koi kanonoŋ mende oowe. 31 Qaa tosaana ooweti, ii kokaembaajona oowe: Jiisasnoŋ Anutuwaawaa Meria koloon Hamoqeqe Toya Kraist kolooji, oŋo qaa ii moma laarinŋ iikaana kanonoŋ Jiisaswaa qabunayaaajonoŋ ama laaligo kombombanŋ buŋa qen aowuya. Kaen ama laligowutiwaaajonoŋ niinonoŋ Oligaa Buŋa tere koi oowe oŋoonoŋ kaja. Kian.

* 20:23: Mat 16.19; 18.18

21

Jiisasnoŋ gowoko 7 yonjoonoŋ asugiro sora ambembo horogi.

¹ Kanagen Jiisasnoŋ mombo gowoko tosaanŋ yonjoonoŋ asugiro. Taiberias apu anŋonŋ goraayanonŋ kanonŋ kokaenŋ asuginŋ onono: ² Gowoko eja kokaanjononŋ motoonŋ laligogi: Saimon Piito, Tomas qata moŋ Sunesune (Didimus) qagiti, Natanael eja ii Galili prowinswaa taonŋ Kaanaga ano Zebediwaa merawoita woi ano gowoko tosaanŋ yonjoonoŋga woi.

³ *Motoonŋ laligogi Saimon Piitononŋ injjoro, “Nii mono sora horomambaajon kemaŋa.” Kaenŋ jero tosanonŋ jegi, “Nono saanonŋ giwo motoonŋ kembonŋa.” Kaenŋ jenŋ mesaonŋ wanŋgononŋ uma kema gomantiinŋa iikanonŋ sora moŋ mende horogi. ⁴ Sora mende horonŋ eenŋ laligogi gomaŋ ano Jiisasnoŋ sakasinonŋ nano. Nanoto, iwaa kaitania ii mende iima kotogi. ⁵ Jiisasnoŋ nama onjooma qaro, “Alauruna, sora moŋ horoju me qaago?” Jero meleema “Qaago!” jegi.

⁶ * “Qaago!” jegi kokaenŋ jenŋ kotonŋ onono, “Ono mono misagia wanŋo dindinŋaagenŋ giligi kemero saanonŋ sora mokoloowuya.” Ii moma misagia giligi sora seiseiya kemeŋ ologogitiwaaajonŋ horoninŋ koubajenŋ amamaanŋ horonŋ susugogi.

⁷ Kaenŋ kolooro Jiisaswaa wombo gowokoya iikanonŋ Saimon Piito kokaenŋ ijoro, “Ii mono Pongal!” Kaenŋ jero Pombaa qata moma opoqiisiagadeenŋ somonŋonŋ laligorotiwaajonŋ selekopaaya kokosiinŋ iikanondeenŋ apu anŋgononŋ lugunŋ kemero. ⁸ Yonjononŋ sakasinŋ kooronjononŋ 100 miita kawaa so kosianonŋ kema laligogi. Kawaaajonŋ Piitononŋ kemeŋ keno gowoko tosaanŋ yonjononŋ wanŋo loqanonŋ qenŋ nanŋonŋ kema misa sorayawo horogi wanŋo gematanonŋ karo.

⁹ Kaenŋ kanŋ sakasinonŋ riinŋ iikanonŋ iwoi kokaenŋ iigi: Gere jero lokotanonŋ sora jejeta ano bered raro. ¹⁰ Ii iigi Jiisasnoŋ kokaenŋ injjoro, “Ono keteda koi sora horojuti, mono iikanonŋa tosaanŋa meŋ koi kawu.”

¹¹ Ii jero Saimon Piitononŋ moma wanŋgononŋ uma misa hororo sakasinonŋ uro. Uro honŋa 153 iigi. Misa ii sora somata seiseiya yonjononŋ saa qegito, misanonŋ kilenŋ mende riiri. ¹² Honŋa ii iigi Jiisasnoŋ kokaenŋ injjoro, “Mono kanŋ gomaambawaa neneya newu.” Kaenŋ jero moma kanŋ “Ii Ponnanaŋa,” kaenŋ moma kotogito, gowoko yonjoonoŋga moŋnonŋ “Gii morononŋ?” kaenŋ qisimambaajonŋ uulombo moma mende qisiro. ¹³ Mende qisiroto, Jiisasnoŋ kema bered meŋ onjoma sora kaanŋagadeenŋ mendeema onono.

¹⁴ Jiisasnoŋ koomunonŋga waama gowokouruta asuginŋ onono indinŋ karonŋ kolooro. Kianŋ.

Jiisasnoŋ Piito mombo kuunŋ meŋ kotiiri.

¹⁵ Gomaambawaa neneya negi tegoro Jiisasnoŋ Saimon Piito-waaajonŋ kokaenŋ ijoro, “Saimon Jombaa meria, alauruga koi yonjononŋ nii uugianonŋ jopagonŋ nomakejuti, giinonŋ ii unjuugunŋ mamaga jopagonŋ nomakejanŋ me qaago?” Ii moma kokaenŋ meleeno, “Oo Ponŋ, nii uunanonŋ jopagonŋ gomaakejenŋ. Gii noo wombo alana koloowanŋ. Ii geenŋo saanonŋ mojanŋ.” Kaenŋ meleeno Jiisasnoŋ ijoro, “Gii mono noo lamauruna melaa unjuaginŋ laligowa.”

¹⁶ Kaenŋ ijoro indinŋa woi qisinŋ muro, “Saimon Jombaa meria, gii onjononŋ jopagonŋ nomakejanŋ me qaago?” Ii moma kokaenŋ meleeno, “Oo Ponŋ, nii goojonŋ ama nomakeja. Gii noo wombo alana koloowanŋ. Ii geenŋo saanonŋ mojanŋ.” Kaenŋ meleeno Jiisasnoŋ ijoro, “Gii mono noo lamauruna galeŋ koma onjoma laligowa.”

¹⁷ Kaen ijoro indina karoon qisiin muro, “Saimon Jombaa meria, gii mono onjanon womboganon noojon ama gomakeja me qaago?” Kaen qisiin muro uujopawaa qiqisia motoonjo iikayadeen qisiro indina karoon koloortwaajon Piitonon wosobiri moma meleema kokaen jero, “Oo Pon, gii iwoi kuuya saanon modaboroan. Gii wombo alana koloosan. Giinon mono geenjo ii awaagadeen mojan.” Kaen jero Jiisasnon ijoro, “Gii mono noo lamauruna unuagin laligowa.”

¹⁸ “Niinon qaa hona toon mon kokaen jewe moba: Gii sagbili laligon geenjo selekopaaga somonjon kana kanon me kanon kemanjen siin mobagatiwaa so saanon kema kan laligona. Kaen laligon waanato, eja wana koloowagati, kamban iikanon boroga boraana monon kan opo selekopaaga somonjon goma kana mongen mende kemambaaon mobagati, mono iikanon guama kembaa.”

¹⁹ Jiisasnon gejatootoo qaa kaen jen Piito komuwaatiwaa qaa saana inisaano. Iinon koomu tania mon komuro Anutuwaa qabunaya somariiwatiwaaon romonjon ii jero. Qaa ii jen iwaajon ijoro, “Gii mono kan nii notaan laligowa!” Kian.

Jiisasnon Piitowo gowoko mombaa qaaya aminj mori.

²⁰ Piitonon Jiisaswo kema eleema Jiisaswaa wombo gowokoyanon gemaranon karo iiro. Gowoko iikanon kiankomu lama negiti, iikanon wajanon Jiisaswaa totoyanon laarin jero, ‘Pon, goonon memelolo eja ii moronon?’

²¹ Gowoko iikanon kanagaranon karo Piitonon ii iima Jiisas kokaen qisiin muro, “Pon, gowoko koi kawaanon mono nomaen koloowaa?”

²² Qisiin muro kokaen ijoro, “Niinon iwaa laaligo arena kaen me kaen ambenagi, ii mono goo majakakaga qaago. Niinon kokaen moma jewenaga, ‘Iinon mende koomu laligon uro niinon namonon mombo kamanatiwaa kambanjon toroqen jaawo laligon unaga,’ qaa ii iwaa qaaga koloonaga. Gii mono iwaa qaa mesaon geengaa laaligoga meagon galen koma aon noo gemanon kan nii notaan laligowa.”

²³ Qaa kaen jero tosonian tundu moma jen seigi uumeleen alaurunana yonoo batugianon qaa ii kokaen jen soogi, “Gowoko iikanon mende komuwaa.” Kaen jen soogito, Jiisasnon jaawo tetegoya qaa laligon ubaatiwaaon mende jeroto, qaa kokaen jero, “Niinon iwaa laaligo arena kaen me kaen ambenagi, ii mono goo majakakaga qaago. Niinon kokaen moma jewenaga, ‘Iinon mende koomu laligoro niinon namonon mombo kamanatiwaa kamba-ñanon toroqen jaawo laligon unaga,’ qaa ii iwaa qaaga koloonaga. Gii mono iwaa qaaya mesaon geengaa laaligoga meagon galen koma aon laligowa.” Kian.

Neeno ii kuuya jaananon iima nanjon oon onjonjen.

²⁴ Gowoko iikanon iwoi ii jaayanon iima laligon iikawaa so ii nanjon jen asarin Oligaa Bunja koi ooro. Korebore onjon gowoko iikawaa kania mojutiwaaon ama saanon nanjon kokaen jen laligowu, “Iinon qaa nanjon jeroti, iikanon mono qaa hona toon koloosa.”

²⁵ Jiisasnon gawon menj angoleto tosaana seiseiya ii kaana-gadeen ama menj laligoro. Iikawaa sundugia motomotoon ii kuuya tororo oowonagati een, mono buk papia borana borana seiseiya koloogi kantri so papia kowi miri (laibreri) kuuya kanon anin saa qen ologoro tintina mon mende sokonaga. Kaen romonjonjen.

Aposol Gawonj Meme Unja Toroyanon aposol inaan onono gawonj megj. Jen-asa-asari

Dokta Luuknonj buk qata “Kraistwaa Oligaa Bunja” onj sunduya toroqen buk qata “Aposol gawonj meme” ooro. Jiisanonj gowokouruta mutuya kuma onono Unja Toroyanonj sololoon onono Kraistwaa buju qaa jen seigiti, Luuknonj iikawaa sunduya asuganonj amambaajonj moma kokaen (1.8) ooro, ‘Yonononj ii Jerusalem sitinonj kanainj Judia prowins sokoma Samaria prowinsnonj kema toroqen balonj goraayanonj eu emu leelee kengji sokondaboronj keno.’ Wala Juuda kanageso uutanonj gawonj megj uugia meleema gbiligi Kraistwaa qemburunj kanainj jenj kema kema kantria kantria sokono uumeleenj kanageso yonoo wangiaga kolooro. Sunduya weengojuti, Luuknonj iyonoo uugia menj kamaamambaajonj kaparanj koma qaa kota woi kokaen onj asariro,

1) ‘Kraistwaa alaurutanonj Room mindimindiri gawman ii tuarenjenj mende ama onoma laligoju. Yonononj ii menj kamaanj ambutiwaaajonj toropere mende anju. Tosianonj kaen mobuyagati, ii bombonggaoya een waababo.’

2) ‘Juuda yonononj jigo gawonj megj qerewenja kolooro honja asugiwaati-waaajonj mamboma laligogiti, Jiisanonj mono honja ii menj kanj onono.’ Qaa kota ii.

Jiisawaa Bunja qaaya kuunj jenj seinj zioz kanainj menj kotiigi toroqen keno uumeleenj yonoo tuungianonj somariiro. Iikawaa so “Aposol gawonj meme,” sundu ii juno qaa bakaya waja karoonj kokaen koloou: 1) Jiisanonj Siwe gomanonj uro gowoko yonononj Jerusalem laligogi Kraistwaa Bunja qaayanonj kanainj qemburunj qero. 2) Eij somariinj Palestain balombaa prowins tosanonj keno. 3) Mombo somariinj kantria kantria Batugaranonj Kowe liligonj rama kenjuti, ii sokoma tetegoyanonj siti waja Room kanonj keno.

“Aposol gawonj meme” iikawaa qaa waja ii Unja Toroyaa kania ano gawonj meme. Aposol ano momalaari ejemba yonononj Yambuyambu dologaa (Pentekost) kambanjonj Jerusalem qama kooligi Unja Toroyanonj kusunjawo uugianonj kemero. Uugianonj kemenj sololoon menj kotiin onono deema kantri liligonj gawonj megj honja kania kania kolooro. Zioz ejemba ano yonoo jotamemeya yonononj Kraistwaa Bunja qaa ii kanakanaiyanonj nomaenj jenj laligogiti, Luuknonj iikawaa qaaya ooro ii saanonj buk kokanonj weengonj mobjona. Ejemba uugia meleema mindirinj nanjonj aonj laligogiti, iyonononj Bunja qaawaa ku-usunja moma kotogi gomanj so asugiro. Nomaenj asugiroti, Luuknonj iikawaa sunduya onj Unja Toroyaa ku-usunja qendeema nononja.

Buk kokawaa bakaya waja 4 ii kokaenj:

1. Bunja qaa nanjonj jewombaajonj jojorigi 1.1-26
  - a) Jiisanonj jenkooto ama Unja onjomambaajonj jero 1.1-14
  - b) Juudas Iskariotwaa kitia Matias metogogi 1.15-26
  2. Jerusalem sitinonj Bunja qaa nanjonj jegi 2.1-8.3
  3. Judia ano Samaria Bunja qaa nanjonj jegi 8.4-12.25
  4. Poolnonj misin gawonj menj laligoro 13.1-28.31
    - a) Misin gawonj liligonj megj indin 1 kolooro 13.1-14.28
    - b) Jerusalem ajoajoroo ama qaa somongogi 15.1-35
    - c) Misin gawonj liligonj megj indin 2 kolooro 15.36-18.22
    - d) Misin gawonj liligonj megj indin 3 kolooro 18.23-21.16

e) Pool Jerusalem, Sisaria ano Room kapuare mirinonj raro 21.17–28.31

Jiisasnoj zioz kanairo.

¹ *Oo Tiofilus, Luuk niinonj sunduna mutuya ooweti, iikanonj Jiisasnoj gawonj kanainj menj liligonj ejemba kuma onjoma laligoroti, iikawaa sunduya kuuya arenjonj ambe iina. ² Jiisasnoj gawonj menj wasiwasi eja aposoluruta meweengonj kuma onjoma laligonj Unj Toroyaa ku-usunj qaganonj gawonj mewutiwaajonj jej kotonj onjono. Ii onjono Anutunonj wano Siwenonj uro. Niinonj sunduna ooweti, ii iikanonj oodaborowe. Kete iikanonja sundu ii toroqenj oomana.

³ Jiisasnoj siimbobolo moma komunj koomunonga waama weenj 40 namanonj toroqenj laligoro. Laligonj kambanj iikanonj aposoluruta indina mamaga asuginj onjoma Anutu bentotonjaa kania toroqenj jej asarinj onjoma laligoro. Kaen laligonj aiwese tani kania kania menj qendeema onjono. Yonononj ii iima Jiisasnoj gbilinj laligoji, ii saanonj moma yagogi. Aiwese iigiti, iyonononj ii nanjonj jej dangunu kaanja nanju ano monjonj ii qewagomambaajonj amamaawaa.

⁴ *Kambanj monjonj yonjowo motoonj laligonj kokaen jej kotonj onjoma injjoro, “Onj Jerusalem siti koi uulanjowo mende mesaowu. Manjanonj ‘Kalenj uugianonj ama onjomanja,’ jej qaaya somonjgoro injjoweti, ii mono honjowo koloowaa. Onjonoj mono iikawaaajonj mamboma laligowu. ⁵ *Wala Jonj ejemba oo toonjonj mulu menj onjoma laligoroto, Anutunonj kambanj mende koriro Unj Toroya uugianonj ama iikanonj mulu menj onjombaa.” Kianj.

Jiisasnoj Siwenonj uro.

⁶ Aposol yonononj kambanj monjonj ajoroogi Jiisasnoj batugianonj asugiro kokaen qisinj mugj, “Ponj, giinonj kambanj kokaamba me naa kambanonj Israel kantriwaa totonj ii mombo kuunj menj kotiiwaga?”

⁷ Qisinj mugj kokaen injjoro, “Amanonj iyanjaa ku-usunj qaganonj gbani ano aua kambanj arenjonj anota eji, ii onjonoj mobutiwaa so qaago. ⁸ *Ii qaagoto, Unj Toroyanonj kamaanj uugianonj kemebaati, iinonj mono ku-usunj onjono letoma noo kaniana nanjonj jej laligowu. Ii Jerusalem sitinonj kanainj Judia prowins sokoma Samaria prowinsnonj kema liligonj toroqenj balonj goraayanonj eu emu leele keingi sokondaboronj kemba.” ⁹ *Jiisasnoj qaa ii injjondabororo Anutunonj jaagia qaganonj menj waaro koosunonj kamaanj esuuro eukanonj uro iibombaajonj uugi uro ayayoogagadeen kono monjgama nanji.

¹⁰ Kaen uro sombinonj eu iigigiinj nanji iikanondeen eja woi malekugara tualalakota yorononj kosogianonj asuginj nani. ¹¹ Nama kokaen injjori, “Galili eja onjonoj mono naambaajonj sombinonj eu uunjgadeen nanju? Anutunonj Jiisas koi onjono batugianonja wama Siwe gomanonj eu uro iijuti, iinonj mono tani kaanjiadeen mombo eleema kamaawaa.” Kianj.

Juudas Iskariotwaa kitia Matias meweengogi.

¹² Kaen injjori aposol yonononj Jerusalem siti kosianonj baanja qata Oil gere baanja kanonja eleema kamaanj 1 kilomiitawaa so kanj sitinonj kougi*^{*}

* **1:1:** Luuk 1.14   * **1:4:** Luuk 24.49   * **1:5:** Mat 3.11; Maak 1.8; Luuk 3.16; Jon 1.33   * **1:8:** Mat 28.19; Maak 16.15; Luuk 24.47-48   * **1:9:** Maak 16.19; Luuk 24.50-51   * **1:12:** Juuda yonononj 1,100 miita ii Sabat kendononj mende uugunj kemakegi. Kawaaajonj Kana qaa mende uugunj kagi.

13* Jerusalem kouma miri uuta mon qaganon kanon rama laligogiti, iikanon kema ugi. Ugiti, iyonoo qagia ii kokaen: Piito, Jon, Jeims ano Andruu; Filip, Tomas, Bartolomyuu ano Matyuu, Jeims Alfiuswaa meria, Saimon Zelot politik ejaga ano Juudas Jeimswaa meria† 14 Eja kuuya yononon uumotoon ama emba yonowo kaparan koma qama koolinj laligogi. Yonoo batugianon Jiisas kouruta ano nemunja Maria yononon kaanagadeen laligogi.

15 Qama koolinj laligon ween mononon momalaari ejemba jangogia 120 kawaa so ajoroogi Piitonon batugianon waama qaa kokaen jero, 16 “Eja alauruna, Jiisas menj somongogiti, Juudasnon iyonoojon kana qendeeno. Unja Toroyanon Juudaswaa qaa ii waladeen kin Deiwidwaa uutanon sane ano jetanon jero Ondino buk (Buk Song) kanon oogita eji, iikanon mono honjowo kolooro. 17 Jiisasnon Juudas meweengoro ananaa tuunonon mon laligoro gawonja mewaatiwaaon kuuro wasiwasi eja wanja aposol kolooro.

18* “Juudasnon nanamemen bologa ano sewanja mugi menj iikanon balon koria mon sewanja mero. Ii menj iikanon aro aon wanjonon meleema balonon kuuro tomenja juno kera korojonja data koga ii kuuya ujunjon koma kamaaro. 19 Kaen kolooro Jerusalem ejemba kuuya iikawaa bujuya modaboron balon iikawaa qata iyangiaa qaanon Akeldama qagi. Ii ananaa qaanon Sa Balon koria.”

20* Piitonon toroqen kokaen injjoro, “Ondino (Buk Song) kanon qaa mon kokaen oogita eja,

‘Miria mono bembenja koloon gbamenja namba. Ii mononon toya mende koloon laligoro mirigadeen namba,’
ano qaa mon kokaen eja,

‘Mononon saanon iwaa dundunanon galen gawon menj namba.’

21-22* “Kawaajon ama nono eja mon meweengon kuuninj nonowo jotamemeya koloon dangunu kaanja nama Jiisasnon koomunonga waaroti, iikawaa Bunjaya nanjon jenj laligoro sokombaa. Jonon Jiisas oomulu menj muro Ponon kambanj iikanondeen qenjaaronon kema gawonja kanainj menj nonoo balonon liligon kema kanj laligoro Anutunon batunananondeen wama uro. Eja kambanj kuuya iikanon tuunjananon mooton laligon kouninj, mono iyonoononga monj meweengoninj sokombaa.”

23 Piitonon kaen injjoro ejawaa monjama eja woi qagara qagi. Mon qata Joosef, qata mon Barsabas ano qata mon Jastus. Eja mombaa qata Matias. 24 Qagara qama kokaen qama koolinj jegi, “Oo Pon, gii ejemba uunana korebore moma kotojan. Kawaajon gii eja koi yoroononga moroga meweengojani, ii mono qendeema nonomba. 25 Juudasnon gbingbaon ama dogon kamaan aposol gawon mesaon kilenaa so tiwilaan kemeroti, iwaa dundunanon eja mononon mono aposol koloon nama wasiwasi ejawaa gawon menj laligowaa. Qaa ii onanon.”

26 Kaen jenj yoroo unju (kaas, lot) kuugi Matias asugiro. Asugiro aposol 11 yonoo batugianon dunj monj mugi tuunjanon toroqero. Kianj.

2

Unja Toroyanon kamaanj gowoko uugianonj kemero.

* **1:13:** Mat 10.2-4; Maak 3.16-19; Luuk 6.14-16 † **1:13:** Zelot paati yononon angiaa nananj mewombaajon Room mindimindirij gawmambo toropere ano uugere ama laligogi. * **1:18:** Mat 27.3-8 * **1:20:** Ond 69.25; 109.8 * **1:21-22:** Mat 3.16; Maak 1.9; 16.19; Luuk 3.21; 24.51

1* Jiisanonj komuroti, kambaŋ iikanonja sonda 7 tegoro ween 50* iikanonj yambuyambu kambaŋa kaŋ kuuro uumeleenj ejemba kuuya yonononj ajoroonj kendonj ragi. 2 Ragi Sombinonga iwoi monj obaban bilisik kaanja kamaaro otonj somata asugiro mogi. Raidimbononj qenkeji, mono iikawaa tani kaanja asuginj kamaanj miri ragiti, ii kuuya saa qero. 3 Miri saa qenj iwoi iikanonj deenqeema seŋ gere bolanj kaanja wangja qaganonj uro iigi.

4 Kaen asugiro Unja Toroyanonj kuuya yonoo uugia saa qero kantri tosia yonoononj qaa kanainj jegi. Unja Toroyanonj sololoonj qaa sanje anotiwaas so asuganonj jegi.

5 Juuda ejemba tosianonj Anutu goda qen kantri kania kania sombin baatanonj rama kenjuti, iikanonj deema kema laligonj Jerusalem eleema kagiti, tosia iikaanja ii sitinonj laligogi. 6 Kaen laligonj otonj somata ii moma ejemba tuuj mamaganonj kouma ajoroogi. Ajoroonj nangi momalaari ejembanonj qaa morota morota jegiti, ii kuuya moma anjo anjo moma asarinj iikawaajonj aarunj kiko anji.

7 Kiko ama walingonj kokaen jegi, “Mobu! Eja koi qaaya qaaya jejuti, iyonononj mono kuuya Galili ejembaga kolooju me? 8 Nono kantri morota morota kanonj koloonj kouma laligoninj yonononj mono nomaenj ama laligonj somariinj kantrinanaa so qaanana anja anja jegi mojonj? 9 Nono Partia ejemba, Midia ejemba ano Eelam ejemba koi nanjonj. Nono tosianonj Mesopotemia laligoninj. Tosianonj Judia laligoju ano tosianonj Kapadosia gomanonj laligogi. Ejemba tosianonj Pontuswaajonj, tosianonj Eisia prowina-wsaaajonj koloojonj ano yonononj ananaa qaanonj qaa jegi mojonj.

10 “Tosianonj Frigia gomanj mesaonj koi kaŋ laligoju. Tosianonj Pamfilia taonj mesaogi. Tosianonj Ilijpt kantrinonj laligoju. Tosianonj Sairini gomanj leegenj Libia kantrinonj laligogi. Tosaanjanono Room sitiga tawatawaga koi kaŋ laligojonj. 11 Nono tosianonj Juuda ejemba koloonj laligojonj ano tosianonj kantri tosianonj koloonj kanagenj Juuda ejemba kolooninj. Kaanjanonjanono ano yonononj qaa jegi nono qaanana motomotoonj ii saanonj moma kotojonj. Nonoononjanono tosianonj wato qata Kriit mesaonj kowe kotonj kagi. Tosianonj Arebia qaa jenkeju. Nono kaanjanonj laligojonto, yonononj aisoonj Anutunonj angoletu uuta anoti, iikawaa kania ii ananaa qaanonj anja anja jegi mojonj.”

12 Kaen jen kuuya yonononj aarunj mogi sooboo kono iyangia kokaen jen qisinj aogi, “Koi kawaa kania mono nomaenj?” Kaen qisinj aonj qaa monjgama tompin nanji.

13 Tompin nanjito, tosianonj mepaqepae ama kokaen jegi, “Yonononj wain apu naanjawo mamaga nenj enjalolonj kolooju.” Kaen.

Piitononj Unja Toroyaa kania jenj asariro.

14 Kaen jegi Piitononj aposol 11 yonowo motoonj waama nama kotakota gama ejemba tuuj ii kokaen injjoro, “Alauruna, Juuda ejemba ano ejemba kuuya Jerusalem laligojuti, niinonj iwoi koloojiwaa kania jewe mono geja ama mobu. 15 Ono tosianonj nonoojonj kokaen jeju, ‘Yonononj apu kotiga negi uugianonj enjalolonj kolooja.’ Kaen romonjoguto, nonononj iikaanjan mende koloojonj. Koi gomaambawaa 9 kilok kolooja. Gomaamba ii apu nene kambaŋa qaago. 16 Qaagoto, gejatootoo eja Joelnonj Bunjan qaa kokaen jeroti, iikanonj mono honjawo kolooja,

17* Anutunonj jeja: Pombaa kaka kambaŋanonj toriwaati, niinonj kambaŋ iikanonj Unjana Toroya maabe ejemba kuuya yonoo qagianonj ubaa. Uma sololoonj kotonj kondoonj onjono kokaenj koloojaa:

* 2:1: Lew 23.15-21; Dut 16.9-11

* 2:1: 50 ii Griik qaanonj Pentekost.

* 2:17: Joel 2.28-32

Oŋoo meraboraurugianon gejatootoo qaaya qaaya jenkebuya.
Oŋoo gbaworo saraŋurugianon jaagia meleeno unyaya unyaya iimake-
buya.

Oŋoo ejemba wana yoŋonon gaon kuukuu iimakebuya.

¹⁸ Unyana Toroya maamanati, ii eja ano emba noo welen qeŋ laligowuti,
iyoŋoo qagianon kaanagadeen uro gejatootoo qaa jenkebuya.

¹⁹ Niinon angoletto sombinon ambe uugi eu uro iibuya ano namonon
aiwese ii kokaen iibuya:

Iwoi sayawo, gere bolan uuta ano kaaso kondurawo ii asugiwuya.

²⁰ Ween jaayanon pangaman mero koiŋon ososaan sa kaan
koloowaa.

Kaen kolooro iikawaa gematanon Pombaa kaman somatanon mono
kan kuuwaa.

Ween ii akadamu ano qaburayawo.

²¹ Daen yoŋoonon ga moŋon Pombaa qata qama kooliwaati, Anutunon
mono ii hamo qeŋ muro letombaa.' Joelnon kaen oorota eja.

²² "Oo Israel ejemba, oŋo mono geja ama qaa koi mobu: Anutunon
Jiisaswaa laaligo kamanon sololon muro laligoro angoletto, aiwese ano
kaiyaka esunmumuyawo ii oŋoo batugianon balonon asuganon asugiro.
Oŋo ii saanon moju. Anutunon iwoi ii koloon muŋ iikaan kanon Nazaret
eja iikawaa kania nanŋon jen qendeema oŋoma laligoro.

²³ * "Anutunon wala eenanon Jiisaswaa qaa waladeen somonŋon moma
koton kokaen jerota eja, 'Hamoqeqe Toyanon mono eja jotamemeya oŋoo
borogianon kamaawaa.'

Qaa iikawaa so Anutunon Jiisas mende anŋon kono oŋoo borogianon
kamaaro. Kaen kamaaro oŋo komuwaatiwaajon qagi waba kantri gaw-
man yoŋonon Mooseswaanon Kana qaa mende moma kilen jen kotogi
borogianon Jiisas qelanjin men maripoonon qegi komuro. Komuroto,
sayanon mono oŋoo qagianon urota eja. ²⁴ * Jiisasnon komuroto, koomuwaa
kasa gbadoyanon kamaaro koomu Toyanon ii somonŋon kaman koriga
galen koma mumambaajon amamaaro. Ii Anutuwaanon mende sokono.
Kawaajon iinon ii men gbilin koomuwaa siimboboloyanon ga metogoro
waaro. ²⁵ * Kin Deiwidnon Jiisaswaajon kokaen jerota eja,

'Niinon taraturu ama tama nuwabotiwaajon Poŋon boro dindinanon
laligoja.

Iinon kaman so kooronanon nano unyana kaan iima laligojen.

²⁶⁻²⁷ Kaen laligon komunanato, koomuwaa gomanon kemebe gema
mende nuwaa.

Giinon geengaa wombo eja soraaya tak-kootoya nii mono metogon
nona qasirinon en mende gisaaman.

Kawaajon uunanon korisoro moma buunanon rendun rii qama laligo-
jen.

Selenanon kaanagadeen gbilin waabaatiwaajon ama mamboma jejero-
monromon ama haamo men ewaa.

²⁸ Giinon laaligo kotigaa kania qendeema nona moma kotoman.

Niinon goo jaasewanŋanon pondan laligowe giinon uuna korisoronon
men saa qewaa.' Deiwidnon Jiisaswaajon kaen jerota eja.

* **2:23:** Mat 27.35; Maak 15.24; Luuk 23.33; Jon 19.18   * **2:24:** Mat 28.5-6; Maak 16.6; Luuk 24.5

* **2:25:** Ond 16.8-11

29 “Oo alauruna, Piito niinon bej ambonana kin Deiwidwaa kania ii awasankaka qaganon asuganon kokaen jey asarimaŋa: Deiwidwon komuro ron kongi qasirianon kete batunananon koi eja. 30 *Deiwidwon gejatootoo ejaga koloon laligoroti, iinon kokaen moro: Anutunon gbiliuruta yonoononga mon meweengon kuuro iyanŋa kaanŋa eja pombaa dun rarayanon raba. Anutunon qaa ii somonjon joponŋ qaanon jey kotiin laligoro. 31 Monjon rabaati, ii waladeen iima moro. Hamoqege Toya Kraist iinon koomunonga waabaati, Deiwidwon ii moma kokaen jero,

‘Kraistnon laligon komuwaato, koomuwaa gomanon kemero Anutunon ii gema mende qero ewaa.

Iwaa sele busuya ii mende mesaoro qamoyanon qasirinon mende gisaawaa.’

32 Anutunon Jiisas men gbiliro waaro iikaanŋa kanon qaa ii honawo kolooro. Nono kuuya ii jaa konananon iima nanjon jey dangunu kaanŋa nanjon.

33 Jiisasnon waama laligon Anutunon wano ama boro dindinanon raja. Iikanon rama Mananon Unŋa Toroya wasiwaatiwaajon jey somonjoroti, iinon (promis) ii moma ii maaro kamaaro honŋa kete koi asugiro iima moju.

34 *Deiwidwon Siwenon mende uro. Iinon anŋo qaa kokaen jerota eja, ‘Anutunon Siwe goman utanon neenaŋa Ponŋaajon kokaen jey kotooro moro:

Giinon mono kan boron dindinanon asamararan koi kanon kamaan rama laligowa.

35 Kaen rama laligona niinon kaman biiwianon koi kanon tuaren-jenuruga riin riitama haamo ama onomanŋa.

Haamo ama onombe yononon tama kemen siimbobolo moma saama kana doga kaanŋa koloowuya.

Kaanŋa koloogi giinon saanon waama yonoo qagianon riin aisoon laligowa.’

36 “Oo Israel ejemba, onŋo Jiisas maripoonon qegi komuroto, Anutunon Jiisas ii kuuro Pon ano Hamoqege Toya Kraist koloon nonoma laligoja. Israel tuun kuuya onŋo mono iikawaa kania moma yagowu.”

37 Piitonon kaen jero ejemba tuunjon moma uugia qosono Piito ano aposol tosaanŋa ii kokaen injijogi, “Eja alaurunana, nono mononomanan anin sokombaa?”

38 Inijogi Piitonon kokaen injijoro mogi, “Onŋo mono uugia melembu. Mototoon uugia meleengitiwaa so nononon mono Jiisas Kraistwaa qatanon oo mulu men onjombonŋa. Ii onjon Anutunon singisongogia songbama mesaon Unŋa Toroyaa kalenŋa ii bunŋa qen onombaa. 39 Anutunon Unŋa ii onjomabaajon jey somonjoroti, qaa ii mono onjonganŋa ano onoo gbiliurugia onjojon ama jero. Onjojon ama tosaanŋa koriganon kema laligogi Anutu Ponnananon onjombaati, iinon soomonjo qaa (promis) ii mono kuuya onjojon ama kaanagadeen jey somonjorota eja.”

40 Piitonon kaen injion toroqen qambanmamban qaa tosaanŋa mamaga iikanon uugia kuun kokaen jero, “Ejemba irinŋirinŋa koi namonon laligojuti, Anutunon ii hamo qen onjon letombutiwaajon moja. Yonowo siimbobolo mokoloowubutiwaajon mono uugia meleema ejemba doogoya ii jawo ama onjomesaowu.” 41 Piitonon kaen jero ejemba jaasongoyanon qaaya moma anjon kongi oomulu men onjonji. Ii men onjonji kanagesogianon toroqegi janngogianon ween iikanonadeen 3,000 kawaa so somariiro. Kian.

Momalaari yononon uugia somonjon aon laligogi.

⁴² Uugia meleengiti, iyononon uumotoon ama uugia somonon aon kamban so aima ajoroogi aposol yononon Buna qaa kuma ononji samon kowoga ano nembanene motor neri qamakooli gawon menj laligogi. Pondan laaligo kaanja laligogi.

⁴³ Kaen nama Anutuwaa qatanon boliwabotiwaajon jenenpooro ama laligogi. Kaanja laligogi Anutunon sololoon onono aposol yononon jetamemegia koloon gawon megii angoletoto aiwese morota morota asugiro. ⁴⁴ *Anutuwaa laarigiti, iyononon kuuya laaligogia motoon laligon esuhina (tiwomaleku) iwoigia kuuya mindirin motoon menj laligogi.

⁴⁵ Kaen menj laligon balon esuhina iwoigia sewanja mewutiwaajon angii sewanja ononji karoti, ii batugianon mojqoqoron ama amamaagitiwaa so mendeema angun laligogi. ⁴⁶ Kaen mindirin laligon suulan uumotoon ama kamban so jiwowon jigonon ajoroon laligogi. Bered ii miri so motor neri laligogi ano nembanenegia ii gbingbaangia qaa korisoro qaganon rama neri laligogi. ⁴⁷ Kaiyakagia kaen ama Anutuwaa mepeseen laligogi ejemba kuuya yononon ii injisoroon laligogi. Injisoroon laligogi tuungianon somariro Ponon kamban so ejemba tosaan menj letoma onono uugia meleema mindimindiri arengianon toroqegi. Kian.

3

Piitonon eja meendangoya mon menj qangoro.

¹ Juuda yononon mare so 3 kilok qama koolinjege. Mare monon Piitonon Jon yoronon qamakooli kamban iikanon jiwowon jigonon uri. ² Uri iikanon eja mon nemun goron uutanonga meendangoya koloon rama laligoroti, ii angon kan jiwowon jigowaa kiropo naguyanon angii. Alaurutanon ween so kan demberunon angon kiropo nagu qata Nagu Iimasiinjiinawo qagiti, iikanon angii raro. Rama ejemba jigo goranon ugiti, iyononon monen kalen mubutiwaajon welema onoma laligoro.

³ Kaen angii raro Piitonon ano Jon yoronon jiwowon jigonon ubo jeri dodobobo iriima ii kaanadeen kalembaajon welema orono. ⁴ Welema orono jaasewanonon suun iima Piitonon kokaen ijoro, "Mono noro niriiba."

⁵ Kaen ijoro jaa suanja irigigiin iwoi mon borogaranonga nombotiwaajon mambono. ⁶ Irigigiin Piitonon kokaen ijoro, "Noonon silwa me goul monen mende ejato, noonon iwoi mon eji, ii saanon gomanja: Gii mono Nazaret eja Jiisas, Hamoqeqa Toya Kraistwaa qatanon waama kema!"

⁷ Kaen ijon boria dindinanon menj kobibiuro waaro. Waaro kania ano gbako siita mono iikanondeen kotiiro. ⁸ Kotiiro waama lugun yorowo jiwowon jigonon uma iikanon kema kan torin qen oron Anutuwaa mepeseero.

⁹ Kaen kema kan Anutuwaa mepeseen muro ejemba tuun kuuya yononon ii iigi. ¹⁰ Ii iima kokaen jigi, "Eja koi kalen mubonjiwaajon jigowaa kiropo Nagu Iimasiinjiinawo-wowaa kosianon rama welema laligoroti, mono ii." Kaen jenj moma mun "Selianon naa iwoiga kolooja?" jenj aarun newogia tegoro waligogi. Kian.

Piitonon jiwowon jigonon Buna qaa jero mogi.

¹¹ Waligogi jejewelenwelen eja iikanon suulan Piitonon Jon yorowo motoon kema karo ejemba tuun korebore yononon uulanawo kosogianon kan jiwowon jigowaa totun uutanon uma kin Solomombaa somben saraqawonon ajoroon nama iigigiigi.

* 2:44: Apo 4.32-35

12 Kaen iigigiigi Piitonon injiima kanain kokaen injijoro, “Oo Israel alauruna, onjo mono naambaajon iwoi koi iima aaruju? Naambaajon noro uun nirigigiiju? Eja koi kanon qeaŋgon kana kema kaji, ii noroo esuŋnon me Anutuwaaw Bunja qaa tororo moma otaankejotiwaaajon ama qaago. Kaen mende romonjowu. 13 *Ananaa ambosakonana Aabraham, Aisak ano Jeikob yonoo bej Anutunonj mono Meria Jiisas asamararanj muro jotamemeya uuta kolooro honja asugiro iiju. Onjo Jiisas ii menj balonj galen yonoo borogianonj anji gawana Pailotonj isamambaa qaaya somonjonj jeroto, onjononj Jiisas ii iwaa jaanonj qakooma gema qeŋ mugj.

14 *Onjo eja dindina ano soraaya ii gema qeŋ munj borosa meme eja monj isambaatiwaaajon kaparanj koma qama silama qisigi. 15 Kaen qama qisin iikaanja kanonj laaligowaa Toyanonj komuwaatiwaa qaaya jegi komuro. Komuroto, Anutunonj ii menj gbiliro koomunonja waaro. Norononj ii jaanaranonj iima nanjonj jeŋ iwaa dangunu kaanja nanjo. 16 Kaen nama Jiisaswaa qata moma laarinj munj laligojo. Eja koi iima moma mujuti, ii mono qa iikawaa ku-usuŋanonj menj kotiiro nanja. Jiisasnonj sololonj norono momalaarinanonj kolooro iikawaa qaganonj nama jeŋ kotori kana gbakoyanonj qeaŋgoro onjo kuuya ii iiju.

17 “Oo alauruna, Jiisas komumambaaajon kaparanj kongiti, onjononj ii mono poumapou qaganonj anji, ii mojenj. Onjoangia ano galenurugianonj kaanagadeen iwoi ama mugiti, iikawaa kania mende moma kotonj lanj anji. 18 Kaen anjgito, iikawaa kitia Anutunonj kokaen ano: Anutunonj qaaya wala eenanonj gejatootoo ejembauruta kuuya sololonj onono waladeen kokaen jeŋ oogi, ‘Anutuwaaw Hamoqeŋe Toya Kraistnonj mono siimbobolo mobaa.’ Kawaajonj onjo kaen anji Anutuwaanonj qaa iikanonj mono honjowo kolooro. 19 Kawaajonj mono uugia meleema Anutuwaanonj eleema kagi singisonjogia kotonj sonjbambaa.

20 “Anutunonj oyanboyanj Toya kolooja. Onjo eenj lanj laligowubotiwaaajon Anutunonj Jiisas waladeen meweengoro. Kawaajonj onjo mono uugia meleengi Hamoqeŋe Toya Kraist wasiro onjononj karo iwo qokotaagi laaligogianonj gbiliro oyanboyanj kambangia kanj kuuwaa. 21 Anutunonj monowaa monoyanonj kanainj qaaya gejatootoo ejembauruta tak-kootoya kuuya ii sololonj onono waladeen kokaen jeŋ laligogi,

‘Anutunonj Hamoqeŋe Toya anjonj koma muro Siwe gomanonj rama laligoro iwoi kuuya mombo areŋjonj kolonaniwaati, mono kamban iikanonjadeen wasiro Siwe mesaonj kamaawaa.’

Jiisasnonj qaa iikawaa so kamaanj nonoononj karo.

22 *Moosesnonj kokaen injijoro, ‘Ponj Anutunonj Juuda tuunj onoo batugianonja gejatootoo eja monj menj gbiliro waama Mooses nii kaanja koloojaa.

Ilinonj geregiaga nama qaa injijowaati, mono ii kuuya geja ama moma teŋ koma laligowu.

23 *Monjonj gejatootoo eja iikawaa qaaya mende teŋ kombati, Anutuwaanonj kanageso onjononj mono iwaa qaaya jeŋ tegonj tiwilaanj mubu.’

24 Gejatootoo ejemba Samuelwaanonja kanainj kouma qaa jegiti, iyonjononj mono korebore kaanagadeen gejatootoo qaa kambanj kokaamba honjowo kolooji, ii waladeen jeŋ laligogi. 25 *Anutunonj ambosakonjurunana yonjowo soomonjonj arenja ama Aabraham kokaen ijoro,

* 3:13: Eks 3.15 * 3:14: Mat 27.15-23; Maak 15.6-14; Luuk 23.13-23; Jon 19.12-15 * 3:22: Dut 18.15, 18 * 3:23: Dut 18.19 * 3:25: Jen 22.18

‘Goo gbiliuruga yonoononga mononon koloon waabaati, Anutu niinon mono iwaaonj ama namowaa ejemba tuunja tuunja kuuya kotuegon onjombe oyanboyonj koloowuya.’

Anutunonj soomongoo qaaya ninisaano gejatootoo ejembanonj ii toroqen jen kotiin laligogiti, ii mono onjoonj ama anota eja. ²⁶ Anutunonj Meria menj gbiliro waaro kotuegon onjombaatiwaaonj wasiro wala onjoononj kamaaro. Kawaaonj mono keteda koi uugia meleema anja anja laaligogiaa kana bologa gema qewu. Kaenj ama oyanboyonj koloowuya.” Kaenj jero.

4

Piito Jon yorononj jigo kaunsol tuunonj nani.

¹ Piito ano Jon yorononj ejemba tuunj ii qaa kaenj injjori jigo gawon galej yonononj, jigowaa kiropo galej wanja ano Sadusii (jigo gawombaa kaparanjonkonj) yonononj waama jaagaranonj kougi. ² Gowokowoiyanonj ejemba tuunj kuma onoma kokaenj jeri, “Jiisasnonj koomunongaa waaro. Kawaa so komugiti, iyonononj kaanjadeen gbilinj waabuya.” Kaenj jeri uugia boliro yorononj kougi. ³ Kouma uruama gomanj tirotiwaajonj ama kapuare mirinonj orooma jegi, “Gomanj anogo qaa jakeyanonj oroombonja.”

⁴ Kaenj jegito, Buja qaagara mogiti, iyonoonongaa kelemalelenanonj uugia meleema Jiisas moma laarigi. Moma laarigiti, iyonoo jangogianonj somariiro 5,000:baa so koloonj laligogi.

⁵ Gomanj ano galejkonjonj ejaurugia, Juuda yonoo jetamemeurugia ano Kana qaawaa boi yonononj Jerusalem ajoroogi. ⁶ Ajoroonj jigo gawon galej wanja qata Anas iinonj batugianonj raro. Kaanjadeen Kaiafas, Jon, Aleksander ano jigo gawon galej wanjaa sumanjuruta tosaanja kuuya ii motoonj ragi. ⁷ Ragi Piito Jon uruama jaagianonj oroonj nani kokaenj qisinj oronji, “Orononj mono nomaenj anjaota? Morowaa qataga qari esujanonj turuj muro letonjaa?”

⁸ Qisinj oronji Unja Toroyanonj Piitowaa uuta saa qero nama kokaenj injjoro, “Kantriwaa galejkonjonj eja ano jotamemeurunana, mobu. ⁹ Noro eja meendanogoya nomaenj ala ilailaa ama muri kania gbilinj qeangoro, kete kaenj qisinj noronju. ¹⁰ Kawaaonj iikawaa kitia ii saanonj jewe onjo ano Israel ejemba kanageso kuuya mobu. Onjononj Nazaret eja Jiisas, Hamoqeqe Tonana maripoononj qegito, Anutunonj ii menj gbiliro koomunongaa waaro. Jiisaswaa qataa ku-usujanonj mono eja koi meagoro onoo jaagianonj qeangonj nanja. ¹¹ *Qaa monj ii kokaenj,

‘Miri meme eja yonononj kowonjinj tando monj gema qenj mesaogito, Anutunonj ii komoro aenj tando kombombanja wanja kolooja.’

Aenj tando wanja ii Jiisas. ¹² “Jiisas motoongononj mono hamo qenj nononja. Qa monj qama koolinij ii amamaawuto, Jiisaswaa qatanonj mono sokonja. Anutunonj qa monj Sombimbaa baatanonj mende nononota eja. Qaago! Qa motoonjo ii qama letoma Siwewaa buja koloowonja.”

¹³ Kaenj jendabororo kaitanigara iima kokaenj jegi, “Eja woi koi yorononj momo mirinonj mende uma kilenj qaa kotiga kotiga jenj awasankaka nama kawali kaanja koloojao.” Kaenj jenj kiko ama waliingonj kaniagara moma kotonj jegi, “Onanonj! Eja woi yorononj mono Jiisaswo laligonj letoni.”

¹⁴ Kanagara moma kotonj eja meendanogoyanonj qeangonj yorowo nanoti, ii iima qaagara qewagowombaaonj amamaagi. ¹⁵ Ii amamaanj jigo kaunsol

* 4:11: Ond 118.22

tuun onomesaon seleengen kemebaotiwaajon jen kotogi kemeri angiodeen qaa mongama gejanonogia amigi.

¹⁶ Gejanonogia amigi, “Nono eja woi koi mono nomaen ama orombonaga? Yoronon jen kotori angoletto qaita mon asugiroti, ii Jerusalem korebore yononon modaboroju ano nono ii kaanagadeen qakoombombaajon amamaajon. ¹⁷ Ii amamaajonto, iikawaa qaaya ejemba batugianon mombo sein kembabotiwaajon mono saanon kokaen jen koton oronin sokombaa, ‘Oro mono Jiisaswaa qatanon qaa mombo mende jewao.’ Kaen jen kotakota jen qetegon oronin sologori monnon mon ii mende mobaa.”

¹⁸ Kaen jen somonjon oronon kokaen jen koton oronon, “Oro mono Jiisaswaa qatanon qaa mon mende toroqen jen ejemba kuma onombao.” Kaen jen songgo kotakota ama oronon. ¹⁹ Kaen jen koton oronon, Piito Jon yoronon meleema kokaen injjori, “Noronon onoo jenkootogia ten kombojon Anutuwaanon qaa men kamaan ani omaya koloowabo. Ii Anutuwaa jaasewananon sokonja me qaagoti, ii mono onjoangio gosin jen somonjowu. ²⁰ Kaen me kaen jen somonjowuyagato, noronon iwoi iima moriti, ii kolatin qaa bogoro laligowotiwaas so qaago.”

²¹ Kaen injjori mogi ejemba kuuyanon angoletto asugiroti, iikawaajon Anutu mepeseegi. Kaen mepeseegitiwaajon ama “Kitia nomaen ama orombonaga?” jen kana mon mende mokologgi. Mende mokolon galen meme qaa kotin jen oroma oromesaogi kamaari. ²² Angoletto asugiro eja meandangoya qeangoroti, ii gbania 40 uugun laligoro. Kawaajon mono Anutu mamaga mepeseen laligogi. Kian.

Uumeleen yononon qama koolin nama kotiigi.

²³ Jigo gawon galen wana ano jotamemeya yononon Piito ano Jon galen meme qaa jen oroma oromesaogi iyanagaraa alaurugara yonoonon eleema keni. Kema qaa kuuya jegiti, ii injjori mogi. ²⁴ *Ii injjori moma uumotoon ama uugia men kululuun arogia men waama Anutu kokaen qama koolin mugi, “Oo Pon uuta somata, giinon Siwe, namo, kowe ano iwoi kuuya iikanon eji, ii mokolon onoma Togia koloowan. ²⁵ *Giinon eenanon geengaa Unj Toroya wasina kamaan gawon ejaga Deiwid, nonoo ambonana iwaa buutanon qaaga ana goo juga men kokaen jero,

‘Uumelembaa gadokopa yononon mono naambaajon guju mamaga menkeju?

Kantria kantria yononon mono nomaembaajon ama momo omaya omaya romonjonkeju?

²⁶ Namowaa kin ponj ponj yononon balonjiaa so waamakeju.

Pon jawina jawina yononon mindirin ajoroonkeju. Kaen qemburun ero Pon ano iwaa Hamoqege Toya qetama oromakeju.’

²⁷ *Onanon, qaa iikawaa so siti kokanon kolooro. Gii Meraga Toroya Jiisas kuuna Hamoqege Tonana koloaja. Iinon asugiro eja pon woi Herod ano Pontius Pailot yoronon Room gawman galen koloon ananaa Israel isiurunana yonowo mindirin ajoajoro ama tuarenjen ama mugi. ²⁸ Gii geeng ku-usunja ano jegaa so iwaajon iwoi koloowaatiwaa qaaya jen waladeen somonjon arenjona. Yononon iwoi ii ama mugi qaa aren kuuya ii kaen honawo kolooro.

²⁹ “Oo Pon, nono gii welen qen gonin kete galen meme qaa nononjuti, gii mono ii iima nanjon nonona saanon goo Bunj qaaga kawali kaanja

* 4:24: Eks 20.11; Neh 9.6; Ond 146.6 * 4:25: Ond 2.1-2 * 4:27: Mat 27.1-2; Maak 15.1; Luuk 23.1, 7-11; Jon 18.28-29

awasanꝓkaka nama jen laligowonja. ³⁰ Giinonj mono boroga suluna ji ejemba ii Meraga Toroya Jiisaswaa qa ku-usunanonj qeangowu ano angoletu aiwese morota morota asuginkebu. Qaa ii onanonj.”

³¹ Kaenj gama kooligi miri ajoroonj ragiti, balonj ii memenjalinj utugoro Unja Toroyanonj korebore uugia saa qero kema kawali kaanja awasanꝓkaka nama Anutuwaa Bunja qaa jen laligogi. Kianj.

Uumeleenj ejembanonj uugia somonjonj aogi.

³² *Uumeleenj tuunj somata yonononj uuroromonjo motoonjo ama laligogi. Iwoi kuuya enj ononoti, ii goononja me noononja, iikaenj mende jegito, iwoigia kuuya ii metulangogi motoonjia kolooro laligogi. ³³ Kaenj laligogi Anutuwaa ku-usunanonj turunj onono kotiigi aposol yonononj jeta menj dangunu kaanja nama Pon Jiisasnonj koomunonja gbilinj waaroti, qaa ii nanjonj jen laligogi. Kaenj laligogi Anutunonj kalenmorianja somata maama onono ejembanonj goda qen ononji.

³⁴ Kaanja laligogi iikawaa so batugianonj monjonj iwoi mombaajonj mende memeqemeanj menj amamaanj laligoro. Korebore nene gawonja gawonja ano miria miria yonoo toya koloogiti, iyonononj ii sewanja mewutiwaajonj angi. Kaenj anji sewanja megi monen karo ii menj kagi. ³⁵ Menj kanj aposol yonoo borogianonj anji korebore memeqemeanj menj amamaagitiwaa so ii batugianonj mendeema onoma laligogi.

³⁶ Eja monj qata Joosof, aposol yonononj qata Barnabas qagiti, ii ananaa qaanonj: Uu-nanjonanjo eja, iinonj wato qata Saiprus kanonj koloonj somariinj jigo gawonj ejaga (Liwait) laligoro. ³⁷ Iinonj kaanagadeenj nene gawonj balonja sewanja mewutiwaajonj ano monen karo sewanja ii menj aposol yonoononj kanj borogianonj ano. Kianj.

5

Ananias Safaira yoroononj tiliqili

¹ Kaenj ama laligogito, eja monj qata Ananias embia qata Safaira yorononj gawonj balonjaraa bakaya sewanja mewutiwaajonj ani. ² Ani sewanja karo ejanonj monen bakaya iyanjaajonj anjonj koma mesanꝓoro embianonj ii modabororo bakaya monj menj kanj aposol yonoo borogianonj ano.

³ Borogianonj anoto, Piitononj kokaenj ijoro, “Oo Ananias, gii mono naambaajonj Satan mende qetana uuga saa qeja? Iinonj uuga saa qero giinonj batogonj Unja Toroya anjomokolonj ama munj geengaa balombaa monen bakaya anjonj koma mesanꝓojan? ⁴ Gii iikawaa toya koloonati, kambanj iikanonj ii geengaa bunaga kolooro me? Geengaa balonja sewanja megi sewanja karoti, monen ii mono goo bunaga kolooro me qaago? Gii mono naambaajonj uuganonj qaa somonjonj iwoi koi anjan? Gii qaa qolonmolonjgoya jen iikaanja kanonj ejemba mende tiligonj nononjanto, Anutu iyanja mono tiligonj mujan!”

⁵ Kaenj ijoro qaa ii moma tama kamaanj namononj kemenj komuro. Kaenj komuro ejemba kuuya iikawaa bujuya moma sombugia mamaga mogi.

⁶ Komuro eja gbaworo yonononj kouma qamoya menj esuunj anjonj kema ronj konji.

⁷ Aua karoonj tegoro embianonj iwoi kolooroti, ii mende moma karo.

⁸ Karo Piitononj embia Safaira kokaenj qisinj muro, “Oro gawonj meme balonjaraa bakaya sewanja mewutiwaajonj ani monen karoti, ii iikawaa so me qaago? Ii mono nijona moman!”

* 4:32: Apo 2.44-45

Qisiŋ muro kokaen meleeno, “Moneŋ ii oŋanon iikawaa so karo.”

⁹ Kaen meleeno jeŋ muro, “Oro mono naambaajon uumotoon ama Pombaa Uŋa Toroya tiligon mujaota? Moba, loganon komuro ejanon meŋ kema ron konjuti, iyononon mono nagu koi dodowigi otona mojan. Yoŋonon gii kaanagadeen esuun anŋon goma kembuya.” ¹⁰ Kaen jeŋ muro iikanondeen tama Piitowaa batanon kemen komuro. Komuro eja gbaworo yoŋonon kouma qamoya mokoloon meŋ anŋon kema loyaa kooronanon ron konŋi. ¹¹ Ron konŋi uumeleen tuuŋ kuuya yoŋonon moma awawaligi bujuya seiroya korebore moma sombugia mamaga mogi. Kian.

Aposol yoŋonon ejemba mamaga meŋ qeaŋgon oŋonŋi.

¹² Kaen anŋi Anutuwaaw ku-usuŋanon aposol inaan oŋono gawon meŋ borogia ejemba qagianon anŋi Anutunon aiwese angoleta kania kania mero batugianon mamaga kolooro. Ejemba Jiisas moma laarigiti, kuuya iyononon jiwowon jigowaa toton uutanon uma kin Solomombaa somben saraŋawonon ajoroon tuuŋ motoonŋo koloon laligogi.

¹³ Kaen ajoroon laligogi ejemba tosanon keegia moma jirinjin ama mononon iyononon mende toroqero. Kaen qaagoto, ejemba tuuŋ yoŋonon goda mamaga qeaŋgon oŋonoma laligogi. ¹⁴ Kaen ajoroon laligogito, kilen ejemba seiseiya yoŋonon tuuŋgia toroqeaŋgon oŋonoma laligogi. Eja ano emba tuuŋ tuuŋ yoŋonon Jiisas moma laarin uugia meleengi tuuŋgianon somarin seiro. ¹⁵ Aposol yoŋonon gawon kaen megi ejemba seiseiyanon qeaŋgon. Kaen qeaŋgogitiwaajon ama tosanon ji ejemba unuama demberu koma anŋon kana goraayanon kaanagadeen duŋ meagon maki tamboma kanon oŋonoma kokaen jegi, “Piitonon kan nunuuguwaati, unuayanon mono kamban iikanon yoŋononŋa mombaa qaganon uro qeaŋgonaga.”

¹⁶ Kaanagadeen taon ano goman Jerusalem siti liligon rama kenjuti, iyonononŋa ejemba tuuŋ mamaganon horon kagi. Kaen kan ejemba ji injiroti ano omenon qaamuun meŋ* kokojinjin ama oŋonŋi, ii unuama kan kougi. Kougi kuuya yoŋonon qeaŋgon. Kian.

Gajobanon aposol kapuare mirinonŋa unuano kamaagi.

¹⁷ Kaen ama laligogi jigo gawon galen waŋanon ano iwaa alauruta Sadusii (jigo gawombaa kaparaŋkonŋon) paati nanŋon mugiti, kuuya iyononon iringia soono uuduudu anŋi. ¹⁸ Uuduudu ama aposol oŋonoma somonŋon gawombaa kapuare mirinon oŋononŋi. ¹⁹ Oŋononŋi, gomantiina kanon egi Pombaanon gajoba monon kapuare miri naguya naguya horon unuama seleenŋen kamaan kokaen injiro, ²⁰ “Mobu, oŋo mono kema jiwowon jigonon uma ejemba jaagianon nama laaligo gbiliaa kania kuuya asuganon injowu.”

²¹ Kaen injiro goman ano jiwowon jigonon uma nama Buŋa qaa kuma oŋonŋi. Kaen nama kuma oŋonŋi jigo gawon galen waŋa ano alauruta nanŋon mugiti, iyononon keuma jigo kaunsol tuuŋ ano Israel jotamemeurugia koma horon oŋonŋi motoon ajoroogi. Ajoroon nama opotoro tosaŋa aposol unuambombajon wasin oŋonŋi kapuare mirinon kengi. ²² Kengito, ii iikanon mende mokoloon oŋonoma een eleema sundugia kokaen anŋi, ²³ “Nono oŋanon kapuare mirinon keuma nagu kotakota konŋi nangi eja waagiawo yoŋonon nagu so nanŋi injijon. Ii injijonto, naguya horon uma kanon eja mon mende mokoloonŋon.”

²⁴ Kaen sundugia anŋi jigowaa kiropo galen waŋa ano jigo gawon galen waŋa yoŋonon qaa ii moma uugia sooboo kono jegi, “Oopoon! Kete kaen

* **5:16:** Qaamuun ii kokaen: Omenon buuta muunŋoro qaa bogoro laligogi.

koloon kanagen mombo sipasipa kono mono nomaen koloowabo?”²⁵ Kaen jegi monjon kouma kokaen injjoro, “Mobu, eja kapuare mirinon onjoongiti, iyononon mono jiwowon jigonon nama ejemba Bunja qaa kuma onjonju!”

²⁶ Kaen injjoro jigowaa kiropo galej wananon opotoro unjuano kenji. Kema “Ejembanon jamo giliin nunuwubo,” jen toroko moma loloonkotagadeen jiwowon jigonon uma aposol unjuama kagi.

²⁷ Kaen unjuama kan jigo kaunsol tuun yonoo jaagianon onjoongi nanji jigo gawon galej wananon kokaen qisin onono,²⁸ * “Ono Jiisaswaa qatanon qaa mon mende kuma onjombu. Nononon kaen jen songo kotakota ama onjoninto, qaa iikawaa onanon mono nomaen kolooro? Onjonon mono kilen toroqen Jiisaswaa sundu kuma onongi Jerusalem siti kuuya sokoma wanjia men saa qero laligojon. Ano eja iikanon komun saya maaro onjonon kokaen ninijonkeju, ‘Iwaa qaayanon mono Juuda nonoo qanananon urota eja.’ ”

²⁹ Kaen qisin ononoto, Piito ano aposol tosianon kokaen meleengi, “Nononon ejemba onoo jenkootogia ten kombombaaajon ama Anutuwaanon qaa uguninj mende sokombaa. Qaago!³⁰ Anutunon ananaa ambosakonurunanaa benjiaga koloaja. Ono Jiisas gere batuyanon mondon qegi komuroto, Anutunon ii men gbiliro waaro.³¹ Anutunon ii men gbiliin wama uma iyanjaa boro dindinanon anota raja. Eukanon raro Anutunon singisongonana mesaon nonomambaaajon kuuro Pohjana ano Hamoqeqe Tonana koloaja. Iikaaja koloon Israel kanageso men letoma nonono ununa meleembombaaajon moja.³² Nono iwoi ii iima qaa kuuya ii nanjon jen dangunuya koloon nanjon. Unja Toroyanon kaanagadeen qaa ii nanjon jenkeja. Anutunon Unja Toroya ejemba jeta ten koma munkejuti, mono ionoo uugianon ama bunja qen ononja.”

³³ Piitonon qaa kaen meleeno jigo kaunsol tuun yononon mogi uugia soonon kotowageen kaanja kotoro. Kotoro uugia gere jero aposol unugi komuwutiwaajon mogi. Kianj.

Gamalielnon alauruta jen men loorinj onono.

³⁴ Kaen mogito, Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) eja mon qata Gamaliel iinon jigo kaunsol tuun yonoo batugianon raro. Iinon Kana qaawaa boi ejaga laligoro ejemba kuuya goda qen mugi jotamemegiaga kolooro. Kaan koloon waama aposol unjuangi seleengen kemen boronja mon mambombutiwaajon jen kotoro.

³⁵ Kaen jen kotoro kemegi jotameme alauruta kokaen injjoro, “Israel ejauruna, onjo eja koi nomaen ama onjombuyaga, iikawaajon mono awagadeen toogia moma galej men aowu.³⁶ Wala emukanon eja mon qata Teudas iinon waama ‘Niinon somatagiaga koloojen,’ jero kete gbani tosaanja tegoro laligojon. Teudasnon kaen jero eja 400:waa so iwo toroqen somonjon aon laligogito, monjon ii qero komuro tosianon ejauruta wambelaan mugiti, ii kuun onongi boratigi qemburunjanon janjon qaondabororo.

³⁷ “Iwaa gematanon Galili eja mon qata Juudas asugiro. Iinon takis mewutiwaajon ejemba qagia oon arengogiti, (sensus) kamban iikanon asugiro. Asugin ejemba tutugon men loorinj onono karen ambutiwaajon ala ilailauruta koloogi. Kaen koloogito, ii kaanagadeen qegi komuro ano alauruta wambelaan mugiti, tosianon ii kuugi toroko moma boratigi.³⁸ Kaen kolooro niinon kokaen injjowe mobu: Ono mono eja koi yonoo selegianon iwoi lan mende ambu. Yononon gawon koi megi qemburun kolooji, ii balon ejemba yonoo momo arengianondeen kolooji eenj, ii mono soon janjon qaombaa. Kawaajon ii mono onjomesaogi kamaawu.³⁹ Ii qaombaato,

* 5:28: Mat 27.25

Anutuwaa momo arennonga koloonaagati een, onjononj mono qemburunj ii somongowombaajonj amamaawuya. Onjo Anutu iyanja qetama tuarenjenj ama muj laligowubo. Onjoanjiiaa kaniagia kaanja mokoloowubotiwaajonj mono toogia moma galengia menj aowu.”

⁴⁰ Gamalielnonj kaenj injijoro gejanono qaaya anjalij anjonj koma otaagi. Ii otaanj aposol onjoonji kougi opotorowaajonj jegi raunakapanj menj onjoonji. Raunakapanj menj onjoonji jigo kaunsol tuunj yonjononj aposol ii Jiisaswaa qatanonj qaa monj toroqen jewubotiwaawaa songo kotakota ama onjoma “Kamaanj kembu,” jegi.

⁴¹ Kaenj jegi jigo kaunsol tuunj mesaonj kenji. Kananonj kema kokaenj jegi, “Jiisaswaa qataajonj ama qabunanana kaenj menj soojuti, ii Anutunonj moja. Iinonj nono siimbobolo iikaanja mobombaa so moma niniiro saanonj sokonja.” Kaenj jenj uugianonj kawaaajonj qeaangoro aisoogi. ⁴² Aisoonj gawonj toroqen menj weenj so jiwowonj jigononj ugi ano miria miria kanonj kema Bunja qaa kuma onjoma laligogi. Jiisasnonj Hamoqege Toya Kraist kolooji, yonjononj iikawaa Oligaa Bunjaya jenj iikanonj ejemba uugia kuunj laligogi. Kianj.

6

Gawonj ilailaa eja (diikon) 7 metogonj onjoonji.

¹ Gowoko jangogianonj somariinj uro Juuda ejemba tuunj woi koloonj laligogi. Tosianonj kantri tosianonga kanj Griik qaa jegi ano tosianonj iyanjiiaa balonjianonj laligonj kouma Arameik ano Hibruu qaa jenkegi. Kaenj laligogi kambanj iikanonj niinonjiinonj kolooro. Griik qaa jegiti, iyonjononj kokaenj jegi boliro, “Aposol yonjononj kambanj so nene hina mendeema nonomakejuto, Griik qaa jeje emba malo nonoo nene hina bakaya ii bakasasaj nonomakeju. Ororonj mende mendeengji mende sokonja.”

² Kaenj jegitiwaajonj ama aposol 12 yonjononj gowoko tuunj ii koma horonj onjoonji ajoroogi kokaenj injijogi, “Nonononj selewaa gawonj menj nembanene mendeema onjoma Anutuwaawaa Bunja gawombaajonj kambanana saanonj mende sokono uuwaa gawonananonj kamaawabo. Ii mende sokonja.

³ Kawaaajonj alaurunana, mobu! Onjononj mono onjoanjiiaa batugianonjga gawonj ilailaa mokolonj onjombu. Unja Toroyanonj eja uugia saa qero Anutunonj momakootoya qaita monj onjono qabunja awaa menj nanjuti, mono eja iikaanja 7 meweengonj onjombu. Ii meweengonj onjoonji gawonj ii onjonij ii galenj koma menj laligowuya. ⁴ Yonjononj kaenj laligowuyato, nononano kambanj so pondanj qama koolinj Anutuwaanonj Bunja qaa jegenja nama jenj seinj laligowonja. Gawonj iikanonj mono pondanj nambonja.”

⁵ Kaenj injijogi tuunj kuuya yonjononj “Saanonj sokonja,” jegi. Kaenj jenj eja qata Stiwwen meweengogi. Stiwwen ii Anutu kotakota moma laarinj muro Unja Toroyanonj uuta saa qero laligoro. Toroqen eja kokaanj meweengonj onjoonji: Filip, Prokorus, Nikanor, Timon, Parmenas ano Nikolas. Nikolas ii waba kantriwaa siti qata Antiokia kanonj koloonj kanagenj Juuda ejaga koloonj uuta Kraistwaanonj meleeno. ⁶ Ii meweengonj onjoonji aposol yonjo jaa sewangianonj uma kenji borogia wangianonj ama qama koolinj kotuegonj onjoonji.

⁷ Anutuwaanonj qaa jenj seigi toomorianawo kolooro gowoko yonjo jangogianonj Jerusalem sitinonj somariinj seiwo. Jigo gawonj galenj yonjo tuunnonjga seiseiya yonjononj kaanagadeenj uugia meleema Jiisaswaa moma laarigi. Kianj.

Stiwwen qelanjinj menj somongogi.

⁸ Anutuwaa kalenmorianja ano ku-usunja kanonj gawonj ilailaa eja Stiiwembaa uuta saa qero nama aiwese angoletu somasomata ii ejemba batugianonj mero asugiro. ⁹ Ii asugiroto, Juuda tosianonj waama Stiiwen tuarenjenj ama mugi. “Loloonj kagiti, iyonoo qamakooli miri tuunj”^{*} yonoo batugianonj Juuda tosianonj Sairini ano Aleksandria Iijipt siti woi kanonja eleema kanj nanji. Eja kaanjanonj mindirinj waama Silisia ano Eisia prowinsnonjga kagiti, iyonoo tuunnonjga Juuda eja tosaanja unuama motoonj Stiiwembo mondonj niinonjgiinonj ama jenonjkooli amigi.

¹⁰ Kaen amigito, Unja Toroyanonj Stiiwen sololooro momakooto somataa qaganonj qaaya meleema injijoroti, ii Juuda yonononj qewagowombajaanj amamaanj kamaagi. ¹¹ Amamaanj kamaanj kokomomola menj kema eja tosaanja mokoloonj kuuj onjoma kanj kokaen jegi, “Iinonj mepaqepae qaa jenj iikanonj Mooses ano Anutu qetama orono moninj.”

¹² Kaen jenj kema ejemba tuunj, iyonoo jotamemeyagia ano Kana qaawaa boi yonoo uunonjkeeme qaa jegi uugia gere jero. Gere jero tililuaanj kanj Stiiwen horonj qelanjinj menj jigo kaunsol tuunj yonoo jaagianonj kenji. ¹³ Kema eja tosaanja unuanjji kouma Stiiwembaa selianonj qaa qolonjmolonggoya kuuj kokaen nanjonj jegi, “Eja koi kanonj mono jiwowonj jigonana ano Mooseswaanonj Kana qaa tuarenjenj ama mende mesaonjkejato, ii toroqen jenkeja. ¹⁴ Tuarenjenj ama kokaen jero moninj, ‘Jiisas, Nazaret ejanonj mono jiwowonj jigo koi kondeeno qeqelalanj ewaa ano Moosesonj Kana qaa nononota eji, ii utegowaa.’”

¹⁵ Kaen jegi jigo kaunsol tuumbaa ajoajoroononj ragiti, ii kuuyanonj Stiiwen tororo uugi kaitanianonj Siwe gajoba tani kaanja kolooro iima mogi. Kianj.

7

Stiiwenonj qaa kitia meleema jero mogi.

¹ Stiiwen qaa jakeyanonj oonji nano jigo galenj wanjanonj kokaen qisinj muro, “Qaa ii honja me qolonjmolongoyaga?”

Stiiwenonj Aabrahambaa sunduya jero.

² *Qisinj muro kitia kokaen meleeno, “Ejauruna, manj daremuna, niinonj kokaen injijowe mobu: Ananaa ambonana Aabrahamonj Mesopotemia balononj laligoro asamararanj Toya Anutu iinonj asuginj muro Mesopotemia mesaonj Haran gomanonj kema laligoro. ³ Anutunonj kokaen ijoro, ‘Gii geenjaa gomanj balonja ano tinitosauruga onjomesaonj balonj monj qendeema gomanjati, mono iikanonj kema laligowa.’”

⁴ *Kaen ijoro moma Kaldia gomanj mesaonj Haran gomanonj kema laligoro. Iikanonj laligoro manjanonj komuro Anutunonj wasinj murota onjo kamanj kokaamba koi laligojuti, mono balonj kokanonj kanj kanainj rama laligoro.

⁵ *Balonj kokanonj rama laligoro Anutunonj balonj kitia boronja monj kana tamboyaa so ii mende bunja qenj muro. Balonj koi kawaa toya mende totoonj kolooroto, Aabrahambaa gbilila mende kolooro Anutunonj kamanj iikanondeen iwaa qaa waladeenj kokaen jenj somonjgoro,

* **6:9:** Qamakooli miri tuunj mombaa qata ii kokaen kolooro qagi: Ejemba qabunagiawo yonononj tosaanja sewanjgia megii bunjagia koloonj togiaa welenj eenj qenj laligonj (sleiw) borogianonjga loloonj kagiti, iyonononj iyanggia qamakooli miri tuunjgia ama qagia kaen qagi. * **7:2:** Jen 12.1 * **7:4:** Jen 11.31; 12.4 * **7:5:** Jen 12.7; 13.15; 15.18; 17.8

‘Niinon goman koi ii gii ano goo gemaganon gbiliuruga koloowuti, mono iyonoojon onombe iikawaa toya koloowuya.’

6 *Kaen jen toroqen qaa kokaen jero,

‘Goo gbiliuruganon goman mongen kema wabaya koloon laligowuya. Wabaya koloon laligoi goman iikawaa toya yononon somonjon ononji togiaa welen een qen laligowuya. Kaen laligoi ama riin ononji gawon binawo binawo een megi sewanja mende ononji gbani 400:waa so konajilin qaganon laligowuya.

7 Kaen laligowuyato, niinon kanagen balon ejemba welenjia qen laligowuyati, ii qaanon ama jen tegon onomanja.’

Anutunon toroqen kokaen jero,

‘Kaen kolooro gbiliuruganon goman ii mesaon goman kokanon eleema kan waena men mepeseen noma laligowuya.’ Kian.

Aisak, Jeikob ano Joosef yonoo sundugia jero.

8 *‘Anutunon Abraham kaen ijon aiwese kokaen ambutiwaajon jero moro, ‘Onjo niwo soomongo ambutiwaajon mono noo aiwese asa koma eja selegia koton laligowu.’ Iikawaa so Abrahamnon meria Aisak kolooro ween 8 tegoro kanon Anutuwaaiwese men selia koto. Aisaknon meria Jeikob mekoloon aiwese ii koto ano Jeikobnon merauruta mekoloon onoma iikawaa so koton onono. Jeikobwaa merauruta 12 yononon Israel nonoo ambosakonurunanaga koloogi.

9 *‘Ambosakonurunanon kogia Joosef ii gema qen mun sewanja mewutiwaajon anji tosianon sewanja men wama Iijipt kantrinon kema oonji laligoro. Iikanon laligoro, Anutunon iwo laligoro. 10 *Iwo laligoro konajilin kania kania qaganon uro moroti, kuuya iikanonga mono metogon muro. Metogon mun kalenmorianja muro momakootoya awaa kolooro. Ii kolooro Iijipt kantriwaa faarao kin iwaa jaanon keuro iiro sokono eja pon kuun muro Iijipt kantri ano faarao kimbaa jinjon miri iwoiya galen koma onoma laligoro. 11 *Galen koma onono bodi kambanja kan kuuro Iijipt kuuya ano Keinan goman ii sokono. Kawaajon ejemba yononon majakaka somata moma koroweborowe laligoi. Kaen laligon ananaa ambourunanon nemanene mokoloowombaaajon memeanjogi.

12 ‘Kaen memeanjogi ‘Iijipt gomanon dumun kota eja,’ kaen jegi Jeikobnon moro. Kaen moma merauruta, ananaa ambourunana ii indin mutuya wasin onono koton kenji. 13 *Kaen kema laligon eleema mangiaanon kagi. Kanagen indin mon mombo kenji Joosefnon kaniaya injisaano mogi. Mogi faarao kinjon kaanjadeen tinitosaya injiima kaniagia moma koto.

14 *Moma koto Joosefnon qaa ama manja Jeikob ano tinitosauruta kuuya ii koma horon onono iwaanon kenji. Ejemba kenjiti, iyonoo janjogia ii 75 kolooro.

15 *‘Jeikob kaen wanji Iijipt gomanon keno. Kema laligon iikanon komuro. Ambourunanon kaanjagadeen komudaborogi. 16 *Komudaborogi gamogia men anjon Keinan gomanon eleema Sekem gomanon kan ron koma ononji. Wala ejanon Abrahamnon Sekem (Sikem) laligon balon mon eja qata Haamor iwaa gbiliuruta yonoononga monenjon sewanja

* 7:6: Jen 15.13-14; Eks 3.12 * 7:8: Jen 17.10-14; 21.2-4; 25.26; 29.31-35.18 * 7:9: Jen 37.11, 28; 39.2, 21 * 7:10: Jen 41.39-41 * 7:11: Jen 42.1-2 * 7:13: Jen 45.1, 16 * 7:14: Jen 45.9-10, 17-18; 46.27 * 7:15: Jen 46.1-7; 49.33 * 7:16: Jen 23.3-16; 33.19; 50.7-13; Joos 24.32

meroti, mono iikawaa qasirianon jamo kobaa uroroon kanon ama onjongi.” Kian.

Mooseson Iijipt kantrinon koloon laligon kouro.

17 *Stiiwenon toroqen kokaen jero, “Anutunon wala eenanon soomongo qaa Abraham muroti, ii honawo koloowaatiwaa kamban torin dodowiro. Dodowiroti, iikawaa so Israel yononon Iijipt gomanon koloon sein laligogi tuungianon somariin uro. 18 Somariin uro faarao kin monon waama kanain Iijipt galen koma onono. Faarao kin gbilia iinon Joosefwaa kania mende moma laligoro. 19 *Iwaa kania mende moma ananaa kanageso ii anjomokolon qaganon tiligon ambourunana ama riin onono laligogi. Kaen laligogi kinon Israel yonoo jenkooto kotakota kokaen ano, ‘Ono mono meraurugia bubuga ii onoma yamagen kema apunon giligi kemen komuwu.’

20 *Jenkooto kaen ano kamban iikanonadeen mera mon qata Mooses kolooro. Anutunon ii iima moro sokono. Mooses kolooro nemunmananon ii koin karoombaa so mirigaranon galen koma laligori. 21 *Koin karoon ii tegoro nemunanon men yamagen kema kondonon apu qaganon ama mesangoro. Mesangon keno faarao kimbaa boratanon mokolon mero meria kolooro galen koma muro laligoro. 22 Kaen laligoro Iijipt yonoonon momo ano kaiyaka kuuya ii kuma mugitiwaa so Iijipt yonoonon momakooto eja somata kolooro. Iinon qaaya ano nanamemenja ii esunmumu qaganon jen ama laligoro.

23 *Mooses gbania 40 tegoro kanon Israel daremunuruta yonoo provinon kema injimabaajon romongon qaaya somongon keno. 24 Kema Iijipt ejanon Israel eja mon iwo een toontoon angowowo ama horon ureen ama mun qero iiro. Iima kema Israel eja ii ilaan mun gematanon kema irona meleema Iijipt eja ii qen qero komuro. 25 Qero komuro Anutunon Mooseswaanon laarin Israel ejemba faarao kimbaa borononga metogon onomabaajon ku-usun muro karo. Yononon Mooses iima kaniaya iikaen saanon moma asariju, iikaen romongoroto, yononon ii mende moma asarin een timpin laligogi.

26 “Goman ano mombo yonoonon keno Israel eja woiyanon aori iriuro. Iriima batogon batugaranon luae koloowaatiwaaajon moma kokaen irijoro, ‘Eja woi, oro daremunga. Oroangara motoonon mono naambaajon kaen tiwilaan aojao?’ 27 Kaen irijoroto, ejanon alia men bolin muroti, iinon mono Mooses geriawo utama mun kokaen jen muro, ‘Gii nonoonon galenkonon ano jenteego ejaga koloon me? Moronon kuun gonota nanjan? 28 Gii woran Iijipt eja qena komuroti, mono kaanadeen nii numabaajon jejan me?’

29 *Kaen qisin muro qaa kawaajon ama Iijipt kantri mesaon olon koma Midian gomanon kema wabaga laligoro. Iikanon laligon emba men merawoita woi mekoloon orono laligogi.” Kian.

Mooseson balon qararankonkonon gbani 40 laligoro.

30 *Stiiwenon qaa toroqen kokaen jero, “Kaan laligogi gbani 40 tegoro kanon Mooseson balon qararankonkonon liligon baana qata Sainai iikawaa kaniyanon laligoro Siwe gajoba monon asugiro. Ii gere jeren-den batuyanon gere bolan koloon mende jen kotoroti, iikanon asugin

* 7:17: Eks 1.7-8 * 7:19: Eks 1.10-11, 22 * 7:20: Eks 2.2 * 7:21: Eks 2.3-10 * 7:23: Eks 2.11-15 * 7:29: Eks 18.3-4 * 7:30: Eks 3.1-10

muro. ³¹ Kaen asugin muro tani iikawaajon waliŋgon kania iima moma kotomambaaŋon kosianon keno Anutuwaanona qaa mon kokaen kolooro moro, ³² ‘Niinon goo ambosakonuruga yonoo Anutugiaga koloojen. Niinon Aabraham, Aisak, Jeikob yonoo Ponjiaga laligon kouma laligojen.’ Qaa kaen kolooro moma jenenan kanain ororo iikaan baagen uun iimambaaŋon toroko moro.

³³ “Toroko moroto, Ponjon kokaen ijoro, ‘Balon riin nanjani, ii balon kowogaga. Kawaajon gii mono kana esuga qetegowa. ³⁴ Noo ejemba tuunuruna Iijipt laligojuti, ii ama riin ononji siisiwaewae qaganon aon oron laligoju. Niinon ii iima koton laligojen. Yononon onogon unuro saama welenjuti, niinon ii modaborojen. Niinon yonoo borogianonga metogon onomambaaŋon kamaajen. Kawaajon gii mono keteda koi waama kana wasin gombe Iijipt kema!’ Kaen ijoro.”

Moosesnon Israel unuano gbani 40 kananon laligogi.

³⁵ *Stiiwenon qaa toroqen kokaen jero, “Yononon Mooses qakooma kondama mun kokaen ijogi, ‘Gii galenkonkon ano jenteego ejaga koloojan me? Moronon kuun gonota kaya nanjan?’ Kaen qakooma ijogito, Anutunon Mooses ii wasin muro yonoo eja pongia kolooro. Siwe gajobanon gere jerendenon bolan jero kanon asugin muroti, iinon mono Anutuwaanon buju qaa ii men kan uuta kuuro mootogo ejagiaga kolooro. ³⁶ *Israel mootogo ejagia koloon ejembauruta ii aiwese angoletto kania kania men Iijipt kantrinonga metogon unuano mesaon Kowe Osoga iikanon kagi. Emu kagi kanon ano balon qararankonkononon kaanjadeen toroqen aiwese angoletto morota morota ii gbani 40:waa uutanon men qendeeno iima laligogi. ³⁷ *Moosesnon eja pongia laligon Israel kanageso ii kokaen injoro, ‘Anutunon Juuda tuun onoo batugianonga gejatootoo eja mon meweenjon kuuro nii kaanja koloowaa.’

³⁸ *‘Israel yononon balon qararankonkononon kan laligogi eja pongia koloon ananaa ambosakonurunana yonowo laligon kanagesogia galen koma onono. Galen koma onoma baana qata Sainai iikanon uro Siwe gajoba monjon qaa ijoro moma iwo laligoro. Kaen laligon Anutunon laaligo kotigaa qaaya suulan ijoro moma laligoroti, iinon qaa ii iikawaa so jero nonoo Buja kolooro.

³⁹ “Iinon eja pongia laligoroto, ananaa ambosakonurunana yononon qaaya tej koma mubombaaŋon mojogia tiiro gema qegi. Gema qen utama mun uugia meleeno Iijipt kantrinon mombo eleembombaa siina mogi. ⁴⁰ *Kaen moma Mooseswaa data Aaron ii kokaen ijogi, ‘Moosesnon eja Ponjana koloon Iijipt kantrinonga metogon nunuano kanini, iinon baananon uma tani nomaen kolooji, nono ii mende mojon. Ii mende mojonwaajon giinon saanon tando lopion mena iikanon jotamenenana koloogi kanagianon toroqen kembona.’

⁴¹ *‘Kaen ijon iikanondeen goul men kanon lopion mon bulmakao meriaa tani megii. Ii men siimolon men kan ama mun lomban onon iwoi borogianon megiti, iikawaa korisoro ama mepeseegi. ⁴² *Kaen angito, Anutunon ii iima mojoya tiiro gema unuro Sombimbaa sengelao Toya waegia men mepeseen onombutiwaajon onomesaoro. Gejatootoo eja Aamosnon qaa mon ooro Buju Terenon eji, mono iikawaa so kokaen angii,

* **7:35:** Eks 2.14 * **7:36:** Eks 7.5; 14.21; Jan 14.33 * **7:37:** Dut 18.15, 18 * **7:38:** Eks 19.1-20.17; Dut 5.1-33 * **7:40:** Eks 32.1 * **7:41:** Eks 32.2-6 * **7:42:** Aam 5.25-27

⁵⁴ Stiiwenon qaa kaen jero jigo kaunsol yoŋonon mogiti, ii uugia soonon kootoya kaanja kotoro. Kotoro uugia gere jero ambari kin waama nanji.

⁵⁵ Kaen anjito, Unja Toroyanon Stiiwembaa uuta saa qero jaaya Siwenon uuro uro Jiisas Anutuwaa asamararan uutanon eukanon Anutuwaa boro dindinanon nano iiro. ⁵⁶ Jiisas iima jero, “Mobu! Siwe aantano Siwe gomambaa Eja honanon mono Anutuwaa boro dindinanon nano iijen.”

⁵⁷ Kaen jero moma qa gigilaagi guju somata waaro gejagia borogianon gojoma kuuyanon lugun kema qelanjin megi. ⁵⁸ Kaen men taon goraayanon ororaan kema seleenjen ama jamonon kanain gilin qegi. Kaen qegi tosonian ii iima nama malekugia qetegon meloloon eja gbaworo Soolwaa kosianon anji. ⁵⁹ Kaen ama jamonon gilin qengadeen nanji Stiiwenon Anutuwaa qama koolin kokaen jero, “Oo Pon Jiisas, giu mono kokoosona men anjon komba!” ⁶⁰ Kaen jen kemen simin kuma qa gigilaan jero, “Pon, singisongo koi anjuti, iikawaa lombota mono yoŋoo qagianon mende amba!” Kaen jen goron qen komuro. Kian.

8

Soolnon uumeleen tuun sisiwerowero ama onono deengi.

¹ Stiiwen qegi komuroti, ii Soolnon kaanagadeen moro sokono. Kamban iikanonadeen sisiwerowero somata kolooro Jerusalem sitiwaa uumeleen tuun kazi ama ononji. Kawaajon yoŋonon korebore siti mesaon deema Judia ano Samaria prowins woi ii sokoma kenji aposol yoŋonondeen kaparan koma sitinon laligogi. ² Ejemba Anutu goda qen waeya men laligogiti, iyoŋoononga tosonian Stiiwen komurotuwajaan jinjen qama mamaga saama qamoya men kema ron konji.

³ *Ron kongito, Soolnon uumeleen kanageso jaabamagege men onoma miria miria liligon uma uumeleen eja ano emba ororaan unuama gilin onono kamaagi jero kapuare mirinon onononji. Kian.

Filipnon Samaria sitinon Buŋa gawon mero.

⁴ Uumeleen ejembanon deema goman so kema kan liligon laligogiti, iyoŋonon Oligaa Buŋa jen iikanon ejemba uugia kuun laligogi. ⁵ Filipnon Samaria prowinswaa siti monon kemen Hamoqeqe Toya Kraistwaa kania jen asarin onono mogi. ⁶ Ii jen asarin onoma angoletto mero letono ejemba tuun yoŋonon ii iima qaa jeroti, ii uumotoon ama geja ama moma anjon konji.

⁷ Filipnon gawon mero Anutuwaa ku-usujanon omejiilan mamaga ii ejemba uugianonga onotaaro. Onotaaro qa bobolo qama kouma kenji. Gawon mero ejemba seiseiya bakagia koomuya koloon meendanogoya laligogiti, ii qeangogi. ⁸ Kaen kolooro Samaria sitinon korisoro uuta koloon ero. Kian.

Sele galej eja Saimonon umbuqumbulin ano.

⁹ Korisoro eroto, Samaria siti kanon owen jenan eja mon qata Saimon laligoro. Iinon gbani tosaan suuqanoron hamoqeqe gawon men Samaria ejemba walinon onono laligogi. Kaen laligogi “Eja uuta koloojen,” jen iyanajaan moro uro. ¹⁰ Ejemba uuta ano kamaanqeqeta yoŋonon korebore Saimombaa qaawaajon geja ama moma kokaen jen laligogi, “Anutuwaa esunja qata ‘Ku-usun somata,’ qajuti, iikanon mono eja kawaa uutanon kemerota eja.” ¹¹ Saimonon suuqanoron hamoqeqe gawon ii kamban koriga

* 8:3: Apo 22.4-5; 26.9-11

mero ejembanon walingon laligogi. Kaen ano walingon laligotiwaajon ama iwaanon qokotaan laligogi.

¹² Kaen laligogito, Filipnon kan Anutuwaa bentotonon keubombaa Oligaa Buja ano Jiisas Kraist qataa kania ii jen asarin onono. Ii jen asarin onono ejemba mamaganon Buja qaa moma laarin uugia meleenji oomulu men onono. ¹³ Kaen anji Saimonon kaanagadeen qaa ii moma laariro oomulu men mugi Filipwaa kosianon kan laligon otaaro. Kaen kolooro Filipnon angoletto aiwese somasomata mero asugiro ii iima walingon laligoro. Kian.

Uja Toroyanon Samaria yonoo uugianon kemero.

¹⁴ Samaria ejembanon Anutuwaanon Buja qaa kaen moma analin angon kongiti, iikawaa bujuyanon sein Jerusalem sitinon keno aposol yononon mogi. Yononon ii moma Piito ano Jon meweengon wasin oronji yonoonon keni. ¹⁵ Kema keuma yonoojon ama qama koolin Uja Toroyanon uugianon kemebaatiwaajon Pon qisiri. ¹⁶ Kania kokaembaajon qisin qama kooliri: Yononon Pon Jiisaswaa qatanon oomulu men onongito, Uja Toroyanon yonoonon qaa mombaa uutanon mende kemero een laligogi. ¹⁷ Kawaajon qama koolin borogara wangianon ani Uja Toroyanon uugianon kemero meg. Kian.

Saimonon Uja Toroya sewanja membaajon jero.

¹⁸ Aposol yoronon borogara ejemba wangianon ani Anutonon iikawaa so Uja Toroya yonoo uugianon ano Saimonon ii iima monen men kan kokaen irijoro, ¹⁹ “Oro mono ku-usun kaanja ii nii mon noni men borona daen yonoo wangianon amanati, Uja Toroyanon mono iyonoo uugianon kemebaa.”

²⁰ Kaen irijoroto, Piitonon kokaen jen muro, “Ae! Yamagen! Giinon Anutuwaa kalenja ii monenon sewanja membaajon jejan. Kawaajon gii mono monengawo gere sianon kemeba. ²¹ Goo uuganon Anutuwaa jaanon mende dinggoja. Kawaajon gii Buja qaa kokawaa honja men mende totoon mewaga. ²² Kilenaganonga mono uuga meleema Pon qama koolina iinon uumomogaa singisononga ii mesaonaga. ²³ Goo uuganon kobooro tomombombon kaanja juma saa qen gonja. Singisonogonanon mono kasa kaanja kokosiin gono osijan.”

²⁴ Piitonon kaen jen muro owen jenan eja Saimonon kokaen meleema orono, “Oro mono noojon ama Pombaajon qama kooliri qaa jejaoti, iikawaa honja men mende koloon nonaga.”

²⁵ Aposol yoronon Pombaa Buja qaa ii siti iikanon nanjon jen jen asarin onomesaon keni. Kananon kema Samaria prowinswaa gomanja gomanja liligon ejemba uugia Oligaa Buja qaanon kuun onoma laligon Jerusalem sitinon eleema keni. Kian.

Filipnon Afrika eja mon ii Buja qaa ijoro.

²⁶ Pombaanon gajoba monjon Filip qaa kokaen ijoro, “Gii mono Jerusalem siti mesaon Saut waagen kema. Balon qararanjonkonjonon kana isia (walaga) Gaza taonon kemenkejuti, mono iikanon kema.”

²⁷ Kaen ijoro Filipnon afaangon mesaon keno. Kema Afrika eja monjon gomanjon eleema keno kananon mokolooro. Iinon Etiopia kantriwaa kandasi kwiimbaa jawina uuta koloon emba pombaa jinjaron mirianon monen ano esuhina iwoiya galen koma laligoro. Seliaa iwoiwaajon ama Juuda eja koloombaajon amamaaroto, kilen Anutuwaa waeya men peseseembaajon Jerusalem sitinon karo.

²⁸ Kan gomanjon eleembaajon hoos karenon uro hoosnon horogi kananon keno. Iikanon kema gejatootoo eja Aisaiwaa buk kotuma

weengon raro. ²⁹ Kaen kolooro Un̄a Toroyanon̄ Filip san̄e qeñ mun̄ qaa kokaen̄ ijoro, “Gii mono hoos kare iikawaa kooron̄anon̄ kema metetereen̄ kema.” ³⁰ Un̄a Toroyanon̄ kaen̄ ijoro iikanondeen̄ bobogariñ kosianon̄ keno. Kema ejanon̄ gejatootoo eja Aisaiwaa buk iikanon̄a Buñ̄a qaaya weengoro moro. Moma kokaen̄ qisinq muro, “Qaa weengojan̄i, ii saanon̄ moma asarijan̄ me qaago?”

³¹ Qisinq muro ijoro, “Moñnon̄ mende jen̄ asariro neeno ii nomaen̄ moma asariwenaga?” Kaen̄ ijoro hoos karenon̄ uro motoon̄ rari. ³² *Buñ̄a Tere weengoroti, ii kokaen̄,

“Ejanon̄ lama qeñ kotowombaañon̄ meñ wanjuti, ii mono iikawaa so oson̄ sororon̄qon̄ ero.

Galen̄anon̄ lama meriaa juya bian̄katinon̄ motoro kooron̄anon̄ goron̄ qeñ oton̄a qaa nan̄ji, iwaa so mono mende qama waun̄goro.

³³ Meñ kamaañ mugi moñnon̄ qaa jakeyanon̄ qaayaa kitia mende nan̄gon̄ jero een̄ lan̄ jen̄ tegogi. Namonon̄ laaligoya kaen̄ wan̄ji komuro.

Gbiliuruta qaa komuro. Kawaañon̄ moñnon̄ qa aren̄a kanagen̄ mende weengon̄ jewaa.”

³⁴ Jawinon̄ ii weengon̄ Filip kokaen̄ qisinq muro, “Gejatootoo ejanon̄ qaa ii morowaañon̄ jeja? Ii iyan̄añon̄ me eja mombaañon̄ jeja? Gii saanon̄ iikawaa kania nijowa.” ³⁵ Kaen̄ qisinq muro gejatootoo yoñoonon̄ Buju Terenonḡa kanain̄ Jiisaswaa Oligaa Buñ̄a ii kaniawo jen̄ asariro moro. ³⁶ Kaen̄ amin̄ moma kananon̄ kema apu kosianon̄ keuri kwiin̄ jawin̄anon̄ ijoro, “Iiba, apu beren̄a koi eja. Kawaañon̄ gii saanon̄ oomulu meñ nomba. Qaa moñnon̄ an̄gon̄ koma gon̄ja me qaago?” ³⁷ (Kaen̄ ijoro Filipnon̄ jero, “Gii qaa gijojen̄i, ii uuga kuuya Anutuwaanon̄ ama moma laarijan̄i een̄, ii saanon̄ amañ̄a.” Jero qaa kokaen̄ meleeno, “Jiisas Kraistnon̄ Anutuwaa Meria koloaja, niñon̄ ii moma laarijen̄.”

³⁸ Kaen̄ meleema jen̄ kotooro hoos kare somon̄gogi angarakun̄ apunon̄ kemeñ Filipnon̄ oomulu meñ muro. ³⁹ Ii meñ muro apunon̄ga kouri Pombaa Un̄a Toroyanon̄ Filip wano uma aliros kwiin̄ jawin̄anon̄ ii mombo mende iiro. Mende iiroto, toroqen̄ korisoro qaganon̄ goman̄ balon̄anon̄ Etiopia keno. ⁴⁰ Filipnon̄ alinq kema taon̄ qata Asdod kanon̄ asugiro mokoloogi. Iikanon̄adeen̄ toroqen̄ taon̄a taon̄a liligon̄ kanon̄ Oligaa Buñ̄a qaanon̄ ejemba uugia kuun̄ kema laligon̄ Sisaria taonon̄ kouro. Kian̄.

9

Pon̄non̄ Sool asugin̄ muro uuta meleeno.

Apo 22.6-16; 26.12-18

¹ Kamban̄ biiwia kanon̄ Soolnon̄ uugere qaganon̄ nama uu selia bolan̄ qetan̄o Pombaa gowokouruta un̄un̄ ureen̄ on̄oma laligoro. Kaen̄ laligon̄ jigo gawon̄ galen̄ wan̄a iwaanon̄ keno. ² Iwaanon̄ kema kokaen̄ kuun̄ qisiro, “Kana gbilias otaan̄ laligojuti, iyon̄oonon̄ga tosianon̄ koriganon̄ Damaskas sitinon̄ laligoju. Kawaañon̄ niñon̄ saanon̄ endu kema mon̄gama on̄oma mon̄ mokoloomañ̄ati, ii mono somon̄gon̄ wama Jerusalem sitinon̄ kamañ̄a. Damaskas sitinon̄ Juuda nonoo qamakooli miri galen̄ komakejuti, iyon̄on̄on̄ ii an̄gon̄ koma on̄ombubotiwaañon̄ mono jenteego tere oon̄ nona meñ kema gendeema on̄oman̄a.” Kaen̄ jero ooro meñ keno.

³ Kananon̄ kema kema Damaskas siti dodowimmbaañon̄ ano iwoi mon̄ ulan̄awo kokaen̄ kolooro: Asamaran̄ mon̄ Siwenonḡa oobili kañ̄a

* 8:32: Ais 53.7-8

asugin kamaan liligon muro. ⁴ Liligon muro tama namonon kemen en otom monj moro qaa kokaen ijoro, “Sool Sool, gii mono naambaajon sisiwerowero qaganon ama nonjan?”

⁵ Kaen ijoro Soolnon qisin jero, “Ponj, gii moronon?” Kaen jero meleeno, “Nii Jiisas sisiwerowero qaganon ama nomakejanj, nii mono ii. ⁶ Ii koloojento, saanonj waama sitinonj kema. Iikanonj kema naa iwoiga ambagati, mononj iikawaa bujuya gijowaa.”

⁷ Eja iwo kengiti, iyonononj qaagia bogoro totominj nangi. Yonononj qaa otom onanonj mogito, eja monj mende iigi. ⁸ Qaa meleeno Soolnon namononjga waaroto, jaaya uunj iwoi monj mende iima titou kuunj nano. Kaen nano borianonj menj Damaskas sitinonj wama kenji. ⁹ Kenji weenj karoonj kawaa so titou rama apu me nene monj mende nenj eenj raro. Kianj.

Ananiasnonj Sool oomulu menj muro.

¹⁰ Damaskas sitinonj Jiisaswaa gowoko monj qata Ananias laligoro. Pononj kotonj kondooro jaameleenj unj iiro “Ananias!” qaror. Qata qaror jero, “Oo Ponj, nii koi rajen.”

¹¹ Kaen jero Pononj kokaen ijoro, “Gii mono waama kana qata Kana Dindinj jenkejuti, iikanonj kema. Iikanonj kema Juudaswaa mirinonj uma Tarsus eja qata Soolwaaajon qisiwa. Moba, iinonj nii qama koolinj noma raja.

¹² Qama koolinj rama utanonj jaameleenj unj monj kokaen iiro: Eja qata Ananiasnonj miria utanonj kouma jaaya mombo toowaatiwaaajon boria wananonj ambaa.”

¹³ Pononj qaa kaen ijoro kokaen meleeno, “Oo Ponj, ejemba mamaganonj eja iikawaa sunduya jedaborogi mobe. Iinonj Jerusalem sitinonj goononj kanagesouruga soraaya ii mamaga ununj ureenj onoma laligoro. ¹⁴ Jigo gawonj galenj wana yonononj nemunj koma ku-usunj mugi Damaskas siti kokanonj kaanagadeenj gawonj iikayadeenj memambaajonj karo. Ejemba goo qaga qama koolinkejonj, iinonj mono nono korebore nonoma somonjonj nonomambaajonj moja.”

¹⁵ Kaen meleenoto, Pononj kokaen ijoro, “Niinonj eja ii meweengonj mube qana bosima noo manja qenj laligowaa. Kaen laligonj gomanj gomanj liligonj noo Bujana jenj seiro Israel ano waba kantri ejembanonj momakebuya. Qaa jakeya jakeya kanonj horogi eja ponj mamaga yonoo jaagianonj keuma noo Bujana injoro mobuya. Kawaaajonj mono kilenj kema. ¹⁶ Iinonj qana bosima kawaaajonj siimbobolo mamaga mobaa. Niinonj iikawaa arenja qendeema mumambaajonj mojen.”

¹⁷ Kaen ijoro Ananiasnonj kema miri iikawaa utanonj uma borowoitaa Soolwaa wananonj ama ijoro, “Sool alana, kana somatanonj kana Jiisasnonj asugin gonoti, Ponj iikanonj mono wasinj nono kajen. Goo jaaganonj mombo tooro Unj Toroyanonj uuga saa qewaatiwaaajonj nijoro kajen.” ¹⁸ Kaen ijoro iikanondeenj iwoi sunuyawo tani kanonj jaayanonga tama kamaadabororo jaaya tooro. Jaaya tooro uuro asariro waaro. Waama jero oomulu menj muro. ¹⁹ Oomulu menj muro nene nenj kotiuro. Soolnonj kotiunj gowoko yonoo batugianonj Damaskas sitinonj weenj tosaanja laligoro. Kianj.

Soolnonj Damaskas sitinonj Buja gawonj mero.

²⁰ Laligonj iikanonja waama Juuda yonoo qamakooli miria miria kanonj uma Jiisaswaa kania jenj asarinj ejemba uugia kuunj kokaen injoro, “Jiisasnonj Anutuwa meria kolooja.”

²¹ Kaen injoro moma kuuya yonononj aarunj walingonj jegi, “Jerusalem sitinonj qa ii qama kooligiti, eja koi kanonj ii ununj ureenj onoma laligoro me qaago? Kaanjadeenj koi kanonj karoti, ii mono nono somonjonj nunuama

jigo gawon galen waja yonoo borogianon nonoomambaajon karo. Kawaa-
jon mono nomaen letoma ano Anutuwaa qaa iikayadeen nanjon jenkeja?"

²² Kaen jegito, Anutunon Sool esunmumu muro mombo kotiin laligoro. Kotiin laligon Juuda ejema Damaskas sitinon laligogiti, iyonoo uugia kuun kokaen jen laligoro, "Jiisasnon onanon Anutuwaanon Hamoqege Toya Kraistnolon." Qaa ii jen kotiin kania qendeema laligoro yononon kiko qen qaa ii qewagowombaajon amamaan laligogi.

²³ *Ween mamaga tegoro Juuda yononon ajoroon qaa gawon menj Sool qegi komuwaatiwaajon angonan anggi. ²⁴ Angonan anggito, iikawaa bujuya ii Soolwaa gejianon kemero moro. Soolnon Damaskas siti mesaomambaajon ano iikanon qegi komuwaatiwaajon siti kiropo naguyanon iwaajon asaga gomantiinja jaa galen menj laligogi. ²⁵ Kaen menj laligogito, gowokourutanon gomantiinja monjon konde (misa) somata menj kasanon somonjon Sool kondenenon ama siti sopawaa ootanongga anggi kemen keno. Kian.

Soolnon Jerusalem tatawaga kema laligoro.

²⁶ Soolnon kema Jerusalem sitinon keuma Jiisaswaa gowokouruta yonowo batogon toroqeroto, kuuya yononon Sool gowoko koloon laligoroti, ii mende moma laarigitiwaajon ama iwaajon toroko mogi. ²⁷ Toroko mogito, eja qata Barnabas iinon ala menj mun kalan koma wama aposol yonoonon kema qendeema sunduya kokaen jen asarin onono, "Sool eja koi kanon kananon karo Ponjon asugin muro iiro qaaya ijoro ano kanagen Jiisaswaa qata ii Damaskas sitinon jen asarin uugia kotakota kuun laligoro."

²⁸ Sunduya kaen jen asarin onono yonowo toroqen Jerusalem siti uutanon liligon awasanjkaka nama Pombaa qata asuganon qama ejemba uukuuku kotakota ama onoma laligoro. ²⁹ Ii ama onoma laligon Juuda ejemba Griik qaa moma laligogiti, iyonowo amin moma mondonngosi qaa melenqeelen anoto, yononon Sool kaparan koma qegi komuwaatiwaajon mogi. ³⁰ Ii batogi alaurutanon Sool mokoloon wama Sisaria taanon kema nama wasigi yanodeen toroqen kolokoloo taonja qata Tarsus kanon keno. Kian.

Uumeleen tuun yononon luaenon laligogi.

³¹ Soolnon uuta meleeno iikawaa gematanon uumeleen kanageso kuuya Judia, Galili ano Samaria prowins sokoma laligogiti, iyononon luae mokoloogi Unja Toroyanon ii menj kotiin nanjon onono laligogi. Kaen metulanjon Pombaa qaaya uuguwombotiwa keegia moma gawon megii uumeleen kanagesonianon somariin seiro laligogi. Kian.

Piitonon Lida eja mon menj qeangoro.

³² Piitonon gomanja gomanja liligon Jiisaswaanon kanageso soraaya injiima kema laligon kaman monjon taon qata Lida kanon keuro. ³³ Keuma kanon eja mon qata Ainiyas mokoloo. Bakaya koomuya kolooor dunnondeen en laligoro gban 8 tegoro. ³⁴ Piitonon ii mokoloon kokaen ijoro, "Ainiyas, Jiisas Kraistnon gii menj qeangon gonja. Kawaajon mono waama tambomaeeega menj kululuuwa." Kaen ijoro iikanondeen waaro. ³⁵ Kaen kolooor Lida ano Saaron ejemba kuuya yononon ii iima uugia meleema Pombaanon qokotaagi. Kian.

Piitonon Jopa kema Tabita menj gbiliro.

³⁶ Jopa taanon gowoko emba mon qata Tabita laligoro. (Qa ii Griik qaanon Dorkas, ananaa qaanon nembaro, Inglis qaanon deer.) Iinon kaman so gawon awaa awaa menj kalen seiseiya mendeema ejemba kamaanqeqeta

* **9:23:** 2 Kor 11.32-33

ilaan onjoma laligoro. ³⁷ Piitononj gomanj kanonj laligoro Tabitanonj kambanj iikanonj ji koloonj muro komuro. Komuro qamoya songbama menj miri uuta monjonj uma anj.

³⁸ Lida ii Jopa taonj kosianonj raro. Kawaaonj Piitononj Lida laligoroti, gowoko yonjononj ii moma eja woi wasinj oronji kema Piito kokaenj qisinj muri, “Gii mono uulanjawo kana norowo Jopa taononj kembonja.” ³⁹ Qisinj muri iikanondeen afaanjonj yorowo kenji. Kema keugi qamo miri uutanonj erotiwaanonj wama ugi. Ugi emba malo kuuya Piito liligonj saama Dorkasonj yonjowo laligonj opo maleku uunj menj onjonoti, ii qendeema mugi. ⁴⁰ Qendeema mugito, Piitononj jero kuuya yonjononj kemedaborogi siminj kuma qama kooliro. Qama koolindaboronj qamo jaasewanj qenj kokaenj ijoro, “Tabita, mono waaba.” Kaen ijoro jaaya uunj Piito iima waama raro.

⁴¹ Raro Piitononj borianonj menj kobibiiro waama nano. Nano uumeleenj alauruta ano emba malo onjoono ugi. Ugi koomunonjga gbilinj waaroti, emba ii jaasewanjianonj ano iigi. ⁴² Iikawaa buju qaa ii Jopa uutanonj miri so keno moma ejemba mamaganonj kanainj Ponj moma laarinj mugi. ⁴³ Piitononj Jopa kanonj somanja tosaanja toroqenj laligonj Saimombaa mirinonj rama ero. Eja ii kana esu mewutiwaajonj bulmakao selia orasinj songbama meagonj laligoro. Kianj.

10

Korniliusnonj Piito qaro karo uuta meleeno.

¹ Taonj qata Sisaria kanonj kawali galenj wabaya monj qata Kornilius laligoro. Iinonj manjaqeqe tuunj bakaya monj qata “Italiwaa manjaqeqe tuunj” qagiti, iikanonj manjaqeqe eja 100 yonjoo galenja laligoro. ² Iinonj sumanjuruta kuuya yonjowo Anutu goda qenj waeya menj mepeseen laligogi. Kaen laligogi Juuda ejemba wanaya yonjoojonj kalenj seiseiya onjoma Anutu pororo qama koolinj laligoro. ³ Mare monjonj 3 kilok kawaa so kolooro Ponjonj Kornilius kotonj kondooro jaameleenj unja monj iiro. Unja ii tororo iima iikanonj Anutuwaanonj gajoba monjonj mirianonj uro iiro. Gajoba kanonj uma “Kornilius!” jenj qata qaro.

⁴ Kaen qaro gajoba iigigiinj sombuya moma ijoro, “Somatana, naambaajonj koi kajanj?” Kaen ijoro meleeno, “Gii qama koolinj laligona qaaga Anutuwaanonj uro moro awaa koloaja. Gii ejemba wanaya kalenja kalenja mendeema onjmakejanj, ii Anutunonj moma anjonj koma goojonj romonjonj wasinj nono kajanj. ⁵ Kawaaonj mono keteda koi qele ana Jopa taononj keno eja qata Saimon, qata monj Piito qajuti, iiga wama kawu. ⁶ Iinonj oro selianonj gawonj meme eja qata Saimon iwaa mirinonj kowe goraayanonj laligoja.”

⁷ Siwe gajobanonj Kornilius qaa kaen ijonj mesaonj keno. Mesaonj keno welenj qeqeya woi oroono kari. Kari koipuya manjaqeqe eja monj kosianonj kaparanj koma Anutu motoonj gara goda qenj laligoriti, ii kaanagadeenj oono karo. ⁸ Kagi gajobawaanonj qaa ii kuuya injjoro wasinj onjono Jopa taononj kenji. Kianj.

Ponjonj Piito kotonj kondooro jaameleenj unja iiro.

⁹ Eja yonjononj kananonj kenji gomanj ano taonj dodowigi weenj biiwia kanonj Piitononj miri uuta monj eu kanonj uma nama qama kooliro. ¹⁰ Nama qama koolinj nenewaa komunj iwoi nemambaajonj moma jero oogi. Oogi kambanj kanonj Pombaa umbeumbenanonj qero rama jaameleenj unja monj kokaenj iiro. ¹¹ Siwenonj aantano iwoi somata monj kamaaro. Iwoi ii opo

taanja somataa tani kaanja kolooro. Gajoba yononon iwoi iikawaa wanjonja 4 iikanon menj nanjowuyaga, iikawaa tani kaanja balonon kamaaro. ¹² Iwoi iikawaa uutanon oro kania kania ragi. Oro tosanon kana 4:yanon riin kemakeju. Tosianon wosogianon kondondongon kemakeju. Kaanagadeen koonja koonja kanakeewan elelaon kemakejuti, iwoi kaanja kaanja ii opo iikawaa uutanon motoon kamaagi. ¹³ Kamaagi iikanon qa mon koloon qaa kokaen ijoro, “Piito, gii mono waama iwoi koi qen oon newa.”

¹⁴ Kaen ijoroto, Piitonon jero, “Oo Pon, kaen qaago totoon! Ii qiz-imizijawo. Nii kambañ mononon iwoi anjonjorayawo ii mende newe. Nii iikawaajon arokuuku mojen.”

¹⁵ Kaen ijoro qa iikanon mombo koloon iwaajon jero, “Anutunon iwoi jen konjoratiro eji, giinon iikawaa qata anjonjorayawo kaen mende qaba.”

¹⁶ Iwoi kaanja ii mombo asugiro indina karoon kolooro. Indina karoon kolooro iikanondeen opo ii mombo horogi Siwenon uro.

¹⁷ Piitonon jaameleen uña ii iima iikawaa kaniaajon kiko qen mombaajon moma bimbimjon raro. Kaen raro kambañ iikanondeen Korniliusnon eja wasin onono kan Saimombaa miri mongama kawaajon qiqisi ama mokoloon kouma miri naguyanon nanji. ¹⁸ Miri naguyanon nama kokaen qama qisigi, “Saimon qata mon Piito qajuti, iinon miri koi kanon laligoja me qaago?”

¹⁹ Piitonon toroqen jaameleen uña iikawaa kaniaajon moma bimbimjon raro Uña Toroyanon kokaen ijoro, “Moba, eja karoonon kan gii mongama gonju. ²⁰ Niinon eja ii wasin onombe koi kaju. Kawaajon mono keteda koi waama kemen uuwoi ezelobezelo mesaon yonowo kemba.” ²¹ Kaen ijoro Piitonon eja iyononon kemen injjoro, “Mobu, onjo eja monganjuti, niinon ii koloojen. Mono naambaajon kaju?”

²² Injijoro meleengi, “Kawali galen Kornilius ii eja dindina kolooja. Iinon Anutu waeya menj mepeseen laligoro Juuda ejemba tuun kuuya yononon goda uuta qen munkeju. Anutuwa gajoba toroya mononon asugin mun kokaen jen kotooro moro, ‘Gii mono qele ama Piito koma horon muna miriganon uma qaa uutanonga jewaati, ii geja ama moba.’” ²³ Kaen meleengi horon onono miri uutanon ugi kalan koma onono ainjolon rama egi. Egi goman ano Piitonon waama yonowo keno. Jopa taon kanonja ala tosaanja unjuano iwoi motoon kenji. Kianj.

Piitonon waba ejemba yonowo ajoroogi.

²⁴ Motoon kema somanja motoongo en kema laligon Sisaria taonon keugi. Keugi Korniliusnon yonoojon mamboma laligoro. Kaen laligon tinitosa ano alaurata awaa ii koma horon onono mirianon ajoronon ragi. ²⁵ Keuma Piitonon mirinon umambaajon ano Korniliusnon waama kamaan jolonja jen kaniaanon kemen usugon muro. ²⁶ Usugon muroto, Piitonon borianon menj kobibiuro waaro kokaen ijoro, “Mono waaba, nii kaanjadeen balon ejaga koloojen.”

²⁷ Kaen ijoro iwoi amin moma miri uutanon uri ejemba mamaganon ajoronon ragiti, ii injiuro. ²⁸ Injiima kokaen injjoro mogi, “Onjo Juuda ejemba nonoo kaniaanana moju. Juuda nono ejemba wabaya onoo mirinon uma onowo ainjolon rarawaa songo ero amamaankejon. Ii amamaankejonto, Anutunon qaaya mon qendeema noma kokaen nijoro, ‘Giinon ejemba ii me woi yonoo qagia ii anjonjora arokuukuuyawo kaen mende qaba.’” ²⁹ Kawaajon onjo qele ama koma horon nongji niinon mende qotogon kan koujen. Kouma kokaen qisijen: Onjo mono naambaajon qele ama koma horon nongji? Ii saanon jegi momanja.”

³⁰ Kaen injjoro moma Korniliusnon meleen, “Nii mare moŋnon kamban kokaamba 3 kilok kanon mirinanon rama qamakooli gawon men laligon koube kete somaŋa 4 koloaja. Qamakooli gawon men laligowe iikanonadeen eja mon selekopaaya asamararawo kanon asugin bananon nano. ³¹ “Bananon nama kokaen nijoro, ‘Kornilius, gii qama koolij laligona qaaga Anutuwaanon uro moro awaa koloaja. Gii kalenja kalenja ejemba wanaya mendeema onomakejani, ii Anutunon moma angon koma goojon romongon wasin nono kajej. ³² Kawaajon mono keteda koi qele ana Jopa taanon keno eja qata Saimon, qata mon Piito qajuti, iiga wama kawu. Iinon oro selianon gawon meme eja Saimon iwaa mirinon kowe goraayanon laligoja.’

³³ “Kaen nijorotiwaajon ama niinon iikanondeen qele ambe goonon kagi. Giinon qaana moma kajanjwaajon uuna qeangaja. Poŋnon qaa kuuya jewagiwaajon jen koton gonoti, giinon ii saanon jena mobonja. Nono kuuya keteda koi iikawaajon ajoroon Anutuwaa jaasewanonon koi rajon.” Kian.

Piitonon Korniliuswaa mirinon Buŋa qaa jero.

³⁴ *Korniliusnon kaen jero Piitonon kanain kokaen jero, “Ahaa! Anutunon ejemba tosaanja mende injjisosoroon tosaanja mende sureen onomakejato, so motoongonon gosin nonomakeja. Iwaa jaanon moŋnon angonjorayawo mende koloaja. Niinon ii keteda koi onjonon moma kotojen.

³⁵ “Kaen qaagoto, ejemba tuuŋa tuuŋa kuuya nonoo batunananon daen yonoononga moŋnon Anutu waeya men mepeseen kaiyakayanon kana dindija otaaji, iinon mono Anutuwaa jaanon sokonja. ³⁶ Jiisas Kraistnon ejemba kuuya ananaa Poŋnana koloon luae qen nonomakeji, Anutunon Buŋa qaaya ii Israel kanageso nonoonon ano karo. Buŋa iikanon karo nono iikawaa Oligaa Buŋaja jen asarin laligojon. ³⁷ Jonon ejemba uugia kuuj kokaen jero, ‘Ono mono uugia meleengi niinon oomulu men onomaŋa.’ Kaen jero kawaa gematanon qaa ii Galili prowinsnon kanain jegi sein kema Judia prowinsnon keuma kuuya sokono. Ono ii modaboroju.

³⁸ “Anutunon Uŋa Toroya Nazaret eja Jiisaswaa uutanon maaro kusun buŋa qen aon goman so liligon laligoroti, ii iwo nano kema ejemba kiankomun onono. Kilenaa Toyanon ejemba esujanon somongon horon onono kemegiti, iinon ii kuuya men qeangon onondabororo. ³⁹ Iwoi ii Juuda nonoo gomanon ano Jerusalem sitinon ama men laligoro gere batuyanon mondon qegi komuro. Nono ii kuuya iima nanjon jen dangunuya koloon nanjon. ⁴⁰ Komun ero somaŋa karon koloo Anutunon men gbiliro waaro. Waama indija mamaga ejemba asugin onono.

⁴¹ “Iinon ejemba tuuŋ kuuya yonoonon mende asugiroto, Anutunon waladeen nono meweengon nonono Jiisasnon koomu-nonga waama laligoroti, kamban iikanon iwo qaa amin moma nembanene angon nen laligoniji, mono nonoonon asugiro nono iikawaa qaaya nanjon jen namakejon.

⁴² Kaen nani Jiisasnon kokaen jen koton nonono, ‘Anutunon kuuj nono niinon ejemba laligojuti ano komugiti, iyonoo jenteego Togiaga koloojen. Kawaajon onjonon mono noo kaniaana ii ejemba tuuŋ so yonoonon nanjon jen asarin laligowu.’ ⁴³ Ejemba daen yononon Jiisas moma laarin muŋ qata qamakejuti, Anutunon mono qa ii moma yonoo singisonogogia mesaon songbamakeja. Iwaa kania kaen eji, ii gejatooto ejemba kuuya yononon nanjon jen asarin oogita eja.” Kian

Uŋa Toyanon waba ejemba yonoonon kamaaro.

* 10:34: Dut 10.17

⁴⁴ Piitonon qaa kaen jenggadeen nano Uŋa Toroyanon ejemba geja ama mogiti, iyonoo uugianon kemero. ⁴⁵ Anutunon Uŋa Toroya kalena ii waba ejemba yonoo uugianon kaanagadeen maaro kemeroti, ii Piitowaa alaurutanon iima aarugi. Juuda ejemba selegianon Anutuwaawaa aiwese menj kotogi uugia meleema Jiisas moma laarinj Piito otaan kanj ragiti, iyonononj mono aaruj kokaembaajonj walinggogi: ⁴⁶ Yonononj kantri tosaanja yonoo qaagia morota morota kanainj jenj Anutu mepeseegi. Kawaajonj walinggogi Piitononj kokaen qisiin onoma jero. ⁴⁷ “Yonononj Uŋa Toroya ii nonononj aninj kaanja anjonj koma bunja qen aojuti, ii mojonj. Kawaajonj ii saanonj oomulu menj ononinj sokombaa. Ii aninj morononj qotogonj nononaga?”

⁴⁸ Kaen jen jenj kotonj onono Piitowaa alaurutanonj nama Jiisas Kraistwaa gatanonj Kornilius sumanjuruta oomulu menj ononj. Oomulu menj ononj Piito anjonj koma mugi toroqen weenj tosaanja yonowo laligoro. Kianj.

11

Piitononj Jerusalem kema gawonjaa sunduya jero.

¹ Waba kantri yonononj kaanagadeen Anutuwaanonj qaa menj anjonj konjgiti, iikawaa bujuya ii aposol ano uumeleenj alaurugia Judia prowins sokoma laligonj mogi. ² Kawaajonj Piitononj Jerusalem sitinonj eleema uro Juuda selegianon Anutuwaawaa aiwese menj kotogi uugia meleengiti, iyonononj jejewili (jaaliki) ama jenj mugi. ³ Jenj munj kokaen ijogi, “Waba kantri eja Anutuwaawaa aiwesewo mende laligojuti, gii mono naambaajonj kema yonowo ainjolonj rama nembanene nena? Ii mende sokonja.” ⁴ Kaen ijogi kanakanai-yanonja kanainj iwoi kolooroti, ii korebore arenawo jenj asarinj onoma kokaen injjoro,

⁵ “Niinonj Jopa sitinonj laligonj qama kooliwe Pombaa umbeumbenanonj nuro rama jaameleenj uŋa monj kokaen iibe: Siwenonj aantano iwoi somata monj kamaaro. Iwoi ii opo taanja somataa tani kaanja kolooro. Gajoba yonononj iwoi iikawaa wanggonja 4 iikanonj menj nanngowuyaga, iikawaa tani kaanja noo kosonanondeen kamaanj ero. ⁶ Kamaanj ero iwoi iikawaa uutanonj tororo iibe oro kania kanianonj ragi. Oro tosaanja ii namononj kana 4:yanonj riinj kemakeju. Tosaanja kawalia geregiawo kolooju. Tosianonj wasogianonj kondondongonj kemakeju. Kaanagadeen koonj kania kania kanakeewanj elelaonj kemakejuti, iwoi iikaanja ii opo iikawaa uutanonj motoonj kamaagi injiibe. ⁷ Injiibe qa monj kaanagadeen koloonj kokaen nijoro mobe, ‘Piito, mono waama iwoi koi qen onj newa.’

⁸ “Kaen mobeto, niinonj kokaen jewe, ‘Oo Ponj, nii iikawaajonj arokuukuu mojenj. Iwoi qizimizinj anjonjorayawo kaanja ii kambanj mongenj noo buunanonj mende oosiriro. Kawaajonj ii mono mende totoonj nemanja.’ ⁹ Kaen jewe qa iikanonj mombo Siwenonja koloonj kokaen nijoro, ‘Anutunonj iwoi jenj konjoratiro eji, giinonj iikawaa qata anjonjorayawo kaen mende qaba.’

¹⁰ Iwoi kaanja ii indinja karoonj kolooro. Kaen kolooro iwoi kuuya ii mombo horogi Siwenonj eleema uro. ¹¹ Uma ayayooga kono kambanj iikanonjadeen Korniliusnonj Sisaria taononja eja karoonj wasinj onono noononj kagiti, iyonononj miri raniinj, iikawaa naguyanonj nanji.

¹² “Naguyanonj nanji Uŋa Toroyanonj kokaen jenj kotonj nono mobe, ‘Gii mono uuwoi ezelobezelo yakarinj yonowo kamba.’ Qaa ii mobe uumeleenj alauruna 6 yonononj kaanagadeen Jopa mesaonj niwo Sisaria taononj keninj. Sisaria keuma kawali galeŋ iikawaa mirinonj uninj. ¹³ Uninj qaa sundu kokaen menj nonono, ‘Gajoba monjonj noo mirinonj asugiro iibe nama kokaen nijoro: Gii mono Jopa gomanonj qele ama eja qata Saimon, qata monj

Piito ii wama kawu. ¹⁴ Iinonj kañ Buñá qaa jero gii ano sumanjuruganonj ii moma laarinj uugia meleengji kuuya hamo qeñ oñono letombu.’

¹⁵ “Sundu ii meñ nonono niinonj kanainj Buñá qaa jewe. Ii jewe mogi Uña Toroyanonj kanakanaiyanonj nonoo uunananonj kemeroti, mono iikawaa so geja ama mogi iyonoo uugianonj kañgadeenj kemero. ¹⁶ *Iinonj kemero iibe iikanondeenj Pombaa qaa moñ noo momononj kouro romonjgowe. Qaa ii kokaenj, ‘Jononj oo toononj mulu meñ oñonoto, niinonj Uña Toroya uugianonj ama iikanonj mulu meñ oñomaña.’ ¹⁷ Nonononj Ponj Jiisas Kraist moma laarinj muninj Anutunonj kalenja nononoti, ano yonononj moma laarigi Anutunonj kalenja iigadeenj yonoo uugianonj kañgadeenj ano. Kawaajonj ama nii kañjanonj mono nomaenj Anutu ku-usunj Toya batogonj qetama mubenaga? Iinonj kaenj ama oñonota niinonj anjonj koma mumambaajonj amamaawe.”

¹⁸ Piitononj sunduya kaenj jero moma uugia olomooro bonjonj kolooro Anutu mepeseenj kokaenj jegi, “Oñanonj, nono uunana meleema laaligo kotigaa buñaya koloojonj mojonto, Anutunonj kana motoonngo ii waba kantri ejemba yonoojonj kañgadeenj ama oñonota eja. Ii mono keteda koi asarinj moma kotojonj.” Kianj.

Waba kantrinonj uumeleenj tuñj mutuya kolooro.

¹⁹ *Stiiwen qegi komurotiwaaajonj ama kakasililinj kolooro uumeleenj ejembanonj deema liligonj kema kagi. Kema kagi tosianonj kowe goraayanonj Fonsisia gomanonj kenji. Tosianonj kowe kotonj wato qata Saiprus kanonj kenji. Tosianonj Siria prowinswaa sitia qata Antiokia kenji. Kaenj deema kenjgito, ejemba batugianonj Jiisaswaa Buñá qaa ii Juuda ejembagadeenj injjogogi. Waba kantri ii mende injjogogi. ²⁰ Mende injjogito, Saiprus ano Sairini eja tosianonj yonoo batugianonj laligogi. Yonononj waba balononj somariinj Antiokia sitinonj kouma balonj toya yonowo Griik qaanonj aminj moma Ponj Jiisaswaa Oligaa Buñá ii kaenj Juuda qaago yonoojonj kañgadeenj jenj asarinj ononji. ²¹ Ii jenj asarinj ononji Ponjonj yonowo laligoro ku-usunjonj ejemba uugia kuunj onono mamaga yonononj Ponj Jiisas moma laarinj uugia meleema iwaanonj qokotaagi tuungia somariinj somata kolooro.

²² Kaenj kolooro iikawaa bujuyanonj kema Jerusalem kanageso yonoo gejagianonj kemero mogi. Ii moma Barnabas wasigi Antiokia sitinonj keno. ²³ Kema keuma Anutunonj kalenjmorianja ejemba onono qeangogiti, ii jaayanonj iima moro uro aisoonj qambanmambanja kokaenj jero, “Ono mono korebore uugia meñ kululuunj kotiinj Pombo qokotaanj nambu.”

²⁴ Barnabasnonj eja awaa kolooro Uña Toroyanonj uuta saa qero uuwoi yakarinj gema qeñ uuta kuuya kanonj Jiisas moma laarinj munj laligoro. Kawaajonj ejemba mamaganonj uugia meleema Pombaa tuunjonj toroqegi somariiro.

²⁵ Barnabasnonj Antiokia mesaonj Sool mongamambaajonj Tarsus taanonj keno. ²⁶ Kema mokoloonj wano Antiokia sitinonj kari. Kañ iikanonj mo-tonngara gbani motoonngo kuuya laligonj zioz gawonj meñ uugia meleengiti, ii tuunja tuunja kuma ononi ejemba mamaganonj momo meñ uu wombogianonj anji. Antiokia ejembanonj mutuya kanainj gowoko qagia Kraistwaa ejemba (kristen, Kraistwaa buñá) gama laligogi. Kianj.

Waba kantriwaa uumeleenj yonononj Juuda nanjonj ononji.

²⁷ Kambanj kanonj gejatootoo ejemba tosianonj Jerusalem mesaonj Antiokia sitinonj kamaanj kougi. ²⁸ *Yonoononnga moñ qata Agabus ii waama Uña

* 11:16: Apos 1.5 * 11:19: Apos 8.14 * 11:28: Apos 21.10

Toroyanon sololoo buju qaa kokaen injjoro, “Bodi somatanon koloon gomanja gomanja sokoma ewaa.” Kaen jero iikawaa so Siisakin qata Kloodius iwaa galenkonkon kambananon kolooro. ²⁹ Ii kolooro gowoko yononon mindirin uumeleen alaurugia Judia prowinsnon laligogiti, ii nanjon onoma kulukululuun nandun somata angi kempaatiwaa qaa somongogi. ³⁰ Qaa ii somongogi ano iikawaa so onanon angi. Yononon monen ano iwoi meen kululuun Barnabas Sool yoroo borogaranon ama wasin orongi Jerusalem kema uumeleen kanageso yonoo jotamemeurgia injiima ononi. Kian.

12

Herodnon Jeims qen Piito kapuare mirinon ano.

¹ Kamban iikanon kin Herodnon* uumeleen kanageso sisiwerowero men onomambaajon moma jero uumeleen ejemba tosaan onoma somongon onongi. ² Kinjon jen kotooro Jombaa data Jeims ii manjawaa soo somatanon kianji.

³ Kaen jen kotooro qegi komuro Juuda ejemba tosanon ii mogi awaa kolooro iiro. Ii iima kawaajon toroqen jero Piito kaanagadeen men somongogi. Iwoi ii bered yiistya qaawaa kendon kambananon jero kolooro.

⁴ *Kawaajon kinjon kokaen jero, “Niinon kiankomu kendon† tegoro Juuda yonoo qaa jakeyanon oomanja.” Kaen jen jen kotono kapuare mirinon onongi. Onongi manjaqeqe eja 16 yononon batugianon tuun 4 koma kamban utekute angita eja 4:yanon asaga gomantiinja suulan nama galen men mun laligogi. ⁵ Piito kaen galen men mun laligogi kapuare mirinon eroto, uumeleen kanageso yononon suulan iwaajon ama Anutu kaparan koma qama koolin laligogi. Kian.

Siwe gajobanon Piito isama wama kamaaro.

⁶ Qama koolin laligogi kiankomu (Passover) kendon tegoro gomantiinja kanon manjaqeqe eja woivanon Piito gbado (tape) woinon kotakota somongori batugaranon gaon ero ano eja waagiawo tosanon nagu gematanon nama kapuare miri galen meg. Kin Herodnon goman ano Piito wama qaa jakeyanon oomambaajon romongon aren ano gaon egi. ⁷ Gaon egito, Pombaa gajoba monon uulanawo asugin Piitowaa kooronon nano kasa miriwaa uuta asaridabororo Piitowaa maronon qen ijoro, “Mono uulanawo waaba.” Kaen ijoro gbado (tape) woivanon iikanondeen Piitowaa borianonga een suni. ⁸ Suni gajobanon ijoro, “Mono opoga somongon kana esuga moub.” Ijoro moma iikaen ano. Ii ano toroqen ijoro moro, “Mono malekuga mouma nii notaan kawa.”

⁹ Kaen ijoro moma miri uuta mesaon otaaro. Ii otaan kenoto, gajobanon iwoi anoti, ii onanon kolooro me qaagoti, Piitonon iikawaajon moro sisau kolooro. Iinon gaon en gaon iiroti, iikawaa tanitani moro kolooro. ¹⁰ Miri uuta mesaon nagu mutuyanon galen men naniti, ii uruugun nagu monjon keuma uruugun koton kema kapuare miri seliaa aen kiropoyanon keuri. Keuri nagu somata kotakota iikanon mono anodeen een tano seleenjen siti kana qaa ootanon kemeri. Kemejen kana somata striit mon toroqen keni gajobanon uulanawo Piito mesaon aliro.

* **12:1:** Kin Herod Agripa I (mutuya) iinon gbani 37-44 kanon Palestain kuuya galen koma onoma laligoro. * **12:4:** Eks 12.1-27 † **12:4:** Kiankomu kendon ii Inglis qaanon Passover. Ananaa qaanon qata mon ii goukonjon kendon. Israel ejemba yononon Iijipt laligon nagugia sanon morigi Anutuwa gajobanon injiima koboon unuugun mutu meragia mende unuro komugi.

11 Aliro Piitowaa uuta tooro kokaen jero, “Oo Ponnon mono gajobaya wasiro kan Herodwaa borononga metogon nonja, ii mojen. Juuda ejembanon noo selenanon iwoi koloowaatiwaajon mambonjuti, iinon mono iwoi kuuya iikanon noo wajna somonjoja. Niinon keteda koi ii onanon moma kotojen.”

12 Kaen moma kotooro asariro Jombaa nemunja Mariawaa mirinon baagen keno. Jon iikawaa qata monj Maak qagi. Miri iikanon ejemba mamaganon ajoroon Anutu qama koolinjaligogi. 13 Kaenjaligogi Piitonon kan toomaanon nama nagunon qero. Nagunon qero welenqege emba qata Roda iinon kan “Gii moronon?” jen qisiro. 14 Qisijn nama Piitowaa aroya moma koton “Ii-ia kajan!” jen aisoon lugun nagu mende horon uulanawo miri uutanon uma injoro, “Piitonon kan nagunon nanja.” 15 Injoro moma iwaajon “Uuga sooro jejan,” jegi. Jegito, iinon waj qen “Qaa onja jejen!” injoro. Kaen injoro jegi, “Ii mono Piitowaa gajobayanon nanja.”

16 Kaen aminj mogito, Piitonon nagu qengadeen nano horon iima aarugi. 17 Aarugi borianon sare ama olon ambutiwaajon jero. Jen Ponnon kapuare mirinonga wama seleengen kamaaroti, sundu ii injoro, “Ono buju koi mono bisop Jeims ano uumeleen alaurunana tosaanja ii injijogi mobu.” Kaen injijon onomesaon gomanj mongenj keno. Kian.

Piitonon kapuare miri mesaoro kinj Herodwaa irinja soono.

18 Gomanj ano manjaqege eja yononon Piito mongama “Daen ilinolon koma alinj kenja?” jen kawaajon konjilinj ano majakaka somata mogi.†

19 Herodnon kaanagadeen Piito mokoloowutiwaajon jero mongama bimbigon mende mokoloogi eja waagiawo Piitowaa galenj megiti, ii qaa jakeyanon onjooma mamaga qisijn onjoma jen tegon unuama unugi komuwutiwaajon jen koton onono. Kawaa gematanon Judia prowins mesaon Sisaria taanonj kemenj kanonjaligoro. Kian.

Anutunon kinj Herod ironja muro komuro.

20 Fonisia prowinswaa taon qagara Taia ano Saidon yononon nene gawongja mewombaaajon amamaan kinj Herodwaa kantri yonoononga nene iwoigia sewanja menjjaligogi. Kaanjajaligogi Herodwaa irinja soono Taia Saidon kere ama onjoma nembanene onjombutiwaa songo ano. Kawaaajon yononon kululuun jotamemeurugia wasinj ononji tuun menj kinj Herod iibombaaajon kengi. Kengi jawinja qata Blastus jinjaron miriaa galenjanon ii wala injiro. Injiro ijogi, “Nono qaa jen solananinj luae koloowaatiwaa qisiwombaaajon kajan.” Kaen ijon jen menj loorinj muginj injoro, “Saanon qaagia kotinjon gemagianon namanja.”

21 Kaen injoro kinjon qaa meleema onjombaajon kambanj menj onono kanon ajoroogi iyanjaa selia menjerenjon kinj eja ponj malekuya mouma jinjaron dunnarayanon rama korisoro qaa injoro. 22 Injoro ejemba tuun yononon moma kokaen jen qagi, “Qaa ii Anutuwaanon qaaga. Ii balon ejawaa qaaya qaago.” 23 Kaen qagito, kinjon kaen ama Anutuwaa qabunaya qakooma mende mepeseen iyanjaajon moro uro. Kawaaajon Pombaanon Siwe gajoba monjon iikanondeen qero doonon kinj kinj kema kiro komuro. 24 Kaen kolooroto, Anutuwaanon Bunja qaa ii jenjaligogi toomorjanawo koloon seiro.

† **12:18:** Room gawman gawombaa arena kokaen: Kapuare ejanon olon konagati een, eja waagiawo ii mono unugi komunkegi. Kawaaajon konjilinj ama majakaka somata mogi.

²⁵ Antiokia siti yononon Barnabas ano Sool nanjonanjo misin gawon mon^s orongiti, iyoronon ii Jerusalem laligon metogori. Ii metegon Jon qata mon Maak qagiti, ii wama motoon Jerusalem mesaon Antiokia sitinon eleema kagi. Kianj.

13

Barnabas Sool yoronon misin gawon kanainj menj keni.

¹ Antiokia sitinon tosanon uugia meleema uumeleen kanageso koloogi jotamemegia kokaanjon gejatootoo qaa jen kuma onoma laligogi: Qagia Barnabas ano Simeon qata mon Injanja (Griik qaanon Najja) ano Lusius (Sairini gomambaajon), Manain (ii pon gawana Herod* iwo motoon laligon somariiri) ano Sool. ² Uumeleen kanageso yononon Pombaa waeya menj mepeseen nene singi laligogi iikanon Unja Toroyanon kokaen injjoro, “Niinon Barnabas ano Sool gawon qaita mon mewaotiwaajon meweengon oroombe. Kawaajon ononon mono ii jen tegon wasinj orongi kembao.”

³ Kaen injjoro gama kooliwombaajon nene singi laligon borogia wangaranon anji Pombaa ku-usujanon turun orono wasinj orongi keni. Kianj.

Saiprus watonon kema gawon megii.

⁴ Unja Toroyanon kaen wasinj orono goman qata Selusia kanon keneri. Kanon kemej wangonon uri opo sel horon mororongogi haamonon nangoro kema wato Saiprus kawaa ween koukoutanon keugi. ⁵ Keugi siti qata Salamis kanon kema Juuda ejemba yonoo qamakooli miria miria kanon uma Anutuwaan Bunja qaa jen uu kuun ononi. Eja qata Jon ii kaanagadeen wani yorowo kema kanj ala ilailaagaraga laligoro. ⁶ Kaen laligon wato kuuya liligon kotonj leegenj weenj kemekemetanon Pafos sitinon keugi. Kanon keuma Juuda eja qata Barjiisas mokoloogi. Iinon owenj jenanj ejaga koloon gejatootoo eja takapolakaya laligoro.

⁷ Owenj eja ii wato kawaa kiapya qata Sergius Pool iwaa mirinon rama laligoro. Kiap iikanon momakooto ejaga laligoro. Kaanja laligon Anutuwaanon Bunja qaa momambaa siinjanj enj muro Barnabas Sool koma horon orono iwaanon kari. ⁸ Karito, Elimas, (owenj memewaajon qata Griik qaanon kaen jenkegiti,) iinon kiapnon Anutuwoma laarinj mubabotiwaaajon tuarenjenj ama oroma kiap uuta qaanon enjalolonj memambaajon anggobato mero. ⁹ Anggobato mero Sool, qata mon Pool qagiti, Unja Toroyanon iwaa uuta saa qero Elimas tororo iima kotoro.

¹⁰ Iima kotonj kokaen jenj muro, “Ye! Umbuqumbulinj eja, gii mono Kilenjaa Toyaa mera koloojanj. Satanon uuga osonkakale ambembo menj gono selenonj kuukuu kania kania ama laligonkejanj. Qaa dindinjanj kuuyaa kereya koloonj Pombaanonj kana dindinjanj meerangona dogonkeji, ii mono mesaowaga me? ¹¹ Kawaajon moba! Pononj mono boria qaganonj ano esujanonj turunj gono jaaga gooro weenj asasaga iimambaajonj amamaawaga. Iinonj kambanj merotiwaa so mono jinjanj qenj laligowa.” Jenj muro iikanondeen pangamanonj qaganonj kamaanj tururo umunj koma titou kuunj ilinwalin qenj kema kanj borianonj mewutiwaajonj qisinj borianonj

§ 12:25: Antiokia yonoonon nanjonanjo monen ii menj kema Jerusalem uumeleen kanagesowaa jotamemeurugia yonoo borogianon ani. Kawaajon qata nanjonanjo misin gawon mon jejon. Apo 11.30 * **13:1:** Herod Antipas iinonj gbanj 4 B. C. – 39 A. D. kanon Galili ano Perea prowins woi ii galenj koma onoma laligoro.

koromojoronj ano. ¹² Iwoi ii kolooro kiapnonj ii iima Pombaa Bunja qaa momoyaaajonj walingonj moma laarinj muro. Kianj.

Pisidiawaa Antiokia taononj misin gawonj megj.

¹³ Poolnonj nejauruta yonowo Pafos gomanj mesaonj wanjononj ugi opo sel horonj mororonjgogi haamononj nanjoro kema laligonj Pamfilia prowinswaa siti qata Perga kanonj keugi. Kanonj keuma nama Jononj oromesaonj eleema Jerusalem sitinonj karo. ¹⁴ Eleema karoto, yorononj Perga siti mesaonj toroqenj kema Pisidia prowinswaa taonj qata Antiokia kanonj keuri. Kanonj keuma Sabat kendononj qamakooli mirigianonj uma rari. ¹⁵ Rari qamakooli miriwaa galenj yonononj Mooseswaa Kana qaa ano gejatootoo yonoononj Buju Tere weenjonj welenj angi kamaanj kokaenj qisinj oronji, “Alawoinana, oroononj qaa monj kanageso uunana kuuwaotiwaajonj eji eej, ii mono saanonj jeri mobonja.”

¹⁶ Kaenj qisinj oronji Poolnonj waama boro kuma kokaenj jero, “Israel wabaurunana ano balonj toya nonowo Anutu waeya menj mepeseenkejuti, onjo mono geja ama mobu. ¹⁷ *Israel ejemba tuunj ananaa bejnana ii Anutu. Iinonj bemunjaleurunana meweenjonj onjono ambosakonjurunananonj Iijipt gomanonj kema waba koloonj laligogi. Anutunonj kambanj kanonj Israel ejemba tuunj ii toomorijan onjono seinj qabunagiawo koloogi. Kaenj koloogi Anutunonj angoletto menj ku-usunja qendeema iikanonj unjuano Iijipt kantri mesaonj seleenjenj kagi.

¹⁸ * “Kanl laligonj balonj qararanjonkonjanonj kotonj kanj nanamemenj bologa ama menj laligogi Anutuwa irinja soono gbani 40:waa so uubooli moma laligoro. ¹⁹ *Moma laligoroto, kilenj kanj laligonj Keinan gomanonj kougi. Kougi iikanonj kanageso tuunj 7 konjoma kondeema onjoma balonjia menj mendeema isiurunana toya toya koloowutiwaajonj bunja qen onjono.

²⁰ * “Kaenj kolooro gbani 450 kawaa so keno. Iikawaa gematanonj Anutunonj jenteegowaa eja ponja ponja (Judge) kuunj onjono. Ii kuunj onjono laligonj kougi Samuelnonj kolooro. Iinonj jenteegowaa eja ponj konoga koloonj gejatootoo ejaga laligoro.

²¹ * “Samuelnonj koloonj laligoro kambanj iikanonj kinj pombaajonj Anutu welema mugi eja qata Sool onjono. Sool iinonj Benjamin isi yonoononjga eja qata Kiis iwaa meriaga kolooro ano gbani 40:waa so kinj ponjia laligoro.

²² * “Ii laligoroto, Anutunonj Sool utegonj kitianonj eja qata Deiwid kinj eja ponjia koloowaatiwaajonj meweenjonj kuuro. Kuunj kania jenj asarinj kokaenj jero, ‘Niinonj Jesiwaa meria Deiwid mokoloojen. Iwaa uuta gosinj mobe saanonj sokoma nonja. Iinonj nanamemenja kuuya kanonj noo jena tenj koma laligowaa.’ ²³ Anutunonj wala eenjanonj Hamoqeqe Toya wasinj nonombaatiwaajonj jeroti, soomonjgo qaa iikawaa onjanonj mono kokaenj kolooro: Deiwidwaa gbiliuruta yonoononjga eja qata Jiisas kolooro Anutunonj ii Israel tuunj nonoo Hamoqeqe Tonana koloonj laligowaatiwaajonj kuuro.

²⁴ * “Jiisasnonj mende asugiro waladeen iikanonj Jononj kanj kokaenj jenj laligoro, ‘Onjo mono uugia meleembu. Uugia meleengi niinonj oomulu menj onjomanja.’ Kaenj jenj Israel ejemba tuunj kuuya uu kuunj onjoma laligoro. ²⁵ *Kaenj laligoroto, iinonj gomanlili gawonja mendaboromambaajonj ama iikanonj kokaenj injjoro, ‘Onjo noojonj nomaenj romonjgoju?

* **13:17:** Eks 1.7; 12.51   * **13:18:** Jan 14.34; Dut 1.31   * **13:19:** Dut 7.1; Joos 14.1   * **13:20:** Ponj 2.16; 1 Sml 3.20   * **13:21:** 1 Sml 8.5; 10.21   * **13:22:** 1 Sml 13.14; 16.12; Ond 89.20   * **13:24:** Maak 1.4; Luuk 3.3   * **13:25:** Mat 3.11; Maak 1.7; Luuk 3.16; Jon 1.20, 27

Iwoi romongojuti, niinon ii qaagoto, mobu, noo gemananon eja mon kawaa. Iinon karo niinon iwaa kooronanon kamaanqegeta laligo-jeniwaajon wayangesoya besaari kana esu kasia isamambaajon moma bimbingomaari.

²⁶ “Oo alauruna, Aabrahambaa gbiliuruta ano balon toya ononon nonowo Anutu waeya men mepeseenkejuti, Anutunon hamo qer nonombaatiwaa Bunaya ii ano nonoonon kaja. ²⁷ Iikawaa kania ii kokaen: Jerusalem toya ano galenurunana yononon Jiisaswaa kania mende moma kotogi. Gejatootoo yonoonon Buju Tere Sabat kendon so weengonkejuto, iikawaa kania ii mende moma asarinkeju. Kaana tompin laligojuto, kilen galenkonkon ejaurunananon Jiisas komuwaatiwaa qaaya jen tegogi gejatootoo ejemba yonoonon qaa ii iikaana kanon honawo kolooro. ²⁸ *Yononon Jiisas koomuwaa bunja koloowaatiwaa so qaa kania mongama mon mende mokolon kilen “Kozigen!” qagi. Qama Pailotnon jen tegoro komuwaatiwajon qama welenji.

²⁹ *Iwaajon qaa kuuya oogita eji, yononon mono iikawaa so anji hona kolodaboro Jiisas gerenonga metogon kamaan qasirinin kema jamo kobaa uutanon anji. ³⁰ Anggito, Anutunon ii koomu-nonga men gbiliro waaro. ³¹ *Waaro iwo Galili prowinsnonga Jerusalem sitinon kagiti, ii mono ween boria mamaga asugin onono. Alauruta asugin ononoti, iyononon kamban kokaamba ejemba batugianon dangunu kaana nama kania nanjon jen asarin laligoju. ³² Anutunon Juuda ambosakonurunana yonowo iwoi amambaa qaa jen somongorota nono iyonoo gbiliurugia koloonin qaa walaga iikawaa ononon mono kamban kokaamba nonoojon kokaen kolooro: Iinon Jiisas men gbiliro waama laligoja. Kawaaajon nononon iikawaa Oligaa Bunja ii jen asarin ononjon.

³³ *Anutunon Jiisaswaaajon qaa jero Deiwidnon moro Ondino (Buk song) jango woi kanon kokaen oorota eja,

‘Giinon neenaa meranaga koloojani, ii kete ejemba qendeema onombe iima kotoju.’

Iinon qaa iikawaa so Jiisas men gbiliro waaro. ³⁴ *Jiisas men gbiliro koomunonga waama kotiin laligon kanagen mombo mende komuwaa. Iikawaa qaaya Anutunon kokaen jerota eja,

‘Nii kalenmoriana kin Deiwid mun laligowe soraaya koloon powowon kotiin nanoti, iikawaa so ii mono onoojon togon onomaari.’

³⁵ *Deiwidnon iikawaa qaaya ii Ondino (Buk song) monnon kaanagadeen kokaen anota eja,

‘Geengaa wombo ejaga soraaya ii mende mesaona koomuwaa ronon mende gisaawaa.’

³⁶ Nono kin Deiwidwaa kania mojon: Iinon laaligoya laligon Anutuwa jeta otaan gawon muroti, ii medaboron goron qer komuro. Komuro ambosakonuruta yonoo kosogianon ron kongi qamoyanon en gisaan qaono.

³⁷ Deiwidnon gisaan qaonoto, Anutunon eja men gbiliro waaroti, iinon mende gisaaro.

³⁸ “Eja alauruna, kawaaajon qaa koi mono mobu: Anutunon Jiisaswaaajon ama singisonoggia mesaon songbambaa. Nononon iikawaa Bunaya jen asarin ononjon. ³⁹ Wala ‘Mooseswaanon Kana qaa otaan iikaana kanon solana koloowon,’ jeninto, iikanon iinon woinon osin amamaan laliginin.

* **13:28:** Mat 27.22-23; Maak 15.13-14; Luuk 23.21-23; Jon 19.15 * **13:29:** Mat 27.57-61; Maak 15.42-47; Luuk 23.50-56; Jon 19.38-42 * **13:31:** Apo 1.3 * **13:33:** Ond 2.7 * **13:34:** Ais 55.3

* **13:35:** Ond 16.10

Kaen laligoninto, kamban kokaamba daen yononon Jiisas moma laarin iwo qokotaawuti, Anutunonj mono kuuya yonoo qaagia jen tegoro solananiwuya. ⁴⁰ Gejatootoo ejembanonj qaa jen oogita eji, Anutunonj iikawaa so irona meleeno qagianonj ubabotiwaajonj mono toogia moma galengia merj aowu. Qaa kaanjan monj ij kokaenj,

⁴¹ *Niinonj onjoo laaligo kambananonj angoletto qaita monj memanja.

Monjonj iikawaa buju qaa jero mobuyaga, ii qaa honja koloowaatiwaajonj mende moma laariwuyaga.

Kawaajonj qaa ii merj kamaanj ama jejewili amakejuti, onj mono een uuj iima walingonj tiwilaawu.’ ”

⁴² Poolnonj kaen jero Barnabaswo qamakooli miri mesaonj kamaari tosonianj kokaenj qisinj oronji, “Nono qaa koi mombo mobombaaajonj mojonj. Kawaajonj ii Sabat kendonj monj eukanonj saanonj toroqen jeri mobonaga.”

⁴³ Qamakooli mirinonja kamaanj deengi ejemba mamaganonj Pool ano Barnabas kanagaranonj orotaagi. Tosianonj Juudaga koloogi ano tosonianj waba kantrinonja koloogito, Juuda yonowo toroqenjaligogi. Yonononj orotaagi aminj moma qambanmamban qaa kokaenj onjoni, “Anutunonj kalenjmorianj onjnoti, iikanonj mono bonj qen nambu.”

⁴⁴ Sabat kendonj monj kanj kuuroti, iikanonj taonj balonj iikawaa ejembaya ii kololoon “Anutuwaaw Buja qaa mobonja,” jen kouma ajoroogi. ⁴⁵ Kouma ajoroogi Juuda yonononj ejemba tuunja tuunja injiima iringia soondabororo. Soondabororo Poolwaanonj qaa qewombaaajonj jenonjkooli ama niinongjinonj jen mepaqepae ama oronji. ⁴⁶ Kaen ama oronji Pool Barnabas yorononj awasankaka kotiin nama qaa kokaen jeri, “Anutunonj gawonj noronotiwaaw so Buja wala Juuda ejemba injijoninj sokonagato, onj ii gema qen lanj kokaen jeju, ‘Nono laaligo kotiga uutanonj keubonatiwaaw so qaago.’ Kawaajonj mobu, norononj mono onjomesaonj waba kantria kantria yonoononj eleema kembota. ⁴⁷ *Ponjonj iikawaa qaaya kokaen jen kotonj nonono,

‘Niinonj kuunj gombe waba kantri yonoo asasagiaga koloon hamoqeqe-waa kania jen asarinj laligona balonj goraaya kuuya sokondabororo leelee eu emu yonononj letoma Siwewaa buja koloowuya.’ ”

⁴⁸ Kaen jeri balonj toya Juuda mende laligogiti, iyonononj moma uugia qeangoro Pombaa Buja mepeseegi. Mepeseen laaligo kotigaa buja koloowutiwaajonj Anutunonj moma gosinj onjnoti, iyonononj iikawaa so uugia meleema Jiisaswaa Buja moma laarigi.

⁴⁹ Moma laarigi Pombaa Buja qaa jen seigi prowins kuuya sokoma kenoo. ⁵⁰ Saanonj kenoto, Juuda yonononj taombaa eja geria ano emba uuta Anutu goda qenjaligogiti, iyonoo uugia qaanonj osonj kuun Pool Barnabas motoon sisiwerowero ama oroma gomanj mirigianonja orotaagi.

⁵¹ *Kembaotiwaajonj ama telambelangia qendeema kokaen injjori, “Noro onjoo balononj kari sububunj kana tambonaranonj mokotaaji, ii mono qesaari onjooanjiagenj eleema kembaa.” Kaen injjori kaniagara solanjan moma kotogi kema Galesia prowins uutanonj siti qata Aikoniam kanonj keuri.

⁵² Keurito, gowokourunana Antiokia taanonj laligogiti, Uja Toroyanonj iyonoo uugia saa qero hononja mende aisoonjaligogi. Kian.

14

Aikoniam sitinonj uugia kuuri.

* **13:41:** Hab 1.5   * **13:47:** Ais 42.6; 49.6   * **13:51:** Mat 10.14; Maak 6.11; Luuk 9.5; 10.11

1 Pool Barnabas yoronon Aikoniam sitinon keuma kaanjadeen Juuda yonoo qamakooli mirinon uma Buḅa qaa jeri. Jeri Juuda ano waba kantri ejemba yonoononga tuun seiseiya yononon uugia meleema Jiisas moma laarigi. 2 Moma laarigito, Juuda ejemba mende moma laarigiti, iyononon balon toya Juuda mende laligogiti, iyonoo uugia oson aposol uunonkeeme ama orombutiwaajon uugia kuugi. 3 Kuugi kilen kamban koriga kanon laligon Pon moma laarin awasanḅaka nama Buḅaya jen laligori. Pon kalenḅorianḅaa qaaya jen asariri qaagara nanḅon ku-usunḅa borogaranon ano aiwese angoletoto meri asugiro. 4 Kaen asugiro taombaa kanagesoyanon ano aiwese angoletoto meri asugiro. 4 Kaen asugiro taombaa kanagesoyanon juma deenḅi. Tosianon Juuda jotamemeya yonowo mooton somonḅogi tosonian aposol yorowo toroḅen nanḅi.

5 Kaen aron ḅen nanḅi balon toya ano Juuda ejemba wabaya yononon waama jotamemeurugia yonowo uumotoon ama wasiwasi eja aposol ii “Jamomon gilin uruwoḅa!” jen romonḅogi. 6 Kaen romonḅogi moma olon koma toḅon Likaonia prowinsnon kenii. Kanon kema taon qagara Listra ano Derbe ano gomari laligon oroma rama kengḅiti, iikanon keuri. 7 Kanon keuma Oligaa Buḅa jen asarin uukuukuu men onoma laligori. Kian.

Listra taonon Pool Barnabaswaajon beḅ qagi.

8 Listra taonon eja mon kanawoita koomuya laligoro. Ii nemun goron utanonḅa meendangoya koloon kamban monḅen kana mende riin een ramakero. 9 Poolnon Buḅa qaa jero moma raro unḅ kania kokaen iima romonḅoro, “Iwaa utanon momalaaria en murotiwaajon ama saanon qeaḅḅgowaa,” kaen jero. 10 Kaen romonḅon qaa somata qama ijoro, “Mono waama namba.” Kaen ijoro porazak waama kema kan nano.

11 Poolnon kaen ano ejemba tuun yononon ii iima Likaonia qaagianon kokaen silama qagi, “Beḅ yoronon letoma eja selewo koloon batunananon asugin nonoonon kamaan laligojao.” 12 Kaen jen Barnabas qata beḅ wangia qata Zuus qagi ano Poolnon jetanon men qaa jerotiwaajon ama beḅ qata Hermes qagi. 13 Kaen qagi beḅ Zuus iwaa ijiwowon jigoya taon batanon eroti, iikawaa jigo gawon galenḅanon bulmakao eja unuama karo. Kaen kan ila kasaron men kan taon kiropon naguyanon nama ejemba tuun yonowo jakenon ama siimolon on orombombaaḅon anḅi.

14 Kaen anḅi aposolwoi yoronon ii moma “Mende sokonja,” jen qotogon selekopaagara menjurama uulanḅawo ejemba tuun utanon kema qari.

15 *Qama kokaen jeri, “Ejaurunara, onḅ mono nomaembaaḅon ama iwoi kaḅa anju? Noro kaanḅadeen onḅ kaḅa balon eja toonḅa koloojo. Noro Anutuwaaw Oligaa Buḅa jen asarin ononjo. Kawaaḅon onḅ mono beḅ omaya gema unuwu ano uugia meleema Anutu laaligo Toyaanon qokotaawu. Anutu laaligo Toyanon Siwe, namo, kowe ano iwoi kuuya iikawaa utanon eji, ii mokolon ononota laligoju. 16 Gomaḅa gomaḅa kuuya yononon wala eenanon laligon kougiti, Anutunon ii mende anḅon koma onono iyanḅiaa jaḅaa ilinḅalin laligogi.

17 “Mende anḅon koma ononoto, kilen tompin mende laligogi. Qaagoto, Anutunon iwoi awaa awaa ama onoma laligoro. Iinon jero kon kiro ween qero toomorianḅanon kamban kamban koloooro nenkorisoro ama iikaḅa kanon uugia kuun onono laligogi. Kaen laligogi anḅa kania mobutiwaajon kalenḅa ii qendeema onoma iikaḅa kanon danḅunuya ano laligogi.” 18 Yoronon kaen jen ejemba tuun siimolon on orombutiwaajon jarambaran riin jen susugon ononi loorin mesaogi. Kian.

* 14:15: Eks 20.11; Ond 146.6

¹⁹ Lистра yoꞗonoꞗ Pool Barnabas oromesaogito, Juuda ejemba tosiانوꞗ Antiokia taonꞗ ano Aikoniam siti woi iikanonꞗa kouma ejemba tuuꞗ uuonꞗkeeme ama onꞗonꞗi. Ama onꞗoma yoꞗowo ororonꞗ luguꞗ Pool jamononꞗ qeꞗ “Mono komuja!” jegi. Kaen jey ororaanꞗ taonꞗ gematanonꞗ kamaanꞗ mesaogi ero. ²⁰ Eroto, gowoko yoꞗonoꞗ kouma liligonꞗ mugi waama kema taononꞗ uro. Kanonꞗ uro eri gomanꞗ ano Barnabaswo Derbe sitinonꞗ keni.

Siriawaa Antiokia sitinonꞗ eleema kari.

²¹ Derbe sitinonꞗ Oligaa Buꞗa jey asarinꞗ uugia kuunꞗ onꞗoni mamaganonꞗ uugia meleema Jiisaswaa gowokouruta koloogi. Kaen koloogi Derbe taonꞗ mesaonꞗ Lистра, Aikoniam ano Antiokia taonꞗ iikanonꞗ eleema kema injiiri. ²² Injiima rama gomanꞗ so liligonꞗ Jiisaswaa gowokouruta yoꞗoo uugia nanꞗonꞗ meꞗ kotiiri. Ponꞗ moma laarigiti, iwo qokotaanꞗ nambutiwaa qambanꞗmambanꞗ qaaya onꞗoma kokaenꞗ injijori, “Nono mono konꞗajilinꞗ qaganonꞗ (lombo kania kania mokoloonꞗ) laligonꞗ papanꞗonꞗ Anutuwaa bentotononꞗ eu keubonꞗa.” ²³ Uumeleenꞗ kanageso so jotamemeurugia meweenꞗonꞗ galenꞗ laligowutiwaa kania kuma onꞗoma kuunꞗ onꞗoni. Kuunꞗ onꞗoma Anutuwaajonꞗ nene sinꞗi laligonꞗ gowoko tuuꞗ yoꞗooꞗonꞗ qama koolinꞗ Ponꞗ moma laarigiti, iwaa borononꞗ onꞗooni.

²⁴ Onꞗooma onꞗomesaonꞗ Pisidia prowins kotonꞗ kema Pamfilia prowinsnonꞗ keuri. ²⁵ Kanonꞗ keuma Perga sitinonꞗ rama Buꞗa qaa jey uugia kuunꞗ onꞗoma Atalia taononꞗ kemeri. ²⁶ Kanonꞗ kemeꞗ wanꞗononꞗ uri opo sel horonꞗ moronꞗogoi haamononꞗ nanꝼoro kema laligonꞗ Antiokia sitinonꞗ keuri. Antiokia uumeleenꞗ kanageso yoꝼononꝼii Anutuwaa kalenꝼmorianꝼ uutanonꝼ misinꝼ gawonꝼ mewaotiwaaꝼonꝼ wala Anutuwaa borononꝼ ama oronꝼgi onꝼomesaonꝼ keni. Kema liligonꝼ gawonꝼgara ii medaboronꝼ mombo iyanꝼgaraa sitinonꝼ eleema kari.

²⁷ Kanonꝼ kanꝼ uumeleenꝼ kanageso koma horonꝼ onꝼoni. Koma horonꝼ onꝼoni ajoroogi qaa sundugara kokaenꝼ injijori, “Anutunonꝼ norowo laligonꝼ anꝼgoletu somasomata ama meꝼi laligoro. Iinonꝼ nemuꝼi koma norono gawonꝼ meri waba kantria kantria yoꝼononꝼ Jiisas moma laariwutiwaa nagu horonꝼ onꝼono uugia meleenꝼgi.” ²⁸ Sundugara kaenꝼ injijonꝼ gowoko tuuꝼ yoꝼowo kambaꝼ koriga qeꝼi korinꝼ rama laligori. Kianꝼ.

15

Waba kantri yoꝼooꝼonꝼ ama zioznonꝼ deemambaꝼonꝼ ano.

¹ *Antiokia laligorito, Judia prowinsnonꝼga ejemba tosiانوꝼ kamaanꝼ kanꝼ kanainꝼ uumeleenꝼ ejemba kokaenꝼ kuma onꝼonꝼgi, “Onꝼo Mooseswaanꝼonꝼ Kana qaawaa so Anutuwaa aiwese meꝼi selegia mende kotowuti eenꝼ, iikaanꝼa mono Siwewaa buꝼa koloowombaꝼonꝼ amamaawuya.” ² Kaenꝼ kuma onꝼonꝼgitiwaaꝼonꝼ ama anꝼgowowo kolooro Pool Barnabas yorononꝼ tuarenꝼenꝼ ama onꝼoma geriawo jey onꝼoni. Jey onꝼoni uumotoonꝼ mende ama qaa kokaenꝼ somonꝼonꝼ jegi, “Nono mono Pool, Barnabas ano jotamemeya tosaanꝼa wasinꝼ onꝼonꝼiꝼ Jerusalem sitinonꝼ uma qaa ii meꝼi apol ano Jerusalem uumeleenꝼ kanagesowaa jotamemeya yoꝼoononꝼ kema injiwu.”

³ Qaa kaenꝼ somonꝼonꝼ jegi uumeleenꝼ kanageso yoꝼononꝼ ii wasinꝼ onꝼonꝼgi kanaanonꝼ kenꝼgi. Kema laligonꝼ Foniaa ano Samaria prowins woi ii kotonꝼ kanaanonꝼ kanagesoya kanagesoya injiigi. Injiima waba kantri tosaanꝼa yoꝼononꝼ uugia meleenꝼgitiwaa buꝼuya jey uumeleenꝼ tuuꝼ yoꝼooꝼonꝼ korisoro somata ama onꝼonꝼgi. ⁴ Ama onꝼoma kema kema Jerusalem sitinonꝼ keugi. Keugi apol ano jotamemeya yoꝼononꝼ uumeleenꝼ kanageso yoꝼowo koma

* 15:1: Lew 12.3

horon ongonji. Koma horon ongonji sundugia kokaen jegi, “Anutunon nemun koma nonono misin gawon menin nonowo laligon angoletu somasomata ama men laligoro.”⁵ Sundu ii jegito, Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) tuunonnga uumeleen eja tosanon waama kokaen jegi, “Waba kantri yononon uugia meleengiti, iyonoojon mono kokaen jen kotowonja: Yononon mono Anutuwaa aiwese men selegia koton Mooswaanon Kana qaa kuuya otaan laligowu.” Kian.

Jerusalem ajoajoroo ama angowowo qaa mindingogi.

⁶ Kaen jegi aposol ano jotamemeya yononon qaa ii jen gosiwombaaon ajoroogi. ⁷ *Ajoroon niinongiiinon qaa mamaga jen jenonkooli anji. Ii anji Piitonon waama kokaen injijoro. “Alauruna, Anutunon wala batunananon gawon mendeema meweengon noma noojon kokaen jero, ‘Gii mono waba kantrinon kema Oligaa Buja qaa jen asarin onona yononon uugia meleema Pon moma laariwu.’ Ono qaa ii moju. ⁸ *Anutunon ejemba kuuya uunana moma kotoji, iinon kania qendeema Unja Toroya Juuda ejemba nonoojon wasiro kamaaroti, iikawaa so mono waba kantri ejemba yonoojon kaanjadeen ii wasiro uugianon kemero.

⁹ “Wasiro kemero iikaanja kanon Juuda ejemba mende inisosoroon kantri tosia mende sureen onono. Qaagoto, yononon Anutu moma laarigi singisonogogia mesaon uugia songbano soraaya koloogi. ¹⁰ Kawaajon ono mono naambaajon Anutu angobato men mubuyaga? Naambaajon gowoko gbilia yonoo arogianon qaqaan toroqen anin angowuyaga? Qaqaan kaanja ii ananaa ambasakonananon me nononano kaanagadeen angowombaa so mende koloon laligin. ¹¹ Kaen qaagoto, kokaen moma laarijon: Pon Jiisaswaa kalejmorijanon mono Anutu nemun koma muro hamo qen nonono Siwewaa buja koloowonja. Waba kantri yononon kaanagadeen kana motoonjo iikayadeen otaan letoma Siwewaa buja koloowombaaon moma laarinkeju.”

¹² Kaen injijoro tuun yononon kuuya qaa mongama qaa bo ragi. Ragi Pool Barnabas yoronon qaa sundugara kokaen jeri, “Anutunon nemun koma norono waba kantrinon kema batugianon misin gawon meri aiwese angoletu somasomata asugiro.” Kaen jeri geja ama mogi. Kian. *

Bisop Jeimsnon qaa injijoro.

¹³ Pool Barnabas yoronon sundugara jedaborori mogi Jeimsnon qaa kokaen jero, “Alauruna, niinon qaa jewe mono geja ama mobu. ¹⁴ Anutunon kamban mutuya waba kantri ejemba jaasewan qen onoma batugianonga ejemba iyanajon meweengon onono qata bosima kanagesoya toroqegi. Anutunon kaen ama kaniaya qendeema nononoti, Saimon Piitonon iikawaa qaaya ninijoro. ¹⁵ Qaa kaanja ii gejatootoo ejemba yononon kaanagadeen nanjon jenkeju. Yononon qaa mon kokaen oogita eja,

¹⁶ *Kawaa gematanon niinon eleema kan kin Deiwidwaa kantri totona mombo men waamanja.

Iinon wala jinjaron kuunja qen ambasakonana galen koma onono kuunanon boratin riin kamaaroto, niinon ii mombo meagon kuuwe kantrinon qeangon nambaa.

* **15:7:** Apo 10.1-43 * **15:8:** Apo 2.4; 10.44 * **15:12:** Bisop, Griik qaanon episkopos, ananaa qaanon jaagalen me inspekta. Iinon zioz gawon kuuyaa mindimindiri galenja koloaja. Jeims koi kanon Jiisaswaa gowokoya qaagoto, Jiisaswaa koga. * **15:16:** Aam 9.11-12

17 Ii kokaen koloowaatiwaajon amana: Ejemba tuun tosaana kuuya yononon Pon mongambuya.

Waba kantri kuuya neenaa bunana koloowutiwaajon onjombeti, iyononon Pon nii mongama nombuya.

Pon niinon kaen jejen ano iikawaa so kantrigia men qeangomanja.

18 Kaen amakejeni, ii mono monowaa monoyanonja moma kouma laligoju.'

19 "Kawaajon Jeims niinon qaa ii gosin momonanon kokaen romongon jejen: Waba kantri ejemba uugia Anutuwaanon meleenjuti, nononon mono lombo qagan somata iyonoo qagianon anin mende sokombaa. ²⁰ *Kaen qaagoto, iyonoojon tere kokaen onin sokombaa: Yononon oro busuya ben lopiombaa nandun bunja qen kanagianon angi esungianon tururoti, ii mende newu. Serowilin mende ambu. Oro aroya qoosonaa busuya ano sa ii mende newu. Iwoi 4 ii mesaowutiwaajon jen kotiiwonaga. ²¹ Mooseswaa Kana qaa ii monowaa monoyanonja goman so jen asarin kouma laligojon. Ii Sabat kendon so qamakooli mirinananon weengon momakejon. Kawaajon qaa 4 ii saanon mende mesaowonja." Kianj.

Jerusalem ajoajoroonon waba kantri yonoojon tere oogi.

²² Jeimsnon kaen jero aposol ano jotameme yononon kanageso kuuya yonowo qaa ii mogi sokono. Mogi sokono batugianonja eja tosaana meweenjon onoma Pool Barnabas yorowo motoon Antiokia sitinon wasin onjombombaajon jegi. Kaen jen eja qata Juudas qata mon Barsabas ano Sailas meweenjon orongi. Eja woi ii uumeleen tuumbaa jotameme ejaga koloori. ²³ "Eja ii wasin orombonja," jen tere mon kokaen on borogaranon angi,

"Momalaariwaa waba alaurunana, Antiokia siti ano Siria ano Silisia balonon laligojuti, nononon onoo jolongia jejon. Aposol nononon momalaari kanagesowaa jotamemeya yonowo onoo uumeleen alaurugiaga koloojon. Kaen onowo qaa amin mobombaajon tere ama ononjon.

²⁴ Ananaa ejemba tosaana mende jen koton ononin angio nonomesaon onoonon kan uugia kuun qaa morotanon lolowawa men onongi uu momogia sisau kolooro monin.

²⁵ Kawaajon nono korebore ajoajoro ama uumotoon anin sokono. Sokono eja woi meweenjon wasin oronin wombo alawoinana Barnabas Pool yorowo onoonon kawuya.

²⁶ Barnabas Pool yoronon ananaa Pon Jiisas Kraistwaa qataajon ama laaligogara qeleeni tosianon urugi komuwowaajon ani.

²⁷ Nono Juudas Sailas wasin oronin kan qaa iikayadeen toroqen jegeranon jeri mobuya.

²⁸ Unja Toroya ano nononon qaa kokaembaajon uumotoon anin sokonja: Onoo qagianon lombo qagan mende toroqen ambonja. Qaa wanja 4 iikayadeen mono otaawu. Ii uugugi juma deembombo.

²⁹ Qaa 4 ii kokaen: Oro busuya ben lopiombaa nandun bunja qen kanagianon angi esungianon tururoti, ii mono mende newu. Kaanagadeen sa me oro aroya qoosonaa busuya ii mende newu. Serowilin mono mende ambu. Iwoi 4 ii mesaon gema qegi uumotoon anin Anutunon kotuegon onono qeangon laligowu. Mono uu bonjon laligowu." Kianj.

Qaa men kengi Antiokia siti yononon aisoogi.

* 15:20: Eks 34.15-17; Lew 17.10-16; 18.6-23

³⁰ Tere kaen oon wasin ononji kengi. Kana kema kemej Antiokia sitinon keugi. Keuma uumeleen kanageso koma horon ononji ajoroogi. Ajoroogi tere ii ononji weenjogi. ³¹ Ii weenjogi iikawaajon afaangon ulunkolen gaganon moma aisogi. ³² Juudas Sailas yoronon iyangoro gejatootoo ejaga laligon qambanmamban qaa mamaga onoma uuwaa nanngonango qaa jen men kotiin ononi. ³³ Men kotiin onoma kamban tosaanja kanon toroqen laligori. Laligori tegoro uumeleen alaurugara yononon "Luaewo kembao," jen wasin oronji. Jerusalem laligori wasin orongiti, Juudasnon yonoonon eleeno.† ³⁴ (-)

³⁵ Pool ano Barnabas yoronon toroqen Antiokia sitinon laligon ejemba tosaanja mamaga yonowo Pombaanon Buja qaa kuma onoma uugia kuun onoma laligogi. Kianj.

Pool ano Barnabas yoronon deeni.

³⁶ Kaen laligogito, kamban tosaanja tegoro Poolnon Barnabas kokaen ijoro, "Anara taon ano goman kuuya liligon Pombaanon Buja qaa jen asarij laligoriti, mono iikanon eleema uumeleen alaurunaranon nomaen laligojuti, ii saanon kema injiima mobota." ³⁷ Kaen ijoro Barnabasnon Jon qata mon Maak qagiti, ii kaanagadeen wama matoon kembombaaonj moro.

³⁸ *Kaen moroto, Jonon wala Pamfilia taonon loorin oromesaon yorowo toroqen gawonj mende mero. Kawaajon Poolnon ii wama kembombaaonj moro mende sokono. ³⁹ Mende sokono angowowo ama uugara gere jero deeni. Deema Barnabasnon Maak wama kemej warjononj uri opo sel horon mororongogi haamonon nangoro Saiprus watonon keni. ⁴⁰ Kenito, Poolnon eja qata Sailas meweengoro uumeleen alaurugara yononon Pombaa borononj ama oroma kalenmoriananonj sopa somononj orombaatiwaaonj jegi mesaon keni. ⁴¹ Kema laligon Siria ano Silisia prowins woi ii koton laligori. Liligon Poolnon uumeleen kanagesoya kanagesoya injiima men kotiin onoma laligoro. Kianj.

16

Timotinon Pool ano Sailas yorowo toroqero.

¹ Poolnon liligon kema laligon taon qagara Derbe ano Listra kanon keuro. Listra keuma kanon gowoko mon qata Timoti mokoloro. Nemujanon Juuda uumeleen embaga kolooroto, mananon Griik ejaga. ² Poolwaa eja alaurutanon Listra ano Aikoniam laligogiti, iyononon Timotiwaaw kania jen qeangogi moro. ³ Kaen jegi moma wama matoon kembombaaonj moro. Ii moroto, Timotiwaaw mananon Griik ejaga laligoroti, ii kuuyanon modaborogi ano miri goman kanon Juuda ejemba mamaga laligogi. Kawaajon yononon Pool jen mububotiwaajon Timoti wama Anutuwaaw aiwese men selia koto. ⁴ Koto kema taon ano goman so keugiti, iikanon Jerusalem mindimindiri ajoajoroowaa qaaya jegi. Aposol ano Jerusalem uumeleen kanagesowaa jotamemeya yononon qaa somononj kotiigiti, ii otaawutiwaajon jen koton ononji. ⁵ Kaen liligogi Jiisaswaanon kanagesoya kanagesoya goman so laligogiti, iyonoo momalaariganon kotiuro. Kaen kotiin Buja qaa jegi tosanon uugia meleema ween so kan toroqegi tuungiaa jangoyanon somariin uro. Kianj.

Anutunon Pool gaonon koton kondooro Yurop kengi.

† **15:33:** Tosianon toroqen jawo 34 kokaen anju: Eleenoto, Sailasnon qaaya somononj toroqen kanon laligoro. * **15:38:** Apo 13.13

⁶ Liligon laligon “Eisia prowinsnonj kema Bunja qaa jej asariwonja,” jegito, Unja Toroyanonj songo ama anjonj koma onono. Kawaajonj yonononj toroqenj kema Frigia ano Galesia prowinsn wol ii eenj kotonj uruugunj kenji. ⁷ Kema laligonj Misia gomanj goraayanonj keuma Bitinia prowinsnonj keubombaaajonj mogito, Jiisaswaa Unja Toroyanonj iikanonj kembutiwaaajonj uumotoonj mende ano. ⁸ Uumotoonj mende ano mesaonj kema Misia gomanj eenj kotonj kowe goraayanonj kemenj Troas taononj keugi. ⁹ Troas keuma gomantiinanonj gaonj egi Anutunonj Pool kotonj kondooro jaameleenj unja monj kokaenj iiro: Yurop eja monjonj Masedonia leegenj nama ooma kokaenj jej qama koolinj muro, “Gii mono kowe kotonj Masedonia gomanonj kanj ilaanj nonomba.”

¹⁰ Poolnonj jaameleenj unja ii iiro nono iikawaa kania kokaenj moma kotonj jeninj, “Anutunonj mono nonooma kowe kotonj Yurop uutanonj kema Oligaa Bunja Masedonia prowinsnonj jej asarinj onjombombaaajonj jeja.” Kaen jej iikanondeenj mesaonj kembombaaajonj romonjonj afaanjonj. Kianj.

Filipai emba Lidianonj uuta meleeno.

¹¹ Nonononj afaanjonj kemenj wanjononj uninj opo sel horonj mororonjgogi haamononj nanjoro Troas siti mesaonj kema dindinagadeenj Samotres watononj keuninj. Keuma ej gomanj ano toroqenj kema Neapolis sitinonj keuninj. ¹² Kanonj keuma wanjononjga kamaanj kana kema Filipai sitinonj keuninj. Room ejemba yonononj eenjanonj kanj Filipai siti ii menj kanonj laaligo raragia anji Masedonia prowinswaa siti somata kolooro.* Nono Filipai keuma weenj tosaanja kanonj laligoninj.

¹³ Kanonj laligonj Sabat kendononj siti kiroponj seleengenj keninj. Kanonj kema ‘Juuda yonononj apu sakasinonj ajoroonj Anutu qama koolinjkejuti,’ kaen romonjonj kemenj roonjeqe monjonj keninj. Kema emba ajoroonj ragiti, ii injiima rama aminj moma Anutuwaanonj Bunja qaa ii jeninj mogi.

¹⁴ Mogiti, iyonjoo batugianonj emba monj qata Lidia raro. Iinoj Taiataira sitinonjga Filipai kanj opo osoga nezongbala akadamuyawo menj kululuunj sewanja mewutiwaaajonj ama laligoro ano Anutu waeya menj pepeseenj laligoro. Ponjonj uuta menj afaangoro Poolnonj qaa jeroti, iikawaajonj siinja kolooro geja ama moma anjonj kono. ¹⁵ Anjonj kono iyanja ano sumanjuruta oomulu menj onjoninj qisinj nonoma kokaenj ninijoro, “Onjo noojonj ‘Ponj moma laarija,’ jejuti eenj, mono saanonj kanj noo mirinonj uma rama nene nenj ewu.” Kaen jej kaparanj koma qisinj nonono. Kianj.

Pool Sailas yorononj kapuare mirinonj rari.

¹⁶ Nono kambanj monjonj qamakooli roonjeqeyanonj kemebombaaajonj kana somatanonj keninj welenjeqe emba monjonj mokoloonj nonono. Emba ii andoleinjawo laligonj ejemba kaniagia asuganonj jej mokoloomambaaajonj moro. Ii moma gejatootoo qaa aasangoya jej koloonj iikaanja kanonj monenj iwoi ii mamaga horonj laligoro touruta yonjoo borogianonj kemero. ¹⁷ Iinoj Pool ano nono niniima nonoo gemanananonj kanj kokaenj jej qaro, “Eja koi yonononj Anutu uuta somataa welenja qej Siwewaa bunjaya koloowombaa kania jej asarinj onjomakeju.” ¹⁸ Kaen jej somanja mamaga qama laligoro. Ii laligoroto, Poolnonj togonj iikawaajonj siimbobolo moro. Ii moma kambanj monjonj eleema omeya kokaenj jej kotonj muro, “Nii Jiisas Kraistwaa

* **16:12:** Masedonia prowinswaa siti wanja ii Tesalonaika. Distrik mutuyaa siti wanja ii Amfipolis ano siti somata qatawo monj Filipai. Room yonononj Filipai ii Itali kaanja galenj koma onjonj. Griik gomanj toya yonononj iyanjiaa balononj waba kaanja koloonj laligogi.

gatanon gijojen: Gii mono emba kokawaa uutanonga kouma komba!" Kaen jen koton muro iikanondeen kouma mesaon keno.

¹⁹ Ii kenoto, emba tourutanon ii moma monen iwoi horowombaa kania juguroti, ii mokolon iringia soono. Iringia soono Pool Sailas oroma somonjon maaket sombenanon horon orongi galen eja yonoo jaagianon kenji. ²⁰ Kema qaa jake galen yonoo jaagianon orooma selegaranon qaa kokaen kuun jegi, "Nono siti koi kanon luaenon laligojonto, eja woi koi yoronon kaj enkalolon ama nonomakejao. Yoronon Juuda ejaga koloojao ²¹ ano Juuda siligia kuma nonomakejao. Nono Room mindimindiri kanriwaa toton toya koloojon. Kawaaon nono siligia ii saanon mende moma anjon kombona. Ii menj otaawombaa songo ero amamaajon."

²² Selegaranon qaa kaen kuun jen orongi ejemba tuun yononon kaanagadeen waama mindirin kotiin qotogon orongi. Qotogon orongi galen yononon kuun onongi selekopaagara horon menjugen-jurangi ano jen koton onongi arawambunon urugi. ²³ Mamaga urugi tegoro kapuare mirinon oroombombaaon uruama eja waayawonon awaagadeen galen menj orombaatiwaaon jen koton mugi. ²⁴ Kaen jen koton mugi moma uruama kapuare miri biwianon miri uuta monjon kema kanawoigara gere ozozopan[†] batugaranon ama kasanon somonjon miri uuta iikawaa naguya woi ii kii kunjgi kiro rari. Kianj.

Kapuare miri galenanon uuta meleeno.

²⁵ Pool Sailas yoronon kaen rari. Rama goman ruunanon kolooro kanon Anutu qama koolin rii qama mepeseen rari kasa eja kuuyanon geja ama mogi.

²⁶ Kaen anji iikanondeen uulanawo nan somata menj giliro kapuare miriwaa tandoya kuuya wansanwansan qegi. Kaen qegi iikanondeen nagu kuuya tangi kasa eja kuuya yonoo aen gbadogianon (tape) loloon kamaaro.

²⁷ Kaen kolooro kapuare miri galen iinon gaon uutanonga waaro. Waama kapuare miriwaa naguya kuuya tandaborogiti, ii iima jero, "Yei! Kasa ejanon togon kendaboroju me nomaen?" Kaen jen romonjon jenenja ororo manjawaa soo somata ii kopijanonga horon iyanja aommbaaon ano. ²⁸ Anja aommbaaon anoto, Poolnon gbangban terengon kokaen jero, "Nono korebore koi rajon. Mono geenqaa selega een mende tiwilaawa."

²⁹ Kaen jero moma kiwa mubutiwaaon qisiro mugi uulanawo kapuare miri uutanon kema jenenja ororo Pool Sailas yoroo kosoga-ranon kema simin kuma orono. ³⁰ Simin kuma oroma kapuare mirinonga uruama kamaan kokaen qisinq orono, "Eja somata woi, nii mono nomaen ambe Anutonon hamo qen nono letombenaga?"

³¹ Qisinq orono ijori, "Mono uuga meleema Pon Jiisas moma laarin muna gii ano sumanuruganon kaanagadeen letoma Siwewaa buja koloowu."

³² Kaen ijori mirianon kenji kanagesouruta kuuya yonowo ajoroogi Anutuwaanon Buja qaa jeri mogi. ³³ Jeri moma gomantiin^{aa} aua iikanondeen uruama kema wijigara songbano. Songbano iikanondeen ii ano sumanuruta kuuya ii oomulu menj ononi. ³⁴ Oomulu menj ononi uruano nene mirinon uma nene onj ama orono. Oroma iyanja ano sumanuruta yononon kuuya Anutu moma laarigitiwaaon korisoro anji. Kianj.

Kapuare mirinonga konjoma orongi kamaari.

[†] 16:24: Gere ozozopan[†] kanagara melanjiro amamaan rari. Ujaya iiba. [‡] 16:27: Kasa ejanon olon kono galenja ii qaa jakeyanon ama qegi ironja siimbobolo moma komunkegi. Iyanja gamuya moma aonaga, kaen afaanjon komunaga.

³⁵ Gomanj ano qaa jake galen (majistreit) yoŋononj opotoro wasinj onŋonji kapuare mirinonj kanj kokaenj jegi, “Eja woi ii mono isama orona kamaawao.”

³⁶ Kaenj jegi eja waayawononj kanj buju ii Pool kokaenj ijoro, “Majistreit galen yoŋononj qaa kokaenj anŋita kaja: Oro mono kasagara isambe kamaawao. Kawaajonj orononj mono keteda koi mesaonj kamaanj luenonj kembao.”

³⁷ Kaenj ijoroto, Poolnonj opotoro ii kokaenj injjoro, “Room mindimindiri gawmanonj sopa somonŋonj noroma kawaa (jenkooto) paaspoort noronŋi laligojo. Kawaajonj yoŋononj qaanara mende gosinj jenj tegonj kilenj asuganonj ejemba jaagianonj eenj lanj arawambu koobinonj nuruj kapuare mirinonj noronŋi. Ii gamuyawo. Kaenj noronŋi rari keteda koi nomaembaajonj wasinj noronŋi eenj oloŋ kamaaworaga? Ii mende sokonja. Noro qaago totoonj kamaawoto, yoŋononj mono anŋio kanj nuruanŋi kamaaworaga.”

³⁸ Poolnonj opotoro ii kaenj injjoro qaa ii menj majistreit galen yoŋononj kema injjogi. Ii moma Room gawmambaa (jenkooto) paaspoort menj laligoriti, ii moma aaruj sombugia mogi. ³⁹ Sombugia moma kapuare mirinonj kanj bonjonj susugonj kele ama kuunj oronŋi kemeri. Kemeri Filipai siti mesaowaotiwaajonj welema oronŋi. ⁴⁰ Welema oronŋi Pool Sailas yorononj kapuare miri mesaonj Lidiawaa mirinonj keni. Kanonj kema uumeleenj alaurugara injiima uuwaa nanŋonanŋo qaa jenj onjomesaonj keni. Kianj.

17

Tesalonaika gawonj megj sisiwerowero anŋi.

¹ Kema laligonj Amfipolis ano Apolonia siti woi ii kotonj Tesalonaika sitinonj keugi. Siti wanja iikanonj Juuda yoŋononj qamakooli mirigia megj nano. ² Poolnonj nanamemenja ama laligoroti, iikawaa so qamakooli mirigianonj uma Sabat kendonj karonj kanonj yoŋowo Uumeleembaa Buŋa Tere weenŋonj kania aminj moma laligojo. ³ Kaenj laligonj Buŋa Terewaa kania jenj asarinj kokaenj jero, “Anutunonj arenj ama Hamoqeŋe Toyanonj siimbobolo moma komunj koomunonŋa waabaatiwaajonj jero.” Kaenj jenj iikawaa kania Buŋa Terenonŋa qendeema uugia kuunj kokaenj injjoro, “Eja Jiisas jenj asarinj onjonjenj, iinonj mono Hamoqeŋe Toya Kraist kolooja.”

⁴ Kaenj injjoro Juuda kanageso yoŋoononŋa tosanonj moma laarinj uugia meleema Pool Sailas yorowo toroŋen nanŋi. Griik ejemba tosanonj Anutu waeya menj mepeseegiti, iyoŋoononŋa kaanagadeenj tuunj somatanonj yoŋowo toroŋegi ano emba uuta qabunagiawo yoŋoononŋa mamaganonj uugia meleenŋi.

⁵ Uugia meleenŋito, Juuda eja geria yoŋononj uugia soono uunonj motoqoto moma gemaŋeŋe qaa jegi. Kaenj jegi injarere ejemba roonŋeŋenonj lanj laligoŋiti, iyoŋoononj kema eja doogoya tosaanja onŋonji. Ii onjoma mindirinj ejemba tuunj uugia kuunj horonj onŋonj ajoroogi. Ajoroonj lanj qagi qemburunj gububaju kolooro siti sokonda-bororo. Lanj qama luguj eja qata Jeison iwaa miri rijugonj Pool Sailas ejemba tuunj jaagianonj ama orombombaaonj monŋama oronŋi. ⁶ Monŋama oronŋito, mende mokoloonj oroma Jeison ano uumeleenj alauruta tosaanja somonŋonj horonj onjoma sitiwaa galenkonjonj eja yonoo jaagianonj keuma kokaenj qagi, “Yei! Eja balonja balonja liligonj gomanj so uu kuunj onŋonji kaamaa ŋenj soonŋeŋuti, iyoŋononj mono koi kanonj kaanagadeenj kari. ⁷ Koi kanonj kari Jeisononj ii oroma anŋonj koma orono. Ejemba kaanja kuuya yoŋononj kokaenj jenjkeju, ‘Eja monj qata Jiisas iinonj kinj Poŋnana kolooja.’ Kaenj jenj Room Siisakimbaa jenjkootoya qotogonj menj kamaanj amakeju.”

⁸ Kaen qagi ejemba tuun ano galenkonkon eja yononon mogi uugianon kamaan raidimbon kaanja sisau kolooro. ⁹ Sisau kolooro Jeison ano uumeleen alauruta tosaan kuun qisin ononji moner ama waj taraagara meg kamaan kenji. Kian.

Berea kenji Baibel stadi ama qaagara gosigi.

¹⁰ Kamaan kenjito, uumeleen alaurugara yononon Pool ano Sailas iikanondeen wasin orongi mesaon gomantiina kana goman qata Berea kanon kenj. Kema keuma Juuda yonoo qamakooli mirigianon uri.

¹¹ Qamakooli mirigianon uma Buja qaa jeriti, ii siija somata moma anjalij angon kongi. Juuda kanageso Berea laligogiti, iyononon Tesalonaika kanageso unuugun awaa soro koloogi. Qaa tororo jeri me qaago, ii ween so Buja Terewaa qaanon gosin weenon amin moma laligogi.* Sili awaa kaanja otaan Juuda ejemba Tesalonaika laligogiti, ii haamo ama ononji. ¹² Buja qaa jeri Juuda yonoononga kelemalelenanon moma laarin uugia meleenji. Griik ejemba yonoononga kaanagadeen mamaganon Jiisas moma laarigi batugianon emba uuta qabunagiawo ii mamaga laligogi.

¹³ Jiisas moma laarigito, Poolnon Berea kanon kaanagadeen Anutuwaanon Buja qaa jeri asarin laligoroti, iikawaa bujukanon sein Tesalonaika kema Juuda jotamemeya yonoo gejagianon kemero. Gejagianon kemero moma waama Berea kan kaanjadeen ejemba uugia oson kuugi.

¹⁴ Kuugi uumeleen alaurugara yononon ii moma iikanondeen Pool wasigi kowe goraayanon kemero. Kemeroto, Sailas Timoti yoronon toroqen Berea laligori. ¹⁵ Eja Pool onngiti, iyononon toroqen wama kema Athens sitinon keugi. Keugi kokaen jej koton onono mogi, "Ono mono eleema Sailas ano Timoti jegi uulanawo noonon kawao." Qaa ii moma mesaon kenji. Kian.

Poolnon Athens sitinon gawon mero.

¹⁶ Poolnon Athens sitinon rama Sailas Timoti yorojon mamboma laligon liligoro. Liligon siti ii tando lopionja lopionja kanon saa qegi kana goraaya goraaya nanji injiima awawalinj temboma uuta gere jero. ¹⁷ Poolnon Juuda yonoo qamakooli mirigianon uma Juuda waba ejemba ano balon toya Anutu waeya men mepeseegiti, iyonowo nama amin mogi. Poolnon ween so roonqeqe sombenja so kema ejemba mokolon onoma yonowo aitonon amin mogi.

¹⁸ Amin mogi Epikuros ano Stoik momo jake woi kanonja boi tosianon kan Poolwo qaa silia siliaa jen niinonngiinon ama jenonkooli amigi.† Tosianon toroqen Poolwaa qaaya moma kokaen jegi, "Momo kitia kitia zezenjo kaanja usuma uun mongama lan men kululuun motoonjo woi mokolon bimbimjon men kaja. Ii men kan sosonae kaanja lan jejato, qaayaa honja naama jemambaajon moji, ii mende mojon."

Poolnon Jiisaswaa Buja jen asarin uugia kuun koomunonga waaro† jero. Kawaaajon tosianon toroqen kokaen jegi, "Ben wabaya men kan yoroo kanagara jen asarija, iikawaa tania kaan kolooro iijon."

¹⁹ Kaen lansen jegi Pool wama maaket somben somata qata Areopagus§ iikanon uma kaunsol yonoo jaagianon angi nano kokaen jegi, "Gii momo

* **17:11:** Berea yononon Baibel stadi awaa anji. † **17:18:** Momakoto boi qata Epikuros iinon keraqeeanjo mobombaa kania kuma onono. Stoik momo jake (akademi) kawaa boiya qata Zeno iinon siin awaa ano bologa qowogon bon qen kotiin nambombaa kania kuma onono. ‡ **17:18:** Jiisas ano Koomunonga waawaataa qaa woi ii mende moma asarin tompin nama kokaen jegi, 'Iinon mono ben eja ano emba yoroo qaagara kaen qaja.' § **17:19:** Areopagus qaa iikawaa kania ii manjaqeqewaa benja qata Ares iwaa baanja.

arenj gbilía asuganonj kuma nonomakejanj, iikawaa kania ii nomaenj? Ii saanonj jena mobonja. ²⁰ Giinonj waba kantri yonoononj qaa morota menj kanj jena gejanananonj kemero mojonj. Kawaaajonj goo qaa arengaa kania ii tororo mobombaajonj mojonj.” ²¹ Atens toya ano waba iikanonj laligogiti, iyonononj kuuya eenj lansanj laligonj momo qaa dologa dologa nuuguna guuguwe ama jenj moma uugia iikanonj ama kambanjanja tiwilaanj laligogi. Kianj.

Poolnoj Areopagus sombenonj nama qaa jero.

²² Poolnonj waama Areopagus sombenj biiwianonj kema kaunsol yonoo jaagianonj nama kokaenj jero, “Atens ejauruna, niinonj koi kanj iwoi kuuya iima kaniagia kokaenj ero mojenj: Onjo benjurugia goda awaa qenj mepeseen onjoma laligoju. ²³ Niinonj liligonj onjooonj miri kowoga kowoga iima iikawaa batuyanonj alata tereyawo monj mokoloowe. Iikanonj kokaenj oogita ero iibe, ‘Benj kania mende mojonj, iwaajonj koi meninj.’ Kawaaajonj onjo benj monj kania mende moma kilenj waeya menj mepeseenkejuti, niinonj mono iwaa kania injisaama jewe mobu.

²⁴ * “Benj Anutunonj Siwe namo ano iwoi kuuya iikawaa uugaranonj eji, ii mokoloonj onjono. Iinonj Siwe namowaa Ponjaga koloaja. Iinonj jiwowonj jigo borononj memeta kanonj mende rama laligoja. ²⁵ Iyanjo laaligowaa kania koloaja. Ii ano anana balononj laligowonjatiwaaajonj sele, kokooso ano iwoi tosaanja kuuya nonono sewanj aasonj horonjkejonj. Kaenj nonomakejiwaaajonj ama anjo nembanene me iwoi mombaaajonj mende amamaankeja. Kawaaajonj ejemba anana ii wagiwombaaajonj amamaajonj. Anana boronananonj iwoi mende menj nandunj ama muninj eenj, iinonj mende komuwaa. Iinonj balonj eja kaanja mende laligoja. Qaago.

²⁶ “Iinonj wala eja motoongo mokolooro iwaanongga seinj deema gbala injanja ano sele tosaanja koloonj balonja balonja kuuya sokoma laligojonj. Iinonj kambanana kuuya tororo arenjonj nonono iikawaa so laligojonj ano miri gomanj daenjenj daenjenj enj rama laligojonj, iikawaa goraaya ano aasoya ama jenj kotooro iikawaa so laligojonj. ²⁷ Anana mono Anutu iyanja moma monjgama mubombaajonj iwoi kuuya ii arenjonj nonono. Iinonj korebore kosonananondeenj laligojato, kilenj koromojoronj ama Anutu monjgama laligonj mokoloowonaga me qaago? ²⁸ Onjonganja Griik momo ejembanonj qaa kota arenjonj oogiti, iyonjooonjga woiyanonj kaanagadeen qaa kota monj kokaenj jeri,

‘Nono kaanagadeenj iwaa gbiliuruta koloonj laligojonj.’

Eja kaanja monjonj qaa kota monj kokaenj ooro,

‘Iinonj mono menj letoma nonono iwaa aonjanonj laaligonana laligonjkejonj, kananana kema kanjkejonj ano enj waawaanana amakejonj.’**

²⁹ Qaa iikawaa so anana Anutu waa gbiliuruta koloonj laligonj kosianonj nanjonj. Kosianonj nanjonto, kilenj iwaa kania moma soonj jinjauj qewombo. Unja meme eja (artist) yonononj momo qaganonj nama benj mombaa tania romongonj goul, silwa me jamo kowonjinj menj uroroonj tando lopionja sogonj menjerenjonj menjkejuti, iinonj mono iikawaa tani mende koloaja. ³⁰ Ejembanonj poumapou ama jibijabu laligonj kougi Anutunonj kamban kanonj nanamemenjgiaajonj moma bolinj ironja mende meleema laligoroto,

* **17:24:** 1 Kinj 8:27; Ais 42:5; Apo 7:48

** **17:28:** Momo eja somata Pool iinonj momo jakeya

jakeya uma Griik yonoononj buk morota morota weenjonj moma kotonj iikanondeenj qaa kota kota afaanjonj menj asuganonj jero.

kamban kokaamba qaaya injisaama kokaen injiyoja, 'Ejemba korebore gomanjia so rama kenjuti, onjo mono uugia meleema noonon kawu.'

³¹ "Anutunon kamban somata ano kan kuuwaa. Iinon kamban iikanon ejemba gomanja gomanja kuuya laligon kenjuti, ii menj kululuun nonoma qaanana gosinj tororo jen tegowaa. Iinon eja monj qaanana jen tegowaati-waajon meweengonj jenteegowaa ku-usunja borianon ano. Iinon eja ii menj gbiliro koomunongga waaro iikaanja kanon ku-usunja somata ii ejemba kuuya gendeema nonono iima mojon. Eja koomunongga waaroti, iinon mono jenteego Tonanaga koloaja."

³² 'Anutunon eja monj koomunongga menj gbiliro waaroti,' tosonianj qaa ii moma mepaqepae angji. Kaenj angito, tosonianj kokaenj jegi, "Qaa jejanj, nono ii mombo mobombaajon mojon. Kawaajonj gii saanonj kamban monjonj qaa ii toroqen jen asariwa." ³³ Kaenj angji Poolnonj yonjoo batugianongga waama onjomesaonj keno. ³⁴ Kenoto, tosonianj kanj Jiisas moma laarinj iwo toroqegi. Moma laarigiti, iyonjoo batugianonj Areopagus kaunsol tuunj yonjoo jotamemeya eja monj qata Dionisius laligoro. Kaanagadeenj emba somata monj qata Damaris ano tosonianj yorowo toroqenj moma laarinj uugia meleengji. Kianj.

18

Poolnonj Korint sitinonj keno uugia meleengji.

¹ Iwoi ii kolooro Poolnonj Athens siti mesaonj Griik siti monj qata Korint kanonj keno. ² Korint kema Juuda eja monj qaya Akwila mokolooro. Akwila iinon Eisiawaa prowinsya qata Pontus kanonj koloonj kanagenj mindimindiri siti Room kema laligoro. Kanonj laligoro Siisakinj qata Kloodius iinon jenjkootoya kokaenj ano, "Juuda ejemba onjo mono korebore Room siti mesaonj deembu." Kaenj jenjkooto anotiwaajonj ama Itali kantri mesaonj Griik kemenj kamban kanonj Korint kouro. Kouro Poolnonj mokoloonj ii ano embia qata Prisila yoroononj keno. ³ Laaligogara nangowaotiwaajonj opo kuunja kuunja meri. Poolnonj kaanagadeenj opo sel kuunj meme ejaga. Kawaajonj yoroononj keno gawongija ororonj ero yorowo laligonj enj opo sel kuunj gawonj motoonj megji. ⁴ Menj laligogi Sabat kendonj so qamakooli mirinonj uma Juuda ano Griik ejemba yonjowo Jiisaswaa kania aminj mosoma uugia meleembutiwaajonj kuunj onjoma laligoro.

⁵ Kuunj laligoro alawoita Sailas Timoti yorononj Masedonia prowinsnongga kouri Jiisaswaa Bunjaya kamban so jen asarinj laligoro. Kaenj laligonj Jiisasnonj Hamoqeqe Toya Kraist kolooji, iikawaa kania asuganonj gendeema qaa iikanonj Juuda ejemba uugia kuuro. ⁶ Uugia kuuroto, Pool tuarenjenj ama uuqeqe qaa tokoronjkota jen mugji borianonj jaagianonj kuunj sububunj gesaaro kamaaro kokaenj injijoro, "Niinonj koposo mende ambe onjo tiwilaan iikawaa ironja ii mono noo qananonj ambombaajonj amamaawuya. Ii onjoangji bosimbu. Onjo Bunja qaa qotogogi niinonj saanonj onjomesaonj kete nama ubaati, iikanonj waba kantri ejemba yonjoononj eleema kemaanja."

⁷ Kaenj injijonj onjomesaonj qamakooli miri goraayanonj eja monj qata Titius Jastus iwaa mirinonj uma laligoro. Iinonj Juuda ejaga qaagoto, kilenj Anutuwaa waeya menj mepeseenj laligoro. ⁸ Goraayanonj kenoto, qamakooli miriwaala galenj qata Krispus ano iwaa embameria yonjononj kuuya uugia meleema Ponj moma laarigi. Kaanjadeenj Korint ejemba tosaanja Poolwaanonj qaa mogiti, iyonjoonongga mamaganonj Jiisas moma laarinj uugia meleengji oomulu menj onjongi.

⁹ Poolnōj gomantiina moŋnoŋ gaon ero Poŋnoŋ koton kondooro jaameleen uŋa iiro kokaen ijoro, “Gii toroko mende mobato, Buŋa qaa mono kotiin jeŋ laligowa. ¹⁰ Siti kokanoŋ ejemba tuuŋ mamaga yoŋonoŋ noo buŋa koloju. Kawaajon niinoŋ giwo laligowe moŋnoŋ iwoi moŋ mende kanaij meŋ bolin gombaa.” ¹¹ Kawaajon Poolnoŋ kamban meŋ korin yoŋoo batugianoŋ gbani motooŋgo ano koin 6 kawaa so laligon Anutuwaanōj Buŋa qaa kuma oŋoma laligoro.

¹² Kuma oŋoma laligoroto, Room yoŋonoŋ eja Galio kuugi Akaia prowinswaa kiap gawana laligoroti, kamban iikanoŋ Juuda jotamemeya yoŋonoŋ mindirin Pool tuarenjenj ama muŋ horon qaa jakeyanonj oonji. ¹³ Qaa kokaembaajonj oonji, “Eja koi kanonj ejemba enkalolonj meŋ oŋomakeja. Room yoŋonoŋ jeŋkootogia anji eji, iinoŋ ejemba kana ii uugun Anutuwaa waeya meŋ mepeseewutiwaajonj uukuukuu meŋ nonomakeja.”

¹⁴ Qaa kaen selianonj kuun jeŋi Poolnoŋ qaa kitia jemambaajonj ano kiap gawana Galio iinoŋ Juuda ejemba ii kokaen injoro, “Juuda ejemba oŋoo batugianoŋ moŋnoŋ eja qero komunaga me qinji bologa tootoŋ moŋ anagati eenj, iikawaajonj niinoŋ saanonj qaagia geja ama mobenaga.

¹⁵ Kaanto, oŋoo batugianoŋ momalaariwaa qaa kolooro qa morota morota gama angowowo ama jeŋkootogia nomaenj ambuti, ii mono oŋoŋgia lombogiaga. Niinoŋ iwoi kaanja ii gosin jeŋ tegomanatiwaa so qaago.”

¹⁶ Kaen injonj qaa jakeyanonjga oŋotaaro kamaagi. ¹⁷ Kamaanj iyangiodeen mindirin motoonj lugun qamakooli miriwaa galeŋ qata Soostenes ii qelanjinj meŋ kanj qaa jakeyaa kana qaa ootanonj ama qeŋi. Qeŋi kiap gawana Galionj ii iima kawaajonj jaaya soongoro honja moŋ mende kolooro. Kianj.

Poolnoŋ anja gomanonj Antiokia sitinonj eleeno.

¹⁸ *Poolnoŋ kilenj toroqen Korint sitinonj ween mamaga laligoro. Laligodaboronj uumeleenj alauruta yeizozogia jeŋ oŋomesaonj Prisila ano Akwila uruama kowenonj kemeŋ wangowaajonj mamboma raji. Wala Anutuwaa jaanonj kokaen jero, “Niinoŋ Anutuwaa gawonoŋ pondan kaparanj koma memanja.” Qaa kaen jeŋ ii jojopanj qaanonj somonjonj laligoro. Kamban ii tegoro kowenonj gomanj qata Senkria kanonj kemeŋ jojopanj qaayaajonj jero wanj juya motogi. Wango moŋ Siria prowinsnoŋ kemambaajonj anoti, ii mokolonj iikanoŋ uma opo sel horonj mororonjgogi haamononj nanjoro kenji.

¹⁹ Kema Efesus taononj keuma Poolnoŋ Prisila ano Akwila oromesaoroto, anj qamakooli mirinonj uma Juuda yoŋowo Jiisaswaa kania aminj mogi.

²⁰ Aminj moma kokaen qisinj mugi, “Gii saanonj kambanj koriga nonowo laligowa.” Kaen qisinj mugito, Poolnoŋ iikawaa uumotoonj mende ano.

²¹ Kawaajonj yeizozo kokaen injoro, “Anutunonj iikawaajonj ‘Oonj,’ jewaati eenj, mono saanonj eleema oŋoononj kamanja.” Kaen injonj wangō moŋnoŋ ugi opo sel horonj mororonjgogi haamononj nanjoro Efesus mesaonj kenji.

²² Kema taonj moŋ qata Sisaria kanonj keuma wangō mesaonj balonj kana Jerusalem uro. Uma eleema uumeleenj kanageso jolonjia injoro. Ii injonj rama waama kemeŋ Antiokia sitinonj keno. ²³ Antiokia sitinonj kema laligoro sonda tosaanja tegoro oŋomesaonj kananonj keno. Kananonj kema Galesia ano Frigia prowins woi ii uugun gomanj so liligonj gowoko kuuya injiima koma gbilinj oŋono kotiiŋi. Kianj.

Aposolosonj Efesus ano Korint gawonj mero.

* 18:18. Janj 6.18

²⁴ Kamban kanon Juuda eja mon qata Apolos ii Efesus karo. Apolos iinon Iijiptwaa siti qata Aleksandria kanon koloon laligon momo mirinon uro tegoro Bunj Tere Walagaa qaaya awaagadeen moma kotoro. Ii moma koton kania jero qaayaa tania kawaajon ejemba gomanj so aina mamaga moma aisoogi. ²⁵ Pombaa kania otaawombaa kania kuma mugu Anutuwaanon gere bolananon uutanon jero. Jiisaswaa kania tororo dindina kuma onoma Jonon oomulu men ononoti, iikawaa kania saanon moma sorogon jero. Ii jeroto, iikawaa batuya mon mesaoro. Unj Toroyanon mulu men nononji, ii mende moro.

²⁶ Iinon kan gamakooli miri uutanon kanain qaa esunmumu-yawo jero. Jero Prisila Akwila yoronon qaaya moma nama wani yoro mirinon kenji. Kema Anutuwaa kania awaagadeen toroqen jen asarin ijori moro. ²⁷ Apolosnon Griik kantriwaa bakaya qata Akaia kanon kemambaajon moro Efesus uumeleenj ala yononon kotingon mugu. Kotingon munj Akaia gowokourugia yonoojonj tere kokaenj oogi, “Eja koi mono koma horonj kalem.” Apolosnonj tere ii menj Akaia prowinsnonj kema ejemba Anutuwaa kalenmoriana moma asarin uugia meleengiti, ii mamaga ilaan onono. ²⁸ Ilaanj onoma “Jiisasnonj Hamoqeqe Toya koloaja,” jen iikawaa kania ii Bunj Terewaa qaaya qaaya weengonj kanon qendeema onono mogi. Juuda yonononj qaa ii moma jenonkooli angij niinonngiinon kolooroto, Apolosnonj Anutuwaa ku-usunj qaganonj nama qaagia asuganonj qewagoro kamaagi. Kianj.

19

Poolnonj Efesus laligon gawonj mero.

¹ Apolosnonj Korint sitinonj laligoro Poolnonj Antiokia siti mesaonj prowins tosaana* uugunj kema kema kowe goraayanonj Efesus sitinonj keuro. Keuma kanonj gowoko tosaana mokoloonj injiuro. ² Injiima kokaenj qisinj onono, “Ono moma laarinj uugia meleengiti, Unj Toroyanonj mono kamban iikanonj uugianonj kemero me qaago?” Kaenj qisinj onono kokaenj meleema jegi, “Unj Toroyanonj laligoji, nono iikawaa qaaya ii mende tootoonj moninj.”

³ Meleema jegi kokaenj injijoro, “Ono mono naa oomuluga menj onongita laligojun?” Kaenj injijoro meleengij, “Nono Jononj oomuluwaaajonj jenj laligoroti, mono iikaya menj nononngi meninj.”

⁴* Kaenj meleengij Poolnonj jero, “Jononj Jiisaswaaajonj qaa jenj ejemba tuunj uugia kuuro kokaenj mogi, ‘Noo gemananonj eja monj kawaati, onono mono ii moma laarinj uugia meleembu.’ Kaenj jero moma uugia meleengiti, Jononj ii oomulu menj onoma laligoro.”

⁵ Kaenj jero mogi Poolnonj Ponj Jiisaswaa qatanonj oomulu menj onono. ⁶ Menj onoma boria wangianonj ano Unj Toroyanonj uugianonj kemero kantri tosiaa qaa morota morota kanainj jenj gejatootoo qaa jegi. ⁷ Eja ii mindirinj 12 kawaa so laligogi.

⁸ Poolnonj gamakooli mirinonj uma nama Anutuwaa bentotombaa kania aminj moma awasankaka nama kawali kaanja uugia kuuro qaaya qewagowombaaajonj amamaanj laligogi. Kaenj laligogi koinj karoonj tegoro. ⁹ Qewagowombaaajonj amamaagito, tosanonj yangisenj ama mende moma laarinj Pombaanonj kania asuganonj jenj bolinj ejemba jaagianonj qaa kisama jenj nanngi. Kaenj jenj nanngi Poolnonj gosinj mendeema onoma onomesaonj gowokouruta unjuano korikori kenngi. Korikori kema eja qata Tiranus iwaa

* **19:1:** Balonj ii kamban kokaamba kantri qata Tooki (Turkey) kawaa uutanonj eja. * **19:4:** Mat 3.11; Maak 1.4, 7-8; Luuk 3.4, 16; Jon 1.26-27

qenjaaro momo jakenonj ween so (aua 5 ajoroon) kuma onono aminj momo ama laligogi. ¹⁰ Kaenj ama laligogi Pombaa Bunja qaayanonj seiro gbani woi tegoro. Ii tegoro Bunja qaa ii Eisia prowins uutanonj gomanj toya ano Juuda ejemba kuuya yonoo gejagianonj kemero modaborogi. Kianj.

Sewa meraurutanonj omejiilanj konjombombajonj amamaagi.

¹¹ Anutuwaaw ku-usunononj Poolwaanonj keuro gawonj menj boria ejemba wangianonj ano Anutunonj angoletoto morota morota mero asugiro. ¹² Kaenj laligoro ejemba ji injiro laligogiti, tosianonj Poolwaa selianonjga nogo motomoto ano opo jokanj tosaanja kaanagadeen menj kema kanj qagianonj anjgi jigia onjomesaoro omejiilanurugia kouma kenjgi qeangogi. ¹³ Juuda sele galenj tosianonj liligonj omejiilanj onjotaanj kema kanj laligogiti, iyonononj kaanjiadeen kanainj omenonj kokojinjinj menj onjongiti, iyonoo qagianonj Ponj Jiisaswaa qata qama esunja koma horowombajonj angobato megii. Angobato menj kokaenj jegi, “Poolnonj Jiisaswaa qata qama uukuukuu menj nonomakeji, niinonj mono Ponj iikawaa qatanonj omejiilanj kouma togowutiwaajonj jenj kotonj onjnenj.” ¹⁴ Jiisaswaa qata kaenj qagiti, iyonoo batugianonj Juuda jigo gawonj galenj wanja qata Sewa iwaa merauruta 7 yonononj kaanagadeen laligogi.

¹⁵ Yonononj ome menj kaenj jenj kotonj mugito, iinonj meleema kokaenj jenj onjono, “Nii Jiisaswaa mujenj ano Poolwaa moma mujento, onj mono moroga?”

¹⁶ Kaenj jenj onjoma eja uutanonj nanoti, iinonj mono lugunj qagianonj uma qelanjinj onjono. Kaenj korebore haamo ama japalelenj menj onjoma selegia motoqotonj opo malekugia menjujenjuranj. Menjuenjurano anja anja selegianonj sagorogoro kamaanj nano togonj kesagia menj miri uuta ii mesaonj selegia tomanja kamaanj kemaligi. ¹⁷ Kaenj kolooro Juuda waba ano balonj toya Efesus laligogiti, kuuya yonononj iikawaa bujuya moma mamaga aarunj awawaligi. Awawaligi tosianonj Ponj Jiisaswaa qata kaparanj koma mepeseegi akadamuyawo kolooro. ¹⁸ Moma laarinj uugia meleengiti, iyonoononjga mamaganonj kema singgisonjgogia injisaama jenj koloogi. ¹⁹ Tosianonj suugangoronj hamoqeqe menj laligogiti, iyonoononjga mamaganonj buk papiagia menj kanj menj kululuunj ejemba kuuya yonoo jaagianonj nama asuganonj gerenonj giligi jero. Buk papi iikawaa sewangia weenjonj kululuugi mindimindirij jangogia ii silwa monenj (Kina) 50,000 kawaa so kolooro. ²⁰ Tani kaenj anjgi Pombaa Bunja qaaya ii esunmumuyawo seinj kotiinj keno. Kianj.

Poolnonj gawonjga arenja ano.

²¹ Iwoi kuuya ii kolodabororo Unja Toroyanonj Pool sololoonj muro qaaya somonjonj kokaenj jero, “Nii kowe kotonj Griik kantriwaa leegenja woi Masedonia ano Akaia kanonj liligowe tegoro mesaonj Jerusalem sitinonj kemaanja.” Kaenj jenj toroqero, “Kanonj kema rama Jerusalem mesaonj Room siti kaanjiadeen kema iimanja.” ²² Kaenj jenj nenjawaota Timoti ano Erastus wasinj orono Masedonia keni anja toroqenj kambanj tosaanja Eisia prowins uutanonj laligoro. Kianj.

Efesus yonononj manja karenj aogi.

²³ Efesus sitinonj Pombaanonj kana otaagitiwaajonj kambanj kanonj enkalolonj gububaju somata qatawo kolooro. ²⁴ Silwa gawonj meme eja monj qata Demetrius iinonj silwa ooro bolbolgoro qokotaanjenj emba qata Artemis iwaa jiwowonjenj jigowaa so unja busubuusu menj laligoro. Ii mero sewanja menj laligogi monenj uuta hororo konjkororo alaurutanonj

mendeema megì. ²⁵ Megì Demitrius ano tuun̄ tosianon̄ gawon̄ kaan̄a men̄ laligogiti, ii motoon̄ on̄ono kan̄ ajoroogi kokaen̄ injjoro, “Alauruna, nono gawon̄ koi menin̄ sewan̄a awaa koloon̄ kan̄keji, ii mojon̄. ²⁶ Ii mojon̄to, Pool eja iikanon̄ Efesus koi kanon̄ kuuma ejemba uugia oson̄ ii ano Eisia prowins kuuya sokoma ejemba tuun̄a tuun̄a kuun̄ on̄ono jin̄jaun̄ koloojuti, ii kamba kokaamba saanon̄ iima kotoju. Iinon̄ kokaen̄ jen̄keja, ‘Ben̄ boronon̄ memeta ii ben̄ hon̄a qaago.’

²⁷ “Kaen̄ jen̄ laligoro nono komahooro gawonana men̄kejon̄i, iikawaa qata men̄ boliro jejewili ambubotiwaa uulombo koloaja. Ano iikayadeen̄ qaagoto, uulombo mon̄ kokaen̄ eja: Ejemba kuuya Eisia prowins utanon̄ ano balon̄a balon̄a kuuya kanon̄ ben̄ emba uuta Artemis waeya men̄ mepe-seen̄kejuti, iwaa ben̄ qabun̄aya somatanon̄ tiwilaan̄ esunanon̄ kamaawabo ano jiwowon̄ jigoyaa qatanon̄ bolin̄ ejemba jaagianon̄ kamaan̄ omaya koloowabo. Uulombo kaen̄ eja. Kawaajon̄ majakaka moma qaa koi jejen̄.”

²⁸ Demitriuson̄ kaen̄ jero gawon̄ alaurutanon̄ ii moma iringia soono kokaen̄ jen̄ qa gigilaagi, “Efesus nonoonon̄ Artemis ii uuta!” ²⁹ Qa gigilaagi en̄kalolon̄ gujubaju kanon̄ sein̄ kema siti kuuya sokono. Kaen̄ kolooro Masedonia eja woi qagara Gaius ano Aristarkus Poolwaa nen̄awoita ii qelan̄jin̄ uruama ororaan̄ oroma kulukululuu mirinon̄ kema ajoajoroo megì. ³⁰ Ajoajoroo megì Poolnon̄ kaan̄agadeen̄ ejemba tuun̄leembe yon̄oo batugianon̄ kemambaajon̄ moroto, uumeleen̄ ejembanon̄ ii an̄gon̄ koma mugi.

³¹ Eisia prowinswaa galen̄kon̄kon̄ eja tosianon̄ Poolwaa alauruta koloogi, iyononon̄ kaan̄agadeen̄ gele ama kokaen̄ welema mugi, “Kulukululuu mirinon̄ ajoajoroo mejuti, gii mono geenga iikanon̄ mende asugina giibu.”

³² Ajoajoroo megiti, iikanon̄ ejemba mamaganon̄ nama ajoroogitiwaa kania mon̄ mende mogitiwaajon̄ an̄a an̄a lansan̄ qa gigilaan̄ sisau en̄kalolon̄ somata megì sein̄ ken̄o. ³³ Kaen̄ ken̄o Juuda yononon̄ eja qata Aleksander kuun̄ nan̄gogi tuun̄ yononon̄ horon̄ kana megì qaitanon̄ eu uma nano. Uma nama ejemba jaasewanganon̄ qaa kitia metogon̄ jemambaajon̄ moma boro aran̄ kuma aiwese men̄ on̄ono.

³⁴ Aiwese men̄ on̄onoto, Juuda ejaga kolooji, iikaya moma koton̄ iikanondeen̄ buugia mindirin̄ kuuyanon̄ kanain̄ qaa kokaen̄ qagi, “Efesus nonoonon̄ Artemis ii uuta!” Kaen̄ qama silama nan̄gi aua woiwaa so ken̄o.

³⁵ Qama nan̄gi siti (klaak) pon̄ qerewen̄anon̄ ejemba tuun̄ uugia men̄ kamaaro goron̄ qegi nama kokaen̄ injjoro, “Efesus ejemba, nono ananaa siti kokanon̄ Artemis uuta ii mepeseen̄ laligojon̄. Nono iwaanon̄ jiwowon̄ jigo ano jamo un̄aya kowoga Siwenon̄ga kamaaroti, ii galen̄ koma laligojon̄. Qaa ii on̄o kuuya saanon̄ moju. ³⁶ Ii monon̄on̄ qakoombaatiwaa so qaago. Kawaajon̄ on̄o mono uugia oson̄ men̄ kamaan̄ ama bonjon̄ laligowu. Gejajojomban̄ iwoi mon̄ mende ambu. ³⁷ Eja woi koi jiwowon̄ jigonon̄ uma iwoi mon̄ mende luluuma qen̄ men̄ boliri. Ben̄ embanana mende mepaegon̄ muri. On̄o kilen̄ ii uruan̄gi koi nan̄jao.

³⁸ “Demitrius ano iwaa komahooro alaurutanon̄ tosia yonowoo an̄gowowo ama qaa jen̄ aowuyagati een̄, kiap mono raju ano qaa jakewaa ajoajorooya ajoajorooya ii qaa mindingowombaajon̄ amakeju. Kawaajon̄ mono saanon̄ iikanon̄ kema qaa jakeyanon̄ ama aon̄ aron̄ qen̄ nan̄gi sokombaa. ³⁹ On̄o iwoi mon̄ toroqen̄ jewombaajon̄ mobuyagati een̄, siti kokawaa toya tosianon̄ saanon̄ kanageso horon̄ on̄on̄gi qen̄jaaro sombenon̄ ajoroon̄ qaa gosin̄ jen̄ tegowon̄a. ⁴⁰ Kete en̄kalolon̄ gujubaju somata koi kania qaato, kilen̄ tondu kolooji, ii Room gawman̄ yononon̄ moma kokaen̄ jewubo,

'Efesus yoŋonoŋ Room mindimindiri gawman qetama manja kareŋ anju.' Kaen jeŋ qaa jakeyanonŋ nonoombubo. Kawaa uulombota kolooji, ii mojeŋ. Qaa jakeyanonŋ nonooma kareŋ koi kawaa kaniaaajoŋ qisiŋ nonombuyagati een, nono mono kitia meleema angoŋ koma jewombaa so mende mojoŋ."

⁴¹ Efesus siti poŋ qerewerjanonŋ qaa kaen jeŋ ejemba tuuŋ kondeema onono zololonŋonŋ deema keŋgi. Kian.

20

Poolnoŋ Masedonia ano Griik kema gawoŋ mero.

¹ Efesus kanonŋ gujubaju kanonŋ zololonŋgodabororo Poolnoŋŋ gowokouruta onono kagi uuwaa nanŋonanŋgo qaa qambaŋmambaŋ onoma yeizozo jeŋ onomesaonŋ Masedonia prowinsnoŋ keno. ² Masedonia kema gomaŋa gomaŋa kotonŋ liligonŋ kanonŋ qambaŋmambaŋ qaa mamaga jeŋ laligonŋ Griik kantrinonŋ karo. ³ Griik kanŋ koiŋ karonŋ laligoro. Ii laligoro tegoro waŋgo meŋ kowe kotonŋ Siria kemambaajoŋ moro. Kaanŋa moroto, Juuda jotamemeya yoŋonoŋ kananonŋ qewombaa anŋonanŋ anŋi gejianonŋ kemero moro. Ii moma kawaajoŋ Masedonia prowins kotonŋ balonŋ kana gomaŋanonŋ eleemambaa qaaya uutanonŋ somonŋoro.

⁴ Qaaya somonŋoro neŋauruta kokaanjanonŋ iwo keŋgi: Berea eja qata Soopater Piruswaa meria, Tesalonaika eja woi qagara Aristarkus ano Sekundus, Derbe eja qata Gaius, Timoti ano Eisia prowinsga eja woi qagara Tikikus ano Trofimus. ⁵ Yoŋonoŋ waladeeŋ Troas kema kanonŋ nonoojonŋ mamboma laligogi. ⁶ Troas kema laligogito, Luuk nii ano tosaanŋ nonononŋ bered yiistya qaawaa kendoŋ ii Filipai sitinonŋ raninŋ. Ii raninŋ tegoro waŋgononŋ uninŋ opo sel horonŋ mororonŋgogi haamononŋ nanŋoro kema weeŋ 5 kolooro Troas yoŋoononŋ keuninŋ. Troas keuma kanonŋ weeŋ 7 toroqen laligoninŋ. Kian.

Poolnoŋ kambaŋ konoga Troas laligoro.

⁷ Weeŋ 7 laligoninŋ tegoro Poolnoŋŋ weeŋ 8 kanonŋ onomesaonŋ kemambaajoŋ moro. Ii moma gomantiina konoga Sondameraanonŋ ajoroonŋ Jiisas romonŋonŋ samonŋ kowoga motowombaaajoŋ raninŋ. Kaen raninŋ Poolnoŋŋ yoŋowo aminŋ moma qaaya jeŋ raro raro gomaŋ ruuŋanonŋ keno. ⁸ Nono miri uuta mombaa qaganonŋ eu uma ajoroonŋ raninŋ lambe mamaganonŋ jeŋ asarigi. ⁹ Ajoroonŋ raninŋ eja gbaworo moŋ qata Yutikus iinonŋ jengenanonŋ raro. Raro Poolnoŋŋ qaa jeŋ raro moro kambaŋ koriŋo gaonŋajoŋ moma eŋ gbororo motonŋ kanakeewanonŋga tama uuta mende moma miri uuta karoonŋ uuguŋ balononŋ kemeŋ qero. Kemeŋ qero lugunŋ kemeŋ meŋ waaninŋ komuroti, iininŋ.

¹⁰ Kaen iininto, Poolnoŋŋ kemeŋ kepelaanŋ muŋ jero, "Mombo sewanŋ aasonŋ ama gbilija. Kawaaajoŋ mende awawaliwu." ¹¹ Kaen jeŋ mombo eleema miri uutanonŋ eu uma samonŋ kowoga motonŋ nero. Neŋ yoŋowo kambaŋ koriga qaa jeŋ raro gomaŋ anogo onomesaonŋ kananonŋ keno. ¹² Keno eja gbaworo ii waŋgi gbilinŋ laligoroti, ii iima ulunŋkoleŋ somata moma keŋgi. Kian.

Poolnoŋ Troas mesaonŋ Miletus keno.

¹³ Yoŋonoŋ keŋgito, Poolnoŋŋ anŋa balonŋ kana kemambaajoŋ moma kokaenŋ Luuk nii ano tosia jeŋ kotonŋ nonono, "Ono mono waladeeŋ kowe kana gomaŋ qata Asos kanonŋ keŋgi aitonŋonŋ nuangi waŋgononŋ ubonŋ." Kawaaajoŋ nonononŋ mesaonŋ waŋgononŋ uninŋ opo sel horonŋ mororonŋgogi haamononŋ nanŋoro kema Asos kanonŋ keuninŋ. ¹⁴ Asos keuma nonowo aitonŋonŋ Pool

wanin wanjononj uma goman qata Mitilini kanonj keninj. ¹⁵ Mitilini kema kanonj opo sel mombo horonj mororongogi haamononj nangoro kema laligonj enj waama wato qata Kios kawaa kosianonj keuninj. Keuma toroqenj kotonj kema enj waamago gomanj qata Samos kanonj kemenj mombo kema enj waama gomanj qata Miletus kanonj kokaembaajonj keuninj. ¹⁶ Poolnonj “Yambuyambu dologa (Pentekost) ii batogonj kema Jerusalem sitinonj ramanja,” jerj kamanj tiwilaawombotiwaajonj uulanjawo kembombaajonj moro. Kawaaajonj Eisia prowinsnonj kamanj koriga tiwilaawombotiwaajonj moma wanjononj uma Efesus siti uuguwombaa qaaya somonjgoro laligoninj. Kianj.

Poolnonj Efesus yonjoonj qaa konoga jero.

¹⁷ Miletus keuninj Poolnonj Efesus yonjoonj qele ama uumeleenj kanagesowaa jotamemeurugia yonjononj kamaanj kawutiwaajonj koma horonj onono. ¹⁸ Koma horonj onono gomanj qata Miletus kanonj kougi injiima kokaenj injjoro, “Niinonj kamanj mutuya Eisia prowinsnonj kaweti, iikanonjadeen kanainj kamanj kuuya onowo laligonj kouma gawonj meweti, onjo iikawaa tania saanonj moma yagoju. ¹⁹ Niinonj Pombaa jaanonj uuna menj kamaanj aodaboronj gawonja nomaenj menj kouma laligoweti, onjo ii saanonj moju. Gawonja menj ejemba onjoonj saama jaunja kamaaro laligowe. Juuda yonjononj uugia mende meleengiti, iyonjononj kamanj tosaanja kanonj selenonj kuuku ama nuwombaaajonj anjonanj ama laligogi. Kaenj ama laligogitiwaajonj ama anjgobato morota morota mokolonj siimbobolo moma laligowe.

²⁰ “Niinonj Buja qaa menj qeangonj onjomakeji, ii jerj asarinj onjoma laligowe. Ii jenjaarononj ajoroonj ano miria miria kanonj uma kuma onjoma laligowe. Niinonj kawaajonj kokodundunj koma gawonj mende mesaowe. ²¹ Gawonj mende mesaoweto, Juuda waba ano balonj toya onjoonj kaanagadeen qaa kota kokaenj nanjonj jerj laligowe, ‘Onjo mono uugia meleema Anutuwaanonj qokotaanj Ponjana Jiisas Kraist moma laarinj mubu.’ Onjo ii kuuya saanonj modaboroju.

²² “Mobu, kete Unja Toroyanonj nii Jerusalem sitinonj kemambaajonj kuun nonja. Kanonj kembe naa iwoiga koloonj nombaati, ii mende mojenj. ²³ Monj kokaenj mojenj: Niinonj taonj daenj daenj kema laligoweti, Unja Toroyanonj iikanonj sane nunj kokaenj nanjonj nijoro moma laligowe, ‘Gii kakasililinj moma laligona kapuare mirinonj goonji rabaga.’ ²⁴ *Kaenj nijoro moma laligoweto, ii kilenj. Niinonj toroqenj laligenwaga me komuwenaga, ii qaa monj mende koloonj nonja. Ii qaago totoonto, Ponj Jiisasnonj gawonj nonoti, niinonj mono ii menj yagomambaajonj moma kotiijenj. Iiinonj kokaenj nijoro, ‘Anutunonj kalenmorianja ejemba onjomambaajonj moji, gii mono iikawaa Oligaa Bunaya jerj asarinj laligowa.’ Kawaaajonj balononj laligomanjati me komanjati, ii iwoi omaya totoonj koloonj nonja. Ejemba aangolenonj kuuwaajonj kenjuti, monjonj iikanonj batuyanonj kotonj haamo mende ambaa. Niinonj mono iikawaa so gawonja menj batuyanonj kotonj mesamambotiwaajonj esunja kuuyanonj kaparanj koma kema laligomanja.

²⁵ “Kaenj laligomanjato, mobu, niinonj onjo batugianonj kema kanj Anutu bentotonja kania jerj asariwe mogiti, onjo noo jaasewana ii mombo mende iibuya. Onjoonjga monjonj monj mende niibaati, kete kaenj mojenj. ²⁶⁻²⁷ Kawaaajonj niinonj onjo Anutuwa jeta kuuya otaawutiwaajonj jerj uukuuku menj onjoma laligowe. Ii mende kokodundunj koma mesaowe. Kawaaajonj onjoonjga monjonj monj singisonjgoyaaajonj ama soonj komunj gere

* **20:24:** 2 Tim 4.7

sianon kemebaati een, onjo nii jen nombombaaajon amamaawuya. Niinon ij kete onjoon asuganon nanjon jen kotiijen.

²⁸ “Ponjon iyanaa saya maama iikanon kanagesouruta sewangia mero bunaya koloodaborojuti, onjo mono ii lama kaanja galen koma kalan koma onjoma laligowu. Unja Toroya anjo gawon ii onono. Kawaajon onjo mono onjoangia ano Pombaanon lama tuun yonjoon galengia men aon laligowu. ²⁹ Niinon kembe iikawaa gematanon ejemba kanjanjiawo ii kasu kawalia kaanja onjo batugianon asugiwuya. Yonjonon asugin lama tuun onjoon mende moma titiikota koloon lan kan injiwuyati, ii mojen. ³⁰ Onjoangia batugianonga eja tosonian waama nama Jiisas gowokourutanon goraayanon kembutiwaaajon horon onjoma qaa qolonmolongoya jen laligowuya. ³¹ Kawaajon onjo mono uugbiligibili laligon qaa koi uu konongianon ama romongowu: Niinon gbani karoombaa so asaga goman-tiina qambanmamban qaaya qaaya ii onjo motomotoon pororo kuma onjoma laligowe jaunna kamaanjero.

³² “Niinon kete onjo Anutuwaaboronon onjoma kokaen injiijen: Iwaa Buja qaayanon mono kalenmoriaña injisaama kalan koma onjomaakeba. Anutonon kotiin uugia nanjon meagoro saanon kotikotii mokoloon metulanjonkebu. Onjo Anutuwo rapingogi alauruta kuuya tak koton onono soraaya koloojuti, mono iyonoo batugianon keuma dun raragia men oyanboyan koloon laligowu. ³³ Nii onjoononga mombaa maa suar me monej opo ii mende buja qen aomambaaajon moma laligowe. ³⁴ Nii ano nenauruna iwoiwaajon amamaan laligoninji, ii neena borona koi kanon gawon men mokoloon laligowe.

³⁵ “Ii kuuya ama men sili awaa qendeema onjoma laligowe. Onjo mono kaanijdeen gawon men laligowu. Kaen laligon ejemba loorin gawon mewombaaajon amamaawuti, ii saanon kalan koma onjoma laligowu. Gawon megii hona kolooro Pon Jiisaswaanon qaa koi mono romongowu: Iinon anjo qaa mon kokaen jero, ‘Hina iwoi buja qen aogi janjon qaono een laligowuyato, tosaan yonjoon iwoi kalengiaga onjoni Anutonon kitia meleeno oyanboyan mokolowuya.’ Kian.”

³⁶ Poolnon qaa kaen jen kamaan simin kuma kuuya yonowo Anutu qama kooliro. ³⁷ Qama kooliro kuuya yonjonon amburerej men urusaan qen anjon mun buuta kiton negi. ³⁸ Poolnon wala qaa mon kokaen injijoro, “Onjo noo jaasewana mombo mende iibuya.” Qaa kaen moma kawaajon wosobiri uuta moma nama wama wanjonon uma yeizozo jen onngi. Kian.

21

Poolnon Jerusalem keno.

¹ Yeizozo jen nonomesaogi opo sel horon mororongogi haamonon nangoro kema wato qata Koos iikaan baagen dindinagadeen kema keunin. Keuma ej waama toroqen wato qata Rodos kanon kenin. Iikanon toroqen Lisia prowinswaa gomanon mon qata Patara kanon keunin. ² Keuma nama wango mon Fonisia gomanon kemambaaajon anoti, ii mokoloon kanon unin opo sel horon mororongogi haamonon nangoro kenin.

³ Kema laligon wato mon qata Saiprus iikawaa kosianon kan iima misinjon Saut waangga uugun toroqen haamonon nangoro Siria prowins waagen kenin. Kema “Wangowaa hinaya ii Taia taanon kema wanjononga men ambona,” jegitiwaaajon iikanon kenin. Iikanon kema wango mesaon kemenin. ⁴ Kemen gowoko tosia mokoloon onjoma yonowo toroqen ween 7 laligonin. Kanon laligonin Unja Toroyanon sololoon onono Pool Jerusalem

sitinon kembabotiwaajon galen meme qaa jegi. ⁵ Ii jegito, nono ween 7 ii yonowo laligonin tegoro onomesaon kana kenin. Kana kembonja jenin yononon korebore embameraurugiawo nonoombonjen taon mesaon seelenjen kagi. Taon seelenjen kan kowe sakasinanon kamaanj simin kuma Anutu qama koolinin. ⁶ Qama koolin yeizozonana jen aonin Jerusalem kembombaajon wanjonon unin yononon mirigianon eleengi.

⁷ Pool ano nenauruta nono kaen Taia mesaon toroqen kema goman qata Tolemes kanon keuma wanjo mesaonin. Wanjo mesaon uumeleen alaurunana jolongia jenin ano yonowo ween motoonjo laligonin. ⁸ *Laligon en waama onomesaon balon kana kema Sisaria taonon kounin. Jerusalem uumeleen tuun uutanon uukuuku eja (ewanjelis) sewen metogon onongiti, * yoononnga mon qata Filip iinon Sisaria laligoro. Nononon Sisaria kouma iwaa mirinon kema rama enin. ⁹ Filipwaa borauruta 4 laligoro. Anutunon emba saran yonoo uugianon gejatootoo qaa jejewaa momo kalen ano laligori.

¹⁰ *Nononon Sisaria taon kanon ween mamaga toroqen laligonin. Kanon laligonin Juuda prowinsnonga gejatootoo eja mon qata Agabus kamaaro. ¹¹ Nononon kamaan Poolwaanon iinkasa men kanon ahaa kana boria somongon kokaen jero, "Unja Toroyanon kokaen jeja, 'Juuda jotamemeya yononon iinkasa kokawaa toya ii Jerusalem sitinon kokaen somongon waba kantriwaa galen† yonoo borogianon ambuya.'" ¹² Kaen jero moma nono ano uumeleen alaurunana kanon laligogiti, iyononon kaangadeen Poolnon Jerusalem kembabotiwaajon welema qotogon munin. ¹³ Qotogon munin kokaen meleema jero, "Onjo mono nomaen anju? Saama qaa jen iikaanja kanon noo uuna menjuranju. Niinon Jerusalem kembe gbadoon nombutiwaajon jororijen ano iikayadeen qaagoto, Pon Jiisas qataajon ama nugi komuwenagati, niinon mono iikawaaajon kaangadeen jororin nanjen."

¹⁴ Kaen jero men loorin mubombaajon amamaan uunana bonjon kono kokaen jenin, "Ii mono Pombaa uusiinja so koloowa."

¹⁵ Sisaria taonon laligonin kamban ii tegoro afaangon mozozongon onomesaon kema Jerusalem sitinon unin. ¹⁶ Sisaria iikananja gowoko tosonian kaangadeen nonoo koipunana kagi. Kagiti, yononon kokaen jegi, "Onjo Saiprus eja qata Naason iwaa mirinon en laligowu." Kaen jen nunuangi iwaa mirinon kenin. Naasonon waladeen uuta meleema Jiisaswaa gowokoya koloon laligon kouro. Kian.

Poolnon Jerusalem sitinon kouro.

¹⁷ Nononon Jerusalem keunin uumeleen alaurunana yononon nunuama aison jolonana jegi. ¹⁸ Jolonana jegi en waama Poolnon nonowo bisop Jeims iibombaajon moma kenin. Kenin uumeleen kanagesowaa jotamemeya yononon korebore iikanon kouma ragi.

¹⁹ Ragi Poolnon jolongia jen sunduya ano. Anutunon koipu koloon nemun koma nonono waba kantri yonoo batugianon kema liligon misin gawon menin hona kolooroti, iikawaa sunduya kaniawo motogon motomoton ii korebore injoro. ²⁰ Ii injoro moma Anutu mepeseegi eja geria monon kokaen jero, "Pool alanana, Juuda ejemba tausenja tausenja yononon Jiisas moma laarin uugia meleema kilen korebore toroqen Mooseswaa Kana qaa

* **21:8:** Apo 6.5; 8.5 * **21:8:** Aposol gawon meme bon 6 kanon eja 7 ii meweengon onongi nangonanjo gawon ano ewanjelis gawon ii mindirin megii. * **21:10:** Apo 11.28 † **21:11:** Waba kantri yonoo borogianon ambuya, ii Room gawman yonoojon jeja.

ii tororo otaawombaaajon kaparanj komakeju. ²¹ Kaen kaparanj komakejuto, goo bujuga ii kokaen lanj jegi mogi, 'Juuda ejemba deema waba kantri yonoo batugianonj kema laligojuti, giinonj liligonj ii kokaen kuma onoma laligojanj, jenkeju, "Ono mono Mooseswaa kana qaa gema qenj Anutuwaanonj aiwese ii mende menj merasisi selegia mende kotowu ano Juuda nanamemenj tosaanja ii mende otaawu."'

²² "Kaen jenkejutiwaajonj ama giinonj kajani, iyonononj ii moma iikanondeej horonj tuunj somata menj ajoroowuyaga. Kawaajonj nono majakaka moma mono nomaen aninj sokonaga? ²³ *Kawaajonj nonononj keteda koi qaa goojonj jewonjati, giinonj mono iikawaa so amba. Eja 4:yanonj iwoi ambombaa qaagia Anutuwaanonj jenj jojopanj qaanonj somongogi. ²⁴ Ii qaanonj somongogito, monembaajonj amamaanj mamboma batunananonj koi laligoju. Kawaajonj giinonj mono ii unuama yonowo koma konjoratinj aonj yonoojonj ama nandunj ana sokono saanonj wanj jugia motogi qaagia kotiiwaa. Giinonj kaen ama Mooseswaa Kana qaa tenj koma otaanj laligojani, koreboreyanonj goo kanaga ii tororo iima moma asariwuya. Ii moma asarinj goojonj qaa jegi mogiti, ii honja monj mende mokoloogi omaya kolooro komuwaa. ²⁵ *Goononj qaa komuwaato, waba kantri yonononj Jiisas moma laarinj uugia meleengiti, nonononj iyonoojonj qaa kokaenj somongonj tere oonj aninj keno, 'Oro busuya benj lopionj yonoo nandunj bunja qenj kanagianonj anjgi esunggianonj tururoti, ii mono mende newu. Kaanagadeenj sa me oro arogi qoosonja iikawaa busuya ii mende newu. Serowilinj mono mende ambu. Iwoi kanjanjawa 4 ii mono mesaonj gema qegi sokombaa.'"

²⁶ Jotamemeya yonononj kaen jegi Poolnonj eja 4 ii unuama enj waama yonowo koma konjoratinj aogi. Aogi jiwowonj jigononj uma eja motomotoonj yonoojonj nandunj ama siimolonj oogi koma konjoratinj kambangia tegowaati, iikawaa kambanj bujuya injjoro. Kianj.

Jiwowonj jigowaa totonj uutanonj Pool menj somongogi.

²⁷ Poolnonj ii injjoroto, weenj 7 ii tegomambaaajonj ano Juuda tosaanja Eisia prowinsnonga kagiti, iyonononj Pool jiwowonj jigononj uro iigi. Iima ejemba tuunj kuuya uugia kuunj onongji waaro Pool qelanjinj megii. ²⁸ Qelanjinj menj kokaenj qagi, "Israel ejemba, mono ilaanj nonombu! Eja koi kanonj balonja balonja laligonj gomanj so kuma onoma uugia kokaenj kuunj onomakeja: Ono kuuya mono Israel ejemba tuunj qotogonj menj bolinj nonombu. Ananaanonj Kana qaa mesaonj jiwowonj jigonananonj lanj uma jeulalanj ama laligowu. Kaenj kuma onoma laligoro ano kete Griik eja Anutuwaa aiweseya qaa ii kaanjadeenj wama jiwowonj jigononj uro miri kowoga koi kanonj mono totowinj kokojinjjanjawa koloowabo." ²⁹ *Ii kokaembaajonj qagi: Efesus eja Trofimus iinonj wala siti kananonj Poolwo keno iriima kokaenj romongogi: Poolnonj ii wano motoonj jiwowonj jigononj ubaobo.

³⁰ Kaenj qagi ejembanonj enkalolonj ama esunggiagadeenj luluuma kanj ajoroonj qemburunj somata menj guju megii siti kuuya sokono. Kaenj kolooro Pool qelanjinj somongonj jiwowonj jigononja horonj seleengenj kamaanj iikanondeenj jigowaa kiropo naguya kuuya ii uulanjawa koma somongogi. ³¹ Pool somongonj qewombaaajonj kaparanj konjgi bujuya seinj Room manjaqeqe tuumbaa kawali galenj wanja iwaa gejianonj qaa kokaenj kemero moro, "Jerusalem kuuya yonononj karenj ama manja qeju." ³² Kaenj moma iikanondeenj manjaqeqe eja tuunj tosia kawali galenggiawo unuama lugunj yonononj kemegi. Kemegi ii injiima Pool qegiti, ii mesaogi.

* 21:23: Janj 6.13-21 * 21:25: Apoj 15.29 * 21:29: Apoj 20.4

³³ Mesaogi kawali galen wanjon batugianon kema jen koto Pool men gbado (tape) woinon somongogi. Somongogi kokaen jen qisin onono, “Eja koi moroga?” ano “Nomaen ano qeju?” ³⁴ Qisin ononoto, ejemba tuunon gaa qaa morota morota meleema lansan qagi. Kaen lansan gama guju megitiwaajon ama kania tororo momambaajon amamaaro. Ii amamaan kawaajon jen koto Pool wama manjaqeqe eja yonoo aen kiropo uutanon kenji. ³⁵⁻³⁶ Wama kenji ejemba tuun somata yononon kanagianon onotaan kan kokaen qagi, “Mono qegi komuwa. Yamagen!” Kaen qagi manjaqeqe eja yonoo aen kiropo naguyanon keuro uulanjowo kema kan gujubaju somata megitiwaajon bimooro. Kawaajon manjaqeqe eja yononon Pool men anjon kenji. Kian.

Poolnon qaayaa kitia kanaij meleema jero.

³⁷ Anjon kan manjaqeqe eja yonoo kiripo uutanon ubombaajon anji Poolnon kawali galen wanja kokaen qisin muro, “Nii qaa mon saanon gijomanja me qaago?” Qisin muro moma kiko ama ijoro, “Oo, gii Griik qaa mojan me? ³⁸ Kawaajon gii Iijipt ejaga koloajan me qaago? Iijipt eja monon indiger tuarenjen eja tiwogiawo 4,000 ii enkalolon men onoma Room gawman tuarenjen ama manja karen kanaij unun unuama balon qararanjonkonjon kenji. Gii galen eja ii koloajan me qaago?”

³⁹ Kaen ijoro Poolnon jero, “Nii Juuda ejaga. Nii Silisia prowinswaa taon qata Tarsus mojan, mono iikanon koloan laligon koube. Kawaajon qisin gomanja: Gii saanon jena niinon ejemba tuun koi yonoojon qaa jewe mobu.”

⁴⁰ Kaen jero “Saanon jewa,” ijoro Poolnon donon nama ejemba onoojon boro kuno. Boro kuno guju mesaon qaagia bogoro nanji Hibruu qaanon qaa kokaen jero,

22

¹ Poolnon nama kokaen jero, “Eja alauruna, niinon qaa kitia jemanati, ii mono geja ama mobu.” ² Hibruu qaanon qaa jero moma qaagia kuuya bogodabororo nanji toroqen jero,

³ *Nii Juuda ejaga. Nii Silisia prowinswaa taon qata Tarsus kanon koloowe Jerusalem siti kokanon galen koma nongi laligon somariwe. Laligon somariin kouma boi qata Gamaliel iwaa qaa baatanon rabe iinon Juuda ambosakonurunana yononon Kana qaa ano nanamemen ii tororo kuma nono iikawaa momoya moma laligowe. Kete ononon korebore Anutuwaa qaa baatanon keuma kaparan koma iwaajon manja qen laligojuti, niinon mono iikawaa so koloan laligowe. ⁴ *Kaen laligon ejemba Pombaa kania otaan laligogiti, ii unun kondeema sisiwerowero ama onombe siimbobolo moma tosanon komugi. Niinon ejembaya ejembaya unuama gbadonon (tape) somongon kapuare mirinon onombe. ⁵ Jigo gawon galen wanja ano jotamemeya kuuya yononon ii saanon moju ano yononon kema qisin ononon ii saanon nanjon jewuyaga. Yononon Juuda eja geria Damaskas sitinon laligojuti, iyonoojon tere onon nongi men laligowe. Iikanon ejemba Pombaa kania otaan laligogiti, niinon ii kaanjadeen ‘Ironja meleema onombutiwaajon gbadonon onoma Jerusalem koi unuama kamanja,’ jen kananon kembe.”

Poolnon anjaa uumeleenjaa kania jero.

⁶ “Kananon kembeto, Damaskas siti dodowiwe kanon iwoi mon kokaen kolooro: Ween biwia kanon asamararan somata mon Siwenonga oobili

* **22:3:** Apo 5.34-39   * **22:4:** Apo 8.3; 26.9-11; 9.1-19; 26.12-18

kaanja asugin uulanawo kamaan turun nono. ⁷ Turun nono tama balonon kamaan ewe Siwenonja qaa mon kokaen kolooro mobe, ‘Sool Sool, gii mono naambaajon sisiwerowero qaganon ama nomakejan?’ ⁸ Ii moma meleembe, ‘Pon, gii moronon?’ Kaen meleembe nijoro, ‘Nii Nazaret eja Jiisas, sisiwerowero men nomakejani, nii mono ii.’ ⁹ Eja niwo kan nangiti, iyononon asamararan ii iigito, qaa nijoroti, qaa ii zoobooya mon mende mogi. ¹⁰ Kaen nijoro niinon qisin jewe, ‘Pon, nii mono nomaen amana?’ Jewe nijoro, ‘Gii mono keteda koi waama Damaskas sitinon kena Anutunon naa iwoiga ambaagiwaajon jewaati, ii mononon gijowaa.’ ¹¹ Asamararan iikanon jaana kuuro titou kuun nambe eja niwo kagiti, iyononon boronanon men nuangi Damaskas sitinon kenin.

¹² “Iikanon eja mon qata Ananias laligoro. Iinon Anutu goda qen Mooseswaanon Kana qaa tororo otaan laligoro. Kawaajon Juuda ejemba Damaskas laligogiti, iyononon kuuya godaya awaa qen mun laligogi. ¹³ Iinon noonon kan kosonanon nama kokaen nijoro, ‘Sool alana, jaaga mono mombo toowa.’ Kaen nijoro aua kamban iikanondeen jaana tooro uun iibe. ¹⁴ Iibe Ananiasnon nijoro, ‘Giinon nanamemen dindina solanqa Toyaga iina qaa jetanon gijoro aro kononon mona. Ananaa ambosakonana yonoonon Anutu iinon gii mweengon gono iwaa uusiina moma kotowa. ¹⁵ Gii naa iwoi iima mojan, mono ii nanjon jej iwaa jotamemeya koloon balonja balonja ejemba jaagianon dangunu kaanja nama laligowa. ¹⁶ Kawaajon gii naambaajon ezelobezelo ama mambonjan? Mono waama iwaa qata qama qama koolin jena oomulu men gonin singisonogoga songbano solanjanowa.’ Ananiasnon kaen nijoro.”

Misin gawon waba kantri yonowo memambaajon noonon.

¹⁷ “Damaskas siti mesajon Jerusalem sitinon eleema jiwowon jigonon gama kooliwe Pombaa umbeumbenjonon turun nono nama jaameleen unja mon iibe. ¹⁸ Unja iikanon Jiisas iibe noonon kan kokaen nijoro, ‘Gii kantri kokanon noo kaniana ano Bunja qaana ii pondan mende jej laligowa. Ii nanjon jena telambelan ama gama qewuya. Kawaajon Jerusalem siti koi mono uulanawo mesajon kema.’

¹⁹ “Kaen nijoro jewe, ‘Pon, yononon noo kanana moju. Niinon wala liligon ejemba gii moma laarin gonigiti, ii qamakooli miria miria kanon uma mokoloon onoma somonjon ooli waayawonon onootin tosaanja kapuare mirinon onjooma laligowe. ²⁰ *Goonon gawon ilailaa eja Stiwenon kaniaga nanjon jero qegi saya kamaaro niinon kamban kanon kaanagadeen kosogianon nama wambelan malekugia galen koma nambe qegi komuro.’ ²¹ Kaen jewe Ponjon nijoro, ‘Niinon wasin gonjena gii mono koriganon waba kantri ejemba yonoonon kema.’ Kian.”

Room gawmambaa manjaqeqe eja yononon Pool galen konji.

²² Poolnon qaa kitia jeroti, ii ejemba tuun yononon geja ama mogito, (Ponjon waba kantri ejemba yonoonon kemambaajon jeroti,) qaa ii moma iikanondeen kotigagadeen silama qagi, “Yamagen! Eja kaanja ii mono qegi komuwa. Ii balonon nonowo laligowaatiwaa so qaago.” ²³ Kaen silama gama opo keren qetegon gilinj (kanagianon rimbombonon riinj) sonjon orasin kanakeewan lansanj giligi. ²⁴ Kaen anggi Room yonoo kawali galen wanjon jej kotooro manjaqeqe eja yononon Pool wama kema manjaqeqe eja yonoo aen kiropo uutanon anggi. Kiropo uutanon anggi Juuda yononon ii naambaajon ama guju men qajuti, iikawaa kania momambaajon kokaen

* 22:20: Apo 7:58

jen koto, “Ono mono Pool men ooli waayawonon qen qisin mugi kania asuganon jero mobona.”²⁵ Kaen jen koto, Pool men somonon ooli waayawonon qewombaajon angi Room kawali galen monon kosianon nano Poolnon kokaen ijoro, “Room mindimindiri gawman yononon sopa somonon nonji borogianon laligojen. Niinon iikawaa (jenkoto) paaspoot men laligojen. Kawajaon ono noo qaana mende moma gosin lan jen tegon een ooli waayawonon nuwuti, ii mono Room jenkoto toya yonoo jaagianon sokombaa me qaago?”

²⁶ Poolnon kaen ijoro kawali galenon moma iikanondeen kawali galen waja iwaanon kema buju qaa kokaen ijoro, “Eja iikanon Room gawmambaa (jenkoto) paaspoot men laligoja. Kawajaon gii mono nomaen ambaga?”

²⁷ Kaen ijoro kawali galen wajanon Poolwaanon kema qisin muro, “Gii onanon Room gawmambaa (jenkoto) paaspoot men laligojan me qaago? Ii jena moman.” Qisin muro Poolnon meleeno, “Onanon, niinon ii men laligojen.”

²⁸ Kaen meleeno ijoro, “Nii monen somata gilin Room mindimindiri gawmambaa (jenkoto) paaspoot sewana mewe nonji laligojen.” Ijoro Poolnon jero, “Ii awaato, noo mannanon Room gawmambaanon paaspoot men laligoro niinon iwa meria koloon iikanon qa ii men laligojen.”

²⁹ Kaen jero eja qisin mubombaajon angiti, iyononon iikanondeen mesaon eleema kenji. Poolnon “Nii Room gawmambaa paaspoot men laligojen,” jero kawali galen wajanon ii moma Room ejaga gbadoon murotiwajaan ama awawalin sombuya moro.* Kian.

Poolnon jigo kaunsol tuun yonoo jaagianon nano.

³⁰ Goman ano kawali galen wajanon waama Juuda yononon naambaajon Pool gaanon ama mun jegiti, iikawaa kania tororo momambaajon moma jigo gawon galen waja ano jigo kaunsol tuun kuuya yononon ajoroowutiwajaan jen koton onono. Kaen ajoroogi jero Poolwaa gbadoya (tape) isangi wama kamaan yonoo jaasewanganon ano nano. Kian.

23

¹ Poolnon nama jigo kaunsol tuun ii unj injiima kokaen jero, “Alauruna, niinon nanamemena kuuya ii Anutuwa jaasewananon ama men laligowe iinon iima ‘Sokonja,’ jero uunaa gejananon moma qeangon kouma laligon kete koi nanjen.”² Poolnon kaen jeroto, jigo gawon galen waja qata Ananaia iinon kosianon nangiti, ii jen koton onono urunja qetaaligi.

³ *Qetaaligi Poolnon ijoro, “Anutunon mono gii qetaalin gomba. Giinon miri sopa taanja kaanja koloojan. Selia mundanon oogi taanja koloojato, uuta jewon men injanja kolooja. Giinon Mooseswaa Kana qaa men kanon gosin noma qaana jen tegomambaajon rajanto, kilen geengo Mooseswaa Kana qaa iikayadeen qen jen koton onona nuju. Ii mende sokonja.”

⁴ Poolnon kaen ijoro kosianon nangiti, iyononon ijogi, “Gii Anutuwaanon jigo gawon galen waja mepaqepae men gamu qen mujan me?”

⁵ *Kaen ijogi jero, “Oo alauruna, iinon jigo gawon galen waja kolooji, ii mende moma jejen. Buja Terewaa qaa mon kokaen eja, ‘Gii mono kanageso tuungaa eja ponja mende qasuaawa.’”

* **22:29:** Mon Room gawmambaa paaspoot men laligoroti, ii kasanon gbadoon mububutiwajaan songo ero. Monon songo ii waleenoti een, ii mono qaa jakeyanon oomakegi. Kawajaon sombuya moro. * **23:3:** Mat 23.27-28 * **23:5:** Eks 22.28

6 *Kaen jeroto, jigo kaunsol tuun yonoononga tosonian Farisii (Jigo gawombaa kaparankonkon) paati qokotaagi tosonian Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) paati ejaga laligogi. Poolnon ii moma kawaajon jigo kaunsol tuun yonoo jaagianon qaa kokaen gama jero, “Alauruna, niinon Farisii ejaga koloijen. Mannanon kaanagadeen Farisii paati ejaga. Koomuya yononon gbilin waabuyati, niinon iikaen koloowaatiwaajon mamboma jejeromonromon ama laligojen. Kaen laligojenywaajon ama qaa jakeyanon noongi gosin noma jeju.”

7 Kaen jero iikanondeen Farisii ano Sadusii paati yonoo batugianon angowowo kolooro jigo kaunsol tuun yononon juma tuun woi koloogi.

8 *Sadusii (Jigo gawombaa kaparankonkon) yononon kokaen jenkegi, “Ejemba koomuya yononon mende gbilin waabuya. Siwe gajoba mende laligoju. Omejiilan ano unu ii mende laligoju.” Kaen jegito, Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) paati yononon qaa karoon iikanon qokotaan iikawaa so moma laarin namakegi. 9 Tuun woi kaen koloon qagi guju somata kolooro Kana qaawaa boi tosonian Farisii tuun yonoo batugianonga waama geriawo tereingon kokaen jegi, “Nono eja kokawaa qinjita mon mende mokolojon. Siwe gajoba me unu monon qaa koton kondoon iwaa uutanon ano jenaga, ii mono nomaen sokoma ononaga?”

10 Kaen jegi angowowo iikanon mombo gere toon somariiro. Somariiro aworanon Pool leele horogi kema karo mosoma tagogi. Tani kaen kolooro. Kaen kolooro kawali galej wananon iikawaa toroko moma manjaqege tuun mon jen koton onono kemej Pool batugianonga horon wama manjaqege eja yonoo aen kiropo uutanon angj.

11 Anjito, gomantiina kanon gaon ero Ponon Poolwaa koorononon nama kokaen ijoro, “Mono qaqabunabunagawo koloon satii laligowa. Noo kanana Jerusalem kokanon nanjon jen laligonati, iikawaa so mono Room sitinon kaanagadeen kema ii nanjon jen asarin laligowa.” Kian.

Pool qewombaaajon angonan megj.

12 Ponon kaen ijoroto, goman ano kanon Juuda eja tosonian olon ajoroon Pool komuwaatiwaa angonan megj. Yononon arej ii anji ano ii jojopan qaanon somonjon kotiin kokaen jegi, “Nono Pool komuwaatiwaaajon mamboma kamban biiwia kokanon nene singi laligowonja. Singi laligon qenin komuro iikawaa gematanon saanon nene me apu mon mombo newonja.”

13 Eja 40 ano jango ii uugugiti, iyononon mindirin jojopan qaa ii somonjon kotiin jegi.

14 Ii jengo jotamemeya ano jigo gawon galej yononon kema kokaen jegi, “Nono Pool komuwaatiwaaajon mamboma kamban biiwia koi kanon nene singi laligowonja. Poolnon mende komuwaati een, ejembanon mono ononon qasuaan nonongi sokombaa. Kawaajon nono mono ajoroon jojopan qaa kokaen somonjon kotiin laligojon: Pool qenin komuro iikawaa gematanon saanon nene me apu mon mombo nen laligowonja. 15 Kawaajon ama ono mono keteda koi jigo kaunsol tuun yonowo motoon mindirin kawali galej wananon kema qaa kokaen jen qisiwu, ‘Nono Poolwaanon qaa kania mombo qisinin jero hona mobombaaajon mojon.’ Tani kaen kolooro qisigi saanon Pool wama ononon kamaawaa. Kamaanagato, kananon kan ononon koumambaaajon ambaati, iikanon mono ii qenin komuwaatiwaaajon jojorin laligowonja.”

16 Kaen jegito, qenin komuwaatiwaa angonan anjitiwaa bujuya ii Poolwaa beetaa gejianon kemero moro. Ii moma manjaqege eja yonoo aen

* 23:6: Apo 26.5; Fil 3.5 * 23:8: Mat 22.23; Maak 12.18; Luuk 20.27

kiropo uutanon kema Pool raroti, iikanon uma ijoro. ¹⁷ Jero moma kawali galen mon qaro karo kokaen ijoro, “Eja gbaworo koi kanon qaa mon men kajiwaajon giinon ii saanon wama kawali galen wanjaanon kena qaa ii ijowaa.” ¹⁸ Kaen ijoro ii wama kawali galen wanjaanon keni jero, “Kasa eja Poolnon noono iwaanon kembe eja gbaworo koi wama goonon kawaatiwaajon qisin nonja. Iinon goojon qaa mon men kaja.”

¹⁹ Kaen jen keno galen wanjanon borianon men wama goraayanon kema qisin muro, “Gii naa qaaga men kajan?”

²⁰ Qisin muro ijoro, “Juuda jotamemeya yononon qaa mon qisin gombombaajon somongon goonon kan kokaen jewuya: Nono Poolwaa qaa kania tororo mende moma komujon. Kawaajon gii saanon Pool woran wana jigo kaunsol tuun yonoonon kamaaro mombo qisin muna jero kaniyaa hona mobona. Yononon kaen koloowaatiwaajon moju. ²¹ Kaen kan jewuyato, giinon qaa iikawaajon mende wambelaawa. Juuda kanageso yonoo batugianonga eja 40 ano jango ii uugugiti, iyononon mindirin Poolwaaajon kokaen jen ii jopopan qaanon somongon kotiigi, ‘Nono Pool komuwaatiwaajon mamboma kamban biwvia koi kanon nene singi laligowona. Singi laligon qenin komuro iikawaa gematanon saanon nene me apu mon mombo newona.’ Kaen jen giinon wambelaawagatiwaajon mamboma jojorin embonju.”

²² Kaen jero eja gbaworo ii wasin kokaen ijoro, “Buju koi jena mojeni, ii mono mon mende jena moba.” Kian.

Pool wangi Sisaria taanon keno.

²³ Kawali galen wanjanon ii moma kawali galenwoita oroono kari kokaen irijoro mori, “Oro mono tiwo eja 200, hoos manjaqeqe eja 70 ano wasa manjaqeqe eja 200 ii jen koton ononi kete gomantiinga 9 kilok kanon Sisaria kembutiwaajon jojoriwu. ²⁴ Kaanagadeen hoos tosaanja meweengon meagon onoma Pool mombaa qaganon ama kalan kongi gomantiinga kokanon gawana Fiilikswaanon kamba.” ²⁵ Kaen irijoro mori gawanawaa-jon tere mon kokaen ooro,

²⁶ “Oo Uuta sorona gawana Fiiliks! Kloodius Lisias, niinon jolongga jejen.

²⁷ “Juuda yononon eja koi men somongon qegi komuwaatiwaajon angi. Kaen angito, Room mindimindiri gawmambaa (jenkooto) paaspoot men laligoni, niinon ii moma iikanondeen manjaqeqe tuun yonowo kouma sopa somongon muj metogon wanja somangowe.

²⁸ Naa qaawaaajon qaa jakeyanon anjuti, niinon iikawaa kania momambaajon moma wama Juuda yonoo jigo kaunsol tuun yonoo jaagianon oombe.

²⁹ Oombe qaa jakeyanon uma iyangiaa Kana qaawaa kesaawaran qaaya qaaya kawaajon angowowo ano tuarenjen ama jen mug mokoloowe. Iikaan mokolooweto, iwoi bologa komuwaatiwaa so me kapuare mirinon anin rabaatiwaa so ii mende kolooro. Yononon qaa kaanaga mon mende jegi mobe.

³⁰ Ii mende mobeto, monjon iwaa buju qaaya ii kokaen nijoro mobe: Tosianon ‘Eja ii qenin komuwaa,’ jen angonan angita eja. Buju qaa ii moma keteda koi kanonga wasiwe goonon kaja. Qaa jakeyanon ama mubombaajon mojuti, niinon ii kaanagadeen jen koton onombe goo jaasewanganon kouma qaagia kuuya asuganon jen mokoloogi moba.”

³¹ Tere kaen ooro manjaqeqe eja jen koton onongiti, iyononon qaa ii otaan Pool men wama pangamanon goman qata Antipatris kanon kenji. ³² Kema

gomaŋ ano manjaqeqe eja hoosgiawo yoŋonoŋ Pool wama kana toroqen kengito, tiwo eja yoŋonoŋ iyangio eleema manjaqeqe eja yoŋoo aen kiropo uutanonŋ kagi. ³³ Manjaqeqe eja hoosgiawo yoŋonoŋ Sisaria taononŋ keuma tere ii gawana muŋ Pool kaanagadeen iwaa jaanonŋ oonŋgi. ³⁴ Oonŋgi tere weenŋonŋ “Pool ii naa prowinswaajonŋ?” jenŋ qisiiŋ onono. Qisiiŋ onono “Silisia prowins ejaga,” kaenŋ ijogi. ³⁵ Kaenŋ jegi moma ijoro, “Qaa jakeyanonŋ ama gombombaaŋonŋ mojuŋti, iyonononŋ kaanagadeen kougii iikanonŋ saanonŋ qisiiŋ gomaŋa.” Kaenŋ ijonŋ jenŋ kotoŋ Pool wama kinŋ Herodwaa jinŋkaronŋ miriwaa kiropo uutanonŋ ama jaagalenŋ menŋ mugi. Kianŋ.

24

Pool qaanonŋ anŋi gawana Fiilikswaa jaanonŋ nano.

¹ Gawonŋ memeya 5 tegoro jigo gawonŋ galenŋ waŋa qata Ananaias iinonŋ jotamemeya tosaana ano Kana qaawaa momo eja (looya) qata Tertulus yoŋowo aifonŋonŋ Sisaria taononŋ kemenŋ gawana Fiilikswaa jaanonŋ uma Pool qaa jakeyanonŋ ambombaa qaaya jegi moro.

² Ii moma Pool koma hororo kouro Kana qaawaa momo eja Tertulusnonŋ kanainŋ Poolwaa selianonŋ qaa kuunŋ gawanawaa jaasewanonŋonŋ qaa kokaenŋ jero, “Oo Fiiliks, giinonŋ galenŋ koma nonoma laligonati, nono kambaŋ iikanonŋ luae somata moma gumbonjonŋonŋ laliginonŋ. Giinonŋ awaagadeenŋ kalanŋ koma jenŋ kotonŋ nonona laaligo raranana leele meagogi kantri koi kanonŋ utegonŋ waaro qeangojonŋ. ³ Oo somatanana Fiiliks, nono ii gomaŋ so awaagadeenŋ moma kotonŋ goojonŋ aisoŋ kilikaluya monŋ mende moma danŋisenŋ jenŋ gonjonŋ. ⁴ Danŋisenŋ jenŋ gonjonto, niinonŋ qaa koriga jewe mojoga tiwabotiwaajonŋ kokaenŋ qisiiŋ gonjenŋ: Nono qaa menŋ kaniiŋ toroga jemaŋati, ii mono awutambaŋ koma nonoma geja ama moba.

⁵ “Nono eja kokawaa kania ii kokaenŋ iima mokolooniŋ: Iinonŋ kikekakasililiŋ eja torokoyawo kolooja. Iinonŋ balona balona liligonŋ Juuda ejemba uugia osonŋ kuunŋ onono kareŋa kareŋa gomaŋ so kolooro gujubaju qama amakeju. Tosianonŋ toropere menŋ Nazaret eja mombaa qatanonŋ paati anjuŋti, iinonŋ mono iyonoo somatagia kolooja. ⁶ Iinonŋ jiwowonŋ jigo ii kaanagadeenŋ kaparaŋ koma menŋ totowiŋ menŋ kamaanŋ amambaaŋonŋ ano. Kawaajonŋ nono ii menŋ somonjonŋonŋ. Nono qaaya gosiiŋ ananaanonŋ Kana qaa otaanŋ jenŋ tegowembaajonŋ moniŋ. ⁷ (Ii moninto, kawali galenŋ waŋa Lisias iinonŋ manjaqeqe eja yoŋowo kanŋ ku-usunŋ somata kanonŋ geriawo boronananonŋga metogonŋ waŋgi. ⁸ Wama qaa selianonŋ kuunŋ jenŋ mujuti, ii goo jaasewanonŋonŋ koubutiwaajonŋ jenŋ kotonŋ nonono.) Gii geenŋgo qisiiŋ muna kania ninisaama jewa. Ii jero qaa menŋ kajonŋi, iikawaa hona kuuya saanonŋ asugiro moba.” ⁹ Kaenŋ jero Juuda ejemba yoŋonoŋ kaanagadeenŋ “Qaa kuuya ii onanonŋ,” jenŋ wambelaŋ ii nanŋonŋ toroqen selianonŋ kuunŋ jenŋ mugi. Kianŋ.

Poolonŋ qaa kitia meleeno Fiiliksonŋ moro.

¹⁰ Pool jenŋ mugi gawananonŋ qaa jewaatiwaajonŋ borujuulanŋ kuuro kokaenŋ meleema jero, “Giinonŋ gbani mamaga ejemba tuunŋ koi kawaa jenteego toya koloonŋ laligona mojenŋ. Kawaajonŋ niinonŋ qaanaa kitia ii goo jaaganonŋ awasankaka jemaŋa. ¹¹ Niinonŋ indigenŋ Anutu waeya menŋ mepeseemambaajonŋ Jerusalem sitinonŋ ube. Ii weenŋ 12 iikayadeenŋ tegoro kete koi nanjenŋ. Geenŋgo qisiiŋ ononagati eenŋ, ii saanonŋ nanŋonŋ jewuya. ¹² Niinonŋ jiwowonŋ jigononŋ me qamakooli miri monŋenŋ uma eja me emba mombo niinonŋgiinonŋ qaa jenŋ jenonŋkooli ambe iikaana mende mokoloonŋ nonŋgi. Siti uutanonŋ kana

me somberj moŋonj ejemba uugia kuuwe orogonj liligonj nonjiti, iikaanja mende niigi.

¹³ “Kaen mende niima keteda koi qaa selenanonj kuuj jey nonjuti, yoŋononj iikawaa honja qendeema gombombaajon amamaaju. Qaa omaya jeju. ¹⁴ Ii amamaajuto, qaa moŋ ii onanonj jokolonj gomaŋa: Yoŋononj Nazaret paati qata qajuti, niinonj mono iikawaa kana otaanj laligonj ananaa ambosakonjurunana yoŋoononj bej Anutu ii waeya meŋ mepeseŋkejen ano Mooseswaanonj Kana qaa ano gejatootoo yoŋoononj Buju Tere iikanonj qaa oogita eji, ii kuuya moma laarinj kotiijen. ¹⁵ Anutunonj ejemba dindiŋa ano doogoya ii korebore meŋ gbilinj onjo koomunonja waabuti, Juuda eja koi yoŋononj iikawaajon mambonju. Niinonj yoŋowo toroqen ororonj nama kaen koloowaatiwaajon jejeromonjromonj ama mamboma laligojen. ¹⁶ Kaen laligonj Anutu ano ejemba jaagianonj dindiŋa nambe Anutunonj qaana nanjonj jero uunaa gejianonj momakejen. Jeneŋna mende oroja. Mono soraaya koloonj laligomambaajon kamban so kaparanj koma kotiin laligonkejen.

¹⁷* “Niinonj moŋgenj laligowe gbani tosaanja tegoro eleema gomaŋ tosaanja yoŋoononja kalen meŋ indigenj kawe. Kaen kanj ‘Ii neenaa kanagesourunana wanaya yoŋoojonj mendeema onomaŋa,’ jey Anutuwaawaa siimolonj oonj nandun ama mumambaajon Jerusalem ube. ¹⁸ Kanonj uma koma konjoratinj aonj solanj laligonj jiwowonj jigononj ube. Iwoi ii oonj Anutu mube mokolonj nonji. Mokolonj nonjiti, iikanonj ejemba tosanonj mende kanj liligonj orogonj noma guju megi. ¹⁹ Juuda ejemba tosanonj Eisia prowinsnonja kanj jigononj uma niigiti, iyoŋononj mono keteda koi goo jaaganonj koi kanonj kouma nama qaa moŋ ej ononagati, ii asuganonj selenanonj kuuj jey nonji sokonaga.

²⁰ “Me jigo kaunsol tuunj yoŋoo jaagianonj nama qaa jeweti, kamban iikanonj naa Kana qaaga uugunj qinji ambeta qaa jakeyanonj noombombaa qaaya mokoloogi? Eja koi rajuti, iyoŋononj mono ii jegi sokombaa. ²¹* Niinonj yoŋoo batugianonj nama qaa motoongo jey qaa tokoronkota qabe bimooro. Koposo moŋ kaen ambe me qaago? Ii nomaen gosigita eja? Qaa kokaen qama jewe, ‘Koomuya yoŋononj gbilinj waabuyati, niinonj iikaya moma laarijenjwaajonj ama qaa jakeyanonj noonji kete qaana gosin jey tegonj nombombaajonj anju.’ ” Kianj.

Poolwaa qaaya mende jey tegonj kapuare mirinonj oonji.

²² Poolnonj kaen jero gawana Fiiliksnonj Jiisaswaa kania otaanj laligojuti, iikawaa kania saanonj moma sororogonj Poolwaa qaaya batuyanonj kotonj kokaen jero, “Kawali galen waŋa Lisiasnonj kouro kamban iikanonj Poolwaa qaa ii jey tegomaŋa.” ²³ Kaen jey kawali galen jey kotoro Pool mende somonjonj eenj jaagalen mero kasa mirinonj raro. Tinitosaurutanonj Pool kalanj koma iwoi amamaaroti, ii meŋ mubutiwaajonj mende qotogonj onono.

Poolnonj qaaya jero Fiiliks ano Drusila mori.

²⁴ Weenj tosaanja tegoro Fiiliksnonj embia qata Drusila, Juuda emba somata ii wama kari Poolwaajonj qaa ano karo qaayaajonj geja ano Kraist Jiisas moma laarinj mubombaa kania jey asariro moro. ²⁵ Ii moroto, Anutuwaawaa qaa tosia toroqen aminj mogi bimooro. Poolnonj Anutuwaawaa jaanonj solanjaniwombaa kania jey asarinj ananaa nanamemenana galenj koma aowombaaajonj jero ano Anutunonj kamban moŋ ano iikanonj gosinj nonoma qaana jey tegowaati, qaa karonj iikanonj uuta kuuro. Poolnonj

* 24:17: Apo 21.17-28 * 24:21: Apo 23.6

qaa iikaan jero aarun lalananiŋ bo qosoma jero, “Yamagen! Mono ii mesaowa. Keteda koi saanon mesaon kena kamban mon mobe sokombaati, iikanon saanon mombo koma horon gombe kawa.” ²⁶ Kaen jen kilen toroqen Poolnon aŋa wantaaya moneŋ mubaatiwaa romonqoro. Kaen mamboma jejeromonqromon ama indin mamaga koma horon muro karo qaa qaa jen rari.

²⁷ Poolnon kapuare mirinon raro gbani woi tegoro. Ii tegoro eja qata Porsius Festus iinon Fiilikswaa mundaŋaga gawana koloomambaajon ano. Kaen ano Fiiliksnon Juuda ejembanon nisosoroowutiwaaajon moma Pool mende isano kapuare mirinon toroqen raro. Kian.

25

Poolnon gawana Festuswaa jaanon qaa kitia jero.

¹ Festusnon gawana koloon prowins uutanon keuma raro ween karon tegoro Sisaria taon mesaon Jerusalem sitinon uro. ² Uro jigo gawon galen wana ano Juuda jotamemeya yononon jaasewananon kouma Pool qaa jakeyanon ambombaajon jen aron qen nangi. ³ Aron qen nama kokaen jen welenŋi, “Oo gawana, giinon saanon nononon monin sokombaatiwaaajon jen tegona qaa aŋi Pool wama Jerusalem sitinon koi kawu.” Yononon wala qaa kokaen somonqon jegi, “Poolnon kananon karo iikanon mono qenin komuwaa.” Kaen jen jojorin embongitiwaaajon ama kan kaen welenŋi. ⁴ Kaen welenŋito, Festusnon kokaen meleema onono, “Pool ii Sisaria taombaa kasa mirinon raro galen komakeju. Nii neeno kamban mende koriro iikanon eleema kemambaajon mojen.” ⁵ Kaen jen toroqoro, “Kawaajon eja iikanon qinjita mon anagati een, saanon onoo jotamemeurugia tosanon niwo Sisaria kemen kanon qaa selianon kuun jen mug momaŋa.”

⁶ Kaen jen ween 8 me 10 kawaa so Jerusalem sitinon yonowo laligoro tegoro eleema Sisaria taanon kemero. Kemen en waama iikanondeen qaa jenteegowaa dun rarayanon rama jen kotooro Pool wama kagi jaayanon kouma nano. ⁷ Poolnon kouma nano Juuda jotamemeya Jerusalem sitinonga kagiti, iyononon liligon mun nama kazi qaganon qaa bologa mamaga selianon kuun jegi. Ii jegito, qaagiaa hona ii qendeembombaajon amamaagi. ⁸ Kazi qaa een jen nangito, Poolnon ii qewagon kokaen jero, “Niinon iwoi bologa mon mende ambe. Juuda nonoonon Kana qaa mende qotogowe. Jiwowon jigo mende men totowiwe ano Room Siisakimbaanon qaawaajon tuarenjen mende ambe.”

⁹ Kaen jero Festusnon Juuda yononon iyanaaajon mogi ubaatiwaaajon moma Pool kokaen qisin muro, “Selenon kuukuu qaa koi jejuti, gi saanon iikawaa kitia ii Jerusalem uma kanon noo jaasewananon nama jewaga me qaago?”

¹⁰ Qisin muroto, Poolnon jero, “Room Siisakinon jen kotooro qaa jake koi kuugita koi nambe gosin noma qaana jen tegona sokombaa. Nii Juuda ejemba bologa mon mende ama onombe. Ii geenŋo saanon moma yagojan. Mono naambaajon mombo yonoonon kembenaga? ¹¹ Bologa mon mende ambeto, Kana qaa mon uugun iwoi mon ama bolin kawaajon koomuwaa bunŋa koloowenagati een, ‘Niinon komumambo,’ jen mende olon koma kemaŋa. Ii qaagoto, yononon kazi qaa een toontoon jen qaagiaa kania qendeembombaajon amamaajuti een, qaa omayaajon ama monon nuama yonoo boronon amambaajon amamaawaa. Room Siisakinon mono qaana mindinon jen tegoro dingowaa. Kawaajon niinon mono iwaa jaanon kemambaajon kotiin qisijen.”

12 Kaen jero Festusnoŋ jawinjuruta yoŋowo qambaŋmambaŋ qaa mongama gosin kokaen meleema muro, “Gii Siisakimbaanoŋ kemambaajoŋ moma qisijani, iikawaaajoŋ mono saanoŋ Room kema iwaa jaanoŋ namba.” Kianj.

Poolnoŋ kinj Agripawaa jaanoŋ nano.

13 Ween tosaana tegoro kinj Agripa ano naaŋa Bernaisi yoronoŋ Festus iima godagara qendeembaotiwaajoŋ Sisaria taonoŋ kari. 14 Kanj kanon ween mamaga laligori Festusnoŋ Poolwaanon qaa ii kinj pombo aminj moma kokaen jero, “Fiiliksnoŋ eja moŋ mende isano kapuare mirinoŋ kokanoŋ rama laligoja. 15 Niinoŋ Jerusalem kembe Juuda yoŋoo jigo gawoŋ galengia waŋa ano jotamemeurugianoŋ noononj kouma kokaen qisij nongji, ‘Nono eja iikawaa qaa meŋ kanij giinoŋ mono saanoŋ iwaa kania gosin qaaya jen tegowa.’

16 “Kaen qisij nongito, niinoŋ kokaen injjowe mogi, ‘Room gawman nonoononj kana ii kokaen: Mombaa selianoŋ qaa bologa kuun jejuti, nono ejemba mombaa qaa ii lanj mende jen tegonkejoŋ. Wala horonj qaa jakeyanonj anij kaziurutanonj kagi leelee ororonj aron qeŋ nanŋi qaa selianoŋ kuun jen mugi kitia saanoŋ jewaa. Qaa kitia jero ii gosin hoŋa kolooro iikawaa so saanoŋ qaaya jen tegonkejoŋ.’ 17 Yoŋonoŋ koi kanj ajuroogi niinoŋ kambaŋ mende koriro en waama iikanondeen jenteegowaa doroŋ rayanoŋ rama jen kotowe eja ii wama kagi noo jaananonj kouro.

18 “Kouroto, qaa meŋ kagiti, iyoŋonoŋ liligon munj aron qeŋ nama qaa selianoŋ kuun jen mugi. Kaen anŋi iwoi bologa totoonj moŋ anagati, kaen jewuyatiwaajoŋ mambombeto, qaa iikaana moŋ mende jegi mobe. 19 Ii mende jegi mobeto, kitanonj eja ii qetama iyanggiaa momalaarigaa qaa batuya tosaana ano eja moŋ qata Jiisas iwaajoŋ anŋowowo megi. ‘Jiisasonj komuro,’ jegito, Poolnoŋ ‘Gbilinj laligoja,’ jen kaparaŋ koma kotiro. 20 Kaen jen kazi anŋi niinoŋ ‘Qaa kaana ii nomaen gosiwenaga?’ jen kana mongama uuwoi mobe. Ii moma nama kokaen qisij mube, ‘Selenonj kuukuu qaa jejuti, gii saanoŋ iikawaa kitia ii Jerusalem uma kanon jenaga me qaago?’ 21 Qisij mubeto, Poolnoŋ Uutananaa jaanoŋ kemambaajoŋ kaparaŋ koma kokaen qisiro, ‘Mono jena galen koma nongji Siisakimbaanoŋ kembe qaana mindingoro dingowaa.’ Kaen qisiro eja waagiawo jen kotonj onombe galen konŋi raja. Era wasinj mube Siisa-kimbaa jaasewanonj kembaa.”

22 Festusnoŋ kaen jero Agripanoŋ ijoro, “Niida moŋ eja iikanonj qaaya jero momambaa siina mojen.” Ijoro kokaen meleeno, “Worango saanoŋ qaaya mobaga.”

23 Kaen meleeno en waagi kantriwaa jawinj, kawali galen somata ano jotamemeya uuta yoŋonoŋ kanj Agripa ano Bernaisi yoroŋonj jura soronj arogaranoŋ mouma korisoro rii qama koma horonj oronŋi qaawaa jake miri uuta iikawaa uutanonj keugi. Festusnoŋ jen kotoŋ Pool wanŋi iikanonj kouro. 24 Poolnoŋ kouro Festusnoŋ waama nama kokaen jero, “Kinj Agripa ano eja somata kuuya nonowo koi rajuti, onj mono eja koi iibu. Juuda ejemba tuun kuuya yoŋonoŋ iwaajoŋ ama noo uuna kuugi. Sisaria taonj kokanoŋ ano Jerusalem sitinoŋ onanonj qaanoŋ kuunj nomo qa gigilaan kokaen jen laligogi, ‘Eja koi kanonj mono balonj laligowaatiwaa so qaago. Mono yamagen!’

25 “Kaen qama laligogito, niinoŋ gosiwe iwoi moŋ koomuwaa bunj koloowaatiwaa so ii mende ano. Niinoŋ kania kaen mokolonj iibeto, anj Room Uutananaa jaanoŋ keno qaaya mindingoro dingowaatiwaajoŋ kaparaŋ koma qisiro. Kawaaajoŋ qaa somonŋonj wasiwe Room kembaa.

26 Room sitinoŋ kambaato, iwaanonj qaa ii nomaen onj Room eja Poŋnaajoŋ

ambe kenaga? Iwaajon qaa lan jejuto, qaa kaniawo mon ii tororo mende moma asarijen. Kawaajon jewe wama kan kin Agripa goo jaaganon ano onjo tosaanja kin pombaa gematanon koi rajuti, onjo jaasewanjianon angjanja. Onjo saanon borojan men qaaya gosigi honja kolooro mono ii moma saanon terenon oowenaga. ²⁷ Eja mon kasanon somonjon qaa jakeyanon oombombaa qaaya nomaen jejuti, ii asuganon jewombaaon amamaan kilen eenj wasiwombo. Sili ii noo momonon gejojomban tani kaanja kolooja.” Kian.

26

Poolnon qaayaa kitia kin Agripawaa jaanon jero.

¹ Kaen ragi kin Agripanon Pool ijoro, “Gii saanon geengaa qaa kitia jena moman.” Kaen ijoro Poolnon nama boro koton mun iyanjaa qaaya nanjon kokaen kanain jero,

² “Oo kin Agripa, Juuda jotamemeya yononon qaa selenanon kuun jen nonjuti, niinon qaa kuuya iikawaa kitia ii kete saanon goo jaaganon asuganon jemambaaon simbawonawo mojen. ³ Giinon Juuda nonoonon nanamemen ano angowowo qaanana kuuya ii tororo moma yagojan. Kawaajon niinon onjanon simbawonawo mojen. Kaen kolooro qisij gonjen: Qaa jemanati, ii saanon moma mokosingon geja amba.

⁴ “Niinon Juuda ejemba tuun uutanon koloon kakanaiyanonga kanain neenaa kantri koi ano sitinana Jerusalem kanon laligon koube. Kawaajon Juuda ejemba kuuya yononon laaligona gbaworonanonga nomaen kouma laligoweti, ii saanon moma kotoju. ⁵ *Yononon kaniana kamban koriga moma kotoju. Siingia ero ii saanon kokaen nanjon jewuyaga: Ananaa jigo gawon uutanon Farisii paati nononon asa yononon jigo momo ii tororo toontoon otaan laligonkejon. Niinon wala yonoo tuun paatinon keuma Kana qaa kaparan koma otaan laligowe. ⁶ Anutunon ambosakonurunana yonoojon soomonjo qaa anoti, niinon iikawaa honja koloowaatiwaaon mamboma jejeromonromon ama laligojen. Kawaajon ama kete qaa jakeyanon noonji nanjen.

⁷ “Ananaa Israel ejemba tuun 12 nononon korebore soomonjo qaa iikawaa honja koloowaatiwaaon mambomakejon. Ii mamboma jejeromonromon ama asaga gomantiina pororo Anutu waeya men mepenkejon. Oo Uutana, niinon jejeromonromon kaan amakejeniwaaon Juuda jotamemeya yononon qaa bologa bologa selenanon kuun jen nomakeju. ⁸ Anutunon ejemba koomuya men gbilin onono waabuyati, onjo ii mono nomaembaaon ama mende moma laariju?

⁹ * “Neeno kaanagadeen kokaen romonjon laligowe, ‘Nii Jiisas Nazaret ejawaa qabunaya songbambe qaambaatiwaaon manja mamaga qemanatiwaa so koloojen’ Kaen romonjon kazi ama laligowe. ¹⁰ Kazi ama Jerusalem kanon onanon manja qen laligowe. Jigo gawon galen wana yononon nemun koma nonji jen kotowe Anutuwaa ejemba soraaya ii mamaga unuama kapuare mirinon onoomakegi ano tosaanja komuwutiwaa qaa jegi niinon kaanagadeen qaa ii kotinon wambelaan (wout ama) laligonkebe. ¹¹ Kambanja kambanja liligon qamakooli miri so borojan men onombe uugia melengiti, iyononon asugigi. Asugigi Jiisas qakooma mepaegon mubutiwaaon kuun qaa tokoronkota jen horon ureen onombe. Kaen ama onombe oolinon geriawo talunjon unugi siimbobolo moma

* 26:5: Apo 23.6; Fil 3.5   * 26:9: Apo 8.3; 22.4-5

lalogi. Uunanonj gere jenj sorogoro sisiwerowero ama onjomambaajonj koriganonj waba kantriwaa sitia sitia kanonj kema laligowe.” Kianj.

Poolnoj uuta meleenotiwaawaa sunduya jero.

Apo 9.1-19; 22.6-16

¹² “Kaiyaka kaenj ama laligowe kambanj monjonj jigo gawonj galenj wanja yonjononj niwo uumotoonj ama nemunj koma nonji Damaskas sitinonj kemambaajonj kananonj kembe. ¹³ Oo Uutana, niinonj kananonj kembe weenj biiwia kanonj Siwenongga asamararanj monj uulanawo kamaaro. Kamaanj oobili kaanja asuginj weenj jaaya uugunj asariro iibe. Asasaga iikanonj mono nii ano eja niwo keninj, nono turunj nonono. ¹⁴ Turunj nonono kuuya tama namononj kamaanj koninj. Kamaanj koma eninj noojonj qaa monj kolooro Hibruu qaanonj kokaenj nijoro mobe, ‘Sool, Sool, gii naambaajonj sisiwerowero ama nomakejanj? Gii mono bulmakao eja kaanja koloowabo. Toyanonj balonj mozozongowaatiwaajonj bulmakao eja kinonjonj somonjgoro sosooda hororo sokonjato, lanj horonj geriawo yakarinj horonj ureero oolinonj qero siimbobolo momakeja. Gii mono iikawaa so lanj lugunj geenjaa gemaga een toontoonj kotowabo.’

¹⁵ “Ii moma qisiwe, ‘Oo Ponj, gii morononj?’ Qisiwe nijoro, ‘Nii Jiisas sisiwerowero qaganonj ama nomakejanj, mono ii koloojenj. ¹⁶ Ii koloojento, gii saanonj waama namba. Nii ano iwoi iijanj ano kanagenj torojenj asuginj goma qendeemanjati, ii mono nanjonj jenj dangunu kaanja nama noo jotamemena kolooj welena qenj laligowa. Gii gawonj ii menj laligowa. Niinonj kawaajonj ama asuginj gonjenj. ¹⁷ Niinonj mono geenjaa Israel kanageso tuunj yonoo borogianongga metogonj gomanj ano waba kantri ejemba yonjoononj wasinj gombe kembagati, iyonjononj guwubotiwaajonj kaanjagadeenj reenreenj koma gomanj. ¹⁸ Niinonj wasinj gombe kema ejemba jaagia metoona uugia meleema pangamanongga asasaganonj koubuya. Jaagia tooro uugia meleema Satambaa ku-usunongga lolooj Anutuwaawaa sopa uutanonj kawuya. Kaenj kanj moma laarinj nongji singisonjgogia songbama mesaomanj. Mesaowe Anutunonj alauruta tak kotonj onjono soraaya koloojuti, mono iyonjoo batugianonj keuma dunj raragia menj oyanboyanj kolooj laligowuya.’ Jiisasnonj kaenj kotonj kondoonj noma nijoro.”

Poolnoj uuwaawaa gawonjaa sunduya jero.

¹⁹ “Oo kinj Agripa, Jiisasnonj kaenj nijoro niinonj Siwenongga jaameleenj unja iima kania moma ii kolatinj laligomambaajonj moma osiwe. Kawaajonj niinonj jaameleenj unja iikawaa qaaya ii tenj koma gawonj menj laligowe. ²⁰ *Ii tenj koma lilionj Buña qaa kokaenj jenj seinj laligowe: Onj mono uugia meleema Anutuwaanonj eleema kanj uumeleengitiwaawaa honja ii nanamemengianonj qendeema laligowu. Buña qaa ii wala Damaskas ano Jerusalem siti woi iikanonj laligojuti, iyonjoojonj jenj asarinj laligowe. Iikawaa gematanonj Juuda kantri kuuya yonjoonj jewe ano waba kantri yonjoonj jenj uugia kuunj laligowe. ²¹ Kania kawaajonj ama Juuda ejemba tosianonj jiwowonj jigononj uma iikanonj qelanjinj noma kaparanj koma koomuya nuwombaajonj anji.

²² “Kaenj anjgito, uuna meleembeti, iikanonja salonj koube Anutunonj ilaanj noma laligoro kambanj kokaamba torojenj laanonj laligojenj. Ilailaanj kawaajonj ano koi nama uuta ano kamaanjqeqeta onjoo jaanonj nama qaana koi jejenj. Mooses ano gejatootoo ejemba yonjononj iwoi koloowaatiwaajonj jegiti, niinonj mono yonjoononj qaa iikayadeenj tororo otaanj qaa kokaenj nanjonj jejenj: ²³ *Anutunonj arenj ano Hamoqeqe Toya Kraist iinonj siim-

* 26:20: Apo 9.20, 28-29 * 26:23: Ais 42.6; 49.6; 1 Kor 15.20

bobolo moma komun eja mutuya koomunonga waabaa. Waama Anutu asasagaa kania ii Juuda tuun ano waba kantri ii injsaama jen asarij onjoma laligomambaajon nijoro.”

²⁴ Poolnon qaayaa kitia kaen jero gawana Festusnon terengon qaa batuyanon koton jero, “Pool, gii kaamaa anjan. Papia miria miria kanon una momoganon sein wangga menj soorota laligojan.”

²⁵ Kaen jeroto, Poolnon meleeno, “Oo pon sorona Festus, niinon wangga soosooya mende koloojen. Qaa jejeri, ii momakooto qaa honjaga koloaja.

²⁶ Kin Agripanon qaa kokawaa kania moma yagoja, kaen mojen. Iwoi kuuya ii aasangoyanon wangon monjon mende kolooro. Kawaajon buju qaa kuuya ii mono kin pombaa gejianon kemero modaboroji, iikaen moma kotiijen. Kawaajon niinon qaana koi saanon awasankaka qaganon nama jewe mojan. ²⁷ Oo kin Agripa, Juuda eja gii gejatootoo yonoonon Buju Terewaa qaaya moma laarijan me qaago? Ii moma laarijan, iikaen mojen.”

²⁸ Poolnon kaen jero Agripanon meleema jero, “Oo Pool, giinon kamban torodaamonj kokaamba uuna kuuna niinonj uuna meleema Kraistwaa alia koloowenagatiwaajon mojan me? Kaen romongojan me?”

²⁹ Kaen jero Poolnon meleeno, “Oo kin, qaa koriga me toroga jewenagati, ii kilen. Giinondeen qaagoto, keteda koi qaana geja ama mojuti, kuuya onjonon kaanagadeen Kraistwaa alauruta koloowutiwaajon uusiinanonj moma kokaen gama koilijen: Oo Anutu, uugia meleema onjona niinonj koi laligojenj, mono iikawaa so koloowu. Gbado (tape) iikayadeen onjoo borogianon ubaatiwaajon mende mojen.”

³⁰ Kaen meleeno kinjonj waaro gawana ano Bernaisi yoronon kaanagadeen waari ano yonjowo ragiti, iyonjonon kuuya waagi. ³¹ Waama mesaon kengi eja geria yonjonon iyangiodeen amin moma kokaen jegi, “Eja koi kanon bologa monj mende ano naambaajon een toon gbadoon mug? Iinonj koomuwaa bunj koloowaatiwaa so mende koloaja, kaen mojon.”

³² Kaen jen amin moma Agripanon Festus ijoro, “Siisakimbaanonj kembe qaana mindingoro dingowaatiwaajon mende kaparanj koma qisin jenagati een, mono saanonj isaninj kemenaga.” Kianj.

27

Pool wangononj oonji kanainj Room keno.

¹ Eja geria yonjonon nonoonon qaa kokaenj somongogi: “Nono wangonon uninj haamonon nanjoro Itali kantrinonj kembonj.” Qaa kaenj somongogi Pool ano kapuare eja tosaanj ii kawali galen monj qata Julius iwaa borononj nonoonji. Julius iinonj manjageqe tuun bakaya monj qata “Room Siisakimbaa manjageqe tuun” qagiti, iikanonj manjageqe eja 100 yonjoo galengijaga laligoro. ² Gomanj monj qata Adramitium iikanonj wanggo monj kanj Eisia prowinswaa kowe goraya metetereen wanggo doya motomotoon kanon kembatiwaajonj ama jojoriroti, iikanonj uninj. Uninj opo sel horonj mororongogi haamonon nanjoro kowenonj keninj. Masedonia prowinswaa siti qata Tesalonaika iikanonj eja monj qata Aristarkus iinonj koipunana kolooro motoonj keninj.

³ Kema enj waama kanonj Saidon gomanonj keuninj. Keuninj Juliusnonj Pool ala menj munj jen tegoro wanggo mesaonj alauruta yonoononj kema injiiri naa iwoiwaajonj amamaaroti, ii ilaan mug. ⁴ Iikanonj mombo kowenonj keninj haamononj kana kembonj jeniinj, iikaanj baagengga qenj gilirotiwaajonj bimooro toroqen wato qata Saiprus kawaa aasangoyanonj kemenj koorongonj metetereenj keninj. ⁵ Keninj haamononj nanjoro kowe

kotonj Silisia ano Pamfilia prowins woi ii uruugunj Lisia prowinswaa siti qata Maira kanonj keuninj. ⁶ Keuma kanonj kawali galenananonj wanjo monj mokolooro. Wanjo iikanonj Iijiptwaa siti qata Aleksandria kanonja kanj Itali kantrinonj kemambaajonj ama jojoriro. Ii mokoloonj jey kotonj nonono iikanonj uninj.

⁷ Uma kowenonj keninj haamononj saanonj mende nanjgoro weenj mamaga ii osonjonj keninj. Kaenj keninj tegoro kanonj kupukapa koma kowe kanonj Nidas taonj kosianonj keuninj. Kosianonj keuninj haamo kotakota qenj kaanj baagenj toroqenj kembombaa kania somonjgoro. Somonjgoro bimooro Kriit watowaa masuya qata Salmone ii uugunj kema wato gematanonj kemenj kooronjonj metetereenj keninj. ⁸ Kowe goraaya kosere metetereenj osiqosiwo kema laligonj Lasea taonj kosianonj gomanj qata “Wanjo suuluya iimasiijsiinjawo, Fair Hafens” qamakejuti, iikanonj keuninj.

⁹ Iikanonj keuma kambanj koriga mesoqesoonj laligoninj. Kaenj laligoninj singisonjo soonjbambaa kendonja qata Yom Kippur* iikawaa kambananonj tegoro haamoqeqe kambananonj mono kanj kuuro keuninj. Haamoqeqe kambananonj ejemba kowenonj kema “Tiwilaawombo,” jey wanjogija somonjonj laligonjkegi. Kawaaajonj Poolnonj galenj meme qaa monj kokaenj injjoro. ¹⁰ “Ejauruna, anana kowe qaganonj toroqenj kembombo. Kupukapa qaganonj kema tiwitiwilaa mokoloowombo. Raidimbononj qero wanjonana janjoro esuhinaya sooro nononano kaanagadeenj komuwombo. Gomanj taniaonj kaenj kolooro iijenj.”

¹¹ Galenj meme qaa kaenj jeroto, kawali galenananonj Poolwaanonj qaa ii qotogonj wanjo toya ano melenjeleenj loqa (steer) galenja yorononj “Saanonj kembonja,” jeriti, kawali galenananonj qaagara ii moma laariro. ¹² Gomanj qata “Wanjo suuluya iimasiijsiinjawo” iikawaa wanjo doya ii haamoqeqe kambanj rarawaa so mende kolooro. Kawaaajonj ama eja mamaganonj kembombaa qaa kotingonj kokaenj jegi, “Koi rabombaaajonj mojonana tiija. Saanonj opo sel horonj mororongogi kowenonj kembonja. Kema kaparanj koma laligonj kana kolooro Fiiniks wanjo dononj keubonaga. Iikanonj keuma haamoqeqe kambanj koi saanonj rama laligoninj tegowaa.” Wanjo do qata Fiiniks ii Kriit wato kawaa goraayanonj weenj kemekemetaagenj eja. Kianj.

Raidimbononj kowe mero boliro.

¹³ Kembombaa qaa kaenj jegi haamononj osonjonj kanainj Saut waagenja qero. Qero “Saanonj kema arenjana otaanj Fiiniks iibonja,” jey romonjonj nama wanjowaa kasa mindanja mesunji kouro. Kouro wanjononj lolooro haamononj nanjgoro sosooda nunuano Kriit watowaa goraaya metetereenj kosere keninj. ¹⁴ Kaenj keninto, kambanj mende koriro haamo esuna kotakota qata yoware, Noot Iistwaa raidimbonj (momosia) kanonj mono wato iikawaa qaganonja qenj gilinj nununj karo.

¹⁵ Nununj karo wanjonana galenj kombombaaajonj menj bimbimgogi haamo qenj karotiwaagenj kemambaajonj amamaaro. Amamaaro mesaogi haamonondeej wanjo kuuj menj wano anjo eenj keno utugonj nonono lanj keninj. ¹⁶ Utugonj nonono laligonj wato melaa monj qata Kauda kawaa gematanonj Saut waagenj keninj. Iikanonj kema gomba kasanonj somonjgogi wanjo gematanonj apu kotonj karoti, ii aonj oronj kowenonja horoninj mamaga bimooro kilenj kaparanj koma horoninj kouro.

* **27:9:** Yom Kippur korisoro kendonj ii Septembe tetegoyanonj me Oktobe kanakanaiyanonj amakeju.

¹⁷ Gomba ii horonij kouro wanjo somatanon anij. Wanjonon utugon jangowabotiwaajon monij kasa mej wanjo kokosiij somonjon kotiigi. Kaen kema kema sakasiij bambaaja qata Sirtis[†] iikanon kowe koria koriga mende eja. Nono iikanon kuuj osiwombotiwaajon toroko monij. Kaen monijwaajon ama wangowaa opo sel iwoiya ii metogon kamaan ama wanjo galenkonjon mesaogi. Ii mesaogi haamonon wanjo kuuj nangoro een laj kenij. ¹⁸ Een laj keninto, raidimbon iikanon mono geriawo toroqen qej utugon nonono. Kaen utugon nonono goman ano iikanon kanaij wangowaa esuhina tosaaja mej kowenon giligi kemero. ¹⁹ Ween karoon kolooro kanon wangowaa ilawoila akadamuyawo ii angjo mej giligi kowenon kemero. ²⁰ Kaen memenjalin kema kema gomantiija ween mamaga iikanon ween me sengelao mon mende iinij. Raidimbon kanon kaanagadeen kotakota toroqen qej ero. Qenggadeen ero bimooro “Mono qaombona!” jey laaligo soomonjowaajon moma uunananon kamaaro titiboronana tegoro ranij.

²¹ Raidimbon uutanon kamban koriga kan laligon nembanene mon mende nenij. Kawaajon ama Poolnon batugianon waama nama kokaen injijoro, “Ejauruna, niinon Kriit wato mende mesaowombaa gejanono injijoweti, onjo noonon qaa ii otaagi sokonaga. Kaen anij tiwitiwilaa koi kanon mono qanananon mende unaga. ²² Gejanonona mesaogito, keteda koi qambanmamban qaa kokaen onjonjen: Onjononja monjon laaligoya mende tiwilaawaa. Ii qaagoto, wangogadeen tiwilaawaa. Kawaajon onjo mono qaqabunabunajia moma rabu.

²³ “Niinon ben qata Anutu iwaa bunja koloon welenja qej laligojen. Gomantiija gaon ewe iinon Siwe gajobaya mon wasiro noo kosonanon kan nanja. ²⁴ Nama kokaen nijoja, ‘Pool, gii toroko mende moba! Gii saanon Room Siisakimbaa jaasewanjon kena gosin gombaa. Moba! Anutanon keraqeeangoya qendeema goma ejemba kuuya giwo wanjonon motoon laligojuti, iyonoo laaligogia mono goo boroganon ano giwo nama monjon mende komuwaa.’ ²⁵ Siwe gajobanon qaa nijoji, mono iikawaa so koloowaa. Niinon Anutu kaen moma laarin mujen. Kawaajon ejauruna, onjo mono qaqabunabunajia moma rabu. ²⁶ Kaen koloowaato, haamonon qej utiitiin nonono wato mombaa goraayanon keubonatiwaa so kolooja.” Kianj.

Gomantiija 14 kolooro balon dodowigi.

²⁷ Wanjonanon Kowe Balon Batugaranon (Mediterranean Sea) iikawaa bakaya qata Adria Kowe iikanon een laj keno gomantiija 14 kolooro. Ii kolooro gomantiija biiwia kanon wango gawon meme eja yonjonon “Mono balon mon dodowijon,” jey uugianon kaen mogi. ²⁸ Kaen moma nama keda kasa mon aen kitiawo somonjon giligi kemej kowe dusiita oosiriro. Oosiriro kowe koriaa jangoya kolooroti, ii 40 miita (120 fiit) kawaa so. Boronja mon toroqen kema tani motoon ii kaanjadeen angji jangoya iikanon 30 miita (90 fiit) kawaa so kolooro mokolooji. ²⁹ Ii mokoloon wanjonanon jamo toron batuyanon kuwabotiwaajon toroko mogi. Kaen moma wangowaa kasa mindanja 4 ii wanjo gematanonja isama oson mej kamaan angji ano goman asariwaa-tiwaajon mamboma qama koolin raji.

³⁰ Kaen ragito, wangowaa gawon meme eja yonjonon mondomondo qaa kokaen jegi, “Nono wanjo wanjaagen wangowaa kasa mindanja

[†] **27:17:** Sirtis ii Afrika kantri qata Libia iikaan baagen eja. Sirtis kanon kowe dutanon sakasiij bambaaja bambaaja eja.

tosaana giliniŋ kemebaa.” Kaen mondon jeŋ waŋgo melaa, gomba moŋ waŋgononŋa metogon meŋ kamaan anŋi kowenon kamaaro waŋgo mesaon anŋobato meŋ aasangoyanon olon koma kembombaaŋon anŋi. ³¹ Kaen anŋito, Poolnon kawali galen ano manjaqeŋe eja ii kokaen irijoro, “Yoŋonon waŋgonon mende meselatiŋ nambutu een, onoo laaligo soomonŋowaa kania moŋ mende koloowaa.” ³² Kaen irijoro manjaqeŋe eja yoŋonon kema gombaa kasia kotogi anodeen keno gawon meme eja yoŋonon olon koma kembombaaŋon amamaagi.

³³ Weŋgeraŋ suluro kanon Poolnon korebore nene newutiwaa qambanmabaŋ qaa jeŋ koton onoma kokaen jero, “Ono mono kambaŋ koriga uuwoi mamboma nembanene moŋ mende kisiriin laligogi kete ween 14:ŋa kolooja. ³⁴ Kawaajon nii kokaen jeŋ koton ononjen: Anana laaligonana somonŋowombaaŋon aon orowonati, iikanon esunŋana kamaawabotiwaajon mono kotiin nama qeangonin sokombaa. Kawaajon onjo mono nembanene newu. Onoononŋa moŋnon moŋ selia mende tiwilaawaa. Waŋ jugia melaa moŋ ii mende totoŋ soowaa.” ³⁵ Kaen jeŋ Poolnon bered meŋ korebore yoŋoo jaasewanŋianon Anutuwaa dangisen jeŋ moton kanain nero. ³⁶ Kaen nero iima kuuya yoŋonon awasangia kamaaro kaanagadeen nene meŋ negi. ³⁷ Nono waŋgo utanon mindirin jaŋgo 276 kawaa so laligonin. ³⁸ Yoŋonon korebore nene neŋ neŋ timbiriŋgogi. Kaen ama waŋgonon afaanŋowaatiwaajon wiit dumun kota taruyawo meŋ giligi kowenon kemero. Kian.

Waŋgonon kowe toronon kuun osin jaŋgoro.

³⁹ Gomaŋ ano balon iima ii mende moma kotogi. Mende moma kotogito, kowe waŋgonŋa (bay) sakasiŋawo moŋ mokolon iigi. Ii iima “Mono waŋgo meleema batogon iikanon keubonaga,” jeŋ qaa somonŋogi. ⁴⁰ Qaa kaen somonŋon nama waŋgowaa kasa mindanaa kasia kotogi suno mesaogi kowe dutanon ero. Ii koton iikanondeen leelee melenqeleen (steer) loŋa woi eroti, iyoro kasagara isanŋi lolooro. Ii isama waŋgo bataa opo selya horon mororonŋogi haamonon nanŋoro waŋgo meleenŋi sakasinon baagen kenin. ⁴¹ Kaen keninto, waŋgonon kowe toronon kembabotiwaajon somonŋowombaaŋon amamaan mesaon giligi kema kuuro. Iikanon kuun waŋgo waŋanon toronon qeŋ osin kema kamambaaŋon amamaan raro. Kaen raro kowe sirinon waŋgo goononon kotakota gilin qeŋ qosomosono.

⁴² Kaen kolooro jegi, “Kapuare eja yoŋononŋa moŋnon apu qeŋ koton olon koma kembabo.” Kaen jegi manjaqeŋe eja yoŋonon kapuare eja nono kuuya nunuwombaaŋon mogi. ⁴³ Kaen mogito, kawali galenananon Poolwaa laaligoya somonŋomambaaŋon moma manjaqeŋe eja urutanon kaen ambubotiwaajon anŋon koma onono. Anŋon koma onoma kokaen jeŋ koton nonono, “Daen ononon kowe aotin kekembaa kania mojuŋi, onjo mono wala lugun kemen kowe aotin kema goraayanon ubu. ⁴⁴ Yoŋonon wala kenŋi tosanon gemagianon palan tapia qelanjin mewu me waŋgowaa kitia kania kania mokolon iikawaa qaganon eŋ kowe aotin kembu.” Kaen jeŋ koton nonono tani kaen ama kuuyanon laaligonana somonŋon kowe goraayanon keudaboronin. Kian.

28

Malta watonon mamboma laligonin.

¹ Laaligonana somonŋon kowe goraayanon kouma kanon wato qata Malta qagi monin. ² Kounin konon kanain kamaaro gomaŋ olomooroto,

Malta ejemba yonononj ala awaa toontoonj koloonj nonoma gere anji jero nunuanji korebore gere kosianonj kema konama ranij. ³ Poolnonj gere akado menj kululuunj boranjonj gerenonj ano. Ii ano jero qato mojononj gere kukunjononj kosuro kouma borianonj somonjononj kiro. ⁴ Mokolenonj kaenj somonjononj borianonj mondonj kamaanj nano watowaa toya yonononj iima iyanjiodeenj aminj moma kokaenj jegi, “Eja koi kowenonja laaligoya somonjononj kourototo, Songgorinonj kilenj ironja meleema laaligoya kotonj muro komuwaa. Kawaajonj mono unjuro koomu ejaga kolooja. Kaenj moma kotiijonj.”

⁵ Kaenj jegito, Poolnonj soromaan utugon nama giliro gere uutanonj kemero Poolwaa selianonj tiwitiwilaa monj mende kolooro. ⁶ Kaenj jenj iigigiinj “Selia somariinj osaawaa me uulanawo komunj balononj tama kamaanj kombaa,” kaenj jenj akakarinj iima mamboma nanji. Kambanj koriga mamboma nanjito, Poolwaa selianonj iwoi bologa monj mende kolooro. Kaenj kolooro roromongia meleeno jegi, “Oo, eja koi mono benj ejaga kolooja.”

⁷ Malta sakasinonj kouma lanj uunj kosianonj nene gawonj balonj koria koria ano bao bulmakao tuunja tuunja egi iininj. Ii watowaa eja ponjgia qata Publius iwaanonja ero. Balonj toya iikanonj koma horonj nonono mirianonj uninj uukalenj qaganonj kalanj koma nonono iwo ainjolonj raninj weenj karoombaa so keno. ⁸ Raninj Publiuswaa manjanonj selegere ano kerauru sayawo ji (dysentery) kanonj kiro dunjondeenj ero. Ero Poolnonj iwaanonj kema qama koolinj boria wanjanonj ama menj qeangoro. ⁹ Kaenj kolooro iikanondeenj ji ejemba tosaanja kuuya wato iikanonj egiti, iyonononj kaanagadeenj kougi Poolnonj Anutu qama kooliro qeangogi. ¹⁰ Yonononj kalerj kania kania mamaga nonoma iikaanja kanonj goda qerj nonoma laligogi. Kanagenj wanjononj ubombaajonj aninji, kambanj iikanonj kowe qaganonj kana laaligowaa iwoiyaaajonj amamaaninj, ii menj nonoojonj wanjononj anji. Kianj.

Malta mesaonj kema Room sitinonj keuninj.

¹¹ Koinj karonj tegoro wanjo monj qata “Benj Sunesune” mokoloogi. Wanjo iikawaa wanjanonj sunesune benjwoi qagara Kastor ano Poluks yoroo unjagara menjerenjonj anji nani. Wanjo kanonj Iijipt kantriwaa siti qata Aleksandria iikanonja karo wato kanonj somonjonj haamoqeqe kambanja ii ragi. Ii ragi tegoro uninj opo sel horonj mororonjgogi haamononj nanjoro mesaonj keninj. ¹² Kema kema siti qata Sairakyus kanonj keuma balononj kamaanj weenj karonj raninj. ¹³ Rama wanjononj uninj opo sel horonj mororonjgogi kema Regium sitinonj keuninj. Keuma enj waama haamo Saut waagenja kanainj qero. Qero kema weenj boria woi kolooro kanonj Room leegenj Puteoli taombaa wanjo dononj keuninj.

¹⁴ Keuma kanonj uumeleenj alaurunana tosaanja mokoloonj injiininj. Injiinj kokaenj qisinj nononjgi, “Onjo saanonj nonowo sonda motoonjgo laligowuyaga me qaago?” Qisinj nononjgi “Saanonj,” jenj yonowoo laligoninj. Laligoninj tegoro onjomesaonj Room sitinonj uninj. ¹⁵ Uumeleenj alaurunananonj Room siti laligogiti, iyonononj kanijiwaa buju qaa mogi. Ii moma mokoloonj nonombombaajonj tosianonj waama (kana 43 mail kanj) gomanj qata Apius Forum maaket iikanonj kagi. Tosianonj (33 mail kanj) gomanj qata Ala miri karonj, iikanonj kanj mokoloonj nononjgi aitonjoninj. Aitonjonj Poolnonj “Anutu dangisenj!” jenj mepeseenj uuta qeangoro. Kianj.

Poolnonj Room rama Juuda ejemba uugia kuuro.

16 Room sitinonj kouma kanonj Poolnonj miri monjonj anodeen rabaati-waajonj jen tegonj mugi manjageqe eja monjonj galen menj munj laligoro.

17 Kaen jen tegonj mugi miri iikanonj raro ween karonj tegoro Juuda ejemba geria koma horonj onono kanj ajoroogi. Ajoroogi Poolnonj kokaen injjoro, "Alauruna, niinonj ananaa Juuda ejemba tuunjanana mende qetama kazi ama onombe me ambosakonjurunana yonoononga nanamemenj moma laligojonj, ii mende menj boliwe. Kaen qaagoto, kilen Jerusalem sitinonj qelanjij noma somonjonj noma kapuare mirinonj noonji rabe Room gawman yonoo borogianonj noonji. 18 Noonji borojan menj kaniaana qisin gosigi qeangoro. Niinonj iwoi bologa monj mende ama koomuwaabunja koloowenagatiwaa so mende kolooro. Yonononj kaen iima kotonj isama nombombaajonj mogi.

19 *"Kaen mogito, Juuda jotamemeya yonononj Judia kanonj qaa ii qewagonj tuarenjenj anji. Kaen anji sisau koloonj bimooro niinonj kana monjgama monj mende mokoloonj kokaen kaparanj koma qisiwe, 'Niinonj saanonj Room sitinonj kembe Siisakinjonj qaana mindingoro dingowaa.' Kaen qisiwe wasinj nonji koi kawe. Neenaa Juuda tuunj yonononj kazi ama nonjgito, kilen yonoo selegianonj qaa bologa monj kuunjenj onjomambaajonj mende mojen. Kaen qaago. 20 Anutunonj eja monj koloowaatiwaa soomonjo qaa nonono Israel nonononj qaa iikawaa honj koloowaatiwaaajonj mam-boma jejeromonjromonj amakejonj, niinonj mono eja soro iwaajonj ama gbadoonj nonji gbado (tape) koi bosinjenj. Kaniaana kaen. Kawaaajonj ama kete injiima qaa qaa ama aminj mobombaajonj koma horonj onombe koi kagi ajorojonj."

21 Kaen injjoro moma jegi, "Judia balononj goojonj qaa jen laligogito, nonoojonj tere monj mende anji karo iininj. Kaanagadeen alaurunananonj iikanonja koi kagiti, iyonoononga monjonj goo qaa buju me sundu bologa monj mende jegi moninj. 22 Ii monj mende jegi moninto, uaganonj qaa eji, nono ii saanonj mobombaajonj mojonj. Goonj Nazaret paati tuunj iikawaa qaaya ii balonj so jegi ejembanonj qotogogi leelee iikanonj niinonjginonj qaa mamaga jen kazi amakeju. Paati tuunj iikawaa bujuya ii gejanananonj kaen kemero mojonj."

23 Kaen jen Poolnonj qaa mombo jewaatiwaa kambanjenj arenjgogi. Ii arenjgogi Juuda ejemba jaasoonjononj kambanjenj iikanonj kanj Pool miri raroti, iikanonj ajoroogi. Ajoroogi umugawodeen kanainj Anutu bentotonjaa kania jen asarinj laligoro gomanj tiiro. Jiisaswaa kania moma yagonj moma laarinj uuwoi mesaowutiwaaajonj kaparanj koma ukuukuuu menj onjoma laligoro. Wala Mooseswaanonj Kana qaa ano gejatootoo ejemba yonoononj Buju Tere weenjonj qaa iikanonjadeen kanainj Jiisaswaa kania injisaama iikanonj gendeema nanjonjenj jen laligoro. 24 Bunja qaa kaen jen laligoro tosanonj uuwoi mesaonj moma laarigito, tosanonj ii mende moma laarinj tompinj laligogi. 25 Angia uumotoonjenj mende ama aonj batugianonj roromongonj tuunj woi koloonj deembombaajonjenj anji. Deembombaajonjenj anji Poolnonj qaa kokaanagadeen injjoro, "Unja Toroyanonjenj qaa monj gejatootoo eja Aisaiawaa utanonjenj sanje qero ambosakonjurugia injjoroti, ii mono onjoo saregiaga tororo jero. 26 *Aisaianonjenj qaa ii kokaen jerota eja,

'Gii mono ejemba tuunjenj koi yonoononjenj kema kokaen injijona mobu:

Onjo gejjagia ama qaa onjanonjenj momago kania moma bimbimjonjenj kilen mende moma asariwuya.

Jaagianonjenj uunjenj iwoi onjanonjenj iimago kania iima bimbimjonjenj kilen mende iima kotowuya.

²⁷ Ejemba tuun koi yonoo uugianon mono kotiin gojoma eja.

Gejagianon qaa moma bimbimgon jaagia komujulaan laligoju.

Kaen mende koloowuyagati een, mono jaagianon iwoi saanon iima koton gejagianon qaa moma uugianon kania moma asarin uugia meleenji niinon ii saanon men qeargon onombenaga.’ ”

²⁸ Poolnon qaa ii jendaboron kokaen injoro, “Kawaajon on mono qaa kota koi saanon moma yagowu: Anutunon hamoqeqewaa Buja qaaya ii mono waba kantri yonoonon ano kembaa. Yonoonon keno yononon ii saanon geja ama mobuya.” ²⁹ (Poolnon kaen jendabororo Juuda yononon angiodeen geriawo jenonkooli ama niinongiinon amigi uma kamaan ano mesaon kenji.)

³⁰ Poolnon iyanajon miri mon tatawaga sewana men iikawaa uutanon gbani woi kuuyagadeen en laligoro. Iikanon laligon ejemba daen yononon iibombajon kagiti, iinon ii kuuya saanon koma horon onoma laligoro. ³¹ Awasanaka qaganon nama Anutu bentotonaa kania jer asarin uukuuku men onoma laligoro. Pon Jiisas Kraist moma mubutiwaajon Anutu hamoqeqewaa kania kuma onoma laligoro. Kaen laligoro monon mende qotogon muro laligon kouma laligoro. Kian.

Room Tere Poolnoŋ Room yoŋoo Tere ano. Jey-asa-asari

Room sitinoŋ gadokopa laligogi uumeleen tuuŋa tuuŋa yoŋonoŋ batu-gianoŋ siinŋserereŋ geŋ deema laligogi. Juuda toŋianoŋ uugia meleema Juuda nanamemenoŋ ano Kana qaanoŋ qokotaan Anutuŋa aiweseya selegianoŋ kotoŋ oro mende neŋ laligogi. Waba kantriŋa uumeleen tuuŋ yoŋonoŋ Anutuŋa kalenŋmorianoŋ qokotaan Anutuŋa Kana qaa baatanon mende kema sewanqaari qaganon ŋingisongo afaanŋon ambom-baajon mogi. (6.15) Anutunon Juuda kanageso hona gema unuŋ kitigianoŋ waba ejemba onoono bunaya koloogiti, iikawaajon jomoma mepaegon ononŋi. (11.18-20) Kaen ama Juuda uumeleen yoŋonoŋ siligia walaga kaanagadeen otaagitiwaajon ama jejewili ama onoma laligogi. Juuda tuuŋ yoŋonoŋ waba kantriŋa uumeleen alaurugia sureen onoma Juuda siligia mende otaagitiwaajon ama qaagia totoronkota jey teŋon sewanqaari laligogi. (2.17-20; 14.3)

Mindirin onomambaajon Poolnoŋ tuuŋ woi yoŋooŋon gejanono qaa anja anja onon onomakeja. Juuda yoŋoo kanagia inisaano (2.21-27) waba kantri yoŋonoŋ aisoogi. Qaa waŋa kokaen injoro, “Jiisas moma laarinin Anutunon momalaarinana iima qaana jey teŋoro solananiwona. Kana morota moŋ mende eja.” (1.17) Waba kantri ejemba sewanpiningia qetegowaatiwaajon kanagia inisaama kokaen injoro: “Anutunon ononŋia awaagiaajon ama qaagoto, iyanŋa kiankomuyaajon ama onon meweŋŋon onono. (11.30-32) Kawaajon mono kaparan koma Kana qaa teŋ koma laligowu. (7.12-24) Korebore ŋingisongowaa kasa gbadonon laligon ti-walaawombaajon anjonto, (3.23; 5.12) Anutunon iyanŋa irinŋonŋonon kamaawaatiwaajon ama Kraist wasiro. (5.8-9) Unŋa Toroyanoŋ metogon ŋingisongo kiankoomuwaa ku-usunonŋa isama nonombaa. Kawaajon ŋingisongo nanamemem mesaon (6.11-14) mindirin jopagon aon gadokopa yoŋoo batugianoŋ gadokopa kaanŋa mende laligowu.” Gejanono kaanŋa onono onon onon teŋ koma mindirin laligogi. Poolnoŋ kambaŋ mutuya Room keno nanŋon mugu toroŋŋe Spein kantrinon kemambaajon moma kaen ooro.

Buk kokawaa bakaya waŋa 7 ii kokaen:

Jey-asa-asari qaa ano qaa waŋa 1.1-17

Kuuyanoŋ ŋingisongowaa hamoqeqewaajon amamaajon 1.18-3.20

Anutunon hamo geŋ nonomakejiŋa kania 3.21-4.25

Kraistwo laaligo dologaa kania 5.1-8.39

Israel yoŋonoŋ Anutuŋa roromongo areŋonon laligoju 9.1-11.36

Uumeleen nonoo sili nanamembaa qaa 12.1-15.13

Qaa tetegoya ano anŋa yeizozo qaaya 15.14-16.27

¹ Pool nii Jiisas Kraistŋa gawon meme ejaŋa ano Room uumeleen ejemba onono qaa amin mobombaajon kan tere koi onon. Anutunon nonono wasiŋa eja aposol koloojen. Anutunon Oligaa Bunaya jey seimambaajon meweŋŋon nonota laligojen.

² Anutunon oyamboyan laligowombaa Oligaa Bunaya ninisaambaatiŋa qaaya ii waladeen somonŋon jero gejatotoo ejembanon moma Bunŋa Tere toroya iikanon oogita eja. ³ Oligaa Bunawaa kania ii iyanŋa meria Jiisas

Kraist. Ilinon balon eja kaanja kin Deiwidwaa gbiliuruta yonoononga kolooro.

⁴ Siwe eja kaanja Unayanon solana toroya kolooro. Anutunon ii men gbiliro koomunonga waaro ku-usunanon asuganon asugiro. Anutunon iikaanja kanon iyanjaa Meria koloojiwaa qaaya ii jen kotiin kuuj muro. Ponnanaa kania kian. ⁵ Kraistnon gawombaa hona kokaen koloowaatiwaa-jon moro: Nononon waba kantria kantria liligon Jiisaswaa qata batugianon jen seinin moma uugia meleema moma laarin mun qaaya ten koma laligowu. Kawaajon aposol gawonano ano kalenmorianna ii nonono men laligo-jon. ⁶ Anutunon ejemba Jiisas Kraistwaa bunja koloon laligowutiwaaajon onoonoti, Room onjo kaanagadeen iyonoo batugianon laligoju.

⁷ Uugia meleema Room sitinon laligojuti, niinon kuuya onoojon tere koi oojen. Anutunon onjo iyanjaa ejemba soraaya laligowutiwaaajon onooma jopagon onomakeja. Anutu Manana ano Pon Jiisas Kraist yoronon mono kalenmorian onjoni luaenon laligowu. Kaen qama koolinjejen.

Poolnon Anutu mepeseen kokaen qama kooliro:

⁸ Gomanja gomanja kuuya yononon Room onoo momalaarigaa sunduya jegi momakejen. Kawaajon qaana kanain Jiisas Kraistnon nemun koma nono kuuya onoojon ama Anutuna dangisen jenkejen. ⁹ Niinon uusiinna kuuya Anutu waa gawonon ama welenja qen Meriaa Oligaa Bunja jen asarinkejen. Iikanon suulan onjo romonjon onomakejeni, ii Anutunon nangon jenkeja.

¹⁰ Kamban so kokaen jen qama koolinjejen, “Oo Anutu, niinon Room yonoonon kemambaajon moma kamban koriga mambonjen. Kawaa-jon mono siingaa so jena kana kolooro kamban kokaamba saanon kema-ja.” ¹¹ Injima momalaarigianon kotiiwaatiwaaajon moma saanon gawon memewaa momo kalen mon onomanja. Kawaajon kamban mutuya onoonon kan injiimambaajon awelegon laligojen. ¹² Kokaen nambombaaajon awelegonkejen: Niinon injiibe metulanjon nii ano onjo nomaen moma laarinkejoni, ii amin moma uunon nangon keraqeeango qen aowonja.

¹³ *Oo uumeleen alauruna, onjo mono kokaen romonjon laligowu: Niinon waba kantri tosia yonoo batugianon liligon uugia kuuj onombe meleengiti, iikawaa so onoo batugianon kaanagadeen hona kolooro iimambaajon mojen. Kawaaajon kamban mamaga onoonon kusu kamambaajon arej ama laligoweto, iwoi tosanon mono kamban kamban somonjon nono amamaawe. ¹⁴ Anutu waa jaanon tosa kokaen en nonja: Ejemba tuun kania kania ilaan onomambaa qaayanon mono noo qananon eja. Ejemba momo-giawo ano lalabubuya yonoo welenqeqegia mujon koloojen. Mindimindiri qaa Griik mojuti ano qanda* laligon iyangiaa qaagianon irikawaraka jenkejuti, ii kuuya ilaan onomambaajon mojen. ¹⁵ Kaen moma Oligaa Bunja ii Room siti onoojon kaanagadeen jen asarimambaajon afaanjon geregere amakejen. Kian.

Oligaa Bunawaa ku-usunja kokaen:

¹⁶ *Anutu waa ku-usunanon anana kuuya men letoma nonono kamban kokaamba Siwewaa bunja koloojon. Juuda nononon wala uunana meleema ii moma laarinin ano nonoo gemanananon kantri tosaan yononon

* **1:13:** Apo 19.21   * **1:14:** Qanda, Koon qaanon bus kanaka, ejemba duuyanon iyangideen
tompin laligon momo mirigia qaa lalabubu laligogi.   * **1:16:** Maak 8.38

kaanagadeen ii moma laarin uugia meleenji. Kawaajon Anutunon ku-usuŋa Oligaa Buŋanon ano ejiwaaŋon ii gamugamu mende amakejen. ¹⁷*Oligaa Buŋanon mono solanŋa koloowombaa kania ninisaamakeja. Buŋa qaa mon kokaen oogita eja, “Solana kolooji, iinon mono momalaarinanon nemun kono kotiŋ laligon ubaa. Qaa iikawaa kania ii kokaen: Nono Anutu kanain moma laarinŋ momalaarinana iima qaanana jen tegoro solanjaninŋ ano namonon laligowonatiwaa so toroŋen moma laarin mun jaayanon solanjanŋkebona.” Kian.

Ananaa siŋgisonŋonanaajon Anutuwaa iriŋa soomakeja.

¹⁸ Saanon solanjanŋonagato, ejemba qaa hona nanamemengianon kjangin sisau menkejuti, Anutunon ii Siwenon eukanonŋa uuŋ iiro mende sokono iriŋa soomakeja. Ejemba iikaanŋa kuuya injiima anŋonjoragia qetama siligia bologaajon ama kazia injiisaamakeja. ¹⁹ Ii kokaembaajon: Anutuwaa kania moma kotowombaa so kolooji, ii mono anŋon injiisaama onono batunananon asuganondeen erota momakeju.

²⁰ Anutuwaa laaligoya mende iimakejonto, ku-usuŋa ii Siwe namo mokolon oroma iikanonŋa kanain qendeema laligon kouro kamban tetegoya qaa asugin enkeja. Kawaajon Anutuwaa borotereya tororo iinŋ ben akadamyawo koloojiwaa kanianon mono saanon moma kotowonatiwaa so kolooja. Kawaajon ejembanon iwoi monŋon monon iyanŋiaa qaagiaa kitia nanŋon jewombaaŋon amamaankeju. ²¹ *Anutuwaa kania moma koton laligogito, kilen “iinon bennanaga,” kaen mende jen ii mende mepeseegi qabuŋaya batugianon mende kolooro. Kaen mende kolooroto, qaa omaya lansan romonŋogi momogianon looriro moto koloogi. Uu momakootogia qaa iikanon mono umun koma pangamaŋ mero tiŋtuŋ laligoju. Kawaajon “Anutuwaa kania mende mojon,” jen mondomondo lan anŋi mende sokonja.

²² “Momakooto ejemba laligojon,” jen selegia men uma laligogito, iikaanŋa kanon ejemba uugia qaa koloju. ²³ *Anutu qabuŋaya asamararanawo kamban tetegoya qaa laligon ubaati, ii mende mepeseen waeya mende men laligogito, ii mesaon tando lopion ano borosowo unŋa tosaanŋa kuugi. Tando lopion sogogi kaitanigianon eja koomuyaa so koloju. Unŋa tosaanŋa megi koon, oro ano namonon bagianon koma kondondonŋonkejuti, iyonoo so koloju. Yononon ii usugon ben kaanŋa mepeseen onoma laligogi.

²⁴ Kaen ama laligogitiwaaŋon Anutunon ii gema unuro iyanŋiaa uugiaa siŋ kombombanŋa tondou otaanŋ serowilin ama iyanŋiaa selegia gamu qen men kamaan aon laligoju. ²⁵ Anutuwaa qaa hona mesaon kitianon qaa qolonolonŋoyanon qokotaagi. Mokomokoloo Toya onanon mende goda qen welenŋa mende qen laligogito, iwoi mokolooroti me iyanŋiaa borogianon megiti, iikawaa siŋna kolooro moma borotere yonoo waegia men mepeseen onoma laligogi. Iikaanŋa laligogito, nononon mokomokoloo Tonana ii kamban tetegoya qaa mepeseenkebona. Qaa ii onanon.

²⁶ Kaen ama laligogitiwaaŋon Anutunon ii gema unuro iyanŋiaa siŋgia kombombanŋa gamuyawo ii tondou otaanŋ kokaen anŋi: Yonoo embaurugianon loemba kana dindinŋa mesaon iyanŋiodeen meleema agimin aon laligogi. ²⁷ Eja yononon kaanagadeen embawo agimin aon laaligo mesaon dogogi. Serowilin ambutiwaa siŋgia kombombanŋa ii eja batugianon horon aon mogi geriawo kolooro anŋiodeen meleema agimin aon anŋonjoragiawo

* 1:17: Hab 2.4 * 1:21: Ef 4.17-18 * 1:23: Dut 4.16-18

koloon laligogi. Dogon jeubaba laligogitiwaa irona ii Anutunon sogianon meleema onono qagianon uro boligi.

²⁸ Anutuwaawaa kania moma kotowombaajon mogi kamaanqeqeta kolooro mesaogi Anutunon mono kaanjadeen ii gema ujuro iyangiaa roromongogia doogoyanon galen koma onono nanamemen gamuyawo ama men laligogi.

²⁹ Nanamemen doogoya ano sili bologa kania kania iikanon uugia saa qero kokaen amakeju. Iwoi otoko ama nen mewombaajon koposongon angomokolon amakeju. Tosaana yonoonon iwoiwaajon goronkiki amakeju. Ejemba ujugi komunkeju. Angowowo ama tosaana tiligon onomakeju. Ejemba tosaana konjilin qaganon bologa ama onombombaajon momakeju. Ejemba gejagianon qaa saje анги kemero dimbonawo juma kemakeja.

³⁰ Gemaqeqe qaa jenkeju. Anutuwaawaa yon jenkeju. Sili bologa geriawo ten koma otaankeju. Jaba-arambaran ama selegia men umakeju. Selenon kuukuu ano sili bologa morota morota mokoloonkeju. Nemunman qaagia mende ten komakeju.

³¹ Momogia mende tooro uugia qaa laligon qaa lan somongon mende otaankeju. Ala-ala mende ama tosaana yonoonon wosomomo mende moma kere men onomakeju. ³² Anutunon kana dindina kokaen jen kotorota eja: Ejemba bologa kaanja amakejuti, iyononon mono koomu kotakotaa bunja koloowutiwaa so koloou. Yononon jenkotoo ii moma asarijuto, kilen iyangio bologa ii amakeju ano iikayadeen qaagoto, tosanon kaanja анги ii "Saanon!" jen wambelaan nanjon onomakeju. Kian.

2

Anutunon qaana gosi dindina gadeen jen tegonkeja.

¹ *Oo alana, gii tosia yonoo qaagia jen tegonkejan me qaago? Gii tosaana yonoo qaagia jen tegon geenjo nanamemen iikayadeen amakejan. Kawaaajon alagaa qaaya mon jen tegojani een, mono geenjaa qaa kaanagadeen jen tegona iikawaa ironanon mono geenjaa qaganon ubaa. Kawaaajon uuta me kamaanqeqeta koloojani, ii kilen mono iwoi monjon mondon geenjaa qaawaa kitia nanjon jemambaajon amamaankejan. ² Ejemba nanamemen bologa kaanja amakejuti, Anutunon iyonoo qaagia qaa honaa so gosi jen tegonkeja, ii mojon.

³ Kawaaajon nomaen romongojan? Gii namo ejaga ano kilen iwoi kaanja amakejuti, iyonoo qaagia jen tegon geenjo nanamemen iikayadeen ana sokonja me qaago? Anutunon qaaga gosi jen tegon irona meleema gono hona goo qaganon ubaa. Anutuwaawaa jaanon mende kokomomola men asangowaga.

⁴ Anutunon njala men nonoma kilenananaa irona uulanawo mende meleembaato, mamboma moma mokosingonkeji, qaa iikawaaajon jejewili anjan me? Anutunon uuawagaya qendeema uuga meleembagatiwaaajon horon gomakeji, iikawaaajon tompin laligowabo. ⁵ Gii gejajuu ama uuga mende meleembagati een, iikaanja kanon Anutuwaawaa jaanon kokomomola mende mewagato, irinjonsoonjonon mono goo qaganon sein ubaa. Kazi kambanonon kan kuuro qaana dindina gadeen jen tegowaa. Irona meleema nonombaati, kamban iikanon irinjonsoonja mono asuganon ninisaano iima mobonja.

---

* **2:1:** Mat 7.1; Luuk 6.37

6 *Anutunonj mono “Nanamemenanaa so motomotoonj ananaajonj kitia meleema nonombaati,” ii kokaenj: 7 Anutunonj qabuŋaya nonombaatiwaa-
 jonj mamboma akadamananawo koloowombaaajonj kaparaŋ koma pondan
 nama gawon awaa awaa meŋ laligojonj, ananaajonj laaligo kombomban
 nonombaa. Ii nonono kambanj tetegoya qaa oyaŋboyanj laligonj ubonja.
 8 Iikaanja laligonj ubonjato, ejemba iyanjgiaajonjadeen romonjonj kirinjaba
 meŋ Buŋa qaa honja gema qeŋ qaa bologa otaanjkejuti, Anutuwaawo irinjanonj
 mono iikawaajonj soono uugereya ano qagianonj ubaa. 9 Uugereya ii wala
 Juuda nonoo qanananonj uro nonoo gemanananonj kantri tosaanja kaiyaka
 bologa amakejuti, kuuya iyonjoo qagianonj kaanagadeen uro siimbobolo
 kakasililinj moma laligowuya.

10 Kaenj laligowuyato, Juuda ano nonoo gemanananonj kantri tosianonj
 kaanagadeen uugia meleema kaiyaka awaa amakejuti, Anutuwaawo
 akadamyunanonj mono kuuya ananaa qanananonj uro qabuŋa nonono
 luaenonj laligowonja. 11 *Anutunonj ejemba tosaanja mende ninisoroonj
 tosaanja mende sureen onjmakejato, so motoonjononj gosinj nonomakeja.

12 Iikawaa kania ii kokaenj: Kantri tosaanja yonjononj Anutuwaanonj Kana
 qaa mende weenjonj moma singisonjgo lanj amakejuti, iyonjononj mono kore-
 bore tompinj laligonj tiwilaawuya. Juuda nonononj Anutuwaanonj Kana qaa
 weenjonj moma kilenj singisonjgo amakejonj, Anutunonj mono qaa iikawaa
 so kuuya gosinj nomoma qaanana jenj tegowaa. 13 Ejemba Anutuwaanonj
 Kana qaa eej momakejuti, iyonjononj Anutuwaawo jaanonj solanja mende
 kolojuu. Qaagoto, Kana qaa teŋ koma otaanjkejuti, Anutunonj mono iyonjoo
 qaagia jenj tegoro solanja niwuya. 14 Kantri tosianonj Anutuwaanonj Kana qaa
 mende meŋ laligojuto, tosianonj kilenj tondu iyanjgiaa aijnjgiaa so romonjonj
 amakeju. Anutuwaawo kana qaaya mende mojuoto, kilenj momogianonj jenj
 kotonj onjono Anutuwaawo kana qaawaa so ama iikawaa baatanonj laligoju.

15 Kaanja laligojutiwaa kania ii asuganonj asuginj kokaenj eja: Anutunonj
 ejemba mokolonj nonoma iikanonj Kana qaayaa jenjkootoya ii kuuya
 ananaa uunananonj anota eja. Kawaajonj Anutunonj qaaya jenj saŋe amakeji,
 ii waba kantri yonjononj kaanagadeenj momakeju. Ii uugiaa gejianonj mogi
 qaagia injjoro Anutuwo ororonj momakeju. Anutunonj uumomo onjototi,
 iikanonj kambanj tosaanjanonj qaa jakeyanonj ama kuunj onjono moma
 bolinjkeju ano kambanj tosaanjanonj qaagia nanjonj jero moma qeangonjkeju.

16 Oligaa Buŋa jenj asarinjkejenj, iikawaa so kambanj somatanonj kokaenj
 koloowaa: Kraist Jiisasnonj Anutu ilaanj muro ejemba ananaanonj qaa
 aasanjgoya aasanjgoya gosinj jenj tegonj nonombaa. Kianj.

Kana qaa iikanonj kania nomaenj ninisaanja?

17 Gii geenjgaa qaga Juuda eja qama Kana qaanonj hamo qeŋ gombaati-
 waaajonj moma laarinj “Anutuwaawo buŋa koloojenj,” jenj selega mepeseena
 sokonja me qaago? 18 Gii Anutuwaawo jetaa so laaligowaa qaaya moma
 sorogonj laligojanj. Anutuwaawo Kana qaa kuma gonjgitiwaaajonj ama kana
 awaa soro otaamambaajonj jenj qaa kuuya gosinj honja ano qolonjmolonjgoya
 mendeemakejanj. 19 Gii “Saanonj jaagoo ejemba ala ilailaagia koloonj
 unjuamaŋa,” jenj awelegonj aonjkejanj. Panjgamanonj laligojuti, ii meŋ asarinj
 onjombagatiwaa so awasanjkaka koloojanj.

20 Kaenj koloonj kokaenj jenjkejanj, “Kana qaa kuma nongjita momakooto
 mokolonj qaa honja kania modaborojenj.” Kaenj jenj afaangonj kokaenj
 jenjkejanj, “Nii saanonj ejemba momogia qaa yonjoo boigia koloomanja.

* 2:6: Ond 62.12; Gba 24.12 * 2:11: Dut 10.17

Saanon naambora yonoo qaazugia koloon kuma onomakemaŋa.”²¹ Kaen jen tosaan kuma onoma naambaajon geenŋa mende kuma aonkejan? “Yongoro mende mewa,” jen ejemba uugia kuun onomakejanto, geenŋo yongoro meme koloona mende sokonja.

²² “Serowilin mende amba,” kaen injiona mogito, geenŋo serowilin anjan me qaago? Tando lopion sisi men onomakejanto, kilen geenŋo jiwowon jigionon uma iwoi anjon koma lein qej menkejan. Ii mende sokonja.

²³ Anutuwaanon Kana qaawo laligojanjwaajon selega tondu men umakejanto, geenŋo ii waleema iikaan kanon Anutuwa qabunŋaya men kamaan ama laligona gamuyawo koloonkeja. ²⁴ *Iikawaa qaaya ii Buŋa Terenon kokaen oogita eja, “Onoo siligiaajon ama waba kantri kanageso yononon Anutuwa qata mepaegon batugianon mepaqepae amakeju.”

²⁵ Anutuwaanon Kana qaa otaan laligojani een, Anutuwa aiweseya seleganon kotogiti, iikanon mono ilaan gono sokonja. Ii sokonjato, kana qaa waleema singisonŋo amakejani een, mono aiweseya mende memetaa taniŋaen koloon een tondu laligojan. ²⁶ Tosianon Anutuwa aiweseya selegianon mende kotogi kilen kana qaawo jenkootoya otaŋkejuti een, Anutunon aiwese ii selegianon ejiwaa so kaan injiuro sokonja.

²⁷ Iikaan injiuro yonoonŋa monon saanon Kana qaawo so goo qaaga toon gosin jen tegoro kamaawaa. Anutuwa aiweseya seleganon kotogi Kana qaawo waŋa motomotoon moma anjon koma laligojanto, ii waleema singisonŋo amakejanjwaajon ama kamaawaa. ²⁸ Eja monon selenondeen Juuda ejaga kolooji een, iinon mono Juuda eja hona mende kolooja. Kaanagadeen Anutuwa aiweseya selianondeen kotogi yangisen amakejuti een, ii mono aiwese omaya, hona qaa.

²⁹ *Hona qaagoto, eja mon utanon Juuda ejaga kolooji, iinon mono Juuda eja hona kolooja. Kaanjadeen Anutunon uunana qosoma Unŋaya Toroya iikanon ano laligoji, iikanon mono aiwese hona kolooja. Kana qaawo waŋa otaan eja selia kotogi balon ejembanon mogi umakejato, Anutunon aiweseya uunananon nanjiwaaon moro uro mepeseen nonomakeja. Kian.

3

Anutunon qaaya pondan otaŋkeja.

¹ Kaen ero Juuda ejemba laligojoni, iikanon mono nomaen ilaan nononaga? Anutuwa aiweseya selenananon kotogiti, iikawaa honanon mono nomaen koloon nononja? ² Honanon mono laaligo kuuya kanon mamaga koloon onanon ilaan nonomakeja. Iikawaa qaaya mutuya ii kokaen: Anutunon Buŋa qaaya nonono anana buŋa kolooro laligojon.

³ Kaen laligojonto, ananaanŋa tosanon Anutu mende moma laarin muŋ laligoni nomaen ama onombaa? Yangisen laligogitiwaa irona meleema mono nomaen ama nonombaa? Uujopaya somonjon anjon kono omaya koloowaa me nomaen? ⁴ *Ii qaago toton! Anana koreboreyanon ejemba qoolonŋoya kolojonto, Anutunon hona tontonŋa kolooja. Anutuwa kania ii Buŋa Terenon kokaen oogita eja,

“Qaa Jakeyanon ama qisin gonŋi qaagaa kitia jen asarin iikanon dindinŋa koloon haamo ama onoma namba. Goo kaniaga kaan mokoloon nanjon jewuya.”

⁵ Anana nanamemen doogoya otaanin Anutunon qindinjon nonono iikanon nanamemenŋa dindinanon asuganon asugiji een, anana qaa

* 2:24: Ais 52.5 * 2:29: Dut 30.6 * 3:4: Ond 51.4

iikawaajon mono nomaen jewonaga? Nii qaa ii namo ejemba momonanaa so kokaen jejen: Anutunon irona meleeno irinjonsoonanon qanananon uji, iwaa momoyon kaen dogoja me qaago? ⁶ Qaago, ii mono kozigen! Anutunon doogoya koloonagati een, iinon gomaŋa gomaŋa ananaa qaanana mono nomaen gosin tororo jen tegonaga?

⁷ Niinon eja qolonmolongoya koloowe Anutunon qaaya hona iikanon mindinon nono iwaa qabuŋayanon iikaen asuganon kolooja. Kaen kolooro niinon singisongo ambeti, Anutunon iikawaa qaaya mono nomaembaajon jen tegoja? Nomesaoro neenaa jaajaa laligowe sokonaga me qaago? Qaayanon mono mende loorin kamaawaa. ⁸ Mono kokaen jenin sokonaga, “Nono saanon bologa toroqen anin Anutunon ii mindinoro sili awagaa honanon asugiro qaayanon qabuŋayawo koloowaa.” Tosianon nonoojon qaa sologen kaen jen toroqen kokaen jenkeju, “Poolnon qaa kaen jen iikawaa so lan amakeja.” Kaen ama jegitiwaa qaaya ii Anutunon gosin sogianon jen tegon onombaa, ii mojen. Kian.

Ejemba moŋnon solan mende koloja.

⁹ Qaa kaen amin moma ii nomaen jen tegowonaga? Juuda nononon kantri tosaana unuugun Anutuwaa jaanon dindina koloojon me qaago? Qaago totoon! Iikawaa qaaya mono waladeen kokaen jen kotiinin: Juuda me kantri tosaana koloowonagati, anana korebore singisongo anin kokosiin nonono laligojon. Kawaajon selenana men ubombaajon amamaankejon.

¹⁰ *Iikawaa qaaya ii Buŋa Terenon kokaen oogita eja,
“Moŋnon moŋ solan dindina mende totoon koloja.

¹¹ Mombaa utanon momo mende koloon asariro tondu laligoju.
Moŋnon moŋ Anutu mokoloomambaajon mende kaparan komakeja.

¹² Qaagoto, kuuyanon mono kana uugun sisau laligoju.

Koreborenon mono bolin Anutuwaa jaanon angonjoragiawo koloju.
Awaa koloonkeji, motoondago moŋ ii mende totoon mokolojon.

¹³ *Neselangianon angomokolon amakeju.

Nengbaogbaogianon qasiriwaa ron kaana aantama nano koomuwaa kangaruga kaana iikanon ejemba lan tiwilaan onomakeju. Qaa bologa ii qatowaa jeta nomben warabe kaana buugianon saa qen ero jegianon ejemba tondu ininkeju.

¹⁴ *Qaa kowoga seiyaanonon mono buugia saa qero ejemba tondu gasaana onomakeju.

¹⁵ *Ejemba tondu unun sagia molaawutiwaajon kanagianon kike uulanawo kema kankeju.

¹⁶ Nanamemengiaa kania dogoro laligojutiwaa aiwesegia kokaen koloja: Daen daen liligonkejuti, iikanon mono kondemondeen angi ejemba uugianon bolin koboankeja.

¹⁷ Luaenon laaligowaa kania ii mende moma koton yagoju.

¹⁸ *Anutu goda qewombaa qaaya ii uugianon mende eja. Jeta uuguwubotiwaajon keegia mende moma een lan laligoju.”
Anutuwaanon qaa kaen eja.

¹⁹ Anutunon Kana qaa kokaembaajon nonono, ii mojon: Kana qaa kuuya kanon gomaŋ so somonjon nonomakeja. Anana qaa kawaa baatanon kema ten koma laliginin sokombaa. Mende ten kombonati een, Anutunon mono

* 3:10: Ond 14.1-3; 53.1-3 * 3:13: Ond 5.9; 140.3 * 3:14: Ond 10.7 * 3:15: Ais 59.7-8

* 3:18: Ond 36.1

ironja meleema nonono tiwilaawonja. Kawaajonj sombunana moma mondomondonana mesaonj qaanana bogoro laligonj tej koma muninj sokombaa. Anutunonj ejemba kananana kaenj ninisaanota eja.

²⁰ *Kana qaanonj somongonj nonomakejato, nono kuuya ii otaa-wombaaajonj amamaankejonj. Anutuwaanonj Kana qaanonj singgisonjo-nana menj asugiro iima saanonj moma kotowonjato, kana iikanonj Anutuwaajaanonj solanja koloowombaaajonj amamaawonja. Kianj.

Solanja koloowonjatiwaa kania ii momalaari.

²¹ Nononano amamaankejonto, Anutunonj Kana qaa otaanj solanja koloowonjatiwaaajonj ii mende jeroto, kana morota kokaenj arenjonj jerota eja: Anutunonj anjo qaanana menj tegoro iwaa jaanonj solanjaniwonja. Anutunonj qaa ii Mooses ano gejatootoo ejemba yonjoojonj injisaano nanjonj menj Buja Terenonj oogita kambaenj kokaamba asuganonj asugiro mojonj.

²² *Kawaajonj kanonja me kanonja anana Jiisas Kraist moma laarijonj, Anutunonj mono kuuya ananaa qaanana menj tegoro solanjaniwonja. Ejemba tuunj morota morota anana Anutuwaajaanonj ororonj koloojonj. ²³ Ejemba kuuya anana singgisonjo ama Anutuwaajaanonj asamararanjaajonj amamaajonj.

²⁴ Ii amamaajonto, Anutuwaajaanonj kalenmoriananonj kolooro Kraist Jiisasnonj downana mero. Anutunonj kalenj iikawaajonj ama qaanana menj tegoro solanjaniwonja. ²⁵ Wala singgisonjo ama laligogiti, Anutunonj ii moma mokosinjonj ironja uulanjawo mende meleema onono. Ii mende meleema onjoma iyanjaa nanamemenj solanjanonj asuganonj asugiwaatiwaaajonj moma Kraist Jiisas siimolonj oro kaanja kolooro qegi komuro Anutuwaajaanonj jaanonj koma konjoratinj nonombaatiwaa kania kolooro. Saya molaaroti, ii moma laarininj iikaanja kanonj singgisonjonana songbama mesaoro solanjaniwonja. ²⁶ Kania ii kambaenj kokaamba asuganonj asugiwaatiwaaajonj moma Jiisas kaenj ama muro. Anutuwaajaanonj nanamemenj solanja ii kokaenj: Anjo solanja kolooja ano monjonj Jiisas moma laariji, mono iwaa qaaya menj tegoro solanjanijkeja.

²⁷ Kaenj kolooro mono naambaajonja selenana menj ubonaga? Iwoi mombaajonja ama qaago totoon. Kana qaa otaanj solanja koloowombaaajonj ii amamaajonj. Kaanja kanonj solanja mende koloowonjato, Jiisas moma laarininj Anutunonj niniima qaanana menj tegoro solanjanijkebonja. ²⁸ Qaa koi menj tegonj kota kokaenj menj kotiijonj: Kana qaa otaankejonjiwaaajonj qaagoto, Jiisas moma laarinj mujonjiwaaajonj ama Anutunonj qaanana menj tegoro solanjanijkebonja. ²⁹ Anutunonj Juuda nonoo Anutunanagadeenj mende kolooja. Mono kantri tosaanja yonjoo Anutugia kaanjagadeenj kolooja me qaago? Mono yonjoo Anutugia kaanjagadeenj kolooja.

³⁰ *Anutunonj motoonjo kolooja. Kawaajonj selenana kotogi laligojonj, nonononj moma laarinj muninj menj solanjanij nonomakeja ano selegia mende kotogi laligojuti, ii kaanjagadeenj moma laarinj mugitiwaaajonj ama menj solanjanij onjmakeja. ³¹ Moma laariwutiwaa qaa menj kanonj kuunj onjoma iikaanja kanonj Kana qaa menj kamaanj aninj omaya koloowaa me qaago? Ii kozigenj qaagoto, Anutuwaanonj Kana qaa ii mende qewagonjkejonto, ii menj kotiijkejonj. Kianj.

4

Abrahamnonj Anutu moma laarinj solanja kolooro.

* 3:20: Ond 143.2; Gal 2.16   * 3:22: Gal 2.16   * 3:30: Dut 6.4; Gal 3.20

1 Nono bemunjalenana Aabrahambaa kaniaajon nomaen jewonja? Iinon Anutuwaa kania nomaen mokoloon iwaa jaanon solanja kolooro? 2 Onjanon, Anutunon iwaa qaaya ii nanamemeja awagaajon ama jen tegoro solanjaninaga een, iinon iikawaajon saanon selia men unagato, ii Anutuwaa jaanon qaago. 3 *Iikawaa qaaya ii Bunja Terenon kokaen oogita eja, "Aabrahamnon Anutu moma laariro momalaaria iiro sokono qaaya jen tegoro solanjaniro." Qaa kaen eja.

4 Qaaya ii mono kalenga jen tegoro solanjaniroto, monjon gawon mero galenjon tawaya kalenga qaagoto, gawon menkejiwaa so iima gosin tawaya munkeja. 5 Balon galenon kaen munkejato, Anutunon angonjora eyemba ananaa qaanana jen tegoro solanjaninkebona. Kawaajon monjon oyanboyon koloomambaajon gawon mende men Anutu een moma laarin muji, Anutunon mono momalaaria ii iiro sokono qaaya jen tegoro solanjaniwaa.

6 Deiwidnon kaanagadeen qaa kawaa kania nanjon qaa kokaen ninisaama jero, "monjon oyanboyon koloomambaajon gawon mende mero Anutunon momalaaria iiro sokono qaaya jen tegoro solanjaniji, iinon mono simbawonjowo koloaja." 7 *Kaen jero qaaya ii kokaen oogita eja, "Ejemba Kana qaa waleengi Anutunon singisongogia mesaon koma konjoratiro laligojuti, iyononon mono simbawonjowo koloaju.

8 Ponjon mombaa singisongoya songbama iiro sokono irona qaganon mende ano ubaati, iinon mono oyanboyonjowo koloaja."

Qaa kaen eja.

9 Anutunon oyanboyon koloowombaa kania kaen ninisaama Anutuwaa aiweseenanawo nonoojonadeen jerota eja me qaago? Kian qaago. Ii mono kantri tosaaja aiwesejia qaa yonoojon kaanagadeen eja. Nononon kokaen jen oodaborojon, "Aabrahamnon Anutu moma laariro momalaaria iiro sokono qaaya jen tegoro solanjaniro."

10 Mono naa kambanon iiro sokono qaaya jen tegoro solanjaniro? Anutuwaa aiweseja selianon kotogi laligoroti, kamban iikanon qaagoto, wala een laligoroti, Anutunon mono kamban iikanon momalaaria iiro sokono qaaya jen tegoro solanjaniro.

11 *Wala een laligon Anutu moma laariro qaaya jen tegoro solanjaniro. Kawaa gematanon sokonotiawaa aiweseja ii selianon kotowutiwaajon jero munjen aasoya kaanja kolooro. Kaen kolooro iwaa gematanon Anutuwaa aiweseenanawo mende laligon moma laarin munin momalaarinana iiro sokono qaanana jen tegoro solanjaniwonati, Aabrahamnon kuuya ananaa wanjalenanaga kolooro. 12 Wanjalenanana iinon een laligon kamban iikanon uuta meleema Anutu moma laarin laligoroti, nono aiweseenanawo iwaa so ama laligojon. Anutuwaa aiweseenanawo laligon uunana meleema laligojoni, mono nonoo wanjalenanana kaanagadeen kolooro. Aiwese koton nonongi een lanj mende laligojonto, Aabrahambaa kana lasuya otaan moma laarinkejon. Kian.

Anutuwaanon soomongo qaa moma laarinin honjowo koloowaa.

13 *Anutunon Aabraham balon bunja qen muro toya kolooro gbiliurutanon iwaa gematanon iikaan laligon ubutiwaa qaaya jen somongoro. Qaa ii Kana qaa otaarotiwaajon ama mende ijoroto, Anutunon momalaaria iiro sokono qaaya jen tegoro solanja koloorotiwaajon qaa ii ijoro.

* 4:3: Jen 15.6; Gal 3.6 * 4:7: Ond 32.1-2 * 4:11: Jen 17.10 * 4:13: Jen 17.4-6; 22.17-18; Gal 3.29

14 *Tosianon oyanboyan koloowombaaon Kana qaanon qokotaan iikaan kanon Anutuwaanon iwoi ii bunja qen aowuyagati een, iyononon mono momalaariwaa qaaya qewagogi omaya koloonaga. Kaen Anutuwaanon soomongo qaawaajon mende amamaanij qaa iikanon mono omaya koloowabo. 15 Anutuwaanon Kana qaa waleenin irinja soono kazianon qanananon umakejato, Kana qaa mende enaga, ii singisongowaa qaaya mende jewonaga.

16 *Aabrahamnon kaen mindirin nonoma kuuya ananaa wanjalenana kolooja. Kawaajon soomongo qaaya nononoti, ii Kana qaanon qokotaankejuti, iyonoojonadeen qaagoto, Aabrahamnon moma laariroti, iikaanja moma laarinin ananaanon kaanagadeen honawo koloowaatiwaaajon moro. Kawaajon Anutunon soomongo qaaya ii kokaen arenjon ano: Ii moma laarinin hona kuuya ananaajon kalengga nonono kalenmoriananon asuganon asuginkeja.

17 *Aabrahambaa qaa mon ii Bunja Terenon kokaen oogita eja, “Niinon gii kuuj gombe ejemba kanageso mamaga yonoo mangiaga koloowaga.” Qaa kawaa so Aabrahamnon Anutuwaa jaanon man koma nonomakeja. Anutunon koomuya men gbiliin onomakeja. Kanageso laaligogia qaa, ii jaawo laligojutiwaa tani kaanja onoono asuginkeju. Aabrahamnon mono Anutu kaanja moma laarin muro.

18 *Anutunon wala Aabrahambaaajon kokaen ijoro, “Goo gbiliuruganon koloon seigi jangogia senjelao kaanja kolooro laligowuya.” Soomongo qaa ii moma nomaen honawo koloonaga, ii mende moroto, ii kilen jejeronromon ama ejemba kanageso mamaga yonoo mangia koloomambaaajon mamboma laligoro. Soomongo qaa mutuyaa so koloowaatiwaaajon mono Anutu moma laarin mun laligoro. 19 *Saarawaa gorojanon merabora memewaa so mende kolooro ajo gbania 100:waa so laligon waaro. Kawaaajon iyanja romongoro mono eja waja selia waziin soosoolia kolooroto, kilen Anutuwaa qaanon honawo koloowaatiwaaajon moma laarin mun laligoro Aabrahambaa momalaarianon mende sologon looriro.

20 Mende looriroto, qaayanon honawo koloowaatiwaaajon moma laarin iikanon kotiin nano. Anutuwaa soomongo qaawaajon uutanon kema qen kan qen mende anoto, momalaarianon kotiro Anutu mepeseen laligoro Anutuwaa qabunayanon seiro. 21 Anutunon iwoi asugiwaatiwaa qaaya jen somongon ii andaboromambaaajon kotiinkeji, ii moma kotiidaboron uuwoi mon mende ama laligoro. 22 Kaen ama laligorotiwaajon Anutunon Aabrahambaa momalaaria iiro sokono qaaya jen tegoro solanjiro. 23 Momalaaria iiro sokono qaaya jen tegoro solanjiroto, qaa ii Aabrahambaaajonadeen mende oogita eja.

24 Aabrahambaaajonadeen qaagoto, ananaajon ama kaanagadeen ii oogita eja. Anana Ponjana Jiisas men gbiliro koomunonga waaroti, Anutu iikaan moma laarin munin momalaarinana iiro sokono jen tegon nonono solanjiwonja. 25 *Anutunon ananaa singisongonanaajon ama Jiisas mende anjon kono komuro ano solanja koloowombaaajon ama men gbiliro koomunonga waama laligoja. Kianj.

5

Anutuwaa jaanon solanjanij aisoon luaenon laligojon.

* 4:14: Gal 3.18 * 4:16: Gal 3.7 * 4:17: Jen 17.5 * 4:18: Jen 15.5 * 4:19: Jen 17.17

* 4:25: Ais 53.4-5

¹ Anana Anutu moma laarinij qaanana jen tegoro solanjanijon. Kawaa-jon Pojnana Jiisas Kraistnoj mono nemuj koma nonono Anutuwo luae mokoloonjaligojon. ² Kaanagadeen Jiisas Kraist moma laarinij nemuj koma nonono kalemorianaj buja qej aowombaa kania mokoloonj kambañ kokaamba kalemorianaj uutanonjaligojon. Anutuwaa asamararaj uutanonj keubombaajon jejeromonjromonj ama aisoonkejjon.

³ Kawaaajonadeen mende aisoonkejonto, konjajilij moma kawaajon kaanagadeen aisoonkejjon. Konjajilij moma mokosingonj iikaanja kanonj kaparanjkonj mokoloowonja. Ii moma iikawaajon aisoonkejjon. ⁴ Kaparanj koma angobatononj kotiin nambonja. Angobatononj kotiin naninj jejeromonjromonanonj kotiinkebaa. ⁵ Anutunonj Uña Toroya ama nonono kana kolooro uujopaa molaaro uunananonj kemero laligojon. Kawaaajon jejeromonjromonj ama oyanboyaj koloowombaajon ama mamboma gamugamu mende mokoloowonja.

⁶ Iikawaa kania ii kokaen: Anana wala looloria esunana qaa laligoninij, Kraistnoj mono kambañ dindija iikanondeen komuj ejemba angonjoranawo ananaa downanana mero. ⁷ Monjonj Kana qaa tororo otaan dindija kolooji, alia iikaanjaajon monjonj saanonj mende komunaga? Ii moro amamaaya koloonagato, monjonj uujopa mamaga ejemba ama onjomakeji, alia monjonj iwaajon ama saanonj selia qeleema komumambaajon monaga.

⁸ Ejembanonj iikaanja amakejonto, Anutunonj uutanonj jopagonj nonomakeji, iinonj ii kokaen qendeeno: Iinonj Kraist wasiro kamaanj wala angonjora ejemba laligoninij, kambañ iikanondeen mono ananaajon ama komuro. ⁹ Komuro kambañ kokaamba sayanonj songbama jen tegonj nonono solanjanij laligojon. Kilenj ii qerewenja kaanja kolooro honjononj mono kanagenj kokaen koloowaa: Anutunonj singisongowaa uugereya asuganonj qendeeno iwoi kanjanawo namononj asugiwaa. Ii asugiro Anutuwaa jaanonj solanja koloojoniwaajon Jiisasnoj mono irinjonsoonj iikanonja metogonj nonono oyanboyaj mokoloowonja.

¹⁰ Anana wala Anutuwaa kereuruta laligoninij, kambañ iikanonj iyanjaa Meria wasiro komuj iinonj tawanana kolooro Anutuwo ala-ala koloonij. Kolooninij, iikanonj qerewenja koloojato, honjononj kanagenj kokaen asugiwaa: Tawanana ano Anutuwaa alauruta laligoninij Jiisasnoj kotiinjaligojjiwaajonj mono afaanjonj metogonj nonono oyanboyaj mokoloowonja.

¹¹ Pojnana Jiisasnoj Anutuwaa hamoqeqe gawonja mero Anutunonj tawanana ano iwo ala-ala kolooninij, iikayadeen qaagoto, onjanonj Anutuwo jopagonj aonj nama otokorianj maama aisoonkejjon. Kianj.

Aadambaajon ama komuninto, Kraistwaaajon ama gbiliwonja.

¹² *Eja motoonjononj singisongonj namononj kondooro kolooro. Anutunonj singisongowaa ironja ano koomu asugiro. Iikawaa so ejemba kuuyanonj singisongonj ama laligoninij koomunonj iikawaajonj ejemba korebore sokoma nonono laligojon. ¹³ Wala Kana qaa mende kolooro kambañ iikanonj kaanagadeen singisongonj asuganonj asuginj edabororoto, Kana qaa mende ero singisongowaa qaaya ii mende jen gosinj lanjaligogi.

¹⁴ Aadambaa kambananonja kanainj lanjaligonj kougij Mooseswaa kambananonj Kana qaa asugiro. Ejemba kambañ biwianonj iikanonj singisongonj angito, Aadamnj kana waleenoti, iikawaa sogadeen mende waleema laligogito, koomunonj kilenj ii kaanagadeen galenj koma onono laligogi.

Adam, eja mutuya iinonj mono eja monj kawaatiwaa sareyaga kolooro.

* 5:12: Jen 3.6

¹⁵ Sareyaga kolooroto, kanagara ii ororon mende koloojao. Aadamnon Kana qaa waleema kamaaro singisonjo asuginj seinj ejemba mamaga sokoma onono komunj laligogi. Ii koomuwaa kania koloojato, oyanboyaj koloowombaa kania ii monj. Ii kokaenj: Eja motoonjo Jiisas Kraist iinonj nemuj koma nonoma kalenmoriaja ninisaano Anutuwaa kalenjanon asuganonj asuginj ejemba mamaga sokoma qepalugonj nonono. ¹⁶ Toroqenj kokaenj jemaaja: Kana woi ii ororon mende koloojao. Eja motoonjononj singisonjo ano Anutunonj qaaya jenj tegoro singisonjo ejemba kuuya anana gere siawaa bunja kolooninj. Ii balonj ejawaa kania koloojato, Siwe ejawaa kania ii monj. Ii kokaenj: Kambanj mamaga Anutuwaawaa Kana qaa waleenin kalenja qendeema jenj tegonj nonono solanjaninkejonj.

¹⁷ Ii mombo jemaaja: Eja motoonjononj Kana qaa waleema koomu kondooro ejemba korebore komunj laligojonj. Aadambaa singisonjowaaajonj ama koomunonj kuuya sokoma galenj koma nonono tondu laligojinj. Ii kana kamaanqeeta koloojato, Anutu esunmumuyaa kania ii kokaenj: Ejemba anana solanja koloowombaa kalenja ii kelemalelenj bunja qenj aonj kalenmoriajaa uutanonj laligojonj, anana mono oyanboyaj mokoloowonja. Eja motoonjo Jiisas Kraist iinonj nanjonj inaanj nonono kawali kaanja kotiin laligonj ubonja.

¹⁸ Mombo toroqenj jemaaja: Eja motoonjononj Anutuwaawaa Kana qaa waleema kamaaro Anutunonj qaaya jenj tegoro ejemba kuuya anana gere siawaa bunja kolooninj. Kaanjadeenj eja monjononj solanja koloowombaaajonj kondooro uunana meleeninj Anutunonj saanonj ejemba kuuya ananaa qaanana jenj tegoro solanjaninj kotiin laligonj ubonja. ¹⁹ Iikayadeenj mombo jemaaja: Eja motoonjononj qootogo ama singisonjo wajj kono seiroy ejemba seiseiya anana meleema singisonjo ejemba kolooninj. Kaanjadeenj eja monjononj Anutuwaawaa jeta tenj koma singisonjonanaa tawaya mero kana kolooro Anutunonj ejemba seiseiya ananaa qaanana jenj tegoro solanjaniwonja.

²⁰ Wala eenj lanj laligonj kougito, Mooseswaa kambanonj Anutunonj Kana qaa ejemba singisonjogija moma kotowutiwaajonj toroqenj onono. Ii toroqenj ononoto, ii mogi singisonjogianonj seinj asuganonj asugiro. Iikaenj kolooro Anutunonj mono kalenmoriaja kaanagadeenj menj seiroy singisonjo uugunj asugiro. ²¹ Singisonjowaa ku-usunja ii somata. Kawaaajonj singisonjo aninj iikanonj galenj koma nonono koomuya koloonj laligonj kouninj. Anutuwaawaa kalenmoriaja iikanonj mono kaanjadeenj ku-usunjawo koloojaa. Jiisas Kraist Ponnananonj solanjaniwombaaajonj kondooro Anutunonj qaanana jenj tegoro dinjonj laaligo kombombanja mokoloonj kambanj tetegoya qaa laligonj ubonja. Kianj.

6

Singisonjo gema qenj Kraistwo gbilinj laligowu.

¹ Anutunonj kalenmoriaja nonono seiwaatiwaajonj singisonjo toroqenj ama laligowonja me qaago? Kawaaajonj mono nomaenj jeninj sokombaa?

² Singisonjo mono kozigenj! Nono singisonjowaa kasanonja loloonj uunana walaganonj qamo kaanja kolooro singisonjo ambombaaajonj togonj laligojonj eenj, mono nomaembaajonj singisonjononj toroqenj galenj koma nonono laligowonaga?

³ Qaa koi moju me qaago: Anana kuuya Kraistwaanonj qokotaawonjatiwaajonj ama oomulu menj nononji. Iikanonj uunana walaganonj mono Jiisas qegi komurotiwaa tani komuro laligowombaaajonj oomulu ii menj nononji.

4 * Amanonj asamararanga qendeema Kraist menj gbiliro koomunonga waaroti, ananaa uunananonj kaanagadeen gbiliro dologa koloonj laligoninj sokombaa. Mannananonj anana Kraistwaa tani kaanja gbilinj waama nanamemenj dologa ama menj laligowonjatiwaaajon moja. Kawaaajon oomulu ii kokaembaajon menj nonongji: Uunana walaganonj Jiisaswo motoonj komunj ewaatiwaaajonj uunana walaga ii kaanja ronj kongi.

5 Uunana walaganonj Kraistwo ororonj komuro iikanonj iwo qokotaanj laligojonj eenj, Mannananonj anana kaanagadeen Kraistwo nambonjatiwaaajonj moja. Kraistnonj koomunonga waaroti, mono iwaa tani ororonj gbilinj laligoninj sokombaa. 6 Uuselewaa siijnana kombombanja bologanonj singisonggo ambonjatiwaaajonj koposongonkeji, Anutunonj siinj ii kondeeno kemebaatiwaaajonj momakeja. Anutunonj singisonggononj toroqen galenj koma nonono welenja qenj laligowonjatiwaaajonj mende moja. Kawaaajonj uunana walaga ii Kraistwo maripoononj qero komuro. Iikawaa so laligojonj, ii mojonj.

7 Mombaa uuta walaganonj komuro iinonj mono singisonggowaa kasanonga loloonj laligoja. 8 Uunana walaganonj Kraistwo komuroti eenj, kaanjadeen iwo gbilinj laligonj kotiwombaaajonj moma laarionj.

9 Kaenj moma laarinj Kraistwaa kania kokaenj ero moma yagojonj: Anutunonj ii menj gbiliro koomunonga waama laligonj kotiinj mombo mende komuwaa. Koomunonj ii mende toroqen galenj kono laligonj ubaa. 10 Koomu komuroti, iikaanja kanonj mono kambanj motoonggo iikanonj singisonggowaa ku-usunja kondeeno kambanj tetegoya qaa looloria enj ubaa. Laaligo kombombanja laligoji, ii mono Anutuwaajonj laligonj ubaa. 11 Qamo yonononj singisonggo ambombaaajonj amamaawuya. Ono mono kaanjadeen onjoangiaajonj mogi qamo kaanja kolooro Kraist Jiisaswo qokotaanj nama Anutuwaajonj kotiinj laligowu.

12 Selegia komuwaati, iikawaa siinj kombombanja bologanonj galenj koma onono ii tenj koma munj singisonggo ambubotiwaajonj ii mono somongonj laligowu. 13 Kawaaajonj sele kitigia kuuya ii mono singisonggo Toyaa borononj mende ambu. Kema kaenj anggi bunjaya kolooro wajj kono anjonjora koloowabo. Iikaanja qaagoto, koomuyanonga gbilingo mono onjoangia Anutuwaa borononj ama aowu. Sele kitigia kuuya ii Anutuwaa borianonj anggi bunjaya kolooro nemunj kono nanamemenj solanja koloonjkebaa. 14 Ono Kana qaa baatanonj qaagoto, kalenmorianj uutanonj laligoju. Kawaaajonj singisonggononj mono eenj somongonj galenj koma onono laligowubo. Kianj.

Solanja laaligowaa Toyaa mono welenj qenj laligowu.

15 Kawaaajonj nomaenj jewonaga? Anana Kana qaa baatanonj qaagoto, kalenmorianj uutanonj laligonj singisonggo aninj sokonja me qaago? Ii kozigenj! 16 To woi koloojao. Onjoangia yoroononga mombaa borononj ama aonj jeta tenj koma welenja qenjkejuti, iikawaaajonj mono qaa koi moma yagowu: Ono monj jeta tenj komakejuti, mono iwaa welenjqeuruta koloojao. Singisonggo Toyaa welenjqeuruta koloojuti eenj, iinonj mono uruano koomu kotiga komuwuya. Anutuwaa jeta tenj koma welenja qenjkejuti eenj, iinonj mono qaagia jenj tegoro solanja koloonj laligonj ubuya.

17 Ono wala singisonggo Toyaa welenjqeuruta koloonj laligogi. Kaanja laligogi Bunja qaanonj mindingonj onjmakebaatiwaaajonj kuma onjonj mogi. Ii moma iikawaa so uugia meleema kambanj kokaamba Bunja qaa tororo tenj koma Anutuwaa kania otaanjkeju. Kaenj moma onjoonj “Anutu danjisenj!”

* 6:4: Kol 2.12

jen laligojon. ¹⁸ Ii otaan singisongowaa kasanongga loloon Anutuwaa welen qen nanamemen solanja ama men laligoju.

¹⁹ Uuselegianon looloria koloojiwaajon ama qaa iikawaa kania ii mono balon ejemba ananaa qaa jejewaa so niinon kokaen jemaŋa: Onjo wala sele kitigia kuuya togon jeulalan Toyaa (Satambaa) boronon ama welen qen laligogi. Kaanja laligogi nanamemen anjonjorayawo asugin uugia men tilooro laligogi. Kaanja laligogito, kamban kokaamba sele busu kitigia kuuya ii mono togon Anutuwaa boronon ambu. Kaen ama welen qegi nanamemen solanja asugiro soraaya koloonkebu.

²⁰ Onjo singisonggo Toyaa welenqeqeuruta laligogiti, kamban iikanon nanamemen solanja ii mende otaagito, onjoanŋiaa jaajaa tondu laligogi.

²¹ Kamban kokaamba nanamemen iikawaajon gamugia mojuto, kamban iikanon iikaen ama laligon honja mono nomaen mokoloogi? Nanamemen gamuyawo kawaa honja ii koomu kotiga.

²² Kamban kokaamba Anutunon singisongowaa kasanongga isama onono loloon Anutuwaa welenqeqeuruta koloogi honja asugiro soraaya koloonkeju. Kaan ama laaligo kombombanja laligon tetegoyanon oyanboyon mokoloon laligon ubuya. ²³ Singisonggo anin Toyanon tawa nonono koomu kotiga mokoloowonato, Anutuwaa kalenja ii oyanboyon laaligo. Kraist Jiisas Ponnanawo qokotaan nambonjati een, mono kotiin tetegoya qaa laligon ubonja. Kian.

7

Loemba laaligowaa sareqaaya

¹ Oo uumeleen alauruna, onjo Kana qaa mojutiwaa so onjojon kokaen jemaŋa: Kana qaanon ejemba somongon nononja. Namonon laligon ubonjatiwaa so mono kawaa baatanon laligowonja, onjo ii moju me qaago?

² Kawaa sareya mon ii kokaen: Kana qaanon emba loyawo somongoro ejanon laligowaatiwaa so loemba laligowaato, loyanon komuwaati een, embianon mono loemba laaligowaa Kana qaanongga lolooowa.

³ Kawaajon loyanon jaawo laligoro eja mombaajon Oon jero mewaati een, iwaa qata mono olonkalu embaga jenkejon. Kaen jenkejonto, loyanon komuwaati een, Kana qaa iikanon mende toroqen somongoro laligowaa. Kaanja laligon eja mon mewaati, iinon mono olonkalu embaga mende koloowaa.

⁴ Kawaajon uumeleen alauruna, onjo kanagianon mono kaanjadeen eja. Onjo kaanqadeen eja mombaa bunja koloowutiwaajon Kraistwo qokotaagi. Anutunon ii men gbiliro koomunonga waaro laaligonananon honja Anutuwaajon mokolooro asugiwaatiwaajon momakeja. Kraistnon komuro uugia walaganon iwo komuro qamo kaanja koloon Kana qaawaa bunja mende laligoju. ⁵ Wala uuselewaa siin kombombanja bologanon galeŋ koma nonono tondu laligonin. Kamban kanon Kana qaanon sololoon kuun nonono singisonggo ambombaa siinana kombombanja bologanon koloon galeŋ koma nononji. Kawaajon uuselenananon waaro laaligonananon koomu kotigaa honja mokoloon tondu laligonin.

⁶ Kaanja laligoninto, wala qaa iikanon somongon nonono gbadoyanon laligon kana qaawaa waja motomotoon otaawombaajon kaparan koma gawonja men laligonin. Kraistwo qokotaan nanin uunana walaganon iwo komuro kamban kokaamba kana qaawaa bunja kolooninonja loloon mombo welenja mende qenkejon. Kamban kokaamba kananananon gbiliro Unja Toroyanon inaan nonono afaanjon Anutuwaa gawonja menkejon. Kian.

Singisonggo ambobotiwaajon kaparanj koma aonjoronkejon.

⁷ *Kawaajon nomaen jewonaga? Kana qaa anj singisonggoyawo koloaja me qaago? Ii kozigen! Kana qaanonj mono singisonggowaa kania qendeema nono mobe. Kana qaa monj kokaen eja, “Mombaanonj iwoiwaajon mende kopoulosjowa.” Kaen mende jenagati een, niinonj iwoiwaajon kopoulosjonkejenj, iikawaa kania mende moma kotowenaga. Kawaajon Kana qaa mende moma kotowenaga, iikianj singisonggo mende moma yagowenaga.

⁸ Kana qaa mende enaga, singisonggononj mono qaa omaya ano koomuya koloonaga. Kaanja koloonagato, jenkooto qaa mobe sopa somonjonj nono ii waleemambaa kania kolooro singisonggo ambe asugiro. Jenkooto qaanonj mono kuunj nono uuna waaro siinja kombombanja bologa kania kania ii tororo asugigi bologaaajon tondu kopoulosjonkejenj. ⁹ Wala Kana qaa mende moma tompinj laligoweto, jenkooto qaa mobe iikanonj anjonj koma nonotiwaajonj singisonggowaa siijnanonj gbiliro uuna waaro ii ambe. Singisonggo ambe menj komunj nono koomuya koloowe.

¹⁰ Anutunonj jenkooto qaa ii otaanj laligonj kotimambaaajonj moma nonoto, qaa ii otaamambaaajonj batogowe menj komunj nono koomuya koloowe. Koomuya kolooweti, iikanonj mono asuganonj asugiro mokoloowe.

¹¹ *Jenkooto qaa moma kotowe sopa somonjonj nono ii waleemambaa kania kolooro jenkooto qaanonj kuunj nono singisonggononj tiligonj nono ii ambe. Singisonggo ama qaanawo koloowe. Iikaanja kanonj Anutuwaajonj jenkooto qaa iikanonj singisonggo nemunj kono ambe menj komunj nono koomuya koloowe.

¹² Kaanja kolooweto, kilenj Kana qaa iikanonj mono kowoga ano so-raaya koloaja. Iikawaa jenkooto qaayanonj mono dindinja ano awaa koloaja. ¹³ Kaanja kolooro jenkooto qaa awaa iikanonj menj komunj nono koomuya koloowe me qaago? Ii kozigen! Qaa awaanonj qaagoto, Kana qaanonj mono neenaa singisonggonaa kania nisaano moma kotowe. Singisonggowaa gamuya asuganonj asugiro kanjanawo momambaaajonj ama jenkooto qaa iikanonj singisonggowaa sopaya somonjoro uunanonj waaro waleema singisonggo ambe. Neenaa singisonggona iikanonj mono menj komunj nono koomuya koloowe. Kianj.

Uunanonj singisonggowaa manjaqeje ero laligojen.

¹⁴ Unja Toroyanonj Kana qaa nonono dindinja kolooji, ii mojonto, niinonj singisonggo ejaga koloonj siinja kombombanja bologawo koloojenj. Kamaanj kombe singisonggononj galerj koma nono tenj koma welenja qenj singisonggo amakejenj.

¹⁵ *Kawaajonj iwoi awaa amambaaajonj momakejenj, ii mende amakejenj. Iito, iwoi bologa amambaaajonj togonj sisia menkejenj, mono ii amakejenj. Kawaajonj iwoi amakejenj, niinonj kawaa kania saanonj mende moma kotonkejenj. ¹⁶ Kawaajonj iwoi bologa amambaaajonj mojtitiiti ama ii amakejenj eenj, Kana qaanonj mono kilenj awaa koloaja. Kana qaawaajonj mono uumotoonj anjenj.

¹⁷ Kaenj kolooro niinonj neeno ii mende toroqenj amakejento, singisonggo uunanonj eji, iinonj mono kuunj nono ii amakejenj. ¹⁸ Nanamemenj awaa amambaa siinja onjanonj momakejento, ii amambaa esunanonj mende koloonj nomakeja. Kawaajonj noo uunanonj iwoi awaa monj mende ejato, uuselananonj mono singisonggo amambaaajonj kuunj nomakeja, iikaya mojenj.

¹⁹ Kawaajon iwoi awaa amambaa siija momakejenj, ii mende amakejento, iwoi bologa mende amambaaajon momakejenj, mono ii amakejen. ²⁰ Kaen kolooro iwoi amambaaajon togonkejenj, ii kilen amakejenj eenj, ii neeno mende toroqen amakejento, singisonqo uunanonj eji, iikanonj mono kuuj nono ii amakejen.

²¹ Kawaajon neenaa kanana kokaenj ero mokoloonkejen: Iwoi awaa amambaa siija mobe bologaa siijanonj mono uuna somonqoro osinkejen.

²² Kawaa kania ii kokaenj: Uunanonj Anutuwaanonj Kana qaawaaajon uumotoonj ama tenj komambaaajon momakejenj.

²³ Kaenj momakejento, sele busunanonj neenaa kania kokaenj ero mokoloonkejen: sele busunaa kitia yonononj singisonqowaa wana koloogi amambaaajon momakejen. Singisonqo amambaa siijanonj mono uusiinna awaa ii menj kamaanj amambaaajon moro aonj oronkejao. Singisonqo amambaa siinna kombombanjonj mono sele busunaa kitia kitia sololoon onjoma somonqonj nono kasa gbadononj laligojen. ²⁴ Oo niinonj bolinj tegon anjonjoranawo koloojen. Uuselenaa siija bologanonj nuano koomu kotiga kumumambotiwaajonj mono morononj downa menj hamo qen nonaga?

²⁵ Oo Jiisas Kraist Ponja, iinonj nemunj koma nono “Anutu dangisen!” jejen. Kaniananonj kaanja kolooro neeno uunanondeen Anutuwaanonj Kana qaawaa baatanonj kema welenja qenkejento, sele busuna singisonqoyawo iikaanjonj singisonqo amambaa siinna kombombanjonj somonqonj nono iikawaa kasa gbadononj laligojen. Kianj.

8

Uja Toroyanonj riindangonana kolooro kotiin laligojen.

¹ Kawaajon ejemba Kraist Jiisaswo qokotaanj nanjonj, Anutunonj mono ananaa qaanana jenj tegoro kambanj kokaamba gere siawaa bunja mende koloonj laligojen. ² Kawaa kania kokaenj: Gii singisonqowaa siija tenj koma laligonatiwaajonj ama koomu kotigaa bunja koloonj laligona. Kaanja laligonato, Kraist Jiisaswo qokotaanj nana laaligo kotigaa Ujayanonj mono koomu kotigaa kasanonja isama gonon laligojan.

³ Ejemba uuselenananonj siijnana kombombanja bologa ii eja. Ii otaaninj Kana qaawaa esujanonj loorinj laaligo kombombanja nonombaatiwaajonj amamaaro osinj qagoninj. Qagoninj uuselenananonj singisonqo ama laligoninj, Anutunonj singisonqo iikawaa qaaya jenj tegonj kitia kokaenj meleeno: Iinonj iyanjaa Meria wasiro namononj kamaanj singisonqo ejawaa sele kaanja kolooro. Toroqenj singisonqowaa siimolonj tani kaanja kolooro oogi komuro. Anutunonj laaligo kotigaa kania kaenj meleuro.

⁴ Anutunonj kania ii kokaembaajonj meleuro: Kana qaanonj anana solanj ano dindinja laligowombaaajonj jenj kotonj nonomakeji, Anutunonj qaa iikawaa honjonj ananaanonj kolodaborowaatiwaajonj moro. Kawaajonj uuselenanaa siija kombombanja bologanonj mende galej koma nonombiwaajonj togonj Uja Toroyaa uusiinja tenj kombombaaajonj namakejenj.

⁵ Ejemba uselegiaa siinj kombombanja bologa otaankejuti, iyonjoo uugianonj mono singisonqo ambombaaajonj eja. Ejemba Uja Toroyaanonj siinj otaanj amakejonj, ananaa uunananonj mono Uja Toroyaanonj nanamemenj ambonjwaajonj eja. ⁶ Uuselenanaa siinj kombombanja bologanonj mono horonj nonono koomu kotigaagenj kembombaaajonj ejato, Uja Toroyanonj uunananonj luae qero kotiin laligowombaa siija momakeja.

⁷ Anutunonj Kana qaa nonono singisonqo ambombaa siinj kombombanjonj mono qaa iikawaa baatanonj mende kemakeja. Ii kembaaajonj

amamaaja. Ii amamaaro tondū laligon uunananon Anutu qetama kere ama munkejon. ⁸ Ejemba uuselewaa siingia kombombananon galen koma onjonji tondū laligojuti, iyononon mono Anutuwaa jaanon sokombombaa-jon osiwuya.

⁹ Yononon osiwuyato, Anutuwaa Uḡa Toroyanon onjo uugianon laligoji een, iinon mono galen koma onono laligoju. Uuselewaa siingia kombombana bologa yononon mono onjo mende galen koma onomakeju. Kraistwaa Uḡa Toroyanon mombaa uutanon mende kemero een laligoji, iinon Kraistwaa buḡa mende kolooja. ¹⁰ Mende koloojato, Kraistnon onjo uugianon laligoji een, sele busugianon singisongowaajon ama komuwuyato, unḡagianon solana koloojutiwaaajon ama kotiin laligon ubuya. ¹¹ *Anutunon Kraist Jiisas men ḡbiliro koomunonga waaroti, iwaa Uḡayanon uugianon laligoji een, iyononon onjo Anutuwo qokotaan nanji selegia koomuya ii kaanagadeen men ḡbiliwata.

¹² Oo uumeleen alauruna, ḡbilin laligojoniwaaajon nononon mono Anutuwaanon tosawo laligojon. Uuselewaa siingiana kombombana bologa otaawombaa tosaga qaagoto, Uḡa Toroyaa jeta ten koma laligowombaa tosanonon mono ej nononja. Kawaajon ananaa aijnananon lan laligowombo. ¹³ Uuselewaa siingia kombombana bologa otaan laligojuti een, onjo mono koomu kotigaa buḡa koloowuya. Kaana koloowuyato, Anutu qama kooligi Uḡa Toroyanon uuselegiaa nanamemen bologa men komunkebaati een, iikaana kanon mono ḡbilin kotiin laligon ubuya. ¹⁴ Anutuwaa Uḡayanon ejemba ḡindingon unuano laligojuti, iyononon kuuya Anutuwaa meraboraana kolooju.

¹⁵ **Omejiilan yononon ejemba sololon onjonji jenengia ororo welenqeqeta omaya kolon laligojuto, onjo ome kaana ii mon qaagoto, Uḡa Toroya ii buḡa qen aon laligoju. Kawaajon onjo mono mombo toroqen toroko qaganon laligowubo. Uḡa Toroya iinon mono men letoma onono Anutuwaa meraboraana kolooju. Uḡa iikanon sololon nonono Anutuwaajon “Aba* Ama!” qamakejon. ¹⁶ Anutuwaa meraboraana koloojoni, qaa ii Uḡa Toroyanon ajo ananaa unananawo wambelaan motoon nanjon jenkeja.

¹⁷ Anutuwaa meraboraana koloojoni een, iinon iyanḡa ejembauruta ananaajon oyanboyan mozozongoro eji, ii kaanagadeen buḡa qen aowona. Anutunon Kraistwaaajon iwoi mozozongoro eji, ii mono kaanagadeen Kraistwaa koorononon nama buḡa qen aowona. Kraistwo motoon siimbobolo momakejon een, mono kaanagadeen Kraistwaa asamararanonon uma iwoi motoon asarin laligowona. Kian.

Laaligo asamararanawonon uma laligowona.

¹⁸ Kamban kokaamba siimbobolo moma laligojoni, iikanon laaligo kaamaanqeqeta kolooja. Kanagen Kraistwaa asamararanonon uma asarin oyanboyan laligowonati, iikanon mono laaligo uuta akadamuyawo koloowaa. Laaligo woi ii leele ama gosiwonatiwaa so qaago. Kaan romonjojen. ¹⁹ Anutunon oro ano iwoi kuuya mokolorota ejuti, iyononon mono mamboma Kraistnon kan Anutuwaa meraboraana metogon qendeema onono asamararan asugin onombaatiwaaajon awelegonkeju.

²⁰ *Anutunon oro ano iwoi kuuya mokoloroto, yononon laligon komun qaombuya. Iyanḡiaa siinḡiaa so qaagoto, Anutunon mono iyanḡa siinḡa

* **8:11:** 1 Kor 3.16 * **8:15:** Maak 14.36; Gal 4.6 * **8:15:** Gal 4.5-7 * **8:15:** Aba ii Arameik
 gaanon ama. * **8:20:** Jen 3.17-19

so kaen arengoro. Iwoi kuuya qaombuyato, kilen jejeromonromon onono oyanboyon kokaen asugiwaatiwaajon mambomakeju: ²¹ Anutunon oro ano iwoi kuuya mokolorota ejuti, iyononon mono kaanagadeen kokaembaajon mambomakeju: Anutunon ii kaanagadeen angonjora laaligowaa kasayanonga isama onono mende komu gisaan qaombuyato, Anutuwa merabora kaanja loloon asamararangiawo asarin ej ubuya.

²² Kawaa kania ii kokaen: Anutunon oro ano iwoi kuuya mokolorota ejuti, iyononon korebore mono motoon osongon horon merabora memewaa masu unjungeji, iikaanja moma ej kouma kamban kokaamba kaanagadeen amakeju, ii mojon. ²³ *Anutunon oro ano iwoi kuuya mokolorota ejuti, iyonoononga qaagoto, Anutuwa yambuyambu koloonij Unjaya Toroya kalenja nonono laligojon, anana mono kaanagadeen uunananon osongon horon laligojkejon. Anutunon nunuano merabaraanja qaita mon kolooombaaajon mamboma laligon osongon amakejon. Nunuama downana mero selenana qaita mon bunja qen aon Siwenonj uma qeangowaatiwaajon awelegon laligojon.

²⁴ Kaanja letombaaajon jejeromonromon ama uunana meleema Siwewaa bunja kolooonja. Iwoiwaajon jejeromonromon amakejon, iikawaa honja koloooro iinin jejeromonromonana iikaanja kanonj tegowaa. Monjon iwoiwa honja koloooro iima iikawaa jejeromonromonja ii mende toroqen ama mambomakeja. Ii qaago. ²⁵ Iwoiwa honjanj mende koloooro iimakejon, iikawaajon jejeromonromon anjonj een, ii mono kaparanj koma kolooawaatiwaajon mambonij uunana mende kamaanjeja.

²⁶ Kaanjadeen loorinin Unj Toroyanon ilaan nonomakeja. Nomaen qama koolinin sokonaga, ii mende mojonto, Unj Toroyanon mono anj qamakooli gawonananon ilaan nonoma ananaajon ama qama koolinj qaa jeta asuganon jejewaa so qaagoto, osongonbooro qaganon sanjon jenkeja. ²⁷ Sanjon jen Anutuwa siinjaa so ejemba soraaya ananaajon ama qama koolinkeja. Anutunon ejemba uunana iima gosinkeji, iinon mono afaangon Unj Toroyaa uumomoya momakeja.

²⁸ Anutunon qamakoolia moma ilawoila kuuya galen kono kawaa mindi-mindiri honanon mono iyanjaa alaurutanon qeangowutiwaajon kolonkeja. Ii mojon. Honja iikanonj ejemba hamoqeqe arenjaa so onoono jopagon munkejuti, mono ii kaen me kaen ilaan onomakeja. ²⁹ Anutuwa arenjaa kania ii kokaen: Iyanjaa Merianon uumeleen ala seiseiya anana batunananon jeta menj nonombaatiwaajon momakeja. Kawaaajon waladeen arenj ama nonono faninananon Meriaa so kolooombaaajon moro. Iikawaaajon ejemba waladeen moma nononoti, nono kaanagadeen kolooombaaajon menj meweengon nonono. ³⁰ Waladeen menj meweengon nononoti, anana kaanagadeen nonoono. Nonoonoti, anana qaanana kaanagadeen menj tegoro solanjaninin. Solanjaninij, ananaajon kaanagadeen kana qeendeen iyanjaa asamararananonj uma oyanboyon laligowonja. Kianj.

Anutuwa uujopayaa mepemepesee rii.

³¹ Qaa ii moma kawaaajon nomaen jewonaga? Anutunon sopa somongon nonoma leegenananon laligoji een, moronon mono qotogon nononaga?

³² Anutunon iyanjaa Meria kaanjadeen mende angon konoto, ii menj tegoro laaliguya kuuya ananaajon ama qeleeno. Ii qeleeno Anutunon iwo kalen qerewenja tosaanja kuuya ii kaanagadeen afaangon nonombaa.

* 8:23: 2 Kor 5.2-4

33 Anutunonj ejemba iyanjaajonj meweengonj nonoma qaanana jej tegoro solanjaninkejonj, iikawaaajonj morononj mono qaa jakeyanonj ama nononaga? 34 Kraist Jiisasnonj komuro Anutunonj mombo menj gbiliro Siwenonj uma Anutuwaa boro dindinanonj rama toroqen ananaajonj ama gama koolinkeja. Kawaajonj moñnonj monj qaanana gosinj gere sianonj kemebombaajonj jej tegonj nonomambaajonj amamaawaa.

35 Kraistwaa uujopa uutanonj laligoninj morononj mono iikanonja mendeema nonono kamaawonaga? Kakasililinj ama nonongi konajilinj mobonagato, Kraistwaa uujopayanongga saanonj mende kamaawonja. Sisiwerowero ama nonombuyagato, iikanonja saanonj mende kamaawonja. Bodi mokoloowonaga me opo surunananonj qaono laligowonaga, mono saanonj mende kamaawonja. Komuwombotiwaa toroko qaganonj laligowonaga me manja qegi kazi koloonagato, mono saanonj mende kamaawonja. 36 *Iikawaa qaaya ii Buñja Terenonj kokaenj oogita eja,

“Goo qagaajonj ama umugawodeenj kanainj nunugi komuwonjatiwaaajonj mogi kema gomanj tiinkeja. Lama unuj nenkejuti, iikaanjadeenj nonojoj romonjgonkeju.”

37 Qaa iikawaa so ama nonombuyagato, Kraistnonj uujopaya ninisaano moninj, iinonj nanjonj nonono lombo kuuya iikanonj mono haamo ama otokorianj maama laligowonja. 38 Iwoi moñnonj mono Kraistwaa uujopayanongga mendeema nonomambaajonj amamaawaa. Ii honja toonaga moma yagojenj. Koomunonj me laaligowaa iwoiya moñnonj mono mendeema nonomambaajonj amamaawaa. Siwe gajoba me omejilanj yonononj mono kambanj kokaamba me kanagej nono mendeema nonombombaajonj amamaawuya. Benjakonj kawali ku-usunjiawo yonononj ii amamaawuya.

39 Euwaa euyanonj me emuwaa emuyanonj laligojuti, iyonononj mono mendeema nonombombaajonj amamaawuya. Anutunonj ilawoila tosaanja monj mokolorota ejuti, iyonononj mono kaanjagadeenj Anutuwaa uujopaya iikanonja mendeema nonombombaajonj amamaawuya. Anutuwaa uujopaya iikanonj mono Kraist Jiisas Ponjana iwaanonj asugiro ninisaano ii mojonj. Kianj.

9

Anutunonj siinja so Israel meweengonj onono.

1 Niinonj Kraistwo qokotaanj nama qaa qolonjmolongoya qaagoto, qaa honja toon monj jemaña. Unja Toroyaa qaawaajonj geja ambe qaana nanjonj jej kotinj uunanonj sanje nuro kokaenj moma jejenj. 2 Niinonj Juuda ejemba tosaanja yonoo wosobirinonj nuro uunanonj siimbobolo somata tetegoya qaa kokaembaajonj momakejenj:

3 Yonononj niwo balonj selenonj Israel kanagesoga motoonggo koloojonto, uugianonj Kraistwo mende qokotaanj lanj laligoju. Niinonj Israel ñalaurunanonj uugia meleembutiwaajonj aonjoranjkejenj. Anutunonj yonoo qaagia gosiro neeno yonoo kitigia kolooewe ironja meleema noo qananonj kokaenj ubaatiwaajonj mojenj: Iinonj nii Kraistwaanongga mendeema nono gere siawaa buña koloomambaajonj mojenj.

4 *Yonononj Israel tuunj uutanonj laligogi Anutunonj unjano buñaya kolooju. Anutuwaawaa qabuñaya bosima akadamugiawo kolooju. Anutunonj yonowo oyanboyanj kolooiwatiwaa soomonggo walaga ano gbilia ama Kana qaa onono. Kawaajonj jiwowonj jigononj uma Anutuwaawaa waeya menj

* 8:36: Ond 44.22 * 9:4: Eks 9.4

mepeseenjeju. Anutunonj kotumotueya seiwaatiwaa qaa somonjgoroti, iikawaa honjanonj koloowaatiwaaajonj mambomakeju. ⁵ Yonjononj wanjale-nana Aabrahambaa gbiliuruta yonjoo esa meraurugiaga laligoju. Kraistnonj yonjononjga balonj sele busu menj eja kolooro. Kraistnonj Anutunana koloonj iwoi kuuya galenj kono qata kambanj tetegoya qaa mepeseenjebonja. Qaa iionjanonj.

⁶ Iikaanja laligojuto, Israel kanagesononjga koloonj seinj laligojonj, anana kuuya mono kilenj Israel ejemba honja mende koloonj. Kawaaajonj Anutuwaawaa qaayanonj songiro esunanonj kamakamaata koloonjkeja me? Kaenj jewanaga, ii qaa honja qaago. ⁷ *Aabrahambaa gbiliuruta yonjononjga koloonj iwaajonj ama kuuya anana mono Anutuwaawaa meraboraanjaga mende koloonj. Kaenj qaagoto, Anutunonj Aabrahambaaajonj kokaenj ijoro, “Aisakwaa esameraurutanonj mono goononj toroqenj qaga bosima laligonj ubuya.”

⁸ Qaa iikawaa kania ii kokaenj: Aabrahambaa gbiliuruta balonj ejemba silinonj merabora koloonjkejonj, kuuya anono mono Anutuwaawaa merabora-araanja mende koloonj. Kaenj qaagoto, Anutunonj qaa somonjgoro ejiwaa so kolooninji, Anutunonj mono nonoga moma nonono Aabrahambaa gbiliuruta honja koloonj. ⁹ *Somonjgoro qaa iikanonj Aabrahambaanonj kokaenj karo moro, “Gbani motoonjgo tegoro kanonj mombo kanj giibe Saaranonj mono meriawo koloowaa.”

¹⁰ Qaa kaenj moro iwaanonj iikaya kolooroto, iikanonj mende tegoro. Iwaa gematanonj Rebekawaanonj kaanjiadeenj Anutuwaawaa qaayaa so kolooro. Benjana Aisak iinonj embia ii koro muro merawoigara sunesune koloori.

¹¹ Sunesune yorononj goronj uutanonj rama mende koloonj iwoi awaa me bologa monj mende aniti, Anutunonj mono kambanj iikanonj mera iyorononjga monj iyanjaajonj meweengoro. Iyanjaa momo arejanonj kotiinj honjawo koloonj tegowaatiwaaajonj ama koga meweengoro.

¹² *Iyanjaa uusiijanonj honjawo koloowaatiwaaajonj Rebeka kokaenj ijoro, “Datanonj mono kogaa welenjeqe koloonj newo baatanonj laligowaa.” Anutunonj kaenj ijonj nanamemengara ambaoraga iikawaa soyanonj ii mende gosinj oronoto, iyanjaa siinagadeenj otaanj koga oono dataa somataya kolooro. ¹³ *Iikawaa qaaya ii Bunja Terenonj kokaenj oogita eja, “Jeikob uunanonj jopagonj laligoweto, Iisoo (Esau) ii togonj kazi ama munj laligowe.”

¹⁴ Qaa kawaajonj mono nomaenj jewanaga? Anutunonj dindinja mende kolooja me? Iikaanja qaago totoonj! ¹⁵ *Anutunonj Mooseswaaajonj qaa kokaenj ijorota eja, “Niinonj mono neenaa siijnja otaanj monj moroga iima koboonj kiankomumambaaajonj mojenj, iiga mono kiankomunj munjejen. Monj morowaajonj wosomomo ama mumambaaajonj jejenj, iwaajonj mono wosona momakejenj.” ¹⁶ Qaa kawaajonj ama namo ejanonj Anutu mende galenj komakejato, iwoiwaa siijnja moma amambaaajonj batogonj bimbimgonagato, ii kilenj Anutu mende uuguwaa. Anutu anjo kalenjmorianjaa so iwoi kuuya galenj kono iwaa borianonj eja.

¹⁷ *Anutunonj faarao kimbaajonj qaa ijoro Bunja Terenonj kokaenj eja, “Neenaa qabuujana jenj seigi gomanj korebore sokombaatiwaaajonj mojenj. Kaenj moma ku-usuna qendeembe asuganonj asugiwaatiwaaajonj kuunj gombe giinonj asugina. Asuginj laligonj tuarenjenj ama noma laligona mono haamo ama gombe.” ¹⁸ Qaa iikawaa so Anutunonj iyanjaa siijnja otaanj monj iima koboonj kiankomumambaaajonj moji, ii mono kiankomunj munjkebaa ano

* 9:7: Jen 21.12 * 9:9: Jen 18.10 * 9:12: Jen 25.23 * 9:13: Mal 1.2-3 * 9:15: Eks 33.19

* 9:17: Eks 9.16

mombaa uuta meŋ gojomambaaŋon moji, ii mono meŋ gojono yangisen koloonkebaa. Kianj.

Anutuwaanonj irinŋonŋon ano kiankomu

¹⁹ Onoononŋa monononj noononj kokaen jenaga, “Kaen kolooro kuya anana mono Anutuwaaw uusiŋa tuarenjen ama mubombaaŋon amaamaankejon. Kaen koloorogo Anutunonj mono naambaaŋon toroŋen jen nonomakeja?” ²⁰ *Monononj kaen jenagato, balonj eja gii mono moroga kolonj Anutu tuarenjen ano anŋowowo ama munaga? Boroterononj mono iyanŋaa mokomokoloo Toya kokaen saanonj mende jen mubaa, “Gii mono naambaaŋonj tani koi kaanŋa mokolonj nona?” ²¹ Monjonj meme ejanonj mono iyanŋaa ku-usunj qaganonj siinŋaa so gbakonj meleema meweenŋonj gbakonj motoonŋo kanoŋa koworanen morota morota meŋkeja. Tosia kamban j so meŋ gawonj munkejonj ano tosia akadamugiawo ii mono korisoro kambananonjadeen gawonj munkejonj.

²² Anutu mokomokoloo Tonananonj mono kaanjiadeen ama nonomakeja. Ilinonj irinŋonŋonja ejemba qendeema nonono ku-usunja iima mobombaaŋonj momakeja. Kaen moma irinŋa soono kazianonj ejemba tosaanja yonŋoo gagianonj uro jojorinj kondeema onomambaaŋonj ama laligoro. Ii kilenj ironja uulanawodeen mende meleema ononoto, yonŋooŋonj ama siimbobolo mamaga moma mokosinŋonj uugia meleembutiwaajonj mamboma laligoro.

²³ Kaanjiadeen kalenmorianja inisaano kelemalelen kolooawaatiwaajonj momakeja. Kaen moma ejemba akadamyua bunja qen aowombaaŋonj meweenŋonj nononoti, anana mono niniima kobooro akadamyuawo asarinkejonj. ²⁴ Anana kaanŋagadeen kaanja kolooowombaaŋonj nonoono. Juuda ejembagadeen qaagoto, waba kantria kantria ii kaanŋagadeen kaanja kolooowutiwaajonj onoono. ²⁵ *Anutunonj iikawaa qaaya jerota gejatootoo eja Hoosawaa terenonj kokaen eja,

“Ejemba neenaa kanagesouruna mende koloonj laligogiti, niinonj mono ii onjoombe neenaa kanagesona kolooowuya. Tosianonj neenaa wombo alana mende laligogiti, iyonŋoojonj mono ‘Neenaa wombo alauruna,’ kaen jen laligomanja.

²⁶ *Niinonj gomanj mombaa ejembaya yonŋoojonj kokaen jen laligowe, ‘Onj neenaa kanagesouruna mende laligoju.’ Kaen jen laligoweto, ii mono balonjianonj iikanonja onjooma qagia kokaen gamanja: Onj mono Anutu laaligo Toyaa merabaraanja kolooju. Utequte kaanja kolooowaa.”

²⁷ *Aisaianonj kaanŋagadeen Israel kanageso nonoononj ama kokaen saama jero, “Israel ejemba janŋonana kowe sakasin kaanja koloonagati een, ii kilenj nonoononŋa afaanjanonj mono uunana meleeninj hamo qen nonombaa.

²⁸ Pononj gomanja gomanja kuuya ananaa qaanana ilin alanj gosin jen tegonj kitia kuuya meleema nonondaborowaa.”

²⁹ *Aisaianonj kaen jen waladeen qaa monj jeroti, iikawaa onjanonj mono nonoononj kokaen kolooja, “Ponj ku-usunj kuuyaa Tonananonj gbiliurunana tosaanja mende injiima kobooro uugia meleembuyagati een, balonanonj mono Sodom kaanja meleeno kemero gere jenaga. Nonononj mono Gomora ejemba kaanja tiwilaawonaga. Anutunonj mono kaanja ama nononaga.” Kaen jero.

Israel kelemalelenjanonj Anutu yangisen ama munkeju.

³⁰ Kawaajonj mono nomaen jewonaga? Kantri tosonianj Anutuwaa jaanonj solanja koloowombaa gawonja mende kaparanj koma megiti, iyonononj Anutuwaa jaanonj solananigi. Uugia meleema Anutuwaa moma laarigi iikawaajonj qaagia jen tegoro solananinj laligoju. ³¹ Kaen laligojuto, Israel nonononj solanja koloowombaa Kana qaa otaawombaaajonj kaparanj koma laligonj kouma ii kilenj Anutuwaa jaanonj mende solananininj.

³² Iikawaa kania ii kokaenj: Iyanjiodeenj batogonj nanamemenj dindina ama iikaanja kanonj solanja koloowombaaajonj kaparanj koma Jiisas mende moma laarinj mug. Ilinonj jamo powowonj kaanja kolooji, mono iwaanonj ritatanjonj ujuro osinj gema qegi. Iikawaajonj solanja mende koloogi.

³³ *Iikawaa qaaya ii Buja Terenonj kokaenj oogita eja,

“Iibu, Anutu niinonj mono aenj jamo monj Zaion baananonj Israel tuunj uugianonj komowe yonononj iikanonj ritatanjonj kamaanj ujuro gema qenkebu. Monjonj eja gereya powowonj kotakota ii moma laarinj mubaati, iinonj mono kambanj monjonj iwaajonj nama gamu mende mokoloowaa.” Kianj.

10

¹ Oo uumeleenj alauruna, niinonj neenaa Juuda kanagesouruna uugia meleembutiwaaajonj awelegonkejen. Anutunonj hamo qenj onjombaatiwaaajonj uuna menj kululuunj yonoonj ama Anutu qama koolinj munkejen. ² Yonoo kanagianonj kokaenj eja: Yonononj Anutuwaajonj uugere amakejuto, ii poumapou qaganonj amakeju. Yonoo qaagia kaen nanjonj jejen.

³ Anutunonj qaanana jen tegoro solananijonj, iikawaa kania mende moma yagonj iyanjiodeenj batogonj solanja koloowombaaajonj kaparanj komakeju. Kaen ama Anutunonj qaanana jen tegoro solananiwombaaajonj jenkeji, qaa iikawaa baatanonj mende kema osinj eenj tondu laligoju. ⁴ Kraistnonj anodeenj Kana qaa otaadabororo. Nono tosonianj ii amamaanj Kraist moma laarinj uunana meleenjonj, iikaya mono Kraistwaaajonj ama Anutuwaa jaanonj solananijonj. Kianj.

Anutunonj anana kuuya hamo qenj nonommbaaajonj moja.

⁵ *Moosesnonj Kana qaa otaanj iikaanja kanonj solanja koloowombaa qaaya ii kokaenj oorota eja, “Kana qaa otaadaborowaati, iinonj mono kawaajonj ama laaligo kotiga mokoloowaa.” ⁶ *Qaa kaen ejato, uunana meleema moma laarininj Anutunonj qaanana jen tegoro solananinkejonj, Moosesnonj kawaajonj qaa kokaenj jerota eja, “Uganonj kokaenj romonjonj jewabo: Eja morononj mono Siwe gomanonj unaga?” Ejembanonj ii Kraist wama kamaawaatiwaaajonj lanj jegi. ⁷ Me “Eja morononj koomu gomambaa dutanonj kemenaga?” Ejembanonj ii Kraist wama koomunonja waabaatiwaaajonj lanj jegi.

⁸ Kaen jen toroqenj kokaenj jero, “Buja qaa ii koriganonj qaagoto, mono goo buuganonj ano uuganonj eja.” Buja qaa ii moma laariwombaaajonj eja. Nonononj qaa iikanonj ejemba uukuuku menj onjoma kokaenj jen asarinj onjmakejonj: ⁹ Anutunonj Jiisas menj gbiliro koomunonja waaro. Giinonj qaa ii uuwomboganonj moma laarinj je buu susuganonj “Jiisasnonj Ponja kolooja,” kaen jen asugijani eenj, mono hamo qenj gono letomba.

¹⁰ Gii uuwomboganonj Buja qaa moma laarina Anutunonj qaaga jen tegoro solananiwa ano je buu susuganonj Jiisas jen asugina hamo qenj gono letomba.

11 *Buŋa Terewaa qaa moŋ kokaen jegita eja, “Moronoŋ ii moma laarin mubaati, iionoŋ mono gamuya mende mobaa.” 12 Anutunoŋ Juuda ejemba mende ninisoroŋ kantri tosaana mende sureen oŋmakeja. Poŋ motooŋgo iionoŋ mono kuuya ananaa Poŋnana koloŋ so motooŋgonoŋ gosin nono-makeja. Ejemba ii qama koolinkejoni, anana kuuya mono kotumotueya kelemalelen nonomakeja.

13 *Iikawaa qaaya ii Buŋa Terenoŋ kokaen eja, “Ejemba dakaya yoŋonoŋ Pombaa qata qama kooliwuyati, iionoŋ mono ii kuuya hamo qeŋ oŋono letombuya.”

14 Ejembanon Poŋ mende moma laarin muŋ iwaa qata mono nomaen qama kooliwuyaga? Iwaa kania mende jegi mogiti, ii mono nomaen moma laarin mubuyaga? Moŋnoŋ Buŋa qaa mende jeŋ asariwaati een, yoŋonoŋ ii mono nomaen mobuyaga? 15 *Ejemba moŋ Buŋa qaawaajoŋ mende wasiwoŋjati een, iionoŋ mono nomaen kema ii jeŋ asarinaga? Iikawaa qaaya ii Buŋa Terenoŋ kokaen oogita eja, “Ejemba Buŋa qaa awaa meŋ kankejuti, iyoŋoo kana otongia moniŋ awaa soro koloŋja.”

16 *Kaen oogita ejato, noo Israel kanageso hoŋa yoŋonoŋ, Oligaa Buŋa mende teŋ koma laligoju. Iikawaa qaaya ii gejatootoo eja Aisaianoŋ kokaen ninijorota eja, “Oo Poŋ, nono Buŋa qaa jeŋ seinin moronoŋ mono uuta meleema ii moma laarinagato?” 17 Qaa iikawaa so Kraistwaa qaaya jeŋ seinin gejagianon kemero mogi momalaarigianoŋ mono iikaen koloowaa.

18 *Momalaari kaen koloowaato, kokaen qisin oŋonoŋ: Buŋa qaa iikanon mono Juuda yoŋoo gejagianon mende kemero mogi me? Qaago, ii mono mogi. Kawaa qaaya ii kokaen jegita Buŋa Terenoŋ eja, “Qaa jegi qaagianon kema kan goman kuuya sokono. Ii gomanja gomanja eu emu leelee iikanon mogi.”

19 *Qaa iikawaa so Buŋa qaa mono mogito, mombo toroqen kokaen qisin oŋonoŋ: Israel ejembanon ii moma asarigi me qaago? Moosesnoŋ wala qaa kokaen jero,

“Ejemba kanageso uumeleengiaa hoŋa qaa niionoŋ ii hamo qeŋ oŋombe oŋoo uugianoŋ mono iikawaajoŋ ama motoqoto koloowaa. Waba tuuŋ poumapou laligojuti, iyoŋonoŋ oŋo uuugugi sili iikanon mono Juuda oŋoo uugia kuuwe iringia soono uugianoŋ waabaa.”

20 *Aisaianoŋ mono kotiin nama kokaen jerota eja, “Ejemba nii mende moŋgama noma lan laligogiti, iyoŋonoŋ mono nii mokoloŋ noŋgi.

Ejemba noo kananaajoŋ mende qisin laligogiti, niionoŋ kiania mono yoŋooŋon inisaambe iima mogi.”

21 *Yoŋooŋon kaen jeroto, Israel nonooŋon qaa kokaen ninijorota eja, “Ween so umugawodeen kanain qootogo kanageso gejajuju koloŋkejuti, oŋo noonon kawutiwaajoŋ oŋooma boro kaka koma laligowe goman tiinkeja.” Kian.

11

Israel uutanoŋ uumeleen tuuŋ melaa eja.

1 *Kawaajoŋ kokaen qisijen: Anutunoŋ iyanaa kanagesoya gema qeŋ nonono me qaago? Ii qaago totoŋ! Niionoŋ kaŋagadeen Aabrahambaa

* 10:11: Ais 28.16 * 10:13: Joel 2.32 * 10:15: Ais 52.7 * 10:16: Ais 53.1 * 10:18: Ond 19.4 * 10:19: Dut 32.21 * 10:20: Ais 65.1 * 10:21: Ais 65.2 * 11:1: Fil 3.5

ghilia monj koloorej. Neeno Israel kanagesowaa tuuj qata Benjamin iwaa uutanonj laligojej. ² Anutunonj waladeej iyan^{aa} kanagesoya meweengonj nononoti, nono mono mende gema qej nonono laligojoj. Gejatootoo eja Elaijawaa (Eliawaa) sunduya ii Bu^u Terenonj oogita eja. Iinonj Anutu^u waa jaanonj Israel ejemba jej onjoma qama kooliroti, onj qaa batuya ii moju me qaago? Qaa ii kokaenj, ³ *^u“Oo Ponj, yonononj mono goo gejatootoo ejembauruga unjugi komugi goononj siimolonj onjooj alataya alataya konde-mondeengj. Nii motoonjgo nomesaogi laligowe kokomomola menj emboma nuwombaajonj jojoriju.”

⁴ *^uKaenj jeroto, Anutunonj ii moma mono kokaenj meleema muj ijoro, “Gii geengodeej mende laligojanto, niinonj eja 7,000 kaanjadeej sopa somonjorj onjombe neenaa bu^uana koloorej benj qolonjmolonggoya Baal ii mende siminj kuma muj giwo toroqej laligoju.” ⁵ Qaa iikawaa so kambanj kokaamba kaanjadeej Anutu^uwaa tuuj melaa eja. Anutunonj kalenjmorian^{aa} so ejemba afaanj meweengonj nonono laligojoj.

⁶ Kalenjmorianonj mono nemuj koma muro meweengonj nonono. Nono nanamemenj awaa ama menj laligowonagati, iikawaajonj ama mende meweengonj nonono. Balonj ejemba nanamemenananonj nemuj koma muro meweengonj nononagati eej, iwaa kalenjmorianonj mono iwoi omaya koloonaga.

⁷ Kawaajonj mono nomaenj jewonaga? Israel kanagesononj solanj koloowombaajonj kaparanj koma laligogito, solanjaniwombaa kania ii mende mokoloogi. Yonononj qaagoto, Anutunonj tuuj melaa meweengonj nononoti, nonononj kalenja ii mokoloonj solanj kolooninj. Tosianonj momo bologanonj uugia gojono eej tondu laligoju. ⁸ *^uIikawaa qaaya ii Bu^u Terenonj kokaenj oogita eja, “Gaonjaajaa laligogit Anutunonj ome mende somonjoro uugianonj kemero koomuya koloogi. Iwoi iima kania iima kotowubotiwaajonj jaagia menj gooro umuj kono. Qaa gejagianonj moma moma asariwubotiwaajonj ii menj gojono. Kaenj tompinj laligonj kouma kambanj kokaamba kaanagadeej eej tondu laligoju.” ⁹ *^uKinj Deiwidnonj iikawaa qaaya kokaenj jerota eja,

“Oo Anutu, yonononj jejelombanj onj ama nenj lanj aisoonkeju. Iikanonj mono mokoloonj injiima singisonjgogiaajonj moto ama onjomba.

Mono iyanjgiaa dunjianonj ritatanjorj kamaanj unjuro ironj onj meleema onjona siimbobolo mobu.

¹⁰ Oo Anutu, gii mono jaagia menj goona uuj iibombaajonj amamaawu. Mono ironj meleema onjona qagianonj uma bimooro suulanj unjorj laligowuya.”

Deiwidnonj kaenj qama kooliro.

Waba kantri yonononj Anutu^uwaa geria honj koloogi.

¹¹ Toroqej kokaenj qisijen: Juuda kanageso honj yonononj ritatanjorj kamaanj unjuro uugianonj gojono awaa koloowombaajonj amamaawuya me qaago? Ii mende amamaawuya! Kamaanj unjuroti, iikanonj mono Anutu moma kotowombaajonj awelegowutiwaajonj kolooro. Juuda kanageso honj yonononj kana uuguj kamaanj unjuro waba kantri yonononj kitigia koloonj uugia meleema Anutu^uwaa bu^unya koloogi. Kaenj koloogiti, iikanonj uugia kuuro kawaajonj iringia soono uugia meleembuti^uwaa siijanonj koloowaatiwaajonj ama kaenj kolooro.

¹² Juuda kanageso honj yonononj kana songinj kamaanj unjuro kawaajonj waba gomanj gomanj yonononj oyanboyanj koloowombaa kania mokoloogi.

* **11:3:** 1 Kinj 19.10, 14 * **11:4:** 1 Kinj 19.18 * **11:8:** Dut 29.4; Ais 29.10 * **11:9:** Ond 69.22-23

Ii mokoloon uugia meleema kotumotue uutanon laligojuto, Juuda kanageso honja yononon tompin laligon Anutuwaaw jaanon mende sokonju. Kanagen Juuda yononon kaanagadeen kuuya uugia meleembuya. Kaen kolooro Anutuwaaw kotumotueyanon sein kelemalelen asuganon asugiwaaw.

¹³ Niinon qaana koi Juuda onjoon qaagoto, waba kantri kanageso onjoon jejen. Niinon waba kantri onjoon wasiwasi eja aposol koloojeniwaajon “Gawona qabunayawo kolooja,” jen kaen romonjojen.

¹⁴ Gawona ii mewe honja kolooro uugia meleemakejuti, neenaa Israel kanagesourunanon iikawaa bujuya mobutiwaajon kaparan koma aweleگونkejen. Buju qaa iikanon motomotoon yonoo uugia kuuro kawaajon iringia soono uugia meleembombaa siinanon kolooro meleengi Anutunon hamo qen onjombaa. Gawona qabunayawo ii mono kawaajon ama waba kantri onoo batugianon menkejen.

¹⁵ Anutunon Juuda tuun gema nunuro iikawaa honjon mono kokaen kolooro: Waba kantria kantria ononon kitigianon koloogi Anutunon tawagia menj unuano alauruta koloogi. Juuda kanageso honja yononon uugia meleengi Anutunon hamo qen onjoma moma anjon koma anjalij onjombaati, iikawaa honjon mono koomunonga gbilij laligon kotiiwuti-waa so koloowaa.

¹⁶ Gbani jaayaqeqe gbilianon nene Anutuwaajon gosin ama korisoro anin soraaya kolooji een, gawombaa nembaneneya kuuya mono kaanagadeen soraaya kolooja. Gere tiitanon toroya kolooji een, borianon mono kaanagadeen toroya kolooji. ¹⁷ Juuda tuun ii Anutu iyanjaanon oil gerega kolooja. Anutunon iyanjaanon oil gere ii honjon men boria tosaan motoro kamaagi ano duuyaa oil gere boria men kan batugianon ano toroqen somariinkeju. Kantri tosaan onjo duuyaa oil gere kawaaw so koloojuto, Anutunon kilen unuano kamban kokaamba gere boria qaita mon yonoo batugianon laligon kotiiinkeju. Onjo mono Juuda tuumbaa oil gere tiitanonga nene apuya horon nen somariinkeju.

¹⁸ Onjo Juuda nonowo nanjuto, kilen Juuda nunuugun selegia menj ububo. Selegia menj ubuyagati een, mono qaa koi mobu: Kantri tosaan onjo gere boriagadeen kaanja kolooji. Onjo tiinana mende bosimakejuto, nonoonon gere tiitanon mono onjombosino nanju.

¹⁹ Qaa kokaen jewuyaga, “Anutunon anana iyanjaa gere batuyanon ama nonombaatiwaajon ama gere boria ii kotooro kamaaro tintina kolooro.”

²⁰ Qaa ii honjaga. Anutunon Juuda ejemba uugia mende meleema moma laarigitiwaajon ama koton onjo kamaagito, onjo mono momalaarigianon rindanon onjo zen nanju. Kaen nama jaba-arambaran mende men aweleگون laligowuto, mono kokaen kamaan unjwabotiwaajon sombugia moma laligowu: ²¹ Anutunon anaa geriaa boria honja mende injima koboan Juuda kanageso koton onjototi een, onjo mono “Saanon niniima koboowaa,” kaen jewubo. Een kaanja romonjon tondu laligowubo. ²² Kawaajon waba kantri onjo Anutuwaaw kania romonjon kokaen jewuya, “Juuda ejemba kana songin kamaan unjuroti, Anutunon iikawaa ironja meleema mono onjonon geriawo ama onjomakejato, anana qeeango Toyawo qokotaan nanij men qeangon nonomakeja. Iwo mende toroqen nambonjati een, mono kantri tosaan nono kaanagadeen koton nonono kamaawona.”

²³ Kaen saanon jewuyato, Anutunon ejemba kana songigiti, ii kaanagadeen saanon kotij gere batuyanon mombo toroqen onjombaa. Kawaajon Juuda kanageso yononon yangisengia mesaon uugia meleembuti een, ii mono saanon Jiisaswo toroqen onjombaa. ²⁴ Anutunon onjo duuyaa

oil gere kanonja kotonj onoma komakoomowaa kania uugunj oil gere qaita mombaa batuyanonj ama toroqenj onono. Kantri tosaanja onjo kaanja ama ononoti eenj, iikawaaonj iyanjaa gere boria honja Juuda kanageso honja ii mono afaanjonj unuama siinjanonj iyanjaa oil geriaa batuyanonj ama onono mombo toroqewuya. Kianj.

Anutunonj Israel kuuya kiankomunj nonomambaajonj moja.

²⁵ Oo uumeleenj alauruna, onjoanjjiaa momakooto qaganonj lanj laligowubotiwaajonj mono qaa aasanjgoya monj inisaambe moma asariwutiwaajonj mojenj. Qaa ii kokaenj: Momo bologanonj Israel kanagesowaa bakaya monj yonoo uugia gojono laligojuto, kambanj tetegoya qaa yangisenj mende toroqenj laligowuya. Qaagoto, wala waba kantri yonoononja kelemalelenj yonononj uugia meleema Anutuwaaw bentotonj uutanonj koubuya. Kaenj anji Anutunonj janggogia iiro sokombaati, kambanj iikanonj Juuda kanageso nonoo yangisenj kambanananonj tegoro kuuya uugia meleembuya. ²⁶ *Uugia meleenji Anutunonj Israel kanageso kuuya hamo qenj onono letombuya. Iikawaa qaaya ii Bunja Terenonj kokaenj oogita eja,

“Hamoqeqe Toyanonj mono Zaijon baananonja asuginj Jeikob tuunj nonoo nanamemenana anjonjorayawo ii koma konjoratiwaa.

²⁷ *Anutu niinonj singisonggogia koma konjoratinj oyanjboyanj mokolooiwutiwaajonj soomonjgo arenja ii yonowo ambe motoonj laligowonja.”

Qaa kaenj eja.

²⁸ Juuda kanageso honja yonononj Oligaa Bunja gema qenj Anutuwaaw kereuruta koloogitiwaajonj kantri tosaanja onononj kitigianonj Anutuwaaw alauruta koloojuj. Kaenj koloojuto, Anutunonj Israel wanjaleurunana meweenjonj onjotowiwaajonj Juuda nonononj mono toroqenj wombo alauruta honjaborja koloojonj. ²⁹ Anutunonj ejemba moroga meweenjonj onjooma kalenj onjmakeji, qaa ii mono mombo uuta meleenoo utegowaatiwaa so qaago. ³⁰ Waba kantri onjo kaanagadeenj wala Anutuwaaw jeta mende tenj koma tondju laligogito, Juuda kanageso honja yonononj yangisenj koloogitiwaajonj ama Anutunonj onjo kiankomunj onjono letonji.

³¹ Juuda kanageso honja yonononj kambanj kokaamba Anutuwaaw jeta qotogonj tondju laligonj koojuto, onononj letonjitiwaajonj ama Anutunonj Juuda kanageso nono kaanjiadeenj kambanj kokaamba kiankomunj nonomambaajonj moja. Waba kantri onononj uugia meleema letonji kawaa silianonj uugia kuunkeji, iikawaaonj yonononj mono kaanjiadeenj afaanjonj uugia meleema kiankomuya bunja qenj aowuya.

³² Ejemba kuuya anana Anutu qotogonj lanj laligoninj qaa qootogonana mokoloonj gbadoonj nonono. Korebore kiankomunj nonombaatiwaajonj ama kasanonj gbadoonj nonono. Kianj.

Anutu mepeseenj oonjsaa rii kokaenj qamakejonj:

³³ *Anutu kalenjmorijanjaa kowianonj mono somata qatawo kolooja. Manjaa siita, momoya mono kemekemeta tetegoya qaa. Momakootoyanonj nunuugunj uuta somata kolooja. Iinonj qaanana gosinj jenj tegonkeji, nonononj ii kuuya jenj asarinj tegowombaajonj amamaawonja. Laaligonanawa kana arenjonkeji, iikawaa kania mono moma gosinj mokoloonj tegowonatiwaa so qaago.

34 **“Pombaa uu kononaa areña ii ejemba kuuyanoy moma yagowombaajon amamaan laligon kounin. Monon gejanono qaa mubaatiwaa so qaago.”*

35 **“Balon ejemba kalen angunkejonto, iwo kaen ambombaajon amamaan laligon kounin.*

Iwoi munin kitia mende meleema nonono saanon sokoma muja. Iwoi mon era nonombaatiwaa kiti mubombaajon amamaankejon.”

36 **“Ii kokaembaajon amamaankejon: Iinon iwoi kuuyaa Toya koloon wanjaleya kolooja. Iinon iwoi kuuya nemun kono kolooro. Ii iyanaa akadumuya mokoloon mubaatiwaaajon ama kolooro. Kawaajon anana qabunaya mepeseenin tetegoya qaa akadamuyawo ej uma ewaa. Qaa ii onjanon.”*

12

Laaligonana nomaen laliginin Anutuwaanon sokombaa?

¹ Oo uumeleen alauruna, Anutunon kaen kiankomun nononotiwaajon niinon mono uugia kokaen kuun onjonen: Ono mono kiankomuya ii uu konongianon romonjon kawaa so kitia meleema mun waeya men mepeseen laligowu. Kaanagadeen onjoangiaa sele busugia ii Anutuwa kotin nandunga ambu. Kaen ambuti een, onjo mono gbilin soraaya koloogi Anutunon nandungia ii iiro sokono siin momakebaa.

² Wala namowaa nanamemen bologaa areña otaan laligogito, kamban kokaamba iikaanja mono mende toroqen amakebu. Kaen qaagoto, mono uumomogianon gbilero letoma laligowu. Kaen laligon Anutunon onjoon siin nomaen moji, ii monqama saanon kotin gosin mokoloowuya. Ii mokolon iikawaa so amakebuti een, mono kana awaa otaagi sokoma muro akadamugiawo koloonkebuya.

³ Sisau tondu laligowubotiwaajon qaa mon jemaña. Anutunon kalenmorian nono iikawaa qaganon nama kuuya onjoon kokaen injijojen: Onjo mono onjoangiaajon mogi uuta mende koloowato, motomotoon onjo mono tororo moma koton aon laligowu. Anutunon momalaari nonono iikawaa hona koloonkejiwaa so mono onjoangia gosin aon iikawaa so qaa jen laligowu.

⁴ **Iikawaa kania ii kokaen: Sele busunananon motoonjo koloojato, sele busu kitinana ii mamaga. Kitia kuuya yononon gawon motoonjo iikayadeen mende menkeju.* ⁵ *Iikawaa so uumeleen ejemba anana kaanagadeen mamaga laligojonto, kilen Kraistwo qokotaan nama sele busu kaanja hona motoonjo koloojon. Motoonjo koloojonto, anja anja nononon mono toroqen aon motoon gawon menin sokono nanjon.*

⁶ **Anutunon kalenmoriana nononotiwa so gawon memewaa momo kalen morota morota bunja qen aon laligojon. Monon gejatootoo gawombaa momo kalen bunja qen aoji een, iinon ii mono gawonon amakeba. Momalaarianon rindanon munkejiwaa so gawonon ama Anutuwa qaaya jen laligowa.* ⁷ *Mombaajon welenqege gawombaa momo kalen muroti een, iikawaa so mono tosaan pondan ilaan onoma laligowa. Mombaajon boi qazuu gawon mewaatiwaa momo kalen muroti een, iinon mono membiriqembiria qaa pondan tosaan kuma onoma laligowa.*

⁸ *Mombaajon uu nanganonjo gawombaa momo kalen muroti een, iinon mono pondan kaparan koma ejemba uugia kuun nanjon onoma laligowa.*

* 11:34: Ais 40.13 * 11:35: Job 41.11 * 11:36: 1 Kor 8.6 * 12:4: 1 Kor 12.12 * 12:6: 1 Kor 12.4-11

Tosianon iwoiwaajon memegemean men amamaagi mombaajon ii nanjon onjombaatiwaa momo kalenja muroti een, iinon mono kongbaraya qaa pondan nanjon ilaan onjoma laligowa. Mombaajon galenjonkonjon gawombaa momo kalenja muroti een, iinon mono zen nama tosaan galen koma onjoma laligowa. Mombaajon uujopa gawombaa momo kalenja muroti, iinon gawon ii mono korisoro qaganon men laligowa. Kian.

Uujopawaa kania ii tororo otaawu.

⁹ Mono ghingbaon mesaon tororo uujopa ama aon laligowu. Bologa sisia men gema qen laligowu. Awaawaajon ama onjono iikanon mono qokotaan laligowu. ¹⁰ Uumeleen alaurugia ii mono gumbonjonjon qaganon ama onjoma tororo jopagon aon laligowu. Goda qen aowombaajon kaparan komakejuti, iikanon mono awelegon mepeseen aon laligowu.

¹¹ Uugianon mono mende sologon looriwato, qama kooligi Unja Toroyanon inaan onjono geregerenon nama Pombaa gawon men laligowu.

¹² Mono oyanboyan mokoloowonjatiwaaajon mamboma jejeromonromon ama korisoro qaganon laligowu. Kakasililin moma mono mokosinjon laligowu. Mono pondan nama Anutu qama koolin laligowu. ¹³ Anutuwaajon ejemba soraayanon iwoiwaajon amamaajuti, ii mono ilaan onjoma laligowu. Mono ejemba koma horon onjoma motoon rama nembanene nen korisoro amakebu.

¹⁴ Sisiwerowero ama onjomaakejuti, ejemba ii mono mende qasuaan onjombuto, mono Anutu qama kooligi kotuegon onjomaakeba. ¹⁵ Aisoojuti, iyonowo mono ilaan onjoma aisowu. Saajuti, iyonowo mono ilaan onjoma saabu. ¹⁶ Mono uumotoon ama aon luaenon laligowu. Onjonganjaajon mono mende mogi uba. Jaba-arambaran mende ambuto, ejemba kamaanqeqeta mono ala men onjoma laligowu. Onjonganjaajon mogi momakooto ejembaga laligojutiwaa so mende koloowa.

¹⁷ Jena jewe, nuna guwe, ana ambe ii mono mombaajon mende ambu. Ejemba kuuyanon sili tosaan yonoojon mogi nanamemen awaa koloojuti, ii mono kaparan koma men laligowu. ¹⁸ Iwoi mombaajon osiqosi mende anjuti, mono kotikotii en onjonjiwaa so kaparan koma ejemba kuuya yonowo luaenon laligowu.

¹⁹ Qaa mon ii Buja Terenon kokaen oogita eja, "Niinon mono bologaa kitia meleembe qagianon ubaa. Ii noo gawonga. Pon niinon kaen jejen." Kawaajon wombo alauruna, onjanganio mono bologaa ironja mende meleembuto, ii Anutuwaajon mesaogi irinja soono iwaa kitia meleema metogon onjombaa.

²⁰ Kawaajon ii onjanganio mende meleembuto, Buja qaa koi mono otaan laligowu, "Kereganon nenewaa komuji een, ii mono nene wagiwa. Goo kereganon apuwaajon moji een, ii mono apu muna newa. Kaen ama goonon sili awaa iikanon mono uu kuun muna gamuya moma mesaonaga." Qaa ii mono otaan laligowu. ²¹ Monjon sili bologa iikanon haamo ama gombaboto, geengo mono sili awaa ama iikanon haamo ama mun silia bologa ii kolonaniwaga. Kian.

13

Gawman yonoo qaa baagianon kema ten koma laligowu.

¹ Gawman mon ii anodeen mende kolooroto, Anutu, ku-usun Toya iinon mono gawman kuuro iikawaa so Somatananaa ku-usun qaganon nama

* 12:14: Mat 5.44; Luuk 6.28 * 12:16: Gba 3.7 * 12:19: Dut 32.35 * 12:20: Gba 25.21-22

galen koma nonomakeju. Jenkooto gawombaa kondomondooya ii Anutu. Kawaajon onjo kuuya mono onjoangiaa gawman yonjo qaa baatanon kema laligowu. ² Kania kaen mojutiwaajon ama monjon jenkooto galen yonjo ku-usungia getanji, iinon Anutunon laaligowaa arenja anoti, mono ii getanja. Jenkooto Toya getanjuti, Anutunon iyonjo qaagia jen tegon ironja meleema onjo lombo mokoowuya.

³ Galenkonjon yonjonon ejemba nanamemen bologa amakejuti, ii kee momo ama onjomakejuto, awaa amakejuti, ii iikaanja mende ama onjomakeju. Kawaajon galen ku-usungiawo yonjo keega momambaajon mojan me qaago? Ii mende momambaajon mojan eej, mono nanamemen awaa ama menj laligona mepeseen gomakebuya.

⁴ Gawman yonjonon mono Anutu welenja qen mun menj qeangon gombaaajon moju. Kaen mojutiwaajon ejemba bologa koloojuti, mono iikawaa ironja meleengi qagianon uro lombo mobutiwaajon nanju. Anutu waa welenqequeuruta koloogi goondomombaa soo somata ononoti, ii eej totoon mende menj laligoju. Kawaajon iwoi bologa anjan eej, mono toroko moma laligowa. ⁵ Lombo qagianon ubabotiwaajon mono gawman jegia ten koma laligowu. Kawaajonadeen qaagoto, Anutu waa jaanon kaangadeen sokombaatiwaajon mono kaen amakebu. Mende ten kongi Anutu waa irinja soono jero uu kononjianon kaen mogi uugianon boliwabotiwaajon mono kaangadeen gawman yonjo qaa baatanon kema laligowu.

⁶ *Gawman yonjonon mono Anutu waa gawon bakaya mon menj iikanon zen nama galen koma onjomakeju. Gawongia ii mewutiwaajon onjonon mono ilaan onjoma takis kaangadeen amakeju. ⁷ Gawmambaa takis ama kotin kania kania dawi onjombutiwaajon jenkejuti, ii mono kuuya iikawaa so onjomakebu. Gawmambaa takis kania kania kuuya onjoma komuniti gawon ii mono tororo menkebu. Gawmambaa gawon meme ejemba yonjoonon mono qaqabunabunja ama goda qen onjomakebu. Kianj.

Kamban somatanon dodowiro mono jopagon aon laligowu.

⁸ Kaen ama mombaanon tosa mon onjowo mende ero laligowu. Kilen onjo to sagia motoonjo ii kamban so kokaen eja: Onjo mono uunon jopagon aon laligowu. Monjon tosaanja jopagon uukalen ama onjomakeji, iinon mono Kana qaa otaadaboronkeja.

⁹ *Jenkooto qaa waja ii kokaen, “Geenga jopagon aonkejani, iikawaa so mono tosaanja kuuya jopagon onjomakeba.” Qaa kawaa uutanon jenkooto qaa koi kaanja eju, “Serowilin mende amba,” “Ejemba mon mende qena komuwa,” “Yongoro mende mewa,” “Iwoiwaajon mono mende koposongowa.” Ii ano jenkooto qaa tosia kuuya ii mono qaa waja iikawaa newoyanon kolooju.

¹⁰ Ejemba mon jopagon mujan eej, iwaajon mono iwoi bologa mon mende ama muba. Kawaajon uujopa ama iikaanja kanon mono jenkooto qaa korebore ten koma otaankejan.

¹¹ Kamban kokawaa kania moma kotojutiwaajon mono nanamemen kaanja ama menj laligowu. Wala Kraist moma laarin uunana meleeninji, kamban iikanondeen kanain laligon kounin Ponjon metogon nonono Siwenon ubonati, iikawaa kambananon mono kosere kadaboroja. Kawaajon onjo gaon ejuti, iikanonja uugia tooro waabutiwaa kambanja mono kaja. ¹² Gomantiinja koriga laligonin ween jaaya jililingon kouro asarimambaajon

* **13:6:** Mat 22.21; Maak 12.17; Luuk 20.25

* **13:9:** Eks 20.13-15, 17; Dut 5.17-19, 21; Lew 19.18

anja. Kawaajon pangamambaa nanamemen ii mono koma konjoratigi kamaaro asasagaa manja qewonjwaa akadamyua ii mono menj konjgi kemero nambonja.

¹³ Asasagaa uutanonj laligojonjwaa so mono nanamemenj soraaya ama menj laligowonja. Tosianonj jejelomban paati ama baononj nenkejuti, iikaanja nenj apu kotiga nenj elonkaloj amakeju. Sero nambonj nambonj ama lanj emba yongoro horonkeju. Juma deema angowowo ama kisooma aonj uunonj junjunj moma gema qenj aonkeju. Nanamemenj kaanja ii mende sokonja. ¹⁴ Uuselewaa siingara kombombanja bologanonj gbilinj waagi yoroo siingara tenj koma onjombotiwaaajonj ii mono geja mende ama romonjgonj onjmakebu. Kaenj qaagoto, Ponj Jiisas Kraistwaa nanamemenjanonj mono tiwo sumanjgia kolooro ii maleku kaanja mouma aonj laligowu. Kianj.

14

Ala looloria ii mende jey onjoma laligowu.

¹ *Mombaa momalaarianonj looloria kolooro ii mono kalanj koma koma horonj munj laligowu. Iwo aminj moma jenonjkooli qaa kolooro kawaaajonj kesa-awaranj mende amakebu. ² Tosianonj momalaarigaa so nembanene kuuya saanonj nenkejuto, tosaanja yonjoo momalaarigianonj looloria kolooro nene piapiyagadeenj nenkeju. Uugianonj tilowabotiwaaajonj uuwoi ama oro tando lopiombaa nandunj aanja ii sisia menj logoyagadeenj iyanja oonj nenkeju. ³ Nembanene kuuya nenkejuti, iinonj mono alaurugia logoyagadeenj nenkejuti, ii jejewili mende ama onjmakebu. Anutunonj alaurugia nembanene kuuya nenkejuti, ii kaanjagadeenj “Sokonju,” jeyj kalanj koma onjmakeja. Kawaajonj logoyagadeenj nenkejuti, onjononj mono alaurugia yonjoo qaagia mende jey tegowu.

⁴ Giinonj mono moroga koloonj mombaa welenqegeya jey tegonj munaga? Iinonj mono anjaa toyaa jaanonj qaayaa kitia jero gosinj jeyj tegoro sokono nambaa me lombo qaganonj uro kamaawaa. Poijnonj mono kotiinj boj qenj nambaatiwaaajonj nanjonj munkebaa. Kawaajonj mono saanonj boj qenj nambaa.

⁵ Tosianonj weenj kuuyaajonj romonjgogi tanigia ororonj ejuto, tosanonj weenja weenja gosinj weenj mombaaajonj mogi uro qaita monj kolooro weenj tosanonj iikawaa newoyanonj kolooju. Onj motomotoonj mono onjooanjgiaa momogianonj qokotaanj iikanonj uuwoi kuuya yakarinj awasankaka nama laligowu. ⁶ Tosianonj weenja weenja gosinj uma kamaanj amakejuti, iyonjononj ii mono Ponj qabunja mubaatiwaaajonj moma amakeju. Tosianonj oro kuuya nenkejuti, iyonjononj mono Anutu mepeseenj Ponjonj kaenj qabunayawo koloowaatiwaaajonj nenkeju. Tosianonj oro tosiaa singi laligonkejuti, iyonjononj mono Ponjonj qabunayawo koloowaatiwaaajonj moma ii amakeju ano kaenj laligonj Anutu mepeseenkeju. ⁷ Ananaanonga monjonj mono iyanjaajonj mende laligoja ano iyanjaajonj mende komuwaa.

⁸ Kawaa kania ii kokaenj: Jaawo laligowonjati eenj, mono laaligonana Pombaajonj qeleema laligowonja. Komuwonjati eenj, mono Pombaajonj komuwonja. Kawaajonj laligowonja me komuwonjati eenj, mono Pombaa bunja koloojonj. ⁹ Kraistnonj mono komugiti ano jaawo laligojonj, kuuya ananaa Ponjana koloonj laligowaatiwaaajonj komunj gbiliro. ¹⁰ *Anutunonj mono kuuya nunuama anjaa qaa jakeyanonj nonoonj nambonja. Kawaajonj

* 14:1: Kol 2.16 * 14:10: 2 Kor 5.10

tosaan̄a on̄onon̄ mono moroga koloon̄ uumeleen̄ alaurugia jen̄ tegon̄ on̄omakeju? Kaan̄agadeen̄ alauruna tosaan̄a on̄onon̄ mono naambaajon̄ uumeleen̄ alaurugia tosaan̄a ii jejewili ama on̄omakeju? Juma deendeen̄ an̄gi siligia iikanon̄ mono mende sokon̄ja. ¹¹*Kawaa qaaya ii Bun̄a Terenon̄ kokaen̄ oogita eja,

“Pon̄ niinon̄ laligon̄ kotiijen̄i, iikawaa so qaa hon̄a toontoon̄a kokaen̄ in̄jiyojen̄: Ejemba korebore on̄o mono noo jaasewanon̄ simin̄ kuma jeganon̄ Anutu nii mepeseen̄ nombu.”

¹² Qaa kawaa so anana kuuyan̄on̄ mono iyan̄a iyan̄a nanamemenanaa sundunana ii Anutu ijon̄ jen̄ asarinin̄ gosin̄ nonombaa. Kian̄.

Moñon̄ ritatan̄gon̄ kamaan̄ qewaatiwaajon̄ romon̄gowu.

¹³ Kawaajon̄ mono mende toroqen̄ jen̄ bolin̄ aon̄ qaagia mende jen̄ tegowu. Uumeleen̄ alaurugia yon̄oo kanan̄on̄ ritatan̄gon̄ kamaan̄ un̄wabotiwaajon̄ iwoi mon̄ mono mende amakebu. Kawaa qaaya mono kaparan̄ koma jen̄ somon̄gowu. ¹⁴ Nembanene iwoi mon̄on̄ an̄a siri an̄gon̄jorayawo mende koloojato, ejembanon̄ iwoiwaajon̄ mogi an̄gon̄jorayawo kolooji, iyon̄oojon̄adeen̄ ii an̄gon̄jorayawo kolooja. Niinon̄ Pon̄ Jiisaswo nama qaa ii moma kawaajon̄ uuwoi mon̄ mende mojen̄.

¹⁵ Anutunon̄ nembanene kuuya hamo qen̄ tegoro soraaya koloojuto, kilen̄ alaurunana tosan̄on̄ qizimizingia ama oro tosia mende nen̄keju. Kraiston̄ yon̄oojon̄ ama komuroto, tosaan̄a on̄onon̄ mono naambaajon̄ oro nen̄ iikaan̄a kanon̄ yon̄oo uugia men̄ bolin̄keju? Iikaan̄anon̄ on̄oan̄giaa aingia otaagi uumeleen̄ alaurugianon̄ kawaajon̄ wosobiri mokolon̄kejuti, iikaan̄anon̄ uujopawaa kana ii mende toroqen̄ otaan̄keju.

¹⁶ Momo awaa en̄ on̄on̄jato, iikawaa qaganon̄ nanamemen̄gianon̄ tondu an̄gi tosan̄on̄ kawaajon̄ qaa sologen̄ jen̄ jen̄ on̄omakeju. Kaen̄ ambubotiwaajon̄ mono galen̄ men̄ aon̄ laligowu. ¹⁷ Naa nenega newon̄ati ano naa apuga newon̄ati, iikanon̄ Anutuwwa bentoton̄aa aiweseya mende kolooja. Iwoi iikanon̄ mono kamaan̄qeqeta kolooja. Iwaa bentoton̄ uutanon̄ laaligowaa hon̄a ii kokaen̄: Un̄a Toroyanon̄ inaan̄ nonono nanamemen̄ dindin̄a otaan̄in̄ luae qen̄ nonono aisoon̄ laligojon̄. Iikanon̄ mono mun̄gen̄a kolooja. ¹⁸ Daen̄ yon̄onon̄ kaen̄ ama Kraistwaa welen̄ qen̄kejuti, iyon̄onon̄ mono Anutuwwa jaanon̄ sokon̄gi ejembanon̄ qaagia mogi sokoma on̄omakeja.

¹⁹ Kawaajon̄ mono luae qen̄ aon̄in̄ uumotoon̄gonon̄ seiwaatiwaajon̄ kaparan̄ kombon̄a. Iikaan̄a kanon̄ mono uunana meagon̄ men̄ kotiin̄ aowon̄a. ²⁰ Anutunon̄ nembanene kuuya hamo qen̄ tegoro soraaya kolooji, ii mojon̄to, mon̄on̄ oro me nene mon̄ nero aliaa uutanon̄ kawaajon̄ boliro uugereya asugiro singison̄gowo kolooji, iikanon̄ mono mende sokon̄ja. Mon̄on̄ tosaan̄a yon̄oojon̄ mende romon̄gon̄ iyan̄aajon̄adeen̄ moma tondu neji, iinon̄ mono kaan̄agadeen̄ singison̄gowo koloowaa. Kawaajon̄ Anutunon̄ yon̄oo uugianon̄ gawon̄ meroti, tosaan̄a on̄onon̄ mono gawon̄a awaa ii nenewaajon̄ ama mende men̄ boliwu.

²¹ Kawaajon̄ uumeleen̄ alaurugia yon̄oojon̄ ama orowaa singi laligon̄ wain apu ii mende nen̄ laligowu. Iikaan̄a kanon̄ mono motoon̄ men̄ qean̄gon̄ aowuya. Kaan̄agadeen̄ uugianon̄ iwoiwaajon̄ boliro singison̄gowo koloon̄ loorinaga, on̄onon̄ ii mende ambu. Kaen̄ mono motoon̄ men̄ qean̄gon̄ aowu. ²² Kesa-awaran̄ qaawaa momalaaria kaen̄ me kaen̄ en̄ gon̄ji, ii mono Anutuwwa jaasewan̄anon̄ an̄gon̄ koma laligowa. Mon̄on̄ qaa

* 14:11: Ais 45.23

mombaajon “sokonja,” jen iikanon gokotaan moma kotiin kawaajon iyanə mende jen tegon aoji, iinon mono simbawonəwo kolooja.

²³ Ii me woi momalaari qaganon mende nama amakejoni, ii kuuya mono singisonjo kolooja. Kawaajon mononon nene mombaajon uuwoi ama kiler ii neji, iinon mono singisonjo ambaa. Momalaari qaganon mende nama nejiwaajon Anutunon mono iwaa qaaya jen tegoro osin lombu mokoloowaa. Kian.

15

Mono Kraistwaa roromongoya otaan laligowu.

¹ Momalaarinananon kotakota kolooji, anono mono ananaajonadeen lan aisonon ananaa ainananon laligowombo. Tosaanə yonjo momalaarigianon looloria kolooro kokobimbinon kana ugun tororo mende otaankejuti, anana ii uujopa ama onoma lombogia bosimbutiwaajon ilaan onombonə. ² Anana motomotoon mono alaurunananon qeangowutiwaa so romongon ilaan onomakebonə. Kaen ama onoma uugia meagogi kotikotii mokoloowuya. ³ *Kraistnon kaanagadeen iyanəajonadeen iyanəa aijnon mende aisooroto, Bunə qaa kokawaa so ama mugi laligoro, “Ejemba qaa tokoronkota jen gii jen gomakejuti, iyonjo qaagianon mono nuro siimboboloya momakejen.” Qaa kaen eja.

⁴ Anutunon ananaajon siinə kokaen momakeja: Anana kaparan koma kotiin nama Bunə Tere weenjonin uunana nanoro iikaanə kanon oyanboyan koloowombaaon mamboma jejeromonromon ama laligowon. Kawaajon Bunə qaa kuuya eenanon oogiti, Anutunon mono iikawaa so kuma nonomambaaon moja. Iikawaaon ii oogita eja. ⁵ Anutunon mono iyanə uugia nanoro saanon kaparan koma kotiin nambu. Iinon mono Unəya onono inaan onono batugianon uunon somongon aon Kraist Jiisaswaa roromongoya otaan laligowu.

⁶ Kaen laligon saanon uumotoon qaganon buugia mindirin Anutu, Ponəna Jiisas Kraistwaa Manə ii mepeseen laligowu. Anutunon ononon kaan ama laligowutiwaajon momakeja. Kian.

Oligaa Bunəjon kantri tosanon kema karo.

⁷ Kraistnon onjo moma anjon koma kalan koma onomakeji, iikawaa so onjo mono kaanagadeen kalan koma aon laligowu. Anutuwaa qabunəyanon seiwaatiwaajon mono kaen ama laligowu. ⁸ Niinon qaa honə koi jemaan: Anutunon qaaya qaaya Juuda kanageso nono wanəleurunana yonjojon jen somongoroti, iikanon honəwo koloowaatiwaajon moro. Kawaajon Kraist wasiro Anutuwaa Bunə qaa onanon kotiiwaatiwaajon ama Juuda nono batunananon kamaan welen qen nonoma laligoro. ⁹ *Juuda nono welen qen nonoma laligoroto, kantri tosaanə yononon kaanagadeen iwaa kiankomuya moma kawaajon Anutu mepeseen laligoju. Kawaa qaaya ii Bunə Terenon kokaen oogita eja,

“Kawaaon niinon kantri tosaanə yonjo batugianon laligon mepeseen goma qabunəaganon seiwaatiwaa rii qamakemaanə.”

¹⁰ *Kawaa qaaya mon ii kokaen jen oogita eja,

“Anutunon Juuda nono meweengon nonono kanagesoya koloon aisonkejon. Kantri tosaanə onjo mono nonowo toroqen aison otokorian maama laligowu.”

- 11 *Kawaa qaaya moŋ ii kokaen,
 “Waba kantriwaa tuuŋ kuuya oŋo mono Poŋ mepeseŋ laligowu.
 Gomaŋ so laligojuti, oŋo mono kuuya ‘Anutu dangisen!’ jeŋ rii qama
 laligowu.”
- 12 *Gejatootoo eja Aisaia iinoŋ kaanagadeen kawaa qaaya kokaen jerota eja,
 “Gere tiitanonja unjuta juma waaji, iikaanja eja qata Jesi iwaa gbilinonja
 moŋ koloon ejemba gomaŋ so galeŋ koma oŋjombaa.
 Kaen ama oŋono namowaa kanageso kuuya yoŋonoŋ ilaan
 oŋombaatiwaajon mamboma jejeromonromon ama laligowuya.”
 Qaa walaga kanon mono kambaŋ kokaamba hoŋawo koloonkeja.
- 13 Uŋa Toroyaa esunanon mono nanjon oŋono jejeromonromonganon
 kotiiŋ powowon koloowaatiwaajon mojen. Kawaaŋon jejeromonromon
 Toya Anutu iinoŋ mono luae qeŋ oŋoma korisoro kuuya kanon u-
 gia meŋ saa qewaa. Kaen qama kooliwe saanon Anutu moma laariŋ
 muŋ oyanboyan mokolowombaajon mamboma jejeromonromon ama
 laligowuya. Kian.

Qaa kotakota ii nomaembaajon oojeŋ?

14 Oo uumeleen alauruna, neeno oŋooŋon kokaen moma kotiijeŋ: Oŋo
 mono tompin mende laligojuto, Anutunon iwoi kuuya awaa ii uu-
 gianon ano saa qero momo kania kania mokoloon iikanon saanon qam-
 baŋmambaŋ qaa kuma aowonatiwaa so kolooju. 15 Kaen koloojuto, kilen
 qaa ii duduuwubotiwaajon moma yoŋoo kanagia ii mombo koma gbilin
 oŋonjeŋ. Anutunon kalenmorian nono iikawaa qaganon nanjenywaajon
 mono awasankaka qaganon qaa kotakota tosaanja oon oŋonjeŋ.

16 Kawaa kania kokaen: Anutunon waba kantri oŋonoŋ uugia meleengi
 Uŋa Toroyanon meŋ sorain oŋono soraaya kolooŋutiwaajon momakeja.
 Wala siimolon oogi kaasoyanon uro Anutunon aisoonkero, iikawaa so
 kambaŋ kokaamba Anutunon ejemba gomaŋ so buŋaya kolooŋi injiima
 aisoomambaajon awelegonkeja. Kawaaŋon Oligaa Buŋaya kantri tosaanja
 yoŋoo batugianon jeŋ seimambaajon jeŋ gawonja qananon ano iikawaa so
 uuwaa gawon galeŋ koloon Kraist Jiisaswaa welen qeŋkejeŋ.

17 Kawaaŋon Kraist Jiisaswo qokotaan nama Anutuwaanon gawon mewe
 gabuŋa nono selena meŋ uma awasankaka nanjeŋ. 18 Kraistnon kantri
 tosaanja yoŋonoŋ Anutuwwaa jeta teŋ kombutiwaajon moma sololoon kuŋ
 nomakeji, iikanon mono nemuŋ koma nono qaana jeŋ nanamemena
 amakejeŋ. Qaa tosia lan jeŋ seiseiwaa awasankakaya ii mende eŋ nonja.

19 Uŋa Toroyaa ku-usunanon mono nemuŋ koma nono angoletto aiwese
 ku-usungiawo asugigi. Niinon Jerusalem siti mesaon kantria kantria liligon
 kema kema Yuropwaa sitia moŋ qata lilirikum kanon keube. Kaen balon so
 liligon Kraistwaa Oligaa Buŋa ii jeŋ asariŋ oŋondaborowe. 20 Moŋnon tando
 komoro moŋnon kaj anaa miria iikawaa qaganon meŋ mono qaayawo
 kolooŋwaa. Iikawaa so moŋnon Kraistwaa qaayanon momalaariwaa tando
 komodororo nanoti, niinon mono kaj iwaa tando qaganon rindanjon
 nama uugia toroqen meagon meŋ kotiiŋ oŋomambaajon togon laligowe.
 Uuwaa gawon mutuya meŋ kanon akadamuna mokoloomambaajon ka-
 paran koma laligowe. Kawaaŋon ejemba daen yoŋonoŋ Kraistwaa qata
 mende moma tompin laligogiti, niinon Oligaa Buŋa iyoŋoojon jeŋ asari-
 mambaajon awelegon laligowe. 21 *Kawaa qaaya Buŋa Terenon kokaen
 oogita eja,

“Daen yononon qaaya mende injijogi mogiti, iyononon mono laligon ii iibuya. Daen yononon kania wala mende moma tompin laligogiti, iyononon mono laligon ii moma asariwuya.”

²²* Gawon kaanjon somonjon nonotiwaajon mono kamba so onjonon kamambaajon amamaan laligowe. Kian.

Poolnon Room kemambaa arena ano.

²³ Kaan laligoweto, liligon uukuuku gawon mutuya men goman kuya moma onjonon, iikanon ii medaboron laligowe. Uuwaa gawon mutuya memanjatiwaa goman ii kamba kokaamba mombo mende eja. Kaanagadeen onj injiimambaa siin moma laligowe gbani mamaga tegoro. ²⁴ Kawaajon kantri qata Spein kemañati, iikawaa gematanon mono onjonon kamambaa arena ama injiimambaaon jejeromonromon ama kokaen mojen: Injiima onowo korisoro ama boron mon ainjolon rabe ilaan nonji saanon kana toroqen Spein kemañ.

²⁵* Kaen mojento, kamba kokaamba Jerusalem sitiwaa kanageso soraaya nanjon onjombonatiwaaon iikanon kemañ. Iikanon kemaon onjonon kamañ. ²⁶ Masedonia ano Akaia prowins woi yoroo uumeleer kanageso tuun tuun yononon mono Jerusalem sitiwaa ejemba soraaya ilaan onjombombaa qaa somonjogi. Anutuwa ejemba soraaya wanaya laligojuti, mono iyonoojon qaa somonjon nandun mamaga somata ama mindirigi ii menjo kema onjomañ.

²⁷* Kaen ambombaa ukorisoro moma qaa somonjon kulukululu nandun somata ii anji. Kaen ambutiwaa tosa en onono anji saanon sokonja. Anutonon Juuda kanageso kotuegon nonomambaa qaaya jero ero kotumotue iikanon waba kantria kantria sokoma qagianon uro laligoju. Kawaajon waba kantri onjonon tosa ero kitia meleema kalenjianon Juuda kanagesowaa wanaya ilaan ononji sokonja. ²⁸ Niinon kalen ii men kema borogianon ambe gawona iikanon tegoro iikawaa gematanon ii onjomesaon kusudeen onjonon kan injiimago toroqen Spein kantrinon kemañ. ²⁹ Onjonon kemañati, kamba iikanon mono Kraistwaanon kotumotue ii kuuya men kan onjomañ. Kian moma yagojen.

³⁰ Oo uumeleer alauruna, niinon Pon Jiisas Kraistwo qokotaan nama kokaen uu kuun onjonon: Un Toroyanon jopagon nanjon onjmakejiwaa so mono nojon Anutu qama koolin laligowu. Aonoronkejen, iikanon mono uujopagianon ilaan noma laligowu.

³¹ Judia prowinsnon kema ejemba Kraistwaaon yangisen amakejuti, iyonoo borogianon umambotiwaajon mono Anutuwa qama kooligi sopa somonjon nonaga. Kaanagadeen nandun kalen somata men Jerusalem kema ejemba soraaya yonoo borogianon ambe sokono siin mobutiwaajon mono qama koolin laligowu. ³² Kaen qama kooligi Anutonon siin kaen mojen, niinon mono korisoro qaganon onjonon kan onowo ainjolon rama keraqeeanjo qen nonji laligomañ. ³³ Luae Toya Anutu iinon mono kuuya onowo namba. Qaa ii onjonon.

16

Yeizozo qaa tetegoya

¹ Alanana Fiibi (Foibe) iinonj Senkria uumeleenj kanagesowaa gawonj meme embaga kolooja. Iinonj Room onoononj kawaati, ii kalanj kombutiwaajonj mono qisiin onjoma borogianonj anjen. ² Iinonj ejemba mamaga ano nii kaanagadeenj ilaanj nonoma laligoro. Kawaajonj Anutuwaa ejemba soraayanonj alaurunana koma horonj onjmakejonj, iikawaa so Fiibinonj karo ii mono Pombaa qatanonj gama koolinj koma horonj mubu. Onjooonj kanj iwoi mombaajonj amamaaro iikawaa so mono ilaanj mubu.

³ *Loembawoi Prisila ano Akwila Kraist Jiisaswo nanjaoti, nenjawoina ii mono noononj yeizozona jegi mobao. ⁴ Yorononj mono noojonj ama laaligogara qeleema komuwaotiwaajonj koloori. Niinonjadeenj mende mepeseen onjontjo, kantri tosonianj uumeleenj kanageso tuunja tuunja yonononj mono kaanagadeenj yoroonj dangisenj jenkeju.

⁵ Uumeleenj kanageso mirigaranonj ajoroonjkejuti, ii mono kaanagadeenj noononj yeizozona jegi mobu. Eisia prowinsnonj gawonj mewe honja mutuyanorj kolooro Epainetus iinonj uuta meleema Kraistwaa bunja kolooroti, wombo alana ii mono noononj yeizozona jegi moba. ⁶ Marianonj onjooonj ama gawonj somata menj laligoroti, iwaajonj mono noononj yeizozona jegi moba. ⁷ Andronikus ano Junias tinitosawoina yorononj wala Kraistwaanonj qokotaari niinonj yoroo gemagaranonj uuna meleembe iikawaa gematanonj niwo kapuare mirinonj laliginonj. Aposol yonononj oroojonj mogi batugianonj uuta koloojao. Ii mono noononj yeizozona jegi mobao.

⁸ Wombo alana Ampliatius Pombo nanji, iwaajonj mono noononj yeizozona jegi moba. ⁹ Nenjanana Urbanus Kraistwo nanji ano wombo alana Stakis yoroonj mono noononj yeizozona jegi mobao. ¹⁰ Apeles Anutunonj anjgobato muro sokono Kraistwo qokotaanj nanji, iwaajonj mono noononj yeizozona jegi moba. Aristobuluswo miri motoonj laligojuti, iyonjoojonj mono noononj yeizozona jegi mobu. ¹¹ Tinitosana Herodion iwaajonj mono noononj yeizozona jegi moba. Narsisuswo Pombo qokotaanj miri motoonj laligojuti, iyonjoojonj mono noononj yeizozona jegi mobu.

¹² Trifina ano Trifosa emba woi yorononj gawonj somata menj Pombo nanjaoti, iyoroonj mono noononj yeizozona jegi mobao. Wombo emba alana Persis iinonj Pombaajonj gawonj somata qatawo menj laligoji, iwaajonj mono noononj yeizozona jegi moba. ¹³ *Rufus iinonj Pombaa gawonj awaa totoonj menjkeji ano iwaa nemunja kambanj so nii kaanjadeenj meria kaanja kalanj koma noma laligoroti, iyoroonj mono noononj yeizozona jegi mobao.

¹⁴ Asinjkritis, Flegon, Hermes, Patrobas, Hermas ano uumeleenj ala tosaanja yonowo nama laligojuti, iyonjoojonj mono noononj yeizozona jegi mobu. ¹⁵ Filologus, Julia, Nereus naanawo ano Olimpasa ano ejemba soraaya tosaanja kuuya yonowo laligojuti, iyonjoojonj mono noononj yeizozona jegi mobu.

¹⁶ Uumeleenj alaurunana yonoo batugianonj mono anjonj aonj newogia kososoonj jolonjgia jenj laligowu. Kraistwaa uumeleenj kana-geso kuuya yonononj mono yeizozogia anj onjooonj kaja. Kianj.

Qambanjmambanj qaa tetegoya

¹⁷ Oo uumeleenj alauruna, niinonj uugia kokaenj kuunj injiojenj: Ejemba tosonianj uu mendemendeenj koloowaatiwaajonj wanj qenkejuti, iyonjoojonj mono galej menj aonj laligowu. Uumotoongowaa silia awaa kuma onjongi mojuto, qaa ii qotogonj kesa-awaranj qaa tosaanja kanonj uugia kuugi boliro osinj kamaanjkeju. Ejemba kaanja ii mono onjomesaonj korikori laligowu.

* 16:3: Apo 18.2 * 16:13: Maak 15.21

¹⁸ Ejemba kaanjanonj mono ananaa Pohnana Kraistwaanonj gawonj mende menkejuto, iyangiaa siingiaa so koloowaatiwaajonj tompe jej iyangia welen qen aonkeju. Kele qaa awaa awaa ainjawo jej ejemba gbingbbaongia qaa yonoo uugia kuuj tiligonj onjmakeju.

¹⁹ Onjo Oligaa Buja tenj koma otaankejuti, qaa ii kuuya nonoo gejanananonj kemero mojonj. Kawaajonj niinonj onjojonj ama honombononja qaa aisoonkejerj. Kaenjanento, onjo kokaenjan ama laligowutiwaajonj mojerj: Mono bologa ambombaajonj momakootogia mesaogi kamaawaa. Awaambombaajonj momakootogia ii mono pondanj koma gbilij menj somariiwu.

²⁰ Luae Toya Anutu iinonj mono Satan uulanjawo rinjanjgoro onjo baagianonj kamaaro otokorianj maama aisoonj laligowu.

Pohnana Jiisaswaa kalenmorianjanonj mono onjowo ewa.

²¹ *Noo nejana Timoti iinonj mono yeizozoya ano onjoononj kaja. Noo tinitosauruna Lusius, Jeison ano Soosipater yonjononj kaanagadeen yeizozogia anj onjoononj kaja.

²² Tertius niinonj Poolwaa qaaya moma tere koi oojenji, niinonj kaanagadeenj Pombona yeizozona ambe onjoononj kaja.

²³ *Gaiusnonj miria jej tegoro laligowe uumeleerj kanageso kuuya yonjononj kaanagadeenj koi kanj ajoroogi nene ainjolonj ama nonomakeji, iinonj mono yeizozoya ano onjoononj kaja. Erastus iinonj siti ponj qerewenjaa ofis uutanonj takis monerj galen komakeji ano uumeleerj alanana Kwartus yorononj mono yeizozogara ani onjoononj kaja. ²⁴ Pohnana Jiisas Kraistwaa kalenmorianjanonj mono onjowo ewa. Qaa ii onjanonj.

Ponj mepeseenjan kokaenjan qama koolinjankejerj:

²⁵ Oligaa Buja qaa honja ii monowaa monoyanonga laligonj kougiti, iikanonj aasangoyanonj ero. Kaenjan ero Jiisasnonj kamaanjan ninisaama jej asariro moma jej seinjankejerj. Buja qaa kawaa so Anutunonj mono kotiinjan momalaarigia menj kotiiro saanonj zenj nama kotiiwu. Kawaaajonj anana mono Anutuwaawaa qabunjanaya mepeseeninjan seinjankebaa.

²⁶ Wala Buja qaa onjanonj aasangoyanonj enj kouroto, kambanjan kokaamba gejatootoo ejemba tere oogita ejiwaa so mono asuganonj asugiro. Anutunonj kambanjan so laligonj kouma tetegoya qaa laligonj ubaati, iinonj ejemba tuunjan tuunjan anana uunana meleema Buja qaa moma laarinjan tenj koma laligowombaaajonj moja. Kawaaajonj gawonj kokaenjan mewombaaajonj jej kotonjan nonono, "Onjo mono kema gomanjan so laligonj Buja qaa jej asarinjan laligowu." Qaa iikawaa so nonononjan Buja qaa ii ejemba tuunjan kuuya mobutiwaajonj jej asarinjan laligoninjan.

²⁷ Anutu iyanjodeenjan momakooto Toya kolooji, anana mono Jiisas Kraistwaa qatanonjan iwaa qabunjanaya mepeseeninjan kambanjan tetegoya qaa akadamuyawo enj uma ewaa. Qaa ii onjanonj.

Korint Tere 1

Poolnoŋ Korint yoŋoo Tere mutuya ano.

Jey-asa-asari

Poolnoŋ misin gawoŋ meŋ liligoro indinŋa woi kolooro Griik siti Korint kanonŋ keno. Korint ii Akaia prowinswaa siti waŋa. Kawaa sunduya ii (Apo 18.1-6) iima weŋgowu. Kambanŋ kanonŋ Korint ii siti somata qatawo. Bisnisgia kania kania mamaga ama meŋkegi. Korint yoŋonoŋ tando lopiŋoŋ ano beŋ kania kania waegia meŋ mepeseŋ laligogi. Aanŋolegia kania kania ama aisoŋkegi. Mamaganonŋ serowilinŋ ama laligogi.

Tere koi kokaembaaŋoŋ ooro: Poolnoŋ misin gawoŋ meŋ liligoro indinŋa karonŋ kolooro Efesus sitinonŋ laligoro tosanonŋ Korintnoŋga kanŋ batugianonŋ lombo kolooroti, iikawaa bujuya ijogi moro. Lombo tosaŋa kokaenŋ: Uumeleŋ tuuŋ yoŋonoŋ deema siŋserenŋ qeŋ laligogi (1.10-4.21), serowilinŋ laŋ amakegi (5.1-13), loemba laaligowaa kanianonŋ sooro (Boŋ 7), tando lopiombaa baŋ newombaa niŋonŋiŋonŋ amakegi (Boŋ 8), samonŋ toroya newombaa eŋkalolonŋ amakegi (11.17-34), zioz laaligowaa areŋ mende otaŋ ilinonŋ koosonŋ laligogi, kantri tosiaa qaaya qaaya jena jewe ama jeykegi (12-14). Tosianonŋ qaa kokaenŋ jeykegi: “Komugiti, iyoŋonoŋ mombo mende waabuya.” (15.12-33) Korint yoŋonoŋ tere moŋ kaanŋadeenŋ oogi Poolwaanonŋ karoti, iikanonŋ qiqisi tosaŋa ama mugi, (ii 7.1, 8.1, 12.1, 16.1 iikanonŋ weŋgowa).

Poolnoŋ qiqisigia ii meleema lombogiaa qambanŋmambanŋ qaa oŋoma tere koi ooro. Uujopawaa qaa (Boŋ 13 ii awaa soro. Kanagenŋ aŋo Korint kema inŋimambaa qaaya jey ooro (16.5-7).

Buk kokawaa bakaya waŋa 8 ii kokaenŋ:

Jey-asa-asari qaa 1.19

Deema tuuŋa tuuŋa laligogi 1.10-4.21

Serowilinŋ ano loemba laaligo 5.1-7.40

Uumelembaa ano uumelembaa gadokopa laaligo 8.1-11.1

Uumeleŋ laaligo ano mepemepese areŋ 11.2-14.40

Kraist ano kuuya anana koomunonŋga waabonŋa 15.1-58

Judia uumeleŋ tuuŋ yoŋooŋonŋ nandunŋ aŋgi 16.1-4

Poolwaa areŋa ano yeizozo qaaya tetegoya 16.5-24

¹ Kraist Jiisasnoŋ Pool nii noono Anutuwaawaa jetaa so wasiwasi eja aposol koloŋonŋ. Niŋonŋ uumeleŋ alana Soostenes iwo rajo.

² * Anutuwaanonŋ kanageso Korint sitinonŋ laligojuti, niŋonŋ oŋowo Buŋa qaa amiŋ mobombaaŋonŋ kajeŋ. Kraist Jiisasnoŋ oŋo oŋoŋo iwo qokotaagi tak kotonŋ oŋono soraaya koloŋoju. Kaanŋadeenŋ ejemba daenŋ yoŋonoŋ balonŋ so Poŋnana Jiisas Kraistwaa qata qama qama kooligi ii ano nono kaanŋadeenŋ poŋ koma nonomakeji, mono kuuya oŋooŋonŋ Buŋa Tere koi oojo.

³ Anutu Maŋnana ano Poŋ Jiisas Kraist yorononŋ mono kalenŋmorianŋ oŋoni luaenonŋ laligowu. Kianŋ.

Poolnoŋ Korint yoŋooŋonŋ Anutu kokaenŋ mepeseja:

---

* 1:2: Apo 18.1

⁴ Oŋo Kraist Jiisaswo qokotaan nanŋi Anutunonŋ kalenmorianŋa onŋonoti, iikawaajonŋ mono kambanŋ so onŋoojonŋ Anutuna dangisenŋ jenŋ mepe-
seenŋkejenŋ. ⁵ Oŋo Kraistwo qokotaanŋ nanŋi gawonŋ memewaa momo kalenŋa
kelemalelenŋ onŋono momo kania kania bunŋa qenŋ aonŋ saanonŋ Bunŋa qaawaa
kania kuuya jenŋkeju.

⁶ Nono Kraistwaa kania nanŋonŋ jeninŋ qaa iikawaa honjanonŋ koloonŋ
kotiiro nanjutiwaa so momo kalenŋ kuuya ii onŋono. Kawaajonŋ Anutu
mepeseenŋkejenŋ. ⁷ Kawaajonŋ gawonŋ memewaa momo kalenŋ mombaajonŋ
mende amamaanŋ nama Ponŋnana Jiisas Kraistnonŋ mombo asugiwaatiwaa-
jonŋ mambomakeju.

⁸ Ponŋnana Jiisas Kraistnonŋ menŋ kotiinŋ onŋoma kambanŋ tetegoyanonŋ asug-
anonŋ asugiwaati, kambanŋ iikanonŋ onŋo solanŋa koloonŋ qaagia qaa nama ii
iibuya. ⁹ Anutunonŋ qaaya tororo otaanŋ ilaanŋ onŋomakebaa. Iinonŋ onŋo iyanŋaa
Meria Jiisas Kraist Ponŋnanawo toroqenŋ laligowutiwaaajonŋ onŋono. Kianŋ.

Korint kanagesononŋ deema tuunŋa tuunŋa nanju.

¹⁰ Oo uumeleenŋ alauruna, niinonŋ Ponŋnana Jiisas Kraistwaa qatanonŋ
kokaenŋ uukuukuu menŋ onŋonjenŋ: Onŋo mono korebore uumo-toonŋo ama
batugianonŋ deendenŋ mende ama laligowuto, uugia kululuugi motoonŋo
kolooro momo motoonŋo otaanŋ laligowu. ¹¹ Oo uumeleenŋ alauruna, onŋo
batugianonŋ anŋowowo mamaga ama laligojuti, iikawaa buju qaaya ii emba
Kloewaa sumanŋuruta tosianonŋ nijogi.

¹² *Kokaembaajona ii jejenŋ: Onŋoonŋga tosianonŋ kokaenŋ jenŋkeju,
“Nonononŋ Poolwaanonŋ qaa otaanŋkejonŋ.” Tosianonŋ “Nonononŋ
Apoloswaanonŋ qaa otaanŋkejonŋ,” jenŋkeju. Toroqenŋ tosianonŋ kokaenŋ jenŋkeju,
“Nonononŋ Piitowaanonŋ qaa otaanŋkejonŋ.” Dunjanonŋ mombo tosianonŋ
kokaenŋ jenŋkeju, “Nonononŋ Kraistwaanonŋ qaa otaanŋkejonŋ.” ¹³ Kraistnonŋ
juma mamaga kolooro me? Pool niinonŋ mono onŋoojonŋ ama maripoononŋ
komuwe me? Pool noo qananonŋ oomulu menŋ onŋonŋi me? Kaenŋ moma
soowubo?

¹⁴ *Niinonŋ onŋoonŋga Gaius ano Krispus oomulu menŋ orombeto, tosaanŋa
ii mende menŋ onŋombetiwaaajonŋ “Anutu dangisen!” jejenŋ. ¹⁵ Kawaajonŋ “Pool-
waa qatanonŋ oomulu menŋ nononŋi,” moŋnonŋ qaa omaya kaenŋ jewabo.

¹⁶ *Oo onŋanonŋ, Stefanas ano iwaa sumanŋuruta ii kaanagadeenŋ oomulu
menŋ onŋombeto, iyonŋoo gemagianonŋ moŋ oomulu menŋ mube me qaago, ii
tororo mende mojenŋ. ¹⁷ Kraistnonŋ nii ejemba oomulu menŋ onŋomambaajonŋ
ama mende wasinŋ nonoto, Oligaa Bunŋa jenŋ seimambaajonŋ nijoro kema
kanŋkejenŋ. Kraistnonŋ ananaajonŋ ama maripoononŋ komuroti, gawonŋ iikawaa
esunjanonŋ kamaanŋ omaya koloowabo. Kawaajonŋ Bunŋa qaa ii balonŋ ejawaa
momakooto qaganonŋ lanŋ mende jenŋkejenŋ. Kianŋ.

Kraistnonŋ Anutuwaa ku-usunŋa ano momo arenŋa ninisaano.

¹⁸ Ejemba gere siawaa bunŋa koloowuti, iyonŋononŋ maripoonŋaa Bunŋa
qaaya moma iikawaajonŋ mogi uugia qaa yonŋoo qaa taniŋaanŋ kolooja. Kaenŋ
koloojato, Siwewaa bunŋa koloojonŋi, nonoojonŋ qaa iikanonŋ mono Anutuwaa
ku-usunŋa ninisaano momakejonŋ. ¹⁹ *Iikawaa qaaya Bunŋa Terenonŋ kokaenŋ
oogita eja,

“Niinonŋ momo ejemba yonŋoo momakootogia kondeembe soowaa.

‘Moma asariŋ yagonŋkejonŋ,’ jenŋkejuti, iyonŋoo momogia mono menŋ
soowe zololonŋonŋ omaya koloowaa.”

* 1:12: Apo 18.24

* 1:14: Apo 18.8; 19.29; Room 16.23

* 1:16: 1 Kor 16.15

* 1:19: Ais

20 * Momakooto ejemba hona ii dakanon laligoju? Buk weengon momowaa kania mokoloogiti, ii dakanon? Balonon jenonkooliwaai boi koloon qaa melejjeleema jenkejuti, ii mono onanon qagiawo kolooju me? Balonon momakooto somata eji, Anutunon mono iyonoo momogia men mokokowiro uugia qaa taniaan kolooja. Qaa ii onja.

21 Anutunon iyanjaa momakootoyaa so namonon laaligowaa arena anoto, ejembanon iyangiaa momakootogia nangon iikaanja kanon Anutuwaai kania moma kotowombaaon amamaan tompin laligogi. Amamaan laligon Kraistnon maripoonon komuroti, iikawaajon "Uugia qaa yonoo qaaga!" jegito, Anutunon Buna qaa ii nononon jey seiwonjwaajon ninijoro. Ii jey asarinin daen yononon uugia meleema moma laariwuti, ii donhamo qey onjombaaon moro sokono. 22 Juuda yononon aiwese angoletto asugi-wutiwaajon kaparan komakejuto, Griik kantri yononon momakootogianon somariwaatiwaajon moma janjariin riinkeju.

23 Ii janjariin riinkejuto, nononon Kraist maripoonon qegi komurotiwaa Buna qaaya jey seinkejey. Juuda yononon qaa ii mogi uugia boliro iikanon osin uugia mende meleemakeju. Waba kantri yononon iikawaajon mogi qaa motoya kolooja.

24 Mamaganon kaen romongjoto, Anutunon nonono uunana meleeniji, Kraistnon mono nonoojon Anutuwaai momakootoya ninisaama iyanon Anutuwaai ku-usunja koloon nonoma nanja. Juuda me kantri tosaanja koloojon, ii kilen Kraistwo qokotaan nama motoonggo koloojon.

25 Ejemba ananaa momakootonana ano esunana ii kamaanqeqeta. Anutunon uuta qaa koloonagati een, iikanon mono kilen jemba momakootonana uugun uuta somata koloonaga. Anutunon looloria koloonagati een, iikanon mono kilen jemba esunana uugun kotakota totoon koloonaga.

26 Uumeleen alauruna, onongiaa kanagia nomaen ero Anutunon onoonoti, mono ii romongowu? Ono mamaganon balombaa momakooto somata mende men laligogi. Mamaganon ku-usun qaganon esuhinagiawo mende laligogi. Manjurugia mamaganon qabunagiawo mende laligogi.

27 Kaen qaagoto, balon ejembanon onoojon mogi uugia qaa jemba omaya koloojuti, Anutunon mono onjo iikaanja meweengon onono. Balombaa momo jemba geria ii gamu qey onono. Balon ejembanon onoojon mogi looloria koloojuti, Anutunon mono onjo iikaanja meweengon onono. Balombaa ku-usun jemba geria ii gamu qey onono.

28 Balon ejembanon jeyewili ama onoma kanagiaajon mogi kamaanqeqeta koloojuti, Anutunon mono onjo iikaanja meweengon onono. Balon jemba yonoo jaagianon somata koloojuti, iyonoo qabunagia men kamaan ano qaombaatiwaajon kamakamaata koloojuti, mono ii meweengon onono.

29 Monnon Anutuwaai jaasewananon selia men ubabotiwaajon mono kaen meweengon onono. 30 Anutunon nemun koma onoma unuano Kraist Jiisawo qokotaan laligon kotiinkejey. Iinon Anutuwaai momakootoya qaita monon ninisaano momakejon. Kraistnon downana men qaanana jey tegoro solanjin laligojon ano tak koton nonono soraaya koloojon. 31 * Buna Terenon qaa mon kokaen oogita eja, "Monnon selia men ubaati, iinon mono Pon moma mujiwaajon ama selia men uba." Qaa iikawaa so anin sokombaa. Kian.

2

Kraist maripoonon komurotiwaa qaaya jewe.

* 1:20: Job 12.17; Ais 19.12; 33.18; 44.25 * 1:31: Jer 9.24

¹ Uumeleen alauruna, niinonj onjoononj kanj Anutuwaa kania nanjonj jenj asarinj onjombeti, ii qaana naanj siinjsiinjawo koloowaatiwaaajonj mende jenj laligowe me balombaa momakooto uuta qendeema iikanonj selena mende menj ama laligowe. ² Niinonj onjoo batugianonj momo morota kuuya goraayanonj ama Jiisas Kraistwaa qaaya ano maripoononj komurotiwaa kania iikayadeenj moma kotonj ii jenj seimmbaaajonj qaa somonjgowe.

³ *Qaa kaenj somonjonj onjoononj kaweti, kambanj iikanonj eja looloria koloonj jenena mamaga ororo keena moma laligowe. ⁴ Niinonj Bunja qaa jenj asarinj onjombeti, ii momakooto somataa kele qaa kanonj mende injijonj laligowe. Ii qaagoto, Uña Toroyanonj sololoonj onjono esurjumumuyanonj uugianonj inaawaatiwaaajonj kaparanj koma qaa injijonj laligowe. ⁵ Balonj ejembawaa momakootogianonj qaagoto, Anutuwaa ku-usunjanonj nemunj koma onjono moma laariwutiwaaajonj kaparanj koma laligowe. Kianj.

Uña Toroyaanonj momakooto ii qaita monj.

⁶ Niinonj kilenj uumeleen alauruna akadamugiawo laligojuti, iyonjoo batugianonj rabe Anutuwaa momakootoya keemeya ii saanonj aminj momakejonj. Balombaa momakootoyaga mende aminj momakejonj. Balonja balonja galenj koma onjoma laligogi ku-usunjanonj qaombaati, iyonjoo momakootogia ii kaanagadeenj mende aminj momakejonj.

⁷ Ii qaagoto, Anutuwaa momakooto aasanjgoya mono ii aminj momakejonj. Anutunonj Siwe namo mende mokoloonj orono iikanonj waladeenj arenja kokaenj ama somonjgoro, “Ejembanonj kanagenj koloonj akadamu mokoloowutiwaaajonj mono momakootona qaita monj ii inisaamanja.” Kaenj jenj ii aasanjgoyanonj ano ero. ⁸ Balombaa eja ponja ponja laligonj kougiti, iyonjooononga monjonj momakooto ii mende moma kotoro. Ii moma kotowuyagati eenj, Pohnana asamararanjawo ii maripoononj mende qegi komunaga. ⁹ *Momakooto qaita monj kawaajonj qaa kokaenj oogita eja,

“Monjonj iwoi ii jaa gejianonj mende iima moro. Iikawaa momoyanonj mombaa uutanonj mende kolooro moroto, ejemba Anutu uugianonj jopagonj munkejuti, iyonjoojonj ii mono mozozonjonj anota eja.”

¹⁰ Balonj ejemba iwoi ii mende moma titou laligogito, Anutunonj ii mono Uñaya wasiro nonoonj ninisaano moninj. Iinonj qaa kuuyaa kania monjgama mokoloonjkeja. Anutuwaa momo keemeya kaanagadeenj modaboroji, iinonj mono ii sololoonj nonono moninj.

¹¹ Mombaa uuta monjonj mende moja. Uutaa uñaya iinondeenj mono ii moma yagoja. Kaanjadeenj Anutuwaa uuta ii monjonj mende mojato, Anutu iyanjaa Uña Toroya iinondeenj ii moma yagoja. ¹² Nonononj balombaa nanamemenj bologaa omeya monj mende bunja qenj aoninto, Anutunonj iwoi kalej nononoti, iikawaa kania mobombaaajonj mono iyanjaa Uñaya wasiro uunananonj kemerota laligojonj.

¹³ Iikawaa kania keemeya ii ajoroonj aminj momakejonj. Balonj ejembanonj momakootogiaa qaganonj qaa kuma nonongi iikawaa so ii mende aminj momakejonj. Kaenj qaagoto, Uña Toroyanonj qaa kuma nononoti, iikawaa so mono uuwaa qaa honja gosiniñ sololoonj nonono jenj asarinjkejonj. ¹⁴ Uña Toroyanonj sololoonj nonono qaa ii kaenj gosijonj eenj, kania mono mokoloonj moma asariwonjatiwaa so kolooja. Kawaajonj Uña Toroyanonj daenj yonjoo uugianonj mende laligoro eenj lanj laligojuti, iyonjononj Anutu Uñayaa bunja ii moma anjonj kombombaaajonj amamaanjkeju. Yonjononj Bunja iikawaajonj mogi qaa motoya kaanja kolooro kania moma asariwombaaajonj amamaaju.

¹⁵ Yononon amamaajuto, Una Toroyanon sololoon nononji een, mono qaa kuuyaa kania gosin jen tegowonatiwaa so koloojon. Kaen koloojonto, uumeleen ejemba mombaa kania ii balon ejemba kuuyanor tororo jen tegowombaajon amamaankeju. ¹⁶ *iikawaa kania ii Buna Terenor kokaen oogita eja,

“Pombaa uumomoya ii eja monon mon mende moro.

Kawaajon monon ii qambanmamban mubaatiwaa so qaago.”

Monon ii mende moroto, nononon Kraistwaa uumomoya men laligojon. Kian.

3

Anutuwaa gawon meme ejemba

¹ Oo uumeleen alauruna, onjo naamade kaanja Kraistwo qokotaan nanji. Kawaajon niinon onjo balombaa nanamemen metetereenkejutiwaa tani Buna qaa jen asarin onoma batugianon laligowe. Una Toroyanon sololoon onono laligojutiwaa tani kaanja injiomambaajon amamaan laligowe. ² *Niinon qaa moma asariwutiwaa soaju apuya kaanja unuagin laligowe. Nene honja nenetaa so mende koloogitiwaajon qaakeemeyai mende onombe. Kamban iikanon nene honja newombaa amamaagi ano kamban kokaamba kaanagadeen ii saanon mende nenkeju.

³ Onjo toroqen balombaa nanamemen bologa metetereen laligoju. Onjo uugianon uunon junjun moma angowowo ama qaa jejegianon nuuguna guuguwe amakeju. Kaen anji uu selewaa siingia kombombanja bologanon galen koma onono uumeleembaa gadokopa ejemba omaya yonoo tani-gaen koloonkeju. ⁴ *Tosaanja ononon kokaen jenkeju, “Nono Poolwaanon qaa otaankejon.” Tosianon kokaen jenkeju, “Nono Apoloswaanon qaa otaankejon.” Kaen kaen jen mono balon ejemba omaya koloonkejutiwaa tani kaanja laligoju.

⁵ Apolosnon moroga kolooja ano Pool niinon moroga koloojen? Noronon mono Anutuwaa gawonga men laligojo. Ponon noroojon gawon anja anja noronoti, iikawaa so ilaen ononi uugia meleema Pon moma laarin laligoju.

⁶ *Niinon kota komowe Apolosnon apu men kan iikanon maaroto, Anutunon mono kondooro toomorian kolooro. ⁷ Kawaajon komoroti, iinon qatawo mende kolooja. Apu maaroti, iinon kaanagadeen qatawo mende koloojato, Anutunon kotuegoro toomorianja kouma somariinkejuti, iinondeen mono qabunayawo kolooja. ⁸ Kaen koloojato, komomakejenj ano apu maamakeji, noronon mono so motoonggo koloojo. Motoonggo koloojoto, ii kilen tawanara ii mono gawonara menkejotiwaa so anja anja mewota.

⁹ Noronon Anutuwaa gawombaa nenawoita koloon iwo gawon menkejo. Onoo uugia ii Anutuwaanon molalen kaanja kolooro komakoomo gawona kanon menkeja. Anutunon miri kaanja uugia inaan mindirin onono kotiin waamakeju. ¹⁰ Anutunon kalenmorian nonoti, niinon iikawaa so miri memewaa momo eja kaanja koloon Anutuwaa tando kombombanja uugianon kuuj komowe monon iikawaa qaganon miri menkeja. Saanon menkejato, motomotoon nononon miriwaaw gawona awaagadeen mewonatiwaa so koloojon. Iima koton mewonatiwaajon mono jaa galen men aowonja. ¹¹ Uuwaaw tandoya ii Jiisas Kraist. Niinon ii mono uugianon

* **2:16:** Ais 40.13   * **3:2:** Hib 5.12-13   * **3:4:** 1 Kor 1.12   * **3:6:** Apo 18.4-11, 24-28

komowe monononj momalaariwaa tando monj mokoloomambaajonj ama-maawaa.

¹² Tando motoonjgo koloojato, iikawaa qaganonj tosonianj mirigia goul silwanonj me jamo hongiawo tosaanja kanonj menkeju. Tosianonj mirigia gere kasanonj, towo boonj sejanonj me ganonj menkeju. Silinana kaenj me kaenj nama menkejonj eenj, ¹³ uuwaa gawonanaa honjanonj mono iyanja iyanja asuganonj asugiwaa. Ponjonj kambananonj kanj kuuro iikanonj mono miri merotiwaa esuya luluumbaa. Miri esunananonj mono Anutuwaa gere bolananonj asugiro jenj kamaaro honjanonj asuganonj iibombaa so koloowaa. Gere iikanonj mono motomotoonj nonoo mirinanaa tania honja ii anjotetenonj ama gosiwaa.

¹⁴ Gerenonj jenj miri kuuya gosinj onono megi hongianonj kotiinj nambuyati eenj, iyonjononj mono gawongiaa tawaya bunja qenj aowuya. ¹⁵ Tosianonj mirigia megi hongianonj jenj kamaawuti eenj, iyonjononj mono tawa qaagoto, tiwitiwilaa mokoloowuya. Ii mokoloowuyato, iyangio kilenj Siwewaa bunjaya laligowuya. Gere bolanonj jenj onjoro iikawaa tani uuguwombaaajonj janjarinj riinj kok kongi Anutunonj metogonj onono Siwenonj ubuya.

¹⁶ *Onjoangio Anutuwaa Bunja jigo (tempel) koloogi Anutuwaa Unjayanonj uugianonj laligoji, ii moju me qaago? ¹⁷ Anutuwaa Bunja jigoya ii kowoga kolooji, iikawaa so onjononj soraaya kolooji. Kawaajonj monjonj Anutuwaa jigo menj boliji eenj, Anutunonj mono iyanja menj bolinj mubaa.

¹⁸ Monjononj anjaa balonj momoya otaanj tiligonj aowabo. Onjoo batugianonj monjononj iyanjaajonj moro “Balombaa momakooto uuta menj laligojenj,” jeji eenj, iinonj mono wala uuta qaa koloonj iikaanja kanonj momakooto honja mokolonaga.

¹⁹ *Anutunonj balombaa momakooto uuta iikawaajonj moro uugia qaa yonjoo qaaga kolooja. Iikawaa qaaya Bunja Terenonj kokaenj oogita eja, “Anutunonj momakooto uuta menj laligojuti, ii gbadoonj onono iyangiaa momo aingianonj sipasipa koma osiwuya.” ²⁰ *Kawaa qaaya monj ii kokaenj eja, “Ponjonj momakooto ejemba yonjoo momo arengiaajonj moro omaya kolooja.” ²¹ Kawaajonj onjononjga monjononj mono ejemba nonoojonj ama selia menj ubabo. Kuuya nonononj mono onjoo bunjaga koloojonj.

²² Pool, Apolos, Piito* nonononj mono onjoo bunjaga koloojonj. Ejemba balonj so laligojonj, nonononj mono kuuya onjoo bunja koloojonj. Kawaajonj saanonj qaa ii me ii gosinj menj iikaanja kanonj laaligogia laligowuya ano koomugia komuwuya. Kambanj kokaamba laligojonj, kuuya nonononj mono onjoo bunja koloojonj ano kanagenj gawonj meme ejemba laligowuyati, iyonjononj mono kaanagadeenj onjoo bunja koloowuya. ²³ Kaenj koloonj onjonjonto, onjononj Kraistwaa bunja koloogi Kraistnonj Anutuwaa bunja kolooja. Kianj.

4

Nono Kraistwaa aposoluruta koloojonj.

¹ Kawaajonj ejemba kuuyanonj mono nonoojonj kokaenj mogi sokombaa: Kraistnonj jenj kotonj onono gawonja menkeju. Anutunonj qaaya aasangoya nonono bunjanana kolooro galenj komakejonj. Nonononj miri galenja tani kaanja koloojonj. ² Galenj yonjoo togianonj miri iwoiya galenj kombuti-waajonj borogianonj anji, iinonj mono qaa wanja kokaenj kapananj koma jenj kotonj onjomakeja, “Gawongia mono metegetetanja qaa nama pondanj

* **3:16:** 1 Kor 6.19; 2 Kor 6.16

* **3:19:** Job 5.13

* **3:20:** Ond 94.11

* **3:22:** Piito qata monj

menj laligowu. Membiriqembiri mende ambu. Kaenj mokoloonj onjombe sokombaa.”³ Korint onononj me balombaa qaa jake mombaa galenanonj nii gosinj jenj tegonj nombuyagati eenj, niinonj mono qaa iikawaajonj mobe kamaanqeqeta totoonj koloaja. Neeno kaanagadeenj neenaa qaana mende jenj tegojen.⁴ Uuna gosinj qaa monj mende mobe menj bimoonj nonjato, iikawaajonj kilenj solanja mende koloajen. Ejembanonj qaagoto, Ponjonj mono noo qaana gosinj jenj tegonj nomakeja.

⁵ Kawaajonj onjo mono kambanj kokaamba mombaa qaaya monj ii mende jenj tegowu. Ponjonj kambanja ano kanj kuuwaatiwaaajonj mono mambombu. Mamboma laligogi iikanonj kanj qaa iwoi mesanagogita eji, ii mono asaganonj isaano asaganonj asugiwaa. Iinonj kanj ejemba uunana menj asariro nanamemenanaa kanianonj asaganonj asugiro iibaa. Nanamemenanaa kania iima motomotoonj gosinj nonono Anutunonj mono iikawaa so kambanj iikanonj mepeseen nononaga.

⁶ Oo uumeleenj alauruna, onjo juma jaba-arambaranj ama lanj leeleenj aronjenj nama utama aonkeju. Kaenj laligowubotiwaaajonj mono Apoloswo noro romonjonj noroma onjoangiaa aingia mesaonj qaa kokawaa kania moma kotowu, “Bunja qaa oogita eji, ii mono mende uuguwu.” Qaa ii moma kotogi uugianonj ero tenj koma qeangowutiwaaajonj sundunara kaenj oojenj. Ii neena ano Apoloswo noroo kananara gosinj romonjonj moma asariwutiwaaajonj oojenj. Deendeengianonj kaenj tegowaa.

⁷ Balombaa iwoi monjonj mono mende menj letoma gono tosaanja unjuugunj qaita monj koloonaga me qaago? Ii qaago. Iwoi kuuya enj gonji, ii mono Anutunonj kalenj gono bunja qenj aona me qaago? Ii kalengga bunja qenj aonati eenj, mono naambaajonj kalenj ii qakooma selega eenj menj umakejanj? Ii mende sokonja.

⁸ Iwoi kuuya menj laligowombaa siinja mojuti, ii enj onjondaboroja. Anutunonj Siwe kowianongga kalenja kalenja maama onjono simbawonjowo koloaja. Nonononj mende ilaenj onjoninj onjoangio kilenj momalaariwaa kinj ponj kaanja koloaja. Onjoangiaajonj kaenj romonjonj aaju. Oo onjonj onjo kinj koloogi sokonaga. Kaenj koloogi nonononj mono kaanagadeenj eja ponjurugia koloonj onjoo kooronjianonj saanonj motoonj selenana menj uma awelegonj aowonaga. Niinonj kaenj ambombaa siinja mojenj.

⁹ Niinonj kaenj mojentto, ananaa kanianana iibe tani kokaenj koloaja: Anutunonj aposol nono kuun nonono ejemba jaagianonj kamaanqeqeta toonj koloonj laligojonj. Ejemba unjugi komuwutiwaaajonj jenj tegogitiwaa tania asaganonj kema kaninj lanj qama gamu qenj nonomakeju. Iwoi ii-iita qaita monj kolooninj balonj so yonjoo toya ano Siwe jakeya jakeya yonjoo ponj qerewenja gajoba yonjononj mono jaagianonj niniima kotonj niniigigiinkeju.

¹⁰ “Kraistwaaajonj nama uuta sooro laligoji,” noojonj kaenj jenkejuto, onjononj Kraistwo nama momo ejemba akademugiawo koloajutiwaa tani koloaja. Niinonj looloria koloajento, onjononj “Ejemba kotiga koloajonj,” jenkeju. Ejembanonj onjo goda qenj onjomakejuto, noojonj mogi kamaaro jejewili ama nomakeju.¹¹ Kambanj koi kaanjanonj kaanagadeenj nembane-newaa komunj apuwaajonj moma opo walaga junjuranja mouma laligoninj manjanonj lanj nunugi dunj mirinana qaa laligonj toroqenj kema kankejonj.

¹² *Ananaa boronananonj seleqeqe gawonj menkejenj. Ejembanonj lanj gasuaanj nonomakejuto, nonononj mono kotuegonj onjoma yonjoojonj qama koolinjejonj. Sisiwerowero ama nonomakejuto, nonononj mono ii moma

* 4:12: Apo 18.3

mokosingon kaparan koma laligojon. ¹³ Uuqeqe qaa tokoronkota jen nono-makejuto, nononon mono gumbonjonjon qaganon sosooda meleemakejon. Nononon balombaa gojejera ronaa kaanja koloonin balonja balonja yonononj sisinana menj gema nununkeju. Kaanja laligon kouma kamban koi kaanjon kaen toroqen laligojon.

¹⁴ Gamu qen onjomambaaajon qaa koi mende oojento, wombo meraboraauruna kaanja mono qambanmambangia onjomambaaajon mojen.

¹⁵ Momalaariwaa boi 10,000 yonononj Kraistwo qokotaan kalan koma kuma onjombuyagati een, ii kilen niinonj mono Kraist Jiisaswo qokotaan Oligaa Bunja jen asarin mangja koloowe uugia meleengi. Kawaajon manjurugia mamaga mende laligoju.

¹⁶ *Kawaajon uugia kokaen kuuj onjonjen: Niinonj sili amakejeni, iikawaa so onononj mono noo silina ii otaan laligowu. ¹⁷ Niinonj silina Kraist Jiisaswo qokotaan ama menj balonja balonja liligon uumeleen kanageso so kuma onjomakejeni, iikawaajon mono duduuwubo. Niinonj kawaajon ama wombo merana Timoti wasiwe onoononj kawaa. Iinonj niwo pondan laligon Pombo qokotaan nama kan kanana jen koma gbilin onjombaa.

¹⁸ Onjoononga tosia yonononj niinonj onoononj mende kawenaga, kaanja moma selegia mepeseen jaba-arambaran ama lan laligoju. ¹⁹ Kaen laligojuto, Pombaa siinanonj noojon "Kemba!" jewaati een, mono uulanjawo onoononj kamanja. Kamanjati, kamban iikanonj jaba-arambaran ejemba yonoo ku-usungiaajon qisin onjombe jokoloogi momanja. Selegia menj uma qaa somasomata lan jenkejuti, ii niinonj mobe kamaanqeqeta koloonkeja.

²⁰ Anutuwaa bentotonj ii qaagadeen jejetaa iwoiga qaagoto, honja ii Anutuwaa ku-usunja. Iikanonj mono nemuj koma nononja.

²¹ Kawaajon uugia mende meleema lan laligowuyati een, niinonj mono koobin menj kan qaanonj onjootimanja. Uugia meleembuti een, mono uubonjon qaganonj uujopa ama onjomambaaajon kamanja? Qaa woi ii gosin noojon siinjia nomaen mojuti, ii mono moma gosin nijowu. Kianj.

5

Monjon serowilin anoti, ii mono batugianonga konjombu.

¹ *Qaa monj kokaen jegi noo gejananonj kemero: Tosianonj uumeleen kanageso batugianonj serowilin amakeju. Monjonj manjaa embia menj laligoja. Serowilin kaanja ii uumeleembaa gadokopa ejemba yonoo batugianonj kaanagadeen monj mende eja. ² Monjonj kaen ano onjo kilen selegia menj uma lan jaba-arambaran amakeju. Ii mende sokonjato, siliaa wosobirinoj mono menj komuj onono sokonaga. Kaen ama saanonj eja singisongo kaanja anoti, ii mono batugianonga konjonji seleenjenj kamaabaa. Ii nomaen ama mende otaaju?

³ Niinonj onjanonj onjoononga koriganonj laligowe selena mende iimakejuto, kilen unjananonj mono onjowo laligoja. Monjonj nanamemenj jekania boorongoya anoti, niinonj mono iwaa qaaya gosin batugianonj laligojenj iwaa tani moma jenj tegonj kokaen jejenj: ⁴ Onjo mono Ponjana Jiisaswaa qatanonj ajoajoroo anji noo unjananonj onjowo toroqero Ponjana Jiisaswaa ku-usunjonj nemuj koma onono ororonj nama qaaya jenj mono kokaen somongowu: ⁵ Satanonj seliaa siinj kombombanja bologa qero kamaawaatiwaaajonj mono gema qenj munj iwaa borianonj anji mindinjonj mubaa.

* 4:16: 1 Kor 11.1; Fil 3.17 * 5:1: Dut 22.30

Mindingonj muro loorinj uuta meleeno Anutunonj hamo qerj munj Pombaa kambanjonj unjaya metogoro Siwewaa bunja koloona.

⁶*Selegia menj umakejuti, ii awaa qaago. Onjo qaa woi koi moma yagowu, “Yiist kitia melaa apuwo mindirin flauanonj aninj menj somariiro dis saa qenkeja. Kaanagadeen bao woosoya kaambogawo kanonj jumakeji, iikanonj mono busia kuuya menj bolinjeja.”

⁷*Qaa iikawaa so onjo flaua dis soraaya kaanja koloogito, singisonjgowaa yiistya monj ii qaronj kaanja batugianonj kouma injinjeja. Kuuya boliwuboti-waajonj mono yiistgia walaga ii gosinj utegowu. Eja ii wooso kaambogawo kaanja otaanj mono dunjanonj mombo yambu gbiliaa flaua dis soraaya kaanja koloonj laligowu. Kiankomu kendonj kambanjonj lama siimolonj oonj bered yiistya qaa nenkejuti, iikawaa so Kraistnonj ananaa kiankomu lamanana kolooro qegi komuro. Kawaajonj onjo saanonj flaua dis soraaya yiistya qaa kaanja kolowu ano mombo oyanboyanj uutanonj kouma laligowu.

⁸*Kraist komurotiwaajonj mono korisoro kendonj ama laligowonja. Yiist me wooso kaambogawo ii nanamemenj bologa umaqenkamaaqenawo. Iikawaa qaganonj mono korisoro kendonj mende ambonja. Kawaajonj mono gbingbaonj mesaonj qaa honja otaanj bered yiistya qaa kaanja koloonj iikawaa qaganonj korisoro kendonj ama laligowonja.

⁹Niinonj Bunja Tere oonj onjoma kokaen injijowe: Onjo serowilin amakejuti, iyonjowo mono ainjolonj mende rama aminj mobu. ¹⁰Balononj uugia mende meleema nanamemenj bologa amakejuti, iyonjoojonj qaa ii mende oowe. Yonjononj serowilin ama iwoiwaa dogo koloonj menjgo mewombaajonj koposongonjeju. Iwoi kalugonj yonjgoro menjeju ano tando lopionj waegia menj mepeseenj onjmakeju. Yonjoojonj ama kaenj oonj onjombenagati eenj, onjo mono balononj laligowombaajonj amamaawuyaga.

¹¹Yonjoojonja qaagoto, kania kokaembaajonj qaa ii oonj onjombe: Monjonj anjaa qata uumeleenj ala jenj kilenj serowilin anja me iwoiwaa dogo koloonj menjgo memambaajonj koposongonjeja me tando lopionj waeya menj mepeseenjeji, iwo mono ainjolonj mende rama aminj mobu. Momalaari tuunj onjoo batugianonj monjonj mepaqepae amakeja me apu kotiga nenj enkalolonj amakeja me iwoi kalugonj yonjgoro menjeji eenj, iwo rama nembanene monj mende newu.

¹²Seleengenj laligojuti, niinonj iyonjoo qaagia mende jenj tegonjejenj. Ii noo gawonja qaago. Onjo kaanagadeenj kanageso kuuya yonjoo qaagia qaagoto, uugia meleema sopa uutanonj laligojuti, mono iyonjoo qaagia iikayadeenj gosinj jenj tegonjeju. ¹³*Seleengenj lanj laligojuti, Anutunonj mono iyonjoo qaagia gosinj jenj tegowaa. Kawaajonj mono Bunja qaa kokawaa so ambu, “Eja bologa ii mono batugianonja konjombu.” Kianj.

6

Uumeleenj alagia ii seleengenj yonjoo qaa jakeyanonj mende ambu.

¹Uumeleenj ejemba batugianonj monjonj alia qaa jakeyanonj amambaajonj moji eenj, iinonj Anutuwaa ejemba soraaya unjuugunj ejemba doogoya yonjoo jaagianonj keno mende sokonja. Qaago! Uumeleembaa gadokopa ejemba ilaanj mubutiwaajonj qisinj onjono gamuyawo kolooja. ²Anutuwaa ejemba soraaya nonononj kantria kantria yonjoo qaagia gosinj jenj tegowonjati, ii modaboroju. Onjo balonj kuuya yonjoo qaagia jenj tegowombaa so koloojuti

* 5:6: Gal 5.9 * 5:7: Eks 12.5 * 5:8: Eks 13.7; Dut 16.3 * 5:13: Dut 13.5; 17.7

een, mono nomaen ama qaa melamelaa gosin jen tegowutiwaa so mende koloowuyaga? Ono mono onanon iikawaa so koloou. ³ Uumeleen ejemba nononon Siwe gajobaurunana yonoo qaagia gosin jen tegowonati, ii modaboroju. Iikawaa so kolooujonj een, balonon laaligowaa qaaya ii mono afaanjon gosin saanon jen tegonkebonja.

⁴ Kawaajon balonon laaligowaa qaaya batugianon kolooukeji, qaagia ii mono naambaajon seleenjen yonoo qaa jakeyanon uma jen tegowutiwaa-jon qisin onomakeju? Uumeleembaa gadokopa ejemba batugianon jefewili ama onomakejuti, iyonoojon kilen qaa kambananon mogi umakeja. Ii mende sokonja.

⁵ Qaa ii gamu qen onomambaajon jejen. Momalaari ejemba onoo batugianon qaa eji, onoononga mombaa momakootoya sokono qaa ii saanon jen tegowaatiwaa so koloou me qaago? Mono saanon batugianonga eja kaana mokoloowu. ⁶ Qaago tani kolooro uumeleen ala mononon alia seleenjen yonoo qaa jakeyanon amakeja. Kaen ama ejemba Anutu mende moma laarijuti, mono iyonoo jaagianon kema qaa gawombaajon qisin onomakeja. Ii mende sokonja.

⁷ Batugianon qaa jakeyanon ama aonkejuti, iikaana kanon mono onoangia kamaan unuro Kraistwaa qabunayanon mono kamaanqeeta kolooro laligoju. Ejembanon men bolin onongi uugia kawaajon waaro qaanon ama onongi Anutu waa jaanon mende sokonja. Tiliqili ama iwoigia horon megii onjo kitia mende meleema onongi iikaana kanon Kraistwaa kanaanon mono akadamuyawo koloowaa.

⁸ Ono Kraistwaa qata kokaen men bolinkeju: Mono onoangio tiliqili ama ejemba men bolin onoma iwoigia horon menkeju. Uumeleen alaurugia yonoojon kaanagadeen ama onomakeju.

⁹ Ejemba irinqirina yononon mono Anutu bentotonaa uutanon uma dun mende mewuyati, ii moju. Nanamemengianon mono tiligon aon jinjawu ambubo. Tosianon serowilin ama tando lopion waegia men mepeseenkeju. Tosianon loemba laaligo uugun olonkalu amakeju. Tosianon monembaajon lan agimin aon laligoju ano eja iyanjarodeen emba iyanjarodeen agimin aon laligoju. Kaana yononon mono Anutu waa bentotonaa bunja mende koloouju.

¹⁰ Tosianon yongoro men iwoiwaa dogo koloou men go mewombaajon koposongonkeju. Tosianon apu kotiga nen enkalolon ama lan mepaqepae amakeju. Tosianon iwoi kalugon yongoro menkeju. Ejemba kaananon mono Anutu waa bentotonaa bunja mende qen aowuya. ¹¹ Onoononga tosanon wala iikaana laligogito, kanagen Ponjana Jiisas Kraist bunja qen aagi sayanon songbama tak koton onoma iwaa qatanon soraaya koloogi. Men solananin onono Anutunanaa Unyanon mono inaan onono dinjon laligoju. Kian.

Sele busugianon Anutu waa jigo kowoga koloou.

¹² *Niinon iwoi kuuya saanon memanatiwaa so kolooujento, iwoi kuyayanon mono mende men qeangon nombaa. Iwoi kuuya saanon memanatiwaa so kolooujento, iwoi mononon ponna koloou nombabotiwaajon galen men aonkejen. ¹³ “Nene ii nenegadeen. Ii korojonanaajon raja. Korojonana ii nembanene nenin kemebaatiwaajon raja.” Mononon kaen jenagato, Anutanon mono nene ano korojon ii motoon jen tegoro qaombauta. Sele busunana ii serowilin ambombaajon qaagoto, Pombaa gawonja mewombaajon ama raja. Kaen raro anjo sele busunana qeangowaatiwaajon

* 6:12: 1 Kor 10.23

nene iwoi nonomakeja. ¹⁴ Anutu iyan̄aa ku-usuñan̄on̄ Pon̄ menj̄ gbiliro koomun̄on̄ga waaroti, iin̄on̄ mono nono kaan̄agadeen̄ menj̄ gbilin̄ nonono waabon̄a.

¹⁵ On̄oo sele busugian̄on̄ Kraistwo toroqen̄ iwaa sele kitia koloojuti, ii moju me qaago? Kawaajon̄ niin̄on̄ Kraistwaa sele busu kitia mon̄ menj̄ kana somata embawo qokotaamañ̄a me qaago? Ii qaago totoon̄! Mono yamagen̄! ¹⁶* Anutun̄on̄ qaaya kokaen̄ jerota eja, “Yoron̄on̄ mono sele busu motoon̄go koloowao.” Kawaajon̄ mon̄on̄on̄ kana somata embawo qokotaaji, iin̄on̄ mono iwo sele busu motoon̄go koloowaota. Ii moju me qaago? ¹⁷ Motoon̄go koloowaoto, mon̄on̄on̄ Pombo qokotaaji, iwaa un̄ayan̄on̄ mono Pombaa Un̄ayawo mindiriro motoon̄go koloon̄ laligowaota.

¹⁸ Serowilin̄ ii mono misingon̄ mesaowu. Singison̄go tosaañ̄a ii me ii amakejon̄i, ii kuuya mono selenanaa seleengen̄an̄on̄ koloon̄keja. Mon̄on̄on̄ serowilin̄ amakeji, iin̄on̄ mono iyan̄aa selia menj̄ bolin̄ singison̄go amakeja.

¹⁹* Sele busugian̄on̄ mono Un̄a Toroyaa Bun̄a jigoya (tempel) kolooja. Anutun̄on̄ Un̄aya on̄ono bun̄a qen̄ aqi uugian̄on̄ laligoja. Kawaajon̄ on̄oan̄giaa bun̄a mende koloojuti, ii moju me qaago?

²⁰ On̄oan̄giaa bun̄aga qaagoto, Kraistn̄on̄ iwoi somatan̄on̄ sewan̄gia mero iwaa bun̄a koloogi. Kawaajon̄ selegian̄on̄ mono nanamemen̄ soraaya an̄gi Anutuwaa qabun̄ayan̄on̄ sein̄ kembaa. Kian̄.

7

Loemba ano gbaworo saraj laaligo rara

¹ On̄o qaa tosaañ̄a on̄ qisigiti, ii jen̄ asarimañ̄a. Ejan̄on̄ emba mende menj̄ gbaworoga laligoji, ii saanon̄. ² Ii awaa koloojato, sele busuwaa siin̄an̄on̄ serowilin̄ ambubotiwaajon̄ on̄o motomotoon̄ mono an̄a an̄a loemba agimin̄ aon̄ laligowu. ³ Ejan̄on̄ mono embiaa siin̄aa so loemba laaligowaa aren̄a otaawa. Embian̄on̄ kaan̄agadeen̄ mono loyaa siin̄a otaan̄ laligowa.

⁴ Embiaa selian̄on̄ mono an̄aa bun̄aga mende kolooro an̄a ii mende galen̄ komakejato, loyan̄on̄ ii galen̄ komakeja. Loyaa selian̄on̄ kaan̄agadeen̄ an̄aa bun̄aga mende kolooro an̄asiri mende galen̄ komakejato, embian̄on̄ ii galen̄ komakeja. ⁵ Kawaajon̄ oroangara mono mende an̄gon̄ koma aon̄ laligowao. Yan̄gorodeen̄ uumotoon̄ ama pondan̄ qamakooli gawon̄ mewon̄on̄ saanon̄ an̄a an̄a laligowaoto, kambañ̄ tosaañ̄a kaen̄ laligon̄go mono mombo mindirin̄ motoon̄ laligowao. Uugara saanon̄ mende galen̄ koni Satan̄on̄ an̄gobato menj̄ orono singison̄gon̄on̄ kamaan̄ uruwabotiwaajon̄ mono iikaen̄ ama laligowao.

⁶ Kaen̄ ambaotiwaajon̄ saanon̄ jejento, jojopan̄ qaa kaan̄a ii mende ama on̄on̄jen̄. ⁷ Niin̄on̄ ejemba korebore nii kaan̄a masaran̄a laligowutiwaajon̄ mojento, on̄o tosaañ̄a Anutuwaa gawon̄ memewaa momo kalen̄ kaan̄a ii mende menj̄ laligoju. Anutun̄on̄ momo kalen̄a mendeeno motomotoon̄ nonon̄on̄ ii me ii an̄a an̄a bun̄a qen̄ aon̄ laligojon̄.

⁸ Loemba mende koloon̄ malo laligojuti, on̄oojon̄ kokaen̄ jejen̄: On̄on̄on̄ nii kaan̄a toroqen̄ loemba mende koloon̄ solan̄a laligowuti, ii mono awaa kolooja. ⁹ Awaa koloojato, loemba koloowombaa uugia gere jero laligowubotiwaajon̄ mono saanon̄ loemba koloogi afaan̄gowaa. Kawaajon̄ yon̄on̄on̄ uugia galen̄ kombombaajon̄ amamaajuti een̄, mono saanon̄ loemba koloowu.

¹⁰* Loemba laligojuti, on̄oojon̄ kokaen̄ jen̄ kotojen̄, niin̄ondeen̄ qaagoto,

* **6:16:** Jen 2.24   * **6:19:** 1 Kor 3.16; 2 Kor 6.16   * **7:10:** Mat 5.32; 19.9; Maak 10.11-12; Luuk 16.18

Ponjon anjo mono qaa koi jeja: Embianonj loya mende mesaowa. ¹¹ Kaen jejato, kilenj loya mesaowaati eenj, mono eja monj mende menj eenj laligowa me loyawo mombo aminj moma somonjonj aonj laligowao. Kaanagadeen loyanonj embia mende mesaowa.

¹² Ii Pombaa qaagato, loemba tosaanja onjo gejanonogia ii Ponjonj mende jejato, neeno ii kokaen jejerj: Uumeleenj eja mombaa embianonj uuta mende meleema kilenj iwo laligomambaaonj moji, iinonj mono embia ii mende mesaowa. ¹³ Kaanjadeen uumeleenj emba mombaa loyanonj uuta mende meleema kilenj iwo laligomambaaonj moji, iinonj mono loya ii mende mesaowa. ¹⁴ Iikawaa kania ii kokaenj: Mombaa loyanonj uumeleembaa gadokopa ejaga kolooro Anutunonj ii kilenj uumeleenj embiawo qokotaaji-waajonj ama tak kotonj muro soraaya koloaja. Kaanjadeen mombaa embianonj momalaaria qaagoto, uumeleenj loyawo qokotaajiwaajonj ama Anutunonj ii tak kotonj muro soraaya koloaja. Monjonj soraaya mende koloonagati eenj, meraboraganonj mono Anutuwaawa soraaya soraayenjenj laligowuyaga. Kaen laligowuyagato, Anutunonj motoonj tak kotonj onjotowiwaajonj mono soraaya koloaja.

¹⁵ Soraaya koloajuto, monjonj mende moma laarinj loya me embia mesomambaaonj mojati eenj, mono saanonj mesaowa. Kaen kolooro noo qaananonj uumeleenj alanana ii mende somonjowaa. Anutunonj onjo luaenonj laligowutiwaajonj onjoono. ¹⁶ Emba, gii loga uu kuunj muna uuta meleembaa me qaagoti, ii mono nomaenj monaga? Me eja, gii embaga uu kuunj muna uuta meleembaa me qaagoti, ii mono nomaenj monaga? Kawaajonj mono luaenonj laligowu. Kianj.

Anutunonj onjotowiwaawa so mono toroqenj laligowu.

¹⁷ Ponjonj motomotoonj onjo laaligogiaa arenj ano loemba me masaranja laligogi Anutunonj onjotowiwaawa, iikawaa so mono toroqenj laligonj laaligogiaa kania mende utegowu. Uumeleenj kanagesoya kanagesoya liligonj gomanj so kaen jenj kotonj onjomakejenj.

¹⁸ Anutuwaawa aiweseya eja mombaa selianonj kotogi laligoro kaanja onjotowiwaawa, ii mono kotomambaaonj mende kaparanj komba. Anutuwaawa aiweseya mombaa selianonj mende kotogi laligoro kaanja onjotowiwaawa, mono ii kotowutiwaajonj mende kaparanj komba. ¹⁹ Anutuwaawa aiweseya selenananonj kotogita eja me mende eji, iikanonj Anutuwaawa jaanonj iwoi omaya koloajoto, joponj qaaya tenj koma otaaninj iikanonj mono honjowo koloaja.

²⁰ Anutunonj onjoono kambanj iikanonj loemba me masaranja laligogiti, onjo motomotoonj mono iikawaa so toroqenj laligowu. ²¹ Mombaa welenjeqe omaya koloona Anutunonj goonoti eenj, iikawaajonj mono majakaka mende ama laligowa. Uuga meleema saanonj solanja koloonj gawonj monj mokoloonagati eenj, ii mono saanonj mokoloowa me uuga afaanjoro saanonj toroqenj welenjeqe omaya laligowa.*

²² Ii kokaembaajonj: Monjonj welenjeqe omaya kolooro Ponjonj kaen onjo uuta meleeno singisonjogoyaa kasia isano solanja koloonj laligoja. Kaanjadeen monjonj solanja kolooro Ponjonj kaanja onjo uuta meleeno iyanjaa ainja qaagoto, Kraistwaa jeta tenj kombaatiwaa kasanonj nama welenja qenj laligoja. ²³ Kraistnonj tawa somatanonj sewanjia mero laligowutiwaajonj mono balonj ejemba yonjo qaa baatanonj kema keegia moma welenjeqegia omaya koloonj laligowubo. ²⁴ Kawaajonj uumeleenj alauruna, Anutunonj onjoono kambanj iikanonj solanja kasagia qaa me welenjeqe togiaa

* **7:21:** Qaa kawaa kania monj ii kokaenj: Uuga meleema saanonj solanja koloonj gawonj monj mokoloowanj eenj, gii saanonj toroqenj welenjeqe omaya laligowa.

kasa gbadonon laligogiti, onjo motomotoon mono iikawaa so Anutuwaa jaanon toroqen laligowu. Kian.

Gbaworo saraj ano malo yonoo gejanono qaagia

²⁵ Emba saraj jumun† onoo gejanonogia ii Ponon mende jen kotooro mojen. Kawaajon Ponon kiankomun nono qaana lan qaagoto, moma laarin nongi sokonjiwaa so jenkejen, mono iikawaa so gosin neenaa momonanon kokaen jemaŋa:

²⁶ Kakasililin kamban dodowijiwaajon eja gbaworo emba saraj laligojuti, kuuya ononon mono iikawaa so toroqen laligogi awaa koloowaa. Kaen romongojen. ²⁷ Emba men laligojan eeŋ, embaga mesaomambaaon mende janjarin riiwa. Embaga qaa masaraja laligojan eeŋ, mono embawaajon mende mongamba. ²⁸ Kilen emba mewaati, iikanon mono singisonogoyawo mende koloowaa. Kaanjadeen emba saranon eja mewaati, iinon singisono mende ambaa. Singisono qaagoto, iikaan ambuti, iononon mono selegianon kakasililin mamaga mokoloowuya. Ononon ii mokoloowubotiwaajon mono angon koma onomambaaon mojen.

²⁹ Kaen moma gejanonogia jejento, kilen qaa mon kokaen injjomaŋa: Umeleen alauruna, Pon kawaatiwaa kambananon torijiwaajon ama emba men laligojuti, ononon mono kaanagadeen kamban kokainonga kanain embagia qaa tani kaan koloon laligowu. ³⁰ Wosobiri moma saajuti, ononon mono mende saabutiwaa tani kaan koloon laligowu. Uugia qeangoro aisoajuti, ononon mono mende aisoowutiwaa tani kaan koloon laligowu. Iwoi sewan mejuti, ononon mono ii mende bunja qen aowutiwaa tani kaan koloon laligowu.

³¹ Namonon kamban kokaamba aren otaan laligonkejuti, iikanon mono aliwaatiwaa so kolooja. Kawaajon balombaa ilawoilaya konkororo ama gawombaaon amakejuti, ononon mono iikanon uugia somongonkejiwaa tani kaan mende koloon laligowu.

³² Ono balombaa lombotaajon majakakagia qaa laligowutiwaajon mojen. Ejemba masaraja laligoji, iinon mono Pombaa ilawoilawaajon majakaka momakeja. Ii moma “Nomaen ambe Pombaa utanon qeangoro sokonaga,” anaaon kaen jenkeja. ³³ Kaen jenkejato, emba men laligoji, iinon mono balombaa ilawoilawaajon majakaka momakeja. Ii moma “Nomaen ambe embanaa utanon qeangoro sokonaga,” anaaon kaen jenkeja.

³⁴ Ponon leegen embianon leegen awarangon momoya horori utanon deeno laligoja. Kaanjadeen emba loya qaa ano emba saraj masaraja laligojaoti, iyoronon mono Pombaa ilawoilawaajon majakaka momakejao. Ii moma “Nomaen ambe unana ano sele busuna soraaya kolooro Pombaaon sokonaga,” iyangaraajon kaen jenkejao. Kaen jenkejaoto, eja men laligoji, iinon mono balombaa ilawoilawaajon majakaka momakeja. Ii moma “Nomaen ambe lonaa utanon qeangoro sokonaga,” anaaon kaen jenkeja.

³⁵ Onoangia ilaan onomambaaon moma gejanono qaa ii ononjen. Ii tosaan kasa kaan somonon onombe lombo mokoloowutiwaajon qaagoto, kania kokaembaajon ii ononjen: Niinon onjo nanamemen dindina otaan uudendeen qaagoto, pondan Pombo qokotaan nama kotiiwutiwaajon mojen. Kawaajon gejanono qaagia ii injjojen. Kian.

³⁶ Eja monon emba sarambo bunja qen aon laligonon mesaomambaaon romongoji, iwaa goro qaa ii kokaen jemaŋa: Eja iikanon kokaen romonon

† 7:25: Olonkalu mende qegeta

jeja, “Emba ii meŋ sili awaa mende ama mumambo.” Kaen jero emba mewaatiwaa siija moma kotiuro embawaa gbania eja memewaa so kolooji een, iinonj mono saanonj siija otaanj agiminj aori sokombaa. Iikaanjan kanonj singisonjgoyawo mende koloowaa. ³⁷ Mende koloowaato, ejanonj emba ii mende mewaatiwaa qaaya anjaa uutanonj somonjonj moma kotiji, iikawaajonj kokaen jemaŋa: Moŋŋonj eja ii qaanonj mende kuuro osijato, saanonj anjaa siija otaaro qaa moŋŋonj mende somonjgoji, een, iinonj mono saanonj anjaa siija otaanj emba ii mende mewa.

³⁸ Kaen kolooro emba saraŋ mewaati, iwaa silianonj mono dindinjan koloowaato, ii mende mewaati, iinonj mono kana awaa soro otaawaa. Kian. †

³⁹ Embanonj loyanonj jaawo laligowaatiwaa so meŋ aowaa qaayanonj somonjgoro laligojato, loyanonj komuwaati een, qaa iikanonj kaanjadeen komuro saanonj eja siijanonj jewaatiwaa so mewaa. Uumeleembaa gadokopa ejaga qaagoto, eja Pombo qokotaaji, iigadeen mewaa. ⁴⁰ Saanonj eja meŋ korisoro qerewenja mokoloowaato, toroqen masaranjan laligowaati een, mono uuokisoro honjan mokolonj aisoonkebaa. Niinonj qaa ii gosinjan kaen jejen. Anutuwwa Unyanonj noo uunanonj kaanagadeen laligoji, iikawaajonj mono kaen romonjonj jejen. Kian.

8

Nene tando lopiombaa nandunjan aanja ii newonjan me qaago?

¹ Onjo nene tando lopiombaa nandunjan aanja kawaa tere oogi gejanono kokaen jemaŋa: Uujopanonj mono ilaan onjombaa. Niinonjgiinonj jegi tosonianj kokaen jenkeju, “Kuuya nonononj tando lopiombaa kanagia moma yagonin omaya kolooja.” Qaa ii honjanonjanaga kolooji, ii mojonj. Onjo momo kaanja jen laligogi uugianonj waaro konjanjan kaanjan terereen awelegonkeju. Kaen ama deema sisau laligoju. Kana qaa wanjan ii uujopjan. Kana iikaanjan kanonj mono ananaa uunana meagonj meŋ kotiinjan aowonjan. ² Moŋŋonj “Qaa mombaa kania moma yagojen,” ii jetanonj jeji, iwaa momakootoya honjanonj mono mende kolooro toroqen tompinjan laligoja. ³ Ii qaanondeen jejato, moŋŋonj Anutu uutanonj jopagonkeji, Anutunonj mono iwaaajonj moro honjan kolooja.

⁴ Nene tando lopionjan yonjojon nandunjan anjiti, ii newonjan me qaago? Qaa kokaen jenkeju, “Tando lopionjan ii benjan honjan mende laligojutiwaa kaisaregia kolooji,” ano qaa moŋ ii kokaen, “Anutu motoonjononjan laligoja. Alia moŋ qaago.” Qaa woi ii onjanaga koloojaoti, ii mojonj. ⁵ Qaa iikawaa kania ii kokaen, “Ome benjan benjan,” qagia kaen qamakejuti, ii mamagan laligoju. Sombinonjan me balonjan laligojuti, ii saanonjan mende mojonjan. Onjanonjan omejiilanjan, benjan ano eja ponjan ii mamagan laligoju.

† **7:38:** 36b Eja moŋŋonjan borata eja mumambaajonjan uuwoi moji, niinonjan iwaa gejanono qaa kokaen jemaŋa: Manjanonjan kokaen romonjonjan jeja, “Borana munjan sili awaa mende ama mumambo.” Kaen jero borataa gbania eja memewaa so kolooro eja mumamba siija moma kotiji een, iinonjan saanonjan siija otaanjan eja muro mero sokombaa. Manjanonjan iikaanjan kanonjan singisonjan mende ambaa. 37b Mende ambaato, manjanonjan borata eja mende mubaatiwaa qaaya anjaa uutanonjan somonjonjan moma kotiji, iikawaajonjan kokaen jemaŋa: Moŋŋonjan manjan ii mende kuuro osijato, saanonjan anjaa siija otaaro qaa moŋŋonjan mende somonjgoji een, iinonjan mono saanonjan siija otaanjan borata anjonjan komba. 38b Kaen kolooro bora saraŋjan eja mubaati, iwaa silianonjan mono dindinjan koloowaato, ii mende mubaati, iinonjan mono kana awaa soro otaawaa. Kian.

⁶ Ii laligojuto, ii kilenj Anutu motoongjo iinondeen ananaa bejnana ano Manana kolooja. Iinoj iwoi kuuya mokolooro asugiro. Laaligonana iwaa-
 jonj laligowombaajon ama nonono laligojonj. Kaanagadeen Ponj motoongjo
 Jiisas Kraist laligoja. Iinoj Anutu ilaaro iwoi kuuya mokoloori. Nono
 kaanagadeen ilaanj nonono laligoj kotiinjkejonj.

⁷ Kaenj moma laarijonto, ejemba kuuyanogj momakooto kaanja ii mende
 menj laligoju. Ii qaagoto, tosianonj wala tando lopiogj waegia menj moma
 kotiigitiwaajonj ama koi kaananogj kaanagadeenj torogej nene tando lopi-
 ombaa nanduj aanja ii nej iikaanja kanogj afaanogj bejurugia ii romogonj
 laligoju. Uugianogj loolooria kolooro uuwoi ama negi uugia iikanogj
 menjerenogjkeja. ⁸ Menjerenogjkejata, nenenogj nunuama Anutuwa
 kosianogj mende nonoomakeja. Nene singi laligowogjati, iikanogj tiwiti-
 wilaa mende mokolooogja. Nene nej laligowogjati, qabunanananogj
 iikanogj mende somariiwaa.

⁹ Ii kilenj nene kuuya newombaajonj afaanogjuti, onogonj mono jeubaba
 lanj laligowubotiwaajonj galen menj aogj laligowu. Jeubaba kaenj laligogi
 tosianonj injiima uugia loolooria kanogj boliro kamaanj unuwabo. ¹⁰ Kawaa
 kania ii kokaenj: Giionj momakooto honja menj laligoj afaanogj tando
 lopiogj jigoyanogj kema rama nembanene nena alaga mojonj giuro kokaenj
 bimoowaa: Uutanogj loolooria kolooro uuwoi anji, iinoj kaenj giima uu-
 tanogj waaro afaanogj nene tando lopiombaa nanduj aanja ii nej kamaanj
 qenaga.

¹¹ Goo momakootoga honja kanogj mono geengaa uumeleenj alaga kuuro
 uuwoi qaganogj loolooria koloojiwaajonj mono afaanogj nej kamaanj
 qenaga. Kraistnogj iwaajonj ama komuroto, nene ii nej kaenj kamaanj qen
 tiwilaaro mende sokombaa.

¹² Tiwilaawaato, uumeleenj alaurugia kaenj menj bolij onoma uugia
 loolooria ii qenj kondeema singisongjo amakejuti, iikaanja kanogj mono
 Kraist iyanja qotogonj singisongjo amakeju. ¹³ Kawaajonj niinogj nene mojn
 newe iikanogj uumeleenj alana kongoro muro kamaanj qenj singisongjo anji
 eenj, niinogj mono kambanj mojonj nene ii mende torogej nemanja. Niinogj
 alana jolonogj kongoro mumambotiwaajonj kaparanj koma nanjenj. Kianj.

9

Aposol nomaenj koloowe sokonaga?

¹ Naa kasanogj somogonj nono solanja mende koloowenaga? Onogonj
 gosinj nongj aposol koloojenj me qaago? Pongnana Jiisasnogj asuginj nono
 iibe me qaago? Niinogj Pombaanonj nanogj gawogj mewe onjo mono gawogj
 iikawaa honja kolooju. ² Pongonj anjo aposol gawogj nono iwo nama mewe
 onjo uugia meleema noo mungerj aasona kolooju. Kawaajonj tosianonj gosinj
 nongj aposol mende koloowenagati eenj, onogonj mono kanana iikaanja
 moma yagoju. Ii mono afaanogj nanogj jegi sokombaa.

³ Ejemba tosianonj noojogj “Aposol mende kolooja,” jenj ajorooj ge-
 manogj qeje ama nomakejuto, niinogj mono onogonj sundu jenj iikanogj
 neenaa kanana nanogj jenkejenj. ⁴ Kawaajonj gere ano nembanene
 nonongj nenauruna yonowo menj nej laligowonaga, iikanogj mono soyanogj
 koloonaga. ⁵ Piito, aposol tosaanja ano Ponj Jiisaswaa kouruta yonogonj
 embaurugia momalaarigiawo unuama motoogj kema kankeju. Niinogj
 kaanagadeenj iikawaa so ambenagati eenj, sili iikanogj mono kana waleema
 qetetanogwenaga me qaago? Ii qaago totooj.

⁶ Selewaa laaligoyanonj onjo ejemba geria nanjonj onjomakejuto, nii ano Barnabas qaago. Noro gawombaa tawaya mende noronji eenj laligonkejo. Ii mogi sokonja me qaago? Tosianonj uuwaa gawonj megi tawa onjonji selegiaa gawonj mende menkejuto, noroojongadeen mono nanjonanjonara noronaro mokoloowotiwaajon jeju me? ⁷ Gawmambaa manjaqeqe gawonj menkejuti, yonoononga monjonj anaa laaligoya nanjonj aonj menkeja me qaago? Wain gawonj komomakejuti, yonononj kuuya iikawaa honja menjenkeju me qaago? Kaanjadeen bulmakao galen komakejuti, yonononj kuuya iikawaa aju apuya nenkeju me qaago?

⁸ Qaa ii balonj ejemba ananaa momonana iikayadeen mondama otaan mende jejento, Anutunonj kaanagadeen qaa iikayadeen Mooseswaa Kana qaanon jeja. ⁹ *Mooseswaa Kana qaanon Juuda nonoo gawonj meme silinana ii jej asarij kokaenj oogita eja, “Wiiit dumunj kota ano kaawoya gosiwombaaajon bulmakao eja wama kanj oonji dumunj tuunj qaganonj riinj rijijaankeji, iwaa qaa oota mono mende mejugowu. Kaenj wagigi saanonj nene kitia nero sokombaa.” Kawaa so kasunonj tiwojunj menj oro metogoro qen nene kitia mugi nero sokombaa. Anutunonj kasu bulmakao yonoojonja majakaka mende moma kaenj jeja. Ii qaago.

¹⁰ Orowaajonj qaagoto, qaa ii mono nonoojonj jero eja. Qaa ii nonononj kokaenj ambombaaajonj ama oogita eja: Kinononj gawonj tetebaro meji, iinonj mono honja koloowaatiwaajonj jejeromonjromonj qaganonj gawonja menkeba. Kaanagadeenj dumunj tonjononj qen honja ano kaa-woya gosiji, iinonj mono bakaya menj newaatiwaa mamboma gawonja menkeba. ¹¹ *Nonononj uuwaa qaa kota batugianonj qosoma kororoonj laligoninj onjononj laaaligowaa nanjonanngo iwoi mende nononji gamuyawo koloonkeja. Niinonj menj qeangonj onjombe onjononj iikawaa kitia meleema nonji soyanonj koloowaa.

¹² Tosianonj batugianonj uuwaa gawonj megi nanjonj onjonji soyanonj kolooji eenj, nii mono so ii uugunj nanjonj nonji sokombaa. Kitia onjoninj iikawaa kitia nononji so konagato, niinonj iikaan ambutiwaajonj mende qisinj onjombe. Kraistwaa Oligaa Bunja qaa seiwaatiwaa kania somongowombotiwaajonj mono iwoi nonombutiwaajonj mende qisinj onjoninj. Qaagoto, nononanodeenj mono kaparanj koma kotinj lombo kuuya bosima laligoninj.

¹³ *Qaa koi mono romongowu: Jiwowonj jigononj gawonj menkejuti, iyonononj mono jigo iikanonja nembanenegia menjenkeju. Siimolonj oonj alatawaa gere bolanja galen kombutiwaajonj kuunj onjonji nanjuti, iyonononj ejemba nene nandungia alatanonj anji nene iikawaa kitia tosia ii iikanonja bunja qen aonkeju. ¹⁴ *Qaa iikawaa so Ponjonj kaanagadeenj jenj kotonj qaa kokaenj jero, “Oligaa Bunja jenj seigi ejembanonj mobuti, iyonononj mono Oligaa Bunjawa kitia kotinj nandunj anji laaligogiaa nanjonanngogia mokolonj laligowu.”

¹⁵ Niinonj saanonj qaa iikawaa so romonjonj uuwaa gawonj menj tawa nombutiwaajonj qisinj onjombenagato, kotinj nandunj ambutiwaa qaa kuuya ii mesaowe. Monej ambutiwaa qaa oojenji, ii onjononj kaenj ama nombutiwaajonj mende oojenj. Tawa memambaaajonj romongowe bimooro koomuwaajonj mobe afaanjoja. Neenaajonj ii qaa omaya qaagoto, tawa mende nombutiwaa qaaya ii mono selena mepeseen jejenj. Noononj qaa ii monjonj me monjonj qewagomambaaajonj amamaaro laligomanja.

* 9:9: Dut 25.4; 1 Tim 5.18   * 9:11: Room 15.27   * 9:13: Dut 18.1   * 9:14: Mat 10.10; Luuk 10.7

16 Oligaa Buṅa jeṅ seiṅkejeṅi, iikawaajon selena mepeseemambaa so mende koloojen. Niinon Anutuwaa jeṅkooto baatanon laligon ii jeṅ seimambaa so koloojen. Gawon ii mono mesaomambaaajon amamaajen. Oligaa Buṅa mende jeṅ seiwenagati een, iikawaajon lombonon qananon uro niima ilipizi jewutiwaa so koloowenaga.

17 Neenaa siṅṅaajon gawon ii meweṅṅon meweṅagati een, mono saanon tawa nombutiwaaajon mambombenaga. Kaento, Anutunon kuṅ nono neenaa aiṅṅa mende otaṅ Buṅaya galeṅ komakejeṅi een, ii mono Anutunon moma laarin noma gawon nono laligojeṅi waa so menkejeṅ. 18 Kaen kolooro naa iwoinon mono tawana koloṅkeja? Oligaa Buṅa jeṅ seiṅ ii sewanṅ qaa amakejeṅi, iikanon mono noo tawana koloṅkeja. Anutunon gawonṅa kitia nombutiwaaajon jeṅ kotoṅ Buṅa Terenon eji, qaa iikawaa so tawawaajon mende kaparanṅ komakejeṅ.

19 Ejemba monṅon me monṅon mende somonṅon nono saanon neenaa aiṅṅon laligowenagato, ii kilen neena meṅ kamaṅ aon laligojeṅ. Ejemba kuayanon uugia melembutiwaaajon kaparanṅ komakejeṅ. Kaen ambutiwaaajon ejemba kuuya welengia qeṅ laligojento, seiseiya yononon kilen Kraistwaa buṅaya mende koloowutiwaa so koloaju. 20 Juuda yononon uugia melembutiwaaajon ilaan onoma batugianon Juuda tani koloṅ laligowe. Mooseswaa Kana qaa baatanon laligojuti, iyononon uugia melembutiwaaajon ilaan onoma neeno Kana qaa kawaa baatanon mende laligon kilen qaa iikawaa gbadonon somonṅon nonjiwaa tani koloṅ batugianon laligowe.

21 Mooseswaa Kana qaa mende moma laligojuti, iyononon uugia melembutiwaaajon ilaan onoma batugianon Kana qaa mende moma laligojeṅi waa tani koloṅ laligowe. Neeno Anutuwaa Kana qaawaajon tompin mende laligojento, Kraistwaa Kana qaa baatanon kema ii teṅ komakejeṅ. Ii kilen yonṅo batugianon Anutuwaa Kana qaa mende mojeṅ tani koloṅ laligowe. Ejemba seiseiyanon uugia melembutiwaaajon kaen ama laligowe.

22 Momalaarigianon looloria laligojuti, iyononon uugia meleema koti-wutiwaaajon ilaan onoma batugianon looloria tani koloṅ laligowe. Ejemba tosaanṅ naa afaṅṅaga kana iinon me iinon uugia melembutiwaaajon ilaan onoma ejemba kania kania yonṅo batugianon tani kania kania ama laligowe.

23 Tani kuuya ii Oligaa Buṅanon seiwaatiwaaajon amakejeṅ. Seiro kotumotueyanon neenaa qananon uro neeno kaṅṅagadeeṅ oyanṅboyan koloomambaaajon ama kaen amakejeṅ. 24 Qaa koi mono romonṅowu: Kuu aambaa kambaṅon kuuya yononon haamo ambutiwaaajon esungia meṅ kululuṅ kemakejuto, motoṅṅo monṅon mono haamo ama tawa mewaa. Onṅo mono motoṅṅo iikawaa so bobogariṅ kema tawa mewombaaajon kaparanṅ koma laligowu. Mono iikawaa so momalaari koma gbilin laligowu.

25 Ejemba aṅṅolenon haamo ambombaaajon kemakejuti, iyononon mono kuayanon iyangia tororo galeṅ koma aowombaaajon koma gbilinṅkeju. Yononon kasaronṅ juquma gororonṅowaati, iikayadeeṅ mewombaaajon kaparanṅ komakejuto, nononon ila wage mende aliwaati, mono tawa ii mewombaaajon kaparanṅ komakejeṅ. 26 Kawaaajon niinon lansanṅ kema koma kaṅ koma mende bobogariṅ kemakejeṅ. Borona kuma manja lansanṅ mende qeṅkejento, kuu aṅ alauruna haamo ama onomambaaajon mono dindinṅagadeeṅ tororo qeṅkejeṅ.

27 Niinon ejemba tosaanṅ Buṅa qaanon uugia kuṅ laligowe tegoro Anutunon mono gema nuro neeno ilawage mende memambo. Kawaaajon mono neenaa sele busuna mindinṅon tororo koma gbilinṅ galeṅ komakejeṅ. Kianṅ.

10

Israel wala laligogiti, iyonoonoj galej meme qaa

1 *Oo uumeleenj alauruna, Israel nonoo ambosakonananonj Mooseswaa gematanonj otaanj kagi iwoi kolooroti, iika-waajonj poumapouj laligowubo. Kawaajonj Israel nonoo kananana kokaenj toroqenj oomaŋa: Yoŋononj kuuya koosu baatanonj kanj laligonj Kowe Osoga kotogi yoŋoononŋa moŋnonj moŋ mende tiwilaaro. 2 Anutunonj oomuluya koosunonj ano kowenonj ano ii kotonj kanj kuuyanonj uugia meleema Mooseswaanonj kanageso koloogi.

3 *Kaenj koloonj kuuya yoŋononj uuwaa nene iikayadeenj mokoloonj nenj laligogi.

4 *Kaanagadeenj kuuya yoŋononj uuwaa apuya iikayadeenj mokoloonj nenj laligogi. Uuwaa apuya ii jamo somata moŋnonj onjotaan kanagianonj karoti, mono iikanonŋa mokoloogi. Jamo somata ii Kraistwaa sareya. 5 *Kaenj laligogito, ii kilenj Anutunonj kanageso hoŋa yoŋoojonŋa uukorisoro mende moma laligoro balonj qararanjonkonjanonj tiwilaagi qamogianonj qeqelalanj enj gisaagi.

6 *Kaenj kolooroti, ii ananaa gejatootoonanaga kolooja. Anutunonj mono sare ii nonoojonj ama ano galej meme qaananaga kokaenj kolooja: Yoŋononj uugia mende galej koma bologa mewombaaajonj koposonŋogiti, nonononj mono iikawaa so ama tiwilaawombo. 7 *Kaanagadeenj Israel yoŋoononŋa tosianonj tando lopionj waegia menj mepeseen laligogiti, onononj mono iikawaa so ama laligowubo. Yoŋoojonj Buŋa Terenonj qaa kokaenj oogita eja, "Kanageso yoŋononj nenj korisoro ama ajoroonj ragi uugianonj waaro iikanonj meleema gejajojomban kokaenj kolooro: Yoŋononj rii gbawe oronj apu kotiga nenj serowilin laŋ anŋi." Qaa kaenj eja.

8 *Yoŋoononŋa tosianonj serowilin anŋi Anutuwaa irinjonsoonjaajonj ama ejemba 23,000 kawaa so weenj motoonjgowaa uutanonj komunj kamaagi. Nonononj mono tosaanŋa yoŋoo so serowilin ambombo. 9 *Kaanagadeenj Israel yoŋoononŋa tosianonj Ponj iijonŋogi mokolenj yoŋononj inŋigi komugi. Nonononj mono tosaanŋa yoŋoo so Ponj iijonŋo wombo. 10 *Yoŋoononŋa tosianonj galejuruŋia njindin-njunduru jenmeesanj ama gema ununj laligogi menj tiwitiwilaa gajobanonj mono unuro komugi. Nonononj mono tosaanŋa yoŋoo so njindin-njunduru jenmeesanj laŋ ama laligowombo.

11 Kaenj koloonj ononoti, sareqaa ii mono ananaa gejatootoonanaga kolooja. Namononj laaligowaa kambanj tetegoyanonj kanj kuunj nonono laligojonj, sundu ii mono nonoojonj ama oogi galej meme qaananaga kolooja. 12 Kawaajonj nama kotimambaaajonj jejani, gii mono kamaanj guwabotiwaajonj ama galej menj aonj laligowa.

13 Angobato qagianonj umakejuti, iikayadeenj mono balonj ejemba kuuya nonoo qanananonj umakeju. Angobato tania moŋ mokoloowuyaga, iikanonj esunŋianonj mende sokombaatiwaajonj kamaawuyagato, Anutunonj qaaya somonjgorotiwaa so ii pondanj otaanj amakeja. Iionj angobato Toya anŋonj kononj angobato esunŋia mende sokombaatiwaa so ii ama onjomambaaajonj amamaanjeja. Kawaajonj angobato mogi Anutunonj esunŋa onjoma iikaanŋa kanonj olonj kombombaa kana kaanagadeenj meleunj onjono koloonjeja.

* 10:1: Eks 13.21-22; 14.22-29

* 10:3: Eks 16.35

* 10:4: Eks 17.6; Jan 20.11

* 10:5: Jan

14.29-30 * 10:6: Jan 11.4

* 10:7: Eks 32.6

* 10:8: Jan 25.1-18

* 10:9: Jan 21.5-6

* 10:10: Jan 16.41-49

Kawaajon onjonon balombaa angobatoya iikanon saanon kotiin haamo ambutiwaa so koloouju. Kian.

Tando lopiombaa lomban ano Pombaa samon kowoga

¹⁴ Kawaajon wombo alauruna, tosonian tando lopion waegia men mepeesen onmakejuto, onjonon ii kok koma mesaowu. ¹⁵ Niinon momo ejemba akadamugiawo kolooujutiwaa so qaa jemaŋati, ii mono onjoangio gosin iikawaa hona mokoloowu.

¹⁶ **“Pombaanon samon newonŋa,”* kaen jen kotumotuwaa qambiwaajon Anutu dangisen jen qama koolin qambi iikanonŋa nenkejon, iikanon mono Kraistwaanon toroqen saya nenkejon. Bered moton iikanonŋa nenkejon, iikanon mono Kraistwaanon toroqen busuya nenkejon. Iikawaajon mono duduuwubo. ¹⁷ Kuuya nononon bered motoonjo iikanonŋa nenkejon. Bered ii motoonjo kolooujwaajon ama mamaga nononon Kraistwaa hona motoonjo kolooujo.

¹⁸ **“Ono mono Israel kanagesowaa laaligoya romonŋowu. Ejemba siimolon oowutiwaajon nene anŋi tosonian iikawaa kitia nenkejuti, iyonjonon alatanon toroqen gawonŋa Anutuwaajon menkeju. ¹⁹ Qaa iikawaa kania hona ii mono nomaen jewanaga? Tando lopion onjoonon bao qegi saya kamaaro siimolon onkejuti, iikanon honawo kolooujwaajon jeja me qaago? Tando lopion ii hona kolooujutiwaajon jeja me qaago? Qaa kawaa kania ii nomaen?”*

²⁰ **“Tando lopion ii hona qaagoto, uumeleembaa gadokopa yonjonon kilen siimolonŋa omejiilan yonjoonon onkeju. Ii Anutuwaajon qaago. Niinon onjo ome yonowo toroqen laligowubotiwaajon majakaka mojen. ²¹ Ono Pombaa qambinonŋa ano omejiilan yonjo qambinonŋa ororon newombaaon amamaawuya. Kaanagadeen Pombaa nene dunj ano omejiilan yonjoonon nene dunj ii ororon toroqewombaaajon amamaawuya.*

²² **“Nanamemen kaanŋanon mono Pombaa uuta mero boliro irinŋa soombaatiwaajon mojon me? Ku-usunananon mono Ponj uugunj uma laligojon me?”*

Nononana ainana mesaon Ponj mepeseewonŋa.

²³ **“Tosianon kokaen jenkeju, “Nono saanon nononana jaajaa ainana otaan iwoi kuuya amakebonŋa.” Qaa ii honagato, nanamemen kuuya kanon mona mende ilaan nonomakebaa. “Nono saanon nononana jaajaa ainana otaan iwoi kuuya amakebonŋa,” kaen jenkejuto, nanamemen kuuyanon mono uunana mende nanŋon men kotiin nonomakebaa. ²⁴ Monjon mon iyanŋaajonadeen romonŋon qeangomambaaajon kaparanj kombaboto, alaurutanon qeangowutiwaajon kaparanj kono sokombaa.*

²⁵ Oro ii me ii maaketnon ama qetegon nene mirinon (sii mirinon) sewanŋa mewutiwaajon amakejuti, ii mono uuwoi mesaon nenkebu. Orowaajon ama uugianon menjerenŋowabotiwaaw qisiqisia mon mono mende ambu. Qaago! ²⁶ **“Qaa iikawaa kania ii Bunŋa Terenon kokaen oogita eja, “Balon ano iwoi kuuya kanon eji, ii Pombaa bunŋaga koloouja.”*

²⁷ Mon Kraist mende moma laariji, iinon onjoono iwaanon kembombaaajon moma kema ragi nembanene ii me ii jaagianon ama onjombuti, ii mono uuwoi mesaon newu. Nenewaajon ama uugianon menjerenŋowabotiwaaw

* **10:16:** Mat 26.26-28; Maak 14.22-24; Luuk 22.19-20 * **10:18:** Lew 7.6 * **10:20:** Dut 32.17

* **10:22:** Dut 32.21 * **10:23:** 1 Kor 6.12 * **10:26:** Ond 24.1

qisiqisia ii mono mende ambu. Qaago! ²⁸ Onoangiaajon qaagoto, “Nene koi tando lopion yonoo nandun aana kolooja,” moñnon kaen injjoroti een, ii injjoroti, iwaa uutanon boliwabotiwaajon mono galen menj aon mende newu.

²⁹ Geengaa uuganon menjerenjowabotiwaajon mende jejento, alagaa uutanon boliwabotiwaajon ii jejen. Niinon neenaa aijnon iwoi ambe alanaa uutanon boliro gosin noma Anutunon qaana jej tegon kitia meleema nombabo. Een kaen mendeema aonin jawo kolooro mende sokonja.

³⁰ Niinon ejemba yonowo toroqen rama nenegiaajon “Anutu dangisenj!” jen oro nemanjati, tosanon iikaan ambe niima iikawaajon gema nugi mende sokombaa. Orowaajon Anutu mepeseenjei, iikawaajon mono qaa tokoronkota jen nonji mende sokonja.

³¹ Kawaajon nene apu newuti, ano ii me ii ambuti, ii kuuya mono Anutuwa qabunyanon seiwaatiwaajon ama amakebu. ³² Iwoi moñ mende angj mombaa uutanon iikawaajon boliro momalaarianon zololonjon kamaawabo. Juuda me kantri tosiaa ejemba me Anutuwaanon kangeso yonoo batugianon mombaa uutanon mono onjojon ama boliwabo. ³³ Niinon kaanagadeen iwoi kuuya amakejeji, iikanon mono ejemba korebore uugianon qeangowaatiwaajon kaparanj koma laligonjen. Neenodeen qeangomambaajon mende nanjento, ejemba seiseyanon qeangowutiwaajon janjarin riwe mombo letoma Siwewaa bunja koloowutiwaajon kaparanj komakejen. Kian.

11

¹ *Niinon Kraistwaa sili kaana amakejeji, iikawaa so onjonon mono noo silina otaanj laligowu. Kian.

Emba onjonon mono wangia esuuj Ponj mepeseewu.

² Niinon iwoi kuuya amakejeji, onjo iikanon romonjon nomakejutiwaajon dangisenj jen onjonjen. Onjo kuma onjombetiwa so qaana tenj koma otaankejuti, iikawaajon mono mepeseen onjonjen. ³ Niinon onjo qaa koi moma kotowutiwaajon mojen: Kraistnon eja kuuya nonoo wajnana kolooja. Ejanon embawaa waja kolooja ano Anutunon Kraistwaa waja kolooja. ⁴ Kawaajon eja onjo mono wanjkougia qetegon qama koolinj Anutuwa qaa jegi sokombaa. Eja kuuyanon wangia turuj qama koolijuti, me Anutuwa gejatootoo qaa jen asarijuti, Anutunon mono iyonoo momogiaajon moro gamuyawo kolooro iyanjia menj kamaanj aonkeju.

⁵ Kaento, emba moñnon waja mende esuuj qenjaaro ajojoroonon qama kooliji me Anutuwa gejatootoo qaa jen asariji, iinon mono loya wanj kolooji, ii gamu qej muj iyanj menj kamaanj aowaa. Kaenj ama wanj juya kuuya motogi asuganon een laligowaatiwaa so koloowaa. ⁶ Embanon wanj mende esuuj een, iinon mono wanj juya kaanagadeen jero motogi sokombaa. Ii sokombaato, embanon wanj juya jero motogi gamuyawo koloowabo. Kawaajon mono wanj esuuj laligoro sokombaa. ⁷ *Embanon loyaa akadamyua koloojato, ejanon Anutuwa unajunaya ano akadamyua kolooja. Kawaajon ejanon mono wanj mende esuuro sokombaa.

⁸ *Ii kokaembaajon: Waladeen ejanon embanonga mende kolooroto, embanon ejawaanona kolooro. ⁹ Anutunon eja ii embawaajon qaagoto, emba ii ejawaajon mokolooro laligoju. ¹⁰ Kania kawaajon ama embanon mono ku-usuj baatanon laaligowaa aiweseya ii wanj esuuj laligoro

* **11:1:** 1 Kor 4.16; Fil 3.17 * **11:7:** Jen 1.26-27 * **11:8:** Jen 2.18-23

sokombaa. Kaen kolooro Siwe gajoba yononon godaqeqewaa sili awaa iimakebu.

¹¹ Kaen sokombaato, Pombo qokotaan laligonin embanonj mono ejawaa qaaya mende uugun anaa aijanonj laj mende laligowa. Ejanonj kaanagadeenj embawaa qaaya mende uugun anaa aijanonj laj mende laligowa. ¹² Embanonj ejawaa siitanonga kolooro kawaa so ejanonj kaanagadeenj embawaa goronj uutanonga koloonj laligojonto, ilawoila ku-yuua kondomondoo Toya ii Anutu.

¹³ Kawaaajonj embanonj wanja mende esuun Anutu qama kooliro sokombaa me qaago? Qaa ii mono onjonganjo gosinj somongowu. ¹⁴ Anutunonj ejemba mokolonj nonoma balononj motoonj laaligo arenjgoroti, arenj ii iima gosinj sili koi kaanja mono moma asarionj me qaago? Ejanonj wanj juya mende motoro koriji eenj, iikanonj mono gamu qenj aoja.

¹⁵ Anutunonj embawaa wanj juya koriga ii esuya koloowaatiwaaajonj muro laligoja. Kawaaajonj embanonj wanj juya mende motoro koriji eenj, iikanonj mono akadamyua koloonj muja. ¹⁶ Monononj qaa kawaaajonj niinonjgiinonj amambaaajonj moji eenj, niinonj iikawaaajonj qaa motoongjo kokaenj jemaaja: Anutuwaanonj kanagesoya kanagesoya Anutu mepeseewombaaajonj ajoroonkejuti, iyonononj mono nonowo uumotoongjo ama sili iikayadeenj otaanj sili tosaanja togonkeju. Kianj.

Pombaa samonj toroya newutiwaa silia

Mat 26.26-29; Maak 14.22-25; Luuk 22.14-20

¹⁷ Onjo uumeleenj ajoajoroononj ajoroonj kanonj mende qeangonkejuto, mono toroqenj kileqileenkeju. Kawaaajonj niinonj mende mepeseenj onjonjento, arenj ama jenj kotonj onjonjenj. ¹⁸ Qaa mutuya monj gejananonj kemero kokaenj mobe, “Onjo uumeleenj kanagesowaa ajoajoroononj ajoroonkejuti, iikanonj mono batugianonj angowowo amakeju.” Qaa ii jegi moma bakayagadeenj honja kolooji, iikaenj moma laarijenj.

¹⁹ Batugianonj deema tuunj busubuusu anjgi Anutunonj injiira daenj onjononj momalaariwaa angotetenonj nama kotiiwu ano daenj onjononj mende sokombuti, qaa iikanonj mono asuganonj koloonkeja. Iikawaaajonj uuwoi mende mojenj. ²⁰ Uumeleenj ajoajoroononj ajoroonkejuti, iikanonj mono Pombaa samonj kowoga newombaa silia mende otaankeju.

²¹ Ii kokaembaajonj jejenj: Samonj kowoga nenkejuti, iikanonj ororonj qaagoto, anja anja nenegia menj kanainj laj negi tegoro tosianonj toroqenj wosogia injiro tosianonj apu kotiga mamaga nenj enjkalolonj kolooji. ²² Ee mirigia enj onjonja me qaago? Iikanonj saanonj nene ano apu newu. Anutuwaawaa uumeleenj kanageso jejewili ama onjombombaaajonj moju me ejemba wanaja nembanenegia qaa ii menj kamaanaj onjombombaaajonj moju me? Kawaaajonj niinonj onjo mepeseenj onjomaniwaaajonj moju me? Kaenj qaago totoonj. Mono nomaenj jenj onjombe sokonaga?

²³ Ponjonj qaa nonoti, niinonj onjononj kaanagadeenj ii mobutiwaaajonj kokaenj jemaaja: Ponj Jiisas memelolo menj mugij gomantiinja kanonj bered mero. ²⁴ Ii menj kotuegonj dangisenj jenj motonj kokaenj jero, “Koi neenaa busunaga. Ii onjoojonj ama togonj onjonjenj. Ii nenj mono nii romonjonj noma laligowu.” ²⁵ *Kaenj jero negi tegoro kaanjadienj qambi menj kokaenj jero, “Qambi koi mono soomongjo gbillia kolooja. Noo sana koi kanonj mono Anutuwaawaa soomongjowa menj kotiiro ewaa. Ii nenjkebutiwaa so mono nii romonjonj noma laligowu.”

* **11:25:** Eks 24.6-8; Jer 31.31-34

²⁶ Bered ano qambi iikanonja nenkebuti, iikanonj mono kambanj so Ponjon komuroti, iikawaa bunjaya mej asarij laligonj ugi eleema karo tegowaa.

²⁷ Kawaajonj monjonj bered me Pombaa qambi iikanonja arambaranj qaganonj neji, iinonj mono Pombaa busuya ano saya mej kamaanj ama singisongoyawo kolooja. ²⁸ Kawaajonj ejemba nonononj ananaa uunanaa kania gosinj mono bered ano qambi iikanonja neninj sokombaa.

²⁹ Monjonj Pombaa busuya ano saya mende goda qenj nembanene toonj kaanja lanj neji, Ponjonj mono iwaa qaaya jenj tegoro lombo qaganonj ubaa.

³⁰ Lanj nenj laligogitiwaaajonj ama ejemba seiseiyanonj batugianonj loorinj ji mokoloogi mamaganonj goronj qenj komudaborogi.

³¹ Komudaborogito, ananaa uunana gosiwonagati eenj, Anutunonj qaanana gosinj jenj tegoro lombo mende mokoloowonja. ³² Ii mende mokoloowonjato, Ponjonj qaanana gosinj jenj tegonj kaenj mono kambanj kokaamba mindingonj nonomakeja. Kanagenj jenj tegonj nonono ejemba uugia mende meleengiti, iyonowo ororonj gere sianonj kemebombotiwaajonj mono mindingonj nonomakeja.

³³ Kawaajonj uumeleenj alauruna, nene newombaaajonj ajoroonjkebuti, iikanonj mono onjonganjaajonj mamboma aonj ororonj nenkebu. ³⁴ Monjonj wosoya kiji eenj, iinonj mono iyanjaa mirinonj nembaneneya newa. Ajoroonj lanj negi Anutunonj injima qaagia jenj tegoro lombo mokoloowubotiwaajonj ii jejenj. Qaa tosaanja onjooonj kamanjati, kambanj iikanonj jenj kotonj onjomanja. Kianj.

12

Gawonj memewaa momo kalenj yonoo kanagia

¹ Oo uumeleenj alauruna, niinonj Unj Toroyaa momo kalenja kalenja iikawaa qaawaajonj poumapou laligowubotiwaajonj mojenj.

² Uumeleembaa gadokopa laligogiti, kambanj iikanonj iinonj me iinonj horonj onjoma unjuano tando lopionj omaya waegia mej mepeseenj laligogi. Kaenj me kaenj jenj jinjauj kema lanj laligogiti, ii saanonj moju.

³ Kawaajonj onj qaa koi mobutiwaajonj jejenj: Anutuwaajonj Unjayanonj monj sololoo "Jiisas qasuaajenj," qaa ii jemambaajonj osiwaa. Kaenjaadeenj Unj Toroyanonj eja me emba monj mende sololoonj muji eenj, iinonj mono "Jiisanonj Ponja koloonj nonja," qaa ii jemambaajonj amamaawaa.

⁴ *Gawonj memewaa momo kalenja ii kania kania koloojuto, Unj Toroya iinonj mono motoonjgo kolooja. ⁵ Uumeleenj kanageso welenj qenj onjombombaaajonj gawonj kania kania menkejonto, Ponjonj mono motoonjgo kolooja. ⁶ Welenj qenj onjombombaaajonj Anutunonj ku-usunja kuuya nonoonj mendeema nonono afaangonj kotiij gawonj meninj honja kania kania koloonjkeja. Honja kuuya ii Anutuwaanonjga kankejato, Anutunonj mono motoonjgo kolooja.

⁷ Unj Toroyanonj kanageso uunana nanjoro kotiiwombaaajonj moma gawonj memewaa momo kalenja ninisaano honjanonj mono motomotoonj nonoononj kokaenj me kokaenj koloonjkeja: ⁸ Unj Toroyanonj mombaa uutanonj kemenj Anutu nemunj koma munj momakooto qaa jejewaa kalenja muja. Unj motoonjgo iikanondeenj mono monj sololoo momo qaita monj moma yagojiwaa kalenja bunja qenj aoja.

⁹ Monjonj Unj motoonjgo ii qokotaanj momalaariwaa kalenja bunja qenj aoja. Toronj monjonj Unj Toroya iikanondeenj qokotaanj menj qeeangowaa kalenja kalenja bunja qenj aoja.

* 12:4: Room 12.6-8

¹⁰ Mombaajon angoletto memewaa esuna muja. Mombaajon Anutuwaa gejatootoo qaa jejewaa kalenja muja. Mombaajon unja ano ome mendeembombaa kalenja muro unja awaanon me omejiilan monjon sololoo laligoji, ii saanon gosinkeja. Mombaajon qaaya qaaya qaita mon jejewaa kalenja muja. Toroqen monjon qaa qaita mon jero mombaajon ii meleembaatiwaa kalenja muja. ¹¹ Gawon memewaa momo kalen kuuya ii Unja Toroyamotoongo iikanondeen mono sololoon moro sokonjiwaa so mendeeno kuuya nononon anja anja bunja qen aon laligojon. Kian.

Kraistwaa selia motoongoto, kitiuruta mamaga.

¹² *Sele busunana motoonggo koloojato, kilen iikawaa uutanon sele kitiuruta ii mamaga koloou. Kitia kuuya ii mamaga kolooujato, kilen ii mindirin sele busu motoonggo koloou. Kraistwaa selianon kaanagadeen mono iikawaa so koloou. ¹³ Kawaa kania ii kokaen: Unja motoongonon mono kuuya nono sololoon koma konjoratin kanon mulu men nonono Kraistwaa sele busu motoonggo kolooujon. Nono Juuda me kantri tosiaa toya laligojon, ananaa gawonana menkejon me tonana een welen qen onomakejon, ii kilen kuuya nono mono Unja iikayadeen bunja qen aonin uunananon kemero moma mujon.

¹⁴ Sele busunananon mono sele kitia motoongowaa so mende kolooujato, iikawaa uutanon kitiuruta mamaga koloou. ¹⁵ Kananananon kokaen jenaga, "Nii boroga qaago. Kawaajon sele busu mende toroqen laligojen." Kaen jenagati een, iikawaajon mono kilen sele busu mesaon anodeen mende laligonaga. ¹⁶ Gejanananon kokaen jenaga, "Nii jaaga qaago. Kawaajon sele busu mende toroqen laligojen." Kaen jenagati een, iikawaajon mono kilen sele busu mesaon anodeen mende laligonaga.

¹⁷ Selenananon kuuya jaa kolooungati een, qaa momowaa gejanananon mono daen ranaga? Kaanagadeen jumunanon geja kolooungaga, iikaya moron momowaa sewanananon mono daen ranaga?

¹⁸ Anja anja qaagoto, Anutunon sele busu kiti motomotoon ii arengon moro sokonjiwaa so mindirin onono sele busu motoonggo koloou. ¹⁹ Sele kiti kuuya ii kiti motoonggo koloowuyagati een, mono nomaen sele busu motoonggo kolooungaga? ²⁰ Kaen qaagoto, sele kitinana ii mamagato, sele busunon motoonggo koloou.

²¹ Kawaajon jaanon borowaajon kokaen jemambaajon amamaaja, "Nii goojon mende amamaajen." Kaanagadeen wanjon kanawaajon "Nii goojon mende amamaajen," kaen jemambaajon amamaaja. ²² Simbirinsambaran qaagoto, sele kitinana monin looloria kolooujuti, iyononon qaongi jaawo laligowombaajon amamaawonja. ²³ Sele kitinana monin qabunagiya kamakamaata kolooujuti, ii mono esuunin qabunagiawo koloou. Sele kitinana monin gamugiawo kolooujuti, ii mono tororo esuunin ejemba jaagianon sokonja.

²⁴ Sele kitinana asuganon qendeembombaajon gamu mende mojon, ii mende esuunin sokonja. Kaen amakejonto, Anutunon sele kitia kitia mindirin somonjon onoma kitia omaya ii qabuna somata muro ororon koloou. ²⁵ Sele busu kiti yononon batugianon juma angowowo men aowuboto, tani motoonggo kalan koma aowutiwaajon mono arengoro ororon koloou. ²⁶ Sele busu kitia monjon siimbobolo moji, tosaanja kuuya mono iwo siimbobolo momakeju. Sele kitia monjon qabunja mokoloouji, tosaanja kuuya mono iwo aisonkeju.

* **12:12:** Room 12.4-5

²⁷ Onjonon Kraistwaa sele busuya koloouju ano motomotoon onjonon mono iwaa sele kitiuruta koloouju. ²⁸ *Kawaa so Anutunon ama onono uumeleen kanagesowaa gawon kokaen menkeju: Wala tosaan kuun onono wasiwasi eja aposol koloouju. Kawaa gematanon tuun woiya kuun onono gejatootoo ejemba koloouju. Tuun karoona yononon boi qaazuu koloouju. Kawaa gematanon tosanon angoletu meme ejemba koloouju. Tosaana yonoojon momo kalej onono jia jia men qeangonkeju. Tosianon afaangon kotiin tosaan ala ilailaa ama onomakeju. Tosaana yonoojon kalen onono galenkonkon gawon menkeju. Tosianon qaa qaita mon jenkeju.

²⁹ Kuuya onjonon wasiwasi eja aposol mende koloouju. Awawi totoon! Kuuya onjonon gejatootoo ejemba mende koloouju. Kuuya onjonon boi qaazuu koloouju me qaago? Kuuya onjonon angoletu meme ejemba koloouju me qaago?

³⁰ Ji men qeangowombaa momo kalena kalena ii kuuya onjonon eja me qaago? Kuuya onjonon qaa qaita mon mende jenkeju. Qaago. Qaaya qaaya qaita mon jegi onono kuuya ii meleembombaajon afaangon me qaago?

³¹ Onjonon mono gawon memewaa momo kalena kalena awaa soro ii bunja qen aowombaajon awelegonkebu. Kaen awelegogi niinon kana awaa soro qendeema iikawaa momo kalena ii kokaen jen asarimanja:

13

Uunon jopagon aooawaa kalena

¹ Niinon ejemba ano Siwe gajoba yonoo qaaya qaaya qaita mon kanon qaa jen laligowenagato, uujopananon mende koloouji een, mono kilen kokaen koloowenaga: Gon qegi gonon qaro angotomana momakejon me goubire utologu kinqororon qamakeji, mono iikawaa so koloowenaga.

² *Gejatootoo qaa jejewaa momo kalena en nono qaa aasangoya kuuya mobenaga ano qaa kuuyaa kania moma yagowenagati een, iikanon mono soyanon koloouja me qaago? Ii kilen uujopanaa honanon mende asugiro iikaana mono iwoi omayagadeen koloon een totoon laligowenaga. Momalaari kotiga totoon mokolon kawaa qaganon baanaa Toya jen kotowe saanon ten koma baana qetegon mongen anagato, uujopana mende asugiji een, iikanon kilen mono iwoi omayagadeen koloon een totoon laligowenaga.

³ Eshininana kuuya ejemba wanaya yonoojon mendeema onombenaga ano sele busuna tosia yononon oogi jewaatiwaajon togon onombenagato, uujopanaa honanon mende asugiji een, iikanon mono mende totoon ilaan nombaa.

⁴ Monon alia uutanon jopagoji, iinon mono uugereya qaa uubonjon qaganon ala ama munkeja. Goronkiki mende moma iwoiyaajon mende koposonjonkeja. Selia mende men uma jaba-arambaran mende laligoja. ⁵ Nanamemenanon alia horon ureen mende ama uuta mende men bolinkeja. Iyana qeangomambaajondeen mende kaparan komakeja. Uuqeqe ama mugu uu uugere uulanawo mende amakeja. Men bolin mugu siimbobolo moroti, ii mende romonjon mesaonkeja.

⁶ Tosianon bologa anjuti, iikawaajon mende aisojato, qaa hona otaankejuti, mono iyonowo motoon aisoonkeja. ⁷ Kamban so alia sopa somonjon kooronjon nama kotiin moma laarin munkeja. Kaen me kaen

* 12:28: Ef 4.11 * 13:2: Mat 17.20; 21.21; Maak 11.23

kolooro Anutuwaa jejeromonromonj ama mamboma awasanjkaka nama siimbobolo kuuya moma mokosinjonkeja.

⁸ Uujopa nanamemenj ii kambanj tetegoya qaa enj ubaa. Gejatootoo qaa jenj qaaya qaaya qaita monj jenkejuti, iikanonj qaombaa ano momo qaita monj iikanonj mono kaanagadeenj omaya koloonj tegowaa. ⁹ Momo qaita monj ii bakasasanj moma yagonkejonj ano gejatootoo qaa ii bakasasanj jenkejonj. ¹⁰ Bakasasanj amakejonto, Anutuwaa kalenja kalenja akadamu-giawo koloowuti, kambanj iikanonj bakasasanj laaligonananonj mono qaono oyanboyanj siiseweweya qaa laligowonja.

¹¹ Niinonj naamade laligoweti, kambanj iikanonj naamade qaa jenj laligowe. Uumomonanonj naamade uu kolooro iikawaa so qaa gosinj romonjonj laligowe. Eja somata koloonj kanonj naamade nanamemenj ii mesaonj gema qewe. ¹² Kawaa so kambanj kokaamba Anutuwaa akadamuya ii saanonj mende iimakejonj. Ii atatononj uunj ii-itaata tani iima bimbimjonj tania tororo mende moma eenj romonjonkejonj. Kaenj romonjonkejonto, kanagenj Anutuwo jaasewanj qenj aonj iima sororogowonja. Kambanj kokaamba momo qaita monj ii bakasasanj moma yagojento, kambanj iikanonj ii mono kuuya moma yagodaboro manja. Anutunonj nii moma komunj nonji, niinonj iikawaa so iwaa kania moma komudaboro manja.

¹³ Qaa koi jenj kotiijonj: Kalenj karoonj momalaari, jejeromonromonj ano uujopa ii kotiiinj enj ubuto, uujopa nanamemenj iikanonj mono batugianonj uuta kolooja. Kianj.

14

Gejatootoo qaa ano qaa qaita monj jeeuwaa kalenja

¹ Uujopawaa kania mono otaanj laligowu ano gawonj memewaa momo kalenj kania kania ii mono bunja qenj aowombaaonj kaparanj koma laligowu. Iikanonj awaato, gejatootoo qaa jeeuwaa kalenja mewombaaonj mono kotiiinj kaparanj koma laligowu. ² Monjonj qaa qaita monj jeji, iinonj ejemba nonoonj qaagoto, mono Anutuwaajonjadenj ii jenkeja. Unja Toroyanonj sololoooro qaa aasanogoya asugiro jenkejiwaajonj tosaanja nonononj qaa ii mende moma asarinj munkejonj. Mono iyanja siri ilaanj aonkeja.

³ Tompinj laligojonto, gejatootoo qaa jenkeji, iinonj mono ejemba uunana menj kotiiinj nanjonj ulunkolej ama nonomambaaonj ama qaa jenkeja.

⁴ Monjonj qaa qaita monj jenj iikanonj iyanjaa uuta meagonj kotikotii mokoloonkejato, gejatootoo qaa jenkeji, iinonj mono uumeleenj kanageso kuuya uunana meagonj menj kotiiinj nonomakeja.

⁵ Onjo kuuyanonj qaa qaita monj jewutiwaajonj mojento, gejatootoo qaa jewutiwaajonj mono kaparanj koma mamaga mojenj. Gejatootoo qaa jenkeji, iinonj mono qaa qaita monj jenkeji, ii uguuja. Qaa qaita monj jenj ii iikanondeenj ananaa qaanonj meleenji, iikaanja mono ororonj koloojao. Kaenj kolooro qaayanonj mono uumeleenj kanageso uunana meagonj menj kotiiinj nonono sokonja.

⁶ Oo uumeleenj alauruna, niinonj onjoononj kanj qaaya qaaya qaita monj jeeuwaa, iikanonj mono nomaenj onjo menj qeangonj onjombenaga? Kaenj qaagoto, Anutuwaanonj qaa injisaamanja me momo qaita monj onjomanja me gejatootoo qaa jemanja me jejanono qaa kuma onjomanjati eenj, iikanonj mono menj qeangonj onjomanja.

⁷ Awelo me gita kulele me iwoi monjonj riiwaa aroya mokoloonkejonj, iyonononj mono laaligogia qaagoto, kanagia mono kaanjadeenj kokaenj eja:

Moŋnoŋ awelo laŋ uun me gita kulele laŋ qero iikanonŋ qagia aŋa aŋa mende mokoloonŋkeji een, riiwaa aroya mono nomaenŋ moma asariwonaga?

⁸ Kaanagadeen romonŋ uun boligi qata tororo mende moma asarijonŋi een, morononŋ mono manja qeqewaaŋonŋ afaanŋonŋ jojorinaga?

⁹ Onŋoo kanagia ii kaanŋiadeenŋ eja: Neselanŋianonŋ ejemba mende moma asariwutiwaa so qaa laŋ jejuti een, moŋnoŋ qaa kaanŋa mono nomaenŋ moma asarinaga? Qaa kaenŋ jejuti, iikanonŋ mono een laŋ haamononŋ kemakeja. ¹⁰ Balonŋa balonŋa kanonŋ qaa morota morota dawŋ jenŋkejonŋi, ii morononŋ monagato, kilenŋ kuuya yonŋononŋ mono qaawaa kania moma asariwonŋiwaajonŋ eju.

¹¹ Kania kawaajonŋ ama jenŋkejonto, moŋnoŋ qaa jero qaayaa kania mende mojenŋi een, niinonŋ iwaa qaayaa wabaya koloowe iinonŋ kaanagadeenŋ noo qaanaa wabana kolooja. ¹² Onŋoo kanagia ii kaanŋiadeenŋ eja: Onŋo gawonŋ memewaa momo kalenŋa kalenŋa buŋa qeŋ aowombaaŋonŋ awelegogi sokonja. Iikanonŋ mono kalenŋ koi kaanŋa mewombaaŋonŋ kaparanŋ koma laligowu: Momo kalenŋ uumeleenŋ kanageso uugia meajonŋ menŋ kotiinŋkejuti, mono ii buŋa qeŋ aonŋ gawononŋ anŋi awaa soro koloowaa.

¹³ Kawaajonŋ qaa qaita moŋ jenŋkeji, iinonŋ mono kokaenŋ gama kooliro sokombaa, “Oo Anutu, qaa jejenŋi, ii meleemaŋiwaa momo kalenŋa mono nombaa.” ¹⁴ Iikawaa kania ii kokaenŋ: Niinonŋ qaa qaita moŋ jenŋ qama kooli-jenŋi een, noo unŋananonŋ qaagadeenŋ jenŋ qama koolinŋkejato, uumomonanonŋ mono honŋa moŋ mende mokoloonŋkeja.

¹⁵ Kawaajonŋ mono nomaenŋ ambe sokombaa? Niinonŋ mono unŋananondeenŋ qaagoto, uumomona kaanagadeenŋ iikanonŋ ama gama koolinŋkemaŋa. Rii gama mepeseenŋkejenŋi, ii unŋananondeenŋ qaagoto, uumomona mono kaanagadeenŋ iikanonŋ ama gamakemaŋa. ¹⁶ Gii Anutu unŋaganonŋ mepeseenŋ mujanŋi een, ejemba omaya moŋnoŋ ajoajoroogianonŋ kanŋ rama mepeseejanŋiwaa kania mende moma kotowaati, iinonŋ mono “Qaa ii onŋanonŋ,” ii nomaenŋ jenaga? Naama jejanŋi, iinonŋ ii mende moma asariŋ een tompinŋ raja. ¹⁷ Gii saanonŋ Anutu mepeseejanto, goo qaaganonŋ tosaanŋa yonŋoo uugia mende meajonŋ menŋ kotiinŋ onŋonja.

¹⁸ Niinonŋ kuuya onŋo unŋuugunŋ qaaya qaaya qaita moŋ ii mamaga jenŋkejenŋi, iikawaajonŋ Anutu mepesejeŋ. ¹⁹ Anutu mepeseejento, uumeleenŋ kanageso uutanonŋ ejemba kuma onŋommbaaŋonŋ kaparanŋ koma moma asariwutiwaajonŋ qaa jeta 5 jemambaajonŋ mobe honŋa kolooja. Qaaya qaaya qaita moŋnoŋ qaa jeta 10,000 neenaajonŋadeenŋ jemambaajonŋ mobe kamakamaata kolooja.

²⁰ Uumeleenŋ alauruna, onŋo qaa gosinŋ romonŋonŋkejuti, iikanonŋ mono naamade tani mesaonŋ ejemba somata yonŋoo tani koloonŋ romonŋonŋ laligowu. Bologa ambonŋa jegi iikanonŋ mono merasiisii kaanŋa koloonŋ amamaawuto, momakootogianonŋ mono ejemba somata koloonŋ laligowu. ²¹ *Mooseswaa Kana qaanonŋ qaa moŋ kokaenŋ oogita eja,

“Niinonŋ waba ejemba kuunŋ onŋombe kanageso koi yonŋoononŋ kanŋ jeganonŋ qaa tania moŋ jegi laŋ walinŋonŋkebuto, ii kilenŋ noo qaana mende moma kotowu. Ponŋ niinonŋ kaenŋ jejenŋ.”

²² Qaa kawaa so qaa qaita moŋ jeninŋ uugia mende meleenŋgi yonŋononŋ mogi Anutuwaa aiweseya koloonŋ onŋonjato, momalaari ejemba nonoojonŋ iikanonŋ mono aiweseya moŋ mende kolooja. Ii qaagoto, gejatootoo qaa jeninŋ iikanonŋ momalaari ejemba nonoojonŋ Anutuwaa aiweseya kolooja.

* 14:21: Ais 28.11-12

Uumelembaa gadokopa yoŋonoŋ ii mogi Anutuwa aiweseya moŋ mende kolooŋ oŋonja.

²³ Uumeleen kanageso oŋonoŋ ajoroŋ kuuya oŋonoŋ qaaya qaaya qaita moŋ kanŋ jegi toŋianoŋ Buŋa qaa mende kuma oŋoŋgi uugia mende meleema eer kanŋ ubuti, iyoŋonoŋ mono aaruŋ kokaer jewuyaga me qaago, “Waŋsooso mono kolooŋ oŋonja.”

²⁴ Kaer jewuyagato, kuuya oŋonoŋ gejatootoo qaaya qaaya jegi moŋnoŋ Buŋa qaa mende kuma mug momalaaria qaa eer ajoajoroogianŋ ubaati eer, kuuya oŋonoŋ mono ŋiŋgiŋgoya isaama uuta mende meleenotiwa qaaya jedaborogi kaniaya moma kotoro asuganoŋ asugiwa. ²⁵ Uutaa qaa aasangoŋ aasangoŋ asuganoŋ asugiro iinoŋ mono dagoŋ kamaan Anutu waeya meŋ mepeseer kokaer jokolooŋ qabaa, “Anutu ii oŋanoŋ oŋoo batugianoŋ laligoja.” Kiar.

Uumeleen ajoajoroowa arena ii kokaer:

²⁶ Oo uumeleen alauruna, kawaaŋoŋ nono mono nomaer jeniŋ sokom-baa? Oŋo Buŋa qaawaajŋ ajoroŋkebuti, iikanŋ motomotooŋ oŋo mono kuuya arengia moŋ me moŋ ii kokaer amakebu: Moŋnoŋ Buŋa ooŋsaawaa arena ano moŋnoŋ Buŋa qaa kuma oŋono moŋnoŋ Anutuwa gejanono qaa doŋgoga inisaano moŋnoŋ qaa qaita moŋ inijoro moŋnoŋ ii meleembaa. Aren kuuya ii mono uumeleen kanageso uunana kuuy meŋ kottiwombaajŋ ama amakebu.

²⁷ Tosianoŋ qaa qaita moŋ jewuti eer, ejemba 4 qaagoto, woi me karooŋ yoŋonoŋgadeer mono ajoajoro motooŋgowa uutanŋ kaer jewu. Yoŋonoŋgadeer mono arengiaa so awaŋao jegi moŋnoŋ ii meleembaa. ²⁸ Moŋnoŋ qaa meleemambaa so mende kolooji eer, iyoŋonoŋ mono uumeleen kanagesowa ajoajoroŋoŋ qaagia bogoro rama iyaŋgiaajŋadeer qaagia qaita moŋ jegi Anutunoŋ mobaa. ²⁹ Gejatootoo ejemba yoŋonoŋga woi me karooŋ yoŋonondeer mono areŋ oŋoŋgi qaa inijogi toŋianoŋ mono qaagia gosiwu.

³⁰ Kaer ambuto, moŋnoŋ ajoajoroŋoŋ raro Anutunoŋ gejanono qaa uutanŋ isaano moji eer, iinoŋ mono ii inijoro gejatootoo qaa wala jeŋi, iinoŋ qaaya mesaŋ qaa bo raba. ³¹ Ejemba kuuyoŋoŋ Anutuwaanŋ gejanono qaa mogi uugia naŋgoro qeaŋgowutiwaajŋ oŋo mono korebore saanoŋ kambangia meŋ arengiaa so gejatootoo qaa jewu. ³² Gejatootoo ejemba yoŋonoŋ mono saanoŋ uŋagia galen koŋgi uŋagianŋ qaa baatanŋ kenjutiwaa so kolooju.

³³ Anutunoŋ giŋgaju Toya qaagoto, luae Toyaga kolooja. Kawaaŋoŋ ajoajoroogia mono arenanoŋ otaan amakebu. Ejemba soraaya yoŋoo batugianoŋ kanageso so amakejuti, oŋo kaanagadeer mono iikawaa so kokaer amakebu: ³⁴ Emba oŋo mono uumeleen kanagesowa ajoajoroogianoŋ qaa bogoro rabu. Yoŋonoŋ qaa jewutiwaa so mende koloojuto, Kana qaa ejiwaa so mono qaa baatanŋ kema laligowu.

³⁵ Embanoŋ uumeleen kanagesowa qaa jeŋ kotoŋ kuma oŋono mende sokonja. Kawaaŋoŋ qaa mombaa kania mobombaajŋ moŋjuti eer, iyoŋonoŋ mono mirigianoŋ kema rama angiaa lourugia qisiŋ oŋombu.

³⁶ Anutuwaanŋ Buŋa qaa iikanŋ oŋoo batugianoŋga kolooŋ me qaago? Qaa iikanŋ kolooŋ seiŋ oŋonoŋ kan oŋoo buŋagadeer kolooja me qaago? ³⁷ Moŋnoŋ kokaer jenaga, “Niinoŋ gejatootoo qaa jewe Uŋa Toroyanoŋ sololooŋ nono qaa iikawo uumotooŋgo mende anjer.” Kaer jeŋi, iinoŋ mono qaa koi moma yagowa: Niinoŋ embawaajŋ qaa ooŋ oŋoŋjeŋi, iikanŋ mono Pombaa jeŋkoto qaaga kolooja. ³⁸ Moŋnoŋ qaa iikawaa geja

mende ama silemale laligoji een, onjo mono eja iwaa qaawaaajon geja mende ama laligowu.

³⁹ Kawaajon uumeleen alauruna, onjo mono gejatootoo qaa jewombaajon awelegon laligowu ano qaa qaita monj jewubotiwaa songoya ii mende ambu. ⁴⁰ Ii mende ambuto, iwoi kuuya mono tororo arenj ama otaan amakebu. Kianj.

15

Kraistnonj koomunonja waaro.

¹ Oo uumeleen alauruna, niinonj Oligaa Buja jenj asarinj onjombeti, ii duduuwubotiwaaajonj mono menj gbilinj onjomanja. Onjo ii buja qenj aonj momalaarigia iikanonj ama rindanjonj nanju. ² Niinonj Oligaa Buja jenj asarinj onjombeti, onjo ii iikawaa so pondan menj anjonj kombuti eenj, iikanonj mono menj letoma onjono Siwewaa buja koloowu. Kaenj mende ambuti eenj, uugia mono eenj totoonj meleema laligoju.

³ *Niinonj qaa tosaanja kuuya goraayanonj ama neeno Buja qaa moma anjonj kombeti, ii mobe uro iikawaa qaa kota mobutiwaaajonj ii kokaenj onjombe: Kraistnonj Buja Tere ejiwaa so nonoo singisonjonanaajonj ama komuro. ⁴ *Komuro Buja Tere ejiwaa so ronj konj somanja karonj kolooro koomunonja waaro. ⁵ *Koomunonja waama Piitowaanonj asugiro ano kawaa gematanonj gowokouruta 12 yonoononj asugiro.

⁶ Kawaa gematanonj kambanj motoonjo iikanondeen uumeleen alaurunana janngogia 500 uuguroti, mono iyonoononj asugiro. Yonoononja ejemba honja yonononj toroqenj kambanj kokaamba kaanagadeen laligojuto, tosonianonj komudaborogi. ⁷ Kawaa gematanonj koga Jeimswaanonj asugiro ano kawaa gematanonj aposol kuuya yonoononj asugiro.

⁸ *Yonoononj kuuya asuginjo konoga mono noononj kaanagadeen asugiro. Niinonj aposol kolokolooyanonj qaagoto, paluga kaanja koloowe. ⁹ *Kawaa kania ii kokaenj: Niinonj aposol yonoo batugianonj mobe kamaaro daaburugiaga koloojen. Anutuwaa uumeleen kanageso sisiwerowero ama onjoma laligoweti, iikawaaajonj noo qana aposol qagi mobe gamuyawo kolooja.

¹⁰ Gamuyawo koloojato, kambanj kokaamba iwoi anjenji, ii mono Anutuwaa kalenmoriananjon menj letoma nemunj koma nono laligojen. Iinonj kalenmorianja nono lalabubu mende ambe kamaanj qenj omya mende kolooroto, niinonj mono aposol kuuya unuugun haamo ama onjoma kotiin gawon menj laligowe. Ii neeno qaagoto, Anutuwaa kalenmoriananjonj mono inawon nono gawonaa honja kaenj koloonj seiro.

¹¹ Niinonj meweti me yonononj megij honja kolooroti, ii kilenj. Nonononj mono Oligaa Buja qaa kaenj jenj asarinkejonj ano onjo iikawaa so uugia meleema Kraist moma laarinj laligoju. Kianj.

Anana koomunonja nomaenj gbilinj waabonja?

¹² Mobu! Kraistnonj koomunonja gbilinj waaroti, iwaa kania kaenj jenj asarinkejonj eenj, onjooononja tosonianonj mono nomaenj ama kokaenj jenkeju, "Koomuya yonononj mende gbilinj waabuya." ¹³ Kaenj jenkejuto, koomuya yonononj mende gbilinj waabayagati eenj, Kraistnonj mono kaanagadeen mende gbilinj laligonj kotiinaga. ¹⁴ Anutononj Kraist mende menj gbiliro

* **15:3:** Ais 53.5-12 * **15:4:** Ond 16.8-10; Mat 12.40; Apo 2.24-32 * **15:5:** Mat 28.16-17; Maak 16.14; Luuk 24.34, 36; Jon 20.19 * **15:8:** Apo 9.3-6 * **15:9:** Apo 8.3

koomunonga waanagati eenj, nono Buɗa qaaya ii jeɗ asarinkejonj ii mono qaa omaya koloonaga. Ii moma laarigi momalaarigia iikanonj mono kaanagadeenj jangonj qaoma omaya koloonaga.

¹⁵ Anutunonj onjanonj koomuya mende meɗ gbilin onono waabuyagati eenj, Kraist kaanagadeenj mende meɗ gbiliro waanaga. Nono ii kilenj Anutuwaa kania kokaen nanjon jenkejon, “Anutunonj mono Kraist meɗ gbiliro koomunonga waaro.” Qaa ii hona mende koloonaga, ejembanonj mono kawaajonj ama kanianana mokoloogi qoolongoya kolooro saanonj nonoojonj kokaen jewuyaga, “Anutuwaa kania mono nanjon jenj soonkeju.” Qaa kanonj mono gamuyawo koloonaga. ¹⁶ Anutunonj koomuya mende meɗ gbilin onono waabuti eenj, Kraistnonj kaanjiadeenj mende gbilin waanaga.

¹⁷ Anutunonj Kraist mende meɗ gbiliro waanagati eenj, onjo mono eenj toontoonj moma laarinj muɗ toroqenj singisonjgogiaa kasagbadononj laligowuyaga. ¹⁸ Kaenj kolooro alaurunananonj Kraistwo qokotaan komugiti, iyonononj mono kaanagadeenj soonj gere siawaa buɗa koloowuyaga. ¹⁹ Anana Kraist jejeromonjromonj ama muɗ balononj laligowombaa so galeɗ koma nonono kambaɗ iikanonj tegowaatiwaaonj mambonjonj eenj, nono mono ejemba tosaanja kuuya unjuugun baagianonj kemenj auta dawoyagadeenj laligonin kuuyanonj woso momo ama nonomakejutiwaa so koloowonaga.

²⁰ Kaanja koloowonagato, Kraistnonj mono onjanonj gbilin koomuya yonoo jetamemegia koloonj koomunonga waaro. ²¹ Kawaa kania ii kokaen: Eja monjonj koomu kondooro asugiro kanainj komunj laligonj kounin. Komunj laligojonjwaaonj ama eja monjonj komunj gbilin laaligo kombombanja kondooro asugiro. Kawaajonj anana kuuyanonj mono kaanagadeenj gbilin koomunonga waabonja. ²² Kuuya anono Aadam kaanja koloonj komuwoɗati, kaanjiadeenj Kraistwo qokotaajonj, Anutunonj anana kuuya laligonj kotiiwombaaonj meɗ gbilin nonombaa.

²³ Meɗ gbilin nonombaato, kuuya anono mono Anutunonj kambaɗ anoti-waa so gbilin waabonja. Kraistnonj jotamemenana koloonj gbiliro iikawaa gematanonj iwaa buɗa koloojonj, anono eleema karo kambaɗ iikanonj gbilin waabonja. ²⁴ Kraistnonj mono eleema kanj omejiilan kuuya balonj so esunmumu qaganonj galeɗ komakejuti, iyonoo usungia meɗ kamaanj ama esungia kuuya kondeembaa. Ii kondeema bentotonja Anutu Mambaa borianonj ano balononj laaligo kanonj tegowaa.

²⁵ *Kraistnonj galeɗ koma laligonj uro Anutunonj Buɗa qaa ejiwaa so “mono kereuruta kuuya haamo ama iyanjaa kana baatanonj ama onjombaa.” Kraistwaa galeɗkonjonj gawonjanonj mono iikanonj tegowaa. ²⁶ Kereuruta haamo ama onono kanonj koomu Toyanonj mono konoga kolooro meɗ kamaanj mubaa.

²⁷ *Kawaa kania ii Buɗa Terenonj kokaen eja, “Anutunonj mono iwoi kuuya iwaa kana baatanonj ano eja.” Qaa kaen ejato, “Iwoi kuuya ano eja,” qaa kaen jero kania mono asuganonj kokaen eja: Anutunonj iwoi kuuya Kraistwaa baatanonj ano ero iyanja mono mende meɗ kamaanj Kraistwaa baatanonj ama aoro. ²⁸ Kaen qaagoto, Anutunonj iwoi kuuya Meriaa baatanonj ano galeɗ koma kereuruta kuuya iyanjaa ku-usunjaa baatanonj ama onjombaa. Ii tegoro kanonj Anutunonj mono Meria kaanagadeenj iyanjaa ku-usunjaa baatanonj ama galeɗ koma mubaa. Kaen koloonj Anutunonj iwoi kuuyaa Ponja koloodaboronj laligonj ubaa.

* 15:25: Ond 110.1 * 15:27: Ond 8.6

²⁹ Qaa mon ii kokaen: Ejemba tosonian on uugia mende meleema een kumugitiwaajon tosonian koomuya ii ilaan onjombutiwaajon jen kitigia koloogi dunanon mombo oomulu men onjmakeju. Koomuya yononon mende gbilin waabuyagati een, iyonoo gawon honanon mono nomaen koloonaga? Anutunon komugiti, ii qaago toton men gbilin onono waabuyagati een, ejemba kaanja yononon mono nomaembaajon ama jegi yonoo kitigia koloogi oomulu men onjmakeju? Gawongia ii mono een mewubo.

³⁰ Komun mende waabonagati een, nononon kaanja gadeen mono uunana Anutuwaaw gawonon mende ama somongwonaga. Anutuwaaw gawombaajon ama komuwombotiwaaw lombo baatanon suulan mende kema laligowonaga. Qaago.

³¹ Koomunon mono kamban so gogon nomambaa so kolooja. Qaa ii onja. Oo uumeleen alauruna, niinon Kraist Jiisas Pohnana iwo nama onjoojon ama selena men umakejen, iikawaa sareqaa hona ii asuganon injjowe mobutiwaajon mojen.

³²* Neenaa ain otaan gawon koi memambaa on romongojuti een, iwoi koi kanon mono nomaen ilaan nombaa? Kaen qisin onombe ii mono romongon melembu: Niinon Efesus siti kokanon ejemba jeraai kanjanawo kaanja mokoloon komumambotiwaajon yonowo aon laligowe. Mono doomorona keno moma aon laligowe. Komunjo mende gbilin waabonati een, iikaanja mono mende aon orowenaga. Mono Efesus uulanawo mesaowenaga. Kaen kolooro saanon tosaanja yonowo kokaen jenenaga, "Woran komuwonatiwaajon mono saanon nenkorisoro ama apu kotiga nen laligowonja."

³³ Jinjaun mende ambu. "Ejemba bologa yonowo ainjolon raga nanamemenjia awaa iikanon boliwaa." Qaa mon kaen eja. ³⁴ Onoo batugianon ejemba tosonian Anutu mende moma mujuti, iikawaajon uumeleen ononon gamugia mobutiwaajon ama ii jejen. Kawaa on mono poumapougia mesaowu. Uugianon letono tororo moma singisongon mende toroqen amakebu. Kian.

Sele busunananon gbilin waama qaita mon koloojaa.

³⁵ Monon kokaen qisinaga, "Anutunon koomuya ii nomaen men gbilin onono waabuya? Sele busugianon letono mono tani nomaen koloouwuyaga?" ³⁶ Kaen qisinaga, mono uuta qaawaa qaa jenaga. Ono yagon kota mende komuro komowuyati een, iikanon mono mende juma waabaa. ³⁷ Kotaa gowoya waabaati ii mende komojanto, kotagadeen komojan. Wiit me yagon kota me waroga tosaanja komoma kororoonkejan.

³⁸ Iikayadeen komoma kororoonkejanto, Anutunon mono siinja so gowoya mubaa. Kota tania aja aja ii iyangiaa gowogia aja aja onjmakeja.

³⁹ Iwoi busugia ii tanigia motoonjo qaago. Ejemba busugia aja, oro busugia aja, koon busugia aja ano sora busugia ii aja.

⁴⁰ Iikawaa so Siwenon laaligowaa sele busu ii aja kolooja ano namonon laaligowaa sele busu ii aja kolooja. Aja aja koloojaato, Siwe selewaa akadamura ii namo selewaa akadamura uugun qaita mon kolooja.

⁴¹ Weembaa asamararanga ii aja, koimbaa asamararanga aja ano sengelao yonoo asamararanga ii aja. Sengelao asarigi tosaanja yonoo asamararanga ii sengelao tosaanja yonoo asamararanga ii uugunkeja.

⁴² Koomunonga gbilin waabonati, iikawaa kanaanon mono iikawaa so eja. Sele busu ron kombonati, iikanon gisaan qaombaato, Anutunon ii men gbiliro waabaati, iikanon mende komuwaa. ⁴³ Sele busu ron kombonati,

* 15:32: Ais 22.13

iikanonj looloria akadamuya qaa koloojato, Anutunonj ii menj gbiliro waama kanonj mono kotiga koloonj asamararanjowo koloowaa.

⁴⁴ Sele busu roj kombonjati, iikanonj namononj laaligowaa selia koloojato, Anutunonj ii menj gbiliro waama iikanonj mono unja gomanonj laaligowaa sele busuga koloowaa. Namowaa sele busu eji een, iikawaa so unjawaa selia ii kaanagadeen eja. ⁴⁵ *Kawaa qaaya ii Bunja Terenonj kaanagadeenj kokaenj oogita eja, “Eja mutuya Adam iinonj letoma unjaya mokoloonj sewanj aasonj horonj laaligoyawo kolooro.” Qaa ii moninj bakaya kokaenj kolooro: Adam monj kanagenj asuginj mono mengbiligbiliwaa unjaya kolooro. ⁴⁶ Unjawaa iwoiya ii wala mende kolooroto, namowaa iwoiya kanonj mono mutuya kolooja. Unjawaa iwoiyanonj mono iikawaa gematanonj kolooro.

⁴⁷ Anutunonj eja mutuya sububunonjga mero balonj eja kolooro. Adam kanagenj iinonj mono Siwenonjga kamaanj batunananonj asugiro. ⁴⁸ Namu ejembanonj eja balononjga kolooroti, mono iwaa so koloofu. Siwewaa bunja koloofonj, nonononj eja Siwenonjga kamaanj asugiroti, mono iwaa tani koloofonj. ⁴⁹ Anana namo eja mutuyaa kaitania menj laligojonj, iikawaa so Siwe ejawaa kaitania ii kaanagadeenj menj laligowonja. Kianj.

⁵⁰ Oo uumeleenj alauruna, niinonj qaa kokaenj injjowe mobu: Sa busunananonj mono Anutuwwa bentotonj utanonj keuma dunj mewutiwaa so qaago. Ii amamaawao. Sele busu koi kanonj gisaanj qaombaati, iikanonj mono oyanboyanj mende mokoloowaa. Siwewaa dunj mende aliwaati, sele busu koi kanonj mono ii memambaajonj amamaawaa.

⁵¹ *Mobu! Niinonj qaa aasanjgoya monj kokaenj injisaamanja: Kuuya nonononj mono mende goronj qenj komuwonja. Qaagoto, koomuya yonjononj letongi tosaanja nonononj mono sele busunanawo letombonja. ⁵² Anutunonj koomuya menj gbilinj onjono romonj qaita monj konoganonj qarow iikanonj waagi anono bilisik ano uulanjawodeenj letombonja. Wala komugiti, iyonjononj mono mombo mende komuwu.

⁵³ Sa busu koi gisaanj qaombaati, iikanonj mono letoma mende aliwaatiwaa so koloowaa. Sele busu koi komuwaati, Anutunonj ii mono opo kaanja qetegonj kawaa kitianonj sele busu mende komuwaati, ii nonono menj maleku kaanja moubonja.

⁵⁴ *Kaenj koloojato, letoqetoma ii asugidabororo sele busunana qaita monj meninj mende komunj gisaawaati, kambanj iikanonj mono aisoowonja. Bunja Terenonj qaa oogita eji, iikanonj mono honjawo kolooro iikawaa so kokaenj jewu, “Iinonj mono koomu Toya kondeema haamo ano otokorianj maajonj.”

⁵⁵ *Qaa iikawaa alia monj ii kokaenj, “Oo koomu Toya, giinonj mono haamo ambagatiwaa so qaago. Oo koomu Toya, goononj wasa jeta kanonj mono ninimambaajonj amamaawaa.”

⁵⁶ Qaa kaenj ejato, koomuwaa wasa jeta ii singgisonjgo nanamemenj. Jojopanj qaayanonj mono singgisonjgo ambombotiwwa songo ano kilenj aninj singgisonjononj esunjawo koloonjkeja. ⁵⁷ Esunjawo koloonjkejato, Pohnana Jiisas Kraistonj mono Anutuwwanonj nemunj kono ala ilailaanana kolooro iwaajonj ama koomu haamo ama uugunj laligowonja. Kawaaajonj “Anutu dangisenj!” jejenj.

⁵⁸ Oo wombo alauruna, haamo ambonjatiwaaajonj onjononj mono nama kotiinj wansanj-wansanj mesaonj uugia mende uma kamaanj amakeba. Pombaanonj qokotaanj gawonja megij honjanonj mono kamaanj omayaj mende koloowaa. Ii moma yagonj Pombaa gawonja ii mono uugere* qaganonj bonj

* 15:45: Jen 2.7 * 15:51: 1 Tes 4.15-17 * 15:54: Ais 25.8 * 15:55: Hoos 13.14 * 15:58: Uugere ii Pombaanonj awaawaaajonj jeja. Uugere bologa ii qaago.

qerj pondarj menj laligowu. Kianj.

16

Jerusalem ala ilailaa onjombutiwaa jenjkootoya

¹*Judia kanageso soraaya yonjoonj ala ilailaa monenj menj kululuuwu-tiwaajonj qisinj nonjgiti, iikawaajonj kokaenj jej kotonj onjonjen: Niinonj Galesia prowinswaa uumeleenj kanagesoya kanagesoya jej kotonj onjombeti, onjonj kaanjiadeenj mono iikawaa so kokaenj amakebu:

² Sonda so weenj mutuya kanonj onjo kuuya anj anj mono nandunj amakebu. Toomorianj menjkejutiwaa so monenjgia bakaya ii kowigiaa goraayanonj ama galenj koma laligowu. Kaenj anjii niinonj kambanj monjonj onjononj kawej kanonj nandunj sanjgabanja ambutiwaa so mende ambuto, ii saanonj kowigianonjga menj alatanonj ambu.

³ Kaenj anjii onjononj kamanjati, niinonj kambanj iikanonj saanonj jej-asa-asari tere oon eja gawonj kawaajonj mogi sokonji, mono iyonjoo borogianonj ama wasinj onjombe kulukululuu kalenjgia ii menj Jerusalem kembu. ⁴Niinonj yonjowo motoonj kemambaajonj kemanjati eej, iyonjononj mono saanonj niwo toroqenj motoonj kowe kotonj kembonja. Kianj.

Poolwaa gawonjaa ano kana kekembaa arenja

⁵*Niinonj Masedonia prowins uuguj kemaaja. Kawaajonj Masedonia mesaonjgo mono onjononj kamambaajonj mojenj. ⁶ Onjononj kanj kambanj tosaanja onjowo rabenaja me konjuru kambanj (winter) ii kaanagadeenj onjo batugianonj toroqenj laligodaborowenaga. Kaenj laligowe saanonj ilaanj nonjgi daenj daenj kembenaga, iikanonj mono afaanjonj kana toroqenj kemaaja. ⁷ Kambanj kokaamba onjononj kanj tatawagadeenj injiima unjuuguj kemambaajonj mende mojentonj, Ponjonj oo jewaati eej, mono kambanj tosaanja onjowo ramambaajonj jorjorijenj.

⁸**Kanj jorjorijento, wala Efesus siti kokanonj toroqenj laligowe gbani jaayaqeqe dologa (pentekost) kanonj kanj kuuwaa. ⁹ Anutunonj noojonj gawombaa naguya somata hororo saanonj gawonj somata mewe honja koloonj seinkejato, mamaganonj tuarenjenj ama nomakeju. Kawaajonj kokanonj toroqenj laligomambaajonj mojenj.

¹⁰*Timotinonj nii kaanja Pombaa eja geria koloonj gawonja menj laligoja. Kawaajonj iinonj onjononj kawaati eej, onjo mono kalanj koma mugij kee momoya qaa onjo batugianonj laligowaa. ¹¹ Monjonj monj mende iima sisiriinj jejewili ambato, onjowo laligoro tegoro noononj kamambaajonj jewaati, iikanonj mono ilaanj mugij luaenonj onjomesaonj eleema kawa. Niinonj uumeleenj alauruna yonjowo ii iibombaajonj mambonjonj.

¹² Uumeleenj alanana Apolos iwaa qaa ii kokaenj jemaaja: Iinonj uumeleenj alauruna yonjowo onjononj kawaatiwaaajonj qaa kotakota ijonj uu kuuj mube. Kaenj kuuj mubeto, kambanj kokaamba onjononj kamambaajonj uuta kotiiro togoja. Kanagenj kambanja saanonj enj mubaati, mono iikanonj kawaa. Kianj.

Yeizozo qaa tetegoya

¹³ Onjo mono uugbiligbili laligonj momalaarigija menj gbilinj kotiinj laligowu. Eja kotigaa so mono uuwaa nanjonanjo ejemba koloonj Pombaa

* **16:1:** Room 15.25-26 * **16:5:** Apo 19.21 * **16:8:** Lew 23.15-21; Dut 16.9-11 * **16:8:** Apo 19.8-10 * **16:10:** 1 Kor 4.17

ku-usunḡawo nambu. ¹⁴ Iwoi kuuya ama mewuti, ii mono uujopanonḡ anḡi koloowaa.

¹⁵ *Stefanas iwaa mirinonḡ laligojuti, onḡo ii moma onḡonju. Akaia prowinsnonḡ gawonḡ meninḡ uugia meleenḡi gawonanaa honḡa mutuya kaenḡ kolooroti, ii moju. Yoḡononḡ ejemba soraaya ii pondanḡ welenḡ qenḡ onḡoma uugia iikanonḡ somonḡonḡ ama laligojuti, ii moju. Oo uumeleenḡ alauruna, niinonḡ uugia kokaenḡ kuunḡ onḡonjenḡ: ¹⁶ Onḡo kaanḡadeenḡ ejemba kaanḡa ano yoḡowo toroqenḡ gawonḡ motoonḡ menḡ Anutuwaa welenḡ qenḡkejuti, mono kuuya iyonḡoo qaa baatanonḡ kema laligowu.

¹⁷ Niinonḡ Stefanas Fortunatus ano Akaikus koi kagitiwaaonḡ aisoonḡkejenḡ. Onḡo niwo Efesus koi mende laligogi yoḡononḡ mono onḡoo kitigia koloonḡ ainjolonḡ ama nonḡi sokonja. ¹⁸ Yoḡononḡ onḡoo unḡagia keraqeeanḡo qenḡ laligojuti, iikawaa so mono noo unḡana kaanḡagadeenḡ keraqeeanḡo qenḡ noma laligogi. Kawaajonḡ onḡo mono eja kaanḡa yoḡoojonḡ mogi uro ii asuganonḡgadeenḡ jenḡ qaagiaaajonḡ tororo geja ama laligowu.

¹⁹ *Uumeleenḡ kanagesoya kanagesoya Eisia prowins kokanonḡ laligojuti, iyonḡononḡ mono yeizozogia anḡi onḡoononḡ kaja. Akwila Prisila ano uumeleenḡ kanageso yoroo mirinonḡ ajoroonḡkejuti, iyonḡononḡ mono Pombaa qatanonḡ yeizozogia mamaga anḡi onḡoononḡ kaja. ²⁰ Uumeleenḡ alauruna kuuya Efesus koi laligojuti, iyonḡononḡ mono yeizozogia anḡi onḡoononḡ kaja. Onḡo mono uumeleenḡ alaurugia yoḡowoo jolonḡia jenḡ anḡonḡ aonḡ buugia kitonḡ nenḡ laligowu.

²¹ Neenaa yeizozona onḡoononḡ ama qana neenaa boronanonḡ kokaenḡ oojenḡ: Pool.

²² Monḡonḡ Ponḡ mende jopagonḡ uujopa mende ama laligoji eenḡ, Ponḡonḡ mono qasuaanḡa iwaa qaganonḡ ano ubaa. Ponḡnana, gii mono kawa!

²³ Ponḡ Jiisaswaa kalenḡmorianḡanonḡ mono onḡowoo ewa.

²⁴ Kraist Jiisaswo gokotaanḡ nanjuti, noo uujopananonḡ mono kuuya onḡowoo enḡ kotuegonḡ onḡono laligowu. Qaa ii onḡanonḡ. Kianḡ.

Korint Tere 2

Poolnoŋ Korint yoŋoo Tere ano 2 kolooro.

Jeŋ-asa-asari

Pool ano Korint uumeleen kanageso yoŋonoŋ uumotoonj awaa mende angj kambaŋ iikanonj Poolnoŋ Masedonia laligonj tereya koi ooro. Tosianonj Pool tuarenjenj kotiga ama mugito, Poolnoŋ kilen angowowo meŋ kamaanj aua yoŋowo uumotoonj ambombaajonj kaparanj kono. Angowowogja tegowaatiwaa uu koisoroya gendeema onono.

Tere bakaya mutuya (Boŋ 1-7) iikanonj Poolnoŋ Korint uumeleen kanageso yoŋowo soomongo anoti waa qaaya jeja. Kania naata uumeleen kanageso ii kotakotagadeen jeŋ onono? Kaen ano uugia meleema uumotoonjgo angiti, iikawaa korisoroya gendeema jeŋ asarija.

Tere bakaya 2 (Boŋ 8-9) iikanonj Judia uumeleen kanageso ilaanj onoma nandun onombutiwaajonj kuun ononja.

Tere bakaya 3 (Boŋ 10-13) iikawaa qaaya ii kokaen: Boi takapolakaya tosianonj iyangiaa qagia 'Aposol honja' jeŋ Poolwaajonj aposol qolonj-molonjgoya jegi Poolnoŋ qaa iikawaa kitia meleema onono.

Buk kokawaa bakaya waja 5 ii kokaen:

Jeŋ-asa-asari qaa 1.1-11

Pool ano Korint uumeleen kanageso 1.12-7.16

Judia uumeleen tuun yoŋoojonj nandun ambu 8.1-9.15

Poolnoŋ aposol honja koloojiwaa ku-usunja 10.1-13.10

Qaa tetegoya 13.11-13

¹* Anutunonj uusiinja so Pool nii kuun nono Kraist Jiisaswaa wasiwasi eja aposol koloojenj. Niinonj uumeleen alanana Timotiwo rajo. Korint sitinonj Anutu waa uumeleen kanageso laligojuti ano ejemba soraaya kuuya Akaia prowinsgia sokoma laligojuti, norononj onowo Buŋa qaa aminj mobombaajonj kanj tere koi oojo.

² Anutu Manjana ano Poŋ Jiisas Kraist yorononj mono kalenmorian ononi luaenonj laligowu.

Poolnoŋ Anutu ulunjkoleŋaajonj mepeseja.

³ Nono Poŋjana Jiisas Kraistwaa Manja Anutu mepeseŋkejonj. Iinonj kiankomu Toya ano ulunjkolenj kuuya nonomakejiwaa Anutuya kolooja.

⁴ Nono kakasilinij kania kania mokoloonkejonj, kambaŋ iikanonj Anutunonj uunana meŋ saalinkeja. Uunana meŋ saaliro moma iikawaa qaganonj naninj tosianonj kakasilinij kania kania mokoloonkejuti, ii saanonj afaanjonj meŋ saalin onomakebonja. ⁵ Kawaa kania ii kokaen: Kraistwo qokotaaninj iwaa siimboboloyanonj qanananonj uro kelemalelenj momakejonto, iikawaa so uunana kaanjadeen meŋ saaliro Kraistwo qokotaaninj ulunjkoleŋanonj uunananonj kemero kelemalelenj momakejonj.

⁶ Nonononj konjilinj uutanonj laligojonj een, Anutunonj mono onoo uugia meŋ saaliro uugia mombo meleema oyanboyanj koloowutiwaajonj moja. Anutunonj uugia meŋ saaliro onononj ii iima onoangio uugia meŋ saalin aonj laligowu. Meŋ saalin onomakejiwaa honjanonj mono uugianonj kokaen koloonkeja: Nono siimbobolo moninj onononj kaanjadeen siimbobolo iikayadeenj mokoloowuti een, ii mono saanonj moma mokosinjonj kotiin

* 1:1: Apo 18.1

liligowu. ⁷ Siimbobolonon qagianon uro momakejuti, ulun'kolenon mono kaanjiadeen onoo qagianon uro laligojuti, ii mojon. Ii moma kawaa-jon onjonon nama kotiiwutiwaaajon mamboma jejeromon'romon kotakota amakejon.

⁸ *Oo uumeleen alauruna, nono Eisia prowins uutanon gawon menj laligon gawombaa siimbobolo moma kakasililij mokoloon moniji, ono iikawaaajon poumapou laligowubojen mojon. Gawombaa lombotanon esun'ana uugun uuta koloon mendun'gon nonono nama kotiiwombaa-jon amamaaninto, kilen kaparan konij menj kamaan nonono laligonij. Kaen kolooro toroqen jaananawo laligowonaga me qaago, iikawaaajon kaan'agadeen doomoronana keno laligonij.

⁹ Kaen laligon uunananon kokaen romon'gonij: Mon'non komuwon'atiwaa qaaya jen tegoro qaa iikanon qanananon uro tiwilaawon'atiwaaajon mambonij. Ananaa esun'ananon laarin laligowomboto, Anutuwaa ku-usun qaganon laarin laligowombaaajon ama kaen kolooro. Anutunon koomuya menj gbilij onono waabuti, iinon mono afaan'gon nono kaan'agadeen ilaan nonomakebaa.

¹⁰ Komuwombotiwaa torokonana somata totoon moninto, Anutunon iikanon metogon nonono. Metogon nonono ano toroqen metogon nono-makebaa. Nono jejeromon'romonana Anutuwaanon ama kaen moma laarin muj nanjon. ¹¹ Ono kaan'agadeen ilaan nonoma nonoojon ama qama kooligi metogon nonomakebaa. Mamaganon nonoojon ama qama kooligi Anutunon moma iikawaa kitia meleeno kalen'morian'anon sokoma nonono niniima kobo'okebaa. Kaen metogon nonono alauruna mamaganon ii moma nonoojon ama mindirin mepeseen mugi qamakooligianon otokorian kaan' uma Anutuwaa gejianon kemen'kebaa. Kawaaajon mono toroqen noojon ama Anutu qama koolin'kebu. Kaen qisijen.

Poolnon kana kekenaa areja utegoro.

¹² Tosa'ana onjonon noo kaniaanaajon uuwoi anjuti, iikawaaajon qaa kokaen jema'na: Anutunon solan' laligowombaaajon momakeji, nononon mono iikawaa so goma'na laligon kanon nanamemen soraaya ii pondan otaan laligonij. Onoo batugianon ii mono kaparan koma tororo otaan laligonij. Ii balon ejemba momakootonanaa so qaagoto, Anutuwaa kalen'morian'anon inaan nononotiwaa so ii ama menj laligonij. Anutunon nanamemena ii iima nan'gon "Sokonja," jero uugejananon qaa ii momake-jen ano iikawaaajon selenana menj umakejon.

¹³ Tere oon'kejenj, iikawaa qaaya kuuya mono saanon ween'gon moma asariwutiwaa so koloaja. Qaana ii gbing'baon'na qaa. Qaa kania aasangoya monj mende oon'kejenj. Ii asuganondeen eja. Kawaaajon noo kaniaana ii ku-uya moma asaridaborowutiwaaajon moma jejeromon'romon anjen. ¹⁴ Noo kaniaana ii bakasasan kokaen moma asariju: Pon'ana Jiisanon mombo asugiwaati, niinon mono kamban iikanon onoojon ama selenana menj uman'na. Kawaa so onjonon kaan'agadeen saanon noojon ama on'pan'giaa selegia mepeseegi sokombaa. Ono noo kaniaana kaen moma asaridaborowutiwaa-jon mojen.

¹⁵ Niinon qaa iikawaa qaganon awasan'kaka nambetiwaajon ama wala on'ponon kanj injimambaa areja ambe. Indin'na woi kanj injiibe kotu-motue mewutiwaaajon ama kana kamambaa areja kokaen ambe ero:

¹⁶ *Masedonia prowinsnon kemambaa kananon wala on' injiima toroqen Masedonia kema eleema mombo on'ponon kamambaaajon jewe. Kanj

laligowe iwoi tosia ilaan noma wasinj nonji onjomesaon Judia prowinsnon kemambaajon mobe.

¹⁷ Arenja kaen ambe eroto, ii utegowe. Kaen ama kemakonkaon gaganon mondon laj mende ambe. Neena arenja ii balon ejemba yonoo so neenaajon laj romonjon mende ambe. Kaen mende romongowu. Qaa aason motoonggo iikanondeen “Oon, saanon kamaña,” ano “Mende kamaña,” qaa woi ii mindirin mende jewe. Mono nanamemenj soraaya otaankejen.

¹⁸ Anutunonj qaa jej iikawaa so pondanj amakeji, nonononj mono iwaa jaanonj kokaen jej kotijon: Nonononj kambañ monjon “Oon, ii saanonj ambona,” jej somonjon iikawaa gematanonj “Ii mende ambona,” potagororonj kaen melenqeleenj mende jej laligonin.

¹⁹ *Anutuwaa Meriaa kania ii kokaen: Nii, Sailas ano Timoti nonononj onoo batugianonj Kraist Jiisaswaa kania jej asarin laligonin, Kraist ii “Anutuwaa jeta tej komaña,” ano “Mende tej komaña,” qaa aro woiwiiwaa gaganonj melenqeleenj amambaajonj mende asuginj laligoroto, Anutunonj qaa jej somonjoroti, iikawaa so mono “Oon!” jej ama mero honjowo kolooro.

²⁰ Anutunonj soomonggo qaa (promis) seiseiya dawi nononoti, jangogia mende mojon, Kraistnonj qaa kuuya iikawaaajonj “Oon!” jej menj kotiirota powowonj aja. Kawaajonj Kraistnonj kaanagadeen nemunj koma nonono qaa iikawaa honjianonj kolooro moma “Qaa ii onjanonj,” jewonja. Kaen aninj Anutuwaa qabunyanonj seinkebaa.

²¹ Anutu anj mono nono ano onj kaanagadeen menj kotiin nonono Kraistwo qokotaanj nama kotiiwonja. Iinonj mono Bunja qaa jej seiwombaaajonj ama bedu menj nonono laligojonj. ²² Anutunonj uunananonj Unja Toroya mokotaaro iinonj oyanboyanj laligowombaa qaya nanjon jej kotiinkeja. Anutunonj kaen ama bunjaya koloonjiiwaa munjenj aasoya ii mokotaanj nonono.

²³ Niinonj temboma lombon onjomambotiwaajonj moma uulanjowo Korint onjononj mende eleema kawee. Kaen jej Anutuwa qata qabe saanonj qaana ii nanjon jewaa. ²⁴ Sili nomaen ama Anutu moma laarinkejuti, iikanonj pongia koloowaatiwaajonj mende mojen. Momalaarigianonj rindanjon onono nama kotiinkeju. Kawaajonj korisoro gaganonj laligowutiwaajonj ilaan onjomambaajonj moma onjowo motoonj uuwaa gawonj menkebonja. Kianj.

2

¹ Wala onjononj kanj sisau anjitiwaajonj jej onjombe gamugia moma wosobiri anji. Kawaajonj ama onjononj kawee mombo iikaanj ambubotiwaajonj moma uunanonj qaa somonjonj kana kekenaa arena utegowe.

² Kawaa kania ii kokaen: Gamu qen onjombe wosobiri ambuyagati een, morononj saanonj uuna menj saalinj nono mombo korisoro mokoloowenaga? Jinjaungiaajonj ama jej onjombe wosobiri ambuyagati een, tosanonj korisoro qen nombombaajonj amamaagi neeno kaanagadeen wosobiri ama laligomambo. Kawaajonj uulanjowo kanj gamu qen onjomambaajonj togojenj.

³ Tere kotakota ii kania kokaembaajonj onj ambe: Niinonj aisoowe kuuya onjononj mono niwo aisoowu. Niinonj onj kuuya kaen uuwoiya qaa moma laarin onjonjen. Niinonj tosaanja onjoojonj korisoro mokoloomambaajonj mojon, kawee kanagia sooro laj laligogi injiima wosobiri momambo.

* 1:19: Apo 18.5

⁴ Wosobiri ambutiwaajonj tere ii mende ooweto, hononja qaa uu jopagonj onjomakejenji, onjo iikawaa kania moma yagowutiwaajonj mono qaa kotakota ii terenonj oowe. Uunanonj onjoojonj ama majakaka somata moma konjajilinj qaganonj rama jaujnnonj kamaarota oowe. Kianj.

Monjonj kana uuguroti, iwaa singisonjgoya mono mesaowu.

⁵ Monjonj singisonjgo anota onjononj gamugia mogi wosobiri asugiroti, iikanonj mono noo qananondeenj qaagoto, kuuya onjo qagianonj kaanagadeenj uro. Qaa ii jej somariuwe soowabotiwaajonj mono kokaanagadeenj jemaaja: Gamu iikanonj mono kuuya sokoma onjo iikawaaajonj mamaga me boronja monj wosobiri anji. ⁶ Kanageso honja onjononj qaayaa kitia meleema mugiti, iikanonj mono sokoma muro uufa mombo meleeno.

⁷ Kambanj kokaamba gamu ano wosobiri somata qatawo moro iikanonj jej kelelenjgowabotiwaajonj mono lombo mende toroqenj mubu. Lombo qaagoto, mono kaparanj koma singisonjgoya mesaonj ulunjkolenj ama mubu. ⁸ Kawaajonj kokaenj uukuukuu menj onjonjenj: Onjo mono qaa somonjgonj uujopagia mombo toroqenj kotiinj qendeema munj laligowu. ⁹ Niinonj terena ii kokaembaajonj oowe: Onjo noo qaana kuuya tenj koma anjgobatononj nama kotiiwu me mende tenj koma riporogonj kamaawuti, iikawaa kania gosinj momambaajonj moma ii oowe.

¹⁰ Onjo mombaa singisonjgoya mesaajuti eenj, niinonj ii kaanagadeenj mesaonj mujenj. Bologa ama nonoti, iikawaaajonj mende mobe ujato, onjononj mombo qeangonj mindirinj aowutiwaajonj mojenj. Kawaajonj kilenja ii Kraistwaa jaanonj onjononj mesaonj mube tegoro. ¹¹ Satanonj arenja ama selenonj kuukuu kania kania amakeji, iikawaaajonj tompinj mende laligojenj. Kawaajonj Satanonj haamo ama nonombaboti-waajonj ama eja iikawaa singisonjgoya mono mesaodaborowu. Kianj.

Poolnonj Troas laligonj Taituswaajonj majakaka moro.

¹² *Niinonj Kraistwaa Oligaa Bunja jej seimambaajonj ama Troas taononj kembe Pojnnonj nagu horonj nono gawonja iikanonj memambaajonj afaangoro. ¹³ Kaenj afaangoro, uumeleenj alana Taitus mende mokoloowe qaagia mende nijoro mobetiwaajonj ama majakaka moma luae uunanonj mende ero. Kawaajonj yeizozogia jej onjomesaonj Taitus monjgamambaajonj Masedonia prowinsnonj kembe. Kianj.

Kraistnonj ku-usuj nonono haamo amakejonj.

¹⁴ Nonononj Anutu kokaembaajonj mepeseenkebonja: Kraistwaa bunja koloonj welenja qeninj Anutunonj kambanj so kawali galenj kaanja nunuano kema otokorianj maamakejonj. Haamononj japujarinj jurayaa moronja awaa menj karo momakejonj, iikawaa so Anutunonj nemunj koma nonono gomanj daenj daenj liligonj Kraistwaa kania jej asarininj asuganonj koloonj seinj keno gomanj so momakeju. Kawaajonj Anutu mepeseenkejonj.

¹⁵ Iikawaa kania ii kokaenja: Nonononj ejemba Siwenonj ubuti ano gere sianonj kemebuti, iyonjoo batugianonj kema kaniinj mozo moronjana soraaya momakeju. Kraistwaa kania jej seininj Anutunonj gawonanaa moronja moro awaa koloonjkeja.

¹⁶ Gere sianonj kemebuti, iyonjononj Bunja qaanana mogi iikanonj qaagia jej tegoro komunj kotiiwutiwaajonj mogi qamowaa mumu moronja kaanja koloonjkeja. Siwenonj ubuti, iyonjononj Bunja qaanana mogi oyanboyan

* 2:12: Apo 20.1

onjombaatiwaajon mogi laaligo kombomban̄aa moron̄a un̄koowayawo kaan̄a koloon̄keja. Moron̄on̄ gawon̄ kaan̄a mewaatiwaa so kolooja? ¹⁷ Ejemba tosaan̄a mamaganon̄ nii kaan̄a mende koloaju. Yon̄onon̄ laaligogia nan̄gowombaajon̄ moma Anutuwaanon̄ qaa ii komahooro gawon̄ kaan̄a lan̄ men̄ ama jen̄keju. Niinon̄ iyon̄oo so mende koloon̄ amakejento, Kraistwo qokotaan̄ qalomalowej mesaon̄ uuna soraaya kolooro nan̄jen̄. Anutunon̄ wasin̄ nonoti, ii moma iwaa jaasewan̄anon̄ nama Bun̄a qaaya tororo jen̄ sein̄kejen̄. Kian̄.

3

Soomon̄go aren̄ gbiliaa gawon̄ meme ejemba koloojon̄.

¹ Neeno kaniana mombo kanain̄ jen̄ qeangoman̄atiwaajon̄ romon̄goju me? Kaen̄ qaago. Gawon̄ meme ejemba tosanon̄ Korint on̄o iyon̄oo kaniagia mobotiwaajon̄ moma jen̄qeean̄go tere oowombaajon̄ kaparan̄ komakeju. Tosianon̄ Korint on̄o iyon̄oo kanagia nan̄gon̄ jen̄qeean̄go tere mamaga oowutiwaajon̄ on̄o kuun̄ on̄omakeju. Niinon̄ gawona dindin̄agadeen̄ mewetiwaajon̄ jen̄qeean̄go tere kaan̄aajon̄ mende amamaajen̄. ² Anutunon̄ Korint on̄o noo boronanon̄ on̄oono letoma noo wombo alauruna koloon̄ on̄oan̄gio neenaa jen̄qeean̄go terena kaan̄a koloaju. Anutunon̄ neenaa jen̄qeean̄go terena kaen̄ oorota ejemba kuuyanon̄ on̄oo kaisiligia gbiliaa ii iima ween̄gon̄keju.

³* On̄o Kraistwaa tere papia kaan̄a koloojuti, iikanon̄ asuganon̄ eja. Moos-esnon̄ Kana qaaya nan̄in̄ apuya in̄k kanon̄ jamo tafenon̄ ooroti, on̄o iikawaa so mende koloojuto, Kraistnon̄ tereya on̄oo uugiaa tafeyanon̄ kokaen̄ oorota nan̄ju: Nononon̄ gawon̄ men̄in̄ hon̄a kolooro Kraistnon̄ Anutu laaligo kombomban̄a Toyaa Un̄aya uugianon̄ ano leton̄gi. Ejembanon̄ gawonanaa hon̄a ii iigi iikanon̄ ilaan̄ on̄ono gawonanaa kania moma asarin̄keju.

⁴ Kraistwo qokotaan̄in̄ Anutunon̄ gawonanaa tania moja. Kawaaajon̄ gawon̄ men̄in̄ on̄o Kraistwaa bun̄aya koloogiti, ii saanon̄ Anutuwaawaa jaanon̄ awasankaka nama jejon̄. ⁵ Anana kotikotii qaganon̄ gawon̄ awaa koi Anutuwaawaa jaanon̄ mewon̄atiwaa so koloojon̄, iikaen̄ saanon̄ mende jewon̄a. Anana iwoi mon̄on̄ mende rapin̄gon̄kejonto, Anutunon̄ anodeen̄ inaan̄ nonoma momo nonono gawon̄ koi men̄kejon̄.

⁶* Anutunon̄ inaan̄ nonoma momo nonono soomon̄go aren̄ gbiliaa gawon̄ meme ejemba koloojon̄. Mooseswaa Kana qaawaa tereya motomotoombaajon̄ uugere ambonagati een̄, qaa iikanon̄ mono qaanana jen̄ tegoro koomu kotigaa bun̄a koloojon̄. Un̄a Toroyaa gawon̄ aren̄a jen̄ asarin̄in̄ iinon̄ men̄ gbilin̄ nonono kotiin̄ laligojon̄. Kawaaajon̄ Kana qaawaa aren̄a iikayadeen̄ otaawutiwaajon̄ mende kaparan̄ komakejonto, Un̄a Toroya moma an̄gon̄ kombutiwaajon̄ uu kuun̄ on̄omakejon̄. Kian̄.

Soomon̄go aren̄ gbiliaa gawon̄a ii akadamuyawo.

⁷* Anutunon̄ Kana qaaya jen̄ tereya jamonon̄ kondon̄gon̄ ooroto, ejembanon̄ ii mende ten̄ kon̄gi Anutunon̄ qaa iikawaa so gosin̄ iron̄a meleema on̄ono komun̄ koomuya laligon̄ kouḡi. Anutunon̄ wala Kana qaaya nonono kamban̄ iikanon̄ asamararan̄anon̄ Mooseswaa jaasewan̄a qero asariro. Asamararan̄ iikanon̄ waziin̄ aliwaatiwaa so kolooroto, ii kilen̄ Israel ejemba yon̄onon̄ jaasewan̄a tororo uun̄ iibombaa so mende koloogi. Mamaga

* 3:3: Eks 24.12; Jer 31.33; Eze 11.19; 36.26

* 3:6: Jer 31.31

* 3:7: Eks 34.29

asarirotiwaajon ii amamaagi. Kana qaawaa Buŋa areŋ walaganon iikaanŋ asamararanawo asugiro.

⁸ Iikaanŋ asugiroto, Uŋa Toroyanon Buŋa areŋ gbilia nonono iikawaa asamararanon asugiwaati, iikanon mono soomonŋo areŋ walagaa asamararanŋ uugun hononŋ qaa asariŋ jaanana gamugamuyawo qeŋkebaa. ⁹ Wala Mooseswaa Kana qaa ii asugin gosin nonono iikawaa so gere siawaa buŋa koloojon. Buŋa qaa ii akadamyawo asugiro. Kawaajon Anutunon qaanana gosin jeŋ tegoro solananiwoŋati, Buŋa qaa iikawaa akadamyanon mono uuta kolooja. Iikanon soomonŋo areŋ walagaa akadamyua ii mamaga uugun qaqabunŋawo kolooja.

¹⁰ Buŋa gawon walaganon wala akadamyawo kolooro, ii Buŋa gawon areŋ gbiliawo mindirin gosinin walaga iikanon mono qabunŋaya qaa kolooja. Uŋa Toroyaa gawon areŋ iikawaa akadamyanon uuta kolooji-waajon gawon areŋ walaganon mono iwoi omaya kaanŋ kolooja.

¹¹ Anutu hamoqeqeyaa kana walaganon aloweewaatiwaa so kolooro. Iikanon asamararanawo asugidabororo. Kawaajon kana dologa tetegoya qaa eŋ ubaati, iikawaa asamararanon mono kana mutuyaa asamararanŋ ii hononŋ qaa uugun jaanana gamugamuyawo qeŋkeja.

¹² Soomonŋo gbilianon tetegoya qaa ilaan nonono asamararanon asugiwaati, iikaen Anutu jejeromonromon ama munkejon. Kawaajon keenana qaago totonon moma awasanŋkaka nama qaa ii kuma onomakejon.

¹³ *Moosesnon Israel ejemba asamararan eŋ aloweeroti, ii iigigiwubotii-waajon majakaka moma jaasewanŋa opo jakananon esuuro. Nononon iikawaa so mende amakejonto, Bunanana qenjaaronon jeŋkejon.

¹⁴ Buŋa walagaa asamararanŋ iigito, uugianon kilen gojono lanŋ laligon kougi. Kambanŋ kokaamba kaanŋagadeen iwoi mononon mono opo jakanŋa iikawaa so Juuda ejemba mamaga yonŋoo uugia gojono laligoju. Kawaajon Soomonŋo Walagaa Buŋa qaaya qaaya weenŋojuti, iikawaa kanagia ii tororo mende moma asariŋkeju. Uugia meleema Kraistwo toroqegi iikaanŋ kanon mono opo jakanŋia ii qetegoro moma asariwogi. ¹⁵ Kambanŋ kokaamba kaanŋagadeen Mooseswaa Kana qaaya weenŋogi iwoi mononon mono opo jakanŋa kaanŋ uugia gojono momogianon bimooro laligoju.

¹⁶ *Kaanŋa laligojuto, Buŋa Terewaa qaa monŋ kokaen eja, “Moosesnon ‘Pombo aminŋ mobo,’ jeŋ opo jakanŋa jaasewananonŋa qetegonkero.” Qaa kaen ero yonŋoononŋa mononon uuta meleema Pombo toroqegi, kambanŋ iikanondeen mono iwoi opo jakanŋa so ii qetegoro Anutuwaawo hamoqeqeyaa kania mono asariwaa. ¹⁷ “Pombaajon” jeji, qaa ii Pombaa Uŋayaajon jeja. Pombaa Uŋa Toroyanon daenŋ yonŋoo uugianon laligoji, iinon mono siŋgisonŋogiaa kasia isano solanŋ (frii) laligoju. (Kaanŋa laligon solanŋ dindinŋa koloowombaajon Kana qaa otaawombaajon mende kaparanŋ komakeju.)

¹⁸ Kawaa so uunana meleenin Pombaa asamararanon kuuya ananaa jaa wambusoonananon kuuro bilibili ano jaanana mende esuunin ejembanon niniima Anutuwaawo akadamyua awaa soro ii atatonon uun ii-iitaa tani iimakeju. Nono ii somariin sein iimakebutiwaawo so letomakebonŋa. Kaen letoma akadamyua awaa soro ii somariin asariŋ Pombaa tanitani kolonŋkebonŋa. Ponon Uŋaya kolooji, iwaa asamararanon mono kaen menŋ letoma nonomakeja. Kianŋ.

* **3:13:** Eks 34.33   * **3:16:** Eks 34.34

4

Nono koworaney kaanya koloony Uja Toroyanoy honya kolooya.

¹ Anutunoy kiankomuy nononotiwaa so gawoy koi qanananoy ano menkejojy, iikawaajoy mono boy qey nanij uunananyo mende kamaabaa. Qaago! ² Nononoy gawoy memewaa kana aasangoya gamugiawo ii kuuya gema qenij. Tiliqili mende ama Anutuwaawaa qaaya mende meeranjonkejonto, qaa honya ii asuganondeen jey silia qenkejojy. Iikaan anyi Anutuwaawaa jaasewananoy ejemba keraqeeango moma nonombutiwaajoy nanij jeyqeeango qanananoy kolooro kuuyanoy qaa tororo jey nonombombaajoy amamaankeju.

³ Kaey amakejonto, tosia ononoy kokaey jeykeju, “Poolnoy Oligaa Bunyaya ii esuyawo jeykeja.” Kaey jewanagati eenj, esu iikanoy gere sianoy kemebuti, mono iyonoo uugianoy ejiwaajoy gojono osinkeju.

⁴ Kraistnoy Anutuwaawaa unajunyaya kolooya. Kraistwaa akadamuya ii anjaa Oligaa Bunyanoy ninisaama asasaga kaanya asarinkejato, yonoo jaagianoy umuy kono tintuan qenkeju. Kamban kokaamba bologaa Ponja goman so galey koma onomakeji, iinoy uumeleembaa gadokopa ejemba yonoo unajagaa jaaya menj gooro lanj laligoju. Kawaajoy Oligaa Bunyawaa asasaga iima asariwombaajoy amamaankeju.

⁵ Neenaa qabujananyoy somariywaatiwaajoy Bunja qaa ii mende jey asarinkejonto, ononoy Ponj Jiisas Kraistwaa kania moma jeta tej kombutiwaajoy uu kuuy onomakejen. Nononoy Pombaa jeta otaanj onjo welej qey onomakejojy. ⁶ *Kania kokaembaajoy welej qey onomakejojy: Anutunoy kanakanaiyanoy kokaey jey kotooro, “Asasaganoy mono pangamanj qero asariwa.” Kaey jeroti, iinoy mono Bunyayaa asasaga ano uunana kuuro asariro. Kraistnoy nanamemenja ama mero Anutuwaawaa asamararananyoy jaasewananoy asariro iigiti, Anutunoy nono iikawaa kania moma kotowombaajoy kaparanj komakeja. Asasagaa kania jey seiwombaajoy ama asasaga ii nonono.

⁷ Asasaganoy uunana kuuro asarinoy momakooto iikawaa sewanja ii milyon kina uuguy uuta koloojato, sele busunana ii koworaney kaanya afaangoy jumakeja. Anutuwaawaa asasaganoy mono sele busu kaanyaa uutanyoy eja. Ejembanoy iikawaa kania iibutiwaajoy Anutunoy arenja ama nonono. Sareqaa iikawaa kania ii kokaey: ku-usuy hononja qaa ama nonomakeji, ii nonoonogaa eenj koloonkejiwaa so qaagoto, Anutunoy mono iikawaa Toya kolooya.

⁸ Eu emu lee lee iikanonja lombo kania kania qanananoy uma qololombinj nononji konajilinj momakejojy. Ii momakejonto, kiley iikanoy mende qezejaan nononji kamaankejojy. Kamban tosaananyoy junj kaanya wanjonanyoy osinj kana mende mokoloonkejonto, kiley titiboronana tegoro doomorana mende momakejojy.

⁹ Ejembanoy sisiwerowero ama nonomakejuto, Anutunoy gema mende nununkeja. Ejembanoy menj kamaanj ama riinj nonomakejuto, kiley mende tiwilaankejojy. ¹⁰ Jiisas qegi komuroti, iikawaa so nono kaanyadeen bunyaya jey seinkejonjiwaajoy ama nunugi komuwombotiwaawaa moma kema kanj laligojojy. Jiisaswo kotijinj laligoninj inaanj nonomakeji, ejembanoy iikawaa kania moma kotowutiwaajoy ama kaey laligowombaajoy uumotoon anyoy.

¹¹ Balonoy jaawo laligonj Jiisaswaa gawonja menkejonjiwaajoy ama kamban so komuwombaa so koloojoy. Sele busunananyoy komuwaatiwaa so

* 4:6; Jen 1.3

kolojato, Jiisasnoŋ uunananoŋ kotiin laligoŋ sele busunana meŋ gbilinjeji, ejembanonŋ iikawaa honŋa iima asariwutiwaajonŋ ama nanjonŋ. ¹² Nononoŋ kamarŋ so siimbobolo moma komuwombaa so koloonjejonto, niinonŋ onŋo batugianonŋ gawonŋ meŋ laligoweti, onŋononŋ iikawaaajonŋ ama gbilinŋ laaligo kotiganonŋ keuma laligoŋ ubuya.

¹³ *Ondino (Buk Song) moŋnoŋ qaa kokaenŋ oogita eja, “Anutu moma laarinŋ koomunonŋa metogonŋ nombaatiwaaŋ qama koolinŋ laligowe.” Nonononŋ qaa iikawaa so koomunonŋa metogonŋ nonombaatiwaaajonŋ moma laarijonŋ. Momalaariwaa Unŋa Toroya iikayadeenŋ bunŋa qeŋ aojonŋiwaajonŋ nonononŋ mono kaanŋagadeenŋ qaanana jeŋ qama koolinŋkejonŋ. ¹⁴ Anutunonŋ Ponŋ Jiisas meŋ gbiliro koomunonŋa waaroti, iinonŋ mono nono kaanŋagadeenŋ meŋ gbilinŋ nonono waama Jiisaswo uninŋ jaasewanŋanonŋ ama nonono onŋowo motoonŋ laligoŋ ubonŋa. Ii mojonŋiwaajonŋ ama qaanana jeŋ qama koolinŋkejonŋ.

¹⁵ Qaanana jeŋ qama koolininŋ Anutuwaŋa kalenŋmorianŋanonŋ toroqenŋ ejemba seiseiya sokoma onŋombaa. Kaenŋ kolooro yonŋononŋ afaanŋonŋ Anutu kelemalelenŋ mepeseegi qaŋqabunŋayanonŋ seiŋ enŋ ubaa. Onŋononŋ kaanŋagadeenŋ Anutu mepeseenŋ seiwutiwaajonŋ mojenŋ. Kawaajonŋ lombo kania kania bosima aonŋ oronŋ laligojonŋ.

Momalaarinonŋ laaligowaaŋ tania ii kokaenŋ:

¹⁶ Anana meŋ gbilinŋ nonombaatiwaaajonŋ moma mono bonŋ qeŋ naninŋ uunananoŋ mende kamaawa. Onŋanonŋ selenanaaagenŋ waziinŋ soolinŋkejonto, ii kilenŋ uunanaagenŋ kamarŋ so kolonŋaninŋkejonŋ. ¹⁷ Ii kokaembaajonŋ: Namononŋ kakasililinŋ kamarŋ torodaamonŋ moma laligowonŋato, iikawaa gematanonŋ asamararanŋ hononŋa qaa mokoloonŋ tetegoya qaa oyanŋboyanŋ laligowonŋa. Asamararanŋ ano kakasililinŋ woi ii gosinŋ oroninŋ asamararanŋ iikanonŋ mono uuta kolooro namowaa kakasililinŋ kania kania ii moninŋ afaanŋ ano kamaanŋqeqeta kolojato.

¹⁸ Ejemba ano ilawoila jaanonŋ ii-iita ii kambanŋia tegoro aliwuto, Siwe gomambaa ilawoila kamarŋ kokaamba mende iimakejonŋ, iyonŋononŋ mono kamarŋ tetegoya qaa enŋ ubu. Kawaajonŋ nonononŋ jaanananoŋ ii-iita ii qaagoto, mende ii-iita mono iikaanŋ baagenŋ uunŋ injiimakejonŋ. Kiarŋ.

5

Poolnonŋ Siwewaa oyanŋboyanŋ kuunonŋ kemambaajonŋ moro.

¹ Nonononŋ qaa koi mojonŋ: Namu sele busuwaa opo sel kuunŋanonŋ laliginŋ koomunonŋ ii kondeeno kamaawaati, Anutunonŋ kamarŋ iikanonŋ sele busuwaa miri donŋgoga anŋo mero Siwenonŋ ewaati, ii bunŋa qeŋ nonono iikanonŋ laligowonŋa. Sele busuwaa miri qaita moŋnŋ ii tetegoya qaa kotakota enŋ ubaa.

² Qaa ii moma kamarŋ biiwianonŋ kokanonŋ letombombaa ainŋa moma osonŋonŋ nunuro Siwe laaligo gomanananonŋ ubombaajonŋ awelegonŋkejonŋ. ³ Siwenonŋ uninŋ sele busu qaita moŋnŋ mouma nonono rabonŋati, kamarŋ iikanonŋ moŋnoŋ bombolanŋ mende mokoloonŋ nonombaa.

⁴ Namu sele busu koi qetegowutiwaajonŋ mende mojonŋto, Siwe laaligo gomanananonŋ uma sele busunana donŋgoga mewombaaajonŋ awelegonŋkejonŋ. Sele busu koi komuwaati, ii laaligo kotiganonŋ gogoro qaono Anutunonŋ kitia oyanŋboyanŋ sele busuga nonombaatiwaaajonŋ mojonŋ. Kawaajonŋ kamarŋ kokaamba sel kuunŋ kokawaa uutanonŋ laligoŋ uulombonana bosima

* 4:13: Ond 116.10

letombombaa ainja moma osongonj nununkeja. ⁵ Anutu anjo Siwe sele busu mewombaaonj moma mokoloonj nonoma Unja Toroya uunananonj ano oyanboyonj koloowombaa danggunuya kolooja.

⁶ Kawaajonj nono mono kambanj so qaqabunabunanawo satiinj laligonj kokaenj momakejonj. Sele busunanaa laaligo kuunjananonj koi laligowonjati, kambanj iikawaa so eu Siwe laaligo gomanananonj Ponj Jiisaswo mende laligowonja. ⁷ Kambanj kokaamba Siwe gomambaa ilawoilaya mende uunj injimakejonto, kilenj ii moma laarinj iikawaa so ama menj laligoninj nemunj koma nonomakeju. ⁸ Kawaajonj qaqabunabunanawo kotiin sele busunanaa laaligo kuunja koi mesaowombaaonj kaparanj koma gomanana honjanonj eu uma Pombo laligowombaaonj mojonj.

⁹ Kawaajonj gomanananonj koi me eu laligowonjati, nonononj mono uunana Ponj Jiisas keraqeeango ama mubombaaonj somonjonj iikawaajonj kotiin kaparanj komakejonj. ¹⁰ *Iikawaa kania ii kokaenj: Kuuya anana mono Kraistwaa qaa jakeyanonj asugiwonja. Namonon sele busuwo laligonj Pombaa uusiinja soyanonj tenj koninji me qetemetetanj aninji me eenj lanj laligoninji, anjo mono qaanana ii gosinj iikawaa so tawanana anja anja nonono bunja qenj aowonja. Kianj.

Ejemba Anutuwo uumotoonj ambutiwaa gawonja menkejonj.

¹¹ Kraistwaa qaa jakeyanonj nambonjati, nonononj ii moma Pombaa momoya uuguwombotiwaajonj keenana momakejonj. Ii mojonjiwaajonj ejemba kanianana soraaya mobutiwaajonj kaparanj koma uu kuunj onjomakejonj. Kanianana ii Anutuwaa jaanonj asuganonj eja. Niinonj tiliqili ejaga qaago, onjononj kaanagadeenj ii uugianonj moma yagowutiwaajonj moma jejero-nomromonj amakejenj.

¹² Kaenj menj ananaa jenqeeango qaanana mobutiwaajonj mombo mende kaparanj komakejonto, kanianana iikayadeenj menj asarinj onjomambaaonj mojenj. Onjo ii moma saanonj nonoo selenana ii boi takapolakaya yonjoo jaagianonj mepeseegi sokombaa. Yonjononj iwoi onjoo uugianonj eji, iikawaajonj qaagoto, selegiaa iwoiyya jaanonj iibombaa so kolooji, mono iikawaajonj awelegonj onjonganjaa selegiaa selegiaa menj uma qaa lanj jenkeju. Kawaajonj qaana koi menj. Onjononj yonjoo qaagia auta (gorosonja) mojutiiwaajonj mono nonoo kanianana menj asarinj tororo meleema onjombu.

¹³ Onjononj noojonj “Uusoo tani kaanja kolooja,” jegiti eenj, niinonj mono Anutuwaa gawombaaonj ama uugere moma laligowe. Tosianonj noojonj kokaenj jeju, “Uugereyya qaagoto, qaaya bonjonja-gadeenj jenkeja.” Kaenj jejuti eenj, ii mono onjo ilaan onjombombaaonj ama ambe. Mono ii duduwubo.

¹⁴ Kawaa kania ii kokaenj: Kraistnonj jopagonj nonomakeji, iikanonj mono kondoonj kuunj nonono gawonja menkejonj. Eja motoongononj kuuya ananaa kitinanaga dunjana menj komuro. Kawaajonj singgisonjonanaa ironja mende meleema nononoto, kuuya ananaa singgisonjonanaa mesaoro toroqenj koomuya mende koloojonj. Qaa ii moma asarinj moma yagojonj, Kraistwaa uujopayanonj mono kuuya anana jolonjonj gawonja mewombaaonj kuunj nonomakeja.

¹⁵ Iinonj mono kokaembaajonj kuuya ananaa dunjana menj komuro: Namononj jaawo laligojonj, anana mono laaligonana toroqenj ananaajonjadeenj laligowombo. Kaenj qaagoto, monj ananaajonj ama komunj waaroti, laaligonana mono iwaajonj togonj munj laligowombaaonj komuro.

* 5:10: Room 14.10

¹⁶ Kawaajon uunana meleeninj, kamban iikanonjadeen kanain ejemba selese mende gosin ononjon. Ejemba monj namononj siliaa so mende moma koton mujon. Wala Kraist gosin moninj balon eja toon kolooroto, kamban kokaamba moma koton muninj Siwewaa Hamoqege Tonanaga koloaja. ¹⁷ Kawaajon mononj Kraistwo qokotaaji een, iinonj mono kolokoloo dologa koloonj donja donjoga koloaja. Laaligo walaganonj aliro laaligo gbilianonj mono dunjon koloonj asuginj muja.

¹⁸ Kaanja laligojato, iwoi kuuya iikawaa kondomondoo Toya ii Anutu. Iinonj Kraist wasiro tawanana menj analin nonoma Anutu iyanjowo uumotoonggo ambonjwaa kania mesasariro. Kana kaenj asugiro Anutunonj gawonj nonono ejemba Anutuwaa alauruta koloowutiwaajonj jolongonj kuunj onjmakejonj.

¹⁹ Anutuwo uumotoonggo ambonjwaa kania ii kokaenj: Kraistnonj kamaanj gomanja gomanja ananaa tawanana mero sokono Anutunonj analin nonono alauruta kolooninj. Kana uugunj laligonj kouninj, singisongo iikawaa qaagia mende weengonj romongonj ironja mende meleema nonono. Anutuwaa alauruta kolooninj moma laarinj nonoma Kraistwaa tawawaajonj ama Anutuwo uumotoonggo ambombaa Buja qaaya ii boronananonj ano.

²⁰ Ii ano Kraistwaa jotamemeuruta koloojonj. Anutunonj qaa saje ama nonono iikawaa so jemba uugia kuunj onjmakejonj. Kraistwaa jeta menj kaparanj koma kokaenj qisin onjmakejonj: Mono Kraistwaa tawaya buja qenj aonj Anutuwaa alauruta koloowu. ²¹ Anutunonj kuuya ananaa singisongonanaa qaaya jenj tegonj ironja meleema Kraist singisongonj menj mende anotiwaa qaganonj ano uro dunjana menj siimbobolo moro. Kraistwaa siimboboloyaaonj ama iwaanonj qokotaaninj Anutunonj saanonj qaanana jenj tegoro solanjanjwonja. Kianj.

6

¹ Nono Anutu iyanjaa gawonj meme alauruta koloojonjwaajonj ama uugia kokaenj kuujonj: Anutuwaa kalenmorianjanonj omaya koloowabotiwaajonj ii mono buja qenj aowu. ² *Anutunonj qaa monj kokaenj jerota Buja Terenonj eja,

“Giima koboomambaa kambananonj mono kanj kuuro niinonj qamakooliga mobe.

Hamoqege kambananonj kanj kuuro iikanonj ilaanj gombe.”

Qaa kaenj eji, ii mobu! Kambanj keteda koi kanonj mono Anutuwaa hamoqege kambanja koloaja. Anutunonj injiima koboomambaaonj moro kambananonj kanj kuuro kianjomuya ii mono keteda koi buja qenj aowu. Kianj.

Poolnonj kakasililinj kania kania mokolooro.

³ Monj nonoojonj ama uuta boliro kamaawabotiwaajonj galenana menj aonj laligonjkejonj. Jenj nononjgi gawonananonj qaayawo koloonj kamaawabotiwaajonj kaenj amakejonj. ⁴ Anutuwaa gawonj meme ejemba awaa soro koloojonji, ii nanamemenana kuuyanonj qendeemakeja. Kakasililinj ama jaabamagege kania kania ama nononjgi konjajilinj utanonj laligojonto, iikanonj mono mokosinjonj kaparanj koma kotiinj namakejonj.

⁵ *Ooli waayawononj nunuj kapuare miria miria kanonj nononjgi laligoninj. Karenya karenya asugigi kawaa utanonj komuwombotiwaajonj doomoronana keno keenana moma laligoninj. Gaonj gbili rama nenewaajonj wosonana niniro laligoninto, kilenj selenana qenj gawonj menj laligoninj.

⁶ Nanamemej soraaya otaan Anutuwaa uusiinɗa moma asarij lombo anɗonj mokosinɗonj ejemba ala meɗ onomakejonj. Unɗa Toroyanonj uunana saa qero batugianonj gbingbaonɗa qaa jopagonj onoma laligojonj.

⁷ Qaa honɗagadeenjenij Anutuwaa ku-usunɗanonj nemuɗ koma nonono nanamemej solanɗa tiwo sumanɗa meniɗ boro dindinananonj ano qaninananonj meɗ nanjonj. Kaenɗ nama leegen Bunɗa qaa jen seinij, leegen qaa qolonɗolonɗogoya selenananonj anɗi iikawaa kitia jen mindinɗonj laligonij.

⁸ Qabuɗa nononɗi selenana mende mepeseenkejonj. Yon jen gamu qer nononɗi uunananonj mende kamaankeja. Nonoojonj sundu awaa ano bologa ii lan jenkeju. Ejemba qaa qolonɗolonɗogoya jenkejuti, iikaanɗa ama nonomakejuto, kilen qaa honɗagadeen kuuya jenkejonj.

⁹ Ejembanonj kanianana saanonj moma kotonkejuto, kilenj tosianonj lolomonij telambelan ama nonomakeju. Kamban tosaanonj komuwombaajonj ama laligoninto, kilenj toroqer jaawo laligojonj. Kikekakasililij eja kaanɗa nunuɗ laligogito, kilenj mende komunij. ¹⁰ Wosobirinonj nunuro kilen kamban so aisoon laligojonj. Wanaya laligon kilen ejemba mamaga ilaan ononij uugianonj qaɗabuɗagiawo koloonkeju. Namowaa esuhinanana qaagoto, kilen oyanboyan kuuya buɗa qer aonj simbawonawo laligojonj.

¹¹ Oo Korint ejemba, nonononj uunanaa naguya onoojonj horonj qaa mon mende konij kemero kanianana asuganondeen injjowe moju. ¹² Onononj nonoo uumomonana mobubotiwaajonj ii mende anɗonj komakejonto, nonononj onoo uugia mobombotiwaajonj mono onoanɗiodeen anɗonj koma aonkeju.

¹³ Niinonj uumomona onombe onononj mono iikawaa kitia kaanɗagadeen tororo nombu. Niinonj meraborauruna kaanɗa tani qaa kokaen injijonj oojen: Ono kaanɗagadeen mono onoanɗiiaa uugiaa naguya horonj uujopagia ii mombomomboga qendeema nonombu. Kian.

Momalaarigia qaa yonowo mende qokotaawu.

¹⁴ Ejemba uugia mende meleengiti, iyonowo mono uugia mende somonɗonj* ororonj mende laligowu. Laaligo solanɗa ano laaligo doogoya ii anɗa anɗa koloojao. Ii mindirij orombombaaajonj amamaawonɗa. Pangamanj ano asasaga ii motoonj mende koloojao. Qaago! ¹⁵ Kraist ano limolan (Satan) yorononj uumotoonj ama motoonj laligowowaajonj amamaawaota. Kawaajonj uumeleenj ejemba mononj nanamemeɗa uumeleembaa gadokopa ejemba monj iwo motoonj mindirij ambowaajonj amamaankebaota. ¹⁶* Anutu anɗo qaaya monj kokaen jerota eja,

“Niinonj kanagesouruna yonoo uugianonj laligon batugianonj kema kan Ponɗia kolooowe yonononj nii welen qer mepeseen noma laligowuya.” Qaa iikawaa so Anutuwaawo Unɗayanonj uugianonj laligoro sele busunananonj Anutu laaligo kombombanɗa Toyaa jigo kolooja. Anutunonj iyanɗa jiwowonj jigoyanonj tando lopionj mepeseewombaa sonɗo ano erota amamaankejonj. Anutuwaanonj jigo ano asa jigo ii anɗa anɗa. Iikawaa so nonononj uumeleembaa gadokopa ejemba yonowo qokotaawombaa sonɗo ano erota amamaankejonj.

¹⁷* Kawaajonj onɗo mono Ponɗonj qaa kokaen jerotiwaa so otaan ambu,

* **6:14:** Qaqan (yoke) ii hoos me bulmakao woi yoroo arogaranonj anɗi kemero kare me kinon iwoi horonkejao. Kaen oroanɗaraa aingara ambotiwaajonj amamaankejao. Kaen jinjaun kembabo.

* **6:16:** Lew 26.12; Eze 37.27; 1 Kor 3.16; 6.19 * **6:17:** Ais 52.11

“Ti mono onjomesaon seleenjen kan tuun iyanja mon laligowu.

Anjonjoragiawo koloonkejuti, ii mono mende onjoo sirigi niinonj moma anjonj koma kalanj koma onjoma laligomanja.

18 *Niinonj Manjia kolowe onjoo noo meraborauruna koloonj laligowuya. Ponj ku-usunj kuuyaa Toyanonj kaen jejaja.” Kianj.

7

1 Oo wombo alauruna, Anutunonj kalanj koma nonomambaa qaaya kaen somonjonj nonono eja. Kawaajonj iwoi sele unanana menj tilooji, anana mono ii kuuya qetegowombaaonj Kraist qama koolininj hamo qen nonombaa. Anutuwaawo jeta uuguwombotiwaajonj mono keenana moma kaparanj koninj menj solanjaninj nonono soraaya koloodaborowonja. Kianj.

Uugia meleenjitiwaajonj Poolnonj keraqeeanggo moro.

2 Nonononj monj mende jenj kondemondeen ama muninj tiwilaaro. Mombaanonj iwoi mende qenjamenjanjoninj. Monj mende tiligonj jaameesan ama muninj. Kawaajonj onjononj mono uugiaa naguya horonj nono uugianonj somonjonj nonoma laligowu. 3 Tosianonj batugianonj gawonj menj selenonj kuukuu qaa kaen jenj jenj nononjgito, niinonj qaa koi onjoo qaagia jenj tegonj ironja meleema onjomambaaonj ama mende jejenj. Niinonj qaa kokaen jewe modaborogi: Nonononj uunananaa naguya horonj onjoo uunananonj somonjonj onjomakejonj. Kaen ama saanonj onjowo ororonj somonjonj komuwonja ano ororonj kotiinj laligowonja.

4 Uuwoiyya qaa momalaarina somata onjooonj ama laligojenj. Onjoo selegia mamaga mepeseenjejenj. Onjooonj ama ulunjkolena somata mokoloojenjwaajonj kakasililinj kania kania moma iikanonj kilej hononja qaa aisoojenj.

Masedonia prowinsnonj kema Taituswo aitongori.

5 *Taitus monjgama laligowetiwaajonj* jeweti, qaa ii toroqen jemanja. Masedonia prowinsnonj kouma kanonj kaanagadeen uuluwe mokoloomambaaonj amamaawe. Daen daen kembeti, iikanonj konjilinj kania kania mokolowe. Anutuwaawo manja qenj tosaanja yonjowo angowowo ama onjooonj majakaka moma laligowe. 6 Kaen laligoweto, Anutunonj uukamakamaa ejemba nanjonj nonomakeji, iinonj Taitus karoti, iikanonj ulunjkolej ama nono.

7 Taitusnonj karoti, iikanondeen qaagoto, Korint onjononj ulunjkolej ama mugi iinonj nijoro Anutunonj iikanonj kaanagadeen ulunjkolej ama nono. Onjoo sundugia kokaen nijoro, “Onjononj nii niibombaaonj koposonjonj laligoju. Wosogia onjanonj moma noma lombo nonjgitiwaa qaaya jenj noo kitina nanjonj jewombaaonj jororinjkeju.” Sundu ii nijoro moma uuukoisoro somata qatawo mobe.

8 Niinonj uugia Bunja qaanonj kuunj tere ii oowe weenjonj onjooanjia moma bolinj aogiti, iikawaajonj mende moma bolinj aojenj. Wala moma bolinj aoweti, ii kilej kambanj kokaamba kokaembaajonj mombo aisoojenj: Tere qaananonj uugia menj boliro wosobiri angito, wosobiri iikanonj mono meleema kambanj torodaamonda enj tegoro. Kaniagia kaen iibe.

9 Kambanj kokaamba onjoo moma bolinj aogitiwaajonj ama mende aisoojento, kokaembaajonj aisoojenj: Onjoo nanamemenggiaajonj ama moma bolinj aogi gamu wosobirigianonj ilaanj onjono uugia mombo meleema dinjogi. Ii

* 6:18: 2 Sml 7.14; 1 Hist 17.13; Ais 43.6; Jer 31.9 * 7:5: 2 Kor 2.13 * 7:5: 2 Kor 2.13 kanonj Taituswaajonj jero.

Anutuwaa jetaa so kolooro uugianonj mono nonoojonj ama mende boliroto, onjanonj ilaaj onjombe.

¹⁰ Singisonjonanaajonj ama moma bolinj aojonj eenj, gamu woso-biri iikanonj mono ilaaj nonono uunana mombo meleema dingowonja. Dingowonjati, Anutunonj mono nunuano Siwenonj ubonja. Monjonj uuta meleema iikawaajonj mende moma bolinj aowaa. Balonj ejemba tosonianj singisonjogogiaa wosobiri momakejuto, Anutunonj ii mesaowaatiwaaajonj mende qisiwuti eenj, iinonj mono ironja meleema onono koomu kotiga kumuwuya.

¹¹ Onjononj Anutuwaa uusiinjaa so wosobiri mokoloogi gamu iikawaa honja ii uugianonj kolooro letongiti, ii gosinj iima walingonj kokaenj jegi, “Anana gonj-aangolenana mesaonj uunana menj kululuunj uugere qaganonj waama kanianana soosooya gosinj mindinjoninj. Ejemba singisonjo angiti, iyonoojonj uunana waaro sisigia menj menj ononinj. Anutuwaa jeta uguwombotiwaajonj aarunj lalanjaninj keenana moninj. Poolnonj kanj uunana meleeninjwaa honja iibaatiwaaajonj koposongonj laligojonj. Uunana nanamemenj dindinja ambombaaajonj aninj ano monjonj kana qiwitigoroti, ii mindinjonj mubombaaajonj jojorinj laligoninj.” Kaenj jegi sokombaa. Kambanj kokaamba kana dindinja otaajuti, ii qendeema nonji iijenj.

¹² Kawaajonj monjonj batugianonj boliroti, iigadeenj mindinjonj mubuti-waaajonj ama terena mende oowe me monj ii menj bolinj muroti, iigadeenj ilaaj onjombutiwaajonj tere ii mende oonj ambe. Ii kokaembaajonj oowe: Onjo Anutuwaa jaasewanjonj niwo uumotoonj ambombaaajonj kaparanj komakejuti, sili iikanonj asuganonj asugiwaatiwaaajonj tere ii oowe.

¹³ Neenaa ulunkolena iikayadeenj mende mojento, Taituswaa uuta batugianonj qeangoro iininj iikanonj kaanagadeenj uuna nanjoro hononja qaa aisoonjkejen. Onjononj korebore Taitus keraqeeango qenj mugitiwaaajonj aisoonjkeji, korisoro iikanonj kaanagadeenj nanjonj nono iikawaajonj hononja qaa aisoojen. ¹⁴ Niinonj onjoo siligiaajonj ama selegia Taituswaa jaanonj mepeseenj laligoweti, onjononj iikawaa so anji niinonj gamu mende mewe. Niinonj onjoo batugianonj laligonj qaa kuuya injjoweti, ii honjagadeenj. Kawaa so onjoo qaagia Taituswaa jaanonj menj mepeseenj laligoweti, qaa iikanonj mono kaanjiadeenj kaniagia mindinjgogi honja kolooro.

¹⁵ Onjo korebore noo qaana tenj koma Taitusnonj karo sombugiawo moma jenenjia ororo koma horonj mugi. Taitusnonj siligia ii romonjonj qaa nijoro uuqeeangoyanonj onjoojonj ama somariiro kotiinj mepeseenj onjomakeja. ¹⁶ Niinonj nanamemenjia kuuya romonjonj iikanonj saanonj onjoojonj ama qaqabuqabuqanawo kaenj moma kotiinj satiinj laligomanja. Kawaajonj aisoonjkejen. Kianj.

8

Uumeleenj alaurunana nanjonj onjombombaa qaaya

¹ *Oo uumeleenj alauruna, Anutunonj kalenmorianja uumeleenj kanagesoya kanagesoya kanonj nonono honja mono Masedonia prowins uutanonj awaagadeenj kolooro. Niinonj onjo kawaajonj poumapou laligowubotiwaajonj moma sundugia kokaenj jemanja: ² Yonjononj kakasililinj kania kania mokoloogi angotete lombotawononj qagianonj uro wanaya totoonj laligojuto, ii kilenj hononja qaa aisoogitiwaaajonj ama uumeleenj alaurunana nanjonj onjombombaaajonj monenj nanduj somata qatawo anji.

* 8:1: Room 15.26

³ Yonoo kaniagia kokaen nanjon jemaña: Moñonj mende kuuj onono iyangiaa siingiaajon kilen afaanjon esungiaa so nandungia anji ano ii kaanjadeen uugun ononji. ⁴ Yononon kaparanj koma mamaga kuuj nonoma kokaen welema ninijogi, “Nono kaanjadeen Judia prowinswaa ejema soraaya ilaan onjombombaaajon mojonj. Kawaajon Pool, gii saanon ‘Oonj!’ jena mono simbawonjowo moma gawonj iikawaa bakaya afaanjon mewonja.”

⁵ Kaen jegi jewe nandun ambutiwaaajon mambombeti, iikawaa so iikayadeen qaagoto, ii uugun kokaen anji: Yonononj wala nanjonanjo Pombaa jaanonj sokonji, ii ambombaaajon uugia somongogi ano iikawaa gematanon Anutuwaa jeta terj kombombaaajonj moma iyangiaa laaligogia ii kaanagadeen nonoo boronananon anji. ⁶ Kawaajonj Taitus kokaen terj kotonj mube, “Gii nanjonanjo gawonj ii kanain menati, iikawaaajonj ii mono toroqen Korint kanageso ilaan onjona uukalengia qendeema monen nandun somata ii mombo toroqen anji batugianonj tegowaa.”

⁷ Uuwaa iwoi kania kania ii kelemalelen bunja qerj aonj kokaen ama laligoju: Awaagadeen Kraist moma laarinj Bunja qaa honja terj sororogon Anutuwaa uusiinja moma kotonj tosaanja nanjonj onjombombaaajon pondan koposongonkeju. Onononj tosaanja unuugunj awaagadeen jopagonj nonoma awaa soro kolooju. Kawaa so nanjonanjo gawonj koi kaanagadeenj mono saanonj menj sororogonj tosaanja unuugugi awaa soro koloojaa.

⁸ Kaen terj monen ambutiwaaajonj mende terj kotonj onjonjen. Ii qaagoto, uukalengia gbingbaonjowo kolooja me qaagoti, mono ii angotetenonj ama kaniagia momambaaajonj mojenj. Kanageso tosonianonj gonjaangole mesaon nanjonanjo gawongia honja toonja menj zenj nanjuti, qaa ii terj iikanonj onj anjotete ama onjonjen.

⁹ Nandun dawi ambutiwaaajonj gosiwuti, iikanonj mono Ponjana Jiisas Kraistwaa kaniaa tania romongowu. Onj iwaa kalenmorianja somata ii kokaen moju: Iinonj Siwewaa ilawoila kuuyaa Toya uuta kolooroto, kilen onj oyanjboyambaa qaqabunagiawo kolooiwutiwaaajonj ama namononj kamaanj kamaanj qeqeta koloonj laaligoya togonj qeleeno.

¹⁰ Monen ambutiwaaajonj mende terj kotonj onjonjento, Jiisasnonj sare anoti, iikawaa so qambanjmambana iikayadeen onjonjen. Onononj gbani emugenjanonj mutuya koloonj nanjonanjo gawonj kaparanj koma megii ano ii toroqen mewombaa siinj kotiga mogi. ¹¹ Kambanj kokaamba gawongia ii mono medaborowu. Wala nanjonanjo gawonj mewombaaajonj kaparanj koma awelegogiti, iikawaa so ii mono toroqen medaborowu. Iwoi enj onjonjiwaa so mono nandungia mamaga ambu. ¹² Kawaa kania ii kokaen: Nandun ambombaa siingianonj koloonj eji eenj, mono iwoi enj onjonjiwaa so anji Anutunonj moma anjonj kono sokombaa. Iwoi mende enj onjonjiwaa so mono mende gosinj terj onjomakeja.

¹³ Nandun somata anji alaurunana yonoo laaligogianonj afaangoro onjonganja qagianonj lombo ubaatiwaaajonj mende mojonjo, alaurunana amamaanj memegemeanj mejuti, iyonjowo mendeema ororonj laligowonatiwaaajonj mojonj.

¹⁴ Kawaajonj kambanj kokaamba iwoi kelemalelen enj onjono tosonianonj laaligogiaa iwoiwaajonj amamaajuti, onj mono ii ilaan onjonji soyanonj koloojaa. Kaen ama onjonganja kanagenj iwoiwaajonj amamaagi yonoo ilawoilagianonj kelemalelenj ewaati, kambanj iikanonj mono iidamonj ilaan onjombuya. Kaen ama aogi ala ilailaa siligianonj ororonj koloojaa. ¹⁵ *Ii

* 8:15: Eks 16.18

Bunja qaa koi oogita ejiwaa so koloowaa, “Mamaga mej kululuun laligoroti, iinon anaa so nero qaa suruya mende raro ano borombooron mej kululuun laligoroti, iinon nene iwaiwaaajon mende amamaaro.” Kian.

Nejauruna karoon wasij ononij kan ilaaj onjombu.

¹⁶ Anutunon Taituswaa uuta sololoo ro onjojon nii kaanja majakaka moma ilaaj onjomambaajon kaparanj koma laligoja. Kawaajon “Anutu dangisen!” jejen. ¹⁷ Niinon Taitus onjoonon kawaatiwaaajon qisin uuta kuuwe wana meleeno. Iikayadeen qaagoto, anjo onjo ilaaj onjomambaajon moma koposonjon iyanaa siinja otaan nonomesaon Korint onjoonon kamambaajon jero. ¹⁸ Nononon uumeleen alanana monj wasinin iwo kawaota. Kokanon Oligaa Bunja jen seinkejiwaaajon ii uumeleen kanageso so mepeseen munkeju.

¹⁹ Iwaa qaa toroqen kokaen jemaaja: Masedonia uumeleen kanageso yononon ii meweengogi nanjonango nanduna ii menj nonowo motoon kana kembonja. Nononon Poin iyanaa qabunyanon seiwaatiwaaajon moma nandun somata ii saanon galen koma Judia prowinsnon kema onjombonja. Ala ilailaa onjombombaa ukalenenana kaen asuganon qendeema onjombonja.

²⁰ Kaen ama nanjonango nandun somata ii tiliqili angi soowabotiwaajon saanon galen koma sororogowonja. Monjon silinana iikawaajon jen nonombabotiwaajon moma kaparanj koma nanjon. ²¹ *Qaa kawaa kania ii kokaen: Nononon sili Pombaa jaanon dindina kolooji, ii qetangowombotiwaajon galen menj aonkejon. Iikayadeen qaagoto, sili ejemba jaagianon sokonji, ii kaanagadeen ambombaajon moma kaparanj komakejon.

²² Yorowo uumeleen alanana monj ii kaanagadeen wasinin kawaa. Ii kamban mamaga angotete menj muj tania kokaen iinin: Iinon kambanja kambanja Pombaa gawon memambaajon geregere amakeja. Kamban kokaamba onjo tosaanja ala ilailaa onjombombaaajon mojutu, iikaen moma laarin onjonjiwaaajon mono onjoonon kan ilaaj onjomambaajon moma uuwaawaa somata momakeja.

²³ Niinon Taitus kokaembaajon meweengowe: Iinon noo ala ilailaana ano gawon meme nejana kolooja. Uumeleen kanagesoya kanagesoya yononon alawoinana woi ii meweengon orongi jotamemegia koloojao. Kraistwaa qabunyanon mono yorojon ama somariinkeja. ²⁴ Kawaajon eja karoon kawuti, ii mono uugianon jopagon onjoma kaniagia kaen ii qendeengi iibuya. Kaen ambuti een, nononon siligiaajon selegia mepeseeninj, qaa iikawaa honanon mono asuganon kolooro iigi uumeleen kanageso mamaganon mobuya. Kian.

9

Mono uumeleen alaurugia ilaaj onjombu.

¹ Anutuwaa ejemba soraaya ala ilailaa monen onjombutiwaaajon oomambaajon mojentu, onjo qaa ii modaborojutiwaaajon qaa mombo jemambaajon mende amamaajen. ² Onjo ala ilailaa ambombaa usiingia eja. Niinon ii moma iikawaajon onjo selegia menj uma Masedonia uumeleen kanageso yonoo jaanon mepeseen onjoma kokaen jewe, “Korint ano Akaija uumeleen alaurunana tosianon mono gbani emugendeen kanain Judia ala ilailaa ama onjombombaaajon jojorin laligoju.” Kaen jewe onjo uugeregiaajon mogi qaa

* 8:21: Gba 3.4

iikanonj mono uugia kuuro. Kawaajonj kanageso honja yonjoo uugia waaro ala ilailaa ambombaajonj afaangogi.

³ Onjoangiaa siinj koloonj onono mojuto, kilenj nenjauruna karoonj koi wasinj onjonj. “Korint yonjononj monenj menj kululuuwombaajonj jojorinj laligoju,” kaenj jej qaa iikawaajonj onjoo selegia mepeseewe. Qaa iikanonj omaya kolooro mamaganonj mobuboto, qaagia otaanj monenj onjanonj anji ozonj esunonj raro kuuyanonj kaanj injibutiwaajonj mojenj.

⁴ Qaa iikanonj omaya kolooro monengianonj mawosusunonj mende raro eenj laligogi Masedonia nenjauruna tosianonj niwo kanj kaanj mokoloonj onjombuyagati eenj, niinonj mono onjoonj ama gamu mokoloomambo. Tenj kombutiwaajonj moma laarinj onjoma laligowe honja mende koloonagati eenj, onj mono kaanjadeen qaagia omayaajonj ama gamu mokoloowubo.

⁵ Kawaajonj uumeleenj alaurunana karoonj ii uu kuunj onjomambaajonj mobe sokono kokaenj injjowe, “Onj mono waladeen Korint yonjoononj kema nanjonanjo nandunj somata ambutiwaa qaa somongogiti, arej ii otaanj andaborowutiwaajonj mono uukuukuu menj onjombu. Kaenj anji ala ilailaa nandungia ii kikuyawo otoko qaganonj qaagoto, mono loloogendeen afaangonj mamaga ambu. Ii mindirigi ziozwaa ozonj esunonj raro kanj saanonj mewonja.” Kaenj jewe.

Kota afaangonj mamaga qosoma kororoowu.

⁶ Qaa koi mono romongonj laligowu: Nene kota afaangadeen qosoma kororooji, iinonj mono honja kaanjagadeen afaangadeen mewaa. Nene kota mamaga qosoma kororooji, iinonj mono honja kaanjagadeen mamaga mewaa. Kawaajonj mamaga anji Anutunonj kitianonj mamaga onjombaa.

⁷ Onj anja anja nandungia mono uugianonj somongogitiwaa so amakebu. Korisorononj afaangonj mojojoojononj ejemba kalenj onjonjuti, Anutunonj ii jopagonj onjmakeja. Kawaajonj nandungia monjonj kuunj onjonjiwaajonj ama uuwoi qaganonj mende ambu. Ii kikuwo mende ambu.

⁸ Uuafaanj qaganonj kotingja anji Anutunonj mono kotiinj kalenjmoriana kuuya menj seinj onjmakebaa. Kaenj onjono laaligo kuuya kanonj iwoiwaajonj amamaawuti, ii kuuya mono kambanj so bunja qenj aogi sokoma onjmakebaa. Kaenj kolooro gawonj awaa kania kania ii afaangonj megii honja kelemalelenj koloojaa. ⁹ *Otokoya qaa nandunj somasomata amakejuti, ii Bunja Tere qaa koi oogita ejiwaa so kolooju,

“Iinonj afaangonj kalenja kalenja mendeema ejemba wanaya onjmakeja. Nanamemenja dindinja kikuya qaa kanonj mono kambanj tetegoya qaa Anutuwaa jaanonj enj ubaa.”

¹⁰ *Anutunonj qosomakororo ejaawaajonj nene kota muro nene kolooro nenjkejoni, iinonj mono nembanewaa mojojoojononj amakebuti, ii kaanjagadeen onjmakebaa. Ii onjono uugianonj lolooro saanonj afaangonj qaa kota qosoma kororoonj seigi nanamemenj solanja honja kolooro Anutunonj ii menj somariiro seinjkebaa. ¹¹ Kaenj anji Anutunonj mono laaligo kuuya kanonj kotuegonj menj seinj onjono qeangonjkebu. Kanonj saanonj afaangonj ejemba kambanj so gbingbaonja qaa kalenj mamaga onjmakebu. Kaenj anji ii menj (Jerusalem kema) onjoninj ejemba mamaganonj kotingiaajonj ama Anutu mepeseegi honja onjoononj koloonjkebaa.

¹² Nanjonanjo gawonj koi menjkebuti, iikanonj mono Anutuwaa ejemba soraaya yonjononj iwoiwaajonj memeqemeanj anji ilaanj onjmakebaa.

* 9:9: Ond 112.9 * 9:10: Ais 55.10

Iikayadeen qaagoto, iikawaaajon “Anutu dangisen!” qaa ii mamaga jewu-tiwaajon ama hona onoonon koloonkebaa.

¹³ Kawaa kania ii kokaen: Nanjonango gawon koi men iikaana kanon momalaarigaa kania qendeengi ejemba mamaganon ii iima Anutu ten kombutiwaajon mepeseen mun kokaen jewuya, “Korint yononon Kraist-waa Oligaa Buna ii qaanondeen mende jokoloojuto, Poolwaanon qaa ii gbngbaon qaa ten koma afaangon loloogendeen nono ano tosaan kuuya nonoojon kalen jaasoonon nomomakeju.”

¹⁴ Kaen jen onoojon qamakooli gawon men iikanon waegia mamaga men onoma kokaen jewuya, “Iiya! Anutunon mono kalenmorian kelemalelen Korint onono uujopagaa hona mamaga nononon.” Kaen jegi Anutuwaaw kalenanon asuganon koloowaa. ¹⁵ Oo anana Anutu kalenaaajon ama mono mepeseenkebona. Iwaa kalena Jiisas Kraistnon mono awaa soro koloaja. Nanjonango ambutiwaa qaaya ii kaen kan tegeja.

10

Poolwaa gawombaajon qaa jegi kita meleeno.

¹ Tosianon onoo batugianon noojon kokaen jenkeju: Jaasewan qen aon geregere mende amakejato, mongen kema kanon mono qaa kotakotagadeen jen nomomakeja. Kaen jenkejuto, Kraistnon kiankomun gumbonjonon nomakeji, niinon mono iikawaa qaganon neeno uugia kokaembaajon kumaana:

² Tosaana yononon nonoojon kokaen romonon jenkeju, “Pool ano iwaa nenauruta yononon balombaa nanamemenaa taniga otaan iyangiaajon romonon amakeju.” Niinon onoonon kan qaa kaen jenkejuti, ii mono temboma onoma awasankaka nama jen onomambaaajon mojento, kilen uugia kotakota totoon kuun jen onomambaaajon togojen. Kawaaajon onoo ejemba noojon qaa kaana jenkejuti, ii mono uulanawo gema unuwu. Qaagia kaana ii mindingogi injibe uunanon mono luae qero batugianon kan bonjon laligomana.

³ Onanon, nanamemena namonon amakejento, ii kilen neenaajon ama balombaa nanamemen bologa mende otaan manja mende qenkejen. Kaen qaagoto, Anutuwaaw kawali galen koloon kereuruta kiropo kuun onoma kanon aren soraaya otaan manja qenkejen. ⁴ Balon ejemba yononon uugia walaga otaan manjawaaw iwoiya kuuya iikawo manja qenkejuto, nononon kaen qaago. Manjaqeqe eja yononon jinakaran jake kiripoya kiripoya simeen aenonon memeta ii idon kondeengi kamaankejuto, Anutunon tiwo suman qaifa mon usunawo ii nonono inaan nonono iikanon mono kere yonoo qaa arengia powowon kotiga ii kuun qewagonin kamaankeju.

⁵ Uumeleembaa gadokopa yononon Anutuwaaw kania moma kotowubotiwaajon ama onoangiaa selegia men uma momogia dindina kojangiro lal-abubu laligojuto, nononon yonoo roromonon arengia doogoya kiripoyawo ii kuuya qewagon kondeenin kamaankeju. Ejembanon qaa momogia bologa ii menagon somongowutiwaajon kana qendeema ononin saanon qaagia kuuya Kraist ten koma munkebonatiwaa so romononkebu.

⁶ Kaen romonon Korint ononon wala Kraistwaa qaa kuuya ten koma aposol gawona nangowutiwaajon mambonjon. Ononon uugia mombo kaen meleengigo nononon mono qaa qootogo ejemba yonoo qaagia kuuya gosin jen tegon irona meleema onombombaajon jojorin laligojon. Kian.

⁷ Oŋo iwoi kuuya mono selewaaŋadeeŋ mende iima gosiwu. Batugianon nanamemen soonkeji, iikawaa kaniaa honja ii mono romonŋowu. Tosianon batugianon nii men kamaan nooma iyanŋio Kraistwaa jotamemuruta koloojutiwaaŋon uuwoi mende ama moma kotijuti een, iyononon mono toroŋen nooŋon kaanŋadeeŋ kokaen romonŋowu: Yoŋonon Kraistwaa bunja koloojuti, niinon mono kaanŋadeeŋ Kraistwaa bunja koloojen.

⁸ Poŋonon kokaembaaŋon ku-usuŋ nono: Oŋo men kamaan onŋoomambaaŋon qaagoto, mono uugia meagowe kotiiwutiwaaŋon ama laligojen. Kawaajon ku-usuŋ iikawaajon awelegon konŋon kaanŋa selena menj uma terereewenagati een, ii kilen mono gamu monj mende mokoloowenaga. ⁹ Tereya tereya onŋ ambe weenŋon ku-usunaajon toogia mobubo. Iikawaa toroko mobutiwaaŋon mende mojen. Kawaajon qaa ii kamban kokaamba mende toroŋen jemaŋa. Kian.

¹⁰ Tosianon qaa kokaen jenkeju: Poolnon tereya kanon qaa lombotawo onŋ uunana onŋonon kuunkejato, batunananon nano iiniŋ eja loota kolooja ano qaaya jero moniŋ piapiaya kolooja. ¹¹ Niinon qaa iikawaa kitia kokaen jemaŋa: Qaagia omaya mono mesaowu. Noo kaniaanaajon mono kokaen romonŋowu: Nii monŋen kema terenon qaana kotiga onkejenj, iikawaa so mono batugianon laligon kaanŋadeeŋ kotakota mindiŋŋon onŋomaŋa.

¹² Umbuqumbuliŋ yoŋonon iyanŋia jen qeaŋŋon aonkejuto, onŋonon nii nuugun aposol qabuŋagiawo kolooowuyagati een, niinon mono gamuna mobenaga. Kaen koloooro neenaa ano yoŋoo nanamemeŋgia leele ama iima gosimambaaŋon qetetanŋon kokodunduŋ ambenagato, yoŋonon mono momogia toroga otaan iyanŋiaa aingiaa so uugia kedaya ama gosinkeju. Nanamemeŋgia kaen lan gosin “Pool uugujon,” jen uuqeaŋgo momakeju. Qaa omaya kaen jen uugia qaa kolooju. Anutuwwa kedanon gosin nonŋi saanon unuugun laligojen.

¹³ Anutunon gawon memewaa jawoya ama nonoti, ii mende uugun selena mamaga mepeseemambaaŋon mende mojen. Anutunon gawon meme arenŋa ama nono menkejenj, iikawaa so mono onŋoo batugianon kaanŋadeeŋ gawon menkejen ano iikawaa honŋaajonadeeŋ selena mepeseenkejen.

¹⁴ Tosianon qaa kokaen jen soonkeju, “Poolnon Korint batugianon gawon merotiwaajon selia mepeseero mende sokonja. Anutunon balon mosoma gawon mewaatiwaa jawo ama muroti, Poolnon ii uugun lansan waleemakeja.” Yoŋonon waladeeŋ gawon onŋoo batugianon mende megito, kilen nii men kamaan nooma iyanŋiaa selegia qaanondeeŋ mepeseenkeju. Niinon Kraistwaa Oligaa Bunja jen seiŋ kema laligon wala Korint onŋonon kanj uuwaa gawon mewe. Wala mende kawenagati een, umbuqumbuliŋ boi yoŋonon noo qaana kaen jegi sokono niinon neenaa kaniaa jemaŋ jen jen soonenaga.

¹⁵ Anutunon balon mosoma gawon memewaa jawo ama onŋonoti, iyononon jawogia ii waleema onŋoo batugianon kanj uuwaa gawon menkeju. Neeno jawona mende waleema tosaana yoŋoo batugianon gawon mewetiwaajon selena mepeseenkejen. Boi tosianon uuwaa gawon men laligogiti, iikawaajon selena mende mepeseenkejen. Onŋoo batugianon wala kanain gawon mewetiwaajon kaen ambe saanon sokonja. Anutuwwa arenŋa otaan batugianon gawon men laligonin momalaarigianon toroŋen sariiro nanŋon nonombutiwaajon mamboma jejeromonromon anjen.

16 Nanjon nononji saanon gomaña gomaña Korint leegenanon Noot waagen ejuti, mono endukanon kaanagadeen kema Oligaa Buña jen asariwonja. Gawonananon kaen somariiro gemaqeqe qaagianon tegowaa. Anutunon tosaaña yonoo gawon meme jawogia ama onono megi honja koloodabororoti, iikawaajon neenaa selena mepeseemambaajon mende mojen.

17 *Kaen qaagoto, Buña qaa koi otaan amambaajon mojen, “Monjon selia mepeseemambaajon moji, iinon mono Pombaa gawombaa honjaajon ama selia mepeseero sokombaa.” 18 Qaa iikawaa kania ii kokaen: Iyanjia jen qeangon aonkejuti, iyononon Anutuwa jaanon mende sokonjuto, Ponjon moroga jen qeangon mubaati, iinon mono angotetenon kotiin nambaa. Kian.

11

Aposol takapolakaya yononon tiligon onjombubo.

1 Niinon uuna qaa tanijaan qaa boronja mon jen selena menj ube iikawaajon mono mende moma bimoowu. Ii kilen nii gema mende nuwuyati, ii mojen. 2 Niinon onjo eja motoonjo Kraist iwaa buña kologi emba sarañ jumunja soraaya kaanja onjoombe iinondeen unuambaatiwaa qaaya jen somongowe. Kawaajon Anutunon onjoon ama uutanon motoqoto moma uugereya waamakeji, niinon mono iikawaa so tosanon qaanon tutugon onoma kele qen horon onjongi boliwubotiwaajon majakaka momakejen.

3 *Kokaembaajon majakaka momakejen: Mokolenon ononkakale ano Iiwnon (Eewanon) boliroti, iikawaa so umbuqumbulin yononon kaen me kaen jen tiligon onjoonji uugianon menjerengoro jinjaun ambubo.

4 Iikawaa kania ii kokaen: Tosianon kan Jiisas jen asarinini, ii qaagoto, Jiisas morota mombaa kania jen sein laligogi ononon yonjoonjen mende mogi bimoonjeja. Unja Toroya buña qen aogiti, ii qaagoto, ome monjon tosaanja onoo uugianon kemero melokanjin laligon iikawaajon kilen konjilin mende moju. Oligaa Buña moma anjon konjiti, ii qaagoto, qaa tania anja so mon qatagadeen Oligaa Buña qama lan jegi tosanon ii afaanagadeen moma anjon komakeju. Kaen koloonkejiwaajon ononon kilen majakaka mon mende momakeju. Ii mende sokonja.

5 Kawaajon majakaka momakejento, nanamemena kaen me kaen gosigi niinon kamaanqeqeta mende koloojen. Tosianon aposol qa menj umbuqumbulin lan amakejuti, niinon mono iyonoo newo baagianon qaago toton laligojen. 6 Qaa nomakejutiwaa kitia ii kokaen jejen: Qaa awaga sejetaa tania ii saanon mende mojento, Buña qaawaa kania ii mono moma sororogojen. Ii kambaña kambaña pondar asuganon inisaambe moma yagoju.

7 Onjo metaama onjomambaajon moma neena menj kamaan aon laaligona nangomambaajon gawon menj laligowe. Kawaajon Anutuwaanon Oligaa Buña ii onjoon sewanja qaa een jen asarin onoma laligowe. Kaen ama laligowetiwaajon tosanon noojon uuduudu qaa kokaen jenkeju, “Poolon kana uugun singisonjo amakeja.” 8 Uumeleen kanageso tosanon gawon mende mewe kilen nandungia een nonji mewe nanjon nono onjo een welen qen onoma laligowe. Tosianon iikawaajon kokaen jenkeju, “Poolon yongoro meme sili kaanja ama onoma laligoja. Kawaajon iinon aposol mende koloojato, anja gawonja menkeja.” Noojon kaen jen soonkeju.

* 10:17: Jer 9.24 * 11:3: Jen 3.1-5, 13

⁹ *Onowo laligon iwoiwaajon amamaan memeqemean men iikanon onoononga mon mende kuun men bimoon mun nene iwoiya mende men laligowe. Kaen gaagoto, uumeleen alauruna Masedonia prowinsnonga kan iwoiwaajon amamaaweti, ii iima asarin monen nongi sokono. Nanamemena kuuya kanon men bimoon onjomambotiwaajon moma galen men aon laligoweta mombo toroqen kaen laligomanja.

¹⁰ Men bimoon onjomambotiwaaw qaana iikawaajon mono neena selena men uma laligojen. Mononon qaana ii Akaia prowingsiaa gomanja gomanja kuuya kanon qewagomambaajon amamaawaa. Kraistwaa qaa honanon mono nemun koma nono qaa kaen somonjon jen nanjen. ¹¹ Ii naambaajon? Ii onjo mende jopagon onjombenaga, iikawaajon me? Mono onanon jopagon onjomakejenji, ii Anutunon moja.

¹² Aposol sosoqae kaanja koloonkejuti, iyononon nonowo “Ororon koloowombaa gawon tania iikayadeen menkejon,” kaen jewombaaajon moju. Kawaajon kokaen kuun onjoma jenkeju, “Poolwaa tani kaanja gawon menkejonji, iikawaajon mono Pool kaanja nanjon nonombu.” Gawongiaajon selegia mepeseewombaaajon moma iikawaa kania monngamakejuto, ii saanon mende mokoloowu. Niinon ii kaanja mende koloojen. Kawaajon men bimoon onjomambotiwaajon mono neena galen men aon laligonkejenja mombo toroqen iikaanja laligomanja.

¹³ Yononon aposol hona gaagoto, aposol takapolakaya ano gawon meme ejemba osonkakalegiawo koloaju. Kraistwaa aposol nonoo tanitani koloon qendeema aon gawon lan menkeju. ¹⁴ Satan anjo asasagaa gajoba tani kaanja qendeema aon gawon lan menkeja. Kawaajon umbuqumbulin yononon kaen koloogitiwaajon mende walingonkebonja.

¹⁵ Kawaajon Satambaa welenqegeqejembauruta yononon ejemba welengia qewombaa tanitani ama Kana qaa otaan iikaanja kanon solanja koloowutiwaajon jen soon qendeema aonkeju. Gawon kaan lan menkejutiwaajon nono mende aarun walingonkejon. Selememe kaen amakejuto, kamban tetegoyanon Anutunon tawagia nanamemengiaa so meleema onjombaa. Kianj.

Poolnon aposol gawon men siimbobolo mamaga moro.

¹⁶ Qaana mombo kokaen jemanja: Onoononga tosonianon noojon “Uuta qaaga laligoja,” kaen jen romongowuyaga. Kaen romongowuyagati een, nii eja uuta qaa kaanja mono koma horon nombu. Kaen анги saanon ii kaanja neena selena men uma batugianon laligomanja. ¹⁷ Awasanakaka somata moma selena men uma qaana jejenji, ii Pombaa momonon mende otaan jejento, qaa ii eja uuta qaanon jewageen jejen.

¹⁸ Ejemba mamaganon batugianon balombaa nanamemen bologa otaan selegia men umakejuti, iikawaajon niinon kaanjadeen ama qaana iikawaa so jejen. ¹⁹ Onjoangio “Momo ejemba uuta koloojon,” jejutiwaajon ononon ejemba uugia qaa yonoojon mogi mende bimoonkeja.

²⁰ Ononon hona toontoon kokaen koloaju: Ejemba koi kaanja yonoojon mogi uugianon mende bimoonkeja: Mononon unuama somongoro welenqegeqeuruta kamaanqeeta koloaju. Mononon tutugon onjoma nenegia nedaboronkeja. Mononon jen kelekele ama onjono iwaaw buja koloaju. Mononon iyanjaa selia men uma qaa tokoronkota jen urungia qetaalinkeja.

²¹ Ii kaanja horon ureen ama onjomambaajon mono looloria koloon laligowe. Bonjonja ama onjombetiwaajon “Kee momo meraga koloaja,” jen

* 11:9: Fil 4.15-18

noojon kaen romonjoju me qaago? Qaa kaen jen iikanon saanon gamu qen nombutiwaa so koloaja me? Qaa jemanjati, ii eja uuta qaanon jewageen jemaņa. Umbuqumbulin yononon gawon menkejutiwaajon selegia menj ama gamugia mende mojuti een, niinonj mono kaanagadeen gawonaajon ama selena menj umambaajon kotiinkejen.

²² Yonononj qaa kokaen jen selegia menj umakeju, “Nono Juuda ejemba koloonj Hibruu qaa jenkejon.” Kaen jenkejuto, niigago mono kaanjadeen koloojen. “Israel ejemba koloojon,” jenkejuto, niigago mono kaanjadeen koloojen. “Aabrahambaa esa ambouruta koloojon,” jenkejuto, niigago mono kaanjadeen koloojen.

²³ *Qaa monj ii eja uuta qaanon jewageen jemaņa, “Yonononj Kraistwaa gawonja menkejon,” jenkejuto, niinonj ii mono ii haamo ama unjuugun menkejen. Niinonj mono ejemba ii unjuugun gawonj kotiin menj laligowe. Kraistwaa gawombaajonj ama kapuare mirinonj noonji kanonj ii unjuugun kambaņ mamaga rabe. Ooli waayawononj geriawo geriawo nuņ laligogi. Kambaņa kambaņa lombo mokoloonj komumambaajonj ama laligowe.

²⁴ *Juuda jigo galenj tosianonj jegi arawambu nonj nugi indenja 39 kolooro siimboboloya moma laligowe. Kaenj ama nonji arenja 5 kolooro. ²⁵ *Room gawman yonononj jegi oporondaayanonj nugi indinja karoonj kolooro. So-maņa motoonjo jamononj nugi komumambaajonj ambe. Wanjo somatanonj laligowe kowe toronononj kuunj qagonj janjoro indinja karoonj kolooro. Kambaņ monnonj wanjo janjoro kowenonj kemenj weenj motoonjo ano gomantiinja monj kowe qaganonj lanj laligowe.

²⁶ *Kambaņa kambaņa kana kema kanj laligowe. Apu somasomata mamaga kotonj iikanonj lombo mokoloonj tiwilaamambaajonj ama laligowe. Kikekakasililinj ejemba yonoojonj ama koomuwaa toroko moma laligowe. Juuda kanagesouruna yonoojonj ama lombo mokoloonj tiwilaamambaa ama laligowe. Waba kantri yonoojonj ama lombo mokoloonj tiwilaamambaa ama laligowe. Taonja taonja kanonj lombo mokoloonj tiwilaamambaa ama laligowe. Duuyaa gomaņa gomaņa kanonj lombo mokoloonj tiwilaamambaa ama laligowe. Kowe kotonj kema kanonj lombo mokoloonj tiwilaamambaa ama laligowe. Alauruna takapolakagiawo yonononj nugi komumamboti-waajonj wosona (ba kukuuna) kouma gojono laligowe.

²⁷ Laaligona nanjomambaajonj gawonj kotiin menj laligowe. Gaonj gbili mamaga laligowe. Gawonj mamaga mewetiwaajonj nenewaa kambana mende ero nene apuwaa komunj laligowe. Nene qaono kambaņ mamaga bodi laligowe. Opo malekuwaajonj amamaanj totongja ariņ laligowe. ²⁸ Iikayadeen qaagoto, toroqenj kokaenj moma laligowe: Uumeleņ kanagesoya kanagesoya kuuya yonononj majakaka qaagia nijogi uunanonj mono kambaņ so moma bimoonj laligowe.

²⁹ Momalaari alauruna daenj yonononj sologonj loorijuti een, niinonj mono kaanjadeenj ii mobe bimooro uuna loorinkeja. Monnonj kongoro ano uumeleenj alananonj singisonjo anji, singisonjo iikawaa gerianonj mono noo uuna kaanagadeenj nooro tembomakejenj.

³⁰ Onononj sele menj-uu qaagadeenj mobombaa siinja momakeju. Kawaa-jonj niinonj selena menj ubenagatiwaa so koloowenagati een, nii selena iwoiwaajonj qaagoto, mono uunaa iwoiwaajonj kamaanjeqeta koloowe esunja kamaanjejiwaajonj ama selena menj ubenaga. ³¹ Anutu Ponj Jiisas-waa Maņa kambaņ so mepeseenij tetegoya qaa akadamyawo laligonj

* 11:23: Apo 16.23 * 11:24: Dut 5.23 * 11:25: Apo 16.22; 14.19 * 11:26: Apo 9.23; 14.15

ubaati, iinon mono noo kaniaa moro qaa qolonmolongoya qaagoto, qaa hona toon ii jejen.

³² *Damaskas sitinon laligowe kin Aretaswaa kiapyanon goondo-monuruta noma somongon nombutiwaajon jen koton onono Damaskas ejemba yonoo siti sopa naguyan on emboma olon koma kemambotiwaajon galen mej nangi. ³³ Kaen nangito, lauruna yononon noma konde utanon nooma kasanon somongon siti kiropo jengenanonga sosooda anji namonon kamaan koma borianonga olon koma kawe. Kian.

12

Poolon jaameleen unja iima isaisaan qaa moro.

¹ Onoo selememe alaurugianon jaameleembaa qaaya qaaya jenkejuti, iikawaajon niinon kaanagadeen selena mepeseen jaameleembaa qaana jema. Qaa ii saanon mende ilaan onombaato, kilen qaa toroqen jaameleen unjaya unjaya ii Ponon qaagia nisaano mobeti, iikawaa sunduya jema. ² Eja mon moma mube Kraistwo qokotaan laligoja. Unja Toroyanon ii wano namowaa koosu haamo jawoya uugun uma sengelao jawoya uugun uma Anutu iyanaa Siwe goman utanon eu uro. Kamban iikanonadeen gbani 14 tegoro laligojon. Seliawo me selia qaa unja kokoosoyagadeen uroti, ii mende mojen. Anutunon ii moja.

³⁻⁴ Unja Toroyanon eja ii wano Anutu waa oyanboyon gomanon uro qaa gaita mon jegi moro. Balon eja niinon qaa ii jemambaajon songo eja ano qaa ii balon ejemba ananaa qaanananon jewombaa so qaago. Seliawo me selia qaa uroti, ii Anutunon moja. Niinon ii mende mojento, iwaa sunduya mojen.

⁵ Niinon eja iwaanon iwoi kolooroti, iikawaajon selena men umanjatiwaa so koloijen. Neenaajon ii kolooroto, kilen iikawaajon ama neenaa selena mende mepeseenkejen. Kawaajon qaagoto, esunjakamakamaa koloojenywaajon kaen amakejen.

⁶ Neenaajon selena kaanagadeen men umambaajon mobenagati een, qaana mono qaa honaa so jewenaga. Kaen qaa omaya jeje ejaga mende koloowenagato, ii kokaembaajon kolatin aonkejen: Kuuya ononon jaameleen ii iibetiwaajon qaa dindina uugun noojon mogi uuta koloomambo. Nanamemena ambe iigi qaa jewe mogiti, mono iikawaa sogadeen gosin nombutiwaajon mojen.

⁷ Nisanisaa qaa uuta mobe qaa tosaan uugunkeji, iikawaajon awelegon aomambotiwaajon Anutunon iwoi jetawo noo sele busunanon ano sosoro somambaa so nunkeja. Satambaa gajobanon siimbobolo ii nono momakejen. ⁸ Kawaajon Ponon ii sele busunanonga itagowaatiwaajon qama kooliwe indina karonon kolooro.

⁹ Kaen qama kooliweto, qaa kokaen nijoro, "Qaago. Esunjakamakamaa koloono noo ku-usunanon mono afaanjon uuga saa qero akadumugawo koloonkebaa. Kawaajon noo kalenmoriaa mono bunja qen aona sokom-baa." Qaa ii nijon Kraistwaa ku-usunanon qananon ubaatiwaajon momakejen. Kawaajon esunjakamakamaa koloonkejenywaajon selena mepeseenkejen. Lombo ii qaombaatiwaajon mende toroqen qama koolinkejen.

¹⁰ Kraistnon nii esunjakamakamaa koloonkejen, kamban iikanon esun nono kotiin namakejen. Kawaajon esunjakamakamaa koloojenywaajon kilen mobe sokono kiku mende amakejen. Tosianon uuqe qaa tokoronkota

* 11:32: Apo 9.23-25

jen nonji mobe sokoma nonja. Kraistwaajon ama kakasilili sisiwerowero ama nonji konjajili moma kanon kilen uubonjon mokolonkejen. Kian.

Poolnon Korint yonoojon majakaka moro?

¹¹ Selen menj uma eja uuta qaa taniñaan koloojen. Dingowutiwaajon ama kana morota monj mende mokolonj noojon mogi ubaatiwaajon ii jejen. Onanon, Anutunonj mende ilaan nonagati een, neeno mono iwoi monj mende ambe gemaqeqe qaagianon honja koloonaga. Honja koloonagato, nanamemena kaen me kaen gosijenj, mono kamaanqeqeta mende koloojen. Tosianonj aposol qabunagiawowaa qa menj umbuqumbulinj lan laligojuti, niinonj mono iyonoo newo baagianonj mende totoonj laligojen.

¹² Onoo batugianonj gawonj menj lombo mamaga moma mokosingon laligoweti, iikanonj Anutuwaa ku-usunanonj sololonj nono argoletto aiwese kania kania asugiro. Nanamemenj iikanonj aposol koloojeniwaa kania qendeema ononota iigi.

¹³ Ono ilaan onombe ano uumeleen kanageso tosaanja ii onowo ororon ama onombe. Tosaanja onombe waagita onj mono nomaen onomesaowe een laligowuyaga? Onanonj, nanjonj nombutiwaa lombota ii onoo qagianonj mende ambe. Aposol takapolakagiawo yonononj lombo ii onoo qagianonj amakejuto, niinonj ii tosaanja yonoo qagianonj ambe bosimakeju. Nanjonj nombutiwaajonj mende kuun onoma iikanonj koposo ama onombe me? Kawaajonj “Poolnonj koposo ejaga kolooja,” jewuyaga, mono qinjina ii mesaowutiwaajonj qisij ononjen.

¹⁴ Mobu, kambanj kokaamba mombo onoononj kamambaajonj jorjoriwe indija karoonj koloowaa. Kanj gawona nanjowutiwaa lombota ii dunanonj mombo onoo qagianonj mende amanja. Ii qaago. Onoangiaa esuhinagiaajonj mende koposongonjkejento, onoangio noo siinj mobutiwaajonj mojen. Merabora yonononj nemunmajurugia nanjonj esuhina menj kululuun onjombutiwaa so mende kolojuto, nemunmaj yonononj ii meraboraurugia yonoojonj menj kululuugi sokombaa. Iikawaa so uuwaa gawonj baagenj niinonj mangia koloojen. Kawaajonj uunonj baagenj ilaan onjomambaajonj mojen.

¹⁵ Kawaajonj onononj qeangowutiwaajonj iwoina kuuya ii korisoro qaganonj togonj onombe onoo bunja koloowaatiwaajonj mojen. Neenaa laaligona kaanjadeen qeangowutiwaajonj qeelemambaajonj mojen Kaen hononja qaa jopagonj onombe uujopananonj somariinkejato, onoo uukalengianonj mono kilen naambaajonj waziinkeja?

¹⁶ Onanonj, nanjonj nombutiwaa lombota ii onoo qagianonj mende ambe. Noo tuarenjenjuranonj qaa iikawaajonj uumotoonjo anjuto, tosanonj kokaen jewuyaga, “Pool ii momo eja koloojiwaaajonj tiliqili ama uugia mejanjonj kokosiinj onoma monengia kaen me kaen horonkeja.” Qaa ii honja qaago! ¹⁷ Ii nomaembaajonj jeju? Nenauruna wasinj onombe onoononj kagiti, iyonoononga monjonj Pool esuhina mubutiwaaajonj kuun onono me qaago? Qaago. ¹⁸ Taitus onoononj kawaatiwaaajonj kuun munj uumeleen ala monj iwo wasiwe kari. Taitusunonj nii esuhina nombutiwaaajonj kuun onono me qaago? Qaago. Unja Toroya motoongononj mono sololonj norono gawonj nanjonanngowaa kana motoondeen kema kanj laligori. Kian.

Poolnon Anutuwaa ku-usun qaganonj kawaa.

¹⁹ Tere koi weenjon iikanonj noojon kokaen romongowubo, “Qaa jen muninj, mono iikawaa kitiaga kaparanj koma jen kaen oja.” Oo wombo alauruna, niinonj iikawaajonj kokaen jemaña: Niinonj Kraistwo qokotaan

qaana Anutuwaa jaasewarjanon jey oowe. Gawonana kuuya ii ononon uugia meagon kotikotii mokoloowutiwaajon menkejon.

²⁰ Onoonon kan iibe nanamemenjia togonkejeni, ii mombo otaan laligowubo. Kaen mokoloon onjomambotiwaajon majakaka mojen. Nanamemenjiaa irona meleema onombe qagianon ubaati, ononon tani amanati, ii togowuya, iikaen mojen. Batugianon nanamemenjia kokaen ambubotiwaajon toona mojen; Uunon motoqoto moma juma andoruru jewubo. Uduudu ama yon jewubo. Selenon kuukuu ama aon deema onjoanjiaa tuumbaajonadeen romongon laligowubo. Gemaqeqe qaa tokoronkota jey iikanon men bolin aowubo. Tosaana yonoo qaagia aasangoyanon jegi dimbonawo kembabo. Jaba-arambaran ama arenja tororo mende otaan onjoanjiaa aingianon lan laligowubo.

²¹ Kaen ama laligowuti een, niinon kokaen koloowaatiwaajon majakaka moma kamaña: Ejemba mamaganon wala singisonjo ama laligogiti, niinon iyonoojon uukondun ama saamambo. Nanamemenjia jewonawo lan otaan siingia kombomban mokoloowutiwaajon serowilin ama gamugia moma mende moma bolin aogi. Batugianon kawe uugia mombo mende meleengi injiibe Anutonon uuna kuuro mombo uukamakamaa amambo. Kian.

13

Galen meme qaa konoga

¹ *Kamban kokaamba onoonon kawe indina karonon koloowaa. “Qaawaa jakeyanon aambaa qaaya kuuya ii jemba woi me karononon nanjon jegi kotiinjeja.” ² Niinon Bunja qaa iikawaa so anjen. Onoo batugianon laligowe indina woi kolooro kamban iikanon galen meme qaa onombe. Qaa ii kamban kokaamba mombo qen gbilin waladeen jegeni, iikanon tegoja. Kawaajon mombo kamanati, kamban iikanon jemba singisonjo wala anjiti me anjuti, ii mende injiima koboomanja. Kilenjagiawo onjo mono kuuya mindinjon onomanja.

³ Kraistnon esunkamakamaa qaganon mende ama onomakejato, ku-usunja onoo batugianon qendeemakeja. Kraist iikanondeen mono sololoon nono aposol koloon qaa jenkejeni, onjo iikawaa kaniaajon uuwoi ama kaparan koma qisin aonkeju. Kawaajon siligiaa so mono qaa jen onoma mindinjon onomanja.

⁴ Kraist maripoonon qegi komuroti, kamban iikanon esunkamakamaa tani laligoroto, kilen Anutuwaa ku-usunanon nemun koma muro kotiin laligoja. Niinon kaanideen iwo qokotaan neena esunkamakamaa koloon laligojento, Anutuwaa ku-usunanon mono nemun koma nono Kraistwaa jeta ten koma mindinjon onomambajon kotiin laligojen.

Mono onjoanjia gosin aon uugia melembu.

⁵ Mono onjoanjia tororo gosin aowu. Uugia meleema ononon Kraist moma laariju me qaago, iikawaajon mono angotetenon ama gosin aowu. Kraist Jiisaswaa Unyanon uugianon kotiin laligoji, ii moma kotoju me qaago? Uugianon mende laligoji een, onjo mono angotete iikanon kamaan unuro Kraistwaa bunja mende koloju. ⁶ Niinon onoonon aposol hona koloojen me qaago, onjo kaen gosin nonji angotete iikanon mende kamaan nuwaa, iikaen mojen. Onjo noo kaniaa kaen asuganon iima moma kotowutiwaajon jejeromonromon ama laligojen. Kawaajon mindinjon onombe ononon sokombaa.

* 13:1: Dut 17.6; 19.15

⁷ Qaa kuuya oon koujeri, ii anggi soowabotiwaajon Anutu qama koolijon. Qaa mon jej soon laligogi kan mindingon onombe tuarenjenjuranon mono aposol ku-usuna onanon iima asariwuya. Kaen koloowaatiwaajon mende qama koolijen. Ono mende mindingon onomanatiwaa so niibubotiwaajon mende qama koolijento, ononon uugia dindin melembutiwaajon qama koolijen. Uugia onanon melembuti een, niinon mende mindingon onombe tuarenjenjuranon noojon toroqen “Eja looloriaga!” jej mobuyagato, ii kilen.

⁸ Nono qaa hona qotogon mon utegowombaajon amamaawonoto, qaa honanon seiwaatiwaajon saanon nambonja. ⁹ Niinon ku-usuna mende qendeema esunkamakamaa tani laligowe ononon kotiin nambuti, kamban iikaananon mono korisoro amakebonja. Uumeleembaa akadamugia kuuya mokolon kotiin nambutiwaajon nononon Anutu qama koolij munkejon. ¹⁰ Ponjon onjo men kamaan onjomambaajon qaagoto, uugia meagowe kotiiwutiwaajon moma ku-usunja ii nono. Ku-usun iikawaa qaganon nama onjoonon kamanati, kamban iikanon geriawo ama onjomabotiwaajon mono qaa koi koriganon laligon onjojon tere koi oojen. Onjoangio mindingon aowuti een, mono bonjonja ama onomanja. Kian.

Yeizozo qaa tetegoya

¹¹ Oo uumeleen alauruna, qaana jej tegon gambanmamban kokaen onjonjen: Mono aisoon laligowu. Kaniagia sooroti, ii mono kuuya mindingodaborowu. Uukuukuu qaa onjonjeni, ii mono bunja qen aon ten kombu. Qaa jeweti, iikanon mono uumotoon ama luaenon laligowu. Kaen anggi Anutu jopagon aowutiwaajon inaan nonoma luae qen nonombaati, iinon mono onjowo laligowa.

¹² Ono uumeleen alaurugia yonowo mono jolongia jej anjon aon kana soraaya otaan buugia kiton nej aon laligowu. Anutuwaaja ejemba soraaya kuuya koi laligojuti, iyononon yeizozogia anggi onjoonon kaja.

¹³ Pon Jiisas Kraistnon mono kalenmorianja onono Anutuwaaja uu-jopayanon nemun koma onono Unja Toroyanon kuuya inaan onono uumotoon ama ainjolon laligowu. Kian.

Galesia Tere Poolnoŋ Galesia yoŋoo Tere ano. Jey-asa-asari

Poolnoŋ Buŋa Tere koi Galesia prowinswaa uumeleen kanageso yoŋoojoŋ ooro. Galesia prowins ii Eisia Maino (Turkey) uutanonŋ Room yoŋononŋ jey koton onŋonŋ baagianonŋ laligogi.

Aposol yoŋononŋ Anutuwaa Buŋa qaa jey seigi wala Juuda tosaana ano kanagen waba kantri tosianonŋ kaanagadeen uugia meleengi. Kamban iikanonŋ Juuda yoŋononŋ kaparanŋ koma qaa woi kokaen jegi bimooro:

1) “Waba kantri yoŋononŋ Mooseswaanonŋ Kana qaawaa so Anutuwaa aiweseya selegianonŋ mende kotowuti een, iyoŋononŋ mono uumeleen kanageso honŋa mende koloowuya.” Anutunonŋ ejemba iyanjaajon meweengon onŋonoti, iyoŋoo aiweseya ii sele kotoo. Jen 17.10–12. Poolnoŋ ii moma “Qaa ii honŋa qaago!” jey kokaen jey koton onŋono, “Waba kantri yoŋononŋ Jiisas moma laarigi Anutunonŋ momalaarigia iikawaajon ama qaagia jey tegoro solanjanin uumeleen tuunŋ honŋa koloowuya.”

2) Boi takapolakaya yoŋononŋ Poolnoŋ Unŋa Toroyaa ku-usunŋonŋ gawon meroti, ii menŋ kamaanŋ ama kokaen jegi, “Pool ii aposol honŋa mende koloojiwaaajon ama qaaya mende mobu.” Kaen jegito, Poolnoŋ kotiin jero, “Niinonŋ Jiisaswaa Oligaa Buŋa jeje ejaga koloowe Anutunonŋ metogon kuun nono aposol honŋaga laligojen.” Kaen jey Galesia yoŋoo uumeleen tuunŋa tuunŋa nanamemembaa qambanmambanŋ qaa ooro. Uunana meleembonati een, mono afaanŋonŋ Kraist jopagonŋ gawonŋa meninŋ honŋa koloowaa.

Buk kokawaa bakaya waŋa 5 ii kokaen:

Qaa mutuya 1.1-10

Pool nii aposol honŋa koloojen 1.11–2.21

Anutu kalenŋmorianŋaa Buŋa qaa 3.1–4.31

Nononanaa aijnanaa songoya 5.1–6.10

Terewaa qaa kota waŋa 6.11-18

1 Pool niinonŋ qaa aminŋ mobombaajonŋ Galesia uumeleen kanageso onŋoojoŋ tere koi oojen. Wasiwasi eja koloojeniwaa kania ii kokaen: Ejembanonŋ aposol gawombaajonŋ mende kuunŋ nongŋi menŋ laligojen. Balonŋ eja monŋonŋ mende wasinŋ nonoto, Jiisas Kraist ano Manŋ Anutu ii koomunonŋga menŋ gbiliroti, iyorononŋ mono arenŋonŋ aposol gawonŋ noni menŋ nanjen.

2 Nenŋauruna kuuya niwo nanjuti, iyoŋononŋ nii kotinŋonŋ nongŋi tere koi ambe Galesia prowinsnŋonŋ uumeleen kanageso tuunŋa tuunŋa onŋoononŋ kaja.

3 Anutu Manŋana ano Ponŋ Jiisas Kraist yorononŋ mono kalenŋmorianŋ onŋoni lauenonŋ laligowu.

4 Jiisasnŋonŋ ananaa Anutu ano Manŋ iwaa je buuta otaanŋ ananaa sinŋisonŋgonanaajonŋ ama laaligoya qeleeno qegi. Kambanŋ kokaamba namowaa kambanŋ bologanonŋ laligonŋkejonŋi, iinonŋ mono kokainonŋga hamo qenŋ metogonŋ nonombaatiwaaajonŋ ama komuro. ⁵ Kawaajonŋ Anutu waa qabunŋaya kambanŋa kambanŋa mepeseeninŋ tetegoya qaa akadamuyawo enŋ ubaa. Qaa ii onŋanonŋ.

Oligaa Buŋa ii mende jey soonŋ modoqodowagowu.

6 Niinonŋ onŋoo kanagiaajonŋ ama aaruwe jaa kona luguja. Anutunonŋ Kraistwaa kalenŋmorianŋa buŋa qenŋ aowutiwaaajonŋ onŋoono iwo laligogito, niinonŋ onŋomesaowe tosianonŋ kanŋ Oligaa Buŋa morota jegi kambanŋ mende

koriro eleema qaa doogoya kanon qokotaan enkalolon laligoju. Kawaajon mono aarun tililingojen. ⁷Qaagia ii Oligaa Bunja hona mende totoon koloojato, ejemba tosonian Kraistwaa Oligaa Bunja ii enkalolon men meeqeeran anji dogoja. Kaen kolooro lan lilion ejemba kuun ononji uugia sisau kolooro laligoju.

⁸Ejemba kaanja ii mono yamagen (kozigen)! Nononon Oligaa Bunja jen asarin onoma laligonini, mononon ii qewagon bunja qaa morota jen asarinagati een, iinon mono Anutuwaa jaanon gere siawaa bunja kolooja. Ii nonoononga mononon me Siwewaa gajoba mononon kamaan jenaga, ii kilen qaa kaanja mono mende totoon ten kombu. Qaa doogoya ii kilen. ⁹Qaa wala jen laligonini, iikayadeen mono keteda koi mombo jejen: Ononon Oligaa Bunja analin moma angon kondaborogiti, mononon ii qewagon bunja qaa morota jen asarinagi een, Anutunon mono ii qasuaan muro gere sianon kemeba.

¹⁰Qaa kaen jejenji, ii ejembanon nisosoroogi neeno yonoo jaanon sokomambaajon ama mende jejeno, Anutunon niiro iwaa jaanon sokomambaajon ama ii jejen. Niinon balon ejemba uuqeeango moma nombutiwaa-jon mende totoon kaparan komakejen. Toroqen ejemba kele ama onoma usugowenagati een, niinon mono Kraistwaanon gawon memambaajon amamaawenaga. Kian.

Kraistnon men letoma nono aposol koloowe.

¹¹Oo alauruna, Oligaa Bunjawa kania ii kokaen moma yagowu: Bunja qaa jen asarinkejenji, ii balon eja mononon mende uunon junjun qaa jerota eja.

¹²Mononon mon ii mende kuma nono. Ii balon eja mombaanonnga mende moma angon kombeto, Jiisas Kraistnon iyanon asugin noma Oligaa Bunjaya nisaano moma asariwe noo bunjaga kolooro.

¹³*Ononon noo kania saanon moju. Juuda ejembanon Anutuwaa Kana qaawaaajon uugere amakejuti, niinon waladeen iyonoo momogia otaan yonoo so koloon men laligowe. Kaanja laligon Anutuwaanon uumeleen kanageso ii unun ureen jaabamagege men onoma laligowe. Geriawo sisiwerowero ama onoma men tiwilaan onomambaajon anjobato men laligowe. ¹⁴*Juuda ejemba gbaworo alauruna gbaninana motoononon laligonini, niinon iyonoononga seiseiya ii haamo ama onoma Kana qaawaaajon uugere men laligowe. Kaen laligon Juuda nanamemenanaa kania tororo otaan ambosakonanaa jenkooto qaa kamaawabotiwaajon mono honora qaa kaparan koma laligowe.

¹⁵*Kaen ama laligoweto, Anutunon walagadeen nemun goron uutanonga niima iyanajon meweengon nono ano kanagen kalenmorianajon ama noono. Noonoti, iinon mono noojon aren kokaen moro sokono:

¹⁶Iinon Meriaa kania nii nisaano momambaajon moma Jiisaswaa Oligaa Bunja men waba kantri tosonian kema yonoo batugianon jen asarin laligomambaajon nijoro. Iinon kaen nijorotiwaajon ama niinon waama kanakanaiyanonga kanain balon ejemba yonoo gejanono qaagiaajon mende totoon mongama qisin onoma laligon koube.

¹⁷Kaanjideen Jerusalem sitinon mende ama wasiwasi eja aposol wala laligon kougiti, iyonoonon mende kema asugiwe. Kaen qaagoti, iikanondeen Arebia gomanon kema laligon mombo Damaskas sitinon eleembe.

¹⁸*Damaskas eleembe gbani karon tegoro "Piito iima moma kotomana," jen Jerusalem sitinon uma iwo somana 15 kawaa so laligowe. ¹⁹Kanon

* **1:13:** Apo 8.3; 22.4-5; 26.9-11   * **1:14:** Apo 22.3   * **1:15:** Apo 9.3-6; 22.6-10; 26.13-18   * **1:18:** Apo 9.26-30

laligoweto, wasiwasi eja aposol tosaanja ii mende injiibe. Pombaa koga Jeims iigadeen iibe.

²⁰ Kawaajon mobu, qaa oon onjonjeri, ii qaa honaga kolooja. Qolonmolonogya mon qaago. Qaa ii Anutuwaawaa jaasewananon jejen.

²¹ Jerusalem mesan Siria ano Silisia balonon kema goman tosaanja liligon laligowe. ²² Kaen kema laligoweto, Judia prowinswaa uumeleen kanageso tuunja tuunja Kraistwo qokotaan nanjuti, iyononon mende niigitiwaajon kamban iikanon nii mende moma koton noma laligogi. ²³ Noonon buju qaa kokaenda ii yonoo gejagianon kemero mogi, “Wala sisiwerowero men nonoma laligoroti, iinon mono letoma laligoja. Momalaari qaa aliwaatiwaajon jaabamagege men nononoti, iinon mono kamban ketada kokaamba anjo qaa iikayadeen jen asarinkeja.” ²⁴ Kaen moma noojon ama Anutu mepeseen mun laligogi. Kian.

2

Aposol yononon Pool horogi batugianon karo.

¹ *Kawaa gematanon gbani 14 tegoro kanaan “Barnabaswo Jerusalem sitinon mombo umanja,” jen Taitus kaanagadeen wambe motoon unin.

² Anutunon wala noonon asugin kemaatiwaa qaa nisaanotiwaajon ama yorowo kema Jerusalem keuma gawonaa kania jen asarin onjombe. Gawon pondan men kouma laligojeri, iikanon aposol yononon mende sokono gawonaa honanon kamaan qero pogowabo. Kaen romonjon sunduna ejemba omaya yonoojon lan mende injiweto, jotamemurunana goda qen onjmakejon, iigadeen horon onjombe ajoroogi. Ajoroogi kanon Oligaa Buja waba kantri batugianon liligon jen seinjejeri, ii asuganon jen asariwe mogi. ³ Yononon ii moma “Saanon!” jegi. Kaen jen nenana Taitus Griik eja iinon niwo laligoroto, kilen somataurunana yononon Anutuwaawaa aiweseya selianon kotowutiwaajon mende jen koton mug. Juuda nonoonon Kana qaa ii mende men kotinj mug.

⁴ Juuda somata yononon qaagoto, tosiannon eja selia kotowombaa-jon moma batuyanon batuyanon kuun jegiti, boi takapolakaya iyonoo kanagia ii kokaen: Yononon “Uunana meleenjon,” jen kaen mondon nonoo kanaanana iima kotowutiwaajon olon jan qen kan ala kaana batunananon kouma laligogi. Nono Kraist Jiisaswo qokotaanin laaligo walagaa kasanonga isama nonono solanja laligojoni, iikawaa silia iima kotowutiwaajon nangi. Yononon nonoojon kokaen moma koposongogi: Saanon laligogi ononin ananaa sopa utanon koug Mooseswaa Kana qaa baatanon onoonin ananaa welenqeqeurunana koloowuya. ⁵ Kaen koposongon metama nonongito, nononon Oligaa Bujawaa qaa honanon meegeeso koloowobotiwaajon nanjon. Ii onoo batugianon agokayan koninj kotinj ewaatiwaajon nanjon. Kawaajon kamban monjon mende loorinj qaagaa baatanon kembombaajon mende totoon wambelaanin.

⁶ *Ajoajoroonon nii Buja qaana jen asariwe jotamemeya yononon “Saanon!” jen niinon Buja qaa mon toroqen jemaatiwaajon mende jegi. Eja ii geregiaga koloogi goda qen onjmakeju. Qabunagia kaen me kaen kolooji, niinon iikawaajon mobe so motoonggo kolooja. Anutunon ejemba tosaanja mende ninisosoron tosaanja mende sureen onjmakeja. Keda motoongonon gosinj nonomakeja. ⁷ Buja qaana mende totoon utegogito, Anutuwaanon gawon arena iikawaajon mono “Ahaa!” jen kokaen iima asarigi: Anutunon moma laarin nonoma Oligaa Buja jen asariwombaa

* 2:1: Apo 11.30; 15.2 * 2:6: Dut 10.17

gawonja ii kokaen mendeeno: Niinonj ii waba kantri batugianonj jenj seiwe Piitononj Bunja qaa iikayadeen Juuda kanageso yonoojonj jenj asarinj uugia kuunj onjomakeja.

⁸ Gawonja kaenj mendeema aposol Piito inaanj muro Juuda eja selegia kotogiti, yonoo batugianonj uukuukuu gawonj menkeja ano ii kaanjadeen inaanj nono wasiwasi ejaga koloonj waba kantri batugianonj liligonj gawonj iikayadeen menkejen. ⁹ Kawaajonj Jeims, Piito ano Jon, eja geria qabunqagiawo yonononj Ponjonj kalenmorianj kaanja nono laligoweti, qaa ii moma kotogi uumotoonqo aninj. Gawonj kaenj mendeema iikawaa kaisareyaga Barnabaswo noro boronara qegi kokaen jenj kotiininj, “Noro waba kantri yonoononj kema gawonj meri onooqgia Juuda kanageso yonoo batugianonj toroqenj gawonj menkebu.” ¹⁰ Qaa motoonqo qisinj noroma kokaenj toroqenj nirijogi, “Ejemba wanaya ilaanj onombojonj mono toroqenj romonqonj laligowao.” Kaenj nirijogi niinonj iikaanqadeen ama onjombaaajonj kaparanj koma laligojenj. Kianj.

Poolnonj Piito jenj qotogonj muro.

¹¹ Kaenj jenj kotiininto, Piitononj Antiokia sitinonj kanj melenqeleen ano ejemba uugianonj mamaga boliro. Kawaajonj Piitononj karo iibeti, kamban iikanonj niinonj jaayanonj kuunj kokaembaaajonj tuarenjenj ama mube: ¹² Piitononj wala waba kantri yonowo laligonj nene motoonj nenj laligogito, eja tosianonj Jeims mesaonj Jerusalemga kagi iikawaa gematanonj ejemba ii injiima sisiriinj sigenjsigenj nano. Anutuwaa aiweseya selegianonj kotogi yonoojonj toroko moma zirinjzirinj ama Juuda tuunj yonowo qokotaanj laligoro.

¹³ Kaenj waba kantri ejemba ii mojqgia tiiro konjbara qegi Juuda uumeleenj ejemba tosianonj kaanqagadeen Piitowo qokotaanj uumeleembaa selesele qenj nanji. Selesele qenj nama Barnabas kaanqagadeen horogij yonowo jibijabu qero. ¹⁴ Kaenj ama nanamemengianonj Bunja qaa honja dindinqagadeen mende otaagiti, niinonj ii iima ejemba kuuya yonoo jaasewangianonj nama kokaenj ijowe, “Piito, gii Juuda ejagato, kilenj waba kantri yonoononj nanamemengia otaanj laligojanj. Gii Juuda ananaanonj nanamemenj mende otaanj kilenj waba kantri ejemba ii otaanj nambutiwaaajonj kuunj onjoma uugere amakejanj? Ii mende sokonja.” Kianj.

Juuda ano waba kantri anana Anutuwaa jaanonj ororonj koloojonj.

¹⁵ Juuda koloonj uunana meleeninj, nonononj waba kantri ejemba singisonqogiwawo kaanja mende koloonj laligojonj. ¹⁶ *Kaanja laligojonto, hamoqeqewaa kania ii kokaenj erota moma yagojonj: Jiisas Kraist moma laarininj qaanana jenj tegoro solanjaninj. Monjonj Kana qaa otaanj iikaanja kanonj solanja mende koloowaa. Kawaajonj nonononj kaanjadeen solanja koloowombaaajonj moma Kraist Jiisas moma laarinj muninj qaanana jenj tegoro solanjaninj. Ii Kana qaa tenj kombonagatiwaaajonj ama qaago.

¹⁷ Kaenj ama Kraistwo qokotaanj Anutuwaa jaanonj solanjaniwombaaajonj kaparanj koninj Anutunonj kilenj mokoloonj nonono nononano kantri tosaanja yonoo tani kaanja singisonqononawo laligojonj eenj, Kraistnonj singisonqo ambombaajonj nemunj koma nononja me qaago? Qaago totoonj! Qaa ii yamagenj (kozigenj)! ¹⁸ Kana qaa otaanj solanja koloowombaa qaaya ii kondeema qewagowe. Qewagoweto, ii mombo angobato menj jenj kuuwenagati eenj, mono Kana qaa iikayadeen qotogonj singisonqo ejaga koloonj kaniana mombo iikaenj mokoloomambo. ¹⁹ Wala kaniana iikaenj mokoloonj

* **2:16:** Ond 143.2; Room 3.20, 22

Kana qaawaajonj ama koomuya tani kaanja koloowe. Kaenj koloowe Kana qaanonj mende toroqen galenj koma nono solanja laligojen. Niinonj laaligona Anutuwaanonj ambe Kraistwo maripoononj nugi kaanja komunj nama iwo kotiinj laligojen.

²⁰ Kawaajonj neeno mende toroqen laligojento, Kraistwaa Uñayanonj mono noo uunanonj kotiinj laligoja. Kraistnonj uu jopagonj noma laaligoya noojonj qeleema dowena mero. Kawaajonj toroqen jaawo laaligo laligomanjati, ii mono Anutuwaa Meria moma laarinj muj laligomanja. ²¹ Kana qaa otaanj iikaanja kanonj solanja koloowonagati eenj, Kraistnonj mono eenj toontoonj komunaga. Komuroti, ii moma laarinj Anutuwaa kalenmorianja kaenj mende qewagonkejen. Iikanonj mono nemunj koma nonono solaninjkejonj. Kianj.

3

Kana qaawaajondeenj nambu me Jiisas moma laariwu?

¹ Oo Galesia kaamaa ejemba, uugia qaa! Niinonj Jiisas Kraist maripoononj qegitiwaa kania ii jaagianonj ama jenj qendeema onjombeto, monjonj noo gemananonj kanj uusoosoo menj onjono jinjaunj qeju. Ii mende sokonja.

² Iwoi motoondago qisinj onjombe nijogi momambaajonj mojenj: Onjonoñ Uña Toroya ii mono nomaenj ama buña qenj aogi? Ii Kana qaa otaagitiwaaajonj ama qaagoto, Oligaa Buña moma Jiisas moma laarigi Uña ii uugianonj ano buña qenj aogi. Niinonj qaa ii duduuwubotiwaajonj nama uugia kuujen.

³ Ii duduugitiwaa tanitani meleema momogia mesaonj uugia sooro kaamaa anju. Wala Uña Toroyanonj uugianonj kemenj inaanj onjono kania kanainj kenjgito, mombo Mooseswaa Kana qaawaa kanianonj kemenj kemakeju. Kambanj kokaamba onjoangiaa esunj qaganonj solanja koloowombaajonj anjgobato menjkeju me? Esungia iikanonj mende sokonja.

⁴ Kraistwaaajonj ama siimbobolo mamaga ama onjongi qagianonj uroti, ii mono eenj toontoonj moma bosima laligogi me? Honja mende kolooro ii mono onjanonj eenj toontoonj bosingji. Kawaajonj onjo mono ejemba uugia qaaga laligoju. ⁵ Kawaajonj Anutunonj Uña Toroya onjoma batugianonj anjgoletto kania kania esunjmumuyawo menjkeji, ii onjonoñ Buña qaaya moma Jiisas moma laarinjkejutiwaajonj ama menjkeja. Kana qaa otaankejutiwaajonj ama ii mende menjkeja. Qaago. Qaa ii mono mende duduuwu. Kianj.

Abrahambaa kana otaanij sokombaa.

⁶ *Qaa iikawaa so Anutunonj Aabraham ama muro ii Buña qaanonj kokaenj oogita eja, “Aabrahamnonj Anutu moma laarinj muro iima qaaya jenj tegoro solanjaniro.”

⁷ *Kawaajonj Aabrahambaa kania romonjonj kokaenj mobu: Daenj yonjononj Anutu moma laarinjkejuti, iyonjononj mono Aabrahambaa mundanjuruta koloonj laligoju. ⁸ *Anutunonj walawala areña kokaenj ano, “Ejemba Juuda qaago yonjononj nii moma laarinj nongji qaagia jenj tegowe solanjaniwuya.” Areña kaenj ama iikawaa so Aabrahambaaajonj Oligaa Buña qaa walawala kokaenj ijoro, “Goojonj ama noo kotuemotuenanonj mono namowaa ejemba tuunj kuuya yonjoo qagianonj ubaa.” Tosianonj qaa ii waladeenj iima asarinj Buña qaanonj oogi. ⁹ Aabrahamnonj Anutu moma laarinj muro kotuegonj muro momalaariwaa wanjalैया kolooro. Iikawaa so

* 3:6: Jen 15.6; Room 4.3 * 3:7: Room 4.16 * 3:8: Jen 12.3

daen yonononj Aabraham kaanja moma laarijuti, Anutunonj ii kaanagadeen kotuegonj onono Aabrahambaa mundanjuruta koloowuya.

Jiisasnoj kitinana kolooro Anutuwaaw qasumasuwaa bunja qeñ aoro.

¹⁰ *Kaen koloowuyato, kuuya yonononj Kana qaa otaanj kawaa qaganonj laariñ laligojuti, Anutunonj mono qasuaanj onono laligowuya. Qaa ii Bunja qaanonj kokaenj oogita eja, “Kana qaa Terenonj qaa kuuya oogita eji, moñnonj moñ ii kuuya mende teñ koma otaankeji, Anutunonj mono ii qasuaanj murota laligowaa.” ¹¹ *Bunja qaa moñ kokaenj oogita eja, “Ejemba solanja mombaa momalaarianonj mono nemuñ koma muro kotiiñ laligowaa.” Kawaañonj moñnonj Kana qaa otaanj iikanonj solanja koloomambaañonj moji, iinonj mono Anutuwaaw jaanonj mende solanjaniwaa. Qaago. Qaa ii asuganonj qendeema onombe tegoja. ¹² *Momalaarinonj Mooseswaa Kana qaa mende nemuñ konja. Qaa iikanonj jojopan qaa kuuya teñ kondaborowombaañonj uunana kuñkeja. Kana woi ii anja anja. Kana qaawaa kania ii kokaenj jero oogita eja, “Kana qaa kuuya teñ koma otaankeji, iinonj mono kotiiñ laligowaa.”

¹³ *Kana qaa mende waleembonaga, kaenjanonj laaligo kombombanja mokoloowonaga. Kaento, Anutunonj anana iyanjaa Kana qaayaa so qasuaanj nonomambaañonj togonj Kraist wasiro ala ilailaanana koloonj downana mero. Bunja Terenonj qaa moñ kokaenj oogita eja, “Ejemba gere batuyanonj mondonj ononjuti, Anutunonj ii kuuya qasuaanj onono laligoju.” Iikawaa so Kraist gerenonj mondonji ananaa kitinana kolooro Anutunonj qasuaanj muro iikaanja kanonj downana mero. Qasumasuwaa ananaa qanananonj uroti, ii qetegoro.

¹⁴ Benjana Aabrahamnonj Anutu moma laariro kotuegonj muroti, iikawaa so kotumotue iikanonj waba kantri kuuya sokoma yonoo bunjagiaga koloowaatiwaañonj moro. Kaen moma kuuya ananaa downana mero. Downana mero Kraist moma laarininj kana kokaenj koloowaa: Anutunonj Unjaya Toroya nonomambaa qaaya somonjgoroti, nono uunana meleema Unja ii saanonj bunja qeñ aowonja. Kianj.

Kana qaa ano oyanboyanj mokoloowonjatiwaa soomongjo qaa

¹⁵ Oo uumeleenj alauruna, niinonj balononj laaligowaa sareqaaya moñ kokaenj jemaña: Moñnonj borosamoya tosia yonoo bunjaga koloowaatiwaa qaaya tuunonj jero somonjogita eji, ii moñnonj moñ qewagonj kanagenj qaa moñ qaganonj toroqemambaañonj amamaawaa. ¹⁶ *Mobu, Anutunonj soomongowaa qaaya ii Aabraham ano gbilia moñ yoroononj jeñ somonjgorota eja. Bunja qaa iikanonj “gbiliuruga” mamaga ananaañonj tani kaanja mende jejato, eja motoonjgowaañonj kokaenj jeja, “Ii goo gbilinonja moñ ii mumaña.” Eja motoonjgo ii Kraist.

¹⁷ *Qaa iikawaa kaniaañonj kokaenj jejenj: Soomongowaa qaa iikawaa honja ii mono kamaawaatiwaañonj amamaawaa. Anutunonj ii walawala jeñ somonjgonj gbani 430 tegoro kanonj Kana qaaya mokoloonj Mooses muro. Kana qaa iikanonj soomongjo qaaya wala jeroti, ii qewagomambaañonj amamaawaa. ¹⁸ *Oyanboyanj koloowombaa kotumotueya ii Kana qaa otaanj mokoloowonagati eenj, Anutuwaaw soomongjo qaawaañonj mende toroqenj amamaaninj eenj tontononj ewabo. Bunja qaaya Aabraham muroti, ii eenj totononj mende eroto, Anutunonj qaaya iikawaa so Aabraham kotuegonj muro oyanboyanj mokoloonj laligoro.

* **3:10:** Dut 27.26   * **3:11:** Hab 2.4   * **3:12:** Lew 18.5   * **3:13:** Dut 21.23   * **3:16:** Jen 12.7   * **3:17:** Eks 12.40   * **3:18:** Room 4.14

¹⁹ Aabraham eenj kotuegonj munj Kana qaa ii mono nomaembaajonj anota eja? Kawaa kania ii kokaenj: Ejembanonj kana uugunjinjaunjerj laligogitiwaajonj Anutunonj Kana qaa ii kanagerj toroqenjerj asugiro. Jen asugiro Siwe gajoba yonononj ii menj kamaanj ala ilailaa eja (nامل man, mediator) Mooseswaajonj isaama borianonj angi Anutuwaawaa je menj ejemba batunananonj nama jenj kotoro. Kana qaa iikanonj kambanj so enj uma galej koma nonombaatiwaajonj ama qaagoto, kanagerj Kana qaawaa esujanonj kamaawaatiwaajonj ii nonono. Aabrahambaa gbili mombaa soomonggo qaaya nonono eja iikanonj asugiroti, kambanj iikanonj Kana qaawaa esujanonj mono kamaaro.

²⁰ Ala ilailaa eja iinonj Anutu ano ejemba batunananonj nama qaa gawonj menkjeja. Anutunonj soomonggo qaaya ii ala ilailaaya qaa, mono anoj Aabraham muro. Kawaaajonj oyanboyanj koloowombaa soomonggo qaaya ii uuta ano Kana qaa iikanonj mono newo baatanonj raja. Kianj.

Kana qaawaa gawonj honja ii nomaenj?

²¹ Kaenj raro Kana qaa ano oyanboyanj koloowombaa soomonggo qaa ii aojao me qaago? Awawi! Anutunonj kotiinj laligowombaa Kana qaaya nononagati eenj, mono onjanonj Kana qaa otaanj Anutuwaawaa jaanonj solanj koloowonaga. Kawaaajonj qaa woi ii mende aojao. ²² Qaagoto, qaa woi ii anja anja. Anutunonj soomonggo qaaya ii uumeleenj ejemba oyanboyanj mokolonj nonomambaajonj ama anota eja. Soomonggo qaa iikanonj Jiisas Kraist moma laarijonj, mono ananaanonj honjawo koloowaatiwaajonj moma kokaenj arengonj jero, “Singisonjgo ejemba uugia mende meleembuti eenj, mono eenj toontoonj Anutuwaawaa jaanonj mende solananiwuya.” Kawaa kania ii Bunja qaanonj kokaenj jerota eja, “Singisonjgononj mono gomanj so ejemba kuuya gbadoonj nonono laligojonj.”

²³ Wala uunana mende meleeninj momalaarinananonj mende kolooro Kana qaanonj somongonj galej koma nonoma kapuare uutanonj nonoono. Kanagerj Anutunonj momalaariwaa kania ninisaano kolooroti, kambanj iikanonj kasa gbadononj laaligonana ii tegoro.

²⁴ Kaenj raniinj Kana qaa ii boinanaga koloonj Kraistwaa kania mobombaajonj kuma nonomakeja. Boi eja gbaworo kuma onjongiti, iikawaa so qaa iikanonj nunuama solanj koloowombaaajonj mindingonj galej koma nonomakeja. Kaenj ama Kraistwaa kania moma asariinj moma laariinj muninj qaanana jenj tegoro solananiwombaaajonj kuunj nonomakeja. Uunana meleeninj boiwaa gawonja ii mono kambanj iikanonj tegowaa. ²⁵ Uunana meleeninj momalaarinananonj kolooro Kana qaa baatanonj mende laligoninj iikanonj boi kaanja mende toroqenj galej koma nonomakeja. Kianj.

Anutuwaawaa meraboraana koloonj laligojonj.

²⁶ Kuuya onjononj Jiisas moma laariinj mugij kolokoloo dologa onono Anutuwaawaa meraboraana koloonj Kraistwo qokotaanj nanju. ²⁷ Kraistwo nambutiwaajonj oomulu menj onjongiti, kuuya onjo mono Kraist moma anjonj koma iikanonj maleku taanja kaanja esuunj aonj iwo qokotaanj nanju.

²⁸ Onjo korebore Kraist Jiisaswo qokotaanj nanjij mindirinj onono motoonggo koloonj laligoju. Kawaaajonj Juuda ano kantrij tosaanja yonononj Anutuwaawaa jaanonj tuunj woi ii mombo mende kolooju. Iyanggiaa gawonggia menkejuti ano welenjeqe omaya koloojuti, Anutunonj mono injiuro tuunj woi mende toroqenj kolooju. Ejemba onjononj Anutuwaawaa jaanonj tuunj woi mende toroqenj kolooju.

²⁹ *Onjo Kraistwaa bunja koloojuti eenj, mono Aabrahambaa gbilia iwaanongga koloonj tinitosauruta laligoju. Kaenj koloonj soomonggo qaayaa honja oyanboyanj ii bunja qenj aowutiwaa so kolooju. Kianj.

4

Anana Kraistwaajonj ama Anutuwaa meraborata koloonij.

¹ Qaa ii toroqenj kania kokaenj jemaŋa: Meranonj maŋaa borosamoya bunja qenj aowaatiwaa so koloojato, mera gbaworo laligonj kambanj kanonj welenqeeqe omaya yonowo ororonj kaanja koloaja. Maŋaa borosamo iwoi kuuyaa toya koloowaato, kilenj welenqeeqe yonoo kooronjianonj alagiaga koloonj gawonj tawaya qaa eenj menkeja.

² Kaenj mera laligonj galenjuruta yonoo newo baagianonj nano yonononj laaligoya kuuya arenjonj galenj koma jenj kotonj munkeju. Maŋanonj kambanj ama muro kanj kuuwaati, iikanonjadeenj kanainj anjo borosamo toya koloonj laligowaa. ³ Nononana kaanjadeenj wala uuwaa leegenanonj mera gbaworo kaanja laligoninj. Kambanj iikanonj bej ano kawali galenj Siwe namo batugaranonj iwoi kuuya galenj koma onjomakejuti, iyonononj mono nono kaanjadeenj galenj koma nononji eenj yonoo welenjia qenj newo baagianonj laligoninj.

⁴ Kaenj laligoninto, Anutuwaa kambananonj kanj kuuro Meria wasiro embawaanonjga kolooro. Juuda ananaa Kana qaa baatanonj laligomambaaajonj kolooro. ⁵ *Kana qaa baatanongga isama nonoma downana memambaaajonj asugiro. Kaanjanonj Anutuwaa meraboraana koloonj bunjaya moma anjalidaboronj laligojonj.

⁶ Kaenj Anutuwaa meraboraana koloojutiwaajonj ama Anutononj Meriaa Unjaya wasiro uunananonj kemej kokaenj qamakeja, “Oo Aba Amana!”*

⁷ Kaenj qamakejiwaajonj ama mende toroqenj welenqeeqe omaya koloojanto, Anutuwaa meraboraana koloonj laligojanj. Kaenj laligojanjwaajonj ama Anutononj oyanboyanj Bunjaya gono bunja qenj aonj galenj koma laligowaga. Kianj.

Poolnonj Galesia yonoojonj majakaka moro.

⁸ Onjo wala Anutu mende moma kotonj laligogi. Kambanj iikanonj tando lopionj ano bej kawali galenj bej honjaa laaligoya mende menj laligojuti, ii tawagia qaa eenj welenj qenj onjoma kamaanqeeqeta laligogi. ⁹ Kaenj laligogito, uugia meleema kambanj kokaanjanonj Anutuwaa kania moma kotonj laligogita Anutononj moma kotonj onjono laligoju. Anutononj moma onjonj, qaa iikanonj wanja koloonj onjonja. Kaenj laligojuto, dunjonj mombo naambaajonja bej kawali galenj iwoi kuuya galenj komakejuti, mono iyonononj meleema jaasewanj qenj onjoma laligoju? Bej kawali galenj ii esunjia kamaanqeeqeta koloojuto, onjononj mono kilenj ii welenj qenj onjoma kamaanqeeqeta koloowombaa siinja moju. Ii mende sokonja.

¹⁰ Ii welenj qenj onjoma kendonj rara kambanj kania kania iikawaaajonj mogi uro tororo otaankeju. Sabat kendonj ramakeju. Koinj gbilia kouro bengia romonjonj koinj so aisoonkeju. Yambuyambu korisoro ama kendonj tosia ii gbani so tororo otaankeju. ¹¹ Niinonj onjoojonj ama toroko kokaembaajonj mojenj: Niinonj onjoo batugianonj gawonj mewe honja mende kolooro eenj toontoonj seleqee amambo.

* 3:29: Room 4.13 * 4:5: Room 8.15-17 * 4:6: Aba ii Arameik qaanonj Ama.

Galesia yoŋonoŋ Pool gema qewombaaŋoŋ aŋgi.

¹² Oo uumeleen alauruna, niinoŋ kokaen kuun qisin oŋonoŋ: Niinoŋ oŋo kaanŋa kolooŋ laligowetiwaajoŋ oŋonoŋ mono noo so kolooŋ. Iwoi bologa moŋ mende ama noŋgi. ¹³ Niinoŋ wala oŋonoŋ kan ji niro selena kamaaro laligoweti, kania iikawaajoŋ rama Oligaa Buŋa jen asariwe mogi. Oŋonoŋ ii moma komuju. ¹⁴ Niinoŋ selekamakamaa laligowe gema nuwombaa aŋgobatoya mokoloogi, ii moŋento, kilenj mende jejewili ama sureen noŋgi. Kaen qaagoto, nii niigi Anutuŋaa gajoba kaanŋa koloowe noŋgi. Oopopoo, nooŋoŋ Kraist Jiisas iyaŋaa tani romoŋoŋ horoŋ noma “Oowe oowe!” jegi.

¹⁵ “Oowe oowe!” jen selenanoŋ gemananoŋ poupoŋ qen jaa korogia qoŋjoma nombombaajoŋ mogito, ii mende sokono mesaogi. Oŋoo kaniagia moma ii oŋanoŋ kaen naŋoŋ jejen. Yei! Kambaŋ iikanonŋ qaakorisoro honoŋa qaa aŋgiti, ii mono nomaembaajoŋ kambaŋ kokaamba qaonota een laligoju? Ii mende sokonja. ¹⁶ Oŋoo Buŋa qaa hoŋa jenkejenywaajoŋ mono kere ama nonju me?

¹⁷ Ejemba tosaanŋa yoŋonoŋ oŋooŋoŋ ama uugere amakejuto, ii uugere awaaga qaago. Ii awaaga qaagoto, yoŋonoŋ oŋo nonoŋoŋga unuama batunanoŋ jawo ama togoŋ nombutiwaajoŋ moju. Kaen mendeema nonoŋgi uugere qaganonŋ iyaŋgia naŋoŋ oŋom-butiwaajoŋ kaparaŋ komakeju. ¹⁸ Oŋo nanamemenj awaa ambutiŋaa uugereya amakejuti, ii awaa soro. Niinoŋ oŋoo batugianoŋ laligowe kambaŋ iikanonŋadeen qaagoto, mono kambaŋ so kaen aŋgi sokombaa.

¹⁹ Oo kokouruna, nii kolokoloo dologa koloowutiwaajoŋ masu kaanŋa nuro siimbobolo mobeti, iikaŋagadeen mono duŋanoŋ mombo mojen. Kraistŋaa nanamemenjanonŋ oŋonoŋ kolooŋ kotowaatiwaajoŋ siimbobolo ii moma laligojen. ²⁰ Noo unanoŋ mono oŋooŋoŋ ama sisau kolooja. Kawaajoŋ niinoŋ kambaŋ kokaamba oŋoo batugianoŋ laligomambaajoŋ motoqoto mojen. Oŋowo laligoŋ qaa arona menj kamaanŋ ama qaa bonjoŋ jemambaajoŋ mojen. Kianŋ.

Haagar ano Saara yoroo sareqaa

²¹ Tosaanŋa oŋonoŋ Juuda nonoo Kana qaa Tere otaawombaajoŋ moju, qaa iikawaa kania ii oŋanoŋ moma kotoju me qaago? Kania ii moma asariwutiwaajoŋ qisin kuun oŋonoŋ. ²² *Buŋa qaa moŋ kokaen oogita eja: Aabrahambaa merawoita woi koloori: Moŋ welenqeŋe emba kamaŋqeŋetanonŋ (sleiw) mero ano moŋ ii aŋaa suujariŋ embia (fii) solanŋa laaligoya iinoŋ mero. ²³ Welenqeŋe embanonŋ meria meroti, iikanonŋ mera kolokolooŋaa kananoŋ kolooro, moŋ emba (fii) solanŋa laaligoyanoŋ meroti, iinoŋ Anutunonŋ mera koloowaatiŋaa qaa somoŋgoroti, mono qaa iikawaa hoŋa koloowaatiwaajoŋ kolooro.

²⁴ Qaa iikawaa kania ii aasangoŋa. Emba woi ii Anutunonŋ ejemba ananawo soomongo areŋ woi anoti, mono iyoroo saregaraga. Soomongo areŋ moŋ ii Sainai (Sinai) baananoŋ anoti, iikawaa sareya ii emba qata Haagar. Ejemba soomongo areŋ ii otaanŋejuti, iyoŋonoŋ mono Kana qaawaa jenkooto baatanonŋ laligoju ano gbiliurugianoŋ qaa iikawaa welenŋa qenkebutiwaajoŋ kolooŋkeju.

²⁵ Haagar ii Sainai baanŋa, Arebia balononŋ nanjiŋaa sareya kolooja. Sainai iikawaa alia ii Juuda gomambaa siti qata Jerusalem. Siti iikawaa kanagesoya somata melaa yoŋonoŋ kambaŋ kokaamba Kana qaa baatanonŋ laligogi somoŋoŋ oŋonoŋ solanŋa (fii) mende kolooju. Kawaajoŋ sogara

* 4:22: Jen 16.15; 21.2

motoonjo koloojao. ²⁶ Solanja (frie) mende koloojuto, Jerusalem siti mon eukanonj laligojuti, iyonononj mono kasa gbadogia qaa solanja laligoju. Nonoo nemunana Saara iinonj siti iikawaa sareya kolooja. ²⁷ *Iikawaa gejatootoo qaaya ii kokaenj oogita eja,

“Emba ejanonj mojoya tiiroti, iinonj mono merabora onono seigi iikanonj emba loyawo ii uugur haamo ambaa.

Kawaajonj emba aruja merabora mende menati, gii mono kilenj aisoon laligowa.

Masu mende guro laligonati, gii mono kilenj qa gigilaan merabora koloowaatiwaaajonj otokorianj maama laligowa.”

²⁸ Oo uumeleenj alauruna, onjo Aisakwaa so Anutuwaa soomongjo qaanonj nemurj koma onono kolokoloo dologa koloonj laligoju. ²⁹ *Kamban iikanonj merabora kolokolowaa kananonj kolooroti, iinonj koga Unj Toroyanonj nemurj koma muro kolooroti, ii sisiwerowero ama murj laligoro. Kamban kokaamba kaanjadeenj sisiwerowero kaanja ii eja.

³⁰ *Kaen ejato, Bunja qaa monj ii toroqenj kokaen jegita eja, “Welenjeqe embawaa merianonj mono Manja borosamoya mende mewaa. Emba solanja laaligoya iwaa meriawo ii motoonj mende mendeema anjonj kombao. Kawaajonj welenjeqe emba kamaanjeqeta ii mono konjona meriawo kembao.” ³¹ Oo uumeleenj alauruna, sareqaa kaanja so anana mono welenjeqe embawaa mundanjuruta gbadonanawo mende koloojonto, emba solanja laaligoyaa mundanjuruta koloojonj. Kawaajonj meloqelokanjnj nanamemenj ii mono konjombu. Kianj.

5

Lolonjonj Kraistwo nananj solananonj nambu.

¹ Kraistonj Kana qaa baatanongja isama nonono solanja laligojonj. Iikaanja laligonj tosianonj onjo mombo horonj Kana qaawaa qaqaanj iikanonj* somongonj onjombubotiwaajonj mono galenj menj aonj laligowu. Welenjeqe omaya kaanja koloowubotiwaajonj mono kotiinj bonj qenj nambu.

² Mobu! Pool niinonj kokaenj injjowe mobu: Tosianonj Anutuwaa aiweseya selegianonj kotowutiwaajonj jegi wambelaawuti eenj, Kraistonj mono ilaanj onjomambaajonj amamaawaa. ³ Qaa ii toroqenj kokaenj nanjonj jemaaja: Eja kuuya onjoo selegia kotonj aiwese mewutiwaajonj mogi onjononj wambelaawuti, iyonononj mono Kana qaa kuuya tenj koma otaawutiwaa so kolooju. Ii mende otaagi mende sokombaa. ⁴ Onjo Kana qaa tenj koma otaanj iikaanja kanonj solanja koloowombaajonj mojutu, onjononj mono Kraistwaanonj sopa qisigonj iwo mende toroqenj nanju. Onjo mono Anutuwaa kalenjmoriaanja mesaonj seleenjenj kamaanj lanj laligoju.

⁵ Lanj laligojuto, anana mono Anutuwaa jaanonj dindinja koloowombaajonj jejeromonjromonja ama awelegonjkejonj. Kaen aninj Unj Toroyanonj inaanj nonono Anutuwaa moma laarinj muninj qaanana jenj tegoro solanjaniwombaajonj mambomakejonj. ⁶ Kraist Jiisaswo naninj uuwaa honja momalaari ii motoonjononj mono ilaanj nonomakeja. Anutuwaa moma laarininj inaanj nonono afaanjonj uujopa ama aoninj sokonjato, momalaari honja qaa ii mende ilaanj nonomakeja. Kaanagadeenj Anutuwaa aiweseya selenananonj kotogita eja

* **4:27:** Ais 54.1 * **4:29:** Jen 21.9 * **4:30:** Jen 21.10 * **5:1:** Gere batuya (yoke) ii bulmakao woiwaa arogaranonj ama somongogi mindirinj orono iikanonj motoonj kare me balonjeqewaa kinonj horonjkeja. Kawaa so Kana qaa gbadononj laligojanj eenj, gawonja mono pondanj mewa.

me qaago, ii so motoonggo kolooja. Selewaa monj me monj ii Anutuwaa jaanonj mende ilaan nonombaa.

⁷ Wala uu meleyenmeleembaa kuu aannonj aangole kaanja uulanawo kenji. Awaagadeen kenjito, boi takapolakaya monjonj kanj sisau menj onjoma batuyanonj kotooro qaa honja mende toroqen tej komakeju. ⁸ Anutunonj onjomakeji, iinonj batuyanonj kotowutiwaaonj mende tutugonj kuun onjomakeja. Ii qaago. ⁹ *Yiist melaada monjononj ama flauawo meleenin korebore mero somariin waamakeja. Iikawaa so sisau melaanonj mono sokoma onjono korebore jinjaunj qewubo.

¹⁰ Boi takapolakaya iinonj sisau menj onjono jinjaunj amakejuti, Anutunonj mono iwaa nanamemenjaa ironja meleema muro siimbobolo moma laligowaa. Niinonj Pombo nama moma laarinj onjoma onjoonj kokaenj moma awasankaka koloojen: Onjo Kraistwaa Bunja qaa tororo otaanj momo morota kuuya yakariwombaaonj moma kotiinj laligowu.

¹¹ Oo uumeleenj alauruna, onjo kaenj laligowuyato, niinonj Kraist maripoononj komurotiwaa kania jenj seiwe Juuda yonjoo uugianonj iikawaaonj bolinjeja. Maripoombaa qaaya mesaowenagati eenj, mono sisiwerowo mende ama nombuyaga. Anutuwaa aiweseya eja selegianonj koma kotowutiwaa Bunja qaaya toroqen jenj uukuukuu menj onjombenagi eenj, mono kakasililinj mende ama nombuyaga. ¹² Tosianonj kuun onjoma sisau menjkejuti, iyonjononj mono koma kootowaa qaagia otaadaboronj iyangiaa sele kitigia kuuya kotonj aogi mobe sokonaga.

¹³ Oo uumeleenj alauruna, Anutunonj onjo kana walagaa qaanongga loloonj gbadogja qaa laligowutiwaaonj onjooonoto, kokaembaaonj mono galenj menj aonj laligowu, "Mono gbadonongga loloonj solanja laligojonj," kaenj jenj monjonj uugianonj waaro selewaa siingia kombombanja bologanonj mono galenj koma onjombabo. Onjooangia aingianonj qaagoto, mono uujopa qaganonj nama welenj qen aonj laligowu. ¹⁴ *Kana qaa wanaj motoonggo otaagi Anutuwaanonj qaa kuuya mono kaanagadeen honggiawo kolowuya. Qaa wanaj motoonggo ii kokaenj, "Geengga jopagonj aonkejani, iikawaa so mono ejemba kuuya uuganonj jopagonj onjomakeba." ¹⁵ Kaenj jejato, bao kasu kaanja ainj aonj memesoso menj aonkejuti eenj, mono onjooangia tiwilaan aowubotiwaajonj toogia pondanj moma laligowu. Kianj.

Uña Toroyanonj galenj koma onjono laligowu.

¹⁶ Niinonj kokaenj jemaña: Uña Toroyanonj mono nanamemenjia galenj kono laligowu. Kaenj laligogi iinonj uu selewaa siingia kombombanja bologa ii qero kamaaro mende tej koma otaanjkebu. ¹⁷ *Kawaa kania ii kokaenj: Uu selewaa siinj kombombanja bologanonj mono Uña Toroya qetama lanj koposongoro Uña Toroyanonj uu walagaa ku-usuna qemambaaonj moro batugaranonj deendeenj ero aonkejao. Kaenj aonjejaotiwaajonj onjononj iwoi awaa ama mewombaaonj moma ii amamaanjkeju. ¹⁸ Ii amamaanjkejuto, Uña Toroyanonj unjano kema laligojuti eenj, mono Kana qaa baatanonj mende laligoju.

¹⁹ Uu selewaa nanamemenj walagaa gawonj honja ii asuganonj ero mojonj. Ii kokaenj: Kaisero alia-alia lanj angj uugianonj menjerenjoro serowilin amakeju. ²⁰ Tando lopionj waegia menj bengia mepeseen onjonj uugia sololoonj onjono owenj jenanj amakeju. Kere kolooro angowowo omga aonkejju.

* 5:9: 1 Kor 5.6 * 5:14: Lew 19.18 * 5:17: Room 7.15-23

Mombaanon iwoiwaajon uutanon motoqoto moma baagon yon jen uudu-uduu momakeju. Iyangiaajonadeen romonjon iwoi horon kiririnjaba menkeju. Juma mendeema aon tuuna tuuna men jejewili ama aonkeju.

²¹ Tosaanja yonoo iwoiwaajon iimasiin moma goronkiki ama jejelombar ama nene jabujabu nen apu kotiganon enkalolon amakeju. Ii ano sili tosaanja kaanja amakejuti, iyonoojon wala jewe ano iikawaa so galen meme qaa ii walawala jeweta dunjon mombo kokaen jejen: Ejemba sili kaanja amakejuti, iyononon mono Anutuwaa bentoton uutanon mende ubuya.

²² Yononon qaagoto, Unja Toroyanon gawon menkejiwaa hona ii uujopa, korisoro, luae ano nanamemen awaa kokaen: Lombo kuuya moma mokosinjon tosaanja ala men onoma nanamemen loloogen amakeju. Qaagia pondan otaankeju. ²³ Gumbonjonjon qaganon tosaanja ama onoma iyangia tororo galen koma aonkeju. Ejemba sili kaanja amakejuti, iyononon Kana qaa mende qotogonkeju. ²⁴ Ejemba Kraist Jiisaswaa bunja koloon laligojuti, iyononon uu selegiaa siingia kombombanja bologa ano bologaa uugeregia ii kuuya Jiisaswo maripoonon anji men komurota laligoju.

²⁵ Unja Toroyanon uunanon kemero laligojon een, nanamemenana mono kaanagadeen Unja iikanon galen koma nonono ama men laligowonja. ²⁶ Kaen laligon qabunja omaya nonombutiwaajon mende kaparan koma een toton mende awelegon aonkebu. Uubooli ama aowubotiwaajon mono uuwaawaa ano uuhoonjo qaganon mende ama aonkebu. Kaanagadeen goronkiki mende amakebu. Kian.

6

Lombogia mono bosima ilaan aonkebu.

¹ Oo uumeleen alauruna, monjon kana uugun singisonjo ano mokoloojuti een, uumeleen alauruna ononon mono ala kaanja ii migigiin mindinjon mugi mombo kana mokoloowaa. Kaen ama geenja kaanagadeen angobatonon kamaan guwabotiwaajon mono galen men aon laligowaa.

² Lombogia mono ilaan aon bosimakebu. Iikaanja kanon Kraistwaa Kana qaaya otaagi honawo koloonkebaa. ³ Monjon kamaanqeqeta laligon kilen anjaajon moro uuta kolooji, iinon mono iyanja tiligon aonkeja.

⁴ Kaen mende ambuto, motomoton ononon mono onoangiaa nanamengia gosin angotete megii sokombaa. Kaen ama alagia uugun qabunagiawo koloojutiwaajon mende awelegowuto, mono onoangiaa kanagiaajondeen selegia mepeseegi sokombaa. ⁵ Anutunon lombonana morota morota mendeema nonono anja anja bosimakejon. Kawaajon anana tosaanja yonowo leelee ama gosin aowombaajon amamaankejon.

⁶ Boi qaqazunon mombaajon Bunja qaa kuma munkeji, iinon mono iikawaa tawaya meleema iwoiya awaa kuuya mendeema bakaya munkeba.

⁷ Onoangia mono mende tiligon aonkebu. Monjon nene waroga komoro hona iikawaa so kolooro mokoloowaa. Qaa iikawaa so Anutunon kilenjanana iima irona iikawaa so nonombaa. Kawaajon Anutu ii eja omaya kaanja mepaqepae men mubombaajon amamaankejon. ⁸ Uu selewaa siin kombombanja bologanon mon nemun koma muro iikawaa waroga lan komomakeji, iinon mono iikawaa kondemondenen mokolon bolinkebaa. Iinon bolinkebaato, Unja Toroyanon mon sololon muro iikawaa waroga komomakeji, iinon mono hona iikawaa so mokolon laaligo kotigaa bunja koloon laligowaa.

⁹ Anana jegenja nama gawonj awaa awaa menj laligon iikanonj mono loorinj tanzololonj mende ambonja. Ataqtan ama gawonj mende mesaowonjati eerj, honja meme kambañanonj kanj kuuro iikanonj mono gawonanaa tawaya mokoloowonja. ¹⁰ Kawaajonj namononj laligowonjatiwaa so anana mono ejemba awaa ama onjombombaañonj jegenja nama laligowonja. Uumeleen kanageso utanonj laligojuti, ii wala ala ilailaa ama onjomakebonja ano yonoo gemagianonj ejemba tosaña kuuya kana kolooro menj qeangonj onjomakebonja.

Galeñ meme ano yeizozo qaa tetegoya

¹¹ Pool niinonj kirifi menj neenaa boronanonj tere waña somata koi onjojonj oojerji, ii iibu. ¹² Ejemba Anutuwaa aiweseya selegianonj kotowutiwaañonj kuuj onjomakejuti, iyonononj kuuya sele megi balonj ejembanonj yonoojonj mogi ubaatiwaañonj kaparanj komakeju. Kraistnonj maripoononj komuroti, qaa iikawaajonj sisiwerowero ama onjombubotiwaañonj mono kaerj kuuj onjomakeju. Iikawaa kania morota monj qaago. ¹³ Anutuwaa aiwesegiawo yonononj mono angio kaanagadeen Kana qaa mende otaadaboronj laligoju. Kaerj qaagoto, onoo selegia kotowutiwaañonj mojuti, iyonononj mono onoo sele kitigiaañonj ama iyangiaa selegia menj uma qabunagiawo koloowombaañonj momakeju.

¹⁴ Kaerj momakejuto, niinonj Ponñana Jiisas Kraist maripoononj komuroti, mono Bunja iikawaajonj ama selenaa mepeseenkejen. Qabunja morota monj mende monjamakejen. Ii yamagerj (kozigerj)! Kraistnonj maripoononj komuro iwo toroqewe momo arenñanonj utegoro sili bologaa sisia menkejen. Balonj ejembanonj selewaa nanamemenj bologa mewombaañonj romonjonj qaa jenkejuti, niinonj mono iikaerj baagerj koomuya tani koloojen. Mepeseen nombuti me selenanonj qaa ambuti, iikawaa kitia ii mende meleemaña. Namononj qaa gosinj tosia mogi uro tosia mogi kamaañqeqeta kolooji, ii noo momo arenñawo so motoonngo mende koloojao.

¹⁵ Selenananonj aiwese kotogi me qaagoti, iikanonj mono so motoonngo kolooja. Iikanonj gorosonja koloojato, kolokoloo dologaa donja koloojonj, iikanonj mono honja toon kolooja. ¹⁶ Ejemba kolokoloo dologaa jenkooto qaa otaan laligojuti, Anutononj Juuda kuuya ii ano Anutuwaa uumeleen kanageso kuuya onjo mono kiankomunj onono luanonj laligowu.

¹⁷ Qaa tetegoya ii kokaerj jejen; Niinonj Jiisas qegitiwaa lopoya ii neenaa selenanonj ero bosimakejeniwaañonj monjonj mono uulombo mende toroqerj nomba.

¹⁸ Oo uumeleen alauruna, Ponñana Jiisas Kraistwaa kalenmoriananonj mono onjowo enj unagia kotuegonkeba. Qaa ii onjanonj.

Efesus Tere Poolnon Efesus yonjo Tere ano. Jey-asa-asari qaa

Poolnon Room sitiwaa kapuare mirinon rama Efesus uumeleen tuun yonjoon Tere koi ooro. Efesus ii Eisia prowinswaa siti wanja. Siti iikawaa uutanon konkororo mamaga ama menj laligogi. Poolnon misin gawon menj liligoro indina karoon kolooro Efesus kanj gbani karoon kanon Buja qaa menj laligoro. Efesus sitinon Juuda ejemba tosaanja goman toya yonjo batugianon laligogitiwaaon Poolnon tere koi oon kokaen kuma onono, "Kraistnon tuun woi mindiro uumeleen tuun motoonjo kolojao." (2.15-16), (3.6) Anutunon uusiina ano kalenmorianja uumeleen tuun ananaajon nomaen ano eji, ii mamaga menj asarija. (3.10) Iikawaa sare-qaaya karoon ii kokaen jero:

1. Uumeleen kanageso ononon sele busu motoonjo koloogi Kraist anjo wanja kolojao. (1.23; 4.15-16)

2. Uumeleen kanageso ononon miri motoonjo kaanja koloogi Kraistnon onoo tandogia kombombanja kolojao. (2.21-22)

3. Uumeleen kanageso ononon emba buja kaanja koloogi Kraistnon logia kolojao. (5.25-27) Kaanagadeen Kraistnon Efesus onoo tuun woi mindirin orono iikawaajon sele busu motoonjo koloju. Asasagaa ejemba koloogitiwaaon laaligogiaa gejanono qaaya qaaya ooro. Kianj.

Buk kokawaa bakaya wanja 4 ii kokaen:

Qaa mutuya 1.1-2

Kraist ano uumeleen kanageso 1.3–3.21

Kraistwo laaligo gbilja 4.1–6.20

Terewaa qaa kota wanja 6.21-24

¹ *Anutunon Pool nii uusiina so wasinj nono Kraist Jiisaswaa aposol koloijen. Momalaari alauruna soraaya Kraist Jiisaswo qokotaanj Efesus sitinon laligogiti, niinon onjowa qaa amin mobombaaon tere koi oojen.

² Anutu Manjana ano Pon Jiisas Kraist yoronon mono kalen-morian ononi luaenon laligowu.

Kraistnon Anutuwaa kotumotueya nonomakeja.

³ Anana Ponjana Jiisas Kraistwaa Manja Anutu mepeseenkebonja. Iinon anana Kraistwo qokotaaninj uunananon qeanggowaatiwaaon Siwewaa kotumotueya ano kalenja kania kania ii uunananon anota laligon koujon.

⁴ Anutunon anana wala monowaa monoyanonja kokaen koloowombaaon meweengon nonono: Kraistnon nemuj koma nonono anana iwaa buja soraaya koloon Anutuwaa jaase-wananon koposowaa qaanana qaa nambonja. Kaen meweengon nonoma iikawaa gematanon Siwe namo mokolon ama orono. Kambanj iikanonadeen kanain ejemba jopagon nonoma laligon kouro.

⁵ Jopagon nonoma uusiina so walawala qaa je arenja ama qaanana kokaen menj tegoro: Jiisas Kraistnon nemuj koma nonono Anutunon nonono iyanja meraboraanja koloowonja. ⁶ Wombo Meria ii ananaajon wasiro kamaan Anutuwaa kalenmorianja ku-usunja bunabunayawo qeleema sewanja qaa een nonono. Anana mono kalenmorianja iikawaajon

* 1:1: Apo 18.19-21; 19.1

Anutu mepeseen munkebona. ^{7*} Anutuwaa kalenmorianjaa kowia ii somata qatawo. Kawaa so Jiisasnoj saya maama iikanonj downana mero. Ii merotiwaajon Anutunonj saanonj singisonjonana mesaonj songbama nonomakeja.

⁸ Iinonj kalenmorianja ii kowianonga kelemalelej maaro qanananonj uro. Momakootoya uuta kuuya iikawaa so kokaenj menj asarij nonono: ⁹ Anutunonj wala iyanjaa uutanonj qaa arej somonjonj moro awaa kolooro qaa areja ii aasangoyanonj ero eenj laligonj kougito, Kraistonj Anutuwaawaa qaa jetaa so otaanj kamaanj anana ninisaano iima monin. ¹⁰ Anutunonj waladeej kalenmorianj arenjaa kania ii kokaenj romonjgoro, “Anutu niinonj arej ii otaanj laligonj laligowe kambanja tororo kanj kuuro iikanonj honawo kolooro kokaenj asugi-waa: Kuuya Siwe gomambaa jakeya jakeya iikanonj me namononj koloonj laligojuti, niinonj mono ii kuuya mindirinj somonjonj onomanja ano Kraist kuunj mube kuuya yonoo wangia motoonjgo koloonj laligowaa.”

¹¹ Anutunonj waladeej iyanjaa uuta so qaa somonjgorota eji, mono arej iikawaa so kuukuu qaaya jero iwoi kuuya koloonkeja. Iyanjaa areja iikawaa so walawala Juuda kanageso nono iyanjaa bunja koloonj laligowombaaajon jej tegonj nonono. Kawaa so tosia anana Kraistwo qokotaaninj metogonj nonono iwaanonj oyanboyonj akadamu ii borosamo kaanja bunja qenj aonj laligojonj. ¹² Juuda kanageso nonononj Kraistonj galenj koma nonombaatiwaajonj mamboma walawala jejeromonjromonj ama munj laligonj kouninj, iinonj anana Anutuwaaw ku-usunja bunjabunjayawo ii mepeseen laligowombaaajonj ama meweengonj nono.

¹³ Waba kantri onoononja tosianonj kaanagadeen Kraistwo toroqenj qokotaagi. Hamogeqewaa Oligaa Bunjaya jegi qaa honja ii moma uugia meleengi. Unja Toroya iinonj Anutu qaqabunjayaa mungerj aiweseya kolooja. Unja ii wasiro kamaawaatiwaa qaa somonjgoroti, iinonj mono ii uugianonj ano kemero. Kraist moma laarinj mugj Anutunonj aiweseya kombombanja ii mokotaanj onono laligoju. ¹⁴ Anutunonj kanagesouruta Siwewaa oyanboyonj akadamu nonomambaa qaa somonjgoroti, ii mewombaa aiweseya Unja Toroya ii wala ama nonono. Unja Toroya uunananonj ano laligojiwaajonj mono kokaenj moma kotiijonj: Anutunonj downana menj bunjauruta kolooninj era namononja nunuano Siwenonj uma oyanboyonj mokoloowonja. Kawaaajonj mono Anutuwaaw ku-usunja bunjabunjayawo ii mepeseenkebona. Kianj.

Poolnonj Anutu mepeseenj kokaenj qama kooliro:

¹⁵ Kanonj oyanboyonj mokoloowombaaajonj ama niinonj Efesus onjoonj qama koolinjkejen. Onjononj Ponj Jiisas pondanj moma laarinj ejemba soraaya kuuya uugianonj jopagonj onjmakejuti, tosianonj iikawaa buju qaaya jegi mobe. ¹⁶ Kawaaajonj buju qaa ii mobeti, niinonj kaanagadeen onjoonj ama Anutu mepeseen laligoweti, ii mende mesaowe. Qaago. Niinonj qama koolinj kanonj romonjonj onjmakejen.

¹⁷ Romonjonj onjoma Ponjnana Jiisas Kraistwaa Anutuya ii kokaenj qama koolinj munkejen, “Oo Manjana ku-usunj Toya, gii mono Unjaga Toroya ii Efesus alaurunana onjomba. Unja ii uugianonj ana momakootogia qaita monj kolooro Anutuwaaw kania awaagadeen injisaano moma yagowuya. ¹⁸ Anutu, gii mono uugiaa jaaya menj asarina geenjaa Bunjagaa kania moma yagowuya.” Anutunonj iyanjaa ejemba soraaya nonoojonj Siwe Bunja ku-usunja bunjabunjayawo ii nonomambaa qaa somonjgoro onjo iwoi

* 1:7: Kol 1.14

ii mokoloowutiwaajon mamboma jejeromonromon ambutiwaajon onono. Jejeromonromon angi Jiisasnon mombo asugiro akadamugiawo koloowuti, onjo oyarboyon iikawaa kania moma sorogowutiwaajon qama koolinkejen.

¹⁹ Moma laarin munin Anutuwaa ku-usuja kotakotanon unananon sein gawon menkeji, iikanon mono somata qatawo tetegoya qaa kolooja. Onjo iikawaa kania moma kotowutiwaajon qama koolinkejen. Esunmumuya damuyawo kanon selenana koton inaan nonomakeji, Anutunon iikawaa usuja ii kokaen qendeema nonono:

²⁰ *Anutunon ku-usuja gawonon ama Kraist men gbilin muro koomunonga waaro ano wano Siwe gomanon uma sopaya sopaya laligon jakeya jakeya unjuugun uro Anutunon iyanaa boro dindinanon dun rara matuyanon anota raja. ²¹ Ano jinanon dunanon rama ilawoila kuuyaa wajnanaga nanja. Ben kawali galej ano yonoo newogianon jawin, pon qerewenja ano gawman kiap uuta ano kamakamaata ku-usunggiawo galej koma nonomakejuti, Kraistnon mono iyonoo wanjalegia koloon korebore galej koma onomakeja. Siwe gomanon, namonon ano yoroo batugaranon galej qa kuuya qama onongi bosinjuti, Kraistnon mono ii kuuya unjuugun uja. Balombaa kamban kokaanondeen qaagoto, kanagen kamban qaita mon kolooro laligon ubonati, iikanon kaanagadeen ilawoila kuuya galej koma laligon ubaa.

²² **Anutunon unja, ome, ejemba ano ilawoila kuuya ii men kamaan Kraistwaa baatanon ama nonono laligonin Ponjana uuta kolooja. Anutunon Kraist ii uumeleen kanageso nonooma wajnana nambaatiwaajon kuun muro laligoja. ²³ Iinon kopagon nonoma zioz ananaa wajnana kolooro anana iwaa honaa kana boboria koloojon. Kraistnon wajnana koloon anodeen raro mende sokonagato, anana iwaa dondomonuruta koloon iwo toroqenin honanon asugiro sokonja. Kraistnon kaanjadeen ilawoila kuuyaa dondomonja mon koloon toroqero korebore anana mono Anutuwaa akadamunanawo asuginin sokoma kemakeja. Kianj.

Koomuyanonga gbilin Kraistwo kotiin laligojon.

2

¹ *Waladeen kana uugun singisongoya singisongoya angiti-waajon laaligo koomuya laligon kougi. ² Onjo kamban iikanon balombaa nanamemen bologa otaagi. Omejiilan yonoo Ponjianon kamban kokaamba Siwe namo batugaranon laligon qootogo ejemba uugia sololoon galej koma onomakeji, mono iwaanon qokotaan ter koma mun laligogi.

³ Anana kuuya kaanjadeen wala yonoo batugianon silemale ama lan laligonin. Uu selewaa siijnana kombombanja bologa otaan ananaa jaajaa laligonin. Kaen lan laligonin Anutunon niniiro mende sokono irinjonsoonja qanananon ano laligonin. Qaa qootogo ejemba tosaana yonoo so kaanja Anutuwaa irinjonsoonja buja koloon laligonin.

⁴ Kaen laligoninto, kamban kokaamba iikaan qaago. Anutunon kiankomuya tetegoya qaa kanon jopagon nonono. ⁵ Kana uugun Anutu qetama mun iikawaajon koomuya koloon laligoninto, Anutunon Kraist men gbiliroti, anana mono kaanjadeen men gbilin nonono kotiin laligojon. Iwaa kalen moriananon mono hamo qen onono mombo letongi.

⁶ Kraistnon waaroti, anana mono kaanjadeen nonomindiiro koomuyanonga waanin. Anutunon Kraist Jiisas wano Siwe gomanon uroti,

* 1:20: Ond 110.1 * 1:22: Ond 8.6 * 1:22: Kol 1.18 * 2:1: Kol 2.13

anana kaanjiadeen Siwe laaligowaa jake ejuti, mono iikanonj nonoono iwo tosaana galen koma onjoma laligojonj.

⁷ Anutunonj kokaembaaonj kaenj nonoono: Anutuwaawaa kalen-morianjaa kowia tetegoya qaa iikanonj asuganonj asugiro moma asariwombaaonj moro. Moma asarinj kanagenj kambaaja kambaaja qaita monj asugiro tetegoya qaa laligonj ubonjati, kambaaj iikanonj ii menj somariinj nonomambaajaonj moro. Anutunonj Kraist Jiisas wasiro kanj uujopaya kaenj qendeema nonono. ⁸ Anutu moma laarinj mugij kalenmorianjanonj mono hamo qen onjono mombo letonjgi. Onjoanjo nemun koma aonj iikaanja kanonj mende letonjgito, Anutunonj kalenjaajonj ama menj letoma onjono. ⁹ Anjo iwoi monj ama menj sororogogitiwaajaonj mende letonjgi. Monjonj monj anjaa selia menj ubabotiwaajaonj mono kalenmorianjaajonjadeen kaenj ama onjono.

¹⁰ Anana Anutuwaawaa borosowoga laligojonj. Kraist Jiisaswo qokotaaninj Anutunonj uu dologa mokolonj nonono. Anutunonj walawala gawonj awaa awaa meweengonj mozozonjgoroti, anana ii menj laligowombaaonj kaenj mokolonj nononota laligojonj. Kianj.

Kraistwo qokotaan sele busu motoonjo koloonj.

¹¹ Kawaajaonj Efesus onjo wala Juuda ejemba mende koloonj Anutuwaanonj kanageso mende laligogiti, mono ii romonjonj laligowu. Tosianonj onjoonj kokaen jen jen onjoma laligogi, “Nono Anutuwaawaa aiweseenanawo laligojonto, kantri tosaana onjo ejemba omaya aiwesehia qaa!” Qa ii eja borononj aiwese selenananonj kotonkejuti, mono ii romonjonj jen laligogi. ¹² Onjo kambaaj iikanonj uugia Kraistwo mende jopagonj aonj eenj yamagenj laligogi. Waba kantri onjo Juuda kanageso nonoo too leeurunanaga laligogi. Anutunonj ejemba iyanjaajonj meweengonj nonono laligojonj, onjo nonoo batunananonj qagia qaa laligogi. Anutunonj Bunjaya alauruta onjomambaajaonj jenj qaa somonjgoroti, onjo ii mende totoonj moma kotonj tompinj laligogi. Oyanboyanj koloowombaa jejeromonromonjgia qaa. Anutugia qaa kaanja namononj eenj laj laligogi. Mono ii romonjonj laligowu.

¹³ Onjo wala sigensigenj laligogito, Kraist Jiisaswo qokotaagi sayanonj songbama onjono kambaaj kokaamba afaanjonj Anutuwaawaa kosianonj kanj laligoju. ¹⁴ Kraist anjo luae Tonana koloaja. Iinonj Juuda kanageso ano waba kantri ejemba tuunj woi anana mindirinj nonono mutulanjonkejonj. Batunananonj kere enj sopa renjenj kotiga kuunj mendeema nononoti, iinonj mono songo ii riwagoro uumeleenj kanageso motoonjo koloonj. ¹⁵ *Jiisasnonj iyanjaa balonj selianonj komuro iikaanja kanonj Juuda nonoononj Kana qaa ano iikawaa jopojan qaaya ano jenkooto tosia ii kondeeno. Tuunj woi mindirinj nonoma kanageso gbilia motoonjo koloowombaaonj ii kondeeno. Kawaajaonj uu gbilia mokolonj nonono Kraistwo qokotaaninj batunananonj luaeya kolooro.

¹⁶ *Kraistnonj komunj kere nanamemenana maripoononj qero komunj kamaaro. Sele busunonj motoonjo komurotiwaa sayanonj mono ejemba tuunj woi nunuano saanonj eleema Anutuwaawaa kosianonj kawonja. Kaenj mindirinj nonono saanonj boroqeqe ambonja. Ii andaboronj Kraistwo sele busu motoonjo koloonj laligojonj. ¹⁷ *Kraistnonj kanj luae koloowaatiwaa Bunjaya ii waba kantri ejemba Anutu gema qen sigensigenj laligogiti, onjoonj jenj asarinj onjono ano Juuda ejemba Anutuwaawaa kosianonj laligoninj, mono nonoojonj motoonjadeen jenj asarinj nonoma laligoro. ¹⁸ Kraistnonj Juuda ano waba kantri ejemba anana kuuya nemunj koma nonono Unja

* 2:15: Kol 2.14 * 2:16: Kol 1.20 * 2:17: Ais 57.19

Toroya motoonjonon kana qendeema nonono saanon afaangon Marjananaa jaasewanon keubonja.

¹⁹ Kawaajon onjo Juuda ejemba qaagoto, kilen waba ejemba tawatawaya ii mende toroqen laligoju. Anutuwaa goman balon toya soraaya koloogi nonowo motoon Anutuwaa uumeleen kanageso koloojon.

²⁰ Gejatootoo ejemba yononon waladeen Anutuwaa qaanon tando oson kuugi Kraist Jiisas anjo kan tandonana kombombanja koloon aposol wasin nonoma warjana nano Anutuwaa uumeleen jigo koloojon. Onjo kaanagadeen tando iikanon keuma nanjonango ama aon kotikotii mokoloonkeju. ²¹ Iinon miri ii muzugon mindirin somongoro namakeja. Anana Pombo qokotaan nama mutulanjonin momalaarinananon kotiin somariiro Anutuwaa uumeleen jigo kowoga koloojon. ²² Onjo kaanagadeen Pombaanon qokotaan uumeleen alaurunana tosaanja yonowo mutulanjon motoon nama uugia nanjon aon kotikotii mokoloonkeju. Kaen nama Anutuwaa uumeleen jigo koloogi Unja Toroya uugianon anota anjo jigoya iikawaa uutanon laligoja. Kian.

3

Poolnon waba kantri yonoonon kema Bunja gawon mero.

¹ Kania iikawaajon ama Pool niinon waba kantri ejemba onjo ilaan onjomabaajon gawon men laligojen. Kaen laligowe Kraist Jiisaswaa gawon mewetiwaajon kapuare mirinon noonji rama simin kuma gama koolinkejen. ² Anutunon kalenmorianja kantri tosaanja onjojon mendeema onono qeangowutiwaa gawon nonoti, onjo ii onanon modaboroju. ³ Anutunon qaa arenja aasangoya nisaama jero moma yagojeni, qaa iikawaa kania torodaamonda onon onombe. ⁴ *Onon onombeti, onjo tere ii weenjon saanon noo kania kokaen moma asariwu: Niinon Kraistwaa kania aasangoya ii awaagadeen moma kotojen.

⁵ Monowaa monoyanonga ejembanon kanain laligon kouma laligogiti, iyononon kambaan iikanon Bunja aasangoya iikawaajon tompin laligogi. Kaanja laligon kougito, kambaan kokaamba Unja Toroyanon ii Anutuwaa aposol ano gejatootoo ejemba tak-kootoya nonoojon jen ninisaano mojon. ⁶ Bunja aasangoya ii kokaen: Kraist Jiisasnon oyanboyan bunja qen nonombaatiwaajon jen qaa somongoroti, onjo ii Juuda nonowo ororon anjon koma men laligoju. Oligaa Bunjanon iikawaa kania ii waba kantri ejemba onjojon kaanagadeen qendeema onomakeja. Onjo uugia meleema saanon nonowo motoon kotumotueyaa Bunjaya so motoondeen bunja qen aon laligoju. Uugia Anutuwo somonjon motoon Kraistwaa sele busuya koloon nonowo tuun motoonjo nanjon.

⁷ Iwaa ku-usujanon mono noo uuna sololooro uuna meleembe Anutunon kalenmorianja sewanja qaa nono. Ii nono kana kolooro Oligaa Bunjawaa gawon meme ejaqa koloowe. ⁸ Niinon Anutuwaanon kanageso soraaya kuuya onoo newo baagianon kamaanqeqeta totoon laligojen. Kaen laligojento, Anutunon kilen kalenja uuta koi kaanja nono: Niinon Kraistwaa oyanboyan Bunjaya ii waba kantri ejemba onjojon jen asarimabaajon simbawonawo mojen. Oyanboyan iikawaa kania ii kuuya oson moma kotodaborowonatiwaa so qaago.

⁹ Anutunon monowaa monoyanon iwoi kuuya mokoloon Bunjaya aasangoya kojangiro ejembanon laligon kouma laligogiti, kambaan iikanon tompin laligogi. Kawaajon niinon Anutuwaa Bunja aren aasangoya ii galen

* 3:4: Kol 1.26-27

koma laligowe honawo koloonkeja. Niinon iikawaa kania asuganon jewe ejemba kuuyanon moma sorogowutiwaajon simbawonawo mojen.

¹⁰ Anutunonj momakootoya kania kania qaita monj ninisaano kambañ kokaamba uumeleenj zioz tuunj batunananonj aminj moninj asuganonj koloonj seinkeja. Anutunonj uusiinj kokaenj momakeja: Ben kawali galenj ano ponj qerewenja gajoba uuta ano kamaanjeqeta Siwe namo batugaranonj ilawoila kuuya galenj komakejuti, iyonononj kaanagadeenj Anutuwaawo momakootoya ii geja ama mobutiwaajonj momakeja. ¹¹ Yonononj ii mobutiwaajonj Anutunonj Buñja arenja ii monowaa monoyanonjga kambaña qaanonj uutanonj jenj kotiinj ano ero. Iikawaa so Ponñana Kraist Jiisas wasiro honja mokolooro kanagesouruta koloonj mindirinj nanjonj.

¹² Kraistwo qokotaan nama moma laarinj muninj Anutuwaawo nagu-nonj kaenj tano saanonj iwaa jaasewananonj keubombaañonj awasankaka nanjonj. ¹³ Kawaajonj kokaenj welema onjonjen: “Niinonj kapuare mirinonj rama onjo qeangowutiwaajonj ama konjilinj moma laligonkejenj, iikawaajonj uugia mono mende kamaawa. Onjo noo siimbobolona iikawaajonj ama saanonj akadamyugawo koloowuya.” Kianj.

Poolnonj Efesus yonoojonj kokaenj qama kooliro:

¹⁴ Kania iikawaajonj niinonj Maññana siminj kuma munj qama koolinjejen. ¹⁵ Iinondeenj mono maññana mutuya kolooja. Iwaa so Siwe ano namowaa kanageso kuuya anana ama qa ii menj qamakejonj. ¹⁶ Kokaenj qama koolinjejen, “Anutu, gii mono Unjaga Toroya ama onona uugianonj kotiinkebaa. Goo Buñjaga ku-usunja buñabunayawo ii tetegoya qaa kowiganonj eji, gii mono ku-usunja iikawaa so menj kotiin onomakeba. ¹⁷ Menj kotiin onona saanonj Kraist moma laarinj mugij uugianonj dunj menj laligowaa. Kaenj laligoro kosogia Kraistwaa uujopanonj mondonjonj mendungogi kemero rindanonj nambu.

¹⁸ Uujopayanonj nemunj koma onono kanageso soraaya kuuya yonowo saanonj Kraistwaa uujopayaa kania moma kotowu. Jopagonj nonomakeji, uujopa iikawaa soya ii kokaenj: Goraaya leelee tetegoya qaa kema bim-bimgoja. Koriga enduwaa enduyanonj kemalija. Koriga euwaa euyanonj uja. Kaanagadeenj dutanonj emuwaa emuyanonj kemenj eja. ¹⁹ Kraistwaa uujopayanonj mono balombaa momonanaa soya uuguya. Ii moma komuwutiwaajonj kokaenj qama koolinjejen: “Anutu, gii mono akadamyuga kuuya kanonj uumomogia saa qenj musulunjonj onomba.”

²⁰ Anutu kaenj qama koolinj munj kokaembaañonj mepeseenjejen: Anana momonana uugunj iwoiwaajonj qama koolinj qisiwonaga me jaameleenj unja iima romonjgowonagati eenj, iinonj mono iwoi ii saanonj menj kotiin nonom-baa. Anutu ku-usunjonj uunananonj gawonj menkeji, iinonj mono iikawaa so qamakooli ano momonanaa soya ii uugudaboronj afaanjonj iwoi kuuya saanonj nonomakebaa. Kawaajonj mepeseenj munkebonja. ²¹ Uumeleenj kanageso anana ajoroonj Kraist Jiisaswaañonj ama Anutuwaawo qabunajaya mepeseeninj akadamyawo koloonj ewaa. Ii benj isiurunana yonononj menj kotiin tetegoya qaa enj ubuti, kambañ iikanonj mono kaanjadeenj akadamyawo koloonj ewaa. Qaa ii onjanonj.

4

Kraistnonj mindirinj nonono sele busu motoonjo koloojonj.

¹ Niinonj Pombo qokotaan nama gawonja mewetiwaajonj kapuare ejaga koloojen. Qaa ii jedaboronj uugia qaa kokanonj jenj kuujen: Anutunonj

nanamemen akadamyawo ama men laligowutiwaajon onoonoti, iikawaa so onjo mono laaligo qaita mon laligowu. ² *Mono uugia men kamaan ama qaa baatanon kema ejemba gumbonjonjon qaganon ama onoma laligowu. Lombo mokosingon laligowu. Mono lolongon bologaa kitia mende melembuto, qaqaangon jopagon aon laligowu. ³ Uja Toroyanon uugia men kululuun luaewaa kasanon somonjon mindirin onomakeji, onjo mono uusoomonjo ii batugianon ewaatiwaajon kaparan koma nambu.

⁴ Anutunon onoonoti, iikanon mono ororon oyanboyan koloowombaaajon jejeromonromongia motoonjo iikayadeen ama onono mamboma laligoju. Iikawaa so onjo kaanjadeen Kraistwaa honja sele busuya motoonjo koloogi mono Uja Toroya motoongonon inaan onono laligowu. ⁵ Pojnana motoongonon galen koma onono ororon moma laarin mugu oomulu motoonjo iikayadeen men onongi motoon koloon laligoju. ⁶ Anutunana motoongonon kuuya man koma nonomakeja. Iinon iwoi kuuya kore nunuugun Pojnana uuta koloonkeja. Kaen koloon jeta ten kombombaaajon kuuya kuun inaan nonoma uunana so laaligo ano rama momo nonomakeja.

⁷ Iikawaa so ororon Kraistwaa sele busu motoonjo laligojonto, Kraistnon kalenmorianja uusijnjaa so maama nonono. Gawon memewaa momo kalenja kania kania ii motomotoon sonananon mendeema nonono laligojon.

⁸ *Kawaa qaaya ii kokaen jegita Buja Terenon eja,

“Iinon eukanon uma nama kapuare ejemba mamaga onono bunjuruta koloogi kalenja kalenja ii ejemba ananaajon nonono.”

⁹ “Eukanon uro,” Anutunon qaa ii mono nomaembaajon jero? Iikawaa kania ii kokaen: Kraistnon wala Siwenonja kamaaro. Mono namo dutanon emukanon kemero. ¹⁰ Kamaaroti, iinon mono kaanagadeen eleema eu uro. Uma Siwe gomambaa jakeya kuuya unuugun qaganon eukanon uma laligoja. Iikanon laligon Siwe ano namowaa ilawoilaya kuuya ii esujanon men saa gen kuuya sokondaboron laligoja. ¹¹ Kraistnon ejemba ananaajon momo kalenja kania kania kokaen mendeema nonono: Gawonja mendeema nonono tosanon wasiwasi ejemba wanja (apostol) koloogi. Tosianon gejatootoo ejemba (profet) koloogi. Tosianon uukuukuu ejemba (ewanjelis) koloogi. Tosianon eja to pasto ano boi qaqazu koloogi.

¹² Kraistwaa sele busuya ii uumeleen kanagesouruta. Nononon yonoo uugia nangonin kotikotii mokoloowutiwaajon gawonja kaen mendeema kuun nonono. Kanageso soraaya anana kuuyanon uuwaa gawon mewombaaajon jojoridaboron laligowombaaajon ama kaen inaan nonono. ¹³ Kaanon kaen gawon morota morota men laligon Anutu moma laarin kanagen Meria moma yagon iikanon men kululuun aon motoonjo koloon nambonja. Anutu waa momoya ano akadamu iwoiya kuuya ii koreyanon Kraistwaanon eja. Nononon Kraistwaa kowinonja momoya ano esunja horonin musulungon nonono somariin sein kotiin laligonin akadamyua maama nonono kuuya asugiro laligowonja.

¹⁴ Toroqen naamade kaanja laligowombotiwaajon Kraistnon uunana kuun iyanja kaanja akadamanawo koloowonatiwaajon inaan nonomakeja. Naambora kaanja laligonin qewolon ejembanon arej ii me ii ama mondon tutugon nononji tama kamaan nunuroti, onjo mono iikawaa so koloon laj laligowubo. Haamonon momosiin ewaewaj kono kowenon qindiiro sirinon godomaruru laj wama kemaqen-kanqen ama simbirinsambaran amakeja. Kawaa so balon ejembanon selenon kuukuu

* 4:2: Kol 3.12-13   * 4:8: Ond 68.18

ama unju menj momo tiliqiliawo mokoloon ejemba lanj kuma onjongi jinjaun amakeju.

¹⁵ Iikawaa so lanj mende laligowuto, qaa honagadeen pondan jen jopagon aonj laligowu. Kaanja laligon Kraistnonj wajnana kolooji, kosogia mono iwaanon mondongogi kemero rindangonj iwoi kuuya kanonj somariinj kotiin akadamugiawo koloon laligowu. ¹⁶ *Kraistnonj wajnana koloon anjaa sele busuya anana kuuya galenj koma nonono tokotokoya kuuyanonj sele busuya ano kana boria toroqenj somonjonj metulangonj nononji motoon koloojonj. Esunj motomotoonj enj nononjiwaa so mono gawonana menj kotingonj jopagonj aoninj honja sele busuya iikanonj kotiin somariinkeja. Kianj.

Asasaga nanamemenj gbilia ama menj laligowu.

¹⁷ Kaanja koloojoniwaaajonj niinonj Pomba jeta menj galenj meme qaa kokaen jewe moma yagowu: Uumeleembaa gadokopa ejemba uumomogia sooro kikisi kaanja koloonj eenj omaya lanj laligonkejuti, onjo mono iyonjoononj tani bologa ii mende toroqenj ama menj laligowu. ¹⁸ Uumeleembaa gadokopa ejemba yonoo uumomogia-nonj tiiro Anutuwo laaligowaa-jonj sisau ama sooju. Momo bologanonj uugia gojoma duurotiwaaajonj ama poumapou ama tompinj laligoju. Kawaajonj Anutuwaanonj laaligo kotiganonj mende qokotaankejuto, iyanjiodeenj lanj toontoonj laligoju. ¹⁹ Galengia mende menj aogi uugia gojondabororo gamu sayawo unuro laligoju. Uugia kaiserononj somonjonj menj tiloonj onono iwoi kaanjaajonj lanj aisoonkeju. Iwoi menjo mewombaajonj otoko ama koposongonkeju.

²⁰ Yonjononj kaenj amakejuto, onjo Kraistwo laaligowaa kania ii kaanja mende kuma onjongi mogi. ²¹ Onjo qaa honjaa Toya Jiisaswo qokotaagi iikawaa so kania kuma onjongi honja kokaenj moma yagogi:

²² *Wala nanamemenjia walaga otaagi siingia kombombara bologanonj angomokolonj ama onono tiwilaanj aowombaajonj angi. Kana kuma onjongi mogiti, iikawaa so mono uugia walaga motogonj gilinj gema gewu.

²³ Uumomogia menj gbiligi kolonjaninj laligowutiwaaajonj kana kuma onjongi. ²⁴ *Anutunonj anana anjaa kaitaniaa so soraaya koloonj kotiin laligowombaajonj mokoloonj nonono. Uu gbiliaa laaligo solanja otaawombaajonj mono nonono. Kawaajonj uu gbilia iikayadeenj mono bo konji kemero laligowu. Kana ii kaenj kuma onjongi moma yagogi.

²⁵ *Kana kaenj ero anana Kraistwaa sele busuya motoonjo iikawaa uutanonj daremunj kaanja toroqenj ala-ala koloonj laligojonj. Kawaajonj qaa qolonmologoya ii mono motogonj giligi kemero batugianonj qaa honagadeenj kuuya aminj moma laligowu. ²⁶ *Temboma kukupirinonj ambuti eenj, mono kilenj singisonjo mende ambu. Iringia soombaati, qaagia ii mono uulanjawo weenj jaayanonj mende tegonj kemero jenj tegogi solanjiwaa. ²⁷ Kaenj Kilenjaa Toyanonj batugianonj koubabotiwaajonj qewagonj kambanj monj mende munj uulanjawo yakariwu.

²⁸ Monjonj yonjoro meme laligoroti, iinonj kaanja mombo mende amba. Kaenj qaagoto, mono iyanjaa borianonj gawonj kaparanj koma menj laligowa. Gawonj menj anjaa nene hinaya mokoloonj saanonj afaanjonj ejemba wanaya nanjonj onjomakeba.

²⁹ Qaa saga mono jegianongga mende kamaawato, qaa ejemba uugia nanjonj menj kotiiwaati, mono iikayadeenj jenj laligowu. Ejemba qaagia

* 4:16: Kol 2.19   * 4:22: Kol 3.9   * 4:24: Jen 1.26; Kol 3.10   * 4:25: Zek 8.16   * 4:26: Ond 4.4

moma uugia ejiwaa so qambanmambambaaajon amamaajuti, mono iikawaa so gejanono qaagia onjongi naanja moma qeangowuyaga. ³⁰ Anutunon bunjauruta downenana mero Siwenon ubonati, kamban iikawaajon aiwe-seya kombombanja mokotaan onjono uugianon kemen Anutuwaa mungerja kolooja. Kawaajon Anutuwaa mungerja Unja Toroya ii mono wosobiri mende qej mubu.

³¹ Ono mono uukaambo ano uuduuduu kuuya ii qetegon giligi koriganon raba. Uugerenon mende juma onjoro uugianon aon yon qama jen aowubo. Kaanagadeen gemaqeqe qaa tokoronkota ii mende jewu. Anjonjora kania kanianon uugia menj tiloowabotiwaajon ii mono kuuya gema qegi korikori ewa. ³² *Korikori ewato, ala-ala menj migigiin aon gumbonjonjon qaganon ama aon laligowu. Kraistwo qokotaagi Anutunon singisonogogia mesaon songbama onjototi, onjo mono iikawaa so toroqen koposogia mesaon aon laligowu. Kian.

5

Anutuwaa asasaganon laaligo ii kokaen:

¹ Anutuwaa wombo meraboraanja koloojutiwaajon siligia mono kaparan koma Anutunon amakejiwaa so ama otaan laligowu. ² *Kraistnon jopagon nonoma laaligoya nonoojon ama qeleema mesaoro. Siimolon oogi kaasoy-anon umakeroti, Anutunon iikawaa so Kraist laaligoyaa kalerja ii moma anjon kono moronja unkoowayawo kaanja koloon iwaa jaanon pumpungoro aisooro. Onjo mono kaanagadeen uujopanon nama Kraistwaa so jopagon aon ama menj laligowu.

³ Serowilin ano anjonjora kania kania me otokowaa (greedy) silia ii Anutuwaa jaanon mende sokonja. Kawaajon Anutuwaa ejemba soraaya koloojutiwaa so iwoi kaanja qaaya mon ii batugianon mende oosirin jegi mobu. Awawi!

⁴ Gon koma jononsisi ama qaa saga arokuukuuyawo ano qaa senja senja ii mende jewu. Iikanon uugia menj tilooro mende sokonja. Kawaajon ii mono mesaodaboron mepemepesee qaa jen sein laligowu.

⁵ Qaa kota koi mono moma komuwu: Monjon serowilin me anjonjora me otoko koloon iwoiwaajon koposonjonkeji, iinon mono Anutuwaa bentotonja bunja qej aomambaaajon amamaawaa. Nanamemen iikanon ben qolonmolongoya me tando lopion mepeseen onmakejutiwaa tania kolooja. Kaen anji, iinon mono Kraist ano Anutu yoroo bentoton uutanon keumambaaajon amamaawaa.

⁶ Anutunon singisono iikaanjaajon ama temboma irinjonsoonja qaa qootogo ejemba yonoo qagianon ano umakeja. Kawaajon monjon qaa omaya kaanja jen kele ama tutugon tiligon onjombabo. ⁷ Kawaajon ejemba kaanja mono gema unun yonowo ainjolon mende laligowu. ⁸ Wala pangamanon laligogito, kamban kokaamba Pombo qokotaan nama iwaa asasagawo laligoju. Nanamemengia mono asasagaa bunja koloojutiwaa so ama menj laligowu. ⁹ Asasagaa bunja koloojutiwaa toomorianja honja ii kokaen: Onjo nanamemen awaa otaagi Anutunon qaagia jen tegoro solananiwu ano qaa honja toongadeen jen laligowu. ¹⁰ Naa iwoi Pombaa jaanon sokombaati, iikawaa kania mono mongama gosin moma asariwu.

¹¹ Pangamabaa nanamemen gorosonja ama menkejuti, iyonowo mono ainjolon mende toroqen laligowu. Yonoo kilenagia ii mono inisaama

* 4:32: Kol 3.13 * 5:2: Eks 29.18; Ond 40.6

asaganonj ama jey onjombu. ¹² Tosianonj singisonjgo aasangoyanonj amakejuti, ii asuganonj jeninj gamuyawo koloowabo. ¹³ Anutuwaa asaganonj singisonjgogia kuuya mej asariro kaniagia honjanonj mono asuganonj asugi-waa. ¹⁴ Asasagaa Toyanonj mono aasangoyaa iwoiya kuuya injisaano asaganonj asugin ewaa. Kawaajonj qaa monj kokaenj jegita eja,

“Gaonj ejanj, gii mono uuga tooro moba.

Mono koomuyanongga gbilinj waana Kraistnonj menj asarinj gombaa.”

¹⁵ Qaa iikawaa so nanamemenjgia mono momakooto paganonj ama menj laligowu. Moto koloonj tempinj laligowubotiwaajonj mono awaagadeenj galenj menj aonj laligowu. ¹⁶ *Kambanj kokaamba bobooli kambanj kolooji-waajonj ama uuwaa gawonj mewombaa kana monj koloowaati, kambanj ii mono mende mesogesonj tiwilaawuto, ejemba koorongianonj kema osonj qambanjmambanj koma onjombu. ¹⁷ Kawaajonj eja uugia qaa kaanja lanj mende laligowuto, Pombaa uusijnja ii awaagadeenj moma asarinj nambu.

¹⁸ Wain apu kotiga nenj enjalolonj ambubo. Anggiaa jaajaa laligogij momogia bologanonj asugiro pangamanj laaligononj ritegonj kemenj tiwilaawubo. Kawaajonj enjalolonj ambuboto, Unja Toroyanonj uugia saa qewaatiwaajonj mono kaparanj koma nambu. ¹⁹ *Mono Bunja qaa aminj moma ondino (Buksonj), mepemepesee rii (oonjsaa) ano uuwaa rii tosia ii uu wombogianonj gama Ponj mepeseenkebu. ²⁰ Kaenj me kaenj kolooro iikawaajonj mono Ponjana Jiisas Kraistwaa qata gama Manjana Anutu suulanj dangisenj jey munj laligowu. Kianj.

Loemba onjoo qambanjmambanj qaa

²¹ Kraistwaa jeta uuguwubotiwaajonj mono keegia moma batugianonj qaa baatanonj kemenj aonj laligowu.

²²⁻²³ *Kraistwaa sele busuya ii uumeleenj kanageso. Iinonj iikawaa wanja ano Hamoqeqe Toya kolooja. Iikawaa so ejanonj kaanagadeenj embiaa wanja kolooja. Kawaajonj emba onjo mono Pombaa qaa baatanonj kekembaa so onjonganjaa lourugia goda qenj onjoma qaagia baatanonj kema laligowu. ²⁴ Uumeleenj kanageso anana Kraistwaa qaa baatanonj nanjonj, iikawaa so emba onjononj kaanagadeenj mono lourugia yonjoo qaa kuuya otaanj laligowu.

²⁵ *Kraistnonj iyanjaa uumeleenj kanagesoya jopagonj nonoma ananaajonj ama laaligoya togonj qeleenoti, iikaanja eja onjononj mono kaanagadeenj embaurugia jopagonj uukalenj ama onjoma laligowu. ²⁶ Kraistnonj uumeleenj kanagesoya Bunja qaayanonj tak kotonj emba bunjaya soraaya koloowombaaajonj apu kaanja kanonj songbama menj solanjaninj nonono. ²⁷ Iinonj anana bumbunja awaa soro koloowombaaajonj moma uunanaa sunuya menj solanjaninj jewonj gojejeraya qaa koloowombaaajonj kaparanj komakeja. Kanageso soraaya kopoulosaa qaanana qaa koloowombaaajonj momakeja. Kraistnonj kanj nunuano asamararanonj eu keuninj jiilanjanonj kuuro asarinj emba bunjaya kaanja iyanjaa jaasewanjanonj nonoma nonoono akadamananawo ano iimasiinjananawo nambonja.

²⁸ Eja onjo kaanagadeenj mono Kraistwaanonj tani ii otaanj embaurugia jopagonj onjoma laligowu. Embia jopagonjkeji, iinonj mono iyanja kalanj koma aonjkeja. Kawaajonj onjonganjaa sele busugia kalanj koma aonjkejuti, iikaanja mono embaurugia kalanj koma onjongi sokombaa. ²⁹ Monjononj monj anjaa sele busuya kambanj monjononj kazi mende ama muroto, kuuya anana

* 5:16: Kol 4.5 * 5:19: Kol 3.16-17 * 5:22-23: Kol 3.18; 1 Piito 3.1 * 5:25: Kol 3.19; 1 Piito

sele busunana wagin kalan komakejon. Kraistnon kaanagadeen uumeleen kanagesouruta anana sele busuya kaanja qaayanon nunuagin kalan koma nonomakeja.

³⁰ Uumeleen kanageso anana Kraistwaa sele busuya koloojon. Anana Kraist sele busuyaa dondomonjuruta koloojon laligojon. Kawaajon nunuaginkeja. ³¹ *Bunja qaa mon kokaen eja, “Kawaajon ejanon mono nemunmanja oromesaon embiawo qokotaan woi yoronon selemotoonjo koloojon laligowao.” ³² Qaa ii sareqaa aasangoya. Ii Kraist ano uumeleen kanageso ananaa uu soomonjonanaajon jen oojen. Qaa aren iikawaa kania ii aasangoya ano dusiita keemeya. ³³ Kaen koloojato, onoojon qaa ii kokaen jejen: Ono motomotoon mono kaanagadeen embaurugia onoanigia kalan koma aonkejutiwaa so jopagon onoma laligowu. Emba ononon mono kaanagadeen lourugia goda qen onoma laligowu. Kian.

6

Merabora ano nemunman onoo uusoomonjo

¹ *Merabora onoonon nanamemen dindina ii kokaen: Ono mono Pombo qokotaan nemunmanwoigia yoroo jegara ten koma otaan laligowu.

² *Anutunon jojopon qaa 1-2-3 kawaa tetegoyanon tawaya nonomambaaon mende jero ejato, jojopon qaa janjo 4 ii dondomonjowo. Wala kokaen jeja, “Nemunmanwoiga mono goda qen oroma laligowa.” Qaa ii ten konin Anutunon iwaa tawaya nonomambaa qaaya kokaen somongoro oogita eja, ³ “Goda qen orona Anutunon toomorian gono toroqen namonon kamban koriga laligowaa.”

⁴ *Meraboraurugianon uukanjanjiawo koloojubotiwaajon man ononon mono qaanon soya uugun mende horon kiton onoma laligowu. Kaen qaagoto, Pombaa Kana qaa ten kombutiwaajon kuma onoma iikawaa so mindingon ononji somariiwu. Kian.

Welenqege ano galen onoo qambanmaban qaa

⁵ *Welenqege onoo mono namonon galenurugia yonoo qaagia Kraistwaa qaa kaanja ten koma siijaago siimeme mende amakebu. Qaagia uuguwubotiwaajon sombugia moma jenenjiawo ororo laligowu. Uugianon gbingbaon mende ambuto, mono bon qen nama ama men laligowu. ⁶ Tourugianon kondokondoowaa wan anji ejembanon inisosoroowutiwaajon qaagoto, jaaqasue mesaon uugia gawonon ama menkebu. Kaen ama Anutuwaawaa usiina otaan Kraistwaa welenqege kaanja koloonkebu. ⁷ Balon ejembaga welen qen ononjonjen Pon anja welen qen munkejon. Kaen moma gawongia mono Pombaa jaanon sokombaatiwaa so uuqeeangowo men laligowu.

⁸ Qaa koi mobu: Onoo batugianon tosianon gawon toya laligoju ano tosianon tourugia ii tawagia qaa een welen qen onoma kamaanqegeta laligoju. Ii kilen daen yononon gawon awaa ii me ii menkejuti, Anutunon mono iikawaa tawaya onono bunja qen aowuya. Qaa ii mono romonjon laligowu.

⁹ *To ano welenqege onoo Ponjia motoonjo iinon Siwe gomanon laligoja. Iinon ejemba tosaan mende inisosoron tosaan mende sureen onomakejato, so motoonjonon gosin qaanana jen tegon nonombaa. Galen

* **5:31:** Jen 2.24 * **6:1:** Kol 3.20 * **6:2:** Eks 20.12; Dut 5.16 * **6:4:** Kol 3.21 * **6:5:** Kol 3.22-25 * **6:9:** Dut 10.17; Kol 3.25; 4.1

onjo ii moma kotojutiwaajonj mono welenqeqe alaurugia yonowo wasombura maayanonj aonj so motoonjo ama onjoma horonj ureenj memeteorotoro mesaonj laligowu. Kianj.

Anutuwaa jurujambanj kuuya menj laligowu.

¹⁰ Terena oodaboromambaaajonj ama qaa kokaenj oojenj: Onjo Pombo qokotaanj nanji ku-usunja somatanonj mono inaanj nanjonj onjono kotiinkebu.

¹¹ Kilenjaa Toyanonj selenonj kuukuuwaa momo arenj kania kania amakeji, onjo ii jaasewanj qenj kotakota nambutiwaajonj mono Anutuwaa jurujambanj kuuya menj konji kemero laligowu.

¹² Nonononj balonj ejemba sa busugiawo yonowo manja mende aonkejonto, benj kawali galenj ano konjhaamo bologa bologa tuarenjenj ama onjombombaaajonj nanjonj. Benj kawali galenj bologa namo sombinj batugaranonj jinjaronj dunjianonj nama ponj kaanja galenj komakejuti, ii mono qotogonj qetama onjomakejonj. Kaanjagadeenj ponj qerewenja boi uuta ano kamaanqeqeta batunananonj pangamambaa ometotombaa eja geria laligonj ilawoila kuuya galenj komakejuti, nonononj mono iyonowo manja qenkejonj. ¹³ Kawaajonj tuarenjenj ama onjombombaaajonj mono Anutuwaanonj jurujambanj kuuya menj konji kemero nambu. Kaenj nanji kereurugia kambanj bologanonj unjwombaaajonj alanzanj koumakebuti, kambanj iikanonj mono saanonj afaanjonj manja qenj riitama onjombu ano manja qegi tegoro saanonj gomanj balonjianonj wakasiinj nambu.

¹⁴ *Jurujambangia mono kokaanja kaya mouma aowu: Qaa honjagadeenj jejeta iikanonj mono irimunganj kaanja iingianonj somonjonj nambu. Nanamemenj solanja soro ii togianonj reenj maleku kaanja koma sopa somonjonj aonj nambu. ¹⁵ *Kana esu mouma saanonj rindanonj riinj kemakejonj. Kawaa so onjo mono luaewaa Bunja jenj seiwombaaajonj jorjorigi iikanonj nemunj koma onjombaa. ¹⁶ Jurujambanj iikawo toroqenj sumanj wanja qata momalaari ii mono bunja qenj aonj suulanj besaanj namakebu. Kilenjaa Toyanonj ninidonj siwisewe nonomambaaajonj moma tiwo wasaya motonkeji, iikawaa anjgobato geria kuuya mono reenj iikanonj qewagonj anjonj koma aonkebu.

¹⁷ *Anutuwaa Hamoqeqe Toya ii mono bunja qenj aowu. Bunja qenj aonj mombo letombuti, donjhamo ii mono wanjianonj aenj wanjou kaanja mougi turunj anjonj koma onjomakebaa. Unja Toroyanonj manjawaa soo somata nononji, ii Anutuwaanonj Bunja qaa. Ii kaanjagadeenj mono bunja qenj aonj uu wombogianonj ama manja iikanonj qenkebu. ¹⁸ Jurujambangia kuuya ii mouma aonj mono kambanj so Anutu qama koolinj qisinj laligowu. Unja Toroyanonj kondoonj inaanj onjomakejiwaa so mono welema saama munkebu. Mono pondanj uughiligbili laligonj suulanj Anutuwaa ejemba soraaya kuuya yonoojonj ama kaparanj koma qama koolinjkebu.

¹⁹ Noojonj kaanjagadeenj kokaenj qama koolinjkebu, "Anutu, gii mono qaa kota dindiņa Pool muna goo Oligaa Bunjaga aasangoya ii qaa jantanonj jewaatiwaa so jenj asarinj awasankakagadeenj nama uukuukuu menj onjomakeba." ²⁰ Niinonj Oligaa Bunja iikawaajonj ama Anutuwaa jotamemeya eja wanja kolojento, gawonja menkejenjiwaaajonj ama kambanj kokaamba kapuare mirinonj rajenj. Kawaajonj Bunja qaa ii Anutuwaa jaanonj sokombaatiwaa so awasankakagadeenj jenj laligomambaaajonj mono qama koolinj laligowu. Kianj.

Yeizozo qaa tetegoya

²¹ Wombo alana Tikikus iinonj noo sunduna ano mobuya. Iinonj Pombo qokotaan gawonja membiri-qembiria qaa menkeja. Kokanonj nomaenj ama menj ramakejenj, ii kuuya injijoro onjo kaanagadeenj ii mobu. ²² Nonononj nomaenj rama laligojonj, onjo sundu ii mobutiwaajonj Tikikus wasinj mube Efesus onoononj kawaa. Iinonj kanj ulunkolej menj onono saanonj bonjonj laligowu.

²³ Manjana Anutu ano Ponj Jiisas Kraist yorononj mono uumeleenj alaurunana onjo luae qenj uunonj jopagonj onoma momalaarigia menj kotiinkeba.

²⁴ Ejemba Ponjana Jiisas Kraist kambanj tetegoya qaa jopagonj laligowuti, Anutuwaa kalenmoriananonj mono kuuya onowo enj enj ubaa. Kianj.

Filipai Tere Poolnoŋ Filipai yoŋoo Tere ano. Jen-asa-asari

Poolnoŋ misin gawoŋ liligoŋ mero indina woi kolooro Eisia Maino (Turkey) mesaon Yurop balonoŋ keno. Kema Room prowins qata Masedonia kanon uugia kuuro meleengi Kraistwaa kanageso mutuya ii Filipai sitinoŋ kolooro. Kanagen aposol Pool ii Room sitiwaa kasa mirinoŋ anŋi siimbobolo qaganon raro gawoŋ meme ejemba tosanon tuarenjen ama mugi. Ii ama mugi tosanon Filipai uutanon kaanjadeen qaa doogoya kuma onŋonŋitiwaoŋon majakaka moro. Kamban iikanon Bunŋa Tereya koi Filipai momalaari kanageso yoŋooŋon ooro. Majakaka moroto, kilen ulunŋolen qaa ano uunanŋonango qaa koi korisoro qaganon oon ano.

Poolnoŋ kapuare mirinoŋ raro Filipai momalaari kanageso yoŋonon ilaan mubombaajon kalen anŋi karoti, iinoŋ iikawaa dangisen jen onomambaajon Tere koi ooro. Ii oon toroqen uunanŋonango qaaya mamaga motoon ano. Anŋo koŋajilin kania kania moro Filipai yoŋonon Poolwaa qaaya ii mogi kilen kotiin awasankaka nambutiwaaŋon uu nanŋon onono. Gejanono qaa tosaanŋa kokaen: Onŋonŋiaa selegia meŋ uma awelegowubotiwaajon mono galen meŋ laligowu. Dogo mamban koloon toroqen neweqewele ambuboto, Jiisas kaanŋa uugia meŋ kamaan ama aon laligowu. Qaa koi duduuwubo: Kraistwo qokotaan nanjuti, ii Anutuwaa kalenŋa. Juuda yoŋonon Mooseswaanon Kana qaa areŋa teŋ koma otaan Anutuwaajon sili iwoi amakejuto, uumeleen alaurunana ononon kaen qaago. Ononon mono Anutu moma laarin mugi kalenmoriaŋa sewanŋa qaa onono bunŋa qen aon iikanon laaligo donŋoga mokolon laligoju. Daen yoŋonon Kraistwo qokotaan laligojuti, Anutunon mono ii luae qen onono aisoon laligowu.

Kraist moma laarinin Anutunon uukoisoro nonono saanon awasankaka qaganon kotiin laligowonŋa ano uumeleen alaurunana yoŋowo motoon kaparan koma kotiin nambonŋa. Poolnoŋ iikawaa qaaya ii mamaga ooro. Poolnoŋ Filipai kanageso yoŋoo waegia kotiga mewombaaŋon moma laligoroti, iikawaa qaaya ii kaanagadeen asuganon ooro.

Buk kokawaa bakaya wanŋa 7 ii kokaen:

Qaa mutuya 1.1-11

Poolnoŋ nomaen ama laligoro 1.12-26

Kraistwo laaligowaa kania 1.27-2.18

Timoti Epafroditus yoroonon gawon areŋa 2.19-30

Tuarenjen yoŋonon tiligoŋ onŋonŋi kamaawubo 3.1-4.9

Poolwaa alauruta Filipai laligogiti, iyoŋoo qaagia 4.10-20

Terewaa qaa kota wanŋa 4.21-23

1 *Pool Timoti noronon Kraist Jiisaswaa welen qen laligojo. Uumeleen kanageso soraaya kuuya Kraist Jiisaswo qokotaan nama Filipai sitinoŋ laligojuti, noro onowo ano onoo wanŋia (bisop, pasto) ano Bunŋa gawon meme ejemba tosaanŋa (diikon) onowo qaa amin mobombaajon moma tere koi oojen.

2 Anutu Manŋana ano Poŋ Jiisas Kraist yoronon kalenmoriaŋ ononi luaenon laligowutiwaaŋon mojen.

Poolnoŋ Anutu mepeseen qama koolija.

* 1:1: Apo 16.12

³ Niinon romonjon onomakejeniwaa so Anutu mepeseenjejen. ⁴ Kamban so korebore onjojon Anutu qama koolinkejen, ii mono korisoro qaganon qama koolinkejen. ⁵ Niinon Anutu kokaembaajon mepeseenjejen: Onjo Oligaa Bunanon qokotaagiti, kamban mutuya iikanonadeen kanain niwo manja qej kotinjon noma laligon kouma laligoju. ⁶ Anutunon uugianon gawon awaa kanain men laligoji, ii mono toroqen mero Kraist Jiisasnon mombo asugi-waatiwaa kambanjon tegowaa. Kaen moma laarin kotiin Anutu mepeseenjejen.

⁷ Oo jogia newe, wombo alauruna koloojutiwaajon kuuya onjo kaen romonjon onombe awaagadeen sokonja. Anutunon gawon nonota kapuare mirinon ramakejen me aworo niinon Oligaa Bunawaajon manja qej enkalolon qaa qewagon qaa onanon tiita iriga men kotiiwaatiwaajon liligonkejen. Kaen me kaen amakejen, kuuya ononon mono niwo nanji kalenmoriaj iikayadeenon sokoma onono gawona nanngogi motoon simbanonawo koloojon. ⁸ Kraist Jiisasnon onjo jopagon inaan onomakeji, niinon ii moma iikawaa qaganon nama kuuya onjojon siin moma injiimambaajon kaparan koma laligojen. Kaen jen qaa honja jejen, ii Anutu anjo saanon nanjon noma jewaa.

⁹ Niinon onjojon kokaen qama koolinkejen: Anutu, gii mono Filipai alauruna inaan onona toroqen kotiin jopagon aogi uujopagianon somariin seiwaa. Kaen kolooro saanon kana honja iima koton enkalolon qaa mesaon laligowu. ¹⁰ Kaen laligon saanon qaa gosin kana awaa soro meweengon soraaya koloon koposowaa qaagia qaa laligon ubu. Kraistnon eleema kawaati, kamban iikanon lombonananon tegowaa. ¹¹ Jiisas Kraistnon nanamemen solan nemun kono iikawaa honja asuginkebaa. Honja kanon uugia saa qero ejembanon kaen injiima Anutu mepeseegi qabunayanon seiwaati-waajon qama koolinkejen. Qaa ii onanon.

Pool kapuare mirinon anji Buja qaanon kotiiro.

¹² Oo uumeleen alauruna, ononon noo kanana moma kotowu-tiwaajon kokaen moma oojen: Iwoi bologa noonon kolooroti, iikawaa bujuyanon seiwo Oligaa Bunananon ejemba sokoma onono gawona-nanon toomorianawo koloonkeja. ¹³ *Nii Kraistwaajon ama kasanon gbadoon nongji Room kokanon rajeni, qaa ii manjaqeqe eja kuuya Siisa-kimbaa galenkonkon miri galej menkejuti, iyononon moju ano kaanagadeen ejemba tosaan mamaga yonoo gejagianon kemero modaboroju.

¹⁴ Toroqen honja kokaen kolooro: Uumeleen alaurunanon kapuare mirinon rabe Porjon ilaan nomakejiwaa qaaya mogi. Ii moma seiseyanon Pombo kotiin qokotaan nama kaparan koma awasankaka koloogi. Kaen koloon Anutuwaanon qaa torokoya qaa jen seigi toroqen kemakeja.

¹⁵ Tosianon noojon mogi uro uusiin soraayanon nama Kraistwaa kania jen asarinkejuto, tosonian noojon ama uugianon junjun moma gema nun angowowo ambombaajon moju. ¹⁶ Alauruna honja yononon noo kanana kokaen moju: Anutunon kuun nonota aworo niinon Oligaa Bunawaajon manja qej enkalolon qaa qewagonkejen. Kaen moma jopagon noma nanjon nomakeju. ¹⁷ Gemaqeqe ejemba yononon iyangiaajonadeen romonjon tawawaajon mondon uugianon menjerenoro Kraistwaa kania kaen jen asarinkeju. Kaen ama kapuare mirinon rajeni, kamban kokaamba angosisiri toroqen ama nombombaajon moju.

* 1:13: Apo 28.30

¹⁸ Kaerj mojuoto, ii kilenj. Kraistwaa kania ii iwoiwaajonj mondonj silemale amakeju me Anutu tororo tenj koma jenj asarinkejuti, ii niinonj mobe sokonja. Kaerj me kaerj amakejuti, uunanonj mono iikawaajonj qeangoro onjanonj aisoonejja aisoonkemaŋa. ¹⁹ Aisoowe noojonj qama kooligi Jiisas Kraistwaa Unja Toroyanonj nanjonj nono saanonj isama nonji kamaamamba tani mojenj. Kaerj koloowaati-waajonj moma iikawaajonj kaanagadeen aisoonkejenj. ²⁰ Iwoi monj ama gamu mokoloomambotiwaajonj mono jejeromonjromonj ama laligojenj. Gamu qaagoto, kambaŋ so Kraist mepeseen laligoweti, iikawaa so kambaŋ kokaamba kaanagadeen koloowaatiwaajonj mojenj. Sele busunanonj komuwaa me laligowaati, ii kilenj mono awasankaka qaganonj Kraist mepeseewe qabunayanonj somariiwaa.

²¹ Laligomanjati eenj, laaligona mono Kraistwaa qabunayanonj somariiwatiwaajonj ama laligomaŋa. Nugi komuwenagati eenj, iikanonj mono menj qeangonj nono oyanboyanj koloomaŋa. ²² Kaerj koloowenagato, balononj sele busuwo laligomanjati eenj, mono uuwaa gawonj mewe toroqen honjowo koloonkebaa. Ii romonjonj neenaajonj laaligo me koomuga meweengowenaga, ii saanonj mende mojenj. ²³ Laaligo ano koomu batugaranonj papanjonj laligojenj. Kraistwo eu laligowenaga, iikanonj mono iwoi kuuya uugunj morianj somata mokoloonj nonaga. Kawaaajonj balonj mesaomambaa siina moma laligojenj.

²⁴ Kaanja laligojento, sele busuwo qen korinj laligomanjati eenj, iikanonj mono onjo ilaanj onjombe honja onjoononj koloowaa. Komu-wenaga, iikanonj mono onjo mende ilaanj onjonaga. ²⁵ Iikaanja moma laarinj kotiiŋ kawaaajonj niima koboogi toroqen laligonj kuuya onjo ilaanj onjoma laligomambaajonj mojenj. Ilaanj onjombe momalaarigiaa onjanonj mono somariinj kotiiro saanonj hononja mende aisoonj lali-gowu. ²⁶ Kaanagadeen Kraistnonj niima kobooro mombo onjoononj kawo onjo saanonj noojonj ama Kraist Jiisas hononja mende mepeseen munj laligowu. Kianj.

Momalaarigianonj kotiiwaatiwaajonj manja qen laligowu.

²⁷ Nanamemengja ii mono Kraistwaa Oligaa Bunawanonj akada-muyawo koloowaatiwaa so ama menj laligowu. Kaerj laligogi onjoononj kanj injiimanjati me mende kanj sigenjagenj laligonj qaa bujugia mobe kanagianonj kokaerj ero sokombaa: Onjo kulukululuu arenj motoongowaa qaa somonjonj uumotoonjo ama nambu. Kaerj nama Oligaa Bunawaa qaa onjanonj sooliwabotiwaajonj motoonj somonjonj manja qen laligowu. ²⁸ Kaanagadeen tosanonj tuarenjenj ama onjomakebuti, onjononj mono qaa jegia kania kania kawaaajonj mende aarunj lalanjanigi uugia mende kamaawa. Kaniagia kaerj mobe sokombaa. Anutunonj ku-usunj onjono tuarenjenj ejemba yonjononj kaniagia iima kokaerj moma asariwu: Onjoanigia kamaanj unjuro tiwilaagi Anutunonj metogonj nonono eu oyanboyanj laligowonja.

²⁹ Anutunonj arenja ama onjototi, ii kokaerj: Onjo Kraist moma laarinj munj leegenj aisoonj leegenj iwaajonj ama siimbobolo moma laligowuya.

³⁰ *Niinonj momalaariwaa manja wala onjowo laligonj qeweti, niigi ano kambaŋ kokaamba toroqen qenkejeniwaa buju qaa koi mojuoti, onjo mono manja iikayadeen niwo nanjonj qen laligoju, ii mojenj. Kianj.

2

Kraistwaa so onjoanigia menj kamaanj ama aonj laligowu.

* 1:30: Apo 16.19-40

¹ Onjo Kraistwo qokotaan nanjutiwaajon mono uugia nanjon aowombaa-jon qambanmamban mokoloowu. Uujopagia iikanon mono ulunjonen ama aonkebu. Unja Toroyawo ususugon nama waegia menj kiankomun aonkebu.

² Kaen anjutiwaajon mono momo motoonjo otaan ororon jopagon aon luaenon laligowu. Mono uusiingia ano momo arenjia motoonjo ambombaa-jon somonjowu. Qaa kaen somonjon uumotoonjo anji honja kolooro moma niinon onjoon hononja qaa aisoon laligomanja.

³ Ilawoila onjoangiaajonadeen horowombaa siinanon mono mende nemun koma onjomba. Onjoangiaa qabunagianon somariywaatiwaajon mono selegia mende menj ubuto, uugia menj kamaan ama tosaan yonjoon mogi umakeba. ⁴ Onjo motomotoon mono onjoangiaa uugia-gadeen qeangowaatiwaajon mende romonjowuto, tosaan yonjo uugianon qeangowaatiwaajon kaanagadeen kaparan koma romonjon yagowu. ⁵ Kraist Jiisasnon balonon laligoro aro momo en muroti, iikayadeen mono onjoonon ero ii otaan laligowu.

⁶ Anutuwa kaitani kaanja en muro laligoro, kilen Anutu kaanja laligorotiwaajon mende mondon awelegon laligoro.

⁷ Kaen qaagoto, anjo afaanjon Anutuwa asamaranja mesaon kamaan meleema eja tani koloon welenqeqewaa kaitania menj laligoro. Mono balon eja anana tani koloon laligoro.

⁸ Kaen laligon uuta menj kamaan aon Manjaa qaa jeta kamban so tenj koma laligoro. Kaen laligoro gamu qen mun "Maripoonon qewonja," jegito, kamban iikanon kaanagadeen tenj kondabororo.

⁹ Kaen tenj koma laligorotiwaajon ama Anutunon wano eukanon uma raro qabunja muroti, iikanon qa tosaan kuuya unjuugun akadamyawo koloaja.

¹⁰ *Anutunon qabunja uuta ii kokaembaajon muro:

Ejemba korebore anana mono qa iikawaajon ama kamban monjon simin kuma mepeseen mubonja. Tosianon Siwe gomanon eukanon laligoju. Tosianon namonon koi laligojon. Tosianon komun koomu mirinon me senjon mirinon laligoju. Anana mono korebore kulu-luun usugon simin kuma mubonja.

¹¹ Kuuya anana simin kuma mun je buu susugia so Man Anutu asuganon goda qewombaaajon gata jokolon kokaen jewonja, "Jiisas Kraistnon mono Ponjana koloaja." Kianj.

Jiisaswaa asasaga ii jemba batugianon qendeema laligowu.

¹² Kawaajon wombo alauruna, onjo mono Kraistwaa sareya otaan iikanon mende sologon kamaawu. Kamban so Anutuwa qaa tenj koma letoma laligogiti, iikawaa so siligianon uumeleen jemba onjoonon sokonji, ii mono kaparan koma otaan uuwaa gawon menj laligowu. Niinon onjowo laligoweti, kamban iikanon Bunja qaa awaagadeen koma gbilin zenj nama laligogi. Onjomesaon sigenjigen laligojeni, kamban kokanon mono kaanjadeen Anutuwa jaanon sombugia moma jenengia ororo pondan gawon ii menj sororogon laligowu.

¹³ Anutu anjo mono onjo suulan sololon nemun koma onjoma iyanjaa arenjaa so uugia kuunkeja. Kaen kanon uusiingia Anutu sokoma mubaatiwaa so kolooro inaan onjono gawonja megii honja koloonkeba.

¹⁴ Galenurugia yonjowo qaa menjkamakamaa mende ama laligowu. Jenmeesan ano uunon njindin-njunduru lanj mende amakebuto, arenjana kuuya mono uuwoi jeaqea mesaon pondan menj laligowu.

* 2:10: Ais 45.23

15 *Nanamemengianonj mono koposowaa qaaya qaa soraaya koloonj ama menj laligowu. Ejemba doogoya irinqirinja kete balononj laligojuti, onjo mono iyonoo batugianonj Anutuwaa merabora solanja soro laligowu. Sengelaosombinonj eu asarijuti, onjo mono kaanjiadeenj balononj sili awaa ama iikanonj ejemba asarin onoma laligowu.

16 Kaenj laligonj laaligo kotigaa Buja qaaya pondanj menj ejemba onjombombaaonj jojorinj laligowu. Kaenj laligogi Kraistnonj eleema kawaati, kambanj iikanonj noo kanananonj kokaenj asugiwaa, “Aangole ejanonj kunonj haamo amambaaonj esuja menj kululuunj kemakeji, niinonj iikawaa so uuwaa gawombaaonj sele qenj menj kotiinj laligowe. Ii eenj toontoonj mende menj laligoweto, honja kolooro.” Kanana kaenj kolooro saanonj neenaa selenaa onjooonj ama mepeseemaaja.

17 Niinonj laaligona qeleema togonj onjoma Anutuwaanonj gawonj tenj koma menj laligowe. Kaenj laligowe onjo uugia meleema Anutuwaa moma laarigi iikawaa honja asuginkeja. Kawaajonj Room gawman yonjononj qaana jenj tegonj oro kaanja nunj siimolonj onjooonj kaanja ama nombuyaga. Sele busunaa saya kaenj maabenagati eenj, ii mono apu kaanja eenj totoonj mende kemenaga. Onjoo momalaari gawonjgiaa honjaajonj ama ii mono akadamuyawo kolooewe sokonaga. Kawaajonj nugi komuwenagato, uunanonj mono kilej aisoonkejenj ano kuuya onjowo motoonj aisoonkebonja. 18 Kaanjiadeenj onjo mono aisoowu ano niwo otokorianj maama aisoonj laligowonja. Kianj.

Timoti wasiwe Filipai onjooonj kawaa.

19 Ponj Jiisasnonj noojonj moro sokombaati eenj, mono uulanawo Timoti wasimambaaonj moma jejeromonromonj anjenj. Onjooonj kanj nomaenj laligojuti, ii moma eleema kanj nijoro moma noo uunanonj kaanagadeenj qeangonj sororogonaga. 20 Momalaarigianonj kotiiju me loorijuti, iinonj yanodeenj onjooonj majakaka kaenj moma noo kooronanonj nanja. Tosianonj koi laligojuti, iyonjononj mono “Iyanggiaa majakakagiaga,” jenj qaago totoonj kotinjonj onjombombaaonj momakeju. 21 Yonjononj kuuya iyanggiaa iwai-waajonj moma ii koma horonj menj somariiwombaaonj janjarinj riinkejuto, Kraist Jiisaswaa gawonjanonj honjowo koloonjkebaatiwaaonj mende kaparanj komakeju. Mono qemasolonenj lanj laligoju.

22 Lanj laligojuto, Timotinonj kania awaa qendeenoti, ii onjooonj moma yagoju. Meranonj anjaa manja welenj qenj munkeji, iinonj mono iikawaa so nii Oligaa Buja gawombaa ilaanj noma welenj qenj laligoro. 23 Kawaajonj Room gawman yonjononj noo qaa nomaenj ama nombombaaonj somonjgowuti, ii momago mono saanonj Timoti wasiwe uulanawo onjooonj kawaatiwaa jejeromonromonj anjenj. 24 Neeno kaanjiadeenj Pombo nama kambanj mende koriro onjooonj kamambaaonj awasankaka kaenj moma laarijenj.

Epafroditus wasiwe Filipai onjooonj kawaa.

25 Niinonj iwai monggama amamaanj laligowe onjooonj nenjana Epafroditus wasigi kanj nanjonj ilaanj nono. Iinonj noo kooronanonj gawonj menj manja qenj laligoro, toroqenj somonjonj mubenaga, iikanonj mende sokonaga. Kaenj romonjonj uumeleenj alana ii kambanj kokaambaga wasiwe onjooonj eleema kawaa. 26 Iinonj kuuya onjo injiimambaaonj kaparanj koma laligoja. Ji kiro eroti, onjo qaa ii mogi onjooonj bimooro moma kawaajonj uukamakamaa laligoja. 27 Iinonj onjanonj jinonj enj koomu borianonj meroto, Anutunonj kiankomunj muro qeangoro. Anutunonj Epafroditus iigadeenj

* 2:15: Dut 32.5

mende kiankomun muroto, nii kaanagadeen niima koboon menj afaangon nono. Iinon komunagati een, neenaa wosobirinanon mono somariin sein qana qana uro laligowenaga.

²⁸ Onjo Epafroditus iima mombo aisoogi noo wosobirinanon kaanagadeen afaangowaatiwaajon mojen. Kawaajon kamban kokaambadeen uulanjowo wasiwe onoonon kawaa. ²⁹ Onjo Pombaa ejemba yonjoon hononja mende aisoonkejuti, korisoro iikawaa qaganon mono iinon karo koma horonj mubu ano gawonj meme ejemba kaanja ii mono goda qen onjoma laligowu. ³⁰ Iinon Kraistwaa gawombaaajon ama koomu borianonja uma komun tagoro. Onjo nii nanjon ilaan nombombaaajon mogito, ii amamaagitiwaajon iinon onjo kitigianon kaen ama nomambaaajon kan laaligoya mesaoro tiwilaan tagoro. Kianj.

3

Solanja koloowombaa kana honja ii kokaerj:

¹ Oo uumeleen alauruna, qaa kota kokaen toroqen jemanja: Mono Pombo qokotaan aisoon laligowu. Qaa ii dunanonj mombo oon onjomambaaajon mojona mende tiija. Ejemba tosianonj tiligonj onjombubotiwaajon ii oon onjombe saanonj sokonja. ² Zioz gawonj meme ejemba bologa yonjoonj mono galengia menj laligowu. Yonjononj uumeleembaa gadokopa ejemba batugianonj liligonj uugia kuunj kokaen jenkeju, “Anutuwaa bunja koloowu-tiwaajonj mono aiweseya menj selegia kotowu.” Kaenj kaparanj koma qaagadeen jenj kasu kaanja hounjhounj qama “Kanageso walaga koloojonj,” jenj eenj totoonj jenkeju.

³ Yonjononj Anutuwaa jaanonj mende dingoju. Selegianonj aiwese iikayadeen kotonj onjongito, honja ii mono ananaanonj kokaen kolooro: Anutuwaa Bunja qaayanonj uunana mosonoti, anana mono iwaa uumeleen kanageso honjabanja koloonj laligojonj. Anutuwaa qatanonj selenananonj aiwese ama nonongiti, nonononj iikawaa qaganonj mende nama nanjonj moma laarinkejonto, Kraist Jiisasnonj hamo qen nononoti, iikawaajonj mono selenana menj umakejonj. Anutuwaa Unja Toroyanonj inaanj nonono afaangonj Anutuwaa waeya menj mepeseenkejonj.

⁴ Tosianonj selegiaa iwoinanonj nanjonj Anutuwaa bunja koloowombaaajonj moma laarijuti, niinonj mono ii unjuugujen. Kawaajonj awaagadeen koroa kaanja terereenj engana menj waama awelegowenaga. ⁵ *Noo akadamura ii kokaen: Niinonj Israel ejemba tuunj uutanonj jotamemeya monj koloojen. Benj isina qata Benjamin. Nemunmana Hibruu ejembaga. Niinonj yoroononja koloonj Hibruu eja honja koloojen. Koloonj ewe ween 8 kolooro kanonj selenakotogi. Farisii koloonj laligowetiwaajonj Mooseswaanonj Kana qaa ii tororo otaamambaaajonj kaparanj koma laligowe. ⁶ *Farisii laligonj uunanonj otorongonj gere tooro uumeleen kanageso ii onjanonj sisiwerowero ama onjoma laligowe. Mooseswaanonj Kana qaa tenj koma otaanj dindinja koloowonagati eenj, niinonj mono iikawaa so koposowaa qaaya qaa solanja laligowe.

⁷ Iwoi ii mobe uro iikanonj nanjonj moma laarinj laligoweto, uuna meleema ii kuuya mesaonj zenj sureenj munj jejenj. Kambanj kokaamba Kraistnonj hamo qenj nono letombeti, iikawaajonj mono mobe umakeja. ⁸ Ponja Kraist Jiisas moma kotonj oyanboyanj mokoloomanajati, ii moma gosiwe sewanja uuta kaanja kolooja. Kawaajonj laaligona walagaa akadamu

* 3:5: Apo 23.6; 26.5; Room 11.1

* 3:6: Apo 8.3; 22.4; 26.9-11

iwoina kuuya ii Kraist toroqen iikanon mesaon zen sureen mujen. Kraist mokolon noonon iwoi kuuya ii mobe kikisi kera toon kaan kolooro sureen gemagen giliwe.

⁹ Tosianon “Mooseswaanon Kana qaa ten kondaboron iikaan kanon nononano dindina koloowonq,” jejuto, niinon so iikanon solanq mombo mende laligojen. Kamban kokaamba Kraist moma laariwe Anutunon iikaan kanon qaana jen tegoro solanani laligojen. Momalaari qaganon laligowe Anutunon kiankomun noma jen kotoro singisiongonaa qaayanon komuro laligojen. Kraistwo qokotaan nama laligowe Anutunon noo kanana kaen mokoloowaatiwaajon kaparan komakejen.

¹⁰ Niinon Kraist kokaen moma kotomambaajon kaparan komakejen: Siimbobolo moroti, iikanon iwo toroqemambaajon jojorijen. Siimbobolo moma komuroti, niinon tani iikayadeen komun iikaan kanon iwaa tani kaan koloomambaajon jojorijen. Komun waaroti, iwaa ku-usunq iikanon mono inaan nono kotiimambaajon mojen. ¹¹ Komuwe Anutunon men gbilin nono koomunonq waamambaajon jejeromonromon anjen. Kian.

Mono Anutuwaa kuunon kaparan koma toonanon kembu.

¹² Neenaajon kokaen mende jejen, “Anutunon toon anoti, iikanon mono koudaboron uumeleembaa akadamuya kuuya mokolon laligojen.” Kaen mende kolon laligento, Kraist Jiisanon haamo ama nonotiwaajon mono oyanboyanq bunq qen aomambaajon kaparan komakejen.

¹³ Oo uumeleen alauruna, Anutuwaa toon iikanon mende keudaboron-jeni, ii mojen. Motoong kokaen moma amakejen: Iwoi kotogon gema geweti, ii duduun Anutunon iwoi wambusoonanon ano eji, mono iikaan baagen uulanawo kemambaajon awelegonkejen. ¹⁴ Anutunon eukanon umanatiwaajon nooma toon kaen qen nono. Kawaajon Kraist Jiisanon hamo qen nonotiwaajon niinon angobatonon kotiin haamo ama Anutuwaa toonon keube iinon ila wage wanananon koma nombaa. Ii memambaajon awelegon toon iikaan baagen dindinagadeen ulanjin esuna men kululuun bobogarinkejen.

¹⁵ Kawaajon uuwaa akadamunanawo koloojon, Anutunon anana kuuya momo motoongowaa qaganon Kraist moma koton laligowombaajon moja. Qaa mombaajon momo aro morota mon en ononagati een, Anutunon mono qaa iikawaajon nomaen mogi sokonji, ii kaanagadeen jen injisaama onombaa. ¹⁶ Onoonon majakaka wana ii kokaen kolooro sokombaa: Anana kamban koriga me toroga uunana meleema Anutuwaa kananon laligon kounin, mono nanamemembaa kana motoong qe iikayadeen toroqen kenin sokombaa.

¹⁷ *Oo uumeleen alauruna, niinon nanamemena amakejen, onjo mono nii niima noo silina ii otaan laligowu. Nononon sili awaa qendeema ononin tosianon iikawaa so riin horon onomakejuti, onjo mono iyonoonon nanamemen ii uun injiima koton laligowu. ¹⁸ Ejemba kelemaleen yononon nanamemengianon Kraist kere ama mun iyangiaa aingianon lan laligoju. Maripoonon komuroti, iikawaa kania riin kolonani laligoju. Qaa ii kamban mamaga jinjau kolowubotiwaajon injjowe mogito, kamban kokaamba ii saama jauqna kamaaro jejen.

¹⁹ Sele busugiaa siin kombombanq bologanon bengia kolooja. Iwoi gamuyawo amakejuti, iikawaajon mogi uro akadamugia kolooro sewanpirin laligoju. Uumomogia balombaa iwoinon somonggi gbadoon onon lan laligon tetegoyanon gere sianon kemebuya. ²⁰ Yononon emu

* 3:17: 1 Kor 4:16; 11.1

kemebuto, tosaanja nonoo kulukululuu totonana ii Siwenonj eu eja. Balonon wabaya koloonj tatawagadeen laligonj Ponj Jiisas Kraist Hamoqeqe Tonananonj mombo asuginj nunuambaatiwaajonj mambomakejonj. ²¹ Iinonj balonj sele busunana kamaanqeqeta koi ii menj letono iyanjaa Siwe sele busu kaanja asamarananjawo koloowaa. Ku-usunj kaanja ii Kraist enj muja. Iinonj ku-usunj kaanja kanonj ejemba ano namo Siwewaa ilawoila kuuya ii saanonj kotiinj menj kamaanj nonono iwaa newo baatanonj keninj galenj koma nonono laligowonja. Kianj.

4

Qambanjmambanj qaa tosia

¹ Oo wombo alaurana, kaenj koloowaatiwaajonj Ponjonj mono ilaanj onjono bonj qenj kotiinj nambu. Niinonj onjoojonj siinj moma injiimambaajonj kaparanj komakejejen. Onjo korisoro qenj nonngi. Batugianonj gawonj mewetiwaa honja kolooro qendeenji Anutunonj iikawaa tawa nonombaati, iikawaajonj mono sewanpirinj ama aisoonjkejen.

² Jotamemeya emba woi Yuodia Sintike, orononj juma angowowo ama laligojao, kaenj mobe. Kawaajonj niinonj uugara kokaenj kuujen: Oro Pombo motoonngo nanjao, iikawaajonj mono uumotoonj ama laligowao. ³ Oo nenjana honja, gawombaa motoonj bosima laligoriti, gii kaanqagadeen kokaenj qisinj gonjenj: Emba woi yorononj uumotoonj ambaotiwaajonj mono ilaanj oromba. Yorononj niwo Oligaa Bunja kotiinj seiwaatiwaajonj manja qenj laligori. Yorononj Kleemen ano nenjauruna tosaanja yonjoo kooronjianonj motoonj manja qenj laligori. Tosaanja yonjoo qagia ii laaligo kotigaa buk papianonj eu eja.

⁴ Kambanj so mono Pombo nama aisoonj laligowu. Aisoowu qaa ii dunjononj mombo jejenj.

⁵ Onjo mono gumbonjonjonj qaganonj ejemba ama onjongi kuuyanonj tanigia ii mobu. Ponjonj mono kamambaajonj dodowija. ⁶ Iwoi mombaajonj mono konjajilinj mende moma laligowuto, iwoi kuuya kawaajonj qiqisigia mono Anutu ijogi mobaa. Kaenj me kaenj koloowaati, mono Anutu qama koolinj welema dangisenj jenj laligowu. ⁷ Anutunonj uuluue onjoni, nono iikawaa kania moma kotowombaajonj amamaanjkejonj. Ii momakootonana kuuya uugunj qaita monj kolooja. Kraist Jiisaswo nanngi Anutunonj mono uugia ano qaa momogia sopa somonjonj kokojiji menj onjono laligowu.

⁸ Oo uumeleenj alaurana, qaana jenj tegomambaajonj ama qambanjmambanj qaa kokaen jejenj: Angonjora qaa mende romonjonj, iwoi kuuya goda qeninj akadamuyawo kolooji, uugia mono iikanonj somonjonj laligowu. Qaa honja, qaa dindinja ano soraaya ii mono romonjonj laligowu. Qaa siinjnananonj momakejonj, iikanonj mono uugia saa qero nambu. Qaa qaqabunjabunjayawo mepemepese koloowaatiwaa so kolooji, uugia mono iikanonj qokotaan laligowu. ⁹ Noo nanamemena iima Bunja qaana moma uu kononjianonj ama bunja qenj aogiti, onjo mono ii koma gbilinj ama menj laligowu. Kaenj laligogi luae Toya Anutu iinonj onjowo nambaa. Kianj.

Poolnonj Filipai yonjoo kalenggiaajonj dangisenj jeja.

¹⁰ Niinonj Pombo qokotaan nama onjoojonj keraqeeango somata mojenj. Onjo waladeen nii kalarj koma monenj nombombaa siinj moma laligogito, nomaenj ambombaa kana monggama amamaagi. Kambanj koriga amamaanj laligogi Ponjonj kambanj kokaamba uugia menj gbiliro afaanjonj mombo ilaanj nonngi. ¹¹ Sele busunaa lombononj rama amamaawenaga, iikawaajonj qaa koi mende jejenj. Noononj iwoi eji, niinonj mono kawo uuluauenonj

bonjon laligomambaajon mojen. ¹² Nii janjarin riin luaenon laligowe ano laaligo qaqabuñayawo siiseweweya qaa laligon luaenon laligowe. Miri so kambañ so uuna bonjon kono laligomambaajon mojen. Neñ timbirin ambenaga me bodi rabenaga, iikawaañ mono uuna mende meñ kamaañ aonkejen. Iwoina kelemaleñ me boronja eñ nonaga, ii kilenda. Mono saanon bonjon laligomaña. ¹³ Ii me woi moñ koloonaga, Kraistnon meñ kotiñ nono iwoi moñnon moñ mono mende meñ kamaañ nono saanon laligomaña.

¹⁴ Kilen konajilina iikawaa uutanonga ala ilailaa ama meñ afaañgon nongi sokono. ¹⁵ *Filipai onjo kaañagadeen noo kanana moma komuju. Niinon kanain liligon Oligaa Buña gawon meñ onowo Masedonia prowinsnon laligon onomesaoweti, kambañ iikanonja kanain momalaari kanageso tosonianon nii selewaa iwoigianon mende nangon nongi. Niinon uuwaa Buña onombe buña qeñ aogito, selewaa leeya moñ mende meleema nongi. Filipai uumeleñ kanageso onjo motoongonon mono niwo soomonjo ama laaligona nangogi nandun monenana buña qeñ aon laligowe.

¹⁶ *Niinon iwoiwaajon amamaañ laligoweti, onjo ii noojon angi Tesalonaika sitinon karo. Indin motoonjo qaagoto, indin woi selenaa iwoiwaajon amamaaweti, ii angi noonon karo. ¹⁷ Onjo hina kalengiaañ koposongowenaga, iikawaañ qaa koi mende oojen. Anutunon onjo ala ilailaagaa kitia meleema onjomaakebaati, niinon mono honja ii onjoonon seiwaatiwaajon mojen. ¹⁸ *Onjonon kambañ kokaamba iwoi anjiti, ii buña qeñ aon noonon iwoi kuuya kanon mono sona uugun mamaga eñ nonja. Epafroditus iinon onjo ala ilailaa kalengia meñ kan nonota morianawo koloon laligojen. Onjo nandun mamatewoogia angi iinon meñ karoti, Anutunon iikawaa siinja moro saanon sokonja. Anutunon onjo nandunja moma anjon kono moronja awaa unkoowayawo koloon iwaa jaanon pumpungoro aisoonkeja.

¹⁹ Noo Anutunanon tomorian kuuyaa Toya kolooja. Iwaa kowianon iwoi kuuya ii tetegoya qaa eja. Kawaajon onjo Kraist Jiisaswo qokotaan nama iwoiwaajon amamaajuti, ii kuuya mono eñ mujiwaa so onjomaakebaa. ²⁰ Kawaajon Anutu Manana mono kambañ so mepeseñkebonja. Kaen anin Anutuwaa qabuñayanon kambañ tetegoya qaa señkebaa. Qaa ii onjonon.

Yeizozo tetegoya

²¹ Niinon yeizozona alaurunana soraaya Kraist Jiisaswo motoondeen nanjuti, kuuya onjoonon ambe kaja. Nenauruna niwo koi laligojuti, iyononon yeizozogia angi onjoonon kaja. ²² Anutuwaanon ejemba soraaya tosaanja kuuya koi laligojuti, iyononon yeizozogia angi onjoonon kaja. Yonoononga tosonianon Siisakimbaa jinjon mirinon gawon meñkejuti, iyononon mono kaen moma kaparan koma jeju.

²³ Pon Jiisas Kraistwaa kalenmoriananon mono onowo eñ uma unjigia kotugeñkeba.

* 4:15: 2 Kor 11.9

* 4:16: Apo 17.1

* 4:18: Eks 29.18

Kolosi Tere Poolnoŋ Kolosi yoŋoo Tere ano. Jeŋ-asa-asari

Kolosi ii Eisia prowinswaa taonja monj. Ii Efesus sitiwaa ween kouk-outanonj baageŋ eja. Poolnoŋ Kolosi kambanj mongeŋ mende kenoto, Eisiawaa siti somata Efesus kanonj gbani karoonj Buŋa gawonj meŋ Kolosi yoŋooŋj kaanjiadeeŋ majakaka moma laligoro. Kanageŋ Kolosi tosonianj uugia meleengi (1.7; Apo 19.10). Poolnoŋ Room sitiwaa kapuare mirinonj raro neŋata Epafras iinonj Kolosi uumeleenj tuumbaa buju qaaya meŋ iwaanonj karo. (1.7-8) Sundugia tosaanja ii awaa koloogito, Kolosi kanonj boi takapolakaya kaanjiadeeŋ laligogi.

Boi yoŋononj ejemba kokaenj kuma soonj oŋoma laligogi: “Uumeleenj kanageŋso onononj Anutu waeya mewombaa kana qaa kania kania ii saanonj otaawu. Onononj saanonj uugia meŋ kamaanj selegia geŋ siimbobolo mobu.” (2.16, 20-21, 23) Toroqeŋ kokaenj jeŋ kotonj ononŋi, “Momalaarigiawo onononj mono siminj kuma gajoba waegia meŋ laligowu.” (2.18) Jiisas kaanŋagadeeŋ meŋ kamaanj muŋ kokaenj jeŋi, “Ii Anutuwaaw Meria qaagoto, gajoba waŋa monj.” Kaenj jeŋ kokaenj toroqeŋi, “Nonoo qaanana otaawuti, iyoŋononj mono momo aasangoya qaita monj mokoloowuya.”

Kawaajonj Poolnoŋ Tere koi oonj Kolosi uumeleenj tuuŋ kokaenj kuma onono, “Iwoi kuuya mono Jiisaswaa baatanonj ero iinonj Anutu honja toonj koloonj (1.15-17) uumeleenj tuuŋ ananaa Waŋnanaga laligoja.” (1.18) Toroqeŋ qaa kokaenj qendeema onono, “Kraist Jiisas moma laarigi iinonj Anutuwaaw momo ano momakooto aasangoya saanonj qendeema oŋombaa. Anutuwaaw momoya ii momo tosia kuuya uugunj qaita monj kolooja.” (2.2-3, 9-10) Poolnoŋ kaanŋagadeeŋ uumeleenj ejemba laaligogiaa jeŋkooto qaa tosaanja oonj ano Kolosi keno. (3.1-4.1)

Buk kokawaa bakaya waŋa 4 ii kokaenj:

Qaa mutuya 1.1-8

Kraistwaa laaligoya ano gawonja 1.9-2.19

Kraistwo laaligo gbilia 2.20-4.6

Terewaa qaa kota waŋa 4.7-18

¹ Anutunonj Pool nii wasiŋ nono jetaa so Kraist Jiisaswaa aposol koloojenj. Uumeleenj alanana Timoti iinonj niwo rajo.

² Oo uumeleenj alaurunana soraaya Kolosi taononj laligonj Kraistwo qokotaagi momalaarigianonj mende sologoro zeŋ nanjuti, niinonj onjowo qaa amiŋ mobombaajonj tere koi oojenj. Anutu Maŋnananonj mono kalenmorianj onono luanonj laligowu.

Onjooŋonj Anutu mepeseeŋ qama koolinjeŋonj.

³⁻⁴ Onjo Kraist Jiisas pondanj moma laariŋ ejemba soraaya kuuya uu wom-bogianonj jopagonj oŋomakejuti, iikawaa buju qaaya jeŋi moninj. Kawaajonj onjooŋonj qama koolinjeŋonji, iikanonj mono kambanj so Anutu, Poŋnana Jiisas Kraistwaa Maŋa mepeseeŋjeŋonj. ⁵ Oligaa Buŋawaa qaa onjanonj wala onjooŋonj karo jeŋi jejeromonjromonanaa kania moma moma asaridaborogi. Moma asariŋ Anutunonj onjooŋonj iwoi ano Siwe gomanonj ozonj esuŋonj eji, onjo ii buŋa geŋ aowombaajonj mamboma jejeromonjromonj amakeju. Jejeromonjromonj kanonj nemunj koma onjono afaanŋonj Anutu moma laariŋ uugianonj jopagonj aonj laligojuti, mono iikawaajonj mepeseeŋ munjeŋonj.

⁶ Oligaa Bunja qaa iikanonj seinj gomanja gomanja sokoma honjowo koloonj somariinjeja. Kawaa so onjooonj karo onjo Anutuwaa kalenjmorianaa kania honja ii moma moma asarigi. Ii waladeenj moma asarigiti, weenj iikanonjadeenj kanainj onjoo batugianonj kaanjadeenj honjowo koloonj kotuegonj onjmakeja. ⁷ *Wombo nenjanana Epafras iinonj Kolosi onjooonj Oligaa Bunja ii kuma onjono mogi. Epafras iinonj nonoo kitinana nama Kraistwaa gawonja pondanj kaparanj koma menjeja. ⁸ Unja Toroyanonj sololoonj onjono jopagonj aonjkejuti, Epafrasnonj onjoo kaniagia kaenj iima ninijoro moninj.

⁹ Kawaaonj buju qaa ii moninji, nonononj kaanjadeenj kambanj iikanonjadeenj kanainj onjooonj Anutu qama koolinj laligonj koujonj. Onjooonj Anutuwaa uusiinja moma yagogi momo iikanonj uugia saa qewaatiwaaonj welema munjejonj. Iikanonj saa qenj onjono Unja Toroyanonj mono sololoonj momo onjmakebaa. Iikaanja kanonj mono saanonj Anutuwaa siinja kuuya dindinagadeenj moma kotonj laligowuya.

¹⁰ Onjooonj kokaenj qama koolinjejonj: Momakooto kanonj nemunj koma onjono saanonj laaligogia Pombaa jaanonj sokombaatiwaa so laligowu. Uusiinja ejiwaa so nanamemengia kuuya ama menj laligowu. Kaenj saanonj gawonj awaa kania kania pondanj megi kawaa honja koloonjeba. Momakootogia kaenj koma gbiligi saanonj kotiinjekebu ano Anutuwaa kania toroqenj moma sororogonj laligowu.

¹¹ Anutuwaa ku-usunja ii akadamyawo. Iikawaa so iyanjaa esunjmumuya kuuya togonj onjono turunj menj kotiinj onjmakebaatiwaaonj qama koolinjejonj. Anutononj kaenj menj kotiinj onjono saanonj kotiinj kambanj so kaparanj koma uubonjononj nama lombo moma mokosingonj aisoonj laligowu. ¹² Aisoonj laligonj Mangiaa dangisenj jenj laligowutiwaaonj qama koolinjejenj. Manjananonj alauruta soraaya ananaaonj iwoi oyamboyanjowo arehjonj ano asamararajaa uutanonj eja. Iinonj onj kaanjadeenj menj letoma onjono iwoi oyamboyanjowo ii bunja qenj aowutiwaa so kooloju.

¹³ Pangamanonj galenj koma nononoti, Manjananonj iikanonja metogonj nunuama kanj wombo Meriaa bentotonj uutanonj nonoma nonoono.

¹⁴ *Meria iinonj downanana menj singisonjonana songbama mesaowaatiwaaonj momakeja. Kawaaonj dangisenj jenj munjejonj. Qaa ii onjanonj.

Kraistnonj iwoi kuuyaa kania ano wanja koolooja.

¹⁵ Kraistnonj Anutu mende ii-iita iwaa unjanjaya koolooja. Monowaa monoyanonj laaligo kuuya mende kolooro Kraistnonj mono waladeenj Manjowo eja wanj koloonj laligoro. Kaenj laligonj Manja Anutu ilaanj muro ilawoila kuuya mokoloonj onjoni koloogi.

¹⁶ Merianonj Anutu ilaanj muro ilawoila kuuya mokoloonj onjoni. Iwoi tosaanja Siwe gomambaa jakeya jakeya kanonj egi mende injiimakejonj ano iwoi tosaanja namononj egi injiimakejonj, ii Kraistnonj jero letongi. Iwoi kuuya ii galenj koma onjombutiwaaonj unja kawali (ome) galenja galenja mokoloonj onjono Siwe namo batugaranonj jinjarongianonj nama jenkootogia amakeju. Yonoo newogianonj ponj qerewenja jawingia uuta ano kamakamaata ii kuunj onjono jakegianonj ku-usungijawo nama tosaanja ponj kaanja galenj koma onjmakeju. Merianonj iwoi kuuya koloowaatiwaa bemunjaleya koloorota Anutononj unja (ome) mokoloonj onjonoti, ii Kraist mepeseegi akadamyawo koloonjkebaatiwaaonj kuunj onjonota rajuj.

17 Kraistnoŋ waladeeŋ laligorogo ilawoila kuuya ii iwaa gematanonŋ koloogi. Iinoŋ mono iwoi kuuya mindirinŋ nemuŋ koma oŋono metulaŋgoŋ iwaanonŋ riinŋ rindaŋgoŋ nanju. 18 *Kraistnoŋ bemunjalenana kolooja. Ilawoila kuuya anana horonŋ nonoma waŋnana koloonŋ laligowaatiwaaŋonŋ koomunonŋa waaro. Komugiti, iyoŋoo batugianonŋa iinoŋ wala jota meŋ gbilinŋ waaro. Kaenŋ jotamemenana mutuya kolooro anana kanageso walagaa zioz gbilia koloonŋ nanjonŋ. Kawaajonŋ uuwaa, sele busuwaa, iwoi kuuyaa waŋnana kolooro uumeleenŋ kanageso anana iwaa sele busuya kuuya koloojonŋ.

19 Anutunoŋ Meria aŋaa so korondonŋ kinenŋ laligowaatiwaaŋonŋ modabororo sokono. Kawaajonŋ iyaŋaa momoya ano akadamu iwoiya kuuya ii korebore Kraistwo qokotaanŋ nanjiwaaŋonŋ keraqeeanŋo moma laligoja.

20 *Ilawoila kuuya namonoŋ ano sombinonŋ Anutuwo kazi amakejuti, ii Anutunoŋ kuuya tawagia meŋ ujuano iyaŋawo qokotaanŋ uumotoonŋo ambutiwaaŋonŋ moma kokaenŋ jeŋ tegoro sokono, “Mono neenaa Meranaga wasiwe kemeŋ maripoononŋ komuŋ saya maama luae nemuŋ kono koloowaa.”

21 Oŋo kaanagadeenŋ wala nanamemengia bologa erotiwaajonŋ ama uu-gianonŋ Anutuwo uumotoonŋo mende ama kere moma muŋ sigensigenŋ laligogi. 22 Wala kaenŋ laligogito, kambanŋ kokaamba Anutunoŋ aŋawo uumotoonŋo ama nambutiwaajonŋ Meria wasiro balonŋ sele busuwo komuŋ koma konjoratiŋ oŋono. Kaenŋ nanŋi qewomewolonŋia songbano laligogi ujuama iyaŋaa jaanonŋ soraaya koposogiaa qaaya qaa oŋono keubutiwaaŋonŋ mamboma jejeromonŋromonŋ amakeju.

23 Jejeromonŋromonŋ amakejuto, laligonŋ waŋsanwaŋsanŋ qeŋ kamaanŋ ujuwabotiwaajonŋ mono Kraist pondanŋ moma laarinŋ nambu. Anutunoŋ Oligaa Buŋaya iikanonŋ tando kuuroti, oŋo iikawaa qaaya mogi. Uugianonŋ iikanonŋ nanŋonŋ rindaŋgoŋ nama kotiinŋ laligowuti eenŋ, mono oyanboyanŋ koloowu. Nono Oligaa Buŋaya ii jeŋ seiŋkejonŋ. Anutunoŋ ejemba mokolonŋ oŋono Siwe baatanonŋ laligonŋ kenjuti, iyoŋoo batugianonŋ ii liligonŋ jeŋ asarinŋ laligojonŋ. Pool niinoŋ kaanagadeenŋ Oligaa Buŋawaa gawonŋa ii meŋ laligojenŋ. Kianŋ.

Poolonŋ zioz tuumbaa gawonŋ nomaenŋ meŋ laligoro?

24 Kraistwaa sele busuya kuuya ii uumeleenŋ kanageso anono koloojonŋ. Kraistnoŋ ananaajonŋ ama konajilinŋ moro kitia eŋ uumeleenŋ kanageso qanananonŋ umakeja. Niinoŋ Kraistwaa sele busuya ilaanŋ oŋomambaajonŋ ama sele busunanonŋ konajilinŋ kitia ii meŋ moma laligonŋkejenŋ. Kaenŋ koloonŋ nono oŋoojonŋ ama siimbobolo moma laligoweti, iikawaaŋonŋ kambanŋ kokaamba aisoŋkejenŋ.

25 Anutunoŋ kuunŋ nono uumeleenŋ kanagesoya kanagesoya welenŋ qeŋ oŋoma gawonŋ meŋ laligojenŋ. Anutunoŋ kalenŋmorianŋa ejemba mendeema nonomambaa areŋa anoti, iikawaa so Buŋa qaaya jeŋ seidaboromanŋatiwaaŋonŋ jero. Oŋononŋ qeaŋgoŋ kotiiwutiwaa gawonŋ ii nono.

26 Anutunoŋ Buŋa qaa ii monowaa monoyanonŋa mesanŋoro ejemba qeŋ seiŋ ama komugi gbiliurugia waama kaanagadeenŋ komugi kaandeenŋ kaanŋ ama laligonŋ kouma tompinŋ laligogi. Kaenŋ laligogi qaa ii kambanŋa kambanŋa aasangoyanonŋ eroto, kambanŋ kokaamba kanagesoya kanagesoya soraaya anana ninisaama jero mojonŋ.

27 Anutunoŋ kalenŋmorianŋaa areŋa kokaenŋ jeŋ anota eja, “Niinoŋ qaana aasangoya ii neenaa kanagesouruna oŋo injisaama injijowe mobutiwaaŋonŋ

mojen. Yononon ii moma yagon kema jen seigi Bunana aasangoyaa akadamuyanon mono waba kantria kantria yonoo batugianon somariin qaqabunayawo koloowaa.” Qaa kota aasangoya ii kokaen: Kraistnon onoo uugianon laligoji een, mono asamararanon keubombaa jejeromonromon ama onjmakebaa.

²⁸ Anana Anutuwaawaa arej iikawaa so Kraistwaa kania ejemba kuuya onjoon jen asarin laligojon. Yononon kuuya Kraistwo qokotaan nama kotiin akadamugiawo koloowutiwaajon kuma onjmakejon. Kaen unuanin Anutuwaawaa jaasewananon keubutiwaajon mojon. Kawaajon momakootonana kuuya men kululuun qambanmamban qaaya qaaya onjmakejon.

²⁹ Niinon iikawaajon aon oronkejen. Kraistnon ku-usunaa qaganon sololon inaen nomakeji, niinon mono iikawaa so manja qen laligonkejen. Kianj.

2

Poolnon Kolosi yonoojon majakaka moro.

¹ Niinon Kolosi onjoon ama manja qen laligojen. Kaenagadeen Laodisia sitinon laligojuti ano uumeleen alauruna tosianon noo jaasewana mende iigiti, mono kuuya yonoojon qama koolin mamaga aon oronkejen. Niinon onjo iikawaa kania mobutiwaajon mojen.

² Kokaen gama koolinkejen: Anutu, gii mono uugia nanjon onona ororon somonjon jopagon aon motoon uuwaa akadamugia kuuya mokoloowu. Ii mokolon saanon kotiin iwoi kuuya moma kotodaborowuya. Kaen ama saanon Anutuwaawaa Buja aasangoya, Kraistwaa kania ii kuuya moma asaridaborowuya. ³ Anutonon momoya ano momakootoya ii kuuya Kraistwaanon ama mesangorota aja. Anutuwaanon momakootoyaa kowia ii maa suan kaan kowi aasangoyanon ero Kraistnon iikawaa kiiya meria koloaja. Kraistwaa jeta ten koma iikaanon saanon momakootoya ii mokoloowonja.

⁴ Monjon mondokondoron ama qaa kele jen uugia kuun tiligon onjombabotiwaajon Kraistwaa qaa ii jejen. ⁵ Selenon onowo motoon mende laligojento, unja kokoosonanon mono onowo nanja. Onjo kotiin Kraist moma laarin qaaya ten koma batugianon arengiaa so bonjon laligojuti, onjoon kaen moma romonjon aisoonkejen. Kianj.

Balombaa momoyanon somonjon onjombabotiwaawaa galen meme qaa

⁶ Kawaajon onjo Kraist Jiisas men analigi Pongia koloon nanji, mono iwo qokotaankejutiwaa so nanamemengia ama men laligowu. ⁷ Qaa kuma onjogiti, iikawaa so mono kosogia Kraistwaanon monjonon iwo qokotaan nama uugia nanjon aon momalaariwaa esunmumuya toroqen mokolon laligowu. Dangisengia mono apu sasagon kamaankejiwaa so jen meposeen laligowu.

⁸ Ambosakon yononon balombaa momakooto kuma onjogi kana walaga mokolon tosianon ii otaankeju. Kaenagadeen ben kawali galen sombin namo batugaranon laligon yoroo ilawoilagara kuuya galen koma onjmakejuti, tosianon Kraist uugun iyonoonon qokotaan qaa kuma onjmakeju. Kaen amakejuti, iyonoononga monjon onjoma tiliqili omaya kawaa kasianon somonjon onono kamaan boi iyonoo buja koloowubo.

⁹ Anutuwaawaa momoya ano akadamu iwoiya kuuya ii korebore Kraistwaanon ero balon sele busu men asugiro. Kawaajon boi takapolakaya kaan yonoojon mono galen men aon laligowu. ¹⁰ Kraistnon unja kawali

galeñ ano poñ qerewenja ano jawin kuuya yonoo wangia kolooja. Kraistwo qokotaagi linonj Anutuwaa momoya ano akadamu iwoiya kuuya ii saanonj sogianonj onono laligojuya.

11 Kaen laligonj Kraistwo qokotaagi iinonj aiweseya honja ii onoononj kaanagadeenj kotonj onono laligoju. Aiwese ii borononj selenananonj kotonkejutiwaa so qaagoto, Kraistnonj sele kotokoto qaita monj ama ononoti, ii kokaenj: linonj selewaa nanamemenj wala-ganonj galeñ koma onjombabotiwaajonj mono siingia kombombanja bologa ii somongoro laligoju. 12 *Kraistwaa qamoya ronnonj angiti, onoo uu walaganonj mono iikaanja tanitani komunj oomulu iikanonj koomu ronnonj kemero. Kaen kemeroto, Anutononj Kraist menj gbiliro koomunonja waaroti, iwaa ku-usunonj mono onjo kaanja-deenj inaanj oomulu iikanonj nemunj koma onono gbiligi. Ono Anutuwaa ku-usunja ii menj anjalinj moma laarin mugitiwaajonj ama Kraistwaa koorononj gbilinj kotiinj laligoju.

13 *Wala monnonj onoo siingia kombombanja bologa ii mende somongoro uugia walaganonj galeñ koma onono laligogi. Singisonjo angitiwaajonj ama uu koomuya laligogito, Kraistwo qokotaagi Anutononj iwaa koorononj menj gbilinj onono. Singisonjonana mono kuuya songbandaboro kotiinj laligojonj. 14 *Kilenjanana ano iikawaa ironjaa jenkootoya ii Siwe gomanonj lopo terenonj oogita ero. Kraistnonj lophonana ii korebore kotonj qewagoro. Lopo iikanonj Anutuwo nama gemanananonj qenj tuarenjenj ama nonoma eroti, iinonj ii kotogonj maripoononj kosigoro tegoro.

15 Maripoononj komunj benj kawali galeñ ano unja poñ qerewenja namo sombinj batugaranonj ilawoila kuuya galeñ komakejuti, Kraistnonj iyonoo ku-usungia ii lua jangbenj jeta kaanja qewagonj riligonj rijongodabororo. Kaenj ama kaziuruta kasanonj gbadoonj onoma gamu qenj onono. Kaenj ama unjuama otokorianj maama rendunj hororo qenjaaroyanonj kagi haamo ama onjotiwaa kania ii asuganonj asugiro iigi.

16 *Kraistnonj haamo ama ononoti, iikawaajonj onjo mono Kraistwo nama qaqabunjabunagiawo satiinj laligowu. Kaenj laligogi onoo batugianonj monnonj naa nene apuga onj nenkejuti, iikawaa songgoya eenj ama jenj kotonj onjombabo. Gbani so kendonj kowoga monj ano koinj so koinj dologa koujiwaa korisoroya ii amakeju me qaago, iikawaajonj eenj jenj bolinj onjombubo. Sabat kendonj ii Sondameraanonj me weenj monnonj ramakejuti, iikawaajonj eenj wambusoongianonj qenj jenj onjombubotiwaajonj mono galengia menj aonj laligowu. 17 Songjo kaanja kawaajonj mono geja mende ambu. Iwoi ii sareya-gadeenj kolooju. Eja onjanonj dodowiro unjanjanonj wala kankeji, iikawaa so honja ii Kraist. Nene songjo ano kendonj rarawaa qaaya ii Kraistwaa sareya koloonj kamaanj qeqeta kolooja. Kraistnonj mono asugiroto, onjo kilenj kema kana sareya walaganonj eenj qokotaanj laligowubo.

18 Tosia onjononj siingianonj kokaenj amakeju: Onjanngiaa uugia menj kamaanj ama Siwe gajoba waegia menj benj kaanja mepeseenj onjmakeju. Kaanagadeenj jaagia meleeno unjanngiaa iima iikawaajonj sewanjiki amakeju. Kaenj onjanngiaa namowaa momoyanonj kuunj onono selegia eenj totoonj menj uma selememe amakeju. Yonoononga monnonj tiligonj onoma Kraistwaanongja utunj onjombabo. Kaenj ano onjo momalaariwaa kuunonj haamo mende ama tawagia mende mewubo. Kawaaajonj mono galengia menj aonj laligowu. 19 *Yonjononj Kraist wajnana kolooji, iwo nanangia

* 2:12: Room 6.4 * 2:13: Ef 2.1-5 * 2:14: Ef 2.15 * 2:16: Room 14.1-6 * 2:19: Ef 4.16

ii mesaon lanj laligoju. Kraistnon wajnana koloon iyanjaa sele busuya kuuya anana galej koma nonono saanon qokotaan aonj laligojon. Sii toroqeqeya ano tokotokoya iikanonj mono sele busuyaa domomonjuruta mindirinj somonjon nononj metulanjonj motoonjon koloojon. Kaen koloon Anutunonj nemurj koma nonomakejiwaa so somariinj kotiinjejon.

Kraistwo nangi namowaa momoyanonj galej koma onjombabo.

²⁰ Onjo Kraistwaanonj qokotaagi uu walagagianonj komuro benj kawali galej yonjoo kasa gbadononga loloogi. Yonjononj namo sombinj batugaranonj laligonj iwoigara kuuya galej koma onjmakejuto, onjo mende galej koma onjmakeju. Kawaajonj boi takapolakaya kaanjonj jenjkooto lanj ama onjmakejuti, ii mono naambaajonj eenj otaanjeju? Siwewaa bunja koloojuto, kilenj namowaa qaaya otaagi sisau koloonjeja.

²¹ Songgogia kokaenj amakeju, “Ii mende gajugonj mewa. Monj ii mende kisiriwaa. Iwoi ii mende oosiriwaa.” ²² Balonj jembanonj iyanjgiaa wajgianonj kaen jenj kotonj tosaanja kuma onjmakejuto, Anutunonj kaanja qaago. Anutunonj iwoi kuuya ii ama mewonjatiwaaajonj ama jero menj neninj qaombutiwaaajonj ano eju. Ii balombaa iwoi tatawaga.

²³ Ii kilenj tosonianj benj kawali galej ano gajoba waegia menj benj kaanja mepeseen onjombutiwaaajonj kaparanj komakeju. Ii kaparanj koma “Ananaa uunana menj kamaanj anjonj,” jenj iikanonj mondonj selewaa siingia kombombanja bologanonj galej koma onjombabotiwaaajonj songgoya songgoya ama selegia qenj sembenj aonj aonjeju. Kaenj ama jenjkootogia amakejuti, ii momakooto qaganonj aambaa tani kolooro mamaganonj siligia ii iima mogi umakeja. Umakejato, ii kilenj kaenj selewaa siingia kombombanja bologa anjonj kombombaaajonj amamaanj ii lanj otaanjeju. Kawaajonj jenjkooto qaagia iikanonj mono iwoi omaya totonj kolooja. Kianj.

3

Kraistnonj laaligo gbilianonj laligowombaa esuja nonomakeja.

¹ *Kraistnonj eukanonj uma Anutuwwa boro dindinjanonj jinjkaronj jakeya menj qaqabunjayawo raja. Anutunonj Kraist menj gbilinj muroti, iikawaa tani kaanagadeen onjo menj gbilinj onjono koomuyanongga waama laligoju. Kawaajonj onjo Siwe gomanonj eu ilawoila eji, uugia mono iikanonj somonjonj laligowu.

² Balombaa ilawoilaya kanonj qaagoto, eukanonj ilawoila eji, uugia mono iikanonj somonjonj kotiinj laligowu. ³ Onjoo uugia walaganonj komuro Anutuwaanonj dunjonj laligoju. Kaenj Anutuwwa aonjanonj kema laaligo kotigaa kania mokoloogi. Kraistnonj Siwe laaligo aasangoyanonj laligoji, onjoo uulaaligogianonj mono iikawaa so aasangoyanonj eja. Kawaajonj uugia mono Kraistwo somonjonj laligowuya. ⁴ Kraist laaligo kotigaa Tonananonj mombo karo asamararanjanonj asugiwaati, kambanj iikanonj onjo mono kaanagadeen asugigi unjuano iwo Anutuwwa asamararanjanonj keubu.

Uu walaga ano uu gbilia ii aworanjonj aojao.

⁵ Balombaa siingia kombombanja bologa kania kania ii uugianonj enj yayasesen menj onjmakejuti, iyonjoo wangia mono kuuya rinjanjgodaborowu. Bao kasu kaanja serowilinj ano qewolonj anjonjorayawo ii mono gema qewu. Uuselewaa siinj kombombanja bologa ii mono mesaonj uugere bologa qowogogi bogowa. Iwoi menjjo mewombaaajonj mambanj

* 3:1: Ond 110.1

koloon koposonjonkejuti, iikanonj tando lopionj waegia menj mepeseen onjonjutiwaa tania koloaja. ⁶ Ii angitiwaaajonj ama Anutuwaa irinanonj soono uuказia qagianonj ano umakeja.

⁷ Siingia kombombanja bologa kaanjanonj mono wala onjoangiaa laaligogia kaanagadeenj galenj kono kana bologa ii riinj otaanj laligonjkegi.

⁸ Kaenj laligogito, kambanj kokaamba onjo kaanagadeenj iwoi iikaanja kuuya ii mono giligi kemba: Uuduudu moma uugeregianonj juma onjooro uugianonj aonj uubooli mojuto, ii unjuma giligi kemba. Kaanagadeenj uuqeqe qaa tokoronkota ano qaa anjonjorayawo jenj uugia menjerenjogjuti ii mono kuuya gema qenj mesaowu. ⁹ *Onjo uu walaga ano iikawaa nanamemenja anjonjora-yawo ii yakarinj qenj komunj laligojuti eenj, qaa qalonmolonjgoya mono mende aminj mobu.

¹⁰ *Onjo uu walaga kotogonj mombo letoma uu dologa mouma laligoju. Mokomokooloo Tonananonj iyanjaa kania moma asariwombaa sareya anoti iinonj mono iikawaa so uu dologa ii letoma muro toroqenj kolonjaninkeja.

¹¹ Kawaajonj anana Juuda me kantri tosiaa ejemba laligojonj, ii mono so motoonjo koloojonj. Anutuwaa aiweseya selenananonj kotogi me qaago, ii kilen Anutuwaa jaanonj so motoonjo koloojonj. Taonj ejemba momogiawo me qandaya (bus kanaka) laligonj iyanjiaa qaagianonj irikawaraka jenj poumapou laligojuti ii kilenj Kraistnonj uunananonj nano motoonjo koloojonj. Ananaa gawonana menjkejonj me tourunana ii tawaya qaa eenj welejenj qenj onjomakejonj, iikanonj iwoi qerewenja koloojato, honjbonja ii Kraist. Iinonj mutalangonj kuuya nunuugunj uma Kinj Ponjana uuta motoonjo kolooja.

¹² *Anutunonj meweengonj onjono uu dologa otaanj Anutuwaa wombo alauruta soraaya kolooju. Kawaajonj onjo mono batugianonj kiankomu ama ala menj aonj laligowu. Uugia menj kamaanj tosaanj gumbonjonjonj qaganonj ama onjoma lombo moma mokosinjonj laligowu. Sili iikanonj mono malekugia kolooro kongi kemero ii pondanj menj laligowu.

¹³ *Mono lolonjonj bologaa kitia mende meleembuto, mono qaqa-anjonj aonj laligowu. Kalanj koma aogi batugianonj qaa koposo kolooro monjonj alia jenj mumambaajonj moji, ii mono mesaonj aowu. Ponjonj singisongogia songbama mesaroti, onjo mono batugianonj kaanjadeenj ama aonjkebu.

¹⁴ Kaenj ama uujopawaa malekugia ii kongi kemero iikawaa qaganonj mono uukalenj ama jopagonj aogi qabo koloowaa. Uujopa kanonj akadamu kuuyaajonj jejenj, ii qoonjonj mindirinj wangiaga nanja.

¹⁵ Kraistnonj onjo luaenonj sele busu motoonjo koloonj laligowutiwaaajonj onjono. Kawaajonj iwaa luaenonj mono uugianonj enj awaawaa qawa loqagia kolooro uubonjononj jenj mepeqepese ama laligowu.

¹⁶ *Kraistwaanonj Buja qaa iikanonj mono uugianonj enj batugianonj mamaga asuginj seiwaa. Mono momakooto qaa kuuya jenj kuma aonj qambanjmambanj qenj aonjkebu. Unja Toroyanonj sololoonj onjomakejiwaa so mono Buja Rii Ondino (Buk Song), mepemepese rii (oonjsaa) ano uuwaa rii tosia ii uu wombogianonj Anutu mepeseenj qamakebu. ¹⁷ Nanamemenj ii me ii jenonj me silinonj ama mewuti ii kuuya mono Ponj Jiisaswaa qanonj amakebu. Kaenj arngi Kraistnonj nemunj koma onjono Marj Anutu oewae jenj munj laligowu. Kianj.

Loemba, nemunjanj ano welejqeqe onjoo qambanjmambanj qaa

18 *Emba onjo mono lourugia yonoo qaa baatanonj kema laligowu. Pom-baa bunja koloojutiwaajonj mono kaen angj sokombaa.

19 *Eja onjo mono embaurugia uukalenonj jopagonj onjoma goronjoso wosokondunj qaganonj mende ama onjoma laligowu.

20 *Merabora onjo Pombo qokotaan nama nemunmanwoigia yoroo jegara otaagi Ponjonj injiro sokombaa. Kawaaonj onjo mono qaagia jewutiwaa so kuuya tenj koma onjoma laligowu.

21 *Manjurunana onjoo merabaurugianonj awasankakagia mesaowuboti-waajonj mono mende ununj ureenj horonj kitorj onjoma laligowu.

22 *Welenqege onjo mono namononj galenjurugia yonoo qaagia kuuya tenj komakebu. Kondokondoowaa wan angj ejembanonj injisosoroowutiwaajonj qaagoto, gbingbaonj mesaonj Pombaa jeta uuguwombotiwaajonj sombugia moma uugia gawononj ama menj laligowu. 23 Iwoi ama menkebuti uu-gia mono iikanonj somonjonj kokaen romongowu: Balonj ejembagadeen qaagoto, Ponj iyanja mono welenj qen munj laligoju.

24 Ponj Kraist welenj qen munj laligogi iinonj tawagia Siwe gomanonj ano eji, ii onjono bunjagia koloowaa. Mono kaen romonjonj laligowu.

25 *Monjonj gawonja menj soowaati Anutunonj kaanjadien menj soosooyaa ironja meleema mubaa. Anutunonj tosaanja mende injisosoronj tosaanja mende sureen onjomaekjato, kuuya anana so motoonjononj gosinj nonoma qaanana jenj tegowaa.

4

1 *Galenjurunana onjonoj Ponj somata ii Siwe gomanonj laligoji, ii moma kotojutiwaajonj mono welenqegeurugia yonowo wasombura maayanonj aonj so motoonjgo ama onjoma laligowu. Kianj.

Qambanjmambanj qaa tosia

2 Qamakooli gawonj mono kaparanj koma menj laligowu. Iikanonj mono uugbiligbili laligonj jenj mepeqepesee ama laligowu. 3 Mepeqepesee ambuti iikanonj mono nonoonj kaanagadeen kokaen qama koolinj laligowu, “Anutu, gii mono Pool nenjauruta kana menj onjona saanonj Kraistwaa Bunja qaa aasanjgoya ii jenj asarigi seiwaa.” Niinonj Bunja gawonj mewetiwaajonj gbadoon nongj kapuare mirinonj rajen. 4 Niinonj Bunja qaa Anutu waa siinjaa so jewe asariwutiwaajonj mono qamakooligianonj nanjonj noma laligowu.

5 *Ejemba uumeleenj mende ama seleengenj laligojuti ii mono momakooto qaganonj ama onjoma laligowu. Uuwaa gawonj mewombaa kana monj koloowaati kambanj ii mono mende mesoqesoonj tiwilaawuto, ejemba kooronjianonj kema bonjonj qambanjmambanj koma onjombu. 6 Qaa aminj mobuti, ii mono kambanj so siiyawo mindirinj injjogi naanjawo koloonykeba. Qaa injjogi ejemba motomotoonj siingia kolooro kuuya yonoononj qaa nomaen meleema onjombuti ii mono moma yagonj iikawaa so jenkebu. Kianj.

Poolnoj Tikikus Onesimus wasinj orono kawao.

7 **Wombo alana Tikikus iinonj Pombo qokotaan nama niwo gawonja tororo menj nenjana kolooja. Iinonj onjonoj kanj nomaen ama laligonjejenj, iikawaa sunduya kuuya injjoro mobu. 8 Nomaen ama menj rama laligojonj, onjo sundu ii mobutiwaajonj wasinj mube onjonoj kawaa. Iinonj kanj saanonj

* 3:18: Ef 5.22; 1 Piito 3.1 * 3:19: Ef 5.25; 1 Piito 3.7 * 3:20: Ef 6.1 * 3:21: Ef 6.4 * 3:22:

Ef 6.5-8 * 3:25: Dut 10.17; Ef 6.9 * 4:1: Ef 6.9 * 4:5: Ef 5.16 * 4:7: Apo 20.4; 2 Tim 4.12

* 4:7: Ef 6.21-22

ulunkoleŋ ama oŋombaa. ⁹*Kaanŋagadeeŋ wombo alanana Onesimus Kolosi oŋoonoŋga kaŋ Pombaa qaaya pondanŋ otaanŋ meŋ yagonkeji, niinoŋ ii wasiwe eleema kawaa. Eja woi yoronoŋ kaŋ kokanoŋ iwoi kuuya nomaeŋ kolooro laligojoni, iikawaa sunduya saanoŋ jedaborori mobuya. Kian.

Yeizozo qaa tetegoya

¹⁰*Aristarkus niwo kapuare mirinoŋ raji ano Barnabaswaa niwita Maak yoronoŋ yeizozogara jeŋ ani oŋoonoŋ kaja. Maakwaaajoŋ qaana kokaen jeŋ kotowe mogi: Oŋoonoŋ kaŋ koubaati eeŋ, ii mono saanoŋ koma horoŋ ala meŋ mubu. ¹¹Joosua qata moŋ Jastus qajuti iinoŋ kaanŋagadeeŋ yeizozoya jeŋ ano oŋoonoŋ kaja. Neŋaurunanoŋ niwo Anutuwaa bentotoŋga gawoŋ meŋ laligojuti iyoŋoo batugianoŋ eja karoŋ yoŋonoŋga Juuda ejaga laligoju. Yoŋonoŋ ulunkoleŋ ama noma laligogi.

¹²*Anŋgiaanoŋa eja Epafras Kraist Jiisas welenŋ qeŋ munkeji, iinoŋ yeizozoya jeŋ ano oŋoonoŋ kaja. Iinoŋ kambaŋ so oŋoojoŋ ama qama kooliŋkeja. Qaa kuuya Anutuwaa jetaa so koloŋ eji, oŋo iikanŋoŋ rindanŋoŋ nama kotiinŋ akadamiawo koloŋ laligowutiwaaajoŋ aŋoŋ oronkeja. ¹³Niinoŋ iwaa kania moma kokaenŋ nanŋoŋ jejeŋ: Iinoŋ oŋo ilaanŋ oŋomambaaajoŋ gawoŋ mamaga meŋkeja. Kaanŋagadeeŋ Laodisia ano Hierapolis taŋoŋ woi kanoŋ moma laariŋ laligojuti iyoŋoojoŋ ama gawoŋ naa afaanŋaga meŋ aŋoŋ oronkeja. ¹⁴*Wombo doktanana Luuk ano Deemas yoronoŋ kaanŋagadeeŋ yeizozogia jeŋ ani oŋoonoŋ kaja.

¹⁵Niinoŋ yeizozogia jeŋ oojeŋi, ii mono uumeleenŋ alaurunana Laodisia taonoŋ laligojuti, ii inŋjogi mobu. Kaanŋagadeeŋ Nimfa ano iwaa mirinoŋ kanageso ajoroŋkejuti mono ii inŋjogi mobu. ¹⁶Tere koi weeŋgoŋ oŋoŋgi mogi tegoro iikawaa gematanoŋ ii mono anŋgi Laodisia uumeleenŋ kanageso yoŋoonoŋ keno weeŋgowu. Laodisia yoŋoojoŋ tere moŋ ooowe kenoti ii anŋgi oŋoonoŋ karo oŋo ii kaanŋagadeeŋ weeŋgowu. ¹⁷*Arkipus eja ii mono kokaenŋ ijogi moba, “Poŋnoŋ Buŋa gawoŋ mewaatiwaaajoŋ jeŋ kotoŋ goma koipuga raro laligojani, giinoŋ mono gawoŋ ii romoŋgoŋ kuuya medaborowa.”

¹⁸Pool niinoŋ yeizozogia jeŋ neenaa boronanoŋ qana kokaenŋ oojeŋ: Pool. Oŋo mono kasa gbadonawo nii romoŋgoŋ noma laligowu. Kalenŋmorianŋoŋ mono oŋowo ewa. Kian.

---

* **4:9:** Flm 10-12   * **4:10:** Apo 19.29; 27.2; Flm 2-4; Apo 12.12, 25; 13.13; 15.37-39   * **4:12:** Kol 1.7; Flm 23   * **4:14:** 2 Tim 4.10, 11; Flm 24   * **4:17:** Flm 2

Tesalonaika Tere 1

Poolnoj Tesalonaika yonoo Tere mutuya ano.

Jey-asa-asari

Room mindimindiri kantriwaa prowins qata Masedonia kawaa siti waja ii Tesalonaika. Poolnoj misin gawonj menj liligonj Filipai siti mesaonj Tesalonaika kanj gawonj mero tosonianj uugia meleengj kuma onono uumeleenj tuuj kolooro. Ii kolooroto, tuarenjenj iikanondeenj kolooro. Poolnoj Kraistwaa Bunja qaa jey asarinj uugia kuuro iikanonj Griik ejemba Juuda yonowo toroqenj laligogiti, iyonoononga mamaganonj uugia meleengi tuuj iikanonj somariiro. Kawaaonj Juuda ejemba uugia mende meleema uugianonj boliro Pool gema qenj mugj. Gema qenj mugitiwaaonj bimooro kana monqama onjomesaonj Berea taononj keno. Kanagenj Korint sitinonj laligoro nenjata Timotinonj ala ilailaaya koloonj Tesalonaika sitiga kanj nomaenj moma laarigiti, iikawaa sunduya ijoro moro.

Poolnoj Tereya mutuya Tesalonaika anoti, ii Kraistwaa alauruta yonoo uugia nangonj momalaarigia menj kotiiwaatiwaaonj ooro. Ponj moma laarinj uunonj jopagonj aonkejuti, iikawaa bujuya momago yonoojonj Anutu mepe-seeja. Anjo laaligo yonowo nomaenj ama laligoroti, ii duduuwubotiwaajonj ii papianonj ooja. Tesalonaika uumeleenj tuuj batugianonj qaa tosaanja kolooro jegiti, Poolnoj ii meleema jey asarinj ooja. Qaa tosia ii kokaenj: Kraistonj eleema karo Siwe laaligononj keubonjati, iikanonj tosonianj uugia meleema koomunonj ejuti, iyonoojonj mono nomaenj koloowaa? Kraistonj naa kambanonj eleema kawaa? Qaa ii meleema kokaenj jey kotonj onono, “Onjo Kraist mombo kawaatiwaaonj jejeromonjromonj ama mam-boma laligonj iikanonj mono gawonj awaa awaa ii jegenja nama pondanj menj laligowu.”

Buk kokawaa bakaya waja 6 ii kokaenj:

Qaa mutuya 1.1

Dangisenj jey aisoonj mepeseerja 1.2–3.13

Nanamemenj dindinja ambutiwaaonj kuuj onjonja 4.1–12

Kraistonj kawaatiwaa qaaya kuma onjonja 4.13–5.11

Qambanmamban qaa tetegoya tosaanja 5.12–22

Terewaa qaa kota waja 5.22–28

¹ *Pool, Sailas ano Timoti nonononj Tesalonaika uumeleenj kanageso onowo qaa aminj mobombaajonj tere koi oojonj.

Onjo Manj Anutu ano Ponj Jiisas Kraist yorowo qokotaan nangi mono kalenjmorianj ononi luaenonj laligowu.

Momalaari qenj gbilijutiwaaonj aisoonj.

² Nonononj suulanj romonjonj onjoma kuuya onoojonj “Anutu keraqeeango dangisenj!” jey mepeseenkejonj ano qamakooli gawonj menj iikanonj kamban so qagia qamakejonj. ³ Onjo Jiisas Kraist jopagonj moma laarigi uujopayanonj nemunj koma onono gawonja kotiinj menkeju ano Ponnananonj eleema kawaatiwaaonj jejeromonjromonj ama kaparanj koma mambo-makeju. Nonononj ii kuuya Anutu Manjnanana jaasewanjonj saanonj romonjonkejonj.

⁴ Uumeleenj alaurunana, Anutunonj jopagonj onjoma onjo iyanajonj kokaenj meweengonj onjnoti, ii mojonj. ⁵ Nonononj Jiisaswaa Oligaa Bunyaya menj

* 1:1: Apo 17.1

onoonon kan batugianon nomaen ama laligonini, onjo ii moju. Nononon Buna ii qaa toongadeen mende jenin mogito, Unja Toroyanon sololoon nonono awasankaka nama esunmumuyawo uugia kuun laligonin. ⁶*Kaen laligonin onjo konajilin somataa uutanon laligon Buna qaa moma analin anjon kongi. Ii anjon kongi Unja Toroyanon korisoro onjono Ponj ano nonoo silinana otaanj laligoju. Ii nomaen kolooroti, nononon ii saanon mojon. ⁷ Kaen gemanananon kan laligon Masedonia Akaija prowins woi kanon Jiisas moma laarijuti, korebore yonoojon sili awaa qendeema onjomekeju.

⁸ Ii kokaen: Onjo Pombaanon qaa moma analin anjon koma jen laligogi tosonian ii angotoman kaanja toroqen jen seigi keno. Kema laligon Masedonia ano Akaija prowins woi ii sokondabororo. Ii sokondaboroto, iikayadeen qaago. Onjo Anutu moma laarin gawonja megiti, iikawaa onjon mono goman so kema kan seiro mamaganon uugia meleengi. Ii kilikalu qaago. Kawaajon nono iikawaa qaa mon mende toroqen jewonja.

⁹ Nono onoonon kanin nomaen kolooroti, iikawaa sunduya ii goman tosaanj yononon jen seigi angotoman kaanja momakejon. Onjo tando lopion ano ben qolongoya ii gema unun Anutu honabonja ano laaligo Toyaanon eleema gawonja men laligoju. ¹⁰ Anutunon Meria men gbiliro koomunonga waaroti, onjo iinon Siwe gomanonja kamaan asugiwaatiwaaon mambo-makeju. Anutuwaajon irinonsoononon kanagen asuganon asugiro Jiisasnon mono kamaan jinjaun kanjanawo iikanonja metogon nonombaa. Kianj.

2

Poolnonj Tesalonaika sitinonj gawonj nomaenj mero?

¹ Oo uumeleen alaurunana, nono onoonon kan gawon meninj, iikanon mende janjon qanonoto, honja saanon kolooro. Onjoanjo ii kaanagadeen saanon moju. ²*Mende janjon qanonoto, wala Filipai sitinonj gawonj meninj horon urenj ama nonononj siimbobolo moninj, ii moju. Siimbobolo ii momag onoonon kanin tosonian tuarenjen kotakota ama nononjito, ii kilen Anutunon awasankaka nonono nama iwaanon Oligaa Buna ii jen asarin onjoma laligonin.

³ Nonoo kanianana ii kokaen: Uukuuku qaanana ii angomokolon qaganon mende jenkejon. Anano jinjaun anin uunananon menjerenonaga, ii kaanja mende jenkejon. ⁴ Kaanja qaagoto, Anutunon Oligaa Buna jen seiwonjatiwaaon niniima uunana gosiro sokono moma laarin nonoma Bunaya nononoti, iikawaa so mono qaaya men jen asarinkejon. Anutunon uunana angotete men gosinkeja. Kawaajon nononon iwoi kuuya ii Anutuwaajon jaanon sokombonjatiwaaon amakejon. Ii ejemba siingia otaawonjatiwaaon qaago. ⁵ Nononon kamban monjen ejemba kelebele qaanon kele qen onjombombaaon mende kema kaninj, ii moju. Nono dogonana esuun monen iwoi nonombutiwaaon monon qaa siliaa siliaa mende jenin. Anutunon kanianana ii saanon jen nanjowaa. ⁶ Onjo me ejemba tosonian qabunja nonombutiwaaon mende kaparanj koma laligonin.

⁷ Kraistwaa aposoluruta koloonjawaajon saanon uugia kokaen kuuwon-aga, "Onjo mono nanjon nonononj batugianon uuwaa gawonj mewonja." Iikaen jenin sokonagato, nononon onjo batugianon migigiin onjoma laligonin. Merabora nemunjanon aju onjoma kalan koma onjomekeji, iikawaa so mono nononana men kamaan aon bonjon ama onjoma laligonin. ⁸ Nononon

* 1:6: Apo 17.5-9 * 2:2: Apo 16.19-24; 17.1-9

nemuŋman kaŋa mokokolin oŋoma laligoninwaajon ama Anutuwaanon Oligaa Buŋa oŋonin ano toroqen ananaa laaligonana kaanagadeen qeleema oŋombombaajon jojorin laligonin. Oŋonon honaga komunjua meraboraurunana koloogi.

⁹ Oo uumeleen alaurunana, nono oŋoojon ama gawon men selenana qen laligoni, mono ii romoŋgowu. Nanŋon nonombutiwaa lombotanon oŋoononga mombaa qaganon ubabotiwaajon gomantiina asasaga nononana boronananon gawon men Anutuwaanon Oligaa Buŋa jen asarin oŋoma laligonin. Ii mono duduuwubo.

¹⁰ Jiisas moma laarijuti, nononon oŋoo qaagia kuuya dindinagadeen gosin soraaya koposowaa qaanana qaa laligonin. Oŋo ii iima moma nanŋon jen nanŋowutiwaa so koloaju. Anutonon kaanagadeen ii jen nanŋon danŋunu kaan nanja. ¹¹ Amanon iyanaa meraboraana bonjonbonjon ama oŋomakeji, iikawaa so nononon oŋo motomotoon ama oŋoma laligonin. Ii kaanjadeen saanon moju. ¹² Nononon uuwaa nanŋonanŋo qaa jen ulunŋolen men oŋoma laligonin. Anutonon oŋo iyanaa bentotonon keuma asamararanon asariwutiwaajon oŋoono. Kawaaon nononon uugia kuun qaa kokaen jen asarin laligonin, “Nanamemengia mono Anutuwaa jaanon sokombaatiwaa so soraaya soro ama men laligowu.”

¹³ Kawaaon nononon kaanagadeen suulan Anutu kokaembaajon mepeesenkejon: Anutuwaa Buŋa qaa oŋonini, ii balon ejemba ananaa qaa kaan mende buŋa qen aogito, oŋanon Anutuwaa qaa jeta kaan moma ii anjalin anŋon konji. Ii moma laarigi iikanon mono men gbilin oŋono letomakeju. ¹⁴ *Juuda ejemba Judia prowinsnon uugia meleengi Juuda toŋianon anŋosisiri ama oŋonji siimbobolo mogi. Yoŋonon ii moma kileŋ Kraist Jiisaswo qokotaan nama Anutuwaanon uumeleen kanageso koloogi. Uumeleen alaurunana, oŋoo batugianon mono kaanjadeen koloogi: Oŋoanŋiaa Griik ejembanon Juuda yoŋoo tani kaan ama oŋonji oŋonon siimbobolo ororon moma Anutuwaanon kanageso koloogi.

¹⁵ *Juuda yoŋonon gejatootoo ejemba unugi komugi Pon Jiisas kaanagadeen qegi komuro nono sisiwerowero ama nonoma laligogi. Yoŋonon Anutuwaa jaanon mende sokoma ejemba kuuya kere ama nonomakeju. ¹⁶ Nono waba kantri oŋonon uugia meleema letombutiwaajon Buŋa qaa jewombotiwaajon ama anŋon koma kojanŋin nonomakeju. Kaen singisonŋo suulan ama qeragogi qagianon umakeja. Singisonŋogia qeragogi soya Anutuwaa jaanon saa qero irinŋonŋoon toroqen anŋon komambaajon amamaan kambaŋ kokaamba qendeeno qagianon udaboroja. Kian.

Poolnol Tesalonaika mombo kemambaajon moro.

¹⁷ Oo uumeleen alaurunana, anana kambaŋ kokaamba kambaŋ toroga deema laligojon. Selenananon deema laligojonto, uunananon somonŋon motoon laligojon. Kawaaon oŋoo jaasewanŋia iibombaajon mono kapan koma uudeeŋanŋo laligojon. ¹⁸ Kawaaon oŋoonon kawombaajon moma laligonin. Pool niinon indin motoonŋo qaagoto, indina woi kamambaajon batogoweto, Satanon somonŋon nonono amamaanin. ¹⁹ Oŋo nononanaanon ila wage soronana kaan nanju. Ponnana Jiisasnon eleema karo iwa jaasewanŋon keuma nambonŋati, iikanon injiima “Uuwaa gawon eengereda mende men laligonin,” kaen jewombaajon mojon. Nononon

* 2:14: Apo 17.5   * 2:15: Apo 9.23, 29; 13.45, 50; 14.2, 5, 19; 17.5, 13; 18.12

qaa ii oŋo ano tosaŋa yoŋooŋo ama afaaŋagadeeŋ jewombaajoŋ jejero-moŋromoŋ anjoŋ. Kawaajoŋ oŋooŋo ama honoŋa qaa aisoŋo selenana meŋ umakejoŋ, ²⁰ Nononoŋ oŋooŋo ama qabuŋa mokolooniŋ korisoro ama nonomakeju. Kian.

3

Timoti wasiri Tesalonaika keno.

¹* Oŋo nomaeŋ ama laligojuti, ii mobombaa motoqoto somata moma bim-bimgoŋ toroqeŋ eeŋ laligowombaajoŋ amamaaniŋ. Kawaajoŋ noronardeeŋ Atens sitiŋoŋ laligowotiwa a qaa somoŋgoŋ ² alanara Timoti wasiri oŋooŋoŋ karo. Iiŋoŋ Anutuwa a gawoŋ meŋ norowo Kraistwaa Oligaa Buŋa jeŋ seiŋkeja. Iiŋoŋ uu naŋgoŋaŋgo qaa oŋoma momalaarigia meŋ kotiwaatiwaajoŋ karo. ³ Anutunoŋ areŋnana jeŋ tegoro tosiŋoŋ qotogoŋ oŋomakeju, ii oŋoŋgio saanoŋ moju. Oŋooŋoŋga moŋnoŋ konjiliŋ uutaŋoŋ koŋgbara ama looriwabotiwaajoŋ jeŋiŋ karo.

⁴ Nononoŋ Tesalonaika oŋowo laligoŋ kambaŋ iikaŋoŋ oŋooŋoŋ walawala qaa kokaeŋ jeŋiŋ, “Pombaa uusiŋa teŋ koniŋ ejembanjoŋ sisiwerowero ama nonoŋgi konjiliŋ mokoloowoŋa.” Kaeŋ jeŋiŋ iikawaa so oŋanoŋ kolooroti, ii saanoŋ moju. ⁵ Kaeŋ kolooro aŋgobato Toyanoŋ injiŋgoŋgo looriŋ kamaagi gawonana oŋanoŋ kamaaŋ jaŋgoŋ qaombabo. Kawaajoŋ nomaeŋ moma laariŋ laligojuti, ii mobombaajoŋ motoqoto somata aniŋ bimooro mombo eeŋ laligomambaajoŋ amamaaŋ Timoti wasiwe qisiŋ momambaajoŋ karo. Kian.

Timotinoŋ sundugia ano moniŋ qeaŋgoro.

⁶* Motoqoto moma laligoninto, Timotinoŋ kema oŋomesaŋoŋ eleema kaŋ buŋagia awaa meŋ kaŋ kokaeŋ ninijoro: Oŋo Poŋ saanoŋ moma laariŋ uujopagoŋ aŋkeju ano kambaŋ so nonooŋoŋ romoŋgogi awaa kolooŋkeja. Nononoŋ injiibombaa siŋ moniŋ oŋonoŋ kaŋaŋagadeeŋ nono niniiibombaaŋoŋ kaparaŋ komakeju.

⁷ Oo uumeleeŋ alaurunana, nononoŋ sisiwerowero koŋajiliŋ kania kania moniŋ kambaŋ iikaŋoŋ kaŋ moma laarijutiwa a sunduya awaa ninijoro moniŋ qaa iikaŋoŋ mono oŋanoŋ uluŋkoleŋ meŋ nonono. Kawaajoŋ kambaŋ kokaamba oŋooŋoŋ ama afaaŋgoŋ luaeŋoŋ awaagadeeŋ laligojoŋ.

⁸ Oŋo Pombo qokotaŋ boŋ qeŋ nambuŋiwaajoŋ nononoŋ mono oŋanoŋ kotiŋ laligojoŋ. ⁹ Oŋooŋoŋ ama Anutuwa a jaasewaŋanoŋ honoŋa qaa aisoŋkejoŋi, korisoro kuuya iikawaajoŋ mono nomaeŋ Anutu mepeseŋ daŋgiseŋ jeŋiŋ sokonaga?

¹⁰ Nononoŋ asaŋaga gomantiŋa uunana meŋ kululuuŋ kaparaŋ koma kokaeŋ qama kooliŋkejoŋ, ‘Anutu, mono ilaaŋ nonona Tesalonaika kema jaasewaŋgia iima mondorinŋ momalaarigiaa iwoiwaajoŋ amamaajuti, ii oŋomboŋa. Qaa ii oŋanoŋ.’

¹¹ Kaeŋ qama kooliniŋ Anutu Maŋnana aŋa ano Poŋnana Jiisas yoroŋoŋ mono kana meleuŋ nononi saanoŋ oŋooŋoŋ kawoŋa. ¹² Toroqeŋ kokaeŋ qama kooliŋkejoŋ, ‘Nono honombonoŋa qaa uujopagoŋ oŋomakejoŋi, Poŋ giŋoŋ mono uujopaga toroqeŋ oŋona batugianoŋ seiro aŋgia qeŋdeema aŋoŋ ejemba kuuya kaŋjideeŋ qeŋdeema oŋomakebu. ¹³ Poŋ, giŋoŋ mono uugia meŋ kotiŋkeba. Poŋnana Jiisas giŋoŋ kaŋaŋeŋ kaŋagesoga soraaya kuuya yoŋowo mombo kawagati, kambaŋ iikaŋoŋ Tesalonaika yoŋonoŋ

* 3:1: Apo 17.15 * 3:6: Apo 18.5

soraaya koposowaa qaagia qaa Maɲnana Anutuwaawaa jaanonɲ nambu.' Kaenɲ gama koolinɲkejonɲ.

4

Nanamemenɲ solanɲ uujopayawo ii sokombaa.

¹ Uumeleenɲ alaurunana, qaa monɲ ii kokaenɲ: Nanamemenɲgia Anutuwaawaa jaanonɲ anɲi sokombaatiwaa kania kuma ononinɲ ii koma gbilinɲ otaanɲkejuto, ii toroqenɲ mamaga amakebutiwaajonɲ uugia kuujonɲ. Nonononɲ qambanɲmambanɲ qaa iikaenɲ Ponɲ Jiisaswaa qatanonɲ ononjonɲ. ² Nonononɲ Ponɲ Jiisaswaa ku-usunɲ qaganonɲ nama jopapanɲ qaaya jenɲ kotonɲ ononinɲi, onononɲ qaa koto motomotoonɲ ii modaboroju.

³ Anutunonɲ onjojonɲ uusinɲa kokaenɲ moja: Ono mono serowilinɲ gema qenɲ soraaya tak-kootoya koloonɲ laligowu. ⁴ Anutuwaanonɲ kana dindinɲa ii mono kokaenɲ moma kotowu: Uu selegiaa siingia kombombanɲa galenɲ koma soraaya (laligonɲ onjoanɲgiaa embagia anɲa anɲa menɲ) laligogi akadamuyawo koloowaa. ⁵ Uumeleembaa gadokopa yonononɲ Anutuwaawaa kania mende moma kotonɲ uugianonɲ gere jero emba lanɲ menɲkeju. Iikawaa so mono mende ama laligowu.

⁶ Kaenɲ qaagoto, emba loyanonɲ monɲenɲ keno monɲnonɲ olonɲ kanɲ emba mende seigowa. Monɲnonɲ bologa kaanɲa ano uugaranonɲ koboowabo. Wala qambanɲmambanɲ qaa ii jenɲ galenɲ menɲ ononinɲi, iikawaa so monɲnonɲ emba menɲ boliro Ponɲnonɲ singisonɲgoya kuuyaa ironɲa meleema mubaa. ⁷ Anutunonɲ anana qewolonɲ laligowombaaajonɲ qaagoto, laaligo soraaya laligowombaaajonɲ nonoono. ⁸ Kawaajonɲ monɲnonɲ jopapanɲ qaa ii mesaowaati, iinonɲ balonɲ ejembaga qaagoto, mono Anutu gema qewaa. Anutu Unɲaya Toroya onomakeji, ii mono gema qewubo.

⁹ Batugianonɲ jopagonɲ aonɲkejuti, iikawaa kania Anutunonɲ kuma onono onjoanɲgi modaboronɲ laligoju. Kawaajonɲ nonononɲ uunonɲ jopagonɲ aowombaa qaaya mombo oonɲ onombombaaajonɲ mende amamaajonɲ. ¹⁰ Oo uumeleenɲ alaurunana, onɲ Masedonia prowins uutanonɲ uumeleenɲ alaurunana kuuya uunonɲ jopagonɲ onoma laligojuto, ii mono toroqenɲ mamaga ama laligowutiwaajonɲ uugia kuujonɲ. ¹¹ Mono osonononɲ laligonɲ onjoanɲgiaa laaligo nanɲonanɲgogia galenɲ koma borogianonɲ gawonɲ menɲ laligowu. Kaenɲ ama akadamugiawo koloowombaaajonɲ mono kaparanɲ koma nambu. Wala kaenɲ jenɲ kotonɲ ononinɲ iikawaa so mono ama menɲ laligowu.

¹² Kaenɲ anɲi uugia mende meleema seleenɲenɲ nanɲjuti, iyonononɲ nanamemenɲgia solanɲa iima yagonɲ goda qenɲ onoma laligowu. Injarere lanɲ laligonɲ nene iwoiwaa welema mombaa qanonɲ mende laligowu. Kianɲ.

Pombaa kaka kambanɲanonɲ kokaenɲ koloowaa:

¹³ Oo uumeleenɲ alaurunana! “Tosianonɲ uugia meleema komugita ronɲnonɲ ejuti, iyonononɲ nomaenɲ koloonaga?” Ono qaa kaenɲ jenɲ iikawaaajonɲ poumapou laligowubo. Ejemba uugia mende meleema jejero-monɲromonɲgia qaa laligojuti, iyonononɲ koomuya yonononɲ ama wosobiri laligojuto, onononɲ ii kaanɲa wosobiri laligowubotiwaajonɲ qaa kokaenɲ jeronɲa: ¹⁴ Jiisasnonɲ komunɲ waaroti, nono qaa ii moma laarinɲ kokaenɲ jejonɲ: Anutunonɲ Jiisas menɲ gbiliro. Kawaajonɲ ejemba iwo komunɲ goronɲ qegiti, Anutunonɲ mono ii kaanɲagadeenɲ menɲ gbilinɲ onoma Jiisaswo motoonɲ ujuano asuganonɲ asuginɲ waabuya. Qaa leeya moma laarijonɲi eenɲ, leeya monɲ ii kaanɲagadeenɲ moma laarininɲ sokombaa.

15 *Poŋnoŋ qaa kuma nononoti, nononoŋ iwaa jo meŋ oŋo kokaen injiŋjoŋ: Tosia mende komuŋ toroŋen sele busuwo laligoŋiŋ Poŋnoŋ eleema kawaati, anana kambaŋ iikaŋoŋ wala mende uboŋa. Anana ejemba koomuya mende unuuguwoŋa. Qaago. 16 Iikawaa areŋa ii kokaen: Anutunoŋ romoŋa qaita moŋ uuro otoŋa kolooro Siwe gajoba waŋanoŋ jeŋkooto qa qaro ejembaŋoŋ otoŋa mogi Poŋ aŋo Siwenonŋa kamaawaa. Kraistnoŋ kamaaro ii moma laariŋ muŋ komugiti, iyoŋonoŋ mono wala koomunoŋga waabuya.

17 Yoŋonoŋ wala waagigo anana mende komuŋ jaawo laligowoŋati, Anutunoŋ mono nunuano kanakeewaŋ uboŋa. Waabuyati, iyoŋowo ororoŋ koosunoŋ uma Pombo aitoŋgoŋ iwo Siwe gomanonŋ kambaŋa qaa laligowoŋa. 18 Kawaajoŋ qaa kaŋa jeŋ iikaŋoŋ mono uugia naŋgoŋ aon laligowu. Kian.

5

Poŋnoŋ kawaatiwaajoŋ mono joŋoriŋ laligowu!

1 Oo uumeleenŋ alaurunana, Kraistnoŋ eleema kawaato, naa gbaninoŋ ano naa kambaŋoŋ asugiwaati, nono iikawaa qaaya oŋo oŋombombaaŋoŋ mende amamaajoŋ. 2 *Oŋoŋgio mono qaa ii kokaen moma komuju: Yoŋoro memenoŋ gomantiŋanoŋ oloŋ koumakeji, Pombaa kaka kambaŋanoŋ mono iikawaa so alanzaŋ kaŋ kuuwaa.

3 Ejembaŋoŋ kokaenŋ jewuya, “Kete kambaŋ kokaamba luaenoŋ si-seweweya qaa laligoŋoŋ.” Kaenŋ jeŋi iikaŋondeenŋ kondemondeenŋ asugiŋ qagianonŋ ubaa. Embanoŋ merabora memambaa masuya qero momakeji, mono iikawaa so kolooro misiŋgoŋ kembombaaŋoŋ amamaawuya.

4 Yoŋonoŋ amamaawuyato, uumeleenŋ alaurunana, oŋonoŋ paŋgamaŋ uutaŋoŋ kematuŋkantuŋ mende laligoŋutiwaajoŋ ama kambaŋ iikaŋoŋ mono utuŋ saŋgoŋ yoŋoro meme kaŋa oŋoo qagianonŋ umambaaŋoŋ amamaawaa. 5 Kuuya oŋonoŋ mono asasagaa ejembaya koloŋoŋ ano iwoi kuuya asuganoŋ ambombaa siŋa momakeju. Anana paŋgamambaa ejemba mende koloŋoŋ ano umuŋkoŋkoŋaa iwoiya togoŋ sisia meŋkeŋoŋ.

6 Kawaajoŋ tosaŋa ii kaŋa uunananonŋ mono gaonŋ ewabo. Kaenŋ qaagoto, mono anana galeŋ koma aon uugbiligibili laligowoŋa. 7 Gaonŋ ejuti, iyoŋonoŋ gomantiŋanoŋ gaonŋ eŋkeju. Ejemba apu kotiga negi eŋkalolonŋ meŋ oŋomakeji, iyoŋonoŋ mono paŋgamaŋ uutaŋoŋ kaenŋ ama laligoŋoŋ.

8 *Paŋgamaŋ uutaŋoŋ kaenŋ amakejuto, asasagaa ejemba anana mono galeŋ koma aonkeboŋa. Waajambaranana mono opo maleku kaŋa kokaenŋ mouma namboŋa: Anana momalaari ano uujopa koma gbilinŋ iikaŋa kanonŋ totonananonŋ reenŋ maleku koosinŋ (reenŋ* kaŋa besaŋ) sopo somoŋgoŋ aonŋ namboŋa ano Siwe gomanonŋ ubombaaŋoŋ mamboma jeŋeromonoŋ ama iikaŋa kanonŋ waŋnana aenŋ waŋkou kaŋa esuuŋ turuwoŋa.

9 Anutunoŋ nono kamaaŋ nunuro iriŋsoŋsoŋ mobombaaŋoŋ mende jeŋ tegoroto, Poŋnana Jiisas Kraistnoŋ meŋ letoma nonono oyaŋboyaŋ buŋa qeŋ aowombaaŋoŋ jeŋ tegoro laligoŋoŋ. 10 Jiisasnoŋ ananaajoŋ ama

* 4:15: 1 Kor 15.51-52 * 5:2: Mat 24.43; Luuk 12.39; 2 Piito 3.10 * 5:8: Ais 59.17; Ef 6.13-17 * 5:8: Omejiilanŋ yoŋonoŋ sololoŋ nonombutiwaajoŋ iwoi bologa bologa ii wasa kisare kaŋa nonoŋoŋ motoŋ giliŋkejuto, iikawaa jeta ii saanoŋ Jiisas moma laariŋ uukalenŋ qendeema aonŋ nama leeleenŋ reenŋ kaŋa koŋaŋgiŋ aonŋ kokoŋinŋinŋ komakeboŋa.

komurotiwaajon laaligonana balonon laligowonati me komun goron qer ewonati, ii mono Jiisaswo kotiin laligowona. ¹¹ Kawaajon uu nanjonango men mindinjon aon kotikotii mokolon mondorinkejuti, ii mono toroqen men laligowu. Kian.

Qambanmaban ano gejanono qaa konoga

¹² Uumeleen alaurunana, nononon kokaen jer koton onjonon: Ejembanon togia Pombo qokotaan nama batugianon gawon men qambanmaban onmakejuti, ii mono goda qer onoma laligowu. ¹³ Goda qer onoma gawongia menkejutiwaajon mono yonoojon mogi uro pondan jopagon onoma waegia men laligowu. Kanageso batugianon mono luae qer aon laligowu.

¹⁴ Uumeleen alaurunana, nononon uukuuku qaa tosaan kokaen onjonon: Tosianon iyangiaa jaajaa injarere lan laligojuti, ii mono jer onoma galej meme qaa onombu. Ejemba zirinzirina mono uu nanjonango qaa injjogi kotiin awasankaka koloowu. Ejemba uugia looriro laligojuti, ii mono kalan koma onombu. Uugere mende ambuto, ejemba kuuya mono uubonjon qaganon ama onombu. ¹⁵ Jena jewe, nuna guwe me ana ambe ii monon mende amba. Songo ii waleembubotiwaajon mono galej men aon laligowu. Kamban so iwoi awaa awaa ii kaparan koma angia jopagon aon ejemba tosaan kuuya ii kaanideen jopagon onoma laligowu.

¹⁶ Mono kambana kambana korisoro ama laligowu! ¹⁷ Mono Anutu suulan qama koolin mun laligowu! ¹⁸ Kaan me kaan koloowaati, iikanon mono Anutu mepeseen laligowu! Kraist Jiisaswo qokotaan nanjuti, Anutunon onoojon uusiina iikaan momakeja.

¹⁹ Unja Toroyaa bolanja mono mende qowogowu. ²⁰ Anutuwaanon gejatootoo qaa jenkejuti, iikawaa jejewilia mono mende ambu. ²¹ Qaa kuuya mono gosin batogowu. Batogon iigi qaa awaa koloowaati, ii mono analin anjon koma laligowu. ²² Qaa ano nanamemen bologa kania kania ii mono gema qer laligowu.

²³ Niinon onoojon kokaen qama koolinkejen, 'Luawaa ben Anutu, gii geenjo mono kuuya tak koton onona soraaya koloon laligowu. Giinon mono uugia, kokoosugia ano sele busugia ii kuuya sopa somonjon onona koposowaa qaagia qaa koloon laligowu. Kaen kamban so laligogi Ponjana Jiisas Kraistnon eleema kan iikaanja mokolon onombaa. Qaa ii onanon.' ²⁴ Onoonji, iinon qaaya pondan otaankeja. Kawaajon mono qamakooli iikawaa so ama onondaborowaa.

²⁵ Uumeleen alaurunana, onjo mono nonoojon ama Anutu qama koolin laligowu.

²⁶ Uumeleen alaurunana kuuya batugianon mono anjon aon qaqatetigia men laligowu.

²⁷ Niinon Pombaa qatanon jer koton onoma jopapan qanon somonjon kokaen ojer: Tere koi mono uumeleen alaurunana kuuya yonoojon anggi keno weenjon ononji mobu.

²⁸ Ponjana Jiisas Kraistwaa kalenmoriananon mono onowo ewa. Kian.

Tesalonaika Tere 2

Poolnoŋ Tesalonaika yoŋoo Tere ano 2 kolooro.

Jeŋ-asa-asari

Tesalonaika uumeleen tuuŋ uutanonŋ Kraist kawaatiwaajonŋ mambongi tosianonŋ “Mono karo,” jegi tosianonŋ “Qaa ii qolonmolonggoya,” kaenŋ lansanŋ jeŋ sisau ama laligogi. Tosianonŋ “Pombaa kaka kambanjonŋ mono kanŋ kuuro,” jeŋ moma laarigi. Kawaajonŋ “Poolnoŋ Tere Tesalonaika ano 2 kolooro,” buk ii oonŋ qaa ii jeŋ asariro. Poolnoŋ qaa qolonmolonggoya ii mindingonŋ kania kokaenŋ inisaano: Kraistwaa kaka kambanjonŋ dodowiwaati, kambanŋ iikanonŋ ejemba nanamemengianonŋ dogonŋ boliwaa. Kaenŋ boliro eja tania monŋ qata Jeulalanŋ Toya iinonŋ asuginŋ wala aasangoyanonŋ laligonŋ kanagenŋ Kraist asuganonŋ tuarenjenŋ ama munŋ ejemba kantri so galeŋ koma onŋmbaa.

Tosianonŋ Tesalonaika uumeleen tuuŋ kakasilinŋ meŋ onŋonŋ siimbobolo moma laligogi. Kawaajonŋ aposol Poolnoŋ qaa waŋa tosaanŋ kokaenŋ jeŋ asariŋ onŋono, “Onŋo mono kaparanŋ koma kotiinŋ Pomboo qokotaanŋ nama moma laarinŋ laligowu.” Qaa kota monŋ ii kokaenŋ jeŋ asariro, “Niinonŋ neŋauruna yoŋowo laaligonana nanŋonŋ aowombaajonŋ gawonŋ meŋ laligoninŋ, onŋo mono iikawaa so injarere laaligo mesaonŋ onŋoangia nene apu mokoloonŋ ii neŋ laligowu ano gawonŋ awaa awaa kaparanŋ koma jegeŋa nama meŋ laligowu.”

Buk kokawaa bakaya waŋa 5 ii kokaenŋ:

Qaa mutuya 1.1-2

Keraqeeango moma onŋoma aisoonŋ mepesejea 1.3-12

Kraistnoŋ kawaatiwaa qaaya kuma onŋonja 2.1-17

Nanamemenŋ dindinŋ ambutiwaajonŋ kuunŋ onŋonja 3.1-15

Terewaa qaa kota waŋa 3.16-18

¹ *Pool, Sailas ano Timoti nonononŋ Tesalonaika uumeleenŋ kanageso onŋowo qaa aminŋ mobombaajonŋ tere oojonŋ. Onŋononŋ Manŋnana Anutu ano Ponŋ Jiisas Kraist yorowo qokotaanŋ nanju.

² Manŋ Anutu ano Ponŋ Jiisas Kraist yorononŋ mono kalenŋmorianŋ onŋoni luaenonŋ laligowu. Kianŋ.

Siimbobolo momago mono oyanboyonŋ mokoloonŋ laligowonja.

³ Uumeleenŋ alaurunana, onŋoo momalaarigianonŋ mamaga kotiiro ko-rebore uukalenŋ ama aonkejuti, sili iikanonŋ motomotoonŋ onŋoo uugianonŋ seinkeja. Kawaajonŋ nonononŋ onŋoojonŋ kambanŋ so “Anutu danggisen!” jeŋ mepeseenŋ munkejonŋ, ii awaagadeenŋ sokonja. Buŋa qaa koma gbiligitawaajonŋ danggisenŋ jeŋkejonŋ, ii mono gawonanaga. ⁴ Sisiwerowero angosisiri kania kania ama onŋonŋi momakejuti, ii kuuya kaparanŋ koma mokosinŋonŋ bonŋ qeŋ nanŋi momalaarigianonŋ mende sologonŋ loorija. Nononana kaanŋagadeenŋ iikawaa sunduya ii Anutuwaa kanagesoya kanagesoya yoŋoo jaagianonŋ jeŋ selenana onŋoojonŋ ama meŋ uma mepeseenkejonŋ.

⁵ Anutunonŋ qaa dindinŋagadeenŋ gosinŋ jeŋ tegonkeji, angosisiri momogianonŋ mono iikawaa aiweseya koloaja. Anutuwaa bentotonŋ uutanonŋ kouma laligojutiwaajonŋ siimbobolo mogi injiuro Siwe gomanonŋ ubutiwaa so soraaya soro kolowutiwaajonŋ kaparanŋ komakeja. Kawaajonŋ konŋajilinŋ mende anŋonŋ kono kambanŋ kokaamba qagianonŋ umakeja.

* 1:1: Apo 17.1

6 Anutunonj dindiņa koloojiwaajon nama kakasililinj ama onjomakejuti, ii mono kakasililinj iikayadeen meleeno iyangiaa qagianonj ubaa.

7 Qagianonj ubaato, kakasililinj moma laligojuti, onjononj mono oyanboyonj mokoloowuya. Ponj Jiisasnonj gajobauruta ku-usunģiawo unuama yonjowo Siwelonģa kamaanj asugiwuti, kambaņ iikanonj mono nonowo motoonj haamo mewuya. 8 Jiisasnonj gere bolanj uutanonj kamaawaa. Kaenj kamaanj ejemba Anutu mende moma muņ Poņnana Jiisaswaa Oligaa Bunjaya mende teņ komakejuti, ii mono ironj meleema onjono siimbobolo kokaenj moma laligowuya: 9 *Poņnonj mono “Yamagenj (kozigenj)!” jen jaasewarjanonģa konjoma onjono Anutuwaa ku-usunģa asamararajawononj mende ubuyato, seleenģen laligonj gere siawaa siimboboloya tetegoya qaa moma laligowu.

10 Poņnonj eleema kawaati, kambaņ iikanonj tuunuruta soraaya anana mono iwaa asamararaja iima iikawaa so letoma “Oowe, Jiisas Poņnana oowe!” jewonj. Moma laarinj muninj, kuuya anana kaenj waliņģoninj ejemba omayanonj niniima “Yeil!” jen aaruņ nambuya. Nonononj Jiisaswaa kania nanģonj jeninj onjononj kaanģadeen ii moma laarinj uugia meleenģitiwaajonj mono letoma jiialenģiawo asarinj nonowo motoonj nambuya.

11 Kaenj kolooawaatiwaajonj nonononj kambaņ so onjooonj kokaenj qama koolinķejonj, “Anutunana, geenģo onjooma iikawaa so mono nemuņ koma onjona soraaya soro koloonj laligowu. Mono ku-usunģa ama inaanj onjona iwoi awaa kuuya ama mewombaa uusiņģia kuuya koloodaborowa. Kaenj momalaariwaa gawonģia megi honj kuuya kolooa.” 12 Kaenj qama koolininj Poņnana Jiisas mepeseegi qatanonj onjooonj ama batugianonj akadamyawo kolooowa. Anana Anutunana ano Ponj Jiisas Kraist yorononj kalenģorianj onjoni laligojutiwaa so mono onjooņģio kaanģadeen akadamyawo kolooowuya. Kianj.

2

Poņnonj kamambaajonj ano Jeulalanj Toyanonj asugiwaa.

1 *Uumeleenj alaurunana, Poņnana Jiisas Kraistnonj eleema kanj nunuano iwaanonj eu ajoroowonjati, onj qaa ii mojtoto, nonononj kokaenj qisinj gambanģmambaņ onjononj:

2 “Pombaa kaka kambaņanonj kanj kuuja,” haamo qaa kaenj jegi doomoronģianonj mono iikanondeen keno onjopopo qen rabubo. Qaa ii nomaenj koloooro? Omejiilaan moņnonj eja moņ qaganonj uro umbeumbenanonj tururo unģaunj iima gejatootoo qaa jen songiro me moņnonj uugia kuumanjen qaa ii jen songiro koloooro? Tosianonj kokaenj jewubo, “Pool alauruta yonjononj qaa ii terenonj oonj anģi karo.” Qaa omaya iikawaajonj mono eenj totoonj aaruņ lalanjaninj jenenģia ororo laligowubo.

3 Moņnonj moņ kaenj me kaenj tiligonj onjombabotiwaajonj mono galenģia meņ aonj laligowu. Ii kokaembaajonj: Wala aiwese woi kokaenj asugiri Poņnonj iikawaa gematanonj kawaa: Ejemba kelemalelenj yonjononj Ponj jeulalanj ama gema qewuya ano Jeulalanj Toyanonj anj kaanģadeen asuganonj asugiwaa. Anutunonj ii jen tegoro gere sianonj kemebaa. Aiwese woi ii wala asugiri iikawaa gematanonj kambaņ somata ii kawaa. 4 *Tuarenjenj Toya iinonj jaba-arambaranj ama anģaa selia momboga meņ ubaa. Ejembanonj iwoiwaa waeya meņ mepeseenķejuti me qata beņ qajuti, iinonj mono ii kuuya unjugaņ selia meņ uma laligowaa. Kaanģa laligonj Anutuwaa

* 1:9: Ais 2.10 * 2:1: 1 Tes 4.15-17 * 2:4: Dan 11.36; Eze 28.2

jiwowon jigonon uma jin'karon dunja koma "Anutu koloojen," jen kantri kuuya galen koma nonoma laligowaa.

⁵ Niinon Tesalonaika onowo laligoweti, kamban iikanon qaa ii jewe modaborogi. Ononon ii duduuwubo. ⁶ Jeulalan Toyanon alanzan asugi-waatiwaajon amamaawaa. Naa iwoinon kania anjon komakeji, ononon ii kamban kokaamba moju. Kambanja tororo kan kuuwaati, iikanonjadenj mono asugiwaa.

⁷ Kamban kokaamba Jeulalan Toyaa ku-usunja aasangoya iikanon mono koloon ejemba sololoon onjmakeja. Asuganon asugiwabotiwaa kania kojangiji, iinon ii mesaoro kana koloowaatiwaajon mamboma laligoja.

⁸⁻⁹ ** Mambono kania kolooro iikanonjadenj mono afaanjon asugiwaa. Saturan Jeulalan Toyaa sololoon nemunj koma muro angoletu qolonmologoya ano aiwese tere kania kania mero iima laligowuya. Ii iima laligowuyato, Pon Jiisanon asamararanjowo asuginj aonj ii buu aasonjon qen japalelen menj mubaa.

¹⁰ Ejemba Anutunon hamo qen onjmbaatiwaajon togon qaa honja bunja qen aowombaa siinja mende moma tondu laligonj gere sianonj kemebuti, iyononon Jeulalan Toyaa angoletoya ii iigi kaitere kania kania qendeema onono jinjanj amakebuya. ¹¹ Kawaajon Anutunon momo arenj jinjanja uupanjawo ii ano kolooro ejembanonj ii ku-usunjiawo jen seigi kanageso honja yonononj sosogonj jo kelega gogonj qaaya qolonmologoya ii onanonj jenj moma laariwuya. ¹² Kaniagianon asuganonj asugiwaatiwaajon Anutunonj momo arenj jinjanja ii ano karo qagowuya. Ejemba qaa honja mende moma laarinj uusiingia nanamemenj doogoyanonj ama osigiti, Anutunonj mono kuuya iyonoo qaagia jenj tegoro gere sianonj kemebuya. Kianj.

Qaa honja tej koma kaparanj koma kotiinj nambu.

¹³ Yonoononj kaenj koloowaato, Pombaa wombo alauruna, onjojon kamban so "Anutu dangisen!" jenj mepeseeninj sokonja. Ii gawonanaga. Anutunonj onjo kanakanaiyanongga Siwewaa bunja koloonj letombutiwaajonj meweengonj onono. Iikawaa so qaa honja moma laarigi Unja Toroyanonj menj sorainj onono laligoju. ¹⁴ Kaenj laligowutiwaajonj ama Oligaa Bunja ano nonoononj karo jenj asarininj, iikanonj onjo onoono. Kaenj toroqen laligonj Ponjana Jiisas Kraistwaa asamararanonj uma akadamuagiawo koloowuya.

¹⁵ Kawaajonj uumeleenj alaurunana, kongbara mono mende qen laligowu. Nonononj qaa kuma onjoma jenananonj jeninj me terenonj ooninj iima mogiti, qaa kota ii mono qokotaanj otaanj laligowu. Kianj.

¹⁶ Ponjana Jiisas Kraist anjo ano Anutu Manjana yorononj jopagonj nonoma kalenmorianj qaganonj oyanboyonj koloowombaaajonj jejeromonromonja nononi iikawaaajonj mamboma ulunkolej tetegoya qaa moma laligojonj. ¹⁷ Yorononj mono uugia nanjori gawonj awaa kuuya menj qaa awaa kuuya jenj laligowuti, iikanonj mono menj kotiinj onjoni laligowu. Kianj.

3

Saanonj nonoojonj qama koolinj laligowu.

¹ Qaa tetegoya monj koi: Pombaa qaanonj seinj onoo batugianonj akadamyawo kolooroti, iikawaa so mono uulanjawo gomanj tosanonj kaanjadenj kema jenj seininj honjawo koloonj kembaa. Kawaajonj uumeleenj alaurunana, onononj mono nonoojonj ama Anutu qama koolinj laligowu.

* 2:8-9: Ais 11.4 * 2:8-9: Mat 24.24

² Ejemba kelemalelenanon Anutu mende moma laarinkeju. Kawaajon ejemba kaamaaya doogoya yononon kakasililin ama nonombubotiwaajon mono Anutuwaqa qama koolin laligogi sopa somonjon nonombaa.

³ Kelemalelen yononon bolijuto, Pon qaaya pondan otaankeji, iinon mono men kotiin onoma bologanonga sopa somonjon onombaa. ⁴ Qaa jer koton ononin, ononon ii kamban kokaamba ano kanager tej koma laligowuti, ii moma uuwoi mende anjon. Nononon Pombo qokotaan nama kaen mojon.

⁵ Ponjon mono uugia meleema Anutuwo somonjoro uujoyaya moma yagon Kraist kaanja kaparan koma mokosinjon laligowu. Kianj.

Injarere laligowombotiwaqa galej meme qaa

⁶ Uumeleen alaurunana, nono onjoangiaa aingia otaan lansan laligowubotiwaajon kuma ononinto, tosanon kilen qaa baatanon mende kema nepinepi tondu laligoju. Kawaajon nono Pon Jiisas Kraistwaa qatanon kokaen jer koton ononon: Ono mono uumeleen alaurunana kaanja kuuya ii onomesaon misinjon sigen sigen laligowu. ⁷ Nononon onoo batugianon nononanaa ainjon lansan qaagoto, qaa baatanon laligin. Kawaajon nonoo kana lasunana otaawutiwaqa kania ii onjoangio saanon moju. ⁸ Nono injarere mende laliginon ano onjoononga mombaanon nene iwoi ii een mende nej laliginon. Qaago. Nanjon nonombutiwaqa lombotanon onjoononga mombaa qaganon ubabotiwaajon mono asaga gomantiinj gawon suulan sualan men selenana qej laliginon.

⁹ Anutonon gawon mewombaa ku-usuna nonono laligojoniwaajon saanon nanjon nonombutiwaqa qaanon uugia kuuj onjombonagato, nonoo kana lasunana otaawutiwaqa sili awaa qendeema onjombombaajon mojon.

¹⁰ Onjowo laliginon, kamban iikanon kokaen jer koton ononon: Gawon memambaajon togoji, iinon mono nene kaanagadeen mende newa.

¹¹ Onoo batugianon tosanon qaa baatanon mende kema iyangiaa aingia otaan lansan laligoju. Yononon gawon hona mende menkejuto, gawon meme tanitani een lan ewaewan koma iinon wainon monon tosia yonoonon iwoi men soon qewolon qej silemale lan laligonkeju. Onoo buju qaa mon ii kaen karo monin. ¹² Nononon ejemba kaanja ii Pon Jiisas Kraistwaa qatanon jer koton uugia kokaen kuujon: Ono mono kemaqokotaanqokotaan mesaon zej laligon gawon megii hona kolooro onjoangiaa nene apugia nej laligowu.

¹³ Oo uumeleen alaurunana, ononon gawon awaa awaa men iikanon mono ataqatan mende ambu. ¹⁴ Nononon tere koi ononon jer koton ononon, monjon ii mende tej kombaati een, onjo mono uuta meleembaatiwaajon gamu qej mun iima tiin iwo qaa qaa mende ama ainjolon mende rama laligowu. ¹⁵ Kaanja laligon kere qaagoto, ala kaanja men mun gambanmamban koma mun laligowu. Kianj.

Qamakooli ano yeizozo qaa tetegoya

¹⁶ Pon luae Toyanon ano mono kamban so nanamemen kuuya kanon luae qej onono bonjon laligowu. Ponjon mono kuuya onjowo laligowa.

¹⁷ Pool neeno yeizozogia neenaa boronanon oojen. Tere kuuya oonkejen, iikanon neenaa yeizozo qa tere koi neeno amakejen. Qana kokaen oojen:

Pool*

¹⁸ Ponjana Jiisas Kraistwaa kalenmoriananon mono kuuya onjowo ewa. Kianj.

* **3:17:** Wala monjon tiligon Poolwaa qatanon tere mon ano sisau kolooro. Kawaajon iyanqa borianon qata ooro.

Timotiwaa Tere 1

Poolnoŋ Timotiwaa Tere mutuya ano.

Jen-asa-asari

Timoti sagbili eja iwaa nemuŋa ii Juuda embaga ano maŋa ii Griik ejaga. Iinoŋ Eisia prowinsnoŋ laligoŋ uuta meleema Kraistwaa alia koloŋ laligoro. Kaanŋa laligoŋ Poolwaa nenŋata koloŋ ilaŋ muro motoŋoŋ liliŋon misin gawoŋ meŋ laligori. Poolnoŋ lombonoŋ Timoti meŋ kamaaŋ mubabotiwaajoŋ majakaka qaa waŋa karoŋoŋ romoŋgoŋ Buŋa Tere koi ooro.

Majakaka waŋa somata ii boi takapolakaya. Tosianoŋ zioz uutanonŋ nama qaa doogoya kuma soŋoŋ oŋoma laligogiti, Poolnoŋ iyoŋoŋoŋ ama galeŋ meme qaa kotakota ooro. Boi yoŋonoŋ Juuda yoŋonoŋ momo ano balombaa momo tosia mindiŋqindirigi kaniagia siliqalu kolooro kokaenŋ moma laarinŋ jen ejemba kuma oŋoma laligogi: “Name ano iwoi kuuya iimakejoni, ii iwoi bologa. Kawaaŋoŋ tosianoŋ Siwewaa buŋa koloowombaaŋoŋ kaparaŋ koma momo aasaŋgoya qaita moŋ mende buŋa qeŋ aŋoŋ nembanenewaa qizimizinŋ ama soŋgo tosaanŋa waleema loemba koloŋoŋ eŋ, Anutanonŋ mono qaa iikanonŋ osinŋ hamo qeŋ oŋomabaajoŋ amaawaa.”

Majakaka qaa waŋa moŋ ii: Nomaenŋ uumeleenŋ kanageso galeŋ koma oŋoninŋ tororo Anutuwaawaa waeya meŋ mepeseewuyaga. Poolnoŋ iikawaa qambaŋmambaŋ qaaya papianoŋ ooro. Kaanŋadeeŋ zioz galeŋ, babafi ano gawoŋ meme ejemba tosianoŋ nomaenŋ ama laligogi sokonŋi, iikawaa qaa areŋa ii jen asarinŋ ooro.

Tetegoyanoŋ qaa waŋa karoŋoŋa kanonŋ Timotiwaa gejanono qaa tosaanŋa ooro. Mundaŋa iinoŋ mono nomaenŋ Jiisas Kraistwaa welenqeŋe awaa koloŋoŋ momalaari ejemba tuuŋa tuuŋa oŋombosima ilaŋ oŋono sokombaati, iikawaa gejanonoya oŋoŋ muro.

Buk kokawaa bakaya waŋa 3 ii kokaenŋ:

Qaa mutuya 1.1-2

Ziozwaa gawoŋ meme yoŋoo jenŋkooto 1.3-3.16

Timotinonŋ gawoŋa mewaatiwaa jenŋkootoya 4.1-6.21

¹ Anutu, Hamoqeŋe Tonana ano Kraist Jiisasnoŋ galeŋ koma nonombaatiwaajoŋ jejeromŋromŋoŋ ama mamboma mujoŋi, iyoronoŋ Pool nii jenŋ kotoŋ noma kuunŋ wasinŋ noni aposol koloŋoŋ. Kraist Jiisaswaa jotamemeya kaanŋa koloŋoŋ giwo qaa aminŋ moboŋoŋ tere koi oŋoŋ.

² *Oo Timoti! Gii uuga meleema Jiisas moma laarinŋ momalaariwaa mera sorona koloŋoŋ laligoŋaŋ. Maŋ Anutu ano Poŋnana Kraist Jiisas, yoronoŋ mono kiankomuŋ kalenŋmorianŋ goni luaenoŋ laligowa.

Enŋkaloloŋ kuma oŋombubotiwaawaa galeŋ meme qaa

³ Masedonia prowinsnoŋ kemambaajoŋ ambeti, kambaŋ iikanonŋ kokaenŋ jenŋ kotoŋ gombe, ‘Gii mono Efesus sitinoŋ toroŋeŋ laligoŋ uumeleenŋ tuuŋ ilaŋ oŋomakeba. Tosianoŋ momalaariwaa qaa batuya tosaanŋa kuma soonŋkejuti, ii toroŋeŋ ambubotiwaajoŋ galeŋ meŋ aŋoŋ laligowu.’ Kaenŋ jenŋ kotoŋ oŋoma laligowagatiwaajoŋ jewe. ⁴ Tosianoŋ beŋ sosombaŋa sosombaŋa ano ambosakonŋ yoŋoo qa areŋa areŋa ii tetegoya qaa aminŋ

* 1:2: Apo 16.1

mogi sipasipa kono angowowo ano qaa qiqisi omaya kolooro romongonkeju. Yononon uugia iikanonj ama soowubo. Qaa senja senja jeje kaanja ii mende tontooj ilaanj onombaato, Anutuwaa laaligo arenja ii kokaenj eja, 'Mojnonj Jiisas moma laarinj uuta meleeno iinonj mono ii hamo qenj muro letombaa.' Kete kaenj ama onjombagatiwaaajonj mombo uuwaa-waataa qaaya jenj gonjenj.

⁵ Jenj kotonj gonjenj, iikawaa toonja ii uujopa. Niinonj uujopa koloowaatiwaaajonj manja qenj kokaenj jenj asarinj onjoma laligowagatiwaaajonj kuunj gonjenj: Yonononj uugianonj soraaya ewaatiwaaajonj galenj koma aogi momo bologanonj ii mende gojombaa. Mende gojono Anutunonj saje qenkeji, ii uugejagianonj saanonj moma laligowuya. Kaenj laligonj Kraist tororo moma laarigi Anutunonj mono uujopaya uugianonj ano saanonj koloonkebaa. Uujopa iikanonj batugianonj asugiwaatiwaaajonj kaparanj komakejenj.

⁶ Tosianonj Anutuwaa laaligo arenja ii songinj jinjaunj ama qaa julujulu omaya omaya tondju jenkeju. ⁷ Yonononj Anutuwaa Kana qaawaa boi koloowombaaajonj moju, iyangio Bunja qaawaa kania mende moma kotonj jaasewanj qengadeenj jenkeju. Eenj ejemba jaagianonj awasankaka nama qaa kotiinj lansanj jenj manja qenkeju.

⁸ Anutuwaanonj Kana qaa ii awaa soro. Ii kania ejiwaa so tororo kuma aonj otaaninj saanonj meagonj nonomakeja, ii mojonj. ⁹ Anutu Kana qaayaa kania mono kokaenj moma yagowu: Ii ejemba solanja dindinja yonoojonj ama qaagoto, Anutunonj ii ejemba doogoya mindingonj onombaatiwaaajonj ama anota eja. Tosianonj dogonj kokaenj amakeju: Jeulalaj jeubaba ama qaa qenj yangisenj qaganonj aonj jaaisiisii amakeju. Angonjora ano singisonjgogiawo laligonj kilenj Anutu telambelanj ama mugi uugia menjerengonj lolomoninj laligoju. Nemumangia ano tosaanja unjugi komunkeju.

¹⁰ Serowilinj amakeju. Sodom taanonj angiti, iikawaa so kana uugunj eja iyangarodeenj ano emba iyangarodeenj agiminj aonkeju. Ejemba menj bolinj onjombutiwaaajonj qelanjinj somonjonj onomakeju. Qaa qolonjmolonjonkeju. Qaa jenj joponj qaanonj somonjonj kilenj tiligonkeju. Anutunonj nanamemenj dindinja ambombaaajonj Oligaa Bunja nononoti, ii ii me woi ama menj iikanonj qetamakeju. Anutuwaa Kana qaa iikanonj ejemba momalaariwaa kana dindinja songinkejuti, mono ii mindingonj onombaatiwaaajonj ama eja. ¹¹ Anutu, oyanjboyanj Toya iinonj momalaariwaa kana dindinja ii Bunja qaanonj anota eja. Niinonj Oligaa Bunjaya akadamuyawo jenj seimanjatiwaaajonj moma laarinj noma Bunja qaaya ii nono. Kianj.

Poolnonj Ponj kalenjmorianaajonj mepeseaja.

¹² Kraist Jiisasnonj uuna gosiro gawonja pondanj memanjatiwaa so koloowe niiro sokono gawonja nono menkejenj. Gawonj memambaa ku-usunj noma laligonj kouji, iikawaajonj Ponjnana mepeseenj laligojenj. ¹³ *Niinonj wala Jiisaswaa alauruta mepaegonj sisiwerowero molankota ama onjoma laligowe. Kaanja laligoweto, iwoi ii Jiisas mende moma laarinj silemale tompinj laligonj tondju ama menj laligowe. Singisonjo kaenj ama laligowetiwaaajonj mono kiankomunj noma kolonjaninj nono letombe.

¹⁴ Ponjnananonj kalenjmoriana noma kelemalelenj maaro noo qananonj uro. Kaenj uro momalaarinanonj kolooro uujopawaa kondomondoo Toya Kraist Jiisas mokoloowe. Iwo qokotaanj nama uujopaya bunja qenj aonj ejemba uunanonj jopagonj onjmakejenj.

* 1:13: Apo 8.3; 9.4-5

¹⁵ Niinon ejemba tosaana kuuya unuugun singisongowaa ejemba yonoo batugianon somatagia koloon laligowe. Kaana laligoweto, Kraist Jiisasnon singisongo ejemba hamo qen nonomambaajon ama namonon kamaaro. Qaa kota ii noonon honawa kolooro. Kawaajon qaa kota iikanon mono powowon kotiga kolooja. Ii ejemba korebore moma laarin men analin anjon kombonatiwaa so kolooja.

¹⁶ Singisongowaa ejemba yonoo somatagia koloon laligoweto, Kraist Jiisasnon nii kokaembaajon kiankomun nono: Iinon niwo uuluae qaganon hamo qen noma Anutuwaawaa uu tania asuganon koloowaatiwaajon moma kotiuro. Noo gemananon ejemba tosonianon Jiisas moma laariwuti, tania ii iyonoojon qendeema onomambaajon moro. Ii qendeema onono saanon afaangon uugia meleema laaligo kotigaa bunja koloowuya. ¹⁷ Kiankomun nonotiwaajon ama Anutu mepeseenjejen. Iinon Kin Pon tetegoya qaa koloon laligowaa. Anutu motoonjonon goron mende qero kaitania mende iimakejon. Niinon iwaaw qabunaya kamban so mepeseewe tetegoya qaa akadamuyawo koloon en ubaa. Qaa ii onanon.

¹⁸ Oo momalaariwaa merana Timoti! Wala gejatootoo qaa tosaana goojon jegiti, qaa iikanon kotinjon gono saanon akadamugawo koloon laligowa. Qaa iikawaa so kokaen jen koton gonjen: Giinon mono laaligo soraaya laligowagatiwaajon manja kotakota qen laligowa.

¹⁹ Manja qen iikanon momalaariga zololonjon soowabotiwaajon mono koronon mewa. Uuga kalan koma aona momo bologanon mende gojono Anutonon uugejanon saje qenjeji, ii saanon moma laligowa. Ejemba tosonianon uu kalanonkongia mesaon lan laligogi momalaarigianon loorin koomuya koloon janjon qaono. Wanjonon kowe toronon kuun janjoji, mono iikawaa so unjanunjanjon boligi. ²⁰ Momalaarigianon janjon qaonoti, iyonoo batugianon eja woi qagara Himeneus ano Aleksander laligojao. Neeno mindinjon oromambaajon amamaan uugara meleembaotiwaajon ii Satambaa borianon oroombe. Oroombe Satambaa ku-usunjananamemenjara iikawaa so moma uugara siimbololwaajon looriro eleema mepapeape mombo toroqen mende ambaoraga. Kian.

2

Bunja gawombaa qamakooli aren

¹ Iwoi wana ii qamakooli gawon. Niinon iikawaa uuwaawaataa qaaya jen uugia kokaen kuujen: Ono mono ejemba korebore onoojon qama koolin kaparan koma welema Anutu qisin mun dangisen jen laligowu.

² Kin eja pon ano gawmambaa galen ejemba kania kania yonoojon ama qama koolin laligowu. Kaen kotinjon onongi dindinagadeen galen koma nonongi luae qaganon gumbonjonjon laligowonja. Kaen laligon Anutuwaawaa jeta otaan nanamemenj dindina ama men laliginon akadamuyawo koloonkebaa. ³ Qamakooli gawon kaana kanon awaa soro kolooja. Ii Anutu, Hamoqeqe Tonanaa jaasewananon saanon sokonja. ⁴ Iinon ejemba kuuyanon Bunja qaa hona moma koton uugia meleengi hamo qen onono letombutiwaa uusiina momakeja.

⁵ Anutu motoonjon raja ano ejemba Anutuwo mindirin nonomabaatiwaajon eja motoonjon kaanagadeen raja. Eja motoonjon Jiisas Kraistonon mindirin nonomambaajon kotiuro tosonianon ii amamaanjeju. ⁶ Iinon singisongo ejemba kuuya ananaa downana mewaatiwaajon laaligoya qeleema mesaoro. Bunja qaa ii Anutonon kamban ano tosonianon kamban

dindiña iikanonj kanainj nanjonj jenj asarigi ananaanonj karo. ⁷ *Kawaajonj ama Anutunonj aposol koloomam-baajonj kuunj wasinj nono qeleya qenj kantri so liligonjkejen. Ejemba Jiisas moma laariwutiwaa Bunja qaa honjaborja kuma onjmakejen. Kania na kaen jenj qolomolon qaagoto, qaa honjaga kaen jejen. Kianj.

Eja ano emba onjoo laaligo arenjia

⁸ Kawaajonj uusiiñnanonj kokaen jejen: Eja onjononj mono pondanj gomanj so ajoroonj qamakooli gawonj koronsonj menj laligowu. Yonj kazi ano anjgowowo mesaonj uugia sorairo saanonj borogianonj menj waama Anutu gama koolinjebu. ⁹ *Emba onjoo qambanjmambanj qaa ii kokaen jejen: Onjononj mono kinisurgia mouma selegia tororo turunj laligowu. Opo suru soro akadamyawo ii mesaowu. Wanj jugia qenj gawasu kania kania mende ama miziziiñ honjonj mewu. Kasaronj me goul kanonj mende menjerenjonj aowu ano moumou sewanja somata kanonj menj aiweleqaiwele mende ambu.

¹⁰ Akadamugia honja ii nanamemenj awaa. Emba Anutuwaaw jeta uuguwombojenj keegia moma qata asuganonj jokolonjkejuti, iikawaa so onjononj mono gawonj awaa awaa jejenja nama menjebu. ¹¹ Ejanonj kuma onjogji emba onjononj mono anjgia menj kamaanj aonj Bunja qaa osonjononj moma neselanj qaganonj takaporaka ama jegianonj kooga mende meleembuto, ii uu wombogianonj ama laligowu.

¹² Emba onjononj eja galenj koma kuma onjombutiwaaajonj niinonj ‘Oonj!’ mende jejento, ajoroogi onj osonj qaagia bogoro rabu. ¹³ *Anutunonj wala Aadam mokolonj iwaa gematanonj Iiw (Eewa) mokolooro. ¹⁴ *Mokolenonj Aadam mende tiligoroto, emba ii tiligonj muro qaa uugunj singgisonjgo ano. ¹⁵ Kilenj emba yonjononj gawonj arenjia otaanj merabora menj Kraist moma laarinj nanamemenj soraaya otaanj uumeleenj alaurugia uunonj jopagonj onjoma bonjonj laligowuti eenj, Anutunonj mono saanonj hamo qenj onjono letoma Siwenonj ubuya. Kianj.

3

Ziozwaaw gawonj galenj onjoo qaa arenj

¹ Monjonj uumeleenj kanagesowaa uu galenj pasto koloomambaa ainj moji, iinonj mono gawonj qabo akadamyawo mokoloowaa. Qaa ii honj toonjaga.

² *Kawaajonj uumeleenj kanagesowaa uu galenj gawombaajonj mono eja koi kaanja meweenjonj kuugi sokombaa: Mombaa selianonj koposowaa qaaya qaa, emba motoonjgowaa loya, kepiriria qaa, nanamemenja tororo galenj koma aoro goda qenj munjeju. Iwaanonj kawuti, ii saanonj koma horonj kalanj koma onjoma momo tororo kuma onjmakeja.

³ Monjonj apu kotiga nenj manja lanj qenj anjgowowo ama monembaa otoko amakeji, ii qaagoto, monjonj saanonj ejemba mondorinj migigiinj onjoma gumbonjonjonj ama onjmakeji, mono eja iikaanja kuuwu. ⁴ Monjonj iyanjaa embameraanja saanonj galenj koma gejanonogia onjono meraboraanjonj goda qenj munj qaaya kuuya tenj koma laligojuti, mono iiga kuugi nambaa.

⁵ Galenj eja monjonj anjaa sumanjuruta galenj koma onjomambaaajonj qetantangoji eenj, iinonj Anutuwaaw uumeleenj kanagesouruta mono nomaenj kalanj koma onjonaga? Ii mono amamaanaga.

* 2:7: 2 Tim 1.11   * 2:9: 1 Piito 3.3   * 2:13: Jen 2.7, 21-22   * 2:14: Jen 3.1-6   * 3:2: Tai 1.6-9

⁶ Eja moŋŋonj kambaŋ koriga uuta meleema zej nanji, iinonj saanon mindimindiri gawonj meme galeŋgiaga koloonj laligowaa. Moŋŋonj kambaŋ toroga uuta meleema kemakonj kanjonj ama tewomawoo ama totoyanoj qeŋ selia meŋ ubabo. Kilenŋaa Toyanoj gejajuju ano Anutunonj qaaya jeŋ teŋ hagonj muŋ konjono kamaaro. Iikawaa so oŋoo galeŋgianonj selia meŋ uro Anutunonj ii Satan kaanŋa jeŋ tegoro kamaawabo. ⁷ Galeŋ moŋŋonj uumeleembaa gadokopa yoŋoo batugianonj qabuŋa awaa mende bosinagati eenj, ejembanonj ii laŋ jeŋ boligi Kilenŋaa Toyanoj moto siwaya ano iikanonj ritogoro qero kamaawabo. Kianj.

Ewanjelis ano Buŋa gawonj ejemba yoŋoo qaa

⁸ Buŋa gawonj ejemba* yoŋononj kaanŋagadeenj ejembanonj goda qeŋ oŋombutiwaa so taŋhoragia qaa koloonj laligowu. Tosianonj qaa aro woiwoi jeŋ wain apu mamaga neŋ mondomondo qaganonj injarere laligonj monen iwoiwaajonj kaparanj komakejuti, ii mono mende kuunj oŋonŋi nambu.

⁹ Ii qaagoto, ejemba momalaariwaa qaa honj aasangoya Anutunonj injisaanoti, iinonj meŋ iikanonj qokotaanj uugia menjerenŋo-wabotiwaajonj galeŋ meŋ aonj soraaya laligojuti, mono iiga kuunj oŋombu. ¹⁰ Ii mono kaanŋagadeenj wala gosin oŋonŋi qaa jejeniwaa so kotiinj nanji sokombaati eenj, mono saanonj kuunj oŋonŋi nama Buŋa gawombaa ejembagiaga koloonj laligowu. ¹¹ Yoŋoo embaurugianonj† kaanŋagadeenj ejembanonj goda qeŋ oŋombutiwaa so taŋhoragia qaa ano gemaqeqe qaa jenonj kiisanj mende ama laligowuto, kepiririgia qaa nama gawonj kuuya membiriqembirigia qaa meŋ laligowu.

¹² Buŋa gawonj ejanonj mono emba motoonjgowaa loya koloonj iyaŋaa embameraanŋa ano weleŋqeqeuruta ii saanonj galeŋ koma oŋomakeba. ¹³ Buŋa gawonj ejemba gawonjgia awaagadeenj menkejuti, ejembanonj ii goda qeŋ oŋonŋi qabuŋa awaa mokoloowuya. Ii mokolonj saanonj awasankaka nama ejemba uugia kuunj Jiisas Kraist moma laariwombaa qaa ii kotiinj jenkebu. Kianj.

Anutunonj Buŋaya aasangoya ninisaano.

¹⁴ Oo Timoti, niinonj uulanawo goononj kanj giimambaajonj jejero-monjromonj anjento, kilenj tere koi goojonj oojen. ¹⁵ Kambana qeŋ korinj kamabotiwaajonj wala tere koi kokaembaajonj oonj ambe kaja: Gii Anutuwaa uumeleenj kanagesouruta nomaenj galeŋ koma oŋona nanamemengianonj diŋgonj awaa koloowaati, mono qambaŋmambaŋ qaa ii weenjonj moba. Anutuwaa kanagesouruta anana Anutuwaa kulukululuunj zioz sopaya koloojonj. Laaligo Toyaanonj qokotaaninj mindirinj nonono gomaŋ so ajoroonj qaa honj jeŋ seinkejonj. Qaa honjanonj bolinj esuŋa kamaawabotiwaajonj iikawaa wota ano tandoya koloojonj. ¹⁶ Anutunonj hamoqeqewaa kania aasangoya ninisaanoti, nonononj Buŋa qaa ii moma asariŋ kokaen jeŋ mokolonjkejonj:

Buŋa Toya iyaŋo namo ejaga koloonj batunananonj asugiro.

Asugiro qaa jakeyanonj oombombaa qaaya tondu moŋgama bimbim-gogi Unj Toroyanoj kania solanŋa asuganonj qendeeno. Ii qendeema

* **3:8:** Diikon ii eja ano diikones ii emba, yoŋononj pasto kooronjianonj ilaanj gawonj meŋ uumeleenj tuunj kalanj koma oŋoma Buŋa qaanonj unjuagin selewaa gawonj tosaanj meŋ kanonj nanjonj oŋomakeju. Ewanjelis me uukuukuu ejemba yoŋononj sapa seleenjenjanonj nanjuti, iyoŋononj uugia meleembutiwaa Buŋa qaa kuma kanonj uugia kuunj gejanono qaagia oŋomakeju. † **3:11:** Buŋa gawonj emba ano Buŋa gawonj ejawaa embia yoŋoo jeŋkootogia jeja.

kuuro Pon koloon waama Siwe gajoba galen koma onono akadamyua uun iigi.

Ii iigi Anutunon wano Siwenon uma Anutuwo rama galen koma nonomakeja. Galen koma nonono Buja qaaya ii kantria kantria liligon jen asarigi mamaga yononon moma laarin munkeju. Kaen jokolonin onanon akadamyawo kolooja. Kian.

4

Qaa qolonmologoya kuma onongi enkalolon kolooja.

¹ Anutuwa Uhayanon qaa kokaen jen asariro tororo moma yagon: Balombaa kambana tegomambaaon ambaati, kamban iikanon ejemba kelemalelen yononon momalaari mesaon Pon gema qen omejiilan yonoo borogianon kemebuya. Kaen kemegi omejiilanon sololonon kuma onomakejuti, mono iyonononon momo aren otaan enkalolon laligowuya.

² Sisau ii kokaen koloowaa: Tosianon uumeleen selesele angi Satanon aaso aiweseya uugianon aen geriawonon qokotaan uugejagia gojono koomuya kolooro qaa qolonmologoya lan jen soonkeju. ³ Yononon ejemba kokaen kuma soon onomakeju, 'Uumeleen ejemba onononon mono loemba kaanja mende agimin aon laligowu ano nene tosia newubotiwa qizimizin ama laligowu.' Kaen kuma soon onomakejuto, Anutunon nembanene kuuya ii newombaaon mokolooro. Ii ejemba Anutu moma laarin qaa hona moma yagojon, iinon ii kotuegoro saanon dangisen jen newom-baaonon ama nonono.

⁴ Anutunon iwoi kuuya mokoloroti, ii awaa koloju. Ii gema qewombaa so qaagoto, iwoi ama nonombaati, ii saanon dangisen jen buja qen aowona. ⁵ Iwoi ejemba jaagianon qizimizinawo koloonagati een, ii mono saanon Anutuwa qaa jen qama koolinin esunanon turun hamo qero saana koloowaa. Kian.

Kraist Jiisaswaa welejqeqe awaa ii kokaen:

⁶ Giinon uumeleen ejemba kaen kuma onoma laligon Kraist Jiisaswaanon Buja gawon meme eja awaa koloon laligowa. Giinon Buja qaa otaan laligon koujan, ii tosaan kuma onoma geenjo kaanadeen qaa awaa ii ano momalaariwaa qambanmamban qaa kuuya weengon romongon iikanon uuga wagin aon laligowa. ⁷ Balon ejembanon ben sosomban qaaya julujulu jegi Anutuwa Buja qaanon bibiloko amambaaon anji, ii mono yakarin gema qewa. Ii gema qen Kraist kaanja koloon laligowagatiwaaon uuwa komagbiligibili ama laligowa.

⁸ Anutunon laaligo kamban kokaamba namonon laligojon, ii kotuegon nonono kanagen oyanboyan laligowombaa soomongon ano. Aangole ii sele busu gbiligibiliwaaon melaada ilaan nonoma kamaanqeqeta kolojato, uuwa komagbiligibilia ii tandonana kombona koloja. Kawaajon uuwa nanamemena ii pondan koma gbilin laligona iikanon momo iwoi kuuya kanon nemun koma nanon gomakebaa. ⁹ Qaa jejen, ii ejemba korebore men analin angon kombonatiwaa so powowon kotakota koloja. Qaa powowon kotakota mon ii kokaen:

¹⁰ "Anutu laaligo Toya iinon ejemba korebore hamo qen nonomambaaon moja. Ununa meleema moma laarin munkebonati een, mono onanon hamo qen nonomakebaa. Kaen moma laarion. Tosia nononon kaen koloowaatiwaa jejeromonromon iikaanja Anutu ama mun nama gawona men selenana qen aon onkejon."

¹¹ Gii mono ejemba qaa iikawaa so otaan ama mewutiwaajon jej koton kuma onoma laligowa. ¹² Oo Timoti, sagbili laligojanjwaajon monjon men kamaan gombabo. Kawaajon mono uumeleen ejemba batugianon sili awaa kokaen qendeema onoma laligowa: Qaa awaagadeen jej nanamemen dindina otaan ejemba tororo jopagon onoma laligowa. Momalaariwaa komagbiligbili pondan men Anutuwaa gawonja men sororogona iikawaa-jon moma laarin goma laligowu. Kaanja soraayagadeen koloon mena ejembanon saanon goda qen gonji laligowa.

¹³ Mono pondan Uumeleembaa Buna Tere ii jegenja weenjon kaparan koma jej asarin kanageso uugia iikanon kuun kuma onoma laligowa. Kamban batuya kokanon kaen ama laligona niinon kawe sokombaa.

¹⁴ Jotamemeya yononon borogia goo qaganon ama qama kooligi Anutuwaa gejatootoo qaa goojon kolooro Anutunon gawon memewaa momo kalen gono uuganon eji, ii mende kolatiwato, iikawaa qaganon gawon men laligowa. ¹⁵ Mende kolatiwato, Buna Tere weenjon jej asarin kuma onoma laligowa. Iwoi karoon ii mono kaparan koma jegenja nama koma gbilin laligowa. Ataqaatan mende ambagati een, uugaa toomorijanon mono somariiro kotiin awasankaka koloowaati, ii kuuyanon iima kotowuya.

¹⁶ Oo Timoti, mono geenгаа uu selega galen koma aon uumeleen gawon tororo kuma onombagiwaajon galenja men aon laligowa. Kaen ama laligowaati een, mono geenгаа oyanboyan qen aowaga ano qaaga momakejuti, ii kaanadeen oyanboyan qen onona Siwenon ubuya. Kian.

5

Malo ano ejemba waja ii kokaen galen koma onombu:

¹ Eja waja ii geriawo mende jej mindingon onombato, manja kaanja arobonjonanon qaa jena mobu. Eja sagbili ii daremunuruga kaanja ama onoma laligowa. ² Emba waja ii nemunga kaanja arobonjonanon qaa jena mobu. Emba saraj ii naanuruga kaanja nanamemen soraaya otaan goda qen onoma laligowa.

³ Malo tinitosagia qaa ii mono godaqeqe qaganon ama onoma laligowa.

⁴ Malo mombaa esamerauruta laligojuti een, iyononon mono mutuya koloon waj kuun ii galen koma mubu. Anutunon jej koton nononoti, iyononon mono iikawaa so iyanjiaa sumanjurugia kalan koma onombombaa kania moma kotowu. Nemunmanjurugia-non wala kamban koriga kalan koma onoma laligogiti, ononon iikawaa kitia meleema tosagia metogon ononji Anutuwaa jaanon sokombaa.

⁵ Malo emba honja, tinitosaya qaa anodeen laligoji, iinon jejero-monromonja Anutu ama mun ii suulan asaga gomantiinja qisin qama koolin munkeja. ⁶ Iinon kaen laligojato, emba malo tosanon uugianon gere tooro siingia kombombanaa so iwoi lansambaajon borojan menkejuti, iyononon namonon selewo laligojoto, kilen uunon koomuya koloou. ⁷ Kawaajon malo yonoo selegianon kopoulosaa qaaya mende ero laligowutiwaajon mono kaanagadeen jej asarin onoma laligowa.

⁸ Monjon anjaa tinitosauruta mende kalan koma onomesaoro guan laligojuti, iwaa nanamemenanon mono bolidaboroja. Iinon Pon moma laarijiwaa qaaya ii silianon qakooma uumeleembaa gadokopa tani uugun kileqileen laligoja.

⁹ Uumeleen kanageso ononon malo tosaanja kululuun kalan koma onomakejuti, malo monjon iyonoo arenjon koubaatiwaa (aplikesin) qiqisi ambaati een, emba ii mono gosiwu. Gosigi kokaen kolooro iigadeen

mono qa arenj iikanonj toroqenj oonj ambu: Monjonj gbania 60 uugunj eja motoonjgowaa embiaga laligoro. ¹⁰ Kaenj laligoro tosiannonj kaniaaajonj kokaenj nanjonj jenkeju: Iinonj gawonj awaa awaa menj laligonj merabora galenj koma gejanono qaa onjono somariigi. Ejemba wabaya mirianonj koma horonj kalanj koma onjono Kraistwaa alauruta soraayanonj kagi wijigia songbama esuuj nene apu oonj unuaginj laligoro. Konjilinj uutanonj laligogiti, ii menj qeangonj onjoma gawonj awaa kuuya memambaajonj uuta pondan somongonj jegenja nama laligoro. Malo kaanja mono arenj papianonj oonj kalanj koma laligowu.

¹¹ Malo emba wanj mende koloojuti, iyonjoo qagia mono qa arenj papia iikanonj mende amba. Ii anagati eenj, iyonjoo siingia kombombanjonj gere jero eja mombo mewombaaajonj uugia waaro Kraist silemale ama muj zioz gawonj mesaowubo. ¹² Ii mesaonj wala Kraist tenj kombombaaajonj jojopanj qaagia asuganonj jenj somongogiti, ii qegi janjonj qaono Kraistnonj qaagia jenj tegonj gamu qen onjono eenj lanj laligowubo.

¹³ Nepinepi lanj laligonj toroqenj kokaenj boliwubo: Miria miria lanj liligonj kambanj tiwilaawutiwaa kania menj analinj anjonj kombubo. Toroqenj bolinj qaa kisama lanj jenj qaa baatanonj mende kema iyangiaa aingia otaanj gawonj meme tanitanj ewaewanj kombubo. Iinonj woinonj lanj mondonj gawonj honj mende menj tosaanja yonjooonj iwoi menj soowubo. Qaa tosia yonjooonj iwoiga qaagoto, kilenj ii eenj lanj jenj seiwubo.

¹⁴ Kaenj ambubotiwaa siingna moma kokaenj jejenj: Malo emba wanj mende koloojuti, iyonjononj mono eja menj merabora menj gawonj mirigia galenj koma laligogi sokombaa. Kaenj anji tuarenjenananonj jenj bolinj nonomambaa kania monjgama ii mende mokoloowaa.

¹⁵ Malo tosiannonj galenj mende menj aonj Kraist gema qenj kamaanj Satambaa kananonj kemenj otaanj laligoju. ¹⁶ Uumeleenj kanageso anana emba malo toonj, tinitosagia qaa laligojuti, ii mono kalanj koma onjombombaaajonj amakejonj. Kawaaajonj uumeleenj emba mombaa tinitosaurutanonj malo koloojuti, iinonj mono ii kalanj koma onjoma laligowa. Iikawaa lombotanonj mono zioz tuunj onjoo qagianonj mende uba. Kianj.

Ziozwaa jotamemeya ii kokaenj kalanj koma onjombonja:

¹⁷ Jotamemeurunana uumeleenj kanageso saanonj galenj koma onjomakejuti, onjononj mono iikawaa tawaya meleema godaqeqe uuta qendeema onjoma laligowu. Yonjooonjga tosiannonj Buja qaa jenj asarinj kuma onjomakejuti, iikawaaajonj mono kotingia toroqegi uro onjoma laligowu.

¹⁸ *Buja Terewaa qaa monjonj kawaa kania ii kokaenj jeja,
 “Wiit dumumbaa kota ano kaawoya mendeembombaaajonj bulmakao ejia wangi dumunj tuunj qaganonj riinj rinjanjanjonkeji, iwaa qaa oota mono mende mejugowu. Kaenj wagigi saanonj nene kitia nero sokombaa.”

(Kawaa so kasunonj tiwojunj menj oro metogoro qenj oonj kitia mugi nero sokombaa.) Qaa monj kokaenj eja,

“Monjonj gawonj mero tosiannonj tawaya mugi sokombaa.”

¹⁹ *Jotamemeya mombaa selianonj qaa lanj ama jenj mugi woi me kaarononj ii mende nangowuyagati eenj, ii mono qaa Jakeyanonj mende amba.

²⁰ Daenj yonjononj singisonjgo amakejuti, giinonj mono ii asuganonj temboma jenj onjona korebore qaaga ii moma singisonjgo ambombotiwaa toroko moma galengia menj aonkebu.

* 5:18: Dut 25.4; Mat 10.10; Luuk 10.7

* 5:19: Dut 17.6; 19.15

²¹ Oo Timoti, qaa oon jen koton gonjenji, ii mono ten koma otaan laligowa. Eja me emba mon mende isosoroon tosaan mende sureen onomba. Kawaajon mombaa qaaya ii waladeen laj mende somonjgowa. Ejemba korebore mono ororon gosin onomba. Kaen ambagatiwaa qaaya ii mono Anutu, Kraist Jiisas ano Siwe gajobaurugara soraaya yonoo jaasewanjgionon jen ii jojopan qaanon somonjgona mobe sokombaa.

²² Tosaana yonoo singisonjgogionon goo qaganon uro gamu mokoloowabo. Kawaajon monjon “Pombaa gawon memanja,” me “Uumeleen tuun toroqemanja,” jeji, iwaa kaniaya wala mende gosin boroga ilin alan iwaa qaganon mende ama kotuegon muba. Geenjo soraaya laligowagatiwaaajon mono galej koma aon laligowa.

²³ Oo Timoti, gii kamban tosaan ji koloon gono “Yaenmaen!” qama enkejan. Kawaajon mono apugadeen mende newato, wain apu tosia kaanagadeen nena koronjga ilaaro afaanjgowa.

²⁴ Qaa mon ii kokaen: Ejemba tosianon singisonjo анги uulanawo asuganon asugiro ejembanon iima walawala jen tegogi kamban kokaamba gamugiawo nanju. Kaen nanjuto, tosianon singisonjo ama mesanjon aon laligon daandaan Anutuwaa jaanon keugi asuganon asugiro jen tegon onombaa. ²⁵ Ejemba gawon awaa akadamuyawo menkejuti, gawon iikanon kaanagadeen kamban kokaamba asuganondeen eja. Gawon awaa tosaan asuganon mende ewuyagati een, ii mono kaanagadeen aasanjgoyanon ewombaaajon amamaan daandaan asugiro iibonja. Kian.

6

Welenqege yonoonon qambanjmamban aren

¹ Welenqegeurugia kuuya togiaa qaqaq bosima gawon tawagia qaa menkejuti, ononon mono tourugia jeulalan laj mende ama onombuto, godaqege kuuya qendeema onombombaa so injiima laligowu. Ononon mono tosia yononon Anutuwaa qata mepaegon jewubotiwaajon kaparan koma nambu. Anutuwaa Bunja qaaya ejemba kuma ononin ii onoo nanamemenjgaaajon ama gema qegi holiwabo. ² Tourugia tosianon uumeleen alaurugia koloojuti, iikawaajon mono godaqegegaaajon mogi kamaanqegeta mende koloowa. Kaen qaagoto, tourugia welen qen ononji gawongia awaa koloonkeji, iyononon Kraist moma laarigi wombo ala koloon ononji iikawaajon mono kaparan koma tourugia qaa baatanon kema uugia gawonon ama awagadeen men laligowu. Mono kaen jen koton kuma onoma laligowa. Kian.

Bunja qaa jen soogi uugere koloowubo.

³ Ponana Jiisas Kraistnon uuwaa komagbiligbili ambombaaajon Bunja qaaya nononoti, nononon mono iikawaa so ejemba qeangowutiwaajon kuma onomakejon. Monjon Bunja qaa honja qiwitigon qaa batuya morota ejemba kuma onomakeji, iinon mono gadokopa kolooja.

⁴ Iinon selia men umakejato, qaawaa kania mende moma kotoja. Mende moma koton momalaariwaa qaa batuya batuya jen melenqeleema jenonkooli ambombaaajon koposonjonkeja. Kaen moma tosaan yonowo mondonjgosi angi honja kokaen koloowaa: Leelee unonj motogoto angowowo ama aon uuqege qaa tokoronkota jen men bolin aowubotiwaa sombu momo amakeju. ⁵ Kaen ama momogia sooro kaamaa ama laaligo honja kania sonjin kokaen romonjonkeju: ‘Unon komagbiligbili anin

iikanonj donana kolooro iikanonj riinj monenj hina mokoloowonja' Kaen romonjonj ajoroonj suulanj jenonjkooli aminjeju.

⁶ Kaen amakejuto, anana Anutu Bunyaya komagbiligbili ama monenj hina enj nononji, iikanonj uu luae qenj aonkejonj. Unja Toroyanonj donana koloonj menj bonjonj ama nonomakejiwaajonj mono onjanonj oyanboyonj somata mokolonj simbawonjowo laligojonj. ⁷ Kawaa kania ii kokaenj: Anana wala boronananonj iwoi monj mende menj eenj toontoonj namononj asugininj. Kanagenj kaanagadeen komunj namo koi mesaonj bobora kembonja. ⁸ Kaen kembonjato, kambanj kokaamba nene ano opo maleku enj nonono iikawo mono menj bonjonj ama luae qenj aonkebonja.

⁹ Kaen ambonjato, ejemba monenj esuhina somata mokoloowombaaajonj momakejuti, iyonjononj mono anjgobatononj siwa kaanja ritogogi kamaanj unjnjkeja. Kamaanj unjuro siingia kombombanja bologa bologa ii mamaga asuginj uugia enjkalolonj megij gejajuju amakebu. Siingia kombombanja doogoya iikanonj mono horonj somonjonj onjonji ulunjonj kondemondoenj mokolonj tiwilaawuya. ¹⁰ Monenj hinawaa siinj kombombanja kanonj mono iwoi bologa kuuyaa wanjaleya koloaja. Mamaga yonjononj monenj hinawaa uusiingia moma ewaewanj koma jinjaunj anjji momalaarigianonj janjonj qaono lanj laligoju. Uugere somata mogi iikanonj mono gbagia qosono siimbobolo mamaga moma wosobiri laligoju. Kianj.

Poolnonj Timoti gawombaa jenjkooto ama muro.

¹¹ Mamaganonj kaanja laligojuto, Anutuwaanonj eja gii mono iwoi kaanja ii misingonj gema qenj laaligo koi kaanja laligowagatiwaajonj kaparanj koma laligowa: Nanamemenj dindinja otaanj Anutuwaala laaligo kombombanja koma gbilin laligowa. Momalaariwaa komagbiligbili pondanj menj ejemba onjanonj jopagonj onjoma laligowa. Mono kaparanj koma kotiin nama ejemba gumbonjonjonj qaganonj ama onjoma laligowa.

¹² Aanjgole ejanonj kuu anjji iikanonj haamo ambaatiwaajonj esunja kuuya menj kululuunj kenji, gii mono iikawaa so momalaariga koma gbilin Anutunonj kuu akadamyawo ano iikanonj kotiin pondanj manja qenj laligowa. Anutunonj laaligo kotiganonj keubagatiwaajonj goonoti, gii mono laaligo ii korononj menj bunja qenj aonj laligowa. Laaligo kotigaa bunja kolojanj, giinonj qaa ii awaagadeen jokoloona mamaganonj ii moma saanonj nanjonj jenjeju. ¹³ *Anutu iwoi kuuya menj gbilinjeji, gii iwaa jaanonj kaniaga jokoloona ano Kraist Jiisaswaa jaanonj ii kaanagadeen jokoloona moro. Jiisasnonj gawana Pontius Pailotwaa jaasewanjononj nama kaniaya jenj asarinj qaa awaa soro jokoloroti, mono Kraist iikawaa jaanonj kokaen menj ketonj gonjenj:

¹⁴ Gii mono Bunja qaa koma gbilin pondanj tenj koma otaanj laligowa. Kaen laligona monjonj "Gii kana songinj bolina," qaa kaen menj gomambaaajonj amamaawaa. Ponnana Jiisas Kraistnonj mombo asugiwaatiwaa moti, kambanj batuya kokanonj mono uuwaa gawonj kaen menj laligowa.

¹⁵ Anutunonj oyanboyonj Toya koloonj kambanja ano kanj kuuro iikanonj Jiisas Kraist wasiro asuganonj asugiro iibonja. Anutu yanjodeen Uutanana kolooro kuuyanonj iwaa newo baatanonj nanjonj. Iinonj kinj ponj yonjoo Pongia ano jawinj yonjoo wangia koloaja. ¹⁶ Anutu, oyanboyonj Toya iinonj motoonjgo kambanj monjonj mende komuwaa. Iinonj abamararanj gomanonj eukanonj laligoro kuuya nono nononano iikanonj ubombaaajonj qagojonj. Namowaa ejemba monjonj ii jaayanonj mende uunj iiro ano iimambaaajonj amamaawaa. Iwaa qaqabunajaya mepeseeninj ku-usunj Toya akadamyawo

* 6:13: Jon 18.37

koloon kamban tetegoya qaa iwoi kuuya galen koma laligowaa. Qaa ii onanon.

¹⁷ Ejemba qaqabunagiawo kamban kokaamba namonon uuta laligojuti, ii giinon mono kokaen jen koton onoma laligowa: Monej esuhinanon kamban mongen qaondaborowaa. Kawaajon yononon mono uugia iikanon mende ama laligowu. Monej esuhina qaganon nama awelegon sewankiki koloojuti een, jejeromonromongianon mono jangon qaombaa. Uugia namowaa tiwomalekunon mende ambuto, Anutunon iwoi kuuya kanon kalan koma onombaatiwaaajon ama mambongi sokombaa. Anutuwo qokotaan nanji iinon saanon iwoi kania kania ii kelemalelen laaligonon aisooowonjwaaajon nonomakeja.

¹⁸ Kokaen jen koton onoma laligowa: Yononon mono gawon awaa awaa jegenja nama men iikaanja kanon akadamugiawo koloowu. Anutuwaa jaanon akadamugiawo koloon afaangon jojorintosaanja ilaan onoma kalen sein mendeema laligowu. ¹⁹ Kaen Anutuwaa jaanon qaqabunagiawo koloon laaligowaa maa suan honja mokoloon men seinkebu. Maa suan kaanja ii laaligowaa tando wota kotakota kolooja. Ii men sein galen koma saanon kanagen tando wota iikanon nangon nama laaligo honjaborja bunja qen aon laligowu.

²⁰ Oo Timoti, Anutunon moma laarin goma gawon memewaa momo kalen uuganon anoti, ii mono gawonon ama soowaboti-waaajon galen men laligowa. Balombaa qaa julujulu omaya ano angowowo sipasipa koma jegi soonkeji, ii mono mesaon gema qer laligowa. Tosianon "Momakooto amin mobonja," jen qaa senja senja jen seigi kemakeja. Momakooto honja ii kaen jen soonkeju. ²¹ Tosianon momo soosooya bunja qen aon jokoloon tintuan angi momalaarigianon zololonjon loorin sooro.

Anutuwaa kalenmoriananon mono onowo ewa.

Timotiwaa Tere 2

Poolnoj Timotiwaa Tere ano 2 kolooro.

Jey-asa-asari

Poolnoj mundaŋa ano gbaworo ala ilailaaya Timotiwaajon “Ando qambanmamban qaana konoga mumaj,” jey Buŋa Tere koi ooro. Qaa areŋa waŋa ii awaawaa kaparanƙonƙon. Poolnoj ii jey asarin uuta nanƙon qambanmambaŋa kokaen muŋ ooro: Timoti giinon mono pondan nama Jiisas Kraistwaa kania nanƙon jey laligowa. Oligaa Buŋa ano Soomongo Aren Walaga mojanj, mono iikanon ƙokotaan iikawaa qaaya honobonj ii ejemba kuma onoma uukuuku gawon menkeba. Tuarenjen ama gonji siimbobolo kania kania mokolon monagati een, mono kilen Anutunon gawon gonotiwa so ii kaparan koma menkeba.

Poolnoj galej meme qaa kotiga Timoti kokaen muro: Tosianon “poumapou qaganon angowowo omaya ama gejajojomban amakejuti” giinon mono iikawaa qaanon keuma kambanƙa mesoqesoon tiwilaawabo. Angowowo qaa kaanƙa kanon ejemba mende toton ilaŋ onomakejuto, ejemba geja ama momakejuti mono ii men bolin onono tiwilaawuya.

Poolnoj qambanmamban qaaya kuuya nangomambaajon anaa laaligoyaa sunduya ooro. Naambaajon nomaen gawon areŋa ama manja qen laligoro Timotinon iikawaa qaaya duduuwabotiwaajon ii kokaen jey asariro, “Niinon Jiisas moma laarin lombo moma mokosinƙon uujopa ama laligowe. Sisiwerowo ama nonji siimbobolo moma kaparan koma kotiin nambe.”

Buk kokawaa bakaya waŋa 5 ii kokaen:

Qaa mutuya 1.1-2

Anutu mepeseen Timoti qambanmamban muro 1.3–2.13

Gejanono ano galej meme qaa tosaŋa 2.14–4.5

Pool horon ureen ama mug laligoro 4.6-18

Terewaa qaa kota waŋa 4.19-22

¹ Anutu uusiinanon jey koton Pool nii kuun nono Kraist Jiisaswaa aposol koloojen. Kraist Jiisaswo ƙokotaan nanin laaligo kombombanƙa nonombaatiwaa qaaya somonƙorotiwa Buŋa qaaya jey asarimambaajon wasin nono laligojen.

² *Timoti giinon momalaariwaa wombo merana koloojan. Niinon giwo qaa amin mobojon tere koi oojen.

Manjana Anutu ano Poŋnana Kraist Jiisas, yoronon mono kiankomun kalenmorian goni luaenon laligowa.

Poolnoj Timoti uuta nanƙon qaa jero.

³ Noo ambosakonurunanon Anutu welen qen muŋ laligogi niinon toroqen gawonƙa mewe Anutunon “Giibe sokonja,” nijoro ugejananon kaen momakejen. Uuna soraaya koloooro Anutu mepeseenkejen. Mepeesen asaga gomantiinƙa qama koolin gii suulan romonƙon gomakejen.

⁴ Gomesaowe saana jaunƙa kamaaroti, niinon ii romonƙon giimambaajon awelegon kaparan komakejen. Giima ainjolon rari korisoronon uuna saa gewaatiwaajon mojen.

⁵ *Giinon gbinqbaonƙa qaa onanon Jiisas moma laarin laligojanj, qaa ii uu wombonanon ero romonƙonkejen. Wala auga Lois ano nemunƙa Yunis

yoronon uugara meleenii momalaariganonon kolooro. Yoroog gemagaranon giinon kaanagadeen ama laligojanii, iikaya moma laariin kotiiijen.

⁶ Kawaajon imowamo laligowabotiwaajon qaa kokaen qen gbilin gijojen: Niinon wala borona wanjanon ama qama kooliwe Anutunon gawon memewaa momo kalen gonota uuganon eji, ii mono men gbilina gere bolan kaan kotiin jen mende ililingowa. ⁷ Qaa koi mono romongowa: Anutunon Unja Toroya ii jirinjin ama qarasombunana mobonatiwaajon qaagoto, iyanjaa ku-usumbaa Unjaya nonono saanon uunananon jopagon aon nanamemenana tororo galen koma aon nambonaa.

⁸ Kawaajon Ponnanaa qaaya nanjon jen seimambaajon ataqatan mende amba. Kaen qaagoto, mono nii kaan koloon laligowa. Niinon Pombaa gawon men laligowe iikawaajon kapuare mirinon noongi rajento, kilen noojon ama kuukamakamaa mende moma laligowa. Mono kotiin nii kaan awasankaka nama uuwaa gawon men laligowa. Oligaa Bunjawaajon ama angosisiri ama gombuyagati een, mono iikawaa siimboboloya moma mokosinjon bosima laligowa. Anutunon ku-usun gomakejiwaa so ii saanon niwo motoon kaparan koma bosima laligowota.

⁹ Anutunon monowaa monoyanon Siwe namo mende mokoloon oroma kamban iikanon ananaajon romonjon aren kokaen ano: Anutunon Kraist Jiisaswaaajon ama kalenmorian nonombaa. Aren ii ano ero laligon kouma laligogi anana koloonin. Koloonin Anutunon anana iwaa bunja koloon soraaya laligowombaaajon nonooma hamo qen nonono. Anano iwoi awaa aninjiwaaajon ama mende mweenjon nonoma nonoonoto, iyanjaa aren walaga ii otaan nama iikanon nonoono. ¹⁰ Aren walaga iikawaa hona ii kamban kokaamba asuganon kolooro. Hamoqeqe Tonananon asugin Anutuwaawaa kalenmoriana maama nonono. Kraist Jiisasnon asugin koomuwaa esuna qen melungoro kemero Oligaa Bunjaya ninisaano asariro. Bunja qaa ii moma laariin saanon laaligo kombomban mokoloon tetegoya qaa kotiin laligon kamban monjon mende koomu kombonaa mende komuwonaa.

¹¹ * Anutunon nii Oligaa Bunja jen asarin ejemba kuma onomanatiwaajon kuun nono wasiwasi eja aposol koloojen. ¹² Aposol koloojeniwaajon ama gawonaa kotiin mewe tosanon angosisiri nan nonji siimbobolo momakejen. Siwe Eja moma laariin munkejenii, niinon iwaa kania awaagadeen moma yagojen. Kawaajon awasankaka nama kuukamakamaa mende momakejen. Qaago totoon! Anutunon moma laariin noma Bunja gawonaa ama nonotiwaa so nii galen koma nomambaa kotiin laligooji, ii moma yagojen. Kaen moma yawowe gawonanon mende sooma kamaaro laligon ama kamban somatanon keubonaa. Kaen moma laariin iikawaajon uuwoiwoi mende anjen. ¹³ Momalaariwaa qaa ii uunana meagowaatiwaa soga kolooji, niinon qaa hona ii kuma goma sili awaa qendeema goma laligowe. Ii mono uu kononganon ama kaanjadeen otaan laligowa. Nono Kraist Jiisaswo qokotaan motoon nanin jopagon nonomakeji, giinon mono uujopa iikawaa uutanon laligowa.

¹⁴ Anutunon giima moma laariin goma iwoi awaa kuuya gono bunjaga kolooji, iikanon mesoqesoowabotiwaajon mono ii galen men laligowa. Unja Toroyanon uunananon nama laligooji mono iwaa ku-usun qaganon iwoi hona ii agokayan kona ewaa.

¹⁵ Eisia prowinswaa nejuruna yononon kuuya nomesaon gema nugi, ii mojan. Eja qagara Figelus ano Hermogenes yoronon iyonoo batugianon laligojao. ¹⁶ Tosianon nomesaogito, Onesiforus iinon qaago. Kawaajon Pon, gii mono Onesiforuswaa sumanjuruta kiankomun onona laligowu. Eja

* 1:11: 1 Tim 2.7

kanonj noo gbadonaajon (tape) gamu mende qeŋ nomakejato, kambanj ma-maga kanonj keraqeeango qeŋ nono uuna bonjonj kono. ¹⁷ Onesiforusnonj Room sitinonj koi kouma kambanj iikanondeej noojonj kaparanj koma monŋama laligonj mokolooŋ nono. ¹⁸ Iinonj wala Efesus sitinonj nomaen ilailaa somasomata ama meŋ afaanŋonj noma laligoroti ii geenŋ saanonj moma komujanj. Kawaajonj kambanj somatanonj Pombaa kooronjonj keuninj Onesiforusnonj kiankomuwaa tawaya mokoloowaatiwaaŋonj qama koolijenj. Kianj.

2

Kraist Jiisaswaaŋonj mono manja qeŋ laligowa.

¹ Oo uumeleenj merana Timoti, gii mono Kraist Jiisaswo qokotaanj kalenmorianj uutanonj, bonj qeŋ kotiinj namba. ² Niinonj Buŋa qaa kuma gombe mamaganonj niima nanŋonj jegi monati, ii ejemba moma laarinj ononombaa so koloojuti, mono iyonŋoo buŋa ewaatiwaaŋonj onomba. Kaenj ama onona ero saanonj ejemba tosaanja toroqenj kuma onombutiwaa so koloowu.

³ Oo Timoti, gii mono Kraist Jiisaswo nama iwaa manjaqeeqe eja akadamugawo koloonj kaparanj koma kotiinj manja qeŋ laligowa. Anŋosisiri ama gombuti, iikawaa siimboboloya mono moma mokosiŋŋonj bosima laligowa.

⁴ Manjaqeeqe ejawaa tania ii kokaenj: Kawali galeŋ wanŋianonj eja onoono manjaqeeqe tuumbaa arenŋonj keuma kema kanj gawonj pondanj meŋ laligojuti, iyonŋononj kuuya galeŋŋianonj jeŋ kotonkejiwaa so teŋ koma ambombaaŋonj joŋorinj nanju. Kaenj nama iyanŋiaa laaligowaa nanŋonanjgowaajonj iwoi monj mende meŋ laligoju. Uu deendeenj mende laligoju.

⁵ Kawaa sareqaaya monj ii kokaenj: Aanŋole ejanonj kuu aanŋonj keuma jenkooto galeŋaanonj qaa uugun laŋ bobogarinj kenji iinonj akadamuyawo mende koloowaa. Iwaa wanjanonj haamo aambaa ila monj mende koŋgi kemebaa. Kawaajonj gii mono dindinagadeenj kema. ⁶ Kaanjiadeenj komakoomo ejanonj gawonj somata mero honja kolooro wala kema jaaya qeŋ nero sokombaa. Tosianonj loorigiti, iyonŋononj iwaa gematanonj kawuya. Gii mono iikawaa so kotiinj gawonj meŋ laligowa. ⁷ Qaa oojenji, ii weenŋonj moma bimoona Poŋonj mono momakooto gono ii kuuya saanonj moma asariwa. Kawaajonj ii mono uu kononjanonj ama romonŋonj laligowa.

⁸ Mono Jiisas Kraist romonŋonj laligowa. Niinonj Oligaa Buŋa jeŋ asarinkejenji, Jiisasnonj qaa iikawaa so kinj Deiwidwaa gbiliga koloonj Hamoqeeqe Toya kolooro Anutunonj meŋ gbiliro koomunonŋa waaro.

⁹ Niinonj Oligaa Buŋa qaa ii kaparanj koma jeŋ asarinj anŋosisiriwaa siimboboloya mobe kikekakasililinj eja kaanja kasanonj gbadoonj nonŋgita rajen. Kaenj rajento, Anutuwaanonj Buŋa qaa ii mende gbadoonj somonŋogi.

¹⁰ Kania kawaajonj ama niinonj siimbobolo kuuya moma mokosiŋŋonj kotiinj nanjen. Anutunonj ejemba iyanjaajonj meweenŋonj ononoti, niinonj mono iyonŋoojonj ama kaparanj koma manja qeŋ laligojenj. Kraist Jiisasnonj hamo qeŋ onono yonononj kaanagadeenj letoma oyanboyanj koloowutiwaaŋonj mojenj. Uugia meleema laligowuti eenj, mono Siwewaa asamararanonj uma tetegoya qaa kotiinj laligonj ubu. ¹¹ Qaa koi mono powowonj kotakota koloaja:

“Anana uunana walaganonj iwo motoonj komuro laligojonji eenj, mono kaanjiadeenj iwo kotiinj laligowonja.

12 *Iwo motoonj siimbobolo moma mokosingonj laligojonj eenj, mono kaanjiadeenj iwaa bentotonj uutanonj iwo galenkonkonj gawonj mewonja.

Anana ii qakoonjonj eenj, iinonj mono kaanjiadeenj qakooma nonoma niniima tiwaa.

13 Anana gema qerj muninj ironja meleema nonombaatiwaa qaa somongoro eji, iinonj ii qewagomambaaajonj amamaawaa.

Mindingindinj ama iyanjaa kania utegomambaaajonj qetetanjonkeja.

Kawaaajonj ezelobezelo ama qaanana pondanj mende otaawonjati eenj, iinonj mono kilenj (dindinga nama) qaaya pondanj otaanj iikawaa so ama nonombaa.” Kianj.

Anutuwaa Buja gawombaa ejia kokaerj koloonj laligowa:

14 Oo Timoti, qaa koi duduuwabotiwaajonj ii mono jenj gbilinj onjoma Anutuwaa jaasewanjonj kokaerj jenj kotonj onjoma laligowa: Momalaariwaa qaa aro kania kania ii mono melenqeleema mondonj mende gosinj nambu. Jenonkoolinonj mono mende totoonj ilaanj nonomakejato, tosianonj niinonjiinonj qaa kaanja moma elonkaloj anjji momalaarigianonj sooro tiwilaawubo. 15 Giinonj mono Buja gawombaa angotete kania kania ii haamo ana Anutunonj giima “Sokonjanj,” jewaatiwaajonj kaparanj koma namba. Gii Kraistwaa gawombaaajonj gamuga mende moma laligowato, Buja qaa honja mono tororo mendeema uugia kuunj onjoma laligowa.

16 Balombaa qaa julujulu omaya omaya ii mono yakarinj gema qewa. Tosianonj ii jenj seinj laligonj iikaanja kanonj balombaa anjonjorayanonj qokotaanj Anutu torogonj lolomoninj kaamaa amakeju. 17 Wiji kotiga (qata kensa) kanonj sele busugia siriawo qerj kiro somariinj kemakeji, yonjononj iikawaa so qaa omaya jenj iikanonj ejemba menj bolinj onjomaqerj. Yonoo tuunjonnga eja woi qagara Himeneus ano Filetus laligojao. 18 Yorononj qaa honjaa kania mesaonj jinjaunj qerj qaa senja kokaerj jenkejao, “Uumeleerj ejemba anono mono gbilinj waama laligojonj. Kawaaajonj kanagenj koomunonjga mombo mende gbilinj waabonja.” Kaerj jenj tosaanja enjkalolonj menj onjoni momalaarigianonj bolinjkeja.

19 *Kaerj bolinjkejato, Anutunonj tando powowonj kotakota kuuroti iikanonj mono kilenj mende joloma nanja. Iikawaa munjenja ii kokaerj oogita eja, “Ponjonj anjaa buja koloojuti ii moma kotonj onjonja.” Munjenja monj ii kokaerj, “Ejemba Pombaa qata menj qamakejuti, kuuya iyonjononj mono nanamemenj bologa qerj yakarinj laligowu.”

20 Miri somata kanonj juu, monjonj, amanene, komanene, kosonene, uunene kania kania eja. Tosia gerenonj ano gbakonj namononj memeta, ii kambanj so menj gawononj amakejonj. Tosia goul ano silwanonj memetaga. Akadamugiawo kaanja ii korisoro kambanjondeerj gawononj amakejonj.

21 Kawaa so monjonj qaa omaya mesaonj iyanja koma konjoratinj aoji, iinonj mono monjonj goulonj memeta kaanja koloowaa. Toyanonj ii menj gawonj akadamuyawononj ano menjkebaa. Ii mero toomorijanawo kolooro Somatayanonj iwaajonj aisoonjkebaa. Anutunonj menj sorainj muro tirinj kotonj nama gawonj awaa kuuya memambaaajonj jojorinj nambaa.

22 Sagbili laaligowaa siinj kombombanja bologanonj galenj koma gombabotiwaajonj mono galenj menj aonj laligowa. (Gawonjgaa honjanonj kamaawabotiwaajonj ii jejenj.) Angobatononj horonj gomakejuti, ii mono misinjgonj gema qerj laaligo koi kaanja laligomambaaajonj kaparanj koma

lalogowa: Ejemba uu soraayaa qaganon Pon ilaan onjombaatiwaajon qa-makejuti iyonowoo mono nanamemen dindina otaan Anutu tororo moma laarin onjanon jopagon aon luaenon laligowu.

²³ Tosianon gejajojombar qaa oyomakandowe jen niinonjiinon jenonkooli anggi angowowo koloonkeji, ii onjanon mojan. Kawaajon ii mono yakarin gema qerj laligowa.

²⁴ Pombaa gawon meme eja kolooji, iinon mono angowowo ambaatiwaa so qaagoto, ejemba kuuya gumbonjonjon qaganon ama onjoma afaanjon kuma onjoma laligowa. Angosisiri ama mugi ii kotiin mokosinjon laligowa.

²⁵ Tosianon tuarenjen ama mugi ii saanon uuluue qaganon metulanjon mindinjon onjomaakeba. Kaen ama onono Anutunon uugia menj looriro saanon Buja qaa moma koton uugia meleembuyaga. ²⁶ Tuarenjen ejemba yononon Bologna Toyaa moto siwanon ritogogi onono jeta tenj koma amakeju. Kaen ama uugia tooro uuroromongogia kolooro Bologna Toyaa kasa gbadononga loloon kamaawuyaga. Kian.

3

Kamban tetegyanon laaligo bolin anjonjayawo koloowaa.

¹ Qaa kota koi mono moma koton laligowa: Jiisas kakataa kambananon toriro ejemba kaniagianon boliro tetegyanon laaligo kanjanawo kokaen koloowaa: ² Ejembanon angiaajonadeen romonjon monen iwoi buuju menngo mewombaaajon otoko (greed) amakebuya. Selegia mepeseen momoso kaanja engangia qerereen sewankiki laligon uuqege qaa tokoronkota lan jenkebuya. Nemuñmanurugia yonoo jegia mende tenj koma iwoi awaawaajon dangiser mende jen nesaqesa (nenhololo) amakebuya. Anutuwa telambelan ama lolomoninkebuya.

³ “Anaa lomboga,” jen woso momo mende amakebuya. Tosaanja yonoo singisonogogia mende mesaon iikawaa uuboolia bosimakebuya. Gemaqege qaa kisama jen iyanjia mende galen koma aon ejemba horon ureen ama onjomaakebuya. Nanamemen awagaajon mojogia tiiro togonkebuya.

⁴ Memelolo ama iyanjiaa aingia otaan jeubaba qerkebuya. Sewankiki laligon jaba-arambaranon uugia utitiuro uugere amakebuya. Sele busuwaa siin korisorogiaajon siin mamaga moma Anutuwaajon mogi kamaanqeqeta kolooro gogoraagen amakebuya. ⁵ Anutuwa Buja gawon bakasasan bosima silemale ama Sonda aren lan otaan mondonkejuto, nanamemenjianon Anutuwa ku-usuna ii kondama qakoomakeju. Ejemba kaanja ii mono jawo ama misinjon gema unun laligowa. ⁶ Yonoononga tosanon lan liligon ejemba mirigianon uma qaa kelenon uuqege menj onjoma gejagia qeduunkeju. Gejagia qeduugi emba tosanon loorin yonoonon qokotaankeju. Emba singisonogogia gamuwaajon kamaan unuro siingia kombombarja kania kania iikanon yaiwisisi menj onjoni sisau anjuti, iyononon ii gbawiin fua manera menj kokosiin onjoni qaa motogianon kamaan ununkeja.

⁷ Emba kaanja yononon moma bimoon suulan qaa kuma onjom-butiwaaajon mondon momakejuto, Buja qaa honaa kania ii kamban so moma kotowombaaajon amamaankeju. ⁸ *Iijpt kantriwaa tiriqoonjon eja qagara Janes ano Jambres yoronon Mooses tuarenjen ama muri. Ejemba takapolakaya yononon iyaroo so Buja qaa honaajon tuarenjen amakeju. Ejemba kaanja

* 3:8: Eks 7.11

yonoo momogianonj sooro kaamaa koloojuti, ii mono Anutunonj momalaa-
rigia angotete mero kamaanj unuro Pombo nanangianonj sologowaa.

⁹ Kambanj toroga selegia mej umakebuto, gawongiaa honja ii kambanj mende koriro jangonj qaombaa. Iijipt eja yoroo kaniagara asuganonj kolooroti, iyonoo kaamaagiaa kanianonj mono iikawaa so asuganonj kolooro ejemba kuuyanonj ii iima asariwuya. Kianj.

Poolwaanonj jenkooto qaa tetegoya

¹⁰ Yonoononj kaen koloowaato, niinonj laaligonaa toonja morota kuunj arenj ambe. Ejemba Buja qaa kuma onjoma nanamemena ama mej laligoweti giinonj ii iima modaborojanj. Laaligonaa toonja otaanj momalaariwaa komagbiligibili pondanj mej siimbobolo mokosinjgonj laligoweti iikawaa sunduya jen jegi moma sorogojanj. Uumeleenj alauruna uunanonj jopagong onjoma laligowe. Tuarenjenj angosisiri ama nonji iikanonj kaparanj koma kotiin nama laligowe. ¹¹ *Sisiwerowero kakasililinj kania kania ama noma laligogiti, ii mojanj. Antiokia, Aikoniam ano Listra taonj karoonj kanonj siimbobolo noo qananonj uro konjajilinj mobeti, ii iwoi kanjanawo kolooro. Yei, mangaa siita! Angosisiri mokosinjgonj bosima laligoweto, Ponjonj ii kuuya kanonja metogonj nono.

¹² Qaa koi mono moba: Ejemba Kraist Jiisaswo qokotaanj nama laaligo kombombanja laligonj iikawaa komagbiligibilia ambombaaajonj momakejuti, ii kuuyanonj sisiwerowero mokoloowuya. Nii angosisiri ama nonjgiti, eenj, tosaanja onj kaanagadeenj ama onjombuya. ¹³ Tiriqoonjonj ejemba bologa Buja gawonj selesele mej onjompopo qenkejuti, iyonjononj toroqenj kile-qileenkebuya. Yonjononj ejemba tosaanja tiligonj onjoma iyangia kaanagadeenj tiligonj aonj laligowuya.

¹⁴ Yonjononj kaen laligowuyato, Timoti gii Buja qaa honja moma uu kononjanonj ama uuwoiwoiya qaa moma laarijanj, mono iikanonj toroqenj bonj qen nama kotiin laligowa. Daenj yonjononj kuma gonjgiti, giinonj iyonjoo kaniagia moma kotojanj. Ii moma laarinj onjonjanjwaajonj mono Buja qaa koronsonj mej mende zololonjonj mesaowa. ¹⁵ Uumeleembaa Buja Tere Toroya ii meraaganonjadeenj moma sorogonj laligonj kouna. Giinonj mono ii weenjonj romonjgona momakootoga asariro iikawaa qaganonj nama Hamoqeqe Toyaa kania moma asariwa. Ii moma asarinj Kraist Jiisas moma laarinj muna hamo qen gono toroqenj letoma laligowa.

¹⁶ Anutunonj Buja Terewaa qaaya kuuya ii ejemba tosaanja sololoon onjono oogita kokaenj mej qeangonj nonombaatiwaajonj eja: Ii weenjonin Anutunonj uunana sololoon kana honja kuma nonoma kilenananaajonj tem-boma jen nonoma mindinjgonj nonomakeja ano laaligo solanja laligowombaaajonj gejanono nonoma koma gbilinj nonomakeja. ¹⁷ Anutuwaajonj ejemba anana ii weenjonj koma gbilinj Anutu jetaa so kotiin akadamananawo koloonj gawonj awaa kuuya mewombaaajonj jojorinj laligowonja. Kianj.

4

Poolnonj gawonja mundaña Timotiwaajonj qaganonj ano.

¹ Kinj Ponjana Kraist Jiisasnonj asuginj jaawo laligowonjati, me komunj ewonjati ananaa qaanana gosinj jen tegonj tosaanja anana bentotonjanonj ama galej koma nonombaa. Niinonj Jiisas ii ano Anutu yoroo jaasewangaranonj nama gii uuwaa gawonj mewagatiwaajonj jen kotonj gonjenj. Ii otaamambaaajonj jen qaa ii jojopanj qaanonj somonjgona mobe sokombaa.

* 3:11: Apo 13.14-52; 14.1-7, 8-20

² Kokaen jen koton gonjen: Giinon Buja qaa jen ejemba uugia kuun onoma laligowa. Mobutiwaa kambanjaajon mogi sokonja me mende sokonji, mono kilen kaparan koma waama qaa jen asarin laligowa. Ejemba kilenagaaajon jen onoma mindinjandin ama galen meme qaa jen uuwaa qaa onoma laligowa. Qaaga mobu me mende mobuti, ii kilen mono mokosinjon nama kana honja kamban so kuma onoma laligowa.

³ Anana momalaariwaa qaa kamban kokaamba ejemba qeangowutiwaajon kuma onomakejonto, kamban mon kan kuuro iikanon momalaariwaa qaa batuya mon mobubotiwaajon togon gejagia gojombuya. Qaa morota morota mobombaajon gejagia koriro ejawaa eja kelemalelen horon ononji kan ejemba qaa ii me woi mobombaa siinja mobuti, iikawaa so kuma ononji laligowu.

⁴ Kaen laligon Buja qaa honja mobubotiwaajon lolomonin ama gejagia gojoma ben sosomban lan jenkejuti, iyonjoogen melema geja ama moma laligowu. ⁵ Laaligo kaen me kaen utegon koloowaati, Timoti gii mono kilen bon qen zen nama nanamemenja tororo galen koma aon laligowa. Angosisiri ama gombuti, iikawaa siimboboloya mono moma mokosinjon bosima laligowa. Uukuukuu (ewanjelis) ejawaa gawon aren ii sokoma kuuya medaborowa.

⁶ Kamban koriga ilaan gomambaaajon amamaamarjatiwaajon kaen jejen. Tando lopion mepeseewombaaajon oro qen jakenon ama oogi kaasonon umakero. Iikawaa so niinon laaligona Anutuwaajon ama qeleema gawonja men laligowetiwaajon gawman yononon qaana somonjon nugi neenaa sana maamarjatiwaajon dodowijen. Namu koi mesaamarjatiwaa kambananon mono kan kuumambaaajon dodowin karo mojen.

⁷ Aangole ejanon kuu aan kambananon haamo amambaaajon esuna kuuya men kululuun bobogarin kenji, niinon iikawaa so momalaari koma gbilin kuu aan akadamyawo andaborojen. Kraist moma laarin jeta ten komambaa qaa jen somongoweti ii mende kolatin qakoombeto, iikawaa manjaya mono pondan kotiin qen laligowe.

⁸ Ponjon jenteego Toya dindina koloon laaligona gosin solana koloon laligoweti, iikawaa ila soronja ii jen tegon nonota noojon mamboma eja. Ponjon eleema kawaati kamban iikanon ii noma aranonon kono kemero qabunanawo koloomanja. Ii noojonadeen mende nombaato, ejemba jopagon muj mombo asugiwaatiwaajon mambomakejuti, ii iyonjo arogianon kaanagadeen kono kemen onombaa. Kian.

Nejaurunanon nomesaon qeqelalan kenji.

⁹⁻¹⁰ *Kamban kokaamba balombaa nanamemen ama nenkejuti, nenana Deemas iinon uuta iikanon somonjon nomesaon Tesalonaika sitinon keno. Nenana Kresens iinon Galesia prowinsnon keno. Taitusnon Dalmesia balonon keno. Kawaajon gii mono uulanawo noonon kamambaaajon kaparan komba. ¹¹ *Luuk iinon anodeen niwo laligojo. Maaknon welen qen nombaatiwaajon mamaga moma iwaajon amamaajen. Kawaajon Maak wama motoon kawao. ¹² *Nenana Tikikus wasin mube Efesus sitinon keno. ¹³ *Troas taonon laligon malekuna eja qata Karpus iwaa mirinon mesaoweti, mono ii men kawa. Kaanagadeen tere lama selianon oon lipingiti, noonon lama selia ii mono kaparan koma mewa ano kawaa gematanon buk tosaanja ii mujon men kawa.

* **4:9-10:** Kol 4.14; Flm 24; 2 Kor 8.23; Gal 2.3; Tai 1.4 * **4:11:** Kol 4.14; Flm 24; Apo 12.12, 25; Apo 13.13; 15.37-39; Kol 4.10 * **4:12:** Apo 20.4; Ef 6.21-22; Kol 4.7-8 * **4:13:** Apo 20.6

¹⁴ *Aleksander, silwa kopa onj qokoqokotaa eja mojanj, iinon bologa kania kania mamaga ama noma laligoro. Poŋnon nanamemenj gosin iikawaa so ironj meleeno qaganonj uro siimbobolo mobaati ii mojen. ¹⁵ Iinon qaananaajonj mamaga tuarenjenj ama nonoma laligoro. Kawaajonj gii kaanagadeenj mono iwaajonj galen menj aonj laligowa.

¹⁶ Indin mutuya mindimindiri qaa jake waranonj ama nonji qaana kitia jewe moŋnonj moŋ mende kanj nii nanjonj noma jeroto, alauruna kuuya yoŋnonj boratinj nomesaogi. Anutunonj singisonjgogia iikawaa kitia qagianonj ambabotiwaaajonj qama koolijen.

¹⁷ Yoŋnonj nomesaogito, Poŋnonj ilaanj nono. Niinonj Buŋa qaa jenj ejemba uu kuunj onjoma gawonj ii kuuya medaboronjatiwaaajonj ama menj kotiinj nono. Kantri kuuya yoŋnonj Buŋa ii mobutiwaaajonj moma ilaanj noma laion kawalia yoŋoo qaa oogianonj gilinj nombubotiwaaajonj anjonj koma jegianonja metogonj nono kamaawe.

¹⁸ Poŋnonj bologa kania kania menj nombubotiwaaajonj metogonj nono saanonj Siwe bentotonjaa uutanonj eu umanja. Pombaa qata mono suulanj mepeseeninj kambanj tetegoya qaa akadamyawo koloonj enj ubaa. Qaa ii onjonj.

Yeizozo qaa tetegoya

¹⁹ *Gii mono noo yeizozona Prisila ano loya Akwila yoroojonj ano Onesiforuswaa sumanjuruta yoŋoojonj jena mobu. ²⁰ *Nejana Erastus mesaowe Korint sitinonj laligoja. Trofimusi ii Miletus sitinonj mesaowe ji kiro eja. ²¹ Kawaajonj konjuru kambanj mende karo mono baatanonj kokanonj noononj kamambaajonj kaparanj komba. Eja qagia Yubulus, Pudens, Linus, Klodia ano uumeleenj alaurunana kuuya yoŋnonj yeizozogia jenj anji goononj kaja.

²² Oo Timoti, Poŋnonj unjaga kotuegonj giwo namba.

Anutuwaa kalenmorijanjonj mono onjowo ewa. Kianj.

* **4:14:** 1 Tim 1.20; Ond 62.12; Room 2.6
Room 16.23; Apo 20.4; 21.29

* **4:19:** Apo 18.2; 2 Tim 1.16-17

* **4:20:** Apo 19.22;

Taituswaa Tere Poolnoŋ Taituswaa Tere ano. Jen-asa-asari

Eja gbaworo qata Taitus iinon uuta meleema Poolwo ororon somonŋon ilaaj misin gawon meri. Men kowe biiwianon wato qata Kriit (Crete) kanon laligori Poolnon batuyanon koton ala ilailaaya mesaoro zioz gawon arengon iima gosin galen kono. Poolnon mesaon kema iwaajon qama koolin laligon Bunɔ Tere koi ooro.

Kriit ii qaa Griik iikawo gajugowabo. Kriit ii kowe biiwianon wato mon ano Griik (Greece) ii kantri mon.

Poolnon Taituswaaon majakaka karonŋ moma gambanmaban qaa kokaen onŋ muro: Kriit yonoo kaniagia ii dogodabororo bao jaagoo koloon laligogi. Tosianon uugia meleengi laaligogianon dingoroti, iyononon mombo boliwubo. Kawaajon yonoo jotamemegianon sili awaa totoon qendeema qamakooli ano Baibel stadi gawon mende mesaon tuungia mindingon laligowutiwaajon jeja. Uugia meleengiti, iyonoo batugianon tuun boloboolo ii nomaen mindingon kuma onoma laligowuyaga? Eja waŋa, emba waŋa, emba saraŋ, eja gbaworo ano welenqege yonoo gambanmaban qaagia ii aŋa aŋa kokaen jen asarija: “Uugia meleema Bunɔ qaa otaan luaenon laligon somata yonoo qaa baatanon kema jegenɔ komuniti gawon awaagadeen men nama jumbubotiwaajon kazi angowowo mesaon laligowu.”

Buk kokawaa bakaya waŋa 5 ii kokaen:

Poolnon aposol gawonaa kania jeja 1.1-4

Anutuwaaw jotamemeya yonoo gejanono qaagia 1.5-16

Ejemba tuun boloboolo yonoo gejanono qaagia 2.1-15

Uukuuku ano galen meme qaa 3.1-11

Yeizozo ano qaa tetegoya tosia 3.12-15

Poolnon aposol gawonaa kania jeja.

¹ Anutunon ejemba meweengon ononoti, iyonoo momalaarigianon koloon somariwaatiwaajon ama Jiisas Kraistnon Pool nii wasin nono iwaa aposolya koloonen.

Niinon Anutu welenɔ gen mun qaa hona kuma onomakejen. Qaa hona ii moma koton koma gbiliwuti een, onoo laaligogianon mono utegon letomakebaa. Kawaajon tere koi oojen.

² Anutunon qaa qolonmolongoya jewaatiwaa so qaago, iinon monowaa monoyanon laaligo kombombanɔ nonomambaajon jen somonŋon iikawaa gematanon iwoi kuuya mokooloro. Ononon qaa hona moma koton moma laarigi iikanon mono nemun koma onono laaligo kotiganon keubombaajon mamboma jejeromonromon amakeju. ³ Anutu, Hamoqege Tonananon oyanboyan laaligoyaa qaaya jen somonŋon iikawaa kambanɔ dindinɔ mero kan kuuro iikanon Bunɔ qaaya ninisaama ii jen seiwombaa jen kootoya ano. Iikawaa so ii jen asarigi Anutunon nii ii jen seimanatiwaajon moma laarin noma kuun nono.

⁴ *Oo wameleen mera sorona Taitus! Niinon ilaaj gombe uuga meleema ala ilailaana koloon motoon Porɔ moma laarin laligonkejo.

* 1:4: 2 Kor 8.23; Gal 2.3; 2 Tim 4.10

Manjana Anutu ano Hamoqeqe Tonana Jiisas Kraist yorononj mono kalenmorianj goni luaenonj laligowa.

Galenj jotamemeya yonjoo qaa arenj

⁵ Kowe wato Kriit (Crete) kanonj motoonj misin gawonj menj batuyanonj gomesaomambaajonj ama kokaen menj kotonj gombe: “Uumeleenj yonononj ilingosonj lanj laligojuti, ii mono arenjonj onjoma (eja to pasto ano) jematemeurugia gomanj ano taonj so kuunj kuma onjona arenjiawo zioz gawonj menj laligowu.” Kaen menj deeni.

⁶ *Uugia meleenjiti, iyonjoo batugianonjga eja koi kaanja meweenjgowa: Mombaa selianonj koposowaa qaaya qaa, embia motoonjgo menj laligoja. Meraboraanjonj uugia meleema Anutu moma laarinj yangisenj gejajuju siligiaa qaa selegianonj mende kuunj menj onjmakeju.

⁷ Uumeleenj kanagesowaa somatagia pasto (bisop)* iinonj Anutuwaanonj kanageso galenj koma onjmakebaati, iikawaajonj mono eja koi kaanja kuuwa: Mombaa selianonj koposowaa qaaya qaa, jaba-arambaranj ano goronjkikia qaa. Apu kotiga mende nenj manja tondu mende qenj mondomondo qaganonj injarere laligonj monenj iwoiwaajonj mende kaparanj komakeja. ⁸ Iwaanonj kawuti, ii saanonj koma horonj kalanj koma onjoma qaa namamerenj awaawaa siinj moma uuta iikanonj ama laligowaa. Kilikalu kepiririja qaa, qaa kuuya dindinjagadeenj gosinj soraaya toroya qaita monj koloonj iyanjaa nanamemenja tororo galenj koma aonjeja.

⁹ Buja qaa kuma nononjgi iikanonj tando ejia kaanja laaligo doonjonj nangomambaajonj nanji, pastononj ii mono koronsonj menj iikanonj qokotaan nambaa. Kaen nama saanonj Buja Tere otaanj momalaariwaa qaa batuya batuya ejemba kuma onjoma iikanonj uugia kuunkebaa ano tosonianj Buja qaa meeranjonj qetamakebuti, iyonjoo qaagia doogoya ii saanonj qewagonj mindinjonkebaa. Kianj.

Boi takapolakaya mono qotogonj onjombu.

¹⁰ Ejemba mamaganonj qaa qenj gejajuju ama sosonjae kaanja qaa senja senja menj ejemba tiligonj onjmakeju. Anutuwaa aiweseya selegianonj kotogiti, iyonjoo tuunjonjga ejemba jaasonjononj iikaanja koloonjeju.

¹¹ Ejemba iikaanja yonjoo qaagia mono qowogowu. Yonononj Buja qaa kuma onjombombaaajonj mondonj monenj iwoi horowombaaajonj moma kesaawaranj qaa lanj jegi gamuyawo koloonjeja. Kaenj ama sumanj tosaanja mono korebore menj soonj onjngita enkalolonj koloogi. ¹² Kriit iyanjgiaa gejatootoo eja monjonj kaiyakagiaajonj kokaen menj ooro, “Kriit ejembanonj mono kambanj so qaa qolonjmolonjonj injarere qezenj laligonj jeranjai kombo kaanja ewaewanj koma baanonj newageenj nepaqepalo nenjeju.” ¹³ Yonjoojonj qaa kaen nanjonj jeroti, ii honjaga. Kawaaajonj jigija iikanonj qaono momalaarigianonj asuginj honjowo kolooawaatiwaaajonj ii mono kotakota menj terenjonj onjmakeba.

¹⁴ Momalaarigianonj honjowo kolooro Juuda nonoo benj sosombanana ano ejemba qaa honja songinj jenjkooto amakejuti, qaa iikaanjaajonj geja mende ambu. ¹⁵ Uunana meleeninj Unja Toroyanonj konjonjora menj nonono soraaya koloojonj, ananaa nembanene mombaa songoya ii mende eja. Anana

* **1:6:** 1 Tim 3:2-7   * **1:7:** Ouwasia, zioz paris liida, bisop, gawonj meme wana iinonj qa somata eenj mende bosimbaato, paris tuunjuruta yonjoojonj qama koloinj kuma onjoma uugia kuunj gawonjgiaa arenjgia onjoma gejanono qambanjmambanj qaganonj galenj koma mindinjonj onjmakebaa.

nembanene kuuya saanon newonatiwaa so koloojato, qewolon ejemba qaa honaajon yangisen amakejuti, iyononon ii me woi anji uugianon kilen tiloonkeja. Uugianon kokojinjawo kolooro uu gejjagia duuro mono bao jaagoo tani kaanja laligoju.

¹⁶ Yononon “Anutu moma yagojon,” jegianon kaen jen kaiyakagianon ii qakooma qewagonkeju. Kaanja koloon Anutuwaanon qaa qegi injiuro arokuukuugiawo kolooro gawon awaa mon mewutiwaa so mende koloaju. Kianj.

2

Ejemba somata onoo qambanjmambanj qaa

¹ Giinon kaanja mende laligojanjawaajon mono momalaariwaa qaa batuya batuya ii Buja Tere otaan kokaen kuma onomakeba: ² Eja waja ononon mono kilikalugia qaa laligogi goda qen onombonatiwaa so koloowu. Iyangiaa nanamemengia tororo galen koma aogi momalaarigaa jianon qaono hona uukalen koloonkebaa. Hona kolooro ejemba tororo jopagon onoma laligowu ano kaparan koma bon qen nambu. Kaen laligowutiwaa-jon kuma onomakeba.

³ Emba waja ononon kaanagadeen Anutuwaanon emba soraaya yonoo so nanamemengia ama men laligowu. Gemaqeqe qaa mende kisama kema kankebu. Wain apu mamaga newutiwaa moto siwa-yanon mende kemen osiwu. Umeleen nanamemembaa silia awaa qendeema tosaan kuma onomakebu.

⁴ Kaen ama laligon emba newo baagianon laligojuti, iyonoojon saanon qambanjmambanj qaa injijon laligogi yononon kaanagadeen lomeraanurugia uu wombogianon jopagon onoma laligowu. ⁵ Jopagon onoma iyangiaa nanamemengia tororo galen koma aon soraaya koloowu. Kaen koloon miriwaa gawonja men qelanjin nogo toro qaganon men lomeraanurugia kalan koma onoma lourugiaa qaa baatanon kema kotingon onomakebu. Kaiyaka soraaya kaen kuma ononji ama men laligogi tosanon Anutuwaawu Buja qaa mepaego-wombaajon amamaawuya. Kianj.

Eja gbaworo ano welenqeqe onoo qambanjmambanj qaa

⁶ Eja gbaworo yonoo uugia mono kaanagadeen kokaen kuun onomakeba: Yononon mono gawon awaa mewutiwaaajon oyanjasa laligon iyangiaa nanamemengia tororo galen koma aonkebu. ⁷ Uugia kaen kuun onoma geenjo nanamemen kuuya kanon sili awaa qendeema onoma laligowa. Mono gbingbaonja qaa bon qen nama tarhoraya qaa kuma onomakeba.

⁸ Qaa momasiinawo jen laligona ejembanon mepaegon men kamaan gombombaaajon amamaawuya. Kaen jen laligona tuarenjenurunananon qaa bologa jen nonombombaaajon qaa mongama hona mende mokoloon gamugia mobuya. Kaen kuma onomakeba.

⁹ Welenqeqeurunana ii kokaen kuma onomakeba: Yononon mono somataurugia yonoo qaagia kuuya ten koma qaa baatanon kema laligowu. Mono korisoro qen onombombaaajon kaparan koma nambu. Qaa injijowuti, ii mono neselanji kiito qaganon mende meleema onomakebu. ¹⁰ Somatagaa mirinonja iwoi woi motoon ii olon mende menkebuto, somatagianon injiima moma laarin onomakebaatiwaaajon mono kaparan koma nambu. Gawongia kuuya mono gbingbaonja qaa pondan men laligowu. Kaen laligon Anutu

Hamoqeqe Tonanaa Buŋa qaa kuma oŋomakejuti, ii kotiŋgoŋ kopagogi hona kolooro iigi akadamyawo koloŋkebaa. Kiaŋ.

Laaligo soraayaa nemuŋa ii kaleŋmoriaŋ.

¹¹ Laaligo soraayaa nemuŋa ii kokaen: Anutunoŋ ejemba kuuya hamo qeŋ nonombaatiwaajoŋ ama kaleŋmoriaŋa ninisaano gomaŋ so asugiro. ¹² Kaleŋmoriaŋ iikanonŋ gadokopawaa laaligoya anŋonjorayawo ii gema qewombaa kana qendeema balombaa siinŋ kombombaŋa bologa qowogowonatiwaajoŋ mindiŋgoŋ kuma nonomakeja. Nanamemenana tororo galeŋ koma aonŋ qaa kuuya dindiŋagadeenŋ gosinŋ laligowombaaajoŋ koma gbilinŋ nonomakeja. Iikaanŋa kanonŋ Anutuŋwaa laaligo kombombaŋa ii kambaŋ kokaamba koma gbilinŋ namonoŋ laligowoŋa.

¹³ Kaanŋa laligoninŋ Jiisas Kraistnoŋ mombo kawaati, anana kambaŋ iikanonŋ Anutuŋ qabuŋayawo ano Hamoqeqe Tonana yoroo asamararaŋgara asugiro iiboŋa. Anana oyaŋboyaŋ kambaŋa ii kaŋ kuuwaatiwaajoŋ jejero-moŋromoŋ ama mamboma laligojoŋ.

¹⁴ *Jiisas Kraistnoŋ ananaajoŋ ama iyaŋaa laaligoya qeleema mesaoro. Anana nanamemenŋ bologa kania kania iikanonŋa metogoŋ nonoma dowe-nana memambaajoŋ moma koma konjoratinŋ nonoma iyaŋaa buŋa soraaya koloowombaaajoŋ ama laaligoya qeleema mesaoro. Ii mesaonŋ qewolonana soŋgbano aŋaa kanageso koloŋ mono gawoŋ awaa awaa mewombaa uugeregere ama jojoriŋ laligowoŋa.

¹⁵ Iikawaa qaaya mono kuma oŋoma ejemba uugia naŋgoŋ kana soŋgiwuti, ii ku-usuŋ kuuya qaganonŋ temboma jeŋ oŋomakeba. Kaenŋ ana moŋnoŋ jejewili ama gombabotiwaajoŋ mono galeŋ meŋ aonŋ laligowa. Kiaŋ.

3

Uumeleenŋ oŋo mono sili kokaenŋ ama meŋ laligowu:

¹ Kuma oŋoma qaa koi mono koma gbilinŋ oŋona saanonŋ uu wombogianonŋ ama romoŋowu: Uumeleenŋ kanageso yoŋonoŋ mono kaunsol komiti ano gawmambaa somataurugia tosaanŋa yoŋoo qaa baagianonŋ kema qaagia teŋ koma laligowu. Kulukululuu gawoŋ awaa mewutiwaajoŋ jegi ii kuuya mono jojoriŋ meŋkebu. ² Uuqeqe qaa tokoroŋkota ii mombaajoŋ mende jewu. Anŋowowo mende ambuto, ala meŋ aonŋ uumotoonŋ ama laligowu. Ejemba kuuya ii gumbonjonjonŋ qaganonŋ ama oŋoma uuluauenonŋ metulaŋgoŋ aonŋ laligowu. Kiaŋ.

³ Anana kaanŋagadeenŋ wala uunana mende tooro qaa qotogonŋ jinjaunŋ laligoninŋ. Siinŋana kombombaŋa bologa kania kania iikawaa moto si-wayanonŋ kemeŋ osinŋ qagoninŋ galeŋ koma nonoŋgi sele busuwaa siinŋ korisoroya moŋgama laŋ laligoninŋ. Goronŋkiki qaga-noŋ kikekakasililinŋ ama iikanonŋ laaligonana tiwilaŋ laligoninŋ. Tosianonŋ arokuukuu moma kazi ama nonoŋgi batunananonŋ kere jaa aima aonŋ laligoninŋ.

⁴ Kaenŋ laligoninto, Anutu Hamoqeqe Tonananonŋ silia awaa qeleema ninisaano uukalenŋanoŋ koloŋ asugiro kotama uutanonŋ jopagoŋ nonono.

⁵ Jopagoŋ nonoma waŋnana somoŋgoŋ hamo qeŋ nonono. Nononano dindiŋa laligoŋ gawoŋ awaa awaa meŋ laligowonagati, iikawajoŋ ama mende niniima kobooro. Kawajoŋ qaagoto, iyaŋaa kianŋkomuyanonŋ mono nemuŋ koma muro siŋgiŋsoŋonana soŋgbano kolokoloo dologa koloŋonŋ Uŋaya Toroya uunananonŋ ano meŋ gbilinŋ nonono. ⁶ Anutunoŋ hamo

* 2:14: Ond 130.8; Eks 19.5; Dut 4.20; 7.6; 14.2; 1 Piito 2.9

qerj nonoma Hamoqeqe Tonana Jiisas Kraist ijoro Uña Toroya wasinj kelemalelej maaro uunananoj kemero laligojoj.

⁷ Anutuwaa kalenmoriananoj nemuj koma muro qaanana jerj tegoro solananiwombaajon ama Uña Toroyanoj uunananoj kemero gbilini. Gbilinj nama oyanboyan laaligo tetegoya qaa laligowombaajon jejeromonromon ama mambomakejoni, ii saanoj bunja qerj aowonja. Kianj.

⁸ Qaa oojeni, iikanonj honj toonjaga. Giinonj mono qaa kokaerj kaparanj koma jerj asarinj onjoma laligowa: Ejemba Anutu moma laarijuti, iyonononj mono jegerj qerj nama uugia pondanj gawonj awaa awaa mewutiwaajonj ama laligowu. Kaerj ambuti, iikanonj mono ejemba ilaan onjono gawonjiaa honja iima “Awaawo sorol!” jerj laligowuya. ⁹ Tosianonj eja uugia qaanonj jewageerj jejuti ano ambosakonj yonononj qa arenja arenja aminj mogi kesawaranj ano anjgowowo koloonkeji, giinonj mono ii yakarinj gema qewa. Kaerjagadeerj Moosesonj Kana qaa nononoti, tosonianonj qaa motomotoonj iikawaajonj mondonjosi anji sipasipa koma soonkeja. Jenonkooli kaerj ii iwoi omaya toonj koloonj mende totoonj ilaan onjmakeja. Kawaajonj ii mono gema qerj mesaowa.

¹⁰ Monononj qaa kaerj jerj horonj iikanonj undeundeerj ama onjmakeji, ii mono galej meme qaa jerj muna mende terj kono mombo jerj muna indinj woi kolooro kilenj yanggiserj ambaati eerj, ii mono konjona uumeleerj tuunj mesaonj seleeerj laligowa. ¹¹ Iwaa kania kokaerj ero moma yagojari: Iinonj kana songginj onjompopo qerj meegeesoonj singgisonjgo nanamemerj amakeja. Singgisonjgoya iikanonj mono kania qendeeno soodabororo Anutunonj qaaya jerj tegoro gere siawaa bunja koloowaa. Kianj.

Yeizozo qaa tetegoya

¹² *Nii konjuru kambanj koi siti qata Nikopolis Griik kanonj rama laligomambaajonj mojerj. Kawaajonj Artemas me Tikikus kitiga laligowaatiwaaajonj wasiwe goononj koubaati, kambanj iikanonj mono kambanj mende qerj koriwaato, uulanjowo mesaonj Nikopolis kanj mokolonj nomba. ¹³ *Kana qaawaa momo eja (lawyer) qata Zenas ano Apolos yorononj iwoi mombaajonj amamaanj memeqemeerj merj Kriit kanonj osinj rabaobo. Kawaajonj mono kaparanj koma ilawoila tosonianonj sogaranonj nanjonj orona saanonj toroqerj kembao. ¹⁴ Alaurunananoj mono gawonj awaa awaa mewutiwaa kania moma sororogonj pondanj jegerja zenj nama uugia iikanonj ama laligowu. Kaerj anji tosonianonj lombo somata qatawo sangabanga mokoloowuti, ii afaanjonj nanjonj onjmakebu. Momalaariwaa honja kaerj kolooro laaligo gipeya (auta) nepinepi mende laligowu.

¹⁵ Niwo koi laligojuti, iyonononj kuuya yeizozogia jegi goononj kaja. Giinonj alaurunana Kriit kanonj Poni moma laarinj uugianonj jopagonj nonomakejuti, ii mono noo yeizozona injijona mobu.

Kalenmorianonj mono kuuya onjowo ewa.

* **3:12:** Apo 20.4; Ef 6.21-22; Kol 4.7-8; 2 Tim 4.12

* **3:13:** Apo 18.24; 1 Kor 16.12

Filemombaa Tere Poolnoŋ Filemombaa Tere ano. Jeŋ-asa-asari

Eja qabuŋayawo Filemon ii Kolosi sitinoŋ laligoŋ uuta meleema zioz gawoŋ meŋ welenqegeya qata Onesimus galeŋ kono kileŋ kok koma Room sitinoŋ keno. Kanonŋ kema Poolwo metulaŋgoŋ qaaya moma uuta meleema Poolwo Buŋa gawoŋ meri kapuare mirinoŋ oroŋgi rari. Onesimuswaa kambanŋ qaono Poolnoŋ Tere koi Filemombaaŋ oonŋ Onesimuswaa boronoŋ ama wasiro Kolosi eleeno. Tere kokanoŋ uuta meleenoti, iikawaa bujuya isaama Filemombaa uuta ii kokaenŋ kuuro: “Gii mono welenqegegaa qinŋjita mesaonŋ iwo uumotoonŋ ama koma horonŋ muna uumeleenŋ alaga kaanŋ kooroŋganonŋ nano iwaajonŋ aisoonŋ laligowa.”

Buk kokawaa bakaya waŋa 4 ii kokaenŋ:

Qaa mutuya 1-3

Poolnoŋ Filemon mepeseja 4-7

Onesimuswaaŋ Filemombaa uuta kuuro 8-22

Terewaa qaa kota waŋa 23-25

¹ Oo wombo alana ano neŋana Filemon. Pool niinoŋ Jiisas Kraistwaa gawoŋa meŋkejeŋiwaajonŋ ama gbadoonŋ nonŋi kapuare mirinoŋ rajenŋ. Uumeleenŋ alana Timoti iinoŋ niwo raro niinoŋ giwo qaa aminŋ mobojonŋ tere koi oojenŋ.

² *Kaanagadeenŋ emba somata uumeleenŋ naanŋana Apia ano Arkipus uumeleembaa manjaqege ejanana ano uumeleenŋ kanageso goo mirinoŋ ajoroŋkejuti, niinoŋ onjojonŋ tere koi oojenŋ.

³ Anutu Manŋana ano Poŋ Jiisas Kraist yorononŋ mono kalenŋmorianŋ onŋoni luaenonŋ laligowu.

Filemombaa uukalenŋaajonŋ Poŋ mepeseja.

⁴ Niinoŋ kambanŋ so qama koolinŋ gii romoŋgoŋ gomakejeŋiwaawaa so Anutuna dangisenŋ kokaembaajonŋ jeŋ munŋkejenŋ: ⁵ Gii Poŋ Jiisas moma laarinŋ jopagonŋ munŋ Anutuwaawaa ejemba soraaya kuuya jopagonŋ uukalenŋ onŋoma laligojanŋ.

⁶ Dangisenŋ jeŋ kokaenŋ qama koolinŋkejenŋ: Momalaariganonŋ mono kotiinŋ powowonŋ kolooro saanonŋ kooronananonŋ nama nonowo momalaariwaawaa qaaya jeŋ seinŋ laligowaga. Kaenŋ Kraistwo qokotaanŋ naniŋ kalenŋ awaa awaa nonomakeji, gii mono iikawaa kania korebore moma sorogowaga.

⁷ Oo uumeleenŋ alana, gii ejemba soraaya keraqeeŋgo qeŋ onŋona afaanŋonŋ laligoju. Niinoŋ uujopaga iikawaajonŋ ama mamaga aisooŋwe iikanonŋ noo uuna nanŋoŋkeja.

Filemononŋ Onesimus koma horowaatiwaajonŋ qisija.

⁸ Giinoŋ kaenŋ laligoŋ Kraistwo qokotaari saanonŋ awasanŋkaka koloonŋ kusunŋ qaganonŋ nama iwoi ambaatiwaajonŋ jeŋ kotonŋ gombenaga. ⁹ Ii kileŋ Anutunonŋ uutanonŋ jopagonŋ noronŋiwaajonŋ ama saanonŋ jeŋkootona mesaonŋ qisinŋ welema gonŋenŋ. Gii Pool noo silina mojanŋ. Niinoŋ eja waŋa koloonŋ ano Kraist Jiisaswaa gawombaaŋonŋ ama kambanŋ kokaamba kapuare ejaga kaanagadeenŋ koloojenŋ.

¹⁰ *Nii kapuare miri kokanoŋ alaga qata Onesimus aitonŋonŋ ilaanŋ mube

* 1:2: Kol 4.17   * 1:10: Kol 4.9

uuta meleema momalaariwaa merana kolooro. Kawaajon kete iwaa je men iwaajon ama qisin welema gonjen. ¹¹ Iinon wala welen qen lan mondon injarere laligon qemasolonen ama goma laligoroto, kamba kokaamba letoma gii ano nii awaagadeen ilaan norono gawonaa honanon asuginkebaatiwaa so koloaja.

¹² Iinon neenaa wombo merana koloaja ano neenaa wombona kaanja wasin mube eleema goonon kaja. ¹³ Niinon Oligaa Bunawaajon ama kapuare mirinon rajen. Kawaajon Onesimus somongowe niwo laligon goo kitiga ilaan nombaatiwaaajon mojen. ¹⁴ Kaen mojento, ilaan nombaatiwaaajon mende kuun gonjen. Siinganon jero ilaan nona sokonagato, giinon welenqeqega nombaga me anjon kombagati, iikawaajon “Oon!” mende jena neenodeen somonjon mumambaajon amamaajen.

¹⁵ Onesimuson kokaembaajon ama gomesaoromaen? Iinon kamba torodaamon seleenjen laligon mombo eleema kan giwo kamba tetegoya qaa laligowaa. ¹⁶ Wala welenqeqe omaya koloon laligoroto, kamba kokaamba ii uugun eja qaita mon koloaja. Uuta meleema mono wombo alanaraga koloaja. Niinon iwaajon siin mamaga mobe giinon eja ii iina Pombaa bunja kolooro iwaajon nii nuugun siin hononja qaa momakebaga.

¹⁷ Giinon niwo ala-ala ama laligojotiwaaajon niinon kawe koma horon nonagati een, mono Onesimuson karo iikaanja koma horon muba. ¹⁸ Iwoi mon ama bolin gono me iwaanon tosa mon goonon eji een, ii mono noo tosaga jena ewa. ¹⁹ Nii Pool neenaa boronanon kokaen oojen, “Niinon ii metogomanja.” Niinon ilaan gombe uuga meleena tosaga somata ii kumbaatiwaaajon geenga kaanjadeen noo bunja jen tegon aona sokonaga. Kawaajon saanon kokaen jenenaga: Onesimuswaanon tosa ii mono jena geengaa tosaga ewa. ²⁰ Oo uumeleen alana, Pombaa Bunja gombeti, ii mono meleema ilaan nombagatiwaa siin mojen. Kraistwo qokotaajani, iikawaa so mono Onesimus koma horona noo uunanon afaanjon qeangowaa.

²¹ Qaana ten kombagati, ii moma laarin qaana oon goo kaniaga kokaen ero mojen: Qaa jejenji, ii mono uugun awaa soro ama sororogowaga. Kian. ²² Qaa mon koi: Ononon qama kooligi Ponjon nii wasin meleema nono onoonon kamambaajon mamboma jejeromonromon anjen. Kawaajon mono miri uuta mon noojon mojqojonjogona raba.

Yeizozo ano kotumotue qaa tetegoya

²³* Alana Epafraas iinon Jiisas Kraistwaa gawombaajon ama niwo kapuare mirinon rama yeizozoya ano goonon kaja. ²⁴* Nenauruna gawon motoon menkejonj Maak, Aristarkus, Deemas ano Luuk yononon kaanagadeen yeizozogia anji goonon kaja.

²⁵ Pon Jiisas Kraistwaa kalenmorianon mono unagia kotuegon onowo ewa. Kian.

* **1:23:** Kol 1.7; 4.12   * **1:24:** Apo 12.12, 25; 13.13; 15.37-39; 19.29; 27.2; Kol 4.10, 14; 2 Tim 4.10-11

Hibruu Tere Moŋnonj Hibruu yonoo Tere angj. Jeŋ-asa-asari

Jiisasnonj Siwenonj uro iikawaa gematanonj gbani 35 kawaa so tegoro eja monj qata mende mojonj, iinonj Tere koi onj Juuda uumeleenj ejemba yonoononj ano. Juuda yonononj Hibruu (waba) qaa jegitiwaaonj gagia Hibruu qagi. Tosianonj Juuda uumeleenj ejemba ii sisiwerowero mamaga ama ononjgi Jiisaswaanonj kana dindinja mesaowombaaonj romonjonj Juuda yonoo kana walaganonj dujanonj mombo keubombaaonj mogi. Kana walaga ii Kana qaawaa kaparanjonjonj.

Tere kokawaa qaa kota 3 ii kokaenj:

1. Jiisas, Anutuwaaw Meria iinonj siimbobolo somata moma iikaanjan kanon Manjan tenj komambaa kania moro. Kawaaonj Siwe gajoba, Mooses ano gejatootoo ejemba kuuya unjuugunj uuta kolooja.

2. Anutunonj Jiisas kuuro kambaŋ tetegoya qaa jigo gawonj galenana waŋa koloonj laligowaa. Anjan saya molaarotiwaajonj siimolonj ononj-oononj tegoro jigo gawonj galenj tosaanjan yonoononj mende amamaawonjan.

3. Uumeleenj anono Jiisas moma laarininj singisonjonjana mesaonj hamo qenj nonoma koomunonjan metogonj nonono toroko mende mojonj. Jigo gawonj walaga ii unjanjan kaanjan kolooro megi Jiisasnonj hamoqeqewaa kania honjan ninisaama anjan siimolonj ononjon kaanjan ambutiwaaonjan ama aoro.

Momalaari ejemba somata yonoo siligiaa sunduya ii tetegoyanonj (Bonj 11) ononj momalaarigianonj zololonjowabotiwaajonj kokaenj kuuj ononjan, “Sisiwerowero ama ononjgi kawaa siimboboloya ii mono kaparanj koma mokosinjonj moma Jiisaswo haamo ambu.” Buk kokawaa qambaŋmambaŋa ano galenj meme qaaya ii anjanwo.

Buk kokawaa bakaya waŋa 10 ii kokaenj:

Qaa mutuya: Kraistnonj Anutuwaaw kania ninisaandabororo 1.1-3

Kraistnonj gajoba kuuya unjuuguja 1.4–2.18

Kraistnonj Mooses ano Joosua uruuguja 3.1–4.13

Kraistnonj jigo gawonj galenj kuuya unjuuguja 4.14–7.28

Kraistwaa soomonjonj arenjan ii soomonjonj arenj walaga uuguja 8.1–9.28

Kraistwaa sa busuyanonj siimolonj kuuya unjuuguja 10.1-39

Momalaari ii iwoi mutuya ano waŋa 11.1–12.29

Nanamemenananonj Anutu keraqeeanjonj menj mubu 13.1-19

Qamakooli tetegoya 13.20-21

Uuwaawaa qaa ano yeizozo qaa tetegoya 13.22-25

Anutunonj Meria wasiro qaaya ninisaano.

¹ Anutunonj monowaa monoyanonjan kanainj kana morota morota otaanj qaaya ninisaamambaajonj moro. Kaenjan moma qaaya kambaŋ mamaga gejatootoo ejemba sololonj uugianonj ano asuganonj jegi ambosakonjuranananonj moma laligonj kougi. ² Kaanjan laligonj kougito, kambaŋ tetegoyanonj laligoninj kokaamba mono Meria wasiro qaaya ninisaama asuganonj jero moninj. Meria iinonj Manjan ilaaro Siwe, namo ano iikawaa ilawoilagara kuuya mokoloori Merianonj kambaŋ tetegoyanonj iwoi kuuyaa Toya koloowaatiwaaonj jenj tegoro laligoja. ³ Anutuwaaw kaitanianonj Meria enj muro kamaanj qendeeno. Anutuwaaw asamararanjonj mono ii kuuro bilisik ano unjanjan kaanjan iininj. Singisonjonjana koma konjratidaboronjonj mono Siwe gomanonj uma dujanjan menj Uutananaa boro dindinanonj raja.

Iikanonj rama Siwe namowaa ilawoila kuuya ii qaaya ku-usunawononj bosima galej koma laligoja.

Anutuwaa Merianonj Siwe gajoba unjuuguja.

⁴ Anutunonj Meria qa muro iikanonj mono Siwe gajoba yonoo qagia ugunj akadamyawo kolooji, iikawaa so Merianonj Siwe gajoba unjuugunj somatagia kolooro newo baatanonj laligoju. ⁵ *Anutunonj kambañ mononj Siwe gajobauruta yonoononja mombaajonj qaa kokaenj mende jero,

“Giinonj noo Merana koloona niinonj kete goo Manja koloojenj.”

Kaanagadeenj qaa monj kokaenj jerota eja,

“Niinonj iwaa Manja koloowe iinonj noo Merana koloowaa.”

⁶ *Qaa ii mombo toroqenj mutu Meria jen tegoro namononj kamaamambaajonj anoti, kambañ iikanonj waladeenj kokaenj jero,

“Oo Siwe gajobauruna, onj mono korebore iwaa waeya menj mepeseen laligowu.”

⁷ *Siwe gajoba ii qaa kokaenj injjorota eja,

“Anutunonj gajobauruta menj letoma onjono haamo kaanja koloonj kema kawuya. WelenqeQurutanonj letoma gere bolanj kaanja koloonj kema kawuya.”

⁸ *Ii kaenj injjoroto, Meria ii qaa monj kokaenj ijorota eja,

“Oo Ponj, giinonj mono jijnkaronj dun raraganonj kambañ tetegoya qaa rama uba. Taa gbaruga ku-usunawo iikanonj qindingonj nonona nanamemenj dindinanonj mono bentotonjaa munjerja koloonj enj ubaa.

⁹ Giinonj nanamemenj solanjaa siinj enj gono nanamemenj doogoyaaajonj iringa soono kazi ama laligonj kouna.

Kawaaajonj goo bengaa Anutu iinonj mono goo siinj enj muro gii korisoro kelenonj alauruga unjuugunj honombononja qaa gomoriro laligojanj.”

¹⁰ *Meriaa qaa monj ii kokaenj,

“Oo Ponj, giinonj kanakanaiyanonj namowaa tandoya kuuna Siwewaa jakeya jakeya iikanonj mono goo boroterega koloju.

¹¹ Siwe balonj kuuya kanonj opo maleku kaanja walaga koloonj aliwuy-ato, giinonj mono kotiinj nama uba.

¹² Maki pipiinjejonj, giinonj mono kawaa so siwe ii-iita ii opo suru somongojonj kaanja pipiinj onjona letombu.

Iwoi kuuya utegowaato, giinonj mono tani motoonngo kayadeenj koloonj gbaniga tetegoya qaa laligonj uba.”

¹³ *Anutunonj kambañ mononj Siwe gajobauruta yonoononja mombaajonj qaa kokaenj mende jero,

“Giinonj kanj boro dindinanonj rana niinonj mono tuarenjenjuruga kambañ batuya kokanonj riinj riitama onjombe kamaanj unjuro goo kanagaa doya koloogi otokorianj maabonja.”

¹⁴ Meriaajonj qaaya qaaya kaenj jeroto, Siwe gajoba ii moroga koloju? Kuuya yonononj Anutuwaaw welenqeqe unjuruta koloju. Kaanja koloonj ejemba oyanboyanj bunja qen aowuti, ii ilaanj onjombutiwaaajonj wasinj onjono laligoju. Kianj.

2

Uunana mende melembombotiwaa galej meme qaa

* 1:5: Ond 2.7; 2 Sml 7.14; 1 Hist 17.13 * 1:6: Dut 32.43 * 1:7: Ond 104.4 * 1:8: Ond 45.6-7 * 1:10: Ond 102.25-27 * 1:13: Ond 110.1

¹ Kawaajon Buŋa qaa moninji, ii mono tororo moma asariwombaaajon kaparanj koma geja ambu. Namononj laaligowaa iwoiya monjonj nunuano lanj kema kanj lalabubu laligowonjati eenj, mono Jiisaswaa hamoqeŋe gawonja uugunj eenj laligonj tiwilaawombo. ² Qaa ii kokaen jenj asarimaŋa: Wala Siwe gajoba yonjononj Buŋa qaa jegi iikanonj ejemba somonjonj onono laligogi. Kaenj laligonj daenj yonjononj Kana qaa mende tenj koma sonjo waleenŋiti, Anutunonj mono kuuya iyonjo qaaŋia dindinagadeen jenj tegonj ironja meleema onono lombo qagianonj uro laligonj kougi.

³ Yonjononj lombo mokoloogi nonononj kaanjiadeen qaa qewonjati eenj, iikawaa ironjaajonj mono nomaen olonj kombonaga? Hamoqeŋe gawonj somata ii telambelanj qaganonj lolomonin ambonjati eenj, mono iikawaa ironjanonja olonj kombombaaajonj amamaawonja. Ponjonj kanainj hamoqe-qewaa kania inisaano tosonianj qaa ii jetanonja moma nanjonj jenj kotigi seinj sokoma nonono. ⁴ Ii nanjonj jenj asarigi Anutunonj yonjowo motoonj nama qaaŋia nanjonj jero angoleta aiwese kania kania ii ku-usunjanj asugiro Unja Toroya molaanj uusiinja so mendeeno sokoma nonono. Kianj.

Jiisasnonj danana koloonj Siwenonj nunuamambaaajonj moja.

⁵ Siwe namo gbilia koloowutiwaa qaaŋia jenjkejonj, Anutunonj anana iikanonj Siwe gajoba newo baagianonj laligowombaa arenja mende jenj kotoro. ⁶*Kaenj qaaŋoto, qaa ii monjonj nanjonj jerota Buŋa Terewaa batuya monjonj kokaen jaja,

“Namo ejanonj mono moroga kolooro ii romonjonj munjkejanj? Siwe gomambaa Eja honjanonj mono moroga kolooro ii kalanj komakejanj?”

⁷ Giinonj ii menj kamaanj muna kambanj toroga Siwe gajoba yonjo newo baagianonj kamaanj kamaanjeqeta koloonj laligoro. Laligoro wana asamararanjanonj uro kasasoronj ilawage muna akadamyawo koloonj qabunjayawo laligoja. Kaanja laligonj ilawoila kuuya galenj koma laligoja.

⁸ Boroterega kuuya mono iwaa jenjkootoyaa baatanonj laligowutiwaaajonj menj kamaanj onona laligowu.”

Qaa iikawaa so iwoi kuuya ii iwaa ku-usunj baatanonj laligowutiwaaajonj menj kamaanj onoma iikanonj iwoi monj mende mesaoro iwaa qaaŋyaa baatanonj mende enaga. Arenj kaenj anoto, kambanj kokaamba borotereya kuuya ii iwaa ku-usunj baatanonj menj kamaanj onono qaaŋia tenj komakejutiwaa so mende injimakejonj.

⁹ Kaanja mende injimakejonto, Jiisasnonj mono kokaen letoma laligoro iimakejonj: Koomuwaa siimboboloya morotiwaajonj Anutunonj wano asamararanjanonj uro kasasoronj ilawage muro iininj akadamyawo koloonj qabunjayawo laligoja. Anutunonj kalenjmorianja qendeema nonomambaaajonj moma kuuya ananaajonj ama koomuwaa siimboboloya mobaatiwaajonj jenj tegoro. Kawaajonj menj kamaanj muro kambanj toroga Siwe gajoba yonjo newo baagianonj kamaanj kamaanjeqeta koloonj laligoro. Kaanja laligoroto, kambanj kokaamba qabunja uuta menj laligoja. ¹⁰ Anutunonj ilawoila kuuyaa kania kolooja. Iinonj kuuya anana iyanja mepeseenj mubombaaajonj ama mokoloonj nonono laligojonj. Iinonj ejemba seiseiya nunuano asamararanjanonj ubombaaajonj moja. Kaenj moma hamoqeŋenananaa Toya ii mende anjonj kono siimbobolo moma iikaanjanonj kanonj gawonja ii medabororo asamararanja kuuya mokoloowaatiwaajonj moro sokono.

* 2:6: Ond 8.4-6

¹¹ Monjon menj sorain nonomakeji ano ejemba soraaya koloonkejonj, kuuya ananaa kondomondoo Tonananonj mono motoonggo kolooja. Kawaa-jonj Jiisasnonj qanana “Alauruna,” kaenjamambaajonj gamuya mende momakeja. ¹² *Kaniananaajonj Buja qaa monj kokaenjerota eja,

“Niinonj goo qaga ii neenaa alauruna yonjojonj qama asarinj onoma uumeleenj kanageso batugianonj nama mepeseenj gomakemaŋa.”

¹³ *Kaanagadeen iikawaa Buja qaaya monj kokaenjerota eja, “Niinonj momalaarina Anutuwaanonj ama laligomaŋa.” Dujanonj mombo iikawaa Buja qaaya monj ii kokaenjerota eja, “Moba, nii ano Anutunonj merabora nnoti, nonononj koi laligojonj.”

¹⁴ Monjon menj komunj nonomambaa ku-usuŋa menj laligoji, Jiisasnonj mono ii melungoro kemebaatiwaajonj ama komunj iikanonj haamo ano. “Kilenjaa Toya melungomanaŋa,” jenj ejemba sa busunanawo laligojonj, iikawaajonj iinonj kaanagadeen ananawo tani motoonggo iikayadeen namo ejaga kolooro. ¹⁵ Ejemba laaligogia namononj laligojutiwaa so komuwombaa torokogianonj somonjonj onono laligonj kougiti, ii kuuya mono isama onono solanjaniwutiwaajonj ama namo ejaga kolooro. ¹⁶ Siwe gajoba kalaŋ koma onombaatiwaajonj balonj ejaga mende kolooroto, Aabrahambaa gbiliuruta anana moma anjonj koma ilaŋ nonomakebaatiwaajonj mono iikaŋa kolooro.

¹⁷ Kania kawaajonj ama iinonj ilawoila kuuya kanonj alauruta ananawo tani motoonggo iikayadeen kolooro. Jigo gawonj galenana waŋa koloonj gawonja nonj menj kiankomunj nonoma laligowaatiwaajonj mono ananawo tani motoonj kolooro. Tani motoonggo koloonj mono saanonj jotamemena koloonj jigo galen waŋaa gawonja menjeja. Ii memambaajonj singisongonanaa tawayaa ama Anutuwaa jaanonj ii koma konjoratiro. ¹⁸ Balonj ejaga kolooro ijonjonj anjgobato menj mugi anjo siimbobolo moma laligoroti, iikawaajonj ejemba anjgobato menj nonomakejuti, anana mono saanonj ilaŋ nonomakebaa. Kianj.

3

Jiisasnonj Mooses uugunj uuta kolooja.

¹ Kawaaajonj uumeleenj alaurunana soraaya, Siwe Toyanonj onoono nonowo tuunj somata motoonggo laligojuti, onononj mono uuroromonggogia pondanj Jiisaswaanonj ama laligowu. Anutunonj ii wasiro aposol koloonj jigo gawonj galenana waŋa kolooji, iwaajonj kaenj jokoloonkejonj. ² *Moosesnonj Anutuwaanonj kanageso kuuya ii membiriqembiria qaato, pondanj galen koma onoma laligoro. Iikawaa so Jiisasnonj kaanagadeen morononj kuunj muroti, iwaqa qaaya misi metetana qaa tororo otaanj membiriqembiria qaato, pondanj menj laligoro. ³ Miri ano eja miri meroti, ii gosinj oroninj motonjeqe ejawaa qabunayanonj mono miriwaa qabunaya mamaga uugunj nanja. Iikawaa so Mooses ano Jiisas gosinj oroninj Jiisaswaa asamararanja uutanonj mono Mooses mamaga uuguja. Kania kaŋa iima mokoloonkejonj.

⁴ Miri kuuya ii mombaa borosowoya koloojuto, iwoi kuuya ii Anutuwaa borosowoya kolooja. ⁵ Moosesnonj Anutuwaanonj kanageso kuuya ii membiriqembiria qaato, pondanj welenj qen onoma laligoro. Kaenj laligonj Anutunonj kanagenj eja qaita mombaajonj jeroti, mono qaa iikawaa sareya ii waladeen isaama danjunuyaga nano. ⁶ Kaŋa nanoto, Kraistnonj Anutuwaa Meria koloonj Manjaa qaaya (misi metetana qaa) nonj menj kanagesoya

* 2:12: Ond 22.22 * 2:13: Ais 8.17, 18 * 3:2: Janj 12.7

pondan galeŋ koma nonoma laligoja. Anutuwaanon kanageso ii anono koloonon. Oyanboyan mokoloowombaaon jejeromonromon ama iikanon qokotaan selenana men uma awasankaka nama kotiidaborowonati een, mono Anutuwa uumeleen kanageso koloon laligowonja. Kian.

Yanŋisen ama laligowombotiwaa galeŋ meme qaa

⁷ *Kawaajon ononon mono Unja Toroyanon qaa kokaen jenkejiwaa so koloowu,

“Keteda kokaamba Anutunon onooma qaaya saŋe ano mojuti een,

⁸ uugia mono roromonon bologanon mende gojombu. Onoo ambosakonurugianon balon qararankonkonanon kan kamban mononon Anutu qetama anŋobato men mun karen anŋiti, ononon mono iikawaa so Anutu qetama ambubo.

⁹ Yononon balon qararankonkonanon kan Anutu nii anŋobato men noma laligogi. Anŋoleta ama men laligoweti, ononon ii gbani 40 kawaa so iima laligon ii kileŋ nii mende moma laariŋ nonŋi uunanon boliro laligowe.

¹⁰ Kawaajon ejemba tuuŋ somata kamban iikanon namonon laligogiti, iyonoojon ama iriŋna soono kokaen jewe, ‘Yononon mono suulan uugianon kaamaa ama jinŋauŋ kemakeju. Laaligowaa kana kuma onoma laligoweto, ii mende moma koton kougi. Qaago!’

¹¹ Kaen jen iriŋsonon qaganon qaana jen koton jojopan qaananon ii somononon kokaen jewe,

‘Haamo men laligowutiwaa areŋ ama onombeto, yononon mono oyanboyan iikanon mende keubu.’”

¹² Oo uumeleen alauruna, ononon mono kokaembaajon galeŋ men aon laligowu: Onoononŋa mombaa uutanon doogoro momalaarianon zololonon kamaaro Anutu laaligo Toya gema qen laligowabo. ¹³ Kaen qaagoto, siŋgisonowaa anŋomokolonanon tiligon onono iikanon onoononŋa mombaa uuta gojombabotiwaaajon mono ween so batugianon uugia kuuŋ aon laligowu. “Kete” qaa ii jenkejon, iikawaa so mono jolonon aon laligowu. ¹⁴ Anana Kraist moma anŋon koma iwo tuuŋ somata motoonon koloon laligonon. Wala uunana meleema uuwoi yakariŋ awasankaka mokolonon laligoninji, iikaanŋa namonon laligowonatiwaa so kaparan koma kotiiŋ nambonati een, mono oyanboyan koloowonja.

¹⁵ *Buŋa qaa ii mombo jen kokaen oojen,

“Kete Anutunon onooma qaaya saŋe ano mojuti een, uugia mono mende gojombu. Onoo ambosakonurugianon Anutu qetama karen anŋiti, ononon mono iikawaa so Anutu qetama ambubo.”

¹⁶ *Ejemba daen yononon Buŋa qaa moma Anutu qetama karen anŋi? Mooseson kanageso unuano Iijipt mesaon kagiti, iyononon mono kuuya kaan anŋi. ¹⁷ Ejemba daen yonoojon ama gbani 40 kawaa so iriŋna soono kazi ama onono laligogi? Ejemba siŋgisonon anŋi men komuŋ onono sele busugianon balon qararankonkonanon kamaan konŋiti, iyonononon mono kaen kolooro. ¹⁸ Luaenon haamo men laligowutiwaa areŋ ama iyanŋiaa balonŋianon mende keubutiwaa qaaya jen koton jojopan qaayanon somononon, qaa ii mono daen yonoojon jero? Ejemba qaaya qotogon yanŋisen laligogiti, ii mono iyonoojon ama jero. ¹⁹ Qaa iikawaa kania

mono soo somata kuuya unjuugun jebombon kolooro jeta leelee ii jetawo koloojao. Qaa iikanon mono uu kokoosonana koton omenon me Anutuwaa Unjayanon inaan nonomakeji, ii undeema kuun nonomakeja. Sele busu kiti toroqeqenana ano siijnanaa aladawoya ii kaanagadeen gosin (qaanana aasangoya mokoloon) awaa ano bologa mendeema oromakeja. Uuwombonana ano momakooto arejnana ii gosin qaanana jer tegonkeja.

¹³ Anutunon iwoi kuuya mokolooro eji, iikanondeen iwoi mon ii aasangoyanon mende ero awagadeen iimakeja. Iwoi mon esuunin Anutunon esunana ii saanon luluuma iiro iwaa jaasewananon asuganongadeen eja. Nanamemenanaa lopoya kuuya ii mono iwaanon jer asariwombaa so kolojon. Kianj.

Jiisasnon jigo gawon galenana uuta kolooja.

¹⁴ Jiisasnon jigo gawon galen waja uuta koloon nononjiwaajon ama anana “Moma laarin mujon,” jer jokoloonkejon, iikanon mono kotiin nambona. Jiisas Anutuwa Merianon mono Siwe jakeya jakeya unjuugun urota raja. ¹⁵ Uuroromononana tosia looloria kolooro jigo gawon galen tosanon kawaajon wosomomo mende ama nonomakejuto, ananaa jigo gawon galenananon mono qaita mon kokaen koloja: Ilinon anana kaanja nanamemen kuuya kanon ananawo tani motoonjo ijongon angobato men mun laligogito, ii kilen singisonjo mon mende ano.

¹⁶ Jigo galenananon mono eu kalenmoriambaa dun rarayanon rama kiankomun nonomambaajon momakeja. Kawaajon mono awasankaka qaganon nama iwaa kosianon kembona. Iwaa kosianon kenin kalenmoriambaajon amamaajon, iwaa kambanja dindinanon mono ilaan nonono ii saanon mokoloowan. Kianj.

5

Galen wajnana Jiisasnon ilaan nonomakeja.

¹ Namowaa jigo gawon galen waja kuuya ii ejemba batugianonga meweengon onoma gawon kokaen mewutiwaajon kuun onomakejon: Ilinon ejemba jotamemenana koloon Anutuwo uumotoonjo ama laligowombaa gawon men singisonjo aninjiwaa oro kalenja kalenja ii Anutuwaajon ama iikanon siimolon oonkeja. ² Iyanjaa uuroromongoya tosanon kaanagadeen looloria koloja. Kawaajon ejemba lalabubu qaganon jinjauj amakejuti, ii saanon wosomomo qaganon ama nonomakeja.

³ *Looloria koloojiwaajon mono iyanjaa singisonjogoya ano kanagesouruta yonoo singisonjogoya kaanagadeen koma konjoratiwaatiwaajon oronon siimolon oonkeja. ⁴ *Monjon qabuja ii anajon mende buja qen aowaato, Anutunon Aaron oonoti, iikawaa so mono ii kaanagadeen oonja.

⁵ *Iikawaa so Kraistnon kaanagadeen ano jigo gawon galen waja koloowaatiwaa qabuja ii anajon mende buja qen aoroto, Anutunon kokaen jer koton muro,

“Giinon noo Merana koloona niinon kete goo Manga koloojen.”

Qaa iikawaa so jigo gawon galen wajnana kolooro.

⁶ *Qaa iikayadeen jerota Buja Terewaa batuya monjon kokaen eja, “Giinon Melkizedek kaanja jigo gawon galen koloon kamban tetegoya qaa laligon ubaga.”

⁷ *Jiisasnoŋ sele busuwo namonoŋ laligoŋ iikanonŋ kambaŋa kambaŋa gama kooliŋ kotakota qaro jaunanoŋ kamaaro Anutu koomunonŋa metogowaatiwaajonŋ kotiroti, ii qisiŋ muŋ laligoro. Qisiŋ muŋ laligoŋ Anutu goda qeŋ qaayaa baatanonŋ ama aonŋ laligorotiwaajonŋ Anutunoŋ qamakoolia moro. ⁸ Meria kolooroto, Anutunoŋ ii kileŋ siimbobolo mende somoŋgoro qaganonŋ uro moma kanonŋ tenkonŋkombaa kania mokoloonŋ moma sororogoro. ⁹ Ii moma akadamuya kuuya mokoloonŋo oyanboyanŋ tetegoya qaa laligowombaa kondomondoo Toya kolooro. Kawaajonŋ ejemba iwaa jeta tenŋ koma laligojuti, ii kuuya mono saanonŋ kondoonŋ onono oyanboyanŋ koolowuya. ¹⁰ Toya ii kolooro Anutunoŋ ii Melkizedek kaanŋa jigo gawonŋ galenŋ wanŋa koloowaatiwaajonŋ jeŋ teginŋ kuunŋ muro. Kianŋ.

Momalaariwaa honŋa soowabotiwaa galenŋ meme qaa

¹¹ Qaa ii saanonŋ toroqenŋ mamaga jeŋ somariiwonagato, onononŋ qaa moma otaawombaaajonŋ gaonjaajaa ama tanqanŋ anju. Kawaajonŋ ii jeŋ asariŋ onombombaaajonŋ osiqosi anjonŋ. ¹² *Onononŋ kambaŋ koriga kanageso walaga laligoŋ saanonŋ kambaŋ kokaamba boi qaquzu koloowutiwaa so koloowuyagato, onononŋ Anutu waa qaa kota mutuya ii moŋnonŋ dujanonŋ mombo kuma onombaatiwaajonŋ amamaankeju. Onononŋ mono osiŋ Buŋa qaa ii aju kaanŋa newombaaajonŋ momakeju. Nene kotiga kaanŋa ii newombaaajonŋ amamaankeju. ¹³ Moŋnonŋ ii aju kaanŋa neŋ laligoji, iinonŋ mono toroqenŋ merasisi kaanŋa koloaja. Anutu waa jaanonŋ solanŋ koloowombaa qaa kuma ononinto, iinonŋ iikawaa kania mende moma kotonŋ tompiŋ laligoja.

¹⁴ Merasisi kaanŋa laligojato, nene kotiga ii ejemba momogianonŋ somariiroti, iyonononŋ newutiwaajonŋ ama eja. Ejemba Buŋa qaa suulanŋ koma gbiliŋ laligogi uumomogianonŋ meleendabororo saanonŋ afaanjonŋ sili kuuya gosiŋ awaa ano bologa mendeema oroma awaaya otaankeju. Nene kotiga ii iyonononŋ ama eja.

6

¹ Kawaajonŋ Kraist kaniaa qaa kota mutuya modaboronŋ iikanonŋ mono mende osiwoŋa. Kaenŋ gaagoto, mono toroqenŋ somariinŋ akadamananawo koloowombaaajonŋ kaparanŋ koma laligowonŋa. Momalaariwaa tandoya kudaboronŋ ii mono dujanonŋ mombo kanaiŋ kuuwombo. Tando ii uugianonŋ kokaenŋ kuuniŋ: Nanamemenana koomuya mesaonŋ uunana meleema Anutu moma laariŋ muniŋ.

² Uunana meleeninŋ momalaariwaa qaa batuya batuya kokaenŋ kuma nononŋi moniŋ: Singisonŋonana koma konjoratiwutiwaa oomulu ano hamoqeŋe kania kania iikawaa kania kuma nononŋi. Borogia qanananonŋ aambaa kania kuma nononŋi. Gbiliŋ koomunonŋa waabonatiwaa kania kuma nononŋi. Anutunoŋ qaanana jeŋ tegoro kambaŋ tetegoya qaa kotakota ewaatiwaa kania kuma nononŋi. ³ Momalaariwaa tandoya iikaya kuunŋo mono toroqenŋ tenŋ koma qeŋ gbiliwombaaajonŋ momakebonŋa. Anutunoŋ esunmumu nonomakejiwaa so mono akadamanana kuuya mokoloowombaaajonŋ kaparanŋ koma nambonŋa.

⁴ Kaenŋ nambombaaajonŋ moma iikanonŋ osiŋ kamaawombotiwaaajonŋ ama nanbonŋa. Ejemba koi kaanŋa ii uugia meleembutiwaajonŋ onombombaaajonŋ amamaankejonŋ: Tosianonŋ uugia kambaŋ moŋnonŋ asariro Anutunoŋ Siwe kalerŋa onono moma aisoogi Unŋa Toroyanonŋ susugonŋ onono laligogi. ⁵ Anutu

* 5:7: Mat 26.36-46; Maak 14.32-42; Luuk 22.39-46 * 5:12: 1 Kor 3.2

Buŋa qaayaa naaŋa mogi oyaŋboyaŋ kambaŋ kanaŋeŋaa ku-usuŋaŋoŋ uugiaŋoŋ kemero mogi. ⁶ Ii kuuya momago momalaarigia mesaŋoŋ Anutu gema qegi. Ejemba kaaŋa ii uugia mombo meleembutiwaaw oŋombombaajon amamaankejon. Yoŋoŋoŋ Anutuwaaw Meria mepaegoŋ duŋaŋoŋ mombo maripoonoŋ qege kaaŋa meŋ kamaaŋ ama asugaŋoŋ gamu qeŋ munkeju. Iikaŋa kanoŋ Kraist qeŋjaaronon jeŋ gamu qeŋ munkeju.

⁷ Ii sareqaa kokawaa so: Koŋŋoŋ kambaŋ mamaŋa kiŋ namo qagaŋoŋ kamaaŋ uutaŋoŋ kemeŋ baloŋ meŋ kelekele mero gawoŋ toyaa welenqegeurutaŋoŋ nene komogi Anutunoŋ baloŋ kotuegoro hoŋa kolooro komakoomo toya yoŋoŋoŋ ii meŋ kowigianoŋ amakeju. ⁸*Kaen amakejuto, kowororo ano oro waayawa kanoŋ namonoŋ asugiŋ waamakeji, baloŋ iikaŋoŋ mono nesambureya koloŋa. Toya yoŋoŋoŋ ii seigowombaajon momago kaparaŋ koma mambonŋi hoŋa mende kolooro iima tetegoyanoŋ mono kuugi jewaa.

⁹ Oo wombo alauruna, nononoŋ sareqaa kaen jeŋonto, ii kileŋ oŋo uugia meleema laligowutiwaajon uuwoi mende anjoŋ. Oŋoo uugiaŋoŋ Buŋa qaawaa hoŋaŋoŋ asugiŋ somariwaatiwaajon moma awasaŋkaka nanjoŋ. Anutunoŋ hoŋa ii iima metogoŋ oŋono letoma Siwenon ubuya. ¹⁰ Anutunoŋ kalembone qagaŋoŋ doogoya mende koloŋa. Oŋonoŋ Anutuwaaw ejemba soraaya ilaŋ oŋoma laligoŋ kouma toroqer ilaŋ oŋoma gawoŋ meŋ laligoŋkeju. Kaen uujopagia Anutu qendeema mugi qabuŋayanoŋ somariŋkeji, iinoŋ gawoŋgia ano uujopagia kawaajon mende duduun tawaya meleema oŋombaa.

¹¹ Anana oyaŋboyaŋ koloowombaajon jejeromonromon ama iikaŋoŋ awasaŋkaka uuwoi qaa nambutiwaaw siŋnana moma kokaen aweleŋoŋkejon: Oŋonoŋ aŋa aŋa Anutuwaaw uugere amakejuti, iikayadeen mono toroqer qendeema laligowu. Akadamugiawo koloowombaajon kaparaŋ koma namonoŋ laligodaborowutiwaaw so iikaŋoŋ mono mende looriwu.

¹² Qezen koloowubutiwaajon mono aweleŋoŋkejon. Anutunoŋ oyaŋboyaŋ iwoi nonomambaa qaa somoŋgoroti, toŋianoŋ Anutu moma laariŋ siimbobologia moma mokosiŋgoŋ iikaŋa kanoŋ ii buŋa qeŋ aonkeju. Oŋonoŋ iyoŋoo siligia otaawutiwaajon mojon. Kian.

Anutuwaaw soomongo qaa ii uuwoiya qaa.

¹³ Anutunoŋ Aabraham soomongo qaa mun ii iyaŋaa qata qama jojopaŋ qaayanoŋ jeŋ kotiuro. Moŋŋoŋ Anutu uugur uuta laligonagati, saanoŋ iwaaw qata qanagato, iikaŋa moŋ mende laligorotiwaajon mono iyaŋaa qata qama jojopaŋ qaaya jero kotiuro. ¹⁴*Jojopaŋ qaaya ii Aabrahambaajon kokaen jeŋ ijoro, “Niinoŋ mono oŋanoŋ kotuegoŋ gomaŋa. Mono oŋanoŋ gbiliuruga gombe seiwuya.”

¹⁵ Kaen ijoro Aabraham iwoi mubaatiwaaw qaa somoŋgoro eroti, iinoŋ ii hoŋawo koloowaatiwaajon kaparaŋ koma mamboma laligoŋ hoŋa buŋa qeŋ aoro. ¹⁶ Ejembanon somatagiaa qata qama jojopaŋ qaa jegi momakeju. Jojopaŋ qaagianon qaa jefuti, ii meŋ kotiuro qewagowombaajon amamaagi qaa jejegianoŋ tegoja. ¹⁷ Iikawaa so Anutunoŋ qaaya Aabrahambaa gbiliuruta anana mobombaajon somoŋgoŋ jero. Qaa areŋa ii moŋŋon qewagoŋ utegomambaajon amamaaji, gbiliuruta anana soomongo qaa iikawaa kania ii tororo moma yagowombaajon moro. Kawaajon soomongo qaaya ijoro mutuya kolooro qaa ii mombo jojopaŋ qaayanoŋ jeŋ kotiuro indin woi kolooro.

* **6:8:** Jen 3.17-18   * **6:14:** Jen 22.16-17

¹⁸ Anutunonj qaa ii jenj iikawaa qolomolonja jemambaaajonj amamaaro. Iinonj qaa utekuteya qaa ii jenggo jenj kotiiroti, iikanonj mono uunana nangowaatiwaaajonj moro. Kawaajonj ijonggo ii mono jenj kotiiro. Anana balombaa nanamemen bologanonja oлонj koma Anutuwaanonj keuma oyanboyaj nombaatiwaaajonj jejeromonjromonj nononoti, ii mono koronj menj mamboma laligojonj. ¹⁹ *Oyanboyaj koloowombaaajonj ama mamboma iikawaa uuwoi monj mende amakejonj. Jejeromonjromonana iikanonj uunanaa kasa mindanja tani kaanja koloonj nono Jiisaswo somonjonj nonomakeja. Jejeromonjromonanaa kasa mindanja koriga iikanonj mono nonoononja kanainj Siwe jigo gorawaa uutanonj uma jigo uuta leelele batugaranonj opo sopa eji, ii kaanjagadeenj kotonj toroqen Jiisas jinjaronj dunj kowoganonj raji, iwaanonj kenja. ²⁰ *Jiisasnonj jotamemenana koloonj wala eukanonj uma jinjaronj dunja menj kambanj tetegoya qaa rama ubaa. Kaenj Melkizedek kaanja jigo gawonj galenana wanja koloonj laligoja. Kianj.

7

Jigo gawonj galej Melkizedekwaa sundu

¹ *Melkizedek eja ii gomanj qata Saalem kawaa kinj ponja koloonj Anutu uutaa jigo gawonj galenaja laligoro. Kaanja laligoro Aabrahamnonj kinj ponja ponja manja qenj haamo ama onoma eleema gomanjanonj karoti, kambanj iikanonj kanj Aabraham mokoloonj kotuegonj muro.

² Kotuegonj muro esuhinaya kuuya mendeema tenonja motomotoonj (1/10) menj nandunaja ama muro. Melkizedek qa iikawaa kania ii “Nanamemenj solanaja kinj ponja.” Qataa so wala “Nanamemenj solanaja kinj ponja” kolooro ano toroqen kaanjagadeenj “Saalembaa kinj ponja” laligoro. Saalembaa kinj ponj qa iikawaa kania ii “Luwawaa kinj ponj.” ³ Melkizedeknonj nemunmanja qaa, sakitiuruta qaa, kolokoloo kambanja qaa ano koomuya qaa.* Kaenj jigo gawonj galej wanja koloonj kambanj tetegoya qaa laligonj ubaa. Iinonj Anutuwwaa Meriaa tani kaanja kolooja.

⁴ Wanjalenana Aabrahambaa godaqeje silianonj Melkizedekwaa kania qendeno ii mono kokaenj iima asariwu: Aabraham anjo esuhina iwoi akadamuyawo kalugonj menj karoti, iyonoononja boro woi (10) kuuya gosinj bakaya motoonggo menj Anutuwwaa nandunj ano. Kawaajonj Melkizedeknonj onjanonj uuta somata qaita monj kolooja. ⁵ *Anutunonj Kana qaanonj qaa kokaenj jenj kotonj nononota eja, “Liwaiwaa gbilinonja eja kuunj ononji jigo gawonj meme (Liwait) koloogi kanageso onononj mono esuhinagia boro woi (10) kuuya gosinj iikanonja bakaya motoonggo menj Anutuwwaa nandunj ama onomakebu.” Yonononj onjo kaanja Aabrahambaa gbiliuruta koloojuto, ii kilenj iyangiaa kanagesourugia onjoo borogianonja nandunana ii bunja qenj aonjkebu.

⁶ Jenjkooto qaa kaenj ejato, Melkizedeknonj Liwaiwaa gbiliga monj mende kolooja. Ii kilenj Aabrahamnonj Anutuwwaa soomonggo qaa moma anjonj koma laligonj esuhinaya gosinj tenonja motoonggo (1/10) menj Anutuwwaa nandunj anoti, ii bunja qenj aonj kotuegonj muro. ⁷ Somatananaa newo baagianonj laligojonj, iyonononj mono kotuegonj nononji laligojonj. Qaa ii qakoombombaaajonj amamaanjkejonj.

* **6:19:** Lew 16.2   * **6:20:** Ond 110.4   * **7:1:** Jen 14.17-20   * **7:3:** Bunja Qaanonj Melkizedekwaa nemunmanja ano sakitiuruta, kolokoloo ano koomu kambanja ii mende jenj asarija.

* **7:5:** Jan 18.21

⁸ Kanageso anana tenonga motoonggo (1/10) meŋ Anutuwaa nandun amakejoni, ii balombaa jigo gawonj meme (Liwait) yonononj bunja qeŋ aonkeju. Yonononj namononj laligonj komunjkejuto, Siwenonj eukanonj mombaajonj nanjonj jegi kotiinj laligonj ubaati, iinonj mono ii bunja qeŋ aonkeju. ⁹ Aabrahamonj esuhinaya gosin boro woi kuuya iikanonja bakaya motoonggo (1/10) meŋ Anutuwaa nandun anoti, iinonj ii gbilia Liwaiwaaajonj kaanagadeenj waladeenj ano. Kaenjeninj saanonj sokonaga. Kambanj kokaamba tenonga motoonggo (1/10) meŋ Anutuwaa nandun amakejoni, ii benjana Liwaiwaa gbiliurutanonj bunja qeŋ aonkeju. ¹⁰ Kaanagadeenj mundunja Liwai kolooaatiwaa romonjonj iwaa nandun anoti, iikawaa kania ii kokaenj: Liwainonj amboyaa sele busunonj raro Melkizedeknonj mono kambanj iikanonj kanj Aabrahambo aitonjgori. Kianj.

Melkizedek ii Jiisaswaa sareya koloaja.

¹¹ Anutunonj Kana qaanonj Israel kanageso jenj kotonj nonono iikawaa so Liwai tuunjonnga eja kuunj onjoninj jigo gawonj galenana koloonkegi. Gawonj ii megi iikaanja kanonj akadamanana kuuya mokoloowonagati eenj, anana jigo gawonj galenj qaita mombaajonj mende amamaawonaga. Gawonj iikawaa honjononj mende sokonotiwaajonj ama Jiisasnonj mono Melkizedek kaanja asugiro. Ejembanonj ii Aarombaa arenjaa so mende kuugi asugiro.

¹² Jigo gawonj galenj gawonjaa kanianonj utegoji, kambanj iikanonj Kana qaanonj mono kaanjadeenj utegoja. ¹³ 'Jigo gawonj galenj qaita monj,' qaa ii Ponjanajaajonj jejonto, iinonj Liwai tuunjonnga qaagoto, mono tuunj monjonnga kolooro. Tuunj iikawaa eja monjonj jiwowonj jigowaa alatanonj nama gawonj mende meŋ laligoro. ¹⁴ Ponjananonj Juuda tuunjonnga kolooroti, qaa ii asuganonj eja. Moosesnonj Juuda tuunj yonononj jigo gawonj galenj kombutiwaa qaa monj mende jero.

Jigo gawonj galenj Melkizedek kaanja monj

¹⁵ Kawaajonj jigo gawonj galenj monj Melkizedekwaa tani kaanja asugiji, iikanonj mono qaa jejoratiwaa honja ii asuganondeenj qendeenj sokonja.

¹⁶ Iinonj namo ejembanonj Kana qaa otaanj tuunjaa so jenj kotogitiwaaajonj ama jigo gawonj galenj mende kolooroto, laaligo kombombanja mende aliwaati, iikawaa ku-usunjononj mono nemunj koma muro jigo gawonj galenj kolooro. ¹⁷ *Monjonj iwaa kania nanjonj jero Bunja Terenonj kokaenj eja, "Giinonj Melkizedek kaanja jigo gawonj galenj koloonj kambanj tetegoya qaa laligonj uba." ¹⁸ Anutunonj kaenjenj jenjkooto mutuya ii qewagoro. Qaa mutuya iikawaa ku-usunjononj qaono ilaanj nonombaatiwaaajonj amaankeji, iikawaaajonj ii qewagoro. ¹⁹ Kana qaanonj ejemba akadamanana mokoloowombaaajonj mende ilaanj nonono. Qaago. Kawaajonj qaa arenj mutuya qetegonj kitianonj jejeromonromonj awaa soro nononja. Anana jejeromonromonj iikawaa qaganonj nama saanonj Anutuwaa kosianonj kema qama koolinjkebonja.

²⁰ Anutunonj jigo gawonj galenj dongogaa qaaya jenj ii jojopanj qaayanonj jenj kotiiro. Kaenjanoto, jigo gawonj galenj tosaanja yonoo qaagia ii jojopanj qaanonj mende jenj kotiigi kilenjenj kaenjenj anggi. ²¹ *Tosianonj jigo gawonj galenjenj eej kolooigito, Anutunonj Jiisas kuunj qaaya ii jojopanj qaayanonjenjenj kotiinj kokaenjenj ijoro,

"Giinonj mono jigo gawonj galenj koloonj kambanj tetegoya qaa laligonj uba.' Ponjonj jojopanj qaa jenjenj kotiroti, qaa ii mombo mende utegowaa."

* 7:17: Ond 110.4 * 7:21: Ond 110.4

²² Jojopari qaa iikawaajon ama Jiisasnon mono soomonggo aren gbiliaa hona koloowaatiwaa galenja koloon nanja. Kaen Anutu ano ejemba batunananon gawon men laligoja. Soomonggo aren iikanon walaga ugunj awaa soro koloaja.

²³ Jigo gawon galenj tosaanja ii wala eenanon mamaga laligogi. Komun gawongia toroqen mewombaaajon amamaagiti, iikawaajon ii mamaga laligogi. ²⁴ Yononon mamaga laligogito, Jiisasnon kamban tetegoya qaa laligon ubaati, iikawaajon jigo gorawaa galen gawon ii tetegoya qaa men laligon ubaa. ²⁵ Gawon ii men laligojiwaaajon ama Jiisasnon ejemba iwaanon kagi unuano Anutuwaa kosianon kemakejuti, ii saanon kotiin hamo qen onono qaagianon komunkeja. Kamban so yonoojon ama Anutu qama koolinjejiwaaajon laligoji, iikawaajon mono saanon hamo qen nonondaboronkeja.

²⁶ Jigo gawon galenj wanja kaanonon mono saanon sokoma nononja. Iinon toroya koposowaa qaaya qaa ano soraaya koloaja. Anutunon Jiisas singisongo ejemba ananaanongga tirin kotonj wano Siwe Jakeya kuuya kotonj euwaa euyanonj uma qaita monj koloonj laligoja. ²⁷ *Jigo gawon galenj tosonianj somanja somanja wala iyangiaa singisonngogiaajon ama iikawaa gematanon kanageso yonoo singisonngogiaajon ama orononj siimolonj onj laligonkegi. Jiisasnon anjaa sele busuya qeleeno siimolonj oonoonj kaanja ama mug iikaanja kanon kanageso ananaa singisonngonana ii indinj motonngo iikanondeen koma konjoratiro sokondabororo. Kawaaajon Jiisasnon ii jigo gawon galenj tosaanja kaanja kamban so amakebaatiwaaajon mende amamaaja.

²⁸ Anutunonj Kana qaaya Mooses muro kawaa so ejembanonj eja ii kuunj ononji jigo gawon galenj wanja koloonkeju. Balonj eja yonononj ku-usungia qaa laligojuto, Anutunonj oyanboyanj koloowombaa qaaya ii kanagenj nonoma ii joponari qaayanonj jenj kotiiroti, iikawaa so Meria kuuro wanjnana koloaja. Wanjnana iinonj mono akadamyua korebore mokoloon kamban tetegoya qaa kotiga laligonj uma laligowaa. Kianj.

8

Soomonggo aren gbiliaa jigo gawon galenj wanja

¹ *Qaa jejonj, iikawaa qaa kota wanja ii kokaen: Anana jigo gawon galenj wanjanawo koloonj. Wanjnana iinonj Siwe gomanonj uma Uutanana iwaa jinjaronj dunj rara kooronanonj boro dindinanonj raja. ² Opo sel jigo hona ii Siwenonj eja. Ii namo ejanonj memeta qaagoto, Pononj anjo ii mero. Jigo gawon galenj wanjnana iinonj opo sel jigowaa uuta leegenj qata kowoga totonj iikanonj laligonj Anutu welenja qemambaa gawonj menkeja.

³ Balombaa jigo gawon galenj wanja kuuya ii nandunj kalenj Anutuwaajon ama orononj siimolonj onj laligowutiwaaajon kuunj onomakejonj. Iikawaa so jigo gawon galenj wanjnana Jiisasnonj kaanjadeen anja Anutuwaa nandunj ama muro. ⁴ Mooseswaa Kana qaawaa so nandunj kalenj Anutuwaajon amakebonatiwaaajon eja kuunj ononji laligoju. Kawaaajon jigo gawon galenj wanjnana iikanonj namononj laligonagati eenj, iinonj mono balombaa jigo gawon galenja koloombaaajon amamaanaga.

⁵ *Balombaa jigo gawon galenj yonononj balombaa jiwowonj jigononj Anutu welenja qewombaa gawonj menkeju. Jigo iikanonj Siwe jigo gorogaa sareya ano unaya koloaja. Moosesnonj jigo opo selnonj memambaaajon

anoti, kambaŋ iikanonj Anutunonj Siwe jigoyaa areŋa ii isaano. Aisandaboronj galenj meme qaaya kokaenj ijoro, “Moba, baanjanonj laligona areŋ qeŋdeema gombeti, iwoi kuuya mono iikawaa so tororo otaanj mewa.” Iikawaa so opo selonj jiwowonj jigo gora mero iikanonj Siwe jigowaa qerewenja kolooro. ⁶ Anutunonj oyanboyanj koloowombaa soomonjo qaa gbilaa nonono iikanonj soomonjo qaa walaga uugunj awaa soro kolooja. Soomonjo qaa iikanonj areŋ gbilaa tandoya kolooja. Soomonjo areŋ gbilaa iikanonj mono areŋ walaga uugunj qabuŋayawo kolooja. Qabuŋa iikawaa so Jiisasnonj soomonjo areŋ gbilaa gawonja awaa soro ii buŋa qeŋ aonj Anutu ano ejemba batunananonj nama ilaanj nonomakeja. Gawonja iikanonj mono balombaa jigo gawonj meme ii mamaga uugunj akadamyawo kolooja.

⁷ Soomonjo areŋ mutuyanonj koposowaa qaaya qaa koloonj sokonagati eenj, soomonjo areŋ kanagenjanonj koloowaatiwaaŋonj mono eenj mende mambombonaga. ⁸ *Kaento, ejembanonj kilenj boligi Anutunonj kanagia mokolonj jeŋ onjoma kokaenj jero,

“Poŋ niinonj kokaenj jeŋ kotojenj: Mobu! Kambaŋ moŋ kanj kuuwaati, iikanonj Israel tuunj ano Juuda tuunj onjowo soomonjo areŋ gbilaa amana.

⁹ Niinonj ambosakonjurugia borogianonj meŋ Iijipt kantrinonja unjuambe seleenjenj kagi yonjowo soomonjo areŋ ambeto, yonjononj noo soomonjo areŋ ii mende qokotaan jeŋ konji. Kawaajonj niinonj kaanjiadeen ii gema unjuwe. Poŋ niinonj kaen jeŋ kotojenj. Soomonjo areŋ gbilaa amanati, ii Buŋa qaa walagaa so qaago.

¹⁰ Kaanja qaagoto, kambaŋ iikanonj kanj kuuro Poŋ niinonj Israel kanageso yonjowo soomonjo areŋ gbilaa kokaenj ama jemaŋa: Niinonj mono neenaa Kana qaana kuuya ii yonjoo roromonjogianonj ama uugianonj tere kaanja oowe ewaa. Kaen ama yonjoo Anutugia koloowe yonjononj mono noo kanagesona koloonj laligowuya.

¹¹ Kambaŋ iikanonj somata ano melaa ii korebore noo kanana moma yagonj laligowuya. Kawaajonj boi moŋonj Pombaa kania mobutiwaaŋonj batugianonj mende kuma onjoma laligowaa. Datanonj koga kokaenj mende ijowaa, ‘Gii mono Poŋ moma yagowa.’

¹² Kokaembaajonj nii moma yagonj noma laligowuya: Niinonj nanamemengia bologa ii songbama mesaomaŋa. Singisonjogia mono duduunj ii mende toroqenj romonjomaŋa.”

¹³ Anutunonj soomonjo areŋa kanagenjaajonj “Gbilaa” jeŋ iikaanja kanonj soomonjo areŋ mutuyaaŋonj “Mono walaga kolooro,” jero kania kaenj kolooro. Qaa areŋ moŋonj kambaŋ koriga eŋ walaga kolooji, iikanonj mono alimambaa anja. Kianj.

9

Balombaa opo sel jigononj Anutu kokaenj mepeseegi:

¹ Anutunonj soomonjo areŋ mutuya ama iikanonj kaanagadeen waeya meŋ mepeseewombaa areŋa ii jeŋ kotooro otaagi. Ii otaanj namononj opo sel jigo gora megi ero. ² *Anutuwaawo opo sel jigo gora ii kokaenj megi: Jigo uuta mutuya kanonj lambewaa duŋ rarata ano bered kowoga ii Anutuwaawo jaasewanjanonj nene duŋonj Anutuwaawo buŋa anji raro. Jigo uuta iikawaa qata ii jigo uuta toroya ³ *Kawaa gematanonj uuta moŋ qata jigo kowoga totoonj ii ero. Jigo uuta woi yoroo batugaranonj opo sopa nano.

* 8:8: Jer 31.31-34 * 9:2: Eks 26.1-30; 25.23-40 * 9:3: Eks 26.31-33

4* Jigo uuta kowoga totoon iikanon jinij onjoombaa alata ano soomonjo arembaa bokis ii eri. Alata ii goulnoy memeta ano bokis selia ii kuuya goulnoy tuuruya kolooro. Paora qata mana ii goul monjonoy ama bokis iikawaa uutanoy galey komakegi. Kaanagadeen Aarombaanonj taa gbaru sota junjunja ano Anutunoy soomonjo arenj jamonoy ooro ilanja ii bokis iikawaa uutanoy galey komakegi. Bokis uutanoy iwoi karonj ii kaen egi. 5* Bokis qaganoy borosowo gajoba woi goulnoy memeta ii nani. Ii Anutunoy kosere laligoro asamararanjaa sareya ii kolooro. Borosowo woi ii engangara kotuma bokis ununja turun nani. Bokis ununja ii Anutuwa koma konjoratiwaa dunja kolooro. Qaa motomotoonj ii kambanj kokaamba anja anja tororo aminj mobonjatiwaa so qaago.

6* Anutuwa opo sel jigo gorawaa iwoi kuuya ii kaen arengogi ero jigo gawonj galey yonjonoy kambanj so jigo uuta mutuya kanonj uma Anutu welenja qenj gawongia menj laligogi. 7* Kaanja laligogito, jigo gawonj galey wana iinondeen gbanj so indinja motoonjo kanonj jigo uuta kowoga totoon iikanonj uma laligoro. Sa menj iikanonj uma anjaajonj ano kanageso yonjonoy poumapou qaganoy singisonjo angiti, mono iikawaaajonj ama siimolonj onj sa maaro kamaaro.

8 Kaen arengonj angij Unja Toroyanonj sare ii qendeema iikanonj ejemba kokaenj kuma nonoma laligoro: Jigo uuta mutuyanoy toroqen nanji, kambanj iikanonj Anutunoy jigo uuta kowoga totoon iikawaa kania ii asuganonj mende inisaano laligogi. 9 Qaa ii kambanj kokaambaa sareya koloaja. Kania ii kokaenj: Ejembanonj kalenja kalenja nandunj ama siimolonj menj kagi onjkejuto, uugianonj kilenj luaj mokoloowombaajonj amamaankeju. Uugianonj singisonjo angitiwaaajonj ama tilooro siimolonj menj kanj Anutuwa jigo goranonj uma qama koolinkejuto, iikanonj mono singisonjogia koma konjoratiwombaajonj amamaankeju.

10 Nene kalenj ano apu kalenj menj kanj kema koma kanj koma angij oomulu kania kania menj onjomakejuto, kaenj selewaa jenkootoya kayagadeenj otaankeju. Iwoi ii wala sokono ama laligogito, Anutuwa arenj gbilaa kambanjonj kanj kuuro iikanondeen kanainj mende toroqen sokombaa. Kianj.

Kraistwaa sayaa kania

11 Kraistnoy kanj oyanboyonj nonomakejiwaa jigo gawonj galey wana kolooroti, iinonj balombaa opo sel jigo ejanonj memeta iikanonj mende uro. Kaenj qaagoto, Siwenonj jigo gora raji, mono iikanonj uro. Jigo gora iikanonj uuta qaita monj koloaja. Asamararanjonj mono akadamyawo.

12 Iikanonj uma jigo uuta mutuya kotonj meme ano bulmakao meria yonjo sagia mende menj keno. Kaenj qaagoto, iyanjaa saya maaro iikanonj nemunj koma muro Siwewaa jigo uuta kowoga totoon iikanonj uro. Iikanonj kambanj motoonjowaa so uro tegonj sokonota eja. Downana kaenj menj oyanboyonj koloowombaajonj kondooro kambanj tetegoya qaa sokoma enj ubaa.

13* Wala namononj meme ano bulmakao ejia ununj sagia menj kanj bulmakao embia kowinja kanonj siimolonj onj iikawaa bugaaajonja kaanagadeen menj kanj ejemba kokojinjingiwawo iikanonj qeesaanj onjomorigi sokoma onjono. Kaenj hamo qenj onjonji iikanonj selegia songbama menj sorain onjono laligogi. 14 Kaenj angiti eenj, Kraistwaa sayanonj mono kambanj kokaamba hamoqeqe tani ii mamaga uugunj kokaenj ama nonomakeja:

* 9:4: Eks 30.1-6; 25.10-16; 16.33; Janj 17.8-10; Eks 25.16; Dut 10.3-5 * 9:5: Eks 25.18-22 * 9:6: Janj 18.2-6 * 9:7: Lew 16.2-34 * 9:13: Lew 16.15-16; Janj 19.9, 17-19

Sayanonj mono uunana tilooro songbama nanamemenana koomu kotigaa bunja koloowonatiwaa so ii koma konjoratinjeja. Kaenj ama nonono laaligo Toya Anutu weleja qewombaa gawonja ii mono afaangonj menj laligowonja. Unja Toroyanonj laligonj kouma tetegoya qaa laligonj ubaati, iinonj mono Kraist ilaanj muro koposoya qaa laligoroto, ananaajonj ama iyanja qealeema aonj Anutuwaawaa siimolonj lama kolooro.

¹⁵ Kania kokaembaajonj Kraistnonj soomonggo arenj gbiliaa galenj wanja kolooja: Anutunonj ejemba oyanboyanj koloonj kambanj tetegoya qaa kaanja laligowombaa qaa somonjonj onoonoti, iyonononj iwoi ii bunja qenj aowutiwaajonj moja. Kawaajonj ama Kraist kuuro Anutu ano ejemba batunananonj uumotoonj ambombaa gawonja menj laligoja. Soomonggo arenj mutuyaa kambananonj ejembanonj kana uugunj singisonggo angij iikanonj somonjonj onono laligogiti, Kraistnonj ii iikanonja isama onjomambaajonj ama komunj dowegia mero.

¹⁶ Monjonj ilawoilaya kuuya laaligoya tegowaati, kambanj iikanonj aliaa bunyaa koloowaatiwaajonj jenj kotorota qaa eji, alianonj iwoi ii uulanjawo mende mewaa. Uulanjawo qaagoto, qaa toyanonj komuro kanianonj asuganonj asugiro iigigo kambanj iikanonj ii saanonj mewaa. ¹⁷ Jaawo laligoro kambanj iikanonj qaaya iikanonj honjawo mende koloowaato, qaa toyanonj komurogo qaayanonj mono esunjawo koloowaa. ¹⁸ Qaa iikawaa so soomonggo arenj mutuyaa ii kaanagadeenj oro saya mende maabuyagati eenj, mono honjawo mende koloonaga.

¹⁹ *Arenj mutuyaa honja ii kokaenj kolooro: Moosesnonj Kana qaawaa jenjkooto qaa kuuya ii kanageso kuuya yonoononj weengonggo bulmakao meria ano meme unuro sagianonj kamaaro. Kamaaro ii menj apuwo mindirinj lama juya osoga nezongbala menj gumionj susuyanonj somonjonj sanonj qendunjonj qeesaaro Kana qaa Tere lama selianonj oonj lipinjgiti, ii moriro. Ii morinjgo kanageso kuuya batugianonj liligonj sa apunonj qendunjonj qeesaanj giliro iikanonj onjomoriro. ²⁰ Kaenj onjomorinj kokaenj injjoro, "Anutunonj qaaya tenj kombutiwaajonj jenj kotonj onjoma onjowo soomonggo anji, mono iikawaa sayaga koi."

²¹ *Kaenj injijonj toroqenj opo sel jigo gora ii kaanjadeenj sa iikanonj qendunjonj giliro moriro. Hamoqeqe gawonj mewutiwaawaa akadamu ilawoila kuuya ii kaanagadeenj qendunjonj giliro moriro. ²² *Anutuwaawaa Kana qaanonj jenj kotojiwaa so ii me woi kuuya ii mono sanonj songbaninj soraaya koloonjeja. Kawaajonj monjonj sa mende maanagati eenj, Anutunonj singisonggonana mende mesaonaga. Kianj.

Kraistwaa sayanonj singisonggonana koma konjoratinjeja.

²³ Namowaa jigo goraya ii Siwewaa jigo gorawaa sareya ano unjaunyaya. Namononj jigo ano iwaa borotere ano borosowo ii siimolonj onoononj ama iikaanja kanonj hamo unuji soraaya koloogi sokonoto, Siwe jigo gorawaa ilawoilawaajonj ii mende sokonja. Kawaajonj Kraistnonj siimolonj onoononj qaita monj anoti, iikanonj mono Siwe jigononj uma iwaa ilawoilaya kuuya hamo unuro soraaya koloogi sokono. Siimolonj onoononj qaita monj iikanonj mono namowaa siimolonj onoononja ii uugunj akadamuyawo kolooro. ²⁴ Iikawaa kania ii kokaenj: Kraistnonj jiwowonj jigo uuta kowoga totoonj ejanonj memeta iikanonj mende uro. Namowaa jigo goraya ii Anutuwaawaa jigo goraya honja unjaunyaya kolooro. Kraistnonj mono Siwe gomanj honja iikanonj uma

* 9:19: Eks 24.6-8 * 9:21: Lew 8.15 * 9:22: Lew 17.11

kamban̄ kokaamba ilaan̄ nonomakebaatiwaajon̄ jotamemenana koloon̄ Anutuwaa jaasewan̄anon̄ asugin̄keja.

²⁵ Namowaa jigo gawon̄ galen̄ wan̄anon̄ gbani so oro sagia men̄ jiwowon̄ jigo uuta kowoga totoon̄ iikanon̄ uma laligoro. Kraistnon̄ iikawaa so mende amakeja. Iinon̄ Siwe gomanon̄ indin̄ mamaga mende uro. Anutuwaa siimolon̄ lama kolooro gbani so qen̄kebutiwaajon̄ ama eu mende uro.

²⁶ Indin̄ motoon̄gonon̄ mende sokonagati een̄, iinon̄ mono Anutunon̄ Siwe namo mokolon̄ oronoti, kamban̄ iikanon̄a kanain̄ siimboboloya kanjan̄awo moro indin̄ seiseiya koloona. Kaen̄ qaagoto, namowaa kamban̄an̄on̄ tegomambaajon̄ ano kamban̄ kokaamba indin̄ motoon̄gogadeen̄ singison̄go koma konjoratiwaatiwaajon̄ ama asugiro. Asugin̄ iyan̄a siimolon̄ oon̄oon̄ kaan̄a ama mubutiwaajon̄ ama aoro. ²⁷ Namu ejemba anana aren̄nana ii kokaen̄ aja: Anana kamban̄ mon̄non̄ komuwon̄a ano iikawaa gematanon̄ Anutunon̄ qaanana gosin̄ jen̄ tegon̄ nonombaa.

²⁸ *Aren̄ iikawaa so Kraistnon̄ kaan̄ideen̄ ejemba seiseiya anana singison̄gonana koma konjoratiwaatiwaajon̄ indin̄ motoon̄gowaa so kan̄ iyan̄a siimolon̄ oon̄oon̄ kaan̄a ama mubutiwaajon̄ ama aoro. Iinon̄ kamban̄ mon̄non̄ eleema kawaa. Singison̄gowaajon̄ ama mombo mende kawaato, ejemba asugiwaatiwaajon̄ mambomakejon̄i, mono anana oyan̄boyan̄ nonoma nunuambaatiwaajon̄ ama asugiwaa. Kian̄.

10

Indin̄ motoon̄go koomunon̄ ama aoro sokondaborota aja.

¹ Kana qaa walaga iikanon̄ oyan̄boyan̄ koloowombaa kania hon̄a ii mende kolooroto, oyan̄boyan̄ asugiwaatiwaa un̄aun̄aya iikaya ero. Anutuwaa Kana qaawaa kania kaen̄ ejiwaajon̄ ama ejemba Anutu mepeseewombaa-jon̄ jigo goranon̄ kamban̄ so umakejuti, iyon̄non̄on̄ mono letoma akadamu-giawo koloowombaaajon̄ amamaan̄keju. Yon̄non̄on̄ kamban̄ tetegoya qaa nandun̄ kalen̄ men̄ kan̄ ama siimolon̄ oon̄oon̄ iikayadeen̄ gbani so toroqen̄ ama laligogito, iikanon̄ mende sokono. ² Iikanon̄ sokonagati een̄, siimolon̄ oon̄oon̄ ii saanon̄ mesaowuyaga. Jigo goranon̄ Anutu waeya men̄ mepeseegiti, iyon̄non̄on̄ indin̄ motoon̄go hamo un̄ugi soraaya koolodaborowuyagati een̄, iikaen̄ mono singison̄gogiaa gamuya ii mende toroqen̄ mobuyagato, ii toroqen̄ mogi. Kawaajon̄ oro kalen̄ ii toroqen̄ nandungiaga amakegi.

³ Gbani so siimolon̄ oon̄ laligogiti, iikanon̄ mono toroqen̄ singison̄gogiaa gamuya ii jen̄ gbilin̄ on̄ono laligogi. ⁴ Bulmakao ejia ano meme yon̄oo sagianon̄ mono singison̄go koma konjoratiwaatiwaajon̄ amamaan̄keja. Ii batogogito, osin̄ laligon̄ kougii.

⁵ *Kawaajon̄ Kraistnon̄ namonon̄ kamaan̄ asugiroti, kamban̄ iikanon̄ kokaen̄ jero,

“Anutu, giinon̄ nandun̄ kalembaaajon̄ ano siimolon̄ oowutiwaajon̄ mende koposon̄gon̄ laligonato, namonon̄ laaligowaa selia ii mozon̄gon̄ nona.

⁶ Siimolon̄ oon̄ singison̄gogiaajon̄ ama nandun̄ kalen̄a kalen̄a ama laligogiti, ii iima kawaajon̄ mende aisoon̄ laligona.

⁷ Kamban̄ iikanon̄ kokaen̄ ijowe, ‘Anutu, moba, niinon̄ koi kajen̄.

Noo kanana ii papia liipin̄a iikanon̄ oogita aja. Iikawaa so mono goo uusiingaa so ama men̄ laligoman̄a.’”

⁸ Wala kokaen̄ jero, “Nandun̄ kalen̄ ama siimolon̄ oon̄ singison̄gogianon̄ solan̄aniwaatiwaajon̄ iwoi kania kania ama laligogiti, iikawaajon̄ mono

siinganonj mende kolooro moma laligona. Ii iima kawaajonj mende aisoon laligona.” Iwoi ii Kana qaa walagaa so toroqen amakejuto, ii kilerj kaen jero. ⁹ Kawaa gematanonj qaa kokaen jero, “Anutu moba, niinonj mono koi kan goo uusiingaa so ama menj laligomanja.” Kaen jej Anutu waeya menj mepeseewombaa kania mutuya ii qewagonj kana gbilia kuuro. ¹⁰ Anutuwaa uusiinganonj nemurj koma muro selianonj siimolonj oonjoonj kaanja angj tegorotiwaajonj mono tak kotonj nonono soraaya koloodaboronij. Indij motoongowaa so selia qeleenoti, iikanonj mono kambanj so sokoma enj ubaa.

¹¹ *Kambanja kambanja jigo gawonj galenj kuuya yonononj nama jigo gawongia menkeju. Suulanj siimolonj iikayadeen oonjo oonj amakejuto, iikanonj singisionjogia koma konjoratiwombaaajonj amamaankeju.

¹² *Iikanonj amamaankejuto, Siwewaa jigo gawonj galenj wanja Jiisasnonj mono indij motoongowaa so singisionjowaajonj ama selia qeleeno kambanj tetegoya qaa sokoma enj ubaa. Namononj siimolonj oonjoonj kaanja nama mugi Siwe jigononj uma Anutuwaa boro dindijanonj raja. ¹³ Iikanonj rama kambanj batuya kokanonj Anutunonj tuarenjenjuruta riitano kamaanj unjuro Kraist kaniaa doya* koloogi otokorianj maabombaaajonj mamboma laligoja. ¹⁴ Indij motoongowaa so koomunonj ama aoro siimolonj oonjoonj kaanja ama mugi iikanonj sokondabororo saanonj ejemba tak kotonj nonono soraaya koloowombaa so koloojonj. Kaen saanonj menj letoma nonono akadamanana kuuya mokoloonj kambanj tetegoya qaa iikaanja laligonj ubonja.

¹⁵ Unja Toroyanonj kaanjaqadeen qaa ii nanjonj jero mojonj. Wala qaa kokaen jerota eja:

¹⁶ **“Pon niinonj kokaen jejen: Kambanj tosonianj tegoro iikanonj mono soomongo arenj gbilia yonowo amanati, ii kokaen; Niinonj Kana qaana kuuya ii uu kononjianonj ama momogianonj tere kaanja oomanja.”*

¹⁷ *Kaen jej kokaen toroqero, “Niinonj yonoo singisionjogia ano nanamemenjia jeulalana angiti, iikawaajonj duduunj ii mende toroqen romonjonj laligomanja.” ¹⁸ Qaa iikawaa so honja kolooro Anutunonj singisionjonana mesaoro qaanananonj tegorotiwaajonj singisionjonanaajonj siimolonj oowombaa so mende kolooja. Kianj.

Anutuwo kapanj koma laligowombaaajonj nonoono.

¹⁹ Kawaajonj uumeleenj alaurunana, Jiisaswaa sayanonj songbama nonono mono saanonj Anutuwaa jigo uuta kowoga totoonj iikanonj ubonja. Kaenj moma laarinj kотиinj uuwoi mende amakejonj. ²⁰ Jiisasnonj kana kekenjaa kana gbilia meleuro anjo laaligo kotigaa kania koloonj nononja. Kana ii iyanjaa selia qeleema iikaanja kanonj meleurota eja. Kana ii riinj Anutuwaa jigoyaa opo sopaya kotonj jigo uuta kowoga totoonj iikanonj ubonja. Jiisaswaa selianonj nemurj koma nonono opo sopaya ii saanonj kotowonja. ²¹ Jiisasnonj jigo gawonj galenj uuta koloonj nonomakeja. Iinonj Anutuwaanonj kanageso kuuya galenj koma nonoma laligoja.

²² *Kaanja laligojiwaajonj anana mono gbingbaonj mesaonj uuwoi kuuya yakarinj pondanjaqadeen momalaari qaganonj nama Anutuwaa kosianonj

* **10:11:** Eks 29.38 * **10:12:** Ond 110.1 * **10:13:** Kereuruta menj kamaanj onjoma haamo ama gamu qen onjombombaaajonj kanagianonj riwagajonj qagianonj do kaanja rilanjij laligogi. Juuda yonoo kanagia kianj. * **10:16:** Jer 31.33 * **10:17:** Jer 31.34 * **10:22:** Lew 8.30; Eze 36.25

kema qama koolinj laligowonja. Sayanon qeesaaro nonomorinj uutitoliloonana songbano soraaya koloonj laligowonja. Uunananon mende toroqen jerj nonono mono awasankaka laligowonja. Apu taanja arininj menj taalinj nonono iikaanja mono Anutuwo qokotaanj laligowonja. ²³ Anutunonj oyanjboyanj kolowombaa qaa somonjonj nononoti, iinonj mono qaaya pondanj otaanj ananawo nanja. Kaenj nanjiwaajonj ama iikaanja kolowombaaajonj mamboma jejeromonjromonj ama jokoloonkebonja. Iikanonj mono konjgara mesaonj zenj nama kotiinj laligowonja. ²⁴ Uujopa ano nanamemenj awaa ambombaaajonj mono uukuuku menj nanjonj aonj laligowonja. Kaanja laligowombaaajonj mono pondanj galenj menj aonj laligowonja. ²⁵ Tosianonj iyanjgiaa uumeleenj kanagesowaa ajojoroogia mesaonjkejuti, anana mono sili iikawaa so mende ama laligowonja. Kaenj qaagoto, Ponj kawaatiwaa aiweseya iima kambanjonj dodowiji iikaanj mojonj, iikawaa so mono kaparanj koma kotiinj uukuuku menj aonj laligowonja.

²⁶ Bunja qaa honja momago ananaa aijnonj singisongjo lanj ambonati eenj, singisongjonana iikawaajonj mono nandunj jiwowonj monj ambombaaajonj amamaawonja. Siimolonj oonjonj monj ii mende ilaanj nonombaa.

²⁷ *Ii mende ilaanj nonombaato, Anutunonj qaanana ii jerj tegonj ironja meleeno qanananonj ubaatiwaajonj mamboma jenenana ororo keenana moma laligowonja. Anutunonj tuarenjenj uruta gere gagirinoj onjoowaati, iikawaa usunja kayadeenj kolooawaatiwaajonj mono mamboma laligowonja.

²⁸ *Monjonj Mooseswaa Kana qaa gema qeji, ii mono qaa jakeyanonj oonjgi woi karoononj qaaya nanjonj jegi qaayawo kolooawaati eenj, ii mono mende kiankomunj mugj koomuwaa bunja kolooawaa.

²⁹ *Kaenj kolooawaato, ejemba monj kokaanja iwaa qaayaajonj mono nomaenj romonjgoju? Monjonj Anutuwaaw Meriaa qaaya kaniaonj rikotaanj gilinjkeja. Soomongjo arenj gbiliaa sayanonj tak kotonj muro soraaya kolooroto, sa ii iwoi omaya kaanja menj kamaanj amakeja ano kalenjmorianj Toya Unja Toroya ii mepaegonj munkeja. Monjonj kaanja kolooro Anutunonj qaaya gosinj ironja dawiwaa so muro sokonaga? Kana qaa qotogonj koomuwaa bunja kolooowombaa so koloojonto, Anutunonj ejemba kaanja ironja ii mono gere gagiriawo kuunj muro qaganonj uro siimbobolo honombononja mende moma laligowaa. Naa siimbobolononj sokoma munaga? Iwaa kaniaajonj mono nomaenj romonjgoju?

³⁰ *Qaa monj kokaenj eja, “Jena jewe, nuna guwe, ana ambe ii noo gawonja. Niinonj mono ejemba qaagiaa ironja meleemana.” Toroqen qaa monj kokaenj jerota eja, “Ponjonj kanagesouruta onjoo qaagia gosinj jerj tegowaa.” Monj morononj kaenj jeroti, nonononj ii moma mujonj. ³¹ Anutu laaligo Toyaa jaanonj nama kamaanj nunuro boria-nonj nunuwaati, iikanonj mono kanjanawo totoonj kolooawaa. Kianj.

³² Looriwubotiwaajonj kokaenj jejenj: Anutuwaaw asasaganonj karo bunja qenj aonj asarigiti, mono kambanj mutuya ii romonjonj laligowu. Kambanj iikanonj momalaariwaa manja qenj siimbobolo mamaga mokoloonj ii kilenj aonj oronj nuuguna guuguwe ama nama kotiigi. Ii mende duduuwu.

³³ Kambanj tosaanjonj gamu qenj onjongi konjajilinj mogi qenjaarononj injigiginj laligogi. Kambanj tosaanjonj alaurugia tani kaanjagadeenj ama onjongi yonjoo kooronjgianonj nanjgi. ³⁴ Tosaanja kapuare mirinonj onjongi ragiti, mono ii injiima siimbobologia motoonj moma laligogi. Eshuinagia kisiyaenj qenj kopepereenj megiti, ii mono korisoro qaganonj moma anjonj

koma laligogi. Siwewaa tiwomaleku qaita monj mende aliwaati, ii en onjonjiwaajonj moma iikawaajonj ulunjkolenj moma laligogi.

³⁵ Kawaajonj awasanjkakagia mono kambañj kokaamba mende gilinj mesaowu. Ii mende mesaogi Anutunonj mono iikawaa tawaya somata onjombaa. ³⁶ Anutunonj iwoi onjombaatiwaa qaa somonjgorota eji, onjononj ii bunja qeñ aowutiwaajonj nanju. Kawaajonj Anutuwaawaa uusiña otaañj lombo moma mokosinjgonj kaparanj koma laligowuti eenj, Siwewaa bunjaya iikanonj mono onjoo bunja koloowaa. ³⁷*Kokaembaajonj mono nama kotiinj laligowu: Kambañj torodaamonj iikayadeenj mono toroqej mambonij

“Mombo kawaati, iinonj mono kanj kuuwaa. Kambañj mende qeñ kororo ubaato, kambañj so tororo kawaa.

³⁸ Tororo kawaato, noo alananonj nanamemenj dindinja otaankeji, iwaa momalaarianonj mono nemunj koma muro kotiinj laligonj ubaa. Mombo eleema momalaaria mesaowaati eenj, ii mende sokono uunanonj iwaajonj mende aisoowaa.”

³⁹ Qaa kaen ejato, nonononj ejemba uugia mombo eleema momalaaria mesaonj gere siwaa bunja koloowuti, iyonjoo tuungianonj mende nanjonj. Kaen qaagoto, momalaarinana ii mono galeñ koninj Anutunonj hamo qeñ nonono laligonj Siwe gomanonj ubonjatiwaa so koloojonj. Kianj.

11

Ejemba momalaariaajonj ama iwoi kokaenj kolooro:

¹ Momalaariwaa kania ii kokaenj: Iwoiwaajonj jejeromonjromonj anjonj, ii koloowaatiwaajonj mono kotiinj uuwoiya qaa moma laarijonj. Iwoi mende ii-iita iikawaa so ama menj honja iibombaajonj mamboma awasanjkaka nanjonj.

² Monowaa monoyanonjga kanainj ejemba momalaarianonj nemunj koma onjono uugia meleenji Anutunonj injiuro sokono jenj qeangonj onjono laligogi.

³* Momalaarinananonj nemunj koma nonono iwoi kuuyaa kania ii kokaenj moma asarinkejonj: Anutunonj qaaya jenj kotonj iikanonj Siwe namowaa ilawoilaya kuuya mokolooro. Kawaajonj kambañj kokaamba iwoi iimakejonj, ii iwoi ii-iita iikanonja mende letoma kolooro.

Aabel, Eenok, Nooa yonjoo momalaaria

⁴* Kein (Kain) Aabel yorononj Anutuwaajonj siimolonj oori Aabelnonj uuta meleenonj momalaarianonj nemunj koma muro tororo tenj kono kaasoyanonj dindinja uro. Kaenj uro Anutunonj siimolonja iuro sokono jenj qeangoro. Jenj qeangonj Aabelnonj solanja kolooroti, Anutunonj qaaya ii nanjonj jero momalaarianonj nemunj koma muro moro. Kaañj moma laligonj komuroto, ii kilenj kambañj kokaamba nanamemenj moninj qaa iikanonj mono toroqej uunana kuunj nanjonj nonomakeja.

⁵* Eja qata Eenok iinonj wala eenanonj uuta meleenonj Anutunonj qaaya nanganj jenj qeangoro moma iwaa jaayanonj sokoma laligoro. Kaenj laligonj kouro momalaarianonj Eenok nemunj koma muro Anutunonj jaawo wano Siwenonj uro. “Anutunonj wano eu uro toroqej mokoloowombaajonj amamaagi.” Bunja Tere iikawaa so Eenok momalaarianonj anjonj koma muro mende komuro. ⁶ Uuta Anutuwaanonj meleenji, iinonj qaa kokaenj moma laariwaa: Anutunonj laligoja ano Anutunonj ejemba iwaa jaayanonj sokombombaajonj monjanjuti, ii tawa qeñ onjombaa. Qaa woi ii moma

* **10:37:** Hab 2.3-4

* **11:3:** Jen 1.1; Ond 33.6, 9; Jon 1.3

* **11:4:** Jen 4.3-10

* **11:5:** Jen 5.21-24

laarin saanon Anutuwaa kosianon kawaato, mende moma laarin mun een iwaa jaayanon sokombombaajon amamaawonja.

⁷*Anutunon Nooawaajon iwoi koloowaatiwaa galen meme qaaya isaano. Aisano Nooanon moma asarin sombuya qaita monj moma honja mende iiro momalaarianon nemun koma muro tenj koma wanjo mero. Anutunon iyanja ano sumanjuruta anjon koma onjom-baatiwaajon moma wanjo ii mero. Nooa momalaarianon nemun koma muro wanjo meroti, nanamemen iikanon mono namo ejemba kanagia doogoya injisaano Anutunon qaagia jen tegoro tiwilaagi. Uugia mende meleema tiwilaagito, Nooawaa momalaarianon nemun koma muro Anutuwaajon jaanon solanja koloowombaa kalenja ii bunja qen aoro. Ejemba Anutu moma laarin munin qaanana jen tegoro solananinkejoni, Nooanon mono iikawaa so solanja kolooro. Kianj.

Aabraham Saara yoroo momalaarigara

⁸*Anutunon Aabraham balon mon iwaa bunja koloowaatiwaajon jen iikanon kemaatiwaajon oono. Oono momalaarianon nemun koma muro qaa ii tenj kono. Dakanon kema keunaga ii mende moroto, ii kilen iyanjaanon balon mesaon keno.

⁹*Kema kema Anutunon balon iwaa bunja koloowaatiwaajon jen somonjoroti, mono iikanon keuro. Keuma waba koloon ejemba nanamemengia mende moroto, momalaarianon nemun koma murotiwaajon mono kilenj opo kuunj menj maama kanon enj laligogi. Esameria Aisak Jeikob yoronon kaanagadeen Anutunon balon onjombaatiwaajon soomongo qaaya iikayadeen bunja qen aon balon iikanon toroqen opo kuungia menj maama enj laligogi. ¹⁰Siwe siti tandoyanon mende gisaawaati, Aabrahamon ii iimambaajon mamboma laligoro. Anutunon siti iikawaa arenja ama unjaya menj miri tandogia osonj powowon kotakota enj ubaati, mono iikanon keumambaajon ama mamboma opo kuunjonj laligoro.

¹¹*Kaanja laligon eja waja kolooroto, momalaarianon nemun koma muro kotiin manj kolooro. Aabrahambaa embia Saara iionj kopinj laligoroto, ii kilenj koro ama mera mero. Anutunon Aabrahambaa kanagesoya somata koloowaatiwaa qaa somonjon muroti, iwaajon ama qaayanon honjowo koloowaatiwaajon moma laarinj laligoro. Momalaaria iikanon nemun koma muro meria kolooro iiro. ¹²*Eja motoonggo iwaa momalaarianon nemun koma muro koomuwa so kolooroto, ii kilenj iwaanonga kanageso somata qatawo koloogi. Sengelaosombinon asarigi jangogia weengowombaajon amamaajonj, me sakasinj kowe goraayanon ejuti, gbilurutanon mono iikawaa so seinj koloogi.

Ejemba kokaamba Siwe gomambaajon awelegon laligogi:

¹³*Ejemba sundugia ii jejonj, ii kuuya uugia meleema Anutu moma laarinj munj laligon komugi. Anutunon balon onjombaatiwaa qaa somonjon onono laligogito, balon iikanon mende keugi. Kaen qaagoto, balongia ii koriganon nama uunj iima waeya menj aisoogi. Iima eenj aisoonj kokaen jen asarinj jegi, "Namonon wabaga koloonj qanda laligojon." ¹⁴Ejemba iyangiaa miri gomangianon keubombaajon janjarinj riinkejuti, iyonononj qaa kaen jenjeju. ¹⁵Balon mesaogiti, iikawaajon romonjonj qaaya jewuyagati eenj, yonononj mono saanon eleema iikanon kengij uugianon tegonaga.

* **11:7:** Jen 6.13-22 * **11:8:** Jen 12.1-5 * **11:9:** Jen 35.27 * **11:11:** Jen 18.11-14; 21.2

* **11:12:** Jen 15.5; 22.17; 32.12 * **11:13:** Jen 23.4; 1 Hist 29.15; Ond 39.12

16 Mono saanonj eleembuyagato, yonononj iikawaajonj mende romonjonj laligogi. Iikawaajonj qaagoto, kantri qaita monj Siwenonj eji, mono iikanonj keubombaaajonj awelejonj laligogi. Anutunonj yonoojonj siti merotiwaaajonj Anutu qata “Ananaa Anutu!” Jegi ii moma aisoonj yonoojonj ama gamu monj mende momakeja.

Aabraham, Aisak, Jeikob, Joosef yonoo momalaarigia

17* Anutunonj Aabraham angotetenonj ama muro momalaarianonj nemunj koma munj Aisak Anutu kalengga muro. Anutunonj Aisakwaaajonj balonj mumambaaajonj ijoro Aabrahamnonj soomonjo qaa ii bunja qenj aoroto, kilenj meria motoonjo ii moma tegonj iikanonj siimolonj oomambaaajonj ano. 18* Anutunonj Aabrahambaaajonj qaa kokaenj ijoro, “Aisaknonj mono gbiliuruga nemunj koma onono koloonj goo qaga bosima laligowuya.” Qaa ii moroto, kilenj meria alatanonj ano. 19 Ama kokaenj gosinj romonjoro, “Komuwaato, Anutunonj saanonj kotiinj menj gbiliro koomunonjga waabaa.” Sareqaa kaenj jeroti, iikawaa so merianonj mombo toroqenj koomunonjga kaanja waaro wano.

20* Momalaarianonj Aisak nemunj koma muro merawoita Jeikob ano Iisoo (Eesau) ii kotuegonj orono. Anutuwaakotumotueya iikanonj mono kambanjanaganonj kaanagadeen sokoma orono qaganonj umakebaatiwaaajonj qama kooliro.

21* Jeikobnonj komumambaaajonj anoti, kambanjanaganonj momalaarianonj nemunj koma muro meria Joosefwaa merawoita woi ii kotuegonj oroma taa gbaruyaa kitianonj laarinj Anutu waeya menj mepeseero.

22* Joosefwaa koomuyanonj dodowiroti, kambanjanaganonj momalaarianonj nemunj koma muro Israel kanageso Iijipt mesaonj kagiti, iikawaa sunduya ii jenj gbilinj injijoro. Kaenj injijonjanaganenjan qamoya dakanonj ronj kombutiwaa qaaya ii jenj kotonj onono. Kianj.

Mooseswaa momalaaria

23* Momalaariganonj Mooseswaa nemunjanja nemunj koma orono Moosesnonj kolooroti, ii kambanjanaganonj kanainj koinj karoombaa so mesanjori. Mera ii imasiinjanawo tania monj kolooroti, ii iima kinj pombaa jenjkootoya uuguwobotiwaaajonj toroko mende moma meragara mesanjonj galenjan koni.

24* Moosesnonj somariiro qata faarao kimbaa borataa meria qagi momalaarianonj nemunj koma muro qa ii bosimambaaajonj togonj faarao kimbaa miria mesaonj kemaliro. 25 Saanonj toroqenj Iijipt yonowoo singisongowaa korisoroya mokolonj ii kambanjanaganonj toroga lanj aisoanagato, laaligoya kaanja ii gema gero. Ii gema qenj Anutuwaakotumotueya uumeleenjan kanageso yonowoo toroqero kakasililinjan ama ononjan ii motoonj moma aonj orowombaaajonj moro uuta kolooro. 26 Anutunonj tawaa mubaatiwaaagenj uunjan nama kotiiro. Kawaajonj Iijipt yonononjan maa suanjanawoo koloonjan siiseweweya qaa laligogiti, iikawaajonj moro iwoi kamaanjanawoo kolooro. Iikanonj iwoi kamaanjanawoo kolooro gema qenjan Hamoqeqe Toyawoo toroqero iwaajonjan ama mepaqepae ama munjan laligogito, ii moro kilenjan honjanawoo ano uuta kolooro.

27 Momalaarianonj Mooses nemunj koma muro Iijipt kinjan ponjanjaa irinjan soombabotiwaaajonj toroko mende moma kantria mesaonjan karo. Anutu ii-iiita qaago ii ii-iiita tani romonjonjan munjan laligoroti, iikawaajonjan mono kapanjan

* 11:17: Jen 22.1-14   * 11:18: Jen 21.12   * 11:20: Jen 27.27-29, 39-40   * 11:21: Jen 47.31-48.20   * 11:22: Jen 50.24-25; Eks 13.19   * 11:23: Eks 2.2; 1.22   * 11:24: Eks 2.10-12

koma nama kotiuro. ²⁸ *Momalaarianonj nemunj koma muro kiankomu kendonj* ama iikawaa arenja jenj kotonj onono aisoonj raji. Koomuwaa gajobanonj Iijipt uutanonj mutu meraurugia unugi Israel yonoo meraurianonj komuwubotiwaaonj mono jenj kotonj onono nagugianonj sa morigi.

²⁹ *Momalaarianonj Israel ejemba nemunj koma onono Kowe Osoga ii balonj kerasianonj kekenгаа so kotonj kagi. Iijipt manjaqeqe eja yonononj ii kotowombaajonj batogogito, mono apunonj nemotonj tiwilaagi.

Reihab ano momalaariwaa ejemba geria tosia

³⁰ *Momalaarianonj Israel kanageso nemunj koma onono Jeriko taononj kanj kiropo sopaya weenj 7:baa so liligonj motoonj kema kagi kiropo sopaya sopaya kotakota iikanonj mono ororonjonj kamaagi. ³¹ *Momalaarianonj kana somata emba Reihab nemunj koma muro kokaenj ano Anutunonj iima kobooro: Israel jotamemeya yorononj balonj iima mobowaaonj olonj kari ala menj koma horonj orono. Anutunonj ii iima kanagenj yangisenj ejemba ujurowo tiwilaagi Reihab iima kobooro yonowo motoonj mende komuro. Kianj.

³² *Naa qaaga mombo toroqenj jewenaga? Deiwid, Samuel ano gejatootoo ejemba tosaanja yonoo sundugia toroqenj jewenagati eenj, noo kambananonj mono mende sokonaga. ³³ *Momalaarianonj tosaanja nemunj koma onono galenkonjonj totona totona melunjonj menj ejemba mindingonj ononji nanamemenj dindinja otaanj laligogi. Anutunonj iwoi nonombaatiwaa qaa somonjgorota eji, mamaganonj qaa iikawaa so qama koolinj moma laarigi honja kolooro megij. Tosianonj laion oro batugianonj qama koolinj moma laarigi Anutunonj laion qaa oogija somonjgoro.

³⁴ *Tosianonj gere bolanj uutanonj qama koolinj moma laarigi Anutunonj gere esunja qowogoro mende onjoro. Tosaanja manjawaa soo somatanonj unjuwombaajonj angij Anutunonj yonoononj soo jeta menj mooniro kok kongij. Mamaganonj looloria koloonj qama koolinj moma laarigi Anutunonj esunj onono kotiigi. Tosianonj manja qenj qama koolinj moma laarigi Anutunonj esunj onono kawali kotakota koloogi. Waba yonoo manjaqeqe tuungianonj kagi tosaanjaonj qama koolinj moma laarinj kanonja mono onjotaagi unjuwama kenjij.

³⁵ *Emba tosiaonj kitigianonj komuro qama koolinj moma laarigi Anutunonj menj gbilinj muro koomunonja waaro mombo toroqenj aitonjgogi. Ejemba tosiaonj koomu gematanonj oyanjboyanj uuta mokoloowombaajonj moma kaparanj koma nanjij. Kaanja nanjij qanjononj ununj kakasililinj kania kania ama onjoma kokaenj injijogi, “Anutu qakoona uulanawo isama gombonja.” Kaenj injijogito, yonononj ii togogi toroqenj jaabamagege menj onjoma laligogi. ³⁶ *Tosianonj Anutu moma laarigi mepaqepae ama ooli waayawononj unugi siimbobolo kania kania mokoloonj laligogi. Toroqenj tosaanja gbadoonj kapuare miria miria kanonj onjooonj laligogi.

³⁷ *Tosaanja jamononj unugi komugij. Tosaanja segenonj motonj ononji woi koloogi. Tosaanja manjawaa soo somatanonj unugi komugij. Tosianonj lama selia ano meme selia kanonj opo kaanja mouma lanj kema liligogi. Kaanja wanaya toonj koloogi sisiwerowero ano kakasililinj tondun menj

* **11:28:** Eks 12.21-30 * **11:28:** Anutuwaaw gajobanonj Israel ejemba injiima koboonj unjuuguroti, iikawaa kendonja ii ananaa qaanonj kiankomu kendonj jeninj Koonj qaanonj Pasowa jeju. * **11:29:** Eks 14.21-31 * **11:30:** Joos 6.12-21 * **11:31:** Joos 2.1-21; 6.22-25 * **11:32:** Ponj 6.11-8.32; 4.6-5.31; 13.2-16.31; 11.1-12.7; 1 Sml 16.1-1 Kinj 2.11; 1 Sml 1.1-25.1 * **11:33:** Dan 6.1-27 * **11:34:** Dan 3.1-30 * **11:35:** 1 Kinj 17.17-24; 2 Kinj 4.25-37 * **11:36:** 1 Kinj 22.26-27; 2 Hist 18.25-26; Jer 20.2; 37.15; 38.6 * **11:37:** 2 Hist 24.21

onjonji laligogi. ³⁸ Siwewaa akadamugiawo koloon balombaa nanamemen bologaajon mogi mende sokoma onono iikanon mende toroqegi. Mende toroqen lan liligon balon qararanjonkonjonon kema kan baanja baanja uma kamaan kobaa me namo riiriitaa uutanon enj laligogi. Kianj.

³⁹ Ejemba sundugia jejenj, ii kuuya momalaariganon nemun koma onono uugia meleengi Anutunon injiuro sokono jej qearjon onono laligogi. Kaanja laligogito, ii kilen Anutunon oyanboyon qaita mon nonombaatiwaa qaa somongorota eji, iikanon iyonoononga mononon mende keuro. Qaago. ⁴⁰ Anutunon ii angiodeen qaagoto, mono ananawo motoon akadamunanawo koloodaborowonatiwaaajon moja. Kaen moma kawaajon oyanboyon qaita mon nonono mokoloowombaa qaa arenja ano eja. Kianj.

12

Anutunon manj koma mindinjon nonomakeja.

¹ Ejemba tuun somata qatawo kaanonon momalaariwaa kania nanjon jej koosu kaanja liligon nonoma nanjuti, ii mojon. Kawaajon anana kaanideen mono lombonana kuuya ano singisonjo afaanagadeen kokosiinj nonomakeji, ii gilini kemba. Anutunon anana momalaariwaa manjaya qen Satan haamo ama mubombaa arenja anota eja. Kawaajon laaligo batuya koi laligonjo komuwonati, batuya ii mono nuuguna guuguwe kaan kaparan koma manja qen bobogarij kembonja. ² Jiisasnon momalaarinana men letono kolooro men somariiro kotiin akadamuyawo kolonkeji, Toya ii mono jaananon uun tororo iimakebonja. Iinon saanon toroqen Siwe gomanon liligon aisoanagato, ii mesaon kamaan iikawaa kitia siimbobolo moro. Maripoonon kikekakililinj kaanja komumambaa gamu moma ii mende togoroto, ii qenjaranon moma mokosinjon komuro. Komun Anutuwa jinkaron dun raranon uma boro mindinjon raja.

³ Singisonjo ejemba yononon kaen tuarenjen ama mug siimbobolo moroti, ononon mono ii romonjon laligowu. Zolologon loorinj uukamakamaa koloon nama momalaarigia ano jejeromonromonja mesaowubotiwaaajon mono kaen amakebu. ⁴ Singisonjo ambombotiwaaajon aon oron manja qen laligogi iikanon singisongowaa Toyanon mono sagorogoro (gbilibamban) mende unjuro. ⁵ *Amanon meraborauruta yonoon qambanmamban qaa ononji, Anutunon iikawaa so qaa mon kokaen injjoro mono ii duduun laligou,

“Oo merana, Ponjon mindinjon gomakeji, iikawaajon mono mona geegee mende koloowa. Qaa jej gono iikanon mono uukamakamaa mende koloon laligowa.

⁶ Ponjon ejemba jopagon onomakeji, ii mono mindinjon onomakeja. Ejemba merabora kaanja unuama kalan koma onomakeji, ii kuuya koobinon ununkeja.”

⁷ Merabora mon amayanon mende mindinjon lan laligonaga, iikaanja mono iwaa meraborata mende koloonaga. Kawaajon Anutunon onjo merabora kaanja ama onomakeja. Kawaajon lombo onono ii mono mindinjon onombaatiwaa tania romonjon moma mokosinjon dinjon laligowu. ⁸ Anutunon meraborauruta kuuya mindinjon onomakejiwaa so onjo mende mindinjon ononagati een, mono iwaa meraborauruta honja mende koloowuyaga. Kaen mono ononagaa jaajaa gua merabora mangia qaa kaanja koloowuyaga.

* 12:5: Job 5.17; Gba 3.11-12

⁹ Qaa ii mombo kokaen jemaña: Namowaa manjurananonoj mindinjon nononji ii goda qen onoma laligonij. Selewaa manjurananonoj qerewenja koloojuto, uunanaa Amanananoj mono honja ano uuta kolooja. Kawaa-jonj mono iwaa qaa baatanonj kema dinjon laligonj kotiiniñ sokom-baa. ¹⁰ Selewaa manjurananonoj mono iyanggiaa momogiaa so kaparanj koma namononj kamban toroga laligowombaaonj ama mindinjon nonoma laligonjkeju. Yonononj kaanja laligonjkejuto, Anutunonj mono tak koton nonono iwaa so soraaya koloowombaaonj ama mindinjon nonomakeja. Kaen ama onanonj awaa ano oyanboyanj koloowombaaonj moja.

¹¹ Moñnonj mindinjon nonono kamban iikanondeen korisoro tani mende amakejontoj, wosobiri siimboboloyawo momakejonj. Qaa ii honjato, iikawaa honja ii kanagenj kokaen koloowaa: Anutunonj ejemba iikaanja kanonj menj gbilin onomakeji, iyonoo nanamemengianonj dingoro luae qen onono moma laligowuya. Kianj.

Qambanmamban ano galenj meme qaa tosia

¹² *Kawaaonj “Sawingia tegoro borogia bimoonj sororonjonj nanji, ii mono menj waama mindinjonwu. Tawogia juma simingia sunji, ii mono menj kotiiwu.” Buña qaa moñ kaen aja. ¹³ *Korinjonjkorinjonj ligoonj kamaanj qero kanianonj suma holidaborowabo. Qaa iikawaa so alagia qotogonj mende ama mubuto, mono qeangowaatiwaaonj kaparanj koma laligowu. Buña qaa moñ kokaen aja,

“Kana riiñ kekenjaa kanagiamono menj qeleleegi dindina koloowu.”
Qaa iikawaa so mono uuqeanjonj qen aonj laligowu.

¹⁴ Ejemba kuuya yonowoj luaenonj uumotoonj laligowutiwaaonj mono kotiinj kaparanj koma laligowu. Moñnonj laaligo soraaya mende mokoloowaati, mono eenj Ponj mende iibaa. Kawaaonj Anutunonj menj sorainj onjombaatiwaaonj mono kaparanj koma nambu. ¹⁵ *Moñnonj Anutuwaakalenmorianja uugunj mende buña qen aowabotiwaajonj mono galenj menj aonj laligowu. Nene gawononj oro kaambogawo ii tiitawo qonjomakejonj. Iikawaa so uukaambowaa kania kuuya ii mono qewagowu. Mende qewagogi iikanonj somariinj kouma enkalolonj menj onono mamaga onoo uugianonj tilowabo.

¹⁶ *Kaanagadeen moñnonj serowilin ambaboj me Iisoo (Eesau) kaanja anjonjorayawo laligowabotiwaajonj mono galenj menj aonj laligowu. Iisoononj mutu mera koloorotiwaa borosamo toya kolooroto, qaa ii nene indinj motoonjgo newaatiwaaonj ama qewagoro. Qewagoro koga Jeikobnonj borosamowaa qaaya ii nene iikanonj sewanja menj buña qen aoro. ¹⁷ *Kanagenj soomongjo qaagaraa so kolooro Manjaa kotumotueyanonj mono Jeikob qaganonj uro, onjo ii moju. Kaen uro Iisoononj kotumotue ii buña qen aomambaaonj moma welema saaro jaunanonj kamaaro. Kaen kaparanj koma welenoto, kilen qaa kogawo somonjgoriti, ii utegomambaa kania moñ mende mokolooro. Kawaaonj mutu meriaa kotumotueya ii buña qen aomambaaonj moroto, iikanonj osin amamaaro.

¹⁸ *Wala eenanonj Israel kanageso yonononj Sainai (Sinai) kosianonj kanj nanji baanja iikanonj gere bolanonj jero. Jen kaaso kondundunjonj kamaanj pangamañ mero raidimbonj qero Anutunonj iikanonj yonowoj soomongjo areñ ano. Sainai (Sinai) baanja iikanonj borononj oosiriwonjatiwaa so koloojato, onjononj baanja kaanja iikawaa kosianonj mende kanj kouma

* **12:12:** Ais 35.3   * **12:13:** Gba 4.26   * **12:15:** Dut 29.18   * **12:16:** Jen 25.29-34   * **12:17:** Jen 27.30-40   * **12:18:** Eks 19.16-22; 20.18-21; Dut 4.11-12; 5.22-27

laligoju. ¹⁹ Anutunonj soomonjo arenja ii Sainai baananonj kokaenj ano: Gajobaurutanonj romonj qaita monj uugi anggotomana ajoma karo qaa kotakota jerotiwaaw otonja mogi. Ii moma qaa kaanja mombo mende jero mobutiwaajonj welenji. Onjononj baanja kaanja kawaaw kosianonj mende kanj kouma laligoju. ²⁰ *Anutunonj qaa kotiga jenj kokaenj jenj kotonj onono, “Monjononj ejemba me bao oro monjononj baanja ii oosiriwaati eenj, ii mono jamononj qegi komuwa.” Kaenj jenj kotonj onono qaa ii otaawombaajonj moma bimoonj amamaagi. Kawaajonj qaa mombo mende jewaatiwaajonj welenji. ²¹ *Iwoi kanjanawo totoonj ii uunj iigi Moosesonj kokaenj jero, “Nii mono toroko moma jenena ororo nanjenj.”

²² Onjononj kaenj qaagoto, mono uugia meleema Zaion baanja dodowinj kouma laligoju. Anutu laaligo Toyaa sitia qata Jerusalem Siwenonj eji, iikanonj gajobauruta ten tausenja ten tausenja yonjononj tuunja tuunja menj rii oronj korisoro amakejuti, onjononj mono siti ii dodowinj laligoju.

²³ Wala kolokoloo donjgoga koloonj uumeleenj kanageso koloogi qagia Laaligowaa buknonj oogita Siwenonj eji, onjononj mono iyonoo tuungia somata ii toroqen laligoju. Anutunonj ejemba kuuya ananaa qaanana gosinj jenj tegonkeji, onjononj mono bejnana iwo toroqen laligoju. Anutunonj ejemba menj solanjaninj onono letoma akadamugiawo koloonj komugiti, onjononj mono iyonoo kokoosogiawo toroqen laligoju. ²⁴ *Onjononj soomonjo arenj gbiliaa galenja Jiisas iwaanonj kanj iwo qokotaanj nanju. Iinonj sayanonj qeesaaro onjomonjkeji, mono laaligo iikaananonj kouma laligoju. Aabelonj saya maaroto, Jiisaswaa sayanonj Aabelwaa saya uugunj qaa akadamyawowaa munjenja kolooja.

²⁵ *Wala eja monjononj namononj laligonj Anutuwaaw uusiinja ejemba injisaama onono mamaganonj ii mobombaajonj togogi Anutunonj ironja meleeno qagianonj uro. Yonjononj iikanonja kok kombombaajonj amamaagiti eenj, anana mono nomaenj kok kombonjaga? Kambanj kokaamba alanana monjononj Anutuwaaw uusiinja Siwenonja niniisaama jenkeji, anana ii silemale ama mesaojonj eenj, mono lombononja kok mende totoonj kombonja. Qootogonanaa ironja mono onjanonj qanananonj ubaatiwaajonj mojonj. Kawaajonj monjononj saje qero mojuti, onjononj qaa ii moma tenj kombombaajonj gejajuju me mondomondo mende ambu. Gejajuju laligowubotiwaajonj mono galenj menj aonj laligowu.

²⁶ *Wala eenjanonj qaaya injijoro namo utugonj memenjaliroto, gejatootoo qaaya monj jenj somongorota kambanj kokaamba kokaenj eja, “Kambanj monjononj namo mombo utugonj memenjalimana. Namogadeenj qaagoto, iwoi ambe sombinonj kaanagadeenj utugowaa.” ²⁷ Qaa kaenj ejato, “Kambanj monjononj mombo” jeji, qaa iikawaa kania ii kokaenj: Anutunonj ilawoila mokolorota eji, iikanonjgadeenj mono utugonj utegowaato, Siwewaa ilawoila mende utugowaati, iikanonj mono nama kotiinj enj ubaa.

²⁸ Anana bentotonj mende utugowaati, ii bunja qenj aonj nanjonj. Kawaajonj mono “Anutu danjisenj!” jenj iikaanja kanonj waeya menj mepeseenj uuqeeanjo menj munkebonja. Ii jeta uuguwombotiwaaw keenana moma goda qenj laligowonja. ²⁹ *Ananaa Anutanananonj mono gere bolanj kaanja kolooja. Kawaajonj gereyanonj nonooro siimbobolo mobombotiwaajonj mono toroko qaganonj goda qenj munkebonja. Kianj.

* 12:20: Eks 19.12-13 * 12:21: Dut 9.19 * 12:24: Jen 4.10 * 12:25: Eks 20.22 * 12:26:

Hag 2.6 * 12:29: Dut 4.24

13

Qambanmamban qaa tetegoya

¹ Uumeleen alaurunana onjoangia mono jopagon aon laligowu. ² *Waba ejemba batugianon kawuti, ii mono kalan koma onjonji ainjolon mokolonkebu. Kaen ambombaaon mono mende duduunkebu. Tosianon kaana angiti, iikanon Siwe gajoba tosaana mende moma asarin motoon koma horon onjonji mirigianon laligogi. ³ Tosianon kapuare mirinon laligojuti, ii romonjon onjmakebu. Onjoangio yonowo gbadoon onjonji laligowuyagati, tani ii moma mono ii romonjon onjmakebu. Tosaana men bolin onjonji iikawaa siimboboloya mojuti, ii mono onjoangio kaen laligowuyagati, iikaana moma romonjon onjmakebu.

⁴ Ejemba olonkalu ano serowilin anjuti, Anutunon ii jen tegon onjmbaa. Kawaajon kuuya onjonon mono loemba laaligo ii goda qegi soraaya kolooro loemba batugaranon kiqetete qaa jewonja mon mende ewa.

⁵ *Anutunon ajo qaa mon kokaen jerota eja, “Niinon mono kamban monjon mende gomesaon gema gumaaja.” Qaa kawaajon ama nanamemengianon menjo mewombaaon otoko mende koposonjonkebuto, iwoi en onjonji, iikawaajon mono mogi sokoma onono korisorowo laligowu. ⁶ *Kaen moma saanon qaqabunabunanawo satiin nama kokaen jen laligowonja,

“Ponjon ilailaana kolooro namo ejembanon tiwilaan nombutiwaa so mende koloou. Kawaajon keena mon mende moma laligojen.”

⁷ Galenurugianon Anutuwa qaa injjogiti, ii mono romonjon onjoma laligowu. Nanamemengia nomaen ama megii laaligogianon tegoroti, mono ii romonjon momalaarigaa siligia otaan laligowu. ⁸ Jiisas Kraist utekuteya qaago. Wala laligoroti, iikayadeen kete laligoja ano kamban tetegoya qaa laligon ubaa. ⁹ Kalenmorian toroqen bunja qen aonin uunana men kotiiro qeangonkebaato, nene newombaa silia ii me iikanon mono uunana men kotiiwaatiwaajon amamaankeja. Tosianon nenewaa qizimizin kania kania otaagi nanamemen iikanon mono mende totoon ilaan onono porogoro. Kawaajon tosanon qizimizin morota morota ejemba kuma onjmakejuti, onjonon mono qaa ii mesaowu. (Siliwaa qaayanon mono jinjaun mende ama onjomba.)

¹⁰ Siimolon onjoon alata qaita mon ii ananaanon eja. Balonon opo sel jigo gorawaa gawon menkejuti, iyonjonon siimolon qaita mon iikawaa bakaya men newombaaon amamaankeju. Anutunon iyonjoon qaa kaen mende jen tegorota eja. ¹¹ *Namomon jigo gawon galen warjanon nama ejemba singisonjogia koma konjoratiwaatiwaajon ama oro qen saya men jigo gorawaa uuta kowoga totoon iikanon umakejato, oro hongia ii men goman tawatawa laligojuti, iikawaa kiropo seleenjenanon kema iikanon oogi jen aloweenkeja. ¹² Iikawaa so Jiisas kaanagadeen kanagesouruta iyanqaa sayanon men sorain onjmbaatiwaajon ama siti kiropowaa nagu seleenjenanon qegi siimbobolo moma komuro.

¹³ Kawaajon goman tawatawa* laligojoni, anana mono iikawaa kiropo seleenjenanon kema Jiisaswaanon toroqewonja. Iwaajon ama mepaqepae ama nonmakejuti, mono ii bosima laligowonja. ¹⁴ Ii kokaembaajon:

* **13:2:** Jen 18.1-8; 19.1-3   * **13:5:** Dut 31.6, 8; Joos 1.5   * **13:6:** Ond 118.6   * **13:11:** Lew 16.27   * **13:13:** Balonon kusu laligojoni, iikawaa qata tawatawa.

Siti tetegoya qaa en ubaati, ii namononj mende en nononjato, siti kan-agenj asuginj nonombaati, ii iibombaajonj mono janjarinj riinj laligojonj. ¹⁵ Kawaajonj mono suulanj Jiisasnoj nemunj koma nonono Anutuwaajonj mepemepesee nandunj ama laligowonja. Jiisas qata mepeseenjejuti, iyonjo je buugiaa honjanonj mono Anutuwaa nandunja kolooja. ¹⁶ Iwoi en ononji, ii mendeema aonj menj qeangonj aonjkejuti, iikanonj mono Anutuwaa nandunja monj kolooja. Anutunonj nandunj ii iiro uutanonj qeangoro sokomakeja. Kawaajonj kaenj ambutiwaaajonj mono mende duduuwu.

¹⁷ Galenjurugia mono tenj koma onjoma ku-usungia baatanonj kema laligowu. Gawonj megitiwaa sundugia Anutuwaa jaanonj ambuti, iyonjononj mono iikaanja injiima uugia galenj komakeju. Yonjononj gawongia ii uulombo qaganonj mewubo. Iikanonj onjo mende ilaanj ononaga. Kawaajonj mono qaagiaa baatanonj kema laligogi korisoro qaganonj gawongia megii sokom-
baa.

¹⁸ Mono nonoojonj ama Anutu qama koolinjebu. Iwoi kuuya kanonj nanamemenj qabunayawo ambombaa siinja en nonono Anutunonj niniima “Sokonja,” jero uugejanananonj moninj qeangonjeja. Qaa ii moma yagojonj. ¹⁹ Noojonja qama koolinjebutiwaajonj mono kaparanj koma kokaembaajonj kuunj onjonjenj: Onjo qama kooligi Anutunonj kambanj mende menj koriro qeangonj saanonj mombomo onjononj kamarja.

Kokaen qama koolinjejonj:

²⁰ Jiisasnoj komurotiwaaajonj ama lama galenj qabunayawo koloonj laligoja. Saya molaanj iikawaa munjejanonj Anutuwaa soomonjo arenja qokotaanj menj kotiirro kambanj tetegoya qaa en ubaa. Anutunonj Ponjana ii menj gbiliro koomunonja waama kotiinj laligoja.

²¹ Anutu luae Toyanonj mono inaanj onjoma uusiinja so ama menj laligowu-tiwaa akadamyua kuuya onjmakebaa. Iikaanj saanonj kotiinj gawonj awaa kania kania menj laligowu. Iinonj meweengonj kuunj onjono Jiisas Kraistwaanonj nanjonj laaligo Anutuwaanonj sokonji, mono iikaanja laligowu. Kraistwaa qabunaya mono kambanj so mepeseeninj kambanj tetegoya qaa akadamyawo enj ubaa. Qaa ii onjanonj.

Qaa tetegoya

²² Oo uumeleenj alauruna, niinonj kokaen qisinj onjonjenj: Buja Tere toroga koi onj onjonjenj. Kawaajonj qambanjmambanj qaana koi mono kaparanj koma buja qenj aowu. ²³ Bujua koi mono mobu: Uumeleenj alanana Timoti ii kapuare mirinonga isanjgi kamaaro. Uulanjawo koi koubaati eej, mono iwoi kanj injibota.

²⁴ Yeizozo qaa ambe galenjurugia kuuya ano Anutuwaa ejemba soraaya kuuya ii injjowu. Itali alaurunananonj yeizozogia anjgi onjooonj kaja.

²⁵ Anutuwaa kalenmorianjononj mono kuuya onjowo enj uma ewa.

Jeimswaanonj Tere Jeimstonj Tereya ano. Jey-asa-asari

Gomaŋa gomaŋa kanonj jeimba kania kania uugia meleema letoma-kejuti, iyonoo nanamemengianonj sisau siliqalu kolooro metetanjonj kamaanj ujuuro Anutuwaa qabuŋayanonj kamaawabo. Kawaajonj Jerusalem bisop Jeims iinonj gejanono qaa morota morota menj kululuunj koi ooja. Gejanono qaaya tosia ii kokaenj: Momakooto honja ii nomaenj? Zioz gawonj honja ano qolonjmolongoya. Angotete uutanonj laaligo. Tosia mende injiima sureewu. Je buu susugia mono galej kombu. Selegia mepeseewu me uugia menj kamaanj aowu? Angowowo me ala ilailaa ambu? Kapananj koma qamakooli gawonj mewu.

Majakakaya waja ii kokaenj: Kraistwaa Buŋa qaayanonj somariinj akadamyawo koloowaatiwaa qata bosima qaaya koma gbiliŋ meniŋ honja koloowaa me qaago? Je buu susunananondeenj moma laarijonj jeniŋ mende kokonja. Zioz gawonj honja qaa, ii zioz koomuya.

Tere kokawaa bakaya waja 10 ii kokaenj:

Qaa mutuya 1.1

Momalaari ano momakooto 1.2-8

Ejemba wanaya ano qabuŋayawo 1.9-11

Anjgobato (manambato) ano anjgotete 1.12-18

Buŋa gejanondeenj momo me tenjonjonj 1.19-27

Kamaanjqeqeta ii mende injiima sureewu 2.1-13

Momalaari gawonja qaa ii omaya kolooja 2.14-26

Neselananonj mono tiwilaanj nonombabo 3.1-18

Luaenonj laaligo me balombaa nanamemenj 4.1-5.6

Lombo bosima qama kooliniŋ honja koloowaa 5.7-20

¹ *Jeims niinonj Anutu ano Ponj Jiisas Kraistwaanonj gawonj menj laligojen. Israel tuunj 12 ananaanonja tosaanja onjo Israel mesaonj gomaŋa gomaŋa deema kema laligojuti, niinonj onjowo qaa aminj mobombaaajonj tere koi onj jolonja jejen.

Moma laariŋ qama kooliŋ momo honja mokoloowonja.

² Oo uumeleenj alauruna, momalaariwaa anjgotete kania kania qa-gianonj umakeji, iikawaajonj uugianonj mono mende kamaaro simba-wonjawogadeenj moma aisoonj laligowu. ³ Anjgotetenonj qagia-nonj uro iikanonj momalaariŋa kotiuro mono kapananj koma moko-siŋjonj nambu. Ii mojutiwaaajonj mono aisoonj laligowu. ⁴ Kapananj koma nambuti eenj, iikanonj mono toroqen menj letoma onono nanamemengiaa honja kuuya ii akadamyawo koloonjkebaa. Iikaenj kolooro Anutunonj oyanjboyanjanonj uugia menj saa qero uuwaa iwoi mombaajonj mende memeanjonj laligowuya.

⁵ Onjooonja moŋnonj “Nomaenj ambenaga?” jey momakootowaajonj amamaaji, iinonj mono Anutu qama kooliro ii mubaa. Anutunonj kalenja ii loloogenj kuuya nonoma sologenj mende jey nonomambaajonj momakeja. Kawaajonj ii saanonj muro buŋa qenj aowaa. ⁶ Qama kooliwaati, iikanonj nombaati, mono iikaenj moma laariŋ uuwai mende totoonj amba. Moŋnonj uuwai anji, iinonj kowe siri kaanja uma kamaanjeja. Haamononj kowe

* 1:1: Mat 13.55; Maak 6.3; Apo 15.13; Gal 1.19

qindiiro lansañ kema kankeja. Iikawaa so koloowabotiwaajonj mono qamakooliaajonj uuwoi mende amba.

⁷ Uuwoi ejemba kaanja Ponjonj iwoi mubaatiwaajonj mono mende romongowa. ⁸ Iwaa uutanonj mono juquno kaiyakaya kuuya kanonj kinkololonj ama konjbara qenj qaa kemamen-kanmenjenkeja. Kianj.

Wanaya ano qabuñawo laaligo

⁹ Uumeleenj alauruna, onjo batugianonj tosanonj kamaanqeqeta laligogi Anutunonj onjoonj moro uuta kolooja. Kawaajonj mono saanonj onjoangia mepeseenj aonkebu. ¹⁰ *Tosianonj uuta laligojuto, monenj hinagiaajonj mende mogi umakejiwaajonj ama kamaanqeqeta tani laligonj mono onjoangia mepeseenj aonkebu. Yonjo laaligogianonj mono bura juraya kaanja koloonj sooliwaa. Kamaanqeqeta ano uuta anana komuwonjati, iikanonj ororonj koloowonja. ¹¹ Weenjonj kouma bura jenj koto qararannonj soolinj jurayanonj suma kamaankeja. Jurayanonj kamaaro batuyaa kaitania iimasiinjiñawo kanonj titiikota koloonkeja. Qabuñagiawo yonjononj esuhinagia menj seiwombaajonj ewaewanj komakejuto, laligonj bura kaanja gororonjgowuya. Kianj.

Anjobato (manambato) ano anjotete

¹² Anutunonj qaaya kokaenj somongorota eja, “Ejemba uugianonj jopagonj nomakejuti, niinonj ii laaligo kombombanja onjoma wanjianonj goul ila koma onjomañ.” Qaa iikawaa so bologaa anjobatononj mombaa qaganonj uro iikanonj kaparanj koma kotiuro tegoro mono laaligo kotigaa ila soronj buña qenj aonj oyanboyanj koloowaa. Iwaaajonj “Mono simbawonjowo!” jejonj. ¹³ Kilenjaa Toyanonj Anutu anjobato menj mubaatiwaa so mende kolooro Anutunonj monj singgisonjgo ambaatiwaajonj mende anjobato menj muja. Kawaajonj monjonj anjobato uutanonj laligonj kokaenj mende jewa, “Anutunonj anjobato menj nono singgisonjgo amambaajonj anjenj.”

¹⁴ Anutunonj qaagoto, ananaa siijnana kombombanja bologanonj mono potitinj kaanja horonj nonono motowaa bitinjbitinanonj osininj singgisonjgowaa anjobatoya kaenj motomotoonj ananaanonj koloonkeju. ¹⁵ Monjonj siinja kombombanja bologa mende somongoji, ii singgisonjgo kondooja. Kondooro siinja kombombananonj koro ama singgisonjgo ii merabora kaanja mero koloonkeju. Singgisonjononj koloonj somariidabororo koomu kotiga koloonj munkeja.

¹⁶ Oo wombo alauruna, siingia kombombanja bologanonj mono mende tiligonj onjomba. ¹⁷ Kalenj awaa akadamugiawo kuuya ii Anutunonj ano Siwe eukanonja asuginkeja. Koinj ano weenj jaagara kouma kotonj kemeri unja-unjagaranonj korinj torinj amakejato, asa-saga kuuyaa Toya anjo mende utegowaa. Aunja me unjawnj monj ii iwaanonj mende eja. ¹⁸ Anutunonj iwoi kuuya mokoloroti, nono iyonjo batugianonj yambu dologa koloonj laligowonjatiwaajonj moro. Kawaajonj anjaa siinja so qaa honjaa kota unananonj komoro iikanonj kolokoloo donjgoga nonono kolooninj. Kianj.

Buña qaa eenj mobonja me tenj koma mewonja?

¹⁹ Oo wombo alauruna, mono qaa koi romonjonj mende duduuwu: Onjo moro kuuya qaa mobombaajonj geja uulanjowo qewu. Qaa lanj ii uulanjowo mende jewu. Iringianonj mono uulanjowo mende soomba. ²⁰ Anutunonj nanamemenj dindinja ambombaa siinja momakejato, irinjonsoononj ii mende kondoonkeja. Kawaajonj mono irinjonsoonj mesaonj qaa bonjonj

* 1:10: Ais 40.6-7

jen laligowu. ²¹ Qewolon kania kania ano nanamemen jewonawonon qokotaajuti, ii mono mesaowu. Mono yangisengia mesaon Anutuwaa qaa baatanon kema qaa kota uugianon komomakeji, ii mono moma angon koma laligowu. Kaen anji qaa iikanon saanon hamo qen onono letoma Siwenon ubuya.

²² Buna qaa ii een toon mogi hona mende koloowabo. Kaana silemale ama tiligon aowuboto, qaa ii mono koma gbilin laligowu. ²³ Monon qaa een toon moma iikawaa so mende amakeji, iinon eja kokawaa so koloaja: Monon jaasewana atatonon (jainon) aimakeja. ²⁴ Aima mesaon mongen kema kaitania nomaena, ii uulanawo duduunkeja. ²⁵ Ii awaa qaagoto, monon kana qaa akadamyawowaajon geja ama igigiin iikanon qokotaan singisongowaa kasanonga loloonkeji, iwaa nanamemenajon mono "Eeso simbawonawo!" jewona. Iinon qaa moma ii mende duduunkejato, ii onanon ten koma iikawaa so amakeja.

²⁶ Monon uumeleembaa komagbiligbili amambaajon jen je buu susuya mende galen koma ana kaen tiligon aonkeji, iwaa uumeleembaa Buna gawonon mono iwoi omaya, hona qaa koloonkeja. ²⁷ Anutu Mangaa jaasewanonon uumeleembaa Buna gawon soraaya silemaleya qaa memambaajon jejan ee, mono kokaen amba: Guan mera ano malo konjilin qaganon laligojuti, mono ii kema injiima kalan koma onoma laligowa ano balombaa nanamemenaa qewolonanon uuga tilowabotiwaajon mono galen men aon laligowa. Kian.

2

Kamaanqeqeta ii mende sureen onombu.

¹ Oo uumeleen alauruna! Jiisas Kraist Ponana qaqabunayawo moma laariwombaajon jejuti een, mono ejemba tosaana mende injisoroon tosaana mende sureen onombuto, keda motoongonon ama onoma laligowu.

² Iikawaa sareqaaya mon ee kokaen: Eja qabunayawo mon, boro susuya goul bininawo ano opo malekuya iimasiinsiinawo, iinon qaa mirigianon uro eja wanaya mon selekopaaya junjana jewonawo iinon kaanagadeen unaga. ³ Uri onjo eja geria iimasiinsiinawo ii koma horon mun kokaen jewuyaga, "Oo somatanana, gii saanon jaaqeqeyanon eu kema dun rara qembonawo iikanon raba." Kaen jen eja kamaanqeqeta ii iima tiin mun jewu, "Gii saanon goraayanon kema namba me kana qembonon kamaan raba." ⁴ Sili kaana kolooro onjo kanageso batugianon bon jawo ama mendeema aon qemasologen ama qaagiawo koloaju. Roromongogia bologa otaan jenteego ejemba doogoya koloaju.

⁵ Oo wombo alauruna, mobu! Anutunon bentoton ejemba jopagon munkejuti, iyonoo buna ewaatiwaa qaaya jen kotiin somongoro. Qaa iikawaa so tosanon balon ejemba yonoo jaagianon kamaanqeqeta koloojuto, Anutunon ii iyanajon meweengon onono momalaarigiaajon ama uuta koloaju. Yononon bentotonaa uutanon keugi galen koma onono esuhinagiawo koloowuya.

⁶ Honanon uuta koloojuto, onjo ejemba wanaya injiima tiin sisiriin onoma laligoju. Ejemba qabunagiawo yononon onjo monej hinagia qaawaajon men kamaan onoma olonkala ama ononon kamaanqeqeta koloonkeju. Yononon onjo horon ononon qaa jakeya jakeya kanon keumakeju. ⁷ Onjo Kraistwaa buna koloogi qa awaa soro ii onoma iikawaa so onomakejuto, qabunagiawo yononon mono uumeleen (kristen) qa ii lan jen bolin kisama kema kan jenkeju? Namowaa uuta yononon ii kuuya amakeju.

8 *Kaerj amakejuto, onjononj Anutu bentotonjaa kana qaa wanja tenj koma otaagi sokombaa. Anutuwaanonj qaa ii Bunja Terenonj kokaenj eja: “Geengja jopagonj aonkejari, iikawaa so mono ejemba tosaanja kaanjiadeen uuganonj uukalenj ama jopagonj onjomakeba.” 9 Iikanonj sokombaato, onjo ejemba tosaanja inisoronj tosaanja surenj onjoma keda motoonjononj mende ama onjomakejuti eenj, mono singisonjgo amakeju. Anutuwaanonj kana qaa waleengi iinonj mono qaagia ii mokoloonj jenj tegonj onjombaa. 10 Monjononj kana qaa kuuya tenj koma otaankejato, iikanongja jopapanj motoonjononj kamaanj qeji, iinonj mono kana qaa korebore waleema qaayawo kolooja.

11 *Kawaa kania ii kokaenj: Anutu “Serowilinj mono mende amba,” jeroti, iinonj kaanjiadeen jopapanj qaa kokaenj jenj koto, “Monj mono mende gena komuwa.” Gii serowilinj mende anjanto, kilenj monj gena komuji, iikanonj mono kana qaa kuuya waleendaboronj laligojanj. 12 Anutuwaanonj kana qaa ii singisonjgowaa kasanongja loloonj laligowombaaajonj eja. Anutunonj kana qaa iikanonj gosinj nonoma qaanana jenj tegoro solanjaniwutiwaajonj romonjonj qaagia iikawaa so jenjkebu ano nanamemengja uujopa qaganonj amakebu. 13 Monjonj ejemba uujopa qaganonj mende kiankomunj onjoma laligowaati, Anutunonj mono iwaa qaa gosinj kiankomu qaganonj mende jenj tegonj mubaa. Monjonj ejemba uujopa qendeema onjoma laligowaati, Anutunonj ii gosinj munj saanonj kiankomunj muro simbawonjawo koloonj selia menj ubaa. Kianj.

Momalaari honja qaa ii koomuya kolooja.

14 Oo uumeleenj alauruna, monjonj “Jiisas moma laarijenj,” jenj iikawaa gawonja mende mero momalaaria iikanonj mono nomaenj ilaanj munaga? Qaayanondeen moma laariro Anutunonj iima hamo qero letombaa me qaago? Ii qaago! 15 Iikawaa qaaya monj ii kokaenj: Uugia meleengiti, onjoo batugianonj ejemba monjonj opo kerembaajonj amamaanj memeqemear menj weenj motoonjgowaa so nembaneneya qaa laligonaga. 16 Kaerj laligoro onjooonjga monjonj iwo aitonjonj selewaa nangonajgo mende munj kokaenj ijoro monaga, “Gii saanonj kema nembanene nenj gere konama bonjonj raba.” Qaa omaya ii moro iikanonj mono nomaenj ilaanj munaga? Ii qaago totonj!

17 Kaanjiadeen momalaari omaya toonj ii koomuya kolooja. Momalaari gawonjaa honja mende mejiwaajonj momalaarianonj mono qamo kaanja kolooja.

18 Monjonj kokaenj jenaga, “Giinonj uuga meleena niinonj nanamemenj dindinja otaankejajenj.” Niinonj kawaajonj kokaenj gijojenj, “Giinonj ‘Anutu moma laarijenj,’ jenj iikawaa gawonja mende menj eenj momalaarigaa honja mono nomaenj qendeema nonaga? Niinonj uumeleembaa gawonja mewe iina kanonj mono saanonj neenaa momalaarinaa honja qendeema gombaa.” 19 Gii “Anutu motoonjgo raji, ii moma laarijenj,” jejanj, ii awaa! Omejiilanj yonjonj kaanagadeenj ii moma laariju. Ii moma laarijuto, iikanonj qindiinj onjono Anutuwaajonj jenengja oronjkeja.

20 Oo eja uuga qaa, gii omejiilanj yonjoo tani kaanja moma laarinkejanj me? Momalaariwaa gawonja mende mena honja mende koloojo qaa ii eenj omaya jena momalaariganonj mono iwoi omaya, honja qaa koloonjkeja. Iikawaa kania ii sareqaana iikanonj qendeema gonja me qaago? 21 *“Qaago!” jewabotiwaajonj ama sareqaa monj jemaņa. Momalaariwaa wanjalenana Abraham iinonj dindinja nomaenj koloojo? Iinonj Anutuwaawaa jeta tenj koma

* 2:8: Lew 19.18 * 2:11: Eks 20.13, 14; Dut 5.17, 18 * 2:21: Jen 22.1-14

meria Aisak wama kema alatanonj ama kanonj siimolonj oomambaajonj ano. Kaenj ama momalaari qaganonj gawonj mero Anutunonj ii iima qaaya jenj tegoro solanjiro. ²² Sareqaa iikawaa kania ii iima asarijanj me qaago? Aabrahamnonj moma laarinj qaagadeenj mende jeroto, momalaari qaganonj nama iikawaa silia kaanagadeenj qero nemunj kono sokono. Nanamemenj dindinja ama menj laligoro momalaarianonj iikaanj somariinj akadamuyawo kolooro.

²³ *Bunja Terenonj qaa monj ii kokaenj eja, “Aabrahamnonj Anutu moma laarinj muro qata Eja Dindinja jero.” Qaa ii eenanonj honjawo koloorotiwaawo so ii oogita tosonianj Aabrahambaa qata “Anutuwaawo aliaga,” kaenj qama jenj laligogi. ²⁴ Solanja koloowombaaajonj momalaariwaawo qaa ii jenananondeenj jeninj mende sokonja. Silinananonj momalaariwaawo nanamemenj honja ambonjati eenj, Anutunonj mono qaanana jenj tegoro solanjaniwonja. Sundunanonj mono iikawaa kania qendenja.

²⁵ *Sareqaa monj ii kaanagadeenj jewe uumeleenj gawombaa kania ii gendeema gombaa: Israel yonjononj gomanj iima kotowaotiwaajonj eja woi wasinj oronji keni kana somataa emba qata Reihab iinonj uruamaa kalanj koma oroma kana monjonj oromesaoro keni. Iinonj momalaariwaawo nanamemenj kaenj ano Anutunonj ii iima qaaya jenj tegoro solanjiro. Kianj.

²⁶ Niinonj qaana koi kokaenj jenj tegomanja: Eja kokoosoya qaa ii qamoya. Iikawaa so momalaari gawonjmemeya qaa ii mono koomuya kolooja. Kianj.

3

Neselanananonj mono tiwilaanj nonombabo.

¹ Oo uumeleenj alauruna, onjononja mamaganonj uugia waaro “Tosaanja yonjononj koposo mindingowonja,” jenj boi qaqazu, eja to koloowombaaajonj uugia waambabo. Nono tosaanja kuma onjoma ananaa roromongonana mende mindingowonjati eenj, Anutunonj ii iiro mende sokono qaanana gosinj kotakota jenj tegonj iikawaa so ironja uugunj nonombaa. ² Ii kokaembaajonj jejenj: Anana kuuyanonj kana qaa mamaga qiwitigonkejonj. Monjonj neselanj galenj koma qaa mende qiwitigonkeji, iinonj mono eja akadamuyawo soro kolooja. Iinonj saanonj kotiinj laaligoya kuuya kaanagadeenj galenj koma laligowaa.

³ Hoos ii siijnana tenj kombutiwaajonj ama aenj qawa qaa oogianonj sulunj somonjonj kasanonj horonj kanonj saanonj honjgia somata kuuya ii mindinqindinj ama ononinj kemakeju. ⁴ Kaanagadeenj wanjo somata iikawaa siligia romonjowu. Wanjo tosia ii somasomatato, kilen haamo kotiganonj ii nanjonj onjonj kowe kotonj kemakeju. Somata qatawo koloojuto, ii kilenj kekenjaa galenja kapten iinonj wanjo gilijanonj rama siinja otaanj stia (steer) loqaya melaa iikayadeenj melenqeleenj ano wanjo somatanonj kawaa so meleema kemakeja.

⁵ Neselambaa kania ii kaanjadeenj. Ii sele busunanaa kitia melaadaga koloojato, kilen saanonj qaa somata kania kania iikanonj selenana menj uma jenkejonj. Mono koi romonjonj laligowa:

Gere lokota melaadanonj tereema kemenj saanonj jolononj mondonj duuya somata qatawo jedabororo kamaanaga.

⁶ Neselanananonj kaanagadeenj gere bolanj kaanja kolooja. Ii sele busunanaa kitia iikawaa batugianonj rama qewolombaa kondomondoo nemunja kolooja. Kaenj kolooro gere siawaa Toyanonj jiilanjonj ootirinj

* 2:23: Jen 15.6; 2 Hist 20.7; Ais 41.8 * 2:25: Joos 2.1-21

iikanonj upiipiuro afaanagadeen uugerenonj mondonj jero uuta kuuya koto-motonj tilooro laaligoyanonj nanamemenja kuuya ii jewonj kaanja totowiwaa. ⁷ Anutunonj iwoi kuuya mokoloroti, ii oro kania kania, koonj me iwoi baagianonj koma kondondonjonjkejuti me kowenonj laligojuti, ii ejembanonj menj loorinj onjombutiwaa so kolooju. Tosaanja ii koma tutugonj menj loorinj onjngi miriwaa oroya kolooju.

⁸ Kaanj koloojuto, neselanananonj mono oro kawalia kaanja kolooja. Ii nombenj warabe kaananonj saa qegeta koloonj onjomumu kaanja onjngonj nininj menj komunj nonomambaajonj jojorinjkeja. Ejemba kuuyanonj ii menj loorinj somonjonj mubombaajonj amamaankeju. ⁹ *Neselanananonj Ponj Jiisa ano Manj Anutu mepeseenj oromakejonj ano leegenj ejemba iyanjaa kaitani kaanja mokoloonj onjnoti, ii qaa seinonj lanj gasuaanj onjmakejonj.

¹⁰ Neselanj motoonngo iikanonj Anutuwaaw qata mepeseenkejonj ano qaa seinonj tosaanja gasuaanj onjoma jenkejonj. Oo uumeleenj alauruna, kaniagianonj kaanja ero mende sokonja. ¹¹ Apu saanja ano kaambogawo ii apu jaaya motoonjononja ujunjonj koumakejao me qaago? Kaanj qaago. ¹² Oo uumeleenj alauruna, joganjonnga pandigbamo (sanj) ii saanonj koloonjkeja me qaago? Kaanagadeen jao gerenonnga mandariina saanonj koloonjkeja me qaago? Iikawaa so apu saanja ii kou kaambogawononnga ujunjomambaajonj amamaankeja. Mono ii.

Momakooto honja ano qolonjmolonjgoya

¹³ Onjo batugianonj morononj momakootowo koloonj qaa mindingowaatiwaa so kolooja? Monjonj “Kaanja kolooja,” jewuti eenj, iinonj mono uuta ii momakootoyaa so menj kamaanj silianonj gumbonjonjonj nanamemenja qendeenon asuganonj asugiro iininj sokombaa. ¹⁴ Iikanonj sokombaato, uugianonj motoqoto koloonj uunonj junjunj ero irinjonsoonj kaambogawo moma gemaqeqe ama aonkejuti eenj, momakootogia iikawaajonj mono selegia eenj toonj mende menj ubu. “Qaa honja otaajonj,” jenj mono iikawaa honja kolatiwubo. ¹⁵ Yonjoononj momakooto kaanja ii balombaa momakootoyaga. Ii Siwenonnga mende kamaanjkejato, omejiilanj yonjononj ejemba sololoonj onjngi jegi Unja Toroyanonj iikawaajonj wosobiri momakeja.

¹⁶ Daenj yonjo uugianonj motoqoto koloonj uunonj junjunj ero irinjonsoonj moma gemaqeqe ama aonkejuti, iyonjo laaligogianonj sisau ilinwalinj ero sili anjonjorayawo kania kania otaankeju. ¹⁷ Ii otaankejuto, momakooto Siwenonnga kamaanjkeji, iikawaa kania mutuya ii nanamemenj soraaya. Momakooto soraayaa silia tosaanja ii kokaenj: Luanonj laligowombaa siinja enj onjono gumbonjonjonj qaganonj tosaanja uujopa ama onjoma qaa baatanonj kenji Unja Toroyanonj uugia saa qero tosaanja kiankomunj ama onjngi uumomogiaa honja awaa awaa ii mamaga asuginkeja. Gbingbaonj mesaonj ejemba qaagia bakasasanj mende gosinj selenondeenj ala-ala mende laligoju. ¹⁸ Luaeqeqe ejembanonj luanonj laligowombaajonj moma iikawaa kota komogi honja nanamemenj dindinja kolooro oyanboyonj laligonjkeju. Kianj.

Balombaa momakooto mesaonj Anutuwaaw ala koloonj laligowu.

* 3:9: Jen 1.26

4

1 Naa iwoinoŋ manja ano aŋgowowo kondooro batugianon koloonkeja? Onoanŋgiaa siingia kombombananon mono waama sele busugia sokono awaa ano bologa iikanon aworanŋori manja ano aŋgowowo koloonkeja.

2 Ono iwoi kania kania mewombaa siija kotakota bobo momakejuto, ii onŋoo bunja mende koloonkeja. Iwoiwaa iimasiin ama baagon uugianon gere jero ejemba unugi komunkejuto, kilen ii mende menkeju. Kawaajon yon jen ango-wowo ama manja qenkeju. Ono Anutuwaajon mende qama koolin onŋoanŋio een mewombaaajon mojtuti, iikawaajon ii mende bunja qen aonkeju.

3 Anutuwaajon qama koolinkejuto, kilen ii kokaembaajon mende menkeju: Uugianon mende dingoro iwoi onono ii mesoon onŋoanŋgiaa siingia kombombana bologa metogon sele busugiaa korisoro ambombaaajon moma welemakeju. Ii mende sokono Anutunon ii anŋon komakeja. 4 Oo onŋo olonkalu ejemba kaana koloou. Loemba kana dindina mesaon serowilin amakejuti, onŋo mono iikawaa so Anutu mesaon uumeleembaa gadokopa ejemba yonowo ala-ala men monen hinarondeen uugia somonŋon laligoju. Tani kaan ama iikanon mono Anutuwo kerekere amakeju. Ii moma kotoju me qaago? Kawaajon mononon uuta balombaa siin kombombana bologa metogomambaaajon amakeji, iinon mono Anutuwa kereya kolooua.

5 Bunja Terewaa qaa mon ii kokaen oogita eja, “Unya Toroya unananon ama nononota laligoji, Anutunon ii siina kombombana iikanon saa qero laligoja.”* Qaa ii omayaga kania qaa kaen romonŋowubo. 6 *Qaa ii omayaga qaagoto, onŋo iikawaa so siingia tororo Anutuwaanon ambuti een, iinon mono kalenŋmorian hononŋa qaa onŋomakebaa. Kawaajon Bunja Tere koi jen oogita eja:

“Anutunon sewanŋiki ejemba tuarenjen ama onŋomakejato, uugia men kamaankejuti, iiga mono kalenŋmorian onŋomakeja.”

7 Kawaa so onŋo mono uugia gosin Anutuwa qaa baatanon kema laligowuto, Kilenaa Toya tuarenjen ama mugi onŋomesaon misinŋon kemaliwaa. 8 Mono Anutuwo soomonŋo ama kosianon kagi iinon onŋowo soomonŋo ama kosogianon nambaa. Singisonŋo megi borogia-non totowiro Jiisaswaa sayanon ii songbambaatiwaaajon qama kooliwu. Uugianon junquno kemaqen-kanqen lan anŋi uugianon tilooro koma konjoratin onono soraaya koloowutiwaaajon qama koolinkebu. 9 Mono tapekokorogia moma koton jinŋen qama woso-biri moma silama saabu. Jomo ainjolonŋia mesaon meleema amburereŋ ambu. Korisorogia mono mesaon wosobiri moma aowu. 10 Mono Pombaa jaanon men kamaan aogi iinon metaama onŋombaa. Kian.

Uumeleen alaurugia yonŋoo qaagia mende jen tegowu.

11 Uumeleen alauruna, gemaqeqe qaa mono mende jen aon laligowu. Monon qaa kaana jen kisama uumeleen aliaa qaaya jen tegoji, iinon mono Anutuwaanon kana qaa jen tegon men kamaan anja. Gii Anutuwaanon kana qaa jen tegon gogoraagen ama iikaŋa kanon ii mende ten komakejanto, ii silemale ama umbuqumbulin eja koloon laligojan. 12 Anutunon kana qaa jen koton nonoma iikawaa so mono qaanana gosin jen tegoro tiwilaawonŋa me kiankomun nonono oyanboyon koloowonŋa. Iinondeen

* 4:5: Bunja Tere qaa iikawaa kania mon ii kokaen, “Unya Toroya uugianon anota laligoji, iinon jopagon nonomambaa siina kombombana moma ananaajon motoqoto momakeja.” * 4:6: Gba 3.34

jenteego Tonana koloojato, gii mono geengajon “Moroga koloojen?” jen alaga gosin qaaya jen tegonkejan? Kian.

Sele memewaa galej meme qaa

¹³ *Mono geja ambu! Tosaanja onjo selegia menj uma kokaen jenkeju, “Nono kete me woran koi mesaonj taonj ii me ii kanonj kema konkororo ama monej somata horonj gbanj motoonggo laligoninj tegoro kanongga eleema kawonja.” Niinonj kawaajonj kokaenj injijowe mobu: ¹⁴ Laaligogia woranj nomaenj laligowuti, onjo ii mende moma kotoju. Onjo laaligogia kania ii nomaenj? Ii kaaso koosuwaa soga kambanj torodaamonj asuginj enj aliwaa. ¹⁵ Kawaajonj onjo mono kokaenj jegi sokombaa, “Pombaa uusijanonj ananaajonj kaenj ero jaawo laligowonjati eenj, mono kaanj kaanj ama mewonja.” ¹⁶ Kaenj mende jenkejuto, eenj toonj jaba-arambaranj ama onjoanggiaa selegia menj uma mepeseenjeju. Nanamemenj kuuya kaanja kanonj mono bologa kolooja.

¹⁷ Qaana jen tegomambaajonj ama kokaenj jejenj: Monjonj sili awaa qen mewaatiwaa kania moma kotonjgo ii mende ama mewaati, iinonj mono sijisisonjgo anja. Kian.

5

Ejemba esuhinagiawo yonoo galej meme qaa

¹ Oo ejemba esuhinagiawo, onjo mono geja ama qaana koi mobu: Kakasililinj siimbobolo qagianonj ubaati, iikawaajonj mono amburenenj ama qama silama saabu. ² *Monej esuhinagianonj mono gisaadaboroja. Gejalolonj ano dumunjanj yonononj opo malekugia kitomitonj nenkeju.

³ Onjo kambanj tetegoya kokaamba miri, kare ano esuhina tosaanja goul, silwanonj memeta ii qanonj qanonj menj kululuugi eji, ii kasukerajujonj turudabororo tonoreawo (rost) menj eja. Tonorea ano kasukerajuju iikanonj dangunu kaanja enj kaniagia kambanj tetegoya kokanonj kokaenj qendeembaa: Onjo laaligogia monej hinanonj somonjonj mesoqesoogi janjonj qaono tiwilaawuya. Tonorea ano kasukerajuju iikanonj mono gere bolanj kaanja sele busugia kaanagadeen menj boliwaa. ⁴ *Mono koi romonjgowu: Gawonj meme ejemba gawonjianonj tetebaro menj timintamenj ano oro qinjij qonjoma laligogiti, onjononj iyonoo tawagia ii bone qaganonj anjonj konji. Onjo iyonoo saa njindinj-njundurugia moju me qaago? Qamasilangia iikanonj mono Ponj Anutu, ku-usunj kuuyaa Toyaa gejianonj kemedabororo moja.

⁵ Onjononj namononj koi iwoi kania kania jaasoonjgo bunj qen aonj siiseweweya qaa laligonj sele busuwaa korisoro ama sijigia metogonj aonj laligogi. Balombaa omakeleyanonj somonjonj onjono jejelombanj mamaganj ama baanonj newageenj nepaqepalo nenj laligogi. Anutononj qaagia jenj tegoro unuji komuwutiwaa kambanjanonj kanj kuuwaati, mono kambanj iikawaajonj jojorinj kelegiawo koloonj laligoju. ⁶ Ejemba koposowaa qaagia qaa onjo mende tuarenjenj ama onjonj kilenj qaagia jenj tegonj lanj unuji komunj komunj laligogi.* Kian.

Binj mokosinjonj bosima qama koolinj laligowu.

⁷ Oo uumeleenj alauruna, onjo Ponjonj koubaatwaaajonj mamboma kambanj biiwia kokanonj mono mokosinjonj binj bosima nambu. Kaenj nama

* **4:13:** Gba 27.1 * **5:2:** Mat 6.19 * **5:4:** Dut 24.14-15 * **5:6:** Qaa iikawaa kania monj ii kokaenj: Onjo eja koposowaa qaaya qaa kilenj qaaya jenj tegonj qegi komuroti, iinonj onjo mombomende qotogonj onjomakeja.

een, ²⁰* iikawaajon mono kokaen romongowu: Singisonggo ejemba mononon jinjaun kanaanon keno alianon ii iikanonja wano uuta looriro mombo meleembaati, iinon mono koomu kotiga mende komuwaa. Alianon ii gere sianon kemebabotiwaajon anjon koma muro Anutunon singisonggoya seiseiya ii songbama koma turuwaa. Kian.

---

* 5:20: Gba 10.12; 1 Piito 4.8

Piitowaanonj Tere 1 Piitononj Tereya mutuya ano. Jen-asa-asari

Piitononj Bunja Tere koi oonj Kraistwaa alauruta Eisia prowinswaa Noot waagenj deema laligogiti, iyonoojonj ano gomanj liligonj keno. Kanainj gagia kokaenj gama ooro, "Anutunonj ejemba anjaajonj meweengonj ononoti, iyonononj." Momalaari ejemba sisiwerowero mokoloonj siimbobolo moma laligogiti, iyonoo uugia nangowaatiwaaajonj moma Tere koi ooro. Kraistwaa Oligaa Bunjawaa kania duduuwubotiwaaajonj ama Jiisaswaa qaaya mombo kokaenj jenj asariro, "Jiisasnonj komuroto, mombo koomunonjga gbilinj waama mombo eleema kamambaajonj jenj somonjonj oyanboyonj koloowombaa jejeromonjromonj nonono mambomakejonj. Kawaajonj siimbobolo momakejuti, ii mono moma anjonj koma kaparanj koma kotiinj nama laligowu. Siimbobolo iikanonj momalaarigia gosiro honjowo koloowaati eenj, Anutunonj mono tawayaa meleema onjombaa. Jiisas Kraistnonj asugiwaati, kambanj iikanondeenj mono akademugiawo koloowuya. Qaa ii moma mono awasanjaka nambu." Kaenj qambanjmambanj onjoma ooro.

Konjajilinj kambananonj uugia nanjonj onjoma toroqenj kotiinj kokaenj uukuukuu menj onjono, "Onj Kraistwaa bunja koloojutiwaa so mono laaligo soraaya laligowu."

Buk kokawaa bakaya wanja 6 ii kokaenj:

Qaa mutuya 1.1-2

Anutuwaa hamoqeqe gawombaa kania 1.3-12

Laaligo soraaya laligowombaa jenjkooto 1.13–2.10

Siimbobolo qaganonj gawonj nomaenj bosimbonja 2.11–4.19

Uugia meleema menj kamaanj gawonj mewu 5.1-11

Bunja tere kokawaa qaa kota wanja 5.12-14

¹ Anutunonj ejemba iyanjaajonj meweengonj nonono nonoononjga tosia onononj Israel mesaonj prowins gagia Pontus, Galesia, Kapadosia, Eisia ano Bitinia kanonj deema kema laligoju. Piito niinonj Jiisas Kraistwaa wasiwasi eja aposol koloonj onjowo qaa aminj mobombaajonj tere koi oojen. ² Manjana Anutunonj waladeenj monowaa monoyanonj momo arenj ano ero iikawaa so Unja Toroyanonj onj menj sorainj onjono Anutuwaa bunja koloogi. Anutunonj onj Jiisas Kraistwaa jeta tenj kombutiwaaajonj meweengonj onjono Kraistwaa sayanonj qeesaaro onjomorinj songbama onjmakeja.

Anutuwaa kalenjmorijanjonj mono uugia so seiro luaenonj laligowu. Kianj.

Oyanboyambaa jejeromonjromonanaajonj Anutu mepeseewonja.

³ Anana Ponjana Jiisas Kraistwaa Manja Anutu ii kokaembaajonj mepeesenjkebonja: Anutunonj kiankomu somata nonoma nunuano kolokoloo dologa koloonin. Kolokoloo dologa koloonj Jiisas Kraistnonj gbilinj koomunonjga waaroti, anana iikawaa so gbilinj waama oyanboyonj koloowombaaajonj jejeromonjromonj ama laligojonj. ⁴ Oyanboyonj bunja qenj aowombaaajonj jejeromonjromonj ama mambomakejonj. Anutunonj oyanboyonj ii umeleenj alauruta nonombaatiwaaajonj Siwe gomanonj anota eja. Iikanonj eej mende sakaka kasukerajuju menj totowinj gisaanj aliwaa. ⁵ Momalaari koma gbiliwuti eenj, Anutuwaa esujanonj sopa somonjonj kokojiji onjono Siwewaa bunja laligogi Jiisasnonj saanonj unjuano Siwenonj

uma oyanḡboyan koloowuya. Anutunonj Hamoqeḡe Toyaa kania kambaḡ tetegoyanonj kaen ninisaandabororo ejemba jeḡ asarinj oḡombonatiwaaḡonj ama eja.

⁶ Oyanḡboyan koloowombaḡonj aisoonj laligojuto, namononj laligonin Anutunonj anḡobato Toya mende somonḡoro lombo anḡosisiri kania kania kolooro siimbobolo mokolonj moma laligoju. Kambaḡ toroga kaanḡa laligowuto, ii kilenj korisoro ama laligoju. ⁷ Anutunonj anḡobato mende somonḡoro qagianonj uma momalaarigiaa tania gosinjeja. Jamo honḡa kotakota qata goul kawaa sewanḡa ii maa suanḡ uugujato, kilenj kambaḡ monḡonj alidaborowaa. Kambaḡ toroga ewaatiwaaḡonj ama ejembanonj goul ii gerenonj dalasisi oonj honḡanonj godomaruruya ewabotiwaḡonj gosinḡ anḡotete menjeju. Iikawaa so onḡ onḡanonj tororo moma laarinj nama kotiinjeju me qaago, anḡotetenonj mono iikawaa kania qendeemakeja. Anutunonj uugiaa honḡanonj goul kokaembaḡonj uuguwaatiwaaḡonj moma gosinjeja: Momalaarigianonj powowonj kotakota kolooro sewanḡa uuta iikanonj goul silwa mamaga uugunḡ kambaḡ tetegoya qaa ilaanḡ onḡono sokombaa. Kaen injiuro sokombaati eenḡ, Jiisas Kraistnonj mombo asugiwaatiwaa kambaḡanonj mono mepeseenḡ onḡono Anutuwaḡa jaanonj qabuḡa mokolonj akadamyawo koloowuya.

⁸ Onḡ Kraist mende iima kilenj jopagonj munḡ laligoju. Kambaḡ kokaamba Kraist mende iima kilenj moma laarinj munjeju. Kaen ama korisoro akadamyawo ama aisoonjeju. Korisorogia iikanonj mono jenonj mende jejetaa so kolooja. ⁹ Onḡ Jiisas moma laarigi hamo qenḡ onḡono letonḡi. Momalaarigiaa toonḡa ii Siwe gomanonj eu raja. Anutunonj kokoosogia mero onḡononj eukanonj uma toonḡ ii uulanḡawo oosiriwutiwaaḡonj moma korisoro amakeju. Kianḡ.

Gejatootoo ejembanonj jejeromonḡromonj ama laligogi.

¹⁰ Gejatootoo ejemba yoḡononj hamoqeḡewaa kania monḡama Anutu qama koolinḡ qiqisi ama moma gosinḡ laligonj kougi. Kaen laligonj Anutunonj kalenḡmorianḡ onḡombaatiwaaḡonj moma asarinḡ iikawaa gejatootoo qaaya ii waladeenḡ jeḡ laligonj kougi. ¹¹ Kraistwaa Unḡa Toroyanonj gejatootoo ejemba sololonj onḡoma asugiwaatiwaa qaaya inḡisaama sanḡe qenḡ kokaenḡ injiuro, “Kraistnonj siimbobolo moma iikawaa gematanonj asamararanḡ akadamyawo mokolonj asarinḡ laligowaa.” Kaen injiuro moma Hamoqeḡe Toyanonj naa kambaḡanonj ano nomanomaenḡ asugiwaati, iikawaa kania monḡama qiqisi ama moma gosinḡ laligogi. Kaen laligonj buju qaaya qaaya waladeenḡ nanḡonj jeḡ laligonj kougi.

¹² Hamoqeḡe Toyaa kania monḡama qiqisi ama moma gosinḡ laligogi Unḡa Toroyanonj momo kokaenḡ inḡisaama injiuro, “Onḡ mono onḡonḡia welenḡ mende qenḡ aowuto, ejemba kanagenḡ koloonj qaagia weenḡowuti, mono ii ilaanḡ onḡoma laligowu.” Kaen injiḡonḡ gejatootoo qaa onḡonoti, nono tosanonj ii kambaḡ kokaamba laligonj jeḡ asarinḡ onḡoninḡ mogi. Kraistnonj Unḡa Toroya Siwenonḡa wasiro kamaanḡ ejemba sololonj inaanḡ onḡono Oligaa Buḡa jeḡ uukuukuu menḡ onḡoma laligogiti, iyonḡonḡ Buḡa qaa iikayadeenḡ jeḡ laligogi. Gejatootoo qaa iikawaa honḡa kolooro Siwe gajobaurunananonj kaanḡagadeenḡ ii suunḡ iima kania moma asariwombaḡonj awelegonj laligoju. Kianḡ.

Anutunonj soraaya laligowombaḡonj nonoomakeja.

¹³ Buḡa qaaya kaen ejiwaaḡonj onḡo mono uugia Anutuwaḡa gawonj mewombaḡonj opogia horogi kiro jororinḡ menḡ afaanḡonḡ aonḡ nambu. Mono bonḡ

qerj onjoangiaa nanamemengia galen koma aon laligowu. Jiisas Kraist-
nonj mombo asugiwaatiwaa kambananonj kalenjmorianj onjombaati, mono
iikawaaonj mamboma jejeromonjromongia kuuya iikanonj ama laligowu.

¹⁴ Anutuwaa meraboraurutanonj qaaya tenj komakejuti, onjo mono iikawaa
so kana soraaya otaanj laligowu. Wala lalabubu tompinj laligogi onjoangiaa
siingia kombombanja bologanonj yaiwisisi menj onjngi lansanj laligogi.
Kaanja laligogito, kambanj kokaamba nanamemengia mono siinj iikawaa so
mende toroqenj ama menj laligowu. Lanj sisau laligowubotiwaajonj mono
galengia menj aonj laligowu.

¹⁵ Lanj sisau qaagoto, Anutu soraayanonj onjoono onjo mono kaanagadeen
iwaa so nanamemengia kuuya kanonj soraaya koloonj laligowu. ¹⁶ *Bunja
Terewaa qaa monj kokaenj oogita eja, “Niinonj toroya soraaya laligo-
jenjiwaajonj noo bunjauruna onjo mono soraaya koloonj laligowu.”

¹⁷ Anutuwaajonj “Manjana,” jenj ku-usuna koma horonjkejoni, iinonj
manj awagayaajonj ama ejemba tosaanja mende ninisoroonj tosaanja mende
sureenj onjmakeja. Kuuya ananaa nanamemenana mono keda mo-
toonjononj gosinj motomotoonj ananaa qaanana jenj tegowaa. Kawaajonj
Anutu toroyaa bunjauruta koloojuti eenj, namononj kusu laligowutiwaa so
mono soraaya koloonj laligowu. Jegianondeenj qaagoto, nanamemengianonj
mono Anutuwaa jeta uuguwombotiwaajonj sombugia moma laligowu.

¹⁸ Kaanagadeenj Anutunonj dowegia merotiwaa kania momago mono so-
raaya koloonj laligowu. Ambosakonjrunananonj tando lopionj momo arenj
tondu otaanj nanamemenj omaya qendeema nononjgiti, Anutunonj onjo
iyonjoo so toroqenj tondu laligowubotiwaajonj sewangia uuta gilinj dowegia
mero. Sewangia ii silwa goul uugunj giliroti, ii moju. Balombaa monenj hina
aliwaatiwaa so kolooji, iwoi iikaanja kanonj sewangia mende mero.

¹⁹ Iikanonj qaagoto, Kraistwaa saya sewanja uuta iikanonj mono wangia
mero. Kraistnonj lama meria solanja wiji buubuuya qaa kaanja kolooro
ii siimolonj oonj-oombaa tani kaanja qegi saya kamaaro. Kawaajonj mono
soraaya koloonj laligowu. ²⁰ Anutunonj walawala Siwe namo mende
mokoloonj oroma kambanj iikanonja Kraist meweengonj downana mewaati-
waa gawonj arenj ii waladeenj ama arengoro. Ii arengodabororo ero laligonj
kouma laligogito, kambanj tetegoya kokanonj onjononj qeangowutiwaajonj
ama ninisaano asuganonj kolooro. ²¹ Kraistnonj nemunj koma onjono
saanonj Anutu moma laarinj munjkeju. Anutunonj Kraist menj gbilinj muro
koomunonja waaro asamararanj muro laligoja. Iikaanja laligojiwaajonj
ama onjo Anutu moma laarinj nama qaa kuuya jeroti, iikawaa so ama
menjkebaatiwaajonj jejeromonjromonj ama munjkeju.

²² Jejeromonjromonj ama munj qaa honja tenj konjgi Kraistwaa sayanonj
koma konjoratinj onjono laligowu. Kaanja laligonj saanonj uumeleenj alau-
rugia gbingbaonja qaa jopagonj onjoma laligowu. Uu wombogia kuuyanonj
mono kaporanj koma tororo uujopa ama aonj laligowu. ²³ Laaligo koti-
gaa qaaya kanonj mono nemunj koma onjono kolokoloo dologa kolooji.
Balombaa qaa kusuga monjonj mende nemunj koma onjono Manj somataa
meraborauruta kolooji. Anutuwaa qaayanonj mende aliwaato, mono
tetegoya qaa zenj enj ubaa. ²⁴ *Qaa iikawaa kania ii Bunja Terenonj kokaenj
oogita eja:

“Ejemba kuuya onjo mono gbojoja lolo tani kaanja kolooju. Akadamugia
kuuya ii juraya asasagagiawo tani kaanja kolooja.

* 1:16: Lew 11.44-45; 19.2 * 1:24: Ais 40.6-8

Gbojoja lolononj mono soolinj gororongogi juragianonj boratinj tegoqeqonj kamaawuya.

²⁵ Kaen kamaawuto, Pombaa Buɲa qaa laaligo kombombanɲa nono-makeji, iikanonj mono tetegoya qaa kotiinj enj ubaa.”

Buɲa qaa iikanonj Oligaa Buɲaya kolooro tosonianj ii jey asarinj onjonji moju. Kianj.

2

Jamo laaligoyawo iwo nama mono soraaya koloowu.

¹ Buɲa qaa mojutuiwaajonj mono kilenɲagia kuuya kotogonj giliwu. Gbingbɔonj qalomalowenj kuuya ii mono mesaowu. Uumeleembaa nanamemenj seleseleya ii mono sisia menj togowu. Goronkiki ano gemaqeqe qaa kiisanj amakejuti, ii kuuya mono qetegogi kamaan j tegowa. ² Merasisi gbingbɔonɲia qaa yonononj ajugadeen newombaaajonj moma awelegonjkeju. Ono mono iikawaa so Buɲa qaa mende meeranogogiti, ii uu wombogianonj ambombaajonj awelegonj laligowu. Kaen laligonj momalaarigia koma gbiligi somariinj kotiiro letoma laligonj oyanboyɔn koloowu. ³ *Buɲa Terewaa qaa monj ii kokaen eja, “Nembanene monj kisiriinj aiɲa mogiti, iikawaa so mono Ponj awaa iwo qokotaan aiɲa mobu.” Qaa iikawaa so Pombaa aiɲa mojutui eenj, mono Buɲa qaanonj somariinj kotiinj laligowu.

⁴ Kraistwaa sareqaa monj kokaen jemaɲa: Kraistnonj waama Anutuwa tando kombombanɲa koloonj laaligo kotigaa wota kolooja. Ono mono iwaanonj kanj mombo letombu. Ejembanonj tando mombaajonj “Jamo omaya,” jey gema qen mesaogito, Anutunonj ii Hamoqeqe Toya koloowaatiwaajonj meweengonj iwaajonj moro sewanɲa uuta somata kolooja.

⁵ Kraistwaanonj kanj gbiliinj onjoanɲio kaanagadeen mono jamo kowonjinj laaligogiawo kaanɲa koloowu. Kaen koloonj kotiinj laligogi Siwewaa motonqeqe iinonj onjoma uugia meagoro kotikotii mokoloonj uuwaa laaligowaa jiwowonj jigo honɲa koloowu. Uɲa Toroyanonj uugianonj laligonj sololoonj menj letoma onjono mono jiwowonj jigo iikawaa jigo gawonj galej soraaya koloonj nambu. Uɲa Toroyanonj nemunj koma inaanj onjono fenj koma Anutuwa waeya menj mepeseen munj laligowu. Kaen laligogi Anutunonj injiima Jiisas Kraistwaajonj ama nanamemengia kaanɲaa aiɲa moma laligowaa. ⁶ *Buɲa Terenonj qaa monj ii kokaen eja:

“Iibu, Anutu niinonj kowonjinj tando monj meweengonj Zaion baanɲanonj Israel tuunj somata uugianonj komowe ii jingbilinj tando kombombanɲa maa suanj damandanɲawo (milyon Kina kaanɲa) koloowaa.

Daen yonononj tando powowonj kotakota ii moma laarinj munkebuti, iyonononj iwaajonj ama gamu mende moma laligowuya.”

⁷ *Moma laarinj munj laligojuti, onjoo jaasewangianonj ii tando kombombanɲa akadamyawo koloojato, tosonianj uugia mende meleema eenj laligojuti, iyonjoo jaagianonj ii Buɲa qaa kokawaa so eja:

“Miri meme yonononj ‘Kowonjinj omaya,’ jey tando ii gema qen mesaogiti, tando iikanonj mono tando kombombanɲa kolooro.

Kanagenj tania ii aen kaanɲa mokoloogi. Tando powowonj kotakota kaanɲa ii riinagati eenj, mirinonj mono ororongonj kamaan konaga.”

⁸ *Buɲa qaa monj ii kokaen eja,

“Ejembanonj jamo kowonjinj iikanonj ritatanjonj unjuro iikanonj mono unjnj mizimiji ama onjombaa.”

Yononon Bunja qaa mende ten koma iyanggiaa aingia otaankejutiwaajon ama ritatanjon kamaankeju. Anutunon kaen arengon ononotiwa so kamaankeju.

⁹ *Yononon kaen kamaankejuto, ononon ejemba tuun somata qaita mon kokaen koloju: Anutunon onjo iyanjaajon meweengon onono tak-kootoya koloju. Anutunon pangamanonga onono asasaga damuyawo iikanon keuma jigo gawon galej tuur soraaya koloju. Angoleto akadamuyawo menj laligoroti, iikawaa Bunja qaaya ii menj asariwutiwaajon onono. Onoonota ononon Anutuwaanon kanageso bunjaya laligon Kin Pombaa jawinjuruta koloon gawona liligon menjkeju. ¹⁰ *Wala Bunja Terewaa qaa mombaa so “Simbirinsambaran lan laligoto,” kamba kokaamba uugia somonjon aon mutulanjon “Anutuwaa uumeleen kanageso tuun” koloon laligoju. Wala Anutuwaa kiankomuwaajon “Poumapou laligoto,” kamba kokaamba “Injiima kobooro kalenmorianja saanon moma koton laligoju.” Kian.

Anutuwaa welenqeje ejemba kokaen koloon laligowona:

¹¹ Oo wombo alauruna, Siwewaa bunja koloon namonon koi tatawaga wabaya laligojuti, niinon onoo uugia kokaen kuumanja: Selewaa siingia kombombanja bologanon galej koma onjombobotiwaajon mono onjanga anjon koma aowu. Siin morota morota iikanon uugia menj boliswaatiwaajon manja qenjeju. ¹² Uugia mende meleengiti, iyonoo batugianon nanamemengia awaagadeen ama menj laligowu. Tosianon onjo bologa meme ejemba kaanja qaanon menj bolin onomakejuti, iyononon nanamemengia awaa iima kaniagia tororo moma asarigi roromonogogianon utegowaa. Roromonogogianon utegoro iyanggiaa singisongogia ano momasoosogia iima koton uugia meleema Kraist asugiwaatiwaa kambaanon onjojon ama Anutu mepeseen mujkebu.

¹³ Anutunon laaligo arengoro ejemba tosonian galej koma nonomakeju. Pombaa qata bosinjuti een, onjo mono kuuya iyonoo qaa baatanon kema laligowu. Kin ano gawana yononon wangia kolojuti, onjo mono iyonoo jegia ten koma laligowu. ¹⁴ Kaunsol ano komiti yonoo jegia kaanagadeen ten koma laligowu. Yononon ejemba kaiyaka bologa amakejuti, iyonoo qaagia gosin ironja meleema onomakejuto, kaiyaka awaa amakejuti, iyonoo qagia mepeseenjeju. Anutunon kawaajon ama gawman ejemba kuun onono laligoju. ¹⁵ Anutuwaa uusinja ii kokaen eja: Gejajuju ejemba uugia qaa poumapou laligon onjojon qaa omaya omaya jenkejuti, onjo mono nanamemen awaa ama menj iikanon iyonoo buugia mejugogi olon laligowu.

¹⁶ Anutunon bologaa kasa gbadoyanonga isama onono loloogiti, onjo mono iikawaa so nanamemen solanja ama menj laligowu. Kaen laligowuto, kilenjagia koma turuwutiwaajon kokaen mende jewu: “Kasa gbadonana qaa solanja (frii) laligojon.” Kaen menj iikanon mondon onjanga aingia mende otaawu. Kaen qaagoto, Anutuwaa jeta ten koma welen qenjejuti, mono iikawaa so gbadoya qaa laligowu. ¹⁷ Ejemba kuuya ii mono goda qen onoma laligowu. Uumeleen alaurugia ii mono uu wombogianon jopagon onoma laligowu. Anutuwaa qaaya uguwombotiwaajon mono sombugia moma laligowu. Kin ano galenurugia yonjojon mono mogi uro goda qen onoma laligowu. Kian.

Kraistnon siimbolowaa sili awaa qendeema nonono.

* 2:9: Eks 19.5-6; Ais 43.20-21; Dut 4.20; 7.6; 14.2; Tai 2.1; Ais 9.2   * 2:10: Hoos 2.23

18 Welenqege oŋo mono somatagiaa qaa baatanonj kema goda kuuya qendeema oŋoma laligowu. Uubonjononj galenj awaa koma oŋomakejuti, iyonoojonadeen qaagoto, horonj ureenj ama oŋomakejuti, ii kaanagadeen tororo goda qerj oŋoma laligowu. 19 Daenj yonononj Anutuwaaw jetaa so ejemba goda qerj oŋoma laligogi kilenj kania qaato, een kakasililinj ama oŋonŋi siimbobolo kaparanj koma moma mokosingonkejuti, Anutunonj ii iima tawaya meleema kotuegonj oŋono simbawonjowo koloouju. 20 Kaiyaka bologa anŋi koobinonj unuji ii moma mokosingonj nambuti eenj, oŋoanŋiaajonj mono nomaenj mogi unaga? Kaiyaka amakegitiwaa so unuji qabunŋiaawo mende koloowu. Kaenj qaagoto, nanamemenj awaa anŋitiwaaajonj ama siimbobolo mokolonj moma mokosingonj laligowuti eenj, Anutunonj mono iikawaa tawaya meleema kotuegonj oŋono simbawonjowo koloouju.

21 Kraistnonj kaanjadeen oŋoojonj ama siimbobolo moma sili awaa qendeema oŋono. Kawaajonj oŋo iwaa kana tamboya kosinj metetereen siimbobolo moma mokosingonj laligowutiwaaajonj oŋoono. Kaenj laligonj simbawonjowo koloowuya. 22 *Bunja Terewaa qaa monj ii kokaenj eja, “Iinonj singisonjgo monj mende ano ano iwaa je buutanonŋa qaa qolomolonŋoya monj mende kamaaro.” Oŋo qaa iikawaa so otaanŋ anŋi sokombaa. 23 *Ejembanonj uuqege qaa tokoronkota Kraist mamaga jenj mugi kitia monj mende meleeno. Siimbobolo ama mugi moma kitia metogomambaajonj mende torogonj oŋono. Kaenj qaagoto, Anutunonj qaa dindinagadeen jenj tegonkeji, mono ii moma laarinj qaaya iwaa borononj ama jenj tegowaatiwaaajonj mambono.

24 *Kraistnonj ananaajonj kaparanj koma singisonjgo gema qerj nanamemenj solanŋ otaanŋ laligowombaaajonj ama siimbobolo moro. Ii moro Bunja Terenonj ejiwaa so “Selia qegi wiji koloorotiwaaajonj ama Anutunonj oŋo menj qeangonj oŋono.” Qeangowutiwaaajonj mono “Ano singisonjgonana menj sele busianonj anŋonj” maripoononj uma komuro. Kawaajonj oŋo mono Kraistwaa tani kaanŋa koloonj siimbobolo moma mokosingogi awaa koloowaa. Singisongowaa anŋgobatononj horonj nonono iikanonj mono qamo taninŋaen koloonj koomuya laligowonŋa. 25 *Wala oŋo “Lama kaanŋa jinŋaunj kema kanj lansan laligogi.” Kaan laligogito, kamban kokaamba uugiaa galenjaanonj eleema kanj laligoju. Iinonj oŋo lama kaanŋa sopa somonjonj kalanj koma oŋomakeja. Kianj.

3

Loemba oŋoo kambanmamban qaa

1 *Anutu welenj qewombaa qaaya jedaborojento, emba oŋo mono kaanjadeen lourugia yonoo qaa baatanonj kema laligowu. Kaanŋa laligogi lourugia tosanonj Bunja qaa mende tenj koma laligojuti, iyonononj mono kaanjadeen embaurugia yonoo nanamemengia iima uugia meleembuyaga. Uugia meleema laaligogia Kraistwaa borononj ambutiwaa Bunja qaa jeganondeen mende jewuto, Kraistwaa kania mono siliganonj qendeema oŋonŋi iima asariwuyaga. 2 Nanamemenj soraaya dindinŋ ama menj Anutuwaaw jeta uuguwubotiwaajonj keegia mogi ejanonj kaenj inŋiima yagogi Kraistwo qokotaan laligowombaa siinŋia asuginaga. 3 *Selewaa akadamugiajonadeen mono mende menj umakebu. Wanj sawagia qerj gawasu kania

* 2:22: Ais 53.9 * 2:23: Ais 53.7 * 2:24: Ais 53.5 * 2:25: Ais 53.6 * 3:1: Ef 5.22; Kol

kania mende ama miziziin sele menj mende awelegonj laligowu. Kasasonj goul iwoinonj selegia mende menjerengonj aowu. Selekopaa awaa soro akadamuyawo ii mende menj aowu.

⁴ Kaenj qaagoto, akadamugia honja ii mono pondan megii uugianonj ewa. Unjagianonj luaenonj bonjonj laligogi akadamugia honja kanonj aasangoyanonj enj mono kamban monjonj mende aliwaa. Uubonjonj laligogi Anutunonj injiima moro umakebaa. ⁵ Wala eenjanonj emba soraaya yonononj Anutuwo nama jejeromonjromonj ama munj iwoi kuuyaaonj mamboma laligogiti, iyonononj kaanagadeen uugiaa akadamugianonj menjerengonj aonj lourugia yonoo qaa baatanonj kema laligogi. Mono emba iyonoo tani kaanja koloonj laligowu. ⁶ *Saaranonj loya Aabraham tenj koma munj “Eja Ponja,” jenj munj laligoro. Onjo kaanagadeen zenj nama gawonj awaa awaa menj awasankaka nama iwoi mombaajonj jenengia mende ororo lourugiawo laligowuti eenj, mono Saara kaanja emba akadamugiawo koloonj laligowu.

⁷ *Emba yonononj esungia kamaanjeqeta koloojuto, kilenj laaligowaa kalenjmoriana ii ejawo ororonj bunja qenj aonj laligoju. Esungia kamaanjeqeta koloojutiwaajonj eja motomotoonj onjo mono embaurgia tororo kalanj koma loloonjonj onjoma laligowu. Anutunonj eja onjo qamakooligia sureewabotiwaajonj mono goda qenj onjoma laligowu. Kianj.

Gawonj awaa menjkejuto, siimbobolo kilenj moju.

⁸ Qaana tegowaatiwaa qambanmambanja ii kokaen jejejen: Onjo mono kuuya uumotoonj ama uumeleenj alaurugia yonowo uubonjononj jopagonj aonj laligowu. Gumbonjononj laligonj onjoangia menj kamaanj aonj uugianonj somonjonj aonj motoonj nambu. ⁹ Jena jewe nuna guwe ana ambe ii mende amakebu. Uuqeqe qaa tokoronkota jenj onjonji kitia mende melembu. Kaenj qaagoto, qaa bologaa kitia meleema mono kotuegonj onjoma laligowu. Kaenj ama laligogi Anutunonj iikawaa tawaya meleeno kotumotueya bunja qenj aowutiwaajonj onjoono. Kaenj ama laligonj Ponj asugiwaatiwaa kambananonj mono oyanboyonj kolooowu. ¹⁰ *Kaanja kolooowutiwaa qaaya ii Bunja Terenonj kokaenj oogita eja:

“Monjonj laaligo naanjawo laligomambaa ainja koloonj muro weenj awaa awaa iima laligomambaaonj moji, iinonj mono neselana qaa bologa jewabotiwaajonj somonjonj laligowa. Buu susuyanonga gbingbaonj qaa kolooowabotiwaajonj mono galenj menj aonj laligowa.

¹¹ Nanamemenj bologa mono gema qenj gawonj awaa awaa menj laligowa.

Luaenonj laaligo iikawaajonj monjgama ii bunja qenj aomambaaonj kaparanj koma namba.

¹² Ii kokaembaajonja: Ponjonj ejemba solanja injiima galenj koma qamakooligiaajonj geja amakejato, ejemba doogoya ii ba mende koma onjomakeja.”

Qaa kaenj eja.

¹³ Onjo gawonj awaa mewombaajonj uugere ama laligowuti eenj, ejemba seiseiyanonj gawongia siimbererenj menj menj bolinj onjombombaaajonj mende mobuya. ¹⁴ *Ii mende mobuyato, kilenj nanamemenj solanja anjitiwaajonj ama siimbobolo mobuyagati eenj, onjo mono kilenj Anutunonj kotuegonj onjono oyanboyonj mokoloowuya. Kakasililinj menj onjombubotiwaajonj mono eenj aaruj lalanjaninj keegia moma uugia kamaaro uubobooligianonj unjwabo. ¹⁵ Uugianonj mende kamaawato, uugia mono Ponj Kraistwaanonj

somongon kania soraaya pondan romongogi uro laligowu. Mono kamba so jojorin Kraistwaa kania ejemba jen asarin onoma laligowu. Oyanboyan koloowombaa jejeromonromon anjuti, ejembanon iikawaa kaniaajon qisin onongi mono kuuya ionononon qaa ii meleema onoma laligowu. Mono gumbonjonjon qaganon ejemba goda qer onoma uu kuuy onoma laligowu.

¹⁶ Qaagia kaen galen kongi Anutunon injiima “Sokonja,” jero uugejagianon kaen mobutiwaajon nambu. Kraistwo qokotaan nama nanamemen awaa angi uuqeqe qaa tokoronkota tondu jen onomakejuti, ionononon mono iyangiaanon qaa bologaajon ama gamu mewuya. ¹⁷ Gawon awaa awaa men laligogi ejemba tosianon kilen kakasililin ama onongi Anutuwaajon ama siimbobolo mogi sokonja. Iwoi bologa ama men iikanon siimbobolo mokoloogi gamuyawo koloaja. ¹⁸ Kraistnon kaanagadeen kamba mo-tongo singisongonanaajon ama komuro. Anana doogoya koloonin Dindina iinon nunuano Anutuwaanon keubombaajon ama siimbobolo moro. Nama ejaga jen selia qegi komuroto, Unja Toroyanon men gbilin muro waama laligoja. ¹⁹ Unja Toroyanon wano nonomesaon koomuwaa senjon gomanon kemen kokooso kasa gbadonon laligogiti, ionoojon Bunja qaaya jen asarin onono.

²⁰ *Wala eenanon Noowaa kambanon wango somata megii Anutunon uugia meleembutiwaajon kaparan koma moma mokosingon mambonoto, ejembanon qaa mende ten koma tiwilaan koomuwaa kasa gbadonon kemegi. Ejemba suman melaada 8:yanon Anutuwaaw jeta ten kongi jero kon kiro apunon waama balon qer turun wango elaar Anutunon ii gboulunonga gou gajogia koma wangia somongoro. ²¹ Iwoi kaanja kolooroti, ii oomuluwaa sareya koloaja. Jiisas Kraistnon koomunonga waama laligojiwaajon ama kamba kokaamba apu nonomorigi Kraistwaa esujanon turun nonoma wanana somongonkeja. Apu ii selewaa jewon songbambaatiwaajon ama mende ama nononjuto, oomuluwaa honja ii kokaen: Anana Anutuwo laligowombaajon soomongo ama jopon qaanon somongon kokaen qama koolinkejon, “Anutu, gii mono utaa gojejeraya songbana uuta soraaya kolooro goo jaanon sokombaa.”

²² Jiisas Kraistnon Siwe gomanon eu uma Anutuwaaw boro dindinanon bunjabunayawo raja. Anutunon ku-usun muro rama Siwe gajoba ano Siwewaa ben kawali kania kania esunmumugianon niniima galen kuuy nonomakejuti, ii kaanjadeen galen koma onono qaaya baatanon laligoju. Kian.

4

Mono letoma laaligo qaita mon laligowu.

¹ Kraistnon anaa selianon siimbobolo morotiwaajon onon kaanagadeen sele busugianon siimbobolo mobombaajon jojorin laligowu. Iwo momo mootonggo kokaen men romongowu: Monon singisongo amakeji, iinon iyanaa seliaa siina kombombanja otaamambaajon nama munkeja. Monon Kraistwaajon ama siimbobolo momakeji, iwaa siina kombombanja bologanon mono zololonon kamaaro singisongo togon mombo mende amamambaajon kaparan koma laligowaa. Uuroromongogia iikanon mono wogia mero iikanon rindanon akadamiawo koloon laligowu.

² Uuroromongogia iikanon rindanon nama uuselewaa siin kombombanja bologa mono somongon galen koma laligowu. Kamba kokaambadeen kanain namonon toroqen laligon ubuti, iikanon mono Anutuwaaw

* 3:20: Jen 6.1–7.24

uusiiŋa teŋ koma otaan laligowu. ³ Onjo kambaŋ laligoŋ kougiti, iikanonj eŋemba anjonjoragiawo uugia mende meleema nanamemenj bologa laŋ ambombaaŋonj mojuŋi, iyonjoŋ tani kaanja kokaerj laŋ laligogi: Serowiliŋj ama siingia kombombanja bologa tondu otaan laligogi. Apu gisi (marihuana), goja deuj iwoi ii otonomboranj meŋ wakasiŋj negi wanjgia sooro enkalolonj laligogi. Jejelombanj oon nej rii gbawe oronj embagemba meŋ bolin onjoma geŋajuju ama laligogi. Tando lopionj laligoŋj simin kuma onjoma iwoi kanjanjowo amakegi. Kaerj amakegito, onjo kambaŋ kokaamba nanamemenj kaanja ii mende torogonj amakeju.

⁴ Eŋemba anjonjoragiawononj pangamanonj laaligowaa resa sumu pilinpilinjonj eji, iikanonj horonj lugunj kemenkeju. Onjo yonjowo mende horonj kemegi iima aarunj uuqeŋe qaa tokoronkota jej onjmakeju. ⁵ Kaerj amakejuto, Anutuŋwaa jaanonj keugi qisinj onjono kaniagia asuganonj isaama jej asarigi mondomondogia qewagowaa. Anutunonj eŋemba jaawo laligojonj ano koomuya mono kuuya ananaa qaanana gosin jej tegomambaaŋonj jojorija. ⁶ Sele busunananonj komuwonjati, qaanana iikanonj mende tegowaa. Kawaajonj Oligaa Buŋa ii koomuwaa senjonj gomanonj laligojuŋi, iyonjononj kaanagadeenj mobutiŋwaaŋonj Poŋŋonj wala jej asariro. Ii kokaembaaŋonj: Anutunonj nanamemengia gosin eŋemba tosaanjanono kaanjan jej tegon onjono sele busuwo laligogitiŋwaa ironjan mokoloowuto, toŋianonj uugia meleema kokoosogianonj gbilin laaligo kotigaa buŋa kolooŋi. Anutu anjo kotiin laligoŋkeji, iikaanjanadeen kuuyanonj laaligo kombombanjan laligoŋ ubutiŋwaaŋonj moma kotiinkeja. Toŋianonj Buŋa qaa ii uugia kuun onjombutiŋwaaŋonj jegi. Kianj.

Gawonj memewaa momo kalenja ii mono galenj koma ubu.

⁷ Iwoi kuuyaa kambananonj tegomambaaŋonj dodowija. Kawaajonj onjo mono qama kooliwombaaŋonj imowamo mende laligowuto, onjonaŋgia nanamemengia galenj koma aonj zej nama qamakooli gawonj meŋ laligowu.

⁸ *Buŋa Terewaa qaa monj ii kokaerj eja, “Eŋemba uunananonj jopagonj onjoma siŋgisonjogogia seiseiya koleleerj gamugia turunkejonj.” Kawaajonj alaurugia onjoo batugianonj mono pondan jopagonj aonj laligowu. ⁹ Onjo mono alaurugia koma horonj mirigianonj ainjolonj rama uugianonj jejewenerjwenerj njindin-njunduruya qaa kalanj koma aonj laligowu.

¹⁰ Anutunonj kalenjmorianj kania kania iikawaa Toya kolooja. Iinonj gawonj memewaa momo kalenj morota morota mendeema onjono laligoju. Onjo motomotoonj mono momo kalenja awaagadeerj galenj koma iikanonj kanagesourugia welen jej onjoma laligowu. Ii buŋa jej aogitiŋwaa so mono gawononj ama tuun batugianonj ilaan aonj laligowu. ¹¹ Gawonj memewaa momo kalenj woi ii kokaerj: Daerj yonjononj Buŋa qaa jej asarinkejuŋi, iyonjononj ii mono Anutunonj sololonj onjmakejiŋwaa so jej laligowu. Daerj yonjononj alaurugia welen jej nanjonj onjmakejuŋi, iyonjononj mono Anutunonj inaan esun onjmakejiŋwaa so ala ilailaa ama onjoma laligowu. Jiisas Kraistwaa buŋa koloojuŋiŋwaaŋonj iwoi kuuya kanonj mono Anutu mepeseegi qabunjanonj akadamuyawo koloonj enj ubaa. Iinonj asamararanj Toya ano ku-usunj Toya ii kambanjan kambanjan laligoŋ kouma laligoja ano tetegoya qaa laligoŋ ubaa. Qaa ii onjanonj.

Kraistwo nama mono siimbobolo moma laligowu.

¹² Oo wombo alauruna, siimbobolo qagianonj uro iwaa kukuŋanonj gere kaanjan qetaalinj anjotete meŋ onjmakeji, iikawaajonj mono mende

* 4:8: Gba 10.12

aarun laligowu. Iwoi koloon onomakeji, ii batugianon iwoi morota kaan̄a, iikaen romongowubo. Ii namonon laligojoniwaa so koloonkeja. ¹³ Mende aaruwuto, Kraistnon kaiyaka awaa ano kakasililin ama mugi moroti, on̄o mono siimbobolo iikawaa kitia mojutiwaa so korisoro ama laligowu. Iwo kaan̄a laligogi eleema karo asamararanon̄ asugiro kamban̄ iikanon̄ kaan̄agadeen̄ aisoon̄ oyarboyan̄ mokoloowuya. ¹⁴ Ejembanon̄ injiima uugia Kraistwaanon̄ meleengitiwaaon̄ ama uuqege qaa tokoron̄kota jen̄ onomakejuti een̄, on̄onon̄ mono simbawon̄awo kolooju. Kaen̄ jen̄ onomakejutiwaaon̄ ama Anutuwaa Un̄a Toroya asamararan̄awo iinon̄ mono qagianon̄ uma ku-usujanon̄ turun̄ on̄oma kotuegon̄ onomakeja.

¹⁵ On̄oonnga mon̄on̄ iwoi bologa anotiwaajon̄ siimbobolo mokoloon̄ mobabo. Mon̄on̄ kikekakasililin̄ ama ejemba un̄un̄ iwoi yongoro meroti me tosia siijaago men̄ on̄omanjen̄ yon̄oonon̄ qaa lan̄ jero sipasipa qero gawon̄ meme kaan̄a mondon̄ lan̄ ewaewan̄ koma lombo mokoloon̄keji, iinon̄ mono siimboboloya an̄aa soyanon̄ moja. ¹⁶ Mon̄on̄ Kraistwaa alia koloojiwaaon̄ angosisiri mokoloon̄ siimbobolo moji een̄, iinon̄ mono iikawaa gamugamuya een̄ mende moba. Gamu qaagoto, Kraistwaa qata bosin̄jiwaaon̄ mono Anutu mepeseen̄ laligowa.

¹⁷ Anutunon̄ ejemba qaanana gosiwaatiwaa kamban̄a kan̄ kuuro iyan̄aanon̄ uumeleen̄ kanagesouruta ananaa qaanana ii wala jen̄ tegowaa. Wala ananaa qaanana jen̄ tegowaati een̄, ejemba Anutuwaa Oligaa Bun̄a mende ten̄ kon̄gi lombo qagianon̄ uro tetegoyanon̄ mono nomaen̄ koloon̄ on̄onaga? ¹⁸ *Bun̄a Terenon̄ qaa mon̄ ii kokaen̄ eja:

“Solana yon̄onon̄ Siwe gomanon̄ ubombaajon̄ kupukapa ambuti een̄, singison̄go ejemba an̄gonjoragiawo yon̄oo qaagia mono nomaen̄ koloonaga?”

¹⁹ Kawaaon̄ alauruna Anutuwaa jeta ten̄ koma an̄gosisiri mokoloon̄ siimbobolo momakejuti, on̄onon̄ mono kokoosogia mokomokoloo Toyaa boronon̄ ambu. Toya iinon̄ qaa jerotiwaa so alauruta sopa somon̄gon̄ kokojiji koma kalan̄ koma onomakeja. Kokoosogia iwaa boronon̄ ama mono jegen̄a nama gawon̄ awaa awaa pondan̄ men̄ laligowu. Kian̄.

5

Jotamemeya on̄oonon̄ qamban̄mamban̄ qaa

¹ Niinon̄ uumeleen̄ kanagesowaa jotamemeya mon̄ koloon̄ Kraistnon̄ siimbobolo moroti, iikawaa qaaya nangon̄ jen̄kejen̄. Kanagen̄ eleema karo asamararanon̄ asugiro qabun̄a nono mokoloomambaajon̄ mojen̄. On̄oo batugianon̄ noo jotameme alauruna koloojuti, niinon̄ on̄oo uugia kokaen̄ kuun̄ on̄onjen̄: ² *Anutunon̄ moma laarin̄ on̄oma lama tuun̄a borogianon̄ anoti, on̄onon̄ mono ii kalan̄ koma on̄oma laligowu. Gawon̄ ii mojotiiti qaganon̄ qaagoto, Anutuwaa jeta otaan̄ uusiingia gawonon̄ ama afaangon̄ geregere qaganon̄ zen̄ men̄ nambu. Mondomondo qaganon̄ injarere laligon̄ mon̄er iwoiwaajon̄ mende kaparan̄ koma laligowu.

³ Lama tuun̄ baagianon̄ kan̄ nan̄juti, ii mono eja pon̄ tani kaan̄a mende galen̄ koma on̄ombu. “Zioz galen̄ koloojon̄,” jen̄ totogianon̄ mende qen̄ men̄ biwiin̄ aowuto, nanamemembaa sili awaa ii lama tuun̄ qendeema on̄oma laligowu. ⁴ Nanamemen̄ awaa ama laligogi lama galen̄ wan̄an̄on̄ mombo asugiwaati, kamban̄ iikanon̄ mono soron̄ arogianon̄ kotogon̄ ila wage akadamyawo wan̄gianon̄ mouma somon̄gogi bun̄a qen̄ aowuya.

* 4:18: Gba 11.31 * 5:2: Jon 21.15-17

Akadamu iikanonj mono kambanj monjonj mende taalinj titiikota koloowaa. Kianj.

Sagbili onjononj kaanagadeen galenjurugia yonoo qaa baatanonj kema laligowu.

⁵ *Sagbili onjononj kaanagadeen galenjurugia yonoo qaa baatanonj kema laligowu. “Anutunonj sewan̄kiki ejemba tuarenjenj ama onjomakejato, iyangia menj kamaanj aon̄kejuti, ii mono kalen̄morianj onjomakeja.” Kawaajonj onjo mono korebore batugianonj onjoangia menj kamaanj aon̄j laligowu.

Tani iikanonj mono maleku kaanja kotogogi kemero laligowu. ⁶ *Kawaajonj mono onjoangia menj kamaanj aon̄j Anutuwaaw boro ku-usun̄awo iikawaa baatanonj ken̄gi kamban̄anonj kan̄j kuuro saanonj menj biwiinj onjombaa.

⁷ Bun̄a qaa monj ii kokaen̄j eja, “Iinonj onjo kalanj koma onjomakejiwaajonj majakakagia kuuya mono iwaa borononj ama mesaowu.”

⁸ Nanamemen̄gia galen̄j koma aon̄j zen̄j nama pondan̄j uugbiligbili laligowu. Kilen̄jaa Toyanonj lan̄j liligonj ejemba tuarenjenj ama mon̄gama nonomakeja. Monjonj uruambe qero iinonj mono laionj kaanja gogonj nonomambaajonj jojorija. (Laiononj gbuu gbororo qama silano moma bombon̄gaogia waa-makeja.) ⁹ Onjo siimbobolo momakejuti, onjo uumeleenj alaurugianonj kaanijadeen gomanj so kakasililij iikayadeen moma mokosin̄gonj laligoju. Ii romon̄gonj torokogia yakarij momalaarinonj rindan̄gonj nama laion̄j ii kotakotagadeen tuarenjenj ama mun̄j laligowu.

¹⁰ Onjo kambanj torodaamonj siimbobolo moma laligogi mososon̄gonj nan̄gonj menj kotiin̄j onjonogo saanonj nendun̄j powowonj kotiganonj kon̄gbaraya qaa nama laligowuya. Kaanja Kraistwo nan̄gigo akadamyua togonj onono asamararan̄anonj uma tetegoya qaa asarij laligonj ubuya. Anutu, kalen̄morianj kuuyaa Toya koloojj, iinonj mono onjo kaen̄j ama laligowutiwaajonj onjoono. ¹¹ Iinonj ku-usun̄j Toya laligonj kouma laligoja ano kambanj tetegoya qaa laligonj uma laligowaa. Qaa ii onjanonj.

Piitononj yeizozo qaa tetegoya jero.

¹² *Anutuwaaw kalen̄morianj ii kian̄komu hon̄a toonj kolooja. Niinonj qaa ii kotiin̄j nan̄gonj jen̄ onjononj kalen̄morianj iikanonj nan̄gonj nama kotiin̄j laligowutiwaajonj jen̄ kotonj onjonjen. Kawaajonj tere toroga koi jewe nen̄ana Sailasnonj oon̄ onjonja. Iinonj niwo pondan̄j nama uumeleenj nen̄ana kolooja. Iwaajonj kaen̄j romon̄gojenj.

¹³ *Anutunonj uumeleenj kanageso onjo kaanja iyan̄aajonj meweengonj onjono Babilon siti bologa kanonj* laligojuti, iyonjononj yeizozogia an̄gi onjoononj kaja. Momalaariwaa merana Maak iinonj kaanagadeen yeizozoya anja. ¹⁴ Onjo batugianonj waegia menj an̄gonj aon̄j newogia kososoonj laligowu.†

Alaurunana Kraistwo qokotaan̄j nanjuti, luaenonj mono kuuya onjowo ewa. Kianj.

* 5:5: Gba 3.34 * 5:6: Mat 23.12; Luuk 14.11; 18.14 * 5:12: Apo 15.22, 40 * 5:13: Apo 12.12, 25; 13.13; 15.37-39; Kol 4.10; Flm 24 * 5:13: Babilon ii Room sitiwaaw qaa aasangoyaga. Aisisaan buknonj kaanijadeen qaa ii iikawaa so oogita eja. † 5:14: Kambanj kanonj jolongia menj waegia menj buugia kitonj nen̄j laligogiti, mono iikawaajonj jeja.

Piitowaanonj Tere 2 Piitononj Tereya ano 2 kolooro. Jen-asa-asari

Piitononj Tere koi Kraistwaa alauruta balonj so rama kenngiti, iyonoojonj ano liligonj keno. Tosianonj qaa soosooya mokolonj ejemba kuma soonj onjongitiwaaajonj laaligo soraaya mesaonj serowilinj nambonjnambonj iwoi lanj ama menj laligogi. Boi takapolakaya ii Anutuwaawaa qaa baatanonj mende kema (2.10) jeulalanj (3.17) ama selegia mepeseer (2.18) jaba-arambaranj (2.10) ama iyangiaa jaajaa laligogi. Kaiyakagianonj Jiisas qakooma mugi. Yonononj mepaqepae ejemba godaqeqegia qaa laligonj wansanjwansanj ejemba (2.3) looloria (2.18) jinjaunj menj onjongi. (3.3-4)

Piitononj qaa ano nanamemenj iikawaajonj majakaka somata moma dingowaatiwaaajonj manja qenj hamoqeqewaa kania jenj asarija. Uugia kuunj jenjkootoya kokaenj ooro, “Anutu ano Ponj Jiisas Kraist ii onjanonj moma laarinj oroma yorowo qokotaaninj lombo ii menj kamaanj ano afaangowaa. Momo kaanja ii jembiri qaagoto, ejemba iyangiaa jaagianonj Jiisas iigi ejemba kuma onjoma laligoroti, ii moma ninijogi karo moninj. Kawaajonj mono laaligo soraaya laligonj gadokopa laaligo ano uuwoi ii gema qewu.”

Tosianonj kaparanj koma kokaenj lanj jenj ejemba kuma soonj onjoma laligogi, “Kraistnonj mombo mende eleembaa.” Qaa ii jembiri qaaya. Piitononj qaa iikawaajonj majakaka somata moma kitia kokaenj meleema jenj ooro, “Kraistnonj eleembaatiwaa kambanja qero ujiwaa tani kolooji, ii kokaembaajonj: Anutunonj ejemba ananaanogaa monjonj tiwilaawaatiwaaajonj mende mojato, kuuya anana uunana meleema sirngisonjgo laaligonana mesaowombaaajonj moma kaparanj komakeja.”

Buk kokawaa bakaya waja 4 ii kokaenj:

Qaa mutuya 1.1-2

Anutunonj soraaya laligowombaaajonj nonoono 1.3-21

Boi takapolakaya yonoo kaniagia 2.1-22

Tetegoyanonj Kraistnonj eleema kawaa 3.1-18

¹ Saimon Piito niinonj onjowo qaa aminj mobombaaajonj tere koi oojenj.

Jiisas Kraistnonj wasinj nono aposol koloonj welenj qenj munj laligonjkejenj. Benj Anutunananonj Hamoqege Toya Jiisas Kraist wasiro kamaaro iwaajonj ama qaanana jenj tegoro solanjaninj momalaarinananonj kolooro. Onjo momalaari iikayadeenj bunja qenj aogi sewanja uuta kolooro nono kaanja simbawonjwawo laligoju.

² Onjo Anutu ano Ponjana Jiisas moma kotonj oronjuti, iyorononj mono kalenjmorianja kelemalelenj onjoni luaenonj laligowu. Kianj.

Anutunonj onjooonoti, iikanonj mono kotiinj nambu.

³ Anutunonj asamararanj Toya akadamyawo kolooja. Kawaa so anana soraaya tataanjkota koloonj laligowonjatiwaaajonj nonoono. Kania kaenj moma yagoninj kalenj nonomakejiwaa kania kolooro. Anana laaligo kombombanja laligonj uuwaa komagbilligibili tororo ambombaaajonj iwoi amamaanjkebonjati, iwaa benj esujanonj mono ii kuuya nonono bunjananaga koloojkebaa.

⁴ Asamararanj Toya iinonj uunananonj gawonja gawonja damuyawo menj kalenja kuuya nonomambaaajonj momakeja. Anutunonj soomonjgo qaaya nononoti, iikawaa sewanjanonj mono uuta kolooja. Onjo wala balombaa

siingia kombombanja bologa tondu otaan angonjora uutanon laligogito, Anutunon onjo iikanondeen metogon wangia somongoro. Kaen kolooro gadokopa laaligo serereen gema qewutiwaajon hamoqege arenja anota eja. Momo ano nanamemen akademuyawo Anutuwaanon eji, iinon onjo iikawaa so letoma gbilia koloowutiwaajon kaparan komakeja. Onjo soomongo qaaya somata qatawo iikanon qokotaajuti een, iinon mono inaan onono mombo letoma Siwewaa akademuya mokolon bunja qen aon laligowuya. Akademuya iikanon saanon rijojoon sokoma onjombaa.

⁵ Anutuwaanon soomongo qaa kaanja ejiwaajon ama onjo mono moma-laariwaa honja koloon onono qendeema laligowu. Kaanja laligowutiwaajon mono kaparan koma zen nama manja qen laligowu. Honja koloon onjombaati, iikaen saanon Anutuwaa kania toroqen moma kotowuya.

⁶ Momakootogianon somariiro saanon nanamemengia toroqen galen koma aonkebuya. Galen koma aoagianon somariiro saanon nama kotiin lombo mokosingon bosima laligowuya. Nama kotikotiigianon somariiro saanon mombo Anutuwaa jetaa so uuwaa komagbiligibili ama laligowuya.

⁷ Uuwaa koma gbiligbiligianon koloon somariiro saanon uujopagianon seiro uumeleen alaurugia ala-ala men kala koma aon laligowu. Uujopagianon seiro saanon ejema kuuya jopagon onjoma laligowu. ⁸ Onjo Anutuwaa akadama kaanja bunja qen aon men sein laligowuti een, mono gorosona mende laligowu. Kaanja qaagoto, akademuya iikanon mono nemun koma onono afaangon Pohnana Jiisas Kraistwaa kania moma koton saanon gawonja jegenja nama megii honja koloonkebaa. ⁹ Saanon koloonkebaato, dakaya yonoonon Anutuwaa akadama kaanja mende en ononji een, iyonoo momakootogianon mono toroga kolooro bao jaa-goo kaanja kemakuunkankuun amakeju. Anutunon singisongogia walaga songbano soraaya koloogiti, ii duduun imowamo laligoju.

¹⁰ Oo uumeleen alauruna, Anutunon meweengon onjoma onjooti, onjo iikanon riinj rindangon nambuti een, mono kamban monjon mende tama kamaanj kombuya. Kawaajon ononon mono iikanon kotakota rindangon nambombaaajon kaparan koma laligowu. ¹¹ Kaen ama laligogi Anutunon injiira sokono koma horon onono Siwe goman naguyanon kuuya tano saanongadeen uutanon ubuya. Pohnana Jiisas Kraistnon Hamoqege ano bentoton Toya koloaja. Iwaa bentoton uutanon ugi kamban tetegoya qaa galen koma onono oyanboyan koloon laligowuya.

¹² Bunja qaa honanon kana kaanja qendeema ononji, onjo ii mono bunja qen aon iikanon bon qen nama kotiiju. Kawaajon qaa aren jejenj, ii saanon moma asarijuto, niinon kilen iikawaajon kamban so jen gbilin onjomambaajon mojen. ¹³ Kaen moma sele busu kokawaa kala kuunon laligomanatiwaa so qaa aren ii duduuwubotiwaajon momogia jen gbilin kuun onjomambaajon mobe sokonja. ¹⁴ Niinon sele busuna kusuga koi kala kuun kaanja luluuma uulanawo komun koomu gomanon umanati, kaen moma yagojen. Pohnana Jiisas Kraistnon kaanagadeen buju qaa kaanjadeen nisaano mobe. ¹⁵ Qaa aren kuma onjombeti, iikanon uu wombogianon ero niinon goron qen koomu gomanon kembe iikawaa gematanon kaanagadeen ii saanon kamban so romongon laligowu. Niinon iikawaajon kotiin kaparan komakejen. Kianj.

Kraistwaa asamaranja ii jaanananon iima nanjon jenkejon.

¹⁶ Pohnana Jiisas Kraistnon qabunaya uuta men gawon ku-usunawo men laligoroti, nononon ii nononanaa jaanananon uun iima laligonin. Kaen laligon iikawaa so ku-usunaa kania ano eleema kawaatiwaa qaaya ii jen

asariñ onjoma laligonij. Ii beñ sosombanj sundu* kaanja mende jembiri anij roromonjo giraboga kaanja ii lanj mende otaanj laligonij. ¹⁷ *Niinonj Jiisaswaa qabunaya uuta ii nononano kokaenj kolooro iinij: Asamararaj Toya uuta iinonj qaa ijoro qa kokaenj kolooro moro: “Eja koi neenaa wombo merana kolooro iwaajonj uunanonj qeangoro iimasiiñ mojen.” Kaenj ijoro moro Manj Anutunonj asamararaj muro akadamyua buña qeñ aonj laligoro. ¹⁸ Nonononj iwo baanja kowoga kanonj uma laligonij qa iikanonj Siwenonja kolooro monij.

¹⁹ Gejatootoo ejemba waladeenj Buña qaa jenj oogiti, ii kambanj kokaamba moma sorogonj anjonj konij powowonj kotakota koloonj nononja. Kawaa-jonj Buña Tere walagaa qaaya ii mono tororo geja ama buña qeñ aonj laligowu. Kiwanonj gomanj sinjingo asariñkeji, gejatootoo qaa iikanonj mono iikawaa so jenj asariñ onjmakeja. Onjo iikawaa asasaganonj qokotaanj nambuti eenj, mono saanonj Anutu-waa kana honja iima pangamambaa nanamemenja yakariñ mesaonj laligowu. Kaanja laligonj uma mambongi gomanj wengeranj suluro gomaambawaa widia asugiro uuwombogianonj asariwaa. Ponnananonj eleema kawaatiwaa widianonj mono menj asariñ onjono iima Anutuwaa iwoi kuuya iima asaridaborowu.

²⁰ Qaa waña mutuya koi mono moma asariñ mende duduuwu: Balonj ejemba monjonj Buña Terewaa gejatootoo qaaya ii iyanjaa roromonjo qaganonj jenj asarimambaaonj amamaanjkebaa. ²¹ Ii kokaembaajonj amamaanjkebaa: Balonj ejemba mombaa uusiinanonj kambanj monjonj mende nemuj kono gejatootoo qaa kolooro jegi. Kaenj qaagoto, Unja Toroyanonj gejatootoo ejemba uugianonj sololoonj onjono Anutuwaa jetanonja qaa menj jegi. Kianj.

2

Boi takapolakayanonj mono laligonj tiwilaawu.

¹ Gejatootoo ejemba takapolakaya ii kaanagadeenj Israel kanageso batugianonj asugigi. Iikawaa so onjo batugianonj boi soosooya kaanagadeenj asugiwuya. Asuginj nama onjo momalaarigia tiwilaawaatiwaaonj enkalolonj qaa batuya batuya ii aasangoyanonj menj batugianonj kawuya. Somatanananonj dowegia meroti, Ponj ii kaanagadeenj qakooma muj iikaanja kanonj iyangja kondeema aonj uulanawo tiwilaawuya.

² Kaento, ii kilenj ejemba seiseiyanonj yonoononj serowilin siligia otaanj iyangjaa jaajaa laligowuya. Kaanja laligowuyatiwaaonj ama ejembanonj roromonggia anggi qetetanjoro uumeleembaa kana honjaonj mogi gamuyawo koloonjkebaa. ³ Boi takapolakaya yonononj mono otoko qaganonj sundu kania kania jembiri (qaa aisenja) lanj jenj seinj laligowuya. Kaanja laligogi onjononj ii moma afaanjonj monenj iwoi menj kululuugi lanj amana-gaju menj laligowuya. Anutu-nonj ejemba kaanja yonoo qaagia mono monowaa monoyanonj jenj tegorota ironja meleeno qagianonj ubaatiwaa-jonj eja. Anutunonj kondemondeema onjomambaaonj ataqatanj imowamo mende ambaato, honj toonja siimbobolo moma laligowuya.

⁴ Kondemondeenj koloowaatiwaa galenj meme qaa tosaanja ii kokaenj: Siwe gajoba tosonianj Anutuwaa jeta qotogonj singisonjo angiti, Anutunonj ii mende injiima koboorto, hagonj onjono gere sianonj emukanonj kemegi. Hagonj pangamanj ziwiziji dutanonj onjooma aenj gbadononj (tape) gbadoonj

* **1:16:** Beñ sosombanj iikawaa kania monj ii kokaenj: Momo ejemba yonoo uugianonj jembiri momo letono qaa kania kania lanj romonjonj gisomaso anggi koloonjkeju. * **1:17:** Mat 17.1-5; Maak 9.2-7; Luuk 9.28-35

onono. Gbadoon galen koma onono qaagia jen tegowaatiwaaonj mamboma ragita rama kouju. ⁵ *Monowaa monoyanonj ejemba anjonjoragiawo namononj laligogiti, Anutunonj ii kaanagadeenj mende injiima koboorto, gboulu somata jero waama unuj turuj onono. Turuj ononoto, kilenj eja Noa iinonj uumelembaa qaa jen nanamemenj dindina ambutiwaaonj ama uukuuku men onoma laligoroti, ii ano ejemba 7 ii laaligogia anjonj koma sopa somonjonj onono.

⁶ *Kaanagadeenj Sodom Gomora taonj woi ii tiwilaawaatiwaa qaaya jen tegonj gerenonj onjoro gere sogogaragadeenj eri. Ejemba anjonjoragiawo yonjoojonj iwoi nomaenj koloowaati, iikawaa sareya iibutiwaaonj ii ano koloojao. ⁷ *Gerenonj kuuya onjoomambaajonj anoto, kilenj eja solanja Loot ii wala batugianonja metogonj anjonj koma muro. Jeulalanj ejemba serowilinj nambonjambonj ama iyangiaa jaajaa nanamemenj tosaanja tondju anji iima yonjoojonj moma bolinj uuta kamaaro laligoro. ⁸ Eja solanja ii yonjoo batugianonj laligonj nanamemenj jeulalanj kanjanawo iima moma laligoroti, iikawaaonj mono weenj so moma jinjinjonj laligoro. Iwaa uuta solananonj inono suulanj boliro laligoro.

⁹ Galenj meme qaa jejenj, iikanonj Anutuwaawaa kania kokaenj qendeemakeja: Ponjonj ejemba Anutuwaawaa laaligo kombombanja koma gbilinjejonj, anana saanonj anjobatanonja metogonj wajnana somonjomambaajonj momakeja. Iikaanj momakejato, ejemba doogoya ii qaagiaa ironja meleeno qagianonj uro gajobaurutanonj galenj koma onjonji laligowuya. Kaanja laligonj ugi kambanj somatanonj karo qaagia jenj tegoro toroqenj siimbobolo moma laligowuya.

¹⁰ Ejemba selegiaa siinj kombombanja bologa otaanj anjonjora-giawo koloonj jeulalanonj Anutuwaawaa ku-usunja menj kamaanj amakejuti, Anutunonj ii mono waladeenj jenj tegonj onjonta siimbobolo somata moma laligowuya. Boi takapolakaya yonjononj mono jaba-arambaranj qaganonj iyangiaa jaajaa laligonj Siwewaa bensakonj kawali asamararangiawo eukanonj laligojuti, iyonjoojonj sombugia mende momakeju. Ii qaago totoonto, ii kaanagadeenj uuqeqe qaa tokoronkota jenj onjomakeju. ¹¹ Kaenj amakejuto, Siwe gajoba ku-unsungiawo boi soosooya ii unjuugunj uuta koloojuti, ii kilenj Siwewaa bensakonj kawali ejemba ii Pombaa jaasewarjanonj qotogonj uuqeqe qaanonj tokoronkota mende jenj tegonj onjomakeju.

¹² Gajoba yonjononj kaenj mende amakejuto, ejemba yonjononj selegia menj uma Bunja qaa mende moma kotonj ii kilenj yonjoojonj uuqeqe qaa tokoronkota lanj jenkeju. Oro soonja kaanja momakootogia honja mende kolooro oro laaligowaa siinj iwoi qerewenja iigadeenj momakeju. Oro soonja ii koloogita ejembanonj lanj unjuqi komunjejuti, iyonjononj mono iikawaa so lansanj tompinj laligonj tiwilaawuya. Iyangiaa siinj roromongogia injonjmanjonjanonj mono kondeema onjonji tiwilaadaborowuya. ¹³ Tosaanja horonj ureenj ama onjonji kakasililinj mogito, Anutunonj iyangiaa qaagiaa ironja meleema onono siimbobolo iikayadeenj qagianonj ubaa. Uumeleenj onjononj uukalenj qendeema aowombaaonj ajoroonj lombanj anji boi takapolakaya yonjononj mono iikanonj kaanagadeenj kankeju. Kanj dogogia asuganonj qendeema iyangiaajonjadeenj romonjonj baanonj newageenj nepagepalo nenkeju. Kaenj ama onjoo sele jewongia boronja boronja gamugiawo kaanja kolooju. Iyangji sele busugiaa siinja metogowombaaonj ajoajoroo iwoi asaganonj ama serowilinj asuganonj ama lansanj aisoonkeju.

* 2:5: Jen 6.1-7.24

* 2:6: Jen 19.24

* 2:7: Jen 19.1-16

“Ziozwaa eja toya koloojon,” jen tosia onjoonj mende romonjon tiligon onjombombaa korisoro momakeju.*

¹⁴ Jaagianon kaisero jaajaa uun emba injiimakejuti, ii serowilingadeen ambombaaonj momakeju. Serowilin iwoi ambombaa siija ii mende totoon mesaowombaaonj momakeju. Ejemba kongbara komakejuti, ii horon onjonji kana goraayanon kemegi horombobo men arogia mosomakeja. Otoko ama uuroromonjogia kotakota iikanon eja. Kaen amakejutiwaajon Anutunon seigon onjono tiwilaawuya.

¹⁵ *Yonjonon kana dindija gema qen uusoosoo tintuan kema gejatootoo eja Balaam Beorwaa meria iwaa ugere kana otaankeju. Kere eja pon monjon Balaam Israel ejemba tiliqili ama onjombaatiwaajon tawa muroti, uusiinanon mono monen ii memambaaonj koloon muro. ¹⁶ Koloon muroti, dongi monjon kilenyaajon terenjon jen muro. Dongi qaa mende jejeta kanon mono eja aronon qaa jen gejatootoo eja iikawaa uusoo nanamemen ii somonjon muro amamaaro.

¹⁷ Ejemba yonjonon mono apu jaaya juuguya kaanja tani laligoju. Raidimbon haamonon koosu omaya konj qaa ii utitiin onjmakeji, mono iikawaa so een lansan kema kankeju. Anutunon yonjoonj pangaman ziwiziwiaa uutanon miri arenjon onjnoti, mono dutanon emukanon kemen laligon ubuya. ¹⁸ Yonjonon gejajuju qaa omaya jen selegia men uma lan aweqawele ama terenjonkeju. Sele busuwaa siingia kombombanja bologa otaan serowilin nambonambonon ejemba lan horon onjmakeju. Tintuan laligojuti, tosanon iyonoo batugianonga olon kongiti, mono ii kele qaanon kuun onjonji kana goraayanon kemegi horombobo men arogia mosomakeja.

¹⁹ Iwoi monjon ejemba mon somonjon galen koma munkeji, iikawaa kasayanon mono ii somonjoro ii tawaya qaa een welen qen laligoja. Iikawaa so boi takapolakaya yonjonon kele qaa kokaen lan jenkeju, “Onj mono nono toroqen nononji saanon kasagia qaa solanja (frie) koloon onjanganja jaajaa laligowu.” Qaa kaen jenkejuto, ii kilen iyangio anjonjoragaa welenqeqeya koloon iikawaa kasanon laligoju.

²⁰ Yonoo kaniagianon kokaen dogoro laligoju: Ponjana Jiisas Kraist Hamoqeqe Tonana ii moma koton iikaanja kanon balombaa nanamemen anjonjorayawo ii misinjon gema qenjo mono mombo iikawaa kasanon kokosiin aon osin rajua. Kawaajon kanakanaiyanon kilenkilenda laligogito, tetegyanon kileqileedaboron laligoju. ²¹ Anutunon qaanana jen tegoro solananiwombaa kania wala mende moma koton tompin laligowuyaga, iikanon mono afaanja koloon onjotaga. Kaen koloonagato, Buna ii onjon injijogi kania moma kotogi bunjagiaga kolooro. Uugia meleema iikawaa gematanon jojopan qaa kowoga gema qegiti, iikanon mono iwoi kanjanawo koloon gamu qen onjmakeja. ²² *Gema qen kokosiin aon kamaan unjuroti, ii gbaqooson qaa honabonja woi iikawaa so koloaja. Qaa jeta mon ii kokaen, “Kasunon loma mombo eleema lolonja nenkeja.” Qaa jeta mon ii kokaen, “Bao apu moriningo mono mombo eleema sumu pilinpinon lugun kemen lomu aonkeja.” Kianj.

3

Ponj kawaatiwaa soomongo qaaya

* **2:13:** Boi yonjonon toron kaanja asanjon rajuto, wangogianon iyonjoonon qagon janjowabo.

* **2:15:** Jan 22.4-35 * **2:22:** Gba 26.11

¹ Oo wombo alauruna, niinonj tere indinj woi koi ambe onjononj kaja. Qaa jejenj, onjo ii modaborojuto, niinonj Buŋa qaawaa honja koloowaatiwaajon uugia soraaya ii kuunj jenj gbilinj onjoma tere indinja woi koi kokaembaajon oojen: ² Gejatootoo ejemba soraaya yonjononj eenjanonj Buŋa qaa jenj laligogiti, ii mono duduuwubo. Kaanagadeen Ponj Hamoqege Toyanon jenjkooto nonono onjoanŋiaa wasiwasi eja aposolurugia nononj kuma onjoninj, mono ii romonjonj koma gbilinj aonj menj laligowu. Kawaajon niinonj qaa iikayadeen oowe indinja woi koloaja.

³ *Qaa mutuya monj ii kokaenj moma asariwu: Kraistnonj eleemambaajon ano kambanj tetegoya kanonj mepaqepae ejemba asugin nanamemenjanonj iyanŋiaa siinŋia kombombanja bologa ii otaanj mepaqepae qaa jenj laligowuya. ⁴ Tosianonj eleema kawaatiwaa qaaya kokaenj jenj qewagonj laligowu: “Kawaatiwaa soomonjo qaaya ii mono dakanonj eja? Ambosakonanonj laligonj kouma komugiti, kambanj iikanonja iwoi monjonj mende meleeno kemero. Anutunonj Siwe namo mokolonj orono ilawoila kuuya kanainj eroti, ii mono kaanjadeen enj kouro laligojonj.”

⁵ *Kaenj jenj qaa kota koi duduunjeju: Anutunonj monowaa monoyanonj jenj kotonj qaayaa ku-usujanonj siwe namo mokolonj orono. Kaanagadeen jenj kotooro apu deema horonj kenŋi apu uutanonja namo asugin kouro. Yonjononj qaa kota ii mojuuto, ii mende mojonj tani mondonj lanj jenj lolomoninj amakeju. ⁶ *Kanagenj jenj kotooro apu gboulunonj waama balonj tururo ejemba kambanj iikanonj namononj laligogiti, ii apu neij motonj komugi. ⁷ Yonjononj apunonj unjuro komugito, namo sombinj kambanj kokaamba iriimakejonj, ii gerenonj tiwilaawaatiwaa so koloaja. Anutunonj iikawaa qaaya ii gbontonj gbontonj jenj kotodabororota eja. Qaa iikawaa honja koloowaatiwaa kambanjonj kanj kuuro Anutunonj ejemba anjonjoragiawo laligowuti, iyonjoo qaagia jenj tegonj kondeema onjono tiwilaawuya.

⁸ *Kaenj koloowaato, wombo alauruna, nononano iininj gbani 1,000 ii kambanj koriga koloojato, Buŋa qaa motoonjo koi mono mende duduuwu, “Weenj motoonjo ii Pombaa jaasewanjononj gbani 1,000:baa so koloaja ano gbani 1,000 iiro weenj motoonjowaa so koloaja.” ⁹ Pombaa soomonjo qaa ii honjowo koloowaato, iikawaa kambanja ii tororo mende mojonj. Tosianonj kambanj ii qero ubaatiwaajonj romonjonj lanj jenjkeju. Anjo kambanja mende qero ubaato, moma mokosinjonj ejemba kuuyanonj uunana meleembonjatiwaajonj mambomakeja. Monjonj gere sianonj kemebabotiwaaajonj mono kaparanj komakeja.

¹⁰ *Qaayaa honja koloowaato, Pombaa kaka kambanjonj mono yonjoro meme ejawaa tani kanj kuuwaa. Ii obabanj kota banananonj riiro amamaawonja. Kambanj iikanonj namo sombimbaa iwoi ii-iita kuuya ii mono gere toonj jenj sogoyagadeen ewaa. Weenj koinj, sengelao ano sombimbaa iwoiya kuuya ii juquma otonj jinjererenjowo qama alinj qaombuya. Namono ano ejembanonj iwoi kuuya iikanonj menj anŋita eji, Anutunonj ii kuuya kondemondeema meleeno kemebaa. Kemenj jenj tegoro iwoi monj mende tootonj ewaa. Awawi tootonj!

¹¹ Ilawoila kuuya ii tani kaanja juquma qaombutiwaajonj onjononj mono ejemba nomaanja koloonj laligogi sokonaga? Kawaajonj mono nanamemenj soraaya otaanj Kraist kaanja koloonj laligowombaajonj koma gbilinj aonj laligowu. ¹² Onjo Anutuwwa kambanj somata ii kanj kuuwaatiwaajonj mamboma uulanjowo kawaatiwaa gawonja kaparanj koma menj laligoju.

* 3:3: Juud 18 * 3:5: Jen 1.6-9 * 3:6: Jen 7.11 * 3:8: Ond 90.4 * 3:10: Mat 24.43; Luuk 12.39; 1 Tes 5.2; Isa 16.15

Kambaran iikanonj namowaa ilawoilaya ano weenj koinj, sengelao ano iwoiyya ii gere toonj tanjururunj jewaa. Anutunonj sombimbaa ilawoilaya ii kuuya kondemondeeno juquma jedaborowaa. ¹³*Kaen jedaborowaato, Anutunonj iwoi asugiwaatiwaa qaa somonjgorota eji, nonononj iikawaa so namo sombinj dologa mokoloonj orombaatiwaajonj mambomakejonj. Ii mokoloonj orono iikanonj keuma nanamemenj dindinja otaanj laligowonja.

¹⁴ Oo wombo alauruna, onjo kambaran somata ii kanj kuuwaatiwaajonj mamboma laligoju. Kawaajonj mono kokaen ambombaajonj kaparanj koma nambu: Uugia soraaya kolooro Anutunonj jewonjgia boronjaa qaaya monj mende mokolooro iwo ososogjutiwaajonj luaenonj laligowu. ¹⁵ Mamboma Ponjanaa uu taniaajonj kokaen romonjonj laligowu: Iinonj onjo uugia meleema mombo letombutiwaa kambaranj qenj koriuro uro mamboma onjoma mokosinjonj laligoja. Wombo alanana Poolnonj kaanagadeen qaa iikayadeen onj onjono, Anutunonj momakooto uuta murotiwaa so qaa ii onj onjono. ¹⁶ Iikawaa qaaya ii tereya kuuya kanonj jenj oonkejato, Bunja Tereyaa uutanonj qaaya tosia ii lombotawo. Kawaajonj tosianonj ii moma asariwombaajonj janjarinj riinj bimoonkeju. Poumapou ejemba konjgbara qenj kokobimbij lanj laligonkejuti, iyonononj tereya tereya ii tondu meeranjonkeju. Iikawaa so Poolwaanonj qaa ii kaanagadeen melenjqeelenj anji sipasipa koma soonkeja. Kaen meeranjonj nama iyanjgia menj bolinj aonj gere sianonj kemebuya.

¹⁷ Yonononj kemebuto, wombo alauruna, onjononj kaenj koloowaatiwaa qaaya ii mono waladeen modaborogita laligoju. Kawaajonj mono onjonganj galej menj aonj laligowu. Jeulalanj ejemba kana songinj qiwitigonkejuti, onjononj mono iyonjoo kele qaagianonj horonj onjono onjotaanjinjanj kemebubo. Laaligowaa tando powowonj kotakota iikanonja kaenj ligisoonj tama kamaanj unuwabo. ¹⁸ Ponjana Jiisaswaa kalenmorianjononj nanjuti, iikanonj mono mombo toroqenj menj somariinj laligowu. Hamoqeqe Tonana Kraistwaa kania moma kotojuti, ii mono toroqenj moma sororogonj laligowu. Ii mepeseeninj qatanonj kambaranj kokaamba akademuyawo koloonj kanagenj tetegoya qaa kaanja enj ubaa. Qaa ii onjanonj.

---

* 3:13: Ais 65.17; 66.22; Ais 21.1

Jombaanonj Tere 1 Jononj Tere mutuya ano. Jen-asa-asari

Jononj uunonj jopagonj aoaowaa qaaya ii kotiinjen laligoro. Uumeleenj ejemba anana Anutu ano Jiisas Kraist yorowo qokotaan nama uunana somonjonj aonj motoonjonj koloonj laligojonj.

Tosianonj qaa qolonjmolongoya ii ejemba kokaen kuma soonj onjoma laligoj: “Jiisasnonj Siwe ejagadeen kolooja. Balononj iwoi kuuya ii bologa kolooja. Kawaajonj Jiisasnonj balonj eja honja mende koloonj laligoro.” Qaa kawaajonj ama tosianonj “Anutu moma laarijonj,” jen nanamemenj awaa mesaonj sisau silemale laligonj ejemba tosaanja yonj kazi ama onjonji ano qezen injarere laligogi. Qaa senja senja kaanjonj zioz menj boliwabotiwaaajonj Jononj gejanono qaaya terenonj kokaen onj anota karo, “Jiisasnonj Siwe ano namo ejaga motoondeen kolooja. Namononj gawonj meme ano momo meme ii iwoi bologa qaago. Kawaajonj ‘Anutu moma laarijonj,’ jen Meria Jiisas mende mesaowonja ano alaurunana onjowo uunananonj jopagonj aowonja. Uujopa ii mono kaparanj koma ama aonjkebonja.”

Tere kokawaa bakaya wanja 6 ii kokaenj:

Laaligowaa kania ii Jiisas 1:1-4

Asasaga ano pangamanj uutanonj laaligo 1:5-2:29

Anutuwaanonj ano Satambaanonj merabora 3:1-24

Unja me ome ii mono kaniagara gosinj mobu. 4:1-6

Uujopawaa kania ano jenkootoya 4:7-21

Momalaari anana bologa haamo amakebonja 5:1-21

Laaligo kotigaa qaaya ii Jiisas Kraist

¹ *Niinonj laaligo kotigaa qaaya jemambaajonj tere koi oojen. Waladeen laaligowaa qaa Toyanonj laligorogo kanagenj ilawoila kuuya kolooro. Iinonj laligonj kouma namononj kamaaro ii jaanananonj iima boronananonj selia oosirinjen qaaya jero moma laligonjen. ² *Oyanjboyonj laaligowaa Toyanonj asugirota nonononj ii iima kania nanjonj jen dangunu kaanja nanjonj. Laaligo tetegoya qaa iikawaa Toyanonj Manjawa laligonj kouma kamaanj asuginj nononoti, nonononj iikawaa Bunja qaaya jenj asarinj uugia kuunjkejonj. ³ Nonononj Manjnana ano Meria Jiisas Kraist yorowo uunana somonjonj motoonjonj koloonj laligojonj. Onjo kaanagadeen uugia nonowo somonjonj motoonjonj laligowombaaajonj moma iwoi iima moninjen, ii jenj asarinj onjomakejonj. ⁴ Korisorononj uunana saa qero laligowombaaajonj qaa koi nenjaurunawo jenj asarinj oojonj. Kianj.

Pombaa asasaganonj laaligo

⁵ Bunja qaa iwaa Meriaanongja moma jenj asarinj onjonjonj, ii kokaenj: Anutunonj asasagaa Toya kolooja ano iwaanonj pangamanj monj mende eja. ⁶ “Nonononj iwo uunana somonjonj motoonjonj laligojonj,” kaenjenonj jenj kilenj kaiyakanananonj kematoukantou ama pangamanonj laligojonj eenj, mono qaa qolonjmolongoya jenj nanamemenananonj qaa honja mende otaanjkejonj. ⁷ Anutunonj asasagaa uutanonj laligoro nonononj iikawaa so kaiyakanana asasagaa uutanonj amakejonj eenj, mono batunananonj

* 1:1: Jon 1.1   * 1:2: Jon 1.14

uunana somonjon aon motoonjo laligonij Meria Jiisas Kraistwaa sayanon mono singisonjonana kuuya songbamakeja.

⁸ “Uunananon singisonjo mende eja,” kaen jewonagati een, mono anana tiligon aonij qaa honanon uunananon mende nanja. Qaago! ⁹ Singisonjonana jokoolooni een, iinon mono uuta dindinaa so soomonjo qaaya pondan otaan singisonjonana mesaon nanamemenana doogoya kuuya songbamakeja. ¹⁰ “Singisonjo mende anij,” kaen jewonati een, mono qaa Toya ugunin Anutunon qolomolon jeje eja kaanja kolooro qaayanon uunananon mende nanja. Kian.

2

Jiisasnoj aworo koipu Tonana koloaja.

¹ Oo kokouruna, ononon singisonjo ambubotiwaajon qaa koi oojen. Ii oojento, monjon kilen singisonjo anagati een, aworo koipu Tonananon mono en nononja. Jiisas Kraist iinon Manaa kosianon laligon qaa kuuya dindinaadeen gosin ama nonomakeja. ² Aworo koipu Tonana iinon singisonjonanaa tawaya koloon koma konjoratin nonono. Ii ananaa singisonjowaajonadeen qaagoto, mono namonon kuuya ananaa singisonjonana ii kaanjaadeen koma konjoratomambaajon komuro. Kian.

Tenkonjon ii kaiyaka dindina.

³ Anutuwaajon jojonan qaaya ten komakebonati een, iikaanja kanon ii moma mujoni, ii saanon uuwoiya qaa moma yagojon.

⁴ Monjonon “Anutu moma mujen,” jen jojonan qaaya mende ten koma otaankeji, iinon mono qolomolon qaa jeje ejembaga kolooro qaa honanon iwaa uutanon mende eja. ⁵ Qaagoto, monjonon Anutuwaajon qaaya ten koma otaankeji, Anutuwaajon uujopayanon mono onanon iwaa uuta saa qero akadamuyawo laligoja. Iikaanja kanon Anutuwo qokotaan motoonjo laligojoni, ii moma yagojon. ⁶ Monjonon “Anutuwo qokotaan laligojen,” jeji, iinon mono Jiisasnoj nanamemenan anoti, iikawaa so mono otaan ama men laligowaatiwaa so koloaja. Iikaanja mende ama men laligoro mende sokonja. Kian.

Uujopa ambonatiwaa jojonan qaa gbilja

⁷ *Oo wombo alauruna, niinon jojonan qaa gbilja qaagoto, jojonan qaa walaga kanakanaiyanonja en ononji, mono ii onon ononjen. Jojonan qaa walaga iikawaa Bunja qaaya ii mono moma laligon kougi. ⁸ Kilen iikawaa jenkootoya gbilja ii onon ononjen. Pangamanon alimambaajon ano asasagaa honja asarin somariinkejiwaajon jojonan qaa iikawaa honja mono Anutuwaanon ano onoonon koloon asugin eja.

⁹ Monjonon jetanon “Asaganon laligojen,” jejato, alia kazi ama muji, iinon mono toroqen pangamanon uutanon laligoja. ¹⁰ Monjonon alia jopagon munkeji, iinon mono asasagaa uutanon pondan laligoro silianon tosaan singisonjo ambutiwaajon mende kondoonkeja. ¹¹ Kaento, monjonon alia kazi ama muji, iinon mono umunjonkonjonon kematoukantou laligon nanamemenan pangamanon uutanon amakeja. Pangamanon jaaya men gooro jinjan ama laligojiwaajon dakanon kemaati, ii anjo mende moma kotonkeja. Qaago.

Anutunon singisonjonana qosolonjonkeja.

* 2:7 Jon 13.34

12 Oo meraborauruna, Jiisasnoŋ komuŋ qa somata meŋ laligojiwaaŋon ama Anutunonŋ oŋoo ŋingisonŋgogia mesaonŋ qosolonŋgodabororo. Iikawaaŋon qaa koi oonŋ oŋonjen. 13 Oo manjuruna, morononŋ kanakanaiyanonŋga laligonŋ kouji, oŋo ii moma muŋ laligonŋ kougi. Kawaajonŋ qaa koi oonŋ oŋonjen. Oo gbaworouruna, oŋo kilenŋaa Toya haamo ama muŋ laligojuti, iikawaaŋon qaa koi oonŋ oŋonjen. Meraborauruna, oŋo Maŋnanaa kania moma kotonŋ laligojuti, iikawaaŋon qaa koi oonŋ oŋonjen.

14 Manjuruna, morononŋ kanakanaiyanonŋga laligonŋ kouji, oŋo ii moma muŋ laligonŋ kougita kouju. Kawaajonŋ qaa koi oowe oŋoononŋ kaja. Eja gbaworouruna, oŋo Anutuwaanonŋ Buŋa qaa uugianonŋ anŋi kotiinŋ nano esuŋmumugiawo koloonŋ kilenŋaa Toya haamo ama muŋ laligoju. Kawaajonŋ qaa koi oowe oŋoononŋ kaja. Kianŋ.

Balombaa nanamemenŋ bologa mono yakariwu.

15 Oŋo balombaa nanamemenŋ bologa ano iwoi kuuya iikanonŋ eji, iikawaaŋonŋ mende nanŋ oŋomba. Moŋnoŋ uutanonŋ balombaa nanamemembaajonŋ nanŋ muji eenŋ, Maŋnanaa uujopayanonŋ mono iwaa uutanonŋ mende nanja.

16 Balombaa nanamemenŋ ii kokaenŋ: Ejembanonŋ sele busugiaa ŋiŋgia kombombaŋa bologa otaanŋkeju. Iwoi jaagianonŋ iima iimasiinŋ ama koposonŋonŋkeju ano balombaa laaligogiaajonŋ biririgonŋ terereenŋ selegia meŋ umakeju. Ii ano uugere tosaanŋa ii Maŋnaanonŋga mende kanŋkeja. Qaago! Ii balombaa nanamemenŋ bologa kolooja. 17 Balombaa nanamemenonŋ goronŋ qewaa ano iikawaa ŋiŋa bologa bologa ii kaanŋagadeenŋ goronŋ qewuto, moŋnoŋ Anutuwaa uusiinŋa teŋ koma otaanŋkeji, iinonŋ mono bonŋ qeŋ kambaŋ tetegoyaa qaa kotiinŋ laligonŋ ubaa. Kianŋ.

Kraistwaa tuarenjenŋuruta ii mono asugiju.

18 Oo kokouruna, Kraistwaa kitia* nama tuarenjenŋ ama mubaati, iinonŋ kambaŋ tetegoyanonŋ asugiwaati, kaenŋ jegi momakeju. Qaa iikawaa so kambaŋ kokaamba Kraistwaa tuarenjenŋuruta mamaganonŋ mono asuginŋ nanja. Qaa iikawaa honŋa kaenŋ koloorotiwaajonŋ ama kambaŋ tetegoyaa uutanonŋ kouma laligojonŋ, iikaanŋ mojonŋ. Iikawaa aiweseya kaenŋ. 19 Tuarenjenŋ ejemba iyonononŋ ananaa tuunnondeenŋ laligonŋ nonomesaonŋ kenŋi. Uugia nonowo selesele somonŋonŋ momalaari kanageso batunananonŋ tondu laligonŋ boratigi. Ananaanonŋ kanageso honŋa kolooŋwuyagati eenŋ, mono ananawo pondanŋ qokotaagi motoonŋ laligowonaga. Nonomesaonŋ ŋigenŋigenŋ nanjuti, sili iikanonŋ mono kaniagia kokaenŋ qendeema nonono iima mojonŋ: Iyonoononŋga moŋnoŋ nonowo oŋanonŋ motoonŋgo mende koloonŋ laligoro.

20 Yonononŋ ŋigenŋigenŋ nanjuto, Kraistnoŋ Uŋaya Toroya oŋoo uugianonŋ maaro bedu meŋ inaanŋ oŋono kuuya oŋononŋ qaa honŋa moma kotonŋ laligoju. 21 Oŋononŋ qaa honŋa mende moma kotowubotiwaajonŋ ama qaa koi mende oonŋ oŋonjen. Kawaajonŋ qaagoto, oŋo qaa honŋa moma kotoju ano qaa honŋanonŋ qaa qolonŋmolonŋgoyaa moŋ kondoomambaajonŋ amamaanŋkeja. Kawaajonŋ qaa koi oonŋ oŋonjen.

22 Jiisasnoŋ Hamoqeŋe Toya Kraist koloojato, moŋ morononŋ qaa ii qakoonji, iinonŋ anŋomokolonŋ ejembaga kolooja. Iinonŋ Kraistwaa kitia nama tuarenjenŋ ama muŋ Maŋ ano Meria ii motoonŋ qakooma oromakeja. 23 Moŋnoŋ Mambaa Meria qakoomakeji, iinonŋ Maŋa qaa eenŋ laligoja.

* **2:18:** Kraistwaa tuarenjenŋa ii Antikraist. Griik qaa anti, iikawaa kania ii woi. Iinonŋ Kraistwaa kitia nanja ano Kraist tuarenjenŋ ama muŋkeja.

Moñnonj Meria jokoloonkeji, iinonj mono Manj kaanagadeen mokoloon iwo laligoja.

²⁴ Oño Buña qaa kanakanaiyanonga moma kougiti, ii uugianonj kotiin nambaatiwaañonj galengia meñ aowu. Buña qaa moma kougiti, iikanonj uugianonj nambaati een, oñononj kaanagadeenj mono boñ qeñ Manj ano Meria yorowo qokotaan nambu. ²⁵ Kraistnonj soomonggo qaa kokaen nononota eja, “Niwo nambuti een, mono laaligo oyanboyawo oñombe tetegoya qaa kotiin laligowuya.”

²⁶ Tosianonj batogonj jinjaun meñ oñomakejuti, niinonj iyonoojonj ama qaa ii oonj oñonjenj. ²⁷ Tosianonj jinjaun amakejuto, Kraistnonj Unja Toroya oñoo uugianonj maaro bedu meñ inaanj oñomakeja. Unja Toroya iinonj uugianonj boñ nano mende looriwuti een, oñononj mono boi mombaajonj mende amamaawuya. Ii kokaembaajonj: Iwaa Unja Toroyanonj mono nanamemenj awagaa qaa kuuya kuma oñomakebaa. Bedu meñ inaanj oñomakeji, ii iwoi qolonmolongoya monj qaagoto, momo qaa honja toonga koloonkeja. Kawaajonj qaa honja kuma oñonotiwaa so mono qaaya kuuya teñ koma Kraistwo pondan qokotaan nambu.

²⁸ Oo kokouruna, oño mono Kraistwo korononj qokotaan nambu. Iwo nama laligoninj mombo asugiwaati, kamban iikanonj mende konjoma nonono gamu qaganonj mende kokomomola meñ kembonjato, saanonj iwaa jaanonj awasankaka qaganonj saitingen nambonja. ²⁹ Kraistnonj solanja kolooji, oñononj qaa ii moma kotojuti een, mono qaa koi kaanagadeen saanonj moma asariwu: Ejemba kuuyanonj nanamemenj solanja amakejuti, iyonononj mono kaanagadeen Anutuwaanongga koloon iwaa meraboraana kolooju. Kianj.

3

Anana Anutuwaanonja koloon meraboraana koloojonj.

¹ *Mobu! Siwe Manñananonj nonoojonj “Neenaa meraboraana,” kaen nonooma iikanonj uujopaya somata qendeema nonomakeja. Anana oñanonj Anutuwaa meraboraana koloojonj. Ii koloojonj iwaajonj balonj ejembanonj kania nana mende moma kotonj laligoju. Anutuwaa kania mende moma kotojutiwaañonj ananaa kaniananaajonj kaanagadeen kokobimbinj ama laligoju.

² Oo wombo alauruna, kamban kokaamba anana Anutuwaa meraboraana koloon laligojonj. Kaen laligonj kanagenj nomaen koloon laligowonjati, ii asuganonj mende asugija. Qaa motoonggo mojonj, ii kokaen: Iinonj mombo asuganonj asugiro kaitania honja jaanananonj iibonjati, kamban iikanondeen mono letoma ii kaanja koloowonja. ³ Daen yonononj Kraistwaañonj jejero-monromon iikaan ama munj laligojuti, iinonj mono ii koma konjoratinj oñono iwaa tani kaanja soraaya koloon laligowu.

⁴ Daen yonononj singisonggo amakejuti, iyonononj mono kana qaa qeñ waleemakeju. Singisonggo ii jeulalan nanamemengga. ⁵ *Kraist ayo singisonggoya qaa iinonj mono ananaa singisonggonana koma konjoratinmambaajonj kamaanj asugiroti, ii moju. ⁶ Daen yonononj Kraistwo boñ qeñ nanjuti, iyonononj singisonggo mende ama laligoju. Moñnonj singisonggo toroqen amakeji, iinonj Jiisas mende iima kania mende moma kotonj laligoja. Kianj.

⁷ Oo kokouruna, moñnonj jinjaun meñ oñombabotiwaajonj mono galengia meñ aonj laligowu. Kraistnonj solanja koloojiwaa so moñnonj nanamemenj

solana tororo otaankeji, iinon solana kolooja. ⁸ Kilenaa Toyanon kanakanaiyanonga singisongo ama kouma laligoja. Kawaa so daen yononon singisongo amakejuti, iyononon mono Kilenaa Toyaa bunaga koloju. Anutuwaa Merianon mono iwaa gawonja kisiyaen memambaajon kamaan asugiro.

⁹ Daen yononon Anutuwaanonga koloogiti, iyonoononga monjon laaligo qaita mombaa uutanon ejiwaajon ama singisongo mende toroqen amakeja. Kolokoloo dongoga koloon laligojiwaajon ama singisongo toroqen amambaajon amamaankeja. ¹⁰ Daen yononon Anutuwaa meraboraana koloon daen yononon Kilegaa Toyaa meraboraana koloojuti, ii kokaen gosin moma asariwonja: Monjon nanamemen solana mende otaankeji, iinon Anutuwaa bunja mende koloja. Kaanjadeen monjon alauruta mende jopagon onomakeji, iinon Anutuwaa bunja mende koloja. Iikawaa aiweseya kaen.

Oyo mono jopagon aon laligowu.

¹¹ *Bunja qaawaa kota kanakanaiyanonga moma kouma laligojoni, iikawaa jopon qaaya ii kokaen: Anana mono uunon jopagon aon laligowonja. ¹² *Kein (Kain) iinon Kilegaa Toyaa bunja laligon koga qero komuro. Anana mono ii kaanja koloon laligowombo. Iinon kokaembaajon koga qero: Anaa nanamemenon bologa kolooro, kogaanon ii solana kolooro. Mono iikawaajon qero.

¹³ Oo uumeleen alauruna, balon ejembanon kazi ama onombuti een, iikawaajon mono mende walingowu. ¹⁴ *Anana uumeleen alaurunana jopagon onomakejon iwaajon ama qaa koi moma asarijon: Anana koomu kotigaa jawoya waleema laaligo kotiganon keuma laligojon. Monjon uujopa mende amakeji, iinon mono toroqen koomu kotigaa uutanon nambaa. ¹⁵ Ejemba alaurugia kazi ama onomakejuti, ii kuuyanon mono koomuya unu-unu ejembaga koloju. Laaligo kotiga ii unu-unu ejemba kaanja mombaa uutanon mende eji, ii saanon moma yagoju.

¹⁶ Jiias Kraistnon laaligoya ananaajon ama qeleema mesaon jopagon aoawaa kania kaen qendeema nonono iima moma kotojon. Anana mono kaanjadeen laaligonana uumeleen alaurunana yonoojon ama qeleema mesaon sokombaa. ¹⁷ Monjon balombaa ilawoilaya soyanon men laligo alianon iwoiwaajon amamaan memeqemear ano iijato, kilen bone koloon uuta somonjoji een, Anutuwaa uujopayanon mono iwaa uutanon nomaen enaga? ¹⁸ Oo kokouruna, jopagon aoa ii je buu susunanondeen tiwirigon jenkebomboto, ii mono nanamemenananon qaa honja otaan ama laligowonja.

Mono Anutuwaa jaasewanonon saitingen nambonja.

¹⁹ Anana qaa honja bunaga koloojon me qaago? Koloojoni een, mono saanon uunana bonjon kono Anutuwaa jaasewanonon awasankaka nambonja. Qaa ii anana gosin aon kokaen moma kotowonja: ²⁰ Uunananon iwoi bologaaajon ama jen nononji een, nono qaa koi saanon moma yagojon: Anuntunon gosigosi Tonana koloon qaanana dindinagadeen gosiwaa. Anutuwaa roromonogyanon mono anana roromononana uugun uuta kolooro qaa kuuya saanon modaboroja. Kawaaajon mono saanon uunana bonjon kono laligowonja.

²¹ Oo wombo alauruna, uunananon mende jen nononji een, anana mono saanon Anutuwaa jaasewanonon awasankaka koloon saitingen nambonja.

* 3:11: Jon 13.34 * 3:12: Jen 4.8 * 3:14: Jon 5.24

²² Anana Anutuwaanon jojopon qaa ten konin nanamemenana ii iiro sokomakejiwaa so ama men laligonkejon eeñ, iwoi mombaajon qama koolin qisin mubonati, ii mono nonono bunja qer aowonja.

²³ * Anutuwaanon jojopon qaa woi ii kokaen: Anana mono Meria Jiisas Kraistwaa qata men moma laarin uunana meleembona ano jojopon qaa jen koton nononotiwaas so jopagon aon laligowonja. Kaan mende ama laligowonagati, ii Anutuwaas jaanon mende sokonaga. ²⁴ Daen yononon Anutuwaanon jojopon qaa ten komakejuti, iyononon mono Anutuwo qokotaan laligogi Anutonon yonowo rapingon nanja. Iionon ananawo rapingon nanji, ii Unaya Toroya nonono uunananon sanje nunun laligojiwaaajon moma kotojon. Kian.

4

Unja me ome ii mono kaniagara gosin mobu.

¹ Oo wombo alauruna, gejatootoo ejemba takapolakaya mamaganon goman so liligon laligojutiwaaajon qaa kuuya ii uulanawo mende men moma laariwu. Anutuwaas Unjanon me ome monjon sololoo qaa jeji, ii mono wala angotetenon ama gosiwu. ² Anutuwaas Unjaaa kania ii mono kokaen gosin mokoloowu, “Jiisas Kraistnon kamaan sele busuwo koloon laligoro,” daen yononon qaa ii jen asuginkejuti, iyononon kuuya Anutuwaas bunja koloaju. ³ Monjon Jiisaswaa kania kaen mende jen asuginkeji, iionon Anutuwaas bunja mende koloaja. Kraist tuarenjen Toyaa omeyanon mono iwaas uuta sololoo qaa jenkeja. Monjon asugin Kraistwaa kitia nama tuarenjen ama mubaa,* qaa kaen injogiti, iionon mono kamban kokaamba namonon asugija.

⁴ Oo kokouruna, onjo Anutuwaas bunja koloogi Unja Toroyanon uugianon nama namowaa omejiilana ii unjuugun haamo ama onjomakeja. Kawaajon gejatootoo ejemba takapolakaya ii saanon haamo ama onjoma laligowutiwaa so koloaju. ⁵ Yononon balombaa bunja koloogi namowaa omeyanon sololon onjomakeju. Kawaajon balombaa nanamemenja otaan qaa jeji uumeleembaas gadokopa ejemba yononon qaagiaajon geja ama momakeju.

⁶ Anana Anutuwaas bunja koloonin Unja Toroyanon sololon nonomakeja. Anutu moma mujuti, iyononon ananaa qaa jenin iikawaajon geja qer momakeju. Anutuwaas bunja mende koloojuti, iyononon anana qaa jenin iikawaajon geja mende ama momakeju. Qaa honjaa Unjaaa ano angomokolombaa omeja yoroo kanagara ii mono iikaen gosin moma kotonkebon. Kian.

Anutonon uujopawaa kania koloaja.

⁷ Oo wombo alauruna, Anutonon jopagon aowaa wanjaleya koloaja. (Kawaajon uujopa ii apu jaayaan en koumakeja.) Kawaajon anana mono jopagon aon laligowonja. Kaen ama laligojon, kuuya anana Anutu moma mun iwaanonga kolokoloo donogoga koloon laligojon.

⁸ Anutonon uujopawaa kondokondoo Toya koloaja. Iikaen koloojiwaaajon monjon ejemba mende jopagon onjomakeji, iionon Anutu mende moma mun tompin laligoja. ⁹ Anutonon uujopaya batunananon asuganon kokaen qendeema nonono: Iionon Meria motoonjo ii nemun koma nonono kotiin laligowonatiwaaajon ama wasiro namonon kamaaro. ¹⁰ Anana Anutu

* **3:23:** Jon 13.34; 15.12, 17 * **4:3:** Kraistwaa tuarenjen toya ii Antikraist. Griik qaa anti, iikawaa kania woi. Iionon Kraistwaa kitia nanja ano Kraist honja tuarenjen ama munkeja.

jopagon mun iikanon ujopoa mende kondoonin kolooroto, ujopawaa kania ii kokaen; Anutunon wala jopagon nonoma singisonjonana koma konjoratimambaajon Meria wasiro ananaanon kamaaro.

¹¹ Oo kokouruna, Anutunon kaen hononja qaa jopagon nononotiwaajon ama anana mono kaanjadeen uunananon jopagon aonkebonja. Ujopoa mende ama aonin mende totoon sokonja. ¹² *Monjon Anutu kamba monjon mende iiroto, jopagon aon laligojon een, Anutunon mono uunananon leingon nano ujopayanon uunana saa qero akadamunanawo koloon laligojon.

¹³ Anana Anutuwo qokotaan laligonin iinon uunananon leingon nanji, ii Unaja Toroya nononotiwaajon ama moma koton uuwoi mende amakejon.

¹⁴ Manjanon Meria gomaña gomaña ananaa Hamoqeqe Tonana koloowaatiwaajon wasiro kamaaro. Nononon ii iima moma nanjon jenkejon.

¹⁵ Monjon "Jiisas Anutuwa Meria koloaja," jen asuginkeji, Anutunon mono iwaa uutanon leingon nano iinon Anutuwo qokotaan laligoja.

¹⁶ Anutunon uutanon jopagon nonomakeji, nono iikawaa kania moma koton iikanon moma laarinkejon. Anutunon ujopawaa Toya koloaja. Kaanja koloojiwaajon monjon ejemba jopagon onoma laligoji, iinon mono Anutuwo qokotaan nano Anutunon iwaa uutanon leingon laligoja. ¹⁷ Kaan laligonin Anutuwa ujopayanon goonjon kalan koma nonoma uunana saa qero akadamunanawo laligojon. Kraistnon namonon tatawaga lalig-
oroti, anana tani kaanja laligojon. Iikaanja laligojon iwaajon ama Anutuwa jenteege kamba somatanon Kraistwaa jaanon keuma iikanon awasankaka koloon saitingen nambonja.

¹⁸ Anutunon jopagon nonono nama een toon toroko mobombo. Singisonjo ejemba Anutunon singisonjogiaa ironja meleema onjombabotiwaajon toroko momakejuto, Anutuwa ujopayanon uunana saa qeji een, iikanon mono toroonana kuuya yakaridaboronkeja. Kawaaon monjon toroko momakeji, iinon jopagon nonomakejiwaa kania ii tororo mende modaboroja.

¹⁹ Iinon wala jopagon nononotiwaajon ama anana ujopoa amakejon. ²⁰ Monjon "Anutu jopagojen," jejato, alia kazi ama munkeji, iinon mono ejemba qolomolonjogya koloaja. Iikawaa kania ii kokaen; Alia iima kilen mende jopagon muji een, iinon Anutu mende iima ii mono nomaen jopagon munaga? ²¹ Monjon Anutu jopagon munkeji, iinon mono alauruta kaanagadeen jopagon onoma laligowa. Anutunon ujopawaa jojopan qaaya kaen anota aja. Kianj.

5

Uumeleen ejemba anana haamo amakebonja.

¹ Daen yononon Jiisas moma laarin "Hamoqeqe Tonanaga koloaja," jenkejuti, ii kuuyanon mono Anutuwaanonga kolokoloo donjogaa koloon laligoju. Daen yononon Manja jopagonkejuti, ii kuuyanon mono iwaa Meria kaanagadeen jopagon munkeju. ² "Anutuwa meraboraanja jopagon onjonjon," jenin qaa iikawaa honja ii anana kokaembaajon gosin aon mojon; Anutu jopagon mun jopopan qaaya ten koma otaankejon een, mono Anutuwa meraboraanja kaanagadeen jopagon onomakebonja. Iikawaa aiweseya ii kaen. ³ *Anutu jopagon mubonatiwaa honja ii qaa tenkonjon.

* 4:12: Jon 1.18 * 5:3: Jon 14.15

Anutuwaanon jojopon qaa otaanin sokonja. Jojopon qaaya ten konin lombotawo mende koloowaa.

⁴ Anutuwaanonga kolokoloo donggoga koloonin, anana kuuyanon saanon iwaa jeta ten koma balombaa nanamemen bologa haamo amakebonja. Anutunon momalaari nonono iikawaa qaganon qama koolinin Anutunon balombaa nanamemen bologa ii qen yakariro kamaadabororota laligojon. Haamo ambonagatiwaa kania morota mon mende eja. ⁵ Anana haamo mende ambonagati een, daen yononon ii ambuyaga? Jiisas Anutuwaa Meria kolooji, mononon ii moma laarin mono balombaa nanamemen bologa haamo amakebaa. Kianj.

Anutunon Meriaa qaa kokaen nanjon jero:

⁶ Jiisas Kraist Anutuwaa Meria kolooji, ii nomaen monon? Jiisasnon apunon kemero Jonon oomulu men muro Anutunon kamban iikanon qaa ii jero mogi ano kanagen saya molaamambaajon ano iikanon qa aro mon Siwenonga kolooro mogi. Qaa apunon indin motoonggo kolooroti, iikayadeen qaago. Siwe Toyanon qaa nanjon jeroti, iikawaa aiweseya ii apu ano sa, woi ii. Toroqen Unj Toroyanon qaa ii jenkeja. Iinon qaa honaa Toya koloojiwaaajon ama qolonjomambaajon amamaankeja.

⁷ Nanjonango qaa karoon ii kaen monin eja. ⁸ Qaa karoon iikawaa aiweseya ii Unj, apu ano sa. Qaagia ii ororon asuganon monin sokondaboroja. ⁹ Qaa jakeyanon kouma nanjonango amakejuti, ii saanon moma anjaln anjon komakejonto, Anutuwaa nanjonango qaayanon mono ejemba qaanana uugun powowon kotakota kolooja. Anutunon Meriaajon "Neenaa Meranaga," qama kania kaen asuganon nanjon jero. Kawaajon qaa ii gema qewombo.

¹⁰ Mononon Anutuwaa Meria moma laarinkeji, nanjonango qaa Toyanon mono anjo iwaa uutanon laligoro iwaa kania saanon moma yagonkeja. Mononon Anutu mende moma laarinkeji, iinon mono nanjonango qaa Toya anj men kamaan aon eja qolomolonngoya koloonkeja. Anutunon qaa kota Meriaajon nanjon jeroti, iinon qaa ii mende moma laarijiwaaajon mono Anutu iyanj gema qen munkeja. ¹¹ *Anutunon qaaya kokaen nanjon jero, "Niinon laaligo kombombanj onomambaajon jeweti, neenaa Merananon mono laaligo kombombanj iikawaa kondomondoo Toya kolooja." ¹² Iwaa Meriawo qokotaan laligoji, iinon laaligo kombombanj bunj qen aon laligoja. Anutuwaa Meriawo mende qokotaan laligoji, iinon laaligo kombombanj mende bunj qen aon laligoja. Kianj.

Laaligo kotigaa kania

¹³ Uugia meleema Anutu Meriaa qata ii moma laarinkejuti, niinon tere koi onoojon oojen. Laaligo kotigaa bunj koloojuti, ononon iikawaa kania tororo moma kotowutiwaaajon ama koi oojen. ¹⁴ Anana saanon awasankaka koloon Anutu waa kosianon kema qama koolin nama kokaen moma yagonkejon: Naa iwoi waaajon iwaa uusiin otaan qama koolin mubonati, iinon mono qamakoolinana ii mobaa. ¹⁵ Ii me ii kawaajon qama koolinin qamakoolinana mobaatiwaaajon monon een, mono qaa koi kaanagadeen moma kotojon: Naa iwoi waaajon qama koolin mujon, ii kuuya mono ananaa bunjananaga koloowaa.

¹⁶ Mononon alia iiro singisongo ano iikanon koomu kotigaa bunj mende koloowaati, iinon mono alia i waaajon Anutu qama kooliro hamo qen muro laaligo kotiganon keubaa. Singisongo Anutunon mesaowaatiwaa so anjiti,

* 5:11: Jon 3.36

qaa koi mono iyonoojon jejen. Tosianonj singisonjo anji iikanonj koomu kotigaa bunja koloowuti, iyonoojon qama kooliwutiwaajonj ii mende jejen. Qaago. ¹⁷ Nanamemenj bologa kuuya ii singisonjo kolooja. Koposo tosaanja aninj iikanonj koomu kotigaa bunja mende koloowonja. Kianj.

Uumeleerj ejemba anana Anutuwo qokotaanj nanjon.

¹⁸ Daenj yonononj Anutuwaanonga kolokoloo donjgoga koloogiti, iyonoononga mononj singisonjo mende toroqen amakeji, ii mojon. Anutuwaanonga kolokoloo donjgoga koloonj laligoji, iinonj mono iyanja galen menj aoro Kilenjaa Toyanonj ii mende qelanjinj mewaa.

¹⁹ Anana qaa koi mojon: Anana Anutuwaa bunja koloojonto, gomanj so yonononj uugia mende meleema Kilegaa Toyaa ku-usunj baatanonj laligogi galenj koma onjmakeja.

²⁰ Qaa koi kaanagadeen mojon: Morononj eja honja toonj kolooji, anono ii moma mubombaajonj Anutunonj Meria wasiro kamaanj moma-asa-asari nonono. Morononj eja honja toonj kolooji, anana iwo qokotaanj motoonjo koloonj laligojonj. Eja honja toonj ii Anutuwaa Meria Jiisas Kraist. Iinonj Anutu honabonja ano laaligo kotigaa kondomondoo Toya kolooja.

²¹ Oo kokouruna, tando lopionj ano bej qolonjmolongoya tosianonj kokosiinj qelanjinj onjombubotiwaajonj mono onjoangia galenj menj aonj laligowu. Kianj.

Jombaanonj Tere 2 Jononj Tereya ano 2 kolooro. Jenj-asa-asari

Bunja Tere kokawaa toya iinonj iyanjaa gata “Jotamemeya monj,” qaró. Iinonj tere ii “Wombo emba ano iwaa meraborauruta,” yonjoonj ano. Qaa aasangoya ii uumeleenj kanageso mombaa sareqaaya. Merabora ii kanageso ano wombo emba ii yonjo galenggiaga. Bunja Terewaa qaa toroga kokanonj jopagonj aowombaajonj uu kuunj nonomakeja ano boi takapolakaya yonononj ejemba kuma ononji qaagianonj seiwabotiwaa galenj meme qaaga kolooja.

Buk kokawaa bakaya wanja 4 ii kokaenj:

Qaa mutuya 1-3

Uujopa ii iwoi wanja 4-6

Qaa doogoyanonj seiwabotiwaa galenj meme qaa 7-11

Terewaa qaa kota wanja 12-13

¹ Oo emba soro, Anutunonj meweengonj gono uumeleenj kanagesouruga galenj koma onoma nanjanj. Niinonj onjo qaa honjaa so uu wombonanonj jopagonj onomakejenj. Neenodeenj qaagoto, ejemba qaa honja moma kotojuti, kuuya iyonononj mono kaanagadeenj onjo jopagonj onoma laligoju. Niinonj jotamemeya koloojenj ano giwo qaa aminj mobojonj kanj tere oojenj. ² Qaa honjanonj uunananonj nama ananawo tetegoya qaa enj ubaa. Niinonj Bunja qaa iikawaaajonj ama jopagonj ononjenj.

³ Anana qaa honja otaanj uunonj jopagonj aonj laligojonj eenj, Manj Anutu ano Meria Jiisas Kraist yorononj mono kiankomunj ano kalenjmorianj nononi luaenonj laligowonja.

Uujopa ano qaa honja ii motoonj otaawu.

⁴ Manjonj uujopawaa jenkooto qaaya nononoti, iikawaa sogadeengoo kanagesouruga tosianonj qaa honjaa so nanamemengia ama menj laligoju. Niinonj siligia kaanja iibe korisoro somata nomakeja. Kianj.

⁵ *Oo wombo alana emba somata, kambanj kokaamba jenkooto qaa oonj gonjenj, ii qaa dologa qaago. Qaa kanakanaiyanonja kanainj moma kouninji, niinonj qaa ii wombo oonj kokaenj jenj kotonj gonjenj: Anana mono uunananonj jopagonj aonj laligowonja. ⁶ Jopagonj aonj laligowombaa qaaya jejenj, iikawaa honja ii kokaenj: Anana mono Anutuwwa jopojanq qaa kuuya tenj koma nanamemenana ama menj laligowonja. Kuuya onononj jopojanq qaa kanakanaiyanonja moma laligonj kougiti, ii kokaenj: Onjo mono uugianonj jopagonj aonj laligowu.

⁷ Anggomolonj ejembanonj Jiisas Kraistwaaajonj kokaenj jenj asuginkeju: “Hamoqeqe Toyanonj balonj eja sele busuwo asugimambaajonj amamaaro.” Kaenj jenj asuginj tiliqili angj enkalolonj koloonkeja. Anggomolonj ejemba kaanja ii Kraistwaa kitia nama tuarenjenj ama munkeju. Ejemba kaanja magaganonj mono balonja balonja laligonj lanj kema kanj laligoju. ⁸ Nonononj uuwaa gawonj meninj honja uugianonj kolooroti, iikanonj soonj janjonj qaombabotiwaaajonj mojenj. Kawaaajonj anggomolonj ejembanonj enkalolonj ama onjombubotiwaaajonj mono galengia menj aonj laligowu. Kaenj laligogi uugiaa honjanonj mende sooro Ponjonj tawagia kuuya onjondaborowaa.

* 1:5: Jon 13.34; 15.12, 17

⁹ Kraistnonj qaa kuma nononoti, moŋnonj ii mende qokotaajato, ii uugunj qaa toroqero melokanjij jenkeji, iinonj Anutuya qaa eenj laligoja. Daenjoŋononj Kraistwaa Buŋa qaanonj qokotaajuti, iyoŋononj mono Manj ano Mera yorowo kotiiŋ laligoju. ¹⁰ Moŋnonj Buŋa qaa jumunja ii mende meŋoŋoononj kaji, oŋo mono iwaa jolonja mende jen mirigianonj mende horogi uba. ¹¹ Moŋnonj iwaa jolonja jewaati, iinonj mono kilenja binjawo hororo qaganonj uro ororonj bosimbaota. Kianj.

Qaa tetegoya

¹² Niinonj oŋoŋonj qaa seiseiya oomambaajonj siin mojenton, ii papia seŋanonj inknonj oomambaajonj mende moma mesaojen. Oŋoononj kusu kanjaasewanjen qaa aminj mobombaajonj mamboma jejeromonromonjanjen. Aitonŋowonjati, kamban iikanonj ainjolonj rama aminj moma korisoronana asugidaboronj uunana saa qero laligowombaajonj mojen.

¹³ Anutunonj emba alaga galenjawombaaajonj meweŋgoroti, emba soron iwaa kanagesourutanonj yeizozogia anjigoononj kaja. Kianj.

Jombaanonj Tere 3 Jononj Tereya ano 3 kolooro. Jenj-asa-asari

Bunja Tere kokawaa toya iinonj iyanjaa qata “Jotamemeya monj,” garo. Iinonj Tere ii uumeleenj kanageso mombaa jotamemeya monj qata Gaius iwaajonj ano. Gaiusnonj uumeleenj ejemba tosaanja miri ano nembanene iwoinonj ilaanj onjoma laligoro. Kawaajonj ii mepeseenj muro ano tompe eja monj qata Diotrefes iwaajonj galej meme qaa jero.

Buk kokawaa bakaya waja 5 ii kokaenj:

Qaa mutuya 1-4

Jononj Gaius mepeseeya 5-8

Diotrefeswaa galej meme qaa 9-10

Demitriuswaa korisoro qaa 11-12

Buk kokawaa qaa kota waja 13-15

¹* Oo wombo alana Gaius, niinonj jotamemeya monj koloonj giwo qaa aminj mobojonj kanj tere oojenj. Niinonj qaa honjaa so uunanonj jopagonj goma laligojenj.

² Oo wombo alana, goo kokoosoganonj Anutuwo qokotaanj qeangoro laligojani, ii mojenj. Kaanjiadeenj sele gbiligbili laligonj iwoi kuuya kanonj toomorianj mokoloonj laligowaatiwaaajonj Anutu qama koolijenj. ³ Uumeleenj alaurunana tosianonj goononja kanj goo sunduga kokaenj nanjonj nijogi, “Giinonj Anutuwaanonj qaa honja ii pondanj otaanj ama menj laligojanj.” Kaenj nijogi mobe korisoro somata kondoonj nono. ⁴ Noo kokourunanonj Anutuwaanonj qaa honja otaanj ama menj laligojuti, niinonj buju kaanja moma hononja qaa aisoonkejenj. Buju morota monjonj korisoro uuta ii mende uuguro mojenj. Kianj.

Jononj galej eja qata Gaius mepeseeya.

⁵ Oo wombo alana, gii uumeleenj alaurunana welenj qenj onjoma iikanonj pondanj nama laligonkejanj. Yonjoononga tosianonj gomanj liligonj onjoononj kanjkejuti, ii kalaanj koma onjmakejanj. Moma onjonjani me qaago, ii kilenj awaagadeenj ilaanj onjmakejanj.

⁶ Gii uuganonj jopagonj onjoma laligonati, iyonjoononga tosianonj koi kanj momalaari tuumbaa jaagianonj kaniaga kaenj nanjonj jegi moninj. Kawaajonj alaurunana kaanjanonj onjoononj kawuti, ii mono ilaanj onjoma laligona saanonj afaanjonj gawonj menj kanagia toroqenj kembu. Gawonj kaanja ii Anutu waa jaanonj sokombaatiwaa so mono toroqenj menj laligowa. ⁷ Yonjononj Kraistwaa bunjaga koloojutiwaaajonj ama iyanggiaanonj gomanj mesaonj liligonj qabunjaya jenj seinjkeju. Gawonj kaenj menj uumeleembaa gadokopa ejemba yonjoononga nembanene iwoi monj mende analinj menjkeju. ⁸ Kawaajonj Jisaswaa alauruta nononanodeenj alaurunana kaanja ii koma horonj nanjonj onjoninj sokombaa. Anana gawonj bakaya ii menj iikanonj qaa honjaa Toya motoonj welenj qenj muninj qaaya honjanonj seinjkebaa. Kianj.

Diotrefes kaanja koloowabotiwaa galej meme qaa

⁹ Niinonj momalaari tuunj onjoonj tere monj ooweto, Diotrefes jotameme eja iinonj batugianonj galej wanj laligomambaa siinja moji, iinonj qaanaa

* **1:1:** Apo 19.29; Room 16.23; 1 Kor 1.14

geja mende ama telambelan amakeja. ¹⁰ Kawaajon niinon onoonon kawenagati een, mono iwaa nanamemenja bologa ii asuganon jewe kokaen mobuya: Iinon nonoojon andoqeqe qaa jen qolonjon kisama jenkeja ano qaagadeen mende jenkeja. Qaagoto, uumeleen alaurunana gomanlili gawon menkejuti, iinon ii mende koma horon onomakeja ano alaurunana tosanon koma horon onombombaaion mojuti, iinon ii anjon koma onoma momalaari tuungianonqa utama onono seleenjen kamaankeju.

¹¹ Oo wombo alana, gii nanamemen bologa qaagoto, nanamemen awaa ii mono otaan laligowa. Daen yononon nanamemen awaa ama men laligojuti, iyononon Anutuwaa meraboraanja kolooju. Daen yononon nanamemen bologa ama men laligojuti, iyononon Anutuwaa kania mende moma kotonj sopa seleenjenanon laligoju.

¹² Demetrius eja iikawaa kania ii awaa. Alaurunana kuuyanon kaen jenkeju. Qaa honaa Toya anjo qaa ii kaanjadeen nanjon jenkeja ano nononon toroqen iwaajon qaa ororon jenkejon. Nononon qaa jenkejonj, ii qaa hona toon kolooji, ii mojan. Kian.

Yeizozo qaa tetegoya

¹³ Niinon goojon qaa seiseiya oomambaaion siina mojento, ii kirifi ano inknon oon gomambaa so mende moma mesaojen. ¹⁴ Niinon uulanawo goonon kan giimambaaion mamboma jejeromonromon anjen. Aitongowonati, kamban iikanon saanon jaasewan qen aon qaa qaa amin mobona.

¹⁵ Anutunon luae qen gono laligowa!

Momalaari alaurunana koi laligojuti, iyononon yeizozogia angi goonon kaja. Giinon kaanjadeen uumeleen alaurunana giwo nanjuti, ii anja anja noonon yeizozona injiona mobu. Bonjon!

Juudawaanon Tere Juudanon Tereya ano. Jen-asa-asari

Juuda ii Jiisas ano Jeims yoroo kogara. Tosianon “Kraist moma laarijon,” jen qaa doogoya ejemba kuma soon onjoma laligogiti, Juudanon iyonoojon ama galen meme qaa ooro. Bunja Tere koi torodaamon. Qaaya ii 2 Piito 2 qaa iikawaa so. Juudanon Kraistwaa alauruta ananaa uunana kokaen kuuro, “Anutunon anana kamban so moma laariwombaajon momalaari nonono kanagesouruta koloojoni, ononon mono momalaarigianon sein kotiiwaatiwaajon toroqen manja qen laligowu.”

Buk kokawaa bakaya wanja 4 ii kokaen:

Qaa mutuya 1-2

Boi takapolakaya yonoo kanagia ano jenteegogia 3-16

Toroqen pondan moma laariwombaa jenkootoya 17-23

Kotumotue qaa 24-25

1 *Juuda bisop Jeimswaa koga niinon Jiisas Kraistwaa welen qen mun uumeleen alauruna onjowo qaa amin mobombaajon kan tere koi oojen.

Anutu Manananon onjooma uu kononanon jopagon onono Jiisas Kraistnon sopa somonjon onono laligoju.

2 Anutunon mono kiankomun uujopaya kelemalelen onono luaenon laligowu. Kian.

Bunja qaa meeqeerangowaa galen meme qaa.

3 Oo wombo alauruna, Anutunon hamo qen nonono letoma motoon Siweeaa bunja koloojoni, niinon iikawaa qaaya jen asarin oon onjombaaajon siija somata moma laligowe. Laligon laligowe bimooro toroqen mambo-mambaajon amamaajen. Kawaajon tere oon uugia kokaen kuun ononjen: Anutunon momalaariwaa qaa batuya kuuya ii ejemba soraaya tataankota anono men galen konin mende utegowaatiwaaajon ano bujananaga kolooja. Kawaajon boi takapolakaya tosianon Bunja qaa melokanjin ambubotiwaaajon mono bon nama manja qen laligowu.

4 Ejemba tosianon mondon uumeleen tuun batugianon olon kondondongon kougi kaniagia doogoya ii asuganon mende asugiro laligoju. Anutunon ejemba kaan yonoo qaagia mono wala eenanon jen tegoro oogita siimbobologianon yonoo qagianon umambaajon anja. Anutunananon qaaya ama kalenmorianaa kania honanon ninisaamakejato, ejemba angonjoragiawo yononon mono iyangiaa serowilin nambonambongia turuwutiwaaajon ama kalenmoriambaa qaaya ii meeqeerangon melenqeelenji bolinkeja. Kaen ama anana Somatanana motoonjo Jiisas Kraist Ponjana koloon namakeji, ii qakooma gema qenkeju.

5 *Onjo qaa kuuya ii mono kamban koriga modaboron laligojuto, kilen galen meme qaa koi duduuwubotiwaaajon mombo kokaen jen gbilin onjombaaajon mojen: Ponjon kanagesouruta Iijipt kantrinonga metogon unuano kagito, kanagen tosianon kamban monjon mende moma laarin mugiti, ii kondemondeen ama onono tiwilaagi. Galen meme qaa iikaanja ii onoojon ama mombo jejen.

* 1:1: Mat 13.55; Maak 6.3   * 1:5: Eks 12.51; Jan 14.29-30

⁶ Kaanagadeen Anutunon Siwe gajobauruta galenkonkon toongia ama onono laligogito, iyonoononga tosonian ugere ama qaa baatanon mende kema iyangiaa galenkonkon toongia galen koma onombombajaan uumotoon mende ama sopagia kororoogi. Qaa qootogo angitiwaajon ama Anutunon ii hagon onono jinakaran dun mirigia mesaon kamaagi. Kamaagi “Kamban somatanon qaagia jen tegomana,” jen gbadonon gbadoon onoma pangaman uatanon onono rama kougita kamban tetegoya qaa rama ubuya. Galen meme qaa ii onoojon ama mombo jejen. ⁷ *Tani motoonggo iikanon Sodom, Gomora ano goman tosaana liligon ragiti, iyonoonon kolooro. Ejemba yononon kaanjadeen serowilin ama selewaa siingia kombomban meeranon tania mon kokaen angi: Eja woi iyangarodeen ano emba woi iyangarodeen agimin aon laligogi. Kaen laligogi Anutunon irongia meleema onono gere jeta tetegoya qaa onoro siimbobolo moma laligon kouma laligowuya. Kaen laligon boi takapolakaya yonoo galen men aowombaa kaisarenana kolonkeju.

⁸ Ejemba takapolakaya yononon kamban kokaamba tani motoonggo kaanjadeen amakeju. Jaagia meleeno iwoi unajaya lan iima iikanon monon otaan iyangiaa selegiaa laaligogia ii men bolin kokojinjin mokolonkeju. Iikaana kanon Anutu jejewili ama jenkonkonjon jen mun ku-usuna men kamaan amakeju. Kaen ama Siwewaa bensakon kawali ejemba asamaranjiawo eukanon laligojuti, iyonoojon uuqeqe qaa tokoronkota jen onomakeju.

⁹ *Kaen amakejuto, Siwe gajoba wana qata Maikel iinon kaanagadeen kaen amambajaan moma bimoon amamaaro. Maikelnon Mooseswaa qamoyaajon Kilenaa Toyawo angowowo ama mondongosi ano. Ii ama uma kamaaroto, kilen uuqeqe qaa tokoronkota ii jen tegon mumambajaan awasankaka mende mokolon amamaaro. Amamaan kokaanadeen jen muro, “Pon ano mono mindinjon gomba.”

¹⁰ Maikelnon kaanagadeen ii amamaaroto, ejemba soosooya yononon mono selegia men uma Buna qaa mende moma kotonkejuto, kilen iikawaa-jon uuqeqe qaa tokoronkota lan jenkeju. Tompin laligon oro soona kaana lansen laligoju. Momakootogia hona mende kolooro oro laaligowaa siingia qerewenja iikayadeen momakeju. Iyangiaa siin momogia injonmanjona iikanon mono kondeema onono tiwilaawuya. ¹¹ *Anutunon boi takapolakaya yonoo irongia meleema onono siimbobolo somata mobutiwaajon gama wanjinjinjon “Ye!” jejen. Ejemba soosooya yononon eja Kein (Kain) iwaa kania meteterejen kemakeju. Kanagen kere eja pon monjon eja qata Balaam tawa muro Israel ejemba tiligon onono jinjanj kenji. Boi takapolakaya yononon Balaambaa silia otaan moner mokoloowombajaan ugere moma iwoi ilinlan ama bimbingon lan soonkeju. Eja qata Koora iinon Mooses ano Aaron yangisen qaganon tuarenjen ama oroma iikanon tiwilaaroti, boi iyononon mono Koora kaana gejajuju ama laligon tiwilaawuya.

¹² Uumeleen ononon uukalen qendeema aowombajaan ajoroon lomban angi boi takapolakaya yononon iikanon kaanagadeen kankeju. Kan dogogia asuganon qendeema iyangiaajonadeen romonjon baanon newageen nepaqepalo nenkeju. Kaen ama onoo sele jewonja borona borona gamugiawo kaana kolooju. “Ziozwaa eja toya koloojon,” jen ala onoojon mende

* **1:7:** Jen 19.1-24   * **1:9:** Dan 10.13, 21; 12.1; Isa 12.7; Dut 34.6; Zek 3.2   * **1:11:** Jen 4.3-8; Jan 22.1-35; 16.1-35

romongon kele qaa lan jenkeju.* Koosu omaya toontoon kora qaa kaana laligogi haamonon utitiin onono lansan kema kankeju. Hona koloowaatiwaa kambananon geria geria araroga hongia qaa kaana nanju. Gulu sena kaana koloon wala koomuya koloon tiigia laaligo kotigaa kanianonga qonjoma tama mombo komun kotiigi indin woi kolooro koomuya tootoon koloon laligoju.

13 Yononon kowe siri usunawo kaana lan qindiingi nanamemengia gamuyawo iikanon kokopa godomaruruyawo kaana asuganon asuginkeja. Sengelao tosia kanagia songin lan kamaankejuti, yononon mono iikawaa so jinjaun qenkeju. Sengelao iikawaa so kamaan Anutunon yonoojon pangaman ziwiziwiwaa uutanon mirigia arengoroti, mono dutanon emukanon kemej kamban tetegoya qaa rama ubuya.

14 *Aadambaa sakonaa esia qata Eenok iinon kaanagadeen ejemba takapolakaya yonoo gejatootoo qaagia waladeen kokaen jerota eja: "Mobu, Ponon Siwe kawali ejemba toroya tausenja tausenja jangogia uuta somata ii unuama kamaan asugiwuya. 15 Asugin korebore ananaa qaanana jen tegowaa. Ejemba angonjoragiawo yononon nanamemen angonjorayawo otaan singisonggogia angonjoragiawo ama kougiti, ii kuuya gosin iikawaa irona meleema onono kuuya yonoo qagianon ubaa. Qinji ejemba angonjoragiawo yononon qaa jaanon kemekeme gamuyawo iikanon Anutu jen qewagon mun kougiti, iikawaa irona kuuya meleema onono siimbobologa moma laligowuya." Eenoknon galer meme qaa kaen jero.

16 Boi soosooya yononon jenkonkongon temboma sosoŋae kaana njindinjurunduru lan jen aonkeju. Iyangiaa siingia kombomana bologa otaan tereqerereen selegia mej uma jaba-arambaran amakeju. Ejemba tosaanja goda qen kele unujuti een, ii iwoi meleema iyangiaajon onombutiwaa siina moma kebelebe amakeju. Kaana laligoju.

Galer meme ano qambanmaban qaa tosia

17 Kaen laligojuto, wombo alauruna, Ponana Jiisas Kraistwaa aposolurutanon boi takapolakaya yonoo qaagia mono waladeen jedaborogita eja. Ono yonoo qaagia duduuwubotiwaajon mono galengia mej aon laligowu.

18 *Aposol yononon qaa kokaen jegi, "Jiisaswaa kaka kambananon toriro kamban tetegoya kanon mepaqepae ejemba koloowuya. Yononon iyangiaa siingia kombomana bologa otaan laaligo angonjorayawo laligowuya." Kaen jegi.

19 Ejemba takapolakaya yononon batugianon uudendeen ama onongi siinserereen ambubo. Una Toroyanon mende sololoon onono balomaa siin kombomana bologanon galer koma onono ii otaankeju. 20 Oo wombo alauruna, Anutunon momalaari qaita mon ononoti, ii mono tandogia sewanja uuta kaana kolooja. Ononon mono momalaari iikawaa qaganon nama nanjon aon kotikotii mokoloonkebu. Una Toroyanon inaan onomakejiwaa so mono iwaa ku-usunjon nama qama koolin laligowu. 21 Anutunon jopagon onomakeji, onono mono iwaa uujopayanon bon qen nambu. Ponana Jiisas Kraistnon kiankoomu onoma mombo asugiro laaligo kotiganon keuma oyanboyan laligowu. Ono mono kamban ii kan kuuwaatiwaajon kaparan koma mamboma laligowu.

22 Ejemba uugia meleembomaaajon uuwoi anjuti, ii mono kiankomun onoma uujopa qaganon laligowu. 23 Tosianon gere bolanon kemej

* 1:12: Boi yononon toron kaana asangan rajuto, wangogianon iyonoonon qagon jangowabo.

* 1:14: Jen 5.18, 21-24 * 1:18: 2 Piito 3.3

tagowombaajon anjuti, ii kemebubotiwaajon mono uulanawo horon wangia somonjon ononji letombuyaga. Tosianon siingia kombombanja bologanon galer koma onono qemasologej laligojuti, ii mono kiankomun onoma laligowu. Kaanja laligowuto, ononjiaa laaligogianon boliwabotiwaajon mono keegia moma laligowu. Qemasologej yonononj singgisonjgoya singgisonjgoya anji iikanonj uugia selegia saa qero asuganonj totowinj laligojuti, iyonoojon mono galerjia menj aonj laligowu. Kokojinjij ambubotiwaajon mono opo surugia jewonawo ii kaanjiadeenj sisigia menj mende oosiriwu. Kianj.

Mepemepesee qaa

²⁴ Mono Anutu mepeseenjebonja. Iinonj onjo tama kamaan unjuwabotiwaajon ama sopa somonjonj onomambaajon kotiiija. Iinonj saanonj unjuama iyanjaa jaasewananonj onoono keuma solanja koposowaa qaagia qaa nama asamararanja iima aisoonj otokorianj maama laligowu. ²⁵ Anutu motoonjgo iinonj Hamoqeqe Tonana kolooja. Pohnana Jiisas Kraistnonj nemunj koma nonono Anutu mepeseenj muninj qata akadamuyawo koloonj enj ubaa. Iinonj monowaa monoyanonjga kanainj kouma Uutanana ku-usunawo kolooja ano kambanj kokaamba toroqenj iwoi kuuya esunmumuyanonj galerj koma kambanj tetegoya qaa Poinj koloonj nonoma laligonj ubaa. Qaa ii onjanonj.

Aisisaan

Kraistnon qaa aasangoya Jon isaano.

Jen-asa-asari

Jiisasnonj namo mesaonj Siwe gomanonj uro gbani 65 kawaa so tegoro aposol Jononj Tere koi ooro. Kambanjanonj uumeleenj kanageso Jiisas moma laarigiti, ii sisiwerowero somata ama onjongi. Jon ii wato qata Patmos kanonjanj kapuare mirinonj kaanjanj raro. Patmos laligoro Anutunonjanj jaaya meleeno iwoi kanagenj koloowaatiwaa unjaya iiro. Patmos ii wato melaa (Yurop ano Afrika) Batugaranonj Kowe (Mediterranean Sea) kanonjanj eja. Efesus mesaonj Saut waagenj 80 kilomiita kembaga. Room gawman yonononj kikekakasililinj ejemba qaagia jen tegonj konjomama onjongi iikawaa kapuare mirinonj tani laligogi. Olonj kombombaajonj amamaagi. Balonj ii qararanjonkonjanj, jamoya seiseiya. Jononj iyonoo batugianonj laligoro Siisa-kin Nerwa iwaa kambananonj (gbani 96-98) isanjanj kamaaro.

Qaa wanjaka kokaenj: Jiisasnonj Satan ano kereuruta kuuya haamo amamenj kamaanjanj onondaborowaa. Kaenjanj ama momalaari ejemba kotuegonj nonono Siwe donjgoga ano namo donjgoga kanonjanj keuma tetegoya qaa oyanboyanjanj laligowonjanj. Sisiwerowero uutanonjanj laligogiti, iyonononjanj lombo moma mokosinjonjanj Jiisas moma laarinjanj pondanjanj bonjanj qenjanj nambutiwaaajonjanj kuunjanj onomakeja. Jiisasnonjanj qaaya qaaya kaanjanjanj jen kotonjanj isaano Jononjanj moma Tere koi ooro. Ii uumeleenjanj ejemba uunana nanjgowombaajonjanj ama ooro. Sareqaa ano qaa aasangoya ii mamaga. Qaa tosaanjanj moma kotowombaajonjanj moma bimbimjonjanj.

Buk kokawaa bakaya wanjaka 11 ii kokaenjanj:

Qaa mutuya 1.1-8

Zioz tuunjanj 7 yonoo teregia 1.9-3.22

Tere pipipiiya aaso 7:nanonjanj soomonjgoya 4.1-8.1

Romonjanj qaita monjanj 7 uugi 8.2-11.19

Jewenanjanj nemujanjanj ano jenjemba woi 12.1-13.18

Jaameleenjanj unjanj kania kania 14.1-15.8

Anutuwaanonjanj irinjonjonjanj qambi 7 maagi 16.1-21

Babilon siti, jenjemba, gejatootoo takapolakaya ano Satan ii tiwilaawu 17.1-20.10

Jenteegowaa kambanjanjanj somata 20.11-15

Siwe namo donjgoga ano Jerusalem donjgoga 21.1-22.5

Qaa kota tetegoya 22.6-21

¹ Anutunonjanj iwoi kambanjanjanj mende koriro koloowaati, iikawaa tania gawonj memeuruta ninisaambaatiwaaajonjanj moma Jiisas Kraistwaaajonjanj qendeema gejatootoo qaa jen isaano. Aisano Siwe gajoba monjanj wasiro welenjeqeqeya Jon noononjanjanj kanjanj nijoro mobe.

² Jiisas Kraistnonjanj Anutuwaanonjanj Bunjanjanj qaa nanjonjanjanj jen asarinjanjanj qendeema nono Jon niinonjanjanj iwoi ii jaana meleeno unjanj iibeti, ii kuuya iikawaa so toroqenjanjanj nanjonjanjanj jen asarinjanjanj oojenjanj. ³ Monjonjanjanj gejatootoo qaa koi weenjgowaati, iinonjanjanj mono simbawonjowo kolooja. Jiisaswaa kaka kambananonjanjanj torija. Kawaaajonjanjanj tere kokanonjanjanj qaa ooweta eji, ejemba ii geja ama mobuti, ano ii moma sorogonjanjanj anjonjanjanj kombuti, iyonononjanjanj kaanjanjanj agadeenjanjanj simbawonjanjanjawo kolooju. Kianjanjanj.

Jononjanjanj Eisia prowinswaa zioz tuunjanjanj 7 yonoo jolonjanjanj ooro.

4* Jon niinon Eisia prowinswaa zioz tuun 7 onjoonj kokaenjo oojen:

Monjonj kotiinjaligoji, monowaa monoyanonga laligon kouroti, ano mombo eleema koubaati, iinon mono kalenmorian onono luaenon laligowu. Kaanjiadeen Anutuwaa unja wanja 7 iwaa jinjaronj dun batanon nanjuti, iyonononj mono kalenmorian ononj luaenon laligowu.

5* Jiisas Kraistnonj Anutuwaa kania pondar nanjon jen asarinjaligon mutuya koomunonga waaro. Iinonj namowaa eja ponj yonoo Pongia kolooja. Iinonj sayanonj songbama singgisongonananonga isama nonoma jopagon nonomakeja. 6* Iinonj anana iyanjaa bentotononj ama menj letoma nonono kin kaanja koloojon. Buja gawonj galenuruta (priist) ano iyanjaa Manja Anutuwaa welenjenjen. Anana iwaa qabunaya ano kusunja mepeseeninj kamban tetegoya qaa akadamuyawo en ubaa. Qaa ii onjonj.

7* Iibu, Kraistnonj mono kokoosu uutanonj kawaa! Kawaa, kamban iikanonj anana korebore ii jaanananonj uun iibonja. Kana boria ano maronja getoogiti, iyonononj mono kaanagadeen ii iibuya. Ejemba tuunja tuunja balon so rama kenjonj, anana mono ii iima korebore iwaajon ama jinjenj gama amburerej mewonja. Qaa ii onjonj, uuwoiya qaa.

8* Ponj Anutu kotiinjaligoji, iinonj kokaen jeja, "Niinonj walawala laligon (iwoi kuuya mokolooweta kanagen jewe qaono) tetegoya qaa laligon umanja. Kawaa so niinonj tere nemunja mutuya A ano tere nemunja konoga Z koloojen." Niinonj ku-usun kuuyaa Toya monowaa monoyanonga laligoweta laligon kouma laligojenj ano mombo eleema koumanja. Kianj.

Siwe gomambaa Eja honjaa tania ii kokaen iibe:

9 Jon niinonj onoo uumeleenjenenja koloojen. Kraistwo qokotaawe iyanjaa bentotononj noma noono ejembanonj siimbobolo ama nongj konajilin momakejenj. Ii onowo motoonj moma mokosinjon kaparanj koma kotiin nanjen. Anutuwaanonj Buja qaa jen sein Jiisaswaa kania nanjon jen asarinjaligowetiwaajon nuama kema wato qata Patmos iikanonj noonj laligowe.

10 Pombaa sonda kendonj rara kamban monjon Unja Toroyanonj turun nono umbeumbenanonj qananonj uro gemananonj qa somata monj mobe. Qa otona ii romonj qaita monj (biugel) qaji, iikawaa tanijaen koloojo.

11 Qa iikanonj kokaen nijoro, "Ilawoila uun iibagati, iikawaa qaaya mono tere pipipiyanonj oowa. Oonj ana zioz tuun 7 yonoononj kemba. Siti 7 yonoo qagia ii kokaen: Efesus, Smirna, Pergamum, Taiataira, Sardis, Filadelfia ano Laodisia."

12 Qaa kaen nijoro otona mobeti, "Ii morononj?" jen iima momambaaonj eleembe. Eleema nama lambewaa dunj rara goulnonj memeta 7 nanji iibe.

13* Lambewaa dunj rara iikawaa batugianonj eja monj iibe kaitanianonj Siwe gomambaa Eja honjaa kaanja koloojo. Malekuya koriga koma hororo kana susuyanonj kamaanj tururo. Opo jokanja gouljawo ii iin kasa kaanja mankiila koma nano.

14* Wanj juyanonj tualalakota koosu kombo (snow) kaanja koloojo. Lama juya songbanji taaliji, mono iikawaa so iibe. Jaa kotanonj gere bolanj kaanja jen asariro nano. 15* Kana susuyanonj sostonj goota koloojo. Aen braas gerenonj oogi jero gogorinj toonjeji, mono iikawaa so kokobilibiliawo

* 1:4: Eks 3.14; Ais 4.5 * 1:5: Ais 55.4; Ond 89.27 * 1:6: Eks 19.6; Ais 5.10 * 1:7: Dan 7.13; Mat 24.30; Maak 13.26; Luuk 21.27; 1 Tes 4.17; Zek 12.10; Jon 19.34, 37 * 1:8: Ais 22.13; Eks 3.14 * 1:13: Dan 7.13; 10.5 * 1:14: Dan 7.9; 10.6 * 1:15: Eze 1.24; 43.2

ero. Qaa nijoro mobeti, ii apu soma-tanonj sia kirinjkirinanonj kuuro otonj somata momakejonj, mono iikawaa so ero. ¹⁶ Boria dindinanonj sengelao 7 mej nano. Buutanongga manjawaa soo somata (bainat) jeta leelele sulutuk aanaga kamaaro. Jaasewanonj ween jaaya kuuya asaridaboronjkejiwaa so asariro iibe.

¹⁷ *Niinonj ii iima uuna dongoro iwaa kanianonj tama kamaanj koomu tani ewe. Kaanja ewe boria dindinanonj noo wanjanonj mej kokaenj nijoro, “Mono toroko mende moba! Niinonj walawala laligonj (iwoi kuuya mokolooweta kanagenj jewe qaono) tetegoya qaa laligonj umanja.

¹⁸ “Niinonj laaligo Toya koloojen. Komunj laligoweto, moba, niinonj mono gbilin waama laaligo kombombanja tetegoya qaa laligonj umanja. Niinonj koomuwaa kondomondoo Toya galenj koma koomu gomanj Toya uugunj kiya melaa mej laligojen. ¹⁹ Kawaajonj iwoi kambanj kokaamba kolooji ano kanagenjanonj koloowaati, niinonj iikawaa kania gisaambe iibaga. Iwoi iibagati, ii mono papianonj oona ewa. ²⁰ Sengelao 7 boro dindinanonj rajuti ano lambewaa dunj rara goulonj memeta 7 iijanji, iikawaa kanagia aasangoya ii kokaenj: Sengelao 7 ii zioz tuunj 7 yonoo gajoba galengiaa sare kolooju. Lambewaa dunj rara goulonj memeta 7 iikanonj mono zioz tuunj 7 yonoo saregiaa kolooja.” Kianj.

2

Efesus uumeleenj kanageso yonoo qambanjmambanj qaa

¹ Jiisanonj toroqen jero, “Jon giinonj mono Efesus sitiwaa zioz tuunj yonoo ponj qerewenja gajobagiaajonj tere kokaenj oowa,

“Mononj boro dindinanonj sengelao 7 mej lambewaa dunj rara goulonj memeta 7 yonoo batugianonj kema kanj namakeji, iinonj qaa kokaenj jeja:

² Niinonj goo nanamemengaa kania moma kotoweta kokaenj eja: Giinonj nogo ariinj gawona kotiinj mej laligonjkejanj. Angosisirionj kaparanj koma mokosinjonj laligonjkejanj. Ejemba doogoya yonowo ala mende mej aonj onanonj sureenj konjoma onjmakejanj, ii mojen. Tosianonj wasiwasi eja aposol mende koloonj kilenj qagia kaenj qamakejuti, giinonj ii angotetenonj ama gosinj onjona qolomolonj qaa jejegiaa kaniagianonj asuganonj asugiro.

³ “Tosianonj noo qanaajonj ama kakasililinj ama gonji kaparanj koma siimbobolo moma mokosinjonj laligona. Esunjkamakamaa olanj mende ama laligonato, iwoi kuuya moma mokosinjonj nama laligona, ii mojen. ⁴ Kaanja laligonato, uugaa qaaya monj kokaenj mobe mende sokonja: Walawala uuga meleema hononja qaa jopagonj nama laligonato, uuganonj mono sologoro kambanj kokaamba olomoonj laligojanj.

⁵ “Walawala uuukoisoro somata moma laligonato, iikanonjadeenj loorinj olomoonj kamaanj qenj laligojanj. Gii mono geengaa kanaga ii romonjonj moma kotowa. Kawaajonj mono uuga meleemba. Walawala uumeleembaa iwoiya anati, mono iikawaa so mombo toroqenj amba. Uuga singisongoya iikanonja mende meleembagati eenj, niinonj mono goononj kanj lambewaa dunj raraga qetegowe uumeleenj kanageso Efesus kanonj mombo mende ewaa. ⁶ Kamaanj guroto, goojonj kokaenj mobe qeangoja: Giinonj Nikolait yonoononj nanamemengiaa togonj uuduudu u amakejanj. Niinonj kaanjadeenj ii togonj kawaajonj uuduudu amakejanj.

⁷ *Onoononja morononj gejiawo laligoji eenj, Unja Toroyanonj zioz tuunja tuunja ananaajonj qaa jenkeji, iinonj mono ii geja ama moma kotowa.

* 1:17: Ais 44.6; 48.12; Ais 2.8; 22.13

* 2:7: Jen 2.9; Ais 22.2; Eze 28.13; 31.8

“Mojnon angobato bologa kuuya uugun haamo ambaati, niinon ii wambe Anutuwaa oyanboyan gawonon (paradais) eukanon uma laaligo kotigaa gere umuganon rama kota nen laligowaa.” Kian.

Smirna uumeleen kanageso yonoo qambanmaban qaa

8* “Smirna sitiwaa zioz tuun yonoo pon qerewenja gajobagiaajon mono tere kokaen oowa,

“Komun gbilin kotiin laligoji, iinon waladeen laligon (iwoi kuuya mokolon kanagen jero qaono) konoga laligon ubaati, iinon qaa kokaen jeja: ⁹ Giinon konajilin moma kamaanqeqeta koloojani, ii mojent, Anutuwaa jaanon qabunaganon uuta koloooro simbawonawo koloojan. Tosianon Juuda ejemba mende koloon kilen qagia kaen qamakejuti, iyononon mepaqepae ama gema qen gonji angosisiri momakejani, ii mojen. Yononon ‘Qamakooli miri honja koloojon,’ jen kaiyakagianon Satan mepeseenkeju.

10 “Siimbobolo moma laligowagato, iikawaajon toroko mende moba. Moba, Kilenaa Toyanon angobatonon ama onjomambaajon ejemba kuun onono onoononga tosaanja unuama kapuare mirinon onjombu. Angosisiri ama onjombuti, onjo ii ween 10 moma laligowu. Jaawo laligowuyaga me komuwuyaga, mono niwo pondan nanji niinon laaligo kotigaa ila wage onjomanja.

11* “Onjooononga moronon gejiawo laligoji een, Unja Toroyanon zioz tuunja tuunja ananaajon qaa jenkeji, iinon mono ii geja ama moma kotowa.

“Mojnon angobato bologa kuuya uugun haamo ambaati, iwaa selianon komuro motoonngo koloowaato, koomu inden woiya ii mende komuwaa.” Kian.

Pergamum uumeleen kanageso yonoo qambanmaban qaa

12 “Pergamum sitiwaa zioz tuun yonoo pon qerewenja gajobagiaajon mono tere kokaen oowa,

“Mojnon manjawaa soo somata (bainat) jewoita leelee sulutuk aana men laligoji, iinon qaa kokaen jeja: ¹³ Giinon laaligo raraga dakanon ama laligojani, ii mojen. Satanon ajo jinjaron dun raraya kuurota eji, gii mono iikawaa kosianon laligonkejan. Kilen noo qana men niwo toroqen qokotaan namakejan. Satambaa laaligo raraya Pergamum siti kanon ero Antipasonon noo kanana pondan nanjon jen kotiin nano onjo batugianon kanon qegi komuro. Giinon nii moma laarin nomakejani, qaa ii kaban iikanon kaanagadeen mende kolatin qakoona.

14* “Kaento, uugaa qaaya melaa mon kokaen mobe mende sokonja: Goo kanageso batugianon tosanon gejatootoo eja takapolakaya qata Balaam iwaa jinjaar arembo laligon otaankeju. Kantri tosaanja yononon nembanene men tando lopion yonoo nandun mamatewoo bunja qen kanagianon angi esungianon tururoti, Israel ejembanon ii mende nenkegi. Wala mende negito, Balaamnon eja qata Baalak kokaen kuma muro, ‘Gii mono Israel ejemba ii newutiwaajon tutugon onjomba.’ Kaen kuma kuun onjoma siwa kaanja utun anoti, iyononon mono iikanon osin afaanjon negi ano serowilin lan angi. Onjooononga tosanon Balaambaanon momo aren ii otaankeju.

* 2:8: Ais 44.6; 48.12; Ais 1.17; 22.13   * 2:11: Isa 20.14; 21.8   * 2:14: Jan 22.5, 7; 31.16; Dut 23.4; Jan 25.1-3

15 “Kaanjadeen goo kanageso batugianon tosia Nikolait yonoonon momo qolonmologoya men otaankeju. 16 Kawaajon gii mono uuga meleemba. Kaen mende ambagati een, niinon mono uulanawo goonon kan kanagesou-ruga kaanja ii metama onomona. Buunanon manjawaa soo somata (bainat) eji, iikanon manja qen koton gilin onomanja.

17* “Onoononga moronon gejiawo laligoji een, Uña Toroyanon zioz tuunja tuunja ananaajon qaa jenkeji, iinon mono ii geja ama moma kotowa.

“Mononon angobato bologa kuuya uugun haamo ambaati, niinon mono nene aasangoya qata mana ano jamo taanja mumanja. Woi ii mube jamo taanja iikanon qata dologa oogita ewaati, ii yanodeen weengon mobaa. Tosianon ii mende mubuya.” Kian.

Taiataira uumelejn kanageso yonoo qambanmamban qaa

18 “Taiataira sitiwaa zioz tuun yonoo pon qerewenja gajobagiaajon mono tere kokaen oowa:

“Anutuwaa Meriaa jaa kotanon gere bolan kaanja jen asariro kana susuyanon sostonin aen braas kaanja kokobilibiliawo kolooji, iinon qaa kokaen jeja: 19 Niinon goo nanamemengaa kania moma kotoweta kokaen eja: Giinon Anutu jopagon moma laarin mun gawon menkejan ano angosisiri kaparan koma moma mokosingon laligonkejan. Kanakanaiyanon iwoi ama menati, ii kamban kokaamba men sein ama menkejan.

20* “Kaen menkejanto, uugaa qaaya mon kokaen mobe mende sokonja: Giinon emba qata Jezebel iwo uumotoon ama ii mende totoon sureen munkejan. Iinon gejatootoo emba mende kolojato, kilen iyanaa qata kaen qamakeja. Iinon ejemba tutugon kokaen kuma onomakeja: Tando lopiombaa nandun mamatewoo nembaneneya bunja qen kanagianon anggi esungianon tururoti, ii mono saanon nen laligowu. Kaen kuma onoma gawon meme alauruna kuun onono loorin jinjaun kema ii nenkeju ano serowilin lan amakeju. 21 Niinon Jezebel uuta meleembaatiwaaajon kamban mubeto, serowilina mesaon uuta meleembaatiwaaajon mende moma tondulaligoja.

22 “Kawaajon niinon emba ii qewe ji kiro salenon en siimbobolo mobaa. Kaanagadeen iwo serowilin amakejuti, iyononon nanamemengia bologa ii mende mesaon uugia meleembuti een, niinon mono ii kaangadeen unuwe siimbobolo kanjanawo mobu. 23* Iwaa meraboraurata ii mono unun konjoratiwe komuwu. Kaen kolooro zioz kanageso kuuya ononon injiima noo kania kokaen moma yagowu: Niinon ejemba uuroromongia gosin qaa jegia ano uusiingia kuuya moma komun nanamemengiaa so kitia meleembe kuuya motomotoon onoo qagianon ubaa. Niinondeen mono iikawaa Toya koloojen.

24 “Yonoojon kaen koloowaato, Taiataira onoononga tosiaonon Jezebelwaa momo arenja ii mende otaankeju. Kaen mende anggi onoojon mepaqepae kokaen ama jen onomakeju, ‘Ono roromongo keemeyaa kania mende moma koton seleengen laligoju.’ Mepaqepae kaen ama jen onomakejuto, Satambaa bunja momowaajon qa kaanja qamakeju. Niinon zioz tuun kuuya onoojon kokaen jewe mobu: Niinon lombo mon mende toroqen ambe onoo qagianon ubaa. 25 Ono Bunja qaa men laligojuti, mono iikanon qokotaan laligowu. Ii mono pondar otaan laligon ugi nii mombo eleemanj.

* 2:17: Eks 16.14-15; 16.33-34; Jon 6.48-50; Ais 62.2; 65.15   * 2:20: 1 Kin 16.31; 2 Kin 9.22, 30

* 2:23: Ond 7.9; Jer 17.10; Ond 62.12

26 **“Mojnonj noo uusiinna otaanj angobato bologa kuuya uugunj haamo ama laligonj komuwaati, niinonj ii ku-usunj mube waba kantria kantria galenj koma onjoma laligowaa. 27 Manjanonj ku-usunj nono ii bunja qerj aonj Ponj laligojenj. Kaanjiadeen onjoononja mojnnonj haamo ambaati, niinonj ii galenjonkonj gawombaa ila wageya ano aenj taa gbaruya mumaña. Ii mube iikanonj gomaña gomaña ejemba galenj koma onjoma kotakota mindinjon onjoma laligowaa. Gbakonj monjonj gbarunonj qerj qosonjuti, iinonj mono iikawaa so qaa qootogo ejemba taa gbaru powowonj kotiga iikanonj ununj kondeema mendeema onjono qeqelala laligowuya. 28 Kaanagadeenj gomañ anjaña widi senjelaoya mumaña.*

29 *“Onjoononja morononj gejiawo laligoji eenj, Unja Toroyanonj zioz tuunja tuunja ananaajonj qaa jenkeji, iinonj mono ii geja ama moma kotowa.” Kianj.*

3

Sardis uumeleen kanageso yonjoo qambanjmambanj qaa

1 Jiasanonj toroqenj kokaenj jero, *“Sardis sitiwaa zioz tuunj yonjoo ponj qerewenja gajobagiaajonj mono tere kokaenj oowa,*

“Mojnonj Anutuwaaw unja wana 7 ano senjelao 7 ii borianonj raro menj laligoji, iinonj qaa kokaenj jeja: Niinonj goo nanamemenqaa kania moma kotoweta kokaenj eja: Giinonj ejemba jaagianonj gbilinj laligojanjwaa qata bosimakejanto, Anutuwaaw jaanonj koomuya koloojanj. 2 Kawaajonj mono uuga tooro moma waaba. Goo nanamemenqanonj noo Anutunaa jaanonj akadamuyawo mende kolooja. Goo kaniaga gosinj kaenj mokoloowe. Goo kanageso uutanonj uumeleenj ejemba tosaanj toroqenj laligojuto, iyonjononj kaanagadeenj komunj tagowombaaajonj anju. Kawaajonj giinonj mono menj kotiin onjoma laligowa.

3 **“Anutuwaaw iwoi gonji bunja qerj aonj monati, ii mono uu womboganonj somonjonj romonjgowa. Bunja ii mono tej koma uuga meleemba. Gbiligbili mende laligowaati eenj, niinonj mono yonjoro meme kaanja olonj kanj asugimaña. Kamanjatiwaa aua kambaña mende mona qaananonj mono uulanjowo qaganonj uro lombo mokoloowaga. 4 Kaento, Sardis zioz tuunj onjoo batugianonj ejemba afaandia onjonoj opo surugia awaagadeenj galenj konji jewonjowo mende kolooja. Kawaajonj yonjononj saanonj maleku taanjanonj selegianonj mouma niwo kema kanj laligowuya. Yonjononj kaanja koloonj laligowutiwaa so kolooju.*

5 **“Mojnonj angobato bologa kuuya uugunj haamo ambaati, iwaajonj mono maleku tualalakota mugi mouma laligowaa. Iwaa qata laaligo kotigaa buk papianonj oogita eji, niinonj ii mende kondeemaña. Manjaa jaasewananonj keuro Siwe gajobaurutanonj iigi qata saanonj asuganonj jokoloon onjomaña.*

6 *“Onjoononja morononj gejiawo laligoji eenj, Unja Toroyanonj zioz tuunja tuunja ananaajonj qaa jenkeji, iinonj mono ii geja ama moma kotowa.” Kianj.*

Filadelfia uumeleen kanageso yonjoo qambanjmambanj qaa

7 **“Filadelfia sitiwaa zioz tuunj yonjoo ponj qerewenja gajobagiaajonj mono tere kokaenj oowa,*

“Mojnonj Eja Toroya ano Honabonja koloonj kinj Deiwidwaanonj kiuya meria menj galenj koma laligoji, iinonj qaa kokaenj jeja: Iinonj nagu

* 2:26: Ond 2.8-9 * 3:3: Mat 24.43-44; Luuk 12.39-40; Isa 16.15 * 3:5: Eks 32.32-33; Ond 69.28; Isa 20.12; Mat 10.32; Luuk 12.8 * 3:7: Ais 22.22; Job 12.14

metano moŋnoŋ ii koma kii ii memambaajon amamaawaa. Iinoŋ ii koma kii mero kiro moŋnoŋ ii metamambaajon amamaawaa. ⁸ Niinoŋ goo nanamemeŋgaa kania saanon moma kotojen. Alana moba, goo esunganon kamaanqeqeta kolooji, ii mojen. Kamaanqeqeta koloojato, giinoŋ noo Buŋa qaana teŋ koma kanana otaan qana mende qakooma laligona. Kawaajon niinoŋ nagu moŋ baganon metambe moŋnoŋ ii komambaajon amamaawaa.

⁹ **“Moba, tuuŋ moŋ yoŋonon ‘Qamakooli mirinanawo koloojon,’ jen kaiyakagianon Satan mepeseenjeju. Juuda ejemba mende koloon kilen qagia kaen qama qolonjon jenkeju. Niinoŋ ejemba ii kuuŋ oŋombe goo kaniaga moma asariwuya. Ii moma asarin kan goo kanaganon usugon kamaan jopagon gomakejenji, ii asuganon jokoloowu. ¹⁰ Niinoŋ kaparan koma lombo moma mokosinjon nama kotuwagatiwaaajon jeweti, giinoŋ noo jenkootona ii anjon koma otaan laligona. Kawaajon niinoŋ kaanagadeen gii kokaen analin anjon koma gomaŋa: Konjilin kamban qaita moŋ kan kantria kantria sokoma namonon laligon kenjuti, ii angotetenon ama oŋombaa. Kamban iikanon kan kuuro niinoŋ gii konjilin iikanonja metogon wanja somonjonomaŋa.*

¹¹ *“Niinoŋ mono uulanawo eleema kamaŋa. Moŋnoŋ guugun kouma tawa memeyaa kambananon haamo ama gombabotiwaajon mono uuwaa hina ej gonji, ii mono pondan kalan koma laligona mende soowa.*

¹² **Moŋnoŋ anjobato bologa kuuya uugun haamo ambaati, niinoŋ mono ii wama noo Anutunaa mepemepese jigo (tempel) uutanon kuuwe tandoya koloowaa ano kamban moŋnoŋ ii mombo mende mesaowaa. Iikanon laligoro selianon neenaa Anutunaa qata, Anutuwaasitiaa qata ano neenaa qana dologa qa karoon ii oomaŋa. Anutanon Jerusalema sitia donggoga ii iyanŋaa gomanon eukanon ano eji, iikanon Siwenonŋa kamaan namonon asugiwaa.*

¹³ *“Oŋoononŋa moronon gejiawo laligoji een, Uŋa Toroyanon zioz tuuŋa tuuŋa ananaajon qaa jenkeji, iinoŋ mono ii geja ama moma kotowa.”* Kan.

Laodisia uumeleen kanageso yoŋoo kambanmamban qaa

¹⁴ **“Laodisia sitiwaa zioz tuuŋ yoŋoo pon qerewenja gajobagiaajon mono tere kokaen oowa,*

“Moŋ qata Aamen, iinoŋ Anutuwaas qaa pondan nanjon Dangunu hononon kolooja. Anutu ilaaro iwoi kuuya mokoloori galen komakeji, iinoŋ qaa kokaen jeja: ¹⁵ Niinoŋ goo nanamemeŋgaa kania moma kotoweta kokaen kolooja: Uuga mende olomooja ano noo gere bolananon uuganon mende jenkeja. Oo uuganon olomoonaga me gere toonaga, iikanon mobe sokonagato, biiwianon kotamototan laligona mende sokonja.

¹⁶ *“Moŋ me moŋ sokonagato, uuganon boronja moŋ gegerere ano gegeranon mende jeji me uuhamo mende koloojanji, ii mende sokonja. Gere ano hamo batubatu uuwoinon lan laligojanjawaajon mono buananonŋa sulaan gombe kemebaga. ¹⁷ Geenŋaa selega meŋ uma kokaen jenkejan: Niinoŋ eja kindimbiri qabunanawo koloojen. Eshina meŋ sein sonanon mokoloojen. Siiseweweya qaa laligon iwoi mombaajon mende amamaajen. Kaen jenkejanto, kaniaga hona mende moma kotojanji, ii kokaen: Giinoŋ mono uuŋonjan ama tapekokoro laligona tosianon wosomomo ama gomaakeju. Wanaya laligon jaaga gooro titou sele bombolan laligonkejan.*

* 3:9: Ais 49.23; 60.14; 43.4

* 3:12: Ais 21.2; Ais 62.2; 65.15

* 3:14: Gba 8.22

18 “Kawaajon qambanmamban qaa kokaen gonjer: Giinon noononga iwoi karoon koi sewanja mewa: Eja kindimbiri qabunagawo koloowagatiwaa-jon mono goul gerenon dalasisi onj godomaruruya mendeengi sosonin kamaan qaonoti, ii mono sewanja mewa. Sele bombolan laligonkejanj, iikawaa gamuya kojangiwagatiwaaajon mono maleku taanja sewanja men mouba. Jaaga gooji, iikawaaajon mono jaasowaa keleya ii sewanja men jaaga tororo uuwagatiwaaajon moriwa. 19* Niinon wombo alauruna jopagon onjomakejenj, ii kuuya kilenagiaajon temboma jen onjoma mindinqindin ama onjomakejen. Qeangowutiwaaajon kaen amakejen. Kawaajon gii mono jeulanj mesaon uuga meleema singisonjgoga gema qen laligowa.

20 “Moba, niinon nagunon qen nanjen. Monjon noo qaa arona moma uu naguya metambaati, niinon mono iwaa miri uutanon uma iwo rabe iinon niwo ainjolon rama motoon nembanene newota.

21 “Niinon angobato bologa kuuya uugun haamo ama Manjanon nuano iwaa jinjaron dujanon kamaan kooronjon rajen. Kawaa so monjon angobato bologa kuuya uugun haamo ambaati, niinon mono ii wambe noo jinjaron dujanon kamaan kooronjon rabaa.

22 “Onjooonnga moronon gejiawo laligoji een, Unj Toroyanon zioz tuunja tuunja ananaajon qaa jenkeji, iinon mono ii geja ama moma kotowa.” Kianj.

4

Jaana meleeno monjon Siwewaa jinjaron jakenon raro iibe.

1 Kawaa gematanon jaameleen mombo kolooro Siwe goman naguya mon aantano iibe. Iibe aro wala romon qaita mon (biugel) kaanja qaa jero mobeti, iinon toroqen kokaen nijoro, “Gii mono kokaen kouna gemagenj iwoi koloowaati, ii qendeema gomanja.”

2* Kaen nijoro iikanondeen Unj Toroyanon turun nono umbeumbenanon qananon uro iwoi kokaen iibe: Siwe goman uutanon jinjaron duj ero monjon iikanon raro. 3 Raroti, iwaa jaasewanaa asasaganon mono taronjii me kowonjin qata jaspero ano qilimomoso bumbuna me kowonjin qata karnilian iikawaa so bilibiliawo asarin ero. Marilolon mon tere mundaya mumun kaawoya me kowonjin qata emerald kaanja kanon jinjaron duj ii kuuya liligon tonjonin ero.

Duj wana liligon duj 24:yanon raju.

4 Jinjaron duj tosaanja 24 iikanon duj wana ii liligon raji iyonoo qagianon Anutuwaa jotamemeuruta 24 raji. Yonjonon malekugia tualalako-tagadeen mougi oronjon kemero wanjanon goul ila wage qindiima raji.

5* Duj wana iikanonja pilisik bilibili jaasoonjo asariro gbingururun kolooro aro gunparandambaa otona kaanja mobe. Duj wanaa batanon toos kiwa asasaga 7 jen asarin nanji. Kiwa 7 ii Anutuwaanon unj wana 7 koloou.

6* Kaanjadeen jinjaron jake batanon iwoi bilibiliawo kowe kaanja ero iibe. Ii kaaro jokanja jokanja kokobilibiligiawo meleema asarinkejuti, mono iikawaa so asariro. Jake biiwianon duj liligon ben jawinuruta 4 nanji. Gemagia ano wosogia ii jaagiagadeen sokono nanji.

7 Ben jawina mutuyanon laion kaanja kolooro. Alianon bulmakao ejia kaanja kolooro. Alagara mombaa kaitania ii eja jaasewanaa tani kolooro.

* 3:19: Gba 3.12; Hib 12.6 * 4:2: Eze 1.26-28; 10.1 * 4:5: Eks 19.16; Isa 8.5; 11.19; 16.18; Eze 1.13; Isa 1.4; Zek 4.2 * 4:6: Eze 1.5-10, 22; 10.14

Alagia 4:yanonj tuu koonj elelaonjkeji, iwaa taniñaan kolooro. ⁸ *Ben jawinjuruta 4 motomotoonj yonoo engangia 6 kuuya en onono. Selegia kuuya ano engangia baatanonj kaanagadeen jaa kogiagadeen sokoma onono nanji. Nama asaga gomantiina rii kokaen pororo qamakeju,

“Ponj Anutu ku-usuj kuuyaa Toya giinonj mono toroya, toroya ano toroyagadeen koloojan.

Laaligo Toya giinonj mono monowaa monoyanonga laligonj kouma laligojanj ano mombo eleema asuginj laligonj ubaga.”

⁹ Ben jawinjuruta 4 yonononj mepemepesee rii kaenj qamakeju. Mononj jinjaronj dunjonj nama kambanj tetegoya qaa laligonj uma laligowaati, ii akadamu ano qabuñj munj dangisenj jenkeju. ¹⁰ Kaenj amakejutiwaa so Anutu waa jotamemeya 24 yonononj kamaanj monj jinjaronj dunjonj raji, iwaa jaanonj siminj kuma usugonjkeju. Mononj kambanj tetegoya qaa laligonj uma laligowaati, iwaa waeya menj mepeseenj munkeju. Mepeseenj munj ila wagegia qetegonj jinjaronj dunj batanonj ama kokaenj jenkeju,

¹¹ “Oo Ponj Anutunana, giinonj ilawoila kuuya kokoloonj onona. Goo uusiinganonj nemunj koma onono letoma laaligo mokoloonj laligoju. Kawaajonj akadamu ano qabuñj ii goma dangisenj jenj gomakejonj. Gii motoonjgoyanonj mono mepeqepesee kuuya anjalinj anjonj kombaatiiwaa so koloojanj.” Kianj.

5

Lamanonj Anutu waa borononjga tere pipipipiya mero.

¹ *Kawaa gematanonj tere pipipipiya monj iibe jinjaronj dunjonj rajiwaa boro dindinanonj ero. Tere iikawaa senja ii leelee kuuya teregadeen oonj pipiinj sapononj ama munjenj aaso (siil)* 7:nonj koma mokotaagita ero.

² Kaanagadeen Siwe gajoba esunjmumuyawo monj iibe kotakotagadeen qama buju qaa kokaenj qisinj jero, “Morononj soraaya soro koloonj saanonj tere pipipipiya koi kawaa munjenj aasoya (siil) menjurama kotumbaatiwaa so kolooja?”

³ Kaenj jeroto, Siwenonj, namononj ano koomu gomanj kanonj korebore injiigi mononj ii metuma tereya iibaatiwaa so mende kolooro. ⁴ Mononj monj soraaya soro koloonj tere ii metuma tereya iibaatiwaa so mende mokoloogiti, niinonj iikawaajonj mamaga saama boliwe. ⁵ *Saama boliwe Anutu waa jotamemeya yonoononjga mononj qaa kokaenj nijoro, “Mono mende saaba. Moba, Juuda tuunonjga Deiwidwaa gbilija monj koloonj laion oro kaanja koloonj Kilenaa Toya haamo ama laligoja. Iinonj mono saanonj kotiinj tere pipipipiya kokawaa munjenj aasoya (siil) 7 ii menjurama kotumbaa.”

⁶ *Kaenj nijoro Lama meria iibe jinjaronj dunj biiwianonj ben jawinjuruta 4 yonoo batugianonj nano Anutu waa jotamemeya yonononj liligonj mugi. Lama meria ii qegi komurotiwaa taniñaan nano. Ila 7 ano jaa kota 7. Anutononj unjauruta warja 7 wasinj onono namowaa ejemba kuuya yonoononj kema laligojuti, jaa kota 7 ii mono iyonoo saregia kolooju. ⁷ Lama meria ii iibe kanj tere pipipipiya aasoyawo ii jinjaronj dunjonj rajiwaa

* **4:8:** Eze 1.18; 10.12; Ais 6.2-3 * **5:1:** Eze 2.9-10; Ais 29.11 * **5:1:** Kantri tosanonj tere oonj esunonj ama sapo menj mononj ii kotumbabotiwaajonj ama munjenj aasononj mokotaanakeju. Mononj munjenj aaso (siil) ii lanj menjurama tereya yongoro weengonagati, ii mono mokoloogi qaayawo koloowaa. Tere toyanondeenj ii galenj komakeja. Miri ii kii nemunja ama kuninj kemenkejato, tere ii munjenj aasononj somonjonkeju. * **5:5:** Jen 49.9; Ais 11.1, 10 * **5:6:** Ais 53.7; Zek 4.10

boro dindinanonga mero. ⁸ *Ii mero ben jawinuruta 4 ano Anutuwaa jotamemeya 24 yonononj mono iikanondeen Lama meriaa batanonj usugonj kamaanj siminj kunjgi. Yonononj motomotoonj kulele ano goul gambi menj nanji. Ejemba soraayanonj qama kooligi Anutuwaanonj umakeji, iikanonj mono jiniŋ oonj-oombaa so kolooro moronja unkoowayawononj uma pumpunjonkeja. Moronj kaanjanonj mono goul qambigia saa qero nanji.

⁹ *Siminj kuma rii dologa kokaen qama jegi,

“Giinonj qaita monj koloojan. Gii gugi komunj saga maama iikanonj ejemba sewanŋia menj onona.

Ejemba ii ben isigiaa so, qaa aro jejegiaa so, tuunŋiaa so ano kantrigiaa so. Giinonj yonoononga tosaanja onona Anutuwaa bunja kolooju.

Kawaajon giinonj mono soraaya soro koloonj tere pipipipiiaa aasoyawo menj munŋenj aasoya (siil) metumbagatiwaa so koloojan.

¹⁰ *Yonononj Anutuwaa bunja koloogi kuma onoma kuun onoma bentotonŋaa kin ponj tuun koloonj jigo gawonj galenjuruta kolooju. Yonononj Anutunanaa gawonja menj laligonj balonj so ejemba galen koma onoma laligonj ubuya.”

¹¹ *Rii dologa kaen qama jegi moma toroŋen unj Siwe gajoba jangogia tausenja tausenja ano milyonja milyonja ii injiima rii otongiaa mobe. Yonononj jinŋkaronj dunj kosianonj nama ben jawinuruta 4 ano Anutuwaa jotamemeya 24 ii liligonj onoma rii qagi. ¹² Rii kotakotagadeen qama kokaen qagi,

“Oo Lama meriaa qegi komuroti, iinonj mono soraaya soro kolooro Anutunonj esunmumu ano toomorianj muro sokonja.

Momakooto uuta ano ku-usunj kuuya bunja qero sokonja. Soraaya soro kolooro saanonj qabunja kuuya muninj asamararanj bunja qero mepeseen mujonj.”

¹³ Kaen qama mepeseegi rii tuun monj yonononj kokaen qagi mobe: Anutunonj laaligowo mokoloonj ononoti, iyonononj mono korebore rii qagi mobe. Siwenonj laligojuti, namononj laligojuti, koomu gomanonj ano kowe qaganonj laligojuti, iyonononj mono kuuya buugia mindirinj rii kokaen qagi,

“Jinŋkaronj dunjanonj raji ano Lama meria nonononj oro mepeseen oronjonj.

Kotumotue Toya oroo qabuŋagara jenj somariinŋkejonj. Kamban so asamararanj oroninj ku-usunj Toya ii tetegoya qaa laligonj ubao.”

¹⁴ Kaen qagi ben jawinuruta 4 yonononj “Qaa ii onanonj,” jegi. Jegi Anutuwaa jotamemeya yonononj usugonj kamaanj siminj kuma Anutu waeya menj mepeseen mugij. Kianj.

6

Lama merianonj munŋenj aaso motomotoonj menjuranja.

¹ Kaen moma iwoi kokaen kolooro iibe: Lama merianonj tere pipipipi-iaa aasoyowaa munŋenj aasoya (siil) 7 iikanongaa mutuya menjuranja kotuno. Kotuno ben jawinuruta 4 yonoononga monjonj qaa kokaen jero, “Mono asuginj kawa!” Qaaya ii gunparandanj tani kaanja kotakotagadeen qaro mobe. ² *Kaen jero moma iikanondeen hoos taanja monj asugiro iibe. Hoos iikawaa qaganonj eja monj tiwoyawo raro tosanonj ila wage mugij wanjanonj kono. Ii koma manjaqeqenenj haamo ama laligoroti, iinonj mono mombo hoos qaganonj manjaqeqenenj haamo amambaajonj keno. Kianj.

* 5:8: Ond 141.2 * 5:9: Ond 33.3; 98.1; Ais 42.10 * 5:10: Eks 19.6; Ais 1.6 * 5:11: Dan 7.10 * 6:2: Zek 1.8; 6.3, 6

³ Lama merianon mungen aaso (siil) woiya menjurama kotuno ben jawinjuruta yonoononga woiya iinon qaa kokaen jero mobe, “Mono asugin kawa!” ⁴ *Kaen jero iikanondeen hoos mon selia osoga songobolambo asugiro iibe. Eja mon hoos iikawaa qaganon raroti, Anutunon mono ii yon karen qen lue qaombaatiwaa ku-usunja muro. Ii muro namonon kisooma aon komuwutiwaajon kuuro ejemba uugia men waamambaa ku-usunja mokoloo. Ii mokoloo manjawaa soo (bainat) somata qatawo mugi men keno. Kian.

⁵ *Lama merianon mungen aaso (siil) karoona menjurama kotuno ben jawinjuruta yonoononga karoona iinon qaa kokaen jero mobe, “Mono asugin kawa!” Kaen jero iikanondeen hoos injanja mon asugiro iibe. Eja mon hoos iikawaa qaganon raroti, iinon hinawaa binja gosiwonatiwaa keday (skeil) ii borianon men raro. ⁶ Kaen raro ben jawinjuruta 4 yonoo batugianonga monon qaa jero otona kokaen mobe, “Ween motoongowaa tawaya (Kina 10) kanon saanon 1 kilogram wiit flaua me 3 kilogram baali flaua ii sewanja mewa. Kilen nembanenewaa oil gere ano wain kasa gawon ii mono mende men boliwu.” Kian.

⁷ Lama merianon mungen aaso (siil) 4:ya menjurama kotuno ben jawinjuruta 4:yanon qaa jero otona kokaen mobe, “Mono asugin kawa!”

⁸ *Kaen jero iikanondeen hoos mon selia googokota ano tootooyawoga asugiro iibe. Hoos iikawaa qaganon rarotiwaa qata ii koomuwaa kondomondoo Toya. Iwaa kosianon koomu goman Toyanon kaanjadeen ii otaan karo. Namu mendeengi bakaya 4 eroti, iikanonga mombaa ejembaya ii galen koma onjombotiwaa ku-usunja ii Anutunon orono. Ku-usunja ii orono ku-usunjaranon namowaa ejemba bakaya ii kokaen men komun onjoni: Tosianon soo somatanon (bainat) aon komugi. Tosianon bodinon komugi. Ji kanjanawonon tosaanja injiro komugi ano tosaanja ii balombaa oro kawalia yononon injigi komugi. Kian.

⁹ Lama merianon mungen aaso (siil) 5:ya menjurama kotuno iikanondeen Anutuwaa ejemba tosaanja unugi komugiti, iyonoo kokoosogia injiibe. Yononon Anutuwaa Bunja qaaya analin anjon koma nanjon jen sein laligogitiwaajon unugi komun alata baatanon nanji. ¹⁰ Eukanon nama kotakota kokaen qagi, “Oo Pon ku-usunja Toya, giinon dindinja ano honjona koloojan. Kawaaajon mono kamban dawi mambonin tegoro iikanon namowaa ejembaya gosin onjoma qaagia jen tegowaga? Nononon gii welen qen gonin nunugi sananaa ironja ii mono naa kambanon meleena qagianon ubaa?”

¹¹ Kaen jegito, maleku taanja koriga ii motomotoon yonoojon koma onjoma Anutuwaa jenkoto kokaen onjoni mogi, “Onjo mono toroqen kamban torodaamon mamboma laligowu. Momalaari alaurugianon toroqen uuwaa gawon men laligogi onjo kaanja kaanjadeen unugi komuwuya. Yononon komugi janjo ambeti, iikawaa soyanon kolodabororo kamban iikanondeen mono unugiti, iyonoo qaagia jen tegomana.” Kian.

¹² *Lama merianon mungen aaso (siil) 6:ya menjurama kotunoti, ii unj iibe. Ii menjurama kotunoti, kamban iikanon nan tania soosooya giliro. Ween jaayanon bututugon injan koma wosobiriwaa malekuya sokosaare kaanja (meme juyanon memetaa tani) koloooro tiiro. Koin jaayanon meleema osaan sa kaanja koloooro. ¹³ *Kaen koloooro senjelao

* **6:4:** Zek 1.8; 6.2   * **6:5:** Zek 6.2, 6   * **6:8:** Eze 14.21   * **6:12:** Isa 11.13; 16.18; Ais 13.10; Joel 2.10, 31; 3.15; Mat 24.29; Maak 13.24-25; Luuk 21.25   * **6:13:** Ais 34.4

sombinon ejuti, iyononon namonon kamaagi. Neqan kota goorin ragi haamo kotiganon qen utugon memburatiro kamaankejuti, mono iikawaa so boratin namonon tata bobolo kamaagi.

¹⁴ *Kaen kamaagi sombin iimakejoni, iikanon aliro. Tere pipipipiya pipigi horon kemakejiwaa so mono wolaza horon kema aliro. Ii aliro baanja kuuya ano kowewaa watoya watoya ii kuuya eegianonga uulanjawa kok ama musulungon qaongi.

¹⁵ *Kaen kolooro balombaa kin ponja ponja, eja jawina jawina ano kawali galena galena yononon olon koma asangogi. Ejemba kindimbiri gabunagiawo, ejemba ku-usungiwao ii mono kuuya kok ama asangogi. Angiaa gawongia menkejuti ano togiaa welen een qenkejuti, ii mono korebore kobaa, jamo oota ano baanja sen sia oota oota monjama iikanon asangogi injiibe. ¹⁶ *Iikanon asangon baanja Toya ano sen sia Toya onjooma kokaen welema onongi, “Ono mono baanja jen tegogi bagon kan turun nonombu. Jinkaron dujanon raji, iinon jaasewan koma nonombaboti-waajon ama Lama meriaa irinjonsoonjanon nunuwabotiwaajon mono jen tegogi kojangin nonombu.” Kaen welema onongi. ¹⁷ *Yoronon irinjonsoonjara asaganon qendeenjaoti, iikawaa kambanja somatanon mono kan kuun eja. Ii mononon mon jaasewan qen kotiin nambaatiwaa so qaago. Kian.

7

Israel ejemba 144,000 ii Anutunon aaso kuma onjombaa.

¹ *Kawaa gematanon Siwe gajoba 4 injiibe namowaa wangona 4 iikanon nanji. Yononon namowaa haamo Toya wanja 4 ii somonjon anjon koma onongi. Haamonon namo qaganon me kowe qaganon gere monjon lan qewabotiwaajon mono Toya 4 ii borogianon menj somonjon nanji.

² Anutunon Siwe gajoba 4 ii namo ano kowe kondeema onjombutiwaa kususya onono namo wangonjianon nanji. Kaen nangi injiibe Siwe gajoba monjon ween koukoutanonga asugin waaro iibe. Iinon laaligowaa Toya Anutuwaa munjen aaso taa gbaruya galen koma kan Siwe gajoba 4 yonoonon kotakotagadeen qaro.

³ *Qama qaa kokaen injjoro, “Ono mono namo me kowe ii ilinjin alanzan mende kondeema orombu ano gere ii mende tiwilaan onjombu. Ii gaagoto, mono mambongi wala ilin alandeen Anutunanaa munjen aasoya ii gawona menkejuti, iyonoo wambusoongjianon mokotaan onjombona. Ii wala menj mokotaan onjoningo gematanon ii saanon kondeema tiwilaawu.”

⁴ Kaen injjoro Anutuwaa munjen aasoya ii Israel ejemba tosaanja yonoo wambusoongjianon menj mokotaan onongi. Monjon yonoo jangogia jero kokaen mobe: Israel ejemba tuun 12 kuuya yonoononga mindirin ejemba 144,000 ii menj mokotaan onongi.

⁵ Israel tuun motomotoon yonoononga 12,000 kaan kaan menj mokotaan onongi. Juuda tuumbaa 12,000, Ruuben tuumbaa 12,000, Gaad tuumbaa 12,000, ⁶ Aser tuumbaa 12,000, Naftali tuumbaa 12,000, Manase tuumbaa 12,000, ⁷ Simeon tuumbaa 12,000, Liwai tuumbaa 12,000, Aiskar tuumbaa 12,000, ⁸ Zebulun tuumbaa 12,000, Joosef tuumbaa 12,000 ano Benjamin tuumbaa 12,000. Kaan kaan aaso menj mokotaan onongi mindirin 144,000 kolooro. Kian.

* **6:14:** Isa 16.20   * **6:15:** Ais 2.19, 21   * **6:16:** Hoos 10.8; Luuk 23.30   * **6:17:** Joel 2.11;
Mal 3.2   * **7:1:** Jer 49.36; Dan 7.2; Zek 6.5   * **7:3:** Eze 9.4, 6

Oyanboyan laligowutiwaa tuun somata iibe.

⁹ Kawaa gematanon tuun jeta boorongoya jangogia mende weenweengoyaa so ii injiibe. Ejemba ii tuungiaa so, bensakon isigiaa so, kantrigiaa so ano qaa aro jejegiaa so ajoroon jinkaron duj ano Lama meria yoroo bagaranon nanji. Iikanon nama maleku koriga taanja kotogon aogi kemero borogianon tombi seña boriawo men nanji. ¹⁰ Ii men nama kotakotagadeen qama kokaen jegi, “Anutunananon jinkaron dujanon raji ano Lama meria yoronon mono men letoma nononi oyanboyan koloojon.”

¹¹ Kaen qama jegi Siwe gajoba kuuya yononon jinkaron duj kosianon arenon nama Anutuwaa jotamemeya ano ben jawinjuruta 4 ii liligon onjonji. Kaen nama jinkaron duj batanon usugon kamaan simin kuma Anutu waeya men mepeseen mugi. ¹² Anutu mepeseen mun kokaen jegi, “Qaa ii onanon! Anutu gii mono kotumotue, asamararan ano momakooto uutaa Toya koloojan. Nononon gii mepeseen goma qabunaga jen somariinkejon. Anutunana, giinon esunmumu ano ku-usun Toya koloojan. Nononon kamban so kaen jen kotiinin Toya ii tetegoya qaa laligon uma laligowaa. Qaa ii onanon!”

¹³ Kaen mepeseen jegi Anutuwaa jotamemeya yonoononga mononon kokaen jen qisin nono, “Ejemba maleku koriga taanja mouma nanjuti, ii daan yononon? Ii mono dakanonga kan kaen ajoroon nanju?”

¹⁴ *Qisin nono kokaen meleema mube, “Oo somatana, niinon ii mende mobe geengodeen mojan.” Kaen meleema mube jotamemeya iinon kokaen nijoro mobe, “Kakasililin somataa biiwianonga kougiti, iyononon mono ii kolooju. Lama meriaa sayanon opo malekugia songbano taaliro laligogi. ¹⁵ Kaanja laligogitiwajaan ama Anutuwaa jinkaron duja jaasewan qen asaga gomantiina mepemepese jigoyanon (tempel) laligon Anutuwaanon gawon men laligowuya. Kaen laligogi jinkaron dujanon raji, iinon mono opo kuunja mororonjon koma turun onono laligowuya.

¹⁶ *Kaen laligogi kamban mononon nembanewaa me apuwaa mende komuwuya. Weenon me iwoi gerawo mononon mende jen koton onombaa.

¹⁷ *Kokaembaajon oyanboyan laligowuya: Lama merianon jinkaron jake biiwianon rama galen koma onoma unuano laaligo kotigaa apu gowoyaa jaayanon kemakebu. Anutu anjo jaagianonga jaunja kuuya kotooro tegowaa.” Kianj.

8

Lama merianon mungetj aaso 7:na menjuranja.

¹ Lama merianon mungetj aaso (siil) 7:na menjurama kotuno Siwe goman iikanon otong kuuya 30 minitwaa so goron qen ero. ² Kaen kolooro Siwe gajoba 7 Anutuwaa batanon nanjuti, ii injiibe mononon romon qaita mon (biigel) 7 ii borogianon onono.

³ *Ii injiibe Siwe gajoba mon asugin jinij oon-oombaa goul gambia men kan alata kosianon nano. Ejemba soraaya kuuya Anutuwaa qama kooligi iinon jinij alatanon ooro moronja unkoowayawo ii qamakooligiawo toroqen pumpunjon motoonj uma Anutuwaanon kemakeja. Goul alata ii jinkaron duj batanon nanji, iinon mono iikawaa kosianon nano tosianon jinij ii mamaga oowaatiwajaan mugi. ⁴ Iinon jinij ii ooro iikawaa

* **7:14:** Dan 12.1; Mat 24.21; Maak 13.19 * **7:16:** Ais 49.10 * **7:17:** Ond 23.1; Eze 34.23; Ond 23.2; Ais 49.10; 25.8 * **8:3:** Aam 9.1; Eks 30.1, 3

kaasoyanon mono Anutuwaa ejemba soraaya yonoo qamakooligiawo toroqen Siwe gajoba iwaa borononga waama Anutuwaa jaasewananon ugi. ⁵ *Siwe gajoba iikanon jinin qambi ii men alatanonga gere jeta mero jero qambi iikanon uuro saa qero namonon giliro kemero. Giliro kemero iikanonga gunparandambaa gujuya mamaga koloon gbingururun qaro. Oobili esungjiawo asugigi kambanja kambanja nanja mero. Kian.

Gajoba yononon romon qaita mon ugi.

⁶ Siwe gajoba 7 romongia qaita mon (biugel) megiti, iyononon ii uubombaajon jojorigi.

⁷ *Gajoba mutuyanon waama romon qaita mon uuro. Ii uuro kombo (ais) kota ano gere bolana ii kon kaana koloon sawo gajugogi mononon ii maaro motoon namonon kamaaro. Iikanon geriawo kamaan balonon qero namowaa bakaya karoon ii gerenon jedabororo. Duuyaa geria iikawaa bakagia karoon ii gerenon jedaborogi ano gbojoja sena tongona ii kuuya gerenon jen jedabororo.

⁸ Gajoba woiya iinon waama romon qaita mon uuro. Ii uuro mononon baana somata gere jejeta tani kaana (wolkeino) iwoi ii giliro kowenon kemero. Kemen kowe mero kowewaa bakaya karoon iikanonga mononon meleema sa kolooro. ⁹ Kaanjadeen Anutunon kowewaa iwoiya kuuya mokolooro laligojuti, iikawaa bakaya karoon yonoononga mon ii komugi ano wanjo kuuya tuun karoon iikanonga tuun mon ii janjon tiwilaagi.

¹⁰ *Gajoba karoonanon waama romon qaita mon (biugel) uuro. Ii uuro sengelao somata kiwa bolan kaana tani jen sombinonga tegon kamaaro. Kamaan koma namowaa apu gowoya unun iikawaa bakaya karoon iikanon mon ano apu jaaya kuuya ii sokoma onono. ¹¹ *Sengelao iikawaa qata ii nomben warabe kaambogawo. Nomben warabe iikanon kamaaro apuya apuya iikawaa bakagia karoon ii meleema kaambogagiawo koloogi. Kaambogagiawo koloogitiwaaajon ama ejemba mamaganon ii nen komugi.

¹² *Gajoba 4:ya iinon waama romon qaita mon uuro. Ii uuro mononon ween jaaya ano koin jaaya yoroo asasagaraa bakagara karoon ii qebugoro bakasasan umun koma tiiri. Kaanjadeen sengelao bakagia karoon qebugoro meleema tiigi. Kawaajon ween kambanja bakaya karoonanon tiiro pangaman mero. Kaanjadeen gomantiinaa asasaganon toriro bakaya karoonanon tiiro.

¹³ Kaen kolooro eu unun tuu kon mon iima mobe kanakeewananon eu elelan sombin biiwianon koton kan kotakotagadeen qama kokaen jero, "Oo ejemba namonon laligojuti, Siwe gajoba karoon yononon mono toroqen romongia qaita mon uuwombaajon anju. Romon karoon iikawaa otongia mogi lombo kanjanawo karoon koloowaati, iikawaaajon mono qama wanjinjngon 'Yei! Yei! Yei!' jen saajen." Kian.

9

Siwe gajoba 5:yanon romon qaita mon uuro.

¹ Siwe gajoba 5:ya iinon romon qaita mon (biugel) uuro iibe sombinonga sengelao mon tegon namonon kamaaro. Kamaaro mononon omejiilan yononon ron dusiita qaa iikawaa kii meria ii sengelao Toya muro. ² *Ii muro omejiilan ron dusiita qaa iikawaa ununa mesuno iikanon songo songo

* **8:5:** Lew 16.12; Eze 10.2; Eks 19.16; Isa 11.19; 16.18 * **8:7:** Eks 9.23-25; Eze 38.22 * **8:10:** Ais 14.12 * **8:11:** Jer 9.15 * **8:12:** Ais 13.10; Eze 32.7; Joel 2.10, 31; 3.15 * **9:2:** Jen 19.28

tanjururun jen kaaso kondundunjon waamakeji, iikawaa so kondundunjon waama ween jaaya esuun haamo kaasonondeen sokondabororo. ³*Kaaso iikawaa uutanonga njaagisoja njaagisoja mesaon namonon kougi Anutunon ku-usun onono. Ku-usun ii kuanjuan yonoonon ku-usun tani kaan kolooro.

⁴*Ii onono Anutunon kokaen jen koton onono, “Ono mono namowaa iwoi tonjon gbojoja me gere kaan ii mende tiwilaan onjombuto, ejemba wambusoonjianon Anutuwaaw munjen aasogia qaa iyonogadeen mono men bolin onjombu.” Kaen jen koton onono. ⁵Anutunon njaagiso ii ku-usun onono ejemba injigi koin 5:waa so siimbobolo honombonon mende mogi. Siimbobolo ii kuanjuanon eja kiro siimbobolo moji, mono iikawaa so. Siimbobolo kaen mogito, Anutunon anjon koma onono men komun onjombutiwaa ku-usun ii njaagiso yononon mende men een injigi.

⁶*Ejemba injigiti, iyononon kamban iikanon komuwombaajon koomu kana monjambuyato, koomu ii mende mokolon komuwombaajon amamaawu. Komuwombaajon moma qenjen qewuto, koomuwaa kondomondoo Toyanon mono monjen kembraa.

⁷*Njaagiso injiibe yononon hoos manjaqeqewaajon akadamugiawo jorinjkejuti, mono ii kaan koloogi. Wangianon iwoi mundaya goul kaan kongiti, ii ila wage tanitani kolooro. Jaasewanjianon ejemba jaasewan tani kaan koloogi. ⁸*Njaagiso yonoo wan jugia ii gbala emba yonoo wanju kaan kolooro. Njaagiso jegianon laion orowaa jeta kaan kolooro. ⁹*Reen malekugia ii aen reen kaan kolooro. Engangia qegi otan kolooro mobeti, ii kokaen: Hoos seiseiya yononon manjaqeqewaa kareya kareya honon lugun manjanon kenji gbingururun qamakeji, iikawaa so qaro.

¹⁰Daagia ii kuanjuan kaan jegiawo koloogi. Iyononon ejemba koin 5 kawaa so siimbobolo mobutiwaajon injigiti, iikawaa ku-usunonon mono njaagiso yonoo daagianon ero. ¹¹Njaagiso yonoo kin pongia ii omejiilan yonoo ron dusiita qaa iikawaa gajobaya qata Tiwitiwilaa Toya. Ii Hibruu qaanon Abadan ano Griik qaanon Apolion.

¹²‘Yei!’ qagi lombo mutuya kanjanawo ii kaen tegoro. Mobu, iikawaa gematanon ‘Yei!’ qagi lombo kanjanjarawo woi ii mono toroqen kanagen koloowaota. Kian.

Siwe gajoba 6:yanon romonja qaita monj uuro.

¹³*Siwe gajoba 6:ya iinon romonja qaita mon (biugel) uuro. Ii uuro Anutuwaaw batanon goul alata eji, iikawaa ilia 4 iikanonga qa mon kolooro mobe. ¹⁴Oton iikanon Siwe gajoba 6:ya romonawo iwaajon kokaen ijoro, “Anutunon gajoba 4 somonjon gbadoon onjoma apu gowoya somata qata Yufreitisi kawaa koorononon onjooti, ii mono isama onjomba.”

¹⁵Anutunon gajoba 4 ii somonjon onoma gbadoonon rabutiwaa gbanigia, koinja, weengia ano aua kambangia ii tororo arengon onono ragi. Yononon kambangia ii kan kuuro iikanondeen ejemba kantria kantria yonoo bakaya karoon ii unuwombaajon jorinj rama kambangiaajon mambongi. Kawaa-jon Siwe gajoba 6:yanon alatanonga qa moma iikanondeen kema gajoba 4 ii isama onono. ¹⁶Aisma onono manjaqeqe tuun somata qataw ii hoosgiawo asugin kagi. Niinon jangogio mobe 200 milyon kolooro.

* 9:3: Eks 10.12-15 * 9:4: Eze 9.4 * 9:6: Job 3.21; Jer 8.3 * 9:7: Joel 2.4 * 9:8: Joel 1.6

* 9:9: Joel 2.5 * 9:13: Eks 30.1-3

¹⁷ Jaameleen uña iikanon eja hoos qaganon rama kagiti, iyonoo kaitanigia iibe kokaen kolooro: Reengia (totowaa aen reengia) ii gere jo osoga, asonja injanjonkonawo ano goota salfa gere jamo kaanja. Hoos yonoo kaitanigia injiibe wanja laion orowaa wanja kaanja koloogi qaa oogianonga gere, kaaso ano jamo geriawo qata salfa ii kamaan karo. ¹⁸⁻¹⁹ Hoos yonoo qaa oogianonga gere, kaaso ano gere jamo qata salfa kamaaroti, iikanon mono ejembaya ejembaya unuro. Hoos yonoo ku-usungia ii qaa oogianon ano daagianon ero. Daagia ii mokolej kaanja koloogi daa susugia ii jetawo. Daa susugia jetawo iikanon mono ejemba ooli kaanja onootinjeju. Lombo kanjanawo karoon ii namowaa ejemba kuuya yonoo bakagia karoon ii unuro komugi.

²⁰ *Lombo kanjanawo iikanon ejemba tosaanja mende unugi komuj torogon laligogiti, iyononon kilen uugia mende meleengi. Angiaa borogianon iwoi menj waegia menj mepeseegiti, iikawaajon mende moma bolin aogi. Omejiilan ano tando lopion waegia menj mepeseen onjo-onjona ii mende mesaogi. Tando lopion tosia ii goul, silwa me brons aijnon memetaga. Tosia ii jamo orasin me gere sogon memetaga. Kawaajon tando lopion iikanon iwoi iima mobombaajon me kema kawombaajon amamaanjeju. Kilen ejembanon ii mende mesaogi.

²¹ Kaanagadeen ejemba unugi koomuya me sei suuqangoron hamoqeqe ii mende mesaogi. Ii torogon ama menj serowilin angi ano iwoi lan yongoro menj laligogi. Iikawaajon uugia mende meleengi. Kian.

10

Siwe gajoba ano tere pipipipiya melaa

¹ Kawaa gematanon Siwe gajoba ku-usuna qeequuya mon iibe Siwenonga koosunon esuuj muro kamaaro. Wanja marilolonon liligon ero. Jaasewanja ween jaaya kaanja kolooro kanawoita ii tando gere bolangarawo woi kaanja jen nano. ² Borianon tere pipipipiya melaa mero qeetuna kolooro. Kania dindina kowenon riinj kania qania ii namonon riinj nano. ³ Kaen nama laion oronon gbuu gbororo qamakeji, qata mono iikawaa so kotakota qaro. Qaro gunparandambaa gbinggururuj ⁷ iyononon mono meleema gbuu gbororo qan qaagia qagi mobe.

⁴ Gunparandambaa gbinggururuj ⁷ iyononon gama qaagia jegi mobeti, ninon ii mono iikanondeen papianon oomambaajon ambe. Tere oomambaajon ambeto, qa mon Siwenonga mobe qaa kokaen nijoro, “Gunparandambaa gbinggururuj ⁷ qaa jejuti, ii mono geengodeen olon mona ewa. Ii mende oowa.”

⁵ *Siwe gajoba kania kowe ano namo qaganon riinj nano iibeti, iinon boria dindina metaama Siwenon baagen ano. ⁶ Jojopan qaa jemambaajon boria kaen ama ii jen kotiinj ano. Monjon Siwe, namo, kowe ano iwoi kuuya iikanon eji, ii mokolon nama kamban so tetegoya qaa kotiinj laligon ubaati, mono iwaa qatanon jojopan qaa kokaen jero, “Anutunon mono kamban mombo mende qen korio ubaa. ⁷ Kaen qaagoto, Siwe gajoba ⁷:nanon romonja qaita mon (biugel) uuro otonga mobuti, kamban iikanondeen Anutuwa qaa aren aasangoyanon mono honawo koloowaa. Gejatootoo ejemba Anutuwa gawonja menj laligon kougi yonoojon Buna qaaya awaa jen injisaama onono moma kouma laligogiti, Buna qaa iikawaa so ii mono uularawo horjowo koloowaa.”

* **9:20:** Ond 115.4-7; 135.15-17; Dan 5.23

* **10:5:** Eks 20.11; Dut 32.40; Dan 12.7; Aam 3.7

8 *Kawaa gematanon qa mon wala Siwenongga mobe qaa jeroti, iikanon mono dunanon riibo qaa jero kokaen mobe, “Siwe gajobanon kowe ano namo qagaranon riin nama tere pipipipiya mero borianon qeetunja eji, ii mono kema mewa.”

9 Kaen moma Siwe gajobawaanon kema tere pipipipiya melaa ii nombaatiwaajon qisiwe. Qisiwe kokaen nijoro, “Ii mono men newa. Nena tomenjanon kemen meleeno gubeso guwaato, buuganon ii moron apuyaa aiija kaanja koloowaa.”

10 Kaen nijoro tere pipipipiya melaa ii iwaa borononga men newe. Newe buunanon moron apuyaa aiija kaanja kolooroto, gogowe tomenanon kemero meleeno gubeso nuro. 11 Kaen nuro niinon qaa kokaen mobe, “Gii mono dunanon mombo Anutuwaawaa gejatootoo qaaya qaaya jen sein laligowa. Kantria kantria ano bensakon isia isia qaa tani jejegiaa so laligowuti, mono iyonoo ano iyonoo kin ponjia yonoo gejatootoo qaagia ii waladeen jen laligowa.” Kian.

11

Anutuwaawaa jotamemeya woiyanon qaaya nanjon jeri.

1 *Kaen nijoro moma nambe Siwe gajoba iikanon keda aambaa gere goronja bowo kaanja ii noma kokaen jen koton nono, “Gii mono waama kema Anutuwaawaa jiwowon jigo ano iikawaa siimolon alataya ii keda aambaa gere goronja (rula mesa) kanon soya ama weengowa. Kaanagadeen iikanon uma Anutu mepeseen qamakooligia amakejuti, mono ii gosin jangogia weengowa. 2 *Jiwowon jigo soya ama kanon somben selegenja ii mono uugun mesaowa. Ii waba kantri yonoojon ama ononji ero yononon siti toroya ii koin 42 kawaa so riin kema kankebu. Kawaajon somben selegenja soya ii mende weengowa. 3 Niinon jotamemewoina wasin oroma qaana nanjon jewaatiwaa ku-usunja ama orombe asugiawo. Asugin wosobiriwaa maleku sokosaare kaanja men aon liligon (gbakon osoga arin) ween boria 1,260 kawaa so gejatootoo qaa gawon men laligowao.”

4 *Oil gere woi ano lambe dun raraya woi namowaa Pombaa batanon nanjaoti, ii mono meleema kamaan asugin dangunu kaanja nama noo kaniana nanjon jen laligowao. 5 Monjon me monjon urun mizimizi ama oromambaajon moji een, gere bolananon mono buugaranonga kamaan kereurugara onjoro tiwilaankebuya. Monjon me monjon urumambaajon moji een, ii mono kana kaanjadeen iikanon qeri komuwaa.

6 *Sombimbaa koosuya somongowaatiwaa ku-usunja ii yoroonon ero gejatootoo qaa jen seiwaoti, kaman iikawaa so kon mende kiwaa. Kusunjaranon apu jaaya kuuya kaanjadeen sokono iikanon saanon apu kuuya meleengji sa koloowuya. Kaanjadeen ku-usunjaranon uuta ejiwaajon ama siinjaranon jewaatiwaa so saanon jegi lombo kanjanawo kania kania koloon namo men bolin ejemba unjkebuya.

7 *Anutuwaawaa qaaya nanjon jen tegori omejiilan yonoo ron dusiita qaa iikanonja jen namba monjon waama manja qen oroma haamo ama ururo komuwao. 8 *Komuri qamogara siti qabunyawowaa kana somatanon oromesaogi lan ewao. Siti iikawaa qata aasangoya ii Sodom ano Iijpt

* 10:8: Eze 2.8-3.3 * 11:1: Eze 40.3; Zek 2.1-2 * 11:2: Luuk 21.24 * 11:4: Zek 4.3, 11-14

* 11:6: 1 Kinj 17.1; Eks 7.17-19; 1 Sml 4.8 * 11:7: Dan 7.7, 21; Ais 13.5-7; 17.8 * 11:8: Ais 1.9-10

gamakeju. Pongara Jiisas ii kaanagadeen iikanon maripoonon qegi komuro. ⁹ Qamogaranon lan eri ejemba kuuya ii iriimakebuya. Balonon roj koma orombombaaon jegi angon kombuya. Kaen een lan eri ejemba kantria kantria, tuunja tuunja, bensakon isia isia qaa tanigia anja anja jenkejuti, iyononon qamogara ii ween karoon ano bakaya mon kawaa so uun irigiigi.

¹⁰ Gejatootoo eja woi yoronon ejemba namo qaganon laligojuti, ii uu kuun ononon iikawaajon siimbobolo hononja mende mokolon laligogi. Kawaajon komuri qamogara iriimakebuti, kambaan iikanon mono otokorian maama rendun oron ney korisoro ama iyangia kalej kania kania angun aogi kema kawaa. ¹¹ *Ween karoon ano bakaya mon ii tegoro Anutunon buu aason sewanngaranon uuro kemero gbilin waama konja nani. Waama nani ejembanon iriima riimburatin jenengia ororo sombugia mogi. ¹² *Konja nani Siwenonja qa kotakota mon kokaen gama irijoro, "Oro mono kokaen waabao!" Kaen irijoro moma koosu uutanon waama Siwenon uri kereurugaranon een iriima newigia tegoro nanji.

¹³ *Kanagaranon namo mesaon uri kambaan iikanondeen nan tania soosooya men siti bakaya 10% (bakaya tenonja motoonjo) kawaa so kuma qenjanngoro kamaaro. Kamaan ejemba 7,000 kawaa so unuro komugi. Ejemba mende komugiti, iyononon ii iima riimburatin sombugia moma Siwewaa bena Anutu ii ku-usunjaa mepeseen mugi qabunayawo kolooro.

¹⁴ 'Ye!' gama wanjinjina woiya kanjanawo ii kaen tegoroto, mobu, gama wanjinjin yei qa karoonja honanon mono uulanawo koloon qagianon ubaa. Kianj.

Siwe gajoba 7:nanon romonja qaita mon uuro.

¹⁵ *Siwe gajoba 7:na iinon romonja qaita mon (biugel) uuro. Ii uuro Siwenon qaa kotakotagadeen amin mogi qagia mobe kokaen jegi, "Ayo, ananaa Pohnana ano iwaa Hamoqeqe Toya Kraist yoronon mono namo kuuya galen koma onombaotiwaa ku-usunja ii kuuya bunja qen aojao. Iinon mono kambaan kambaan galen koma onoma laligowaa, ee-aa-ee. Galenkonkonanon mono kambaan mononon mende tegowaa, ee-aa-ee."

¹⁶ Kaen jegi mobe Anutuwaan jotamemeya 24 Anutuwaan jaasewananon jinjaron dungianon rajuti, iyononon mono kamaan usugon Anutu waeya men mepeseen mugi. ¹⁷ Mepeseen mun kokaen jegi,

"Oo Pon Anutu ku-usun kuuyaa Toya, giinon mono laligon kouma kambaan kokaamba laligojan.

Giinon ku-usunja uuta men kanain namo kuuya galen koma onoma kin pongiaga koloon laligowaga.

Kawaajon nononon mono mepeseen dangisen jen gonjon.

¹⁸ *Waba kantria kantria yononon iringia soono kazi ama goma laligogito, goo kazi kambaanonon mono ketada koi kaananon kan kuun eja. Giinon kambaan kokaamba koomuya yonoo qaagia gosin jen tegon onombaga ano geengaa ejembauruga tawagia onombaga.

Gejatootoo ejemba ano ejemba soraaya tosaanja goo gawonja men laligogiti ano uuta kamaanqeqeta goo qaganon tiwilaawabotiwaajon keegia moma laligogiti, ii mono tawagia onombaga.

Kaanagadeen tosianon ejemba unun kantri kondeema laligogiti, ii mono kondeema onombaga." Kaen mepeseen jegi.

* **11:11:** Eze 37.10   * **11:12:** 2 Kin 2.11   * **11:13:** Isa 6.12; 16.18   * **11:15:** Eks 15.18; Dan 2.44; 7.14, 27   * **11:18:** Ond 2.5; 110.5; 115.13

19 *Kawaa gematanon Siwenon aantano Anutuwaa mepemepesee jigowaa (tempel) naguyanon tano iibe jigo uutanon Anutuwaanon soomongo arej bokis akadamyawo iikanon ii-iita ero.* Siwenon aantano kamban iikanondeen oobili ano gunparandan gbingururuq qaro mobe. Otona otona ii mobe nan men kon rombuq giliro kombo (ais) kota somasomata kamaagi. Kian.

12

Emba ano jewanaj wanja iliawo

1 Siwenon aiwese somata damuyawo mon kokaen asugiro iibe: Emba mon ween jaayanon malekuya kolooro koiñon kana tamboya baatanon asariro sengelao 12 ii ila wage kaaja wanjanon konji kokobilibiligiawo ragi. 2 Koroyawo laligon mera memetaa kambanjon dodowiro bimooro masu qero siimbobolo moma qa gigilaaro.

3 *Kawaa gematanon aiwese mon Siwenon kokaen asugiro iibe: Jewenan nemuñ iliawo (dragon), mundaya oso popolan, wanja 7 ano ilia 10. Wanja 7 iikanon ila wage 7 konji raro. 4 *Jewenan nemuñ iikanon daayanon sombin qewagon sengelao iyonoononga bakaya karoon horon giliro namonon kamaagi. Kamaagi emba iyanja mera memambaajon anoti, iwaa batanon nano. Kaen nama meria mewaati, ii iikanondeen gogomambaajon moro.

5 *Emba iikanon mera ejaga mero. Iinon kantria kantria kuuya aen taa gbarunon galeñ koma onoma laligowaa. Embanon mera meroti, gajobanon ii mono iikanondeen uulanawo men kema Anutuwaa jinaron duñ kooronjon ano. 6 Iikanon ano embanon anodeen mesaon kok koma keno. Anutonon emba ii ween 1,260 kawaa so balon qararankonkonjonon kalaj koma mugi laligowatiwaañon gomaj miri mon mozozongoroti, iikanon kok ama keno.

7 *Siwe uutanon manja juno kokaen aogi: Siwe gajoba wanja Maikel ano iwaa gajobauruta yononon jewanaj nemuñ tuarenjen ama ii ano iwaa gajobauruta yonowo aogi. 8 Aon jewanaj nemuñ ano iwaa gajobauruta yonoo esunjanon mende sokono haamo mende ama onoma gomangia mesaon Siwe uutanon toroqen laligowombaajon amamaagi. 9 *Amamaagi jewanaj nemuñ iliawo ii mono konjoma Siwenonga otaagi. Jewenan nemuñ iikanon monowaa monoyanonga mokolen koloon Iiw (Eewa) manambato men muro. Qata mon Kilenaa Toya ano Satan. Iinon kantria kantria kuuya kuun onono jinjaun kema laligogiti, ii ano iwaa gajobauruta ii mono iwo Siwenonga konjoma hagon ononji namonon kamaagi.

10 *Kamaagi Siwenon qa somata mononon kokaen jero mobe, "Selenon kuukuu Toyanon asaga gomantiinñ Anutunanaa batanon nama uumeleen alaurunana jenonkuukuu qaa jen onoma laligoroti, ii mono yakariñ hagon mugi seleenjen kamaaro otokorian maajon. Ananaa Anutunananon mono kamban kokaamba ejemba hamo qen onoma ku-usunaa qaganon galeñ koma onono bentotonaa honanon mono koloaja. Hamoqeqe Toyaa esunmumuyanon mono koloodaboroja. 11 Iinon momalaari alaurunana qaanon ama onoma laligoroto, Toya ii kokaen haamo ama mugi: Lama

* **11:19:** Isa 8.5; 16.18, 21 * **11:19:** Anutuwaanon jojopan qaa 10 ano jenkooto tosaña ii jamo ilanjon onon bokis iikawaa uutanon angi raro galeñ komakeju. * **12:3:** Dan 7.7 * **12:4:** Dan 8.10 * **12:5:** Ais 66.7; Ond 2.9 * **12:7:** Dan 10.13, 21; 12.1; Juud 9 * **12:9:** Jen 3.1; Luuk 10.18 * **12:10:** Job 1.9-11; Zek 3.1

meriaa sayanon ii hamo qeŋ oŋono kotiin Buŋa qaa hoŋaboŋa nanŋon jeŋ seiŋ laligogi. Kaanŋa laligon jojorin selegia togon boŋ nama manja qeŋ haamo anŋi.

¹² “Kawaajon Siwe gomanon laligojuti, oŋonon mono korebore aisoon otokorian maama laligowu. Kaanŋa laligowuto, namonon ano kowenon laligojuti, oŋo mono lombo kanjanawo bosimbutiwaajon mono ‘Ye!’ jeŋ saajen. Kilenŋaa Toyanon lugun kamaan riin oŋoonon kan gawon meme kambanŋa torodaamon ero mojiwaajon mono kazi somata amakeja.”

¹³ Jewenan nemuŋa iliawo yakarin hagon mug i namonon kamaaroti, ii iima asarin emba mera meroti, ii kazi ama muŋ otaaro. ¹⁴ *Otaaroto, embanon kok kono Anutunon tuu somataa enganŋa woi muro kanon elelaon uulanawo keno. Anutunon balon qararanŋonŋonŋonon iwaajon goman miri mon mozozongoroti, mono iikanon keno. Iikanon kema asanŋon laligoro gbani 3 ano bakaya mon ii kalan koma mug mokolenon ii mende mokolon qelanjin mewaa. ¹⁵ Embanon elelaon keno mokolembaa irinŋa soondaboro qaa ootanongŋa embawaa gematanon apu gboulu furugoro apu gowoya kolooro. Apu iikanon emba ii kisama meŋ somonŋon mubaatiwaajon moma kaen furugon lono.

¹⁶ Kaen lonoto, namonon emba ii ilaan muŋ riiro ron kolooro. Jewenan nemuŋanon qaa ootanongŋa apu furugoro apu gowoya kolooroti, iikanon mono ron iikanon kemen jugun qaono. ¹⁷ Kaen kolooro jewenan nemuŋaa irinŋa emba kawaajon ama soono mesaon emba iikawaa gbiliuruta tosaanŋa qetama manja qeŋ onomabaajon keno. Gbiliuruta yononon Anutuwaajon jojopan qaa teŋ koma Jiisaswaa Buŋa qaa pondan nanŋon jeŋ seiŋkejuti, mono iyonowo kareŋ aowombaaajon keno. ¹⁸ Aowombaaajon kema kowe sakasiŋanon keuma nano. Kiaŋ.

13

Jeŋnemba kowenongŋa kouro.

¹ *Kawaa gematanon jeŋnemba mon ilia 10 ano waŋa 7 ii kowenongŋa kouro iibe. Ili 10 iikanon ila wage 10 konŋi ragi ano waŋa motomotoon iikanon qa mepaqepaegiawo oogita ero.

² *Jeŋnemba ii iibe kokaen kolooro: Kaitania ii oro somata qagara lepaad ano taiga iyoroŋo tani kaanŋa kolooro. Kana boriana silia ii bea orowaa sili kaanŋa kolooro. Qaa oota ii laion orowaa qaa oota kaanŋa. Jewenan nemuŋanon esuŋa, jinŋaron duŋa ano ejemba galen koma onombaatiwaa ku-usuŋa uuta ii jeŋnemba muro. ³ Muroto, waŋa mon ii wiji kotiga monŋon kiro komumambaa anoto, wijianon misiro lopogadeen raro. Namowaa ejemba korebore yononon aarun jeŋnemba ii gematanon otaan kenŋi. ⁴ Otaan kema jewenan nemuŋaa waeya meŋ mepeseen laligogi. Ku-usun kaanŋa ii jeŋnemba murotiwaajon ii ano jeŋnemba waa waeya kaanŋadeen meŋ mepeseen kokaen jegi, “Moronon jeŋnemba waa so koloona? Moronon ii tuarenŋen ama muŋ iwo aomabaajon kotiinaŋa?”

⁵ *Kaen jegi Satanon jeŋnemba waa qaa oota sololooro kotiin jabaarambaran qaganon mepaqepae qaaya lansan jeŋ laligoro. Anutunon Satan mende anŋon kono mepaegomambaa ku-usuŋa ii koin 42 kawaa so en mubaatiwaajon jeŋ tegoro. ⁶ Ii jeŋ tegoro qaa ootanon aantano

* **12:14:** Dan 7.25; 12.7   * **13:1:** Dan 7.3; Ais 17.3, 7-12   * **13:2:** Dan 7.4-6   * **13:5:** Dan 7.8, 25; 11.36

Anutu mepaegon laligoro. Anutuwaa qata, Siwe gomanja ano Siwe uutanon laligojuti, ii kuuya mono mepaqepae ama onjoma laligoro. ⁷ *Kaen laligoro Satanon ejemba soraaya tuarenjen ama onjomambaa ku-usunja muro yonjowo manja aon haamo ama onjono. Haamo ama onjono Satanon ejemba isigia kuuya tuungiaa so, qaa tanigaa so ano kantrigiaa so ii mono jennembawaa borianon ama onjono.

⁸ *Ejemba korebore namonon laligojuti, iyononon mono jennembawaa waeya menj mepeseen laligowuya. Anutuwaa ejemba solanja qagia Siwe gomanon papianon oogita eji, iyononondeen mono jennemba ii mende mepeseewuya. Monowaa monoyanon Anutunon Siwe namo mokoloon oronoti, kamban iikanonja kanain qagia ii laaligo kotigaa papia iikanon oon laligon kougi. Laaligo papia ii Lama meria qegi komuroti, iwaa bunjaga ero galen komakeja.

⁹ “Monjon gejiawo laligoji een, iinon mono qaa koi geja ama moma kotowa! ¹⁰ *Mon kapuare mirinon kembatiwaa so kolooji, iinon mono iikanon kembaa. Mon manjawaa soo somatanon uugi komuwaatiwaa so kolooji, iinon mono kaen komuwaa.* Kawaaon ejemba soraaya, onjonon mono kaparan koma lombo menj mokosinjgon pondan moma laarin laligowu.” Kian.

Jennemba monj namo uutanonja kouro.

¹¹ Mombo iibe jennemba monj namo uutanonja kouro. Ii ilia woi Lama meriaa ilia kaanaga koloon qaaya ii jewanen nemunja iliawonon jeroti, mono kaanjadeen jen laligoro. ¹² Iinon kouma alia mutuyaa jotamemeya koloon ku-usunja kuuya menj iikanon iwoi kuuya aliaa jaanon ano. Kaanja ano namo ejemba kuun sololoon onjono aarun alia mutuyaa waeya menj mepeseegi. Jennemba mutuya ii wiji kotiganon kiro komumambaaon anoto, misiriro lopoyadeen raro.

¹³ Jennemba woiya iinon angoletto somata tania kania kania mero. Mon meroti, ii gere bolanon sombinonga kamaan namonon kanj jero ejembanon ii jaagianon iigi. ¹⁴ Anutunon Satan mende anjon kono ku-usun muro jennemba mutuyaa jotamemeya koloon iwaa jaanon angoletto kania kania menj laligoro. Iikanon mono namowaa ejemba tiligon onjono jinjanj ama soogi. Soogi kokaen kuun jenj koton onjono, “Onj mono jennemba mutuyaa unjaya sogon kuugi nano goda qen munj laligowu. Jennemba mutuya ii manjawaa soo somatanon (bainat) uugi wiji kiro komumambaa so kolooroto, kilenj gbilinj laligoji, mono iwaa unjaya kuuwu.”

¹⁵ Kaen anji Satanon ku-usunj jennemba kanagenja muro tando lopion ii menj gbilinj muro kanain buu aason ano. Kaanagadeen jennemba mutuyaa unjaya menj letono eja qaa jenj ejemba kuun onjono kokaen kolooro: Daen yonjonon tando lopion iikawaa waeya mende menj mepeseegiti, ii mono kuuya unjugi komugi. ¹⁶ Jennemba kanagenjanon ejemba korebore kokaen kuun onjoma injjoro, “Onj mono jennemba mutuyaa munjenj aasoya ii jaasewangianon me boro dindinjgon menj mokotaawu.” Kaen injjoro iyangiaa gawonjia menkejuti ano togiaa welenj eenj qenkejuti, ejemba qaqabunjayawo ano wanaya, somata ano melaa yonjonon mono korebore munjenj aasoya ii menj boro dindinjia me wambusoonjgonon mokotaagi.

* **13:7:** Dan 7.21 * **13:8:** Ond 69.28 * **13:10:** Jer 15.2; 43.11 * **13:10:** Tosianon qaa ii kokaenj meleenju: Monjon manjawaa soo somata (bainat) kanon tosaanja unjuuro komuwuti, tosianon mono iyanja ii soo kaanjanon uugi komuwaa.

¹⁷ Daen yononon jejnembawaa qata me qataa janggoya selegianon mende menj laligogiti, iyononon nembanene iwoi stuanon me maaketnon sewanja mewombaaajon me ambombaaajon amamaagi.

¹⁸ Qaa koi moma asariwombaa momakootoya ii kokaen; Monjon momakootoyawo laligoji, iinon mono jejnembawaa janggoya weengowa. Janggoya ii balon ejawaa janggoya kolooja. Aaso janggoya ii 666. Kian.

14

Lama meria ano kanagesouruta 144,000.

¹ *Kawaa gematanon uun Lama merianon Zaion baananon nano iibe. Iwo kanagesouruta janggoya 144,000 ii motoon nangi Lama meriaa qata ano iwaa Manja qata ii kuuya yonoo wambusoongianon oo-ootaga ero injibe. ² Iikanondeen mobe Siwenongga oton mon apu somata sianon giliro kemen kuun qamakeji, kaanja koloooro. Ii gunparandan gbingururun somata qajiwaa otona iikawaa tanijaen koloooro. Otona ii gita kulele mamaga qegi otona koloonkejiwaa so mobe.

³ Anutunon ejemba 144,000 ii namononga sewangia menj unjuanti, iyononon mono Anutuwaajon jinjaron dun batanon kouma ben jawina 4 ano jotamemeya waja 24 iyonoo jaasewangianon nama rii dongoga qagi. Kuuya yononon iyanggia riigia qagi selegenjen yononon ii kuma aowombaaajon amamaagi. ⁴ Yononon ejemba qaita mon koloon laligon kougi. Mende tiloon soraaya laligowombaaajon iyanggia galen koma aon emba yonowo wejon mende mokoloon laligogi. Lama merianon dakanon kema kankeji, iyononon mono ii otaan iikawaa so kema kankeju. Anutunon ii ejemba batugianonga sewangia menj metogon unjuano Anutu ano Lama meria yoroo yambugara dologa kolooju. ⁵ *Yonoo jegianona qaa qolonmolongoya mon mende mokolooji koposowaa qaagia qaa soraaya laligon kougi. Kian.

Siwe gajoba karoon yononon qaagia jen elelaogi.

⁶ Kawaa gematanon Siwe gajoba mon iibe sombin koton kanakeewan elelaoro. Iinon Oligaa Bunja konkongon* menj kan balon ejemba yonoojon menj asarimambaaajon karo. Ejemba ii tuungiaa so, bensakon isigiaa so, qaa tania jejegiaa so ano kantrigiaa so balon sokoma rama kenjuti, mono kuuya iyonoojon menj seimambaaajon karo. ⁷ Kan kotigagadeen silama kokaen qaro, “Anutunon ejemba gosin menj tegon onombaatiwaa kambananon mono torin dodowija. Kawaaajon onjo mono Anutuwaajon jeta uuguwombotiwaajon keegia moma mepeseen qabunayaya menj seiwu. Monjon siwe, namo, kowe ano apu jaaya mokoloon onjoti, mono iwaa waeya menj mepeseen laligowo.”

⁸ *Kaen qaro iwaa kanianon Siwe gajoba alia mon mutuya otaan kan kokaen qaro, “Babilon siti somata ii meleeno kemerota eja. Babilon emba qabunayawo iikanon mono serowilin ama iikanon kantri kuuya menj tiloon onono sokono. Iinon wain apu kaanja newutiwaajon onono uugia sooro uusooso koloon laligogi. Kaanja koloon laligorotiwaajon Anutuwaajon irinjo soono kazi ama jero siti qabunayawo ii mono kondengi meleeno kemerota eja.” Kian.

⁹ Kaen qaro iwaa kanianon Siwe gajoba karoonanon orotaan elelaon kan kotigagadeen silama kokaen qaro, “Monjon jejnemba ano iwaa unyaya waeya menj mepeseen munjen aasoya anjon koma wambusoonanon

* **14:1:** Eze 9.4; Ais 7.3 * **14:5:** Zef 3.13 * **14:6:** Pon ben konkongon Toyaanon Bunja qaa towoya ii konkongon. Ii monowaa monoyanonga kanain tetegoya qaa en ubaa. * **14:8:** Ais 21.9; Jer 51.8; Ais 18.2

me borianonj menj mokotaaji eenj, ¹⁰* iinonj mono kaanjadien Anutuwaa irinjonsoonja ii wain apu kotiga kaanja nenj mobaa. Anutunonj wain apu ii apu toonjowo mende mindirinj wain kotiga toongadeen irinjonsoonjaa gambinonj maaro raji, iinonj mono ii newaa. Ii nenj Siwe gajoba toroya ano Lama meria yonoo baagianonj nano salfa jamowaa gere bolananonj ooro siimbobolo hononja mende moma laligowaa.

¹¹*“Iikanonj onjooro siimbobolo hononja mende moma laligowuti, iikawaa kaasoyanonj mono kambanj so tetegoya qaa waama umakebaa. Ejemba jenjemba ano iwaa unayaa waeya menj mepeseenkejuti, iyonononj mono asaga gomantiinja senjonj moma laligowu. Monjonj munjenj aasoya anjonj koma selianonj menj mokotaaji, iinonj mono selianonj ororo qenjenj qen haamo memambaajonj amamaanj laligowaa.”

¹² Kawaajonj ejemba soraaya Anutuwaa jojopanj qaaya tenj koma otaankejuti, onjononj mono kaparanj koma lombo menj mokosingonj Jiisas pondanj moma laarinj laligowu.

¹³ Kawaa gematanonj Siwenonja qaa monj mobe kokaenj nijoro, “Gii mono tere kokaenj oowa: Ejemba Pombo qokotaanj nama kambanj kokaamba kanainj komuwuti, iyonononj mono oyanboyanj koloowuya. Unja Toroyanonj qaa kitia ii metogonj ‘Qaa ii onanonj,’ jeja. Yonononj gawonj kotiga menj qenjenmanjenj moma kanj laligogi tegoro gawonjgiaa honja kolooro Siwe Toyanonj sundugia moro sokono iikawaajonj korisoro onono rama haamo menj bonjonj laligowuya.” Kianj.

Balombaa nene morianj honja mewutiwaa kambanja

¹⁴*Kaenj nijoro uunj koosu taanja iibe iikawaa qaganonj monj kaitania Siwe gomambaa Eja honja kaanja iinonj raro. Ila wage goulonj memeta ii wanjonj raro borianonj soo kaapengoya jetawo menj raro. ¹⁵*Ti iibe Siwe gajoba monjonj mepemepesee jigononja (tempel) asuganonj kouma koosu qaganonj raji, iwaajonj qaa kokaenj jenj kotakotagadeen qar, “Namononj morianj honja momogoro honja mewutiwaa kambananonj mono kolooja. Kawaajonj giinonj mono sooga kaapengoya menj gawononj kema iikanonj namowaa morianj honja ii kotonj menj kululuuwa.” ¹⁶ Koosu qaganonj raji, iwaajonj kaenj qar sooya kaapengoyanonj namononj gilinj gawombaa morianj honja kotonj menj kululuuro.

¹⁷ Ii menj kululuuro Siwe gajoba monjonj Siwewaa mepemepesee jigononja (tempel) asuganonj kouro. Iinonj kaanagadeenj soo kaapengoya jetawo monj menj kouro.

¹⁸ Kouro Siwe gajoba karonjononj Siwewaa alatawaa gere galenja ano alata ii mesaoonj kouro. Kouma kotakotagadeenj qama Siwe gajoba soo kaapengoya jetawo menj nanoti, ii kokaenj ijoro, “Giinonj sooga kaapengoya jetawo ii mono menj gawononj kema iikanonj balombaa wain kanjenja kanjenja ii kotowa. Kanjenj iikawaa kota mono momogonj yagonj rajuj.”

¹⁹ Kaenj ijoro sooya kaapengoya namononj gilinj namowaa wain kasa honja ii kotogonj menj kululuunj Anutuwaa wain juu somata iikanonj rijijaawutiwaajonj giliro. Wain juu ii Anutuwaa irinjonsoonjaa kaisareya kolooja.†

²⁰*Wain bagenj honja ii siti seleengenjononj kananonj riinj rijijaagi sayanonj wain juu somataa qaa ootanonj kouma kokonj tani kaanja lansanj waama kouma apu gowoya kolooro. Sa iikawaa diinj ii wan miita ano bakaya

* **14:10:** Ais 51.17; Jen 19.24; Eze 38.22 * **14:11:** Ais 34.10 * **14:14:** Dan 7.13 * **14:15:** Joel

3.13 † **14:19:** Anutuwaa irinjonsoonja ii wain juu somatanonj rijijaagi uutanonj olomoodaborowaa.

Aisisaan 19.15 ii iiba. * **14:20:** Ais 63.3; Seru 1.15; Ais 19.15

mon kolooro. Hoosnon iikanon riin keno qaa ootanon kouro hoos qawayaa kasianon samoriro. Diina kaen kolooro koriga 300 kilomiita kawaa so kolooro. Kian.

15

Siwe gajoba 7 ano lombo kanjanawo 7.

¹ Kawaa gematanon siwe uutanon uun angoletto somata mon kolooro iima kokaen walingowe: Siwe gajoba 7 ii lombo kanjanawo (plague) 7 men nanji. Ejemba singisongogiaajon Anutuwaaw iriina soono jej tegon irona meleeno lombo kanjanawo qagianon uro mogi uutanon olomooro qaagianon komuwaa. Kawaaajon qagia lombo kanjanawo konoga 7 qagi.

² Ii iima iwoi bilibiliawo kowe kaana iibe gere bolanjawo melokanjin ero. Iikawaa koorononon Anutuwaaw ejemba nanji injiibe. Yononon haamo ama jejnembawaa qaaya mende tej koma unayaa waeya mende men qataa jangoya selegianon mende analin anjon koma laligogi. Anutunon ii motomotoon kulele onono men nanji. ³ *Iikanon nama Anutuwaaw gawon meme eja Mooseswaa rii ano Lama meriaa rendun ii kokaen qagi,

“Oo Pon Anutu ku-usun kuuyaa Toya, giinon angoletto somasomata damuyawo amakejan.

Giinon kantria kantria ii kin pon ama onona nanamemengaa kania ii dindiina ano hona toon kolooja. Kawaaajon Anutu qaita mon koloon laligojan.

⁴ *Oo Pon, goonon nanamemengaa dindiina ii mono asuganon asugiro mojon.

Kawaaajon kantri kuuya yononon kan goo waega men mepeseen go-makeju.

Giinon geengodeen toroya koloojan. Kawaaajon ama moronon goojon toroko mende monaga? Kuuya nononon goo qabunaga men sein mepeseenkejon.”

⁵ *Kawaa gematanon uun iwoi kokaen iibe: Siwewaa mepemepesee jigowaa (tempel) naguyanon tano iikawaa uutanon Anutu dangunuyaa opo sel jigoyanon nano iibe. ⁶ Mepemepesee jigo iikanon Siwe gajoba 7 lombo kanjanawo 7 men nanjiti, iyononon kamaan asuganon kagi. Malekugia tualalakota bilibiligiawo mougi opo jokan markiilaya goulyawo ii iin kasa kaana basamongianon embaan aon nanji.

⁷ Yononon kagi bej jawina 4 yonononga monon goul qambi 7 onono Anutuwaaw irinjonsoonanon qambi ii qaa ootanon kougi. Anutu iriina sooji, iinon laligon kouma laligoja ano tetegoya qaa laligon ubaa. ⁸ *Qambi ii onono Anutunon asamaranja ano kuusun qendeno iikawaaajon kaaso pumpunjon mepemepesee jigo (tempel) saa qero monon Siwe jigo ii uu-utaa so mende kolooro. Siwe gajoba 7 yononon wala qambigia maagi lombo kanjanawo 7 asugin honawo koloowaati, iikawaa gematanon saanon mombo ubuya. Kian.

16

Qambi 7 maagi Anutuwaaw irinjonsoonanon asugiro.

¹ Mepemepesee jigo (tempel) uutanonga qa somata mon asugiro Siwe gajoba 7 yonoonon qaa kokaen jej kotooro mobe, “Ono kema Anutuwaaw

* 15:3: Eks 15.1 * 15:4: Jer 10.7; Ond 86.9 * 15:5: Eks 38.21 * 15:8: Eks 40.34; 1 Kin 8.10-11; 2 Hist 5.13-14; Ais 6.4

irinjonsoonjanon qambi 7 qaa ootanon kouma eji, iikawaa hongia mono namonon maabu.”

² *Siwe gajoba mutuyanon mesaon kema qambiaa hona ii namonon maaro. Maaro wiji arokuukuuyawo siimbobologia tania soosooya ii qaa qootogo ejemba yonoo selegianon asugiro. Ejemba jeynembawaa munjen aasoya selegianon menj unayaa waeya menj mepeseegiti, mono iyonoo selegianon asugiro.

³ Gajoba woiya iinon mesaon kema qambiaa hona ii kowenon maaro. Maaro kowenon meleema sa kolooro. Mono eja qeqetaa saya kaana kolooro. Kaen kolooro kowe uutanon iwoi kuuya laaligiawo laligojuti, ii kuuya komudaborogi.

⁴ *Siwe gajoba karonjanon qambiaa hona ii apu gowoya ano apu jaaya kanon maaro meleema sa koloon sokono. ⁵ Kaen kolooro Siwe gajoba apu galen komakeji, iinon qaa kokaen jero mobe, “Oo Anutu toroya, giinon qaa gosin kokaen jey tegona lombo koi asugijiwaajon dindina koloojan. Mono solanja laligon kouma laligojan. ⁶ Yononon goonon ejemba soraaya ano gejatootoo ejemba unun laligogi sagianon maaro. Giinon ii unugitiwaa irona meleema sa onona negiti, ii mono sogianon ana qagianon uro. Kawaajon Anutu giinon dindinagadeen koloojan.”

⁷ Apu galen komakeji, iinon kaen jero qaa mon alatanonga kokaen karo mobe, “Qaa ii onanon! Oo Pon Anutu ku-usun kuuyaa Toya, giinon ejemba qaagia gosin dindinagadeen jey tegon onomakejan.”

⁸ Siwe gajoba 4:ya iikanon qambiaa hona ii ween jaayanon maaro iikanon ween esun muro geriawo totoon koloon ejemba gere kaana onooro. ⁹ Ween jaaya geriawo iikanon onooro selegia delatiro. Anutunon lombo kanjanawo iikawaa Toya koloon ano qagianon uroti, ejembanon ii moma iikawaajon Anutuwaqa qata jey qasuaan mun laligogi. Kaana laligogito, Anutu mepeseen qabunaya menj seiwutiwaajon mono uugia mende meleengito, toroqen yanggisen ama laligogi.

¹⁰ *Siwe gajoba 5:ya iikanon qambiaa hona ii jeynembawaa jinjaron dunjon maaro. Iikanon maaro pangaman somatanon jeynembawaa ometonja (kingdom) ii sokoma pangaman mero. Pangaman mero ejemba iringia soono neselangia jeganon kitogi riiro. ¹¹ Ejembanon siimbobolo ano wiji nombongiaa siimboboloya somata moma iikawaajon Siwewaa Anutuya ii jey qasuaan mun laligogi. Kaana laligogito, nanamengjia bologa ama menj laligogiti, ii mende gosin mesaon uugia mende meleengji.

¹² *Siwe gajoba 6:ya iikanon qambiaa hona ii apu somata qata Yufreitiskanon maaro juguro. Ween koukoutanonga kin ponja ponja kawombaaajon moma jojorin laligogiti, iyononon apu juguro mombo mende papanogogito, koton kawutiwaa kania kolooro. ¹³ Iikanonja uun omejiilan bologa karon tanigia tana kaana ii injibe jewanen nemunja iliawo, jeynemba ano gejatootoo eja takapolakaya yonoo qaa oogianonga kouma kamaagi. ¹⁴ Omejiilan yononon kamaan kema angoletto kania kania amakeju. Kaen ama balonja balonja kuuya liligon kin pongia injiima Anutu tuarenjen ambutiwaajon uugia kuun kokaen jegi, “Mono mindirin aon Anutu ku-usun kuuyaa Toyaa kamban somatanon motoon manja aowonja.”

¹⁵ *Jiisanon jeja, “Geja ambu! Niinon mono yongoro meme kaana olon kamanja. Morjonon uugbiligbili laligowaati, iinon mono simbawonawo

* 16:2: Eks 9.10 * 16:4: Eks 7.17-21; Ond 78.44 * 16:10: Eks 10.21 * 16:12: Ais 11.15

* 16:15: Mat 24.43-44; Luuk 12.39-40; Ais 3.3

kolooja. Bombolan tondu kema karo gamuya iibubotiwaajan sele esuya galen komakeji, iinon mono oyanboyan koloowaa.”

16* Ome welenqe qe yononon kin ponja ponja ii kuun unuama balon koria gata Hibruu qaanon Armagedon jejuti, iikanon ajoroogi injibe. Kian.

17 Siwe gajoba 7:7a kanon qambiaa honja ii kanakeewan maaro. Maaro mepemepesee jigo (tempel) uutaa jin karon dujanonga qa somata mon koloon qaa kokaen karo jero, “Ii maadaborogi asugidaboroja.” 18* Kaen jero iikanondeen oobili mero gunparandan gbingururun qama ero nan jeta buuratia mon mero. Iiw (Eewa) Aadam yoroo kambanonga kanain namonon laligon kouninji, kamban iikanon nan kaanja mon mende giiliaga. Iikawaa so tania soosooya giliro bologa totoon kolooro.

19* Kaen asugiro siti somata Babilon iikanon juma bakaya karon koloogi ano kantria kantria kuuya iyonoo sitigia ii kaanideen tiwilaan meleeno kemegi. Anutunon siti qabunayawo Babilon yonoo kilenagia mende duduun irongia meleema onono. Anutunon uugere ama irinonsoononon qambi saa qer raroti, ii mono maama onono qagianon uro wain apu kaanja negi.

20* Kowenon wato kuuya egiti, ii mono kok koma musulungogi ano baanja baanja nangiti, ii mono kaanideen alin qaonji.

21* Kaen asugiro kombo kota somata lombogia 45 kilogram iikanon sombinonga ejemba qagianon kamaaro. Lombo kanjanawo ii tania soosooya kolooro. Kon kota tanijan iikaanja kanon kamaan unjuro ejembanon iikawaajan Anutu jen gasuaan mug. Kian.

17

Emba monjon jernembawaa qaganon raro iibe.

1* Siwe gajoba 7 qambi 7 ii men nangiti, iyonoononga monjon kan qaa kokaen nijoro, “Gii mono niwo kana kema kana somata emba qabunayawo apu mamagaa qagianon raji, ii qendeema gomanja. Anutunon qaaya gosin ironja meleeno qaganon uro laligoja. 2* Balombaa kin ponja ponja yononon iwo serowilin ama laligogi. Kanagesogianon namonon laligojuti, iyononon kaanagadeen emba iikawaa serowilin qajon ama uugia waaro uusooso koloogi. Wain apu nen enkalolon koloonkejuti, mono iikawaa so kanain serowilin ama laligon kaamaa angji.”

3* Kaen jero Un Toroyanon nunuano umbeumbenanon qananon uro Siwe gajoba iikanon nuano balon qararankonjonon keube. Iikanon keuma emba mon jernemba oso popolan iwaa qaganon raro iibe. Jernembawaa selianon mepaqepae qa kania kania oogita saa qero waja 7 ano ilia 10 kaen nano.

4* Emba iikanon opo suru osoga nezongbala ano oso popolan ii mouma raro. Akadamuya goul, kowonjin honawo ano kasasoron tosaanja kanon menjerengon aoro kaitanianon kokobilibiliawo kolooro. Borianon goul qambi men raroti, ii serowilin ama laligorotiwaa angonjoraya arokuukuuyawonon saa qeqetaga. 5 Emba iikawaa palapananon qata aasangoya ii kokaen oogita ero, “Babilon qabunanawo, namowaa kana somata ejemba ano anjonjora arokuukuuyawowaa nemungja.” 6 Qata kaen ero Anutu waa ejemba soraayanon Jiisaswaa kania nanjon bon qer nama jen laligogiti,

* 16:16: 2 Kin 23.29; Zek 12.11   * 16:18: Isa 8.5; 11.13, 19   * 16:19: Ais 51.17   * 16:20: Isa 6.14   * 16:21: Eks 9.23; Isa 11.19   * 17:1: Jer 51.13   * 17:2: Ais 23.17; Jer 51.7   * 17:3: Ais 13.1   * 17:4: Jer 51.7

ii unun sagia nen kawaaon ununonjan qen nano iibe. Ii iima aarun tililingowe.

⁷ Aarun tililingowe Siwe gajobanon qaa kokaen nijiro, “Gii mono no-maambaajon aarun tililingojan? Niinon saanon emba kokawaa kania aasangoya gisaamanja ano jenemba waja 7 ano ilia 10 emba ii bosimakeji, iwa kania aasangoya ii kaanagadeen gisaama jokoloon gomanja. ⁸ *Jaaga meleeno jenemba iijani, iinon wala laligoroto, kamban kokaamba jaawo mende laligoja. Iinon omejiilan yonoo ron dusiita qaa iikanonja gbilin waabaato, Kraistnon hagoro gere sianon kemebaa. Anutunon Siwe namo mokoloon oronoti, kamban iikanonja kanain namonon laligon kougi qagia laaligo kotigaa papianon mende oogita eji, ejemba iyononon mono jenemba iima aaruwuya. Jaawo laligoroto, kamban kokaamba jaawo mende laligoja ano kanagen mombo gbilin asugiwaati, iikawaajon mono aaruwuya.

⁹ “Anana qaa koi moma asariwombaaajon monin momakootoya kokaen eja: Waja 7 ii embanon baanja 7:baa qagianon raji, mono baanja iikawaa sareya koloaja. ¹⁰ Waja 7 ii kaanagadeen kin pon 7 iyonoo kaisaregiaga koloaja. Yonoononga 5 komun kamaadaborogi 6:ya iinon laligon ejemba galen koma onomakeja. Konoga era asugiwaatiwaa so koloaja. Iinon asugiwaati, iikanon mono kamban toroga ku-usun qaganon nambaatiwaa so koloowaa. ¹¹ Jenemba laligoroto, kamban kokaamba mende toroqen laligoji, iinon 7 yonoononga mon koloaja. Iinon mombo gbilin anjo kin pon jangoya 8 koloowaa. Kaen koloowaato, Kraistnon kondeema muro tiwilaan gere sianon kemebaa.

¹² * “Ilia 10 inijiani, ii kin pon 10 yonoo kaisaregia koloaja. Yononon mende kanain ejemba galen koma onomakejuto, Anutunon kanagen ku-usun onono kin pon kaanja koloowuya. Kaen koloon jenembawo aua motoongowaa so ejemba galen koma onoma laligowuya. ¹³ Kin pon 10 yononon momo aren motoongo iikayadeen otaan jenemba nanjon ku-usungia ii mugi laligowaa. ¹⁴ Esungia kaen mindirin Lama meria tuarenjen ama manja aowuto, Lama merianon mono haamo ama onono kamaawuya. Iinon kin yonoo Kingia ano eja pon yonoo Pongia koloaja. Iinon nonooma meweengon nonono iwo pondan nama laligowonati, nononon mono moon haamo ama onoma otokorian maabonja.”

¹⁵ Siwe gajobanon qaaya kaen jen toroqen kokaen nijoro mobe, “Kana somata emba somatanon apu mamagaa qagianon raro iniidaborojani, apu ii jemata kantria kantria yonoo kaisaregia koloaja. Yononon tuungia ano ben sakon isigiaa so leele rama kenji selegia kania kania kolooro qaagia tania morota morota jenkeju. ¹⁶ Jaaga meleeno ilia 10 inijiani, iyononon esungia jenembawo mindirin kana somata emba ii kazi ama mugi kokaen koloowaa: Yononon ilawoilaya kuuya luluuma qegi kaapironja kolooro opo suruya kotogodaborogi bombolan kolooro busuya nen siita gerenon anji jedaborowaa.

¹⁷ “Kaen koloowaati, ii Anutunon kin pon yonoo uugia kuun sololoon onono uumotoon ama mindirin ambuya. Anutuwaa momo arenja kaen otaawuya. Kawaa so ku-usungia jenemba mugi ejemba galen koma onoma laligowaa. Kaanja laligoro Anutuwaa qaayanon honjowo koloowaati, kamban iikanon tegowaa. ¹⁸ Emba raro iijani, ii siti qabunayawo toyanon balombaa kin ponja ponja galen koma onomakeji, mono kin iikawaa sareya koloaja.” Kian.

* **17:8:** Dan 7:7; Ais 11:7; Ond 69.28   * **17:12:** Dan 7.24

18

Babilon siti kondeengi gororongwaa.

¹ Kawaa gematanon Siwe gajoba mon ku-usuŋa uuta iibe Siwenonŋa asuŋiŋ kamaaro asamararaŋanon balon men asariro.

² *Kamaan kotakotagadeen silama kokaen qaro, “Babilon siti somata ii kondeengi. Ii onanon kondeengi gororongoro. Ejemba qaonŋi omejiilan kania kania yononondeen mono ajoroon mirigia iikanon megi iyonoo goman wara kolooro. Koonja koonja qizimizingiawo ano arokuukuugiawo yononondeen mono iikanon ajoroon haigia lan ama sosoo laligoju.

³ *“Anutunon ii kokaembaajon jero kondeengi: Kantri kuuya yononon emba iikawaa serowilinaajon ama uugia waaro enkalolon koloogi Anutuwaaw irina soono. Iriŋsonsoonja ii qagianon uro wain apu nenkejutiwaa tani mogi. Namowaa kin ponja ponja yononon emba iikawo serowilin nambonnambon ama laligogi. Konkororo ejembanon balon so iikanonja kan esuhina akadamugiawo sewanja mewaatiwaaajon anŋi honombononja qaa horon siiseweweya qaa laligoro. Iwaa mejuqejuyaaajon ama yononon qaqabuŋayawo kindimbiri koloon ejemba uuta koloogi.”

⁴ *Iikawaa gematanon Siwenonŋa monnon qaa nijoro kokaen mobe, “Noo kanagesouruna, onjo mono siti ii mesaon seleenŋen kamaawu. Emba iikanon singisonŋo amakeji, iikanon mono turuŋ onono iwo nama uugia tiloowubo.

Anutunon ironja meleema onono lombo kanjanawo qagianon ubaati, lombo iikaanja monnon mono ononja qagianon uro kaanagadeen siimbobolo mobubo. Kawaaajon yonowo mono mende mindirin laligowu.

⁵ *Emba iikanon singisonŋoya ama men qanon qanon ano uma sombin oosiridaboroja.

Kikekakasilin ama laligogiti, Anutunon ii mono anaa roromononon ama iikawaaajon mende duduwwaa.

⁶ *Nanamemen doogoya tosia ama onoma laligogiti, onjo mono iikawaa so meleema ama onombu. Bologa ama men laligogiti, onjo mono iikawaa ironja somanja woiwaa so meleema ononŋi qagianon ubaa. Singisonŋowaa qambia newutiwaaajon maama laligogiti, iyanŋiaa qambi iikanonja mono soman woiwaa so koson meleema wain apu kaamboga kotakota ii iyanŋia maagi newuya.

⁷ *Emba iikanon esuhina akadamuyawo honombononja qaa horon qabunja uuta mokoloon siiseweweya qaa laligoro. Iikawaa ironja mono iyanjaa oolinon ootin gere ozozopanon siimbobolo honombononja qaa ama mugi jinŋen qama wasobiri laligowaa. Iyanjaa utanon kokaen romonŋon tondu jenkeja,

‘Niinon kwiin emba pombaa jinkaron duŋ rarayanon rajen. Malo mende koloojen ano kamban monnon jinŋen mende qamanja.’

⁸ Kaen tondu jenkejiwaaajon ama Anutunon ironja meleema muro kamban motoonŋowaa utanon iwaa qaganon ubaa.

Pon Anutunon qaaya gosin jen tegon muroti, iwaa usuŋanon mono uuta koloaja.

Kawaaajon lombo kanjanawo kania kania iikanon mono uulanawo kokaen koloon mubaa:

* **18:2:** Ais 13.21; 21.9; Jer 50.39; 51.8; Ais 14.8 * **18:3:** Ais 23.17; Jer 51.7 * **18:4:** Ais 48.20;

Jer 50.8; 51.6, 45 * **18:5:** Jen 18.20-21; Jer 51.9 * **18:6:** Ond 137.8; Jer 50.29 * **18:7:** Ais 47.7-9

Tinitosayanon komugi jingen qama bodi raro iyaŋa gerenon anji jewaa.”

⁹ *Gerenon anji jero kaaso waabaati, kantria kantria kuuya yoŋoo kin pongianon ii iima amburereŋ menj saabu. Kin poŋ yoŋonon iwo serowilin qama laligogi. Eshuinaya akadamugiawo honombononja qaa iikawaa neŋ korisoroya iwo ama aisoŋ laligogiti, iyoŋonon mono iwaajon ama jingen qabu. ¹⁰ Jingen qama oolinon ootigi gere ozozopanjanon siimbobolo honombononja qaa mobaati, iikawaajon mono riimburaŋin korikori nama kokaen saama jewu, “Oo Babilon siti qabuŋayawo, lombo qagianon urotiwaajon mono ‘Yei! Yei!’ jeŋ saajon. Oo siti ku-usunŋia somata, Siwe Toyanon ironja meleema onono uulaŋawo aua motoonŋowaa uutanon qagianon uro siimbobolo somata moju. ‘Yei! Yei!’ jeŋ saajon!”

¹¹ *Kantria kantria yoŋoo konkororo ejemba yoŋonon kaanagadeen amburereŋ ambuya. Monjon toroqen yoŋoo hinagia sewanja mende menkebaatiwaajon mono jingen qama saabuya. ¹² *Akadamugia goul, silwa, kowonjin honjowo ano soron kota ii Babilon yoŋonon me tosanon mende sewanja mewuya. Opogia tualalakota, osoga nezongbala, oso popolan ano opo qata silk ii mende sewanja mewuya. Gere awaa soro kania kania iikawaa batugia ano borosowogia kania kania ii mende toroqen sewanja mewuya. Akadamugia elefant siitanon memeta, ii een ewuya. Nembanene duŋ iwoigia gere sewanŋia somata juju, qonqon, muzi, nanjin ano yoware kanon memeta, ii een ewuya. Borosowo aen goota brons ano aen injanjon memeta ano jamo qata maabol kanon memeta ii mono een ewuya.

¹³ Babilon yoŋonon sasoni (sinamon) ano daje tosaana ii mende sewanja mewuya. Selewaa sanda qata mor, jiniŋ sambori ano selewaa unkoowa tosia ii mende sewanja mewuya. Marae, bera, jiniŋ ano moronja koloowaatiwaa iwoi tosaana ii mende sewanja mewuya. Kaanagadeen wain apu, oil gerewaa oilya, wiit kota ano flaua neneya ii mende sewanja mewuya. Bulmakao, lama, hoos ano hoos kare ii mende sewanja mewuya. Wala welenqeqe ejemba sewanŋia menj gawonon ononŋi sele busu me uuroromonggianon bolin tiwilaaro. Kaen mende toroqen amakebuya.

¹⁴ Konkororo ejemba yoŋonon Babilon emba iikawaajon kokaen jewuya, “Gere honja nemambaa siŋ moma laligonati, ii mono qaonŋi een laligojan. Toomorianŋa ano esuhinaga akadamugiawo ii mono korebore gomesaŋ aliŋi totomiŋ laligojan. Ii mono kamban monŋen mombo mokoloowagatiwaa so qaago.” ¹⁵ *Konkororo ejemba esuhinagia kaen kaen sewanja mewutiwaajon ama siti iikanonja monen goul (maa suaŋ) horon qabuŋagiawo koloogi. Yoŋonon korikori nanŋi tosanon oolinon ootigi gere ozozopanjanon siimbobolo honombononja qaa moroti, iikawaajon mono aaruŋ saama jingen qabu.

¹⁶ Jingen qama kokaen jewuya, “Oo siti somata, lombo qagianon urotiwaajon mono ‘Yei! Yei!’ qama jingen qajon. Yoŋonon opogia tualalakota, osoga nezongbala ano oso popolan ii mougi. Akadamugia goul, kowonjin honjowo ano kasasoron tosanon menjereŋŋon aogi tanigianon kokobilibiawo kolooro. ¹⁷ *Kaen anŋito, esuhinagia kaanja hononja qaa ii mono uulaŋawo aua motoonŋowaa uutanon tiwilaan aliŋ qaonŋi.” Kaen jegi.

Wanŋo kapten kuuya ano ejemba wanŋonon kema kankejuti, iyoŋonon kaanjadeen kuuya Babilon siti oogita jero kaasoya ii korikori nama iibuya.

* **18:9:** Eze 26.16-17 * **18:11:** Eze 27.31, 36 * **18:12:** Eze 27.12, 13, 22 * **18:15:** Eze 27.31,

Kaanagadeen wanjo ejemba opo sel mororongogi haamonon nanjoro kemakejuti ano kowenon gawon tosaan men laaligogia nanjonkejuti, iyononon mono korebore ii korikori nama iibuya. ¹⁸ *Emba somata qabuayawo anji jero gere bolanaa kaasoya waabaati, ii korikori nama iima amburerej ama kokaen jewuya, "Siti qabuayawo kokawaa alia mono kabanj monjon mende ero."

¹⁹ *Kaen jen sububun orasin too arin qama jinjen qama oron saama kokaen jegi, "Oo siti somata, aua motoongowaa uutanon iwoiya kuuya mono tiwilaan alin qaono. Ejemba wanjogiwawo kuuya kowenon kema kan esuhinagia sewanja mewutiwaajon ama iikanon monen goul (maa suan) seiseiya horogi siti iikanon qabuayawo kolooro. Lombo qagianon ujwaajon mono 'Ye! Ye!' jen saajon." Kaen jegi.

²⁰ *Yononon nanamemen doogoya tosaan ama onoma laligogiti, Anutunon mono iikawaa qaaya jen tegon irona meleeno qagianon uro siimbobolo somata momakeju. Kawaaon Siwe gomanon laligojuti, onjo mono iwaajon ama otokorian maabu. Anutuwaawo ejemba soraaya, aposoluruta ano gejatootoo ejemba onjo mono aisoon renduj horon laligowu.

²¹ *Kawaa gematanon Siwe gajoba esuna uuta monjon kan jamo somata qatawo men waama kowenon giliro kemero kokaen jero, "Anutunon siti somata qabuayawo ii mono kokawaa so geriawo kondeema meleengi kemen qaondaborowaa. Qaondabororo kanagen kabanj monjon mende mokoloowutiwaa so koloowaa. ²² **Onjo siti iikanon koman koma gita kulele qen awelo romon uu rii qama oron laligogiti, iikawaa otona mono kabanj monjon mombo mende mobuya. Babilon onjoonon ejemba momo gawongia kania kania men laligogiti, ii mono tegoro. Dokta didiman, qagazu klaak ano kaanja ii iikanon mombo mende totoon mokolon onjombuya. Wiit dumun kota kowonjin woiwaa batugaranon mejejaagi (mill) otona kolooroti, iikawaa isinonononon mono qaono sitinon mono goron qen ewaa.

²³ "Wala sitigiaa miria kuuya ii kiwagiawo asarigito, asasaga iikanon mono bogoro pangaman ewaa. Ejawaa gemaurugianon embawaa mata sewanja bao anjon borun jegi embawaa sakitiurutanon otokorian maama nen qaa gon ama korisoro ama laligogiti, otokorian iikaanja otona ii mono mombo mobutiwaa so qaago. Babilon onjo konkororo ejemba ii kantria kantria kanon moma onjon qabuayawo kolon laligogi. Yonononon suuqanjon hamoqeqe ejemba ii balon so ejemba uugia men soogi jinjan ama laligogi." Siwe gajobanon kaen jero.

²⁴ *Babilon ii kokaembaajon tiwilaaro: Gejatootoo ejemba ano Anutuwaawo ejemba soraaya ii mono yonoo batugianon tondu tanala ama unugi komugi sagianon kamaaro. Yonononon sa ano balonon ejemba tosaan unugi komugiti, kuuya iyonoo sagiaa ironononononon mono yonoo qagianon uro laligogi. Kaniagia kaanja mokoloogi ero. Kian

19

Siwe yononon Babilon kemerotiwaajon Anutuwaawo mepesegi.

¹ Kawaa gematanon Siwenonga qaa monj mobe tuun somata yononon kotakotagadeen renduj rii qajuti, mono iikawaa tanitani kolooro kokaen jegi, "Anutuwaawo mepesejon haleluya! Anutunon hamo nunun nunuano iwaawo"

* **18:18:** Eze 27:32   * **18:19:** Eze 27:30-34   * **18:20:** Dut 32:43; Jer 51:48   * **18:21:** Jer 51:63-64; Eze 26:21   * **18:22:** Eze 26:13; Ais 24:8   * **18:22:** Jer 7:34; 25:10   * **18:24:** Jer 51:49

bunja koloosoj. Anutunanonj ku-usuj Toya kolooro mepeseen munin qabunayawo kolooja. ² *Anutunonj mono qaa honjaa so ejemba qaagia gosin dindinagadeen jen tegon nonomakeja. Kana somata emba serowilin ama iikaanja kanonj ejemba balonj so menj bolinj onjoma laligoroti, Anutunonj mono iwaa qaaya gosinj jen tegoro. Emba iikanonj Anutuwaaw gawonj meme ejemba unjuro sagianonj kamaaroti, iikawaa ironja mono meleema muro qaganonj uro siimbobolo moma laligoja. Kawaajonj Anutu mepeseen mujonj.”

³ *Kaenj jenj mombo qama kokaenj jegi, “Emba ii anji jero kaasoyanonj mono kambanj so tetegoya qaa waama umakebaa. Kawaajonj Anutu mepeseen munkejonj, haleluya!” ⁴ Kaenj qama jegi Anutuwaaw jotamemeya waja 24 ano bej jawinja 4 yonononj mono usugonj siminj kuma Anutu, jinjaronj dunanonj rajiwaa waeya menj mepeseen kokaenj qagi, “Qaa ii onjanonj, haleluya!”

Lama meriaa maranj lomban

⁵ *Kaenj qagi jinjaronj dunonnga qaa monj kokaenj kolooro, “Anutuwaaw gawonj meme ejemba somata melaa jeta uuguwombotiwaajonj keegia momakejuti, onjo mono korebore Anutunana mepeseen laligowu.”

⁶ *Qaa ii kolooro qaa monj mobeti, ii kokawaa tanitani: Tuuj somata yonononj rii qama qa qamakejuti ano apu sianonj tongbama nano otora koloonkeji ano pilisik qendanj somatanonj qaro gbinjururunj koloonkeji, qaa ii mono iikawaa tanitani kaanja kolooro kokaenj jegi, “Ponj Anutunana, ku-usuj kuuyaa Toyanonj mono kanainj gomanj so galenj koma onjoma kinj Pongiaga koloonj laligowaa. Kawaajonj Anutu mepeseejonj, haleluya!”

⁷ Lama meriaa emba bunyanonj mono marambaa moma iyanja mozo-zonjonj jojorinj aoro afaangoro emba memewaa kambanjanonj mono kanj kuuro laligojonj. Kawaajonj anana mono otokorianj maama aisoonj Anutu mepeseen muninj qabunayanonj seinkebaa. ⁸ Anutunonj maleku tualalakota asamararanawo ii onjono mougi.” (Maleku tualalakota ii ejemba soraaaya yonjoo nanamemenj solanja kaisareya, mono iikanonj mouma aogi.)

⁹ *Tuuj somataa tanitani kaenj qama jegi Siwe gajoba qambiaawo iikanonj mono toroqen kokaenj nijoro mobe, “Qaa koi mono oowa: Anutunonj ejemba onjono Lama meriaa maranj (emba memewaa) lombanonj koubuti, iyonononj mono simbawonj koloosoj.” Kaenj jenj mombo toroqen kokaenj nijoro, “Qaa ii mono Anutuwaaw qaa honja toonj koloosoj.”

¹⁰ Siwe gajobanonj kaenj nijoro niinonj iikanondeen iwaa waeya menj mepeseen mumambaajonj moma iwaa kanianonj siminj kuma usugoweto, iinonj kokaenj nijoro, “Ae! Kaenj mende amba. Gii ano goo uumeleenj alauraganonj Jiisaswaa kania nanjonj jenj laligogi welenj qenj onjomakejoni, niinonj iyonjooonnga monj koloosoj. Jiisasnonj Bunja qaa honja injaanoti, iikawaa esujanonj mono gejatootoo ejemba inaanj onjono Unja Toroyaa qaaya moma jenj seigi. Kawaajonj mono Anutuwaajonj usugonj waeya menj mepeseen laligowa.” Kianj.

Kraistnonj manjaqeqe tuunjuruta yonjowo manja aowombaajonj kenji.

¹¹ *Niinonj Siwe aantano hoos taanja monj iibe karo. Qaganonj raro karoti, iwaa qata ii Pondanj Nananj (Kawali) ano Eja Honjanja. Qata kaenj qamakejuti, iinonj qaa dindinja otaanj qaa gosinj jenj tegonj iikawaa so manja

* **19:2:** Dut 32.43; 2 Kinj 9.7 * **19:3:** Ais 34.10 * **19:5:** Ond 115.13 * **19:6:** Eze 1.24; Ond 93.1; 97.1; 99.1 * **19:9:** Mat 22.2-3 * **19:11:** Eze 1.1; Ond 96.13; Ais 11.4

qenkeja. ¹² *Jaayanon gere bolan kaanja jero wananon ila wage mamaga konji qata asuganon oo-ooyaga karo. Qata iyanodeen mojato, mononon monj ii mende moja. ¹³ Malekuya sanon qeeqeesaaya ii mouma karo. Qata qamakejuti, ii Anutuwaanon qaa.

¹⁴ Ii otaan kagiti, ii Siwe gomambaa manjaqeqe eja tuunja tuunja. Yononon hoosgia taanja unuama qagianon rama malekugia tualalakota soraaya mouma kagi. ¹⁵ *Kawaligiaa buutanonga manjawaa soo somata (bainat) jeta sulutuk anawo mononon karo. Ii kantria kantria unun haamo ama onjombaatiwaajon ama karo. Iinon galenkonkombaa aen gbaruyanon kantri so qindingon galen koma onjoma laligowaa. Iinon Anutu ku-usun kuuyaa Toyaa wain juuya somata rijijaawaa. Wain juu ii Anutuwaaw irinjsoona uuduuduuyawowaa kaisareya kolooja. ¹⁶ Malekuyanon qata mon oogita maronanon kokaen nano, "Kin yonoo Kingia ano eja pon yonoo Pongia." Kian.

¹⁷ *Kawaa gematanon Siwe gajoba mon iibe ween jaayanon nano. Eukanon nama kotakota qama koonja koonja sombin biiwia koton kanakeewan elelaon kemakejuti, mono kuuya ii onjoma kokaen jero, "Ono mono kawu-u! Anutunon jejelombar somata mozozongoroti, mono iikanon ajoroowu. ¹⁸ Kan ajoron kin pon, kawali galen ano manjaqeqe eja yonoo busugia newu. Hoos ano hoos qagianon ramakejuti, mono iyonoo busugia newu. Ejemba kuuya yonoo busugia mono kan newu. Ejemba uuta kamaanqeqeta, iyangiaa gawongia menkejuti ano togiaa welengia een qenkejuti, mono kuuya iyonoo busugia newu."

¹⁹ Kawaa gematanon jejnemba ano balona balona yonoo kin pongia iyononon mono manjaqeqe tuungia unuama kan ajoroogi injiibe. Mononon hoos qaganon rama manjaqeqe tuunja yonowo nanoti, mono ii tuarenjen ama onjoma manja aowombaajon ajoroogi injiibe.

²⁰ *Aogi jejnemba menj somongogi. Gejatootoo eja takapolakaya jejnembawaa jeta menj angolet ama laligoroti, ii kaanagadeen jejnembawo menj somongogi. Gejatootoo eja takapolakayanon angolet ama iikanon ejemba tosaanja koi kaanja ii tiligon onono jinjaun ama laligogi: Ejemba jejnembawaa aasoya menj anjaln anjon konjiti ano tosianon unyaya waeya menj mepeseen laligogiti, ii mono tiligon onjoma laligoro. Oroma somonjon gbiligbili hagon orongi ron salfa jamowaa gere bolanonon jen gogorin qenkeji, mono iikawaa sianon kemeri. ²¹ Kemeru hoos qaganon rarotiwaa buutanonga manjawaa soo somata (bainat) karoti, iikanon mono kin pon ano manjaqeqe eja kuuya ii unuro komugi. Komugi koon kuuya yononon kouma busugia unj nen nen timbiringogi. Kian.

20

Satan somongogi gbani 1,000:baa so kapuare mirinon raro.

¹ Kawaa gematanon Siwe gajoba mon iibe Siwenonga kamaaro. Iinon omejiilan yonoo ron dusiita qaa iikawaa kii meria ano gbado somata mon ii borianon menj kamaaro. ² *Gajoba iikanon kamaan jewanen nemunja

* **19:12:** Dan 10.6 * **19:15:** Ond 2.9; Ais 63.3; Joel 3.13; Ais 14.20 * **19:15:** Wain kasawaa honja osoga (greip) kawaa kanjena ii juu somatanon ama rijijaagi qisigoro apuyanon dutaa ootanon lalanon kemero baket anji kawaa uutanon kemenkeja. Anana uunana mende meleenin Anutuwaaw irinja toroqen soono Jiisasonn iikawaa siimboboloya moma irinjsoona rijijaaro kemero Anutuwaaw uutanon olomooro luae koloojaa. * **19:17:** Eze 39.17-20 * **19:20:** Ais 13.1-18 * **20:2:** Jen 3.1

iliawo (dragon) ii menj gbani 1,000 rabaatiwaajon somongoro. Jewenan nemuŋa ii monowaa monoyanonga mokolen koloon laligon kouro. Qata mon ii Kilenŋa Toya ano Satan. ³ Gbani 1,000:baa uutanon toroqen ejemba kantri so kuun goman so jinŋaun menj ambutiwaajon tiligon onombabotiwaajon somongoro. Somonŋon giliro omejiilan yonoo ron dusiita qaa iikanon kemero unuŋa koma sapo ama munŋen aasonon (siil) qokotaan kii nemuŋa kuno kemero uutanon raro. Kaanŋa raro Siwe gajobanon kokaen jero, “Gbani 1,000 tegoro iikawaa gematanon Anutunon jero mombo isanŋi kamban toroga gawonŋa menj laligowaa.” Kaen jero.

⁴ *Kawaa gematanon jinŋkaron duŋa duŋa iibe. Anutunon tosaanŋa ku-usun onono ejemba qaagia jen tegowuti, iyononon mono duŋa duŋa kanon kamaan ragi. Kaanagadeen ejemba Jiisaswaa kania nanŋon jegitiwaajon ama Anutuwaaw Buŋa qaawaajon ama arogia kotogi komugiti, mono iyonoo kokoosogia inŋiibe. Kaanagadeen ejemba jenŋemba ano iwaa unayaa waoya mende menj mepeseegiti ano iwaa aasoya ii wambusoongianon menj borogianon mende menj analin anŋon konŋiti, mono iyonoo kokoosogia inŋiibe. Kokoosogia ii inŋiibe mono gbilin waagi. Waama Kraistwo gbani 1,000:baa so iwoi kuuya galen koma laligogi.

⁵ Komugiti, iyonoononga tosianon koomunonga waawaa mutuya iikawaa kambanon mende gbiligi. Qaagoto, gbani 1,000 ii mambonŋi tegoro iikawaa gematanon mono gbilin waabuya. ⁶ Daen yononon koomunonga waawaa mutuyaa kambanon gbiliwuti, iyononon mono simbawonawo ano toroya soraaya koloou. Kamban iikanon gbilingo mono indinŋa woi mende komuwu. Koomu woiyaa ku-usunanon mono yonoo qagianon mende uro koomu kotiga komuwombaaon amamaawuya. Yononon mono Anutu ano Kraist yoro jigo gawon galenurugara koloowuya. Ii ano Kraistwo gbani 1,000 ii iwoi kuuya galen koma laligon ubuya. Kian.

Anutunon Satambaa qaaya jen tegoro kamaawaa.

⁷ Gbani 1,000 ii tegoro Satan kapuare mirinonga (kapuwareyanonga) isanŋi kamaawaa. ⁸ *Kamaan kema ejemba kantri so tiligon onomambaaon balon so liligowaa. Balon goraaya leelee eu emu kema kan (uugia mongosoon) sisau ama onoma kantri qagara Goog ano Maagog ii kaanideen sokoma kembang. Anutu tuarenjen ama manja qewutiwaajon kuun onono ajoroogi janŋogianon kowewaa sakasimbaa so koloowaa. ⁹ Ajoron kan koton Israel goman sokondaboron kema Anutuwaanon kanageso yonoo sopagia ano Anutuwaaw wombo sitia (Jerusalem) ii liligon rabuya. Kaen rabuyato, Anutunon gere bolan ano siwenonga kamaan jen koton onondaborowaa.

¹⁰ Jen koton onondabororo Kilenŋa Toya tiligon onono jinŋaun anŋiti, gajoba yononon ii hagon mugen ron salfa jamowaa gere bolananon menj gogorinlao qen namakeji, mono iikawaa sianon kemero. Wala jenŋemba ano gejatootoo eja takapolakaya kaanagadeen hagon oronŋi iikanon kemen laligojao. Iikanon asaga gomantiinŋa qanjonon onootigi tetegoya qaa siimbobolo honombononŋa mende moma laligon ubuya. Kian.

Anutunon ejemba komugiti, iyonoo qaagia jen tegowaa.

¹¹ *Kawaa gematanon jinŋkaron duŋ somata taanŋa ano iikanon raji, ii iibe. Iibe siwe namonon iwaa jaasewanonga qaoma kemaliri. Kemaliri mombo iriibonatiwaa so mende koloori. ¹² Kemaliri ejemba koomuya

* 20:4: Dan 7.9, 22   * 20:8: Eze 7.2; 38.2, 9, 15   * 20:11: Dan 7.9-10

uuta ano kamaanqegeta injiibe jin̄karon̄ dun̄j batanon̄ nan̄gi Anutunon̄ buk papiaya papiaya kotuno. Papia alia mon̄ qata laaligo kotigaa qa aren̄ buk ii kaan̄agadeen̄ kotuno. Kotuma ejemba koomuyaa yon̄oo qaagia gosiro nanamemenggiaa sunduya buk papianon̄ oogita eji, iinon̄ mono iikawaa so ween̄on̄ ejemba jen̄ tegon̄ on̄ono.

¹³ Kowenon̄ komun̄ kemen̄ laligogiti, ii kowe Toyanon̄ meleema on̄ono Anutuwaawaa jaanon̄ kougi. Koomuwaa kondomondoo Toyaa boronon̄ laligogiti, ii Toya iikanon̄ meleema on̄ono. Komun̄ koomu gomanon̄ kemen̄ laligogiti, ii iikawaa Toyanon̄ meleema on̄ono Anutuwaawaa jaanon̄ kougi. Kaen̄ kouma asugigi Anutunon̄ qaagia motomotoon̄ gosin̄ nanamemenggiaa so jen̄ tegon̄ on̄ono. ¹⁴ Jen̄ tegon̄ on̄ono koomuwaa kondomondoo Toya ano koomu goman̄ Toya ii hagon̄ oron̄gi ron̄ gere bolan̄ jen̄ gogorin̄lao qen̄ namakeji, mono iikawaa sianon̄ kemeri. Gere sia iikanon̄ kemegiti, iikanon̄ mono koomu indin̄a woi koloaja.

¹⁵ Anutunon̄ mombaa qata laaligo kotigaa qa aren̄ buknon̄ mende oogita ero mokoloroti, ii mono hagon̄ muro ron̄ gere bolan̄ jen̄ gogorin̄ qen̄ namakeji, iikawaa sianon̄ kemero. Kian̄.

21

Siwe dologa ano namo dologa iriibe.

¹ *Siwe namo mutuya yoronon̄ kaen̄ qaoma aliri kowenon̄ kaan̄agadeen̄ mende toroqen̄ ero. Iikawaa gematanon̄ Siwe ano namo dologa iriibe.

² *Jerusalem don̄goga, siti toroya ii Siwenon̄ Anutuwaawaa gomanon̄ga kamaaro iibe. Siti ii meagodaborogi iimasiin̄siin̄awo kokaen̄ kolooro: Emba marambaajon̄ maleku iimasiin̄siin̄awo mouma mugi eja bun̄ayawo aiton̄gowaatiwaajon̄ men̄jeren̄gon̄ aon̄ jojorin̄ akadamuyawo nan̄ji, siti kanon̄ mono iikawaa so kolooro iibe. ³ *Ii iima nama jin̄karon̄ dun̄non̄ga qaa mon̄ kolooro mobe kotakota qama kokaen̄ nijoro, “Iiba, Anutuwaawaa mirinon̄ mono ejemba batugianon̄ kamaan̄ eja. Anutunon̄ batugianon̄ laligoro iwo laligogi an̄o ben̄ Anutugia koloon̄ yon̄owo laligon̄ ubaa. ⁴ *Yon̄owo laligon̄ jaun̄gia kuuya kotodaborowaa. Iwoi kuuya wala eroti, iikanon̄ mono qaondabororo. Kawaaajon̄ mombo mende komugi jin̄gen̄ mende qabuya ano toroqen̄ siimbobolo mon̄ mende mobuya. Iwoi mombaajon̄ mende amamaan̄ saabuya.”

⁵ Jin̄karon̄ dun̄non̄ raji, iinon̄ kokaen̄ nijoro, “Moba, niinon̄ jewe ilawoila kuuya mono kolon̄an̄iro gbilia koloowaa.” Kaen̄ nijon̄ jero, “Qaa ii hon̄a toon̄a uuwoiya qaa, iikawaajon̄ ii mono papianon̄ oowa.” ⁶ *Toroqen̄ kokaen̄ nijoro, “Ii jen̄ kotowe koloodoraja. Niinon̄ waladeen̄ laligon̄ (iwoi kuuya mokolon̄ kanagen̄ jewe qaono) konogaga laligon̄ uma laligoman̄a. Kawaa so niinon̄ tere nemun̄a mutuya A ano tere nemun̄a tetegoya Z koloojen̄. Mon̄non̄ apuwaajon̄ moji, niinon̄ mono laaligo kotigaa apu jaayanon̄ga apu ii kalen̄ mube iikanon̄ga sewan̄a qaa koson̄ nen̄ laligowaa. ⁷ *Mon̄non̄ lom̄bo kuuya uugun̄ haamo ambaati, niinon̄ mono iwaa Anutuya koloon̄ iwoi kuuya ii mube iwaa bun̄a kolooro noo meraborana koloon̄ qana bosima laligowaa.

⁸ “Kaen̄ laligowuyato, tosianon̄ ejemba jaagianon̄ jirin̄jirin̄ ama bon̄ mende nama momalaarigia mesaogi uugianon̄ tilooji, iyon̄oo mirigianon̄

* **21:1:** Ais 65.17; 66.22; 2 Piito 3.13   * **21:2:** Ais 52.1; 61.10; Ais 3.12   * **21:3:** Eze 37.27; Lew 26.11, 12   * **21:4:** Ais 25.8; 35.10; 65.19   * **21:6:** Ais 55.1   * **21:7:** 2 Sml 7.14; Ond 89.26-27

mono roŋ salfa jamowaa gere* bolananon gogorinlao jen namakeji, iikanon ewuya. Yoŋoonon toroqen ejemba koi kaana yoŋonon kaanagadeen iikanon kemej laligowuya: Ejemba unugi komugi serowiliŋ owen hamoqeqe ama tando lopion waegia meŋ mepeseen qaa qolonmolongoya jenkejuti, niinon mono ii hagon onombe sia iikanon kemej laligowuya. Ii koomu indina woi kolowaa.” Jinkaron dunanonqa qaa kaen karo mobe. Kian.

Jerusalem siti dologa ii qaita moŋ.

⁹ Lombo kanjanawo konoga 7 kanon qambi 7 saa qegi Siwe gajoba 7 yoŋonon ii meŋ nangiti, iyoŋoononga moŋonon kan kokaen nijoro, “Mono kana emba Lama meriaa emba buŋa koloomambaajon anji, ii qendeema gomanja.”

¹⁰* Kaen nijoro Unja Toroyanon nono umbeumbenanon qananon uro Siwe gajoba iikanon nuano baana koriga qabunayawo moŋonon uri. Iikanon uma siti toroya Jerusalem Siwenon Anutuwaa gomanonga kamaaroti, ii qendeema nono kokaen iibe:

¹¹ Anutuwaa asamararaja iikanon asariro kokobilibilianon goul ano kowonjin hoŋawo sewanŋia uuta iikawaa tani kolooro. Kowonjin hoŋawo qata jaspaa ii kaaro jokana jokana kokobilibiligiawo meleema asarinkejuti, mono iikawaa so tualalakota ero. ¹²* Kiropoya uuta ii akadamuyawo. Kiropoyaa naguya 12 nanŋi kosogianon Siwe gajoba 12 sokoma nanŋi. Israel kanagesowaa tuun 12 yoŋoo qagia ii nagu iikawaa selegianon oogita nano. ¹³ Nagu 12 ii leelee eu emu kokaen nanŋi: Ween koukoutanon karon, kemekemetanon karon, Noot waagen karon ano Saut waagen karon. ¹⁴ Siti kiropo ii kowonjin tando damuyawo 12 iikayonon qaganon megi nano. Lama meriaa aposoluruta 12 yoŋoo qagia 12 ii tando 12 iikanon oogita nano.

¹⁵* Siwe gajoba niwo qaa jeroti, iinon siti, iikawaa kiropoya ano naguya 12 iyoŋoo sogia keda ama momambaajon jojorin goul kedaya (rula mesa) meŋ nano. ¹⁶ Siti ii arenŋon megi wanŋona 4 kolooro. Leelee eu emu korigaya ii ororon. Koriga motomotoon ii goul kedaya iikanon kedaya ama 2,400 kilomiita kawaa so mokolooro ero.† Aaregenja ii kaanagadeen ororon ero. ¹⁷ Siwe gajobanon kaanagadeen siti kiropoya ii balon ejawaa kedanon so ama 60 miita mokolooro ero.

¹⁸* Siti kiropoya ii kowonjin hoŋawo qata jaspaa kanon memetaga. Siti anjii goul toonon megi asamararananon mono kaaro taanŋaa so asasagawo asariro. ¹⁹ Siti kiropoyaa tandoya ii kowonjin sewana uuta kania kania kanon menjerenŋon megi akadamugiawo kokaen koloogi injiibe: Tando mutuya ii kowonjin hoŋawo qata jaspaa mundaya injana tanitani. Tando woiya ii kowonjin asona qata safaiia, karoona ii kowonjin tonŋontonŋon qata ageit. Tando 4:ya ii kowonjin tonŋona qata emerald.

²⁰ Tando 5:ya ii kowonjin neŋonŋbalaya qata sardoniks. Tando 6:ya ii kowonjin osoga qata karnilian, 7:na ii kowonjin qata krisolait (kwortz), mundaya goul kaaro kaana. Tandoya 8:ya ii kowonjin asonasona qata beril, 9:na ii kowonjin goota qata topaz. Tando 10:na ii kowonjin qata kalsedoni (krisopreis) mundaya tootooyawo, 11:na ii kowonjin gogookota qata jeisint (torkwois). Tando 12:ya ii kowonjin osoga nezongbala qata ametist. ²¹ Siti kiropo nagu 12 ii soron kota damuyawo 12 iikanon memetaga. Nagu

* **21:8:** Salfa jamowaa geria ii kojuwaa jamoyanon jen gogorin qen jenkejiwaa so koloora.

* **21:10:** Eze 40.2 * **21:12:** Eze 48.30-35 * **21:15:** Eze 40.3 † **21:16:** Tuun 12 motomotoon

iikawaajona 200 kilomiita. * **21:18:** Ais 54.11-12

motomotoon ii soron kota motomotoon kanon orasin memetaga. Sitinon kana eji, ii goul toononga megii kaaro taanja kaanja asariro.

²² Siti kuuya yononon Pon Anutu ku-usun kuuyaa Toya ano Lama meria tororo iriima uugia meleema waegara menj mepeseenjeju. Kawaajon jiwowon jigo (tempel) mombaajon mende amamaanjeju. Jigo ii mende iibe.

²³ *Anutuwaa asamararanonon siti menj asarin onono Lama merianon kiwagia kolooja. Kawaajon ween kojn asariwaotiwaajon mende amamaanjeju. ²⁴ *Iinon kiwagia kolooro kantria kantria yononon iwaa asasaganon kema kanj laligowuya. Namowaa kin ponja ponja yononon bunagia akadamiugawo ii menj kanj siti iikanon ambuya. ²⁵ *Siti pangamanja qaa, iikawaajon kiropo naguya ii kambanj monjon mende kombuto, suulan tama nambaa.

²⁶ Kantria kantria yononon uugia meleema akadamiugiaa bunagiaajon awelegon qabunagiawo koloon laligogiti, ii menj kanj siti iikanon ambuya.

²⁷ *Ejemba qagia laaligo kotigaa qa arej buknon oogita eji, iyononondeen mono siti iikanon ubuya. Lama merianon qa arej buk ii galen komakeja. Monjon uuta tilooji me anjonjora imbilolonawo ama qaa qolonolonogoya jenkeji, iinon mono iikanon umambaajon amamaawaa. Kianj.

22

Laaligo kotigaa apu gowoya iibe.

¹ *Kawaa gematanon Siwe gajoba iikanon laaligo kotigaa apu jaaya gendeema nono Anutu ano Lama meria yoroo jinjaron dunnonga ujunjon kanj apu gowoya kolooro. Kawaa apuya ii kaaro jokanja jokanja kokobilibiligiawo meleema asarinkejuti, mono iikawaa so tualalakota kolooro.

² *Apu gowoya iikanon sitiwaa kana somatanon kamaan biiwia metetereen koton karo. Apu gowoyaa goraayanon leelee kanon laaligo kotigaa gereya ii nano. Gere iikawaa honanon mono gbani so somanja 12, ii kojn motomotoombaa uutanon koloonjeju. Gere iikawaa sananon mono kantria kantria ejembanon qeeango mokoloowutiwaajon ama nanju.

³ *Monjon monj mende toroqen alia seigon qasuaawaa. Anutu ano Lama meria yoroo jinjaron dunjaranon mono siti iikanon ero Lama meriaa gawon meme ejembaurutanon welen qen munjeju. ⁴ Welen qen munj jaasewanja iima Anutuwaa qata wambusoongianon menj mokotaagi ewaa.

⁵ *Gomanj mende toroqen tiwaa. Pon Anutunon menj asarin onomakejiwaajon kiwa asasagaajon me ween asasagaajon mende amamaawuya. Kaen oyanboyanj laligon kambanj so tetegoya qaa kin ponj kaanja galenkonkonj gawon menj laligon ubuya.

⁶ Ii iibe Siwe gajobanon kokaen nijoro, “Bunja qaa mojanj, iikanon mono honja toon uuwoiya qaa kolooja. Pon Anutunon gejatootoo ejemba sololon onomakeji, iinon mono Siwe gajobaya nii wasinj nono asugin goma laligowe. Iwoi kuuya uulanawo koloowutiwaa so anji, momalaari ejembaurutanon ii mobutiwaajon ii asugin qendeema gombe.” Kianj.

Jiisasnon mombo eleema kawaa.

* **21:23:** Ais 60.19-20 * **21:24:** Ais 60.3 * **21:25:** Ais 60.11 * **21:27:** Ais 52.1; Eze 44.9

* **22:1:** Eze 47.1; Zek 14.8 * **22:2:** Jen 2.9; Eze 47.12 * **22:3:** Zek 14.11 * **22:5:** Ais 60.19;

Dan 7.18

⁷ Jiisasnon jeja, “Mobu, niinonj mono uulanjowo eleema kamanja. Tosianonj buk kokawaa gejatootoo qaaya bunja qenj qokotaankejuti, iyonononj mono simbawonjowo kolooju.”

⁸ Jon niinonj Bunja qaa koi moma jaana meleeno unjaya iibe. Ii iima modaboronj Siwe gajobanonj unja koi qendeema nonoti, niinonj iwaa waeya menj mepeseemambaajonj moma namononj kamaanj kanaanonj siminj kumbe.

⁹ Siminj kumbeto, kokaenj nijoro, “Ae! Kaenj mende amba. Niinonj gii ano gejatootoo alauruga ano ejemba buk kokawaa Bunja qaaya bunja qenj qokotaankejuti, mono kuuya onjoo kooronjgianonj nama motoonj Anutu welenj qenj munkejonj. Niiga qaagoto, mono Anutu waeya menj mepeseenkeba.”

¹⁰ Kaenj jenj kokaenj nijoro, “Kambanj torija. Kawaajonj buk kokawaa gejatootoo qaayanonj aasangoyanonj ewabotiwaaajonj ii papia-nonj oowato, ii mono munjerenj aasononj (siil) mende qokotaawa. ¹¹ *Bologa menkeji, iinonj mono toroqenj kaenj menj kileqileewa. Tiloonj laligoji, iinonj mono toroqenj tiloonj anjonjorayawo koloonj laligowa. Nanamemenj dindinj amakeji, iinonj mono toroqenj dindinjagadeenj ama menj laligowa. Soraaya koloonkeji, iinonj mono toroqenj soraaya totonj koloonj laligowa.” Siwe gajobanonj kaenj nijoro.

¹² *Jiisasnonj jeja, “Mobu, niinonj mono uulanjowo eleema kamanja. Kamanjati, iikanonj mono tawagia menj kamanja. Nanamemengia ama menj laligogiti, mono ii gosinj iikawaa so tawagia motomotoonj onjomana.

¹³ *Niinonj kanakanaiyanonj mutuya laligonj (iwoi kuuya mokoloonj kanagenj jewe qaono) tetegoyanonj konoga koloonj laligomanja. Iikawaa so niinonj A ano Z, tere nemunja mutuya ano tetegoya koloojenj.

¹⁴ *Niinonj ejemba malekugia galenj komakejuti, iyonoojonj kiropo naguya horowe saanonj siti uutanonj ugi mende anjonj koma onjombe laaligo kotigaa gere honja newuya. Kawaajonj opo malekugia galenj koma songbamakejuti, ejemba iyonononj mono simbawonjowo ano oyanboyanj kolooju.

¹⁵ “Yonononj oyanboyanj mokoloowuto, tosaanja yonoojonj nagu koma somongowe seleengenj laligowuti, ii ejemba koi kaanja: Kasu kaanja serowilinj ama owenj hamoqeqe amakeju. Serowilinj ama ejemba unjugi komunkeju. Tando lopionj waegia menj mepeseenkeju ano anjomokolombaa siinja moma ii amakeju. Ejemba kaanja kuuya ii mono kiropo seleengenjanonj laligowuya.

¹⁶ *Jiisas niinonj gajobana wasiwe liligonj uumeleenj kanageso onjoojonj gejatootoo qaa koi nanjonj injonjkebaa. Niinonj kinj Deiwidwaa wanjaleya ano mundanja koloojenj. Niinonj gomaambawaa widia asamararanawo koloonj asarinkejenj.” Jiisasnonj kaenj jero.

¹⁷ *Unja Toroya ano emba bunjaya yorononj kokaenj jenkejao, “Jiisas, gii mono kawa.” Kaenj jeri mobuti, onjo mono kaanjiadeenj kokaenj jewu, “Jiisas, gii mono kawa.”

Monjonj apuwaajonj moji, iinonj mono kawa. Monjonj laaligo kotigaa apuwaajonj siinja moji, iinonj mono kanj ii kalengja anjalinj anjonj komba. Kianj.

Galenj meme ano jojopanj qaa tetegoya

* **22:11:** Dan 12.10   * **22:12:** Ais 40.10; 62.11; Ond 28.4; Jer 17.10   * **22:13:** Ais 1.8, 17; 2.8; Ais 44.6; 48.12   * **22:14:** Jen 2.9; 3.22   * **22:16:** Ais 11.1, 10   * **22:17:** Ais 55.1

¹⁸ *Niinon buk kokawaa gejatootoo qaaya mobuti, kuuya onjoon galen meme qaa kokaen jejen: Monjon gejatootoo qaa koiwo qaa mon toroqen jewaati, lombo kanjanawo koloowaatiwaa qaaya buk kokanon ooweti, Anutunon ii mono iwaa qaganon ano ubaa. ¹⁹ Monjon buk kokawaa gejatootoo qaaya iikanonga qaa mon qetegowaati, Anutunon mono ii anjon kono laaligo kotigaa gere hona mende nen siti toroyanon mende ubaa. Iikawaa qaaya Anutunon somongoro buk kokanon ooweto, qaa iikanon mono iwaanon honawo mende koloowaa.

²⁰ Buna qaa koi nanjon jeji, iinon kokaen jeja, “Qaa ii onanon. Niinon mono uulanawo eleema kamanja.”

Kaen jero niinon kokaen jejen, “Qaa ii onanon. Oo Pon Jiisas, gii mono kawa.”

²¹ Pon Jiisaswaa kalenmoriananon mono kuuya onjowo ewa. Qaa ii onanon.

---

* **22:18:** Dut 4.2; 12.32

Read the New Testament daily

January

date	Scripture
1	Matuyuu 1.1-2.12
2	Matuyuu 2.13-3.6
3	Matuyuu 3.7-4.11
4	Matuyuu 4.12-25
5	Matuyuu 5.1-26
6	Matuyuu 5.27-48
7	Matuyuu 6.1-24
8	Matuyuu 6.25-7.14
9	Matuyuu 7.15-29
10	Matuyuu 8.1-17
11	Matuyuu 8.18-34
12	Matuyuu 9.1-17
13	Matuyuu 9.18-38
14	Matuyuu 10.1-23
15	Matuyuu 10.24-11.6
16	Matuyuu 11.7-30
17	Matuyuu 12.1-21
18	Matuyuu 12.22-45
19	Matuyuu 12.46-13.23
20	Matuyuu 13.24-46
21	Matuyuu 13.47-14.12
22	Matuyuu 14.13-36
23	Matuyuu 15.1-28
24	Matuyuu 15.29-16.12
25	Matuyuu 16.13-17.9
26	Matuyuu 17.10-27
27	Matuyuu 18.1-22
28	Matuyuu 18.23-19.12
29	Matuyuu 19.13-30
30	Matuyuu 20.1-28
31	Matuyuu 20.29-21.22

February

date	Scripture
1	Matuyuu 21.23-46
2	Matuyuu 22.1-33
3	Matuyuu 22.34–23.12
4	Matuyuu 23.13-39
5	Matuyuu 24.1-28
6	Matuyuu 24.29-51
7	Matuyuu 25.1-30
8	Matuyuu 25.31–26.13
9	Matuyuu 26.14-46
10	Matuyuu 26.47-68
11	Matuyuu 26.69–27.14
12	Matuyuu 27.15-31
13	Matuyuu 27.32-66
14	Matuyuu 28.1-20
15	Maak 1.1-28
16	Maak 1.29–2.12
17	Maak 2.13–3.6
18	Maak 3.7-30
19	Maak 3.31–4.25
20	Maak 4.26–5.20
21	Maak 5.21-43
22	Maak 6.1-29
23	Maak 6.30-56
24	Maak 7.1-23
25	Maak 7.24–8.10
26	Maak 8.11–9.1
27	Maak 9.2-29
28	Maak 9.30–10.12

date	Scripture
1	Maak 10.13-31
2	Maak 10.32-52
3	Maak 11.1-26
4	Maak 11.27-12.17
5	Maak 12.18-37
6	Maak 12.38-13.13
7	Maak 13.14-37
8	Maak 14.1-21
9	Maak 14.22-52
10	Maak 14.53-72
11	Maak 15.1-47
12	Maak 16.1-20
13	Luuk 1.1-25
14	Luuk 1.26-56
15	Luuk 1.57-80
16	Luuk 2.1-35
17	Luuk 2.36-52
18	Luuk 3.1-22
19	Luuk 3.23-38
20	Luuk 4.1-30
21	Luuk 4.31-5.11
22	Luuk 5.12-28
23	Luuk 5.29-6.11
24	Luuk 6.12-38
25	Luuk 6.39-7.10
26	Luuk 7.11-35
27	Luuk 7.36-8.3
28	Luuk 8.4-21
29	Luuk 8.22-39
30	Luuk 8.40-9.6
31	Luuk 9.7-27

date	Scripture
1	Luuk 9.28-50
2	Luuk 9.51-10.12
3	Luuk 10.13-37
4	Luuk 10.38-11.13
5	Luuk 11.14-36
6	Luuk 11.37-12.7
7	Luuk 12.8-34
8	Luuk 12.35-59
9	Luuk 13.1-21
10	Luuk 13.22-14.6
11	Luuk 14.7-35
12	Luuk 15.1-32
13	Luuk 16.1-18
14	Luuk 16.19-17.10
15	Luuk 17.11-37
16	Luuk 18.1-17
17	Luuk 18.18-43
18	Luuk 19.1-27
19	Luuk 19.28-48
20	Luuk 20.1-26
21	Luuk 20.27-47
22	Luuk 21.1-28
23	Luuk 21.29-22.13
24	Luuk 22.14-34
25	Luuk 22.35-53
26	Luuk 22.54-23.12
27	Luuk 23.13-43
28	Luuk 23.44-24.12
29	Luuk 24.13-53
30	Jon 1.1-28

date	Scripture
1	Jon 1.29-51
2	Jon 2.1-25
3	Jon 3.1-21
4	Jon 3.22-4.3
5	Jon 4.4-42
6	Jon 4.43-54
7	Jon 5.1-23
8	Jon 5.24-47
9	Jon 6.1-21
10	Jon 6.22-40
11	Jon 6.41-71
12	Jon 7.1-29
13	Jon 7.30-52
14	Jon 7.53-8.20
15	Jon 8.21-30
16	Jon 8.31-59
17	Jon 9.1-41
18	Jon 10.1-21
19	Jon 10.22-42
20	Jon 11.1-53
21	Jon 11.54-12.19
22	Jon 12.20-50
23	Jon 13.1-30
24	Jon 13.31-14.14
25	Jon 14.15-31
26	Jon 15.1-27
27	Jon 16.1-33
28	Jon 17.1-26
29	Jon 18.1-24
30	Jon 18.25-19.22
31	Jon 19.23-42

date	Scripture
1	Jon 20.1-31
2	Jon 21.1-25
3	Aposol Gawoꝝ Meme 1.1-26
4	Aposol Gawoꝝ Meme 2.1-47
5	Aposol Gawoꝝ Meme 3.1-26
6	Aposol Gawoꝝ Meme 4.1-37
7	Aposol Gawoꝝ Meme 5.1-42
8	Aposol Gawoꝝ Meme 6.1-15
9	Aposol Gawoꝝ Meme 7.1-29
10	Aposol Gawoꝝ Meme 7.30-50
11	Aposol Gawoꝝ Meme 7.51-8.13
12	Aposol Gawoꝝ Meme 8.14-40
13	Aposol Gawoꝝ Meme 9.1-25
14	Aposol Gawoꝝ Meme 9.26-43
15	Aposol Gawoꝝ Meme 10.1-33
16	Aposol Gawoꝝ Meme 10.34-48
17	Aposol Gawoꝝ Meme 11.1-30
18	Aposol Gawoꝝ Meme 12.1-23
19	Aposol Gawoꝝ Meme 12.24-13.12
20	Aposol Gawoꝝ Meme 13.13-41
21	Aposol Gawoꝝ Meme 13.42-14.7
22	Aposol Gawoꝝ Meme 14.8-28
23	Aposol Gawoꝝ Meme 15.1-35
24	Aposol Gawoꝝ Meme 15.36-16.15
25	Aposol Gawoꝝ Meme 16.16-40
26	Aposol Gawoꝝ Meme 17.1-34
27	Aposol Gawoꝝ Meme 18.1-21
28	Aposol Gawoꝝ Meme 18.22-19.12
29	Aposol Gawoꝝ Meme 19.13-41
30	Aposol Gawoꝝ Meme 20.1-38

date	Scripture
1	Aposol Gaworj Meme 21.1-16
2	Aposol Gaworj Meme 21.17-36
3	Aposol Gaworj Meme 21.37-22.16
4	Aposol Gaworj Meme 22.17-23.10
5	Aposol Gaworj Meme 23.11-35
6	Aposol Gaworj Meme 24.1-27
7	Aposol Gaworj Meme 25.1-27
8	Aposol Gaworj Meme 26.1-32
9	Aposol Gaworj Meme 27.1-20
10	Aposol Gaworj Meme 27.21-44
11	Aposol Gaworj Meme 28.1-31
12	Room Tere 1.1-17
13	Room Tere 1.18-32
14	Room Tere 2.1-24
15	Room Tere 2.25-3.8
16	Room Tere 3.9-31
17	Room Tere 4.1-12
18	Room Tere 4.13-5.5
19	Room Tere 5.6-21
20	Room Tere 6.1-23
21	Room Tere 7.1-14
22	Room Tere 7.15-8.6
23	Room Tere 8.7-21
24	Room Tere 8.22-39
25	Room Tere 9.1-21
26	Room Tere 9.22-10.13
27	Room Tere 10.14-11.12
28	Room Tere 11.13-36
29	Room Tere 12.1-21
30	Room Tere 13.1-14
31	Room Tere 14.1-23

date	Scripture
1	Room Tere 15.1-21
2	Room Tere 15.22-16.7
3	Room Tere 16.8-27
4	Korint Tere 1 1.1-17
5	Korint Tere 1 1.18-2.5
6	Korint Tere 1 2.6-3.4
7	Korint Tere 1 3.5-23
8	Korint Tere 1 4.1-21
9	Korint Tere 1 5.1-13
10	Korint Tere 1 6.1-20
11	Korint Tere 1 7.1-24
12	Korint Tere 1 7.25-40
13	Korint Tere 1 8.1-13
14	Korint Tere 1 9.1-18
15	Korint Tere 1 9.19-10.13
16	Korint Tere 1 10.14-11.1
17	Korint Tere 1 11.2-16
18	Korint Tere 1 11.17-34
19	Korint Tere 1 12.1-26
20	Korint Tere 1 12.27-13.13
21	Korint Tere 1 14.1-17
22	Korint Tere 1 14.18-40
23	Korint Tere 1 15.1-28
24	Korint Tere 1 15.29-58
25	Korint Tere 1 16.1-24
26	Korint Tere 2 1.1-11
27	Korint Tere 2 1.12-2.11
28	Korint Tere 2 2.12-17
29	Korint Tere 2 3.1-18
30	Korint Tere 2 4.1-12
31	Korint Tere 2 4.13-5.10

date	Scripture
1	Korint Tere 2 5.11-21
2	Korint Tere 2 6.1-13
3	Korint Tere 2 6.14-7.7
4	Korint Tere 2 7.8-16
5	Korint Tere 2 8.1-15
6	Korint Tere 2 8.16-24
7	Korint Tere 2 9.1-15
8	Korint Tere 2 10.1-18
9	Korint Tere 2 11.1-15
10	Korint Tere 2 11.16-33
11	Korint Tere 2 12.1-10
12	Korint Tere 2 12.11-21
13	Korint Tere 2 13.1-14
14	Galesia Tere 1.1-24
15	Galesia Tere 2.1-16
16	Galesia Tere 2.17-3.9
17	Galesia Tere 3.10-22
18	Galesia Tere 3.23-4.20
19	Galesia Tere 4.21-5.12
20	Galesia Tere 5.13-26
21	Galesia Tere 6.1-18
22	Efesus Tere 1.1-23
23	Efesus Tere 2.1-22
24	Efesus Tere 3.1-21
25	Efesus Tere 4.1-16
26	Efesus Tere 4.17-5.2
27	Efesus Tere 5.3-33
28	Efesus Tere 6.1-24
29	Filipai Tere 1.1-26
30	Filipai Tere 1.27-2.18

date	Scripture
1	Filipai Tere 2.19–3.6
2	Filipai Tere 3.7–4.1
3	Filipai Tere 4.2-23
4	Kolosi Tere 1.1-20
5	Kolosi Tere 1.21–2.7
6	Kolosi Tere 2.8-23
7	Kolosi Tere 3.1-17
8	Kolosi Tere 3.18–4.18
9	Tesalonaika Tere 1 1.1–2.9
10	Tesalonaika Tere 1 2.10–3.13
11	Tesalonaika Tere 1 4.1–5.3
12	Tesalonaika Tere 1 5.4-28
13	Tesalonaika Tere 2 1.1-12
14	Tesalonaika Tere 2 2.1-17
15	Tesalonaika Tere 2 3.1-18
16	Timotiwaa Tere 1 1.1-20
17	Timotiwaa Tere 1 2.1-15
18	Timotiwaa Tere 1 3.1-16
19	Timotiwaa Tere 1 4.1-16
20	Timotiwaa Tere 1 5.1-25
21	Timotiwaa Tere 1 6.1-21
22	Timotiwaa Tere 2 1.1-18
23	Timotiwaa Tere 2 2.1-21
24	Timotiwaa Tere 2 2.22–3.17
25	Timotiwaa Tere 2 4.1-22
26	Taituswaa Tere 1.1-16
27	Taituswaa Tere 2.1-14
28	Taituswaa Tere 2.15–3.15
29	Filemombaa Tere 1.1-25
30	Hibruu Tere 1.1-14
31	Hibruu Tere 2.1-18

date	Scripture
1	Hibruu Tere 3.1-19
2	Hibruu Tere 4.1-13
3	Hibruu Tere 4.14-5.14
4	Hibruu Tere 6.1-20
5	Hibruu Tere 7.1-19
6	Hibruu Tere 7.20-28
7	Hibruu Tere 8.1-13
8	Hibruu Tere 9.1-10
9	Hibruu Tere 9.11-28
10	Hibruu Tere 10.1-18
11	Hibruu Tere 10.19-39
12	Hibruu Tere 11.1-16
13	Hibruu Tere 11.17-31
14	Hibruu Tere 11.32-12.13
15	Hibruu Tere 12.14-29
16	Hibruu Tere 13.1-25
17	Jeimswaanonj Tere 1.1-18
18	Jeimswaanonj Tere 1.19-2.17
19	Jeimswaanonj Tere 2.18-3.18
20	Jeimswaanonj Tere 4.1-17
21	Jeimswaanonj Tere 5.1-20
22	Piitowaanonj Tere 1 1.1-12
23	Piitowaanonj Tere 1 1.13-2.10
24	Piitowaanonj Tere 1 2.11-3.7
25	Piitowaanonj Tere 1 3.8-4.6
26	Piitowaanonj Tere 1 4.7-5.14
27	Piitowaanonj Tere 2 1.1-21
28	Piitowaanonj Tere 2 2.1-22
29	Piitowaanonj Tere 2 3.1-18
30	Jombaanonj Tere 1 1.1-10

date	Scripture
1	Jombaanonj Tere 1 2.1-17
2	Jombaanonj Tere 1 2.18-3.2
3	Jombaanonj Tere 1 3.3-24
4	Jombaanonj Tere 1 4.1-21
5	Jombaanonj Tere 1 5.1-21
6	Jombaanonj Tere 2 1.1-13
7	Jombaanonj Tere 3 1.1-14
8	Juudawaanonj Tere 1.1-25
9	Isaisaanj 1.1-20
10	Isaisaanj 2.1-17
11	Isaisaanj 2.18-3.6
12	Isaisaanj 3.7-22
13	Isaisaanj 4.1-11
14	Isaisaanj 5.1-14
15	Isaisaanj 6.1-17
16	Isaisaanj 7.1-17
17	Isaisaanj 8.1-13
18	Isaisaanj 9.1-21
19	Isaisaanj 10.1-11
20	Isaisaanj 11.1-19
21	Isaisaanj 12.1-18
22	Isaisaanj 13.1-18
23	Isaisaanj 14.1-20
24	Isaisaanj 15.1-8
25	Isaisaanj 16.1-21
26	Isaisaanj 17.1-18
27	Isaisaanj 18.1-24
28	Isaisaanj 19.1-21
29	Isaisaanj 20.1-15
30	Isaisaanj 21.1-27
31	Isaisaanj 22.1-21

Diksenari (glossary)

Qaa kota waŋa iikawaa kaniagia

1) toroya, qaita moŋ, soraaya, kowoga, solana, tak-kootoya, Anutuwaa buŋa, tirinŋkootoya, (*holy, set apart, clean*)

Anutu ano iwaanonj iwoi ii 1) toroya ano 2) qaita moŋ: Anutunonj toroya laligoro singisonŋonanaa irona nonombabotiwaajon toroko moma ku-usunja romonŋonin jenenana oronkeja. Zioz ano ejemba ii 3) soraaya, jewonja qaa. Miri, jigo, kamban ano samonj ii 4) kowoga: Miri kowoga ii meŋ tiloowonatiwaa so qaago. Kamban kowoganonj gawonj mewombotiwaa sonjo eja. Samonj kowoga ii singisonŋonana mende jokolonj een tondu newonatiwaa so qaago. Nanamemenj ano gawonj ii 5) solana: Gawonj solana ii singisonŋo qaganonj mewombaajonj ama-maawonja. Nanamemenj solana iikayadeen mono Anutuwaanonj sokonja. Anutuwaa gejatootoo ejemba ii 6) tak-kootoya ano 7) tirinŋkootoya kolooju. *Holy (set apart)* qaa tosaanja ii 8) Anutuwaa buŋa, 9) tirinŋkootoya. Buŋa Tere Buk ii tirinŋkootoya.

Holy qaawaa kania ii kokaenj: Iwoi moŋ ii bologa kuuya iikanonja gosin mendeenji singisonŋononja sorain qaita moŋ koloonj yanodeen (*set apart*) Anutuwaajonj nonj qeŋ eja. Anutunonj mombaa singisonŋoya mesoiji een, iinonj mono solananin diŋgoro Uŋaya Toroya uutanonj ano kolonanin morota ano soraaya koloowaa.

2) Uŋa Toroya (*Holy Spirit*)

Uŋa Toroya ii Anutuwaanonj Uŋaya. Iwaanonj jewonja me kokojinjina moŋ mende totoonj eja. Iinonj ejemba uugia meleenji, ii inaanj sololonj nonono uumeleenj laaligo laligojonj.

Uŋa Toroyanonj bedu meŋ inaaaja (*anointing of the Holy Spirit*)

Kaenj ano uuta geregere kolooro Anutuwaa gawonja awagadeen meŋkeja.

3) Kalenmorianj (*grace, marimari*)

Anana iwoi awaa buŋa qeŋ aowonatiwaa so mende koloojonto, Anutunonj kilen uusiinja so een kiankomunj niniima koboonj kalenja hononja qaa nonomambaajonj moja.

4) Kiankomu (*mercy*)

Moŋnonj iwoi ano qanananonj komuja. -*Pasowa*: Kiankomu kendonj, Goukonjonj kendonj

5) akadamu, qabuŋa, asamararanj, ku-usunj, (*glory*)

Iwoi ii akadamu yawo. Ejemba qabuŋagiawo. Anutu asamararanjawo ano ku-usunjawo.

6) Anutuwaa irinŋonsoonj, kazi, uuduudu (*God's wrath*)

Jon 3.36 Singisonŋo anin Anutuwaa irinja soono kazia qanananonj ano uma ewaa. Jopagonj nonomakejato, singisonŋonanaajonj irinja soomakeja.

7) Singisonŋo (*sin*)

Anutu Toroyaa uusiinja qeŋ uugujoni, ii iwoi kanjanjawo. Irinja soono irona meleeno qanananonj uja. Koposo (*mistake*) ii qaa afaanja. Anutuwaa qaa jakewaajonj onanonj jenenana oronkeja.

Singisonŋonana kokaenj jokoloowonja:

Oo Anutu toroya, nii ejemba doogoyanonj goo jaasewanganonj nanjenj. Nii koloowetinonja kanain bologa kania kania ama tomenjanonj meŋ laligowe. Kawaajonj giinonj mono Jiisaswaa kalenmorianaajonj ama

singgisonjona mesaonj nomba. Mesaonj noma Buŋa qaaga dindiŋa noo uunanonj ama mindiŋonj nomba. Ku-usunjanonj laaligona mindiŋgoro saanonj gbilin goo laaligo gbilianonj keuma laligomanja. Ii onjanonj. Iisanj qaa

Anutunonj singgisonjogia mesaonj onjonja. Iinonj Meria motoonjgo ii ananaa singgisonjonananonj solanjaniswaatiwaajonj ama wasiro namononj kamaaro. Kamaanj kalenmorianja nonoma singgisonjonana songbanja. Ii mono moma laariwu. Ii moma laarigi iinonj ujuano gowokouruta koloogi Unjaya Toroya uugianonj ama onjombaa. Oo Ponj, ii nonoononj mono kaerj koloowa.

8) kokojinjijawo, qaamuunjawo, (*demon possessed*)

omeyawo, andoleinjawo, omenonj buuta somonjgoro qaamuunj kolooja

9) 1) hamo qero 2) letoma 3) oyanjboyanj kolooja, 4) uuta meleema 5) Siwewaa buŋa kolooja, 6) waŋa somonjonj 7) metogonj 8) wama 9) anjonj kono 10) qeangjoja. *Salvation, save, get saved, rescue, kisim bek*

Monjonj kere yonoo borogianonj kemero alianonj ii metogonj waŋa somonjgoja. Iikawaa so bologa ama Satambaa borononj kemenj tiwilaawombaaonj ama uunana meleembonjati eerj, Jiisasnonj mono singgisonjonana mesaonj hamo qerj nonoma koomunonjga metogonj nunuama laaligo kotiganonj nonoombaa. Gere sianonj kemebombotiwaajonj anjonj koma nonono letoma qeangjonj Siwewaa buŋa koloonj eu uma oyanjboyanj oompelelenj laligowonja.

10) Hamoqeqe Toya (Hibruu qaanonj) Mesia, (Griik qaanonj) Kraist. (*Saviour, Messiah, Healer, Restorer*)

Iinonj singgisonjgo, qinji, ji, kokojinjij, lombo, jinjanj, siinsererenj toroko momo, koomu ano bologa tosaana kuuya iikanonja donjhamo qerj nonoma laaligo donggoga nonono kotiinj laligowonja. Gejatootoo ejembanonj Hamoqeqe Toyanonj asugiwaatiwaa qaa waladeenj jegiti, Jiisasnonj iikawaa so asugiro.

11) moma bolinj aoja (*regret, feel sorry, be penitent, repent, do penance, rue*)

Monjonj kania bologa moma kotonjgo singgisonjgo laaligoya gema qerj Anutunonj ii mesaowaatiwaajonj qama koolinj uusiinja otaamambaajonj jeja.

12) Siwewaa kii meria (*confession*)

Kawaa leeya woi: I) Singgisonjonana jenj asugininj (jokolooninj) II) Anutunonj ii mesaoro moma laarijonj. Moma laarinj "Ii onjanonj," jenj moninj Anutu Siwenonj laligoji, iinonj anjo jenj solanjaninj nononja, mono iikaerj koloowaa.

Tania karoonj: 1) Kana songginiŋi, ii nononanodeenj aasangoyanonj Anutuwaajonj jenj asugiwonja (jokoloowonja), 2) Anutuwaawonj mememombaajonj lombonana jenj asugininj (jokolooninj) aasangoyanonj ewaa, 3) uumeleenj kanageso yonoo jaagianonj singgisonjonana asuganonj jenj koloowonja. Kraistnonj singgisonjgo somonjgowombaajonj ama isambombaa ku-usunja me kiija woi ii gowoko nonoo boronananonj anota eja. Mat 16.19; Jon 20.22-23

Uuwaa ala ilailaa nonononj Anutuwaawonj usiinjaa qaawaa so gawonj meninj balononj ano Siwenonj honjowo koloonjkeja. Ponj Jiisasnonj anjo menjkeji, mono iikawaa so amakeja. Kawaaonj jojopan qaa qotonj singgisonjgo anjonj, ii mono moma bolinj aonj laaligo bologa gema qerjkebonja. Kaerj aninj singgisonjonana jenj solanjanigimombo horonj uumeleenj kanagesowaa sopa uutanonj nonoomakeja. Kaento, monj

morononj uumeleerj mende ama lanj laligoji, iwaa singisonjgoya mono ano qaganonj eñ samonj toroya kowoga newombotiwaajonj anjonj koma nonomakeja.

13) Momalaari (*faith, bilip, trust, mamasinj*)

Nonoo momonana kotiga kania kania ejato, Anutu moma laarijonj, iikanonj mono uunana kolonjaniro laaligonananonj utegoro letombonja. Selenana melenqeleenj ama wanana qembononj laarinjkejonj, iikawaa so uunana meleema Anutuwaanonj laariwonja. Anutunonj momalaari kalenqaga nonono iikanonj mono nanjonj nonoma nunuama iyanqaa bentotonj uutanonj nonoombaa. Momalaari qaganonj qama koolininj angoletoko lonjkeja. Momakotikotii qaa ii mesaowonja. Ii uuwoiyawo.

Momalaari qaa (Mamasinj dñj)

Nii Manj Anutu moma laarinj mujen. Iinonj ku-usunj kuuyaa Toya laligonj Siwe namo mokolonj orono.

Nii Jiisas Kraist moma laarinj mujen. Iinonj Anutuwa Meria mootonjonj laligonj Ponjana kolooja. Ii Unja Toroyanonj meñ letoma muro emba saranj Marianonj koro ama mero. Mero laligonj gawana Pontius Pailotwaa kambanonj siimbobolo moro maripoononj qegi komuro ronj konji. Ronj konji koomuwaa senjonj gomanonj kemenj laligonj weenj karonj kolooro koomunonja waaro. Waama laligonj Siwenonj uma Manj Anutu, ku-usunj kuuyaa Toyaa boro dindinanonj raja. Rama laligonj iikanonja eleema kamaanj laligojonj ano koomuya ananaa qaanana jenj tegomambaajonj kawaa.

Nii Unja Toroya moma laarinj mujen. Iinonj ejemba soraaya mindirinj somonjonj nonono uumeleerj kanageso tak-kootoya somata motoonj koloonj laligojonj. Kaenj laligoninj singisonjonana mesaonjkeja. Mesaonj laligoro komuninj koomunonja meñ gbilinj nonono selewo waama laaligo kombombanja tetegoya qaa laligonj ubonja. Qaa ii onjanonj.

14) qaa qootogo, yangisenj, momalaaria qaa (*unbelief*)

Ejemba tuunj woi laligojonj: uumeleerj me momalaari ejemba ano leegenanonj uumeleembaa gadokopa me yangisenj ano qaa qootogo ejemba.

15) jejeromonjromonj (*hope*)

(iwoi kolooaatiwaajonj) jejeromonjromonj ama mambonja

16) qamakooli (*prayer*)

Anutuwo aminjmomomo. Anutuwaajonj qaanana ijoninj qaaya jero momakejonj. Mindimindiri qa qamakooli iikawaa uutanonj qamakooli koi kaanja kaanja eja: Uunana meñ kululuunj ananaajonj 1) welema 2) qisinj 3) dangisenj jenj 4) mepeseenj (*praise*) 5) Anutuwa waeya meñ (*worship*) 6) tosaanja yonjojonj ama qama koolinjkejonj (*intercession*).

Pombaanonj qamakooli

Nonoo Manjana, gii Siwenonj laligojanj. Goo qaga mono toroya ewa. Mono galenj koma nonona bentotonqaa honja kolooa. Goo uusiingja Siwenonj tenj komakejuti, ii mono namononj kaanjadeen kolooa. Ketewaa neneya ii mono sonananonj nonomba. Tosianonj singisonjgo ama nononjgiti, nono ii mesaonj onjonj eej, iikawaa so mono nonoononj singisonjgo songbama nonomba. Angobatononj kamaanj nunuwobotiwaajonj mono anjonj koma nonoma Kilegaa Toyaa borononja metogonj nonomba. Gii geengonj bentotonj Toya, ku-usunj Toya ano asamararanj Toya ii kambanja kambanja laligonj kouma laligona ano tetegoya qaa laligonj ubaga. Ii onjanonj.

17) uujopa, uukalenj (*love, pasin bilong givim bel, manjaunj*)

Anutu uujopa Toyanon jopagon nonono moma meleema Anutu jopagon qaaya ten koma ejemba tosaana kaanagadeen jopagon onjomakebona. Uujopawaa ku-usuna ii uuta ano tetegoya qaa. Ii kazi ano bologa kuuya haamo ama unuugunkeja. 1 Kor 13

Anutu jopagon mubona me qaa, iinon kilen (tawaya qaa) pondan jopagon nonomakeji, ii *agape love*. Ejanon embawaaonon siina moro horoji, ii *eros love*. Agimin aojaoti, ii *sex love*. Ala-ala men aonkejon, ii *fileia love*. Kantrinana me gomanana uukalen ama munkejon, ii uusoomonngo (*filantropic love*). -*Dear*: wombo ala, komunjua ala, jopopan ala.

18) Oligaa Buja (*Gospel, Biye Bian*)

Oligaa Buja ii motoonngo ano eja fooyanon ii oogiti, qagia Matyuu, Maak, Luuk ano Jon. -*Law*: Kana qaa. -*Prophets*: Gejatootoo yonoonon Buju Tere

19) takapolakaya (*false*)

Gejatootoo ejemba me qaa takapola-kaya ii gisomaso, doogoya, irinqirina, umaqen-kamaanqenawo; *fruitless*: gipeya, auta, gorosona

20) Anutuwaanon bentoton (*God's Kingdom, Anuture uuman*)

Ii goman me toton mon qaagoto, ejemba uugia meleema Satambaa ometoton mesaon Anutuwaanon qokotaagi galen koma onono qaaya baatanon toton iikanon laaligo kombomana laligoju. Kanagen iikawaa tania kuuya qaita mon ii Siwe uutanon uma iibona.

21) Satambaa ometoton (*Kingdom of Satan*),

Satan ii ben qaago. Kawaaon iwaa totonaajon ometoton jejon. Deiwidwaa kantri toton (*Kingdom of David*); Papua Nuginiwaa kantri toton

22) doweya meja (*redemption, ransom*)

Keronon alanana qelanin mero tawa ama doweya menin isano eleema kawaa. Jiisanon iyanaa sele busuya ama downana mero.

23) Anutonon tawanana men nunuano alauruta koloowona; Room 11.15, (*reconciliation, atonement*)

Ano tawa ano qaanana komuro Anutuwo ala-ala koloowona, qewolona koma konjoratiya.

24) Anutonon qaaya jen tegoro solananiwaa. (*justification, be put right with God, get righteous, pasin bilong kamap stretpela*)

Monon moma bolin aoro Jiisaswaa sayanon turun muro Anutu-non sa iikawaaonon ama singisongoya mesamesaoya ii mombo mende iibaa. Singisongonon uuwaa opo malekuya men jewo-awo kolooro sayanon songbano tualalakota kolooro iikayadeen iibaa. Kaen kolooro Anutuwaa irinsoononon olomooro uuta-non tegowaa. -*Unrighteous*: doogoya qewolonawo

25) (tak koton) men soraija (*sanctification, pasin bilong kamap holi*)

Nononano jewon angonjoranawo laligojonto, Jiisaswaa sayanon songbama nonono Anutuwaa jaanon soraaya koloowona. Soraaya koloon nanamemen solana (*holy*) otaawona. Laaligo jewonawo ii onanon sisia men togonkebona. Ii uuwoi qaagoto, pondan Jiisawo qokotaan nambona. Hib 10.10

26) uugeja (*conscience*)

Anutanon sane amakeji, ii uugejanananon mobona. 1 Tim 1.5, 19 Uugejanananon kiananana ninisaama qaanana nanjon jenkeja. Apo 24.16 Anaa uu(geja) iikanon Anutuwaa qaa nanjon jenkeja. Jon 8.9 Anutonon mon iima "Sokonja," jero uugejianon moro qeangoja. Apo 23.1

Uuwoi mesaon uunananon tiloowabotiwaajon galen men aonkebona. 1 Tes 3.9

27) uumeleen eja ano emba, Kraistwaa alia (*Christian, kristen*)

Uumeleen kanageso (*congregation*), uumeleen miri (toroya miri), uumeleen ajoajoroo (*Sande lotu*), Uumeleembaa Buja Tere (*Bible, Christian Sriptures*), uumeleen ejemba (*Christians*)

28) gowoko (*disciple, disaipele*)

Gowoko ii boiwaa gematanon otaan ainjolon laligon momoya kuma aon gawon men koma gbiligi laaligogianon letoma utegonkeja.

29) gejatootoo ejemba (*prophet*)

Gejatootoo ejemba ii iwoi koloowaa, kolooja me kolooroti, iikawaa bujuya ano kania ii Anutunon uugianon ano moma iwaa jetamemeya koloon ejemba ananaajon ninisaama asuganon jenkeju. Kamban tosaanon ejembanon gejanono ii togon temboma kema unugi komugi. Jiisas iyanjaa gomanjurutanon gejatootoo qaaya men kamaan anji.

30) Siwe gajoba (*angel, ensel, anelo*)

Siwe gajoba yononon Anutu-waa jeta ten koma omejiilan tuarenjen ama ejemba ilaan welen qen nonomakeju. Hib 1 Tosianon qele anji tosonian manja qegi tosonian gawonja kania kania menkeju.

31) Oomulu (*baptism*)

Kamban so apu arinkejonto, oomulu ii Anutuwaanon munjen aiwese. Ii iwoi somata. Ii onjonbonjon laaligoyawo (*sacrament*). Buja qaawo mende mindirin apunondeen mulu men nonombuyagati een, ii mono apu toon omayaga koloonaga. Buja qaanon apu toon iikanon jenin turun kotuegoro iikanon hona koloonkeja. Oomulu meni, nononon mono ween so singisongonanaajon moma bolin aon uunana meleemakebona. Uunana walaganon mono apunon kemej nen olaan powogoro tani kolooro kitianon uu dologanon kolanin somariiro Anutuwo kooron laligonkebona. Room 6.4; Tai 3.5-7 Oomulu ii uunana meleembombaaajon indin motoonjo men nononji Unja Toroyaa esujanon uunananon gawon menkeja. Oomuluwaa kania mende ten koma uunana mende meleembonati een, mono kilen tiwilaawonja.

32) Samon Kowoga (*Holy Communion*)

Pombaa samon kowoga (toroya): Ponjana Kraist Jiisas iyanjaa sa busuya alauruta anana bered ano wain apuyawo newombaaajon ano ama jen tegon nonono. Luuk 22.14-20 Ii onjonbonjon laaligoyawo (*sacrament*). Qaa koi kanon honaga jen asarija: Onoo dowegia men togoro ano onoo singisonogia solananiwaatiwaajon jen tegon ano. Monon qaa iikawaajon uuwoi anji een, iinon samon newaatiwaa so mende kolooja. Kawaajon Pombaanon qaa moma laarin hona mokoloowonja. Uunana onanon mende gosin meleema Pombaanon samon kowoga tondunewonati een, Anutunon mono irona meleeno lombo qanananon ubaa. Tosianon mono komugi. 1 Kor 11.30; Apo 5.5, 10

33) kotumotue (*blessing*)

Kotumotue ii jenqeeango qaa. Iwoiwaajon Anutu qama koolinin iyanjaa ku-usuj qaganon jero me kotuegoro toomoriambo koloowaa. Wala "mosogja" jeninto, Jiisasnon moso jeje ejaga qaago. Iinon ku-usuj kuuyaa Toya koloowiwaajon moso mende anjato, kotumotueya mendeema nonomakeja.

Aarombaanon kotumotue qaa, Janjo 6.24-26

Ponjon mono kotuejon sopa somonjon gomba. Ponjon mono jaayaa asasaganon men asarin goma kalenmorianja gomba.

Ponjon mono jaasewan qen goma luae qen gomba. Ii onanon.

Aposol yonoonon kotumotue qaa; 2 Kor 13.13

Pon Jiisas Kraistnon mono kalenmoriaña onono

Anutuwaa uujopayanon nemun koma onono

Una Toroyanon kuuya inaan onono uumotoonj ama ainjolonj laligowu.

34) Siwe gomambaa Eja hona (*Son of Man, Man tru*)

Gejatootoo eja Daniel ano Ezekiel yoronon qa ii qama “Anutunonj Hamoqeqe Toya wasiro namononj asugiwaa,” jenj oori. Jiisasnonj iyanqaa qata aasangoya kaenj qaro Juuda yonononj ii mende moma asarigi. Eja kuuya anana ejawaa meriaga laligojonj, iikawaajonj mende jeja. Jiisasnonj balonj eja anana so sa busuyawo koloonj kilenj Anutuwaa Meria kaanagadeen laligoro. Kawaajonj Anutuwaa jeta kamban so tenj koma singisono monj mende ama laaligo kombombanja namononj laligoro. Balonj eja hona laligorotiwaajonj ama ejemba anana lombonana saanonj modaboronj bosimakeja.

35) maranj (agimij aoo) ano loemba laaligo (*marriage*)

Jen 2.24 Loemba laaligo ii Anutunonj jenj kotooro loemba koloowoti-waa qaa ii Anutu ano ejemba jaagianonj asuganonj jewonatiwaa so. Uusiingaranonj asuganonj asugiro jojopanj qaagara jeri yorojonj qama koolinij Anutuwaa kotumotueyanonj yorowo nambaa. Kaenj goda qenj oronij sisau olonkaku mende koloowaa. Loemba laaligo ii soraaya, (kowoga) ano kana songiri lombo qagaranonj ubaa. Tosianonj ji somata mokoloogi. Jen 12.17 Mamaganonj tapekokoro ama laligogi. Hib 13.4 Loemba ii kalanj koma qaqaanjonj aonj laligonj uma komuwao. Jiisasnonj menj sorainj sopa somonjonj oroma Ponjaraga kolooja. Mesaonj aoo ii Anutuwaa uusiinja qaagoto, olonkakuwaajonj ama kilenj koloonjkeja. Maak 10.2-12. Monjonj uuta meleema uumeleembaa gadokopa emba me eja monj mende mewa. 1 Kor 7.39b

36) nanjonanjo ama aonj kotikotii mokoloowonja (*edification, build up ourselves*)

uunana meagonj menj kotiin aowonja, uunana nanjon mozozonjonj menj kotiiwonja

37) Baal

Baal ii Keinan kantri yonoo bengia. Yonononj ii usugonj waeya menj mepeseegi Israel yonononj kagi. Anutunonj gadokopa kanageso ii unun Baal alatagia ama tando lopiongia kondeembutiwaajonj jenj kotonj ononoto, yonononj qaa ii qotogogi tosianonj kanainj Baal qama koolinj mepeseen laligogi Anutuwaa irinja soono.

38) Soomongjo arenj (walaga ano gbiliala) (*Covenant*)

Hib bonj 8, 9 Singisongjo aninj ejemba ano Anutu batunananonj jawo kolooro irinja soono kazi qanananonj uma eji, ii morononj qewagoro Anutuwo uumotoonj ama ala-ala ambonjati, iikawaa soomongjo qaa arenja. Mooseswaa kambanonj Anutunonj soomongjo arenj ano walaga kolooroto, Jiisasnonj soomongjo arenj gbiliala galenja koloonj komuro. -*Ark of Covenant*: soomongjo arembaa bokisya. Iikawaa uutanonj soomongjo arembaa iwoiya kuuya galenj konji.

39) jiwowonj jigo (*temple*)

Kambanj kokaamba siimolonj mende onjkejonjiwaajonj uumeleenj jigo jenjkejonj. Siwenonj siimolonj mende onj uumelenjmeleenj tegoro iikawaa jigoya qata mepemepese jigo jenjkejonj. Isa 3.12; 21.22

40) waeya menj mepeseaja (*worship*),

Awutambanj (*bow down, kneel before God*) Anutu awutambanja qenj kosianonj keninj kiankomun nonoma kalenmoriaña nonombaa.

41) opo sel kuunj (*tabernacle*)

Balon qararan konkononon kan jiwowon jigo tawatawaya ii opo selnon megi. Ii afaangon kokosiin men angon kema kemp gbilianon mombo kuun korereygon laligogi. Keinan balonon kan Jerusalem kanon jiwowon jigo kotiga men opo sel kuun ii mesaogi.

42) jen asarin uugia kuuja (*preach*)

Anutuwaanon qaa gawon iikawaa leeya woi.

43) Jigo gawon galen (*priest, pris*)

Iinon ejemba ano Anutu batunananon komakonjorati gawon men gama koolin gejanono jen siimolon ooro nandun anggi men kululuun batuya iyanajon men laligoro.

44) Jigo gawon eja (*levite*)

Anutonon jen koto-ro Liwaiwaa kera-suru yononon jiwowon jigowaa welenqeuruta koloogi. Kawaa-jon balon bakaya mende ononggi tuun tosaan yononon balon-giawo laligon nanjon onoma laligogi. Hamoqege gawombaa arenanon utegoro soomonngo aren gbiliaa kamba kokaamba qagia Buna gawon eja (*deacon*) ano Buna gawon emba (*deaconess*) jenkejon.

45) Uukuukuu eja (*evangelist*)

Uukuukuu eja iinon Anutuwaa qaaya jen asarin ejembanon uugia meleembutiwaajon kuun onomakeja. Tosianon uugia meleema singisonogogia jokoloogi ilaan qambanmamban onomakeja.

46) Jigo kaunsol tuun (*Sanhedrin, kaunsil*)

Kantriwaa jetame-meya yonoo qaa jake uuta ii Juuda yonoonon "*parliament*." Qaa galengia ii jigo gawon galen wana. Kantriwaa jetamemeya 70, paatigia kania kania, yononon ajoajoroogia ama qaa gawon men jen somonjon kanageso jen koton onoma laligogi. Ku-usun honja ii Room waba ejemba yonoo borogianon ero.

47) Farisii (Kana qaawaa kaparankonjon) (*Pharisee*)

Farisii yononon paati mon laligogi. Yonoononga mamaganon jigo kaunsol tuun (*sanhedrin*) uutanon kantriwaa jetamemeya koloon laligogi. Mooseswaa Kana qaaya awaagadeen moma toroqen iyangiaa jenkootogia seiseiya mokoloon mindirin ii kaanagadeen otaagi. Qaa kuuya ii kaparan koma "Anutuwaa jaanon sokonja," jen kaen moma laarin ejemba kuma onongi. Kuma onoma ejemba tosanon jenkoto qaagia ii mende moma hanqan laligogiti, ii men kamaan ama onoma iyangiaa selegia men uma (selememe) laligogi. Kaen laligon awaagadeen Anutuwaa qama koolin nene singi laligon nandun ama borogia songbama iikaan kanon donhamo men aon laligogi. Iikaan kanon Anutu hamoqeyyaa kania honja mende moma asarin Jiisas uugun jinjauj anggi. Ejemba tosanon Jiisaswaa gematanon kema otaagiti, ii injiima tembongi. Jiisasnon Anutuwaa angoletto mero mepaegon "Kana qaa uuguja," jegi. Jiisas qaawaa timbinon horon angobato men mubombaaajon kan osonkakale qaa mamaga jen tuarenjen ama mugii.

48) Sadusii (Jigo gawombaa kaparankonjon) (*Saducee*)

Yononon Mooseswaa Kana qaaya qokotaan "Farisii yononon jigo gawon awaagadeen mende menkejuti," jegi paati gbilia kanaigi. Farisii yononon qamakooli miri so kuma onongi Sadusii boi yononon mindimindiri jiwowon jigo wananon kaparan konji. Yonoo kondokondoogia ii jigo gawon galen qata Saadok. "Komugi yononon mende waabuya," jen Unja Toroya ano Siwe gajoba mende laligojuti, iikaan moma laarigi. Yononon kantriwaa jetamememeya koloon jigo kaunsol uutanon Farisii yonowo

jenonkooli jen angowowo ama laligogi. Kaen laligogito, Jiisas qegi komuwaatiwaa qaaya jen tegon kamban iikanon uumotoon анги.

49) Herodwaanon paati (*Herodians, lain bilong Herot*)

Gawana qata Herod iinon kanagesoya ano alauruta yonowo paati mon ama Room gawman yonoonon politik ten koma otaan laligogi.

50) Zelot paati (*Zealot, Selot*)

Nesenel Zelot paati yononon Room mindimindiri gawman tuarenjen ama angiodeen nanan mewom-baajon tompe politik men laligogi. Jiisas-waa gowokoya mon qata Saimon ii Zelot politik ejaga laligoro.

51) Siisa-kin (*Cesar, emperor, sisa*)

Siisa-kin ii Room mindimin-diri kantri (*empire*) galen koma onoma eja pongiaga laligoro. Kin Herod ano gawana Pailot ii iwaa jawinwoita koloon Juuda ejemba galen koma ononji.

52) Teuteuhalihali (*Feast of Shelters or Booths*)

Jon 7.2 Juuda yonoonon yambuyambu korisoro kendon ii gbani so kokaen анги: Wain gawonjianon kema gere sena men halihali qen iikanon en ween 8 aisoon kendon rama laligogi. Ween konoganon korisoro uuta анги. Wala eenanon balon qararanonkononon gbani 40 kawaa so opo kuungianon en kan laligogiti, ii romonjon aisoogi. Lew 23.33-36, 39-43; Dut 16.13-15

53) pondan nanja, kaparan koma anja, qaaya pondan otaan men yagoja (*faithful*)

Faithful qaa tosaan: membiriqembiria qaa, misi metetana qaa nama kaparan koma mengadeen meja, non menkeja, tororo gawon meja, momalaarianon mende sologoro zen nanja

54) kongbaraya qaa (*firm*)

koronon menkeja, nama kotiija, pek nanja

55) kelebele (*flattery, pretended friendship, deceit*)

Ala-ala tani qaa awaa saanon jero koloojato, hona qaa.

56) tapekokoro (*miserable*)

Singisongowaa tawaya ii tapekokoro.

57) dogo, bone (*stingy*)

sengurun kawalia, qebugon nene, iimabaago. Monon iwoiya eji, ii tosaan yonoonon mendeema onomabaajon togon iyanjaajongadeen anjon komakeja. Ii loloogendeen (*generous*) qaago.

58) otoko ama menjo memambaajon koposonjoja, kasumamban anja (*greedy*)

(don) nepaqepalo, iimabaago. Iwoiya (balon, nene, apu, gere, miri gawon) edaborojato, kilen tosaan yonoononga ii toroqen bunja qen aomambaajon koposonjonkeja. Iyanjaajon amanagaju orongaju amakemambaajon momakeja. Iwoi kuuya iyanjaajonadeen bunja qen aomambaajon bobo momakeja. Ef 4.19 Iwoi en mujato, kilen ii toroqen amanagaju orongaju memambaajon kaparan komakeja. Tosaan mende romonjon onomakejato, iyanja bunyanon somariywaatiwaajon manja qenkeja. Ii kantri kuuya ananaan lombonana wanja.

59) baagoja (*covet, mangalim*)

iimasiin moja, iima siin moja

60) goronkiki (*envy*)

mombaa iwoiya memambaajon koposonjoja

61) momo eja tiliqiliawo (*cunning*)

Tosaan tiligon onombaatiwaa so momakootoya somata en muja.

62) uunon junjun, uunon motoqoto (*jealousy*)

Monjon alianon uugun qeangon toomoriar awaa mokolooro iwaajon ama momaboboli momakeja. Qaa jejenon nuuguna guuguwe, qaa kiisan jen gemaqeqe anja, mombaajon uuta qeja.

63) uumeleembaa komagbiligbili (*religion*)

Ejemba kuuyanon Buŋa gawon ii me woi menkeju. Tosianon omejiilan men loorin onjombombaajon gawon menkejuti, iikawaa qata animism. Maslim, Hindu, Komyunist ano tuuj tosia yononon momogiaa so buŋa gawongia men uumeleembaa komagbiligbiligia (*religion*) amakeju. Naa gawon yononon ii momogiaa so menkeju. Mamaganon Anutuwaanon qaa ano balombaa momo tosia ii mindirin oronji siliqalu koloonkeja (*syncretism*).

64) uuwaa komagbiligbili (*godliness*)

Kraist kaanŋa laligomam-baajon koma men gbilija, Anutuwaa laaligo kombombaŋa koma gbilija, Anutu buŋa qaayaa so laaligo soraaya laligoja, Anutuwaa buŋayanon pitiri laligoja. 2 Piito 1.3

65) Oyanboyon goman (*paradise*)

Adam ano liw yoronon oyanboyon gomanon laligon koisoro ama singisongo ani Anutunon konjoma orono kamaarito, kanagen uumeleen yononon Siwenon uma oyanboyon gomanon laligowuya.

66) laaligo anjonjayawo (*ungodliness*)

gadokopa laaligo, Anutu gema qer laaligo, ananaa jaajaa laaligo

67) koomu goman (*Hades, ples bilong daiman*)

koomu goman (uumeleen yonoonon koomu goman), koomuwaa senjon goman (uumeleembaa gadokopa yonoonon koomu goman)

68) salfa jamo (*sulfa, brimstone*)

Salfa jamo goota ii oogi bolanŋa kotakota jero moronŋa bologa koloonkeja. Ii saanon mejejaagi paora kolooro iikanon gbalatiwowaa kotaa paoraya menkeju.

69) doomoron, (*desperation*)

Toroqer laligomambaajon amamaamanŋa. Kaer romonjon majakaka moma konjilin somata moja.

70) koposowaa qaaya qaa (*blameless*)

Tosaanŋa yonoo jaagianon solanŋa kolooja.

71) masuqeqeta (*ripened, mellow*)

Nene ambembo mono masu qeja. Gawon toya qama koolinin gawon ejemba mokolon onono kema honŋa men kululuuwu. Mat 9.37-38

72) jaamelon unŋa (*vision*)

Unŋanon ejemba mon kondooro jaaya meleeno unŋa(unŋa) iija.

73) uumeleembaa selesele laaligo (*hypocrisy*)

Uuta bakasasan (qaanon me sili tosonian) meleenjato, honŋa qaago. Skin kristen ii uu walaganon laligoju. Jiisanon qaa kotakota totoon iikanon jen onono. Mat 23; Mat 6.2, 5, 16

74) kakasilin (*trouble, affliction, suffering*)

(uuwaa) konjilin, (selewaa) konjilin, siimbobolo, jambalilin

75) jojopan qaa (*commandment, oath, vow*)

Qaaya jojopan qaanon jen kotiija. Qaa ii uuguwonatiwaa so qaago. Mat 5.33-37

Anutuwaanon jojopan qaa boro woi (10) Eks 20.1-17

1. Niinon Anutu, goo Ponŋa koloojer. Noo kooronanon benjakon iwoi tosaanŋa mon mono mende men laligowa.

2. Anutu Pongaa qata mono een mende qama meŋ kileewa. Moŋnoŋ qata meŋ kileewaati, ii Poŋnoŋ manaya mende mewaa.
3. Kendon kamban̄a mono koboon ewaatiwaaŋon romonŋonkeba.
4. Nemun̄ man̄a mono goda qeŋ oromakeba. Kaen̄ ana Anutunon̄ toomoriar̄ gono namonon̄ kamban̄ koriga laligonŋo komuwaga.
5. Moŋ mono mende qena komuwa.
6. Serowilin̄ mono mende amba.
7. Iwoi mono yonŋoro mende mewa.
8. Moŋ jenon̄kuukuu mono mende ama muba.
9. Mombaanon̄ borosamo iwoiwaajon̄ mono mende koposonŋowa.
10. Mombaanon̄ emba, welen̄qeŋe me bao oro iwoiwaajon̄ mono mende koposonŋowa.

Anutunon̄ jojopan̄ qaayaajon̄ nomaen̄ ninijorota eja:

Niinon̄ Anutu goo Pongaa koloojen̄. Niinon̄ ku-usunawo laligon̄jenjwaajon̄ ama gema nun̄kejuti, iyonŋoo singisonŋogiaa iron̄a ii esam-
era ano gbiliurugia meleema on̄makemaŋa. Kaan̄agadeen̄ ejemba
tuun̄a tuun̄a uugianon̄ jopagon̄ noma qaana ten̄ komakejuti, ii kotue-
gon̄ on̄makemaŋa.

76) soomonŋo qaa (*promise*)

Iwoi amambaajon̄ qaa somonŋoja. -*God's will*: Anutuwaa uusiin̄a.

77) uumeleembaa gadokopa, qaa qootogo, jeulalan̄ (*heathen, haiden*)

Ejemba kaan̄a ii Israel ano kantri kuuyanon̄ mamaga laligoju.

78) (Juuda qaagoto,) waba kantri nononon̄ (*gentiles*)

Nonoonon̄ga tosianon̄ uunana meleenin̄ tosianon̄ toroqen̄ uumeleem-
baa gadokopaya laligoju.

79) solan̄a kasia qaa (*free*)

Qaawaa kasa me kasa moŋnoŋga lolooro. (*Free men and*) *slave*:
(tosianon̄ iyan̄giaa gawon̄a megi tosianon̄) togiaa welen̄ een̄ qeŋkeju.
Welen̄qeŋe toyanon̄ kasanon̄ somonŋoro welen̄a tawaya qaa een̄ qeŋ
kamaan̄qeŋeta kolooja. Gal 5.1

80) keraqeeanŋo qeŋ muja (*refresh*)

Mombaa uutanon̄ bimooro alianon̄ keraqeeanŋo qeŋ muro soknja.
Flm 7, 20

81) siin̄ kombomban̄a mokolooja me metogoja (*satisfy*)

Siin̄ kombomban̄a tosia ii awaa, tosia bologa kolooja. Ii metogogi
uugianon̄ tegoja.

82) jenon̄kooli, mondonŋosi, niinon̄giinon̄ (*debate, dispute*)

mondon̄ niinon̄giinon̄ ama jenon̄kooli amiju Apo 6.9, mondonŋosi qaa
melen̄qeleen̄ jegi uma kamaan̄keja Apo 9.29

83) uuqeŋe qaa tokoron̄kota (*revile, insult*)

uuqeŋe qaa tokoron̄kota jeŋ nonon̄ja 1 Piito 2.23

84) uuta qean̄gowaatiwaaŋon̄ janjarin̄ riija (*please*)

Mombaa uutanon̄ qean̄gowaatiwaaŋon̄ janjarin̄ riin̄ qaaya kaparan̄
koma otaaja. 1 Kor 7.32

85) uutanon̄ boliro osin̄ qagoja (*stumbling block*)

iwoiwaajon̄ uutanon̄ boliro osija, momalaarianon̄ sologon̄ kamaaja.

86) Ejemba qeŋ seiŋ ama komugi gbiliurugia waama kaan̄agadeen̄
komugi kaandeen̄ kaan̄ ama laligon̄ kougi.

(*from generation to generation*) 1 Tes 2.2

87) kaparan̄ koma, nemun̄ koma (*especially*)

kotiin̄ meja, wala qeja

88) Kilegaa Pon̄a goman̄ so galen̄ koma on̄makeja (*Prince of the World*)

Ii Satambaa qata monj.

89) oro kawalia, jenjemba (*beast*)

Oro bologa jerenai kaanja. Jenjemba (*giant*) ii jekania boorongia.

90) tosaanja injisosoroonj tosaanja sureenj onjoma keda motoonjononj mende gosinj onjmakeja (*discriminate*)

Anutunonj kaenj mende amakeja. Uuta dindinja, gbingbaonja qaa.

91) lolomoninj (*indifference*)

Qaa iikawaa alia ii telambelanj, nesambure, nenhololo, kosimosi, koyanjmoyanj, kotamototanj. Ais 15.1

92) lombo kanjanawo (*plague*)

93) siijaago siimeme (*resistance, reluctance, recalcitrance, arguing*)

Kaenj me kaenj jena iinonj mono afaangonj qaa qotogonj qaa jenkeja.

94) tawatawa (*temporary*)

tatawaga, tawaya, lagetaja, lagita

95) aasangoya (*private*)

anjodeenj, yanabuju -jenjaaro (*public*)

96) tenj, qaqanj (*yoke*)

Woiyanonj motoonj gawonj meri tenjonj mindirinj oronja. Qaqanj ii bulmakao woiwaa arogaranonj ama somonjgogi iikanonj kare me kinonj horojao.

97) tere pipipiiya aasoyawo (*scroll with seal*)

Wala eenjanonj papiawaa kania mende mokoloonj laligogi. Tere ii lama selianonj oonj lipima pipiigi. Seleengenj yonjononj ii yonjgoro weengowubotiwaaonj tosanonj ii sapo kaanja aasononj somonjgonj aiwese aasoya iikanonj mokotaagi. Monjonj ii olonj menjuranonj iikawaa kania mono mokoloogi.

98) Balaam Beorwaa meria (*Balaam son of Beor*)

2 Piito 2.15; Juud 11 Balaam ii gejatootoo eja monj. Kanagenj naa gawonj uugere ejaga kolooro. Kambanj monjonj Moab balonj yonjononj Israel kanageso kere ama mugi. Yonjoo kinj pongia qata Baalak Ziporwaa meria iinonj welenjeqeeruta wasinj onjono Balaambaanonj kanj qaaya kokaenj jegi, “Giinonj mono Israel kanageso qasuaan onjona afaangonj unjuni kamaawu.” Kaenj jenj kinjonj monej mubaatiwaaonj jegi. Kaenj jegi wala qasuaan onjomambaaonj qetama togoroto, toroqenj kele qaanonj moriro monembaa siinja moma loorinj soonj uumotoonj ama Israel gomanj iimambaaonj baanja monjonj umambaaonj ano. Kaenj kolooro Anutuwaa irinja soono kananonj dongi qaganonj rama keno gajobaya wasiro kanj kana somonjgonj nano. Donginonj ii iima komuwabotiwaaonj toroko moma toroqenj kembraatiwaaonj amamaaro Balaamnonj gajoba ii mende iima irinja soono dongia oolinonj qero. Qero qaa ootanonj aantano balonj ejawaa qaa jenj Balaam jenj muro. Anutunonj Israel kanageso kotuegonj onjono laligogiti, Balaamnonj ii moma wala qasuaan onjomambaaonj togonj kanagenj ii kilenj batogonj amamaaro. Janjgo bonj 22-24, Ais 2.14

99) Koora (*Korah*)

Juuda jawo 11. Koora eja ii Israel jotamemeyagiaga kolooro Mooses Aaron qotogonj oroma karenj angji. Kawaaonj Anutuwaa irinja soono balonj kuuro rondanj mero aantano sia ronj asugiro Koora ano nenjauruta qaaqeeqee kuuya ii iikanonj gororonjonj kemegi gogonj onjono tiwilaagi.

100) Naaman (*Naaman*)

Luuk 4.27 Naaman ii Siria kantriwaa kawali galengia wanja. Iinonj kambanj monjonj manimba jinonj kiro gejatootoo eja Elaisawaa bujuya moma Juuda yonjoo balonj kanj Elaisanonj selia menj solanjaniwaaonj qisiro. Elaisanonj ii Jordan apu gowoyanonj kema apu ariro indinja sewen

koloowaatiwaajon jeŋ kotonj muro uuwoi yakariŋ teŋ koma kaenj ano selianonj solanjanidabororo.

Momalaari qaawaa jeŋ-asa-asari

I Mokokokooloo Tonanaa kania kokaenj:

Anutunonj nii ano ilawoila laaligogiawo kuuya mokoloonj nonondabororo. Nii kianj uŋa kokoosu ano selenawo, jaa gejanawo, kana boronawo mokoloonj nono. Ii iima “Moma kotomaŋa,” jeŋ selena meŋ sororogonj uumomonawo nono. Kaenj galenj koma noma laligonj sele esu iwoi me apu ano nene, jigo miri, embamera nomakeja. Komakoomo, bao oro, monenj hina ii kuuya selewaa nanŋgonanŋoya, somanŋa somanŋa nomakeja. Jetawononj umambotiwaajonj kalanj koma noma kakasililinj tiwitiwilaa iikanonŋa sopa somonŋonj nomakeja. Nii iwaanonj gawonj mende meŋ injarere laligowe Anutu Maŋ soraayanonj kalenmorianŋaajonj ama kaenj ama nomakeja. Kawaaajonj iikawaa tosaya noononj ejiwaaajonj mono mepeseenj uusinŋa teŋ koma welenŋenj muŋ laligomaŋa. Qaa ii honj toontoonŋaga moma laarijenj. Jon 1.18; Ais 1.8; Jei 2.14-17; Room 8.28

II Dowaanaa meme Tonanaa kania kokaenj:

Jiisas Kraist Anutugadeenj koloonj Maŋawo kambaŋ qaa iikanonj laligoro. Kaenj laligonj kouro emba saraŋ Marianonj mero balonj eja koloonj noononj Poŋ kolooja. Eja soonŋa koloowe nomesaonagatiwaa so ii kilenj noo dowena meŋ sewana mero. Bologanŋaga ano Satambaa gbadonŋaga monenj gbili iwoinonj qaagoto, iyanŋaa saya soraaya iikanonj kotonj nono siimbobolo moma komuŋ isama nono. Kaenj ama tona koloorotiwaajonj nii iwaa bentotonj uutanonj keuma dindinŋa koloonj soraaya laligonj jeta teŋ koma muŋkemaŋa. Anjo koomunonŋa waama Siwenonj uma Poŋnana laligonj uma laligonjeja. Niinonj kaanjiadeenj laligonj koomunonŋa waama iwo kambaŋ tetegoya qaa laligonj uma laligomaŋa. Qaa ii honj toontoonŋaga. Ii moma laarijenj. Gal 3.26; Ais 25.8; 1 Kor 15.54-56; Ef 3.18-19; Mat 25.40

III Meŋ soraiŋ nononononj Tonanaa kania kokaenj:

Nii neenaa esuŋonj Jiisas Kraist moma laariŋ muŋ iwo qokotaa-mambaajonj amamaankejento, Uŋa Toroyanonj Buŋa qaanonj koma horonj noma uuna kuuŋ meŋ asariŋ nomakeja. Iinonj Jiisaswaanonj noono moma laariŋ muŋ soraaya koloonj Anutuwaa meraboraana koloonj laligojenj. Balonj so Kraistwaa kanageso laligojuti ano nono kaanjiadeenj kokaenj ama nonomakeja: Horonj nonoma mindirinj uu soraaya meŋ nonoma Kraist Jiisaswaanonj toroŋenj nonono uumeleenj kanageso motoon koloonj laligojonj. Kaenj laliginj Uŋa Toroyanonj nii ano ejemba soraaya kuuya ananaa singisonŋonana somanŋa somanŋa kalenmorianŋanonj songbama nonomakeja. Kaenj laligonj kambaŋ tetegoyanonj nii ano komugiti, meŋ gbilinj nonoma Kraistwaa uumeleenj ejemba kuuya laaligo kombombaŋa tetegoya qaa buŋa qeŋ nonondaborowaa. Qaa ii honj toontoonŋaga. Ii moma laarijenj. Jon 16.13a; Ef 4.4-5; 1 Kor 3.16-17; Joel 2.28-29

Jojobaŋ qaa boro woiwaa jeŋ-asa-asari

1. iikawaa kania kokaenj:

Anana beŋ tosaŋa yoŋoojonj moninj omaya kolooro Anutu motoonŋo iigadeenj goda qeŋ muŋ moma laariŋ mubonŋa. 1 Jon 2.15-17; Maak 12.29-31; Mat 4.10b

2. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qeŋ unananonj jopagonj muŋ laligowonŋa. Qata qasumasuwaanonj me qolomolonj qaanonj me jeŋmeesanonj me omejiilanj qaanonj mende ama jewonŋa. Ii awawi totoonj! Kambaŋ so mono

iwaa jen mepemepesee ama qama koolinj munkebonja. Jei 3.10-12; Mat 5.37; Ef 5.4; Room 12.14

3. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qen uunananonj jopagonj munj kendonj weenja mende menj kileewonja. Qaaya moninj siinjawo kolooro kendonj ii mono kowoga ewaatiwaaajonj romonjgowonja. Ond 26.6-8; Eks 20.11

4. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qen uunananonj jopagonj munj nemunmanj me jotamemeurunana tuarenjenj mende ama onjombonja. Uugia kaenj mende menj boliwonjato, kambanj so jegia terj komakebonja. Ef 6.1-3; 1 Tim 5.4; Apo 5.29

5. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qen uunananonj jopagonj munj ejemba mende unjij komuwonja me siimbobolo mende onjombonja. Mono ala menj onjoma ilaanj onjomakebonja. Mat 5.21-22; 1 Jon 3.15; Ond 10.8

6. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qen uunananonj jopagonj munj sero yonjgoro me qaa gamuyawo iwoi monj mende jenj ama mewonja. Uu soraaya laligonj loemba soomongo ama laligowonja. Mat 19.6; Hib 13.4

7. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qen uunananonj jopagonj munj tosaanja yonjooonj monenj hina me borosamo iwoiwaajonj mende koposonjgowonja. Komakoomo me tiwo junjemewaaajonj koposonjgonj tuarenjenj mende jewonja. Ilawoilagia tororo enj onjombaatiwaaajonj kalanj koma onjomakebonja. Ef 4.28; Mat 6.3-4; 2 Kor 9.7

8. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qen uunananonj jopagonj munj uuooso me jenonjkuukuu mende ama tiliqili qaa mende jewonja. Kaenj qaagoto, kaniagia moma asarinj iwoi awaa monj anjiti eenj, ii jenj asuginj onjombonja. Mat 7.1-5; 12.37

9. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qen uunananonj jopagonj munj tosaanja yonjooonj borosamo me gawonj bombaajonj mende koposonjgowonja. Ii tororo sogianonj ewaatiwaaajonj kalanj komakebonja. Ond 119.36; Joos 7.19-21

10. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qen uunananonj jopagonj munj ala yonjooonj welenjeqeyaaajonj uuqeqe mende ama horonj onjombonja. Bao orogiaajonj mende koposonjgowonja. Kaenj qaagoto, togiawo laligonj nanjgonj mubutiwaaajonj nanjgonj onjombonja. Mat 5.28; 2 Piito 2.14